Erden Akbulut
Mete Tunçay

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)

iletişim

Erden Akbulut - Mete Tunçay • TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI (1920-1923)

ERDEN AKBULUT - METE TUNÇAY

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)

Sosyal Tarih Yayınları, 2007 (1 baskı)

İletişim Yayınları 2362 • Araştırma-İnceleme Dizisi 391
ISBN-13: 978-975-05-2023-5
© 2016 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2016, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
DİZİN Ayşe Obalı
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERDEN AKBULUT - METE TUNÇAY

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ VE GENİŞLETİLMİŞ BASKI

iletişim

ERDEN AKBULUT 1952'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu. 1976'dan itibaren değişik yayınevlerinde çevirmen ve redaktör, süreli yayınlarda yazar ve redaktör olarak çalıştı. İstanbul TKP davasında 1981-1984 arasında tutuklu olarak yargılandı. 1998'ten beri Türkiye Sosyal Tarih Araştırma Vakfı'nda (TÜSTAV) yönetici olarak çalışıyor. Halen çevirmenlik, araştırmacı-yazarlık yapıyor. Yayınlanmış çevirileri: *SBKP Deneyimi ve Devrimci Teori* (Ahmet Şahin imzasıyla, Konuk Yayınları, 1978), *Emperyalizm* (Altuğ Yaral ve Uğurhan Berkok ile birlikte, 1. baskı Konuk Yayınları, 1979, 2. baskı Sosyalist Yayınlar, 1995), *Körfez Savaşı* (E Yayınları, 1990), *Çöl Fırtınası* (T. Ahmet Şensılay ile birlikte, E Yayınları, 1991), *İmparatorluk Beşiği* (T. Ahmet Şensılay ile birlikte, Alan Yayıncılık, 1992), *Büyük Kargaşa* (Alan Yayıncılık, 1993), *Sultan Galiyev* (T. Ahmet Şensılay ile birlikte, Sosyalist Yayınlar, 1995), *Cezayir Dramı* (Halil Hacıalioğlu ile birlikte, Alan Yayıncılık, 1998), *Komünist Enternasyonal (1919-1943)* (Yordam Kitap, 2016). Yayımlanmış kitapları: *Komintern Belgelerinde Nâzım Hikmet* (TÜSTAV Yayınları, 2002), *1963- 1965 TKP Belgelerinde İşçi-Demokrasi Hareketi ve TİP* (TÜSTAV Yayınları, 2003), *TKP MK Dış Bürosu 1965 Tartışmaları* (TÜSTAV Yayınları, 2004), *1929 TKP Davası* (TÜSTAV Yayınları, 2005), *Milli Azadlık Savaşı Anıları* (TÜSTAV Yayınları, 2006), *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)* (Mete Tunçay ile birlikte, 1. baskı Sosyal Tarih Yayınları, 2007), *Nail Çakırhan Anılar* (Sarı Defter, 2008)), *Bilal Şen Anılar* (Sarı Defter, 2008), *Beynelmilel İşçiler İttihadı* (Mete Tunçay ile birlikte, 1. baskı Sosyal Tarih Yayınları, 2009), *Zeki Baştımar* (Sosyal Tarih Yayınları, 2009), *Dr. Şefik Hüsnü Deymer* (Sosyal Tarih Yayınları, 2010), *TKP 1965 Tartışmaları Muhalefet Mektupları* (Sosyal Tarih Yayınları, 2011), *İstanbul Komünist Grubu'ndan (AYDINLIK çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne (1919-1926)* (Mete Tunçay ile birlikte, 3 cilt, Sosyal Tarih Yayınları, 2012-2013).

METE TUNÇAY 1936'da İstanbul'da doğdu. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudu. Aynı kurumda 1961'de siyasal bilimler doktoru, 1966'da siyasal teoriler doçenti oldu. 1961'de Rockefeller bursuyla Londra İktisat ve Siyasal Bilimler Okulu'nda incelemeler yaptı. 1972-1973 yıllarında bir yıl süreyle DİSK'te araştırma uzmanlığı görevini yürüttü. 1979'da SSCB Bilimler Akademisi konuğu olarak Sovyetler Birliği'nde, 1979-1980'de Fulbright bursuyla ABD'deki Stanford Üniversitesi Hoover Kurumu'nda araştırmalar yaptı. 1987-1988'de Hür Berlin Üniversitesi Carl von Ossietzsky profesörü oldu. 1984'te *Tarih ve Toplum* (İletişim Yayınları) dergisini yayımlamaya başladı. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nın kuruluşunda yer aldı ve aynı kurumun yayımladığı *Toplumsal Tarih* dergisinin yöneticiliğini yaptı. Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün kurucu başkanı olan ve aynı bölümde çalışmalarına devam eden profesör Mete Tunçay'ın pek çok çevirisi bulunmaktadır. Yayımlanmış eserleri: *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* (AÜ, SBF Yayınları, 1967; İletişim Yayınları, 2009), *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi I-II-III*, (AÜ SBF Yayınları, 1969; Bilgi Üniversitesi Yayınları 2006), *Sosyalist Siyasal Düşünüş Tarihi I-II* (derleme, Bilgi Yayınevi 1976), *TC'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931* (Yurt Yayınları, 1981; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (Belge Yayınları, 1982), *Bilineceği Bilmek* (Alan Yayınları, 1983), *1923 Amele Birliği* (BDS Yayınları 1989), *Türkiye'de Sol Akımlar II, 1925-1936* (BDS Yayınları, 1991; İletişim Yayınları, 2009), *Cihat ve Tehcir: 1915-1916 Yazıları* (Afa Yayınları, 1991), *Eleştirel Tarih Yazıları* (Liberte Yayınları, 2006), *Beynelmilel İşçiler İttihadı* (Erden Akbulut ile birlikte, TÜSTAV Yayınları 2009; İletişim Yayınları, 2016).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ *7*

GİRİŞ *11*

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ *15*

BİRİNCİ BÖLÜM

TBMM'NİN İLK YILINDA MİLLÎ MÜCADELE ANADOLU'SUNDAKİ SOL AKIMLAR HAKKINDA ESKİ BİLGİLER *17*

1. **Yeşil Ordu** *17*
2. **Halk Zümresi** *35*
3. **(Resmî) Türkiye Komünist Fırkası** *42*
4. **(Hafî) Türkiye Komünist Partisi** *110*
5. **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası** *126*

İKİNCİ BÖLÜM

HAFÎ TKP'NİN KURULUŞU VE THİF'NA DÖNÜŞMESİ ÜSTÜNE YENİ BİLGİLER *163*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THİF'NİN İLK DÖNEMİNİN SONA ERİŞİ VE YENİDEN CANLANMASI KONUSUNDA ESKİ BİLGİLER *219*

1. **Sol Akımlara Ara Verilmesi (1921)** *219*
2. **Savaşın Son Yılı (1921-1922)** *224*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

THİF'NIN İKİNCİ DÖNEMİ (1921-1922) HAKKINDA YENİ ERİŞİLEN BİLGİLER *237*

1. **Yeniden Kuruluş ve Etkinlikler** *237*
2. **THİF Kongresi Hazırlıkları** *336*
3. **THİF Kongresi** *355*
4. **THİF Kongre Delegelerinden 20'siyle Yapılan 18 Sorulu Anket** *374*
5. **Kongre Ertesi** *381*
6. **TKP'ye İndirilen Son Darbeden Önce** *394*
7. **Üç Komünist Hakkında Ek Bilgiler** *445*
8. **Kilikya Fabrika ve İşletme Temsilcileri Birinci Konferansı** *469*
9. **Kongre Sonrası** *493*
10. **THİF'nın 1922 Sonlarında Yayımladığı İki Risale ve İki Çağrı** *499*
11. **Ankara'daki Tutuklamalar, Salih Hacıoğlu ve Sadrettin Celal Moskova'da** *512*
12. **Ankara'da 1922 Sonunda Bir Rus Değerlendirmesi** *528*
13. **Profintern'in II. Kongresi'nde Anadolu Kızıl Sendikaları ile İstanbul'daki Beynelmilel İşçiler İttihadı'nın Birleşme Kararı** *539*
14. **Parti İçi Muhalefet** *542*
15. **Ankara'daki Tutukluların Durumu ve Serbest Kalanların Faaliyetleri** *547*
16. **İzmir İktisat Kongresi'nde THİF** *577*
17. **THİF Yönetici ve Üyelerinin 1923 Yılında Yargılanmaları ve Hafif Hapis Cezalarına Mahkûm Olmaları** *582*
18. **Komintern ile Sovyet Dışişleri Bakanlığı Temsilcileri Arasındaki Gerilim** *602*
19. **İstanbul ile İlişkiler** *629*

KAYNAKÇA *653*

AD DİZİNİ *661*

ÖNSÖZ

Bundan 40 yıl önce, ben AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi "Siyasî Hukuk ve Devlet Nazariyeleri" kürsüsünde doktoralı asistanken doçent olmak için *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* başlıklı bir çalışma hazırlamıştım. Rahmetli hocalarım Yavuz Abadan, Bahri Savcı, Tarık Zafer Tunaya, Hüseyin Nail Kubalı ve (elân berhayat olan) İsmet Giritli'den oluşan jürinin doçentlik tezi olarak kabul ettiği bu araştırma, ertesi yıl SBF Yayınları arasında kitap olarak –az sayıda– basıldı. Yine 1967'de Bilgi Yayınevi'nin Özel Dizisinde bir basımı daha çıktı. 1978'de Bilgi'de genişletilmiş bir basımı yayımlandı. Daha sonra, kitabımın *Mesai* (SBF Yay., 1972), *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler* (Belge Yay., 1982), *1923 Amele Birliği* (BDS Yay., 1989) gibi perakende çalışmalarımı eklediğim 4. genişletilmiş basımı, 1992'de BDS Yayınları arasında 2 cilde bölünmüş olarak çıktı. (O sıralar öykünün devamı olarak *Türkiye'de Sol Akımlar 1925-1936*'yı yayımladım – BDS Yay.) İleriki yıllarda ilk kitabımın çeşitli baskıları yapıldı.[1]

Şimdi elinizdeki çalışma, TBMM'nin açılışından Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen üç buçuk yıl boyunca Milli Mücadele Anadolusu'nda yaşanan bir deneyimin öyküsünü belgelerle anlatmayı amaçlıyor. *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* adlı çalışmamın son basımından üç ayrı zaman dilimiyle (TBMM'nin ilk yılı, 1920 – Sol akımlara ara verilmesi, 1921 – Savaşın son yılı 1921/22) ilgili metin, not ve belgeleri birtakım eklemelerle buraya aktardıktan sonra, yeni eriştiğimiz bilgileri sunmayı uygun gördüm.

1 Kitabın son baskısı için bkz. *Türkiye'de Sol Akımlar, 1908-1925, Cilt 1*, İletişim Yayınları, 2009; *Türkiye'de Sol Akımlar, 1925-1936, Cilt 2*, İletişim Yayınları, 2009. Metin içinde *Türkiye'de Sol Akımlar* kitabına yapılan göndermelerde 2009 baskısı esas alınmıştır – e.n.

En yoğun olarak üstünde durduğumuz süre, 1922 Martından Eylülüne kadar olan altı ay, yani THİF'nın ikinci dönemidir. Ondan önce, 1920 yazında, hepsi de İttihatçı Solu'ndan kaynaklanan Yeşil Ordu –Hafî TKP– Resmî TKF ve (9 Aralık 1920'deki kuruluşundan 1921 Şubat başındaki kapanışına kadar süren) THİF'nın birinci dönemi hakkında, eski çalışmama pek bir şey ekleyemedim. İttihatçı Solu'na da, eski kitabımda "Dışarıdan gelen Sol" diye andığım Mustafa Suphi hareketine de girmediğim gibi, Mütareke İstanbulu'ndaki *Kurtuluş/Aydınlık* çevresindeki gelişmeleri de gelecek bir çalışmaya bıraktım.

1920-23'te Ankara'da geniş ölçüde Rus güdümlü bir Sol hareket olmuştur. Aşağıda görüleceği üzere, Dışişleri Halk Komiserliğine bağlı elçilik görevlileri ile yine elçilikte bulunan Komintern görevlileri arasında, THİF'na maddî yardım ve rehberlik etme konusunda sık sık anlaşmazlıklar çıkmıştır. Üstelik, Ankara Hükûmeti ile Rusya arasındaki ilişkilerin dalgalanması da, bu süreci sürekli olarak etkilemiştir. THİF hareketinin özellikle ilk dönemindeki yerli girişimcileriyse iki çeşittir. Biri, kendilerinin dinsel eğilimleri olmadığı halde, o günün koşullarında iş yapabilmek için bazı İslâmcılarla birlikte çalışma gereğine inananlar; öteki de, İslâmiyetin toplumsal öğretisini gerçekleştirebilmek için komünistlerle işbirliği yapmayı seçenler.

Bu araştırmanın, Türk siyasal yaşamıyla ilgili olarak benim öteden beri sezgisel olarak vardığım bir yargıyı desteklediğini düşünüyorum: 1920 Ankarası, bizim için hâlâ çok karanlıktır. İnsanlar ne yapacaklarını bilememekteydiler. (Hepsi "milliyetçi ve büyük çoğunluğu İttihatçı" olan İstanbul Meclis-i Mebusanı üyelerinin yarıdan azı TBMM'ne gelmeyi göze almıştır.) En güçlü ortak dürtü dindi; onun yanı sıra komünizm de bir kurtuluş umudu olarak görülmekteydi. Bu ikisi bir arada düşünülebiliyor, bazı mümin milletvekilleri İslâmiyetin gereği olarak komünizmi benimseyebiliyordu.

1925 sonrasını incelemeye başladığımızda, ilgilendiğimiz olay ve düşünceler artık tek bir gizli partinin ekseninde toplanmaktadır. TKP kendi geçmişine bakarken, doğrusal bir çizgi oluşturmaya çalışmış, Eylül 1920 Bakû toplantısını birinci, Ağustos 1922 Ankara toplantısını ikinci, Şubat 1925 İstanbul/Akaretler toplantısını üçüncü kongresi saymıştır. Şimdi bunların çok daha girift olduğu ortaya çıkıyor.

Bu arada, kişilik çatışmaları da parti tarihine yansıtılmıştır. *Aydınlık* (Dr. Şefik Hüsnü) Çevresi, Mustafa Suphi'yi bir "maceracı" diye görmüş, Salih Hacıoğlu'nun THİF hareketini de küçümsemiştir. Ama bu olumsuz değerlendirmeleri açıkça vurgulamamıştır. M. Suphi grubunun "devrim şehitleri" olması, hem hareketin kahramanlığıyla övünmek için yararlı, hem de arkalarında pek az kişi kaldığı için sakıncasızdı. Salih Hacıoğlu ise harcanmıştı. 1970'li yıllarda TKP İ. Bilen'in (Marat – Lâz İsmail) yönetimine girince, bu

kere Şefik Hüsnü çevresinin yetersizliği ileri sürülecekti. Salih Hacıoğlu çoktan bir toplama kampında öldüğü için, onunla uğraşmaya artık gerek yoktu.

TÜSTAV aracılığıyla kopyaları Komintern arşivinden gelen "yeni" belgeler, TKP'nce yapay olarak oluşturulan doğrusal gelişme çizgisini çürütüyor. Öyle anlaşılıyor ki, Sovyetler –özellikle de Komintern– daha M. Suphi grubu tasfiye edilmeden önce, Anadolu'daki örgütlenme girişimini daha önemli saymışlardı. Ağustos 1922'de Ankara'da toplanan THİF Kongresi, onlar tarafından da TKP Birinci Kongresi olarak kabul edilmişti.

Bu kongreden sonra THİF'nın yasaklanması ve başlıca üyelerinin yakalanıp mahkûm edilmesi sırasında, önderlik İstanbul'daki *Aydınlık* Çevresine geçmiştir. Oysa Komintern'in 1922 sonlarında Moskova'da toplanan IV. Kongresi'nde THİF delegeleri, İstanbul'dan gönderilenlerden daha kalabalıktı.

Bu çalışma, TÜSTAV'ın Eski Türkçeden transkripsiyonlarını, Rusça ve Fransızcadan çevirilerini sağladığı belgelere dayanıyor. Eski Türkçe belgelerin transkripsiyonları konusunda Yücel Demirel başkanlığında Banu İşlet, Cemile Moralıoğlu Kesim, Emel Seyhan Atasoy, Meral Bayülgen ve Şeyda Oğuz'dan oluşan çalışma grubuna, Rusça çeviriler konusunda Şükrü Bahar ve Rüstem Aziz'e şükran ve minnet borçluyum. TÜSTAV'dan Erden Akbulut, yaptığımız araştırmanın başından sonuna kadar benimle çalıştı. Onun emekleri olmadan bu iş başarılamazdı.

Aktarılan metinler, diğer bilgi ve yorumlardan ayrılmaları için daha farklı yazı karakteri ve küçük puntoyla sunulmuş; Eski Türkçeden transkripsiyonu verilenler düz, Rusça ya da Fransızcadan çevrilenler *italik* harflerle yazılmıştır.

METE TUNÇAY
2006

Hamiş: Korkarım eski *Türkiye'de Sol Akımlar* kitabım gibi bu da araştırma dosyasına dönüştü. Kolay erişilemeyecek, erişilse bile dil ve yazı güçlüklerinden ötürü yararlanılması zor olacak belgeleri olabildiğince eksiksiz aktarmaya çalışmam yüzünden, bu metin rahat okunamayacak hale geldi. Kitapta belgelere özetle değinip, hepsini ek bir CD ile verme seçeneğini de düşündük; ama her okuyucunun her an bilgisayar kullanmasını beklemek fazla olurdu.

GİRİŞ

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 1920-1923, Mete hocamla yürüttüğümüz 2,5 yıllık bir çalışmanın ürünü. Bu kitapta birçok arkadaşımızın gönüllü emeği birleşti ve elinize bu kapsamlı çalışma çıktı.

Bu kitapta THİF hakkında olduğu gibi, Komintern Doğu Şubesi'nin politikaları hakkında da birçok yeni bilgiye ulaştık. THİF deneyiminden sonra, özellikle gerek THİF Merkez Komitesi'nde, gerekse Ankara'da ve taşrada görev yapmış Komintern görevlilerinin kaleminden Doğu Şubesi'nde izlenecek politikalar hakkında yapılmış önerileri öğrendik.

Elbette Komintern Doğu Şubesi arşivlerinden yepyeni belgelerle zenginleşebilecek bu çalışma sonunda, yine de, THİF hakkında ana bilgilere ulaşıldığı ve kimi sonuçlar çıkartılabileceği söylenebilir.

Öncelikle THİF'nın faaliyetinin esas itibariyle Mart 1922 ile Eylül 1922 arasında 7-8 aylık bir süreyle sınırlı olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Her ne kadar Haziran 1920'de Türkiye Komünist Bolşevik Partisi girişimi bu hareketin başlangıç noktasını oluştursa ve Eylül 1920'de Yeşil Ordu'nun dağılmasının ardından kimi milletvekillerinin katılımıyla genişleyerek Aralık 1920'de yasal kuruluş başvurusu yapılmış olsa da, bu ilk yasal faaliyet dönemi 1-2 ay sürebilmiştir. Eylül 1921'de afla salıverilen THİF yöneticilerinin yeniden siyasal faaliyete geçebilmeleri, ancak Mart 1922'de olabilmiştir. Dolayısıyla 1920-1923 döneminde THİF'nın toplam yasal faaliyeti 1 yılı bulmamıştır.

Mart 1922 ile Eylül 1922 arasında THİF esas itibariyle Nâzım Bey tarafından yönetilmiştir. Ağustos 1922'ye kadar Salih Hacıoğlu Ankara dışında, güneyde faaliyet göstermiştir. THİF içinde belirgin olarak 2 grup, Nâzım Bey

grubu ile Komintern görevlisi Golman'ın doğrudan yönlendirmesiyle Salih Hacıoğlu grubu var olagelmiştir. Ağustos 1922 Kongresi'nde Merkez Komitesi için yapılan seçimlerde Salih Hacıoğlu'nun ilk turda seçilememesi, THİF içindeki gerçek ağırlığı göstermektedir. Buna rağmen Golman, "Salih Hacıoğlu'nu Genel Sekreter seçtirebildik" demektedir. Nitekim Eylül 1922'de THİF'nın Rauf Bey Hükûmeti'nce kapatılması sürecinde izlenecek yol, alınacak karar hakkında Nâzım Bey ile Salih Hacıoğlu-Golman arasında görüş ayrılığı çıkması üzerine, Golman Nâzım Bey'in bir "düzen"le Moskova'ya çağrılması-gönderilmesi yollarını araştırmaktadır. Bu arayış, 1922 sonlarındaki Komintern IV. Kongresi çalışmaları sürecinde oluşturulan Türkiye Birleşik Komünist Partisi örgütlenme bürosuna Salih Hacıoğlu'nun dâhil edilmesi üzerine, Kongre delegasyonunda İstanbul Komünist Grubu adına yer alan Orhan, yani Sadrettin Celal'in [Antel] Komintern'e yaptığı başvuruda Salih Hacıoğlu'ndan partisinin genel sekreteri hakkında ölüm kararı almış bir kişi olarak söz etmesine yol açmıştır.

Nâzım Bey ve çalışma arkadaşlarının, Sovyet Elçisi Aralov ve THİF Merkez Komitesi'ndeki Komintern görevlisi Golman ile ilişkilerinde zorluklar yaşadığı açık biçimde görülmektedir. Komintern'in 21 Şartı THİF Merkez Komitesi tarafından kabul edilmediğinde veya Nâzım Bey'in Golman ile ilişkileri gerginleştiğinde, Aralov veya Golman THİF Merkez Komitesi'ni "ebediyen" dağıtmaktan söz edebilmektedirler.

Komintern adına THİF'nın faaliyetlerini yönlendirmekle ve Merkez Komitesi'nde yer almakla görevlendirilmiş olan Golman'ın ve değişik Komintern görevlilerinin 1922 sonlarında Komintern Doğu Şubesi'ne özelde Türkiye ve Mezopotamya, genelde Doğu'daki çalışmalar hakkında verdikleri raporlar çok önemli değerlendirmeler içermektedir. Eylül 1922'de Raevski'nin raporunda, açıkça, Komintern'in 21 Şartı'nın bu ülkeler için geçerli olmadığı, izleyen on yıllar boyunca bu ülkelerde işçi sınıfının ve komünist partisinin fiili bir güç olamayacağı, özellikle Türkiye'de Halkçıları esas almak ve köylü kesimi içinde ağırlık kazanmak gerektiği üzerine radikal görüşler öne konmaktadır. Komintern Doğu Şubesi'nin "sosyal devrim" anlayışının ve politikasının hatalı olduğu net biçimde ifade edilmektedir. Daha önce Bilal Şen'in *Toplumsal Tarih*'in Kasım 2000'deki 83. sayısında s. 43-48'de yayımlanan "TKP'ye İlişkin Tarihsel Bir Tartışma" başlıklı makalesinde de vurguladığı gibi, ulusal devrim-sosyal devrim tartışması Ankara'daki Sovyet Elçisi Aralov ile Komintern Doğu Şubesi yöneticilerinden Safarov arasındaki mektuplaşmalarda da dile gelmektedir. Eylül 1928'deki Komintern VI. Kongresi'nin kararlarına kadar Doğu Şubesi'nde Türkiye sorunu her ele alındığında Kemalizm veya Halkçılık konusundaki yaklaşımların arkasında THİF sürecinde edinilmiş deneyimin etkili olduğu düşünülebilir. Nitekim Mart 1927'de

Doğu Şubesi'nde yürütülen toplantılarda Kemalizmin devrimci barutunu tüketip tüketmediği tartışılmaya devam etmektedir.

1923 yılında Aralov ve Raevski'nin raporlarında ise, Komintern'in Anadolu'daki çalışması ve THİF için "Türkiye'de hiçbir zaman komünist partisi olmadı ve halen de yoktur" yargısının yanı sıra, THİF kadroları hakkında son derece olumsuz değerlendirmeler yer almaktadır. Aynı biçimde Golman türü aşırı devrimciliğin bu ülkelerde gerçekçi olabilecek halkçı köylü partisine ve hareketine de engel olduğu vurgulanmaktadır.

Bu çalışmanın hemen ardından Magdeleine Marx'ın Komintern delegasyonuyla birlikte katıldığı THİF Kongresi'ne ilişkin anılarını içeren *La Perfide* adıyla 1926'da yayımlanmış anı romanı, 1921 sonlarında *L'Humanité* gazetesi muhabiri olarak İstanbul'dan yazdığı makalelerle birlikte yayımlandı.[1] Magdeleine Marx, anı-romanında THİF Kongresi kadar Moskova'dan Ankara'ya gidiş gelişleri boyunca o yılların Anadolusu hakkında da çok hoş gözlemler aktarmaktadır. Yine bu kitabın tamamlayıcısı olarak THİF'nın yayın organı *Yeni Hayat*'ın erişebildiğimiz birkaç eksikli koleksiyonunun çevrimyazısı gün yüzü görecek. Böylece THİF'nın kendisini o yıllarda dışa nasıl anlattığını, olayları nasıl değerlendirdiğini de daha ayrıntılı olarak öğrenmiş olacağız.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 1920-1923 kitabının kolay okunur bir çalışma olmadığı aşikâr. Ancak kitabın içerdiği bilgilerin zenginliğinin, ona ayrılacak zamanı fazlasıyla hak ettiğini düşünüyorum.

ERDEN AKBULUT
2007

1 Magdeleine Marx, *1921-1922 İstanbul – Ankara, Makaleler-Anılar*, Çev. Ahmet Şensılay, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Ekim 2007.

YENİ BASKIYA ÖNSÖZ

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923) çalışmamızın ilk baskısı, Temmuz 2007'de Sosyal Tarih Yayınları tarafından yapıldı. Bunun ardından TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1 belgeleri içinde çalışmalarımız *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926* kitabımız üzerinde yoğunlaştı. Bu çalışmalar sırasında bu grubun THİF ile ilişkileri ile ilgili olanlarına eksiksiz olarak 3 cilt olarak yayımlanan o kitabımızda yer verdik; buraya sadece THİF ile ilgili olan bölümlerini aldık. Bunların yanı sıra doğrudan THİF ile ilgili de bir dizi yeni belgeye ulaştık. İşte bu yeni genişletilmiş basımda bu belgeler ilk kez yer alıyor ve gri zeminde veriliyor.

Yeni ulaştığımız belgeler arasında en önemlisi, kuşkusuz, 18 Eylül 1922'de yapılan THİF Merkez Komitesi'nin herhalde son ve fevkalâde toplantısının uzun tutanaklarıdır. Komünist "Enternasyonal'in 13336 numaralı 8/12/21 tarihli vekâletini/yetki belgesini haiz olan Golman arkadaş" da bu toplantıya katılıyor ve raporda da görüleceği üzere partinin tüm faaliyetini yönlendirir hale geliyor. Yaygın olarak daha sonra Tokat Mebusu Nâzım'ı suçlama konusu edilen Rauf Bey'e beyanname verilmesi meselesinin tüm ayrıntılarıyla yer aldığı bu tutanak, THİF'nın kapatılması sürecinin çok yanlı irdelendiği bir belge oluşturuyor.

Kitabın 1. baskısında "14. Parti İçi Muhalefet" başlığı altında yer alan "1) Yakın Doğu Seksiyonu'na Sunulan Eleştirel Bir Rapor"un tamamına ulaştık ve bu raporun Ahmet Cevat Emre'ye ait olduğunu tespit ettik, bu baskıda eksiksiz olarak yayınlıyoruz.

Bunların yanı sıra THİF Davası'nın delillerini oluşturan zarfların içerikle-

ri, THİF Kongre Divanı'nın Komintern Yürütme Kurulu'na Aralof'un telgrafı aracılığıyla gönderdiği selamlama mesajı da içinde olmak üzere bir dizi yeni belgeyi bu baskıda bulacaksınız.

Belgelerin yanı sıra bu baskıda Türkiye'de ilk kez yayınlanan Salih Hacıoğlu'nun 2 adet cezaevi fotoğrafına RGASPİ arşiv fonlarından erişmemizi sağlayan Arsen Avagyan'a teşekkür ediyoruz.

ERDEN AKBULUT - METE TUNÇAY
2016

BİRİNCİ BÖLÜM

TBMM'NİN İLK YILINDA MİLLÎ MÜCADELE ANADOLU'SUNDAKİ SOL AKIMLAR HAKKINDA ESKİ BİLGİLER[1]

1. Yeşil Ordu

Yeşil Ordu, 1920 ilkbaharında Anadolu'da kurulan gizli bir derneğin adıdır. İşin gerçeği bundan ibaret olmakla birlikte, Yeşil Ordu'nun bir de efsane yönü vardır. Cemiyetin boyutlarını çok aşan bu efsane uzun zaman kulaktan kulağa gezmiş ve çok önemli bir propaganda aracı olmuştur. Burada önce, Yeşil Ordu efsanesinin olası kaynakları hakkında bulabildiğimiz unsurları –çekince ile karşılamak gerektiğine işaret ederek– sıralamak istiyoruz.

İttihat ve Terakki Pan-İslâmizm kisvesi altında ya da onun yanı sıra, Birinci Dünya Savaşı'nın başından beri gütmeye çalıştığı Pan-Turanist emellerle ilişkili olarak Çarlık ordularına karşı girişilen Sarıkamış taarruzu (boşu boşuna 75.000 Türk askerinin erimesine varan) pahalı bir macera olduktan sonra, bir hayli zaman bu yönde faaliyet gösterme fırsatı bulunamamıştı. Fakat 1917 Devrimi'nin patlak vermesi ve Rus ordularının cepheleri terk etmesi üzerine, hemen Kafkaslar'da eski emelleri canlandırmak için faaliyete geçilmişti. (Enver'in üvey kardeşi olan) Nuri Paşa'nın komutasında, 6.000 mevcutlu 5'inci ve 36'ncı Kafkas Fırkalarıyla, sayıları 10-12.000'e varan Azerî gönüllü ve milislerinden kurulan bir yeşil bayraklı "İslâm Ordusu" Turan'a doğru fütuhata başlamış, 14 Eylül 1918'de Bakû'yu zabtetmiş ve Hazar kıyılarından yukarıya doğru sarkmıştı.[2] İşte, Rusya'daki iç savaş sırasın-

1 Bu bölümde TBMM'nin ilk yılında Millî Mücadele Anadolusu'ndaki sol akımlardan bazıları üstüne *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925* , *Cilt 1* (İletişim Yayınları, 2009) kitabımda yer alan bilgileri –küçük eklemelerle– aktarıyorum.

2 Hoestler, *Turkism and the Soviets*, s. 152-153'ten, W. E. D. Allen ve P. Muratoff, *Caucasian Battlefields*, s. 478-480. (İslâm Ordusu Suriye cephesinin çökmesi sonucunda dağıtılmış ve Osmanlı askerleri Batum üstünden İstanbul'a geri çekilmiştir.)

da, Kızıl Ordu'nun yanında beyaz karşı-devrimcilerle dövüşmek üzere (çoğu Müslümanlardan) kurulan "Yeşil Ordu"nun, eskiden Nuri Paşa'nın komutası altında toplanmış yerel birliklerin kalıntısıyla bir ilgisi olabilir.[3] Ancak şu kadarı kesinlikle bellidir ki, İslâmiyetin kutsal rengi olan yeşil, Sovyet devriminden sonra, eski Çarlık Rusyası'nın çeşitli Müslüman uluslarındaki Bolşeviklerce simge olarak alınmıştır.[4]

Anadolu'da dal-budak salan Yeşil Ordu efsanesinin kökleri, açıkladığımız bu olaylardan ötürü Enver Paşa'ya dayandırılmıştır. Bu yüzden Kızıl Ordu'nun yanındaki Yeşil Ordu'ya onun adı karıştırılmış ve o daha Rusya'ya geçmeden, 1919 ortalarında "Arpaçayı'na kadar gelen [Bolşevik] kuvvetlerin başında Enver Paşa da bulunuyormuş" söylentisi Erzurum'a ulaşmıştır.[5] Bu gibi haberlerin Anadolu'daki İttihatçı çevreler tarafından yayıldığı ve bir aralık gerçekleşmesine ramak kalan böyle bir seferin propaganda hazırlığı olduğu düşünülebilir.[6] Öte yandan, Yeşil Ordu efsanesinde Karabekir'in de payı vardır. Bu hikâye, Ankara'nın 1920 Nisan ayı ortalarında Kuzeybatı Anadolu'daki ayaklanmalara karşı kullanmak üzere Doğu Cephesi Komutanlığı'ndan kuvvet yardımı istemesiyle başlamıştır. Karabekir Paşa, Ermenilere

---

3 Bkz. Karabekir, ***İstiklâl Harbimiz***, s. 571-572; ayrıca s. 435, 472, 532, 583, 593, (3 Nisan 1920: "Kafkasya'nın Karadeniz sahilindeki Yeşil Ordu Kırmızı Ordu'nun taht-ı idaresine girmiştir.")

Savaştan sonra Kafkasya'da bulunmuş olan Şevket Süreyya Aydemir, bu açıklamaları şüpheyle karşılamakta ve "Yeşil Ordu" sözünün o sıralar Ukrayna'da faaliyet gösteren köylü-anarşist Makhno'nun çetelerine verilen ad olduğunu öne sürmektedir. (Makhno için bkz. Voline, *The Unknown Revolution 1917-1921*, Black Rose Books, 1975; E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution, I*, s. 302-304; George Woodcock, *Anarchism*, Penguin Books. 1962-Bl. 13: "Anarchism in Russia.")

Yukarıda anılan Voline'in yapıtında (s. 700), "Yeşiller"in Makhnocularla karıştırıldığı belirtilmektedir. Stefanos Yerasimos, Rusya'daki Yeşil Ordu'nun Doğu Karadeniz kıyılarında (Soçi ve Suhumi'de) görülen (kırmızı zemin üzerinde yeşil haç bayraklı) bir Hıristiyan küçük köylü hareketi olduğunu saptamıştır: *Türk-Sovyet İlişkileri -Ekim Devrimi'nden Millî Mücadeleye* (Gözlem Yay., 1979), s. 115/dn. 113 ve "Sur les Origines du mouvement de l'Armée Verte en Anatolie", *Etudes balkaniques*, 1977 (No. 1), s. 98-108. Yerasimos'a göre, Anadolu propaganda amacıyla, Yeşilleri kamuoyuna bir İslâm hareketi olarak yansıtmıştır.

4 H. E. Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 134.

Bolşevikler, İslâm memleketlerindeki taraftarlarının çoğalması için, kendi programlarının dinsel çerçeveler içinde yorumlanmasına göz yummuşlardır. "Sovyet" sözünün "şûra" olarak çevrilmesinde, bu Arapça kelimenin duygu içeriklerinden yararlanılması düşünülmüştür. Örneğin, yeni Bolşevikleştirilmiş Nahçivan'da bir ahund (hoca) şöyle konuşmaktadır: "Şûra ile, meşveretle idare İslâmda esastır. Hazreti Allah bile Adem peygamberi yaratmadan kabak (önce) melâikeleri yığdı, bu cur (böyle) bir adam yaratacağım, sizin fikriniz nicedir, diye soruşturdu." Bkz. Veysel Ünüvar, *İstiklâl Harbinde Bolşeviklerle Sekiz Ay*, s. 18-19. (Tabiî, Bolşeviklerin bu işte Jön Türk'lerden örnek aldıklarını söylemek mümkündür!)

5 Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 53.

6 Asıl Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kuruluşu da, bir dereceye kadar İttihatçılarla ilgilidir. Hakkı Behiç, Ali Fuat Paşa'ya, "onların mesâisinden de faydalanmak ve hudutlarımız dışındaki teşkilâtı memleket dahiline bağlamak istedik"lerini, böyle yapmakla "bu memleketin bizim kadar hak sahibi evlâtları"ndan da yararlanılmış olacağını söylemiştir: Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 465.

karşı kurduğu mevzileri zayıflatmaktan çekinerek, o yöreden topladığı bazı küçük milis müfrezelerini Batı'ya göndermekle yetinmiş ve bunlara maneviyat takviyesi için Yeşil Ordu adını ve bayrağını vermiştir.[7]

Asıl Yeşil Ordu Cemiyeti 1920 Mayıs ayında ortaya çıkmıştır.[8] O sıralar, İstanbul'un tutucu çevreleri Millî Mücadele hareketini Bolşeviklikle suçlayarak "kâfir" saydırmaya çalışıyorlardı.[9] Bu yüzden, Anadolu'da halk küt-

---

7 *İstiklâl Harbimiz*, s. 646-647, (14 Mayıs 1920'de 30 atlı) ve s. 720/n. 1, (sonradan 30 atlı daha). Resmî yazışmalarda bu birlikler "Erzurum Kuva-yı Milliyesi" diye anılmıştır. Karabekir'in 22 Haziran'da yola çıkan İkinci Erzurum Kuva-yı Milliyesiyle ilgili olarak Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanlığına yolladığı 24 Haziran 1336 tarihli yazı, *Harb Tarihi Belgeleri Dergisi*'nin 72'nci sayısında yayımlanmıştır (Mart 1975), Belge No. 1562.

Karabekir, Ankara'daki Yeşil Ordu Cemiyeti'ni bu olayla ilgili olarak, "müşekkel bir ubudiyet arz için" kurulmuş sanmaktadır. Ancak, onun yolladığı müfrezenin başkanı olan "Erzurum civarında Ebulhindi köylü Cafer Bey"in Yeşil Orducu komünistliğini ciddiye aldığının bir delili, İnkılâp Tarihi E. Arşivindeki (No. 3072), muhtemelen Erzurum valisi Hamit Bey tarafından yazılmış 16 Ocak 1921 tarihli bir mektupta görülebilir:

"BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine, Mustafa Suphi'nin takarrubu ve Ankara'dan Cafer'in hemşehrilerine: 'Serian Bolşevik olun, kesiniz, kırınız, herkesi sizin seviyenize indiriniz' gibi hezeyanları muhtevi gönderdiği mektup, Erzurum halkını fevkalâde galeyana ve harekete getirmiştir..."

Bu belgeyi, *Yeni İstanbul* gazetesine yazdığı "İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti" adlı makale serisinin 16'ncısında (16 Temmuz 1966) aktaran Dr. Samih Çoruhlu, "Cafer'in kim olduğunu tesbit edemedik" demektedir. Karabekir'in kitabının bu notta mehaz gösterdiğimiz sayfalarına bakılınca, Cafer'in kimliği kolayca anlaşılıyor. Ayrıca, *Tanin* gazetesindeki "Tarihî Mektuplar" tefrikasıyla ilgili olarak, 20 İkinci Teşrin 1944 günlü sayıda basılan bir grup resminde "Teşkilât-ı Mahsusa kumandanlarından Cafer" de vardır; 10 Ocak 1945 günlü sayıda ise "1334 senesinde dağlar kumandanı Erzurumlu Cafer"in tek başına resmi bulunmaktadır. Bu zatın 10 Teşrinisani 1920'de Cemal Paşa'ya gönderdiği bir mektup aynı dizide yayımlanmıştır (12-13 Şubat 1945).

İhsan Birinci, "Millî Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 81 (1 Ekim 1971), s. 29'da, Teşkilât-ı Mahsusa'nın Doğu Anadolu'da, başında Cafer Bey olmak üzere kurdurduğu ve sonradan "Yeşil Ordu" adını alan "Dağlar Alayı"ndan söz edilmektedir. Oltu Şûra Hükûmeti döneminde Ebulhindili Cafer'in çetesiyle yaptıklarını da, TBMM 1. Dönem milletvekillerinden Yasin Haşimoğlu, *Hatıralar*'ında anlatıyor: (haz.) S. Şehidoğlu (Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Armağanı), s. 21-22.

Yakın zamanlara kadar "Cağaloğlu'nda emlâk sahibi" olan Erzurumlu Cafer Bey'in 40 kişilik çetesiyle 1920 Ağustosunda son Düzce ayaklanmasının bastırılmasına katıldığı hakkında bkz. Şerif Güralp, *İstiklâl Savaşının İçyüzü*, s. 66, ayrıca s. 70 ve 80.

Kurtuluş savaşının ilk dönemlerinde bazı askerî birlikler (örneğin, Albay Kasap Osman ve Refet Bey [Bele Paşa] nizamî kırmızı yerine, kırmızı-yeşil flâma kullanmışlardır. Yeşil İslâmlığı, kırmızı Bolşevikliği simgelemektedir. Bkz. F. Altay, *On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 273, 276, 283. A. F. Cebesoy'un anılarında da, padişah yanlısı âsilerle çarpışırken yeşil flâma kullanıldığı yazılıdır. Bütün bunların, Yeşil Ordu'yla uzaktan bir ilgisi olabilir.

8 G. Jaeschke, "Kommunismus und Islam im türkischen Befreiungskriege", *Die Welt des Islams*, cilt 20, s. 112. (Bu kaynaktan yararlanmamızı Prof. Dr. Fahir Armaoğlu sağlamıştır.)

9 Teali-i İslâm Cemiyeti yayımladığı bir bildiride, "İstinat ettiği nazariye-i esasiye ne olursa olsun tatbikatı efrad ve heyetin hakk-ı hayat ve hakk-ı temellükünü ihlâl suretinde tecelli ettikçe, Bolşeviklik ahkâm-ı İslâmiye ile hiçbir vech ve surette tevfik kabul etmeyecek derecede hal-i tebayün ve taarruzdadır" fikrini işlemiş ["Müslümanlık ve Bolşeviklik", *Alemdar*, No. 427-2727, (17 Şubat 1336), s. 2] ve Şeyhülislâm-ı sabık Mustafa Sabri Efendi Hazretleri de, "Zavallı Türk Milleti! Dünkü gün Rusya ezelî düşmanımızdır diyerek seni Almanlarla beraber harbe sokanlar bu-

leleri ve özellikle askerler önünde aynı silâhı kullanarak temize çıkmak ve Bolşevikliğin İslâmlığın uygulanmasından başka bir şey olmadığını söyleyerek, Sovyetler'le yapılması zorunlu işbirliğine elverişli bir ortam hazırlamak amacıyla, Yeşil Ordu adında bir dernek kurulmuştur.[10] bu Cemiyetin Genel Merkez üyeleri: Şeyh Servet [Akdağ, 1880-1962] (Bursa), Dr. Adnan [Adıvar, 1882-1955] (Sıhhiye Vekili), Hakkı Behiç [Bayiç, 1882-1943] (Maliye Vekili), Eyüp Sabri [Akgöl, 1876-1950] (Eskişehir), Yunus Nadi [Abalıoğlu, 1879-1945] (İzmir), Hüsrev Sami [Kızıldoğan, 1884-1942] (Eskişehir), İbrahim Süreyya [Yiğit, 1880-1952] (Saruhan), [Ethem'in ağabeyi, Çerkes] Reşit [1877-1951] (Saruhan), Sırrı [Bellioğlu, 1876-1958] (İzmit), Mustafa [Cantekin, 1878-1955] (Kozan), Hamdi Namık [Gör, 1881-1957] (İzmit), Muhittin Baha [Pars, 1885-1954] (Bursa) ve Nâzım [Öztelli-Resmor, 1868-1935] (Tokat) gibi İttihatçı milletvekilleridir.[11] Yeşil Ordu'nun Merkez-i

gün de Bolşeviklik namı altında Moskoflarla birleşmeye davet ediyorlar" hitabıyla, bir İttihatçı oyunu olarak gördüğü Anadolu millî hareketini İslâma karşı bir davranış ilân etmiştir. "Mustafa Sabri Efendi ve Bolşeviklik", *Alemdar*, No. 431-2731 (21 Şubat 1336), s. 2.

İngiliz Askerî Haberalma Örgütü'nün İstanbul Şubesince hazırlanan (29 Temmuz 1920'de sona eren hafta için) haftalık istihbarat raporunun son maddesi (9/g) şöyledir: "Bolşevik etkisi, Milliyetçi Türk çevrelerinde gitgide daha belirginleşmektedir, şimdi de Türkçe İslâm Bolşevik Ceridesi diye basılı bir yayın gizlice dağıtılıyor. Bu gazete son derece İngiliz aleyhtarı; yeni bir sayısında, fethedici orduları, Hilâfetin güvenliği için çarpışan Müslümanlara katılmak üzere ilerleyen Bolşeviklerin İngiliz itibarını tamamıyla yok edeceklerini öne sürüyor. Yeni biçimler altında eski İslâm dernekleri ortaya çıkıyor ve bütün plânlarında Bolşeviklik fikri belirgin. Teali-i İslâm Cemiyeti, bu yılın başlarında Bolşevikliğe karşı bir bildiri çıkarınca, Milliyetçilere sempati duyan birçok üyeleri çekildi ve taşradaki merkezleri milliyetçi bir örgüte bağlandı. Şimdi, bu cemiyeti yeniden örgütlemek, yeni bir başkan seçmek ve işgal altındaki yerlerde yeni merkezler kurmak girişimleri yapılıyor. Cemiyetin bu yeni etkinliklerinin, Barış anlaşmasının imzalanmasıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan bölgelerde Hilâfetin egemenliğini sürdürme isteğinden kaynaklandığı söylenmekte." B. Şinşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, cilt 2 (Belge 95), s. 270.

10 Yeşil Ordu'nun kuruluş amacı, "(Cemiyet-i Ahmediye)nin menfi ve muzır telkinlerine mukabil halka hakikatları anlatmak ve onları, millî mücadelenin zaruretine inandırmaktır." Cemal Kutay, *Türkiye'de İlk Komünistler*, s. 14. Mustafa Kemal Paşa da, Yeşil Ordu'nun kuruluşunu din propagandasının askerler üstündeki etkisi yönünden açıklamıştır: *Nutuk, II*, s. 467.

11 Tokat mebusu Nâzım'ın, 1921 Nisan-Mayıs aylarında Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesinden: "Yeşil Ordu Cemiyeti-1", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 3 (15 Mart 1962), s. 69-72. Aynı sanığın, Hüsamettin Ertürk'ün hatıralarında aktarılan ifadesine göre, Yeşil Ordu Merkez-i Umumîsi, hepsi mebus –ve üçü vekil– olan 14 kişiden meydana gelmektedir: *İki Devrin Perde Arkası*, s. 541.

Yukarıdaki listede 13 mebusun adı geçmektedir. 14'üncü üye ve üçüncü vekil, o zamanlar zaten solcu olduğu söylenen (*socialiste d'Etat*) Mahmut Celâl [Bayar, 1884-1986] olabilir. Bkz. Aydemir, *Tek Adam, II*, s. 368.

F. Tevetoğlu, kitabında (s. 146-47 ve s. 313/n.) Celâl Bayar'ın Yeşil Ordu ve Resmî TKP üyeliklerini reddediyor. Ayrıca 14'üncü mebusun Mehmet Şükrü (Afyon) olduğunu ileri sürüyor. Bu kesinlikle yanlıştır.

TBMM Arşivindeki İstiklâl Mahkemesi ve Meclis Tutanaklarından yararlanarak yazılmış olan Harb Tarihi Dairesi'nin *Türk İstiklâl Harbi* kitabında (II'nci cilt, 3'üncü kısım, s. 10) Celâl (Saruhan) Yeşil Orducular arasında sayılmaktadır. [Yalnız, bu listede de Nâzım (Tokat) yerine Hacı Şükrü (Diyarbakır) görünüyor!]

İşin doğrusunu, Nâzım Bey'in BMM Üçüncü Şube riyasetine gönderdiği ifade yazısından anlıyoruz. Gerçekte, Hacı Şükrü de Celâl Bey de Yeşil Ordu merkez-i umumî âzâsıdır; ancak Nâ-

Umumîsinden başka Ankara ve Eskişehir'de birer Heyet-i Merkeziye de kurulmuştur. Bütün teşkilâtın kâtib-i umumîsi, yaygın, fakat yanlış olarak sanıldığı gibi Hakkı Behiç[12] değil, eskiden Harput valisi olan ve B.M.M. açıldıktan sonra Dahiliye Vekâleti müsteşarlığına seçilen Tokat mebusu Nâzım Bey'di. Yeşil Ordu'nun yayılması için Vakkas Ferit adında bir mülkiye kaymakamı çok çalışmıştır.[13] Ferit'in 1920 ilkbaharında, Meclis'in karşısındaki Millet bahçesinde, ilk resmî Sovyet temsilcisi Şerif Manatov'la birlikte, sosyalizm üstüne konferanslar verdiği bilinmektedir.[14]

---

zım Bey, başlangıçta toplantılara katıldığı halde, sonradan devamsızlık eden Hamdi Namık'ı 14 kişi arasında saymamıştır.

Hamdi Namık [Gör] ise, *İstiklâl Mucizesi* başlıklı anılarında (Ankara, 1956), adını yanlışlıkla "Kızıl Ordu" diye yazdığı gizli örgütün ilk üç toplantısının kendi evinde, sonrakilerinin de Şeyh Servet'lerde yapıldığını yazıyor. "Yeşil Ordu"nun şiddetle ihtiyaç duyulan para ve silâh sağlamak amacıyla kurulduğunu belirten Hamdi Namık, Heyet-i Merkeziye'nin 14 üyesini sayarken, Dr. Adnan ve Hüsrev Sami yerine, Tevfik Rüştü (Aras) ve Refik Şevket'in (Ince) adlarını vermektedir. (Bayar'ın üyeliğine tanıklık ediyor.) Ona göre, aynı zamanda Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğü yapan İzmir (İzmit olacak!) mebusu Sırrı Bey aracılığıyla, örgüt Şark Cephesi komutanı K. Karabekir ve Garp Cephesi komutanı Ali Fuat Paşaların "müzaheretini temin" etmiştir. M. Kemal Paşa bu ilişkileri "yanlış mânâda telâkki" ederek "telâş"lanmış ve "temadisini muvafık görmediğinden" dağılmalarını istemiştir."Halbuki biz bu suretle birçok menfaatler temin etmiş ve bunların devamını yoluna koymuştuk. Bunun için artık içtimâa da lüzum kalmamış gibiydi. Bittabi dağıldık." (s. 34-36)

12 Atatürk, Büyük *Nutuk*'ta (cilt II, s. 468) Yeşil Ordu kâtib-i umumisinin Hakkı Behiç olduğunu ileri sürmüş, bu yanlış oradan yayılmıştır.

Marxist olduğu söylenen Hakkı Behiç, Yeşil Ordu'un kurulmasıyla ilgili olarak kendi siyasal görüşünü Ali Fuat Paşa'ya şöylece açıklamıştır: "Sivas Kongresi'ni müteakip Heyet-i Temsiliye'de âzâ bulunduğum zaman harici siyasetimizi birçok cephelerden tetkik ederken Garbın memleketimizi yok etmek isteyen siyaseti karşısında Şark ve Rus inkılâbına yaklaşmakta memleket için büyük bir ümid-i necat görmüştüm. Müslüman âleminde Rus inkılâbını tâdilen vücuda getirilecek bir sosyalist ittihadı fikrine bağlıydım." Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 465. Samet Ağaoğlu, Hakkı Behiç'in "bir çeşit İslâmî komünizm taraftarı" olduğunu, fakat aynı zamanda "Çerkes milliyetçiliği" yaptığını söylemektedir: *Kuvayı Milliye Ruhu*, s. 220. Halide Edip Adıvar'a göre ise, Hakkı Behiç "Türklüğe çok bağlı olmakla beraber, sınıf, servet ve din gibi şeylerin aleyhinde idi." *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 148. (Bu zatın dürüst bir kişiliği olduğu anlaşılmaktadır; ancak, kendisini sonradan ciddi bir şekilde hasta edecek olan ruhî dengesizlikler, bu döneminde tomurcuk halinde belirmeye başlamıştır.) Ayrıca bkz. Selek, *Anadolu İhtilâli, II*, s. 209/n. 12.

13 1921'de 41 yaşında olan Vakkas Ferit, aslen Malatyalı olup en son Alacadağ kaymakamlığında bulunmuş eski bir İttihatçıydı. Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesinde şunları söylemiştir: "İstanbul'da [Mülkiye Mektebi'nde] iktisat dersine meraklı idim. Kapital'i ve aksini mütalâa ettim... Sosyalistliği severdim... [Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile görüştüm. Bana iki kişi gösterdi: Hakkı Behiç ve Erzurum mebusu Necati Beyler. Sosyalistliğime dair bir şeyler sordu. Onları takdim ettim.] Necati Bey sosyalist değildi. Hakkı Behiç ile temasımız fazla idi." "Yeşil Ordu Cemiyeti-5", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 7 (12 Nisan 1962), s. 216. Ayrıca bkz. Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 548 ve Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 150-151. (Ertürk'ün iddiasına göre, "Bolşevik âşığı Vakkas Ferit"e tahsisat-ı mestureden 900 lira verilmiştir: s. 553.)

14 Baytar Bnb. Salih Hacıoğlu'nun Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesinden: "Yeşil Ordu Cemiyeti-7", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 9 (26 Nisan 1962), s. 281. Ayrıca bkz. Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s. 152: "Celâl Genc'in dostlarından kaymakam Vakkas Bey, ateşli hitabesiyle Meclis'in karşısındaki belediye bahçesinde masa masa dolaşır mebuslara komünizm lehinde konuşur, kurtuluşun tek yolu olduğunu telkin ederdi."

1920 Haziran ayı ortalarında (kısmen Nâzım Bey tarafından) yazılıp üye olabilecek kimselere gösterilmeye başlanan Yeşil Ordu Nizamnamesi, bu kuruluşun İslâmî-Komünist rengini açıkça ortaya koymaktadır.[15] Yeşil Ordu'nun bir de Talimatnamesi vardır.[16] Bu belgelerde, yaratılmak istenen hareketin İslâmî niteliğinin komünizan fikirlere oranla öncelik taşıdığı, onlara ağır bastığı dikkati çekmektedir: genel olarak, Avrupaî sefahat yerilmekte ve Asya'nın nezih ahlâkının Batı kapitalizm ve emperyalizmi karşısında tehlikeye girdiği anlatılmaktadır.[17]

15 Salih Hacıoğlu (yukarıdaki notta işaret edilen ifadesinde), Vakkas'ın onu bu tarihlerde Reji'de Tokat mebusu Nâzım'la tanıştırdığını ve kendisine Yeşil Ordu Nizamnamesi'ni gösterdiklerini, fakat "matluba muvafık" bulmadığı için bu teşekküle girmediğini söylemiştir.

Bursa Ziraat Müdürü Refet Bey, anılarında Yeşil Ordu adlı Bolşevik teşkilâtının tahlif yerinin, Celâl Bayar'ın bacanağı Sezai Bey'in Kozahan'daki yazıhanesi olduğunu; kendisi, Muhittin Baha (Pars) ve Çerkes Reşid'in Belediye'de, vali Hacim Muhittin Bey'in yanında toplandıklarını, Albay Bekir Sami, Jandarma komutanı Remzi vb.'nin de katılmasıyla karar alıp yemin ettiklerini ve "Hilâl Matbaasını bir gün kapatarak Yeşil Ordu'nun tüzüğünü bastırdık"larını anlatıyor. Mümtaz Şükrü Egilmez, *Millî Mücadelede Bursa* (Tercüman Yay., 1980), s. 202.

Nizamnameye göre, Yeşil Ordu anti-kapitalist, anti-emperyalist ve anti-militaristtir (m. 1-2 ve 8), devletin iktisadî ve içtimaî sahada geniş müdahalelerine taraftar olur (m. 3-6, 8-11 ve eğitim 14-16); bunların yanı sıra, "aile hayatına hürmetkârdır" (m. 12) ve "İslâmiyetin bütün içtimaî esaslarına istinat ederek asr-ı saadetin müşterek samimiyetini iadeye ve Batı'dan gelen kendisini beğenmiş ihtirasları Asya'dan atmağa çalışmakla yolunu, Hak yolu, Allah Yolu bilir." (m. 13.) Yeşil Ordu'nun teşkilâtı gizlidir (m. 22) ve Rus Sosyalist Devrimcilerininkilere benzeyen kuralları vardır: "Yeşil Ordu'nun teşkilâtına mensup olup da emperyalizm lehinde gayemize ihanet eden derhal idam olunur. İdam hükmü umumî merkezce verilir ve şimdilik gizli ve hususî vasıtalarla icra edilir" (m. 26-27). Türk Yeşil Ordusu, başka memleketlerin Yeşil Ordu'larıyle ve Kızıl Ordu'larla kardeştir ve Moskova ile münasebet halindedir (m. 19 ve 21).

Cemiyetin kurucularından olan Yunus Nadi [Abalıoğlu] hatıralarında "Kızılordu'ya tekabül eden 'Yeşil Ordu' başlıbaşına mâna ifade eden bir addı. Gerçekten bu cemiyetle biz, millî hislerde ileri safhalar gözlüyorduk. Fakat adından da anlaşılacağı üzere, bütün bu ilerleme safhalarında milletlerarası olmaktan ziyade millî olmaya dikkat etmeyi programımızın başına geçirmiş bulunuyorduk" demekte ve ittifak için ("İttihat değil") başvurdukları Komintern'den cevap alamadıklarını kaydetmektedir: *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, s. 11.

16 Beyanname, *Yakın Tarihimiz*'deki yazı dizisinde ("Yeşil Ordu Cemiyeti") 1/Sayı 3-s. 71'de, Nizamname 2/Sayı 4-s. 103'te ve Talimatname 6/Sayı 8-s. 234-235'tedir. (Mahkemede 37'nci maddeye atıf yapıldığına göre, bu kaynakta verilen 32 maddelik Nizamname eksik olmak gerekir; ayrıca yayımlanan metnin dilce sadeleştirildiği de anlaşılmaktadır.)

Nitekim, "sahih" bir suretini buraya eklediğimiz Yeşil Ordu Talimatnamesi de, oradaki gibi 12 değil, 40 maddedir. Bir yeraltı örgütünün ayrıntılı kurallarını yansıtan Talimatname, "Netice"sinde sosyalizmle İslâmlığın özdeşliği fikrini işlemektedir.

Yakın Tarihimiz tefrikasında, Yeşil Ordu Beyannamesi diye verilen "Eski Dünya Nedir, Yeni Dünyada Neler Oluyor?" başlıklı metin, Yeşil Ordu Cemiyeti'ne girmekle birlikte kısa bir süre sonra oradan ayrılan Salih Hacıoğlu tarafından yazılmıştır. Kendisi, bu beyannameyi Hafî TKF adına yayımladığını söylediği için, biz de onu Hafî TKF altbölümüne koyduk.

17 "Türkiye'de Yeşil Ordu partisinin Pan-Turanizmine verilen komünist renk"i, 1922 Kasımındaki Dördüncü Komintern Kongresi'nde kabul edilen "Doğu Meselesi üstüne Tezler" şöyle açıklamaktaydı:

"İkinci Komintern Kongresinin işaret ettiği üzere, burjuva milliyetçiliğinin temsilcileri, – her zaman bunun bilincine varmış olmasalar da– tomurcuk halindeki proleter grubunu bir sınıf teşkilâtı kurmanın direkt ödevlerinden saptırmak amacıyla, Sovyet Rusya'nın siyasî otoritesinden faydalanarak ve kendilerini işçilerin sınıf güdülerine uydurarak, burjuva-demokratik

Yeşil Ordu Cemiyeti, hükûmete resmî bir beyanname vererek kurulmuş olmadığına göre, gizli bir örgüttü; ama Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında değildi, zaten onun yakın çevresinden gelen kimseler tarafından kurulmuştu.[18] Fakat Çerkes Ethem'in Çapanoğlu ayaklanmasını bastırmaya giderken veya dönüşünde, Ankara'da bu örgüte katılmasıyla[19] Yeşil Ordu'nun eline ciddî bir silâhlı kuvvet geçmesi,[20] Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyeti dur-

---

heveslerini "sosyalist" veya "komünist" bir kisveye büründürürler." Degras, *Communist International, I*, s. 387. (Bu yoruma karşılık, Yeşil Ordu'nun Turancılığına dair "Avrupa emperyalizminin hulûl ve istilâ siyasetini Asya'dan tard etmek" istediğini söyleyen Nizamname'nin I'inci maddesinden başka bir delil yoktur; teşkilâtın gerçekten solcu gelişmelerin yolunu kapatmak için kurulduğu iddiası ise, ancak Yeşil Ordu'nun bir bakıma devamı olan sonraki resmî TKF'na uygun düşebilir.)

Tarihçi Nejat Kaymaz'ın da Yeşil Ordu'nun niteliği hakkındaki yargısı olumsuzdur: "Yeşil Ordu efsanesiyle ilgili olarak görülen ve gerek o zaman, gerekse daha sonra yerli ve yabancı yazarlarca halk hareketi olarak şişirilen gelişme, tam tersine, devrimci ulusçulara karşı, İslâmcı, Turancı, sahte ve sözde Sosyalist karışımı (çoğu eski liberal İtilâfçı ve Enver Paşa yanlısı şoven İttihatçı) bir muhalefet grubunun hazırladığı bir komplodan başka bir şey değildir." Yazara göre, nitekim Sovyetler de çok geçmeden bunun gerçek halkçılıkla ilişkisi olmadığını anlamışlardır.

18 K. Atatürk, *Nutuk, II*, s. 468.

Ayrıca bkz. Yunus Nadi, "Yeni Gün'den Cumhuriyet'e kadar", Tefrika 166, *Cumhuriyet*, 16 Kânunusânî 1341 [1925]: "Kızılordu'ya Bedel Yeşil Ordu."

19 *Nutuk, II*, s. 468-469. Kılıç Ali'ye göre de, Vakkas Ferit'in teşebbüsüyle, Çerkes Ethem'in Yozgat'tan dönüşünde ona Ankara'da "mutantan bir istikbal programı" hazırlanmış ve bu vesileyle Ethem "millî kahraman" ilân edilmek istenmiştir: *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, s. 74-76.

20 Niyazi Berkes, Yeşil Ordu'nun 1920'deki yaygın devrimci köylü hareketlerini temsil ettiğini söyleyen Sovyet yazarlarını ve onları takip eden Batılı tarihçileri yalanlamaktadır. *Nutuk*'ta da işaret edildiği gibi, Yeşil Ordu, tam tersine, yarı-feodal irticaî isyanlarla mücadele etmek için kurulmuştur: *Development of Secularism in Turkey*, s. 441-442/n. 15. Berkes'in gözlemi, Cemiyetin ilk dönemi için haklı olmakla birlikte, işe Ethem'in çeteleri karıştıktan sonra doğruluğu şüphelidir. Hareketin bu döneminde ideolojik yönelimleri bakımından pek az şey biliyoruz.

"Muhtelif ve mütenevvi müfreze ve çetelerden mürekkep" olan "Kuvve-i Seyyare" içinde "bir Bolşevik taburu da vardı." Mehmet Arif, *Anadolu İnkılâbı*, s. 59/n. Ethem'e göre "700 mevcutlu bu milis kıtasını ekseriyetle Karakeçili aşireti efradından mürekkep olarak Eskişehir Müdafaa-i Milliye teşkilâtı kurmuş, emrimize göndermişti. Taburun kumandanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi, harpçi olmaktan ziyade hakikaten Bolşevik ruhlu, karşısındaki düşman ordusunu harp aleyhine teşvik kabiliyetinde birisi idi. Son zamanlarda muharebeden bıkmış askerlerini hükûmetleri aleyhine isyana teşvik ediyordu. Kendisine bu yüzden fevkalâde tahsisat vermekte idim. Tabura nam, bu kumandan yüzünden verilmişti." *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, s. 164. Ancak, Şevket Süreyya Aydemir bu Yzb. İsmail Hakkı'nın komünistler tarafından yetiştirilerek Odesa'dan gönderilen eski harp esirleri arasında olduğunu söylemektedir.

Atatürk'ün *Nutuk*'ta sözünü ettiği şu birlik, yine Bolşevik Taburu olsa gerek: "Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı, Karacaşehit'de kendine merbut olmak üzere gizlice Karakeçili namında bir müfreze teşkil etmişti. Bundan Garp Cephesi Kumandanlığının malûmatı yoktu. Bu müfrezenin mevcudiyeti 17 Teşrinisani 1920'de tesadüfen öğrenildi. Cephe Kumandanlığının bu müfrezenin mevcudiyeti hakkında malûmat talebi ve kıt'anın teftişe arz edilmesi emri Ethem Bey tarafından is'af olunmadı." (Cilt 2, s. 511). [Çerkes Ethem ayaklanmasını bastırma harekâtında, resmî harb tarihi, 16 Ocak 1921 günü için şu bilgiyi vermektedir: "Emet taraflarında bulunan Bolşevik taburu komutanı bugün Kütahya'ya gelerek hükûmete sığınmıştı. Tabur komutanı 5 subay, 261 erden ibaret olan taburunu terhis etmiş olduğunu söylüyordu." *Türk İstiklâl Harbi*, II. cilt (Batı Cephesi), 3. Kısım, s. 135.]

durmak için ortaya çıkmasını gerektirmiştir.[21] Ancak, 1920 yazındaki bu ilk durdurma girişimi tamamıyla başarılı olamamış ve grubun ağırlık merkezi, Ethem'in egemen olduğu Eskişehir yöresine kaymıştır.

Eskişehir'de Yunus Nadi'nin Nâzım Bey'e tanıştırdığı öğretmen Behram Lütfi ile Manastırlı eğitimci Mustafa Nuri, Nâzım Bey'in isteğiyle, Ankara'dakinden sonra ikinci bir heyet-i merkeziye kurmuşlardır. ("Yeşil Ordu", *Yakın Tarihimiz*, cilt 1, s. 71'deki Nâzım Bey'in Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde verdiği ifadeden.)

Zaman zaman, çevresindekilere komünizmin tek kurtuluş yolu olduğunu söyleyen Çerkes Ethem[22] 1920 Ağustosunun sonlarında, Eskişehir'de Arif

---

Yüzbaşı İsmail Hakkı, 1926 Ocak ayında idam edilmiştir. Bkz. M. Tunçay, "Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde Bir Heyet-i Fesadiye Davası ve Kuva-yı Milliye", *Birikim*, Sayı 33 (Kasım 1977), s. 51-62.

21 Bkz. *Nutuk*, *II*. s. 471.

"Her yerde Yeşil Ordu teşkilâtını benim namıma yapıyorlardı. Şahsen tanıdığım zevattan biri, Erzurumlu Nâzım Nazmi Bey'in memur bulunduğu Malatya'dan gönderdiği bir mektupta, Yeşil Ordu teşkilâtının mucib-i memnuniyetim olabilecek tarzda tevsia çalışıldığı bildiriliyordu. Bu haberden müteyakkız olarak, bu hafî cemiyet hakkında tetkikatta bulundum."

Tevfik Rüştü Aras, 10 Kasım 1953 tarihli *Zafer* gazetesinde çıkan bir yazısında şunu anlatmaktadır: "1920 yılı ilkbaharının sonlarına doğru bir gün [!] Mustafa Kemal beni Ankara istasyonunun bitişiğindeki ikamet etmekte olduğu evciğe çağırdı. Bir yaverinin kendisine haber verilmeksizin Yeşil Ordu teşkilâtına alındığından şikâyet etti." Aras o gece toplanan 9-10 kişiden Celâl Bayar, Ahmet Muhtar (Cilli), Yunus Nadi ve Kılıç Ali'nin adlarını veriyor. Aktaran Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar* (Yapı ve Kredi Bankası 50. Yıl Yay., 1973), cilt 1, s. 39-40.

22 Çerkes Ethem'in yaşamı (1886-1948) ve etkinlikleri hakkında birçok yayın vardır. Bunların en yenilerinden ikisi, Cemal Şener'in *Ç. E. Olayı* (Okan Yay., 1984) ile Zeki Saruhan'ın *Ç. E.'in İhaneti* (Kaynak Yay., 1984) kitaplarıdır. C. Şener, 21-31 Ekim 1990 günlerinde *Güneş* gazetesinde "Ç. E. Dosyasını Açıyoruz" başlıklı 11 yazılık bir dizi de yayımlamış olmakla birlikte, bu konuda bilinenlere herhangi bir yenilik katmamıştır. Tefrikanın tek ilginç yanı, çerçeve içinde verilen akrabalarının ifadeleridir. En son olarak da Ethem'in yeğenlerinden Emrah Celasun *"Bâki İlk Selâm" Çerkes Ethem* başlıklı bir anı-araştırma derlemesi yayımladı (Belge Yay., 2004).

Ethem'in Millî Mücadele'ye katılması, Birinci Dünya Savaşı sırasında Teşkilât-ı Mahsusa içinde buyruğu altında savaştığı –kendisi gibi Çerkes– Rauf (Orbay) aracılığıyla olmuştur.

Ethem'in Rauf Bey komutasında çıktığı İran macerasına ilişkin bir tanıklık notunu kaydetmek istiyorum. M. Kâzım adlı bir yüzbaşının 1931 yılında *Son Posta* gazetesinde tefrika edilen "İstanbul'dan Hindistan'a" başlıklı anı dizisinin bir yerinde (12 Haziran günlü sayıda), Harbiye Nezaretince "Efganistan'a gidecek Alman-Hint heyetine Türk zabiti olarak tefrik" edilerek 4 Mayıs 1915'te yola çıkan yazar, 13 Haziran'da Harun Abad'da "Rauf Bey müfrezesinin pişdarını teşkil eden askerin ve aşairin kumandanı olan Ethem Bey" ile karşılaştıklarını anlatıyor.

Bir Sovyet yazarına göre, Ethem, "Bolşeviklik bütün dünyaya hâkim olacak. Eğer biz ona münasip duygularla hüsn-ü kabul gösterirsek, millet her halûkârda saadete ulaşır. Sükûn sağlandığı takdirde, Bolşevizm istikbalimiz için çok faydalı ve verimli olacaktır. Şimdi, Bolşeviklik memleketi kurtarıyor, gelecekte halkımızın hayat ve saadetini de koruyacaktır" demiştir. Bkz. G. S. Harris, *Origins of Communism*, s. 77. Ahmet Akıncı, "Büyük Oktobr Sosyalist Devrimi ve Türkiye'de Millî Kurtuluş Hareketi," *Yeni Çağ*, Sayı 6 (36), Haziran 1967, s. 473-74'te, bu sözler "Milli Kurtuluş Hareketi yöneticilerinin Türkiye Komünist Partisi basın organı *Yeni Dünya* gazetesine verdikleri demeç" diye anılıyor. *Çerkes Ethem'in Hatıraları*'nda ise Bolşeviklik hakkındaki görüşü şöyle anlatılmaktadır: "Moskova yoldaşları Türk ihtilâl ileri gelenleri arasında daha ziyade beni emin buluyorlardı ve bu kanaatlarını açıkça ortaya koyınuştular. Lenin'in ilk

Oruç vasıtasıyla *Seyyare Yeni Dünya* adlı günlük bir "İslâm Bolşevik Gazetesi" çıkartmaya başlamıştır.[23]

Seyyare Yeni Dünya'nın adı ve başındaki "Dünyanın Fukara-i Kâsibesi Birleşiniz" sözü, ("Yeşil Ordu" kavramının kendisi gibi) Sovyet Müslümanlarından esinlenmiş görünmektedir.[24] Ancak, Arif Oruç'un gazetesinde İslâmî görüntünün devam edişi, gizli partiyle yakın bir ilgisi olmayacağına kanıt sayılabilir. Yalnız bir tek sayısını görebildiğimiz (Eskişehir) *Seyyare Yeni Dünya*'nın yazılarında genellikle hangi yönelimin ağır bastığını kestirmek güç-

---

ilân ettiği, milletler hakkındaki hürriyet ve serbestiye ait yüksek ve çekici prensipler, yine onlar tarafından cerhedilinceye kadar, ben Sovyet dostluğunun hareketli ve samimi taraftarlarından bulunuyordum." (s. 109).

Sayın Prof. Dr. T. Z. Tunaya'nın arşivinde bulunan, "Ankara P[olis] Teşkilâtı Reisi Şevki" imzalı, tarihsiz [1921 ilkbaharında yazılmış olmalı] bir rapor suretinde, Abdullahoğlu Mehmet Vefa adında birinin Yeşil Ordu'ya Rusya'dan talimat getirdiği ve yine oraya döndüğü ileri sürülmektedir.

23 Arif Oruç, maceraperest ruhlu sosyalist bir gazeteciydi. 1894 yılında Dimetoka'da doğmuş, Edirne idadisinde okuduktan sonra Mülkiye'ye girmiş, fakat bitirmeden ayrılarak gazeteciliğe başlamıştır. Ethem'in desteğiyle giriştiği Yeşil Ordu/Yeni Dünya hareketinden sonra, 1931'de "Lâyik Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası"nı ve 1948'de "Müstakil Türk Sosyalist Partisi"ni kurmaya teşebbüs etmiştir. İstanbul valiliğince açılmasına izin verilmeyen ilk partinin programı için bkz. *Yarın* (22 Haziran 1931); ikinci parti hakkında ise bkz. Tunaya, s. 735-736 ve Emniyet Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Siyasî Dernekler, II*, s. 543-545.

9 Eylül 1920 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*, Eskişehir'de *Yeni Dünya* gazetesinin yayımlanmaya başladığını bildiriyor.

Seyyare Yeni Dünya, 30 Ağustos 1920 Pazartesi günü yayın hayatına atılmış olmalıdır. Ancak, Kastamonu'da çıkan *Açıksöz* gazetesinin 30 Ağustos 1336 tarihli 74'üncü sayısında gördüğümüz bir haber, aynı günlerde Eskişehir'de iki proleter gazetesi birden çıkmaya başlamadı ise, bu organın önce *Arkadaş* adıyla yayınlandığını düşündürtmektedir. Arif Oruç'un da, Demirci cephesinden Eskişehir'e 6 Eylül'de geldiğini söylemesine bakılırsa, belki *Seyyare Yeni Dünya* adı, onun gazeteyi ele almasından sonra konulmuştur. [Sovyet kaynaklarından yararlanan G. Harris de, bu tahmini doğrulamakta ve *Arkadaş*'ı Mustafa Nuri'nin çıkardığını yazmaktadır: *Origins of Communism*, s. 78.]

O sıralar Konya'da kolordu komutanı olan Fahrettin Altay, anılarında (*On Yıl Savaş ve Sonrası*, s. 277 vd.), bir gün Arif Oruç'un kendisine şöyle bir not getirdiğini yazıyor: "Fahrettin Beyefendiye, Bilmem ki Bolşevik olacak mısınız? Yeni Dünya'ya abone olarak muavenetinizi. 18/9/336 Reşit Saruhan Mebusu." Genel Kurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi'nce yayımlanan *Türk İstiklâl Harbi*'nde de şu bilgi verilmektedir: "Reşit 'Ordu teşkili bütün dünyada iflâs etmiştir. Vatanı kurtaracak ancak kuva-yı milliyedir' diyordu. Kuvve-i Seyyare namü hesabına Eskişehir'de çıkan *Yeni Dünya* gazetesi de bu düşünceleri destekler makale ve yazılar yazıyordu." 11. cilt (Batı Cephesi), 3. Kısım, s. 68.

Rahmi Apak, *İstiklâl Harbinde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, s. 159'da anlatıldığına göre, Çerkes Ethem'in Demirci zaferinden sonra "Eskişehir sokaklarında, açıktan açığa subaylığın ve mecburî askerî hizmetin kaldırılması lüzumu hakkında aklı eren ve ermeyen herkes bağırıp söylüyordu. Şarktan gelen Yeşil Ordu teşkilâtına girmiş olan birçokları da aynı propagandayı yapmakta idiler."

24 "Seyyare" sözü, bir yandan Ethem'in "Kuvve-i Seyyare"sini hatırlatmakta, bir yandan da Yeni Dünya'ya [Sovyet Dünyasına] bağlı bulunulduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, *Yeni Dünya* Mustafa Suphi'nin Moskova'da kurup, Kırım'da, Türkistan'da ve Kafkasya'da çıkarmaya devam ettiği bir gazetenin adıydı. "Fukara-i Kâsibe" tamlaması da, "proletarya" karşılığı olarak ilkin Azerbaycan'da kullanılmaya başlanmıştı.

tür.[25] Bir Sovyet yazarından aktarıldığına göre, bu organda çıkan makaleler, "komünizmin, ona bir Müslüman ahlâkı atfeden, ilkel ve bilgisiz, fakat nisbeten dürüst yorumları"nı temsil ediyormuş.[26] Ethem'in kendisi de, bu gazetenin sosyal demokrasi ilkelerine uyarak, halk arasında birlik yaratmak ve devrime bir çeşit rehberlik etmekle görevli olduğu fikrini savunmuştur.[27]

Yeşil Ordu örgütü 1920 sonbaharında kesin olarak feshedilmiş ve Ankara'daki komünist partilerinin hem resmîsine hem de gizlisine bağlanmak istenmiştir. Fakat artık söz konusu olan, altı ay önceki kadro değil, düpedüz Çerkes Ethem çevresidir. Cemiyetin ilk kurucularından çoğu, solcu denemelerden büsbütün vazgeçmiştir; ancak Hakkı Behiç grubu resmî fırkaya girmiş, Tokat mebusu Nâzım ise başka bir çizgiden giderek Halk İştirakiyun Fırkası'na katılmıştır.[28] Resmî TKF kurulduğu zaman (18 Ekim), Dahiliye Vekâleti'nden vilâyetlere yapılan bir tamimle Komünist Fırkası'nın resmen teşekkülü haber verilmiş ve Yeşil Ordu'nun bu fırkaya inkılâp ettiği bildirilmiştir.[29] Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa da Çerkes Ethem'e bir mektup yazarak, hem onu bu kuruluşa davet etmiş, hem de *Yeni Dünya*'nın resmî komünist organı olmak üzere Ankara'ya taşınmasını istemiştir.[30] Ethem, bunu ka-

25 Bu gazetenin bulabildiğimiz yegâne sayısında, (No. 32, 15 Teşrinievvel 1336) yer alan, Mustafa Nuri'nin "Anlaşmak İçin" adlı başyazısı, milliyetçi, dinci ve solcu görüşlere dayanmaktadır.

(Salih Hacıoğlu'nun İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesinden, Vakkas Ferit'in arkadaşı olduğunu ve Maarif Vekâleti'nde İlk Tedrisat Mümeyyizliği yaptığını öğrendiğimiz) Mustafa Nuri, İstanbul'un Anadolu'yla bir anlaşma zemini araması dolayısıyla kaleme aldığı bu yazıda, "affı umumî" teklifini söz konusu ederek, "Anadolu af istemez, Anadolu'dan af istenir" fikrini işlemektedir. Ancak böyle bir anlaşma gerçekleştirilecekse, yazarın koşulmasını gerekli bulduğu şartlardan biri şudur: (4) "Şimdiye kadar bütün muharebeleri bilhassa kendi bendiyle ifa eden ve kâffe-i istihsalâtın memba-ı yegânesi olan kahraman Anadolu'daki fıkara-i halkı ezen, mahkûm-u esaret yapan bütün o eski uhud-u içtimâiye, o kendiliğinden mefsuh ve sırf paranın, sermayenin hakkını tanıyan kavanin tamamıyle yıkılmalı ve yakılmalıdır." Fakat, bu Marxistçe görüşün yanı başında, Mustafa Nuri'ye göre, Anadolu (3) "Halife'nin bir dakika bile esaretine razı ve kail olamaz."

Arif Oruç, *Seyyare Yeni Dünya*'nın ilk sayılarından birinde *Anadolu'da Yeni Gün*'e "varakpâre" demiş olacak ki, Yunus Nadi *A. Yeni Gün*'ün 1 Ekim 1920 tarihli sayısında "Yeni Serseri" başlıklı bir yazıyla Arif Oruç'a ve *Yeni Dünya*'ya hakaret etmektedir. Bu yazının tamamı için bkz. "Anadolu Sosyalistleri Arasında İki Polemik," *Tarih ve Toplum*, Sayı 33 (Eylül 1986), s. 53-54.

26 G. S. Harris, s. 78.

İstanbul'daki İngiliz Gizli Haberalına Örgütü'nün (16 Aralık 1920'de sona eren hafta için) raporuna göre, 26 Ekim tarihli *Yeni Dünya*'da, Doğu Ordusu'nun bir Tatar Bolşevik birliğiyle pekiştirildiği bildirilmiş, 2 Kasım'da bu haber Anadolu Ajansı'nca kesinlikle yalanlanmış. B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, cilt 2, (Belge 217) s. 513.

27 *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, s. 110.

28 Nâzım Bey, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesinde, 1920 Eylülüne kadar Yeşil Ordu Merkez-i Umumî'sinde çalıştığını belirtmiştir. Bkz. Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 544. G. Jaeschke de, Yeşil Ordu'nun 29 Eylül 1920'de lâğvedildiğini yazmaktadır: "Kommunismus und Islam im türkischen Befreiungskriege", *Die Welt des Islams*, cilt 20, s. 114.

29 "Yeşil Ordu Cemiyeti-2", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 4 (22 Mart 1962), s. 101.

30 "Muhterem Ethem Beyefendi, Üçüncü Enternasyonal'e bağlı olarak Ankara'da bir umumî merkez kuruldu. Bu cemiyet-i merkeziyeye, ben, sen ve Refet Bey de alındık. *Yeni Dünya* gazetesi iş-

bul etmiş olacak ki, çok geçmeden *Yeni Dünya* Ankara'da çıkmaya başlamıştır.[31] Öte yandan, Anadolu içindeki bütün sol akımları böyle bir resmî çer-

te bu cemiyetin fikirlerini yayacaktır... Hazırlanmakta olan program tamamlandığı anda size de gönderilecektir... O zaman okur ve derhal icap eden merkez ve mevkilerde, şubeler açılmasına lûtfen himmet ve delâlet buyurursunuz. Sıhhat ve afiyet muhterem yoldaş." (Tarihsiz), *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, s. 108-109. Ayrıca bkz. C. Kutay, *Çerkes Ethem Dosyası*, cilt I, s. 354-55.

Bir söylentiye göre, Mustafa Kemal Paşa'nın komünistlikle ilgisini açıklayışı daha birkaç ay gerilere de gider: İstanbul'daki A. B. D. Yüksek Komiseri Amiral Bristol kendi Dış İşleri Bakanlığına 19 Temmuz 1921 tarihli bir yazıyla, onbir gün önce Mustafa Kemal'in ordusuna (?) yayımladığı bir bildirinin (?) İngilizce çevirisini göndermiştir. "Yurttaşlar, Komünistler, Yoldaşlar" hitabıyla başlayan bu bildiri, İslâmî bir Komünizm anlayışını yansıtmaktadır. (Başka kaynaklardan varlığını doğrulayamadığım bu bildiriyle ilgili Amerikan belgesinin fotokopisini bana veren Orhan Duru'ya teşekkûr borçluyum.)

Abidin Nesimi anılarında, Mustafa Kemal Paşa'nın "Kuvve-i Seyyare Komünist Partisi" içindeki iki ajanından söz ediyor (*Yılların İçinden*, s. 13). Bunların biri, Teşkilât-ı Mahsusacı, Haymana Belediye Reisi Çolak Hayri (ayrıca bkz. s. 209-10), ötekiyse Makinist Ahmet'tir. Bu ikinci zat, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin ustabaşısı, (V ve VI'ncı dönemler Ankara, VII ve VIII'inci dönemler Giresun milletvekili Ahmet Ulus (1897-?) olsa gerektir.

31 *Yeni Dünya*'nın Ankara'ya taşınıp resmî TKF'na bağlanmak istenmesi, hükûmetin bu gazeteyi Eskişehir'deyken dilediğince denetleyememesinden ileri gelmiş olmalı. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa 28 Eylûl 1920 günü TBMM'nde Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi hakkında konuşurken, *Yeni Dünya*'nın merkezin denetimi dışında kaldığından şikâyet etmiştir; "[Anadolu'daki] Bütün gazetelere ne yolda idare-i kelâm edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve takip olunmuştur ve bütün matbuatımız bu dairede ifa-yı vazife etmektedir. Bundan yalnız hulfeden [sözünü tutmayarak sapan] bir gazete olmuştur. İsmi *Yeni Dünya*'dır." *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 126.

Ankara *Yeni Dünya*'sının altı sayısı, *Katkı*'nın Belgesel Sosyalizm dizisinde, tümü yeni harflere çevrilip tıpkı basımlarıyla birlikte yayımlanmıştır:

Sayı 58, 22 Teşrinisâni 1336; Sayı 71, 6 Kânunuevvel 1336; Sayı 82, 28 Kânunuevvel 1336; Sayı 83, 29 Kânunuevvel 1336; Sayı 85, 31 Kânunuevvel 1336; Sayı 109, 2 Kânunuevel 1337

Eskişehir *Yeni Dünya*'sı "İslâm Bolşevik Gazetesi" iken, Ankara *Yeni Dünya*'sı (yukarıdaki sayıların ilk beşinde) "Türkiye Komünist Gazetesidir." İdarehanesi: Ankara Komünist Fırkası Merkez-i Umumîsinde Yeni Dünya Matbaasındadır. Müdir-i mes'ul ve başmuharriri (TKF genel sekreteri) Hakkı Behiç olmuştur; fakat bu sayıların yalnızca ilkinde bir başyazısı vardır; öteki sayıların hepsinde başyazıları "sahib-i imtiyaz" Arif Oruç yazmıştır. 85'inci sayıda Mustafa Nuri, "Komünizm Âlemi" başlığı altında "Komünizmin âli mefkûrelerinin tatbikatından şu zavallı milleti nasibedâr edebilme"yi savunmaktadır. Bu yazının altında ise, "Türk İnkılâbı" adlı bir şiir boy gösteriyor. Şevki Celâl'in *Yeni Dünya*'ya "armağan" ettiği bu manzumede, tam resmî TKF Türkçülüğü dile getirilmiştir: hem garbın "kızıl ordumuz"a hesap vereceği belirtilmekte, hem de Yeşil Turan'ın nurlandığı, büyük Kur'an'ın yükseldiği anlatılmaktadır.

Önceleri "Millî Kahramanımız Ethem Yoldaş"ın zaferleri övülürken, 83'üncü sayıda TBMM Reisi Mustafa Kemal'in (Çerkes Ethem'i hedef aldığı besbelli), izinsiz asker toplamayı kesinlikle yasaklayan 28 Aralık tarihli Beyanname-i Resmî'si yayımlanmış, ertesi günden itibaren de gazetenin adının başındaki "Seyyare" sözü kaldırılmıştır. Yine 83'üncü sayıda *Yeni Dünya* adına abone kaydetmeye yetkili üç kişinin adı verilmektedir: "Antalya havalisinde Memduh Süleyman yoldaş, Eskişehir ve Konya cihetlerinde Niyazi yoldaş, Karadeniz sevahilinde Faik yoldaş."

Arif Oruç, on ay kadar bir aradan sonra, 1921 Kasım başında *Yeni Dünya*'yı yeniden çıkarmaya başlamıştır. Tabiatıyla, bu artık "Türkiye Komünist Gazetesi" değildir (yukarıda anılan sayıların altıncısı). *Yeni Dünya*'nın 1922 Ocak ve Şubatında da devam ettiğini, A. Cerrahoğlu'nun *Türkiye'de Sosyalizm Tarihine Katkı*'sından anlıyoruz. Bu yapıtın sonundaki klişeler arasında Sayı 137-8 Kânunusani 1338 tarihli bir *Yeni Dünya* başlığı da vardır. Ayrıca, ayrı kitapta, Dr. Tevfik Rüştü'nün Sayı 168-14 Şubat 1338 tarihli *Yeni Dünya*'da yayımlanmış "Ankara'nın Yolu" adı-

çeve içinde toplamak teşebbüsüne girişilirken, buna paralel olarak yeraltında da –sonradan "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" adıyla açığa çıkan çevrede– "gerçek" solcuların birleştirilmesi için faaliyete geçilmiştir. Ethem'in bu ikinci yöne de adı karıştırılmıştır.[32] Ancak, şurası kesinlikle söylenebilir ki, Kuvve-i Seyyare muntazam orduyla çatışmaya başladığı zaman, ortada artık bir Yeşil Ordu Cemiyeti yoktu.

Belgeler

1) YEŞİL ORDU NİZAMNAMESİ

1- Türkiye Yeşil Ordu Teşkilâtı Avrupa emperyalizminin hulûl ve istîlâ siyasetini tard etmek üzere teşekkül etmiş bir mücadele teşkilâtıdır.

2- Yeşil Ordu umûm Türkiye'de dahi her nevi emperyalizm cereyanlarını ve sermayelerin haksız tagallûb ve tahakkümlerini ref ve izâle etmekte tereddût etmez.

3- Yeşil Ordu arazi ve servet-i umûmiyeden bütün efrâd-ı ahâlînin ancak sayi zâtîleri ve kabiliyet-i maddiye ve maneviyeleri hakkında müstefîd olmasını temîne çalışır.

4- Su, hava, ziyâ, hararet gibi menâfi-i hayatiyeden madûd ve umumi olan toprağın hükûmetçe idaresini ve halkın meccânen mesâî-yi müşterekesine tahsisini ıslahât-ı esasiye cümlesinden addeder.

5- Menkul ve müvellid-i servet olan sermayelerden hâsıl olacak faydanın eşhâsa ve ailelere değil, bilumûm efrâd-ı ahaliye tamîmi için idare-yi iktisâdiyede hükûmetin müdahale-i şedîdesine taraftardır.

6- Yeşil Ordu müvellid-i servet olmayan ziynet ve istihlâkât eşyasının bugüne kadar devam edip gelen hukuk-u tasarrufiyesine vesâyet etmekle beraber bundan sonra terâkümüne mani olacak tedâbîri vezâifin ehemmi olarak telakki eyler.

7- Yeşil Ordu cemiyet hayatında halk hükûmeti ve tam bir iştirâk-i mesai usulünü kabul eder.

8- Yeşil Ordu harp ve askerlikten, kuvvetin menba olduğu hak ve temellük davalarından müteneffirdir. Muharebe ve mücadeleyi ancak bu davalara mani olmak için emperyalizmi imha edinceye kadar meşru görebilir.

---

nı taşıyan bir başyazısı da aktarılmaktadır (s. 541-45). Gazetenin ömrünün bu kere daha ne kadar sürdüğünü bilmiyoruz.

32 Kandemir'in *Yakın Tarihimiz* dergisindeki "Yeşil Ordu Cemiyeti" tefrikasında (No. 8, Sayı 10, 3 Mayıs 1962, s. 297) yaptığı ve *Atatürk'ün Kurdurduğu TKP* kitabında (s. 1238-29 ve 175-76) tekrarladığı bir tahrifat birçok araştırıcıyı yanıltmıştır. Buna göre, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde ortaya konulan belgelerden "THİF'nın 1 Numaralı Tamimi"nin altında "[Yeşil Ordu] kâtib-i umumi[si] (Çerkes) Ethem" imzası vardır. Oysa, bizim aşağıda aktardığımız belgenin doğrusunda, "kâtib-i umumî" imzası (Tokat Mebusu) Nâzım'ındır. (Ayrıca, Kandemir'in metninde, "muharrerat için adres" de her nedense değiştirilmiştir.) Gerçekte, Ethem'in THİF ile hiçbir ilişkisi olmamıştır.

9- Yeşil Ordu müddehar veya mevrûs altınlarının gölgesinde daima âmir ve mütehakkim yaşayan ekalliyetlere mukabil, ihtiyâcât-ı zarûriyelerini bile temîn edemeyerek mütemadiyen ekalliyetler hesabına çalışan esir insanların teşkil edeceği ekseriyet ordusudur; ve hedefi bu ekseriyetin refah ve saadeti, hürriyet ve selametidir.

10- Yeşil Ordu yalnız aklî veya fikrî emeğinin mukabili olarak yaşayan rençber, amele, hademe ve memur gibi beşeriyetin hakiki hidemâtını teşkilâtının en sağlam anâsırı olarak bilir.

11- Yeşil Ordu say-i zâtîsiyle cemiyet hayatında mevki bulamayacak acezeyi ve ihtiyar ve malûl ve marîz olanları hayat-ı umûmiyenin menâfi-yi müştereke ve mütesâvîyesinden ayırmaz.

12- Yeşil Ordu aile hayatına hürmetkârdır.

13- Yeşil Ordu İslâmiyetin bütün ictimâi esâsâtına istinâd ederek asr-ı saâdetin samimiyet-i müşterekesini iadeye ve garbdan gelen ihtirasât-ı hôd-kâmâneyi Asya'dan izâleye çalışmakla yolunu hak yolu, Allah yolu bilir.

14- Yeşil Ordu terbiyede ve istihzârat-ı müstakbelede uhuvvet ve ictimâiyât-ı umumiyede ferdiyet-i hôd-bînâneye hâkim kılmak umdesini kabul eder.

15- Mektep tahsilini cemiyetin hayat-ı müşterekesindeki esâsâta göre meccani, mecburi ve leyli olarak teyide taraftardır.

16- Yeşil Ordu adâlet esaslarında netâyic ve hâdisât ile değil esbâb ve müessirât ile mücadelenin müsmir ve müessir olduğuna kaildir. Binâenaleyh her nevi ihtirasât ile rüchân ve tefevvuk dâiyelerini, marazi infiâlât-ı ruhiyeyi, irsi ve ecdâdi sevaik-i beşeriyeyi ıslah edecek müessesâta mahkemelerden, hapishanelerden ve bunlara müteheyyi olan bütün cürüm ve ceza hakkındaki nazariyelerden ziyade ehemmiyet verir.

17- Yeşil Ordu en ağır cürümü emperyalizm olarak telakki ve idam cezasını yalnız bunun taraftarları hakkında bir mukabele-i meşrûa olarak kabul eder.

18- Yeşil Ordu ahlâkiyâtta kaide-yi ictimâiye esasını takip eder. Hayır ve şer ancak cemiyetin ve beşeriyetin saâdet-i müşterekesi itibariyle kâbil-i tefrîktir.

19- Yeşil Ordu kızıl inkılâp ordularının samîmi bir uhuvvet-i minnet-dârâne ile ebediyen merbûtu ve müttefikidir.

20- Yeşil Ordu'nun alâmet-i fârikası yeşil bayraktır. Uhuvvet-i İslâmiyenin bu bayrak altında teessûs ve beyn-el-beşer kızıl ve yeşil bayrakların ittihâdı ve inkılâb-ı mesûdi ve saadet-i hakikiyeye müteveccih mesaiyi itmâm edecektir.

21- Yeşil Ordu Türkiye'de hafî bir merkez-i umumi ile idare olunur. Merkez-i umumi bütün Yeşil Ordu teşkilâtına mâlik memleketlerle rabıtadâr olduğu gibi Moskova kızıl orduları merkeziyle de münasebettedir.

22- Kôylere kadar her memlekette Yeşil Ordu'nun merkez-i umumiyesine merbût hafî heyet-i merkeziyeleri vardır.

23- Teşkilâtın şimdilik vazifesi işbu programdaki halka neşîr ve tamîmi ile faâliyet-i müstakbele zemininin serîan ihzârıdır.

24- Merkez-i umumiye fiilen harekete geçmek zamanını harici merkezlerle bil-muhâbere tesbît ederek bütün faaliyet merkezlerini tayin ve murahhaslarını izâm eyleyecektir.
25- Yeşil Ordu'nun inkılâp hareketi tahmin olunduğundan daha yakındır ve beşerin saâdet ve istihlâsı bu harekettedir.
26- Yeşil Ordu'nun teşkilâtına münteseb olup da emperyalizm lehinde gayemize hıyânet eden derhal idam olunur.
27- İdam hükmü merkez-i umumiyece verilir ve şimdilik vesâit-i mahsûsa-yı hafiye ile icra edilir.
28- Yeşil Ordu'nun mesârifât-ı umumiyesi şimdilik suret-i hafiyede cem edilecek iânât ile mensuplarının vereceği âidâttan tedarik olunur.
29- Cem-i iânâtta şikâyâta ve Yeşil Ordu teşkilâtının tevziine mani olacak tazyîkât ile aleyhdâr cereyanları tezyîde bais olacak haber ve müheddid katiyen memnûdur.
30- Merkez-i umumi vâridâtı, heyet-i merkeziyelerden gönderilecek yüzde yirmi hisse ile kendi teşebbûsât-ı hususiyesinin temîn edeceği menâfiden terekkûb eder.
31- Yeşil Ordu umdelerinden neşr ve tamîmi için makale, risâle ve kitaplar yazan erbâb-ı fikir ve kalem merkez-i umumiyece taltîf edilir.
32- Yeşil Ordu umdelerinin aleyhinde neşriyât ve teşvikâtta bulunanlara şimdilik saâdet-i beşeriyeye râci olan büyük inkılâbın mahiyeti ihtiyatkâr bir lisanla anlatılarak tashih-i zehâb etmelerine gayret olunur.[33]

2) YEŞİL ORDU TALİMATNAMESİ

1. Asya'nın saf ve nezih ahlâk ve maişetini emperyalist, kapitalist namları altındaki medenî gasp ve garati Avrupaî redaet ve sefahatla ihlâl etmek için her vakitten ziyade şerefe taarruz eden ve hulûl-i müslihane ile de bu ifsat ve tahakkümü zavallı Asya halkına infaz ve teşmile çalışan bugünkü asker ve tüccar ve politikacı Avrupa'nın bu yoldaki mesâisine karşı durarak Asya'da ahlâkî ve insanî bir maişet ve şarkta da şarkın kendisine mahsus olan nezahet ve saffeti ahlâkı tesbit ve siyanet edecek bir ittihat vücuda getirmek gayesiyle çalışan eshab-ı efkârın vücuda getirecekleri silsile-i mesâi ve saffet-i içtihata Yeşil Ordu namı verilmiştir.
2. Yeşil Ordu, ihtikâr ve hırsızlık demek olan sermayeyi, ibadullâh arasındaki ağır ve elim fakr ü servet ihdas eden temellükleri, insanların saltanat, tahakküm, nüfuz-u hudut ve iktisadî gayeleriyle birbirlerini kırmasından ve tüccar Avrupa'nın muhtekir ve sarraf diplomatları elinde halk-ı cihanın birer oyuncak ve birer esir olmasını istilzamdan başka neticeler vermiyen, her muharebe ve askerliği nefretle karşılar. Ve bunlarla mücadele eder.
Yeşil Ordu'nun bütün safları ve bütün mesâisi bir noktaya müteveccihtir: saa-

33 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 12, Klasör No: 17_36, Belge No: 208-214 (Eski Türkçe), Çevrimyazı: Binnur Morel.

det-i beşer ve buna mevsül olmak üzere gayet samimi bir Asya halk ittihadı. Yeşil Ordu'nun yeşil cihat bayrağında şu cümleyi aynen menkuş bilmelidir: Asya, Asya'lılarındır. Asya artık kapılarını muharebe, sermaye, ihtikâr, sunuf ihtirasat-ı fecaatlerine ebediyen kapamıştır.

3. Yeşil Ordu, bir merkez-i umumî ile vilâyet, liva merkezi olan şehirlerde, kaza merakizi olan kasabalarda, nahiye ve köylerde müteşekkil heyet-i merkeziyelerle idare olunur.

4. Merkez-i umumî 25 ve şehirler ve kasabalardaki merakiz 11, nahiye ve köy merkezleri azamî yedişer arkadaştan teşekkül eder.

5. Bütün merakizde reis yoktur. âzâ, mütesavi hukuka malik arkadaşlar müzakeratı idare için her müzakereye mahsus olmak üzere aralarından birini lüzum görürlerse reis intihap ederler.

6. Merkez-i umumî, üç ayda bir Heyet-i umumiye mukarreratını tatbik ve takip ve mutazarrıatı idare için aralarından dört zatı intihab eder. Bunlara heyet-i faale denir. Heyet-i umumiye heyet-i faalenin göstereceği lüzuma göre içtimâ eder.

7. Şehir, kasaba, nahiye ve köy merkezleri de üçer arkadaştan mürekkep bir heyet-i faale teşkil edebilirler.

8. Umumî merkezde muhaberat için bir kâtib-i umumî ile bir kâtip, bir de veznedar intihap olunur. Evrakı, kâtib-i umumî imza eder. Kararlar, ekseriyetle verilir ve imza edilir.

9. Her Heyet-i merkeziye kendi mıntıkası dahilindedir. Şu kadar ki teşebbüsat ve harekâtın vahdet ve süratını, inkılâbın mevziî kalmak gibi mahzurlardan masuniyetini temin için mıntıkaî bir tesanüt kabul edilmiştir. Her mıntıka coğrafî ve içtimâî münasebetine göre teessüs eder ve nokta-i temerküziyeti bu icabata göre merkez-i umumîce tasvip olunmak lâzım gelir.

10. Merkez-i Umumînin nizamname-i esasîde muayyen mevad hakkında nezaret ve murakabası ve umumî teşebbüsat ve fiilî icraat hakkında karar vermek selâhiyeti mahfuzdur.

11. Umum merkezler, halkın saadetini, beşeriyetin kemâl-i refah ve tedavisini kendisi için umde ve iman ittihaz etmiş insanlardan teşekkül eder. Bunların arasında sermaye sahiplerinden, faizcilerden, büyük akar eshabından ve bilhassa şehirlerde ve kasabalarda oturup köylerde köylüleri çalıştırarak arazi ve değirmen işleten ve bu suretle köylüyü ortakçılık ve murabahacılık namları altında ezmeye alışmış olan kimseler bulunmaz. Büyük tüccardan komisyonculuk, dellâllık, sarraflık gibi müstahsillerle, müstehlikler arasında ihtikâra alışmış, gayr-i insanî kazançlar peşinde koşmuş adamların da merakiz teşkilâtında mevkileri yoktur.

12. Merakizde çalışacak arkadaşlar, beşer arasında sunuf ve fakr ü servet farkları gözeten kavanin ile meşbu olmamış ve saadet-i hakikiyeyi beşerî hakikati hayat ve hakayık-ı eşya noktasından görecek derecelerde ruhen ve fikren yükselmiş memurlar, doktorlar, mektep muallimleri, sanatkârlar, rençberler, hizmetçiler, yazıcılar velhasıl aylık ve yevmiye, ücretle çalışan ve yaşıyan fikrî ve iffetli mesâiyle meşgûl insanlardan intihab olunurlar. Ve bunlar merkezde inkılâbın nüvesini teşkil ederler.

13. Merkez teşekkül eder etmez, bütün arkadaşlar gayelerimizde sadık kalacaklarına inkılâbın fiilen tahakkukuna kadar teşebbüsat ve icraatta son derece mahremiyetine ve son derece samimiyetine merbut ve riayetkâr olacaklarına yemin edeceklerdir.

14. Yeşil Ordu, âlemde başlayan Sosyalist ve bilhassa Bolşevik harekâtının yanlış olarak bir şekâvet ve bir yağmagirlik suretinde telâkki olunmasından neş'et edecek teşettütün önüne geçecek ve bu babtaki efkâr ve temayülâtı kendi gayesine çekecek ve kendi maksadı dairesinde temerküz ettirecektir. Bilhassa Rusya'dan bizim tarafa geçecek herhangi bir adam ehemmiyetle nazar-ı tetkik altında tutulacak ve haline göre el altında bulundurulacaktır.

15. Merkezler haricinde arkadaş bulup fikir ve teşebbüs ordusunu çoğaltmak en mühim bir iştir. Namusuna, fikrine emniyet olunacak herkes Madde (11) de tasrih olunan sunuf içinde de bulunsa gayelerimize sadık kalacağına heyet-i merkeziyece kanaat-i tamme bulunmak şartiyle efrat meyanına alınırlar.

16. Alınacak her ferdin efrattan birer rehberi ve iki şahidi bulunur. Onlar başkasını tanımaz. Efrat hin-i duhulünde tahlif olunurlar.

17. Kayıt için numara usulü vazedilmiştir. Mıntıkalara göre numaralar şu yolda tertip olunur. 1 - 2/3, 2 - 4/7, 3 - 7/9 tek olan adet-i sahihler mıntıka numarasını, çizginin üstündeki rakam merkezlerin, altındaki rakam merkezlere göre duhûl sırasiyle fertlerin numaralarını gösterir. Meselâ 6 - 5/40 altıncı mıntıkaya merbut beşinci merkezin kırkıncı ferdi demektir. Mıntıka numaraları teşkilâttaki takaddüm ve taahhür sırasiyle merkez-i umumîce, merkezlere verilecek numaralar mıntıkalarınca tayin olur.

18. Fertlerin birbirlerini anlamaları için parola usûlü vardır. Yeşil Ordu'ya mensup her fert parola ile kendisine verilecek numarayı mukaddesatından bilecektir. (Parola) merkez-i umumîce tayin ve icabında tebdil ve tamim olunur.

19. Yeşil Ordu'ya giren her fert tahlifi dakikasından itibaren kendisi için üç büyük vazife teveccüh ettiğini bilecektir.

(1) Emniyet ettiği bir arkadaş fikrini, ruhunu tahlile ihzar ettikten sonra ve onu da bizim gayelerimize aşk ve iman-ı sahih hasıl ettikten sonra rehberler vasıtasiyle orduya yazdırmak.

(2) Rehber ve şahitleriyle daima temasta bulunarak mevkilere ve muhatapların halet-i ruhiyesine göre alettevali propagandada ve irşatta bulunmak.

(3) Maksadımıza [karşı] çıkması mahsus fikir ve fiili men'e çalışmak, buna kadir olamadığı surette rehberi vasıtasiyle merkezlerini haberdar etmek.

20. Efrat Merkezlerden verilecek talimatı harfi harfine ifa ederler. Mamafih verilecek evamire ait mütalâalarını rehberlerine beyan etmek hakkı da efrat için müsellemdir.

21. Yemininde hilâf eden, gayelerimize vûsula ait teşebbüsatı işgâl suretinde ihaneti, merkezinin şahitler ve delâile müstenit tahkikatiyle sabit olan fert idam olunur. İdam kararını herkes kendi mesuliyeti altında icra eder.

22. Her merkezin ehemmiyetine göre ikiden ona kadar fedaisi ve icra adamları bulunur. Bunlar doğrudan doğruya merkeze merbutturlar. Vazifeleri, madde (21) de zikrolunan surette ihaneti tebeyyün edenler ve Yeşil Ordu'nun pişi azmine dikilecek engelleri cebren ve terhiben istihsali zarurî görülen maksatlar hakkında merkezlerden verilen kararları hafiyen ve bilâtaâllûl icradan ibarettir.
23. Fedailer, merkezlerinin ittihat edeceği mukarrerat ile icabında birleşirler. Meselâ, köylerin ikişerden ibaret olan fedaîleri köyünün tâbi olduğu nahiye fedaileri heyet-i umumiyesiyle kasaba, kasaba fedaileriyle, takım, bölük, tabur halinde içtimâ ederler. Ve Kumandanlarını kendileri intihab ederler.
24. Fedailerin gerek münferiden ve gerek takım, bölük, tabur ve müçtemian icra edecekleri harekâtın bütün masrafları merakizce temin ve tesviye olunur.
25. Bölük, tabur, takım sancakları yeşil olacaktır.
26. Fedailerin, askerlik etmiş pişkin babayiğitlerden olması tercih olunur.
27. Fedai yazıldığı günden itibaren yanında bir mavzerle lâakâl 300 fişek bulundurur.
28. Fedailerin atlı ve piyade olması merkezlerin takdirine bırakılmıştır, ancak takım, bölük, tabur halinde içtimâ etmeleri lâzım gelince süvariler süvarilerle piyadeler piyadelerle birleşerek beraber hareket etmek mecburiyetindedirler.
29. Efrat arasında topçu ve mitralyöz kullanmasını bilen arkadaşlar merkezlerince tahkik ve numaraları hizasına işaret olunacaktır. Bu gibi efrat, fedailerin tabur halinde fiiliyât ve icraata geçmeleri icap eden ahval ve mevkide topçu ve mitralyözcü olarak istihdam olunurlar.
30. Fedailerden ve fiiliyata iştirak edecek topçu ve mitralyözcülerden maksat uğruna şehit olanların aile ve evlâdı Yeşil Ordu'nun pederâne sahabet ve velâyeti altındadır. Malûlin dahi daimi ve tamam muavenete mazhar olurlar.
31. Yeşil Ordu, bir saadet-i beşer teşkilâtıdır. Onun nazarında kan dökme, kadınları dul ve sefil, evlâtları bikes ve yetim bırakmak dünyanın en büyük fenalığıdır. Ancak halkı askerlik gibi beliyat-ı siyasiden, fakirlik, sermayedar olmak gibi sefahat-ı içtimaiyeden kurtarmak, bu yoldaki tesisatı yıkmakla kâbil olabileceğinden gayemizin husulüne kadar maateessüf bu yolda bazı icraatta muztar kalacağız.
Gayelerimize fikren muhalif olanlar kendisinden fiilî zararlar hâdis olmadıkça ıslah ve idaresi kabil anasırdan sayılır. Ve bunların fikrî muhalefetlerine, fikrî müdafaa ve teşebbüslerle mukabele edilir. Fiilen muhalefette bulunduğu yerin heyet-i merkeziyesini makâsıt uğrunda müşkülâta düşürecek derecelere varanlar birinci defa kendisini yola getirebilecek veya hiç olmazsa sindirecek bir hareketle ıslâh olunur. Islahından kat-ı ümit olunan ve fiilî cüretlerle makasıd-ı inkılâbiyeyi ihlâl edenler naçar imha olunurlar. Suret-i imha mıntıka heyet-i merkeziyesinin ekseriyet-i ârâsiyle karar ittihaz etmesine muâllâktır. İcrası tâbi olduğu merkezin fedaî teşebbüsatına tevdi olunur.
32. Ehl-i servet ve eshab-ı sermayeden, büyük akar erbabından olup da fikrindeki ulviyet ve ruhundaki necabet sâikasiyle gayelerimizi kendisi için de bir

meſkûre ittihaz edenlerin Ordu'ya duhûl ve teşebbüsündeki ciddiyeti servet ve sermayesinden Ordu'ya edeceği fedakârlıkla ölçülür. Ve ilk tecrübe bu fedakârlıkla başlar.

33. Heyet-i Merkeziyye masrafları için efradın aidat ve teberruatına istinat ederler.

34. Bu Nizamname-i dahilî esas olmakla beraber ihzarîdir. Ve Yeşil Ordu icraat ve inkılâba başlayacak derecelere varınca umumî harekât ve icraat için merkez-i umumî ayrıca bir nizamname tertip ve müzakere ile tamim edecektir.

35. Her Merkez 15 günde bir efradın miktarını mübeyyin, ihza-i efkârın cereyanını musavver mahallî bir rapor tanzim eder. Raporlar köyden nahiyeye, nahiyeden kasabaya, kasabadan şehre gönderilir. Ve her mıntıka bu raporları tevhiden merkez-i umumîyi her ay nihayetinde kuvve-i umumiyesiyle efkâr-ı dahiliyesinden haberdar eder.

36. Merkez-i Umumînin muhaberat ve tebligatı da bu tariklerle cereyan eder.

37. Muhaberatın mahremiyeti için ittihaz olunacak usuller merkezlerin reylerine muallâktır.

38. İnkılâba başlamak zamanı gelinceye kadar hükümetlerin teşkilât-ı hâzırasını muhafaza lâzım geleceğinden ve adi şekâvetten ibaret olan her nevi hırsızlık ve yağmagirlik katiyyen menfur ve memnu olduğundan, merkezler hükümetleri meşru ve kanunî her türlü mesâisine müzahir olacak, şekavetin önüne geçebilmek için elden gelen mesâiyi ifada kusur etmiyecektir. Her merkez bulunduğu memleketin en nafiz ve en münevver hükûmet memurlarını elde ederek gayemize hâdim kılmaga çalışacaktır. Şu kadar var ki bunun için biraz fazla dikkat ve ihtiyat lâzımdır.

39. Merkez-i Umumî, nezaret ve murakabasını mahsus murahhaslar vasıtasiyle de ifa eder. Murahhaslar teftiş edecekleri heyet-i merkeziyelere itaat-ı tamme iraesine mecburdurlar.

40. Yeşil Ordu'nun efkârını neşre mahsus bir gazetesi olacaktır. Merkezler bu gazeteyi neşir ve tamim etmeyi iltizam ederler.

Netice

Âlem büyük bir inkılâp karşısındadır. Avrupa'da bir kısım efadıl "Sosyalizm" mesleki dairesinde garbın medeniyet perdesi altındaki redaet ve cinayetleri yıkmak, ortadan kaldırmak için "Burjuvazi" denilen muhtekir ve muhterislerle mücadele ediyor. Bunların en büyük gayesi çok zenginlerin taşkın sefahatlariyle fıkara takımının yoksulluktan mütevellit sefaletine bir had tayin etmektir. İslâmiyet ve şer'i Muhammedî bu esası ta 1300 sene evvel zekât, fitre, kurban gibi vecibat ile vaz' ve terviç etmiş olduğundan Müslümanlar bu âlemin terviç etmiş olduğu bu inkılâb-ı içtimâîden mutazarrır değil müstefit olacaklardır. Bunun içindir ki, teşkilâtımızın bir umdesi de Sosyalizm harekâtından istifade etmek ve onlara muavenet etmektir. Her heyet-i merkeziyede bu umdeyi nazar-ı ehemmiyette tutacak ve inkılâbın tamamiyle vusûlüne kadar

zekât, fitre, kurban gibi şeriatın hakk-ı fakr olmak üzere zenginlere tahmil ettiği vecibatı suret-i mukayesede cem' ederek sây ü amelini kaybetmiş olanlara tevzi edilecektir.
Aslına mutabıktır.
26/1/1337
Müdür Hayati

TBMM Arşivi, İstiklâl Mahkemesi T-2 Dosya 27-2

2. Halk Zümresi

Millî Mücadele yöneticileri içinde, daha Heyet-i Temsiliye devresinden beri, bir çeşit "Şark Mefkûresi" taraftarlarının bir araya toplandıkları anlaşılmaktadır. Hakkı Behiç gibi kimselerin meydana getirdiği bu çevrenin inanışına göre, Batı uygarlığı çöküntü halindedir ve Doğu'da yeni bir iyi toplum doğacaktır.[34] İşte, bu kanıdaki milletvekillerinden oluşan Halk Zümresi, aslında, Yeşil Ordu'dan ayrı bir kuruluş olmayıp, onun Meclis Grubu niteliğindeydi.[35] Zümre, 1920 yaz sonunda örgütlenmiş ve Eylül ayı başında, (Yeşil Ordu Genel Sekreteri) Nâzım Bey'i Dahiliye Vekili seçmekle varlığını belli etmiştir.[36]

34 Halide Edib [Adıvar], *The Turkish Ordeal*, s. 171 vd.

35 V. A. Gurko-Kriajin'in *Novyi Vostok* dergisinde (1923, Sayı 3) çıkan, "Politiçeskie gruppirovski Turtsii" başlıklı makalesinde, Halk Zümresi'nin Yeşil Ordu ile ilişkisi şöyle tanımlanmaktadır: "Yeşil Ordu, Halk Zümresi'nin genel örgütü: Halk Zümresi de, Yeşil Ordu'nun Meclisteki temsilcisiydi" (s. 54).

Gurko-Kriajin'e göre, köylü çıkarlarının savunucusu olan Halk Zümresi, ulusçu, hatta monarşik bir nitelik taşımakta olup, İslâmiyetle de sıkı sıkıya bağlıydı. Bu kaynakta, Halk Zümresi'nin önderinin "Panislâmist Hamdullah Suphi" Bey olduğu iddia edilmekte, "Hamdullah Suphi'nin en yakın arkadaşı da (*Peyam-ı Sabah* başyazarı ve Damat Ferit Paşa kabinesinde Dahiliye Nâzırı olan) Ali Kemal'di" denilmektedir. Gurko-Kriajin'in söylediğine bakılırsa, Hamdullah Suphi (Ankara'ya bir heyet-i nasiha'nın başında gelen) İzzet Paşa'yı "yüzünüzde hâlâ Padişahın gölgesi var" diye saygıyla öpmüştür.

Bu yazı, Halk Zümresi'nin gerçekte hangi amaçlara hizmet ettiğini şu sözlerle anlatmaktadır: "Şüphesiz, milliyetçilerin sol kanadı, Halk Zümresi'ni sağ milliyetçilere karşı denge unsuru olarak kullanmış; bir yandan da (yine bu grup aracılığıyla) Eskişehir, Uşak ve Ankara'daki büyük fabrika ve demiryolu proletaryası içinde propaganda yapan komünistleri de zararsız hale getirmeye çalışmıştır.

Mikhail Pavloviç [Velt'man], *Turtsia v bor'be za nezavisimost* (Moskova: 1925) adlı kitapta yer alan bir makalesinde (s. 84), Halk Zümresi'nin bir adının da "İslâmcıların Partisi" olduğunu belirtmektedir. Pavloviç'e göre, Halk Zümresi Programı'nın küçük-burjuva reformist eğilimi, sosyalist sloganlarla dile getirilmiş ve filantropik (insaniyetçi) eğilimin, Allah'ın vahiyleri ve İslâmiyetin esaslarıyla uyum halinde olduğu ortaya konulmuştur. Pavloviç'in Halk Zümresi üstüne görüşleri, Fransızca *Moscou* gazetesinin ilk üç sayısında (25-27 Mayıs 1921) çıkan "Kemal'in Türkiyesi" yazı dizisinde de açıklanmaktadır. Zafer Üskül çevirisi, *Tarih ve Toplum*, Sayı 26 (Şubat 1986), s. 68-72.

36 Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin ilk Dahiliye Vekilleri, aralarında birtakım farklar olmakla birlikte, nedense hep sol eğilimli kişilerden seçilmiş ve bu durum zaman zaman Mustafa Kemal

Birkaç gün sonra da, Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Siyasî Programı yayımlanmıştır.[37]

Halk Zümresi'nin açıklanan siyasal görüşleri, tıpkı Yeşil Ordu gibi, İttihatçı Pan-İslâmizmi ile toplumsal içerikli bir ekonomi politikası tasarımının bileşimine dayanmaktadır. Bu görüşler, B.M.M.'nin açılmasından kısa bir süre sonra Ankara'ya gelen İttihat ve Terakki'nin eski İstanbul Murahhası Kör Ali İhsan Bey'in savunduğu bir programdan esinlenmiş görünüyor.[38] *Yeni*

Paşa'yı kaygılandırmıştır. İlk Dahiliye Vekili Câmi Bey 14 Temmuz 1920 günü görevinden istifa edince (*Zabıt Ceridesi*, cilt II, s. 285), üç gün sonra yapılan bir seçimle Hakkı Behiç Bey (192 oyun 112'sini alarak) bu makama getirilmişti. Fakat o da kendisine yöneltilen soru önergeleri karşısında bunalarak üç hafta içinde istifa etmiştir (cilt III, s. 56-58). Mecliste Hakkı Behiç Bey'in istifasını geri aldırmak için çalışanların arasında Yeşil Orducuların bulunduğu göze çarpmaktadır (*A.g.e.*, s. 103-4). Mustafa Kemal Paşa da bu konuya büyük bir önem vererek, cepheden Meclise gönderdiği bir telgrafla Dahiliye Vekilliği meselesinin kendisi gelmeden görüşülmemesini, dönüşüne kadar ertelenmesini istemiştir (*A.g.e.*, s. 111). Nihayet 4 Eylül 1920 günü yeni Dahiliye Vekili seçilmiştir. İlk oylamada 200 oy kullanılmış, Mustafa Kemal Paşa'nın adayı olduğu anlaşılan İzmir Mebusu Refet Bey (sonradan Gen. Bele) 65, Tokat Mebusu Nâzım Bey 66, İzmit Mebusu Sırrı Bey 31 oy almışlar, 23 oy dağılmış, 15 kişi de çekimser kalmıştır. Bunun üzerine, Nâzım Bey gibi Yeşil Ordu Hey'et-i Merkeziyye üyesi olan Sırrı Bey mazeret beyanıyla adaylıktan çekilmiştir. Yapılan ikinci oylamada bu durum etkisini göstermiş ve Refet Bey'in aldığı oy sayısı değişmediği halde, Nâzım Bey'in oyları 98'e çıkarak Dahiliye Vekili seçilmiştir (bu kere 8 oy dağılmış, 14 kişi çekimser kalmıştır) (*A.g.e.*, s. 459-66).

Mustafa Kemal Paşa olanca ağırlığını ortaya koyduğu halde, Yeşil Orducuların önderliği altında oluştuğu görülen bu Halk Zümresi derlenişi karşısında azınlıkta kalmıştır. Bu durumda, ilk iş olarak, her zamanki meşruiyetçi yöntemlerinden açık bir sapmayla Nâzım Bey'i istifaya zorlamıştır (*Nutuk*, cilt II, s. 500-1). Nâzım Bey'e, Çerkes Ethem ve (Sakallı) Nurettin Paşa aracılığıyla da baskı yapıldığı ileri sürülmektedir. Nâzım Bey'in 6 Eylül'de sağlığının bozukluğu bahanesiyle istifasından sonra, seçim tekrarlanmış ve Refet Bey bu kere kullanılan 187 oydan 131'ini alarak Dahiliye Vekili olmuştur (16 oy dağınık, 24 çekimser) (*Zabıt Ceridesi*, cilt III, s. 524 ve 530). Bu olayın etkisiyle yapılan bir kanun değişikliği (4 Kasım 1920 tarih ve 47 sayılı Kanun), Vekil seçimlerinde Meclis Reisinin aday göstermesi usulünü getirmiştir. Ancak, iki yıl içinde, 9 Temmuz 1922 tarih ve 244 sayılı kanunla eski sisteme dönülmüştür.

Ethem'in Nâzım Bey'le "gıyabî" ilişkisi hakkında bkz. C. Kutay, *Çerkes Ethem Dosyası*, Cilt I, s. 334 ve Cilt II, s. 60-61.

37 Bu metin aşağıda Belgeler bölümünde verilmiştir. Halk Zümresi'nin bir de (bulamadığımız) Nizamnamesi olmalıdır. Bunu, Nâzım Bey'in İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesinde, Mustafa Kemal Paşa'nın Yeşil Ordu'nun tatil-i faaliyet etmesini istemesi üzerine, nasıl kendisine gidip faaliyete devam iznini aldıklarını anlattığı şu sözlerinden öğreniyoruz:

"Paşa Hazretlerinin yanına [Yunus Nadi Bey'le] birlikte gitmiştik, hatta yanlarından çıkıp gene birlikte [Yeşil Ordu] merkez-i umumiye geldik, arkadaşlar bekliyorlardı. Bu neticeden pek ziyade memnun oldular ve ilk eser olmak üzere 'Halk Zümresi'ni teşkile karar verdiler. Halk Zümresi'nin programını Yunus Nadi Bey bizzat yazdı. Halk Zümresi nizamname-i esasîsinin [?] onsekizinci maddesine kadar olan maddeleri esas olmak üzere, programı bizzat Yunus Nadi Bey kendisi yazmıştır." Kandemir, *Atatürk'ün Kurdurduğu Komünist Partisi*, s. 147.

38 Halk Zümresi Siyasî Programı'ndan üç gün sonra, 11 Teşrinievvel 1336 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde, Ali İhsan Bey'in hazırladığı bir program yayımlanmıştır. Yerli sol akımları geniş ölçüde etkilediği kesin olan bu program hakkında, aynı gazetenin ertesi günkü sayısında, Ali İhsan Bey şu açıklamayı yapmıştır: "Bundan beş ay önce, İstanbul'daki çalışma ve içtihat arkadaşlarımla beraber Ankara'ya geldiğim zaman, beraberimizde orada hazırlanmış bir program da getirmiştik. Bu programa göre, millî hâkimiyet, –biri demokratik bir tarzda teşekkül etmiş, öteki sosyal ve ekonomik meslek temsilcilerinden meydana gelen– iki mecliste tecelli eyleyecekti.

Gün'de yazıları yayımlanan radikal İttihatçılardan Muhiddin [Birgen] Bey de, Halk Zümresi'nin fikirlerinin oluşmasında etkili olmuştur.[39]

Mustafa Kemal Paşa Halk Zümresi'nin İttihatçı bir grup olarak Meclis'e egemen olmasından çekinerek, önce Zümre'nin başlıca görüşlerini hükümete mâletmiş,[40] sonra da onun örgütsel bütünlüğünü parçalayacak yol-

Burada, programın bu noktasını tadil ettik. İki meclis bir oldu; ve sırf meslekler temsilcilerinden meydana gelmesi hususu tercih edildi."

Aktaran A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 399.

Ali İhsan Bey'in, 7 Teşrinisâni 1336 tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde de şöyle bir açıklaması yayımlanmıştır: "Program şahsıma izafe olunuyor, halbuki İstanbul İttihat ve Terakki heyet-i merkeziyesine aittir. Ve tertibine iştirak eden zevat meyanında ihtiram-ı umumîyi kazanmış simalar vardır. İsimlerini zikretmek şimdilik muvafık-ı ihtiyat olmaz. İstanbul heyet-i merkeziyesi memleketi kurtarmak için icabat-ı iktisadiyeyi rehber-i hareket etmek iktiza ettiğine kanidir. Bu program o kanaat mahsulüdür."

İlhan Tekeli ile Selim İlkin, İ.T.İ.A. Mezunlar Derneği'nce düzenlenen *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları* sempozyumuna "(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsil-i Meslekî Programı" başlığıyla çok değerli bir inceleme sunmuşlardır (s. 283-357); bu bildiri metninin sonuna Program ve Ali İhsan Bey'in bir açıklama yazısı eklenmiştir.

39 Ali İhsan Bey'i "Türk Karl Marx'ı" diye alkışlayan (ve yukarıda, Karabekir'e yazdığı sonraki bir mektubundan söz ettiğimiz) Muhittin [Birgen], *Anadolu'da Yeni Gün*'ün 1920 Ağustos-Ekim aylarında çıkan çeşitli sayılarında (10, 15, 17, 25, 25, ?, 43, 44, 51 mükerrer, 55) bir program çevresinde örgütlenme gereğini vurgulayan yazılar yazmıştır. *Katkı*, Sayı 14-15 ve 16-17 (Mayıs-Haziran ve Temmuz-Ağustos 1975), s. 23-29. *Katkı*'daki incelemenin ilk bölümünde, kendi koşullarımıza uygun –Rus Bolşevizminden ayrı– bir komünizm aramamızı savunan bu yazılara, Salih Hacıoğlu'nun *Yeni Gün*'e bir mektup göndererek karşı çıktığını görüyoruz; ikinci bölümün sonunda ise, Fazıl Ahmet'in [Aykaç] Muhittin Bey üstüne *Nevsâl-i Millî*'de çıkmış bir yazısı aktarılmaktadır. Prof. Dr. Zeki Arıkan bu zat hakkında önemli bir kitap hazırlamıştır: *Tarihimiz ve Cumhuriyet – Muhittin Birgen (1885 – 1951)* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997). Esas itibariyle, Muhiddin Birgen'in kendi çıkardığı *Meslek* dergisinde 15 Kasım 1924 – 1 Eylül 1925 tarihleri arasında yayımlanan Tarihimiz, Tarihçilerimiz ve Cumhuriyet konularındaki makalelerinin çevrimyazılarının verildiği bu eserin ilk 99 sayfasında onun düşünsel yaşamı üstünde durulmaktadır. Bu arada, Yunus Nadi, Memduh Şevket Esendal, Mahmut Esat Bozkurt gibi sol İttihatçıların yanı sıra onun da savunuculuğunu yaptığı Meslekî Temsil Programı'yla ilgili görüşleri serimlenmiştir, s. 26 – 39. Zeki Arıkan şimdi de Muhiddin Birgen'in anılarını derleyip notlayarak yayımlamaya başladı: *İttihat ve Terakki'de On Sene – İ. Ve T. Neydi?*, Cilt I (Kitap Yay., 2006). Meslekî Temsil konusu için bkz. s. 16-20 ve 384-387. Meslekî Temsil fikri, M. Kemal Paşa tarafından kesinlikle reddedilmiş olmakla birlikte, daha uzun süre gündemde kalmıştır. Hatta İzmir'de 1923 Şubatında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde görüşülen "İşçi Grubunun İktisat Esasları" madde 3 "Meb'us ve Belediye intihaplarının meslekî temsil usulü"nün benimsenmesi, Ticaret Grubunun reddine karşılık, Çiftçi, Sanayi ve İşçi Grupları tarafından ekseriyetle kabul edilmiştir. Bkz. G. Ökçün, s. 430.

40 Mustafa Kemal Paşa, 1927 yılında söylediği büyük *Nutuk*'unda (cilt II, s. 594), "ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuza menşe teşkil eden 13 Eylül 1920 tarihli bir programı Meclise takdim etmiştim" demektedir. Paşa'ya göre, oyların bölünmesi yüzünden iş çıkarılamamasına çare olmak üzere oluşan (aralarında Halk Zümresi'nin de bulunduğu) bazı kuruluşlar, onun bu programından "mülhem olarak birtakım unvanlar takınmaya ve programlar tesbit etmeye başla"mışlardır.

Oysa, tarihlerinden anlaşılabileceği üzere, Halk Zümresi Siyasî Programı "Halkçılık Programı"ndan esinlenmiş değildir, tersine Halkçılık Programı Halk Zümresi'nin plâtformuna sahip çıkmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, herhalde Halk Zümresi'ni de kendi denetimi altına almak için, TBMM'nin açılışının ertesi günü yaptığı bir konuşma ile 13 Eylül 1920'de Meclise sunduğu anayasa önerisini (1921'de Teşkilât-ı Esasiye Kanunu haline gelecek olan taslağı) bir araya getire-

rek Halkçılık Programı adı altında bastırıp yayımlamıştır. Bkz. İsmail Arar, *Atatürk'ün Halkçılık Programı* (İstanbul: Baha Mat., 1963). Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın tehlikeli bir eğilim saydığı Halk Zümresi'nin İslâmcı/Doğucu eğilim ve düşünceleri, Atatürk'ün programında lâikleştirilerek, emperyalist ve kapitalist düşmanlara karşı çıkan halk egemenliğine dayalı bir yönetim modeline dönüşmüştür. Bir örneği büyük *Nutuk*'un belgeleri arasında bulunan, M. Kemal Paşa'nın "Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretlerine" yazdığı 14 Eylül 1336 tarih ve 1347 sayılı yazıda şöyle denilmektedir: "Mecliste âhiren meydana çıkan Halk Zümresi bizim tanıdığımız arkadaşlardır. Bunlar memlekette bir içtimaî inkılâbın kısmen olsun lüzumuna kani olanlardır. Bu teşebbüsün mehalikini ihata edememektedirler. Hükûmetten ayrı bir zümre yapmaktan vazgeçirmek istedik, mümkün olamadı. Fakat şimdi halkçılık programı [adı] altında hükûmetçe bir program kabul ettik. Halk Zümresi kendiliğinden dağılmış gibidir."

Halkçılık Programı'nın Meclis'te okunduğu gün (Halk Zümresi adına verilmişe benzeyen) bir önergede ise şöyle denilmektedir:

"Riyaset-i Celileye

Hâli tanzim, istikbali temin maksadıyla içtimâ etmiş olan, Büyük Millet Meclisinin; memleketin selâmet, milletin saadetine kâfil esasatı şimdiye kadar tesbit ve ilân etmemesini menafi-i âliye-i vataniyye ile gayr-i kâbil-i telif gören bir kısım mütefekkirîn tarafından bu gaye-i mukaddesenin bir an evvel teyessür nüma-yi husulüne hâdim olacağı kanaatıyla teşkil ve evrak-ı havadise dercettirmek suretiyle Meclis-i âlinin nazar-ı dikkat ve tasvibine arz olunan 'Halk Zümresi' programının su-i tefsire uğratıldığı anlaşılmış ve Heyet-i Vekile cânibinden biddefeat vaadolunduğu halde ancak bir iki gün evvel pek cüz'î farklarla bu esasata muvafık bir programın tab'ı ve tevzi olunduğu da görülmüş olmasına ve yuvarlanmakta olduğu umman-ı felâketten kurtulmak çarelerini taharri etmekte olan bir milletin efradı arasında en küçük ihtilâf-ı fikir ve nazarın bile pek elîm neticeler verebileceği müstağni-i arz ve izah bulunmasına nazaran Şer'iye, Dahiliye, Adliye, Maliye, Maarif, İktisat, Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye, Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Nafıa işlerinde nazariyat-i ilmiyyesini ameliyatla tevsi ve tenvir etmiş mütehassıs beşer zatten mürekkep bir encümen teşkil olunarak her iki programın bu encümende müstacelen tetkik ve telif olunduktan sonra bera-yi müzakere Meclis-i âliye tevdii suretiyle su-i tefehhümden mütevellit ihtilâfat ve su-i tefsiratın bertaraf edilmesi menafi-i mülk ve millet nokta-i nazarından münasip mütalâa kılındığını arz ve teklif ederiz.

Karahisar-ı Şarkî Mesut"

Zabıt Ceridesi, cilt IV, s. 184. Bu önerge, oturuma başkanlık eden Reis-i Sânî Vekili Vehbi Ef. Hz. tarafından okutturulmakla birlikte bütünüyle oya konulmamış, görüşmelerin sonucunda yapılan oylamalarla, Halkçılık Programı'nın (1) Encümene, (2) Hukuk-u Esasiyye Encümeni'ne değil, bir Encümen-i Mahsus'a havalesi, (3) Encümen-i Mahsus'un Şubelerden seçilecek üçer kişiden oluşması karara bağlanmıştır. Fakat ertesi toplantıda okunan "zabt-ı sabık hülâsası"nda, Mesut Bey'in önerisi kabul edilmişcesine, "Heyet-i Vekilenin yeni teşkilât hakkındaki programı kıraat ve zümrenin programıyla beraber (a.b.ç.) her şubeden intihap olunacak üçer zatten mürekkep bir encümen-i mahsusta tetkikine" karar verildiği yazılıdır (*A.g.e.*, s. 186 ve 188).

Yine 18 Eylül 1920 tarihinde, tutucu milletvekillerinden Ali Şükrü (Trabzon) Bey'in, "Bugün elime aldığım bir gazetede Meclis-i Millî istihza olunuyor, bir istifham işareti konuyor. Hükûmet tahtie olunuyor, bir programdan bahsediliyor ve tahrif edilmiştir, diye hükûmete ait bir şey alenî olarak millete karşı yazılıyor" demiş olması ilginçtir. 13 Eylül 1920'de, Mustafa Kemal Paşa tarafından Hey'et-i Vekile adına Büyük Millet Meclisi'ne sunulan "Halkçılık Programı" 18 Eylül'de Meclis'te okunmuş, 25 Eylül'de de bir "Teşkilât-ı Esasiyye Kanunu Lâyihası" olarak kabul edilen bu teklifi tetkik edecek Muvakkat Encümen-i Mahsus'un intihabı yapılmıştır. *Zabıt Ceridesi*, cilt IV, s. 179-86 ve 283. Encümen'in hazırladığı mazbata 27 Ekim'de basılmış ve milletvekillerine dağıtılmıştır. 18 Kasım'dan itibaren, Mazbata Muharriri Soysallıoğlu İsmail Suphi Bey'in konuşmasıyla görüşmeler başlamış ve önce Hükûmet Lâyihasındaki ilk beş madde kapsamının "Büyük Millet Meclisinin Halkçılık Beyannamesi" adı altında yayımlanmasına karar verilmiştir. *Zabıt Ceridesi*, cilt V, s. 363-73 ve 386-91.

Hâkimiyet-i Milliye'nin 5 Teşrinievvel 1336 tarihli sayısında (no. 62) "Mecliste Siyasî Cereyanlar" başlığı altında şu haber veriliyor:

lar aramıştır.[41]

Halk Zümresi çevresinde geliştirilen düşünceler, o sıralar BMM'nde yapılan anayasa görüşmelerinde sık sık öne sürülmüştür.[42] Bunların en önemlisi, bürokrasiye karşı demokratik bir önlem olarak savunulan Meslekî Temsil fikridir.

Belgeler

HALK ZÜMRESİ SİYASÎ PROGRAMI

Maksat ve Meslek

1. Memlekette bilâ kayd ü şart halkı hâkim kılmak üzere "Halk Zümresi" teşekkül etmiştir.

2. Asrın icabına ve halkın ihtiyacına göre muktezi teceddüdat ve tesisatı temin etmek Zümre'nin gayesidir.

3. Zümre, îslâmiyetin kudsî esasatına istinat ederek Asr-ı Saadetteki samimiyet-i müşterekeyi iadeye ve Garptan gelen ifsadat-ı ahlâkiyyeyi, tahakküm ve ihtirasatı takım ve imhaya çalışmakla yolunu Hak yolu, Allah yolu bilir.

4. Zümre'nin meslek-i esasisi halkın refah-ı umumîye mütesaviyen nail ve

---

"Memlekette ötedenberi vücutlarını his ettirmekte olan siyasî cereyanlar âhiren Meclis'e de intikal etmiş ve orada birtakım hareketler vücuda getirmiştir. Bu hareketler meyanında en ziyade mütebariz olan Meclis'te teşekkül eden ve Halk Zümresi namını taşıyan bir gruptur. Grup bir program neşrederek bunun etrafında bir ekseriyet toplamak istedi ise de bu teşebbüse muvaffakiyetle neticelenmemiş olarak bakabiliriz.

Zümrenin neşrettiği program hakkındaki mütalâalarımızı ayrıca zikredeceğiz. Ancak Zümre teşebbüsünün uğradığı adem-i muvaffakiyetin esbabı hakkında şimdiden şunu söyleyebiliriz ki Zümrenin esna-i teşkilinde muayyen ve sabit bir akide ve etrafında canlı ve kuvvetli bir hareket-i fikriye ile müterafık muayyen ve vazıh olduğu kadar amelî hedefli bir hareket plânı hazırlamak yerine Meclis'te izhar-ı kuvvet ve nüfuz edecek bir ekseriyet toplamaya çalışmıştır. Bundan dolayı program gayet mühim [olmakla birlikte] mümkün mertebe fazla taraftar kazanacak tarzda yalnız bir akide programı olmuş, muayyen amelî hedefli bir hareket plânından mahrum bulunmuştur. İşte Zümre teşebbüsünün muvaffakiyetle neticelenmemesinin başlıca sebebi budur. Bu programı ayrıca tetkik edeceğiz."

Gazete bundan sonra, "Hükûmet Programı" başlığı altında Halkçılık Programı diye Meclis tarafından benimsenecek tasarıyı, "derin akideli bir nazariye ve meslek programı olmaktan ziyade, icraata ait bir merhale programı" diye nitelendirmektedir.

41 Mustafa Kemal Paşa'nın, ileride göreceğimiz gibi, resmî bir Komünist Fırkası kurdurması, başka nedenlerin yanı sıra, Yeşil Ordu'nun meclis grubu niteliğindeki bu Zümre'yi dağıtmak amacıyla da ilgili görünmektedir. Gerçekten, Mustafa Kemal Paşa, Halk Zümresi'nin Yunus Nadi, Hakkı Behiç, Eyüp Sabri, İbrahim Süreyya, Refik [Koraltan], Muhittin Baha ve Dr. Adnan gibi radikal bazı üyelerini daha ileriye itmek ve iyice sınırlayıcı olması için adını da koyarak, yanlarına Dr. Tevfik Rüştü, Mahmut Esat, Kılıç Ali, "Topçu" İhsan gibi (yine hep İttihatçı olan) kendi yakınlarını katıp bu partiyi oluşturmuştur.

42 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu lâyihasını inceleyen ve birtakım değişikliklerle Meclis'e sunan Encümen-i Mahsus'ta bile, başta Reis Yunus Nadi olmak üzere, Halk Zümresi'nden birçok milletvekili vardır. Bkz. M. Tunçay, *Mesaî 1920*, s. 25-26/n. 45-46.

hadim olmak hakkını ihraz etmesine hizmet ve delâlettir. Zümre'nin nazarında, bedenî veya fikrî emeğinin mukabili olarak yaşayan rençber, amele, hırfet ve sanat erbabı, müderris, muallim, memur, hademe gibi faaliyet ve mesâi anasırı beşeriyetin hakiki hadimleridir.

5. Terbiyede ve istihzarat-ı müstakbelede uhuvvet ve içtimaiyyet-i umumiyyeyi ferdiyet-i hod-binâneye hâkim kılmak, Zümre'nin en başlı umdelerinden biridir.

6. Zümre, kapitalistlerin mahsul-ü tasnian ve emperyalistlerin vesile-yi müdahelât ve tahakkümü olan düyun-u hariciyye ve imtiyazat-ı ecnebiyyeyi, masum halk hesabına, en haksız bir külfet-i zâlime addeder.

Halk ve Hükûmet

7. İcra kuvveti ile teşri' selâhiyeti halkın Büyük Şûrasında temerküz eder.

8. Büyük Şûra, livalardan rey-i âm ile intihap olunan mümessillerden terekküp eder. Onsekiz yaşını ikmal eden her fert intihap etmek ve yirmibeş yaşını ikmal edenler de intihap edilmek hakkına mâliktir.

9. Büyük Şûra azalan iki sene müddetle intihap olunurlar ve alelade olarak lâakal dört ay içtimâ ederler. Büyük Şûra, kâffe-i mesalih için merci' ve hakemdir. Şûra münakid bulunmadığı zaman âzasından üçte biri intihapla müçtemi kalarak, Şûraya ait hukuk ve selâhiyeti istimal eder.

10. İntihabın adîm ül-imkân olduğu, mürettep azanın sülüsan ekseriyetiyle tahakkuk ettiği takdirde, devre-i intihabiyyenin her defasında azamî bir sene temdidi caizdir.

11. Kanun-u mahsusla diğer şûralara tefrik edilen vezaif ve selâhiyet fevkindeki kavaninin vaz'ı ve tadili ve feshi ve hukuk-u müktesebenin tevsii ve tahdidi, aff-ı umumî ve hususî, akd-i sulh ve ilân-ı harp, tanzim veya tasdik-i muahedat Büyük Şûranın cümle-yi hukukundandır.

12. Büyük Şûra, hükûmetin inkısam ettiği şubeleri, kendi arasından müntehap İcra Vekilleri marifetiyle idare eder. Âzâ-yı mütebakiyye icraî hususatta, vekillere tayin-i istikamet ve teftiş ve murakabe ile ledelicap, bunlardan bazılarını veya cümlesini tebdil eyler.

İdare

[13.] Memleket, coğrafî ve vaziyet-i iktisadî münasebet itibarları ile vücude gelmiş ve gelecek nahiye, kaza ve liva şûraları marifetiyle idare olunur. Nahiye ve liva şûralarının reisleri o cüz-ü idarîlerin icra âmiridir. Memuriyetleri birer derece yukarı şûraların ekseriyetiyle tasdik olunur.

14. Vahdet-i idare ile ccreyan-ı umurun halelden masun kalmasını teminen memleket teftiş mıntıkalarına ayrılarak Büyük Şûra, her defasında ayrı müfettişler göndermek suretiyle, işbu mıntıkaları mütemadiyen teftiş ve murakabe ettirir. Livalar arasında çkacak ihtilâfı her liva şûrasında ikişer zatla birlikte mütefettiş tetkik ve halleder, müfettiş keyfiyetten Büyük Şûrayı haberdar etmeye mecburdur. Müfettişler idare ve maksad-ı içtimaî hilâfına hareket eden şûra reislerinin tebdili kendisini müzakerata iştirak ettirmek şartıyla ait olduğu şûraya esbab-ı mucibesiyle arz eder ve keyfiyetten büyük şûrayı haberdar eyler.

15. Şer'iyye ve Evkaf, Sıhhiyye ve Muavenet-i İçtimaiyye, Maarif, iktisat, Adliye, Maliye, Dahiliye, Nâfia, Hariciye ve gaye-i meşruamızın istihsaline değin Müdafaa-yı Milliyye vekâletlerinden ibarettir.

16. Uhuvvet-i umumiyyenin tesisini isteyen "Halk Zümresi" muharebe ve mücadeleyi ancak tahakküm ve istilâ davalarına mani olmak ve emperyalizmi imha ve beynelbeşer fitneyi izale etmek için meşru görür; ve bu vazifeyi bilâ istisna her fert hakkında istitaat nisbetinde hem madden hem bedenen mecburî telâkki eder.

17. Zümre; içtimaî, idarî ve ahlâkî noksanları izale sırasında, kûûl, fuhuş, ırza tasallut, sirkat ve emsali zemaim-i ahlâkiyyenin men' ve nehyini de olanca ehemmiyetle nazar-ı itibare alacaktır.

18. Zümre mektep tahsilini cemiyetin hayat-ı müşterekesindeki esasat-ı samimiyyeye göre, meccanî ve leylî olarak teyide taraftardır. Her tarafta mektepler ve umumî kütüphaneler açılarak okumadık kimse bırakılmayacaktır. Müessesat-ı ameliyye ve fenniyyenin adetleri teksir olunacak; ve bunların cümlesi hükûmetin idaresinde ve meccanî olacaktır.

19. Umur-u maliyyede Zümre'nin gayesi mesai-yi umumiyyeyi hüsn-ü tanzim ve tevzi edebilmektir. Bu gaye temin olununcaya kadar vergilerde nisbet-i âdileye ihtimam olunacak, ikinci sınıf olan işçi ve köylü şimdiye kadar ezildikleri bâr-ı tekaliften kurtarılacaktır.

20. Arazinin rekabesi beytülmale aittir. Toprakları olmayanlara, hükûmetçe kâfi miktarda ve bilâ bedel arazi verilerek, her rençberin hür ve müstakil çalışabilmesi ve bu suretle toprakların azamî imar ve istismarı temin olunacaktır. Bu husus kanun-u mahsusla tesbit edilecektir.

21. Emekçilerin (işçi ve köylülerin) [meskenlerinin] kavaid-i sıhhiyeye muvafık olması ve bunların çalıştıkları mahallerde her türlü tehlikeden masun bulunmaları hükûmetçe temin edilecektir.

22. Eczahaneler ve hastahaneler hükûmetin taht-ı idaresindedir. Hastalık halinde meccanen tedavi edilmek her ferdin hakkıdır.

23. Halk Zümresi, sây-ı zâtisiyle cemiyet hayatında mevki bulamayacak acezeyi ve ihtiyar, malûl ve mariz olanları hayat-ı umumiyyenin aynı derecede menafi-i müştereke ve mütesaviyyesinden ayırmaz. Onaltı yaşına kadar fukara çocukları hükûmetçe iskân ve infak ve terbiye olunur.

24. Teşebbüsat-ı nâfıada imtiyaz usulü yoktur. Tesisat-ı nâfıanın kâffesi halkın hukuk-u umumiyyesi meyanına dahil ve hükûmetin taht-ı idaresindedir.

25. Halk Zümresi, adalet esaslarında netayiç ve hadisatla değil, esbap ve müessirat ile mücadelenin müsmir ve müessir olduğuna kanidir. Binaenaleyh, her nevi ihtirasat ile rüçhan ve tefevvuk daiyelerini, marazî infialât-ı ruhiyyesi, irsî ve ecdadî sevaik-i beşeriyyeyi ıslah edecek müessesata, mahkemelerden, hapishanelerden ve bunlara müntehi olan bütün cürüm ve ceza hakkındaki nazariyelerden ziyade ehemmiyet verecektir.

26. Tedricen, âzası halk tarafından müntehap Halk Mahkemeleri teşkil olunacak ve hapishaneler dar-ül-mesaî haline kalbedilecektir.

27. Refah-ı umumîyi mesaînin âheng-i intizamından çıkaracak olan Halk Zümresi, muhtekirlerin hile ve desiselerle cem ve celp etmiş olduğu magsubattan nefretle, en sahih sermayeyi say ü amelden ibaret bilir.

Teraküm ve inhisarı gayr-i caiz menafiin azamî mikyas ile husul ve tevzii için istihsal ve istihlâk kooperatifleri vücude getirilecektir. Ticaret-i hariciyye hükûmetin taht-ı himaye ve murakabesinde bulunan bu teşkilât marifetiyle yapılacaktır.

28. İşbu siyasî program muhteviyatının temin-i tatbiki için muktezi kavanin ve nizamatı ihzar ve teklif etmek üzere Zümre mensuplarından ve mütehassıslardan mürekkep zevat işe başlayacaktır.

8 Eylül 1920 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinden

3. (Resmî) Türkiye Komünist Fırkası

Mustafa Kemal Paşa, 18 Ekim 1920 tarihinde Ankara'da bir Türkiye Komünist Fırkası kurdurmuştur. Bu partinin ileri gelenleri arasında Tevfik Rüştü [Aras], Mahmut Esat [Bozkurt], Yunus Nadi [Abalıoğlu], Kılıç Ali, Hakkı Behiç [Bayiç], İhsan [sonradan Bahriye Vekili olan "Topçu İhsan" Eryavuz], Refik [Koraltan], Eyüp Sabri [Akgöl] ve Süreyya [Yiğit] gibi radikal fikirli meclis üyeleri bulunuyordu.[43]

43 Ali Fuat Paşa'nın, TKF kâtib-i umumîsi Hakkı Behiç'ten aldığı telgrafta şu bilgiler verilmektedir: (Şifre 591, Ankara 26/10/1336), "Garp Cephesi Kumandanlığına - Sevgili Yoldaş! Doğrudan doğruya Üçüncü Enternasyonal'e merbut ve esas programına müstenit bir Türk Komünist Fırkası teşkil edilerek Dahiliye Vekâleti Emniyet-i Umumiye Şubesi'nin 18 Teşrinievvel 336 tarihli resmî ilmühaberi hükûmetçe de tasdik edilmiştir. Fırkanın Üçüncü Enternasyonal'e merbut esas programıyle nizamname-i dahilîsi derdest-i isal olduğu gibi memleketimizin şerait-i hususiyesine göre, fırkanın umumî kongresi in'ikat edinceye kadar tatbik ve takip edilecek esaslara dair ayrıca bir de mesai programı tanzim edilmektedir. Bu program hakkında kıymetli mütalâanıza intizar etmekteyiz. Fırkanın otuz kişiden mürekkep bir merkez-i umumîsi, orada, burada bulunup bilfiil kongrenin icra heyeti salâhiyetiyle âhenkli çalışacak yoldaşlardan mürekkep dokuz kişilik bir müessis heyeti vardır. Merkez-i umumînin, teşkilât, arazi, köylü, amele, sanayi, umur-u askeriye ve propaganda şubeleri derdest-i teşekküldür." Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 507.

A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 175-79'da, "Nazariyeci Hakkı Behiç"in temel görüşleri 36 madde halinde özetlenmiştir.

Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 1 Teşrinisâni 1336 tarihli sayısında (no. 70), şu haber çıkmıştır:

"Türkiye Komünist Fırkası

Geçen hafta zarfında Türkiye Komünistlerini bir araya toplamak, onları muayyen bir program etrafında birtakım teşkilâta rabteylemek üzere resmen bir TKF teşekkül etmiştir. Ahiren nizamnamesini neşreden fırka, şimdiden faaliyete geçmiş addedilebilir. Yaptığımız tahkikata nazaran fırkanın programı bazı küçük tadilât ile Üçüncü Enternasyonal'in kabul ettiği program olup bu programın tatbikat itibarıyla memlekette geçireceği merhaleler fırka tarafından ayrıca izah edilecektir. Fırkanın merkez-i umumî dairesi Taş Hanı karşısında hazırlanmış olan dairedir."

TKF, Mustafa Kemal Paşa tarafından kurdurulduğuna göre, onun bu dönemdeki belli bir siyasal görüşünün sonucu olmak gerekir.[44] Herhangi bir pratik faaliyetine rastlayamadığımız TKF hakkında söyleyeceklerimizi, bu partiye niçin gerek duyulduğu sorunu etrafında toplamaya çalışacağız.

Bir kere, Anadolu'da "komünist" sıfatlı resmî bir parti olmasının, Türk-Sovyet görüşmelerini olumlu yönde etkileyebileceği, çekingenliği kaldıracağı düşünülmüş olabilir. Ancak, TKF'nın "muvazaa partisi" diye adlandırılagelmesi pek yerinde değildir. Danışıklı bir oyunla, Anadolu mücadelesini Bolşevik olmuş gibi göstermek şöyle dursun, Bolşevik modelinin Türkiye'de uygulanamayacağı ısrarla öne sürülmüştür.[45] Hükûmetin resmî gazetesi olan *Hâkimiyet-i Milliye*'de, yurdumuzdaki komünistlik akımları ikiye ayrılmakta ve bunlardan bir bölümünün saf ve samimi olduğu (Yeşil Ordu'nun resmî

İstanbul'daki İngiliz gizli haber alma örgütünün (16 Aralık 1920'de sona eren hafta için) hazırladığı bir raporda, yukarıdaki habere değinilmekte ve bu partinin, büyük bir olasılıkla "Halk Fırkası"nın [Zümre] ve "Yeşil Ordu"nun bir uzantısı olduğu ileri sürülmektedir. Rapora göre, TKF'nın önderi, Maliye Vekili Ahmet Ferit [Tek] Bey'dir. B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, cilt II, (Belge 217), s. 511-12. Resmî TKF'na giren isimler için bkz. Tunaya, s. 531 ve *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, s. 76. Ertürk'e göre bu fırkaya Meclis'ten 85'e yakın mebus girmiştir: *İki Devrin Perde Arkası*, s. 551.

"Ankara'daki radikalizmin Marxist olmaktan çok, 'İttihatçı' olduğunu Yust farketmiştir." Orhan Koloğlu, K. Yust'un kitabı üstüne tanıtma yazısı: "Kemalist Anadolu Basını 1918-1. 5. 1922", *Tarih ve Toplum*, Sayı 11 (Kasım 1984), s. 343-48.

Pavloviç'in 1921'de derlediği Rusça kitapta yer alan, Gurko-Kriajin'in "Resmî Komünist Fırkası ve Yeşil Elma" makalesi (1927 tarihli Azerbaycan basımından), *Tarih ve Toplum*, Sayı 36 (Aralık 1986), s. 325-28.

Dr. Tevfik Rüştü [Aras], "Anadolu'nun Emperyalist Batıya Cevabı", "Resmî TKF'nın Bir Komintern gazetesinde (*Moscou*, Sayı 13, 8 Haziran 1921) yayımlanan Türk Kurtuluş Savaşı'yla ilgili görüşü", (çev. Zafer Üskül), *Tarih ve Toplum*, Sayı 14 (Şubat 1985), s. 96-100. Bu yazı gibi, M. Suphi'nin kurduğu Bakü'daki TKF'nın resmî TKF'nı değerlendiren bir yazısı için de Belgeler bölümüne bakınız. *Milliyet Sanat Dergisi*'nde çıkan bir eleştiri yazımın dipnotunda, TİTE Arşivi'ndeki bir belgeye dayanarak, resmî TKF'nın 1920 Kasım ayında İstanbul'da da örgütlendiğini ileri sürdüm: "Mustafa Suphi Üstüne Son Bir Tartışma", *Bilineceği Bilmek*, s. 74-75/dn. 2.

Mustafa Kemal Paşa, Çerkes Ethem olayıyla ilgili olarak TBMM'nin 29 Aralık 1920 tarihli bir gizli oturumunda açıklamalar yaparken, Ç. Ethem'in Yörük Ali Efe, Demirci Efe ve Gökbayrak taburu gibi Kuva-yı Milliye çetelerine, onları hükûmet aleyhine kışkırtan mektuplar gönderdiğini, bunlardan "12 (Aralık ?) tarihli" birinin de, Vacip Bey adında bir zatın cebinden çıktığını söylemiştir. Ama "Bu mektubu hâmil olan zatın üzerinde, TKF nam ve haysiyetiyle teşkilât yapmak üzere verdiği vesika [da] vardır. Bu adam ve bunun gibi hepsi tevkif olunuyor ve üzerlerinden vesikaları alınıyor." *TBMM'nin Gizli Zabıtları* I (Ankara, 1980), s. 286. Tutanaktaki ilk cümlenin anlamı biraz bulanık olmakla birlikte (örgüt kurma yetkisini Ç. Ethem mi, parti –adına Hakkı Behiç– mi vermiş?), söz konusu fırkanın resmî TKF olduğu bellidir.

44 Mustafa Kemal, TKF'nın ortaya çıkmasından daha iki ay önce Meclis'te "bizim nokta-i nazarlarımız, bizim prensiplerimiz [halkçılık] cümlece malûmdur ki, Bolşevik prensipleri değildir ve Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık" diyordu. *TBMM Zabıt Ceridesi*, cilt 3 (14/8/1336), s. 189.

45 Burada etraflıca görüleceği üzere, TKF (pek sağlam olmayan) teorik bir Bolşevizm-Komünizm ayrımına dayanmaktadır. TKF Bolşevik değildir, ama kendi söylediği gibi Komünist olduğu da su götürür. Partinin daha çok, komünist adının duygusal değer yükünden faydalanmak için, bu terimin anlamını zorladığı görülmektedir.

TKF'na gidecek kolu), ötekilerin ise (hafî TKP ile Yeşil Ordu'nun THİF'na gidecek kolu) şarlatanlığa ve entrikacılığa dayandığı ileri sürülmektedir. Fakat, "Her şeyden evvel her türlü sui tefehhümata mâni olmak için şunu haber verelim ki, *Hâkimiyet-i Milliye* bu cereyanlar arasında en ileri gideninin önünde bulunmayı, yahut daha açık bir ifade ile dünyanın sade manzarasını değil, hatta temellerini de değiştirmeye doğru giden komünizm hareketinde icap ederse azamî programın dahi müdafii olmayı bugün değil, çoktan beri mesleğine kaydetmiş bulunuyor. *Hâkimiyet-i Milliye* Tanzimatçı ruhlu taklit bir komünizmin değil, Türk ve Anadolu bünye-i içtimaiyesinin istediği hakiki ve feyyaz bir komünizmin müdafiiliğini yapmayı Türkiye'yi hakikaten bir selâmete çıkarmak işinin esası ve temeli addeder."[46]

Hâkimiyet-i Milliye'nin bundan sonraki iki sayısının başyazılarında, kurulmak üzere bulunan TKF'nın şu fikirleri işlenmektedir:

> "Bir memlekette kapitalizm zulmü dahilden değil de hariçten gelecek olursa, o memlekette zenginle fakirin aynı zulme karşı birleşmesi kabildir... Anadolu'da Rusya'daki tarzda haşin ve kanlı bir proletarya diktatörlüğü tesisine lüzum kalmaksızın komünizm tahakkuk edecek ve belki de imha için sarf olunan kuvvetler ihyaya tahsis edileceği için Anadolu komünizmi daha feyyaz, daha müsmir neticelere doğru gidecektir. Demek ki iki komünizm olduğu muhakkaktır. Ayrı ayrı esbap ve avamil altında tekevvün eden hareketler, aynı gayeye birbirine tamamen muvazi giden, fakat mahiyet-i şekliyesi itibarıyla başka olan yollarla da erişilebilirmiş; işte filozofların, âlimlerin görmemiş ve söylememiş oldukları bir hususiyet, mesut hususiyet!"[47]

> "Türkiye'yi komünizmin halk kütleleri için muhakkak surette hayırkâr olan âtisine götürmek isteyenler, Bolşevizm derecesinde sarih ve ateşli bir inkılâp için ne Rusya'daki tarzda bir doğuş ve hazırlanış ne de elde böyle kuvvetli bir silâh görmüyorlar. Aynı zamanda esasen yukarı tabakadan idare edilmek lâzım gelen bu hareket yüksekten gelen bir irade-i mutlakanın Rusya'da bulunduğu

---

46 "Cereyanlar" (başyazı), *Hâkimiyet-i Milliye*, No. 63 (9 Teşrinievvel 1336). Gazetenin bir önceki sayısında (No. 62-5, Teşrinisâni 1336), "Bolşevik Sefareti", "Türk-Bolşevik İttifakı", "Misafirlerimiz Geldi" gibi haber ve yazılara rastlıyoruz. Bildirildiğine göre, Sefaret Heyeti 24 kişi olup, aralarında Ataşemiliter Oruç Ali diye bir Azerbaycanlı, başkâtip Oymalof (Upmal!), tercüman Polakof ve iki madam bulunmaktadır. [Salih Hacıoğlu, II. Bölüm'ün başında aktardığımız uzun raporda bu heyeti "Yoldaş Upmal'in idaresi altında gelen sefaret heyetindeki Oruç Ali Bakirof, Polakof, Mehmedof yoldaşlarla pek sıkı ve pek samimi münasebata girişildi" biçiminde anmaktadır.]

Fakat üç ay kadar sonra, Hariciye Vekâleti Vekili Ahmet Muhtar Bey, 3 Ocak 1921'de BMM'nde yaptığı bir konuşmada şöyle diyecektir: "Rusya sefareti buraya geldiği vakitte ayağının tozuyla kendilerine anlattık ki, ileride iki devlet arasında şayan-ı teessüf sui tefehhümata mahal kalmasın. Emperyalizm mücadelesinde herhangi bir memleketle her daim akd-i itilâf ve ittifak edebiliriz. Fakat kapitalizmle mücadele etmek hususunda onların gayesini kendimize meslek-i siyasî ittihaz edemeyiz." *TBMM Zabıt Ceridesi* (2. bas.), cilt 7, s. 150.

47 "İki Komünizm", *Hâkimiyet-i Milliye*, No. 64 (12 Teşrinievvel 1336).

gibi şiddetli ve anut bir mukavemetine tesadüf etmiyor. Binaenaleyh, Rusya'da Bolşevizmin kullandığı inkılâp usûllerini burada tatbik etmek istemek kadar inkılâpçılıktan haberdar olmayış tasavvur edilemez. Bolşevizm inkılâbı, bütün komünizm hareketleri için bir örnek, bir model değil, pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifade etmeyi, onun gösterdiği yollardan gitmeyi ne kadar candan arzu edersek onun usûllerini şekil itibarıyle aynen taklit etmekten de o derece hazer ederiz. Her şeyde körükörüne taklitçilik fenadır; bilhassa inkılâpçılıkta."[48]

Doğrudan doğruya TKF'nın yayın organı olan *Yeni Gün* gazetesi ise,[49] çeşitli yazılarıyla, aynı paraleldeki görüşünü şöyle açıklamaktadır:

"Halihazırda komünist fikirlerin teşkil ettiği program memleketimiz için sadece zararlı değil, aynı zamanda hatta tahripkârdır. Bir asker bir vatanı olması gerekmediğini idrak ederse, onu savunmak için ortaya çıkmaz; milletlerden nefret edilmeyeceğini duyarsa gidip Yunanlılarla döğüşmez. Bundan başka, bizim parti faaliyetimiz, Sovyet Rusya'nın idarî teşkilâtı bilinmediği için, herhangi bir müsbet iş yapamayacak ve iktisadî hayatın eski temellerini yıkarak memleketi harap edecektir. Her şeyden önce, Sovyet Rusya'yı tanımak ve bütün askerî cepheleri tasfiye etmek lâzımdır. Şimdiki halde, biz memleketin menfaatleri için,

48 "Rus Bolşevizmi Türk Komünizmi", *Hâkimiyet-i Milliye*, No. 65 (16 Teşrinievvel 1336).

49 *Yeni Gün*, Yunus Nadi tarafından İstanbul'da 2 Eylül 1918'de yayımlanmaya başlamıştı; işgalden sonra kapatıldı, fakat 10 Ağustos 1920'de *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla Ankara'da yeniden çıktı. Bu gazete 1921 ilkbaharına kadar Hâkimiyet-i Milliye matbaasında basılmıştır. Bkz. Ömer Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını*, s. 177-178. (Coşar, *Yeni Gün*'ün solculuğuna hiç değinmemektedir.) [TKF'nın Merkezi, bu matbaanın üstündeki bir odaydı!]

Ayrıca bkz. Uygur Kocabaşoğlu, "Millî Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu'da Yeni Gün", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt XXXVI (Ocak-Aralık 1981), No. 1-4, s. 179-203.

Yunus Nadi Bey'in solla ilgilenişinin 1917 Sovyet Devrimi'ne kadar geriye gittiği söylenmiştir. Onun başyazarı olduğu *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, Lenin'in 1917 ilkbaharında Rusya'ya dönüşünü haber veren ilk Türk gazetesi olmuş (18 Nisan 1917); Lenin'in resmini ilk o basmış (24 Aralık 1917), hatta Lenin'le 1916 yılında İsviçre'de görüşen Aziz Bey [?] adlı bir Darülmuallimin-i âliye öğretmeninin anılarını yayımlamış (20 Aralık 1917), devrim hakkında sürekli yazılar çıkarmıştır. 5 Haziran 1918'de Yunus Nadi, "Sosyalizm Nedir?" adlı bir başmakale yazmıştır. Bkz. Dr. Samih Çoruhlu, "İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti 7," *Yeni İstanbul* (22 Mayıs 1966).

Son yıllarda yayımlanan iki inceleme, Yunus Nadi'nin ve *Yeni Gün*'ün gelişmelerine ışık tutuyor: G. M. Ataç, "Millî Mücadele Basınımızda Lenin ve Sovyet İhtilâli" ve "*Anadolu'da Yeni Gün*'ün İlk Sayılarındaki Tefrikalar", *Proleter Devrimci Aydınlık*, Sayı 4-18 ve 25 (Nisan ve Kasım 1970), s. 441-51 ve 71-73.

Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün*'de çıkan çeşitli yazılarında açıkladığı "Cihan İnkılâbı"na ilişkin görüşleri ve Marx'ı yorumlayışı, A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, s. 211-21, 377-85, 392-97 ve 430-34'te anlatılmıştır.

Yeni Gün'den sonra, *Yeni Dünya* da TKF'nın organı olarak Ankara'da yayımlanmaya başlamıştır. Tunaya'nın Ankara *Yeni Dünya*'sını Halk İştirakiyun organı sanması doğru değildir (s. 532).

Yeni Dünya Eskişehir'de daha yeni yayımlanmaya başlamışken, *Yeni Gün*'ün Üçüncü Enternasyonal Beyannamesi'ni tahrif ederek bastığını ileri sürmüştü. 25 Eylül 1920 tarihli *Yeni Gün* gazetesinin bu eleştiriye verdiği karşılık için bkz. A. Cerrahoğlu, s. 386-91.

kendi başlarına buyruk olarak hükûmetimizin rızasını almadan gelen bütün tahrikçi ve propagandacılara karşı mücadele etmeliyiz. [Türkiye'ye] bolşevizmi ancak Türkler getirebilirler ve bolşevizm ancak yukarıdan gelebilir.

Partimiz, Rus Komünist Partisi'nin programını, Rusya'da bile tamamıyla tatbik edilemeyen ve ancak komünizmin esas istikamet çizgilerini gösteren ideal olarak telâkki eder. Fakat, partimiz bunların tahakkuku için, ideal programı memleketimizin hususiyetlerine ve içtimâi şartlarına göre suhuletle intibak ettirmek üzere taktik usuller ihtiva eden umumî bir tatbikat programı hazırlamıştır."[50]

TKF, gerek *Hâkimiyet-i Milliye* gerekse *Yeni Gün*'ün bu yazılarından anlaşılacağı üzere, Türkiye için Rusya'daki gibi kanlı bir iç devrimin gerekmeyeceği düşüncesini savunmuştur. Bunun dışında, parti sol fikirlerini Türkiye'ye uygulanmaları için birtakım pragmatik yollar aramış, örneğin (Yeşil Ordu'da olduğu gibi), İslâmiyeti sosyalizmin esası olarak göstermiştir. *Yeni Gün*'ün "Türk Karl Marx'ı" diye tanıttığı Ali İhsan Bey'e göre de, dünya ihtilâli meselesi faydasız bir nazarî meşgaledir; onun yerine Anadolu için bir sosyalist program düşünmek daha doğru olur: Özel sermayeye müsamaha edilmeli, büyük endüstri ve sermaye birikimleri yavaş yavaş devletleştirilmelidir.[51]

TKF'nın Beyannamesi ve Nizamnamesi yayımlanmıştır. Hakkı Behiç imzalı Beyanname'de önce sürülen düşüncelerden en önemlileri şunlardır: Komünizm düşman ulus tanımaz, düşman fikir tanır. Düşmanın adı da içte kapitalizm, dışta emperyalizmdir. İnkılâp her şeyden önce evrim ve gelişme demektir. İhtilâl evrim yollarının en sonuncusudur ve olağanüstü bir yoldur: ancak inkılâpçı hareketlere karşı inatla kapılarını kapayan uluslarda, baskıya uğrayan fikrin patlayışıdır. TKF memleketimizi inkılâp fikirlerine karşı doğaya aykırı bir baskı altında bulundurmamak emeliyle kurulmuştur. Cihan inkılâbını ihtilâl sonucu olarak değil, tekâmül ürünü olarak kabul etmiştir. Rusya'da komünizm kanlı bir ihtilâlin arkasında uygulanmıştır. Bununla be-

50 G. Harris, *Origins of Communism in Turkey*, s. 82. Bu parçalar, Türkçeden Rusçaya, Rusçadan İngilizceye ve İngilizceden de Türkçeye çevrildiği için, ifade asıllarından çok farklı olabilir.

51 Mikhail Pavloviç [Veltman], Komintern Yürütme Kurulu'nun Almanca yayın organı, *Die Kommunistische Internationale* dergisinde çıkan (Sayı 17, 1921), "Die kommunistische Bewegung in der Türkei" başlıklı yazısında uzun uzun özetlenerek aktarıldığına göre (s. 273-76), bir başka TKF üyesi, Mahmut Esat da, 20 Ekim 1920 tarihli *Yeni Gün*'e yazdığı "Yeşil Elma" başlıklı bir makalede şöyle demiştir: "Komünizm Türkler için bir ideal değil, bir vasıtadır. Türklerin ideali Türk milletinin birliğidir, altın elmadır."

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi, 6'ncı sayısından itibaren (1920 Ağustosu) Rus Komünist (Bolşevik) Partisi Programı'nı tefrika etmiştir. Bkz. *Katkı*, sayı 25 (Nisan 1976), s. 16-21.

Gazete, 7 Teşrinisâni 1336'da Sovyet devriminin üçüncü yıldönümünü "Emekçiler Bayramı" başlığı altında şu sözlerle kutlamaktaydı: "Yalancı ve haksız burjuva hâkimiyeti yerine, emekçilerin haklı diktatörlüğünü ikame ettikleri bu tarihî gün bütün dünyanın emekçileri tarafından tebcil olduğu gibi biz Türk emekçilerince de aynı suretle muhterem ve muazzezdir."

raber orada da, küçük sanayi ve emlâk sahibi köylü himaye görmektedir. Bizde hükûmete dayanan –ve parmakla sayılacak kadar az olan– parazit zenginler istisna edilirse, köylü ve işçinin yaşam ve mutluluğunu yok etmek suretiyle geçimini sağlayan kimseye rastlanmaz. Komünizmin istediği ekonomik ortaklık yöntemi, büyük üretimde toplumun genel çıkarları adına devletin müdahalesi ve –bilfiil emek harcayanlara ait olduğu halde– şimdiye dek kapitalistler tarafından gasp edilen hakların sağlanması demektir. Partimiz, Anadolu'yu Batı kapitalizminin sürüm yeri ve ekonomik kölesi durumundan kurtaracak; Avrupa emperyalizmini en can alıcı temelinden vuracaktır. Dünya federasyonu kuruluncaya kadar, uluslararası özgürlük ve bağımsızlıklarına aşırı saygı göstermek suretiyle her çeşit emperyalist yönelimlerden kaçınmak ve Batı emperyalizmine karşı işbirliği yapmak gerektiği görüşündeyiz. TKF'nın ulusal özgürlüğe aykırı bir davranışı yoktur ve olamaz. Komünizm bir ulusun başına geçiriliverecek taklitçi bir program değildir. O öyle bir inançtır ki, genel ve politik çizgilerinin, her ülkedeki doğal ve toplumsal duruma göre, çeşitli metotlarla uygulanmasını gerekli kılar. Komünist olmak için, başka bir ulusa uyruk ya da egemen olmak gerekmez. Bütün İslâm dünyasında en çok baskısını duyuran Batı emperyalizmi olduğu için, komünizm Müslüman ülkelerini doğal bir işbirliğine ve Rus Sovyet Cumhuriyeti ile ortaklığa itmektedir. Komünizmin İslâm ilkeleriyle uyuşacağında duraksamaya yer yoktur. Çünkü komünizm ortaklık ve eşitlik yaşamından ibarettir. Bütün dinsel ilkelerin toplum yaşamında uygulanmasından ibarettir.[52]

TKF'nın kuruluşunun asıl maksatlı yönü iç politikayla ilgili görünmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle: "Komünistliğin memleketimizde değil, henüz Rusya'da bile kabiliyet-i tatbikiyesi hakkında sarih kanaatler hasıl olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber dahilden ve hariçten muhtelif maksatlarla bu cereyanın memleketimiz dahiline girmekte olduğu ve buna karşı makul tedbir alınmadığı takdirde milletin pek ziyade muhtaç olduğu vahdet ve sükûnunu muhil ahvalin hudusu da daire-i imkânda görül-

52 17 Teşrinisâni 1920 tarihli *Yeni Gün* gazetesinde yayımlanan TKF Beyannamesi'ni, A. Cerrahoğlu, s. 421-49'da aktarmaktadır. Aynı sayıda, TKF'nın Sovyet devriminin üçüncü yıldönümü nedeniyle Rus Komünist Partisi'ne, Komintern'e ve Komintern'in Bakü'daki Şark Komitesi'ne çektiği kutlama telgrafının bir örneği ve Rusların cevabı da basılmıştır. TKF Nizamnamesi de yine A. Cerrahoğlu, s. 414-20'de verilmektedir. Bu araştırıcı, Nizamname'nin üyelik ve örgütlenmeye ilişkin 27 maddesini aynen almış, adliye, eğitim, din ve mezhep, ekonomi sorunlarıyla ilgili öteki maddeleri ise özetlemiştir. Bu bilgilerden Fırka için şöyle bir örgütlenme şemasının tasarlandığı anlaşılıyor:

	Daîmi İcra Heyeti	
	Merkez-i Umumî	
TKF mebusları, vekilleri	Umumî Kongre	
	Vilâyet İdare Heyeti	(9-12 kişi)
	Kaza İdare Heyeti	(5-7 kişi)
	Kariye İdare Heyeti	(3-5 kişi)

müştü. En makul ve tabiî tedbir olarak aklıbaşında arkadaşlardan hükûmetin malûmatı tahtında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü. Bu takdirde memlekette bu fikre müteallik bütün cereyanları bir muhassalaya irca etmek mümkün olabilir. Heyet-i müteşebbisesi ve otuz kişiden mürekkep bir merkez-i umumîsi meyanında güzide arkadaşlarımızdan Fevzi, Ali Fuat, Kâzım Paşalarla Refet ve İsmet Beylerin de gizli olarak dahil bulunmasını muvafık gördüm. Bu sayede bu memleketi tutan ve maksad-ı millîmizin kahramanı bulunan arkadaşlarımız bu teşkilâtta zimethal bulunacaklar ve onların malûmat ve teşebbüsatı, cereyan-ı teşebbüsat üzerinde âmil olacaktır."[53]

Gerçekten de, 1920 güzünde Anadolu'da sol akımlar önem kazanmaya başlamıştı.[54] Hakkı Behiç'in dediği gibi, "Rus sefaretinin elaltından idare ettiği çeşitli zümreler vardı. Yeşil Ordu'nun tatil-i faaliyet kararını kabul etmeyen âzâsı vardı. Çerkes Ethem'in millî kuvvetleri etrafında dönen, bilirbilmez Bolşevik cereyanları vardı."[55] Yönetimin birliğini korumak için, bunla-

---

53 Ali Fuat Paşa'ya telgrafından (Şifre 638, Ankara, 31/10/1336): Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 509. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul'daki M. M. (çoğucası sanıldığı gibi, "Müdafaa-i Milliye" değil, Müstahbarat-ı Mahsusa) Grubu başkanı olarak tanınan Emekli Süvari Yarbayı Hüsamettin Ertürk'ün, Genel Kurmay Başkanlığı Harb Tarihi Dairesi'nde bulunan, Arap harfleriyle iki ciltlik yayımlanmamış eserine Mareşal Fevzi Çakmak'ın kendi elyazısıyla eklediği notlardan biri şöyledir:

"O tarihte Rusların Anadolu'da gizli Komünist faaliyetini kontrol edebilmek üzere, Mustafa Kemal de dahil olduğu halde cümlemiz, meselâ (Fevzi Yoldaş) ismini alarak ve kırmızı tepeli kalpak giyerek bir komünist meclisi yapmıştık. Fakat Ruslar (millet ve vatan) hissi ile meşbu bizleri hakiki Bolşevik mefkûreli saymayarak, Ethem gibi çapulcuları daha ziyade kendilerine yakın gördüğünden yeni faaliyetlere girişmiş ise de Rus Sefiri (Upmal) aleyhindeki şikâyetler ve bu gibi hareketlere karşı yapılan takibat neticesinde alenî komünist tahrikatına nihayet verilmişti." Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, cilt II, s. 410.

Çerkes Ethem'in anılarında aktarılan bir mektubunda (?), Mustafa Kemal Paşa kendisinin de Komünist Fırkası'na dahil olduğundan söz ediyordu. Mareşal Çakmak'ın sözleri bunu doğruluyor. *TKP Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları* adlı broşürde de şöyle denmektedir (s. 11):

"Burjuvazi halk arasında hızla yayılan komünizm ülküsünü baltalamak, en başta işçi sınıfını şaşırtmak, bir yandan da kendisinin gerçek "Sovyet dostu" olduğu duygusunu uyandırmak amacıyla kaba bir manevraya başvurdu. Yunus Nadi, T. Rüştü Aras gibi bir sürü kaşerlenmiş politikacılardan uydurma bir 'Komünist Partisi' kurdular. Mustafa Kemal –Atatürk– bu Partinin 1 numaralı üyesi oldu. 1 numaralı parti kartı onun adına yazıldı."

54 Bu sıralarda okullarda bile şöyle marşlar söyleniyordu:

> Anadolu şûrâlar hükûmeti var olsun
> İşçilerin emeği özlerine yar olsun
> Uyan mihnetle çalışan çıplak hemşehri
> İnkılâba katıl dünyanın hür rençberi. . .

Bkz. Cemal Kutay, *Türkiye'de İlk Komünistler*, s. 17.

55 Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 512. Propaganda yapan Sovyet temsilcilerine örnek olarak, H. E. Adıvar'ın 1920 yazında Ankara'ya gelen Ukraynalı "Verloff" yoldaş hakkındaki anılarına bakınız: *Türkün Ateşle İmtihanı*, s. 151-152.

Bulgar Çiftçi Partisi milletvekillerinden Angel Grozkov'un başkanlık ettiği bir heyet 1921 Mayısında Ankara'ya giderken, İnebolu'da "ünlü Rus yazarı, parti ve devlet yöneticisi A. A.

rın TKF saflarında bir araya toplanıp ayıklanmaları düşünülmüş ve kontrolsüz yayılmaları önlenmek istenmiştir.[56] Ancak, zamanın, Türk toplumunun yapısına uygunluğunu göstereceği sol fikirlerin uygulanmasına da geçilecektir.[57] Durum böyle olmakla birlikte, fırka kendisini Moskova sefiri Ali Fuat Paşa'ya bir "Komünist İtimatnamesi" verecek kadar Komünist saymış; fakat Komintern'e üye olmak için yaptığı müracaat kabul edilmemiştir.[58]

Verbov"la karşılaşmıştır. Bkz. Stefan Velikov, *Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan*, s. 104. Velikov, Verbov için şu notu düşüyor: "Aktif İhtilâlci. 1911-13 ve 1915-17'de Bulgaristan'da bulunmuştur."

TSA 1908-1925 kitabımda, Bilâl Şimşir'in *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938* çalışmasının 2'nci cildindeki 92 numaralı belge olan "İstanbul'daki İngiliz Gizli Haberalma Örgütünden Anadolu'da Olup Bitenler hakkında bir rapor"u Türkçeye çevirip aktarmıştım (s. 422-425). Orada şu bilgi vardı: "Aşağı yukarı Haziran [1920] sonunda 'Yeşil Ordu' kampanyasının başlatılmasından hemen önce Sovyet hükümeti 'Yeşil Ordu' kampanyasının son düzenlemelerini yapmak için Ankara'ya bir denetçi gönderdi. Bu adam, eskiden Harkov bölgesinde Halk Komiseri olan Derboff'tu [Verbov]. Ankara'ya geldi ve bir ay kadar Anadolu'da kaldı."

Uygur Kocabaşoğlu ile Metin Berge de, ikinci basımı İletişim Yayınları arasında çıkan (2006) *Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar* başlıklı çalışmalarında, *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin 17 Ağustos – 3 Eylül 1920 tarihleri arasında 14 sayı süren "Rus Bolşevikliği – Tarihçesi ve Teşkilâtı" başlıklı bir tefrikayı "Don Mıntıkası Şûrâsı İcra Komitesi erkânından Bolşevik (Vrebof)un aynen mazbut ifadesidir" notuyla yayımladığını belirtiyorlar (s. 211).

Zeki Arıkan'ın yayına hazırladığı, Muhittin Birgen'in *İttihat ve Terakki'de On Sene* başlıklı anılarının ikinci cildinde (İttihat ve Terakki'nin Sonu), 1921 yaz başında Bakü'ya gitmeden önce bir süre kaldığı Tiflis'te Rusların kendisini Verbof'a izlettirdiğini yazıyor (Kitap Yay., 2006, s. 805): "Galiba aslen Yahudi olan" Verbof, "biraz Fransızca ve biraz da Almanca bildiği için, daha 1919'da Moskova onu Balkanlara göndermişti. Bu adam Anadolu hareketinin başladığı sıralarda gizlice İstanbul'a gelmiş, orada Anadolu ile gizli münasebette bulunan muhit ile temas etmişti."

Verbof hakkında bir başka bilgi de, onun 1921 Nisanında Komintern mümessili olarak Ankara'ya [bir daha] geldiğidir. Benim *TSA 1908-1925* kitabımda alıntıladığım (s. 294) *Son Saat* gazetesinde çıkan "Yüzlerini Örten Maskeyi Atarsanız Altından Çıkacak Sima Kimindir?" başlıklı –devam ettirilmeyen– iki tefrikalık yazı dizisinde 21-22 Kasım 1927.

56 Hakkı Behiç, Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği telgrafta "artık bolşevizm efkâr ve esasatı üzerinde hiçbir cemiyet veya heyetin, fotoğraflı vesika veya selâhiyetnamesi olmaksızın kim olursa olsun bir şahsın faaliyette bulunması da tecviz olunmayacaktır" diyordu. Mustafa Kemal de, yine Fuat Paşa'ya telgrafında şunları tembih etmişti: "Ordunun her vakitten ziyade büyük bir inzibat ile kumandanlarının eli altında bulunmasına son derece dikkat ve ehemmiyet atfolunmalıdır. Komünizm cereyanı nihayet ordunun en büyük kumandanlarında kalmalıdır".

Kocabaşoğlu-Berge, 17 Kasım 1920 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde, TKF kâtib-i umûmîsi Hakkı Behiç'in ihtilâlin 3. sene-i devriyesi münasebetiyle Bakü'daki "Üçüncü Şark Enternasyonali"ne ve Moskova'daki Rusya Komünist Partisi İcra Heyeti'ne tebrik mesajları gönderdiği havadisini aktarıyorlar (*Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar*, s. 207).

57 "Sosyalizm ve komünizm prensiplerinden hangileri ve ne dereceye kadar bizce kabil-i tatbik ve hazım ve kabul göreceği TKF'nın propagandasına mukabil milletin tezahürat-ı fikriyesiyle ve zamanla anlaşılacaktır." Mustafa Kemal Paşa'nın aynı telgrafından.

Mustafa Kemal, bu düşünceyi iki ay sonra Meclis'te de tekrarlamıştır: *TBMM Zabıt Ceridesi*, cilt 7 (3/1/1337), s. 160.

58 *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, s. 76. Ayrıca bkz. D. Avcıoğlu, "Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Anlatıyor [Dr. Tevfik Rüştü Aras]", *Yön*, Sayı 83 (30 Ekim 1964), s. 5.

Komintern'e üye olmak için ne gibi koşullar arandığının TKF'nca önceden bilinmediği düşünülemez. Komünist Enternasyonal'in "21 Şart"ı, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin 1 Kânunuevvel 1336 tarihli sayısında (No. 82) yayımlanmıştır.

TKF'nın, Mustafa Kemal Paşa tarafından, en başta, Yeşil Ordu - Halk Zümresi'ni dağıtmak amacıyla kurdurulmuş olduğuna yukarıda değinmiştik. Gerçekten, TKF Çerkes Ethem'i kendisine çekmiştir. Fakat yurtdışındaki İttihatçı önderlerle de ilişki kurmaya çalışmıştır.[59] Bu bakımdan, TKF'nın, genelikle sanıldığı gibi, tümüyle, Mustafa Kemal Paşa'ya her zaman uysallıkla boyun eğdiği pek doğru olmasa gerektir.[60]

TKF'nın kurulması, 1920 güzünün askerî-stratejik durumuyla da ilgili olabilir. Bu tarihe kadar, Türk kuvvetleri bir varlık gösterememişlerdi. Yenilgiler sonucu cephelerin gerilemesi halinde Meclis Hükûmeti Doğu Anadolu'ya sığınmak ve Rus gücünün iyice etkisi altına girmek zorunda kalabilirdi. Lord Kinross'un düşündüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın, bu gibi bir durumda başa geçmesini ve bir Türk partisi olarak, Sovyetler'e karşı yönetimde bir miktar bağımsızlık sağlamasını hesaplayarak TKF'nı kurdurmuş olması mümkündür.[61]

Resmî TKF'ndan dört mebus, Dr. Tevfik Rüştü, Fuat [Carım], Ismail Suphi [Soysallıoğlu], Besim [Atalay] (yolda hastalanıp dönmüştür), Sovyet rejimini incelemek için Ali Fuat Paşa delegasyonuyla birlikte Rusya'ya gönderilmiştir: Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, s. 102. (Tevfik Rüştü Bey'e bu münasebetle izin verilmesi Meclis'te büyük tartışmalara yolaçmıştır. Bkz. *Zabıt Ceridesi*, cilt 6-22/11/1336, s. 12-17.)

Enver Paşa'nın 23 Şubat 1921'de Moskova'dan Afganistan'daki Cemal Paşa'ya gönderdiği İslâm İhtilâl Cemiyeti'nin "Ali" imzalı, 1 numaralı raporundan:

"Ankara'da Hakkı Behiç ve Eyüp Sabri Beyler tarafından bir Komünist Fırkası teşkil edilmiştir. BMM'nde 30 kadar âzâsı vardır. Bunların içinden üç mebus (biri Tevfik Rüştü Bey) Komünizm esas ve tatbikatını tetkik için Moskova'ya geldiler. Bunların ifadesine nazaran Anadolu'daki işçi teşkilâtını elde etmişler imiş." "Tarihî Mektuplar-6", *Tanin*, 20 Birinci Teşrin 1944.

"Kurtuluş savaşı sırasında Anadolu'daki en önemli işçi grupları, demiryolcular, imalât-ı harbiye işçileri ve madencilerdi. Devlet girişimlerinde sendika kurma hakkı olmamakla birlikte, Kemalist hükûmet karşılıklı yardımlaşma örgütleri kurmalarına engel olmuyordu. Demiryolculara ve imalât-ı harbiye işçilerine günde 3 lira gibi yüksek bir ücret ödeniyordu. Madenciler için, ocağa iniş çıkış süresi dahil 8 saatlik işgünü kabul edildi. İktisat Vekâletinin başındaki küçük-burjuva sosyalisti Mahmut Esat işçiler için bir sigorta tasarısı hazırladı." Kitaigorodsky, *The Turkish Labour Movement*, s. 85.

59 Hakkı Behiç'in de Ethem gibi Çerkes olduğu unutulmamalıdır. G. Harris, Frunze'nin anılarında, Ethem'in resmî fırkaya girdikten sonra Sovyetlere karşı kışkırtıcı bir rol oynadığının belirtildiğini yazıyor: s. 173. Karş. Frunze'nin *Türkiye Anıları* çevirisinde (Cem Yay., 1978), s. 142: 53 sayılı Açıklama. Aslında, burada Ethem değil, Ankara'ya taşınan *Yeni Dünya* gazetesi söz konusudur.

60 İstanbul İngiliz İşgal Kuvvetleri Karargâhından Londra'daki Savaş Bakanlığına gönderilen 14 Aralık 1920 tarihli bir şifre yazıda, Anadolu'da Milliyetçilerle Komünistlerin ilişkilerinin kötüleştiği bildirilmektedir. Buna göre, Mustafa Kemal, TKF'na karşı harekete geçmiş ve Bolşevik yanlısı bir başyazı üzerine *Yeni Gün*'ü kapatmıştır. Bkz. B. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, cilt II (Belge 200), s. 474.

Kocabaşoğlu-Berge, Bekir Sami heyetiyle Rusya'ya giden Lâzistan mebusu Osman Bey'in [Özgen, 1890-1943], 28 Nisan 1921 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde çıkan "Amelî Hayat – Nazarî İnkılâp" başlıklı bir yazıda Sovyetlerin (NEP) Yeni Ekonomi Politikası'ndan söz ettiğini aktarıyorlar: *Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar*, s. 224-25.

61 *Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, s. 285. Bu yorumu, Mustafa Kemal'in (Rusya'ya göndermeden önce) Tevfik Rüştü'ye söylediği şu sözler doğrulayabi-

Resmî TKF'nın ömrü üç ay kadar sürmüş ve Çerkes Ethem ayaklanması dolayısıyla girişilen solu bastırma dalgasının içinde bu parti de kendiliğinden eriyip gitmiştir.

TKF'nın Cemal Paşa'ya ve Enver Paşa'ya mektupları aşağıda bu ayrımın Belgeler bölümünde verilmiştir.

---

lir: "Bizi dünya tanımazsa komünistlerle birlik olur, kurulan yeni dünyada yerimizi alırız. Fakat memlekete yabancı eli sokmayız. Görüşümüzde samimiyiz, bu bir oyun değildir. Ama ne olursak biz oluruz, asla yabancı eli karıştırmayız." (Bkz. D. Avcıoğlu'nun yukarıda 58. notta anılan röportajı.) Gerçekten, Mustafa Kemal sola da her zaman "biz" açısından bakmıştır. Mecliste Bakü Kurultayı'nın hazırlıkları dolayısıyla söylediği gibi, "Biz kongrelere de gideriz. Her tarafa gideriz, her şeye iştirak ederiz. Yalnız biz gideriz." *TBMM Zabıt Ceridesi*, cilt 3, (14/8/1336), s. 189.

Son Tevfik Paşa hükümetinin Dahiliye Nâzırı A. İzzet Paşa ve Bahriye Nâzırı Salih Paşa ile birlikte, Ankara – İstanbul uzlaşmasını sağlamak üzere Anadolu'ya geçen ve Ankara'da zorla üç ay tutulan Ziraat Nâzırı Hüseyin Kâzım Kadri *Hatıralarım* adlı kitabında (s. 287-88) Ankara'daki Yunus Nadi vb. mebusların "Bolşevik Klübü"nden ve Fevzi (Çakmak) Paşa'nın kırmızı kalpağından söz ediyor. ["Klüp" o dönemin İttihatçı kullanımında parti şubesi demekti!]

İstanbul'daki Kuva-yı Milliye yanlısı yazarlar, Ankara'nın gerçekten komünist olacağına hiçbir zaman ihtimal vermemişlerdir. Örneğin, Necmettin Sadık'ın [Sadak] *Akşam* gazetesinde 1920 sonlarıyla 1921 başlarında yazdığı yazılar için bkz. Bülent Nebil, "Anadolu Bolşevik Olabilir mi?", *Katkı*, Sayı 4 (15 Aralık 1970), s. 11-16.

Resmî TKF'nın nasıl ve niçin kurulduğunu ve kapatıldığını, Malta'dan yeni dönen Rauf Bey'e Hakkı Behiç 20 Teşrinisâni 1921 tarihli uzun bir mektupla anlatmıştır. Bu (şimdiye değin başka yerde yayımlanmamış) ilginç mektubun tamamını Belgeler bölümünde sunuyoruz.

Dr. Bilge Criss yayımlanmamış –İngilizce– doktora tezinde, bir Fransız askerî istihbarat raporundan şu bilgileri aktarmaktadır (s. 118-19): "1921 Şubat ayında İstanbul'daki bir yeraltı direniş grubu, bu şehirde iyice örgütlenmiş olan Rus, Rum ve Bulgar komünist gruplarına yetişmek ve işçi hareketini onların etkisinden sıyırmak için sahte bir Komünist partisi hücresinin kurulmasını Ankara'ya salık verdi. Bu tavsiye yerine getirildi. Oysa, Ankara'daki resmî TKF daha önce kapatılmıştı. Yine de, İstanbul'un Kemalist-Komünistleri yabancı Komünistlerden istihbarat toplayıp Anadolu'ya aktarmaya devam ettiler. Mustafa Kemal Paşa bir yandan bu ilişkiyi sürdürürken, bir yandan da Kemal Ragıp Bey adında bir emekli albayın yönetimindeki anti-Bolşevik Müslüman örgütünü de desteklemekteydi." (FAA 20N1106 C38/4, Dos. 1 - 26 Ağustos 1921). Türkçesi: *İşgal Altında İstanbul 1918-1923* (İletişim Yay., 1993).

Resmî TKF'nın son günlerinde, hem solcu kalıp hem Bolşevizmden farklılaşmak çabasıyla Menşevizme sığınmanın denendiği de anlaşılıyor. Kocabaşoğlu-Berge, 7 Mart 1921 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde çıkan "İki Menşevizm" başlıklı imzasız bir yazıdan alıntı yapıyorlar (*Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar*, s. 309-10): "Garpta evvelâ Bolşevik-olmayan Kapitalistler var, sonra da Bolşevik-olmayan Sosyalistler bulunuyor. Şarkta da Kapitalistlerin düşmanı Bolşeviklerle, Bolşevik-olmayan Kapitalizm düşmanları vardır. Şu halde Garbın nasıl gıdalarını Garp sisteminden alan Menşevikleri varsa, Şarkın da hayatlarını ancak Bolşevizm ile birlikte müdafaa edebilecek olan Şark Menşevikleri mevcuttur. Binaenaleyh nasıl ki Garp Menşevikleri meselâ Gürcistan gibi, Almanya'nın Scheidemann fırkası gibi Garp Kapitalizmi ile uzlaşıyorsa, Şark Menşevikleri de Bolşeviklerle ittifak etmelidirler."

Batılı Sosyal Demokratların Menşevik olduklarını sanan yazarın, bir ay önce Menşevik Gürcistan'ın da Sovyetleştirildiğini bilmediği anlaşılıyor. Zaten Türkiye koşullarında bu deneme sonuçsuz kalmıştır.

1) TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI [TEŞKİLÂT olmalı] NİZAMNAMESİ[62]

Fırka âzâsı ve namzetleri

1 - Fırka Programını kabul eden, Fırka teşkilâtından birinde çalışan, Fırkanın mukarreratına itaat ve inkiyâd eyliyen ve âzâlık ücretini tediye eden kimseler Fırka âzâsıdır.
2 - Fırkaya dahil olacak kimselerin evvelâ Fırkaya namzetlikleri âzâdan ikisi tarafından tahrirî tavsiyenâme ile vazedilir ve namzetlik müddeti zarfında yapılacak tahkikat ile mahallî teşkilâtın İdare Heyeti tarafından kabul edilir. Ancak Merkez-i Umumînin tasdik etmediği âzâ, âzâlık sıfatını muhafaza edemez.
3 - Teşkilâtın birine mensup âzâdan biri diğerinin daire-i faaliyetine dahil olmak istediği takdirde evvelce mensup olduğu teşkilâtın muvafakatnâmesini istihsâl etmek mecburiyetindedir.
4 - Fırkadan ihraç olunacak âzâ hakkında her teşkilâtın mâfevki bulunan mahaldeki İdare Heyetinin istihsal olunacak kararı Merkez-i Umumîce tasdik edilmek lâzımdır. Mamafih mâfevk İdare Heyetinin kararı lâhik olduktan sonra Merkez-i Umumîden tasdikine kadar dahi bu âzâ Fırka işlerine karıştırılmaz.
5 - İşçi ve köylüler için namzetlik müddeti azami bir ay, diğer âzâ için azamî üç aydır.
6 - Namzetler Fırka teşkilâtının heyet-i umumîyesine re'y-i istişarî ile iştirak edebilirler.
7 - Namzetler dahi diğer âzâ gibi mensup oldukları teşkilâtın veznesine aidat itasile mükelleftirler.

Teşkilât

8 - Fırka teşkilâtının kaide-i esasiyesi, meşrutî fakat şedit bir merkeziyettir.
9 - Her kariyede Fırka Teşkilâtı Fırkanın âzâsınca müntehap 3-5 kişilik bir kariye İdare Heyeti tarafından, her kazada Kariye Heyetlerince kaza âzâları arasında müntehap 5-7 kişilik bir Kaza İdare Heyeti tarafından, her vilâyette Kaza-

62 Kerim Sadi'nin bu metni *Anadolu'da Yeni Gün*'ün hangi sayısından aldığını saptayamadım. "Teşkilât Nizamnamesi"nin tamamı bu kadar olmalı. Ancak, yazar, resmî TKF'nın ön program niteliğindeki asıl "Nizamname"sinin 18. maddeden itibaren "Umur-u Adliye" ile başlayan ikinci bölümünü bu belgenin devamı sanmakla yanılmıştır. "Nizamname"nin "Siyaset-i Umumiye", "Münasebat-ı Milliye" ve "Umur-u Askeriye" fasıllarını kapsayan ilk 17 maddesi, aynı gazetenin 31 Teşrinievvel 1336 tarihli sayısında çıkmıştır. Bu metin, "Nizamname" olduğu belirtilmeksizin, doğrudan doğruya "Birinci Kısım" diye başlamakta ve 17. maddeden sonra "ma'badi yarın" diye bitmektedir. "Ma'bad"de ise TKF "Nizamnamesi" kaydı vardır. *TSA 1908-1925* kitabımda (s. 428-431) *Anadolu'da Yeni Gün*'den aktarılarak sadece 43 maddesi verilen TKF Siyasî Programı'nın TÜSTAV Komintern Arşivi'ndeki kopyasında 44-65'inci maddeler de vardır ve 24 Teşrinievvel 1920 tarihini taşımaktadır.

lar İdare Heyetlerince Vilâyet âzâları arasından müntehap 9-12 kişilik bir Vilâyet İdare Heyeti tarafından tedvir olunur.

10 - Vilâyet İdare Heyetleri tarafından intihap edilecek birer murahhastan mürekkep mıntıka İcra Komiteleri her İdarî Mıntıka-i Teftişiyenin en yüksek merciidir. Mıntıka İcra Komiteleri Merkez-i Umumîden gönderilecek bir Müfettişin taht-ı riyasetindedir.

11 - Vilâyet İdare Heyetlerinden Merkez-i Umumîce tayin edilecek birer âzâ Murahhas-ı Mes'ûl vazife ve selâhiyetini haiz olup Mıntıka İcra Komiteleri ile muhabere eder. Vilâyetten dün teşkilâtın murahhasları yoktur. Muhaberatı İdare Heyeti Reisi ile âzâdan biri müştereken imza etmek suretile tedvir ederler.

12 - Karye, kaza, vilâyet âzâlarının umumu, senede bir defa, Mayısta Kongre akdederler. İlk Kaza Kongreleri Mayısın ilk haftasında açılır. Diğerlerinin küşad ve içtimâ zamanları Merkez-i Umumî ile bilmuhabere kararlaştırılır.

13 - Kaza Kongreleri her nahiyeden müntehap bir murahhasın kaza merkezinde içtimâından, Vilâyet Kongreleri her kazadan müntehap ikişer murahhasın vilâyet merkezinde içtimâından terekküp eder. Mıntıka İcra Komiteleri Merkez-i Umumînin doğrudan doğruya şuabâtı addolunarak hareketleri Umumî Kongrede murakabe olunur. Binaenaleyh Mıntıka Kongreleri yoktur.

14 - Fırkanın Umumî Kongresi vilâyetlerden intihap ve i'zâm olunacak birer murahhasla Fırka meb'uslarından ve Fırkanın teşkilâtlarına dahil Vekil ve komiserlerden teşekkül eder. İçtimâ müddeti azamî iki aydır.

15 - Kongreler mukarreratı iki kısımdır: Bir kısmı mıntıka İcra Komitelerinin ve Merkez-i Umumînin tasdiki ile derhal tatbik, diğer kısmı Umumî Kongrenin tasvibine ta'lik olunur. Bunları tefrik Merkez-i Umumîye ait ve mesuliyet ona racidir.

16 - Kongrelerin fevkalâde içtimâa daveti Merkez-i Umumînin kararına vabestedir. Bu halde lâakal on beş gün evvel ilân olunur.

17 - Umumî Kongrenin başlıca vezaifi bil'umum merkezlerin ve müessesatın hesabâtını rüyet ve tetkik etmek, Merkez-i Umumî ile İcra Komitelerinin faaliyetini mutazammın raporu tetkik ve Fırkanın mesail-i umumiyesini ilk Kongrenin inikadına kadar murakabe eylemek, Fırka Programını tetkik ve tasdik etmek, mesail-i câriye-i siyasiye hakkında Fırkanın takip edeceği hatt-ı hareketi tayin eylemek, Merkez-i Umumîyi intihap etmektir.

18 - Merkez-i Umumî otuz kişiden mürekkep olup beş şubeye münkasemdir. Fırkanın müessisleri bu şubelerde çalışacak yoldaşları intihap edecektir.

a - Köylü ve Arazi Şubesi, köylünün saadeti ve arazinin millîleştirilmesi işleriyle iştigale memurdur.

b - Sanayi ve Amele Şubesi: keza amele cemiyetlerile sanayi şubelerini Fırka Programına tevfikan idareye memurdur.

c - Teşkilât Şubesi: Fırkanın teşkilâtile meşgul olur.

d - Neşriyat ve İrşadat Şubesi: Komünizm esaslarına muvafık neşriyat, irşadat ile iştigal eder ve propaganda teşkilât ve müessesatını tedvir eder.

e - Umur-u Askeriye Şubesi: Ordunun ıslâhı ve millileştirilmesi esaslarının tanzimi ile iştigal eyler.

19 - Merkez-i Umumînin muhaberatı bir Kâtib-i Umumî tarafından tedvir olunur.

20 - Merkez-i Umumî lâakal ayda bir defa heyet-i umumîyesi ile içtimâ ederek müessislerden ibaret daimî icra heyetinin vezaifini ve her şubede ihzar edilen işleri müzakere eyler.

21 - Bilumum teşkilât muvacehesinde Fırkayı temsil eden daimî İcra Heyetidir.

22 - Her teşkilâtın tasdikine kadar mafevk teşkilâtın muvafakatı ile kendisine mahsus mühür yaptırabilir. Mühürler Merkez-i Umumî'den verilen nümune dairesinde aynı şekilde olacaktır.

23 - Fırka dahilindeki inzibatı Daimî İcra Heyeti temin eder. Bu itibar ile Fırkanın Daimî Heyet-i Adulû mahiyetindedir.

24 - Teşkilâtın her biri ayda bir defa mafevk teşkilâtı bir raporla teşebbüsünden ve ahval-i umumiyeden haberdar etmeğe mecburdur.

25 - Fırka müfetiş ve memurlarının kadrosu ayrıca ihtiyaca göre tanzim ve bütçesi meyanında Kongrece tasdik olunur.

26 - Aidatın yüzde ellisi Merkez-i Umumî veznesine irsal olunur. Mütebaki yüzde ellisi ihtiyacat-ı mahalliyeye sarf edilir.

27 - Fırka her türlü merasim ve teşrifatı ilga etmiştir. Âzâ, yoldaş namiyle yâd olunur.

2) TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI (SİYASİ PROGRAMI)

Birinci Kısım

Siyaset-i Umumiye

1. Bugünkü hükûmetlerin kâffesi, en demokrat, en müsavatperver ve hâkimiyeti, efrad-ı milletin umumuna teşmil etmeğe en ziyade taraftar olanlar dahi dahil olmak üzere, en müsavatperver cumhuriyetler, şerait-i içtimaiye ve vesati-i istihsal ve maişette hodgâmâne bir müsavatsızlığı ve mülkiyeti-i şahsiyeyi kabul ve terviç etmiş olduklarından dolayı, sunuf-i güzidenin bilâkaydüşart hâkimiyetine ve fukaray-i kâsibeden ibaret olan ekseriyet-i milliyenin bunlara mutavaat ve esaretine müncer olmaktadır. TKF, hâkimiyet-i milliyeyi rençber, asker, amele ve erbab-ı ücurattan ibaret olan milletin ekseriyetine irca için vâsi teşkilât-ı mahalliye ve en yüksek devlet teşkilâtına kadar bilumum umur-u hükûmette bu ekseriyet-i milliyenin vaz-ülyed bulunmasına çalışacaktır.

2. Hakikatte sermayenin ve güzide sınıflar hâkimiyetlerinin vücuda getirdiği demokrat hükûmetler bu mahiyet-i hakikıyyelerini setrederek umumun hâkimiyetini tesis iddia-i riyakâranesinde bulundukları halde, TKF RFSC'nin tatbik ettiği esaslar dairesinde şerait-i içtimaiyyede müsavat hâsıl olarak hiçbir sınıfın diğerine tahakkümü imkânı kalmayıncaya kadar, hukuk-u hâkimiyeti rençber,

amele, asker, köylü ve erbab-ı ücurata hasretmek ve hayat-ı cemiyette tufeylî bir hayat yaşayan güzidegânın hukuk-u siyasiyesini kasr ve tahdit etmek taraftarı olduğunu mütefahhiren ilân eder.

3. Meşrutiyet hükûmetleri, hürriyet-i içtimaiye, hürriyet-i matbuat, hürriyet-i ittihat gibi, hayat-ı cemiyette iştirak-i umumîyi temin ve teshil eden hürriyetleri yalnız lâfzen ve şeklen tesis edebilir. Çünkü gerek idare-i teşkilâtın daima güzide bir sınıf elinde ve onun makasıt ve menafiine merbut bulundurulması ve gerek erbab-ı mesâinin daima fakir ve esir olmaları, bu hürriyetlerden fiilen istifadelerine imkân bırakmaz. TKF fukara-i kâsibenin bu hürriyetlerden müstefit olmasını vasî mikyasta temin ve sermayedarlarla güzide sınıf elinde bulunan vesait-i neşriye ve tab'iyeyi onların teşkilâtına tevdi etmek suretiyle ekseriyet-i milliyenin ihtiyac-ı tekâmülünü temin edecektir.

4. Meşrutiyet ve demokrasi hükûmetleri asırlardan beri cins, mezhep ve millet tefrik etmeksizin müsavat ilân etmiş oldukları halde, sermayenin tahakkümü hiçbir yerde ve hiçbir zaman tesis-i müsavata imkân bırakmamış ve bilâkis sermaye işletmek ve muhtekirâne temettü temin etmek için her gün yeni sahalar aramakta olmasından dolayı emperyalizm denilen tasallût siyaseti vücude gelerek birçok ırklar ve milliyetler tazyik ve imha edilmiştir. TKF, bütün içtimaiyat-ı beşerde şerait-i mütesaviye vücude getiren cihan inkılâbının umdelerini kabul ederek, aile hayatına kadar bilumum şerait-i içtimaiyyede müsavatı tesise çalışacaktır.

5. TKF intihabatta ekseriyet-i milliyeye ait iradenin kemal-i vuzuh ile tecellisi esasını kabul ettiği gibi, kuvay-i devletin teşriî ve icraî kısımlarına tefriki suretiyle müessesat-ı intihabiyenin halktan uzak kalmasını tashih ederek, teşriî ve icraî salâhiyetleri doğrudan doğruya ekseriyet-i milliye mümessillerinin elinde bulundurmak ve icra vekillerinin mesuliyetini daha sıkı temin etmekle beraber, mümessillerin de daire-i intihabiyyelerince geri çağrılabilmesi suretiyle mesuliyetlerini tesis etmek taraftarıdır.

6. TKF, idare teşkilâtının da, esas olarak vilâyet, kaza ve nahiye gibi cüz-ü idarîlerin köyden başlıyarak, aşağıdan yukarıya doğru, bilintihab teşekkül eden mahallî şûrâ heyetlerine bırakılmasını ve Büyük Millet Meclisine merbut müteselsil bir halk teşkilâtının hâkim olmasını tervic eder.

7. TKF, orduyu sahib-i servet sınıfların bir âleti menzilesine indiren ve onu hukuk-u siyasiyyeden men'ederek milletin sınıfları arasından ayıran meşrutiyet kaidelerini reddederek, umum efrad-ı milletin kapitalizm ve emperyalizm aleyhinde mücadeleye mecbur olduğu ve efrad-ı askeriyyenin, rençber, amele, köylü ve erbab-ı ücurat ile birlikte aynı hukuk-u siyasiyyeye malik bulunduğu umdesini kabul eder.

8. TKF kırtasiyeciliği izale etmek için bütün kuvvetiyle mücadeleye azmetmiştir. Halk zümreleri arasında seviye-i irfanın yükselmesine, ve rençber, amele ve işçiler arasında idare başına geçmek için müstait olanların yetişmesine intizaren, şimdilik eski usulde kesb-i ihtisas etmiş olanlardan istifade etmeği zaruri görmekle beraber, şûrâlar âzâsından her birinin devlet umurundan bir şubede

iştigale ve diğer şuabatta tecrübe yaparak bütün umura vakıf olmak mecburiyetini ve bütün işçi sınıfının tedricen devlet umurunu tedvire alıştırılmasını halk kitlelerinde seviye-i irfanın yükselmesiyle devlet kuvvetinin ilgasına müteveccih mesâi cümlesinden addeder.

Münasebat-ı Milliye

9. TKF Türkiye'de sâkin olan bütün milletlerin, evvelâ sınıf-ı güzide ve eshab-ı arazi idaresindeki hayat-ı esareti ilga için mücadeleye iştirak etmeleri, sâniyen Avrupa emperyalizmine karşı ilân ve bugüne kadar idare edilen mücahedatta fiilen ve ruhen ittihat eylemeleri şartıyla, hukuk-u mütesaviyesine taraftardır.
10. Tazyik altında bulunan bütün milletleri ve onları tazyik etmekte olan memleketlerdeki işçileri, TKF, hukuk-u mütesaviyeye malik ve müstemlekelerin mukadderatını istedikleri veçhile halletmeğe salâhiyettar addeder.
11. Milletler arasında hakiki ve müstakil ittihadın temin-i husulü için, TKF, şûrâ usulünü kabul eden devletlerin mütekabilen istiklâllerine hürmetkâr olmak üzere revabıt-i itilâf ve muhadenetle birleşmelerini ve teşrik-i mukarrerat eylemelerini kabul eder.
12. TKF, milletlerin teferrüt arzularını takbih ve diğerlerini taht-ı tazyikında bulunduran milletlerin işçilerini, saadet-i beşeriyyeyi imha eden bu gibi ihtirastan tenzih eyler.

Umur-u Askeriye

13. Hukuk-u siyasiyesi kasr ve tahdit edilen sınıf-ı güzide müstesna olmak üzere, milletin bütün efradı askerdir. Bu itibarla, bütün rençber, amele, işçi köylü sınıfları mekteplerden başlıyan umumî bir terbiye-i askeriye ile yetiştirilecektir. Ancak talim ve terbiye-i askeriyede sosyalizm maarifi esastır. Bunun için her kıta bir komünist heyeti teşkil ve her orduda haiz-i itimat bir siyasî komünist komiseri bulundurulacaktır.
14. Talimler kısa olacak ve kışlalar askerî ve içtimâî mektepler şekline yaklaştırılacaktır.
15. Kızıl inkılâp ordusuna inkılâp ruhunu vermek için, ilk zamanlarda az dahi olsa, halk sınıfları arasından çıkıp liyakat gösterenlere âmir sıfatıyla kumanda salâhiyeti verilecek, ve ordu teşkili meselesinde istidat, azim ve metanet sahibi ve sosyalizme taraftar olan efrad-ı millet kumanda umuruna ihzar edilecektir.
16. Ordu teşkili ve harekât-ı harbiye icrası hususlarında ordu kadrolarını mütehassıs zabitânı kemâkân istihdam edilecek ancak bu zabitânın efrad-ı askeriye ile tesavi-i hukukunu tanıması ve âmirlik hakkının yalnız vezaif-i askeriyede kumandaya münhasır olduğunu bilmesi temin olunacaktır.
17. Kumandanların suret-i intihabı meselesi kıtaat-ı askeriyenin seviye-i irfanına müteallik olduğundan, intihablarda isabet imkânının husulüne kadar usulü tâyin ibka edilecektir.

Umur-u Adliye

18. TKF, mehakimin müteaddit derecatını, ve izale-i hukuktan başka faidesi olmayan bi-lüzum usul ve teşrifatı kâmilen ilga ederek, halk arasından müntehab ve muvakkat âdil heyetlerine ve bir dereceden ibaret müstakil muhakemelere taraftardır.
19. TKF, ceza hususunda mücrimden ziyade, onu ikâ-i cürme sevkeden esbab ve müessirat ile mücadele etmek esasını umde-i adalet olarak kabul ettiğinden, tevbih-i içtimâî cezasını tesise, hapis yerine sây-ı mecburîyi, hapishaneler yerine terbiye müesseselerini ikame etmeğe çalışacaktır.

Umur-u Maarif

20. Maarifte TKF'nın gayesi, heyet-i içtimaiyyede sunufun ilgasına, beşeriyetin şerait-i içtimaiye ve esbab-ı maişette tesavisine, ve komünist beşeriyetin terakki ve tekâmülüne hâdim olacak teceddüdatı tatbik etmektir.
21. Bilumum işçi ve köylünün komünist esasatını tahsil edebilmesi için müessesat vücuda getirmekle beraber, komünizmi sureti kat'iyyede tesis edebilecek ensali yetiştirmeğe çalışacaktır.
22. Tahsil ve terbiye meccanî, umumî ve fennîdir.
23. Çocuk bahçeleri, ana mektepleri leyli olarak teksir olunacaktır.
24. Kadınlar ve erkekler için, komünist heyet-i içtimaiyeye âzâ ihzarı maksadıyle (mesâi mektepleri) tesis olunacaktır.
25. Bütün okuyanlara yemek, elbise, kundura, kitap ve levazım-ı tedrisiye devlet hesabına ita olunacaktır.
26. Muallimler ordusu, maarif amelesi ordusu halinde ve komünist efkârı ile meşbu olarak ihzar edilecektir.
27. Maarif-i milliye şûrâları faaliyete sevk olunarak, okuyup yazmak bilenler mecburi surette ve seferberlik usulüyle hizmete celb ve muallimler ordusu bu suretle teşkil olunacaktır.
28. Okuyup yazma öğrenmek yahut malûmatını tevsi etmek maksadiyle müracaat edecek işçi ve köylüye her suretle muavenet olunacak, ve umumî dersler, müfid sinemalar, yaşlı adamlar için mektepler, kütüphaneler, halk darülfünunları açılacaktır.
29. Onyedi yaşından yukarı olanlar için, umumî terbiye ile beraber, sanayi tedrisatının tevsiine çalışılacaktır.
30. Âli mektepler, dersleri öğrenmek arzusunda bulunan her ferde küşade bulundurulacak ve mekâtib-i âliyede tedrisatta bulunabilecek âlim ve mütefennin zevat bu işle tavsif ve talebe arasındaki sun'i farklar ref' ve ilga edilecektir.
31. Eşhas yedinde bulunan hazain-i tedrisat kâmilen heyet-i içtimâiye namına zabt ve müsadere olunarak umumun istifadesine vaz' olunacaktır.

Umur-u Diniye ve Mezhebiye

32. Umur-u diniye ve mezhebiyede TKF'nın mesleği hissiyat-ı diniye ve mezhebiyeye ihtiram etmektedir.
33. İslâmiyetin sosyalizmi tamamiyle tesis eden esasları neşr ve tamim olunarak, komünistliğin bir fazilet-i diniye ve ahlâkiye olduğu ispat edilecektir.

Umur-u İktisadiye

34. TKF, bilhassa şerait-i iktisadiyede müsavatın hâdimidir. Binaenaleyh bütün vesait-i istihsaliye, erbab-ı sây ve amelin mülkiyet-i müşterekesi şekline ifrağ edilecektir.
35. Memlekette kuvve-i istihsaliyenin her veçhile tezyidi ziraat ve sanayi hususlarında terakkiyat-ı fenniyenin tatbiki suretiyle, ahalinin vasî mikyasta temin-i ihtiyacına ve mütesaviyen her ferdin fevaid-i medeniyetten azamî istifade etmesine ihtimam olunacaktır.
36. Memleketimizde büyük şuabat-ı iktisadiye mevcut olmamakla beraber, TKF, mühim şuabatı bir araya toplayarak istihsalâtı temerküz ettirmeğe ve menabi-i servet-i memleketten azami istifade etmeğe çalışacaktır.
37. Diğer milletlerle iktisadî tesanüde ve bilhassa komünist milletlerle aynı iktisadî plân dahilinde mütekabilen istifadeye ihtimam edilecektir.
[38. atlanmış]
39. Küçük ve orta sanayi hükûmetçe siparişler verilmek suretiyle himaye ve takviye edilerek, bunları esnaf ittihatları ve kooperatifler şeklinde birleştirmek, küçük teşebbüsatı bir araya toplamak ve bu ittihatları iktisadî müsaadat ile teşci eylemek ve küçük esnafın makine istimal eder müessesat haline gelmelerini temin etmek ve bu suretle büyük istihsal heyetleri vücuda getirip her şubei istihsalin âmillerini birleştirerek işçi ittihatları tesis eylemek, fırkanın iktisadî umdelerinden en mühimmidir.
40. İşçi ittihatlarının bütün iktisadiyat-ı milliyeyi ellerinde bilfiil temerküz ettirecek bir şekle girmeleri temin olunarak hükûmet-i merkeziye iktisad-ı millî ve işçi kitleleri arasında revabıt-ı kaviyeyi vücuda getirmelerine çalışılacaktır.
41. Memleketimizde mevcut işçi kuvvetini tanzim ve tensik ve bu kuvvetten muhtelif menatık-ı iktisadiye ve muhtelif şuabat-ı istihsaliye arasında muntazaman tevzileri suretiyle azami istifade etmek fırkanın makasıd-ı mühimmesinden biridir. Çalışmaya kâdir ahalinin muntazam ve vasî bir faaliyete sevki şûrâlar idaresinde ve işçiler ittihadının vezaif-i asliyesinden addolunacaktır.
42. Memleketin işlenmemiş bir karış toprağı kalmamak şartıyla bütün arazisini işletmek, müstaid mahallerinde büyük müessesat-ı sınaiye vücuda getirmek suretiyle işçi kitlelerinin tezyidini ve çalışanlar arasında arkadaşça bir intizam, ihtiyarî bir faaliyet, inkılâp ruhuyla ve mesuliyet hissiyle tezayüt edecek bir gayret teminini fırka elzem addeyler. Bunun için halk kitleleri kapitalistlerin, eshab-ı

arazinin ve tüccarın ortadan kaldırıldığı ve refah-ı umumiyenin ancak halk tarafından bizzat sarf olunan mesâi ile elde edildiğini görmelidirler.
43. Sanayide mütehassısların daha iyi çalışmaları için daha yüksek maaş almaları usulünün şimdilik mer'iyetini ve eshab-ı arazinin de vukuf ve tecrübesinden bir müddet istifade olunmasını fırka kabul eder.
44. Fırkanın terakkisi ve sanayide tatbiki için fenn-i tatbikat mektebleri, laboratuarlar, tahrir müesseseleri yeni fen usullerinin ve keşiflerin tedkiki için ameliyat-haneler açılarak fennî mesai için müsaid şerait ihdası temin olunacaktır.

Umur-u Ziraiyye

45. Ziraatte fırkanın kabul ettiği esas müşterek ziraat, yani araziyi şurâ . . . . . sosyalist ziraat müesseseleri-? haline getirmektir.
46. Bu maksadın temini için cemaat halinde arazi işletmek üzere müteşekkil cemiyetlere müzaheret edilecek ve böyle cemiyetler teşkiline halk sevk ve teşvik olunacaktır.
47. Kimin olursa olsun ekilmiş arazi devlet namına ektirilerek umumun istifadesi temin edilecektir.
48. Köy ziraatının tevzi ve tezyidi için lede-l-hace bütün çiftçi kuvvetleri devletçe seferberlik usulüyle derc ve cem' ve ihtiyaç görülen köylere sevk olunacaktır.
49. Köyler ihtiyarî çiftçi ittihadları itibar olunarak mazhar-i müsaade olacaktır.
50. Köy ve çiftlik mahsulatına mahsus kooperatiflere hükûmetçe muavenet ettirilecektir.
51. Fakir ve küçük zira' ve köylülerin araziden istifadeleri tanzim, onlara ıslah edilmiş [tohum?] . . . . . tevdi, köy hayvanatının ıslahı için damızlık ita ve amelî muavenet-i ziraiyyeye mahsus müessesat ihdas olunacak, köylüye mahsus alat ve edevatın şurâ tamirhanelerinde tamirine, toprağın ıslahı için mevadd-ı kimyeviyye tevziine teşebbüs edilecektir.
52. Şehir ve kasabalardaki işçilerin de köy işçileriyle ülfet ve itiyad . . . . . ettirilmesi maksadıyla teşebbüsatta bulunulacaktır.
53. Köylerdeki fakir ve yetim insanları toplayarak köy ağalarının nüfuzundan kurtarmak için şehir işçilerine karıştırmak ve bunlardan doğrudan doğruya fırkaya merbut ve müstakil ve bunlardan köy işçileri ittihadı vücuda getirmek fırkanın maksadı cümlesindendir.
54. Köy ağalarının techiz ve tahakkümüne tufeyli istifadesine karşı şiddetle mücadele etmek fırkanın vezaifindendir.
55. Orta halli köylüler hakkında fırkanın siyaseti bunları tedricen sosyalist teşkilâtına celb etmektir. Fırka bunları köy zenginlerinden tefrik ve işçi sınıflarına takrib eylemek, ihtiyacatını kemal-i dikkatle tetkik etmek, onun cehaletini tazyik ile değil fikrî faaliyet ile izale ve menafi-i hayatiye-? alakadar bulunduğu mesaide kendisiyle amelî bir surette itilaf eylemek ve sosyalist teşkilâtın tatbiki hususunda . . . . . müsaadatta bulunmak fikrindedir.

Mahsulatın Taksimi

56. Mahsulat ve masnuat tevzi ve taksimi hususunda Türkiye Komünist Fırkasının gayesi ticaret-i şahsiyyeyi ref' ve izale ederek memleketin her tarafında mahsulat ve masnuatın ihtiyaçlarına göre ve bir nisbet-i adile dairesinde umum ahaliye taksim etmektir. Bunun için ahaliyi istihlak cemiyetleri silsilesine rabt ederek bu cemiyetler marifetiyle bütün ihtiyacat-ı eşyasını ser'i ve muntazam surette tevzi eylemektir. İstihlak cemiyetlerinin ve bunların ittihadının esasını teşkil etmek üzere umuma ve işçilere mahsus kooperatifler tesis olunacaktır. Ve fırka azası bu kooperatiflerde çalışmaya, onları işçi ittihadları vasıtasıyla idare eylemeye, kooperatifler etrafında toplanacak işçilerin intizamını temin etmeye ve bütün ahaliyi kooperatiflere dahil olmaya ve bütün kooperatifleri de bir kitle halinde birleştirmeye mecbur tutulacaktır.

Meskûkat ve Banka Umuru

57. Bilumum bankalar millileştirilerek ve emniyet (?) sandıkları ve maliye şubeleriyle tevhid olunarak umumu Türkiye Millet Bankasını vücuda getirmek ve bu bankayı sermayenin merkez terakümü halinden çıkararak işçi hükûmetinin ve inkılab iktisadının vasıtası haline getirmek fırkanın esaslı maksadından biridir. Bu halde bütün banka umuru münhasıran Türkiye Sovyet hükûmetinin elinde bulunacak ve banka muamelat-ı hesabiyyesi tamamen hükûmet muhasebatına tahvil ederek banka heyet-i ictimaiyyenin muhasebat dairesi şekline girecektir.
58. Komünizm usulüyle istihsal ve tevzi-i servet tamamen tanzim edilmedikçe meskûkat ve evrak-ı nakdiyyenin ortadan kaldırılması mümkün olamayacağından fırka bu umurun tanzimine kadar meskûkat meselesini tehire taraftardır.
59. Vesait-i istihsaliyyenin kâmilen millileştirilmesi ve istihlakât-ı umumiyyenin tanzimi temin olunduğu zaman devlet makinesi memleketin iktisadiyat-ı umumiyyesini fiilen idare edecek teşkilâta münkalib olacağından iktisadiyat-ı maliyye bütçesi devlet bütçesi olacaktır. Ve bu vaziyette devlet bütçesinin tevazünü memlekette istihsal ve istihlak meselesinin tanzimi ile temin olunur. Ancak bu zamana kadar intikal devresi için devlet mesarifi müterakki irad ve servet vergileriyle temin olunacaktır. Mülkiyet-i şahsiyyenin peyderpey ilgasıyla servet-i umumiyyenin millileştirilmesine müteveccih mesai devam edeceğine nazaran bu vergilerin varidat temin edemediği takdirde dahi devlet mesarifatı muhtelif inhisarlar varidatıyla kapatılacaktır.

Mesken Meselesi

60. Fırka mesken meselesini de millileştirilmesi zarurî bir servet meselesi addeder.
Fırkanın nokta-i nazarı emlak sahibi olmayan erbab-ı say ü amelin . . . . . temin ve harab ve mugayir-i sıhhat fakirhanelerini tahrip, muhtac-i tamir olanları ta-

mir ve yenileri şerait-i sıhhiyeye ve yeni hayatın icabatına göre inşa etmek merkezindedir. Gerek bu nokta-i nazarların temini ve gerek komünizme ait teşkilâtın tesisi için icabında fazla mesakine vaz-ı yed etmeye ve müsait binalara muhtaç işçi aileler yerleştirmeye taraftardır.

Muavenet-i İctimaiyye ve Şerait-i Mesai

61. Erbab-ı say ü amel hâkimiyetinin tesisiyle Rusya'da kanun halinde tedvin edilen sosyalist fırkası asgarî programın tamamen kabul ve tatbiki Türkiye Komünist Fırkasının en müstacel tasmimatındandır(?–tasammüm gibi yazılmış ama öyle bir kelime yok–). Programa nazaran mevadd-ı atiye tatbik edilecektir.

1. Sâât-i mesai ale-s-seviye sekiz saattir. Yalnız 18 yaşını ikmal etmemiş olanlarla mugayir-i sıhhat şuabat-ı mesaide ve maden kuyularında çalışan işçiler için azami müddet altı saattir.
2. Bütün erbab-ı mesai için haftada kırk sekiz saat istirahat verilecektir.
3. Kaide-i umumiyye olarak evkat-ı muayyene haricinde çalışmak men olunacaktır.
4. On altı yaşını ikmal etmemiş olanlar çalıştırılamayacaktır.
5. Bütün kadınlarla 18 yaşını ikmal etmemiş erkekler evvela evkat-ı muayyene haricinde saniyen gece hizmetlerinde salisen vücutlarına zarar getirecek işlerde çalıştırılamayacaktır.
6. Hamil kadınlar vaz-ı hamlden evvel ve sonra sekizer hafta çalıştırılmayacak ve maaşları tam verilecektir. Vaz-ı haml esnasında meccanen muavenet-i sıhhat ve tıbbiye temin olunacaktır. Çocuklu kadınlara her üç saat nihayetinde yarım saatlik istirahat müddeti verilerek çocukların emzirilmesi teshil edilecek ve emzikli kadınlara zamm-ı maaş icra olunacaktır.
7. Mesai ve ahval-i sıhhiye mütemadiyen teftiş edilecek ve bu teftişat işçi cemiyetleri tarafından yapılacaktır.
8. Her ne sebepten olursa olsun çalışmaya kabiliyetlerini zayi edenlere muavenet-i ictimaiyye temin olunacak ve işsizliğe karşı sigorta usulü tatbik edilecektir.
9. Bila-inkıta bir sene hizmet etmiş olan işçilere maaşları tam verilmek şartıyla bir aylık mezuniyet verilecektir.
10. İşçi ücretleri tarifesi işçi cemiyetleri tarafından tanzim ve devletçe tesviye-i maaşta esas ittihaz olunacaktır.
11. İşsizlere iş tedarik etmek mecburiyeti kabul edilecektir.
12. İstihsalat hesabının icrası ve mahsulatın memlekete suret-i tevzi hususunda işçi cemiyetlerinin rey ve mütalaası alınacaktır.
13. Şerait ve müddet-i mesai hakkındaki mevadd her nevi mesaiye, inşaat amelesine, kara nakliyatı işçilerine, ev hizmetçilerine, köy rençberlerine tatbik ve teşmil edilecektir.

62. İmkân hasıl olduğu takdirde fırka maaş ve ücretleri tenzil etmemek şartıyla sâât-ı mesaiyi altıya indirmeyi ve kalan iki saatin . . . . . ve amelî idare-i memleket ahvallerini tahsile ve terbiye-i askeriyyeye hasr ve tahsis mecburiyetini ve semerat-ı mesainin tezyidi için teşvik-amiz mükâfatlar ihdasını dahi hedef-i mesai ittihaz eder.
63. Türkiye Komünist Fırkası harb ve sefalet kurbanlarına ve gayr-i tabii şerait-i ictimaiyye mahkûmlarına devletçe vasi mikyasta muavenet olunmasını talep eyler ve her türlü ve hayat-ı tufeyl-ane ile mücadeleyi vazife addederek say ordusundan hariç kalanların kâffesini mezkûr orduya ithale gayret eder.

Sıhhat-ı Milliye

64. Türkiye Komünist Fırkası sıhhat-ı maliyenin muhafazası hususunda en vasî tedabir ve takyidat ittihazını vazife-i esasiyye cümlesinden addeder.
65. Eczahanelerin, büyük hastahanelerin, tebdil-i hava mahallerinin millileştirilmesi ve etibbanın hizmet-i mecburiyye ile tavzifleri, sarî hastalıklarla mücadele-i daime tesis, herkesin suhuletle istifade edebileceği şekilde meccanî ve fennî muavenet-i sıhhiye terakkisi fırkanın cümle-i amelindendir.[63]

3) BEYANNAME

Türkiye Komünist Fırkası'nın teşkilâtı yümnül-kerim kesb-i intizam etmiş olduğundan fırkanın siyasî ve içtimâî umdeleri hakkında efkâr-ı umumiyyeyi tenvir etmek ve beşeriyetin müteveccih olduğu cihan inkılâbında Türkiye'ye temin etmek istediği vaziyet-i siyasiyye ve içtimaiyyeye dair kanaatlerini izah etmek için vakt-i münasibenin hulûl ettiği itikadındayız.
Komünizm etrafında deveran eden muhtelif fikir ve nazarlan yegân yegân münakaşa ederek kanaatlerimizi tahlilî bir mahiyette neşr ve izah etmeyi efkârımızı tervicen intişar edecek gazete ve risalelerin mebahis-i ilmiyyesine terk ederek burada yalnız hiçbir su-i tefehhüme tahammül edemeyecek esasat hakkında izahat itasını tensip ediyoruz. Şöyle ki:
Komünizm, siyasiyat ve içtimaiyatta samimi ve müsavatperverâne bir iştirak-i mesâiye müstenid hakiki bir içtima' hayatı demektir. Binaenaleyh komünizmin gayesi hayatta fertlerin maddî ve manevî her türlü ihtiyacatını ve bundan mütevellid mücadelâtı ref' ederek beşerin terakki ve tekâmülü, saadet ve selâmet-i umumiyyenin tekâfülü için doğrudan doğruya cemiyetlerin menafiini ve cemiyetlerin ihtiyacatından münbais lüzumları hâkim kılmaktır. Bu itibar ile komünizm fertleri uzviyet-i içtimaiyyenin bir cüz'ü addeder ve fertlerin hukuk ve vezaifinde uzviyet-i umumiyyenin selâmet ve menfaatini esas olarak tanır.

63 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 12, Klasör No: 17_36, Belge No: 266-287 (Eski Türkçe).

["Komünizmin vâzıı Alman filozofu: Karl Marx"ın resmi, metnin ortasına yerleştirilmiştir.]

Komünizm, şimdiye kadar fikr-i beşeri yaldızlı tasavvurların kuvvetli kanatları üstünde hayalden hayale sevk ederek hakikatte beşeriyeti en vahşi mücadelâtın en menfur seyyiatın levsleri ve günahları arasında yaşatmış olan dahilî ve haricî her türlü vesayet-i siyasiyyenin ilgasını gaye edindiğinden hariçte bütün milletlerin bilâ kayd ü şart istiklâlini, dahilde de hiçbir vâsî sınıfın teşekkülüne müsait olamayacak bir ekseriyet-i halk hâkimiyetinin tesisini umde-i esasiyye olarak kabul eder. Binaenaleyh komünizm siyasiyatında düşman millet yoktur, [?] fikir ve [?] kuvvet vardır. Onlara müstenid veya onlarda doğmuş ukalânın hâkimiyeti demek olan kapitalizm, hariçte yine bu ukalânın masum ve mazlum insanları binneticei menfaat edinerek bir avuç altının getireceği hasis temettu' mukabilinde nesilleri ve milletleri imha etmeye hükümetleri sevk eden siyaset-i hainanesi yani emperyalizmdir. Asırlardan beri insan kitlelerini birbirleriyle çarpıştırarak kanlı zaferlerden mürekkep ananelerle milletleri yekdiğerine hasm-ı can eden sâikin milletlere taakküp eden ve zaman zaman zadegân, güzidegân, sunuf-u münevvere gibi isimlerini değiştirmekle beraber mahiyet itibarıyla hep birbirinin aynı ihtirasata ve aynı hodbinâne inhisarlara müncer olan ekalliyetler hâkimiyetinden ibaret olduğunda fırkamız iştibah etmez. Hâkimiyeti bilâ kayd ü şart ekseriyet-i milliyyeye, yani fakir ve bugünün hukuk-u siyasiyyesinden mahrum kitlelere irca etmek suretiyle eşref-i mahlûkât olan insanı behimiyyete yaklaştıran bu mücadelâtın zeval bulacağına ve her nev' çirkin ve merd-horâne rekabetlerin yerine beynel-beşer sükûn ve saadet ve hürmet-i mütekabile cay-gir olacağına fırkamız kanidir. Binaenaleyh hükümet prensiplerinde fırkamızın nokta-i nazarı bilâ kayd ü şart ekseriyet-i milliyeye râci olacak bir hâkimiyet-i milliyye ve kanunlarda, usullerde doğrudan doğruya onun ihtiyacatını ifade edecek bir vuzuh ve kat'iyettir.
Komünizm esasatının mevzu ve muhaddes bir vaziyet-i gayr-i tabiiyye olacağına ve Rus Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nde kanlı bir ihtilâli takiben tatbik edildiği için vatanî gayelerle kabil-i imtizac bulunmadığına dair olan zehapların emperyalist menbalara müstenid şayiat-i bedhahâne olduklarına şüphe etmemekle beraber, bu zehab erbabını sathî muhakemeden sarf-ı nazar ederek hakaik ve hadisat üzerinde düşünmeye davet ederiz. Kanaatimizce komünizm terakkiyat-ı beşeriyyenin pek muhterisâne ve pek hodbinâne bir istikamet üzerinde bilâ-tahdid asırlarca devam etmiş bulunmasından dolayı beynelbeşer günden güne şiddetini ve daire-i tecebbürünü tevsî ve tezyid eden vahşi bir cidal ve rekabet sahnesinde ihraz-ı zafer için ihmal edilen esasat-ı diniyye ve vicdaniyye ve ahlâkiyyenin ve nihayet bu cidal ve rekabet hayatının muzafferleri önünde hürriyet ve selâmetini müebbeden kaybederek esir olan milyonlarca ve milyonlarca insan kitlelerinin içtima' cihetinde vücuda getirdiği tabiî ve zarurî bir netice-i âdiledir. Bu itibarla komünizm bir millete, bir cemiyete ve bazı insan kitlelerine münhasır değil, bütün beşeriyete şâmil bir cihan itilâfının bundan yarım asır evvel tesbit edilmiş şeklidir.

Komünizm esaslarının cemiyyat-ı beşeriyyede teessüs etmesi için mutlaka kanlı ihtilâllere ve bu ihtilâlat esnasında vukuu tabiî olan suistimallere, müfritâne tedbirlere ihtiyaç bulunduğu zehabını da reddederiz. Bilâ-istisna bütün beşeriyetin saadetini ve sükûn ve intizamını hedef ittihaz eden bir gayenin kendisine taban tabana zıt vesaite muhtaç olması gayr-i tabiîdir. Komünizmi tatbik eden memleketlerde vukua gelen ihtilâller, komünizmin istilzâmına mebni değil, o memleketler şerait-i içtimaiyyesinde esasen ihtilâlleri mucip avâmil ve müessiratın mevcudiyetine mebni tahaddüs etmiştir. Hatırlardadır ki Rusya'da Avrupa demokrasisi tesisi için de kanlı ihtilâllere lüzum görülmüş, Fransa'da inkılâb-ı kebir esnasında da arazinin taksimi, malikânelerin ve kiliselerin ve hatta tarihî birer abide-i medeniyet olan müessesat-ı milliyyenin tahribi gibi hadisat tekevvün etmişti. Binaenaleyh komünizm hükûmetinin ihtiva ettiği inkılâbı, mutlak ihtilâl mânâsıyla anlayan zihniyetlere hitaben diyebiliriz ki, inkılâp her şeyden evvel tekâmül demektir. İhtilâl tekâmüle sevk eden yolların en sonuncusu ve en fevkalâdesidir. Bu itibarla ihtilâl ancak asırların harekât-ı inkılâbiyyesine karşı anudâne bir ısrar ile kapılarını kapamak isteyen milletlerde, tazyik edilmiş bir fikrin kuvve-i iksaiyyesinden [sıkıştırılmış gücünden] mütevellit olarak vücuda gelebilir. Yoksa esasen inkılâbın tesis etmek istediğini saadet ve sükûn ve intizama teşne olarak hayatını ona göre tanzim etmeye çalışan cemiyetlerde ihtilâlin mânâsı ve vücudu olamaz. Fırkamız, memleketimizi inkılâp fikirlerine karşı gayr-i tabiî bir inhimakı olduğundan inkılâb-ı cihanı, netice-i ihtilâl olarak değil, mahsul-ü tekâmül olarak kabul etmiştir.

Komünizm her şeyden evvel iktisadî bir usul-i iştiraktir. Komünizmin bu mânâsını ve bu mahiyetini su-i tefsir ederek mülkiyeti izaleye, herkesin elindekini gasp ve taksime ve servet ve yesar eshabının mahv ve idamına mütevecciih korkunç bir usul-i vahşiyâne şeklinde gösterenler, beşeriyeti asırlardan beri hodbinâne kanunları himayesinde yaşatarak, asl-ı ekseriyet-i halkı her gün bin desise-i ihtikâr ile yağmaladığından kapitalizm ve emperyalizm taraftarlarıdır. Komünizm iktisadı usul-i iştiraki gaye ittihaz etmiş olmakla beraber kanlı bir ihtilâlin arkasında saha-i tatbik bulacağı Rusya'da bile küçük sanayi ve köy eshab-ı emlâkini himaye etmektedir.

Rus ihtilâlinin çar ve saltanata ait müessesat-ı cesîmeye ve müterâkim sermayelerin teşkil ettiği vesait-i istihsaliyyeye vaz'-ı yed eylemiş olması, komünizmin ilk hatvede bu tedbirleri istilzam ettiğinden dolayı değildir. Bunun esbabını "mir" tâbir edilen mülkiyet-i müştereke usul-i kadimesinin çar ve saltanata istinad eden zadegân tarafından araziyi cebren ilga ederek yerine kurun-u vustanın esaret-i ziraiyyesi ikame edilmiş olmasında ve çarlık devrine ait burjuva hâkimiyetinin suistimalâtı altında senelerce inlemiş olan yüzbinlerce ve milyonlarca amelenin "emperyalizm" efkârıyla meşbu olarak senelerce fikr-i isyan ve ihtilâl ile mesturen hal-i kıyamda bulunmasından mütevellid bir aks ül-amel, bir zaruret-i içtimaiyye izah edebilir. Memleketimizde hükûmet kuvvetlerine istinad ederek tufeylî bir hayat yaşayan ve her memlekette adetleri birkaç bin kişiyi geçmeyen ağniya istisna edilirse, köylünün ve işçinin hayat ve saadetini imha ederek maişet-i

zatiyyesini temin eden kimse yoktur. Eşraf-ı memleket dahi bizim memleketimizde ekseriyet itibarıyla işçilikten bilfiil köyde veya kasabada küçük ziraat ve sanayi ile iştigalden yetişmiş ve yalnız hükûmet memurlarının sahabet ve himayeti sayesinde icray-ı tegallübe fırsat bulmuş zevattır ki bunlarda bile sermaye saltanatının Avrupa'daki müdafilerini görmek ve bunları da işçi hayatının muhriplerinden ibaret telâkki etmek büyük bir haksızlığa müncer galat-ı rü'yettir.

Komünizmin gaye ittihaz ettiği usul-i iştirak cemiyet-i beşeriyyeye dahil olan her ferdin seyyanen temin-i ihtiyacı için istihsalât ve istihlâkatta ferdin değil, münhasıran heyet-i içtimaiyyenin ve ona râci sükûn ve saadetin talep ettiği kıymeti hâkim kılmak demektir. Bugün milletlerin sefaletini intac eden usul-i iktisadiyyat tetkik olunursa görülür ki, kapitalizmin na-memdud ihtirasatını memnun etmek için vücuda getirilen binlerce müessesat-ı sınaiyye fertlerin ve cemiyetlerin ihtiyacı için değil, hodbin insanların yekdiğerleriyle rekabetleri ve birbirlerine tefevvukları esbabını ihzar için çalışmaktadır. Havayic-i zaruriyyenin bile temininden âciz bir vaziyet-i sefile içinde yaşayan ve ömürlerini istihsalât uğrunda çalışmakla geçiren işçi sınıfının mahrumiyet hayatına mukabil binlerce fabrikaların cemiyet-i beşeriyye arasına kustuğu ziynet ve sefahat eşyasını, bu eşya ile birbirinin hayat ve saadetini imha eden insanları düşünme, soğuğun ve sıcağın şiddet-i tesiri altında hayat-ı cemiyete nâfi olmak için kuva-yı akliyyesini sarf ve istihlâk eden köylü ve amelenin bir senelik emeğine mukabil olarak kazanamadığı bir kat elbiseye mukabil bir müsamerede veya bir düğünde bir defa telebbüs etmek için birkaç ailenin maişetini bel' edecek müzeyyenatı istimal ve istihsal edenler bulunduğunu göz önüne getirmek, bir taraftan su-i ahlâkın diğer taraftan zevk ve sefahata müteallik eşyanın namütenahi taammümüne mukabil, asıl hayat için elzem ve zaruri olan eşya için de ve asıl ruh-u beşerin ve vicdanın tekâmülüne hizmet edecek maddî ve manevî mevadd fiyatında hasıl olan terfileri nazar-ı dikkate almak; büyüklerin küçükleri daima bel' ve imha etmesi şeklinde devam eden mücadele-i iktisadiyyeden tekevvün eden tabiî inhisarların na-mahdud ihtikârları karşısında temin-i hayat edemeyecek biçaregânın sefalet-i müebbedesine irca-i nazar etmek, şimdiye kadar devam eden iktisadiyat usulünün beşeriyeti sevk ettiği netice hakkında bir fikr-i sarih vermeye kifayet eder. Cemiyet hayatında insanlar arasındaki huzur ve sükûnun temini ihtiyacından münbais olarak vaz' edilen kanunlar nasıl silâh istimalini bazı kuyud ve şuruta merbut bulundurmuşlarsa ve bu nasıl menafi-i umumiyyenin istilzam ettiği zarurete müstenid olarak cemiyet namına bir hak tanınmış ise, komünizm ve hatta insanlar arasındaki sükûn ve saadetini ihlâlde silâhtan daha müessir olan sermayenin ve vesait-i istihsaliyyenin istimalini kuyud ve şuruta ve cemiyetin ihtiyacat-ı umumiyyesine merbut bulundurmak lüzumunu ortaya koymuştur. Bu lüzumu inkâr edebilecek, bugüne kadar olduğu gibi daima insanların aç, sefil ve çıplak bir ekseriyeti tarafından birkaç kişinin menfaatini teminen istihsal edilen eşyanın hep zengin, müreffeh ve âtıl insanlara mahsus olarak vücuda getirilmiş olmasını kabul edecek ve bu kadar gıdasını alamayan vücutlar, soğuktan çatlayan eller ve açlıktan kendi elyafını hazmeden mide-

ler mevcut iken kurdelâlar, dantelâlar, tüller, ipekler istihsale hasr-ı mesâi edilmesini caiz görecek bir mütefekkir tasavvur etmiyoruz. İşte komünizmin vücuda getirmek istediği iktisadî usul-i iştirak, büyük istihsalâtta cemiyetlerin menafi-i umumiyyesi namına hükümetlerin müdahalesi ve orada bilfiil emek sarf eden asıl müstahsillere ait olan şimdiye kadar sermayedarlar tarafından gasp edilen hukukun temini demektir.

Bizim memleketimizde büyük sanayi ve büyük istihsalât mevcut değildir. Ancak emperyalizmin memleketimiz üzerindeki ihtirasatına yegâne istinatgâh olan meyl-i tezyin ve sefahat vardır ki Garp kapitalistlerinin fabrikalarını hayatın hiçbir ihtiyac-ı hakikiyyesine tekabül etmedikleri halde masum milletimizin pazarlarına boşaltır ve ekserisi işçilerden ve dünyanın en masum ve mazlum emekçilerinden mürekkep ahalimizin hayatını, ocağını, sükûn ve saadetini tesmim eder. Fırkamız ilk hamlede kapitalizmin bu suistimalâtına nihayet vererek dahilde mesâî-yi milliyeyi ihtiyacat-ı hakikiyyemize ve müşterek bir maişetin göstereceği lüzuma göre tensik etmek, hariçte de eşya mübadelesini eşhasın ve erbab-ı ihtikârın bu ihtirasından kurtarıp hakiki ihtiyacatımıza tekabül etmeyecek ve sükûn ve saadetimizi ihlâl eyleyecek eşya yerine ehl-i selâmet ve saadet-i umumiyyemizin tevakkuf ettiği malzemeyi celbederek Anadolu'yu Garp kapitalizminin mahreci ve esir-i iktisadîsi vaziyetinden kurtarmak, yani Avrupa emperyalizmini en can alacak temelinden vurmak fikrindedir. Bu muazzam menafi-i umumiyyenin temini namına birkaç şahsın ihtikâra fırsat bulamamak yüzünden duçar olacağı zarar, fırkamızı hakikat mücahedesinde duçar-ı tevakkuf etmez.

Türkiye Komünist Fırkası'nı Sosyalist Federatif Rus Sovyet Cumhuriyeti propagandasına tâbi ve ona merbut olarak Rus hükümet-i hâzırası nam ve menfaatine Anadolu'da bir inkılâp vücuda getirmek ve istiklâl-i millîye hürmetkâr olmamak isnadlarıyla itham edenlere de alenen beyan ederiz ki, İngiltere'de bir İngiliz Komünist Fırkası, Fransa'da bir Fransız Komünist Partisi, İtalya'da bir Sosyalist Komünist ekseriyeti, Almanya'da bir Komünist Spartakist Fırkası, hatta Yunanistan'da bir Komünist Sosyalist Cemiyet mevcut olduğu gibi Türkiye'de de müstakbel cihan inkılâbının istihzarat-ı fikriyyesiyle iştigal etmek üzere bir Türkiye Komünist Fırkası teşekkül etmiştir. Komünist olmak için filân şahıs veya filân memlekete intisaba lüzum yoktur. Komünizm bir kanaattir ki, buna iman edenleri, vicdanları ve kanaatleri bizzarure birleştirir. Bu itibarla komünizm arkadaşlığı beşerî, insanî ve umumîdir.

Fakat hiçbir memleketin komünist partisi işlediği muhitin şerait-i hususiyyesinden ayrı ve cebrî ve sun'î istikamet takip edemeyeceğine mebni beynelmilel kongrelerin gaye olarak çizdikleri hutut-u umumiyye ve esasiyyeden maada harekât-ı inkılâbiyyede her memleket gibi Türkiye dahi kendi komünistlerinin beynelmilel ve umumî gayeye müteveccih mesâîsinde kendi şerait-i mahsusasının ve kendi ihtiyacatının hâkim olmasına çalışacaktır.

Hususiyle beynelmilel komünizmin en yüksek gayesi olan cihan federasyonuna bu mutaassıbane milliyet asrında muvaffakiyet hasıl olabilmek için müşterek ve müteşabih teşkilâta malik olan bütün milletlerin istiklâline her zamandan faz-

la riayetkâr olarak komünizm bayrağı altında bir nevi fikrî ve vicdanî emperyalizm temayülüne râci şüpheler tevlit etmemek lâzımdır. Bu lüzum ve gaye namına onun derece-i şiddetini tamamiyle müdrik olan fırkamız evvelâ kendi istiklâlinin bütün komünist memleketler ve bilhassa Rus Sovyet Cumhuriyeti tarafından en fazla bir hiss-i hürmetle telâkki edilmesine itina ve intizar etmekte ve diğer milletler hakkında Türkiye'nin dahi aynı samimi hiss-i hürmetle mütehassis olmasını esas olarak kabul eylemektedir. Beşeriyet arasında her nevi sükûn ve selâmeti tehlikeye ilka eden emperyalizm ihtirasatının ve bundan mütevellit mevzuat ve müessesatın kâmilen nihayet bularak milletler ve hudutlar arasında köhne cihanın siyaset manevraları münkati olunca cihan federasyonu mütekabil, umumî ve müşterek bir ihtiyac-ı tabiî bir şekilde kendiliğinden takarrür edecektir. Binaenaleyh bu zamana kadar milletlerin hürriyet ve istikbâline fart-ı hürmet suretiyle her nevi emperyalist temayülâttan tevakkiyi Garp emperyalizmine karşı bütün bir samimiyetle tevlid ve teşrik-i mücadeheyi fırkamız komünizm gayelerinin en kısa vasıtası [?] Şu halde, Türkiye Komünist Fırkası'nın millî istiklâle münafî bir hareketi yoktur ve olamaz.

Komünizm taklid ile intac edilip bir milletin başına geçiriliverecek bir program değil, hutut-u umumiyye ve siyasiyyesinin her memleketteki ahval-i tabiiyye ve içtimaiyyeye nazaran muhtelif usullerle tatbikini müstelzim bir kanaat-i umumiyyedir. Bundan dolayı komünist olmak için diğer bir millete ne tâbi ne metbu olmak ihtiyacı yoktur. Nitekim komünizmin vâzıı olan Karl Marx ve Lassalle Almandırlar. Fakat beşerin her nevi terakkiyat-ı fikriyyesi gibi komünizm dahi bu iki Alman tarafından teşrih ve tarif olunduktan sonra beşeriyetin malı olmuş, her memlekette onun taraftarları bulunmuştur. Rusya'da fiilen tatbik edilmiş olması en ziyade bu memleketin serî bir inkılâp için icap eden hususi şeraiti haiz bulunmasından mütevellittir. Ve Rusya'dan sonra onu suhuletle tatbik eden memleketler hep İslâm memleketleri olmuştur. Bunun da sebebi İslâmiyet esasatının komünizm esasatıyla tatbiki ve Müslüman memleketlerde Frenk kapitalizminin esasen gayr-i müesses bulunmasıdır. Yoksa cihan inkılâbının ilk alemdâr-ı zaferi olan Rus Sovyet Cumhuriyetini taklit etmiş olmak için hiçbir memleket komünist olmaz. Bütün Müslüman âleminde en ziyade tazyikatını hissettiren Garp emperyalizmi olduğu için Müslüman memleketlerini komünizm tabiî bir tevhid-i mesâiye ve Rus Sovyet Cumhuriyeti ile teşrik-i mücahedata sevk etmektedir. Garp siyasetine müebbeden kapılarını kapamış olan fırkamız, Türkiye için dahi Şarkın bu siyaset-i uhuvvetkâranesine istinad edecektir. Fakat ne kendi istiklâlinden ne kendi hesabına başkalarının istiklâlinden fedakârlık talebine cevaz vermez. Çünkü bunu ne kadar hulûs-u niyetle olursa olsun emperyalizm temayülâtından addeyler.

Komünizmin İslâmiyet esasatıyla kabil-i imtizac olup olmadığında tereddüt edenleri intibaha davet ederiz. En yüksek fazilet-i diniyye ve ahlâkiyyeyi fakrda ve tevazûda bulan, günde beş defa milyonlarca Müslimînden mürekkep cemaatleri, fakir, zengin aynı safta el bağlayıp en büyük ve yüksek hakikat karşısında ceyeşan-ı ubudiyyet olmaya mecbur ederek huzur-u ilahîde insanların tamamen

müsavi olduklarını en müessir bir belâgat-ı ibadetle telkin eden, bütün servetlerde Beytülmal-i Müslimînin vas'î-i hukukunu ve fukara ve mesakînin iştirakini teslim eyleyen, arazide mülkiyeti refe ve vakfiyeti tergibe matuf usuller vaz' ederek sermaye yerine sây ve vesait-i istihsaliyyede iştiraki tesis eden, sadaka-i fıtr gibi, zekât gibi, muhtelif kefaret-i zünub gibi, teklifat-i maliyye ile müterakim sermayelerden muhtacînin istifadesini temine müteveccih mevzuata malik olan ve nihayet senede bir defa bütün dünyanın erbab-ı yesârîsi Arafat'ta baş açık, çıplak ayak, lebbeyk-zen-i müsavat eyleyen [eşitlik buyruğuna uyan] bir din, hayat-ı iştirak ve müsavattan ibaret olan ve bütün esasat-ı diniyyenin fiilen cemiyet hayatında tatbikinden ibaret bulunan komünizm ile nasıl tehalûf edebilir? Fırkamız gaye-i programı olarak beynelmilel komünizmin hutut-u esasiyyesini irae eden ve Rusya'da dahi tamamen henüz tatbiki mümkün olamayan Rus Komünist programını kabul etmiştir. Ancak bu gayelere vasıl olmak için memleketin şerait-i hususiyye ve içtimaiyyesine nazaran tatkiki lâzım gelen usuller hakkında umumî bir mesâî programı dahi ihzar etmektedir. Bu programın matbuat sütunlarında ve efkâr-ı umumiye muvacehesinde alenen münakaşaya vaz'ını taahhüt eden fırkamız gayelerimizin isabet ve metanetinden ve cihan inkılâbında memleketimizin bütün âlem-i İslâm için çok büyük ve yüksek bir unsur-u muzafferiyet teşkil edeceğinden eminiz. Ve bu emniyetle hakikat bildiği tarik-i mücahedede açık bir kalp, vaz'-ı kat'i bir iman, tereddütsüz bir azim ile yürüyecektir. Fırkamızın bütün mesâîsi bilâ-istisna muztar ve nevmid olan bütün beşeriyete râci tekevvün ve intizama matuf ve Asr-ı Saadet muamelât-ı müsavatperverânesine müsteniddir. Binaenaleyh hayatta muzdarip olan, sâyinin gasp ve serika edilmiş semeratı karşısında elim bir hiss-i hüsran ile boynu bükük yaşayan ekseriyet, kendi refah-ı maddîlerine müteveccih mücahedâtımızda şüphesiz bizimle beraberdir.

Kâtib-i Umumî Hakkı Behiç

Anadolu'da Yeni Gün, 17 Teşrinisâni 1336

4) HAKKI BEHİÇ'in MAKALE ve MEKTUPLARI

a) YENİ HAYAT, HAYAT-I İŞTİRAK VE MÜSAVAT MENŞELERİ, ESASLARI

a) CEMİYET FİKİRLERİ, MÜSAVAT

İnsan tabiî ve fıtrî olarak cemiyetle yaşar. Kadim felsefenin "Tizoon politikon" cümlesiyle ifade ettiği bu hakikat kâbil-i tebeddül değildir. İnsanlara münhasır olmayan diğer birçok hayvanat için de bir zaruret-i hayatiyye olan içtimâ hali, ne bazı eskimiş nazariyelerin iddiası gibi sarih veya zımnî bir mukavele netice-

si, ne de bir aile reisinin, bir kabile emirinin tahakküme râci bir cebir ve ikrâh mahsulüdür. İnsan için hâl-i içtimâ, arılar karıncalar gibi evsaf-ı hayatiyyelerinde şerâit-i tabiiyyelerinin tevlîd ettiği bir zarurettir. Yalnız insan, bir taraftan tabiata karşı mücadelede yekdiğerinin muâvenetine muhtaç, binaenaleyh kuvvet ve kudreti teşekkül-i içtimâiye medyun olduğu halde diğer taraftan âheng-i içtimâiyi ihlâl edecek kadar hodkâm ve ihtirasatına esirdir. Bundan dolayı ferden insanlar ve müştereken cemiyetleri, silsile-i hayvanat arasında nümunelerine tesadüf edilen diğerleri kadar basit ve sade değildir. İnsandaki ve insan cemiyetlerindeki bu farkı melekât-ı fikriyye ve ruhiyye verir. Bunun içindir ki, hayvanatta sürüleri idare eden müşterek ve basit kanunlar, sevk-i tabiîler insanlarda cemiyetleri tanzim için kâfi gelmemiştir. Ve yine bunun içindir ki, insan, müteşâbih evsaf-ı hayatiyyesi itibarıyle biyolojinin saha-i tetkikatında diğer hayvanat ile beraber çok zaman bulunamamış, hayatiyat-ı beşer, başlı başına bir ilim olmuştur.

İlim, biyoloji ve sosyoloji, cemiyet hayatında insanları başlıca iki nokta-i nazardan tetkik eder.

1- Hâl-i içtimâa sâik ve onda âmil olan ruhiyat

2- Hâl-i içtimâda tebârüz eden müşterek ruhiyat.

Hâl-i içtimâa sâik olan ruhiyat-ı beşer, sâir hayvanatın sevk-i tabiîsinden daha mühim ve muğlak olmak üzere insanlarda müdafaa hissine inzimâm eden maîşette intizam, maddeten, mânen tekâmül ihtiyaçlarıdır. Cemiyet hayatına insanı sevk eden yalnız basit ve gayr-ı kabil-i mukavemet bir sevk-i tabiîden ve buna râci bir itiyattan ibaret olsaydı, ihtimal insan daha az muztarib olurdu, fakat insan olamazdı. Rûh-u beşerin ebedî tekâmül ihtiyacıdır ki büyük inkılâbat ile zaman zaman asır-dîde müessesâtı, hatta en kavilerini sarsarak cemiyet hayatında biraz daha mesut ve muntazam ve biraz daha geniş ve müreffeh, biraz daha mâkûl ve tabiî bir maişet aramaya beşeriyeti sevk etmiştir. Basit bir sevk-i tabiînin mukavemetsiz iştirakinden tevellüd eden sade bir hayvan sürüsü arılar ve karıncalarda olduğu kadar kuvvetli bir itiyad-ı intizam ile mesâide iştiraki dahi muhtevi bile olsa bu kadar inkılâbat ile merhale merhale vücuda gelmiş bir tekâmül silsilesine mazhar olamaz, ve şuura müstenid cemiyetler vücuda getiremez.

Cemiyet hayatının sevâik-i rühiyyesi, müdafaa hissine inzimam eden intizam ve tekâmül ihtiyaçları olunca cemiyet hayatında başlıca âmil olan ruhiyatın da bu ihtiyacatı iyi temin edecek, yani intizam ve tekâmülü beşeriyetin bugünkü terakkiyatına göre en iyi tesis ve tesbit eyleyecek esaslardan ibaret olacağı tabiîdir.

Bu esasları ilim iki kısım dahilinde tetkik ediyor.

1- Siyasî ve içtimâî umdeler

2- Dînî ve ahlâkî umdeler

Doktor Grasse'nin 1920 tarihli en yeni (Hayatiyat-ı Beşer) ismindeki kitabından hülâsa ettiğim bu taksime ve müellifin pek güzel bir tarifine göre, zamanımızdaki insanların cemiyet hayatına esas ittihaz ettiği siyasî ve içtimâî umde-i

esasiyye, "uzvî ve rûhî bir gayr-ı müsâvatın manevî bir fikr-i müsavat ile tevâzünüdür". Yani beşeriyet, bugüne kadar teraküm ettirdiği hamule-i irfan ve tecarübün tevan-fersâ tazyiki altında evvelâ insanların uzvî ve rûhî müsavatsızlığını kabul etmiş, saniyen ve müsavatsızlığın cemiyet hayatında idâmesi kâbil olamadığını, bunu bir sıklet-i mütekabile ile tadil ve tevzin etmek lâzım geldiğini görmüş, sâlisen manevî bir müsavat-ı mevzua icad ve ihdâs eylemiştir.

İnsanlar maddeten ve rûhen gayr-ı müsavidirler; bu bir hakikattir. Bir hakikat ki bugünkü insanların ve bugünkü şerâit-i medeniyye ve hayatiyyenin fiiliyatıyla sabit- ve maddeten zâhirdir. Hatta insanlar, inkılâb-ı kebirdeki hukuk-ı beşer ve ızmâmelerinin kanaatine rağmen müsavî olarak da doğmazlar. Çünkü âlem-i hayata, muhtelif silsile-i tevârüsatın teraküm ettirdiği muhtelif müessir eser ile beraber çıkarlar.

Fakat bu adem-i müsâvât hayatta ve hilkatte mevcut olduğu için kabul edilmek mi lâzım gelir? Hayatta ve hilkatte mevcut olan daha ne mühim hadiseler vardır ki, bunları sırf mevcut oldukları için tabiî ve fıtrî görerek cemiyet hayatına ait umdelerde kabul etmek beşeriyetin izmihlâlini mucib olur. Hayatta ve hilkatte bir türlü hapis ve tevkif edilemeyen nâmütenâhi ihtirasat mevcuttur. Hayatta ve hilkatte hiçbir nevi hak ve adalet fikirleriyle tâdil kabul etmeyen insafsız bir meyl-i cidâl mevcuttur. Hayatta ve hilkatte beşeriyetin saadeti nâmına mevzu' ve müesses her iyi ve hayırlı şeyi tahrib eden ve bir türlü tatmin edilemeyen akûr bir hodkâmlık mevcuttur. İnsanlar cemiyet hayatına ait umdelerini bunlar üzerinde bina etmeye kıyam edebilirler mi!

Fıtrat ve tabiat, muayyen esbâb ve müessirat altında muayyen neticeler verir. Her neticenin kendisini tevlîd eden esbâb ve müessirata nazaran mevcudiyeti fıtrî ve tabiîdir; fakat başlı başına neticeler, sırf hayatta mevcut oldukları için fıtrî ve tabiî addolunamazlar. Hodbin asırların mevlûd-u tabiîsi olan bugünkü insanlar, kendilerini tevlîd eden silsile-i edvârın mahsulü olmak itibarıyla tabiîdirler. Fakat kim iddia edebilir ki, fıtratın çizdiği tekâmül istikametini takip etmişlerdir? Kim iddia edebilir ki, bugünkü uzviyetlerinde (ve) ruhiyetleri(ni) ve hatta gayr-ı tabiî müessirat galebe etmemiştir? Kim iddia edebilir ki bu hodkâm silsile-i edvârı bugün bulunduğu noktada tevkif ederek yarın için daha insanî ve daha müsavatkâr esbab ve müessirat altında yetiştirilecek bir nesil, hiç olmazsa rûhiyatta müsâvâta doğru bir hatve teşkil etmeyecektir?

Kâinatta her şey gayr-ı müsâvidir. Fakat hâl-i içtimâda yaşayan bütün zî-rûh-i kâinat müşterek bir maiyetin müsâvi efrâdı olarak emeddâr-hayat ederler. Hilkat bu müsâvâtı, insafsız bir istifâ, kanlı bir cidâl ile yapar. Yaşamak hakkı bu istifâ, ve bu cidâlde muzaffer olanındır. Binaenaleyh hayatta bulunanlar daima muzaffer olanlar, daima maişet-i müşterekede komşularına müsâvi olduklarını hisseden ve ettirebilenlerdir. Gayr-ı müsâvi olan kâinatın müsâvâta râci kanlı kanunları vardır ki, insanlara tatbik edildiği zaman vahşet devirlerinin hevlenglz menâkıbi avdet eder. Gayr-ı müsâvi kâinatta müsavatı tesis eden kuvvetin galebesi ve hayat için mücadele düsturudur. Bir cemiyet dahilinde yaşayan insanlara da bu kanunların sâik-i efâl olmasını kim kabul edebilir? Kabul edil-

se bile, korkunç bir mücadelenin ve kanlı bir istifâ-i tabiiyyenin arkasında beşerî kuvvetleri de mevâziyette bulunduracak bir müsâvâttan başka temin-i intizam edecek esası yoktur. Fakat bu öyle bir müsâvâttır ki, yeni bir kuvvetin tehdid imkânıyla daima meşkûk ve daima gayr-ı müessesdir. Çünkü zekâ-yı beşer, gayr-ı mahdud faaliyetiyle daima yeni vefâik bir kuvvet ihdasına müsaittir. Şu halde fikr-i tabiî olan gayr-ı müsavatın müteveccih olduğu gaye, nazariyat itibarıyla yine ferdî ve içtimâî kuvvetlerin tevâzûnûne müstenid bir müsavattır? Fiiliyat itibarıyla ise insanların melekât-ı ruhiyyelerine göre müsavattan ziyade tahakküme râci nâmütenâhi bir cidâldir. Ancak bu cidâller cemiyet-i hayatiyyenin sâiki olan maişette sükûn ve intizam ihtiyacını hiçbir zaman temin edemez. Vâkıa bunda bir nevi tekâmül gören, insanlar arasında da kanlı bir istifâ-i tabiiyyenin tevlîd edeceği mevâziyetlere müstenid bir nevi beşerî bir hayat-ı ferdiyyete meftûn olan zevât vardır. [Bu] beşeriyeti behîmiyyeye yaklaştırmaktadır. Behimiyete ait ezvâk ve ihtirasat ile yaşamayı insanî lüzumiyetlere tercih etmekten ve maddî, manevî hayatın her şeklinde kuvvete ve yalnız ona ibadet etmekten zevk-yâb olanların cemiyetsiz, kanunsuz, faidesiz, insaf ve merhametsiz bir hayat-ı cidâl tesis etmeye matûf olan bu kanaatleri münakaşaya dahi değmez. Çünkü cemiyet hayatı haricinde tekâmül, beşeriyet için gayr-ı tabiîdir.

Kâinatta müsavat yoktur. İnsanlar da gayr-ı müsâvidir, fakat beşeriyet bütün edvâr-ı tekâmülünde fıtratın bu adem-i müsâvatını tâdile çalışmış ve muvaffak olmuştur. Cemiyet hayatı intizam kesb etmekle, insanlar arasındaki münasebat tevsî ettikçe, insanî ve medenî şerâit-i hayatiyyede müsavata doğru pek mühim terakkiyat hâsıl olmuştur. Bundan birkaç asır evvel her milletin her kısım halkın bir hususî kıyafeti, her sofranın, ve her ocağın ayrı ayrı yaşayışı, teâmülâtı, itiyâdatı vardı. Bugün dünyanın dörtte üçü heman aynı tarzda yaşar, aynı tarzda giyinir, aynı itiyadata tâbidir. Vakıa bütün hususiyetler silinmiş değildir. Fakat hutût-ı müteşâbihe ve müsaviyye çoğalmıştır. Fikirlerde, ahlâkî esaslarda hâsıl olan tesâvi daha mütebârizdir. Beşeriyet müşterek ve içtimâî işlerde aynı prensiplere mâlik olmak istidadını göstermiştir.

Diğer taraftan insanlar edvâr-ı ibtidaiyyede en çok müteesir ve mutazarrır oldukları bir müsavatsızlığa, kuvvetlerdeki tehâlûfe ilk silâhı, hususiyle ilk ateşli silâhı icad etmek suretiyle nihayet vererek uzvî adem-i müsavatın mühim bir kısmını izâle etmişlerdir. Bugün ellerinde silâhlarıyla bir pehlivan ve bir müteverrime heman aynı derece-i kuvvettedir. Silâhı tahrik eden parmağın, istîmâl eden zâttaki itidâl veya teheyyücün tesiratı, her iki nümunenin adalî kuvvetleri arasındaki müsavatsızlığa nisbetle pek ehemmiyetsiz tehâlûflerdir. Şu halde fıtratta ve kâinatta müsavatsızlık mevcuttur. Fakat müsâvât da gayr-ı fıtrî ve gayr-ı tabiî değildir. Çünkü beşeriyet daima ona doğru gitmektedir.

Hakkı Behiç

Anadolu'da Yeni Gün, 9 Teşrinisani 1920

b) CEMAL PAŞA'YA MEKTUBU

"Muhterem Paşam, aziz yoldaşım,

Büyük gayeler arkasında, hayatın bin türlü mezahim ve müşkilâtına rağmen devam ettiğiniz mücahedenin ruhen müştereki ve müebbeden takdirkârı olan bizler, yoldaşımız İsmet Bey'in oraya azimeti münasebetiyle şu birkaç satırın müsaadesi nisbetinde inkılâpçı ruhunuzu bir kere daha takdis ve tebcile imkân bulmuş olmakla müftehiriz.

Emperyalizme, bilhassa İngiliz siyaset-i hainânesine karşı bizim de bin müşkilât ile, kanlar ve ihtilâller içinde, Anadolu'da yaşadığımız hayat-ı inkılâbın sefahatını uzun uzadıya teşrihe lüzum görmüyoruz. Yalnız pek canlı noktalar üstünde nazar-ı dikkatinizi celp etmek için kısaca diyebiliriz ki yaşıyoruz ve gayelerimizi yaşatabiliyoruz.

İngiliz düşmanlığı, padişahçılık fikirlerinin Anadolu'da istinat ettiği ananat ile şiddetli bir muhalefete tesadüf etmiş olmakla birlikte, denilebilir ki bütün milletin ruhuna nüfuz etmiştir. Rusya inkılâbının daha insanî ve daha saadetperverâne esasata irca-ı hâkimiyet eden usulleri de oldukça taraftar bulmaktadır. Yalnız, her şeyden evvel umum Müslümanlık âlemile tevhid-i mesâi edebilmek Avrupa siyasetine müebbeden kapılarımızı kapıyarak Şarka tevcih-i âmâl eylemek, her fırsattan ve her imkândan bilistifade istikbalde Avrupa'yı bir inhizam-ı kat'iye duçar edecek muazzam bir Asya federasyonuna doğru yürümek her şey her fikrin ve her kuvvetin fevkinde bizi teşhir eden gayelerdir. Bu gayelerin istilzam ettiği hiçbir fedakârlıktan çekinmemek azmindeyiz. Bu azmin sevkiledir ki Şarkta Rus siyasetile ve Ruslarla inkılâp umdelerile beraber yürüyebilmek için burada bir Komünist fırkası teşkil ettik. Bu suretle bir taraftan Rusya'dan gelecek ve gayelerimize tevafuk edemiyecek inkılâp cereyanlarını durdurarak memleketimizdeki harekât-ı inkılâbiyenin istinat noktalarını daima elimizde bulundurmak, diğer taraftan Rus inkılâbının açacağı kanallardan istifade ederek âlem-i İslâm ile samimi münasebata girişebilmek maksatlarını istihdaf ettik. Bilmem doğru düşündük mü?

Âlem-i İslâm üzerindeki harekât-ı inkılâbiyenin amelî cereyanlarını siz deruhte etmiş bulunduğunuz için, buradaki esasatın cümlemizi yakından tevhid-i mesâiye ve teşrik-i faaliyete sevketmiş bulunması ayrıca bizim için bahtiyarlık ve daha fazla şeref ve iftiharı mucip olmaktadır.

Anadolu'da ilk zamanlarda benim de erkânı arasında bulunduğum bir millet hükûmeti mevcut olduğunu bilirsiniz. Bu hükûmet pek kuvvetli olmamakla beraber az çok ika-ı tesire kabiliyetli bir meclise istinat ederek yürüyor. Vakıâ henüz muzaffer ve milletin maddî ve manevî bütün kuvvetlerine hâkim ve ruhiyat-ı müşterekesine müstenit değildir. Bundan dolayı merhale merhale ihtilâl devrelerinden geçerek muhafaza-i hükûm ve kuvvet edebiliyor. Böyle olmakla beraber, elde[ki] kuvvetlere istinaden Anadolu'yu daha uzunca bir müddet için hâl-i kıyamda tutabilecektir.

Müslümanlık âleminde hâsıl olacak intibah ve inkılâbın şüphesiz bize madde-

ten çok faidesi olmakla beraber Anadolu'nun hiss-i mukavemeti de tezyit etmek itibariyle manen de büyük ve ehemmiyetli tesiratı olacaktır. Hususile Afgan ve Hindistan ahvali hakkında buraya akseden en küçük haberlere pek büyük ümitler raptedilmektedir.

Son zamanlarda İstanbul'da Millerant ile Giolitti'nin icbarı üzerine olduğunu zannettiğimiz bir uzlaşma siyaseti galebe etti. Bu siyasetin tatbiki için Salih Paşa'nın, İzzet Paşa'nın dahil bulunduğu bir Tevfik Paşa kabinesi mevki-i iktidara getirildi. Sevr muahedesini hiç olmazsa pek cüzî tadilât ile kabul ettirerek Anadolu'nun hasmâne vaziyetine nihayet vermek maksadile yapıldığını ve âtisinden pek büyük ümitler verme[me]ğe başlıyan Yunan ordusunun yerine daha sağlamca bir kuvvet ikame edebilmek için vakit kazanmak emelile İngilizlerin de muvafık bulduğunu zannettiğimiz bu manevra Anadolu'da cây-i kabul görmeyecektir. Hususile biz, Komünist olarak kendimizi ilân için bütün inkılâp âleminin Garba karşı alacağı vaziyetten ayrılmamak ve icabederse Anadolu haricinde de mücahedatımıza devam etmek mecburiyetindeyiz. Bu itibarla Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu hükûmeti ile aramızda vaziyet itibarile farklar da hasıl olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa inkılâp ruhile mütehassis, fakat her şeyden evvel millî bir şekilde ortaya çıkan davasının müdafiidir. Garp ile uzlaşmağa her zaman Şark ile münasebatı tercih eder. Fakat Şark siyasiyatını elinde bulunduran Rusya'nın hiç olmazsa kuvvetli bir muhadenet ve müzahereti, hiç olmazsa bizi Asya'dan tefrik etmeğe çalışır bir vaziyet göstermemesi lâzımdır.

Afganistan'da da bu mektubun sizi ne vakit bulacağını, ve o zamana kadar ne gibi tebeddülât ve inkılâbat tahaddüs edeceğini bittabi kestiremem. Enver Paşa'ya ve Azmi Bey'e hitaben de birer mektup takdim ettik ve Cenabı Hak cümlemizin mesâisini muvaffakiyetle tetviç etsin.

İslâm âleminin Komünizm cereyanlarını Türkiye'de ve bizim idaremiz altında toplamak muvafıksa –ki biz buna çok ehemiyet veriyoruz– oralarda vücuda getirilecek teşkilâtı merkez-i umumîmize raptetmek ve icabında Rusya'ya karşı bu teşkilâta istinat etmek mümkündür. Bu suretle İslâm âleminin inkılâp cereyanları tevhit edilmiş olur, ve bir gün büyük bir kongrenin Rusya'daki inkılâp kuvvetine muadil bir kuvvetle Asya'ya hâkimiyeti temin edilmiş bulunur. Bu cereyanların doğrudan doğruya riyasetinde bulunduğunuz için bu noktaya bilhassa nazar-ı dikkatinizi celbederek ellerinizden öper, cevapnamenize intizar ederiz.

8 Teşrinisani 1336 (1920) Türkiye Komünist Fırkası

TKF Merkez-i Umumî İcra Heyetinden	Kâtib-i Umumîsi
Eyüp Sabri	Hakkı Behiç

Hâmiş olarak

İmzamı unuttunuz diye yazdım. Fakat bilirim ki hiçbir arkadaşınızı unutmak ihtimaliniz yoktur. Tekrar hürmetlerimi takdim ederim."

[Cemal Paşa Adana valisiyken, Hakkı Behiç "idadiden hocası olan Hüseyin Cahit'in tavsiyesiyle" Adana mektupçusu olmuş.]

"Tarihî Mektuplar" - 124-125, *Tanin*, 11-12 Şubat 1945.

c) ENVER PAŞA'YA MEKTUBU

Muhterem Paşamız,

Evvelâ hayatınızı vakfettiğiniz büyük gaye-i vahdetin temin ve istihsâli için bütün âlem-i İslâmı minnettar eden mücahedatınızı tebcil ederiz. İnkılâbcı bir cihangirin Asya'ya ve Afrika'ya elbet kuvvetli bir şûle-i selâmet ve saadet vereceğinden eminiz. Umum Müslümanlık âlemi ile tevhid-i mesâi edebilmek, Avrupa siyasiyatına müebbeden kapılarımızı kapayarak, Şarka tevcih-i âmâl eylemek, her fırsattan ve her imkândan bilistifade Avrupa'yı bir inhizam-ı kat'iye düçar edecek muazzam bir Asya federasyonuna doğru yürümek, her şeyin her fikrin ve her kuvvetin fevkinde bizi teshir eden gayelerdir. Bu gayelerimizde sizi de alemdâr tanımakla müşerref ve müftehiriz. Ve bu gayelerin istilzâm ettiği hiçbir fedakârlıktan çekinmemek azmindeyiz. Bu azmin sevkiyledir ki, Şarkta Rus siyasetiyle ve Rusların inkılâb umdeleriyle beraber yürüyebilmek için burada bir Komünist Fırkası teşkil ettik. Bu suretle bir taraftan Rusya'dan ve Mustafa Suphi gibi serserilerden gelecek ve gayelerimize tevafuk edemeyecek inkılâp cereyanlarını durdurabilmek, yani memleketimizdeki hareket-i inkılâbiyenin istinad noktalarını daima elimizde tutabilmek, diğer taraftan Rus inkılâbının açacağı kanallardan istifade ederek âlem-i İslâm ile samimi münasebata girişebilmek maksatlarını istihdaf ettik.

Bu maksatlarımız ve gayelerimiz sizce de makul ise, bize büyük muavenet etmenizi bilhassa rica ederiz. İslâm âleminin komünizm cereyanlarını Türkiye'de ve bizim idaremizde toplamağa, biz burada pek ziyade ehemmiyet veriyoruz. Oralarda husule getirilecek teşkilâtı merkez-i umumîmize raptetmek ve icabında Rusya'ya karşı da bu teşkilâta istinad etmek her zaman mucib-i faide olacaktır. İslâmiyet esaslarıyla komünizm esaslarının telifi suretiyle inkılâbın bizim tarafımızdan teshil edilmiş olması Rusya için de menfaattir. Bu nokta-i nazarlarımız muvafıksa, Rusya'da ve bütün âlem-i İslâm üzerinde merkezimizin irtibat ve münasebatını istediğiniz gibi tanzim ediniz.

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gönderdiğiniz mektubları okuduk. Ve çok müstefid olduk. Rusların hodbinâne bir inkılâbcılık zihniyetiyle kendilerine istinad etmek zaruretinde bulunanları daima Moskova'ya raptetmek sevdasında bulunmaları inkılâbın gayesi olan cihan federasyonu yerine Rus federasyonu zehabını uyandırmakta ve bihakkın endişeler tevlid etmektedir. Bugün Şark siyasiyatını elinde bulunduran Rusya'nın her şeyden evvel, muhitine girecek olanlara karşı kuvvetli bir muhadenet ve müzaheret hissiyle, hiç olmazsa her türlü politikacılıktan âzâde bir samimiyetle hareket etmesi lâ-

zımdır. İşte bunun içindir ki, Rus Komünizm umdelerinin cihan-ı İslâmda tatbikini bizim deruhte etmemiz muktezidir. Buna muvaffakiyet hasıl olursa, İslâm âleminin inkılâb cereyanları tevhid edilmiş olacak ve bir gün büyük bir kongrenin Rusya'daki inkılâb kuvvetine muadil bir kuvvetle Asya'ya hâkimiyeti temin edilmiş bulunacaktır. Bugün için hayal olan bu emelin yarın tahakkuk edebilmesi basiretkârane bir gayret sayesinde çok mümkündür. İslâm inkılâb âleminin başında siz bulunduğunuz için bu hayal bize çok hakikate karib görünüyor.

Cümlemizin muvaffakiyetini temenni ederek, muhterem ellerinizden öper, selâmet, saadet ve muzafferiyetinize dualar ederiz.

TKF Merkez-i Umumîsi
Daimî İcra Heyetinden
Eyüb Sabri

Türkiye Komünist Fırkası
Kâtib-i Umumîsi
Hakkı Behiç

Vürudu: 15 Kânunusâni 337/921

d) ENVER PAŞA'NIN (cevabî) MEKTUBU

Moskova 4/Şubat/1921

Ankara Türk Komünist Fırkası'na

Muazzez Kardeşlerim,

Fırkanızın maksat ve vaziyetini müş'ir lütufnamenizi Berlin'de aldımdı. Şimdi cevap yazıyorum. Ben esasen tahrik istediğim İslâm âleminde komünizm işine başlandığı halde haricî düşman olan Emperyalistlere karşı dahilî kuvveti de inkısama uğratacağımızı ve belki halkın ekseriyetinin terbiyei fikriye dolayısile ve geride olması dolayısile sevk etmek istediğim ekseriyetin bu suretle aleyhine döneceğini düşünerek doğrudan doğruya şimdiye kadar çalıştığım müslümanlık şeklinde çalışmaya ve bu suretle İslâm ruhlarını ihtilâlci yapmaya çalışmaya karar verdimdi. Va Bakû'daki nutkumda da dediğim gibi tabiî esas itibarile ve İslâmın saf akidesine pek uyan ve fıkaratın himayesi esasını kabul eden bir esas programla aynı zamanda islâm ihtilâli için hakikî bir uhuvvet esaslarını koymak isterim ve şimdilik bu yolda çalışmaya ve teşkilâtımı yapmaya devam ediyorum. Mustafa Kemâl Paşa'ya yazdığım ve size de bir suretini leffettiğim mektupta izah ettiğim ve amcam Halil'in de izah edeceği şeklile de dünyada gayrı islâm herkesi –tabiî muradım halk yığınıdır– ezen, esir tutan Avrupa kapitalizm ve emperyalizmine karşı mücadelede sabit kalmayı ve bu hususta siyaset yapmamaya azmettim. Bu noktai nazardan aramızda hemen hiçbir fark yoktur, demektir. Binaenaleyh mesainizi hürmetle selâmlar ve herhalde Moskova'da Tevfik Rüştü Bey ve diğer arkadaşların mesaisini teshile saî olarak üçüncü enternasyonal ile anlaşmanıza çalışacağımızı arz eylerim. Ve öyleme geliyor ki Halil'in izahatını dinledikten sonra Türkiye'de iki fırka müşterek

mesaide bulunarak halka benliğini anlatmakta ve onları ezilmekten kurtarmakta tevhidi mesai edebilmesine bir mani kalmayacaktır. Şimdilik gözlerinizden öper, muvaffakiyetinizi dilerim.

Enver

Aslına mutabıktır.
2/5/1337
Üçüncü Kafkas Fırkası
Erkânıharbiye Şubesi
Mühürü
İmza

Suret

Moskova
4/Mart/1921

Aziz Kardeşim Efendim:
Halil'in teverrüme başlamış olduğunu birçok doktorların söylemesi ve cenup memleketlerinde istirahat etmesini tavsiye üzerine kendisinin Türkiye'ye gitmesini münasip gördük. Bu vesile ile sizi görerek ne yapmakta ve ne maksata, ne yolda çalışmakta olduğumuzu izah etmesini muvafık buldum. Kendisinin ağızdan söyliyeceklerinin hülâsasını şöylece kaydederim.
1. – Ben, evvelce yazdığım gibi eğer islâm kuvvetlerini İngilizler ve umumiyetle bu insan yığını hassaten bizi ezenler aleyhine tahrik ve onları kendilerini kurtarmaya sai bir teşkilâta müstenit bir ümit vermek ve bunları harekete getirmezsek er geç Türkiyenin de bu islâm müstemlekelerinden biri haline geleceği bedihîdir. Halbuki düşmanlarımızın zaafı veya cihanın politikası icabı bunların bize müsait bulundukları zamanlardan istifade ederek onlar fırsat verdikçe siyaset yaparak, maksadımızı istihsal için kuvvet toplamak üzere onlarla hoş geçiniyor görünmek lâzım gelecektir. Fakat eğer Türkiye resmî hükûmetlerini islâmları ihtilâle saî bir bayrağı bizzat elinde tutar ve onu siyaset aleti olarak kullanırsa tabiî ona atfı ümit ve nazar eden cereyanlar da ara sıra söner ve halbuki daimî körüklenmeyecek bir ihtilâl hissinin belki de bir daha ateşlenmeyecek surette söneceği birçok misâl ile sabittir. Binaenaleyh ben Bekir Sami Bey'in de size söylemiş olacağı ve benim de yazdığım gibi "İslâm ihtilâl cemiyetleri ittihadı" Cemiyetinin mahrem olarak bu iş ile devamına ve hükûmetin siyasetine tabi olmayarak Avrupa'daki sınıf mücadelesinden de istifade ederek islâmları tahrikte daim olması kararındayım. Bunun Türkiye'deki vaziyetine gelince Türkiye'de de zamanın daha doğrusu memleketin ihtiyacına uyarak oldukça sol bir programla bir partinin aynı maksatla fakat hükûmette gözü olmayarak yalnız hükûmetin icraatını bu noktai nazarından tenkid veya takviye etmek üzere vücut bulmasını hariç islâm memleketleri efkâ-

rı noktai nazarından lüzumlu görürüm. Ben şahsen bu işlerle uğraşmayı ideale muvafık gördüğümden bu hususta çalışılabilecek yerlerde devamı faaliyete karar verdim. Bunun için şimdilik bu maksatta açıktan açığa çalışabilecek ve başka fikirlere meydan bırakmayacak ve asıl bize yüklenmiş olan İngilizlere de Türkiye halâsı noktai nazarından ağır basabilmek için Rusya'da kalmayı muvafık buluyorum.

2. – Türkiye mevcudiyetini muhafaza için açtığınız bayrak altında Avrupa emperyalistleri aşağı, yukarı kendimizi toplayacak bir vaziyette müsaade edinceye kadar tabii harbe devam edecektir. Fakat şüphesiz bir millet ilelebet harbedemez, çünkü o vakit zihnî, maddî olan kuvvayı istihsaliyesinin yüzde seksenini bu maksada sarfederek o vakit kendini toplamak için lüzumlu terekkiyata sarfı kuvvet bulamaz. Adeta sermayeden yiyen miras yedilere döner. Binaenaleyh eğer antant Türkiye'ye başkalarına karşı meselâ Rusya'ya karşı yeni bir mücadeleye sokmamak şartile müsait bulunursa hemen anlaşmalıdır. Fakat arz ettiğim gibi bunda herhalde Türkiye'nin serbest yaşamasını ve inkişafını icab ettirecek mevad bulunmalıdır. Yoksa silâh bir kerre elden bırakılır ve maksat istihsal edilmemiş kalırsa o vakit biraz tekrar mücadeleye girişmek imkânı kalmaz. Ve sarf olunan şu emekler beyhude olur. Önümüzde antantın Yunanlılara olan muamelesini görürsek onların vaatlerine ne kadar itimad caiz olacağı açıkça anlaşılır.

3. – Gelelim prensip itibarile antantın hasmı canı olan şimdiki Rusya'ya. Bence bizi ezen kuvvetlerle mücadelede hayat ve mematile bize bağlı olan yegâne kuvveti de burada görüyorum. Çünkü bizi ezen dünya emperyalistliğini icabeden dünya kapitalistlerinin yegâne barışamayacak ve onu imha etmedikçe yaşayamayacak bir sınıf halk varsa o da başta komünistler olmak üzere sosyalistlerdir. Halbuki bugün Rusya'yı idare eden esasen ekseriyetini komünist partisi ve yalnız belki beş on kişiye münhasır sağ sosyalist –sosyal revolüsyoner– lerdir. Bir de bu parti Rusya'da zimamı idareyi ellerinden bırakırlarsa mahvolacakları ve hepsinin kesileceği aşikâr olduğundan dört el ile iktidarı ellerinde tutmaya çalışıyorlar. Ve hakikaten Troçki gibi kat'î düşünür ve hareket eder adamları çok olan bu parti şimdi hele bu kış mekteplerinde orduda bulunmuş ve kendilerine tamamile sadık gençlerden birçoklarını Harbiye mekteplerinde kısa bir talimden sonra orduya zabit olarak verdiklerinden ordu zabitanı hemen yüzde seksen bir ekseriyetle kendi ellerindedir. Binaenaleyh ordu kendi ellerinde olunca bunları yıkacak başka bir kuvvetin Rusya'ya hulûlünü müsta'bad görürüm. Yalnız Rusya'da komünizm idaresinin islâm kıt'alarına zarar verdiğini görüyoruz. Bence bu zarar en ziyade adeta Rusya'nın Yahudileri menzilesine indirilmiş olan ve bu suretle hissiyatını, parasını arttırmaktan ibaret bulunan zenginlere teveccüh etmiştir. Kanaatimce eğer Buhara ve Hive eski hallerinde kalsalardı matbu bir kitabı okumayı küfreden lüzumsuz fazla bir taassubun kurbanı olarak Rusların elinde esirlikte daim olup gideceklerdi. Halbuki şimdi bazı Panislâvist memurların tazyikine rağmen mektepler açılıyor. Zabitleri yetişiyor, kıt'alar teşkil olunuyor. Binaenaleyh bence bu şimdiki idare herhalde sırf

millî noktai nazarından da en mûsait bir idaredir. Komünistler gidip de menşevikler veya daha sağ bir idare gelirse herhalde islâmların daha ziyade naili serbesti olabilmeleri ihtimâli yoktur. Sonra bu idare Avrupa ve dünya kapitalistleri mücadelesinde islâm kuvvetlerini ve Türkiye'yi herhalde idareye mecbur olduğundan Türkiye için de bu noktadan bir tehlike görmüyorum. Zira bütün dünyanın komünist olması için herhalde daha nice seneler geçecektir. Ben doğrusu bizim mevcudiyetimiz noktai nazarından bu komünist ve kapitalist mücadelesini aynı bir mevhibei ilâhiye addederim. Bütün dünya komünist olarak üçüncü enternasyonal etrafında toplanırsa o vakit biz de herhalde kendimize o kütlede muvafık bir şekil verecek surette kuvvetlenmiş oluruz ki bu da pek müsait bir istikbaldir. İşte Rusya ve Rusya'daki komünizmin bize bu kadar büyük bir faidesi aşikâr iken bence eğer Rusya'da Komünistlik sönmek üzere olduğunu görürsek onu da ihya edecek yardımlardan geri durmamalıyız, kanaatindeyim. Komünizm yüzünden feda olan zengin islâmların miktarı belki son zamanda Anadolu'nun istiklâli için ötede beride zuhur eden isyanların verdiği zayiat kadar bile değildir. Binaenaleyh ben vaziyeti olduğu gibi söyledim. Artık buna nazaran İngilizler hesabına Rusya aleyhine söz söyleyeceklerin vaziyeti tahrife umarım ki mahal kalmayacaktır.

Şu uzun satırları bir daha hülâsa etmek lâzım gelirse şöyle olur:

1. – Ben "İslâm ihtilâl cemiyetleri ittihadı" başında İngiltere olmak üzere Avrupa emperyalizmi ve bizi doğrudan doğruya ezmek isteyecek olan kapitalizmi aleyhinde mücadeleye devam edeceğim. Tabii bundan Türkiye mukadderatı da müteessir olmayacaktır. Çünkü icabında Türkiye hükümeti de aleyhimde bulunabilir. Ve benimle alacağı vereceği olmadığını söyler.

2. – Bu hususta Türkiye'de çalışmak yani dediğim gibi bir sol fırkanın vücudu lâzımdır. Bunu da oradaki arkadaşlardan münasiplerinin teşkili lâzımdır.

3. – "İslâm ihtilâl cemiyetleri ittihadı" komünist olmayarak fakat tahrip edecekleri hedefin müşterek olması dolayısile dünya komünistlerile tevhidi mesai edecektir. Ve her islâm memleketinde hiçbir emperyalist siyasetine alet olmayarak mücadelesine devam edecektir.

Şimdilik bu fırsatla iyiliğe matuf mesainizde Allah'ın yardımcınız olmasını diler gözlerinizden öperim.

Enver

Aslına mutabıktır.
1/5/1337
Üçüncü Kafkas Fırkası
Erkânı Harbiye Şubesi
Mühür ve İmza

Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*
İstanbul: Menteş Matbaası, 1967, s. 127-132

e) Dr. FUAT SABİT'E (cevabî) MEKTUBU

Nokta-i nazarlarınızı umumiyet itibariyle, kendi nokta-i nazarına muvafık bulan fırkamız, evvelâ şurasını tasrihe lüzum görür ki, Türkiye ismine izafetle teşekkül eden Komünist Fırkası Anadolu'da ve Anadolu için müteşekkildir. Binaenaleyh, Anadolu haricinde bu nam ile teşkilât yapmak isteyenlerin Fırkamızla alâka ve münasebetleri olmadığı gibi, Anadolu, kendi inkılâp hayatının merhalelerini takip edip gitmekte iken, bundan gafil olarak hariçten kendisine tesir yapmak isteyecekleri tanımak azmindedir.

Bakü'da Mustafa Suphi adında birinin Anadolu'da vücuda getirilecek bir inkılâbı istihdaf eden mesâisi, Anadolu nazarında hiçbir kıymet ve ehemmiyeti haiz değildir. Anadolu başlı başına, kendi mütefekkirlerinin ve kendi fedakâr rehberlerinin arkasında, inkılâp hayatında ihraz etmek istediği mevkii kendisi intihap edecektir. Bu esas malûm olduktan sonra, Fırkamız, Memleketimizle inkılâp dünyası arasındaki münasebatın esas noktalarını berveçhizir tayin eder:

1. Komünizm, herhangi bir sınıfın diktatörlüğü değildir. Belki cemiyet hayatında içtimâ prensiplerinin istilzam ettiği umumî kaide, umumî menfaat ve umumî hayat esaslarının âmil ve hâkim olması, bunun için, her cemiyeti terkip eden halk ekseriyetinin tayin-i mukadderat edebilmesidir. Rusya'da ve Avrupa'nın birçok memleketlerinde Komünizme vasıl olabilmek için, Proletaryanın Diktatörlüğünü tesise ihtiyaç görülmesi, Komünizmin mutlaka bunu istilzam ettiğinden dolayı değildir. Belki Komünizme ihtilâl ve inkılâp ile geçmek, bu intikal esnasında her nevi irtica hareketine meydan bırakmamak mecburiyetlerinden mütevellittir. Filhakika intikal devrinin hâkimiyeti, böyle bir diktatörlüğe istinat ettirilmezse inkılâp, iktisadiyat-ı hâzıramn kuvvet ve kıymet olarak tanıdığı müesssesatı bir hamlede ortadan kaldırmak mümkün olmadığı için vücuda gelemez. Netekim Ruslar da bu dakikayı bildikleri için, idare-i hâzıranın ancak bir intikal devresini temin edeçek idare-i muvakkate olduğunu teslim ediyorlar. Bizim memleketimizde böyle bir intikal devresi için ihtilâli, icabında kanları, canları, hayatları ve hayatı menfaatleriyle müdafaa edecek olan bir kitleye tevdi-i hâkimiyet ihtiyacı yoktur.

Bizim Anadolu'muz, esasen Komünizmin halk prensiplerine pek kolay yanaşmak kabiliyetindedir. Ve buna mâni olacak kapitalist müessesat yoktur! Yahut, bir kuvvet addolunacak derecede haiz-i ehemmiyet değildir. Şu halde Türkiye inkılâbının, hattâ bütün âlem-i İslâm inkılâbının hususi bir siması değil, hususi ve büsbütün başka bir mahiyeti vardır. Bu mahiyet, komünizme, Anadolu şerâitinin daha yakın olması, Ruslarda ve Avrupa'da olduğu gibi, ona vasıl olmak için intikal devrelerine ve bu intikal devrelerinin selâmeti için, herhangi kuvvetli bir ihtilâl kitlesinin diktatörlüğüne ihtiyaç bulunmamasıdır.

Şu tafsilâta göre, Suphi kafilesinin, Rusya'da gördüğü şekli Anadolu'da tatbike temayül etmesi cehaletinin ve ne inkılâbı ne Anadolu'yu anlamamış olmasının mahsulüdür. Fırkamız, bu cehalete, bittabi düşmeyecektir...

2. İnkılâp, zaten tekâmül demektir. Ancak ekseriya, hâlihâzır dediğimiz vaziyetlerden müstefit olanlar tekâmülü kolayca kabul edemedikleri için, az çok sarsıntılara, ihtilâlkârane harekâta ihtiyaç hasıl olur. Bundan dolayıdır ki Komünizmi bir tekâmül olarak kabul edenler, Üçüncü Enternasyonal'de ona doğru her vasıta ile yürümek lüzumunda ittifak etmişlerdir. Bu, "her vasıta" kaydını kabul etmemek, inkılâbı senelerce, belki asırlarca yapmamak, mücadele et[me]mek demektir. Biz de Komünizmi bir tekâmül olarak telâkki ediyoruz. Ve her vasıta ile ona doğru yürümeyi kabul ettiğimiz için de Üçüncü Enternasyonal'in prensiplerini kabul ediyoruz. Fakat memleketimiz şerait-i hususiyesine nazaran bu vasıtaları vakıfâne tetkik ve intihap etmek hakkı, şüphesiz bizimdir.

"Her vasıta" mutlaka, ihtilâlcüyâne vesait demek değildir. Edebiyata gelince; şüphesiz inkılâba saik olan fikri hareketlerin başında edebiyat vardır.

Fakat beşeriyetin ızdırabını hissetmeyen, edemeyen yerlerde, bu ızdırabatı açık görmeyen ve göstermeyen muhitlerde buna ihtiyaç görülebilir... Anadolu o kadar muzdarip, fiiliyât ve hâdisatın en gâfil ve bihaberlere bile cebren izah ettiği vaziyet-i elime içinde o kadar müteessirdir ki, onu bir inkılâba hazırlamak için uzun boylu edebiyata, felsefiyata hiç de lüzum yoktur. Garp emperyalizminin ayakları altında her gün yüzlerce evlâdının can verdiğini gören, ta Harb-i Umumîye menşe olan kapitalizm rekabetlerinden beşeriyeti tahlis edecek olan inkılâbı ta uzaktan, derinden alkışlayan, nihayet, asırlardan beri emniyeti suistimal eden sınıfların elinde bâzice-i ihtiras ve menfaat halinde sürüklenmiş bulunan Anadolu, hiçbir edebiyatsız, hiçbir felsefesiz, belki yalnız kendi ihtiyacat-ı ruhiyesini inkılâp hayatının sefahatında tatmin edilmiş görmekten mütevellit bir incizap ile yeni fikirlere temayül etmiştir.

Fakat bu temayül, umumileşerek kendiliğinden inkılâbı vücuda getirecektir. Yoksa, herhangi bir ordunun, herhangi bir kuvvetin, cebri ve sun'i bir vaziyet vücuda getirmesine inkılâp denilemez. Binaenaleyh, Anadolu'nun Komünistleri, Anadolu inkılâp hayatının başından beri vaziyeti en yakından gören insanlardır ki, memleketi ihtiyac-ı hakikisine tekabül edemeyecek harekâttan tahlis etmek, ve hayat-ı inkılâpta ona en salim istikameti vermek endişesiyle ortaya atılmışlardır. Şu halde, Suphi kafilesinin Kızıl Ordularla gelecek cebri ihtilâlinin ne mânası, ne ehemmiyeti, ne de faidesi vardır.

3. Türkiye Komünist Fırkası, tıpkı Rusya'da olduğu gibi, Amele ve Rençber için bir ay, diğer mensuplar için üç ay namzetlik müddeti kabul etmiştir. Binaenaleyh, Mustafa Suphi kafilesinin her önüne geleni fırkaya intisap ettirerek serserilerden mürekkep mânâsız ve mahiyetsiz kitleler vücuda getirmiş olması, bizim için mucib-i ibret olmak lâzımdır. Bizim hakiki Komünist fırkamız müteşekkildir. Fırka halinde toplanıp buraya kimsenin gelmesine ne lüzum, ne de ihtiyaç vardır. Memleket, teşkilât halinde inkılâp hayatına hazırlanmaktadır. Bu hayatın geçeceği amelî sefahatı tayin etmek hakkı yalnız bize, Türkiye Komünistlerine ait bir vazifedir.

4. Memleket haricinde serseri bir kuvvet şeklinde toplanan erbab-ı ihtirasın te-

mayûlâtına tâbi olmamak hususunda gösterdiğiniz isabet ve nûfuz-u nazar şayan-ı teşekkürdür.
Fırkamızın bu esasları ve bu nokta-i nazarları kanaatinize tevafuk ediyorsa, Fırkamız, Bakû'da kendisini temsil etmek vazife ve salâhiyetini uhdenize tevdi etmekle bahtiyar olur. Cevabınıza intizar ederiz.

Türkiye Komünist Fırkası
Kâtib-i Umumîsi
Hakkı Behiç

Yukarıya kopyasını çıkardığım mektup, 29 Kasım 1920 tarihinde Komünist Fırkası Genel Sekreteri Hakkı Behiç Bey'in imzasıyle Büyük Millet Meclisi Başkanlığına şu tezkere ile gönderilmiş bulunuyor: [İ.B.]

Türkiye Komünist Partisi
Merkez-i Umumîsi
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Muhterem Mustafa Kemal Yoldaş'a
Doktor Fuat Bey'in, sureti irsal buyurulan mektubuna cevap olarak takdim edilen melfufun tensip buyurulduğu takdirde mumaileyhe tebliğine müsaade buyurulması müsterhamdır.
Hakkı Behiç
Hayati Bey'e:
Postada çok zamanda gider. Mektup olarak gönderelim. Arzu edilirse, aynı esasları tafsilâtsız telgrafname halinde yazarız. H.B. Bey'den sor!
2.12.1920 M.K.

Mektup olarak tebyiz edilmiş ve
Kâzım Karabekir Paşa vasıtasıyle
gönderilmiştir.
3.12.1920 Hayati

İsmet Bozdağ, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*
Ankara: Bilgi Yay., 1980, s. 192-196.

f) RAUF BEY'E [onun Malta dönüşünde] MEKTUBU

20-Teşrinisâni [1921]

İki gözüm kahraman kardeşim,

Aziz Bey'in naklettiği teveccüh ve muhabbetlerine, sevgili mektubunun ifade ettiği hâr samimiyete mukabele için bir seneden beri ilk defa olarak ciddi bir zemin üzerinde imâle-i kaleme niyet ediyorum. İnebolu'dan hareketini, Anka-

ra'ya muvasalatını işitmemiş değilim; rehgüzar-ı istikbaline koşmağı vazife bilen bütün arkadaşların gibi ve belki bunların hepsinden fazla bir iştiyak ve tahassürle bir an evvel muhterem ellerini öpmek için şitap etmeli idim. Fakat bir seneden beri çok alıştığım ve çok sevdiğim uzlet ve infirad hayatı içinde biraz da vazifeyi ihmal edebilmek kabahatına oldukça itiyad ettim. Hususiyle siyasî işlerin ve muhitlerin, siyasî nümayişlerin ve merasimin Ankara'da her yerden daha fazla bir galeyan ile taşırdığı riya ve menfaat cereyanlarından o kadar iğrenmiş bir haldeydim ki, içinde bulunduğum miskin hayatın sükûn ve saffetini şehrin dağdağasına daima tercih ederek hiçbir vesile ile ondan ayrılmamak istiyorum. Biliyorum, bu bir miskinliktir. Fakat belki benim ruhumun muhtaç olduğu bir meskenet olacak ki, bir türlü terk edemiyorum. Bu hastalığı şüphesiz mazur görürsün; hastalık değil de alelâde bir ruh hali ise, senin mert ve kahraman kalbine, nihayetsiz ulüvv-ü cenabına nazaran hiç de affedilmeyecek kadar büyük bir husus değildir. Her türlü zahirî ve nümayişperestâne hissiyattan tamamiyle âri olduğunu zannettiğim kalbimin ne kadar sıkı bir rabıta ile ve ne kadar derinden sana merbut olduğunu bilirsin. Bu kadar ciddi rabıtalar zaman, mesafe, merasim ve teşrifat gibi mevzuat ve mevhumatın çok fevkindedirler. Binaenaleyh itizar için daha fazla uğraşmayacağım.

Nafıa vekâletinden dolayı tebrik lâzım mıdır? Lâzımsa kimi tebrik edeyim, meclisi mi, nafıayı mı, bu zavallı milleti mi? Mustafa Kemal Paşa'nın kudret ve meziyet-i şahsiyesinden başka Anadolu hayatı inkılâbında hiçbir âmil-i müessir bulunmadığını isbat içinmiş gibi bir türlü âlil mevcudiyetinden kurtulamayan vekiller heyetine dahil olmak senin için ancak bir ulüvv-ü cenap eseridir. Fakrû manevîmiz bakımından tetkike fırsat vermek itibariyle bu heyet-i malûmede bulunmak belki mucib-i faidedir, fakat meclisin daima ve her şahıs için meşkûk ve mütereddit olan itimadı ile bilmem bu ağır fedakârlığı yapacak mısın?

Fevzi Paşa'nın kabinesi... O Fevzi Paşa ki Sıvas'ta bizi ıslah için dönüp dolaşmış ve gitmişti. Saffet ve hulûs-u kalbinin fazilet-i ahlâkîyesinin meftunu olduğum bu zat o kadar mahdut ve muhafazakâr, o kadar dar ve basit bir siyaset adamıdır ki, daima Mustafa Kemal'in kendisini ikmâl etmesine muhtaçtır. Zannederim bu ihtiyaçtır ki, İsmet Paşa'nın bile sarsıldığı ahval içinde mevkiini muhafazaya sebeb oluyor.

Vekâlet meselesi hakkında da bu kadarcık mütalâamı mazur görmeni istirham ederek gaybubetin zamanına ait vaziyetimizi hülâsaya çalışayım:

Istanbul'un işgali ile heyet-i temsiliyenin faaliyete intikali lâzım gelmişti. Derhal bir Millet Meclisi cem' ederek Anadolu'da bir hükûmet ve idare kabiliyeti göstermek milletin mevcudiyetini, hiçbir nevi vesayete muhtaç olmadığını ve Sıvas Kongresi esaslarının bütün milletçe kabul edildiğini ispat etmek icap ediyordu. Istanbul Meclisi tatil kararında Anadolu'dan, orada içtimâdan bahsetmemişti. Fakat hepimiz meclisi teşkil eden âzânın Ankara'ya iltihak edeceğinden emin idik. Bu emniyete binaendir ki ben Meclis-i Meb'usanın Ankara'da (bittabî iltihak edebilen âzâsiyle) içtimâından sonra onun kararı ile bir müessesan meclisi teşkilini iltizam ediyorum. Mustafa Kemal Paşa nasıl olursa olsun büyük

bir meclis teşkili ile milletin bizzat mukadderatına vaziyet etmesini ve Meclisi-i Meb'usanın ne kararına ne âzâsının iltihakına intizar ile vakit geçirilmemesini iltizam etti. Bu fikirde, kendisini reis intihap etmemiş olan bir meclisi hükümden ıskat ederek daha büyük bir selâhiyetle gelecek yeni bir meclise reis olmak hissi var mı idi, bilmem? Böyle bir his var ise bile ben mazur ve makbul görürüm, çünkü inkılâp harekâtına reis olarak tanıdığımız bir zatın milletçe de reis intihabı inkılâbın menfaatine idi. Bahusus İstanbul siyasetçilerini buradan biz hepimiz hiç de hoş görmüyorduk. Binaenaleyh Paşa'nın bu arzusunu milletle beraber yürümek ve daima onun inzimam-ı reyi ile hareket etmek hususundaki kararımıza muvafık bulduk. Ve meb'usanın da iltihakı temin edilmek şartı ile bugünkü BMM'ni alelacele toplandık. Anadolu'daki hükümetin reisi yoktu ve olamazdı, çünkü bir reis-i hükümet sözü halkın pek mütevehhiş olduğu cumhuriyet usulünü ihsas edecekti. Padişahın hukuk-u saltanatını fiilen tanıyamazdık, zira inkılâp esasına muhalifti. Reis-i hükümetsiz bir meclis ve bir hükümet teşkili hukuk-u esasiye itibarıyla sakat olacağı gibi, ya meclisin veya ona mütehakkim bir kuvvetin istibdadı ile neticelenebilir idi. Çünki bunların fevkinde kuvvet yoktu ve aralarında tesis-i muvazenete imkân mutasavver değildi. Bu müşkülât karşısında uzun uzun düşündük. Ne Fransız inkılâbındaki Konvansiyon gibi herhangi bir zümre-i kalileye esir olarak hareket edecek bir istibdat meclisi, ne de alelâde meşrutiyet idaresinde ancak bir hükümdarın yahut o makamda tutulacak gayr-ı mesul ve mukaddes bir şahsiyetin hukuk-u hâkimiyeti ile muvazenette bulunacak bir kabine ve meb'usan meclisi yapmıyarak, yeni, basit ve makul bir şekil bulmaya çalıştık, bu şekli de şöyle bulduk:

Vasî selâhiyetle, teşri ve icra kuvvetlerinin ikisine de şâmil bir hâkimiyet ile fiilen idare-yi umur edecek ve Kanun-u Esasinin padişah namına izafe ettiği hukuk-u saltanatı nefsinde temerküz ettirecek Büyük bir Millet Meclisi... Sonra icra selâhiyetini devredeceği kendi arasından intihab edeceği âzâdan mürekkep bir vekiller heyeti... Bu vekiller heyetini teşkil edecek zevat Rusya inkılâbının komiserleri gibi meclisin münferiden intihap edeceği zevat olacaktı ve bunlar meclise niyabeten ifa-yı vazife edecekler, meclisin her şube-i idare için müntehap ve mütehassıs zevattan mürekkep encümenleri ile daima irtibat ve münasebette bulunarak vazifelerinin istikametini her zaman milletin arzusuna uyduracaklar ve böylece vekiller heyeti ile meclis arasında meşrutiyet idarelerinde olmayan bir samimiyet teessüs edecek, bir taraftan meclis milletin hakiki ihtiyacatını yakından tetkike fırsat bulacak, bir taraftan vekiller şahsî ve münferit mesuliyetler altında şahsî ve münferid gayeler takip etmekten kurtularak memleket işlerinde samimi bir âhenk ve vahdet hasıl olacaktı.

Bu projenin tatbikine başladık, bazı Amerikan gazetelerinin M.K. Paşa'yı bu projeden dolayı Washington derecesine yükselttiklerini gören köhne hukuku esasiye nazariyecileri ne derlerse desinler, bu sistemin bir halk sistemi olmaktan başka pek çok faydaları da olacaktı ve bence en mühim faidesi, nezaret ve vekâlet makamları için ya şahsî menfaat endişesine ya fırkacılık ihtirasatıyla meclislerde açılan mücadelâta nihayet vermesi idi. Çünki hiçbir vekil ve-

ya nâzırın teşebbüs-ü şahsîsine müsait değildi; yalnızca projenin tatbikinden istifade hasıl olması için meclisin onu anlaması, kendi teşkilâtını ona uydurması lâzımdı. BMM bunu yapmadı. İstanbul'dan gelen meb'us arkadaşlarımızın propagandası ile birdenbire Meclis-i Meb'usan nizamname-i dahilîsini kabul ederek teşkilât-ı dahiliyesi ve vazife ve selâhiyeti itibariyle alelâde meşrutiyet meclislerinin mevkiine indi ve içtihad ettiği vekiller heyetini de meşrutiyet hükûmetlerinin mevkiine çıkardı. Dahiliye vekâletinden istifa ettiğim zaman meclise, teşkilâtındaki bu noksanı hatırlattım, kimse dinlemedi. İşte şimdiki şekil budur. Meclis hukuk-u padişahînin vârisidir, fakat alelâde bir Meclis-i Meb'usandır. Yalnız gayrımesul vekillerden mürekkep olduğu için, her zaman istediği kararı, hatta bünyesine, teşkilâtına, mevki-i hukukî ve içtimâîsine muhalif de olsa bilâtereddüt verir, verebilir ve vermektedir; çünki temyizi, tetkiki, tasdiki, âyânı, hükümdârı yoktur. Heyet-i Vekile ise meclise istediği şeyleri, istediği şekilde arz ederek bunun haricinde istediği gibi hareket eden vekillerden mürekkep bir heyettir ki, M.K. Paşa'nın rey ve müdahalesi olmasa kendiliğinden hiçbir müsib tedbir ittihazına kabiliyetli değildir. Bereket versin ki böyledir, çünki memlekette daha çok büyük mezalimin cereyanını intaç edebilirdi.

Bu proje mucibince BMM reisi, meclisin teşri ve icra kuvvetlerini cem' etmiş olmasına nazaran vekiller heyetinin de reisi olmak sureti ile bir nev-i "hakem" mevkiinde bulunacaktır. Bir müddet böyle gitti, bilahare yine hep hukuk-u siyasiye nazariyatının galatatıyla meşbu birçok fikirlere kurban olarak vekiller heyeti riyaseti ayrıldı, bu tefrik vekiller heyetini ve binnetice meclisin icra kudretini meclisin heyeti umumiyesine yani meclisin teşri kudretine muhasır bir vaziyete getirdi, çünki meşrutiyet idarelerinde kabinelerle meclis arasında ihtilâfiyatta hükûmdarın her iki tarafa da şâmil selâhiyet-i hakemiyesi vardı. Bizim eski proje de meclis reisinin icra riyasetini de uhdesinde bulundurmak suretiyle heyet-i vekilenin meclisle rabıtasını takviye ediyor ve müşterek mesuliyet sebebi ile ihtilafât-ı şedidede mâni oluyordu. Bugünkü şekilde ise kabinenin istinad edebileceği hiçbir kuvveti yoktur, mecliste tebarüz edecek bir adem-i hoşnudî meclis reisinin de bitaraf kalacağı bir ihtilâf derhal vekâletleri ve vekilleri tarûmar edebilir ve vekiller mütemadiyen tebeddül ederek vekâletler her gün başka başka igbicaclara duçar olmak bahtsızlığından kurtulamaz, işte bugün bu muvazenesiz kuvvetlerle idare-i umur ediliyor.

Meclise verilen, âzâya tevzi edilen yeni bir kanun lâyıhası gördüm. Burada kabine reislerinin meclisten intihabı ile âzânın meşrutiyet idarelerinde olduğu gibi bir reis tarafından liste tertibi ve itimat talebi şeklinde tayini tervic edilmiş ve meclis reisinin icra vekilleri heyeti üzerinde meclisin heyet-i umumiyesine niyabeten bir murakabe selâhiyeti verilmiş... Napolyon'un birinci konsüllüğünü andıran baş kumandanlık selâhiyetinden sonra, bu murakabe selâhiyeti ve kabinenin bu şekli yavaş yavaş meclisteki hakk-ı murakabeyi riyasette toplamak ve vekiller heyetini eski vükelâ heyetine kalb eylemek gerek meclisin gerek kabinenin mihver-i harekâtına meclisin gayrımesul ekseriyetine müstenit binae-

naleyh gayrı mesnet bir yed-i hâkimiyete tevdi etmek mânâsını taammüm ediyordu; bilmem müzakere edildi mi ve bilmem kabul edilecek mi?
Ankara hükümetinin mekanizması hakkında pek esaslı noktalara dair olan bu izahat ile iktifa ederek, az çok alâkadar olduğum işlere nakl-i kelâm edeyim.
Heyet-i Vekile'nin ilk teşekkülünde herkese vekâletler tevzi edilirken, bana da maarifi ayırdılar, M.K. Paşa'nın heyet-i vekilede benim arkadaşlığıma bilhassa ihtiyaç göstermesi beni kabulde muztar bıraktı. Fakat nedense galiba o sırada Adnan, Câmi ve Celâlettin Arif Beyler'den ayırmak istemedikleri Hamdullah Suphi Bey'e yer açmak arzusu ile maarifi bana bıraktırdılar. Hamdullah Suphi Bey hakkında M.K. Paşa'nın müsait bulunmaması üzerine, bu postu Rıza Nur'a verdiler, maliyeyi bana teklif ettiler. Kabul etmedim, nihayet şarta taliken İstanbul'dan Ferit veya Muvaffak Bey'lerin muvassalatına kadar kaydıyla deruhte ettim. Derhal Ferit Bey'e yazıldı ve hareket etti. Maliye vekâletine, bir kurşun kaleminden başka sermayesi olmayan bir maliye vekilinin yapabileceği kadar hizmet ettim zannediyorum. Ferit Bey gelir gelmez hemen meclise takdim ettiği bütçesinin esasat-ı hesabiyesini ve teşkiline başlanan muntazam ordu için biriktirdiğim birkaç yüzbin lirayı kendisine devrederek çekildim. M.K. Paşa maliyeyi bana bıraktırmamak taraftarı idi, fakat bermucib-i şart çabuk boşaltmak talebi ile isticâl edenler olduğu gibi her ihtimale karşı mecliste bütçesiz sarfiyat olduğundan bahisle kaynaşmaya başlayan garip propagandalar da vardı. Zaten yorgun ve hasta vücudun, zaten nümayişten, dağdağadan müteneffir ruhiyetime çok ağır gördüğüm vekâlet mevkilerini bırakmak için fırsat bekliyordum. Fakat Ferit dahiliyeyi kabul etmezsem, maliyeyi almıyacağını söyledi. M.K. Paşa halk teşkilâtının tatbiki için bir müddetçik kaydıyla olsun dahiliyeye geçmemi istedi.
Dahiliye'ye geçtim fakat ne oldu bilmiyorum. Onbeş günlük vekâletim zarfında onbeş istizah takriri verildi, Meclis-i Meb'usan nizamname-i dahilîsinde bile bir istizah kapanmadan diğeri yapılamazken, M.K. Paşa'nın gaybubeti, hukuk-u siyasiye muallim-i şehiri Celâlettin Arif Bey'in nasılsa mevki-i riyasetteki meşguliyetleri sırasında bu yolsuzluğa mâni olamayışı beni müşkil mevkie getirdi ve müebbeden hayat-ı siyasiyeye karışmamak azm-i kat'isi ile tekrar istifa ve meclisin iğbirarına rağmen istifamda ısrar ettim.
Siyaset-i hariciye itibariyle Şarka ve Rus inkılâbına takarrüpte memleket için büyük ümid-i necat gördüğüm ve şahsî kanaatlarım itibariyle de Müslüman âleminde Rus inkılâbını tâdilen vücuda gelecek bir sosyalist ittihadına merbudtbulunduğum için, bu mesleğimde tamamıyla bana taraftar görünen M.K. Paşa ile bolşevizme doğru bir cereyan tevlid ediyorduk. Bunun iptidalarını Sivas hayatından beri pek iyi bilirsin. Hükümet işleri ile alâkadar olduğum zaman bu mesleğimi tervice çalıştığım gibi, haricen de efkârı hazırlamak üzere gizli bir teşkilât vücuda getirdik. Bu teşkilâtın ismi Yeşil Ordu idi. Aynı zamanda Türkistan'da, İran'da, Azerbaycan'da bu isimde teşekküller haber alıyorduk. Orada çalışan arkadaşlarımızla muhabere ederek onların mesâisinden istifade etmek, hududumuz haricindeki teşkilâtı buraya rapt eylemek, bir taraftan onları

Rus istilâ-i siyasîsinden kurtarıp mutedil bir sisteme irca edeceği için onlar hesabına çok menfaatlı, bir taraftan bizi bütün bu İslâm kitleleri ile müttehiden hareket eder göstermek sureti ile kuvvetli bulunduracağı için bizim hesabımıza çok istifadeli, bir taraftan da Rusları ayrı ayrı Müslüman memleketlerle siyaset yapmaktan kurtarıp bizi tutmakla bütün âlem-i İslâmı tutmuş olacaklarına emniyet vereceği için Ruslar hesabına da oldukça kârlı bir iş idi. Diğer mühim bir nokta-i nazara göre de bu teşkilâtın faydası olacaktı. Hariçte çalışan arkadaşlarımız bu memleketin bu kadar hak sahibi evlâdı idi. Düşmanlarımızın takibat ve tazyikatından firara mecbur olarak memleketlerine avdet edemedikleri bir zamanda kendilerine az çok muavenet imkânını bahşedecek ve onları daha büyük bir gayretle bulundukları muhitlerde çalıştıracaktı. Reşid'in, Ethem'in, Fuat Paşa'nın dahil bulunduğu bu teşkilât bir müddet sonra M.K. Paşa'nın husumetini celbetti, dağıtmaya mecbur olduk. Bizi dinlemeyip faaliyete devam ve sebat edenler de bir vesile ile mahkûm edildi. Bir müddet sonra Mustafa Kemal Paşa (Komünist) namı ile ve tamamen Rus İnkılâbının aynını istihdaf etmek şartı ile bir fırka teşkilini teklif etti. Rusya'dan gelen bir tehlikenin ilham ettiği bir fikr-i mahsus ve zaruret-i siyasiye şeklinde bana adeta cebren kabul ettirilen bu işi bir fedakârlık addettim. Çünkü Komünist Fırkası namına ortaya çıkmakla bir kere bittabi çok kuvvetli husumetler celb edecektim. Saniyen bu fırkanın bizim memlekette gayesine göre bir şekl-i idare vücuda getirmesi adeta muhal iken ben muhali temenni eder bir adam vaziyetinde kalacak idim. Salisen komünizm haricinde hiçbir fırka namına bir daha hayat-ı siyasiyeye çıkamamak ızdırarına düşecektim. Bunları hep düşündüm. Hatta Maliye Vekili Ferit Bey de ihtar etti. Fakat reddedersem istikbalde tekrar bir mevki-i iktidar tasavvur ettiğime zâhip olacaklar korkusu ile kabulü muvafık buldum, teşkilâta başladık. Rus sefaretinin el altından idare ettiği zümreler vardı. Eskiden İstanbul'a merbuten teşekkül etmiş sosyalist gruplar vardı. Yeşil Ordu'nun tatil-i faaliyet kararını kabul etmeyen âzâsı vardı. Ethem'in millî kuvvetleri etrafında dönen bilir bilmez Bolşevik cereyanlar vardı. Bunları hep toplamak, makûl ve sâlim mecralara sokmak, memlekette Rus bolşevizmi ile Müslüman sosyalizmini tefrik etmek mühim bir işti. Benimle çalışan arkadaşlarım arasında çok miskin ve hasis hislerle faaliyetimizi tehir edenler bulunmasına ve bunların az çok Mustafa Kemal Paşa tarafından teşvik ve müzaheret de görmesine rağmen, bu meselede sonuna kadar sebat etmeyi bir namus borcu addettim ve mecbur olduğum bir muhaberede Mustafa Kemal Paşa'ya da böylece yazdım. Bu sırada idi ki, birdenbire Fuat Paşa'nın, Reşit ve Ethem'in, benim Rusya'ya iz'amım tasavvur edildi. Ethem hasta imiş gitmedi. Reşit gitmek istiyordu. Ben müteredditidim. Meb'us olduktan sonra beni İstanbul'a göndermeyen, ailemi görmek için Eskişehir'e kadar bile gitmeme müsaade etmeyen Mustafa Kemal Paşa'nın Fuat Paşa'ya müşavir olarak beni Rusya'ya göndermesi biraz garip geldi. Burada işe giriştiğimiz arkadaşlara da verilmiş sözüm vardı, muvafakat etmedim. Bunun arkasından Ethem'in biraderi Tevfik'in kendisine orduca muavenet edilmediğine dair şikâyetleri başladı. Ethem meselesinin başlangıcı bu idi.

Yozgat isyanını bastırdıkları sırada kuva-yı milliyenin muavenetine şitap etmeyi ve Ethem Bey'in mukarreratını kabul etmeyi kumandanlık sıfatını ağır görmüş olan Refet Bey sonradan anlaşıldığına göre, gizli bir adavet ve bir intikam hissine esir olmaktan men'-i nefis edememiş. Yine bu isyanın bastırıldığı hengâmda Ankara'da valilik eden ve Mustafa Kemal Paşa'yı hafiyelikteki kudret-i fevkalâdesi ile teshir eyleyen Yahya Galip Efendi'yi isyanın müsebbib-i manevîsi addederek Yozgat'ta muhakeme etmek üzere talep etmek gibi hafiflik göstermiş olan Ethem, Mustafa Kemal Paşa'nın da husumetini tahrik etmiş oldu. Bu hissiyatın şekl-i resmîsi ise muntazam ordu teşkilâtı idi. Filhakika millî kuvvetlerin yine burada ve bizden aldıkları vasî salâhiyetlerden istifade ederek yahut bilerek imâz-ı ayn etmemizden cür'et alarak yapmadıkları mezalim kalmıyordu. Binaenaleyh bunları muntazam bir ordunun zabtü raptına ithal etmek milletin selâmeti namına elzem idi. Bundan dolayı muntazam ordu teşkilâtı herkes tarafından kabul ve teşvik edildi. Yalnız ben millî kuvvetlerin millî şekillerinin muhafazasına ve ileride bütün ordunun millîleştirilmesine taraftar idim. Çünkü muntazam orduların da kuva-yı milliyeden çok ziyade tahribat ve suistimalâtı vakî olmuyor değildi. Muntazam ordu yapıldı. Bu meyanda Ethem Bey kuvvetleri de Birinci Kuvve-i Seyyare namı ile müstakil bir fırkaya münkalip oldu. Uşak cephesindeki muharebat başladı. Ethem kuvvetleri müstakil süvari fırkası olduğu için düşman içinde süratle ilerlemeye mecbur oluyor, sıkışınca geriden kuva-yı imdadiye yetişemiyor, sinirleniyordu. Ethem'le Reşit böyle bir manevra ile kendi kuvvetlerinin yavaş yavaş eritilmek istendiğini iddia ettiler. Vâkıa böyle bir maksattan şüphe dahi edilebilirdi. Ethem hasta olduğu için kuvvetlerinin başında Tevfik vardı. Bu çocuk çok sinirli bir adam[dı] İsmet Paşa'nın kısa, kat'i, esbab-ı mucibesiz emirleri karşısında asabileşti. Bir taraftan da Konya İsyanının teskinine azimet eden kuva-yı tedibiye kumandanı ve dahiliye vekili (bu ikisinin nasıl imtizaç edebildiğine hâlâ hayret ederim!) Refet Paşa (o zaman Bey) ilkbahar taarruzuna hazırlık namı altında 3, 4 bin kişilik bir süvari kuvveti cem' ediyordu. Diğer bir taraftan da Ethem kuvvetlerini teşkil eden bazı müfrezelere Ethem'den ayrılmaları için propaganda yapılıyor, küçük bir hadise iki tarafın da zahiren gösterdiği samimiyet altında çok hainâne istihzarat ile büyük bir tehlikeye münkalip olmak istidadını hasıl ediyordu. Reşit, benim de dahil olduğum bir müzakerede M. Kemal ve İsmet Paşalara Refet'in harekâtından şüphe ettiklerini söyledi ve açıkça itimatsızlıklarının sebebini anlattı. Suret-i zâhirede anlaşıldı, görüşüldü, barışıldı. İsmet Paşa kendisine ait işlerde büyük bir hulûs-u niyet gösterdi. Fakat nedense Refet Paşa kuvvetleri Ethem'in gerisinden çekilecekken çekilmedi, derece derece Ethem'i ihata eder bir vaziyet aldı. İşin vehametinden çırpındığım bir sırada Ethem'in pederini Eyüp Sabri Bey ile beraber gönderip baba itaatinden bilistifade Ethem'i itidale davet eylemeyi muvafık bulduk. Bir gece M. Kemal Paşa'ya haber gönderdik, muvafakat etti. Fakat garip bir eser-i talih, ne ertesi günü ne daha ertesi günü ne de üç gün sonra tren bulunamadı. Vükelâ Efendileri Eskişehir'e tenezzüh için mahsus trenle vagonlar tertip edilirken bu mühim meselenin halli için mutad hareket

programında bile eksiklik zuhur etti. Ethem'in Yunan ordusuna ilticası haberi, sanki buna intizar ediliyormuş gibi, faaliyeti tezyit etti. Ethem taraftarları toplandı. Komünist Fırkası namına ihtilâl yapıldığına, Ethem'in ve kuvvetlerinin bizim sevk ve tahrikimizle isyan ettiklerine, hatta benim de şahsen bu meselede alâkadar bulunduğuma dair rivayetler, dedikodular hep levs-i hasetten, levs-i menfaatten doğan birçok iğrenç cereyanlar memleketi istilâ etti. Eskişehir'de gayr-i münasip neşriyatından dolayı hükümetçe tatil edilecekken kurtarıp buraya celp ve başmuharrirliğini bizzat deruhte ettiğim Yeni Dünya gazetesi bir eşkiya yatağı gibi basıldı. Muharrirleri hapis edildi, sermuharriri ben olduğum gazetenin başında müdir-i mes'ul namına da benim ismim bulunduğu halde, en küçük bir arkadaşlık hissi ile haberdar bile edilmedim. Gazetede Ethem'in gönderdiği bir beyanname tab' olunmuş. Bu beyannamenin Kütahya'dan geleceğini bile haber alıp bazı meb'uslara söyleyenler, bunun tab' edilmemesi için bana bir tezkerecik bile yazmadılar. Beyanname tab' edildi ve cürm-ü meşhut halinde matbaa basılarak yakalandı. Gazete tatil olundu. Beyannameyi tervicen yazıldığı rivayet edilen başmakaleden dolayı (henüz intişar etmemiş ve dünyanın hiçbir tarafında cürüm teşkil etmesine imkân görülememiş [meyecek] bir makaleden dolayı) matbaa ve gazete müstahdemleri aylarca hapsolundu. Bu gazetenin müdür-i mes'ulü ben idim ve hiçbir şeyden haberdar olmayarak yatıyorum. İşte Ethem meselesi... Kanaatim itibariyle bu meselenin hâliki Ethem'in kahramanca hareketlerine karşı orduda uyanan hissi-rekabet, Ethem kuvvetlerinin zulmü yüzünden halk arasında hasıl olan nefret ve husumettir. Birincisi Ethem'i düşman karşısında yalnız ve imdatsız kalmaya, yavaş yavaş erimekten şüphe ederek aleyhinde bir suikast mevcut olduğunu zannetmeye ve nihayet kuvvet elinde iken isyan etmeye mecbur eylemiştir. İkincisi de Ethem kuvvetleri aleyhindeki harekât ve rivâyatın milletçe derhal kabul ve tervicine sebep olmuştur. Her iki âmil-i müessirin de müsebbibi Ankara'dır. Haset ve rekabet oradan başlamıştır. Ethem kuvvetlerinin Bolu, Düzce, Adapazarı ve Yozgat'daki mezalimi de buradan müsamaha görmüştür. Ethem isyan bastırmaya gittiği zaman kimse kendisine talimat vermemiş, kimse mertçe karşı karşıya görüşmemiştir. Ethem binlerce adam öldürdüğü, binlerce hayvanatı sürüp götürdüğü zaman Ankara'da itibar ve ihtiram görmüş, sonra kuvvetlerini ordu kadrosuna geçirip Ankara'ya hasta geldiği zaman Taşhan'da Hacı Şükrü'nün ihzar ettiği bir odada tedavi edilmiştir. Ethem hiyanet etti ise belki mazurdur, fakat onu bu harekete sevk edenleri Cenab-ı Hak affetmeyecektir.

Ethem gitti, Komünist Fırkası bittabi gitti. Belki çok iyi oldu. Çünkü Demirci'den ileri geçemeyen muzafferiyetlerle yakından, İnönü'nden, Eskişehir'den, Beylikköprü'den, Tanin'den daz-ı afak oldu. Ethem'i severdim, Rauf Bey; fakat M. Kemal'i Ethem'den de çok ziyade severdim, çünkü gayemi temsil ediyordu. Fakat Ethem hakkında yapılan işlerin muhakemesi, M. Kemal'e bittabi namusumla verilmiş sözümün icap ettirdiği alâka ve merbutiyet bâki kalmak şartı ile siyaset hayatından beni iğrendirdi, korkuttu, müteesir ve mütevehhim etti. O günden beri Meclisten ve bütün siyasî işlerden uzak yaşıyorum ve müsterihim.

Ankara'dan hükümetin ve meclisin nakli tasavvur olunduğu esnada, verdiğim sözde durmakta olduğum, Ankara'da sırf kendisine söz vermiş olduğum için oturduğumu söyleyerek, benim hakkımda ne emir vereceğini M. Kemal'den sordum. Bir zaman otursun demiş, bir müddet sonra, bilmiyorum ne şekilde konuşulmuş, çocuklarının nezdine gitsin rahat etsin demiş.

Şimdiki halet-i ruhiyemi açıkça yazayım. Siyasetin dedikodularından, leh ve aleyh cereyanlardan namusa, izzet-i nefse, haysiyet ve hiss-i merdangîye uymayan entrikalardan müterehhişim. Bunlardan muzdarip oluyorum. Hiç âdetim olmadığı halde vehim ve tereddüt içindeyim. Yaptığım işlerin selâmet ve adem-i selâmetinden bâis olacağı telâkkilerden, temasta bulunduğum insanların daima bir maksad-ı mahsusları olması ihtimalinden şüphe ediyor, muzdarip oluyorum. Esasen ta heyet-i temsiliyedeyken söylemiştim, belki hatırlarsın, ben meb'us olamam, yaptığım iyilikleri meclis kürsüsünden tâdat ederek alkış toplamak, yaptığım fenalıkları süsleyerek, örterek yağlandırıp ballandırarak bir sadakat itimadı ile muhafaza-i mevkiye çalışmak, müdafaa ettiğim bir fikrimi cahil, fakat o esnadaki hiss-i müşterekler gibi teheyyüce müsait bir hücum ile istihfaf edildiğimi görüp tahammül etmek icabında hakareti hazma alışmak benim müsteid olduğum şeyler değil, belki biz müstenip ve muhteririz? Binaenaleyh ne şekilde olursa olsun, siyaset adamı olamayacağıma kaviyen iman etmişim. Bu vaziyetim ve bu halet-i ruhiyem ile ilim gibi edebiyat gibi yahut bunlar bizim memlekette on para etmez metalar olduğu için, ziraat ve çiftçilik gibi âsude ve sâkin mütevekkil ve mütevazi mesleklerde yaşayabileceğimi zan ediyorum. Dağdağa ne şekilde olursa olsun tüylerimi ürpertiyor, beni müteessir ediyor.

İtikadım, imanım değişmemiştir. Bence Türkiye davası muvakkattir. Benim gayem İslâm âleminde bir inkılâp davasıdır. Bu davayı yürütemedim, çünki kimseye anlatamadım. Çünki siyasî menfaatler, siyasî nokta-i nazarlarla muhakeme edilen gayeler arasında benim gayem en müsait, en mütevazi, en ihtirazsız, en hayalî bir gayedir. Fakat ben er geç bunun tahakkukunu şüphesiz görüyorum. Er geç bir Sosyalist İslâm Cumhuriyeti tezahür edecek ve eşya vahdetine âmil olacaktır. Bu gayeme kitap yazarak hatta roman yazarak bile çalışabilirim. Memlekete gelince ona borcumu veremediinse, artık helâl etsin çünki kudretim bu kadar.

Hiç kimsenin çalışmadığı zamanlarda bir mülâzım tevazuu ile çalıştığımı gördünüz, bununla müftehirim, çünki her şeyden evvel senin büyük kalbini bana tanıtırmış oldu. Fakat bugün İstanbul'dan fevç fevç gelmiş, her biri bir şube-i ihtisasta muvaffakıyetler göstermiş, davay-ı millîyi bizim kadar değil, bizim anlayamayacağımız kadar derinden anlamış, hatta bizi davay-ı milliye selâmeti namına mazur görmeye başlamış zevat-ı muhtereme var ki, muzır, müfrit, tufeyli bir vaziyette ortada "ben de varım, benim de hissem var" gibi dolaşmak bana ağır gelecek. Senin gibi olsa idim belki senin kadar yüksek ulüvv-ü cenabı taklit etmek ister, hissiyatımı öldürür, sebat ederdim. Çünki davanın bir mümessili de sensin, fakat ben öyle değilim.

Aziz Bey'e söylediğim gibi senin yanında ve senin hizmetinde can vermek benim için mucib-i iftihardır. En tehlikeli işler için beni en fedakâr arkadaşlarının en başına yaz, fakat mecliste, hükûmet işlerinde fiilî bir mevkiden bana hizmet teklif etme. Mecliste irtibatımın devamı başka geçinecek bir şeye malik olmadığım içindir ki, altı aylık mezuniyetimin hitamında bir tüccar kâtipliği, bir çiftlik kâhyalığı falan bulursam, derhal istifa ederek bir rey mevkiini beyhude âtıl bırakmak cürmümden de istifa edeceğim. Tahassürle ellerinden, gözlerinden öperim, muazzez ve kahraman kardeşim.
Hakkı Behiç

(Mustafa Kemal Paşa'ya ve lûzum göreceğin alâkadarâna sence bir mahzur yoksa okuyabilirsin. Tekrar gözlerinden öperim.) H.B.

Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunlarından Sayın Ahmet Arda'nın 1976-77 ders yılında hazırladığı bir Lisans Semineri çalışmasından alınmıştır. Kendisine teşekkür borçluyum.
(A.F. Cebesoy'un anılarında Hakkı Behiç'ten aktardığı sözlerin kaynağının bu belge olduğu anlaşılıyor.)

5) ÇERKES ETHEM MARŞI'NIN GÜFTESİ

Millî Kahramanımız Ethem
Yoldaşın Marşıdır Ki

Üstadâne bir zevkle bestelenmiştir:

Güneş, ay gibi ülkeyi parlattı
Kahraman Ethem, cihadın senin!
Garbı, cihanı yerinden oynattı
Kahraman Ethem, nejadın senin!

Felek Milleti yasa salmıştı
Gökleri kara bulut sarmıştı
Çocuk, ihtiyar imdat dilerdi
Düşman zulmünden feryat ederdi

Erler içinde arslanca durdun
Eğildi sana, bayırlar, dağlar!
Alçak düşmanı her yandan bozdun
Kopardın ve kırdın, çözüldü bağlar

Yurdun Kafkas'tır, uludur oymağın
Kalplerde böyle yadların vardır!
Gönlün yücedir, dünyadır oynağın
Âlemde böyle adların vardır!

Tek yapraklık bir el-ilânı

6) BAKU'DAN RESMÎ FIRKA ELEŞTİRİSİ

Yeni Dünya'nın ilk serisinin son sayısından bir değerlendirme
sayı 67-19, 17 Şubat 1921

Anadolu'da Resmî Komünist Fırkası

Gittikçe Türkiye "resmî" KF'nın mahiyeti tavazzuh ediyor. Bu hafta matbu programlarını, teşkilât nizamnamelerini, bir de "yümnülkerim fırka teşkilâtının intizam kesb etmesi münasebetiyle" neşredilmiş beyannamelerini aldık. Her şeyden evvel Anadolu BMM ve Hükûmetinin KF namıyla bir fırkanın serbest serbest teşekkülüne ve neşriyatta bulunmasına müsaade etmesi, nazarımızda inkılâba doğru atılmış büyük kıymeti haiz mühim bir hatvedir. Fakat bu adımı gözden geçirdiğimiz zaman, yine İttihat ve Terakki oligarşisine müşabih bir "klik diktatörlüğü" hazırlamak maksadı ve halkı irşat ve tenvir etmek ve sınıfî teşkilâta mazhar kılmak değil, belki arkasından gider görünerek eskisi gibi istismar etmek ve aynı zamanda cihan proletaryasının teveccühünü kazanmak taktikası takip olunduğu kanaati hasıl olduğundan en canlı noktalarına dokunmadan geçemiyoruz.
"Hiçbir suitefehhüme tahammül edemeyecek esasat hakkında izahat" vermek isteyen beyannamede gördüğümüz komünizmin tarifatı deve kuşunun hem deve gibi yüklenmeden hem de kuş gibi uçmadan kurtulmak için gâh kanatlarını gâh bacaklarını göstermesi kabilinden afakiyat ile meşbu buluyoruz. Mahsusan karartılmış satırlar arasında Komünizmin aydın gayeleri güçlükle keşf olunuyor. Beyanname en ziyade komünizmi "dinî" ve "vatanî" gayelerle kabil-i imtizac ve "asr-ı saadet muamelât-ı müsavatperveranesine müstenit", "İslâmiyet icabatına muvafık" bir şekilde göstermeğe çalışıyor. Ve içtimaî inkılâbın "müfrit tedbirlere" ihtiyaç hissettirdiği hakkındaki "zehabı red" ediyor. Sınıfî mübarezeden o kadar ihtiraz ediyor ki, "bilâistisna bütün beşeriyetin saadetini ve sükûn ve intizamını hedef ittihaz eden bir gayenin kendisine taban tabana zıt vesaite muhtaç olması gayr-i tabiîdir" diyor.
Beyanname diyor ki, "İnkılâp tekâmül demektir. İhtilâl ancak asrın harekât-ı inkılâbiyesine karşı anudane bir ısrarla kapılarını kapamak isteyen milletlerde vücuda gelebilir." Bu milletler tabiî kapitalist emperyalist milletlerdir. Fakat bir kere hiçbir milletin fukara ve emekçi sınıfların, istismar altında ezil-

melerini istemezler ve onları kapitalin boyunduruğundan kurtaracak inkılâba karşı kapılarını kapamazlar. Beyannamenin tarifince "silâhtan da müessir olan sermaye"dir ki, elinden şikârını kaçırmamak için en kanlı mukavemetten çekinmez ve hiçbir zaman kendi arzusuyla hâkimiyeti "sâye" terk etmez. İnkılâp için şüphesiz bir tekâmül devresinin geçirilmiş olmasına lüzum vardır. Fakat bu tekâmül devresine delâlet edecek alâmetler ancak sınıfî mübarezelerdir. İşçiler ve fakir çiftçiler zenginlerin sermayedarların istismarından kurtulmak için mütemadiyen teşkilâtlanmaya, kuvvetlenmeye, silâhlanmaya muhtaçtır. Her ne zaman işçiler sermayenin istismarı yüzünden çektiği esareti hissedecek bir sınıfî şuura malik olur da kendini tahlis etmek maksadıyla teşkilâtlanmaya atılırsa, sermayenin zulümlerine karşı koymaya başlarsa, işte o zaman inkılâba sevk edecek tekâmül devresi başlamış olur. Ve bu devre sınıfî şuurla teşkilâtlanıp silâhlanan işçilerin sermayedarları mağlûp ve istismarcı sınıfların kâffesini hâkimiyetten ıskat etmesiyle nihayet bulur. Bir memlekette hayatî menfaatler zıddiyeti içinde yaşayan sınıflar arasındaki mübareze sınıfî bir şuur ile şiddet kesbettiği nisbette inkılâba yaklaşılır ve inkılâp o nisbette şiddetli ihtilâllerle husul bulur. İşçileri tahrik etmeden, onlara sınıf benliği vermeden, siyasî terbiyeye tevessül etmeden, hâsılı elleri nasırlı, bedbaht mazlum kitlelere, sefaletlerine sebep olanları tanıtmadan, onları düşmanlarıyla mübarezeye hazırlamadan ve alıştırmadan nasıl bir içtimâî inkılâp beklenebilir?

İnkılâp ve tekâmül nazariyesini ortaya çıkaran beyanname, bizim memleketimizi, Türkiye'yi acaba "tekâmül"e mazhar olmuş mu addediyor? İfadesinden o fikirde olduğu anlaşılıyor. Fakat, nasıl, neye göre?.. Burası meskût. Bir de içtimâî inkılâp ile bu inkılâba sevk edecek olan "fakir ve bugün hukuk-u siyasiyeden mahrum kitleler hâkimiyetini", proleter diktatörlüğünü beyanname karıştırıyor. Proleter diktatörlüğünü tesis eden Rusya inkılâbı henüz siyasî mahiyettedir; içtimâî evsafını kazanabilmesi için o diktatörlük altında uzun seneler uğraşılacaktır. İstihsal ve istihlâkı komünizm esasatına muvafık bir şekle sokmak mutlaka memleketin sınaat ve ziraatını merkezîleştirmekle, bu da memleketi baştan başa makineleştirmekle, elektriklendirmekle mümkün olur. Buna göre, Rusya dahi bizzat Lenin'in ifadesine göre, galebeden daha 20-30 senelik bir mesafe kadar uzaktır. Fakat Rusya işçisi uzun senelerden beri mübarezeye alıştırıldığı için bugün Rusya haricî ve dahilî kapitalin mezaliminden kurtulmuştur. Orada hummalı bir faaliyetle işçi sınıflarının terbiye-i siyasiyesi ve mübareze kabiliyeti arttırılmaktadır; bütün memleketi içtimâî inkılâba sevkedebilecek bir fırka, Bolşevik-Komünist Fırkası kuvvetle teşekkül etmiştir. Öyle ki umum cihan proleterleri gittikçe Moskova'da teessüs eden Komünist Enternasyonalin platformasını kabule şitab ediyor. Her tarafta "proleter diktatörlüğü" esasatı burjuva demokratlığı fikirlerine galebe ediyor. Her ne taraftan bakılsa, istikbal müemmen görülüyor. Fakat ne azim bir mübareze ile, ne şiddetli ve kat'i bir faaliyetle!

Evet henüz baştan başa makineleşmeyen, elektriklenmeyen bir memlekette siyasî mahiyette bir inkılâp vücuda getirilemez. Fakat hâkimiyeti eline alacak iş-

çiler, rençberler, emekçiler "sınıfî şuur"a mazhar olmadan, teşkilâtlanmadan, mübarezeye hazırlanmadan, silâhlanmadan inkılâp olmaz.

T. resmî KF'nın beyannamesi seri bir inkılâba, hem de kimsenin burnu kanamadan husule gelecek bir inkılâba istical eder gibi görünüyor! Daha doğrusu 1908'de olduğu gibi şahsî diktatörlüğe isâl eden bir askerî pronunsiamento veya Bâbıâli Baskını gibi bir siyaset hokkabazlığı kuruyor. Fakat bu gibi hadiselerin nelere müncer olduğunu tecrübe ettikten sonra tekrar edilmelerini tasavvur etmek bile cinayettir. "Dinî", "vatanî" maske ile dahili ve "insanî", "iştirakî" nikâp ile harici iğfal ederek hükûmeti elde etmekten fukara sınıflar için nasıl bir hayır ve menfaat beklenebilir? Gönül arzu ederdi ki, bedbaht memleketimizde, nihayet fakir halkı hakikaten düşünen ve ona vasîlik değil, yoldaşlık ve kılavuzluk eden insanlar yetişsin! Heyhat!

Beyannameye göre:

1- "Eşraf-ı memleket icray-ı tegallübe fırsat bulmuş zevattır; bunları işçi hayatının muhriplerinden telâkki etmek büyük bir haksızlığa müncer galat-ı rüyettir."

2- Memleketimizde tufeyli bir hayat yaşayan ve adetleri birkaç kişiyi geçmeyen ağniya istisna edilirse köylünün ve işçinin hayat ve saadetini imha ederek maişet-i zatiyesini temin eden kimse yoktur.

3- Komünizmin vücuda getirmek istediği iktisadî usul-i iştirak büyük istihsalâtta cemiyetlerin menafi-i umumiyesi namına hükûmetlerin müdahalesidir. Halbuki bizim memleketimizde büyük sanayi, büyük istihsalât mevcut değildir... ilâh.

İşte resmî fırkanın kâtib-i umumisi imzasıyla intişar eden beyanname bu derece renksiz, bu derece oportünisttir.

Fakat resmî fırkanın hakiki mahiyeti ne beyannamesinden ne de pek daha ziyade vazıh olan siyasî programından anlaşılamaz. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki gibi bir "klik oligarşisi", şahsî bir diktatörlük tesis etmek gayesinin takip olunduğuna kanaat getirmek için teşkilât nizamnamesine bakmak kâfidir. Program "bazı sınıfların hukuk-u siyasiyesinin tahdidini" kabul ettiği halde, nizamname sınıf farkı gözetmeksizin "fırka programını kabul eden, fırka teşkilâtından birinde çalışan, fırkanın mukarreratına itaat ve inkıyat eyleyen ve âzâlık ücretini tediye eden" bilcümle kimselere fırkanın kapısını açık bulunduruyor. İşçi ve köylü olmayan âzâ için namzetlik müddeti ise azami üç aydır.

Fırka teşkilâtına gelince, bütün işler karyelerde (3-5), kazalarda (5-7), vilâyetlerde (9-12) kişilik birer idare heyeti tarafından tedvir olunur. Fırkanın umumî kongresi, vilâyetlerden intihap ve izam olunacak birer murahhasla fırka meb'uslarından ve fırkanın teşkilâtına dahil vekil ve komiserlerden teşekkül eder. Merkez-i umumîyi de bu kongre seçer.

Tıpkı İttihat ve Terakki teşkilâtı!.. Hani sınıfî mübareze, hani istismarcı sınıfların hukuk-u sîyasiyeden mahrumiyeti, hani işçi sınıflarına terbiye-i siyasiye verecek hücre teşkilâtı? Hani burjuva hükûmetlerine adem-i iştirak esası?..

Adam sen de, bunlara ne lüzum var? Bu gibi engeller mevki-i iktidara çıkma-

yı geciktirir. İşçi sınıflarını istismara çabuk yol buluruz. Halbuki böyle doğmuş(?) teşkilât...

Azami üç ay içinde bütün İttihat yârânı dünyanın en koyu komünisti olur. İçlerine bütün spekülatörleri, bütün muhtekirleri alabilirler... Öyle ya, bunlar küçük sermaye sahibidir. Bunlar beyannameye göre, himayeye bile müstehaktır... –Yalnız tüccar, sarraf, muhtekir, banker, eşraf, âyân, kumandan, jandarma, polis... sınıfları değil, mollalar da makbul...– Asr-ı saadetin müsavatperverliğine avdet etmiyor muyuz? Komünizm İslâmiyet esasatına elifi elifine mutabık değil mi ya...

Âlâ! Sonra! Sonrası ne olacak? Herkes yine eskisi gibi... yani gittikçe yekûnu kabaran bütçe kemafissabık maaş olarak gittikçe adetleri artan [memurlar] arasında taksim olunacak haricî ve belki de dahilî ticaret inhisar altına alınarak hasılatı tufeyli münevverler menfaatine bütçeye zam olunacak; vergiler şimdilik aynıyla ve belki birkaç kat daha fazlasıyla ibka edilecek; küçük sınaat erbabı diye bazı müntesibîn bütçede himaye olunacak; hükûmet hesabına bazı âletler, makineler getirilerek bazı müntesibîn daha çiftlik veya fabrika sahibi edilecek... Anadolu'nun cefakâr Mehmetçiği de kemafissabık iki yıldız arasında aç, çıplak, yorgun.. argın çalışmakta berdevam olacak..! İşte resmî KF'nın neşriyatını iyice tetkik ettikten sonra bizim vicdanımızda hasıl olan kanaat bundan ibarettir. Bizi sözle değil, fiiliyatla tekzip etmek ise muhterem yoldaşlara ait kalır.

Sınıfî mübarezeden ve işçi teşkilâtından o derece ihtiraz eden, bir oligarşi marifetiyle içtimâî inkılâp hazırlamak ütopisi peşinden koşar görünen resmî komünistlere sormak isteriz: acaba Anadolu'nun işçisine ve fakir rençberlerine nâfi herhangi bir kanunu meclisten geçirmeye hiçbir zaman muvaffak oluyorlar mı? İşte bütün burjuva memleketlerinde uzun senelerden beri kabul edilmiş olan kooperatif kanunu dokuz seneden beri bizim meclislerimizin kabulüne mazhar olamıyor. İşte (temsil-i meslekî) kanunu da –işittiğimize göre– reddolunmuştur. Burjuvazya –tüccar, ayân, eşraf– bu derece müteyakkız ve hâl-i harbe geçmiş iken işçi ve rençber sınıflarının mazlum mazlum bekletilmesinden ne fayda umulur? Kooperatif kanunu gibi muslihane bir mübarezeyi bile kabul etmek istemeyen Anadolu burjuvazyası acaba mütezayid vergi [vermeyi?] kabul eder mi veya Ziraat Bankası'nın sırf fakir ve mülksüz sınıflara mahsus bir müessese olmasına ve artık zenginlerin bu bakımdan istifade etmesine razı olur mu? Anadolu burjuvazyası memleketin istiklâl-i iktisadîsini fakir işçi ve rençber kanıyla kazanmak ve sırf kendi faydası için kullanmak ister. Meselâ serbesti-i ticaret ve sınaat seyri altında yüksek gümrük tarifeleri.. işte Anadolu BMM'nin ve yüksek burjuva parlamentolarının şevkle kabul edeceği kanunlar bu kabildendir ve bunun içindir ki [buna karşı da?] fakir sınıflar teşkilâtlanmalı, kendi metaliplerini.. kendi gayelerini anlayacak ve müdafaa edecek bir hale gelmelidir. Bu ise, renksiz, ütopist ve oportünist programlar ve mesleklerle kabil-i istihsal değildir.

7) TEVFİK RÜŞTÜ'NÜN KEYK'E SUNDUĞU İKİ RAPOR

Moskova, 21.2.21

Yoldaşlar,

Öncelikle size Ankara'dan aldığım çifte yetki konusunda bilgi vermeliyim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, beni, bir yandan, meclisin onayıyla kısa süre önce buraya gelmiş olan inceleme heyetinin bir üyesi olarak, Rus Devrimi'nin aydınlattığı o büyük ilkelerin uygulanmasını ve ayrıntılarını incelemekle görevlendirdi.

Öte yandan, özellikle, bedeniyle ve ruhuyla kısa süre önce size katılan çok genç bir komünist partisi tarafından gönderildim. Benim açımdan tek bir hedef güden ve eskiler için hacca gitmek kadar kutsal, o kadar arzu edilir bir görevi yerine getirme fırsatı doğuran bu iki görevi gönüllü olarak kabul ettim.

Türkiye Komünist Partisi 1920'nin Mayıs ayında kuruldu. Hükûmet tarafından, dört aylık bir illegal yaşamdan sonra tanındı.

Halihazırda, Ankara'da yayımlanan bir günlük gazeteye [*Yeni Dünya* (orijinalinde Türkçe – ç.n)] sahibiz ve Büyük Millet Meclisi'nde 30'u aşkın üyemiz var. Üyeliğe kabul için tüm koşulları ve bekleme süresini ciddi bir biçimde uyguluyoruz ve şu anda Büyük Millet Meclisi'nde yayılmaya ikincil bir önem atfediyoruz. Tercihimiz, Türkiye'nin büyük kitlesini oluşturan cahil yoksul köylüler ve memurlar, ilkokul öğretmenleri, tek kelimeyle proletarya ve aydın gençlik arasında propagandayı dur durak bilmeksizin sürdürmektir. Aynı zamanda..... (bir sözcük okunamadı) devrimci önderlerini de kazanmaya çalışıyoruz ve kazanıyoruz.

Bunlar Türkiye'nin en iyi unsurları. Öte yandan Zonguldak madencilerinin ve Karadeniz demiryolu işçilerinin ve denizcilerin örgütlenmesini tamamlamakla uğraşıyoruz, meslek birliklerinin örgütlenmesine de, bunlara komünist propagandistleri katarak yardımcı oluyoruz.

Hazırlık aşamamız henüz tamamlanmadı. Yine de çeşitli devrimlerden çıkartılmış derslerden yararlanarak acele ediyoruz.

Her şeyden önce gerekli fedakârlık zihniyetine, devrimci imana sahip güçlü bir örgüte dayanmak istiyoruz. Bunlara özellikle şunu öğretmek istiyoruz. Bunlara özellikle şunu öğretmek istiyoruz ki, emeğin ve emekçilerin egemenliğini sağlamak ve gerek kendilerini, gerekse onlara ait olacak ülkeyi özgürlüğe kavuşturmak amacıyla onları iktidara getirmek istiyoruz; zira kapitalist sistem ayakta kaldığı sürece siyasal bağımsızlıktan sonra da ekonomik bağımlılık ağırlığını hissettirmeye devam edecektir. Bu alandaki ilerlememiz oldukça hissedilmektedir.

Büyük Millet Meclisi'nde izlediğimiz hatt-ı harekât ilkelerimize sıkı sıkıya sadık kalarak ve davamız için herhangi bir yarar sağlanabilecek en küçük fırsatı kaçırmaksızın, dünyanın büyük burjuvazisinin bugün dayandığı güçlere karşı amansız bir savaş ilan etmiş olan halihazırdaki Ankara hükûmetini destek-

lemekten ibarettir. Burada itiraf etmeliyim ki, halihazırdaki hükümetin devrimci önderleri, elbette kimi ihtiyat paylarıyla, bize karşı koymak bir yana, hazırlık çalışmamıza yardımcı bile oluyorlar. Milletvekilleri arasında da verimli bir komünizm propagandası yürütmekten geri durmuyoruz. Ve özellikle komünist olmayan milletvekillerini, dünyanın kurtuluşu için kendini feda eden ve sosyal ve ekonomik devrimin olanaklı olduğunun kanıtını borçlu olduğumuz Sovyet Rusya'yla işbirliğini sürdürmenin zorunluluğuna ikna etmeye çalışıyoruz. Rusya ile Türkiye arasında, aşikâr olmayan, bir takım büyük benzerlikler var. Benzer hareketler Avrupa'nın başka bir ülkesinde cereyan etseydi, bu bizim açımızdan, şu andaki kadar yüreklendirici olmazdı. Partinin gelecek kongresinde, daha önemli kimi yeni taktik ve faaliyet kararları elbette alınacaktır.

Size, işte bu genç ve inançlı partinin kardeş selamlarını ve derin hayranlığını getiriyorum. Bu hızla kaleme alınmış notta, incelenmesi oldukça ilginç bir başka sorunu ele almam gerekiyor.

Fabrika hayatının neredeyse bulunmadığı Türkiye gibi bir ülkede komünizm fikri nasıl ortaya çıkıyor? Bu basit bir fantezi olmasın?

Aşağıdaki yargılar, gerek Anadolu'nun sosyal yapısı hakkında birtakım açıklamaları, gerekse yüzyılımızın başından bu yana yer almış değişik devrimler ve bu ülkedeki partilerin gelişimi ve bu partilerin içinde her zaman var olagelmiş iç çatışmalar hakkında kimi tarihsel bilgileri gerektirmektedir. Ancak böylesi bir sunum, çok uzun olacaktır ve ayrıca bu raporun çapını aşar. Burada sadece özel bir teze işaret etmekle yetineceğim. Dolayısıyla bu konuya burada kısaca bir göz atacağım.

Günümüz Türkiyesi, çoğunlukla yoksul köylülerden ve büyük ölçüde henüz örgütlenmemiş yüz bin dolayında işçiden ve tümü de yoksul olan devlet memurlarından, ilkokul öğretmenlerinden ve subaylardan oluşmaktadır.

Ülkedeki işçilerle ilgili olarak verdiğim yaklaşık sayı, çiftliklerde ve ormanlarda çalışanlar da dahil olmak üzere sözcüğün tam anlamıyla tüm işçileri içermektedir.

Zaten son derece kısıtlı olan, ülkenin zengin sınıfının büyük bir bölümü, İstanbul ve İzmir gibi kıyıların ticaret kentlerinde bulunmaktadır. Marmara ve Akdeniz'deki bu tür kentler halen emperyalist devletlerin işgali altındadır. Bununla birlikte, bu zenginlerden kimilerine demiryolu ağı üzerindeki büyük kentlerde de rastlanmaktadır. Ancak hemen belirtmeliyim ki, Küçük Asya'nın doğusu ve Adana, askeri işgallerle ve ardı ardına yaşan göçlerle yıkıma uğradı. Doğrusunu söylemek gerekirse, tüm Anadolu, büyük savaş boyunca orduların sürekli harekâtlarıyla tarumar oldu. Günümüz Anadolusu, her ne kadar milliyetçi bir rejime tabi olsa da, dikkate değer bir direniş gösterebilecek güçlü bir burjuvaziden yoksundur. Sözde burjuvazi, yani mevcut birkaç yüz zengin ve bunlara dünya savaşı sırasında kimi benzerleri, bana göre, Avrupalı kapitalistlerin uşakları olarak değerlendirilmelidir. Bunların çoğu da, bugün, aylak efendilerinin yanı başında, Türkiye sınırları dışındadır. Büyük toprak sahipleri az sayıda-

dır ve ülkede dağınık haldedir. Bu büyük toprak sahiplerinin çoğunluğu Kürdistan'da ve Büyük Millet Meclisi'nde benim temsilcisi olduğum Menteşe vilayetinde bulunmaktadır.
Türkiye'deki köylülerin çoğu, az veya çok toprağa sahiptir. Anadolu'da hâlâ işlenmemiş görece büyük topraklar vardır ve sahipleri olmadığı için devlete aittir. Vurgulanması gereken bir diğer nokta da, özel bir inceleme gerektiren "Vakıf" sorunudur.
"Yarıcı" adı verilen topraksız çiftçiler, Türkiye'nin Avrupa bölümünde kalmıştır ve bunlara ancak varlıklarını sürdürebilen kimi çiftliklerde rastlanmaktadır. Mevcut çiftliklerde genellikle işçi eksikliği hissedilmektedir.
Orman sorunu, toprak sorununun hissedilmediği kimi vilayetlerde daha önem taşıyordu. Büyük Millet Meclisi, son zamanlarda, bir yoldaşın girişimi üzerine, ormanların nüfusa göre köylerde dağıtılması yasasını kabul etti.
Zaten az sayıda olan ve Avrupa kapitalizmine özgü ekonomik kurum ve kuruluşlar da, Ankara hükümetinin şu anki sınırları dışında kalmıştır. Tütün şirketi, Düyun-u Umumiye, demiryolları hükümet tarafından müsadere edilmiştir.
Dikkat edilecek bir nokta da şu ki, köylüler, çiftçilerin hükûmete ödedikleri Aşar adlı vergi sisteminden ve ağırlığından şikâyet etmektedir. Büyük meclis, bu aşikâr olguyu saptadı ve bunu gelecek yıl düzeltme sözü verdi. Meclisimizde eksik olan, sosyal demokrat kararlar değildir.
Böylece geniş kitlenin şikâyetinin olabildiğince etkili biçimde giderileceği düşünülmektedir. Bunun ardından kötü idari sistemi değiştirme ve tartışma zemini olarak az veya çok değiştirilmiş Sovyet sistemini alma kararına da varıldı; nitekim büyük meclis daha şimdiden hem yürütme, hem de yasama erklerine sahiptir. Biri hükûmetten, diğeri halk partisinden olmak üzere iki tasarı sunuldu. Bu tasarıların ruhu, halka yönelmektir. Ne var ki bir toplumsal devrimde "ya hep ya hiç" olur; bu noktaya varılacaktır. Ancak kabul etmeliyim ki, cehalet ve yönetici sınıfların konumunu pekiştirmek üzere yüzyıllardır halkın tabi olduğu din sömürüsü hâlâ kitlelerin gözünü kör etmeye ve çıkarlarını açık bir biçimde görmelerini engellemeye devam etmektedir. Partinin bu iki etkeni hesaba katmayacak bir taktiği, kesin başarısızlığa mahkûmdur. Proleter kitlelerin manevi hazırlığını önceden gerçekleştirmeden ülkede mutlu bir değişiklik yapılamaz. Bu hazırlık da, hiçbir durumda, büyük çoğunluğu komünizme sempati duyan, ülkemizin bugünkü devrimcilerinin ve aydın gençliğinin desteğini sağlamadan başarılamaz. Cehaleti ve din sömürücülüğünü yenilgiye uğratacak durmak bilmez propagandanın en güçlü etkenleri, bunlar olacaktır.
Bu yüzyılda ülkede birbirini izleyen ve özellikle emperyalist kapitalizmin gerçek yüzünü ortaya çıkartan dünya savaşından sonra meydana gelen çeşitli devrimler, genellikle kitlelerin; özellikle devrimcilerin zihinsel gelişmesinde önemli bir etki yaratmıştır. Özellikle işaret etmeliyim ki, savaş süresince Almanya'yla ilişkiler, Brest-Litovsk düellosu, ateşkeslerin ve barış anlaşmalarının acımasızlığı ve devrimci Rusya'yla komşuluk şimdiye kadar devrimci milliyetçi kalmış zihniyetlerin komünizme yönelmesinde özel ve muazzam bir yer tut-

muştur. Ahlâktan yoksun kapitalizm ve emperyalizmin iğrenç yüzünün ortaya çıkışının yarattığı manevi yıkım karşısında, bizzat kendinde de fark ettiğim üzere, birçok devrimci zihin, komünizmin ilkeleri Rus devriminin dehaları tarafından böylesine güzel açıklanıp ortaya konmasaydı ve gerçek sosyalizmin kuruluşu yardıma koşmasaydı, kaçınılmaz olarak anarşizme düşerdi. İşte komünizm fikri, bizim devrimci çevrelerde böyle oluştu.

Burjuvalaşmış feodal beyler, dünya coğrafyasının yeni haritalarını istedikleri gibi çizmek üzere, şampanyaların su gibi aktığı, kuş sütü bile eksik olmayan sofralarda yenen akşam yemeklerinden sonra toplantılar yaparken, eski kölelerin yanına yeni köleler eklemeye çalışırken ve nihayet bu baylar, spekülasyonu kendi tekellerinde tutmak için işledikleri büyük cinayetin giderlerini kapatmak üzere insanı şimdiye dek görülmedik ölçüde sömürmek istedikleri birtakım anlaşmalar imzalarken, Türkiye'de kendileri de mazlum ve mazlumların dostu olan birtakım insanlar, Rusya devriminin ilkelerini incelemeye koyuldular. İlk olarak, varlık nedenlerini yitirmiş eski siyasal partilerin tümünü yıkarak işbirliği içine giren Türkiye devrimcileri Erzurum ve Sivas Kongrelerinde, bu iki kongreyi toplayanların zaten doğal önderi olan Mustafa Kemal Paşa'yı başkan seçtiler; ve Türkiye devrimcileri, ülkelerinin siyasal ve iktisadi bağımsızlığını sağlamak üzere ulusal devrime giriştiler. Türkiye Büyük Millet Meclisi bu devrimden doğdu. Bu meclisin en solcu üyeleri, kendi aralarında hararetli tartışmalardan sonra, insanlığın sefaletini giderecek ve dünyayı kölelik ve sömürüden kurtaracak, nihayet sözcüğün saf anlamıyla emeğin hükümranlığını sağlayacak, böylece insan onurunu kurtaracak tek gerçek araç olan büyük dünya sosyal devrimine katılmaya karar verdiler. Gördüğünüz gibi yoldaşlar, Türkiye komünist partisini, büyük meclis dışındaki yoldaşlarla işbirliği içinde, vicdani kanaatlerimiz doğrultusunda oluşturduk ve daha önce de belirttiğim gibi, bedenen ve ruhen, haklı ve makul büyük davaya katılmaya geldik.

Bu beyanlarımın içten samimiyetinden emin olunuz yoldaşlar; ve Türkiye komünist partisi merkez yapısının en azından 15 yıldır devrimci yaşamları boyunca sözlerini hiçbir zaman yememiş olan üyeleri gibi devrimcilere inanınız.

Böylece, ömrünü tüketen kapitalizme ve emperyalizme karşı, akli ve nihai tek savaşı aynı coşkuyla bizler de yürütüyoruz.

Türkiye Komünist Partisi Temsilcisi ve
Büyük Millet Meclisi Milletvekili
İMZA
Dr. T. Rouschdy[64]

* * *

64 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25A, Klasör 31_36, Belge No: 631-638 (Fransızca).

Yoldaşlar,

İlk beyanımda izah etme fırsatına sahip olduğum üzere, partim ve ben, şu anda pek küçük de olsa çabalarımızı, Komünist Enternasyonal'in giriştiği muazzam çabayla birleştirmeye her zaman büyük bir önem verdik ve ben Moskova'ya derin bir coşkuyla koştum. Rus devrimi önderlerinde, ve devrimci kurumları ziyaretim sırasında gördüğüm muazzam iman, Kızıl Enternasyonal'in bu çekiciliğini daha da artırıp pekiştirdi. Dolayısıyla, sınıfların ortadan kalkışını ve dünyadaki emekçi kitlelerin ve tüm ezilenlerin haklarını açık bir biçimde ilan etmiş ve eşitliğe ve adalete aç insanlık için onur kırıcı bir görev oluşturan aşağı ırkların haksız ve yapay teorisini alaşağı eden III. Enternasyonal Yürütme Kurulu önüne çıkacağım günü ifade dilemez bir sabırsızlıkla bekliyordum. İki aylık bekleyişten sonra Yürütme Kuruluyla ilişkiye geçme olanağı bana 4/5 Nisan'da tanındı. Benim açımdan son derece ilginç bu oturumdan sonra, kimi yoldaşların beyanlarına ve edindiğim izlenimlere cevap olarak geliştirdiğim görüşleri yazılı olarak tespit etmek üzere bu mektubu size göndermeyi gerekli gördüm.

Daha önce yazılı bir beyanda bulunduğum için, aşağıdaki biçimde kısa bir sunumla yetinmeyi uygun buldum:

"Türkiye Komünist fraksiyonu, devrimci Türkiye'nin enternasyonalist devrimciliğe uzattığı bir eldir.

Dolayısıyla ödevimiz, emperyalizme ve Avrupalı sömürgelere karşı amansız mücadeleye elbette halel vermeksizin, köylülerin, işçilerin ve aydın gençliğin sınıfsal eğitimini yapmak ve böylece emekçi kitleleri ulusal sömürücülerinin karşısına çıkarmaya hazırlamaktır. Ortadoğu'da tarihin bize biçtiği rolü ve bize düşen görevi gayet iyi anlıyoruz. Ortadoğu'da olanaklı ve kesin barış ancak çoğunluğu oluşturan emekçi kitleler iktidara sahip olduklarında ve karşılıklı bağımsızlıklarına onları gitgide daha yakınlaştıracak bir biçimde saygı göstererek dayanışmalarını artırdıklarında sağlanabilir. Kendimi daha uzun biçimde ifade etme yeteneğim yok, ancak bu eksikliği eylem alanında telafi etmeye çalışacağız. Bu konuda bana sorulacak tüm sorulara cevap vermeye hazırım."

Pavloviç yoldaşın ifadelerinin bana Şablin yoldaş tarafından özetlenerek yapılan çevirisinden, bize karşı aşağıdaki görüşleri ileri sürdüğünü anladım.

I. Lenin ve Zinoviev yoldaşların eserlerini tercüme etmiş ve hatta Anadolu'da Ethem isyanını kışkırtmış olan Bakü'da bir Türkiye Komünist fraksiyonunun varlığı;

II. Gazetenin başında partimizin bir üyesinin bulunmasına rağmen, *Yeni Gün* (orjinalde Türkçe – ç.n.) gazetesinde komünist olmayan makalelerin yayınlanması.

III. Partimizin akıbeti hakkında karar vermek için Bakü fraksiyonunun raporlarının beklenmesinin uygun olacağı.

Hiçbir dayanağı olmaksızın Türkiye fraksiyonu olarak geçinen ve kesinlikle Komintern tarafından kendisinin doğu seksiyonu olarak kabul edilmemiş bir komitenin sunacağı rapora göre partimizin akıbeti hakkında karar verilmesi yönündeki isteğin son derece yaralayıcı olmasına rağmen, yaklaşık olarak şunu söylemekle yetindim ki, komünizme yakınlık bakımından Ethem'in üyeliği bir ölçü ise, Bakü fraksiyonu ile Ankara komünist partisi arasında, bu önceliğe kesinlikle biz sahibiz; zira Ethem, Bakü fraksiyonuyla hiçbir zaman herhangi bir ilişkiye sahip olmamış yoldaşlarımızdan biridir, ayrıca şunu da eklemem gerekir ki, Ethem, bu isyanla, bize büyük zarar verdi. Bu olaylar hakkında kesin ayrıntılara sahip olmamakla birlikte, öğrendiğim kadarıyla, Ethem Kütahya'da geçici bir hükümet kurmak istemiş ve bu amaçla Eskişehir demiryolu işçilerine bir bildiri dağıtmış. Bir hafta süreyle hükümet kuvvetleriyle çatışmalardan sonra Ethem kuvvetleri dağıtılmıştır. Aslında Ethem'in emrindeki askerlerin büyük bölümü, Ankara'nın tek bir çağrısı üzerine onu terk etmişlerdir. Kışkırtılmış olsa bile Ethem'in böyle bir isyana kalkışmaması gerekirdi; zira böyle bir durum genel davaya zarar vermekten ve İtilafçı Yunan ordusunun harekâtına elverişli bir zemin oluşturmaktan başka bir sonuç yaratamazdı. Moskova gazetelerinin verdiği haberlere göre, halk partimizin gazete bürolarına saldırmış ve bu olaylar nedeniyle Eskişehir'de tutuklananlar olmuş.

Türkiye fraksiyonu adıyla komünist partilerinin sayısına gelince, bunlar üç tanedir. Bunlardan biri, Türkiye'de hiçbir dayanağı bulunmadığından ne görüş ayrılığımız, ne de hatta ilişkimiz olan Bakü fraksiyonudur. Büyük Millet Meclisinde, uluslararası ölçüde komünist olarak tercüme edilen halk iştirakiyun adını taşıyan bir üçüncü parti de vardır. Bu, bizim açımızdan oportünizmdir.

Daha sonra sözü Sultan Zade yoldaş aldı. Konuşmasına programımızı görmediğini söyleyerek başladı; oysa ki bu program Yürütme Kurulu'ndaki dosyada vardı. Ardından –hep Şablin yoldaşın bana yaptığı özet tercümeye dayanarak konuşuyorum– partimizin İslâm dünyasına yayımladığı bir bildirinin elinde olduğundan söz etti. Bana cevap için söz verilmedi ve konu buraya havale edildi. Tüm bunların ötesinde her iki yoldaş da partimizin Mustafa Kemal Paşa'nın sun'i bir kuruluşu olduğunu ve bizlerin onun en iyi dostları olduğumuzu hissettirdiler. Gerçekten de, kişisel dostluk, benim açımdan son derece doğrudur. Ancak yoldaş bu görüşleri ve devrimci Türkiye'nin uzattığı ele bakış tarzını analiz etmeme ve durumu aydınlatmak ve açıklığa kavuşturmak amacıyla net bir biçimde cevap vermeme olanak tanıyınız.

Sanıyorum ki Ethem olayıyla ilgili olarak yukarıda belirttiklerim yeterince açıktır; nitekim bu olaydan hemen sonra Yunan ordusu taarruza geçmiştir.

Bakü fraksiyonuna gelince, bunun partimizden tamamen farklı olduğunu eklemem gerekir. Partimiz her zaman halk yığınları içinde çalışmış ve halkın kaderini paylaşmış kişiler tarafından Türk devriminin bağrında kurulmuşken, Bakü fraksiyonunda, sadece, Anadolu dışında yaşayan ve ülkede hiçbir örgütü bulunmayan bir grup insan yer almaktadır. Bunların iyi birer Marksist ola-

rak görülmeleri önünde bir engel bulunmamakla birlikte, Türkiye'de Marksizmin münhasır tekelini bunlara tanımaya da hiçbir neden görmüyorum. Bu iki fraksiyonun birleşmesi elbette söz konusu olabilir ancak Anadolu Marksistlerine, Merkez Komitesi olarak, ülke dışında oluşmuş ve ülkeyle ilişkisi olmayan bir grubu dayatmaya çalışmayı anlamam olanaklı değil. Bunların faaliyetinin, çevre ülkelerde komünist propaganda üzerinde, özellikle iç çekişmeleri ve taktik eksiklikleri nedeniyle yaratmış olduğu kötü etkilerle ilgili dolaşan söylentiler üzerinde durmaksızın, propagandanın verimliliği açısından bilmemin ilginç olacağı Türkiye'deki bir ruh halini aydınlatmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Avrupa tarafından açık bir biçimde ve her zaman kandırılmış olan Türk halkı, sadece kendi kaderini paylaşanların ve kendisinin gayet iyi tanıdıklarının tavsiye ettiği fikirlere itibar etme alışkanlığı edinmiştir.

Öte yandan, III. Enternasyonal Yürütme Kurulu'nun bizim önceki sosyalizm aşamasından hani Avrupa barışı için Türkiye'nin paylaşılmasının gerekli olduğunu onaylamış ve hatta yetkili önderlerinin ağzından bunu ilan edip önermiş ve bizim köleleştirilmemiz pahasına kendi işçilerini kandırmaya çalışmış o oportünist sosyalizm aşamasından geçmediğimiz eleştirisinin yapılmasını kabul edeceğine inanmıyorum.

Daha önceki beyanlarımda hükûmetle ilişkilerimizin mahiyetini yeterince açıklığa kavuşturduğumdan, bu konuya geri dönmeyi gereksiz görüyorum; zaten amaçlarımız da programımızın ilk maddelerinde net bir biçimde tanımlanmıştır.

Şu noktayı eklemem gerekir ki, büyük mecliste milletvekili de olan merkez komitesi üyelerinin eylemlerini sadece kişisel kanaatleri ve çoğunluğu oluşturan ülkenin emekçi kitlelerinin çıkarları etkileyebilir.

Yeni Gün gazetesiyle ilgili olarak, şuna işaret etmekle yetineceğim ki, bu gazetenin yazı işlerinin başında bulunan yoldaş sayesinde, gazete, kesinlikle parti organı olmamasına rağmen Bolşevik literatürün birçok sayfasını ve komünizm lehine birçok makaleyi ve Bolşeviklerle ilgili yüzlerce haberi yayınlayabilmeli.

Öte yandan, fraksiyonumuz, kendisinin olmayan bir gazetenin sorumluluğunu kesinlikle kabul etmez.

Partimizin İslâm dünyasına yayımladığı bildiriye gelince, böyle bir şeyin bulunmadığını ve bunun tersinin kanıtını bana verirse Sultan Zade yoldaşa müteşekkir olacağımı söyledim. Partimizin bunu hiçbir zaman düşünmemiş olduğunu beyan etmekle birlikte, şunu eklemeyi de yararlı buluyorum ki, taktik bir araç olarak, komünist hareket lehine böyle bir bildirinin çıkartılması önünde bir engel de görmüyorum.

Son olarak, itiraf etmek isterim ki genç Marksizmimiz henüz deneyimde ve belki de diğer partilerin sahip olduğu sağlamlıktan yoksun, ancak şunu istemeye hakkım olduğuna inanıyorum ki, yoldaşlarımı ve şahsen beni harekete geçiren devrimci imana, hiçbir şeye tabi olmayan ve şu anki programımızın sınırları içinde ne olursa olsun hiçbir biçimde değişmeyecek olan o devrimci imana inanılsın.

Enternasyonal ile ilişkilerimi açıklığa kavuşturmama yardımcı olacak cevabınızı beklerken, en dostça selamlarını iletirim.

Türkiye Komünist Partisi Temsilcisi ve
Ankara Büyük Millet Meclisi Milletvekili
(İMZA)
Dr. T. Rouschdy
T. Rüşdü[65]

8) AHMET CEVAT EMRE'NİN ANILARINDA TEVFİK RÜŞTÜ ARAS

(...)

Moskova'da beni Üçüncü Internasyonal delegelerine tahsis edilen Lüks Oteli'ne aldılar, gençler de öğrenci olarak mektebe gittiler. Öbür delegelere verdikleri vesikalardan bir tane de bana verdiler. Bu vesika Kremlin kapısında, silâhlı muhafızlara gösterilerek Üçüncü Internasyonal'in toplandığı saraya girmek içindi. Prezidium seçildikten sonra nutuklar başladı: Fransızca, Almanca, İngilizce bilenler için ayrı ayrı yerlerde tercümeleri ediliyordu. Fakat müzakere edilen meseleleri anlatmağa hiç yerim yoktur, ben ancak Tevfik Rüştü Bey'in oynadığı rolü tebarüz ettirmek istiyorum.

Mustafa Kemal Paşa'nın yollamış olduğu Türk Komünist Partisi delegesi münasip zamanda söz almış ve hitabesinin sonunda "dozdrosttvuyet! = yaşasın! Mustafa Kemal" alkışı yükselmişti. Tevfik Rüştü Bey Internasiyonal'in her gün çıkardığı gazete ile de makaleler yayınlamıştı!. Bunlarda neler anlatıyordu?

Anburnu - Anafartalar kahramanı, Türk askerinin fedakâr milliyetçiliği ve vatanseverliği ile, donanmalarının müthiş bombardımanları altında, İngiliz ve Fransız ordularını yenmiş eşsiz bir stratejdir. Türkiye'nin bütün düşmanlarını ve bu düşmanlara köle olan padişah ve halifenin silahlandırdığı irtica kuvvetlerini yenmek ... bu işi ancak o yenilmez serdar, Mustafa Kemal başarabilir. Sovyetler Birliği için en güvenilir dost ve müttefik Mustafa Kemal'dir, Sovyetler Birliği'nin dostluk ve yardımını şükranla karşılayan Mustafa Kemal bütün düşmanlar ortadan atıldıktan ve Türkiye hür ve bağımsız bir medenî devlet olduktan sonra da Sovyetler Birliği'nin dostu ve müttefiki kalacaktır...

Türk - Sovyet Dostluğu Devam Edecek

Tevfik Rüştü Bey'i bu yazıları için tebrik ettim:

– Sovyetler Birliği karşısında, Mustafa Kemal Paşa'nın ve müstakbel hür, medenî Türkiye'nin ne kadar değerli bir dost ve müttefik olduğunu ifade eden yazılarınızdan dolayı sizi tebrik ederim; bu yazılar bizim için de direktif mahiyetinde telkinlerdir; bundan sonra biz de, Mustafa Kemal Paşa'dan ve Türkiye'den Sovyetler Birliği'nin dost ve müttefiki olarak konuşabileceğiz.

65 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25A, Klasör 31_36, Belge No: 648 – 651 (Fransızca).

Tevfik Rüştü Bey:
– Bugün için, dedi, yüksek liderimizin bana verdikleri direktifler bu merkezdedir, ama ileride ne emredecekleri kimsece malûm değildir.
Şöyle cevap verdim:
– Her zaman onun projeleri vatan ve milletin selâmeti için en doğru olanlardır, benim samimî kanaatim budur. Başarılarına candan duacıyım.
Tevfik Rüştü Bey bu sözlerden memnun kaldı ve güler yüzle bu memnunluğunu ifade etti.
Bunun üzerine Mustafa Suphi'den söz açmağa lüzum görmedim.
(...)

"1920 Moskovasında Türk Komünistleri", *Tarih Dünyası*, sayı 1-3
(Aralık 1964 – 1 Şubat 1965)

9) TEVFİK RÜŞTÜ'NÜN BİR KOMİNTERN GAZETESİNDEKİ MAKALESİ

1920 yılı sonlarında, Komintern'e üye olmak için başvuran resmî TKF adına, 22 Kasım'da TBMM kararıyla dört üye Sovyet rejimini incelemek üzere, Moskova Büyükelçiliği'ne atanan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'yla birlikte oraya gönderilmişlerdir. Bunlardan Besim (Atalay) yolda hastalanıp dönmüş, Dr. Tevfik Rüştü, Fuat (Carım) ve İsmail Suphi (Soysallıoğlu) Beylerse Moskova'ya giderek, bütün dünyadan gelen Komintern delegelerinin kaldığı Lüks Oteli'ne yerleşmişlerdir. Fakat asıl TKP'lilerin itirazları üzerine, 3. Komintern Kongresi'nin öncesinde resmî fırkanın affiliasyon isteği reddedilmiştir. Bu arada zaten Anadolu'da 1921'in başlarında, Çerkes Ethem Ayaklanması'nı bastırma dalgası içinde, bütün sol örgütler gibi resmî TKF de kapanmıştır. Ancak, partinin Moskova'daki delegeleri, bu durumdan hemen haberdar olamamışlar ve oraya gidiş amaçlarıyla ilgili (Türkiye'de uygulamak üzere komünizmi öğrenmek ve kendilerini Ruslara tanıtmak yolunda) çalışmalar yapmaya devam etmişlerdir. Resmî TKF delegasyonunun başkanı Dr. Tevfik Rüştü, Moskova'daki faaliyetlerini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmekten de geri kalmamıştır. Mustafa Kemal Paşa ise, 16 Mayıs 1921'de Büyükelçi Ali Fuat Paşa aracılığıyla Tevfik Rüştü'ye aşağıda 10. belge olarak alıntılanan uyarı mektubunu göndermiştir.
Dr. Tevfik Rüştü'nün 8 Haziran 1921 tarihli *Moscou* gazetesinde çıkan, çevirisini aşağıda okuyacağımız Fransızca yazısı Komintern yayıncılarına, bu mektup henüz onun eline geçmeden önce verilmiş olmalı. Nitekim, makalenin sonunda vaad edilen ikinci yazı, *Moscou*'nun daha sonraki sayılarında çıkmamış, herhalde hiç verilmemiştir.
Komintern'in 3. Kongresi'nce yayımlanan bu Fransızca gazetede, aşağıdaki yazıyı bulan ve Türkçeye çeviren Zafer Üskül'e çok teşekkür ederim.

ANADOLU'NUN EMPERYALİST BATI'YA CEVABI

Bulgar işçiler ve köylüler kanlarını emperyalist çıkarlar için akıtmaya devam etmeyi kesin olarak reddettikleri zaman, monarşiyi, düşmanlıkları bırakmaya bu tarzda zorlayarak, Dünya Savaşı'na öldürücü bir darbe indirdiler. Bulgaristan'ın bu saftan ayrılışı yüzünden umudunu yitiren Türkiye kendisini İtilâf devletleriyle görüşme zorunluluğu karşısında buldu. 30 Ekim 1918 mütarekesi bu görüşmelerin sonucu oldu. İstanbul'un İtilâf yanlısı Türk basını hemen zorlu bir polemiğe girişti ve savaşın sorumlularına saldırmak bahanesiyle millete İngiltere'ye köle olmayı ya da bütün bağımsızlık fikirlerini terk etmeyi teklif etmekten utanç duymuyor.

Bütün Türkiye halkı sözle anlatılamaz bir kaygı içinde olayların gelişimini bekliyordu. İşgal orduları birbiri ardınca geliyorlardı.

Bütün öç-alıcılar Türk halkına karşı zincirlerinden boşanmışlardı. Bunlar, Türkiye'ye sözde Avrupa medeniyetini getiren bütün renklerden oluşan birliklerdi. Durum nazikti ve kriz çok büyüktü. Halkın bu durumdan en fazla sıkıntı çeken bölümü çalışan ve fakir sınıflardı, oysa savaş zenginleri işin içinden sıyrılmayı çok iyi biliyorlardı ve bu durumdan keyiflerine geldiğince yararlanmaya devam ediyorlardı. Kabineler birbiri ardınca düşüyorlardı. Fransız Senegallilerinin karanlık yüzleri ve İngiliz yamyamları direnmesiz teslim olan başkentin sokaklarına korku salıyorlardı; taşra da Avrupalı emperyalizmin bu lütfundan payını alıyordu. Siyasi partiler, ya da daha doğrusu ülkede hiçbir kökü olmayan parti merkez komiteleri Fransız İhtilâli'nden ödünç alınan adlar altında, çoğalıyordu. Bu partilerin içinde, bilinen bir geçmişe sahip olan ve avazı çıktığı kadar İngiliz mandasının iyiliklerinin şarkısını söylerek ve azgın bir anti-Bolşevik ve anti-komünist propaganda yürüterek İtilâfçı kabinelerin korunmasına lâyık olan Hürriyet ve İtilâf fark ediliyordu.

Ülkede oldukça yaygın kuvvetli bir örgütle bir on kadar yıldır varolan İttihat ve Terakki Partisi'ne gelince, onun durumu değişmişti ve eski şeflerin yerlerini parti içindeki hasımlarına devretmek zorunda kaldıkları üç günlük acele bir kongre sonucu, programına ve organizasyonuna sosyalist-liberal eğilimin bazı düzeltmelerini katarak "Teceddüt" (yenileştirme) adını almıştı.

Böylece, ulusçu basın içinde, Amerikan mandasına yakınlık duyan, Wilson ilkelerine bağlı bir dernek oluştu.

Bununla birlikte, büyük kitlelerin gözünde, bu partilerin istisnasız tümü ciddi bir güven vermiyordu: İttihat ve Terakki savaşın mukadder sonuçlarından sonra varlık nedenini yitirmişti; öbürleri rastlantılar sonucu erken doğmuş kuruluşlardı. Bu sırada, İtilâf devletlerinin subayları ülkeyi silâhsızlandırmak ve bu şekilde köleliği ve sömürüyü sağlamlaştırmak için hiç zaman yitirmeksizin Anadolu'yu baştan başa dolaşıyorlardı.

Teceddüt'e üye olan ya da olmayan önemli sayıda İttihatçı militan ile önemli bir bölümü daha sonra ulusal liberal partiyi (Millî Ahrar) kuran bağımsız ulusçular, kısaca ülkenin bağımsızlığını isteyen devrimci aydınlar İtilâf'ın Türki-

ye'ye hazırlamakta olduğu geleceği görmüşler ve bölgesel savunma komiteleri kurmaya girişmişlerdi. Rumeli, Doğu illeri, Anadolu, Aydın ili (İzmir), Kilikya, vb. komiteleri. Bütün bunlar mütarekeyi izleyen aylarda oluyordu ve biz hareketin bütününü örgütlemekten hâlâ uzaktık. Henüz feshedilmemiş olan Meclis şu üç gruptan oluşuyordu: Teceddüt, halkçı liberaller (önderleri Fethi Bey'di) ve Bağımsızlar. Bu üç grubun üyeleri özellikle Fethi Bey'in başlattığı, ama kürsüye kadar gelmeyen bazı iç çatışmalar dışında, savaş boyunca hükümeti desteklediler. Bu çatışmalarda Mustafa Kemal Paşa ile dostları (bu satırların yazarı onlardan birisiydi) çok sayıda subayla birlikte Meclis dışındaki muhalefet içinde yer aldılar.

Galiplerin giderek daha saldırgan ve onur kırıcı davranışları ulusal bağımsızlık yanlılarının tepkisini artırmaktan başka işe yaramıyordu ve yukarıda anılan komitelerde ve halk arasında devrimci ve kavgacı eğilimleri doğuruyordu.

Kısa bir süre sonra Meclis feshedildi ve tutuklamalar başladı. Tutuklamalar daha çok, savaştan zenginleşmek için yararlanmayan siyasal militanlara yönelikti. Ama, savaş yolsuzluklarının hesabını soran halkın gözünü boyamak için savaşın sorumlularından birkaçı tutuklananlara katıldı. Bu, kimseyi yanıltmadı; tersine kurbanlara karşı halkın sevgisini artırdı.

İtilâf'ın emperyalist istekleri doğrultusundaki bu keyfî eylemlere, Avam Kamarası'nda Suriye galibi Mareşal Allenby'yi Haçlıların son kahramanı olarak resmen selâmlayan İngilizlerin kör taassubu ekleniyordu.

İngiltere ile Sultan, geçmişte ya da şimdi İttihat ve Terakki Partisi'yle ilişkisi olan herkese açıkça acımasız bir savaş açmışlardı. Böylece devrimci öğeler yok edilmek isteniyordu. Savaş ve katliamların sorumluluklarının araştırılması yalnızca bahaneydi; gerçekte bu araştırma tümüyle bırakılmıştı. Bu, istilâcıların uşaklarının ellerinde, Anayasa yanlılarını ve Kızıl Sultanı (Abdülhamid) tahttan indirenleri bile kovuşturmanın bahanesiydi.

Başkentin Rumlarının –bunlar savaş sırasında hiç tehdit altında değillerdi ve Ermeniler ile Türkler gibi acı çekmemişlerdi– kini Avrupalılarca öylesine beslenmiş ve kışkırtılmıştı ki, başkentin Müslüman halkı her an Rum patrikliğinin kışkırtmasıyla katledilmekten korkuyordu. Tüm özgürlükler yok edilmiştir. Lloyd George'un uşağı Ferit Paşa, Meşrutiyetçi (anayasal) Türkiye'yi ve onunla birlikte her devrimci düşünceyi boğmanın yollarını araştırıyordu. Avrupa emperyalizmi, usulüne uygun bir antlaşmaya gereksinme duymaksızın Türkiye'yi parçalıyordu. Fransa, Adana ile çevresini işgal ediyordu; sonra Suriye pençesine düşüyordu. Kendi kendimizi inandırmak istediğimiz, güzel devrimci Fransa artık yalnızca bir masaldı. İtalya çok daha az sert tavırlarıyla, hatta daha beceriklilikle ve daha esnekçe diyeceğim, Anadolu'nun güney sahilini ve bu sahilin iç bölgesini sömürgeleştirmek istiyordu.

Türkler arasında kin duyulmayan tek Avrupa hükümeti de zaten İtalyan hükümetiydi.

Ermeniler, böylesi bir oburluğun öldürücü bir hazımsızlıkla sonuçlanabileceğini düşünmeksizin, ayakta kalan Türkiye'nin yarıdan fazlasını istiyorlardı.

Özünde öbürlerinden daha az kötü olan, ama politikacılarınca kafalarına sokulan gerçekleştirilmez bir ideoloji ile cesaretlenen, emperyalist deliliğe tutulmuş bu halka sempati duyuyorum ve acıyorum. Bu durum, bu halkın sırayla tüm komşularınca katledilmesi kötü talihsizliğine uğramasına ve aynı acımasızlıkla komşularının üzerine atılmasına mâl oldu. Katliam yapanların sorumluluğunu kabul etmekle birlikte, sorumluluğun kaynağını burjuva Avrupa'da ve dünya emperyalizminin hizmetinde hiçbir macera karşısında gerilemeyen Daşnak yöneticilerde buluyorum.

Venizelos'un doymaz iştihasıyla yönlendirilen, emperyalist burjuvazinin Ortadoğu'daki desteği Yunanlılar, can çekişen Türkiye'nin mirasından en güzel parçaları ele geçirmeye uğraşıyorlardı.

Bu gözü doymazlık karşısında, tüm ülkede ve her yerde düzenlenen gizli toplantılardaki ruh hali devrimci coşkunluğa yaklaşıyordu. Saldırganlara karşı ölünceye kadar direnmeye and içiliyordu. Birçok kişi mütarekeyi kabul etmiş olmaktan dolayı pişmandı. Dört savaş yılından sonra tükenmiş olan bu Türkiye, yok olma pahasına, kendisini yeniden olanaksızı yapmaya yetenekli duyuyordu. Burjuva ve iki yüzlü Avrupa'nın, Balkan Savaşı anılarından çok iyi bilinen iğrenç yüzü bir kez daha görülüyordu. İstanbul hükûmeti son savunma araçlarını İtilâf devletlerine teslim etmeye uğraşırken, ülkenin iç bölümlerinde terhis edilen askerler silâhlarını halka dağıtıyorlardı ve cephanelerini gizliyorlardı. Silâhların büyük bir bölümüne şimdiden galiplerce el konulmuştu.

Mütarekeden sonra Türkiye'de siyasal durum ve ruh hali böyleydi. Ulusun derinliklerinde kaçınılmaz bir devrim hazırlanıyordu. Ancak, bütün bu hareketi kapsayacak örgütlenme eksikti.

İzmir'in işgali dönüm noktası oldu. Devrim çanı, öz düşmanlarının ellerince çalınmıştı.

O dönemde, kamu güvenliğine tecavüzden ötürü aldığım dört aylık hapis cezası tamamlandığı halde hâlâ hapisteydim. İzmir'in işgalinin meyvelerini vereceğini düşünüyordum ve işgali Tanrı'nın yardımıyla gelen bir mutsuzluk olarak değerlendiriyordum.

Ulusal hareketin ikinci aşamasına geçmeden önce devrimci Rusya'nın oynadığı rolü belirtmem gerekir. Daha Brest-Litovsk düellosunda Rusya, Türkiye'de savaşçıların dikkatini çekmişti. Bu devrimci komşuluk etkisiz kalamazdı. Bunun örneği, savaş sırasında, Rus sularına gönderilen bir torpido mürettebatının halkı coşturan yüksek ideale kendisini kaptırdığında ve bu olaydan etkilenen Bâbıâli'de bulunan emperyalist yöneticiler gerekli koruyucu önlemleri almak zorunda kaldıklarını sandıkları zaman görüldü. Ancak, mütarekeden sonra bu etki daha artmıştı. Moral sıkıntısı içindeki halk kızıl bayrakların zaferini bekliyordu. İstanbul'da, İngilizlerin Bolşeviklere karşı yürüttükleri amansız takip, müttefiklerin ve uşaklarının utanç verici yalanlarına, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin yalan propagandasına karşın, dikkatleri Bolşeviklerden yana çekmekten başka işe yaramıyordu.

Rus devriminde, ezilen bir halk için özellikle çekici olan, üstün olmayan ırk-

lar kuramının geçersiz kılınması ve iktidarın köylüler dahil halk tarafından ele geçirilmesiydi.
Kızıl Ordu karşısında Avrupa burjuvazisinin ardarda gelen başarısızlıkları bizi Avrupa hükümetlerinin gerçek durumu konusunda aydınlatıyordu. Balkan ve Dünya savaşları ile gözümüzde karışmış olan Avrupa ile Avrupa'nın varlığını işte o zaman ayırabildik.
İzmir'in işgalinden sonra koşullar devrimcileri hızlı ve açık kararlar almaya zorluyordu. İzmir katliamları bu tepkileri doğurmuştu. Şimdi Ankara'da Tarım ve Endüstri [İktisat!] Bakanı olan partili arkadaşlarımdan birisi o sırada İzmir dolaylarında bir köye sığınmış bulunuyordu. [Celâl Bayar] Galip Hoca adı altında birkaç devrimci yardımcıyla birlikte silâhlı direnişi örgütlemeye başladı; militanlar bu çağrıya katılmakta yarıştılar. Öte yandan, Rauf Bey ve arkadaşları, halkı ayaklandırmak için Batı Anadolu'yu dolaşıyorlardı. Aydın'da Yunan ordusuna ilk saldıran Yörük Ali Efe gibi yurtseverler, köylerden koşup geliyorlardı. Demirci Efe vb. gibi çete reisleri bile duyarsız kalmıyorlardı ve ulusal harekete katılmaya geliyorlardı. Salihli dolayında, daha sonra [resmî] Komünist Parti'ye giren Ethem ve Edip gibi halkçı devrimciler Yunanlı istilâcılara karşı bir cephe oluşturuyorlardı. Devrimci örgütler eşyanın doğası gereği hemen oluşmuşlardı ve Yunan işgal bölgesinin çevresinde üç noktada yoğunlaşmıştı: Uşak, Nazilli ve Balıkesir. Bu, bölgesel kongrelerin ertesinde gerçekleşmişti.
Çevredeki resmî ordu parçaları harekete ilk anından beri yürekten katılıyorlardı. İstanbul'un kesin emirlerine ve sayısız teknik zorluklara karşın, halk bölgesel kongrelerin kararlarına uygun olarak savaşa hazırlanıyordu. Her yanda, subaylar, özellikle küçük rütbeliler ülkenin savunmasında yerlerini almak için koşuyorlardı. Trakya komitesi ordunun yardımıyla bir direniş gücü örgütlemişti; aynı şey daha elverişli koşullarda Doğu Anadolu'da hazırlandı.
1919 Ağustosu'nda, Erzurum'da büyük bir etki doğuran ve bu nedenle ünlü olan bir kongre toplandı. Kongre tüm Doğu illeri temsilcilerinden oluşmuştu. O dönemde Anadolu askerî güçlerinin şefi olan Kemal Paşa ile Erzurum Ordu komutanı olan Kâzım Karabekir Paşa bu kongreye katıldılar. Herkes çağrıya uyuyordu; halk ne pahasına olursa olsun, kendisini savunmaya kararlıydı ve kongrenin çalışmasını tüm kalbiyle kolaylaştırıyordu.
Gelişmeler, eylemlerinin eşgüdümünü sağlamak üzere bütün bu örgütlerin üzerinde yer alacak bir yürütme kuruluna sahip olan bir devrimci örgütün kuruluşunu bekliyordu. Bu tarihsel onur 4 Eylül 1919'da toplanan büyük Sivas Kongresi'nin oldu. Sivas Kongresi'ne Müdafaa-i Hukuk Komitesi'nin kuruluşunu ve tüm siyasal partilerin kaldırılmasıyla tüm Anadolu, Mezopotamya ve Rumeli hareketlerinin yönetiminin birleştirilmesini borçluyuz. Bu büyük kongre, Türkiye'nin istisnasız bütün illerinde yapılan seçimler sonucunda gönderilen delegelerden oluşmuştu. Nazilli, Uşak, Balıkesir ve Rumeli merkez komiteleri de delegelerini göndererek, ancak özgün örgütlerini koruyarak, Sivas Kongresi'ne katıldılar.
Bu sırada, İstanbul'da, sultan ve bakanları tüm bu militanları kınıyorlardı ve hareketi boğmak için en alçak araçları arıyorlardı. Bu kongre haberiyle deliye

dönen İtilâf hükûmetleri çok ciddi önlemler almışlardı. Bir İngiliz birliği Ouli Tichku'ya [?] gitmeliydi. Bu kongrenin toplanmasını engellemek için Fransız güçleri Adana'dan Sivas'a ilerlemeli ve Samsun'a çıkarma yapılmalıydı. Sözde uygarlıkçı ve özgürlükçü Avrupa gerçekte Ortadoğu'nun her kurtuluşçu ve devrimci hareketini boğazlama görevini yerine getiriyordu.

Ancak kongre öylesine iyi hazırlanmış, çalışma öylesine iyi gizlenmişti ve özellikle halkın isteği öylesine sarsılmazdı ki, hareketin düşmanları kongre haberini çok geç aldılar. Sayısız güçlüklere karşın seçilen üyeler Sivas'a varmışlardı. Kongre toplanmakla kalmadı. İtilâfın ve İstanbul hükûmetinin kararlarına karşın koruyucu önlemler de aldı. Mustafa Kemal Paşa görevini ve resmî ünvanını feda ederek, halka hizmet etmeyi yeğledi. Rauf Bey de aynı şekilde davrandı ve kongreye katıldılar. Birisi başkan, öbürü başkan yardımcısı seçildiler. Ulusun bağrından çıkmış olan kongrenin kararı ve çağrısı üzerine, komutanlar Ali Fuat Paşa (şu anda Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi), Kâzım Karabekir Paşa ve Refet Bey ile birlikte Anadolu'da bulunan kolordular halkın hizmetine girdiler. Burada bir noktayı açıklamalıyım. Bu kongreden hemen önce, yukarıda anılan önderler arasında Amasya'da, bu durum karşısında alınacak tavır ve üstlerine düşen görev konusunda gizli bir toplantı yapıldı.

Sonuçta, Sivas Kongresi bir yürütme kurulu (Heyet-i Temsiliye) seçti ve hareketin amaçlarıyla ilgili açık kararlar aldı. Aynı zamanda sultandan halk egemenliğinin yeniden kurulmasını, seçimlerin yapılmasını ve hemen ardından Meclis'in toplantıya çağırılmasını açık olarak istedi. Ayrıca, halkın kendi kaderinin tek sahibi olduğunu, Meclis'in incelemesinden ve onayından geçmeyen hiçbir kararın kabul edilmeyeceğini ve ulusu Sultanın da, hükûmetin de temsil etmediğini açıkladı.

Alınan önlemler sayesinde, İstanbul hükûmetince Harput valiliğine atanmış olan Galip Bey'in alçak manevraları tam olarak başarısızlığa uğradı ve İstanbul'a doğru kaçmak zorunda kaldı. Adana komitesinin yönetimindeki Pozantı ve çevresinin devrimci köylüleri Fransız güçleri karşısında bir cephe oluşturdu; Fransızlar etkisiz kaldılar ve hatta gerilemek zorunda bırakıldılar. Kongrece Batı Anadolu ulusal direniş güçleri komutanlığına atanan Ali Fuat Paşa, İngilizlerin tasarısını gerçekleştirmelerini önlemek için Eskişehir'e doğru hızlı bir baskın düzenledi. Ben, hareket içinde eylemci olarak, ancak İstanbul hükûmetine kesin ve öldürücü darbeyi vuran Eskişehir harekâtına katıldığımda yer alabildim. Bu sıradadır ki, Sultan hükûmeti değiştirmek ve iktidarı kongrecilerle anlaşabilecek birisine vermek zorunda olduğunu gördü. Ali Rıza Paşa sadrazam oldu ve hemen seçimlerin yapılmasını emretti. Heyet-i Temsiliye Ankara'ya taşındı ve Ankara Büyük Millet Meclisi toplanıncaya kadar Anadolu, Rumeli ve Mezopotamya hareketlerini yönetmeyi sürdürdü: Ali Rıza Paşa hükûmeti sırasında da yönetimdeki kaçınılmaz ikilik sürdü. Bu konuda, Avrupa burjuvazisinin tuhaf psikolojisini yansıtan bir anımı anlatmaktan kendimi alıkoyamayacağım. Bu sırada, bir Fransız gazeteci, Eskişehir yakınlarında bir köye, Ali Fuat Paşa'yı görmeye gelmişti. Bir rastlantı sonucu ben de oradaydım. Dostlarım-

dan birisinden bana bir mektup getiren bu hanımla tanıştık. Bize ne sorduğunu biliyor musunuz? Bolşevik misiniz? Ben "hayır" diye yanıtladım. Tam olarak rahatlamış değildi, ama yine de memnundu, bize devrimci Rusya konusunda bin türlü yalan söyledi ve kendisinin ihtiyar dönek Clémenceau ile iyi ilişkiler içinde olduğunu açıkladı. Peki bayan, bu fırsatı sizi daha bilgili kılmak için değerlendiriyorum ve diyorum ki o zaman Bolşevik değildim –gördüğünüz gibi gizlemek isteyen insanlardan değiliz–, ama bugün tüm insanlığın esenliği için, çalışan ve ezilen sınıfların kurtuluşu için, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek için ve sömürgeciliğin esaretine son vermek için bu davanın haklılığına ve gerekliliğine inanıyorum. Bundan çok gurur duyuyorum. Kapitalizmin ve emperyalizmin, başka bir deyişle, yalancı olduğu kadar gaddar olan bu burjuvazinin mutlak iflâsı devrimci dünyanın bu atılımı karşısında kaçınılmazdır.

İngilizler bu demokratik egemenliğe ve Türkiye halkının egemenliğine uzun süre tahammül edemediler. Haince tasarılarının yok oluşunu cezalandırıyorlardı. 16 Mart 1919'da sabah erken başkentin belli başlı bütün kurumlarını işgal ettiler, Meclislere saldırdılar ve çok sayıda milletvekilini, senatörü ve başkalarını tutukladılar. Bunların tüm suçu İngiliz esaretine karşı çıkmalarıydı. Bu harekât, İngilizlerce her zaman olduğu gibi en alçak ve kıyıcı biçimde gerçekleştirildi. Masum askerler uykularında kurşunlanarak ve süngülenerek öldürüldüler; tutuklananlar yatak odalarında eşlerinin ve çocuklarının yanlarından götürüldüler. Tüm savaş gemileri toplarını bu büyük güç gösterisini horgörü ve soğukkanlılıkla seyreden Türk halkına çevirmişlerdi. Hâkim noktalara makineli tüfekler yerleştirilmişti ve süngü takmış birlikler işgal edilmiş başkentin sokaklarını arşınlıyorlardı. Bütün bunlar ters etki etmekten ve emperyalist Avrupa'ya ve en başta da İngiltere'ye karşı tepkiyi ve bitmez tükenmez kini artırmaktan başka bir şey yapmıyordu. Bu haber gelince, Ankara'nın emri üzerine Anadolu İstanbul'la tüm ilişkilerini kesti. Ardından, yürütme organı bir bildiriyle yeni durumu ulusa açıkladı; Büyük Millet Meclisi'nin oluşması için her ilden 5 milletvekili seçmek üzere seçimlerin yapılmasını emretti ve aynı zamanda İstanbul Meclisi milletvekillerini Büyük Millet Meclisi'ne katılmaya çağırdı. Yeni seçimler nisbeten daha geniş bir temelde yapıldı. Kitleler seçimde etkin rol aldılar. Son seçimlerden sonra BMM Ankara'da 23 Nisan 1920'de açıldı ve yasama ve yürütme iktidarlarını, yani Türkiye'nin kaderini eline aldı. BMM'nin yasama ve yürütme iktidarlarına birlikte sahip olması, Türkiye'nin siyasal yaşamında elbette büyük bir yenilik oluşturur. Ancak, bu yenilgi hâlâ başka yeniliklerin izlemediğini ve toplumsal köpekbalığının daha önce ne idiyse öyle, yani burjuva-ulusçu ve bürokratik olarak kaldığını, oysa son yılların tüm mücadelelerinde devletin ve devrimin tüm yükünü omuzlarında taşıyanın Türkiye'nin çalışan halkı olduğunu belirtmek gerekir. Başka bir makalede TBMM'nin bileşimi ve çalışmaları ile Türkiye'de bir komünist parti kurulması konularında bilgi vereceğim.

Dr. Tevfik Rüştü

10) TEVFİK RÜŞTÜ'YE (ARAS) VERİLEN GÖREV

Atatürk, Rusların Türklere karşı ideolojik alandaki tutumlarını iyice anlamak ve kendi politikası bakımından bazı çalışmalar yapmak üzere, Tevfik Rüştü'yü (Eski Dışişleri Bakanlarından), Sefaret Danışmanı olarak Moskova'ya göndermişti. Olayların kötü yönde akışı ve yeni bir tutum izlemek zorunluğu karşısında, eski politikasında değişiklik yapan Mustafa Kemal, Moskova Büyük Elçisi Ali Fuat (Cebesoy) aracılığı ile Tevfik Rüştü'ye 16 Mayıs 1921 tarihli şu mektubu gönderdi:

"Komünizm akımının ülkemizdeki gördüğü ilgi hakkında Rus çevreleriyle yaptığınız temaslardan ve bu esas içinde hazırladığınız rapordan sözeden mektuplarınızı aldık. Ülkemizin bugünkü durumu ve şimdiki koşullar, bu girişimlerinizi uygun görmeyecek bir durumdadır. Ülkemiz bugünkü savaşa başladığı günlerde düşündüğümüz, ülke ve millet bağımsızlığı prensibini, her türlü bulaşıklıktan uzak ve temiz bir şekilde kendisine belgi yapmış ve geçen yılda Rusların eğilimlerini ve büyük yardımlarını sağlamak için müsamaha edilen ve Komünizmi temsil eden her türlü örgütler tüm olarak ortadan kalkmıştır. Türkiye Komünist Partisi ile Halk İştirakiyun Fırkası bugün tam olarak dağılmış ve ülkede Komünizm mesleğini tutan ve temsil eden resmî, özel hiçbir örgüt kalmamıştır. Halkın geniş ölçüde devlet yönetimine katılmasını güvenlik altına alan Anayasanın etkisinde kurulacak örgütler ve ilkeler, genel yönetimimizin ruhunu oluşturacaktır.

Sovyet Rusya, davamızın başarısı için en büyük içtenlik ve temiz düşüncelerle ödünç olarak yardım eden bir hükûmet olduktan başka genellikle Rusları Doğu Dünyasında bizim sürekli dostlarımız olarak görmeyi kuvvetle dileriz. Ancak, bugün Rusların da anlamış ve takdir etmiş oldukları üzere, iç ve millî ilkelerimize her türlü bulaşıklık ve karışıklıktan korunmuş olarak, sımsıkı ve düşmeden bağlanmak zorundayız. Dış işlerimizde Ruslarla, kurulu ve belgelerle belirli olan ilkeler içinde en güçlü bir dost olarak işlemlerde bulunacağız.

Ruslarla gelecekteki ilişkilerimizde, bu ilkeler içinde hareket olunmasını rica ederim. Mektuplarınız üzerine bir işlem yapılmamış ve saklanmıştır efendim."

Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, A. III-110. a, D. 4-41, F. 3-5.
Dili sadeleştirilmiştir.

4. (Hafî) Türkiye Komünist Partisi[66]

Anadolu'da 1920 yazının başında TKP diye anılan bir çevre kurulmuştur. Bu örgüt, daha çok Sovyet ülkelerinden gönderilen solcuların etkileriyle ilgili

66 1920 yazında Anadolu'nun, Yeşil Ordu'dan başka –ükûmetçe tescil edilmemiş olmak anlamında– gizli faaliyet gösteren bir "Türkiye Komünist Partisi" veya Türkiye Komünist Bolşevik Partisi vardır. Bu konuda Türkiye Halk İştirakiyun Partisi Bölümünde Salih Hacıoğlu'nun kaleminden THİF Tarihine ve Upmal Angarski'nin 1921 ilkbaharında kaleme aldığı rapora bakınız.

görünmektedir; o kadar ki, bunun aslında, Mustafa Suphi'nin Bakû'da oluşturduğu Türkiye Komünist Partisi'nin Anadolu şubesi (veya merkezi!) diye düşünülmüş olması mümkündür.

Ankara ve Eskişehir'de TKP'nin kurulmasına, B.M.M. Hükûmeti nezdindeki ilk resmî Sovyet temsilcisi Şerif Manatov'un önayak olduğu anlaşılmaktadır.[67] Manatov, Ankara ve Eskişehir'de Bolşevik devrimi üstüne halk konferansları vermiş; Mustafa Kemal Paşa ile konuşmuş ve başlangıçta hükûmetten yardım da görmüştür.[68] TKP'nin ileri gelen üyeleri arasında, ondan başka Binbaşı Salih [Hacıoğlu], Muallim Mustafa [Nuri], Şeyh Kudbettin ve Ziynetullah [Nevşirvanov] da vardır.[69] Ayrıca, Meclis'teki "Halk Zümresi"

---

67 Şerif Manatov, Başkırt Cumhuriyeti adına 24 Mayıs 1920'de Ankara'ya gelmiştir: G. Jaeschke, "Neues zur russisch-türkischen Freundschaft von 1919-1939", *Die Welt des Islams* (Yeni Seri), cilt VI, No. 3-4, s 222. Manatov için bkz. A. Taymas, *Rus İhtilâlinden Hatıralar*, I, s. 89-90 ve R. Pipes, *The Formation of the Soviet Union*, s. 158.

Eski Başkırt Cumhurbaşkanı, Zeki Velidi Togan'ın Şerif Manatov hakkında verdiği bilgiler için bkz. Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, s. 477-78/n. 292.

Bir İngiliz gizli haberalma raporuna göre, Eskişehir'de çıkan *İşçi* gazetesinin 28 Nisan 1920 tarihli sayısında şöyle bir ilân yayımlanmıştır:

"Moskova'da İslâm komiserliğinin eski üyelerinden Şerif Manatov Rusya'da yer alan büyük değişiklikler ve bunların anlamı üstüne yakınlarda bir konferans verecektir. Bu toplantının zamanı ve yeri ayrıca bildirilecektir."

12 Mayıs 1920 tarihini taşıyan bu rapora göre, Manatov'un 1919 Temmuzunda İstanbul'da Bolşevik propagandası yaptığı haber verilmiştir. Manatov yakınlarda Moskova'dan [İstanbul üzerinden olmalı!] gelmiş ve belli ki, faaliyetlerini *İşçi*'de yayımlayan milliyetçiler tarafından resmen kabul edilmiştir. *İşçi*, köylülüğün çıkarlarını temsil etme iddiasında olan bir yayın organıdır. F. O. [Foreign Office arşivi], 371/5168 E. 5861/262/44.

3 Haziran 1920 tarihli bir başka rapor şunları ekliyor: Şerif Manatov konferansında, Türkiye'nin güvenliği için, Millet Meclisi'nin Bolşevik ilkelerine bağlılığını resmen açıklamasının zorunlu olduğunu belirtmiş ve Rus Bolşeviklerinin Erzurum'daki Türk ordu birlikleriyle el ele verdiğini haber aldığını da söylemiştir. Bunun üzerine toplantı, Millet Meclisi'ne böyle bir açıklama yapılması için telgraf çekmiştir. Bu telgrafın Meclis'te çok fırtınalı tartışmalara yol açtığı bildiriliyor.

Bir başka Bolşevik propagandacısı da, bu yakınlarda Eskişehir'de bulunan ve bir ajana, yeni Azerbaycan hükûmetinin Türklerle işbirliği yapmak üzere olduğunu söyleyen Dr. Akif Ahmedov'dur. F. O. 371/5169 E. 6955/262/44. (British Public Record Office'teki bu kaynaklardan yararlanabilmemizi, Sayın Zafer Toprak'a borçluyuz.)

68 TKP'nin Nizamnamesi Eskişehir'deki resmî Liva matbaasında basılmış, Manatov'a Dahiliye Vekâletinin tahsisat-ı mesturesinden ayda 100 lira maaş bağlanmıştır. Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 536, 546 ve 552.

Sayın Prof. Dr. T. Z. Tunaya'nın arşivinde bulunan, "Ankara P[olis] Teşkilâtı Reisi Şevki" imzalı, tarihsiz [1921 ilkbaharında yazılmış olmalı] bir rapor suretinde, Manatov'un önce Ankara'da, sonra Eskişehir'de birer Bolşevik fırkası kurduğu, Eskişehir'deki *Yeni Dünya*'yı da onun çıkardığı ileri sürülüyor. Yine aynı kaynağa göre, Nizamettin [Nazif] Eskişehir'de, Mustafa Nuri de Afyonkarahisar'da birer hafî Bolşevik santralı tesis etmişlerdir.

69 Vakkas Ferit'in Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesine göre, Yeşil Ordu Cemiyeti'nin Ankara Heyet-i Merkeziyesi, TKP'ne kalbolmuştur. "Yeşil Ordu Cemiyeti-6", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 8 (19 Nisan 1962), s. 234.

Jaeschke ("Kommunismus und Islam", *Die Welt des Islams*, cilt 20, s. 111) ve Tunaya (*Türkiye'de Siyasî Partiler*, s. 53-532/n. 19-21) yanlış olarak "Baytar Salih Zeki" diyorlar; gerçekte kastedilen, Ankara Hayvan Hastanesi Müdürü Baytar Bnb. Salih Hacıoğlu'dur. "Eski Zor Mutasar-

âzâlarının bir kısmı (Tokat mebusu Nâzım grubu) bu partiye girmişlerdir.[70]

Gizli TKP'nin görüşlerine ilişkin olarak bulabildiğimiz belgelerden biri, bu kuruluşun 25 maddelik Umumî Nizamnamesi'dir.[71] Buna göre, "Bütün beşeriyete refah ve saadet temin edecek olan cihan inkılâbının Türkiye'de bir an evvel husulpezir olmasını temin ve sosyalizmi tesis için Türkiye'de bir Komünist yani Bolşevik Partisi teşekkül etmiştir" (m. 1). "Kapitalizm ve emperyalizm tegallübünden bütün mazlum milletlerin ve sınıfların kurtulması için bütün kuvvetiyle mücadele edecek olan (m. 2) "Türkiye Bolşevikleri Rusya şûra teşkilâtının esaslarını", yalnız "usül-ü idare meselesinde" (m. 3) değil, genel siyaset plânında da aynen kabul etmişlerdir: "Türkiye Bolşevikleri köy, nahiye, kaza, sancak ve merkez şûrâları vasıtasıyle cemiyet hayatında hakiki bir halk hükûmet-i cumhuriyesini vücuda getirecek ve sosyalizmi yerleştirinceye kadar fukara-i kâsibeden müteşekkil olan şûraların diktatörlüğünü vaz' eder" (m. 4). "Şûrâ hükûmetlerinin intihabında şimdilik burjuva mütegallibe sınıfı hakk-ı intihaptan mahrum" edilecektir (m. 5).[72] "Te-

rifi" Salih Zeki başka biridir, Komintern III. Kongresi'nde TKP'yi temsil etmiştir; kendisiyle ilgili bilgiler kitabın ileriki bölümlerinde yer almaktadır.

Aslen Rusya Türklerinden olup İstanbul'da okuyan ve 1916 Mayısında aynı şehirde kurulan "Turan"a eğilimli "Rusya'da Sâkin Türk Tatarlarının Haklarını Müdafaa Cemiyeti" yöneticilerinin başında sayılan "gazete muharrirlerinden" (Tunaya/2, I/s. 416-17) Ziynetullah, bu sıralar Ankara'da BMM Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi'nde Rusça mütercimi olarak çalışıyordu. Bkz. Ertürk, s. 553 ve 554.

Ziynetullah Nevşirvanov'ın 1915-17 yıllarında *Türk Yurdu* dergisinde yayımladığı otuza yakın yazının bir listesi, Tevetoğlu, s. 186/n.'da verilmiştir. Ayrıca bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Millî İktisat*, s. 58, 116, 160 dn.

70 Ertürk'e göre, gizli TKP'ne Meclis'ten on-onbeş üye katılmıştır.

71 Haziran 1920, Ankara: TKP Merkez-i Umumîsi. Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam* adlı kitabında (cilt II, s. 374) bu Nizamname'den bazı bölümleri Türkiye Resmî Komünist Fırkası'na ait olduğunu söyleyerek aktarmaktadır. (Metnin tamamı aşağıdadır.) Oysa, resmî fırkanın kuruluş hazırlıklarının Haziran ayına kadar gerilere uzandığı doğru değildir. Ali Fuat Paşa 14 Eylûl'de Mustafa Kemal'e "Kimler tarafından ve ne gibi mekasıdın taht-ı tesisinde yazıldığını biletraf tahkik etmekte bulunduğum komünist nizamnamesi dolayısıyla vuku bulan istizah-ı devletlerinden" bahsederken (*Millî Mücadele Hatıraları*, s. 471), söz konusu olan herhalde bu Umumî Nizamname'dir. Hakkı Behiç de, dört ay sonraki (26 Ekim tarihli) genelgesinde, "nizamname-i dahilî"nin gönderilmek üzere bulunduğunu, "mesâi programı"nın ise hazırlanmakta olduğunu söylemektedir. Gizli partinin gözönünde bir Nizamname bastıramayacağı düşünülürse, başlangıçta bu kuruluşun hükûmetten hiç de gizli olmadığını ve hatta yardım gördüğünü hatırlamak gerekir. Bu belge –üstündeki "Ankara" sözüne rağmen– Eskişehir Liva matbaasında basılmıştır. Umumî Nizamname'nin içeriği de, resmî fırkanın tutumuna birçok noktalardan aykırıdır: Sınıf ayrımına dayanan seçim sistemi, proletarya diktatörlüğü, lâiklik, başka sosyalist ülkelerle siyasî hudutları kaldırmak, hattâ "Bolşevik" sözü vb. (Bu belgeden yararlanmamızı Ş. S. Aydemir'e borçluyuz.]

72 Gizli TKP Umumî Nizamnamesi'nin basılmasından bir ay sonra, Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde izlenecek politika hakkında, Üçüncü Enternasyonal bu esasları değiştiren genel bir karar almıştır. Lenin'in 19 Temmuz-7 Ağustos 1920 tarihleri arasında Petrograd ve Moskova'da toplanan Komintern İkinci Kongresi'nin kabul ettiği tezlerine göre, geri kalmış ülkelerdeki "burjuvademokratik" hareketler ("millî-devrimci" vasıflar taşıyorlarsa), orta sınıfın önderliğinde olmalarına rağmen, komünistler tarafından desteklenecektir. Bkz. Degras, *Communist International*, s.

mellük-ü şahsiye" kaldırılarak, "arazi, bankalar, fabrikalar, ticarethaneler, mebani, demiryollar, vapurlar velhasıl bütün servet ve sanayi menbaları" (m. 9), "Haricî ticaret ve mübadele" tamamıyla (m. 10) millîleştirilecek, her yerde kooperatifler açıldıktan sonra "serbestî-i ticaret" de lâğv olunacaktır. "İstihlâkat eşyasından" bile gereğinden fazlasına el konulacaktır (m. 11). Herkes için çalışma mecburiyeti getirilecektir (m. 13). "Paranın kalktığı güne kadar" [!] geçici malî ıslahat yapılacaktır: hemen "bilvasıta vergiler mülga" olacak, gelir vergisi geometrik diziyle müterakki olarak alınacak, gerekirse burjuvaziye "tazminat namı altında" yeni bir vergi de konulacaktır (m. 20). Askerlik (m. 7-8), adalet (m. 16-17), eğitim (m. 13: be, cim, dal, ha şerhleri) alanlarında çok radikal reformlar yapılmasını isteyen TKP, lâikliğe taraftardır (m. 14). "Servet-i umumiyeden seyyanen müstefit" olunmasını talep eder (m. 9 ve 12). "Türkiye Bolşevikleri, yalnız elinin veya fikrinin emeği olarak yaşayan köylü, rençber, amele, memur ve hademe gibi beşeriyetin hakikî fukara-i kâsibesini partinin en sağlam taraftar ve anasırı olarak tanır" (m. 22). TKP'ne göre, doktorlar gibi, "bütün hastane ve eczaneler [de] herkes için meccanen hizmet görecektir" (m. 21). "İdarî ve siyasî her türlü gizli saklı ve entrikalı işlerden ve maske altında hareket etmekten nefret" eden (m. 23) "Türkiye Bolşevikleri. her memleketteki komünist sosyalist teşkilâtlarıyla sıkı bir ittifak akd ederek onlarla birlikte hareketi" (m. 6) ve "sosyalistliği kabul eden diğer milletler ile Türkiye arasında alelusul siyasî hudut ve gümrük muamelâtını lâğv ederler" (m. 18). "Üçüncü Enternasyonale merbut" olan TKP (m. 6), "Moskova'da münakit (Üçüncü Enternasyonal)in Bakû Kongresi'nin kararları vasıl oluncaya kadar şu mezkûr esaslar dahilinde halkı tenvir ve irşat"a devam edecektir (m. 25).

Bu program, 1920 Türkiye'sinde gerçekleştirilebilme şansı bakımından son derece ütopik bir niteliktedir, ama propaganda değerinin yüksek olması gerekir.

Gizli TKP'nin görüşlerini öğrendiğimiz ikinci belge, 14 Temmuz 1920 tarihli Beyannamesi'dir. Burada da Nizamname'dekine benzeyen fikirler ileri sürülmekte ve İngiliz politikasının âleti olan Hürriyet ve İtilâfçıların onursuz İstanbul hükûmetine karşılık, eski İttihatçıların maskeli olarak kurdukları Kuva-yı Milliye hükûmetinin de komünizmden yana görünmeye çalışmakla

---

138 vd. Burada sovyet/şûrâ sisteminin kapitalizm-öncesi koşullarına elverişliliği de öngörülmüş olmakla birlikte, bunun anlamı, böyle ülkelerde aşırı sol sistemlerin uygulanabileceği değil, bir çeşit halk idaresi yoluna girilebileceğiydi. (1921 Anayasasının 12-13 ve 17-20'nci maddeleriyle kurulmak istenen vilâyet ve nahiye şûrâları da bu gibi bir düşünüşün sonucu olmuştur.)

Bu Kongrede, Hint delegesi M.N. Roy'un Lenin'in görüşlerine karşı öne sürdüğü tezler, anti-emperyalist mücadeleye başlayan az gelişmiş ülkelerde bile, feodal ve burjuva sınıflara karşı, köylüyle proletaryanın (komünist partilerinin) tutulmasını istiyordu. Bkz. F. Borkenau, *World Communism*, s. 292.

birlikte, gerçekte aldatıcı bir milliyetperverliği temsil ettiği, TKP'nin ise her iki hükûmetle de hiçbir ilgisinin olmadığı belirtilmektedir.[73]

TKP'nin 1920 yılı içindeki faaliyetleri hakkında pek az şey bilinmektedir. Söylendiğine göre, parti yöneticileri Mustafa Suphi tarafından Anadolu'ya temaslar için gönderilen Süleyman Sami aracılığıyla Bakû'dan para yardımı istemişlerdir.[74] TKP'nin Ankara ve Eskişehir'den başka yerlerde ve bu arada İstanbul'da da örgütlenmiş olması mümkündür.[75] 1-8 Eylül 1920'de Bakû'da toplanan "Doğu Halkları Kurultayı"na Türkiye temsilcisi olarak katılan 235 kişiden bir kısmının da, gizli TKP'nce seçilip gönderildiği düşünülebilir.[76] Bir süre sonra, Şerif Manatov'un çalışmaları hükûmetçe zararlı sayılarak, kendisi sınır dışı edilmiştir.[77] Bunun üzerine, gizli TKP hem bir kişilik kazanmak hem de eylem tabanını genişletmek için birtakım temaslar aramaya başlamıştır. (Bu hareket, resmî TKP'nın komünistliğini "sahte" sayan "gerçek" solcuların, onların giriştiği toplama ve birleştirme girişimine karşı tepkisi diye de yorumlanabilir.) Sonunda, bu çabalar parti açısından başarıya

---

73 Aşağıda çevrimyazısını verdiğimiz Beyanname'nin bir suretini 28 Temmuz 1921 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlayan Yunus Nadi, bunun Arif Oruç tarafından Eskişehir'de bastırıldığını ileri sürmüştür. Arif Oruç'un 29 Temmuz 1931 tarihli *Yarın* gazetesinde verdiği bilgiye göre ise, bu beyanname Suphi'nin partisi tarafından Bakû'da bastırılmış ve oradan 21 Ağustos 1920'de Eskişehir'e gelen, sonra da Ankara'ya geçen "Süleyman Sami adında genç bir zabit" tarafından getirilmiştir. (Cebesoy'un verdiği bilgi doğru ise -*Moskova Hatıraları*, s. 37/f-, Süleyman Sami Bakû'dan 17 Haziran'da ayrılmış, fakat Trabzon'a ulaşması bir ay sürmüştür. Bu tarih erken olmakla birlikte, beyannameler kendisine yoldayken verilmiş olabilir.) Arif Oruç ise, 6 Eylül 1336'da Demirci cephesinden Eskişehir'e gittikten sonra Yeşil Ordu için çalışmaya başlamıştır.

74 Salih Hacıoğlu'nun Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesine göre, bir bütçe üzerinden ayda yedi-sekiz yüz liralık taksitlerle yardım yapılması kabul edilmiş ise de sonuç alınamamıştır. Bkz. "Yeşil Ordu Cemiyeti-7", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 9 (26 Nisan 1962), s. 282.

75 İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivinde, "Türkiye Komünist Fırkası (Merkez-i Umumîsi)" antetini taşıyan bir kâğıda yazılmış, İstanbul'da bir semt icra komitesi üyeliğiyle ilgili bir belge gördük: 21 Teşrinisâni 1336 tarih ve 242 numaralı olan vesikanın altına, yeşil mürekkeple "TKF Merkez-i Umumîsi- 1336" yazılı oval bir mühür basılmış ve kırmızı kalemle –okunmayan– bir imza atılmıştır. (39 d/14621) Bu belge, 1920 Anadolu'sunun gizli TKP veya (zaten onun merkezi yahut şubesi olarak düşünülen) M. Suphi'nin Bakû'daki partisi ile ilgili olmalıdır. [Sonradan, imzanın Hakkı Behiç'e ait olduğunu anladım. Bundan, resmî TKF'nın 1920 Kasımında İstanbul'da da örgütlendiği sonucu çıkıyor. Bkz. *Bilineceği Bilmek*, s. 74-75/n. 2.]

76 F. Armaoğlu, bu 235 kişi için "Anadolu'dan gidenler" demekle (*Siyasî Tarih*, s. 637) yanılmaktadır. Bkz. Tunaya, *Atatürk ve Atatürkçülük*, s. 55 ve 58.

İstanbul'dan giden Ethem Nejat'a Ankara ve Eskişehir şubelerinden itimatname verilmiştir. "Yeşil Ordu Cemiyeti-3", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 5 (29 Mart 1962), s. 133.

77 G. Jaeschke, "Kommunismus und Islam", *Die Welt des Islams*, cilt 20, s. 111. Bu olayın tarihini kesin olarak bilmiyoruz. Fakat, Manatov'un ayrıca cezalandırılmaması için "Rus sefîrinin" tavassut ettiği söylentisi doğru ise (Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 549 ve 552: Mustafa Kemal'e atfen), yurt dışına çıkarma Upmal Angarski'nin Ankara'ya geldiği 4 Ekim 1920'den sonra olmalıdır. Ancak, Angarski de sefîr değil, maslahatgüzardır.

Manatov'un kendisi 1920 güz aylarında Bakû'da olduğunu söylüyor: "Mustafa Suphi Beş Sene Evvel Moskova'da", *Mustafa Suphi ve Yoldaşları*, s. 11.

ulaşmış ve hükûmet de –resmî fırka kurulurken belirtilen, sol eylemleri tekel altına alma niyetine rağmen– bu çevrenin yasal varlığını tanımak zorunda kalmıştır. Fakat, artık bu dönemdeki çalışmalar "Halk İştirakiyun" adıyla yapıldığı için, bir sonraki ayrıma geçmemiz doğru olur.

Belgeler

1) ESKİ DÜNYA NEDİR? YENİ DÜNYADA NELER OLUYOR?

Eski dünya birkaç bin zenginin milyonlarca insanları esir gibi çalıştırarak bu milyonlarca insanların açlık ve sefâletine karşı kendi rahatlıklarını temin etmesinden başka bir şey değildir. Köylüler, çiftçiler, yağcılar, bahçeciler, kunduracılar, demirciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar velhâsıl ayağıyla ve koluyla çalışan bütün işçiler geceyi gündüze katarak çalışır, çabalarlar. Pek zorlukla ancak karınlarını kuru bir ekmek ile doyurabilirler. Hasta olurlar. Aç ve ilaçsız kalırlar. Onlara ne ekmek veren olur, ne de ilaç veren ve ne de hekim getiren bulunur. Zavallı fukara! Askerlik der fukarayı alırlar, muharebe der fukarayı getirirler. Angarya derler fukarayı sürüklerler. Dünyanın bütün ağır işlerini fukaraya yükletirler. Sütü fukara yapar. Yağını fukara yapar. Yünü, yapağıyı fukara yapar. İpliği fukara yapar. İpeği fukara işler, odun ve kömürü fukara yapar. Dünyada yenen-? giyilen-? her şeyi fukara meydana getirir oldu, konakları, sarayları fukara çalışır yapar. Fakat kendi aç, kendi çıplak ve kendi evsiz yurtsuzdur. Âşar der alırlar. Vergi der alırlar. lâne der alırlar. Yol parası, maarif hissesi der alırlar. Zavallı köylü her türlü vergilere katlanır. Ne yolu yapılır. Ne mektebi yapılır. Ne çocuğu okutulur. Fukaranın hayrına hiçbir iş görülmez. Ne davasına bakan olur. Ne şikâyetini dinleyen bulunur. Tahsildar ezer. Jandarma ezer. Polis ezer. Anafor, rüşvet hep köylüden, hep fukaradan alınır. Zengini onu tahkir eder. Memuru onu tahkir eder. Kimse ona insan diye bakmaz. Sanki Allah köylüyü, fukarayı ve ameleyi, zenginlere kul ve köle olmak için yaratmış... Ey köylüler, fukaralar, ey çalışkan çiftçiler, namuslu ırgatlar-? ve ameleler gözünüzü açınız. Etrafınıza dikkatli bakınız. Etrafınızda bulunan ağalar, beyler, paşalar kimlerdir, bilir misiniz? Onlar da sizin gibi insandır. Allah'ın indinde aranızda hiçbir fark yoktur. Allah insanları hep müsavî yaratmıştır. Kimseyi kimseye esir ve köle olarak halk etmemiştir. Sizi fukara yapan, cahil bırakan bu zâlim adamların şerrinden kurtulmak için başınızı biraz kaldırınız. Sesinizi yükseltiniz. Onlardan korkmayınız. Onlar kendi kendilerine size bir şey yapamazlar. Sizi tutmak, sizi dövmek, sizi hapsetmek ve öldürmek için ellerinde bulundurdukları kuvvet yine fukara gürûhudur. Jandarmalar, polisler, askerler hep fukara evlâtlarıdır. Hep köylü evlatlarıdır. Onlar da öğrendiler ki karın tokluğuna çalıştıkları ve emirlerini dinledikleri bu adamlar zâlimdirler, gaddardırlar. Zalim, insanların değil yalnız Allah'ın kulu olduklarını pek güzel anlı-

yorlar. Artık bundan sonra zenginlere ağalara paşalara ve bunların kurdukları hükûmetlere itaat etmenin büyük bir günah olduğunu pek güzel anlıyorlar. Rusya'dan gelen haberleri, Rusya'daki, Azerbaycan'daki amele, çiftçi ve askerlerin yaptıkları işleri herkes yavaş yavaş öğreniyor. Onlar yeni bir dünya yapıyorlar. Eski idareleri, eski hükûmetleri, tamamen değiştirmişler. Yeni idare, yeni hükûmetler yapıyorlar. Yeni dünya bambaşka oldu. Bildiğimiz hükûmetler, idareler, askerlikler hep değişti. Yeni dünyada hükûmetler hep fukara eline geçti. Hükûmet adamları fukaranın intihabatıyla yapılıyor. Valiler, mutasarrıflar, kaymakamlar, müdürler hep ortadan kalktı. Zengin, fakir, büyük, küçük, bey, paşa hep müsavî oldu, rütbeler hep lağvedildi. Herkesin zenginliği müsavî oldu. Zenginlerin, tüccarların paraları hükûmetler tarafından zabt olundu. Malları, mülkleri alındı. Hepsi milletin malı oldu. Hükûmetin hazinesi para ile doldu. Her yerde, her köyde mektepler açıldı. Altı yaşından on beş yaşına kadar bütün çocuklar, mekteplere dolduruldu. Mektepler, hastahaneler, eczahaneler hep bedava hep meccânen oldu....

Çalışmayana ne ekmek, ne giyecek, ne de ev hiçbir şey vermiyorlar. Herkes çalışmaya mecbur tutuluyor. Ve her çalışanın elinden çıkan iş, bütün çalışan, insanlar arasında müsâvaten taksim ediliyor.

Maaşlar hep bir olmuş. Kumandan ile asker, vali ile odacı veya küçük bir kâtip hep aynı maaşı alıyor. Bütün insanlar her şeyde müsavî olmuş. Yalnız herkes yapabildiği, becerebildiği bir iş yapmaya mecburdur. İşini gören adam artık hiçbir şey düşünmüyor. Yiyeceğini, giyeceği şeylerini, oturacağı evi velhasıl bütün ihtiyaçlarını hep hükûmet adamları düşünüyor. Onlar hazırlıyor. Ve herkese onlar veriyor. Bütün o eski mahkemeler lağv olmuş. Hapis cezaları kaldırılmış. Kabahat yapanlara fazla çalıştırmakla ceza yapıyor.

Bütün insanlar kardeş ve arkadaş gibi geçiniyor. Bir asker zabite ve hatta en büyük kumandanına beyefendi, paşa hazretleri demiyor. Zabit arkadaş, kumandan arkadaş diyor. Köylü de hükûmet adamlarına yine böyle arkadaş diye hitap ediyor. Askere, memurlara, köylüye hep arkadaş diyor. Ve arkadaşça muamele ediyor. Dövmek, sövmek, fena söylemek ortadan kalktı. Hepsi arkadaş ve kardeş oldu. Nefer neferliğini biliyor. Vazifesini yapıyor. Zabitinden ne emir alırsa derhal ifa ediyor. Çünkü o emri neferin ifa etmesi bir vazifedir. Zabitin vazifesi söylemek, neferin de vazifesi yapmaktır. İşte o kadar. Vazifesini yapmayan her kim olursa olsun mutlaka şiddetle ceza görüyor. Birbirlerine itaatsizlik, hürmetsizlik kalmamış. Herkes birbirine arkadaşçasına hürmet ediyor.

Hürmetsizlik, yalancılık, dolandırıcılık, rüşvet, anafor kâmilen ortadan kalkmış. Mal mülk sahibi olmak yasak olduğu için rüşvet, anafor, hırsızlık gibi fenalıkları yapmaya bir sebep kalmamış. Velhasıl herkes insanlığı anlamış. Herkes birbirine müsavî olmuş... Bizde de böyle olacak... Biz de bu yola gidiyoruz.[78]

[Salih Hacıoğlu]

78 TÜSTAV Komintern Arşivi Dokûm 1, CD 12, Klasör: 17_36, Belge No: 24-30 (Eski Türkçe).

2) TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ UMUMÎ NİZAMNAMESİ

Haziran 1920

[s. 2]

1 - Bütün beşeriyete refah ve saadet temin edecek olan cihan inkılâbının Türkiye'de biran evvel husulpezir olmasını temin ve sosyalizmi tesis için Türkiye'de bir Komünist yani Bolşevik partisi teşekkül etmiştir.

2 - TKP kapitalizm ve emperyalizm tegallübünden bütün mazlum milletlerin ve sınıfların kurtulması için bütün kuvvetiyle mücadele edecektir.

3 - Usul-ü idare meselesinde Türkiye Bolşevikleri Rusya şûrâ teşkilâtının esaslarını kabul eder.

4 - Türkiye Bolşevikleri köy, nahiye kaza, sancak ve merkez şûrâları vasıtasıyla cemiyet hayatında hakiki bir halk hükûmet-i cumhuriyesini vücuda getirecek ve sosyalizmi yerleştirinceye kadar fıkara-i kâsibeden müteşekkil olan bu şûrâların diktatörlüğünü vaz' eder.

[s. 3]

5 - Türkiye Bolşevikleri şûrâ hükûmetlerinin intihabatında şimdilik burjuva ve mütegallibe sınıfını hakk-ı intihaptan mahrum eder.

6 - Türkiye Bolşevikleri bu mücadelesinde muvaffak olmak ve bütün beşeriyete hizmet etmek için her memleketteki komünist sosyalist teşkilâtlarıyla sıkı bir ittifak akd ederek onlarla birlikte hareket eder. Ve Üçüncü Enternasyonale merbuttur.

7 - Türkiye Bolşevikleri harp ve askerliği ve bunlardan mütevellit bütün müsavatsızlıkları ve haksızlıkları red ederler. Muharebe ve mücadeleyi ancak militarizm ve emperyalizmi imha edinceye kadar meşru görebilirler.

8 - İçtimâî inkılâp neticesinde dünyada sosyalizm yerleşinceye kadar muvakkat bir inkılâp ordusu teşkil olunur.

9 - Türkiye Bolşevikleri arazi, bankalar, fabrikalar, ticarethaneler, mebani, demiryollar, vapurlar velhasıl bütün servet ve sanayi menbalarını kâmilen millîleştirir ve yani milletin müşterek malı bilir. Binaenaleyh temellük-ü şahsiyeyi ilga eder. Ve hasılat ve servet-i umumiyeden umum halk maddi ve manevî kabiliyetlerine göre çalışmak şartıyla seyyanen müstefid olur.

10 - Harici ticaret ve mübadele kâmilen hükûmetin yedd-i inhisarındadır. Dahilde ise kooperatifler tamamen teşekkül ettikten sonra derhal serbesti-i ticaret lâğv olunur.

11 - Müvellid-i servet olmayan ziynet ve istihlâkat eşyasından herkeste mevcudiyeti zaruri olan miktardan fazlasına vaz'iyed olunur.

12 - Aceze, ihtiyar, malûl ve hasta olanlar servet-i umumiyeden seyyanen müstefid olurlar.

[s. 4]

13 - Türkiye Komünistleri sinn-i bulûğa erişen her fert için yevmiye vasatî sekiz saat çalışmayı mecburiyet altına alır.

Şerh: (Elif) Hamile kadınlar vazûhamlden altı hafta evvelden altı hafta sonraya kadar çalışmazlar.

(Be) Küçük çocuklar imkân hasıl oldukça süt nine ve mürebbiyeler altında bakılacağı gibi (4'ten 8) e kadar olanlar da yuvalarda, çocuk bahçelerinde terbiye göreceklerdir.

(Cim) şimdilik 8 yaşından 14 yaşına kadar olan bütün çocuklar meccanî ve imkân dahilinde leylî olarak mecburî tahsil görmeleri ve ileride bunun 6: 16 yaşına kadar olanlara teşmilini maarif-i umumiye için gaye ittihaz eder.

(Dal) 14'ten 18 yaşına kadar olan gençler ve maden ocaklarında ve diğer hidemat-ı şek'ada olanlar yevmiye altı saat ve hafif hizmetlerde olanlar yevmiye azami on saat çalışırlar.

(Ha) Âli tahsil mecburî olmamakla beraber herkes için meccanîdir. Bundan maada boş saatlerde okuyup yazmak öğrenmek için büyüklere mahsus gece mektepleri, umumî kütüphaneler, sinema ve müzehaneler vûcuda getirilecektir.

14 - Türkiye Komünistleri dini hükûmetten ayırır. Ve dinin serbestiyet-i kâmilesini tanır ve hiç kimsenin vicdanına taarruz etmez. Serbestî-i vicdan ilân eder.

15 - Türkiye Komünistleri milletlerin serbestî-i inkişafını tanır ve her milletin mukadderatını tayin meselesini o millete tevdi eder.

[s. 5]

16 - Türkiye Bolşevikleri eski mahkemeleri lâğv eder. Yalnız muvakkat bir zaman için inkılâp mahkemeleri tesis eder. İleride telif-i beyn mahkemeleriyle iktifa eder.

17 - İdam cezasını ancak irtica taraftarlarına karşı meşru bir mukabele olarak tatbik ederler. Diğer hususlarda idam cezası mülgadır.

18 - Türkiye Bolşevikleri sosyalistliği kabul eden diğer milletler ile Türkiye arasında alelusul siyasî hudut ve gümrük muamelâtını lâğv ederler.

19 - Türkiye Bolşevikleri memlekete yükletilen bilumum borçları ve bütün uhud ve şurutu keenlemyekûn ad ederler. Ve Türkiye toprağında hiçbir mıntıka-i nüfuz tanımazlar.

[20] - Bidayet-i inkılâpta bilvasıta vergiler mülgadır. Diğerleri de kazanç vergisi olarak tenasüb-ü hendesî-i mütezayide usulünce alınır. İcabında tazminat namı altında burjuva sınıfından yeniden bir vergi de alınabilir. Bütün bu tedabir bittabi paranın kalktığı güne kadar devam eder.

21 - Etibba hükûmetin memurları olup hastaları meccanen muayene ve tedaviye mecburdurlar. Bütün hastahaneler ve eczahaneler herkes için meccanen hizmet görecektir.

22 - Türkiye Bolşevikleri yalnız elinin veya fikrinin emeği olarak yaşayan köylü, rençber, amele, memur ve hademe gibi beşeriyetin hakiki fıkara-i kâsibesini partinin en sağlam taraftar ve anasırı olarak tanır.

23 - Türkiye Bolşevikleri usul-ü idare ve içtimâî teşkilâtta yıkılması zaruri olacak olan eski zihniyetlerin, itikadat-ı bâtılanın [s. 6] aleyhinde yapılacak fik-

ri münakaşalarda açıktan açığa kemal-i cesaretle hareket etmeyi vecibeden bilir. İdarî ve siyasî her türlü gizli saklı ve entrikalı işlerden ve maske altında hareket etmekten nefret eder. Ve halka hakikatları açıktan açığa söylemekten katiyen çekinmez..

24 - Sosyalist Bolşevik partisine hizmet maksadıyla irşadat yapan arkadaşlar hakkında herhangi bir tarzda yapılacak takibat ve tecavüzata karşı bütün mensubîn müdafaa ve mukabelede bulunmayı kendisine bir vecibe-i zâtî bilir...

25 - Türkiye Komünist Partisi Moskova'da münakit (Üçüncü Enternasyonal) in Bakû Kongresinin kararları vasıl oluncaya kadar şu mezkûr esaslar dahilinde halkı tenvir ve irşat etmeğe devam eder.

Ankara, Haziran 1920 Türkiye Komünist Partisi Merkez-i Umumîsi

3) TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ BEYANNAMESİ

Türkiye Komünist Partisi Ankara
Merkez-i Umumisi 14 Temmuz 1920
Adet
1

BEYANNAME

Türkiye Köylü, Amele, Çiftçi, Asker ve Diğer Vatandaşlara!
Beynelmilel Proletarya ve Komünistlere!

Türkiye'de Merkez-i Umumîsi Ankara'da olmak ve sosyalizmi yerleştirmek üzere (Üçüncü) Enternasyonal'e merbut bir Komünist Partisi teşkil olunmuştur.

Rusya'da başgösteren büyük içtimaî inkılâp göz karartıcı [s. 2] bir süratle üç sene zarfında yerli ve ecnebi bütün kapitalist hükûmetlerin, bu muazzam inkılâbı söndürmek için, bütün kuvvetlerini sarf etmiş olmalarına rağmen şarktan Vlâdivostok, garptan Lehistan, şimalden Buz Denizi, cenuptan Orta Asya ve İran içlerine kadar yayılmıştır. Böyle az zamanda büyük bir muvaffakiyet kazanan Rus inkılâbının mahiyeti tetkik olununca bütün dünyadaki mazlum milletlerin kapitalist esaretinden tahlisine matuf olduğundan şek ve şüphe kalmıyor. Kapitalistlerin zulüm ve tahakkümüne uğramış olan milletlerin en bedbahtı Türk milleti olduğunda şüphe yoktur. Bir taraftan milyonlarca ecnebi borçları altında ezilen ve kapitülasyonların zincirleri içinde kıvranan, diğer taraftan bizzat kendi vatandaşlarından yetişen sergüzeştçi ve fırkacı ricalin ve bunların istinat ettiği yerli burjuva ve mütegallibenin zulüm ve istibdadı altında inleyen ve bütün mânasıyla her türlü terakkiyat-ı medeniyeden mahrum kalan bizlerin halâs çareleri ancak ve ancak bir cihanşümul [s. 3] içtimaî inkılâp mefkûresini kabul ve bu akideler üzerine bina edilen bir idareyi tesis etmekten ibarettir. İşte bu sebeplerdendir ki, Türkiye'de Komünist Partisi doğmuştur.

Türkiye Komünist Partisi komünizm esasatından ibaret olan nizamname-i umumîsi dahilinde halkı irşat ve bu büyük mefküre etrafında vatandaşları toplayarak eski zihniyet ve eski akideler üzerine bina edilen hal-i hâzır tarz-ı idaresini yıkmak ve içtimâî inkılâbı meydana getirmek maksadıyla teşekkül etmiştir. Rusya Şûraları (Sovyet) esasları üzerine ârâ-yı umumiye ve nisbiye ile halk hükûmetlerini teşkil ve ilk intihaplarda mütegallibe ve burjuvayı hakk-ı intihaptan mahrum ve fıkara-yı kâsibenin diktatörlüğünü vaz' ve ilân ederek şahsî ve hususî mülkiyetleri ilga ve vesait-i istihsaliye ile âlât-ı sây ü amel ve her nevi kabil-i istimâl ve istihlâk eşyayı millileştirerek mecburi sây ile istihsalâtı tanzim ve müsavi hisselerle ihtiyacat [s. 4] ve istihlâkatı tevzin, refah ve saadet-i umumiyeyi temin etmek; iptidaî ve talî tahsili mecburî ve meccanî kılarak pek geri kalmış olan maarifi az zamanda hadd-i gayeye isale çalışmak (Türkiye Komünist Partisi)nin esas umdelerini teşkil eder.

Türkiye Komünist Partisi vaziyet-i hâzırayı tetkik ederken memleketi ve halkı iki cereyanın taht-ı tesirinde görmektedir. Bunlardan biri İstanbul hükûmetinin ortaya koyduğu, diğeri de Kuva-yı Milliyenin husule getirdiği vaziyetlerdir. İstanbul hükûmeti esas itibarıyla eski mutlakiyetperver ve aristokratik bir idareden, yani eski sultanlık devrinin ihyasına çalışan bir heyetten başka bir şey değildir. İstanbul hükûmeti bu esasları yerleştirmeğe muvaffak olmak için bütün mazlum beşeriyetin düşmanları olan kapitalist müttefik devletlerle birleşmek, bütün mevcudiyetiyle onlara istinat etmekten çekinmeyen ve halkı birbirine kırdırmaktan memleketi en âdi düşmanlara çiğnetmekten [s. 5] zevk alan şerefsiz, haysiyetsiz ve hatta vicdansız bir kütleden başka bir şey olamaz.

Mustafa Kemal Paşa tarafından vücuda getirilen Kuva-yı Milliye hükûmetine gelince: saray hükûmetinin aldığı bu korkunç vaziyet üzerine memleket dahilindeki milliyetperverler memleketin demokratik burjuva sınıfına istinaden müşarünileyhin etrafına toplanarak Anadolu'nun İstanbul hükûmetine karşı olan millî kıyamını ve fevkalâde bir hükûmet teşkili maksadıyla milletin bütün işlerine vaziülyed Büyük Millet Meclisi'ni meydana getirdiler.

Uzun ve ezici bir harpten çıkan Anadolu bu vaziyet karşısında ne yapacağını şaşırmış ve bitap bir halde bulunmuş olduğundan bu yorgun halkı canlandırmak ve onlara yeni bir ruh vermek ve bilhassa istinat noktası irae ederek kuvve-i maneviyeyi yükseltmek icap ediyordu. Kuva-yı Milliye hükûmeti bunu da bulmakta güçlük çekmedi.

[s. 6] Beynelmilel kapitale düşman olduğunu, kapitalist hükûmetleri yıkmağa ve bütün dünyada içtimâî inkılâbı yapmağa azmettiğini her tarafa ilân eden ve âlem-i İslâma da müzahereti vaad eyleyen Rus Sovyet hükûmetini bir istinatgâh olarak halka gösterdiler. Hatta bir müddet sonra resmî beyannamelerle Rus Sovyet hükûmetiyle ittifak olunduğunu ve bunlardan para, top, silâh ve hattâ asker geleceğini bile ilân ettiler. Fakat burjuva elinde bulunan bu hükûmet de iğfal siyasetini elden bırakmadı. Burjuvaların taht-ı tesirinde milliyetperverlikten uzaklaşamadığı gibi Rusya'daki cereyanı da alkışlamaktan fariğ olamadı. Milliyetperverlikten ayrılamadığını, aylardanberi eski idareyi muhafaza et-

mekle ve bilhassa komünizm cereyanlarına fiilî müdahalelerle isbat ettiği gibi iğfal siyasetini elden bırakmadığı da Rusya Sovyet hükûmetine ve hatta Üçüncü Beynelmilel Kongreye maskeli milliyetperver siyasetçileri murahhas olarak göndermekle isbat etti.
[s. 7] Hülâsa: Yukarıda zikrolunan hakayike istinat ederek Türkiye Komünist Partisi vaziyet-i hâzırada: bir tarafta müstebit diğer tarafta muğfil iki manzume-i siyasiyenin mevcut ve hükümfermâ olduğuna, daha açık bir tabir ile bir tarafta İngiliz siyasetine âlet olan Hürriyet ve İtilâfçılar, diğer tarafta halk için onlardan hiç farkı olmayan ve fakat maske ile meydana çıkan eski İttihatçılar olduğuna kanaat ve bu kanaati resmen ilân ve her iki hükûmetle hiçbir alâkası olmadığını beyan eder. Cihan inkılâbının bir ordusu olarak kızıl bayrak altında bütün dünyadaki komünist arkadaşlarıyla beraber çalışmayı en mukaddes bir vecibe-i zimmet sayan Türkiye Komünist Partisi meslekdaşlarını hürmet ve samimiyetle selâmlamayı bir şeref addeyler. Ve onların muvaffakiyetlerini kendi muvaffakiyeti olarak telâkki eyler. Yaşasın beynelmilel içtimâî inkılâp!

Türkiye Komünist Partisi
Merkez-i Umumîsi

4) İTTİHATÇILAR ALEYHİNE BİLDİRİ

BOLŞEVİKLER VE İTTİHATÇILAR

Bolşevikliğin ne demek olduğunu iyice anlamayan insanlar arasında bazı yanlış fikirlerin ve dedikoduların husule gelmekte olduğu işitildiği için hakikatin neden ibaret olduğunu birkaç cümle ile anlatmak mecburiyeti hasıl oluyor. Bolşeviklik bildiğimiz mânâda fırkacılık demek değildir. Bolşevikler dünyada sosyalizmi yerleştirmeğe azmetmiş bir zümre-i beşeriyedir. Fende komünist kelimesi ile ifade olunan bu meslek, Türkçede ortaklık, Arapçada iştirak diye bilinir. Kelimenin mânâsını daha iyi anlamak için bunu tarif etmek daha iyi olur. Ortaklık şu demektir. Hava, su, toprak bütün insanların müşterek malıdır. Havadan, sudan, topraktan çıkan ve elde edilen her türlü hasılata bütün insanlar ortaktır. Bel, kazma, sapan ve baltadan tutun da her türlü makinelere varıncaya kadar mevcut olan âletler ve edevatlar bütün milletin ortak malıdır. Hülâsa, dünyada mal ve mülk diye ne varsa bunların hepsine bütün dünyadaki insanlar ortaktır. Binaenaleyh, bir adam her kim olursa olsun, başlı başına on paralık bir mala bile malik olamaz.
Şu tarife nazaran: Bolşeviklik demek dünyada temellük-ü şahsî ve ihtiras-ı mâlîyi ortadan kaldırmak demektir. Evet, bütün insanların her türlü hukukunu müsavi kılmak ve insanlar arasında hak-hukukça fark bırakmamak ve bütün mânâsıyla insanları hür yapmak demektir. Rica olunur, şimdi insaf ile düşünülsün. Fikirlerini, maksat ve gayelerini şu birkaç kelime ile anlatmağa çalıştığımız

Bolşeviklerle ve bu memleketteki Türk Bolşevikleriyle İttihatçılar arasında ne münasebet var? O İttihatçılar ki, on iki seneden beri vakit vakit bu zavallı Türk milletinin başına öyle korkunç ve müthiş bir belâ kesilmişler ve bu fakir, çıplak milletin kanını türlü türlü hile ve desise ile emmişler ve elân da türlü türlü kıyafet ve namlarla emmektedirler. İttihatçıların her türlü fenalığını, ahmakça ve budalaca ve cahilce harekât ve icraatını ve müstebidâne idarelerini bir tarafa bırakalım. İrtikâp ve irtişanın adını anafor koyarak memleketin her tarafında ahlâksızlığı son dereceye vardıran, hırsızlığı göklere çıkartan o zalim idare adamlarının yoktan meydana getirdikleri servetler, harp zenginleri hatırlardan [nasıl] silinir. Çıkarlar da bu ervah-ı habise Bolşevik nam-ı mübeccelini nasıl taşıyabilirler. Hayır arkadaşlar hayır! Türkiye Bolşevikleri arasına yüzü kara ve elleri kanlı olan ne bir İttihatçı ve ne de İttihatçılardan daha fena olan ve bilhassa bu son zamanlarda bütün dünya İslâmlarının, bütün dünya amele ve fıkarasının biaman düşmanı olan İngilizler ve menfaatleriyle el ele veren İtilâfçılardan bir fert bile bulunmak imkân ve ihtimali yoktur.

Efkâr-ı umumiyede husule gelen bu şüphe ve tereddüde yalnız bir cihetten hak verilir. O da pek kurnaz ve şeytan tabiatlı olan İttihatçı sülükleri tanınmadıkları yerlerde Bolşevikler arasına karışır ve sokulur, ve bu mümkündür. Lâkin bunlar ne kadar şeytanlık ve samimiyet gösterirse göstersin, çok geçmez foyaları meydana çıkar. Ve çıkacaktır ve meydana çıkınca da derhal lâyık oldukları muameleyi göreceklerdir.

Yalnız şurasını da kayd etmek lâzımdır ki: Türkiye Bolşevikleri bütün namuslu insanları kendi arasında görmekle iftihar ederler. Bu nokta-i nazardandır ki eski fırkalardan herhangisine mensup olursa olsun fıkaray-ı halkın zararına çalışmamış ve zulm ve gadr etmemiş, son moda tabirle anaforculuğa karışmamış, namus ve faziletiyle tanınmış her vatandaş Türkiye Komünistleri arasına girebilir. Ve samimiyetle karşılanır. Türkiye Bolşevikleri böyle namuslu vatandaşlardan kendilerine arkadaşlar ararlar.

Türkiye Komünist Partisi
Merkez-i Umumîsi
Ankara 9 Ağustos 1920
[Mühürün ortasında Kiril harfleriyle
TKP yazılı!]

5) TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ'NİN İDARE VE TEŞKİLATI HAKKINDA MUVAKKAT UMUMİ TALİMATNAME

Ankara 3/4/10/1920

1 – Türkiye Komünist Partisi merkez-i umumiye merbut sancak kaza ve nahiye ve köylerde teşekkül eden heyet-i merkeziyeler vasıtasıyla idare olunur. Köyler nahiyeye, nahiyeler kazalara, kazalar sancağa, ve sancaklar da merkez-i umumiye merbuttur.

2 – Merkez-i umumi riyaset heyeti ve sancaklar heyet-i merkeziyeleri beş ila yedi azadan mürekkebdir. Kaza, nahiye ve köy heyet-i merkeziyeleri 3-5 azadan mürekkebdir.
3 – Merkez-i umumi riyaseti heyeti azaları şimdilik muvakkat olup ileride umumi kongrede daimi riyaset heyeti intihab olunacaktır.
4 – Her heyet-i merkeziye ahval ve meslek icabatına göre, her şube lâakal on kişiden ibaret olmak üzere; müteaddid şubeler teşkil eder. Heyet-i merkeziyeler azaları intihabatında 10-15 azaya malik şubeler birer murahhas, 15-30 azaya malik olanlar ikişer, 30-45 azaya malik olanlar bu minval üzere her on beş için bir murahhas intihab ederler. Murahhasların adedi yediyi tecavüz ettiği takdirde bunlar heyet-i merkeziyeyi teşkil eder. Yediyi tecavüz ettiği takdirde murahhas içtima ederek kendi aralarında beş ile yedi kişilik bir heyet-i merkeziye intihab ederler. Bu vechile teşkil eden heyet-i merkeziye azaları kendi aralarından rey-i hafi ile bir reis, bir kâtib, bir hazinedar intihab ederler.
5 – İntihab olunacak murahhasların adedi lâakal beş olmak imkânı hasıl olmadıkça heyet-i merkeziyelerinin teşkil olunan muvakkat heyetlerle idare olunur.
6 – Şuabattan heyet-i merkeziyeleri intihab olunan murahhaslar aynı zamanda mensub oldukları şubelerin müdürleridir. Şube azası daima müdürleriyle temas eder. Heyet-i merkeziye intihabatından müntehib-i sani derecesinde kalan murahhaslar kendi şubelerinin müdürü ve heyet-i merkeziyeler arasında mutavassıt olurlar. Müntehib-i sani murahhaslar birden ziyade olursa en ziyade rey sahibi müdür ve mutavassıt olur.
7 – Bu vechile intihab olunan daimi heyet-i merkeziyeler merkez-i umumi riyaset heyetinden alacağı talimat ve tebligat dairesinde icra-yı faaliyet edecektir.
8 – Heyet-i merkeziyelerin faaliyetleri merkez-i umumi tarafından teftiş edilerek matlub faaliyetin ibrazı görülmezse keyfiyeti müntehiblere teşrih ederek müddetin hitamından evvel tecdidlerini talep eder. Müntehibler bu talebi şubelerden intihab olunacak murahhaslar konferansının nazar-ı tetkikine vaz eder. Bu murahhaslar muvafık bulduğu takdirde yeniden intihabat yapar. Heyet-i merkeziyeyi tebdil eder. Muvafık bulmadığı takdirde kanaatlerini merkez-i umumiye tebliğ eyler. Müntehab murahhaslarla merkez-i umumi arasında bu babda tahaddüs edecek ihtilaf her iki tarafın intihab edeceği birer murahhas arasında müzakere, hall ü fasl edilir. Bu iki murahhasın kararı layetegayyerdir. Müntehibler heyet-i merkeziyelerin faaliyetini beğenmezse keyfiyeti merkez-i umumiye bildirerek tetkiki için birinci kongrenin tatbikini isterler. Bu husus her şube murahhası hakkında da cari olabilir. Şu kadar ki böyle mün'azil murahhasların tebdili halinde o şubelerin heyet-i merkeziye ile anlaşması lazımdır. İhtilaf husulünde her iki tarafın intihab edeceği birer murahhas meseleyi halleder. Heyet-i merkeziyelerle müntehibler arasında usulü dairesinde halledilemeyen mesaili evrakı tetkik etmek suretiyle merkez-i umumi hakem olarak halleder.
9 – Heyet-i merkeziyelerden heyetçe bir veya birkaç zatın herhangi bir sebepten dolayı heyetten ihracı icab ederse bu zevat hariç olmak üzere diğer azala-

rın ekseriyet-i ârâsıyla vereceği karar esbab-ı mucibesiyle müntehiblere bildirilir. Müntehibler bu kararı muvafık bulurlarsa yerlerine diğerlerini intihab ederler. Muvafık bulmazlarsa esbab-ı mucibe serdiyle kararı reddederler. Heyet-i merkeziye ile müntehibler arasında bu babda zuhur edecek ihtilaf her iki tarafın intihab edeceği murahhaslar arasında hallolunur. Bu murahhasların kararı da layetegayyerdir.

10 – Merkez-i umumi ile heyet-i merkeziyeler veya müntehebler arasında mesail-i esasiyeye dair vukua gelecek ihtilafların halli her sene akd olunacak umumi kongreye havale olunacaktır.

11 – Heyet-i merkeziyelerin müddeti üç aydır. Üç ayın hitamında yeniden intihabat yapılır. Ve yeni murahhaslar iş başına geçinceye kadar muvakkaten eski heyet-i merkeziye mevkiinde kalır. Yeni intihabatta eski azalar tekrar intihab olunabilir.

12 – Partiye mensup olan azanın her ay muntazaman kazancının yüzde birini aidat olarak vermesi şarttır. Binaenaleyh şube müdürleri bu aidatı toplar. Heyet-i merkeziyeye teslim ederek makbuzlarını sahiplerine iade eder.

13 – Heyet-i merkeziyeler gerek aidat gerekse aza tarafından verilen teberruat ile masarifatını temin eder. Ve varidatın yüzde otuzu köyden nahiyeye, nahiyeden kazaya, kazadan sancağa ve sancaktan merkez-i umumiye gönderilir.

14 – Lüzumu halinde merkez-i umumi heyet-i merkeziyelerden daha fazla para talebi mecburiyetinde kalırsa ve heyet-i merkeziyeler bu parayı mevcudlarından temin edemezse fevkalade olarak vakt-i hali müsait olan azaların hüsn-i rızalarıyla muavenetlerini talep eyler. Bu vechile tedarik edebildiği kadarını merkez-i umumiye gönderir.

15 – Heyet-i merkeziyeler kendi varidatından fazla bir paraya ihtiyaç hissederlerse bunu evvel emirde kendisine mensup azalardan tedarikine uğraşır. İmkân olmazsa kendisinden yukarıki merkezlerden talep eder. Bu halde merkezlerde bunu veremezse diğer heyet-i merkeziyelerin müşterek muavenetini merkez-i umumiden talep ederek bunu temine çalışır.

16 – Heyet-i merkeziyelerin şimdilik başlıca vazifeleri refah ve saadetlerini zamin olan bu mesut içtimai inkılabın esaslarını muhitin ve eşhasın kabiliyetlerine göre neşr ve tamim ederek halkın veya kâffe işçi, köylü ve küçük esnafı irşad etmek ve talimatnameye tevfikan teşkilât yapmaktır. Bunun için mümkün olan her vasıtaya müracaat etmek salahiyeti dahilindedir.

17 – Partiye aza kaydı atideki şerait dairesinde olmalıdır:

(a) Partiye mensup azadan her biri temas ettiği her şahsı maksat dahilinde tenvir ve irşada çalışır. Komünizm esasları hakkında münakaşalar yaparak vicdanında hakiki bir isyan uyandırır. Bu veçhile partiye girmek ve hizmet etmek arzusu uyananlar diğer bir yoldaşla da görüştürülür. Her iki yoldaş da kanaat-i tamme hasıl oldukta bu zat münevver tabakadan ise evvela aza namzedi kayd olunur. Köylü, işçi ve esnaf ise doğruca aza kayd olunur. Namzed kayd olunanlar münasip bir müddet nezaret altında bulundurulur. Badehu aza kayd olunur.

(b) Aza kayd olunanlara behemehal din veya namus üzerine yemin ettirmek şarttır.
(c) Kayd olunan azalar heyet-i merkeziyece bir şubeye rabt olunur.
18 – Fırkanın evâmirine itaat etmeyen ve meslek namına aldığı vazifeyi ifa edemeyen veyahut şehri aidatını bilâ-mazeret üç ay vermeyen azalar mensup oldukları şubelerin kararı heyet-i merkeziyelerce tasdik edilmek şartıyla fırkadan ihraç olunur. İhraç olunan azaların merkez-i umumi huzurunda hakk-ı istinafı vardır. Merkez-i umumi tarafından da ihraç tasdik olunursa ihraç keyfiyeti vesait-i neşriye ile ilan olunur.
19 – Partiye mensup her aza mülahazat ve mütalaatını tahriren mensup olduğu heyet-i merkeziye ve hatta merkez-i umumiye bildirmeğe salahiyettardır. Şu kadar ki mektuplara aza yerine numarasını vaz' edecektir. Merkez-i umumiye gönderilecek mektuplarda sahipleri mensup oldukları heyet-i merkeziyeyi işaret edeceklerdir. Mesela: (Ankara 1681).
20 – Suali mutazammın mektuplara mürselünileyhler cevabı vermeye mecburdurlar.
21 – Heyet-i merkeziyelere aza tarafından gönderilen mektuplar meslek ve bilhassa mesleğin mülkümüzde tatbikatı hakkında şayan-ı ehemmiyet mütalaatı havi ise umumun istifadesine vaz' olunmak üzere merkez-i umumiye gönderileceklerdir.
22 – Heyet-i merkeziyeler sırasıyla köyden itibaren merbut oldukları merkezlere azalarının numune vechile muvazzah künyelerini göndermekle beraber her on beş günde bir defa faaliyet ve teşkilât hakkında da birer rapor göndermeye mecburdur.
23 – Her heyet-i merkeziyede bir aza kaydı defteri, bir karar zabt defteri, bir kasa defteri, ve bir makbuz kuponu ve evrak dosyası bulunacaktır.
24 – Merkez-i umumiden heyet-i merkeziyelere işbu talimatnameye zeyl olarak diğer talimatlar dahi tebliğ olunacaktır.[79]

* * *

Türkiye Komünist Partisi Merkez-i Umumisi
Adet 204
Ankara 6/7.10.1920

3/4.10.1920 tarihli umumi talimatnameye zeyldir. HEYET-İ MERKEZİYELERİN USUL-I MÜZAKERESİ HAKKINDA TALİMAT.
1. İçtima zamanları haftada bir defa olmak şartıyla günlerinin tayini heyet-i merkeziyelerin tensibine vabestedir.
2. Azanın ekseriyeti içtima etmedikçe resmî müzakerât icra edilemez.
3. Ekseriyetin vücuduyla yapılacak müzakerâtta verilecek kararlar heyet-i merkeziye umum azasının nısfından bir fazla olmadıkça mer'i ve muteber değildir. Mesela:

79 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 680-683 (Eski Türkçe).

Umum heyet azası 7
İçtima mevcudu 5
Karar ekseriyeti 4 olursa 4 rey yedinin nısfından fazla olduğu için muteberdir. Fakat karar ekseriyeti 3 olursa yedinin nısfından noksan olduğu için muteber olamaz.
4. Heyet-i merkeziyeler müzakerâtında şuabat azasından arzu edenler samiin sıfatıyla bulunabilir ve samiin müzakere mevzuu hakkında söz alarak beyan-ı fikre salahiyettardır. Yalnız reye iştirak edemezler.
5. Ruzname-i müzakerât reis tarafından ihzar edilir ve içtima zamanında diğer azaların ruznameye ithalini arzu ettikleri mevad ilave olunarak ikmal edilir. Badehu zabt-ı sabık hülasası okunup kabul edildikten sonra ruznamenin müzakeresine ibtidar olunur.
6. Müzakere neticesinde yapılan kararlar müsveddesi mevcut heyet azası tarafından imza edilir.
7. Bir müzakerede verilen kararlar behemehal müteakip müzakere zamanına kadar karar zabtı ve defterine geçirilmelidir.[80]

5. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası[81]

Gizli TKP'nin yayılma ve yasallaşma çabaları sonucunda, Dahiliye Vekâleti Emniyet-i Umumiye'sinin fırka program ve nizamnamesini tasdik etmesiyle, 7 Aralık 1920 tarihinde THİF resmen kurulmuştur.[82] Umumî Merkez teşkilâtı, Matbuat, İrşat, Maliye ve Teşkilât şubelerinden meydana gelmektedir.[83] THİF'nın kurucu ve yöneticileri arasında, Tokat mebusu Nâzım (mu-

80 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 639-640 (Eski Türkçe).

81 Bu bölümdeki bilgiler yeni belgelerden edinilen bilgilere başvurularak değerlendirilmelidir.

82 Bkz. *Açıkgöz* [Kastamonu], No. 102 (9 Kânunuevvel 1336), s. 2; ayrıca, "THİF'nın BMM'ne Beyannamesi" *Yeni Hayat*, Sayı 3 (1 Nisan 338), s. 4. Belgeler: II/E/6a.
Erişçi, "Ankara'da teşekkül eden ilk fırka"nın, 1920 Haziranında kurulan "Halk İştirakiyun" olduğunu yazmakta ise de ("Bizde Siyasî Cemiyet ve Partilerin Tarihçiliği", *Aylık Ansiklopedi*, No. 52-Ağustos 1848, s. 1493), biz teşkilâtın bu dönemini gizli TKP ile özdeş sayıyoruz. "Halk İştirakiyun" sözü, ilk olarak, "komünizm adını memleket kabul etmez" gerekçesiyle, Ziynetullah'ın Ankara'da Hacı Musa mahallesindeki evinde yapılan bir hazırlık toplantısında ortaya atılmıştır. Ziynetullah, fırkanın adına "Bolşevik" kelimesinin eklenmesini istemişse de, Memduh Necdet (Karahisar-ı Şarkî Mebusu [Erbek: 1890-1957] ?) ve arkadaşları tarafından bu teklif reddedilmiştir. Bkz. "Yeşil Ordu Cemiyeti-1", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 3 (15 Mart 1962), s. 102-103 ve Ertürk, s. 553. Bununla birlikte, –metnini Belgeler bölümünde verdiğimiz– bir "THİF Tamimi", partinin adının bir aralık "Türk Halk İştirakiyun ve Bolşevik Fırkası" olduğunu göstermektedir.

83 Bkz."Yeşil Ordu Cemiyeti-4", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 6 (5 Nisan 1962), s. 174. Tokat mebusu Nâzım'ın Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesine göre, hükûmetçe tasdik edilmiş olan Nizamnamede, parti gelirlerinin "iane, teberrüat ve aidatla beraber daha yüksek teşkilâttan gelecek para" olacağı yazılmış ise de, mahkemenin öne sürdüğü, Sovyetler'den yardım alınmış olduğu iddiası (mahzurlu bir şey olmamakla birlikte) doğru değildir. Ertürk, s. 545 ve "Yeşil Ordu Cemiyeti-3", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 5 (29 Mart 1962), s. 133.

vakkat reis), Bursa mebusu Şeyh Servet, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü, Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu (kâtip) ve Ziynetullah Nevşirvanov bulunmaktadır.[84]

THİF'nin savunduğu fikirlerde, bu memleketin koşullarını gözönüne alarak, komünist teoriden bazı sapmalar yapıldığı sezinlenmektedir. Bir kere, işçilerle yetinmeyerek harekete sınıflar-arası bir nitelik vermek ve belki, özellikle köylüleri sol devrimciliğe çekmek istenmiştir.[85] Sonra, yine geniş halk kütlelerinin (ve Meclis'teki Halk Zümresi-Yeşil Ordu mebuslarının) desteğini kazanmak amacıyla, İslâmiyet'in sola yakınlığı üstünde durulmuştur.[86]

---

84 Nâzım Bey'in Ankara İstikâl Mahkemesi'ndeki ifadesinden: "Hakkı Behiç Bey'in Umumî Kâtip imzasıyla yayınladığı bir beyanname[den] anlaşıldı ki, 'Yeşil Ordu'da çalışan arkadaşlardan bazıları burayı bırakarak bir komünist fırkası teşkil etmişlerdi. Bunun üzerine biz Şeyh Servet Efendi ile birlikte Komünist Fırkası'na dahil olmadığımızı *Yeni Gün* ve *Yeni Dünya* gazetelerinde ilân ettirmek istedik. Fakat bu gazeteler ilânlarımızı basmadılar. İki gün sonra Meclis İkinci Reisi Hasan Fehmi Efendi, Şeyh Servet Efendi'yi görmüş ve demiş ki, 'Siz bir ilân yazmışsınız, bunu Paşa'ya götürmüşler, Paşa da Halk Zümresi riyasetinden izin alınmadan yapılmıştır, müracaat edip izin alsınlar' demiş." Kandemir, *Atatürk'ün Kurdurduğu TKP*, s. 142.

Şeyh Servet [Akdağ] Efendi TBMM'nin açılışından iki gün sonra oluşturulan ve bir hafta kadar süren Muvakkat İcra Encümeni'ne üye seçilmişti. (Bu kurulda bakanlıklar ayrılmamıştır.)

Sayın Prof. Dr. T. Z. Tunaya'nın arşivinde bulunan, "Ankara P[olis]. Teşkilâtı Reisi Şevki" imzalı tarihsiz [1921 ilkbaharında yazılmış olmalı] bir rapor sureti, milletvekillerinden Miralay (Çolak) Selâhattin Bey'in de THİF'na katıldığını ileri sürmektedir.

85 Salih Hacıoğlu, Ankara İstiklâl Mahkemesi'ndeki ifadesinde şöyle demiştir: "Milletin her sınıf efradı tarafından hazmedilmeden yapılacak olan bir inkılâbın herhalde birçok sarsıntılara sebep olacağını bildiğim için ve memleketimizin bu gibi sarsıntılara artık tahammülü kalmadığına kani bulunduğumdan, efrad-ı milletin hangi sınıfından olursa olsun hepsine bilâistisna komünizm esasları dahilinde tenviratta bulunmayı bir vazife addetmişimdir." Bkz. "Yeşil Ordu Cemiyeti-7", *Yakın Tarihimiz*, Sayı 9, (26 Nisan 1962), s. 283.

"Bütün-Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesinin Marx-Engels-Lenin Enstitüsü" tarafından yayımlanan *Doğu Komünist Partileri Program Vesikaları* adlı Rusça kitabın "Türkiye" bölümü için yazılmış Giriş kısmında da şu sözler vardır:

"Anadolu'daki millî kurtuluş hareketinin başlangıcında komünist partisi henüz mevcut değildi. Daha sonra kurulan ve İtilâf kuvvetlerinin işgali altındaki proletarya merkezlerinden tecrit edilmiş küçük burjuva aydınlarının bir örgütü olan 'Halk İştirakiyun Fırkası' bir küçük burjuva köylü partisi karakterini almıştır. Partinin, Kemalistlere muhalif yoksul köylülerin devrimci bir teşkilâtı olan 'Yeşil Ordu' ile uzlaşması bundandır."

Bkz. I. Spector, *Soviet Union and the Muslim World*, s. 112.

86 Ziynetullah'ın evindeki hazırlık toplantısında (bkz. yukarıda not 82) bazı İslâmî ilkelerin, Yeşil Ordu'da olduğu gibi, İştirakiyun programına da alınması kararlaştırılmıştır: Asr-ı saadet samimiyet-i müşterekesi iade ve ihya edilecek, hurafeler ve bâtıllarla mücadeleye girişilecek, aile hukuku şeriat dairesinde mahfuz ve nikâh muhterem tutulacaktır.

Ankara'da THİF'nın sözcülüğünü yapan *Emek* gazetesinin, 16 Ocak 1921 tarihli 1'inci sayısının başyazısı da, komünizmin esaslarını ele alarak bunların Kur'an ile çatışmadığını kanıtlamaya çalışmıştır. *Novyi Vostok*, cilt I, s. 643'ten naklen: G. Jaeschke, "Kommunismus und Islam", *Die Welt des Islams*, cilt 20, s. 115. (2'inci sayısında –Türkçede ilk olarak–, *Komünist Manifest*'in tam çevirisini yayımlayan *Emek*'ten başka, yine Ankara'da çıkan –Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü'ye [Koç, 1887-1938] ait– *İkaz* gazetesinin de, THİF'nın organı olması muhtemeldir.)

[*İkaz* Ankara'dan önce Afyon'da çıkıyordu. Fakat İstanbul hükümetini eleştiren bir yazısından ötürü, "Afyonkarahisarında münteşir *İkaz* gazetesi hükümetçe tatil olunmuştur" *İkdam* (14 Ağustos 1919). Söz konusu yazı, merhum Ömer Sami Coşar tarafından *Milliyet*'in eki olarak ha-

Partinin Ankara örgütü, Öğretmen Okulu salonunda konferanslar düzenlemiştir. Bu konferansların ilkinde Şeyh Servet ve Ziynetullah Nevşirvanov, ikincisinde ise "Mehmet Şükrü Yoldaş" konuşmuşlardır.[87]

THİF'nın iki ay kadar süren bu (birinci) ömrü boyunca giriştiği eylemler hakkında herhangi bir başka bilgi bulamadık. Ancak, bu partinin Çerkes Ethem'le işbirliği yaparak "taklib-i hükûmet"e kalkıştığı iddia edilmiştir.[88] Bu doğru görünmemekle birlikte, Ethem ayaklanmasının yaratığı karışık hava ve o vesileyle başlatılan solu bastırma dalgası içinde, THİF da sona erdirilmiştir.

1) TOKAT MEB'USU NÂZIM BEY

(Yeşil Ordu Cemiyeti kâtib-i umumîsi) Tokat meb'usu Nâzım Bey, 7 Aralık 1920'de resmen kurulan THİF'nm (kongresi yapılıncaya değin geçici) genel başkanıydı. 1921 Ocak ayından Merkez Ordusu Kumandanı (Sakallı) Nurettin Paşa'nın Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine yaptığı bir ihbarı, EHUR'nin hükûmete, hükûmetin de Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne bildirmesi üzerine, (İ

---

zırlanan *İstiklâl Savaşı* gazetesinin 15 Ağustos 1919 tarihini taşıyan sayısında, Afyon mahreçli bir haber olarak aktarılmıştır. Mehmet Şükrü Bey ilk TBMM'ne üye seçilince, matbaasını da Ankara'ya taşımıştı.]

87 *Emek* gazetesinin ilk sayısında, Mehmet Şükrü'nün 22 Aralık 1920 gecesi verdiği konferansın baş kısmı aktarılmaktadır. Konuşmacı, "THİF Siyasî Program ve Nizamnamesinin tab' edilmekte" olduğunu söylemiştir. Onun programdan verdiği örneklere göre, THİF da, tıpkı Yeşil Ordu gibi "Hukuk-u ailenin şeriat dairesinde mahfuziyeti" ve "Asr-ı Saadetteki samimiyet-i müşterekenin iadesi" gibi ilkeleri savunmaktadır. Bkz. A. E. Güran, (der.), *THİF Yayın Organları*, s. 12-13.

Emek'in aynı sayısında 8 Kânunuevvel 1920 tarihli (Bulgaristan'da çıkan) *Ziya* gazetesinden aktarılan bir yazı şöyle sona ermektedir: "Mustafa Kemal Paşa dahi Anadolu'da ne kadar zaferler kazanırsa kazansın Anadolulular mesut yapamaz. Çünkü ilm-i felsefece müsbettir ki, bir veya birkaç kişi ahaliyi sefalet halinden hiçbir vakit kurtaramazlar. Nasyonalizm artık iflâs etti. Bugün dünyada en mühim şey yemek, içmek, geçinmektir. Onun içindir ki, Anadolu'da da ecnebilere karşı harp bittikten sonra, kapitalistler –zenginler– aleyhine iktisadî mücadele açılacaktır; o da bütün dünya işçi ve çiftçilerinin kızıl bayrakların altında toplanmaları ile olacaktır. Bunsuz her vakit muharebeler ve sefalet eksik olmayacaktır (*A.g.e.*, s. 17). [G. Harris bu parçayı, Pavloviç'in Rusça bir makalesinden naklen, anlamını biraz çarpıtarak ve *Emek*'in son sayısındandır diyerek veriyor: *Origins of Communism*, s. 92.]

1921 baharında Ankara'da henüz kurulan Umur-i Şer'iye Vekâleti'nden "Kur'an ile bağdaşmayan bu tehlikeli ve sahte cereyanı" kınayan bir fetva sağlanarak müminlerin THİF'ndan çekilmeleri istenmiştir. Harris, s. 93, Türkçe çevirisinde s. 134.

88 Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde, Tokat mebusu Nâzım, "HİF'nın teşekkül ettiği günler Ethem ve şürekâsı hal-i muhalefete ve isyana geçmişti. Fırka bu hususta derhal hükûmete müzaherete karar verdi. Buna bizzat hükûmet erkânı suret-i mahremânede vâkıftırlar. Gazete neşriyatı da buna delildir" demiş, Ethem'in Resmî Komünist Fırkası'na girmiş olduğunu, matbaasını o fırkaya verdiğini, Meclis'te o fırkaya intisabı dolayısıyla millî kahraman ilân olunduğunu ve o fırka gazetesiyle kendisine "Türkiye Kızılordular Başkumandanı" unvanı tevcih edildiğini söylemiştir. Bkz. Ertürk, s. 545. Günümüzde bile, THİF'nın Çerkes Ethem'le işbirliği yaptığını kanıtlamak için başvurulan bir yalana, yukarıda 1) Yeşil Ordu bölümünde, not 32'de işaret etmiştik.

Şubat'ta partisine "terk-i faaliyet" ettirmesine karşın) Mahkemece ifadesinin alınabilmesi için gerekli işlemin yapılması Meclis'ten istenmişti. TBMM, önce kendi içinde, 3. Şube'de bir soruşturma yapmıştır. Burada aktaracağımız ilk belge, Nâzım Bey'in 3. Şube Riyasetine gönderdiği 27 Şubat 1921 tarihli savunmasıdır.[89] 3. Şubedeki soruşturmada ne sonuca varıldığını bilmiyoruz. Ancak, Meclis Genel Kurulu 21 Mart tarihli bir gizli oturumunda, Nâzım Bey'i mahkemeye "tevdi" etmeye karar vermiştir.[90]

Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından 12 Nisanda tutuklanan Nâzım Bey, 9 Mayıs'ta da (Çerkes Ethem ve işbirlikçilerine ilişkin bir kararın içinde), THİF'ndan Salih Hacıoğlu ve Ziynetullah Nevşirvanov'la birlikte, "taklib-i hükûmet cürmünü irtikâp teşebbüs"lerinden ötürü 15'er yıl hapse mahkûm edilmiştir. Nâzım Bey Kayseri Hapishanesi'nde dört buçuk ay yattıktan sonra 29 Eylül 1921 tarihli bir özel af yasası ile çıkmıştır.

THİF, Nâzım Bey'in önderliğinde 1922 ilkbaharında yeniden canlandırılmıştır. Sunacağımız ikinci belge, Nâzım Bey'in düşürülen milletvekilliği sıfatının geri verilmesi gerektiğini kanıtlamak için o yaz yayımlanan bir gazete makalesidir. 12 Temmuz 1922 tarihli *Şarkın Sesi*'nde[91] bu makaleyi yazan Nâzım Bey'in, tam o günlerde (Rauf Bey hükûmeti kurulmadan önce), "Rus ta-

89 TBMM'nin Nâzım Bey hakkında şube tahkikatı yapmaya karar verdiği 1 Şubat 1921 tarihli 142. in'ikadın 3. celsesinin tutanakları şimdi yayımlanmıştır. Bkz. *Gizli Celse Zabıtları* (Ankara: TBMM Basımevi, 1980), cilt 1, s. 356-63: "Tokat Mebusu Nâzım Bey'in Masuniyet-i Teşriiyesinin Ref'ine Dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti Tezkeresi"nin görüşülmesi.

90 Ancak, Nâzım Bey, aşağıda aktarılan makalesinde, dokunulmazlığının tutuklanmamak ve Meclis'e devamı engellenmemek koşuluyla kaldırıldığı iddiasında haklıdır. Bkz. *a.g.e.*, cilt 2, s. 14-26 (in'ikat 10-celse, 21 Mart 1921): "Tokat mebusu Nâzım, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü ve Burdur[!] mebusu Şeyh Servet Efendiler hakkında 3. Şube Mazbatası"nın tartışılması sonucunda bir önergenin kabulüyle alınan karar şudur "Riyaset-i Celileye, 3. Şube kararnamesinde maznuniyetleri gösterilen Tokat mebusu Nâzım, Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü ve Bursa mebusu Şeyh Servet Efendilerin Kanun-u Esasi'nin 79. maddesi mucibince icra-yı muhakemelerine karar itası ve mumaileyhimin muhakemelerinin gayr-i mevkuf olmak ve Meclis'e devamlarına mâni olmamak suretiyle icrasını teklif ederim.

21.3.1337 Saruhan Refik Şevket

İşbu takrir mucibince ve 79. maddeye istinaden şubenin teklifi kabul edilmiştir.

Reis Vekili Hasan Fehmi Kâtip Ziya Hurşit."

91 Bu, tek yapraklık "yevmî, siyasî, iktisadî, ilmî, edebî gazete"nin Millî Kütüphane'de tek bir sayısı vardır. Bkz. aşağıda Bölüm IV, Moskova'daki Lenin Kütüphanesi'nde ZV 15-G/43 numarayla kayıtlı olarak on üç sayısını buldum (2-12, 15-16; anlaşılan 1 Temmuz 1922 günü yayına başlamış ve ondan sonra, Cumartesi hariç, her gün çıkmış). Adresi: "Ankara Karaoğlan Çarşısı civarında hususi daire" olarak gösterilen *Şarkın Sesi*'nin sahib-i imtiyazı: İmamzade Mehmet Salih, müdir-i mes'ulü ise: Ahmet Tevfik Beyler'dir. Gazete, Öğüt Matbaası'nda basılmaktadır. 4 Temmuz 1922 tarihli 4. sayısında 'Halk ve Halkçılık", 7 Temmuz 1922 tarihli 7. sayısında "Şarkın İktisadî Düşmanı" gibi başmakaleler ve bütün sayılarda devam eden "Hindistan'da İngiliz idaresi" tefrikası dikkati çekmektedir. Şişmanov Raporu'nda, hükûmetin "Halk Zümresi'nin çıkardığı" bu gazeteyi 1922 yazında kapattığı, başyazarını hapsettiği yazılıdır (s. 113). Şişmanov bu bilgiyi Affan Hikmet'in anılarından almış olmalı, ama Halk Zümresi bu tarihte çoktan ortadan kalkmıştı. *Şarkın Sesi*, İkinci Grub'un Sovyetler'e eğilimli ve anti-emperyalist "Şark Mefkûresi" taraftarlarının organı olmalı. Nâzım Bey'in yazısının çıktığı 11. sayıdaki, şu başlık altında verilen eleştirili haber-makale, gazetenin "sağ" muhalefete yakınlığının bir örneği sayılabilir: "İskele Kâhyası Yahya Kaptanı Kim Öldürdü?"

raftarı" bir kabine seçilmesi için kendisinin TBMM'nde 120 oy toplayabilecek bir grubu olduğunu ileri sürerek Sovyet Büyükelçisinden yardım istediği iddia edilmektedir. Büyükelçi Aralov ise, kuşkuyla karşıladığı bu öneriyi hükümete haber vermiştir. Nâzım Bey'in eğer gerçekten kendisine böyle bir önerisi olduysa, Aralov'un kuşkusu haklıymış demek gerekir. Çünkü Meclis'te hükümet kuracak kadar yandaşı olan bir kimse, herhalde böyle bir yazı yazmak zorunluğunu duymazdı.

a) Tokat Mebusu Nâzım Bey'in TBMM III. Şube Riyaseti'ne Yazısı.
(TBMM Arşivi – Ankara İstiklâl Mahkemesi T 2, Dosya 2712)

Büyük Millet Meclisi Üçüncü Şube Riyasetine,

Şube-i aliyyelerine verdiğim ifadatta Yeşil Ordu Merkez-i Umumîsinin kaç zattan müteşekkil olduğunu zannederim arzetmiştim.

Size bugün iki gazete takdim ediyorum. Bunun birinde *Emek* gazetesinde bendenizin "izah ve istizah" sernamelí bir cevabım, ikincisinde yani *Yeni Gün*'de Hakkı Behiç ve Muhittin Baha Beylerin ona karşı verdikleri cevaplar münderiçtir.

Cevapların tetkikinden anlaşılacaktır ki, Muhittin Baha ve Hakkı Behiç Beyler Yeşil Ordu Teşkilâtında bihakkın mevcudiyet ve iştiraklerini alenen itiraf etmişler ve fazla olarak Yeşil Ordu Merkez-i Umumî'sini 25 kişiden ibaret göstermişlerdir.

Bendenizin de bildiğim Yeşil Ordu Merkez-i Umumîsi şu zevattan müteşekkildi.

Bursa Mebusu Şeyh Servet, Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri, Hüsrev Sami, Yunus Nadi, Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü, Saruhan Mebusu Reşit ve Celâl, İzmit Mebusu İbrahim Süreyya, Sırrı, Dr. Mustafa, Hakkı Behiç, Adnan, Bursa Mebusu Muhittin Baha Beylerle bendenizden ibaretti.

İptidaları İzmit Mebusu Hamdi Bey de Merkez-i Umumî'ye dahil olmuşsa da, sonradan içtimâlarda bulunmamıştır.

Hakkı Behiç Beyefendi *Yeni Gün*'deki "İzah ve İstizahın Cevabı" sernamesi altındaki makalesinde ezcümle diyorlar ki, "Yeşil Ordu'yu tesis ve teşkilde kimlerin en çok hizmet ve mesâisi sebkettiğini ve Yeşil Ordu'nun isminden ve esasâtından başlayarak bugün teşkilâtında kimlerin iddiayı salâhiyette haklı olduğunu izah etmek bana düşmez". Yani bunları kâmilen ben yapmışım demek istiyorlar.

Yalnız şu kadar söyleyebilirim ki, Vakkas Efendi etrafında toplanan rüfekayı meslek yanında o zaman belki de kendilerinin de haberi olmadığı halde, daha yüksek gaye sahipleri vardı. Ve bunlar her zaman vardır.

Muhittin Baha Beyefendi ise, yine o gazetede münderiç "İzah ve İstizahlar Münasebetiyle Nâzım ve Şükrü Beylere" unvanlı cevabında Yeşil Ordu Merkez-i Umumîsi'nin yirmi beş kişiden ibaret olduğunu tasrih ederek, Hakkı Behiç Bey'in bizim haberimiz olmayarak Yeşil Ordu Merkez-i Umumîsinin daha yüksek gayeli olmak üzere vücudunu haber verdikleri zevatın adedini tespit etmiş

bulunuyorlar ki, Hamdi Bey'i de sayarsak, bizim bildiğimiz onbeş zattan başka daha on zât-ı muhterem mevcut olmak lâzım geliyor.

Bendeniz Yeşil Ordu Merkez-î Umumîsi'nin başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğunu biliyordum. Ve bunu, zannederim, ifadâtımın birkaç yerinde de izah ettim. Şu halde bu bâbdaki mukaddem ifadem teyit edilmiş bulunuyor.

Fakat şimdi kat'i suretle itiraf ederim ki, Yeşil Ordu'nun başında Mustafa Kemal Paşa'dan başka kimse bilmiyorum ve tanımıyorum. Zaten, Hakkı Behiç Beyefendi "belki kendilerinin haberleri olmadığı halde" kaydıyle Fırkanın Kâtib-i Umumî'si olduğum halde diğer dokuz zâtı bilmediğimi itiraf ve ihtar ediyorlar. Acaba bunlar kimlerdir? Ve acaba, biz birbirimizi bilir, tanır, birleşir müzakerelerde bulunurken ve hatta işe Mustafa Kemal Paşa'nın bizimle bir olduğuna vâkıf iken, diğer dokuz yahut ondört zât neden Fırka Kâtib-i Umumî'sinden bile mahfi etmişler? Vakıa, Yeşil Ordu hafi bir cemiyetti. Zaten Nizamnamesinde bu hafîlik açıkça musarrahtı. Fakat bu tarz-ı teşekkül bir sınıf içinde sınıf değil midir? Ve niçindir? Verdiğim ifadâtın birçok noktaları şüphesiz şube-i aliyyelerini Yeşil Ordu'da çalışan ondört zâtın da ifadelerine [müracaata] mecbur edecektir.

Meselâ Mustafa Kemal Paşa'nın muvakkaten terk-i faaliyet olunması hakkındaki arzuları üzerine muvakkaten terk-i faaliyet edilmiş iken, muahharan Merkez-i Umumî kararıyla bendenizle Yunus Nadi Bey'in iki defa Mustafa Kemal Paşa ile vuku bulan mülâkatımızda tekrar faaliyete karar verildiğini arzetmiştim ki, zannederim bu işin en mühim ve en can alıcı noktasıdır ve bunu behemehal tahkik etmek mecburiyetindesiniz. Çünkü Hakkı Behiç Bey'in makalesinde de tekrar olunuyor ki, Merkez-i Umumî muvakkaten terk-i faaliyette dâim iken güya bendeniz ve diğer bir kaç arkadaşımız faaliyete devam etmişiz. Bu yalandır.

Halk Zümresi'nin teşekkülü ve meselâ Valilerden, Mutasarrıflardan birkaçının Hakkı Behiç Bey'in hanesinde tahlif olduğu gibi vekayi bu hakikata şahittir.

Bendeniz bunları umumî ifadatımda sırasıyla ve açıkça arzettim. Bunlar şube-i aliyyenizce behemehal tâmik olunmalıdır ki, hakikat zahir olabilsin.

Şurasını arzedeyim: Bendeniz gazetelerle başlayan şu muhavere ve neşriyat üzerine *Emek* gazetesine son bir cevap dercettirmiştim. Onda demiştim ki "meselenin gazete sütunlarında münakaşasını ben muvafık görmüyorum. Üç zâttan ibaret bir hakem heyeti intihap edelim, iki taraf dinlensin, hükümlerini versinler. Ben hazırım".

İstiklâl Mahkemesi ve nihayet Meclis ve Şube'nin işe vukuf peyda etmesi işte bu talebin neticesidir ve bir eseridir.

Arkadaşlarımız bendenize zımnen ve fiilen demiş, "Biz seni işte böyle mahkemelere, şubelere veririz. Ve biz seninle karşı karşıya gelmeden yapacağımızı yaparız". Vakıa yaptılar da, yapıyorlar da.

Fakat bendenizin merdâne hareketine karşı böyle istibdatkâr bir tarz-ı mukabele nasıl... bir şey ise, bu nâmerdâne hareketi müsmir bir hale getirmek de, zannederim ki muvafık-ı nısfet ve mürüvvet değildir. Binaenaleyh ifadâtın bütün icabatına göre icap edenlerin de ifadâtı alınarak ve icap ederse bendenizden

de daha lâzım gelen şeyler sorularak meselenin bütün teferrüatıyle meydana çıkarılmasını kemal-i ehemmiyetle şube-i aliyyelerinin nazar-ı insafına bir kere daha arzeylerim efendim..

27 Şubat 337[1921] Tokat Mebusu Nâzım

* * *

b) Nâzım, "BMM Âzâ-yı Kirâmına Açık Mektup",
[Şarkın Sesi (12 Temmuz 1338/1922), Sayı 11, s. 2]

Nâzım Bey, "Arkadaşlar, hiç istemezdim ki, size matbuat vasıtasıyla hitap etmek ıztırarında kalayım" diye başladığı bu yazısında, tutukluyken "meb'us" sıfatıyla Meclis'e dört takrir gönderdiğini, fakat bunların Başkanlıkça okutturulmadığını açıklamaktadır. Çıkınca, "pek çok ümit eylemiştim ki, heyet-i aliyyeleri ihlâl edilmiş hak ve haysiyeti iade ve ikmal eder." Yani, düşürülmüş olan milletvekilliğinin geri verileceğini ummuş.

Nâzım Bey, yazısında, Ankara İstiklâl Mahkemesi tarafından 15 yıla mahkûm edildikten sonra gönderdiği son önergenin de suretini veriyor. Burada karara dört noktadan itiraz etmektedir.

1. Mahkeme üyeleri, Meclis'teki 3. Şube tahkikatı sırasında "ihsas-ı rey" etmişlerdir. Kaldı ki, "BMM âzâsı vekil makamındadır." Dolayısıyla, bir suçlama karşısında, "Divan-ı Âli"ye gönderilmeleri gerekir.

2. Meclis'in verdiği karar, kendisinin meb'usluğunun bâki kalması ve Meclise devam edebilmesi şartıyla, İstiklâl Mahkemesi'nce ifadesinin alınması yolundaymış. Oysa, evine (yatak odasına kadar) sivil ve resmî polisler gelmiş: "istihmam etmeme bile müsaade etmemek suretiyle adeta tahtelhıfz polis dairesine celp ve oradan da mahkemeye sevk" etmişler.

3. Aynı gün muhakemesinde, Reis üç kere "ihsas-ı rey" ettikten sonra, tevkif olunmuş ve "ihtilâftan men" edilmiş. BMM'ne gönderdiği protesto takriri okutulmamış.

4. "İstiklâl Mahkemesi hükmü tebliğ ederken müdafaalarımızı dinlemek mecburiyetinde idi. Hiçbirimize hiçbir harf söyletmediler, bu merduttur." Ayrıca, meb'usluktan ıskat mahkemenin hakkı değildir, Meclis'in hükmü tetkik ve kararı tasdik etmesine muhtaçtır, İstiklâl Mahkemesi salâhiyetini suiistimal etmiştir. "Muhakemenin tarzına göre hüküm de yanlıştır."

Bu önergenin sonunda, Nâzım Bey, özellikle iki noktayı vurgulamaya çalışıyor: "(1) Benim hafi Komünist Partisi'yle alâkam yoktur, bu muhakkaktır. Maamafih KP hafi ise Yeşil Ordu ondan daha evvel ve ondan daha hafî ve ondan daha ihtilâlkârdır. Nizamnameler meydandadır. Halbuki Yeşil Ordu'dan dolayı kimseye bir şey yapılmamıştır. Bu garezkârlıktır, tahakkümdür, zorbalıktır.

(2) KP hafî de olsa Halk İştirakiyun Fırkası'na istihale etmiş, programı hükümetçe tasdik edilmiş ve devr-i ihzarında fiilen hiçbir hareketi görülmemiştir... işte bütün bunları Kayseri'ye hareket ettirildiğim şu dakikada Meclis-i Alinize karşı olanca haysiyet-i beşeriyem ve bütün namus-u inkılâpcuyanemle protesto ediyorum."

* * *

c) Nâzım Bey'in Mahkûmiyetini TBMM'ne bildiren tezkere

"BMM Riyaset-i Celilesine,

BMM'nin 21 Mart 1337 tarihinde mün'akit celse-i hafiyesinde taklib-i hükûmet cürmüyle alâkadar olmaları maznuniyetiyle mahkememize tevdileri Heyet-i Umumiyece iktiran ettiği 82 numara ve 22.3.1337 tarihli tezkere-i riyasetpenahileriyle işar buyurulan Tokat mebusu Nâzım, Bursa mebusu Şeyh Servet ve Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şükrü Beylerden, Nâzım Bey'in fiil-i mezkûra içtisarı sabit olduğundan Kanun-u Ceza-i Umumînin 46. maddesi delaletiyle ve Hiyanet-i Vataniye Kanununun 2. maddesi mucibince 15 sene müddetle küreğe vaz'ına ve diğer Bursa mebusu Şeyh Servet ve (Afyonkarahisar mebusu] Şükrü Beylerin adem-i mesuliyetlerine Mayıs 1337 tarihinde münakit muhakeme-i aleniyede müttefikan karar verildiği beray-i malûmat arz olunur, efendim..

10 Mayıs 1337 Ankara İstiklâl Mahkemesi Heyeti namına İhsan"

TBMM *Zabıt Ceridesi,* Devre I, cilt 10, içtima 2, Celse 1 (12.5.1337)

* * *

d) Nâzım Bey'in İngiliz Casusluğu

Atatürk *Nutuk'ta* Nâzım Bey için, "Bu zatın ecnebi mehafiline casusluk ettiğine asla şüphe etmiyordum. Nitekim, bilâhare İstiklâl Mahkemesi birçok hakayiki meydana koymuştu... Mecliste celse-i hafiyede malûmat ve mütalâatımı açıkça söyledim" demektedir (II/s. 501). Oysa, hem İngilizlerin hem Rusların "paralı uşağı" olmakla suçladığı Nâzım Bey hakkında, bu konunun görüşüldüğü 1 Şubat 1921 tarihli gizli oturumda bildiklerini ve düşündüklerini açıkça söylememiş, Meclise 15 kişilik özel bir kurul seçtirerek onlara açıklamalarda (?) bulunmuştur *(Gizli Celse Zabıtları* I/s. 356-63).[92] Üçüncü Şube soruştur-

92 16 Ağustos 1922'de Celâlettin Arif Bey'in görevi kabul etmemesi üzerine 83/165 oyla Adliye Vekili seçilen (İkinci Grup'tan) Rıfat Bey (1997-1963), 18 Şubat 1937'de kaleme aldığı anılarında bu konuyla ilgili olarak şunları yazıyor [(Hazırlayan Hurşit Çalıka), *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rıfat Çalıka'nın Anıları* (İstanbul, 1992), s. 90-91]: Yine bir gün Meclis'te: "Efendiler, içinizde hafiye var. Ecnebi sefaretlere mensup adamlar var. Her şey açık görüşülemez" denildi. Herkes birbirine baktı, birbirinden şüphelendi. Gizli celsede Gazi'den bunların açık söylenmesi, ısrarla rica edildi. Cevaben: "İçinizden bir heyet (kurul) ayırınız, onlara söylerim, Meclis'e söylemem" dediler. Meclis böyle bir heyet seçemedi. Çünki seçeceği adam aceba hafiye olamaz mı idi? İşi Meclis Divanı Başkanlığına bıraktılar. Divan Başkanlığı 10 kişi seçti. Bunlar arasında ben de vardım. Hoca Vehbi Efendi ve Gazi bir gün bizleri Başkanlık odasında topladılar. Meclis âhenginden, birlikten, durumun vehametinden (ağırlığından) ve bazı istihbarattan (gizli haberlerden) bahsedildi. İsmail Fazıl Paşa'nın (Ali Fuat Paşa'nın babası) bağ evininin hududunda söylenen sözler dinlenmiş ve jurnal edilmiş. Jurnalcının imzası yokmuş. Bunun dışında herhangi bir arkadaşın hafiye olduğuna veya casusluğundan şüphe edildiğine dair bir şey söylenmedi. Hep dinledik. İhbarların kim tarafından olduğunu soran bir arkadaşımız cevapsız bırakıldı. Sonuçta konuşulan konuların hiçbir kimseye söylenmemesi ve arkadaşların idare edilmesi istenildi. Heyet dağıldı. Özellikle bana pek çok milletvekili arkadaş izahat (bilgi) için başvurdu. Genel sözlerle geçiştirdik. Biz aydınlanmadığımız için onları da aydınlatamadık. Meclis arkadaşları bizim heyete (Aşere-i mübeşşire – müjdeleyici on) diye isim koyarak her birimizle

ması sonucu, Meclis 21 Mart 1921'de Nâzım ve Mehmet Şükrü Beylerle Şeyh Servet Efendi'nin sanık olarak mahkemeye sevk edilmelerine karar vermiştir (*A.g.e.*, II/s. 14-26). Fakat bu tutanaklarda casusluk iddialarına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin mahkûmiyet kararında da, casusluktan söz edilmeyip, Nâzım Bey "hafî Komünist Partisi teşkili suretiyle... taklib-i hükûmet cürmünü irtikâb teşebbüsü"nden dolayı suçlanmaktadır.

* * *

Casusluk kuşkularının kaynağı, muhtemelen bir "Hanım Sultan"dı. Bu öyküyü, elli küsur yıl önceki bir yazı dizisinden öğreniyoruz:

Razi Yalkın, "Muhterem Casuslar [3]", *Tarih Dünyası, cilt 2*, sayı 14 (1 Kasım 1950), s. 613-14.

Burada anlatıldığına göre, Sultan Murad'ın torunu (Şehzade Selâhattin Efendi'nin kızı) Fehime Sultan'ın çırağ edilmiş cariyelerinden biri, İstanbul'daki gizli M.M. teşkilâtına mensup Zekâi (Uğurlu) Bey'in karısı imiş. Bu kadın, Üsküdar'da Altunizade Camii civarındaki köşkünde, Fehime Sultan'ı M.M. başkanı Aziz Hüdaî (Akdemir) Bey'le buluşturmuş. Fehime Sultan da, ona Sabiha Sultan'dan öğrendiği bir bilgiyi aktarmış: Meğer Damat Ferit Paşa, kurye Şükrü Şakir aracılığıyla, kendi dostu ve "Vahdettin'in kulu" olan Nâzım Bey'e, Halk İştirakiyun Fırkası'nı meydana getirmesi için 45 tane yüz liralık banknot yollamış.

"Milletvekili Nâzım Bey'in, Ankara'da bulunan Sovyet memurlarından bazıları ile şahsen olduğu gibi, bahsettiğim kuryelerin delâleti ile hem Damat Ferit Paşa ve hem de işgalci devletlerden birine mensup Binbaşı Henri ile bilvasıta temasları varmış."

Bir hafta sonra da, Fehime Sultan, Boyabadlı Şükrü Şakir'in bir fotoğrafını, Nâzım Bey'le saray arasında kullanılan iki şifrenin kopyalarını ve yine Nâzım Bey'in "Binbaşı Henri'ye Damat Ferit Paşa vasıtasıyla, Ankara'daki umumî vaziyete ve Mustafa Kemal Paşa'nın bazı tasavvur ve teşebbüslerine dair gönderdiği mektuplardan ikisinin asıllarını Aziz Hüdaî ile benim önümüze sermiştir."

Anadolu'da Sinan Tekelioğlu tarafından tutulan (sonra da Mareşal olacak) Sırbistanlı erkân-ı harb Binbaşısı Tito'nun "İstanbul'dan adını ve hüviyetini değiştirerek Anadolu'ya geçtiğini yine Fehime Sultan'dan haber almıştık." [Bu tefrikanın sonunda "Devamı Var" denilmekle birlikte derginin ileriki sayılarında arkası gelmemiştir!]

Damat Ferit Paşa'nın Halk İştirakiyun Fırkası'nı kurdurmak için para vermesini ben hayli yadırgadım. Ama zaten Fehime Sultan'ın istihbarat kaynağı ola-

---

günlerce alay ettiler. Bugüne kadar bu görüşülen konuları kimseye söylemedim. Görüşmemizde İsmail Fazıl Paşa'nın adından bahsedildi ise de ona karşı kimsenin şüphesi olamazdı. Zaten Gazi de, kendisinin şüphesi olmadığını belirtmişti. Fakat onun adından niçin bahsedildi? Ankara dışındaki bağ evlerinde toplantılar yapıldığı niçin söylendi? Kimse anlamadı idi.

Atatürk'ün Nâzım Bey'in İngiliz casusu olmasından şüphelenmesinin sebebi, onun da itiraf ettiği üzere, İstanbul'dayken merak ederek İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne gitmesi olabilir. Ancak Nâzım Bey, bu derneğe üye yazılmadığını söylüyor. Bkz. aşağıda Upmal Angarski'nin raporunda Yeşilordu tarihinin yer aldığı bölüm.

rak güvenilirliği, son olayla hayli gölgeleniyor.

"Millî Mücadele ve Cumhuriyet Tarihi" dizisinin 9. kitabı *Demokrasiye Geçiş*'te bu Tito öyküsünü de aktaran Mahmut Goloğlu'nun Son Eseri'ni eleştirirken, şunları yazmıştım:

16 Mayıs 1949 günkü oturumda CHP Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu, 1919'da Kayseri'de bir İngiliz binbaşısını tutukladığını anlatmıştır (s. 280), "Bu adam, İngiliz üniforması giymiş ve bu üniformaya bürünerek ülkemizde ihtilâl çıkarmaya gelmiş bir Rus casusu idi... yolda kaçtı, Rusya'ya gitti. Şimdi Mareşal Tito diye tanınmaktadır." Goloğlu, naklettiği bu iddia üzerine hiçbir yorum yapmıyor. Oysa, Tito 1919'da savaş esiri olduğu Rusya'nın Sibiryasında, tâ Omsk'tadır. Kendi ülkesine bile ancak ertesi yılın güzünde dönebilecektir, İngilizce bilmez ki, İngiliz geçinebilsin. Hem Türkleri ihtilale kışkırtmak için nece konuşacaktır, acaba? Rahmetli Tekelioğlu, benzetmiş olacak. (*Bilineceği Bilmek*, s. 82)

Üstelik, Tekelioğlu'nun 1919'da yakaladığı casusu, Fehime Sultan 1920'de haber veriyor! Acaba Atatürk, Nâzım Bey'in İngiliz casusluğuna sahiden inanmış mıydı?

* * *

Bir önceki kaynakta V. Murad'ın torunu diye gösterilen Fehime Sultan, aslında Padişahın kızıdır. 1875 yılında doğan bu kadın, kişisel ahlâk açısından (tıpkı II. Abdülhamid'in damadı Kemalettin Paşa'yı ayartan ablası Hatice Sultan gibi) pek sağlam ayakkabı sayılamayacağından başka, Ortaköy'deki "sarayı işgal senelerinde İngilizlere açık olduğu için hakkında yerli yersiz dedikodular" da çıkmıştır. Nahit Sırrı Örik'in 1952'de yine *Tarih Dünyası*'nda çıkmış bir makalesinden, Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: T. Tarih Kurumu Yay., 1980), s. 170'te alıntılanmıştır.

Acaba Fehime Sultan'ın Millî Mücadele'ye ciddi bir istihbarat yardımı dokunmuş olsaydı, Ankara onun bu akıbetine seyirci kalır mıydı? "Hanedanın Türkiye'den atılması üzerine, [ikinci kocası] Mahmut Bey'le Nis'e gittiler. Mahmut Bey, İstanbul'da satıp savdıkları mal mülk ve eşyanın parasını, dükkân açacağım diye elinden alıp ortadan kayboldu. Yalnız, vefalı güzel bir Habeşî cariyesi Fehime Sultan'ı bırakmadı. Bu Habeşî, geceleri sokaklarda dolaşarak kazandığı para ile Sultan'ı beslemeye çalıştı. Bu yoksulluk ve sefalet içinde Fehime Sultan, Nis'te öldü." (*A.g.e.*)

2) SALİH HACIOĞLU[93]

a) Oğlunun Anlattıkları

Moskova'da Salih Hacıoğlu'nun oğlu, mühendis Lütfi Hacı ile tanışmıştım. Bana babasının ve kardeşlerinin resimlerini verdi. Salih'in Azerbaycan'ın Len-

93 Bu konuda *RGASPI*/Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi'nde fond 495, opis 266, dosya 98'de bulunan Salih Hacıoğlu dosyasındaki kimi bilgiler aşağıda yer almaktadır.

karan şehrinde yaşayan kızı Nüzhet Hanım'la ise, Bakû'dan telefonla konuştum; ne yazık ki, sağlığı yerinde olmadığı için bana gelemedi, karşılamadık.

Lütfi Hacı'dan babası hakkında öğrendiklerimi, kitabımın metnindeki bilgilerle birleştirerek sunuyorum.

Salih Hacıoğlu aslen Tonyalı (Trabzon) imiş. 1903'te (23 yaşındayken) İstanbul'daki Askerî Baytar Mektebi'ni birincilikle bitirerek subay çıktıktan sonra Bağdat'ta görevlendirilmiş, ilk çocuğu Süleyman Lütfi, 1906'da Kerbelâ'da dünyaya gelmiş. O zamanlar tıp ve veterinerlik okuyan hemen herkes gibi iyi Fransızca bilen Salih, Mezopotamya'dan sonra Makedonya'ya tayin edilmiş. Burada (yer altı döneminde) İttihatçı olmuş, (Lütfi Hacı, müteveffa Sovyet tarihçisi Prof. Anatol Filippoviç Miller'in, kendisine, İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin Selânik'te çekilmiş bir grup resminde babasını gösterdiğini söylüyor.) İkinci oğlu İbrahim Ethem, 1908'de Üsküp'te doğmuş. Daha sonra İstanbul'a atanan Salih, 1910-12 yıllarında Baytar Mektebi'nde "Emraz-ı intaniye" hocalığı yapmış. 1910'da İstanbul'da kızı Nüzhet doğmuş. Salih, Balkan Harbi'ne katılmış, birliği kuşatılıp kalmış. Harb-i Umumî'de Gelibolu'daymış, ailesini de götürmüş. Sonra Doğu Cephesi'ne atanmış. Diyarbekir'de ve Van'da hizmet etmiş. Savaşın sonuna doğru Arabistan'a gönderilmiş. Birliğiyle Adana'ya çekilmiş. Mütareke'de İstanbul'a gelmiş, oradan da Ankara'ya geçmiş ve Binbaşı rütbesiyle 5. Kolordu Hayvan Hastanesi Müdürü olmuş. 1920 yılında Ankara'da küçük kızı Saadet doğmuş.

1921 Mayısında İstiklâl Mahkemesi tarafından öteki THİF önderleriyle birlikte 15 yıl hapse mahkûm edilen Salih, Kırşehir Hapishanesi'ne gönderilmiş. Orada Sabiha Sümbül adında bir dul hanım, dışarıdan hizmetine bakıyormuş. Bu sıralarda, 15 yaşındaki büyük oğlu Lütfi'yi sefaret aracılığıyla Rusya'ya göndermiş. 1922 yazında karısı Fatma Hanım öldükten sonra Sabiha'yla evlenmiş. O yıl sonunda Komintern'in 4. Kongresi için Moskova'ya giderken, öteki çocuklarını da götürüp orada yuvalara-okullara yazdırmış. Kendisi 1923'te Türkiye'ye dönmüş. Küçük kızı Saadet 1924'te kreşte hastalanmış ve Filâtov Çocuk Hastahanesi'nde ölmüş. 1923 yılının Mart-Ağustos aylarını hapiste geçiren Salih, 1925'te İstanbul'da toplanan TKP Kongresi'nde yeniden MK'ne seçilmiş. Parası olmadığı için muayenehane açıp özel veterinerlik yapamamış; resmî bir göreve kabul edilmesi ise, söz konusu bile değilmiş. Şark Şimendüferlerine odacı olarak girmiş, sonra tren müfettişi olmuş.[94] 1927 tutuklamasına o da katılmış, 23 Ocak 1928'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce 4 ay hapse mahkûm olmuş. Daha sonra, parti içinde gözden düşmüş. Ben, "Menşeviklik" suçlamasıyla üyelikten çıkarıldığını da işitmiştim. 1928 yılında vize alarak eşi Sabiha'yla birlikte Sovyetler Birliği'ne gitmiş. Önce Moskova'da, sonra da Azerbaycan'daki Kirovabat (eski Gence) şehrinde veteriner olarak çalışmış. (Lütfi Hacı'dan aldığım notlarda Salih'in Azerbaycan'a hangi tarihte gittiği belirlenmemiş; fakat ben, 1930'ların sonlarında, "temizlikler" sırasında gittiğini sanı-

94 Bkz. [Haz.] J. Ergüder, *1927 Komünist Tevkifatı*, s. 45-47. [Der.] Emel Seyhan Atasoy, *1928 TKP Davası*, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Ekim 2008.

yorum.) Çocuklarından Lütfi inşaat mühendisi çıkmış; Ethem askeri irtibat subayı olmuş, fakat 1937'de hakkında bir soruşturma açıldığı için intihar etmiş. Nüzhet, aynı yıl işini Kirovabat'tan Lenkaran'a nakleden babasının yanına giderek, oradaki Balık Konserve Fabrikası'nın laboratuvarında çalışmaya başlamış, hepsi de Ruslarla evlenmişler, çocukları, hatta torunları olmuş.

Salih'in Sovyetler Birliği'nde 1937 Temizliği'nden kurtulabilmesi, gözden uzak küçük bir yerde yaşamasıyla bağlanabilir. 1949 yılında, eşi Sabiha Sümbül (herhalde Salih'in bilgisi ve izniyle) Türkiye'ye dönebilmek için Türk büyükelçiliğine başvurmuş. Bundan ötürü, karı-koca, ikisini birden Altaylar'daki Barnavul kampına göndermişler. Salih 1954'te bu kampta ölmüş. Karısı ise bir süre sonra serbest bırakılmış ve Nâzım Hikmet'in yardımıyla kendisine bir emekli maaşı bağlanarak son yıllara değin Moskova'da yaşamış.

* * *

b) Eşi Sabiha Sümbül'ün Hatıra Defterinden[95]

1880'de Trabzon'a bağlı Tonya'da doğmuş, babası köyün öğretmeni Hacıoğlu Süleyman. Liseyi okuması için aileyi İstanbul'a getiriyorlar. Salih liseden sonra Askerî Baytar okuluna giriyor. Çalışkan olduğu için sınıfta öğrenci başkanı oluyor. Sultan Hamid'in baskı döneminde Fikret'i, Namık Kemal'i okuyor. Sonunda kitapları arıyorlar, döşemeye sakladığı için bulamıyorlar. Bir ay hapis, bir ay da izinsiz cezası alıyor. Devrimci heyecan başlamıştır. Son sınıftayken köyüne izinli gidiyor, dayı kızı Fatma'yla evleniyor, onu da İstanbul'a getiriyor. 1905'te Baytar Yüzbaşısı olarak Bağdat'a gidiyor. Taşrada maaşlar vaktinde verilmiyor, sıkıntıya düştüğünden ağaların, şeyhlerin atlarını tedavi için köylere gidiyor. Bir atı iyi oldu diye Şeyh buna koyun kesiyor, bir sini de pilâv sunuyor. Ağalar yiyip kemiklerini sofranın etrafında bekleşen köpeklerle, kölelere atıyor, onların kapışmasından keyiflenip gülüyorlar. Bağdat'ta iki oğlu oluyor. Şeyhler kemikleri atarken Ya Fettah diye atıyorlar. 1908'de Bağdat'tan Serez'e tayin oluyor. Meşrutiyetle İttihat ve Terakki'ye giriyor. Serez'den Hareket Ordularıyla İstanbul'a geliyor. Eski hamam eski tas fakir fukaranın hali; ayrılıyor İttihat ve Terakki'den. Birinci Cihan Savaşı sırasında İstanbul'da Askerî Baytar okuluna hoca oluyor. Üsküdar'da ev tutuyor. Bir de kızı doğuyor. 1914'te savaş başlayınca Salih Diyarbakır'a Ordu Serbaytarı oluyor. Savaş sonuna kadar orada. Binbaşı oluyor. Bolşevik devrimi olunca, Türkiye'de de yayılıyor bunun akisleri. Salih Mütareke sonunda Ankara'ya geliyor. Ankara Baytar Mektebi Hastanesi'ne müdür oluyor. Talebeleri arasında Affan Hikmet, Kenan da var. Sovyetler'den Başkırt Şerif Manatov ve Ziynetullah Nevşirvanov ile Salih sıkı ilişkiler içinde. Sonunda 14 Temmuz 1920'de, Ankara'da Karaoğlan Çarşısı'nda küçük, ahşap bir binada Parti kuruluyor. Partinin kurucuları Salih, Affan Hikmet, Baytar Kenan, Yeşil Ordu'dan Nâzım Bey (Tokat mebusu), Ziynetullah Nevşirvanov, Ahmet Hilmi. Parti Sekreteri Salih Hacıoğlu.

95 Sabiha Sümbül'ün hatıra defterinden Vedat Türkali'nin aldığı notlar.

Eskişehir, Yozgat, Kırşehir, Adana, Mersin'de şubeler açıldı. Kastamonu'da da. Ankara'da çabuk gelişti, üyeleri arttı. 1920 yılının sonlarında (!) hükûmet kapatıyor, bütün üyeleri tevkif ediliyor, İstiklâl Mahkemesi... Takîib-i Hükûmet suçuyla... Salih Hacıoğlu bunun doğru olmadığını deliller göstererek savunuyor. 1920 Mayıs'ında (!) Nâzım Bey'le, Hacıoğlu'na on beşer sene veriliyor. Nâzım Kayseri'ye, Salih de Kırşehir'e.

Sabiha Erzincanlı. Seferberlikte muhacirlik başlıyor. Kocası mülâzım Ali Rıza Ruslara esir düşmüş. Dört kardeş Erzincan'daki şayak fabrikasında işçi. Bir de altı aylık kızı var. İki kardeş harpte asker. Muhacirlikte iki kardeşi koleradan ölüyor. Kayseri'ye geldiklerinde büyük kardeşi de yakalıyorlar, asker kaçağı diye döve döve öldürüyorlar. Anne baba da Ruslar gitti diye Erzincan'a dönüyorlar, orada açlıktan ölüyorlar. Kardeşi Ahmet dükkân bekçisi. Bir hırsızlık oluyor, ona da bir yıl ceza veriyorlar. Erzincan mahpusunda yatarken, Nâzım Bey Kayseri'ye, Salih Hacıoğlu da Kırşehir'e yollandığı için onunla tanışıyor. Kardeşinin aracılığı ile Salih bunu görüyor. Bu çarşaflı, yanında Dürdane'si (kızı) ile odaya alınıyor. Hacıoğlu'nu gardiyan getiriyor, kadının yüzünde bir karış peçe. Hacıoğlu binbaşı. Orta boylu, iri gözlü, dazlak kafalı, gelip selâm verdi. "Ailem Ankara'da, bana da yemek yap, parası benden. Bir de kırmızı bez getir bana" dedi. Onunla bütün odayı süslemiş, hapishanede başlamış marşlara, propagandaya. Enternasyonal! Müdür de sayıyor adamı. Ahmet de bana anlatırdı, ama ben anlamıyordum. 1921 yaz ortalarında (!) Salih'in karısı Fatma Yoldaş da geldi Ankara'dan. Yakın bir oda kiraladık, kadın hemen odaları Lenin'in ve ötekilerinin resimleri ve kızıl bayraklarla donattı. Bana boyuna devrimi anlatıyor, ben bir şey anlamıyordum. Hapishane müdürü Salih'i ara sıra evine bırakıyordu. 1922 başında komünistlere af çıktı.

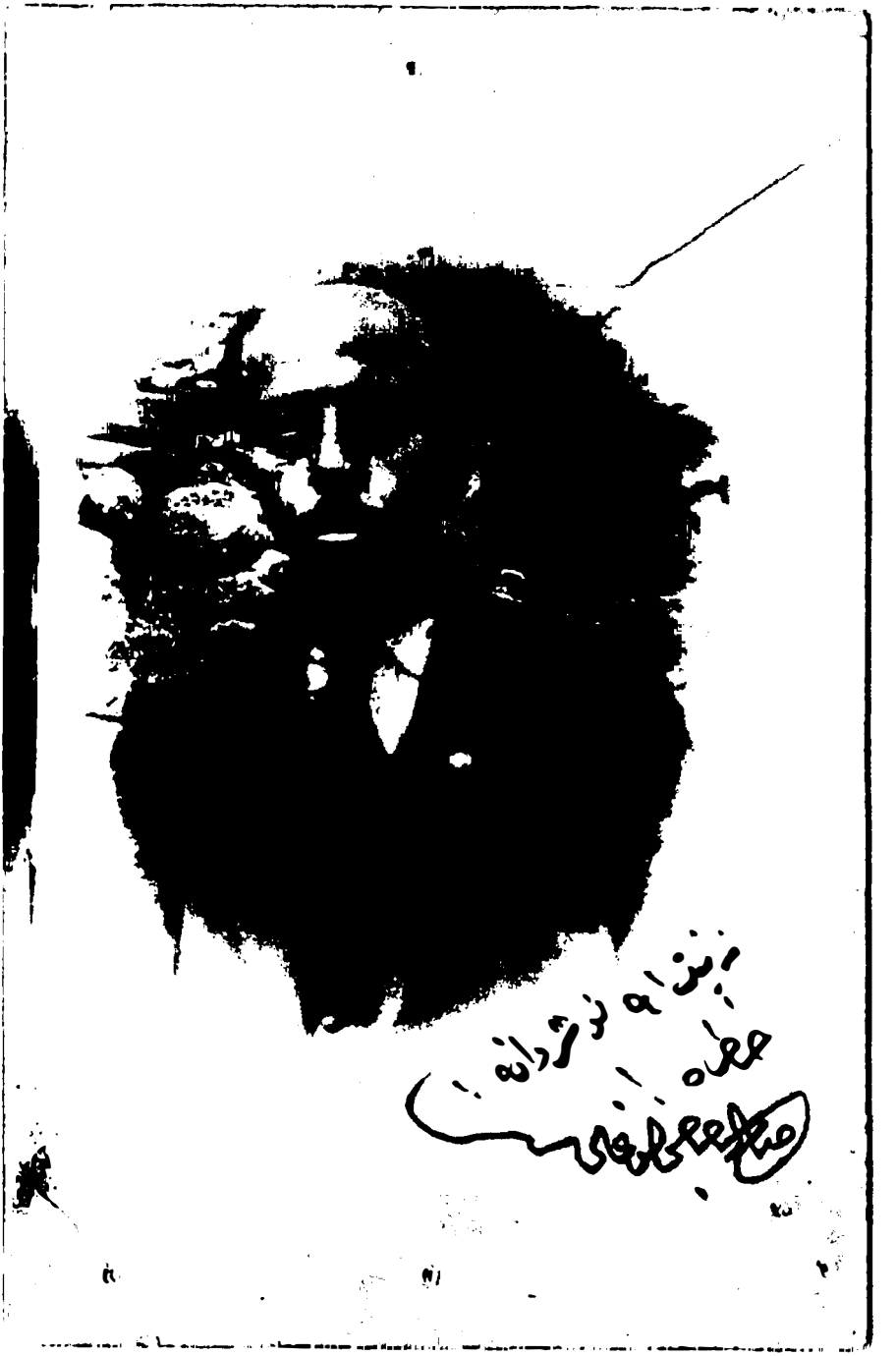
Salih çıkınca Kırşehir'deki devrimciler ile ilişkiye geçip *Kurtuluş* gazetesini çıkardı. Halk çok tuttu, iyi sattı. Hükümet kapattı. Salih bize (Ahmet'le bana) Mersin'e gitmeyi teklif etti, kalkıp gittik. Nisan'da. Ata Çelebi'ye mektup yazmıştı. O devrimcilerin başıydı. Büyük bir ev kiralamış, hepimiz yerleştik. Tek komünist ailesi olarak yaşamaya başladık. Ya Ata Çelebi'nin ya da bizim evde devrim toplantıları başladı. Deniz kıyısında bir kahvede Ahmet çıraktı. Salih de bir fotoğrafçının yanında çalışıyordu. Ata Çelebi'nin *Doğru Söz* (!) adlı gazetesinde Yetim Mehmet adıyla Salih de yazıyordu. Suriye'deki komünistlerle de Salih ilişki kurdu. Baklava kutularından mektuplar çıkardı. Ankara'ya da Partinin açılması için protestolar yazıyordu. "Yiğitliğim yok, ama inadım inat". Telgraf alıp hasta karısını bırakıp Ankara'ya gitti. 1922 Temmuzu. Salih Ankara'ya varınca Karaoğlan Çarşısı'ndaki binayı tekrar açıyorlar. Toplantı yapıyorlar, bitince Salih'e karısının ölüm telgrafını veriyorlar. Kolunda çıban vardı Fatma'nın. Mersin'deki komünist arkadaşların yardımıyla cenazeyi kaldırdık. Birisi bir yaşında, üç çocuk benim başıma kaldı. Bir otomobil kiraladık, kardeşim bir furgona doldurduğu eşyalarla, biz de arabayla, Salih'in çağrısıyla Ankara'ya gittik. Nâzım'ın evinde kaldık. Salih Parti işleriyle uğraşıyor. Hükûmet kongre yapılmasına izin vermiyor. Gizlilik kararına varıyor Parti. Salih'in Küçüke-

sat'daki evinde II. Kongre'yi açıyorlar. Vilâyetlerin ayrı ayrı teşkilâtlarından (İstanbul işgalde olduğu için hariç) delege geliyor.

Ağustos 1922'de Partinin ikinci kongresi Salih'in Küçükesat'daki [evinde] toplanıp çalışmaya başlıyor. Toplantılar geceleri oluyor. Sabiha ve kardeşi Ahmet bahçenin çevresinde polis baskınına karşı nöbette. Kongre on gün sürdü. Türkiye Komünist Partisi'nin birinci kongresinin nizamnamesine tâbi olarak çalışıldı. Salih Hacıoğlu parti sekreteri seçildi. Enternasyonal'in dördüncü kongresine delegeler seçildi, Salih de bu arada. Kongre'nin kararları *Bolu* gazetesinde yayınlandı. Salih üç çocuğunu alıp Moskova'ya Komintern'in dördüncü kongresine gitti. Ahmet de Rus elçiliğinde işçi olarak çalışıyordu. Bu arada gittim, Aralov yoldaşı gördüm. Ahmet Hilmi de Partice İzmit'e gönderilmişti. 1922'de hükûmet Partiyi tekrar kapattı, üyeleri tutuklandı. Ata Çelebi'yi Ankara'ya getirdiler Mersin'den. İzmit'ten Ahmet Hilmi'yi de tutuklu getirdiler. Yaya gelmişler İzmit'ten. Ben o sıralarda Hilmi'nin evinde kalıyordum. Hilmi'nin karısı jandarma uyuyunca Sabiha Rozenberg'e gider, karanlıkta duvarı atlayıp hemen getir derler, Hilmi'yi götürür. Karısıyla anasını iki gün sıkıştırırlar karakolda bırakırlar. Salih yok, mahkeme başlamıyor. Salih İstanbul'a bir Rus gemisiyle gelip, yük taşıyan tayfalara karışarak rıhtıma çıkıyor. Köprüde *l'Humanité* okuyan bir Fransıza sokulup yardım istiyor, *Bonjour Camarade,* evine götürüyor adam. İstanbul işgalde. Bekleyen tutuklular kızıyorlar Salih'e niye gelmiyor diye. En çok kızıp bağıran da sakallı Nâzım (Tokat mebusu). Ellerindeki kelepçeyi gösterip propaganda yapıyor. Çıkarıyorlar, İzmit'ten öteye de bir şeyler satıp para yapıyor arabayla gidiyorlar, yoksa yürütecekler. Mahkeme taklibi hükûmetle suçluyor. O da şöyle diyor: Biz komünistler İstiklâl Savaşı'na katılarak topraklarımızdan emperyalistleri kovduk, saltanatın yerine yeni bir cumhuriyet, halk hükûmeti kurduk. Halkımızın refahı için bütün ödevlerimizi yapacağız. Dört ay alıyor, ötekilere de üçer ay veriyorlar, işsiz kalıyorlar. Baytar Kenan'ın evi yok, onlarda kalıyor. Bir Ahmed'in kazancı yetmiyor. Küçükesat'ta ancak kuru ekmek bir de bağın üzümleri. 1923'te Dürdane, Salih, Sabiha İstanbul'a geliyorlar, Ankara'da işsizlik olduğu için. Şehremini'nde teneke evler önünde fıkara çocukları tango diye peşine düşüyorlar, çarşafsız, mantolu, kostümlü diye. Evde saraçlık yapan, Salih'in ölen ablasının kocası saraç Sabri'nin evine geliyorlar. Yakında bir odaya yerleşiyorlar. Muhacirlikten beri kalan tek ziyneti bir beşibirliği Salih'e veriyor kira ve yemek için.

Salih İstanbul'daki gizli örgütü bulup ilişki kurdu. Merkez komitesinde çalışmaya başladı. Tütün işçisi oldu, iki ay sonra çıkardılar, propaganda yaptığı için.

Demiryolunun Fransız müdürüne çıkıp gazetede okuduğu işi istiyor. Biletçi, sonra da odaya kömür mangalı alıp zehirleniyor; karlara yatırıp ovarak hayatını kurtarıyorlar. Hadımköyü'ne istasyon müdürü oluyor. Cennet gibi her şey. Şefik Hüsnü'ye de materyalleri Sabiha ile gönderiyor. Dikkat çekmesin diye hep elimde bir sepet meyve, güğümle yağ filân götürürdüm. Polisler hasta sansın diye. Şefik Hüsnü Maçka'da doktordu. Salih'e birçok haberleri direktifleri, ben getirdim.

منك له يا رب
صلاح مصطفى

Fotoğrafın ön yüzünde "Zinetullah Nuşirevan'a hatıra! Salih Hacıoğlu, 26.5.1921, Kırşehir Hapishanesi avlusunda"; arka yüzünde "Niğde Hapishanesinde aldım, 23 Haziran 1921 Zinetullah Nuşirevan" yazıyor. (Kaynak: RGASPI (Rusya Devlet Siyasi-Sosyal Tarih Arşivi), fon: 495, op. 266, d.: 116, belge no: 7-7a.)

Sonra Kovalı'da bir yıl kaldık, 1924'den 26'ya kadar Salih Pavli istasyonunda kaldı, işçilere hep propaganda yapıyor. Pavli istasyonu oldukça kalabalık ve işçisi de çoktu. Gizli bir komünist işçi derneği kurdu Salih. Telgrafla Şirkeci Gar müdürü çağırdı, komünist olduğu için işine son verdi. İstifayla... Tevkifat başlayınca biz de evde tertibat aldık, el yazılarını yaktık, Ankara'daki parti mührünü duvarda bir yere gömdük, polisler gelince hiçbir şey bulamadılar...

* * *

Salih Hacıoğlu'nun Komintern arşivlerindeki şahsi dosyasında (RGASPI, fond 495, op. 266, g. 98), onun hakkında birçok bilginin yer aldığı raporlar vardır. Bunlardan kimilerinin Rusçadan çevirilerini aşağıda sunuyoruz.

c)

İLMÜHABER *Gizli*

SALİH SÜLEYMANOĞLU HACİEV /JAN TAMAROV/

1880 yılında Trabzon'un (Türkiye) bir köyünde köy öğretmeninin ailesinde dünyaya gelmiştir, milliyeti Türktür, Sovyet vatandaşıdır, Yüksek Askeri Baytarlık Okulu mezunudur (Türkiye'de), mesleği baytarlıktır, Türkçe, Fransızca ve biraz Rusça bilmektedir. 1920'den TKP üyesidir, MK'nde daha sonra çoğunun hain olduğu anlaşılan likidatörleri desteklediği için 1928 yılında TKP'nden ihraç edilmiştir. 1939 yılında yaptığı başvuru sonucunda EKK [Enternasyonal Kontrol Komisyonu] Salih HACİEV'in üyeliğini iade etmiştir.

Halihazırda HACİEV (12 Ocak 1941 tarihli mektup) Azerbaycan SSC'nin Diviçi kasabasındaki veterinerlik istasyonunda çalışmaktadır.

KEYK Personel Şubesi'nin elindeki verilere göre Salih HACİEV Türkiye KP'nin kurucularından biridir. 1908 yılında 3-4 ay süreyle İttihat ve Terakki Partisinde üye bulunmuştur. Bu parti faaliyetleri sultan rejimine karşı milliyetçi burjuva teşkilâtıdır. Anayasal devirmesinden sonra programını kabul etmediği (kendi ifadesine göre) için bu partiden ayrılmıştır. 1920'de, Türkiye milli kurtuluş mücadelesi sırasında HACİEV RSFSC'den Türkiye'ye gelen Şerif Manatov ile birlikte Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı kurmuştur. Bu parti Komünist Enternasyonal'in IV. Kongresi'nden sonra diğer komünist teşkilâtlarla Türkiye Komünist Partisi'nde birleşmiştir.

1920 yılında Salih HACİEV Ankara'da kısa bir süre Yeşil Ordu'da bulunmuştur. Bu teşkilât kendine komünist teşkilât demektedir. Salih özgeçmişinde bu teşkilâtı "paşaların yarattığını ve milliyetçi burjuvazinin yönetiminde bulunduğunu" anladıktan sonra bu teşkilâttan ayrıldığını yazmaktadır.

KEYK Personel Şubesi'de Salih HACİEV'in Türkiye KP'ndeki çalışmaları hakkında şu bilgiler vardır:

1920-1922 - Yüzbaşı rütbesiyle orduda baytarlık yapmıştır. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası MK üyesi ve genel sekreteridir. 1921'de HACİEV komünist faaliyetleri sebebiyle İstiklâl Mahkemesi'nce 15 yıl kürek cezasına çarptırılmış, 10 1/2

ay yattıktan sonra aftan yararlanıp serbest bırakılmıştır. Çıkarılan bu af uyarınca o zaman TKP'nin birçok yönetici işçisi serbest bırakılmıştır. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın 1922'deki Kongresinde HACİEV Komintern'in IV. Kongresine delege seçilmiştir.

1923-1925 - KE'in IV. Kongresi'nden dönünce, Haciev Hafi Halk İştirakiyun Fırkası bozguna uğratılmasından sonra kurulan TKP Teşkilât Bürosu'nda âza olarak yer almıştır. Teşkilât Bürosu'nun diğer âzalarıyla birlikte tutuklanmış[96] ve 3 1/2 ay hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Hapisten çıktıktan sonra Fransız demiryolları şirketinde çalışmış ve 1925 yılında komünist faaliyetleri sebebiyle işine son verilmiştir.

1925-1927 - TKP MK âzası sıfatıyla çalışmış ve taşrada oturmuştur. 1927'de diğer TKP MK âzalarıyla birlikte tutuklanmış ve 4 ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu dava sırasında MK sekreteri Vedat Nedim ve kimi MK âzalarının (Şamilov) provokatör oldukları ortaya çıkmıştır.

Salih HACİEV'in tevkifat ve hapislik sırasındaki tutumu hakkında TKP âzası ASİMOV (Moskova'da Ecnebi Diller Neşriyat Evi'nde çalışmaktadır) "davranışı fena değildi", dava sırasında da "tavrının fena olmadığı yönünde genel bir intibayla kaldım" demektedir.

1928 yılında Salih HACİEV SSCB'ye gelmiştir ve o zamandan beri Azerbaycan SSC'nde uzman baytar olarak çalışmaktadır.

Daha sonra hain olan oportünistleri ve likidatörleri MK âzası bulunduğu dönemde desteklediği için TKP MK onu Türkiye'den ayrıldıktan sonra giyabında TKP âzalığından çıkarmıştır. HACİEV 1929'da ve 1930'da olmak üzere, iki kez KEYK'e başvuruda bulunarak âzalığının iadesini talep etmiştir. EKK formel gerekçelerle bu talepleri reddetmiş ve ancak 1939'da HACİEV'in başvuru dilekçesi EKK'de görüşülmüştür. HACİEV'e yöneltilen suçlamaların esasıyla ilgili olarak EKK şunları sabit bulmuştur:

1. 1927'ye kadar MK âzasıyken MK'de likidatörlere karşı savaş döneminde ikircimli tavır sergilemiş, onlara karşı savaşmamıştır. HACİEV taşrada kalmış ve MK âzası olarak aktif bir çalışma yürütmemiştir.

2. Yeni muvakkat MK'ni SALİH desteklememiştir. Serbest bırakıldıktan sonra, bu MK'nin desteğe ihtiyaç duyduğu bir sırada, muvakkat MK âzalarından birinin izniyle de olsa, SSCB'ye gitmiştir.

3. SSCB'ye hareket etmeden önce MK eski âzalarından ve MK'deki likidatör grubun yöneticilerinden biri olan Şevket Süreyya'dan (daha sonraları hain oluyor) KEYK'e iletmek üzere bir mektup almayı kabul etmiştir.

SALİH HACİEV'in Türkiye komünist hareketinde gösterdiği önceki faaliyetini ve Azerbaycan SSC'deki çalışmaları hakkındaki olumlu izlenimleri dikkate alan EKK Salih HACİEV'in TKP âzalığını iade etmiştir. Enternasyonal Kontrol Komisyonu'nun bu kararı Azerbaycan K(b)P Lenkoran Kaza Komitesi vasıtasıyla HACİEV'e bildirilmiştir.

---

96 Aslında THİF yargılaması nedeniyle tutuklanıp mahkûm edilmiştir. TKP Teşkilât Bürosu üyeleri tutuklanmamıştır.

KEYK Personel Şubesi'nde Salih HACIEV hakkında, yukarıda sözü edilen bilgilerden başka malumat yoktur.

İmza: /VLADİMİROV/

17 Ocak 1941
3 nüsha.ak.[97]

* * *

d)

MÜLÂHAZA: Sorulara tam cevap verilmelidir.

Bütün ülkelerin proleterleri birleşiniz!
Fotoğraf yeri (Fotoğraf)

KADRO KAYIT ŞAHSİ BEYAN ANKET FORMU

SORULAR	CEVAPLAR
1. Soyadı, adı, baba adı (takma adı). Herhangi bir isim değişikliği varsa eskileri ve değişme sebepleri yazılmalıdır.	*HACIEV, Salih Süleymanoğlu*
2. Doğum tarihi	*12 Ocak 1880*
3. Eski (vilâyet, nahiye ve köy) ve yeni (memleket, il, ilçe, köy) mülkî taksimata göre doğum yeri.	*Orta Mahalle köyü, Tonya nahiyesi, Trabzon vilâyeti - Türkiye*
4. Sosyal menşei	*Memur*
5. Mesleği veya ihtisası	*Baytarlık*
6. Siyasi teşkilât âzalığı: Âza olma yeri ve zamanı: a) RKP(b) âza veya namzeti bileti nosu:	–
b) Memleket kaydedilerek, kardeş komünist parti âzalığı	*1920'den TKP âzası, Ankara - Türkiye'de âza oldum*

97 Belge No: 27-30, Rusçadan çevrilmiştir.

7. a) RLKGB[98]	*b) Kardeş Parti KGB*[99]
8. Önceki komünist parti âzalığı, süresi, nerede ve ayrılma veya ihraç sebepleri	*Oportünizm vb. sebeplerle ihraç, 1939'da EKK tarafından âzalık iadesi*
9. Başka partilerde bulundu mu, hanginde, ne zaman, nerede ve ayrılma sebebi	*1908'de İttihat ve Terakki âzalığı, aynı yıl program değişikliği yüzünden gönüllü ayrılma*
10. Komünist partisinin hattını izlemede ikircimi oldu mu ve muhalefette yer aldı mı (nerede, ne zaman, nasıl) ?	*Hayır*
11. Bir üstteki sorulara yakın akrabalarınız hakkında cevap	*Hayır*
12. Parti cezası aldı mı, niçin, nerede, hangi teşkilâtta	*Yukarıda kaydedildiği gibi, komünist partisinden ihraç ve sonra âzalık iadesi*
13. Hangi dilleri ve ne derecede biliyorsunuz	*Anadilim Türkçe, Rusça ve biraz Fransızca*
14. Tahsiliniz (tarih ve yerleriyle, okuduğunuz bütün okullar)	*Âli tahsilliyim. Türkiye'de Askeri Veteriner Enstitüsü 1904 mezunuyum*
15. Bilim dallarında dereceniz (ünvanınız) var mı	–
16. İlim eserleriniz var mı (eserler ekte sıralanacaktır)	*(evet, hayır)*
17. Eski Rus ordusunda hizmet verdiniz mi, ne zaman, aldığınız mevki ve rütbeniz neydi	*Hayır*
18. Başka memleket ordularında hizmet verdiniz mi, ne zaman, nerede, aldığınız mevki ve rütbeniz neydi?	*1904 -1921 senelerinde Türk ordusunda baytarlık*

98 Rusya Leninci Komünist Gençler Birliği - Komsomol – ç.n.

99 Kardeş parti komünist gençler birliği – ç.n.

19. Kendisi veya akrabaları Rusya'da beyaz hükûmetlerin ordu veya makamlarında hizmette bulundu mu, hangi rütbeyle (mevki, yeri, zamanı)?	*Hayır*
20. Kendisi veya akrabaları Rusya'da beyaz hükûmetlerin topraklarında bulundu mu, nerede, ne kadar, meşgalesi neydi?	*Hayır*
21. SSCB Kızıl Ordusu'nda hizmet verdi mi, ne zaman, nerede ve hangi vazifede bulundu	*Hayır*
22. Askerlik hakkında bugünkü tavrınız ve rütbeniz nedir: Askerlik kayıt No.	*Yaşlılık sebebiyle askeri kayıtlarım düşmüştür*
23. Davaya celbi, tahkikatı, tevkifatı, adli ve idari cezacı olmuş mudur, ne zaman, nerede ve niçin (SSCB'de ve başka memleketlerde)	*1917 Ekim İnkılâbı öncesi* *1917 Ekim İnkılâbı sonrası* *Türkiye'de üç defa tevkif edilip çeşitli sürelere mahkûm edildim.*
24. Bir üstteki sorulara yakın akrabalarınız hakkında cevap	*Hayır*
25. Kendisi veya akrabaları SSCB'de seçim hakkından mahrum bırakıldı mı, ne zaman ve niçin?	*Hayır*
26. Medenî hali (bekâr, evli), boşanmışsa eski karısının (kocasının) soyadı, adı, baba adı ve ikamet yeri	*Evli*
27. Karısının (kocasının) soyadı, adı ve baba adı, parti durumu ve işyeri	*Hüseyin kızı Sümbül, partisiz, Bakü'daki Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Denemeleri Merkezi'nde laboratuvar işçisi*
28. Milliyeti	*Türk* / *Karısının (kocasının) Türk*

29. T a b i y e t i (vatandaşlığı). Hangi yabancı memleket tabiyetinde olmuştur, ne zaman SSCB veya Rusya tabiyetine geçmiştir?	*28.III.1935'ten SSCB vatandaşı*	*Karısının (kocasının) 1935'ten SSCB vatandaşı*
30. Memleket haricinde kalmış mıdır, nerede, ne kadar, SSCB'ye ne zaman gelmiştir (gün, ay, yıl)	*1908[100] yılına kadar doğduğum Türkiye'deydim*	
31. Memleket haricindeki meşgalesi ve geçim kaynağı neydi	*Orduda baytar olarak ücretli emeğimle*	
32. Hangi akraba veya yakınlarınız SSCB haricinde bulunuyor, nerede, işleri ve adresleri nedir?	*Dayı-amca oğulları gibi uzak akrabalarım vardı, ama bugün hanginin sağ, hanginin ölü olduğunu bilmiyorum. Hepsi köylüydü. Doğduğum köyde yaşıyorlardı*	
33. Ecnebi sefaretlerde, temsilciliklerde akraba veya tanıdıklarınız var mı, onların soyadı, adı ve baba adı	*Hayır*	
34. Devlet mükâfatı veya teşviki aldınız mı	–	

35. SSCB'de ve ecnebi memleketlerde seçim organlarına katıldınız mı (merkezi, cumhuriyet, bölge, vilâyet, şehir çapında)

Seçim organının yeri	*Seçim organının adı*	*Hangi göreve seçildiniz*	*Tarihi (yıl, ay) Seçilme*	*Ayrılma*

36. Ebeveynler:	*B A B A*	*A N A*
a) Soyadı, adı, baba adı	*Hacıoğlu (Rusça Gaciev) Süleyman Ali*	*Kajinoğlu Hatice Ali*
b) Doğum yılı ve doğum yeri	*Doğum yılını bilmiyorum Doğduğum köy*	*A y n ı*
c) Gayrimenkulu var mıydı, varsa neydi	*Hayır*	*Hayır*
ç) 1917 Ekim İnkılâbı'ndan önce ve 1917'den sonraki temel mesleği neydi	*Muallim*	*Ev hanımı*
d) Halihazırda nerede ve neyle meşguldur	*1896'da vefat etti*	*1901'de vefat etti*

100 1928 olmalı – ç.n.

37. Karınızın (kocanızın) ebeveynleri:	*BABA ANA.*
a) Soyadı, adı, baba adı	*Hüseyin .*
b) Doğum yılı ve doğum yeri	*. --- .*
c) Gayrimenkulü var mıydı, varsa neydi	*Bir parça toprak ve köy evi .*
ç) 1917 Ekim İnkılâbı'ndan önce ve 1917'den sonraki temel mesleği neydi	*Tarım .*
d) Halihazırda nerede ve neyle meşguldur	*Çoktan vefat ettiler*

38. Reşit kadın ve erkek kardeş, kız ve oğullarınızın soyadı, adı ve baba adı, çalıştığı yer, aldığı mevki ve ikametgâhı. NOT: Yer yetmezse, akrabalar hakkındaki malumat ayrı sayfaya yazılıp ilave edilmeli.	*Oğlum Lütfi Salihoviç, Molotov vilâyetindeki Zakamsk 2, Trest 29'da mühendis, RLKGB[101] üyesi Öz kızım Nüshet Salihovna, Azerbaycan SSC Astrahan-Bazar kazası Privolnoe ev hanımı, kocası tarım mühendisi Nazarov ile yaşıyor.*

39. Hizmet süresince (askerlik dahil) iş hayatı hakkında malumat

Sıra Nosu.	*Çalıştığınız müessese, makam ve işletmenin adı ve yeri (memleket, şehir, vilâyet, nahiye)*	*Aldığınız mevki*	*Süresi*	*Durum değişme sebebi*
1.	*Türk Ordusu*	*Baytarlık*	*1904-1921*	*Komünist faaliyet yüzünden atıldım*
2.	*Türkiye'de*	*Demiryollarında memurluk*	*1923-1925*	*Yine*
3.	*Azerb. SSC Nerimanov (bugün Hanlar) kazasında Vebayla Mücadele Ocağı'nda*	*Baytarlık*	*1928-1930*	*Ocak kapatıldı*
4.	*Yine oradaki AVBADM'de[102]*	*Baytarlık*	*1930-1935*	*Merkez kapatıldı*
5.	*Azbiokombinat'ta[103]*	*Teknik idarecilik*	*1935-1936*	*Azerb. SSC Tarım Bakanlığı emriyle nakil*

101 Rusya Leninci Komünist Gençler Birliği – ç.n.

102 Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyler Merkezi – ç.n.

103 Azerbaycan Biyolojik Üretim İşletmesi – ç.n.

6.	*Azerb. SSC Lenkoran kasabasında Bölgelerarası Veteriner Bakterioloji Laboratuvarı'nda*	*Müdürlük*	*1936-1940*	*Nakil*
7.	*Azerb. SSC Diviçi kasabasında*	*Baytarlık*	*1940-1941*	*Hastalık sebebi ile işime son verildi*

40. İkametgâhınız (tam adres ve telefon No.) — *Çaykovski Sok (Vostanie meydanı civarı) No. 28, D.1. Moskova.*

İmza: HACİEV

5 Mayıs 1941

Aslına uygundur: /İmza/

İskra Revolyutsii[104] *Matbaası, Filippovskiy Sok. 13, Moskova* — *Sipariş 1072, Baskı 10.000 adet*[105]

* * *

e)

Suret
Salih Süleymanoğlu Haciev

ÖZGEÇMİŞ

12 Ocak 1880 tarihinde Türkiye'de, Trabzon vilâyeti Tonya nahiyesi Orta Mahalle köyünde bir köylü ailesinde dünyaya geldim. Milliyetim Türktür. Ebeveynlerim 40-45 yıl önce vefat etti. Dedem orta halli bir köylü, babam ise köy okulunda muallimdi. Annem bir köylü kızı ve ev hanımıydı. Atalarım adı geçen köydendir. Oğlum Moskova'da tahsil gördü. Şimdi Zakamsk 2 Trest 29'da inşaat mühendisliği yapıyor. Öz kızım Azerbaycan'da, Astrahan-Bazar kazası Privolnoe köyünde, kocasının yanında bir ev hanımı. İlk karım 1922'de vefat etti. İkinci karım köylü bir Türk kadını. Halihazırda Bakû'da oturuyor ve Azerbaycan Veteriner Bilimsel Araştırma Deneyleri Merkezi'nde laboratuvar işçisi olarak çalışıyor. Benden olmayan diğer kızım da annesiyle Bakû'da yaşıyor ve Trikotaj Meslek Lisesi'nde okuyor.

Âli tahsilimi İstanbul'da bitirdim. 1904 yılında Askeri Baytarlık Enstitüsü'nden mezun oldum ve 1921'e kadar Türk ordusunda baytarlık yaptım, ancak komünist faaliyetlerim sebebiyle (9.V.1921'de) işten atıldım.

Biraz Fransızca biliyorum. Ana dilim Türkçedir. Şimdi Rusça öğreniyorum.

104 Devrimin kıvılcımı – ç.n.

105 Belge No: 44, 44 ob, 45, 45 ob., Rusçadan çevrilmiştir.

1923 senesinde İstanbul'da Fransız demiryolu şirketinde önce işçi, sonra da memur olarak çalışmaya başladım, ama 1925'de komünist faaliyetlerim yüzünden işten çıkarıldım. Sonra tütün fabrikasında işçiliğe başladım, ama, tütün tozu sağlığıma zarar verdiği için, bir ay geçmeden işi kendim bıraktım. Sonra da 1928'e kadar işsiz kaldım.

Yaşlılık yüzünden SSCB'de askerlik kayıt mecburiyetim yoktur.

Siyasi faaliyetim

Daha orta okulda bulunduğum 1898 yılında mutlakiyete karşı inkılâpçı ve yasak kitap okumaya ilgi duyuyordum ve bu yüzden bir kere tutuklandım, ama reşit olmadığım için, salıverildim.

1908 senesinde İttihat ve Terakki denen siyasi bir fırkaya âza oldum. Bu, burjuva-anayasal inkılâbından önceydi, ama inkılâptan sonra, derhal ilk programını değiştirdiği için, bu partiden çıktım.

1920'de tesadüfen yolu Ankara'ya düşen Şerif Manatov (Başkırt) yoldaşın idaresinde Ankara'da Türkiye KP'ni teşkilâtlandırdım (ilk teşkilât 14.VI.1920'de oluşturuldu). Ben TKP Kâtibiydim. Kasım 1920'de TKP Birinci Konferansı toplandı ve ben TKP MK Umumi Kâtibi seçildim.

11 Ocak 1921 tarihinde tevkif edildim ve iki hafta sonra o zamanlar açık çalışan partiye yıkıcı darbe indirildi. Hakkımda 15 yıl kürek mahkûmiyeti kararı çıktı (9 Mayıs 1921), ama çıkarılan afla 10 1/2 ay sonra tahliye oldum. 1922'de TKP Kongresi yapıldı ve ben tekrar TKP MK Umumi Kâtibi ve Komintern'in IV. Kongresi'ne delege seçildim. Kongreden sonra beni Komintern Ankara'da teşkilâtın yıkıma uğradığını dikkate alarak partiyi yeni baştan teşkilâtlandırmak amacıyla kurduğu Teşkilât Bürosu'na tayin etti. 1923 yılında İstanbul'da çalıştığım sırada tevkif edildim ve Ankara'ya sevk edilmemin ardından orada 3 1/2 ay hapis ve 100 lira para cezasına çarptırıldım. 1925 senesinde İstanbul'da TKP'nin 2'nci Kongresi toplandı ve ben kongrede TKP MK âzası seçildim.

1927'de üçüncü defa tevkif edildim ve 4 ay hapis cezası giydim. Tahliye edildikten sonra siyasi mülteci sıfatıyla SSCB'ye geldim (12 Mayıs 1928). Ama, 1929 yılı başında ben oportünizme kapılmış, muvakkat komitenin izni olmadan SSCB'ye gitmiş ve Komintern'e TKP MK'nin eski âzaları tarafından yazılan bir mektup getirmiş biri olmakla suçlanıp partiden ihraç edildiğimi öğrendim. Ben, elbette ki, gıyabımda verilen bu kararı kabul etmedim ve EKK'na üçüncü defa başvurduktan sonra, 20 Mayıs 1939 tarihinde EKK istinaf dosyamı huzurumda görüşerek TKP âzalığımı iade etti.

HACİEV

5 Mayıs 1941
Aslına uygundur: /İmza/[106]

* * *

106 Belge No: 38, 38ob, 39, Rusçadan çevrilmiştir.

f)

Gizli

İLMUHABER

Salih Süleymanoğlu Haciev 1880 yılında Türkiye'de, Trabzon vilayeti Orta Mahalle köyünde bir memur ailesinde dünyaya gelmiştir. Yüksek öğrenimi vardır. Türkiye'de Askeri Baytarlık Enstitüsü mezunudur.

1920 yılından Türkiye Komünist Partisi üyesidir.

1904-1921 yıllarında Türk ordusunda baytarlık yapmıştır. Komünist faaliyeti sebebiyle ordudan uzaklaştırılmıştır.

1898 yılında devrimci harekete sempati duymaya başlamış, 1908'de ise burjuva politik partisi İttihat ve Terakki'ye girmiş, ancak programını değiştirdiği için aynı yıl bu partiden ayrılmıştır.

1920 yılında TKP'yi örgütleyenlerden biri olmuş, Kasım 1920'de TKP MK genel sekreteri seçilmiştir.

1921 yılında komünist faaliyetleri sebebiyle 15 yıl kürek cezasına mahkûm edilmiş, ancak 10 1/2 ay hapis yattıktan sonra, 1922 yılında afla tahliye edilmiş ve TKP Kongresinde TKP MK Sekreteri seçilmiştir.

1922 yılında Komintern IV. Kongresinde delegedir.

1923-1925 yıllarında İstanbul'da Fransız demiryolu şirketinde işçilik, ardından memurluk etmiş; komünist faaliyetlerinden ötürü işine son verilmiştir.

1923-1927 yıllarında TKP MK üyesiyken defalarca tutuklanmıştır.

1928 yılının Mayıs ayında siyasi mülteci olarak SSCB'ye gelmiş ve 1935'te Sovyet vatandaşı olmuştur.

1928 yılında, oportünizm, partiden izinsiz SSCB'ye gelmek ve Komintern'e bir TKP MK üyesi tarafından yazılmış bir mektup getirmek sebebiyle TKP Muvakkat MK tarafından gıyabında partiden ihraç edilmiştir.

1939 yılında KEYK Enternasyonal Kontrol Komisyonu sorunu titizlikle görüşüp, Haciev'e karşı bütün suç iddialarını temelsiz bularak TKP üyeliğini iade etmiştir.

1928-1935 yıllarında Azerbaycan SSC'de vebayla mücadele ocağında, daha sonra Hanlar kazasında Veteriner bilimsel araştırma enstitüsünde baytar olarak çalışmıştır.

1935-1936 yıllarında Azerbaycan Biyolojik Ürünler İşletmesinde teknik idarecilik yapmıştır.

1936-1940 yıllarında Azerbaycan SSC Lenkoran şehrinde bölgelerarası veteriner bakterioloji laboratuvarında müdürlük yapmıştır.

1940-1941 yıllarında Azerbaycan SSC Diviçi şehrinde baytar olarak çalışmıştır.

1941-1946 yıllarında Moskova'da, Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi Türk Redaksiyonunda tercüman olarak çalışmıştır. Türk redaksiyonun kapatılması dolayısıyla öğretmenliğe başlamıştır.

1946-1949 yıllarında Moskova Devlet Üniversitesi'nde ve Askeri Enstitü'de Türkçe öğretmenliği yapmıştır.[107]

1949 yılında SSCB İçişleri Bakanlığı makamlarınca tutuklanmış ve 10 yıl hapse mahkûm edilmiştir.

1954 yılının Nisan ayında cezasını çekmekteyken Altay kazasında ölmüştür. Ölümünden sonra SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Heyeti tarafından 27 Şubat 1956'da tamamen aklanmıştır. Altay kazasında Emek Kampında ölmüştür.

İmza: /Varakova/

18/I-1957.

2lv.[108]

* * *

3) BİR KONFERANS

a. *Emek*'in 16 Ocak 1921'de çıkan ilk sayısından Mehmet Şükrü Bey'in 22 Aralık 1920'de verdiği Konferansın Baş Tarafı

Halk İştirakiyyûn Fırkası Ankara Heyet-i Merkeziyesi tarafından Kânunuevvel'in yirmiikinci Perşembe günü Cuma gecesi [22 Aralık 1920] Darülmuallimin Konferans Salonunda verilen müsamerede Afyonkarahisar mebusu Mehmet Şûkrû yoldaş tarafından verilen konferanstır.

Muhterem yoldaşlar!

Ankara Heyet-i Merkeziyesi tarafından tertib edilen şu mûsamerede tarafımdan İştirakiyyûn İnkılâbına ve Rus Bolşevikliği ve Rus cihangirliği ve Garbın emperyalist devletleriyle anlaşmak Türkiye emekçilerinin menafiine uygun olup olmadığına dair tarafımdan bir konferans verilmesi bizaasizliğime [bilgisizliğime] rağmen iltimas ve rica eylemiş, beni kabule mecbur etmişti. Mûsaadenizle gerek rahatsızlığım ve gerek iktidarsızlığım hasebiyle (estağfirullah) evvelâ huzur-u âlinizde vâki olacak kusurlarımdan ve şu cüretimden dolayı aflarınızı dilerim.

Efendiler, yoldaşlar? Bugün cihanda yeni bir fikir cereyanı vardır. Bu da Bolşeviklik, Komünizm cereyanlarıdır.

25 Teşrinievvel - 7 Teşrinisani 1917 İnkılâbı Rusya'da emekçilerin "Fukara-i Kâsibenin" hâkimiyet-i mutlakasını "diktatörlüğünü" meydana getirmiş ve fakir köylüler ile emekçilerin yardımı sayesinde İştirakiyyûn Heyet-i İçtimâiyesinin "İştirakçi ortakçı bir cemiyetin" temellerini kurmaya başlamıştır. Almanya ve Avusturya'da ihtilâlin tarz-ı cereyanı, müterakki memleketlerin hepsinde emekçiler ihtilâl hareketlerinin gittikçe artması ve doğrudan doğruya emekçilerin hâkimiyet-i mutlakasını meydana getirmek üzere Şûralar Hükûmeti'ne dair hareketin yapılması gibi birçok ahval gösteriyor ki bütün dünya emekçilerinin Komünist inkılâbı artık bilfiil başlamıştır. Hıyve, Buhara, İran, Afganistan, Hindistan, Çin, Mısır gibi kapitalizm "sermayecilik" ve emperyalizm "cihangirlik"

107 Bu, İkinci Dünya Savaşı ertesinde SBKP ve SSCB açısından Salih Hacıoğlu'nun ne denli güvenilir bir kişi olduğunun açık göstergesidir.

108 Belge No: numaralandırılmamış, Rusçadan çevrilmiştir.

tegallüp ve tahakkümü altında ezilmekte ve inlemekte olan memleketlerde dahi kadın erkek ve genç İştirakiyyun Teşkilâtları meydana gelmesi ve bunlardan bazılarının bugün bilfiil Şûralar usûl-ü hükûmetini tatbik ve inkılâpçı Kızıl Ordu teşkil ile inkılâp hareketine geçmeleri gösteriyor ki bütün cihan emekçilerinin İştirakiyyûn inkılâbına şark emekçilerinin dahi iştirak etmekte olduğu bir zamanda bizim bu insanî ve içtimaî inkılâba yabancı kalmaklığımız, daha doğrusu gözlerimizi kapamaklığımız doğru olamazdı, işte bu bizde de nazar-ı dikkatten dûr tutulmayarak Halk İştirakiyyûn Fırkası teessüs ve teşekkül etmiştir.

Bu Cihan İnkılâbı'nın, insanî mefkûrenin esasatını teşkil eden iştirakiyyûn mesleğinin halk tarafından iyice anlaşılmasını temin maksadıyla Ankara Heyet-i Merkeziyesi bu müsamere ve konferansı tertibe teşebbüs ve muvaffak olmuştur.

Şimdi gelelim Halk İştirakiyyûn inkılâbı nedir?

Bunun tafsilâtını tab edilmekte olan ve yakında cümlenize verilecek bulunan Fırkanın siyasî program ve nizamnamesinde tafsilâtiyle okuyacaksınız. Bendeniz şimdilik pek lüzumlu addettiğim bir iki noktadan bahsedeceğim. Bu fırka hafi Komünist Partisiyle Halkçıların birleşmesinden husule gelmiş ve program ve nizamnamesini Hükûmete vererek resmen tanınmış bir Fırka'dır. Fırka'nın gayesi memleketin en mazlum ve mağdur halkı bulunan köylü, işçi ve emekçilerin hukukunu müdafaa etmek, halkın hukukunu halka verme, halkı kendi mukadderatına bilfiil sahip kılmak ve tabiî iradesine mâlik etmektir.

Fırka bu mesut ve insanî vazifesini yaparken kundakçıların iştirak kelimesinden bazı mânâlar çıkarması müstebad görülmemektedir. Fırka programının birçok maddeleri dinden ve hukuk-u aileden bâhisdir. Bu iki mühim mebâhis bundan evvelki müsamerede Şeyh Servet ve Ziynetullah yoldaşlar tarafından verilen konferanslarda şerh ve izah edilmiş olmasına rağmen, iştirakiyyûn kelimesinden likasten bazı mânâlar çıkarmak isteyen bombacılar "iştirakiyyûn demek her şeyde ve bilhassa kadınlarda da iştirak etmek demektir" diyorlar. Hiç şüphesiz bu sözler halkımızın zihnini bozarak, ihlâl ederek baykuş gibi daima milletin başında ötmek isteyen insanlar tarafından söylenmektedir. Bu sözlerin hiç kıymeti yoktur. Çünkü Fırka programının bir maddesinde hukuk-u aile şeriat dairesinde mahfuzdur, dediği gibi, diğer bir maddesinde de asr-ı saadetteki samimiyet-i müş-terekeyi iadeye çalışacaktır, demekle hakikat-i İslâmiye dairesinde hareket edeceğini göstermiştir.

Alkışlar... (Mabadı var)

[ortası yok]

Mehmet Şükrü Bey tarafından verilen Konferansın sonu:[109]

Yoldaşlar, mevzumuzun üçüncü kısmını teşkil eden, "Garpla anlaşmak" ve "Garpla uyuşmak" memleketin ve emekçilerin menafiine muvafık mıdır? değil midir? Garp emperyalist devlet ve hükûmetleriyle anlaşmak köylülerin ve

109 *Emek*'in 21 Ocak 1921'de çıkan 6'ncı sayısından. *THİF Yayın Organları 1* (İstanbul: Katkı Yay., 1975), Belgesel Sosyalizm Serisi No: 2, s. 12-13.

emekçilerin menafiine muvafık değildir. Bu mesele herkesin zihnini işgal eden mesailden olduğu için gazetelerde zaman zaman bundan bâhis nâfi makaleler yazılmıştır. Bununla beraber, mevzuun ehemmiyetine binaen ben de bir iki söz söylemeyi muvafık buluyorum. Garp emperyalist devlet ve hükûmetlerini idare eden ve onların üzerinde mühim bir âmil bulunan Garp kapital/sermaye burjuvazisidir. Bugünkü ahval ve şerait altında icray-ı hükûmet eden kapitalist ve emperyalistlerle anlaşmak ihtimalini ben görmüyorum. Olsa bile bu anlaşma, behemahal bizim köylü ve emekçilerimizin menafiine mugayir olacaktır.

Yoldaşlar! Biliyorsunuz ki, bizim borcumuzun yalnız faizi 50-60 milyon tutuyor. Amortismanı ile 65 milyon raddesindedir. Bugün varidat-ı umumiye-i devlet, bütün vergilerin yeni kanunlarla tezyidine rağmen 46 milyon liraya baliğ olmaktadır.

Bütün varidatımız borçlarımızın faizini tediyeye kâfi değildir. Bu hal ile bu millet ve memleketin inkişaf-ı iktisadiyesini, yollarını, maarifini, sanayiini nasıl yapabiliriz?

Bu ciheti nazar-ı dikkatten dûr tutmayan Halk İştirakiyun Fırkası ecnebi kapitalist ve emperyalistlerine olan borçları tanımayacaktır.[110]

Bu borçları tanımak demek, memleketin bugünkü harabîsini ve köylü ve emekçilerin bugünkü sefalet ve perişanlıklarını istemek demektir.

Efendiler (Sevr) muahedesinin en ağır aksamı araziye ait olanı değildir, aksam-ı maliye ve hukukiyesidir. Arazi meselesinden sarf-ı nazar ederek seferberlikten evvelki hudutlarımız dahilinde –seferberlikten evvelki hâl-i hazırın muhafazasını talep etseler bile– anlaşmak ihtimali yoktur.

Biz harbe ecnebi kapitülasyonlarından kurtulmak için giriştik ve büyük fedakârlıklarla pek çok kanlar döktük. Bunun neticesi, eski hâlin ibkası olursa, kanlarımız, fedakârlıklarımız mahvolacak demektir.

Eski kapitülasyonlar, eski şekiller bâki kaldıkça, daima ecnebi esareti, ecnebi tahakkümü altında yaşamak icap eder. Biz bunu kabul etmiyoruz.

Bizim emperyalist ve kapitalist devlet ve hükûmetleriyle anlaşabilmemiz için hudud-u millîmiz dahilinde her türlü kayıttan azade olarak istiklâlimizin tanınması, alacaklarına veda etmeleriyle kabildir.

Alacaklarına veda ettikleri ve hudud-u millîmiz dahilinde istiklâlimizi tanıdıkları gün, orada yani Garpte de komünizmin (İştirakiyun) hâkim olduğu gündür ki, o gün anlaşabilmekliğimize mâni kalmaz.

Binaenaleyh mâni zail oldukta memnu avdet eder.

Garpta emperyalist ve kapitalist hükûmetleriyle bizim anlaşmamızın ihtimalini ben görmüyorum.

Alkışlar ve Kahrolsunlar sedaları.

Hitam

* * *

110 Mehmet Şükrü Bey, THİF'dan ayrıldıktan sonra da, bu görüşünü sürdürmüş; 3 Kasım 1922 günlü TBMM toplantısında "Türkiye devletinin düyun-u umumiyesi yoktur" demiştir.

4) THİF İLERİ GELENLERİNİN MAHKÛMİYET SÜRECİYLE İLGİLİ ÇEŞİTLİ AÇIKLAMALAR

a) İsmet (İnönü) Bey'in Mustafa Kemal Paşa'yla Yazışması

Eskişehir 19 Kânunuevvel [1920]

Pek muhterem, sevgili kardeşim,

Leffen takdim ettiğim mektup [matbu beyanname], benim namıma gelen bir zarftan çıktı, aynen takdim ediyorum.

Kâzım [Özalp] Bey aynı trende hareket ediyor. Yazdığım telgrafı o burada yanımda iken yazmıştım. Metnini aynen okuduğu tabii anlaşılmıştır. Daha *Demirci* takibatından haberdar değil gibi. Hatta bugün muhavere esnasında Kâzım Bey, "Refet'e yazsanız, Demirci üzerine harekete filân kalkmasa, çünkü böyle bir halde Demirci'ye behemahal yardım etmek isteyeceklerdir. Ma'haza Refet'in böyle bir şey yapması da muhtemel değildir" dedi.

Şimdiki alenî Komünist Fırkası'ndan başka bir de daha eski ve hafî bir komünist teşkilâtı var imiş. Bunun reisi ve kuvveti Ethem Bey imiş. Bu eski fırka ihtilalci, şedit ve bu sebeple yeni fırka ile aralarında ihtilâf mevcut imiş. Fuat Paşa ve Kâzım Bey'in de bu eski fırkaca kazanılmış olduğu söyleniyor. Şimdilik vazıh ve kat'i bir malûmatım yok. Kâzım Bey'in adamları burda aleyhimde basit dedikodu yapıyorlar. Şayan-ı ehemmiyet değil, hatta Kâzım Bey'in haberdar olması da ağleb-i ihtimal. Artık kumanda meselesi büsbütün kaldı.

Vaziyet iyice anlaşılıncaya kadar orada kalsın. Kumanda ile yorulmasın. Ankara'da tren altmış saat islim üzerinde kalmış. Behiç [Erkin] Bey'den öğrendiğim zaman hakikaten yüreğim sızladı. Yoruluyorsun ve üzülüyorsun diye üzülüyorum. Vücutça asabiyülkuvvayla (?) sıhhatin, tam sıhhatin için ta candan ve yüreğimden dua ediyorum.

Benim sıhhatim iyidir, kıtaatım elimdedir. Kıtaatım ile meşgulüm. Yarın süvari livamı teftiş edeceğim. Süvari kuvveti kimsede asap bırakmıyor.

Gözlerinden öperim, pek sevgili paşam, kardeşim. Pek göreceğim geldi, ama bakalım ne zaman görüşeceğiz. Sakın hasta olma ha. Hastalık böyle zamanda hepimiz için memnudur. Fakat sizin için en büyük günah, bizim için en büyük felâkettir, sevgili paşacığım.

İsmet

Hakkı Behiç Bey benim kendisini takip ettiğimden müteessiren hasta olmuş. Hakikaten takip ettirmemiş idim. Tatmin için kendisine samimi bir mektup yazdım.

* * *

b) Beyanname[111]

Halkçı ("Halk Zümresi") ve hafî-Komünist partisi ve teşkilâtlarının birleşmesiyle, bir "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" teşekkül ederek Hükûmete program, nizamname ve beyannamesini Tokat mebusu Nâzım, Bursa mebusu Şeyh Servet, Karahisar-ı Sahip mebusu Mehmet Şükrü Bey ve Efendiler vererek ve 7 Kânunuevvel 1336 tarihinde Dahiliye Vekâleti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden ilmühaberini alıp resmen tanınarak faaliyete başlamıştır. Taşrada bulunan teşkilâtlarına malûmat verilmiş olmakla onlarca da muktezi muamelâta başlanmış olduğuna şüphe yoktur. "Ankara Vilâyeti Heyet-i Merkeziyesi" de resmen teşekkül ederek kemal-i faaliyetle çalışmaktadır. Gerek Merkez-i Umumîsinin ve gerek Ankara Vilâyeti Heyet-i Merkeziyesinin muvakkat toplanışı ve idare yeri; Ankara'da Tahtakale'de Kadirağa Hanının arkasında İkaz matbaası üstünde daire-i mahsusadır.

Sırf köylü ve işçinin, Anadolu emekçilerinin hukukunu müdafaa etmek ve onları dünyanın emekçi iştirakiyun-inkılâbına faal bir surette iştirak ettirmek maksadıyla teşekkül eden "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" umum köylü, işçi ve mesâisiyle geçinen ahaliyi kendisinin hukukunu müdafaa ve siyanet edecek olan bu teşkilât etrafında masum ve mazlum Türkiye köylü ve emekçilerinin toplanmasını ümit ve temenni eder.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
Merkez-i Umumîsi (İkaz Matbaası) Ankara
(altına elle 16/12/36 tarihi atılmış, "evraka" ve "hıfzı" yazılmış!)

* * *

c) Atatürk'ün şifre telgrafı

Şifre
zata mahsustur
Ankara

TBMM Riyaseti
Kalem-i Mahsus adet/1130

Eskişehir'de Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendiye

Dr. Refik Bey vedaatiyle gönderilen 19/12/36 tarihli mektubunuzun bir fıkrasına cevaptır. Türkiye Komünist Fırkası'ndan başka, bugünlerde "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" namı altında tezahür eden hafî Komünist partisi var idi. İşbu zevatın bu parti ile alâkası yoktur. Bahis buyurulan hafî parti eski Yeşil Ordu teşkilâtı olsa gerektir. (*Üstü çizilerek çıkarılmış bir cümle.* Bugün bu teşkilât

111 15 Aralık 1920 tarihli bu belge, "Mezkûr beyanname Ankara'da intişar eden Yeni Gün ve Yeni Dünya ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerine beray-ı neşr verilmiş ise de her nedense neşredilmemiş idi. Bugün ise öksüz çocuk kendi göbeğini kendi keser kabilinden Emek gazetesinde neşrediliyor" kaydının eklenmesiyle, 16 Ocak 1921 günü çıkan *Emek* gazetesinin ilk sayısında yayımlanmıştır. Metnin dilbilgisi açısından bozuk olan son cümlesinin orada düzeltildiği ve mebus bey ve efendiler yerine yoldaşlar denildiği dikkati çekiyor. (Der.) Ali Engin Güran, *THİF Yayın Organları I*, s. 14-15.

tamamıyle inhilâl etmiş bir vaziyettedir efendim.) Sıhhatim iyidir. Muhabbetle gözlerinizden öperim kardeşim.

TBMM Reisi Mustafa Kemal

* * *

d) THİF'nin TAMİMİ

(TBMM Arşivi, İstiklâl Mahkemesi T-2 dosya 27-2)

Yeşil Ordu ve Hafî Türkiye Komünist Partisi teşkilâtlarına!

Yoldaşlar!

Anadolu'nun geçirmekte olduğu buhranı ve şark inkılâbının elyevm müteveccih bulunduğu hedefin ittisa ve kemalini nazar-ı dikkate alan Yeşil Ordu ve Türkiye Hafî Komünist Partisi merkez-i umumîleri Üçüncü Enternasyonalca kabul edilmiş olan Rusya Komünist "Bolşevik" Fırkası programının düstur-ül amel ve düstur-u inkılâp olmak üzere kabulünü muvafık görmüş ve her ikisi birleşerek memleket dahilindeki bütün içtimaî inkılâp cereyanlarını tevhit etmeye karar vermiştir. Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül etmiş ve teşekkülünden beri halka ve halk inkılâbına doğru mühim adımlarını da atmış olan Halk Zümresi'yle beraber umumi, bir de diğer teşkilâttan her türlü iltibası izale için "Halk İştirakiyun ve Bolşevik Fırkası" namını almıştır. Gazetelerle de ilân olunduğu veçhile bu müttehit ve samimî teşkilâtın ahiren teşekkül eden Türkiye Komünist Fırkası'yla hiçbir münasebeti yoktur. Kapitalizm ve Emperyalizmin beşeriyet için bir belâ olduğuna ve zavallı Anadolu emekçilerinin artık sunuf tagallüp ve tahakkümatından kurtulma zamanı olduğuna kani olan "Türkiye Halk İştirakiyun ve Bolşevik Fırkası" bütün cihana saadet ve Türkler için rahat ve selâmet verecek olan bu muazzam emekçiler inkılâbından gayet samimî ve gayet doğru olmayı, münfeil ve ihtiraskâr efâl ve eşhastan kaçınıp sakınmayı en birinci bir düstur-u hareket tanımıştır. Badema "Türkiye Halk İştirakiyun ve Bolşevik Fırkası" bayrağı altında birleşecek olan Anadolu halk teşkilâtının da bu samimiyet ve ciddiyeti umde ittihaz etmelerini ehemmiyetle tavsiye eyleriz. Şurasını iyi bilmelidir ki yürekten gelmeyen gösteriş görünüşler altında saklı hırslar daima felâket getirir ve hiçbir zaman müsmir olamaz. Bilhassa fikr-i inkılâp ve halâs ile büyük bir istihza olur. Yeşil Ordu'nun nizamname-i dahilîsi bilhassa (11'inci, 12'nci) maddesiyle bu hususta takyidat-ı lâzımeyi derpiş eylemiştir. Pek yakında neşir ve tebliğ edilecek "Türkiye Halk İştirakiyun ve Bolşevik Fırkası" nizamnamesinde bu kuyudun tahaffuzu kemal-i ehemmiyetle tekrar olunacaktır. Yeşil Ordu nizamname-i dahilisindeki 37'nci maddeyi tekiden nazar-ı dikkatinize vaz'ederiz.

Yeni Merkez-i umumîce ittihaz olunan parola (Emek)tir. Köy teşkilâtına son derece çalışılmıştır. Bu inkılâptan en çok müstefit olacak köylülerdir. Onları alettevali uyandırmalı ve teşkilâta raptetmeli. Merkez-i umumîye yazılacak muharrerat için adres "Tokat Mebusu Nâzım"dır.

Bizi alettevali tenvir buyurunuz ve biz de sizi tenvirden hâlî kalmayacağız. Merkez-i umumînin gayet ciddi ve emin esasat ve şerait altında faal bulundu-

guna emin olunuz. Mektubunuzu aldık tarzında bu tamimin vürudunu telgrafla adrese bildiriniz yoldaşlar!

Resmî Mühür

Yeşil Ordu Merkez-i Umumîsi

imzalar:

[Hafî TKP] Mümessili Salih Hacıoğlu Kâtib-i Umumî Nâzım.

* * *

e) [Resmî] TKF'nın BİR İZAH'ı

"Halk İştirakiyun Fırkası namına Tokat Mebusu Nâzım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Karahisar Mebusu Şükrü ve Salihoğlu imzalarıyla Yeşil Ordu teşkilâtının Halk İştirakiyun Fırkasına kalbedildiğine dair bir tamim yazıldığını teessüf ve hayretle öğrendik. 15 Kânunusâni tarihli ve 1 numaralı *Emek* gazetesinde fırka-i mezkûre tarafından neşredilen beyannamede Halkçılar teşkilâtının hafî Komünist Fırkasıyla birleşmesinden İştirakiyun Fırkasının teşekkül etmiş olduğu hakkındaki fıkra ise teessüf ve hayretimizi tazîf etti. Bu teessürün ve menafi-i âliye-i vataniye düşüncesinin şevkiyle hakaiki ilâm ve ilâna mecbur olduk.

(1) Mehmet Şükrü Bey ve Salihoğlu denilen zat Yeşil Ordu teşkilâtıyla alâkadar olmadıkları gibi Nâzım Bey ve Şeyh Servet Efendi de vaktiyle Yeşil Ordu'yu terk ederek çekilmişler ve gizli Komünist Fırkası'nı teşkil veya ona iltihak etmişlerdir.

Binaenaleyh tarafımızdan Türkiye Komünist Fırkası'na kalbedilen ve bugün ismi tarihe karışmış olan Yeşil Ordu ile yukarıda isimleri muharrer olan zevatın alâkaları ve bu teşkilâta hitap etmek selâhiyetleri kat'iyyen yoktur.

(2) *Emek* gazetesinde neşredilen beyannamede mevzuubahs olan Halk teşkilâtından ancak beş on zat İştirakiyun Fırkasına intisap ettiği halde, mezkûr teşkilâtın vaktiyle gizli olarak çalışan ve hüviyeti kat'iyyen meçhulümüz olan gizli Komünist Fırkası ile birleşmesinden HİF'nın vücude geldiğini ilân etme, hukuk-u gayre hürmetsizliktir.

Türkiye Komünist Fırkası Kâtib-i Umumîsi (?)

Muhittin Baha

18 Kânunusani 1337 (18 Ocak 1921) tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinden.

* * *

f) Mehmet Şükrü Bey'in "Efkâr-ı Umumiyeye" Açıklaması

Çerkes Ethem Resmî Komünist Fırkası'ndandır. Ama ayrıca bir de, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası vardır. Ethem ayaklanınca, suç İştirakiyunculara yıkılmak istenir, İstiklâl Mahkemesine verilip mahkûm ettirilirler, itirazlara kulak asılmaz, kamuoyuna duyurulmaz. THİF yayın organı *Emek* de kapatılır. *Yeni Gün*, İştirakiyunculara suçlamakta başı çekmektedir. THİF'ndan Karahisarısahip meb'usu Mehmet Şükrü (Koç) Bey'in *Yeni Gün*'e cevabı şöyledir:

AÇIK SÜTUN

Bu sütundaki fikirler sahibine aittir.

Efkâr-ı Umumiyeye

Yeni Gün gazetesinin 24 Kânunusâni 1337 (24 Ocak 1921) tarih ve 134 numaralı nüshasının ikinci sahifesinin birinci sütununda "İstiklâl Mahkemesinde" serlevhasıyla neşrolunan bir fıkrada *Emek* gazetesinin "Müdafaa-i memleketi ihlâle, ordu ve ahalinin istihlâs-ı vatan için mücahede hissini iptale say ile bu hususa dair neşriyatta bulunduğundan dolayı maznunen muhakemesi icra kılınan *Emek* gazetesi müdir-i mes'ulü Abdülkadir Efendi'nin netice-i muhakemede Yunan ordusuna iltihak ile İslâm ve Türk askerine silâh istimal eden Ethem ve kardeşleri Reşit ve Tevfik'in amal ve efkârına hadim olacak bir surette neşriyatta bulunmasından dolayı İstiklâl Mahkemesi.....olduğu müdir..... evrakları.....

binaen bervech-i zir efkâr-ı umumiyeyi tenvir etmek muvafık görülmüştür.

1. İstiklâl Mahkemesinin *Emek* gazetesini tatil hususundaki 23 Kânunusâni 1337 tarih ve 106 numaralı tezkere ile vârid olan tebligatında Ethem meselesiyle alâkadar hiçbir şey kat'iyyen mevcut olmadığı halde *Yeni Gün*'ün neşriyatı hilâf-ı hakikattir.

2. *Emek* gazetesinin ne Ethem ve biraderleri ne de herhangi bir çete ile hiçbir alâkası yoktur ve olamaz. Çünkü halkı mesut edecek hakiki inkılâbın ancak köylü ve işçiler yeddiyle olabileceğine kanidir.

[3.] Bundan başka *Emek* gazetesinin 17 Kânunusâni 1337 tarih ve mükerrer 1 numaralı nüshasında "Ethem'in Alçaklığı" serlevhasıyla yazdığı başmakalede "bu çılgın ve serseri adamlar hayalhanelerinde daima Kütahya ve havalisinde ayrı bir hükümet yapmak emel-i sahifiyle yaşıyorlardı. Bunun için, renkten renge giriyorlar, komünist oluyorlar, her şey oluyorlardı.

Bunların mahiyet-i hakikiyesini bilenler ise bunların hiçbir şey olmadıklarını, her şeyin ve bütün mukadderat ve hissiyat-ı vatanperveranenin fevkinde etaniyetleri, hodbinlikleri, hiyanetleri olduklarını yine biliyorlardı. Bu enaniyet, hodbinlik ve hiyanetlerini bugünkü fikir cereyanlarına taraftarlıkla temine çalışmışlar ise de bugünkü cihan inkılâp fikrinin hakiki ve samimi taraftarları olanlar bunların yalancı, sahte komünist olduklarını pekâlâ takdir ediyorlardı.

Hakiki işçi emekçiler bu sahte, maskeli komünistlerden ayrı bir fırka halinde birleşmeye mecbur olmuşlardı" fıkrasıyla *Emek* kendisinin de bu hususdaki kanaat ve efkârını açık olarak beyan etmiştir. *Emek*'in de "Türkiye Komünist Fırkası" ile teşrik-i mesaî etmesinin başlıca sebeplerinden birisi de, bu mesut inkılâbı öyle mütegallip, zengin çetelerle değil, bilâkis [*gazetenin ikinci sayfasında devamla*] onlardan zulüm ve haksızlık görmekte olan köylü ve işçilerle yapmak umdesi olduğu içindi.

4. *Emek* şahsiyattan daima uzak kalmak istediği halde, birçok esbaptan dolayı, velev ki az çok şahsî meselelere temas ile dahi olsa, daima hakayiki bütün çıplaklığıyla göstermek mecburiyetindedir. *Emek* gazetesinin Ethem mese-

lesiyle birgüna alâkası olamaz. Çünkü yukarıdaki makale fıkralarıyla ispat ettiği veçhile, *Emek* Ethem'in hiyanet ve alçaklığına dair aleyhinde bulunmuştur.

Ethem'in *Yeni Dünya* gazetesini Ankara'ya getirerek Türkiye Komünist Fırkası kendisine nâşir-i efkâr ittihaz etmiştir.

Ethem'in biraderi Reşit'in TKF'ndan tardını neşretmiş olan *Yeni Gün*'ün, Ethem'in nâşir-i efkârı *Emek* olmayıp *Yeni Dünya* olduğu ve buna benzer birçok hakikatleri unutmaması lâzım gelirdi.

5. Binaenaleyh: *Emek* gazetesinin Ethem meselesiyle bir münasebeti yoktur. *Emek* gazetesi bir köylü ve işçi inkılâbı demek olan bu mesut inkılâbı bizzat mazlum ve fakir köylü ve işçilerin yapmasına taraftar olduğunu bir defa daha tekrar eder. *Emek* Avrupa istilâcılarına karşı memleketin kemal-i azim ile müdafaasını kat'iyyen nazar-ı dikkatten kaçırmayan bir gazete idi.

Emek müdir-i mes'ulü
Mehmet Şükrü

* * *

g) Âsi Etem ve Kardeşleriyle Ayaklanmaya Katılanlar Hakkında Ankara İstiklâl Mahkemesince Verilen Kararın THİF lleri Gelenleriyle ilgili Bölümü
(TCBMM Arşivi, İstiklâl Mahkemesi T-2 dosya 27-4)
Karar No. 576

Tafsilâtı sonradan tanzim edilecek ilâmda mufassalan gösterileceği veçhile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetini devirerek milletin arzusu hilâfına bir hükûmet tesisine sâi olmak cürmünden maznun-u aleyhim künyeleri bâlâda mufassalan muharrer maznunlardan sabık Kuvve-i seyyare Kumandanı Etem ve biraderi Tevfik ve keza biraderi Saruhan Mebus-u sabıkı Reşit ve mezkûr Kuvve-i seyyare'den İzmirli Yüzbaşı Etem, Jandarma Yüzbaşısı Sami, Erkân-ı Harp Yüzbaşısı Halil, Kütahya polis memurlarından Artin, Kuva-yı seyyare müfreze kumandanlarından Manyaslı Şevket ve Çerkes Ahmet Ağa ve ihtiyat Mülâzımı Reşat, Kütahya mıntıka kumandan-ı sabıkı Binbaşı Abdullah ve Mülkiye kaymakamlarından Ömer Lütfü'nün müsellâhan taklib-i hükûmet cürmünü irtikâp ile düşman tarafına firarları anlaşılmasına binaen cümlesinin gıyaben idamlarına ve emval-i menkule ve gayr-i menkulelerinin canib-i hükûmetten haciz ve idaresine,

Hafî Komünist partisi teşkili suretiyle yine taklib-i hükûmet cürmünü irtikâp teşebbüsünde bulundukları anlaşılan Tokat mebusu Nâzım Bey'in mebde-i tevkifi olan 12 Nisan 337 tarihinden; Baytar Binbaşı Hacıoğlu Salih Efendi'nin mebde-i tevkifi olan 11 Kânunusâni 337 tarihinden ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti memurlarından Ziynetullah Nevşirvanov'un mebde-i tevkifi olan 27 Kânunusâni 37'nden bilitibar Kanun-u Ceza-i Umumînin 46'ncı maddesinin delaletiyle Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun ikinci maddesi mucibinde on beşer sene müddetle küreğe vaz'larına ve Salih Efendi'nin meslek-i askeriyeden tardına ve hudut harici bulunan Şerif Manatof'un da keza gıyaben 15 sene

müddetle küreğe vaz'ına, kavlî ve tahrirî surette hiyanet-i vataniye cürmünü irtikâp edip 23 Kânunusani 337 tarihinden beri mevkuf Yeni Dünya gazetesi muharriri Nizamettin ve 15 Kânunusâni tarihinden beri mevkuf Mustafa Nuri, Abdülkadir, Hilmi ve Ahmet'in beşer, Behram Lütfü, Mustafa Nuri'nin üçer, Nizamettin'in sekiz sene müddetle Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nun üçüncü maddesine tevfikan küreğe vaz'larına ve Baytar Yüzbaşı Affan ile Kenan Efendilerin hafi cemiyete intisap eyledikleri cürmünden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile mevkuf kaldıkları müddet kâfi görülerek tahliyelerine ve maksad-ı millînin istihsaline değin hükûmetin tensip edeceği bir mahalde ikametlerine, Yeni Dünya gazetesinin sahib-i imtiyaziyle ser muharriri Arif Oruç Efendi'nin keza mevkuf kaldığı müddet kâfi görülerek hükûmetin tensip edeceği bir mahalde ikametine ve diğer maznun-u aleyhim Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi ve Afyonkarahisar Mebusu Mehmet Şükrü Bey ile Kadı Ferit, Kâtip Nuri, Kemalettin, Hüsnü Vahit, Hizmetçi Mehmet, Halit, Mustafa, Şükrü ve Sıtkı, Hüseyin, Nedim, Bahattin, Hoca Fevzi, Kâzım, Osman Zeki ve Cemal Efendilerin adem-i mesuliyetlerine ve sabık kuvve-i seyyare efradından Hayri'nin beraatine, Nâzım Bey'in cezasının Kayseri hapishanesinde ve diğerlerinden Salih'in Kırşehir, Ziynetullah'ın Niğde, Abdülkadir'in Çankırı, bakkal Ahmet'in Bolu, Hilmi'nin Yozgat, Nizamettin'in Diyarbakır hapishanelerinde infaz-ı cezalarına ve işbu kararın Ankara kumandanlığı ile İstinaf Müddeiumumiliğine, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Çankırı, Bolu, Yozgat, Diyarbakır Müddeiumumiliklerine tebliğine, Arif Oruç ve Nizamettin hakkında ekseriyetle, diğerleri hakkında ittifakla karar verildi. 9 Mayıs 337.

İmzalar

İhsan Kılıç Ali İsmail

"Nizamettin ile Arif Oruç hakkındaki ceza azdır. Bunların on sene hapis edilmeleri [reyindeyim]. Diğerleri hakkında hüküm ve karara müşterekim.

Elâziz Mebusu Hüseyin"

Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 88.

İKİNCİ BÖLÜM

HAFÎ TKP'NİN KURULUŞU VE THİF'NA DÖNÜŞMESİ ÜSTÜNE YENİ BİLGİLER[1]

İlk aktarılan metin, Salih Hacıoğlu'nun Moskova'daki Komintern IV. Kongresi'ne gitmeden önce saklandığı yerde (*ihtifagâhta*) Komintern için hazırladığı raporun "Gizli Faaliyet Devri" başlıklı ilk bölümüdür.[2] Yine aynı dönemle ilgili Upmal Angarski'nin raporu ise izleyen sayfalarda aktarılacak.

Bu metni okurken şu olayları anımsamak gerekir: Yeşil Ordu genel sekreteri Tokat mebusu Nâzım Bey 4 Eylül'de TBMM tarafından Dahiliye Vekili seçilmiş, ama Meclis Başkanı M. Kemal tarafından istifaya zorlanmıştı. 8 Eylül 1920 günlü *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Halk Zümresi programı yayımlanmış; yine o günlerde Kör Ali İhsan'ın Programı ve *Mesaî* başlıklı program hazırlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa çevresinde oluşturulan Halkçılık Programı da 13 Eylül'de TBMM'ne sunulmuştu (görüşülmesi 18 Eylül – bu belge, 20 Ocak 1921'de benimsenen ilk Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun temeliydi).

İhtifagâhda
2 Teşrinievvel 922
Yazan: Salih Hacıoğlu
Komintern'e Rapor
14/6/920-9/1/921
I- Gizli faaliyet devri
II- Resmî Faaliyet devri

1 Bu bölümdeki bilgiler 1920 yılında Hafi TKP'nin kuruluşu ve sonradan THİF'na dönüşerek yürüttüğü faaliyetler hakkında arşivlerden ulaştığımız yeni bilgilere dayanmaktadır.

2 Raporun bütünü: TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 315-328 (Eski Türkçe).

1- Gizli faaliyet devri: a) Teşkilât, b) Propaganda, c) Neşriyat
1) Gizli faaliyet devrinde hükûmetin siyaset-i hariciye ve dahiliyesi
2) Fırka ile hükûmet arasındaki münâsebât
3) Fırka ile halk arasındaki münâsebât
4) Fırka ile harici Komünist teşkilâtları ve Rusya Şuralar sefarethanesiyle olan münâsebat
5) Resmî Komünist Partisi'nin zuhuru
6) Gizli faaliyet devrinde en ziyade faaliyet gösteren yoldaşlar kimlerdi

1- Gizli Faaliyet Devri

a) Teşkilât: 1920 senesi Haziranında, bidayette Yeşil Ordu teşkilâtına zahiri bir irtibatla bağlı olarak, teşekkül eden Türkiye Komünist Partisi bidayet-i teşekkülünden bir buçuk ay sonra Yeşil Ordu ile olan rabıtasını tamamen kat' ve bir merkez-i umumi teşkil ederek işe başladı. Ankara'da genç münevverler, küçük rütbeli zabitler, küçük memurlar, şehir işçileri, küçük esnaflar ve dekovil işçilerinden iki yüz elli üç yüz kadar aza kayd olundu. Her meslekten birer mümessil intihab ettirilerek Ankara heyet-i merkeziyesi de teşkil olundu.

Fırkaya mensup olup da vilayâta nakleden arkadaşlar bulundukları yerlerde nüveler teşkil ediyorlardı. Bakü'da Mustafa Suphi arkadaşın riyaseti altındaki Komünist Partisi'nin Anadolu'ya murahhas olarak gönderdiği Süleyman Sami[3] (ki bilahare Mustafa Kemal'in bir casusu olduğu anlaşılıyor). Geçtiği mahallerde birer ikişer adam komünist kaydederek güyâ birkaç nüve yapmış ve bunlarla tesis-i münâsebât için adreslerini de fırkaya vermiş idi. Fakat bu nüvelerle ne muntazam bir muhabere yapılabildi. Ve ne de bunlar bir mevcudiyet gösterebildiği için vücudlarıyla adem-i vücudları müsavi kaldı.

b) Propaganda: Propaganda için elde hiçbir vasıta olmadığından fırkaya mensup ve az çok komünizme vâkıf arkadaşlar yalnız sözle propagandaya devam ediyordu. Fırka gizli olarak çalıştığı müddetçe bittabi konferanslar veremiyor ve umumi içtimalar yapamıyordu. Mahaza yalnız sözle yapılan propaganda bile işçi halk üzerinde mühim tesirat yapıyor ve % 80'ini fırka teveccühkâr buluyordu.

c) Neşriyat: Bidayette el yazısı ile burjuvazi aleyhine bir beyanname neşrolundu. (Maalesef elyevm bunun bir sureti bulunamadığı için rabt edilemeyecek.) Sonra Türkiye köylü ve amelesiyle askerlerine ve bütün dünya amele teşkilâtlarına hitaben fırkanın teşekkülü, maksadı, hükümetin dahili ve harici siyaseti hakkında Ağustos tarihli ve 1 numaralı bir beyanname[4] ile "Bolşevikler ve İttihatçılar" unvanlı ikinci bir beyanname ve arkadaş Salih Hacıoğlu tarafından yazılan "Eski Dünya Ne idi, Yeni Dünyada Neler Oluyor"[5] unvanlı bir broşür ve fırka ilk tanzim ettiği muhtasar program ve nizamname Eskişehir Liva Matbaasında arkadaş Manatov'un himmetiyle tab edildi ve bunlar Eskişehir'de alenen halka meccanen tevzi edildiği gibi cepheye ve bilhassa Ethem'in çetesine de iki-

3 Mete Tunçay, "Anılar ve Belgeler", *Bilgi ve Bellek*, Sayı 1.

4 Ağustos değil, 14 Temmuz 1920 tarihli.

5 S. Hacıoğlu'nun bu yazısı Hafî TKP Belgeler bölümüne katılmıştır.

şer yüz nüsha gönderildi ve Ankara ve havalisindeki köylere ve Anadolu'nun hemen her tarafına gizli olarak dağıtıldı. Halk üzerinde pek mühim bir tesir yapan bu beyannameler Mustafa Kemal Paşa'yı son derecede gazaplandırdı.[6] Ve Şerif Manatov yoldaşın tevkif ve memleket haricine ihracıyla neticelendi. Ve bu tarihten itibaren de fırka polis hafiyeleri tarafından sıkı bir tarassut altına alındı. Kom. Enternasyonal'in Ermenistan ve Türkiye köylü ve amelesine hitapnamesi de *Yeni Dünya*'da neşrettirildi.[7]

(1) Gizli Faaliyet Devrinde Hükûmetin Siyaset-i Hariciye ve Dahiliyesi

23/4/1920 tarihinde teşekkül eden Mustafa Kemal Paşa hükûmeti siyaset-i hariciyede Şuralar Rusyasından başka istinad edecek bir nokta bulamadığından harici siyasetini şarka tevcih etmişti. Fakat bu tevcih hiçbir zaman samimi olmadı. Bu siyaset-i mugfilâne bir siyaset idi. Hatta bir aralık gerek bu siyaseti takviye edebilmek ve gerekse memleket dahilinde mevcut komünizm cereyanlarını istedikleri bir şekle sokarak elleri altında bulundurmak maksadıyla başında Mustafa Kemal Paşa olduğu halde eski İttihatçılarla milli inkılâpçılardan mürekkep bir de Komünist Fırkası tesis etmişlerdi. Fakat daha ilk günü Yeşil Ordu Fırkasının maskesini açan hafi Komünist Partisi bu zenginler Komünist Fırkasının da maskesini fırlatıp atmakta gecikmedi. Bunun da doğmasıyla ölmesi bir oldu. Hükûmetin dahili siyasetine gelince: Onun dahili siyaset namına, halkın, köylü ve işçilerin refahı namına bir adım attığını, ufak bir ıslahat yaptığını kimse görmedi. Bilakis milli cidal namına köylü elinde ne varsa vaz'-ı yed olunuyor, alınıyor ve köylü fakra, sefalete sürükleniyordu. Amele de bu mukaddes cidal namına geceli gündüzlü çalıştırılıyor ve ezdiriliyordu.

Amelenin siyasi, hukuki değil iktisadi teşkilâtlar, sendikalar yapması bile hatıra getirilmiyordu. Ve hükûmet dahili ıslahatını ancak harpten sonra yapabileceğini ileri sürerek ıslahat için yükselen sesleri susturuyordu.

(2) Gizli Faaliyet Devrinde Fırka ile Hükûmet Arasındaki Münasebat

Fırka ile hükûmet arasındaki münâsebât Eskişehir'de tab ve neşr olunan beyannamelerden sonra tezahür etmeye başladı. O vakte kadar hükûmet fırkanın harekâtını uzaktan uzağa tarassut ile iktifa ediyordu. Lakin bilhassa bir numaralı beyanname ile Mustafa Kemal Paşa hükûmetinin iç yüzü teşrih edildikten sonra hükûmet takibata başladı ve yoldaş Şerif Manatov'u tevkif ve hapsetti. O sıralarda Mustafa Kemal Paşa'nın muhalifler hakkında bir planı vardı: Kendisine muhalefet eden her şahsı İngiliz casusluğuyla itham ederdi. Manatov hakkında da aynı planı kullandı. Çünkü efkâr-ı umumiyeye karşı başka türlü hareket

6 *Nutuk*, 2, s. 471: " ... Erzurumlu Nâzım Nazmi Bey'in, memur bulunduğu Malatya'dan gönderdiği bir mektupta, Yeşil Ordu teşkilâtının mucib-i memnuniyetim olabilecek tarzda çalışıldığı bildiriliyordu." Aynı kişinin 15 Temmuz 1922 tarihli *Yeni Hayat*'ın 16'ncı sayısında "Yoldaş Lenin'e" başlıklı manzumesi yer alıyor.

7 Bu bilgi hafî TKP'nin sonradan resmî TKF'na bağlanacak olan (Çerkes Ethem'e ait) Arif Oruç'un (*Seyyare*) *Yeni Dünya*'sıyla ilişkide olduğunu göstermektedir.

edemezdi. Ve açıktan açığa komünistlik aleyhine hareket edemezdi. Komünistlik aleyhine hareket ettiği takdirde kendisi de birçok zamanlar Bolşevikliğe taraftar göründüğü için maskesini kendi eliyle atmış olacaktı. Hülâsa Eskişehir'de tevkif olunan Manatov bir müddet orada hapishanede bulundurulduktan sonra Ankara'ya naklolundu ve polis dairesinin rutubetli ve murdar bodrumunda da birkaç gün yatırıldıktan sonra ilk Rusya Şuralar hükümeti sefaret heyeti Ankara'ya vâsıl olduğunun ikinci günü (6 Teşrinievvel 920) tahte'l-hıfz İnebolu'ya sevk ve oradan da hudut haricine tard edildi. Eskişehir'de Manatov'u tevkif ettirirken köylerde beyanname dağıtan Hilmi arkadaş da tevkif edildi ve fakat çabuk tahliye olundu. Bunu müteakip orduya mahrem bir emirname yazılarak Komünist Fırkası'na intisap eden zabitanın derhal istifa etmeleri aksi takdirde tard olunacakları tamim kılındı. Sivil memurlara da aynı tehdit yapıldı. Hafiye teşkilâtına da emir verilerek parti azalarının tarassut altında bulundurulması her türlü harekâttan günü gününe malumat elde edilmesi taht-ı temine alındı. 4 Teşrinievvel 1920 tarihinde Ankara'ya muvasalat eden ilk sefaret heyeti pek bârid karşılandı ve sefarethaneye derhal bir mülâzim ile bir de sivil hafiye, güya yoldaşlara hizmet etmek üzere sokuldu. Bunlar sefarethaneye girip çıkanları tarassut ediyor ve her gün hükümete malumat veriyordu.

Hükûmet bu sıralarda fevkalade zayıf idi. Komünizm cereyanı Ankara'da bulunan askeri kıtalar arasında iyiden iyiye yayılmış, topçu, süvari, piyade, istihkâm ve mitralyöz kıtaatının genç ve küçük rütbede bulunan zabitanından kısm-ı azamı fırkaya girmişti. Ve fırkaya dahil olan her zabit kumandası altındaki efrada bolşevizmi gizli gizli telkin ediyordu ve bu zabitler eskiden efrat hakkında gösterdikleri huşûnet ve tecebbürü terk ederek onlara karşı daima büyük kardeş ve bir hami vaziyeti almıştı. İşler çok iyi gidiyordu. Hükümet bu vaziyeti tamamen biliyor ve herhangi bir dahili ihtilâlden son derece korkuyordu. Nihayet Ankara'da bulunan bütün kıtaat-ı askeriyeyi peyderpey cepheye sevk etti ve orada bu kıtaları lağv ederek zabitan ve efradı diğer kıtaata tevzi suretiyle dağıttı.

(3) Fırka ile Halk Arasındaki Münasebât

Fırka bu hafi faaliyet devrinde en ziyade şehir işçileri ile askerler arasında çalışabiliyordu. Civar köylü kitleleri arasında propaganda yapmaya çalışıyor idiyse de bu bir usul ve intizam altında olmaktan ziyade herhangi bir arkadaşın şahsi işleri için köylere gitmesine bağlı, tesadüfi bir mesai idi. Şehrin işçi ve çiftçi halkı arasında ise oldukça bir usul ve bir intizam tahtında çalışıyordu. O zaman pek az olan şimendifer ve fabrika ameleleri arasına da propaganda sokulmuş ve hatta dekovil amele ve küçük memurlarından 40-50 kişi fırkaya girmişti. 1920 senesi Kânunuevveline kadar Anadolu hükümeti en ziyade çete kuvvetlerine istinat ediyordu. Bu çeteler efrâdına o kadar yüz verilmişti ki adeta lâyüsel idiler. Halka ve köylüye pek çok zulüm ve hakaret yapıyorlardı. Bu işitilmedik zulüm altında inleyen halk fırkaya karşı pek büyük bir teveccüh gösteriyordu. Denebilir ki yüzde seksen halk fırka taraftarı idi.

(4) Fırka ile Harici Komünist Teşkilâtları ve Rusya Sefarethanesi arasındaki Münasebat

4 Teşrinievvel 1920 tarihine yani ilk Şuralar Rusyası sefaret heyetinin Ankara'ya vusulüne kadar fırka memleket harici Komünist teşkilâtlarıyla hiçbir irtibat ve münasebet peyda edememişti. Mustafa Suphi yoldaşın Ağustos iptidalarında murahhas olarak gönderdiği Süleyman Sami Bakû'ye avdetten sonra fırkaya hiçbir haber göndermemişti.

Yoldaş Upmal'in idaresi altında gelen sefaret heyetindeki Oruç Ali Bakirof, Polakof, Mehmedof yoldaşlarla pek sıkı ve pek samimi münasebata girişildi. Fırkanın elinde komünizme ait hiçbir edebiyat yoktu. Komünist fırkaları teşkilâtına, propaganda usullerine gayr-i vakıf olan fırka azaları bu işleri gözleri bağlı olarak sırf kendi aşk ve kendi içtihatlarıyla yapıyordu. Bu arkadaşlar geldikten sonra bir usul tahtında çalışabilmek yollarını öğrenmek ve fikren de yükselmek için bütün kuvvetleriyle çalışılmağa başlandı. Maalesef yoldaşlar da komünizm edebiyatı hemen hiç getirmemişlerdi. Bunlardan da edilecek istifade şifahi konuşmalara inhisar ediyordu. Mahaza mufassal fırka programının tanziminde bu arkadaşlardan pek çok istifadeler temin olundu.

(5) Resmî Komünist Partisi'nin Zuhuru

Hükûmet gizli Komünist Partisinden gittikçe kuşkulanmaya ve ürkmeye başlamıştı. Bundan iki cihetten ürküyordu. 1) Gizli Komünist Partisi sefarethane ile sıkı münasebâtta bulunduğundan hükûmetle Rusya arasındaki münasebatın gayr-i samimi olduğunun meydana çıkabilmesi. 2) Gizli Komünist Partisi'nin bir ihtilâl yapmak ihtimali.

Bu her iki korkuyu izale edebilmek için tefessüh eden Yeşil Ordu enkazıyla ortaya yalancı bir "Türkiye Komünist Fırkası" attılar. Bu fırkanın en mühim azaları başta Mustafa Kemal Paşa olduğu halde Celal [Bayar], Yunus Nadi [Abalıoğlu], Hakkı Behiç [Bayiç], Muhittin Baha [Pars], Eyüp Sabri [Akgöl], Mahmut Esat [Bozkurt] Beyler ve saire[8] idi. Yani milliyetçi ve İttihatçı rüesası, münevver burjuvalar kâmilen bu fırkada idiler.

Bu resmî burjuvalar Komünist Fırkası meydana çıkar çıkmaz evvelâ hafi Türkiye Komünist Partisine mensup azaları iğfale kalktılar ve münevver gençlerden bir kısmını çaldılar. Sonra gizli Komünist Fırkasının olduğu gibi resmî Komünist Fırkası'na iltihak etmesini teklif ettiler ve iltihak teklifini polis müdiriyeti ve askeri polis teşkilâtı reisi vasıtasıyla tehdide kadar vardırdılar.

Vilayâttaki nüvelerimiz gazetelerle ilan olunan resmî Komünist Fırkasının bizim hafi Komünist Partisi olduğu zehâbına düştüler. Hafi Komünist Partisi'nin ise muhaberât ve irtibat vesaiti hemen hemen mefkûd olduğundan gerek nüvelere ve gerekse bütün halka hakikati anlatmak hususunda pek müşkil bir mevkide kaldı. Nihayet hafilikten resmiyete çıkmaya karar verdi.

8 vs. = Tevfik Rüştü [Aras], Kılıç Ali, Topçu İhsan [Eryavuz], Refik [Koraltan], Süreyya [Yiğit]. (M.T.)

(6) Gizli Faaliyet Devrinde En Ziyade Faaliyet Gösteren Yoldaşlar Kimlerdi? Türkiye Komünist Partisi merkez-i umumisi azaları şunlardı: Ahmed, Hilmi, Ziynetullah Nevşirvanov, Şerif Manatov, Salih Hacıoğlu, Cemile Nevşirvanova, Fatma Salih Hacıoğlu, Rahime... Yoldaş Upmal ile Ankara'ya gelen Hüseyin Hüsnü yoldaş da merkez-i umumiye dahil oldu. Bu yoldaşların hepsi de kudretleri yettiği kadar fırkaya hizmet etmişlerdir. Yalnız Ankara muhitinde kadınlar pek geri olduğundan ve kadın ameleler de pek az ve yalnız ev hizmetçilerine münhasır olduğundan kadın arkadaşların kadınlar arasındaki faaliyeti bir zemin-i inkişaf bulamadı. Kâtib-i umumi Salih Hacıoğlu idi.

* * *

Bu gizli çalışma dönemine ait Komintern belgeleri arasında, bazı merkez-i umumi (MK) toplantısı karar ve tutanakları bulunmaktadır. Örneğin, 21 Ağustos 1920 tarihli bir toplantıda, Bakü'daki "Türkiye İştirakiyun Fırkası"nca Anadolu'ya gönderilen Süleyman Sami'nin sorduğu sorulara verilen yanıtlar bir mektup halinde kaleme alınmıştır. Salih Hacıoğlu'nun verdiği bu bilgiye göre, Haziran 1920'de Mustafa Suphi ile Mehmet Emin imzalarıyla Mustafa Kemal'e gönderilen mektubu taşıyan Süleyman Sami, Ankara'ya Ağustos 1920 başlarında ulaşmıştır. Kendisinin Mustafa Kemal imzasıyla Bakü'ya ulaştırdığı mektubun tarihinin birçok yayında gösterildiği üzere 13 Eylül 1920 değil, Ağustos ayının 2. yarısında olması yüksek olasılıktır. Nitekim TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1'de yer alan bu mektubun Rusça çevirisi 22 Ağustos 1920 tarihini taşımaktadır.

Onuncu içtima 21-8-1920
15 Haziran 1920 tarihli vesikanızla
Bakü'da Türkiye İştirakiyun Fırkası riyasetince gönderilen murahhas Süleyman Sami yoldaş tarafından verilen suallere cevaptır
1- 14 Haziran 1920 tarihinde Ankara'da Salih Hacıoğlu ve Şerif Manatov yoldaşların teşebbüsüyle bir Türkiye Komünist Partisi teşkil olunmuştur.
2- Riyaset heyeti Salih Hacıoğlu, Şerif Manatov, Ahmet, Ziynetullah, Mustafa Hilmi yoldaşlardan mürekkeptir. Bir mahfeli vardır.
Elyevm aza mevcudu 138'dir.
3- Bu son bazı evrakın tab'ı için kasa mevcudunu sarf ettik. Bugün kasamızda beş para kalmamıştır.
4- Fırka şimdilik yalnız propaganda ile ve halkı ihzâr ile uğraşıyor. Hükûmet (Mustafa Kemal Paşa Hükûmeti) [*leke*] şiddetle muhalif olduğu [*leke*] bulunuyor. İşçi, çiftçi ve köylü [*leke*] uğraşıldığı ve bunların irşadına çalışıldığı için para bulmakta pek ziyade müşkülat çekiliyor. Hücre ve maarif teşkilâtına çok ihtiyacımız var. Civar kazalar ve sair vilayetlerle sıkı bir münasebet tesisi ve muntazam muhaberat icrası da mümkün olamıyor. Hülasa elde para mevcudu ile pek az bir zamanda memleketin ekseriyeti inkılâba hazır ve müheyya bir hale

getirilebileceğinden şüphemiz yoktur.
5 - Başlıca bir matbaa, kafi miktarda kâğıt ve her türlü matbaa malzemesi ve bir miktar da paraya ihtiyacımız vardır.
6- Hükümet-i hazıra fırkanın mevcudiyetinden resmen haberdar değildir. Maahaza fırkaya düşmandır. Şu kadar fırkanın kuvvetini bilemediği için bu ana kadar hatta icap ettiği halde bile resmî bir takibat yapamamıştır. Yalnız polis hafiye teşkilâtı daima fırka azasını tarassutta bulundurur. Fırkanın hükümetin her şubesinde yoldaşı bulunduğu için onun her türlü harekâtına az çok vukuf hasıl edecektir.
7- Ankara'da eski Hürriyet ve İtilâf ve İttihat Terakki, Yeşil Ordu fırkaları vardır. Hürriyet İtilâf Fırkası şimdi pusudadır. İttihat Terakki [*lekeli*] elyevm Anadolu Hükûmeti [*lekeli*] fırkamızın her ikisiyle de hiçbir alakası yoktur.
8- Fırkamız Üçüncü Enternasyonal esasatını kabul etmiştir. Binaenaleyh Üçüncü Enternasyonal'e merbut olduğuna kani olduğumuz Bakü'daki İştirakiyun Teşkilâtlarının merkezi komitesini resmen tanıyor. Ona merbutiyeti bir şart bilir. Ve merkezi komitenin uzattığı tahliskâr eli hürmet ve samimiyetle sıkar, maddi manevi her türlü muavenetlerine dikkat ve şiddetle intizar eyleriz.
(imzalar)[9]

Bu arada, "İştirakiyun" teriminin gerek Bakü'da, gerekse Anadolu'da "Komünist"le eşdeğer tutulduğu ve birbirlerinin yerine kullanıldığı göze çarpıyor. Gizli parti kendisini genellikle İştirakiyun değil, TKP diye anmaktadır. Söz konusu terimin sonradan THİF'nın adına yerleşmesinin ise, daha İslâmî/Arabî bir duygu yaratmak için, Şeyh Servet Efendi'nin isteğiyle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıdaki belgenin ortaya koyduğu gibi komünist hareket ve Üçüncü Enternasyonal konusunda yeterince bilgiye sahip olmayan Ankara TKP'si, "Üçüncü Enternasyonal'e merbut olduğuna kani olduğu" "Bakü'daki İştirakiyun Teşkilâtları"na "merbutiyeti bir şart" biliyor. Aslında amaç sonda vurgulanan hususdur: "maddi manevi her türlü muavenetlerine dikkat ve şiddetle intizar eyleriz."

11 Eylül 1920 tarihli bir belge, genel merkezin Ankara şube başkanlığına yazdığı on maddelik çalışma talimatıdır. 26 Eylül'de Kastamonu şubesinin "Ankara İştirakiyun Fırkasına" gönderdiği bir mektup, Kastamonu ve İnebolu şubelerinin propaganda çalışmalarına başladığı bilgisini içeriyor.

Belgeler arasında, 26 Eylül 1920 tarihli bir metin var: "Yeşil Ordu'nun İçyüzü: Nâzım Bey'le Mülâkat". Kimin tarafından yapıldığı belirtilmemiş olan, ancak gelişen süreç bakımından son derece önemli bilgiler içeren bu söyleşi, belki *İkaz* gibi bir gazetede yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere hazırlanmıştır.

9 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 628-629 (Eski Türkçe).

Ankara 26/9/1920
Yeşil Ordu'nun İçyüzü
Nâzım Bey'le mülâkât
1- Yeşil Ordu'nun bidayet ve tarz-ı teşekkülü. 2- Geçirdiği sefahatı. 3- Mustafa Kemal Paşa ile münâsebeti. 4- Türkiye Komünist Partisi nasıl teşekkül etti. 5- Halk Zümresi. 6- Halkçılık Zümresi. 7- Halk Zümresi'nin bugünkü vaziyeti. 8- Mustafa Kemal Paşa'nın bugünkü vaziyeti. 9- Nâzım Bey'in bugünkü vaziyeti. 10- Süleyman Sami ile Yeşil Ordu arasındaki muhâverât ve neticesi. 11- Şeyh Servet Efendi'nin Bakû seyahati ve esbâbı. 12- Şerif'in mevkufiyeti. 13- Sefaret heyeti geldiği zaman alınacak vaziyet.

Nâzım Bey'le bugün iki buçuk saat devam uzun bir mülâkat yaptım. Bu mülâkatı velev mücmelen olsun tesbit etmeyi muvafık buldum. Mülakat muhtelif zeminler üzerinde cereyan ettiği için bunu 13 kısma tefrik ettim. Yekdiğerine girift olan bu mesâil bervech-i âtidir.

1- Yeşil Ordu bidayette Nâzım Bey'in şahsi teşebbüsü ve tavassutuyla meydana gelmiştir. Gayesi memlekette komünizm esaslarını yerleştirmektir. Bu gayeye vusul için bunu imha edecek kuvvetlerin önüne geçmek üzere içine İttihatçılar, Mustafa Kemal Paşa'nın yârânı alınmış ve hatta bunun mevcudiyetinden bizzat Paşa da haberdar edilerek onun reisi olduğu kendisine söylenmiş.
2- Bu vechile teşekkül eden Yeşil Ordu yavaş yavaş teşkilât yapmaya başlamış. Ezcümle Eskişehir'de bir, Ankara'da da bir olmak üzere iki heyet-i merkeziye vücuda getirmiş. Bin müşkilat ile nizamnamelerini Bursa'da tab' ettirmiş. Bir taraftan da harice tayin olunan mutasarrıflar ve kaymakamları tahlif ederek hariçteki teşkilâtı tevsie çalışmış.
3- Mustafa Kemal Paşa Yeşil Ordu'nun böylece gizli gizli faaliyetine devam ettiğini bilmekle beraber için için buna karşı itimatsızlıklar göstermekten kendini kurtaramıyormuş. Hatta Yunus Nadi ve Hüsrev Sami gibi Yeşil Ordu mensûbîni ve Paşa'nın itimad-gerdesi olanlara "siz ne saf insanlarsınız. Nâzım hepinizi iğfal ediyor" dermiş. Edhem Bey Yozgat'tan avdet ettiği zaman Edhem Bey'i de arasına almış ve kendisini tahlif etmiş. Paşa'nın yaranından Doktor Mustafa namındaki adam Paşa'ya giderek Edhem Bey'in de Yeşil Ordu'ya dahil olduğunu ve fırkanın kuvvetlenmekte bulunduğunu söylemiş. Bir tarafları Paşa'nın harîmi olan bazı zevatı da fırka almak teşebbüsünde bulunmuş. Ezcümle Hayati Bey'i tahlife teşebbüs etmişlerse de muvaffak olamamışlar. Hayati meseleyi Paşa'ya söylemiş. Nihayet Paşa'nın bu meselelere son derecede canı sıkılmaya ve itimatsızlığını artırmaya başlamış. Fırka ile Paşa arasında bulunan eşhâs Paşa'nın bu vaziyetten ürkerek Nâzım Bey'e Paşa ile bir defa görüşmesini söylemişler. Bu zamana kadar Paşa ile temas etmeyen Nâzım, Paşa'ya gitmiş. Bu itimatsızlığın bir vehimden ibaret olduğunu ilk günden bu ana kadar her şeyden kendisini haberdar ettikleri halde bu itimatsızlığa bir sebep olmadığını serdetmiş. Bunun üzerine Paşa siz benden gizli gizli

işler yapıyorsunuz. Hayati'yi bile tahlife kıyam etmişsiniz demiş. Nâzım bundan haberdar olmadığı için bunun şahsi bir şey olduğunu ve bundan haberdar olmadığını beyan etmiş.

Paşa'nın Edhem Bey'i de tahlif etmişsiniz ve şimdi Edhem Bey hiçbir kumandan tanımıyor demesi üzerine evet Edhem Bey'i de tahlif ettik ve sizin bu işin başında olduğunuzu söyledik. Eğer bir kumandan tanımıyorsa yemininde sebat ettiğini isbat ediyor. Siz kendisine bir kumandan gösterirseniz, o zaman o da herhalde emrinizi tutar, demiş. Nihayet faaliyete nihayet verilmesini ve propaganda yapılmamasını ve kendisinin cepheye gideceğini söyleyen Paşa'ya Nâzım faaliyetin avdetinize kadar tatil olunabileceğini ve fakat herhalde bu faaliyete devamın zaruri olduğu cevabını vermiş. Hatta bu sözler arasında kendisinin harîmi olan zevatın tahlif . . ve evrakın aldırılmasını ve kendisine itimat olunmadığına alamettir diye bir iddiada bulunmuşsa da Nâzım cevaben biz mebusuz sizdeki mahrem evrakı herhangi bir anket ile yapabilirken böyle gizli ve hileli yolu takip etmeye tenezzül olunur mu diye iskât etmiş.

4- Nâzım'ın ifadesine göre Türkiye Komünist Partisi'nin müddet-i teşekkülü Yeşil Ordu'nun tatil-i faaliyet etmesinden ve kendisine sarih bir istikamet vermemesinden Ankara heyet-i merkeziyesi ve hatta Eskişehir bu partiyi vücuda getirmiştir.

5- Halk Zümresi Yeşil Ordu harekâtının serbest bir sahaya nakl ve mecliste resmen meydana çıkarak daha iyi çalışması gayesine mebni teşekkül etmiş ve bu yüzden Nâzım Nâzım olmuştur. Programın mutedil bulunması mahzâ sermayedar ve arazi sahiplerinin ürkütülmemesi ve yavaş yavaş komünizm esaslarının ortaya çıkarılması gibi mülahazalara binaen imiş.

6- Halk Zümresi meydana çıkar çıkmaz dahiliye vekâletine Nâzım'ın intihabı vukua gelmiş ve fakat tam bu zamanda Komünist Partisi'nin nizamname ve beyannameleri Eskişehir'de tab ve halka tevzi edilmiş. Bunun üzerine yine Paşa, Yunus Nadi ve Hüsrev Sami ve Hacı Şükrü gibi yârânına ben size Nâzım'ın sizi iğfal ettiğini söylemiyor mu idim. Ve size safderunsunuz demiyor muydum. İşte sözlerim doğru çıktı. Komünist Partisi'ni tedvir edenin Nâzım olduğu bununla sabit oldu demiş ve onlar da bu işten şüpheye düşmüşler. Her ne kadar Nâzım bu parti ile alakası olmadığını ve bunun ayrı ve müstakil bulunduğunu anlatmak istemiş ise de o şüphelerden kendisini kurtaramamış. Bilhassa Paşa'nın nazarında bu şüphe kanaat derecesinde olduğu için Hüsrev Sami ve Hacı Şükrü'nün tavsiyesiyle vekâletten istifa etmiş.

8- Bunun üzerine Paşa ortaya taraftarlarından ibaret bir zümre ile Halkçılık Programını atmış. Ve Halk Zümresi'nin inhilâline çalışmaya başlamış.

9- Halk Zümresi'nin Nâzım'ın zümreye sormaksızın vekâletten istifasını bahane ederek Nâzım'dan gücenmiş ve Halk Zümresi'nin heyet-i idaresini teşkil ederken aralarına Yunus Nadi, Hüsrev Sami, Hacı Şükrü gibi Paşa ile münasebeti olanları ve kendilerine oyun etti diyerek de Nâzım'ı almamışlar.

Halkçılık Zümresi'ne muhalefete karar vermişler. Fakat Halk Zümresi'ne dahil olan azalardan mürekkeb bir Komünist Partisi merkez-i umumisi teşekkül et-

miş Meclis'den (3 kelime yırtık) Komünist Partisi merkez-i umumisi olarak çalışacakmış.
Şu halde Nâzım Bey'in bugünkü vaziyeti tebarüz ediyor. a- Paşa kendisine müğber ve onu şüpheli eşhas meyanına koymuş hatta saray adamı ve İngiliz muhibbânı diye de kötülemeye çalışıyorlar. b) Halk Zümresi kendisine gücenmiş onu hariçte bırakmaya çalışıyor. Türkiye Komünist Partisi esasen Yeşil Ordu'dan ayrılmış kendisini bittabi tanımıyor. Fakat Nâzım Bey bir mesleğe hizmet ettiği için bugünkü buhranın zâil olacağına ve nihayet inkılâp taraftarlarıyla birleşileceğine kanidir.
11- Süleyman Sami yoldaş buraya geldiği zaman Nâzım Bey ile mülâkat etmiş. Yeşil Ordu nizamnamesi ile komünistlik arasındaki muhalefetlerin ileride uyuşulabileceği konuşulmuş. Türkiye Komünist Partisi'nin memleket dahilindeki teşkilâtlarının Yeşil Ordu'ya, Yeşil Ordu'nun da sefaret heyeti vasıtasıyla Bakü'daki partiye merbut olması lüzûmunu Sami'ye söylemişler. O da bunun için Bakü'ya bir adamın gönderilmesini teklif etmiş. Şeyh Servet Efendi'yi göndermişler. Lakin o da henüz Tosya'dan öteye gidememiş.
12- Şerif'in [Manatov] mevkufiyeti Nâzım Beyce hükümetin Bolşevikler aleyhinde olduğuna pek sağlam bir delil olduğuna kanaati vardır.
13- Sefaret heyeti geldiği zaman onunla temas ederse harici muavenetler ve müzaheretlerde bulunabileceği anlaşılırsa ona göre memleket dahilindeki teşkilâtı ilerletmek ve teşkilât hitamında neticeyi halletmek kanaatinde bulunuyor.[10]

Salih Hacıoğlu tarafından kaleme alınmış adeta gizli TKP ve THİF kısa tarihi niteliğindeki belgede "Konferans" olarak anılan ve 3-5 Ekim'de düzenlendiği belirtilen toplantıda, 3 Ekim 1920 gecesi TKP genel merkezinde "geçici yönetim kurulu"(muvakkat heyet-i idare) üyeleri gizli oyla seçilmiş ve bir dizi karar alınmıştır.

Türkiye Komünist Partisi merkez-i umumisi İctima 11
Teşrinievvel'in üçüncü Pazar gecesi yapılan içtimaın zabıtnamesi
1- Merkez-i umumi muvakkat heyeti idaresinin reisi, kâtibi ve hazinedar intihabı rey-i hafî ile icra edilerek mevcut altı azadan beş rey ile riyasete Salih üç rey ile kitabete Ziraat müdürü Ahmet yoldaşlar intihab edilmiş hazinedar intihabına 2 rey ile Hilmi ve Ahmet yoldaşlar arasında tesavi-i ârâ hasıl olmakla kura çekilerek hazinedarlığa Ahmet yoldaş intihap edilmiştir.
2- Muvakkat heyet-i idare tarafından 1.10.36 tarihinde *Yeni Gün* gazetesine gönderilmek üzere tesviye edilen mektup kıraat ve aynen kabul olunarak gazeteye irsaline karar verildi.
3- Merkez ve şuabata gönderilecek evrak ile azaya verilecek vesikaların merkez-i umumi mührü temhir edildikten sonra reis ve kâtip tarafından imzalan-

10 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 677-678 (Eski Türkçe).

ması ve sair eşhas ve makamata yazılan muharreratın yalnız temhir edilerek imzalanması taht-ı karara alınmıştır.

4- Rus sefaret heyetiyle temasta bulunmak ve kendilerine beyan-ı hoş-âmedi ederek partinin hazır bulunmasının tezahüratla istikbal yapılamadığından dolayı mazeret beyan etmek üzere Salih ve Ziynetullah yoldaşların murahhas olarak intihabı ittifakla kabul edilmiştir.

5- Parti için bir hane isticarı ve bu bâbda bir taharriyat icrası da karar-gir olmuştur.

6- İkinci ictimaın Salı gecesi yapılması ve bademâ fevkalade bir hal zuhur etmedikçe haftada bir ictima olunması ekseriyetle kabul olunmuştur.

7- Ruzname-i müzakeratın reis tarafından tanzimi ve müzakere bidayetinde azanın ruznameye ithali icap eden teklifleri ilave edilerek ikmal edilmesi ekseriyetle kabul edilmiştir.

8- Ruzname-i müzakeratı birinci madde mucibince tayin edildikten sonra zabıt-ı sabık okunması ve badema ruznameye geçilerek müzakerata başlanması ittifakla kabul olunmuştur.

9- Merkez-i umumi muvakkat heyet-i idaresinin (muvakkat riyaset heyetinin) mezuniyeti olmadıkça mezkûr heyetten hiçbirisinin parti namına umumi bir hareket ve sözde bulunmaması.

Merkez-i umumiye merbut heyet-i merkeziyeler azalarının da mensup oldukları heyete karşı aynı tarzda merbut olması ve şuabât azalarının mensup oldukları heyet-i merkeziyelerden mezuniyet almadıkça parti namına hiçbir teşebbüste bulunmaması ittifakla kabul olunmuştur.

10- Ankara heyet-i merkeziyesinin mevcut şuabât tarafından intihap olunacak mümessillerle teşkili, suret-i intihap hakkında bir talimatname kaleme alınarak ilk müzakerede terfik ve tasdiki kararlaştırılmıştır.

11- Dokuzuncu madde hilâfına hareket eden aza hakkında o fiilin neticesine göre ihtar, tevbîh, partiden ihrac vesair suretle cezasının icrasına mensup olduğu heyet tarafından karar verilmesi ve cezanın derhal tatbiki karar-gir olmuştur.

12- Bütün parti azasına bez üzerine yazılmış mühür-i resmiyeyle temhir olunmuş birer vesika itası ekseriyetle kabul olunmuştur.

Aza aza haznedar kâtip reis

Ahmet[11]

Ertesi gece (3/4 Ekim) toplantısında bir de yönetim ve örgütlenme hakkında geçici genel yönerge (muvakkat umumi talimatname) yapılmıştır.[12] Böylelikle, üstünde "Eskişehir Matbaa-i Liva – Haziran 1920" kaydı olan genel tüzük hükümleri geliştirilmiştir.

"Konferans"ın son günü sayılabilecek 4/5 Ekim toplantısında genel mer-

11 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 633 (Eski Türkçe).

12 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 680-683 (Eski Türkçe).

kez üyelerinin kimliklerinin şimdilik gizli tutulması ve Ankara'ya gelen Rus sefaret heyetine parti adına bir yemek verilmesi amacıyla üyelerden para toplanması kararlaştırılmış, Rusya Elçilik görevlilerine de şu yazı gönderilmiştir:

TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ

Genel Merkez

No. 201 — *Rusya Sosyalist Federe Cumhuriyeti*

4/5-10-1920, Ankara — *Türkiye temsilcilerine*

Yoldaşlar,

Türkiye Komünist Partisi, bütün ezilen halkların ve sınıfların dayanağı Rusya işçi-köylü hükümetinin temsilcilerini yürekten bir sevinçle selamlarken, hükümet partiye karşı sürekli ve sert bir tutum içinde olduğu ve parti üyelerini izlediği için, geldiklerinde temsilcilerin gereği gibi karşılanamamalarından duyduğu üzüntüyü dile getirir ve kendilerinden özür diler. Burjuva ve emperyalist hükümetin çıkardığı bütün engellere karşın 14 Temmuz 1920'de hükümetten gizli olarak kurulan Türkiye Komünist Partisi şimdiye kadar gizli (kulaktan kulağa) propaganda yoluyla bir taraftan işçi ve köylüler arasında, öte yandan askerler arasında, Bolşevizmin önemini anlatmaya çalıştı. Güçlüklere karşın parti beklenenin üstünde sonuç aldı, bu arada, orduyu, neredeyse hazırladı. Türkiye Komünist Partisi, propaganda için gerekli para ve araçları sağlayabilmiş olsaydı, bugün etkisini Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar yaymayı başarmış olacağını unutmuyor. Türkiye Komünist Partisi hükümetin partiye ve genel olarak komünist harekete karşı şiddetli düşmanlığı konusunda vardığı kanının doğruluğunu gösterecek birkaç örneği hatırlatmayı gerekli buluyor:

1) Odesa Dışişleri ve Askeri İşler Bakanlığı tarafından İstanbul'a gönderilen Bolşevik temsilci Pekarov-Goldenberg geri dönerken "Karadeniz'de, İstanbul Boğazı yakınlarında" halk ordularınca yakalanıp Ankara'ya getirilmiştir. Hükümetin sürekli tehdit ve baskıları sonucunda, boğaz kanamasından hastanede ölmüştür.

2) Başkalarıyla birlikte köylüler arasında bildiri dağıtan Hilmi yoldaş Eylül ayının ilk haftasında tutuklanmış ve şehre getirilip hapse atılmıştır. Çok büyük zorluklarla ve kimi etkili şahıslar sayesinde kurtulabilmiştir.

3) Ethem Bey sayesinde Eskişehir'de çıkartılan komünist Yeni Dünya *gazetesi bugün de kovuşturulmaktadır.*

4) Partili oldukları hükümet tarafından bilinen yoldaşların gizli polis tarafından sürekli olarak izlendikleri açıktır.

5) Bolşevik propagandası gerekçesiyle İstanbul'da Fransız polisince tutuklanan Anadolu'da gizlenen Şerif Manatov yoldaş (Başkırt) birçok yerde konferans ve toplantılar düzenlemiş, halkın uyanışına yardımcı olmuş, bu anlamda düşmanın karşı propagandasını kırmış, Türkiye'de bilimsel komünist hareketin ilk sebebi olmuş ve Türkiye Komünist Partisi'ni kurmuştur. 20 Eylül günü Eskişehir'de tutuklana-

rak süngülerin gölgesinde Ankara'ya getirilmiştir. Hâlâ hapistedir ve serbest bırakılmamıştır.

Türkiye Komünist Partisi bu örnekleri Rusya Sovyet Cumhuriyeti Temsilcilerine bildirmeyi görev bilir ve Mustafa Kemal Paşa hükümetini protesto ederken, Rus yoldaşların müdahalesi ve etkisi sayesinde partinin resmen tanınacağını, yoldaşların serbest bırakılacağını ve kovuşturmaların son bulacağını umut etmektedir. Ezilen halkın ve dünya proletaryasının gerçek mutluluğunu sağlamayı amaç edinen Türkiye komünistleri bugünden itibaren Rus yoldaşlarından her çeşit maddi ve manevi destek beklemektedir.

Yaşasın Sovyet Rusya Cumhuriyeti.[13]

Hafî TKP MK'nın 6/7 Ekim toplantısında, genel yönergeye 7 maddelik bir ek yapılması kabul edilmiştir.[14]

12/13 Ekim toplantısının gündemi artık "TKP Merkez-i Umumîsi" diye antet basılı bir kâğıda yazılmıştır. Burada görüşülmesi öngörülen konulardan biri, Bakû'daki TKP'den Hüseyin [Hüsnü] yoldaşın başkanlık kurulu üyeliğine alınması, bir başkası da Rus sefareti sekreterliğine gelen Upmal (Angarski) ile yardımcısı Oruç Ali'nin TKP onursal başkanlığına seçilmesidir. Bu mümessillik, partiye kitap, dergi ve gazeteler armağan etmiştir. Rus sefaretinde Cuma akşamı yapılacak "Komünist anlaşma meclisi"nde TKP'yi temsil etmek üzere Salih, Ziynetullah, Kemal (?), (Affan?) Hikmet, Muzaffer (?) ve Mukbil yoldaşlar seçilmiştir.

Ankara'ya 24 Mayıs 1920'de ilk gelen Sovyet temsilcisi, Başkırdistan Cumhuriyeti adına Şerif Manatov'dur. Bu zata İçişleri Bakanlığı örtülü ödeneğinden 100 TL aylık bağlandığı ileri sürülmüştür (bkz. yukarıda I/dipnot 67). Manatov 1920 güzünde sınırdışı edilmiştir. Maslahatgüzar ya da elçilik sekreteri Upmal Angarski Ankara'ya 4 Ekim 1920'de gelmiştir. Rusya'da sâkin Türk Tatarlarının Haklarını Müdafaa Cemiyeti yöneticilerinden olan Ziynetullah Nevşirvanov ise, TBMM Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesinde Rusça mütercimi olarak çalışmaktaydı (bkz. yukarıda I/dipnot 68).

Komintern arşivlerinde, Ziynetullah Nevşirvanov tarafından hazırlanmış "Türkiye Devrimci Hareketinin Tarihiyle İlgili Materyaller" başlıklı Rusça bir rapor bulunmaktadır. Burada anlatıldığına göre, Resmî TKF kurulurken, İçişleri Bakanı Dr. Adnan [Adıvar] Bey tarafından yayımlanan 16 Ekim 1920 tarih ve 1640 sayılı bir genelge ile resmî partiye üye olup da oradan mühürlü üyelik kartı almamış kimselerin komünizm propagandası yapmaları ve komünizmle ilgili herhangi bir faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Bu genel-

13 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 12, Klasör: 17_36, Belge No: 41-42 (Rusça).

14 Bu metni, Hafî TKP'nin Belgeler bölümüne kattık.

genin amacı, bütün devrimci unsurları denetim altına almak ve gizli çalışan teşkilâtların dağılmasını sağlamaktı. İşte, Nevşirvanov'a bakılırsa, Hafî (gizli) TKF'nın milletvekillerinin kurduğu yasal bir partiye dönüşmesi bu zorunluluktan ötürü olmuştur. Yeşil Ordu örgütünü elinde tutan Nâzım [Resmor] Bey gibi Halk Zümresi'nden arta kalan birkaç sol Halkçı milletvekili ile birleşen gizli parti önderleri ayrıntılı bir program yapmak üzere 31 Ekim tarihli toplantıyla çalışmalara başlamışlardır. Aynı gün programın basım giderlerinin nasıl karşılanacağı da tartışılmıştır. 31 Ekim/1 Kasım toplantısının gündeminde ilgi çeken diğer noktalar ise partinin yeni fırkanın [Resmî TKF] mahiyeti ve onunla ve Halk Zümresi'yle münasebetleri maddeleridir. THİF girişimcileri 28 Kasım'da program ve tüzükleriyle birlikte hükûmete başvuracak ve 7 Aralık'ta da İçişleri Bakanlığı'ndan ilmühaber (tanınma belgesi) alacaklardır.

9/10 Kasım toplantısının gündeminden anlaşıldığına göre, 7 Kasım dolayısıyla Rus sefaretine aşağıdaki tebrikname gönderilmiş, yapılan törende Rusların verdikleri söylevleri "Türkiye Emekçileri namına" Mustafa Nuri yoldaş yanıtlamıştır. Gerek Hafî Türkiye Komünist Fırkası'nın, gerekse Resmî Türkiye Komünist Fırkası'nın 7 Kasım kutlama mesajları, RSFSC Türkiye Yetkili Temsilciliği Birinci Sekreteri Upmal Angarski tarafından Rusçaya çevirili olarak Komintern'e gönderilmiştir. 27.10.1920 tarihli notunda Hafî TKF'nın Tüzüğünü de Rusça olarak gönderen Upmal Angarski, partinin Moskova ve Bakû ile bir bağlantısının olmadığını belirterek, "Parti hücreleri ve teşkilâtları henüz biçimlenmemiş, iptidai haldedir" vurgusunu yapıyor.[15]

TKP
Genel Merkez
No. 218
10.11.1920, Ankara

RSFSC Türkiye Elçiliği'ndeki yoldaşlara

Değerli Yoldaşlar!
Hafî Türkiye Komünist Fırkası, tüm insanlığın kurtuluşunun habercisi 7 Teşrinisani 1917 İhtilali'nin yıldönümünü candan kutluyor ve Kızıl Bayrağın gölgesinde sizlerle omuz omuza çalışacağına and içiyor.
Yaşasın 7 Teşrinisani İhtilali
Yaşasın III-cü Komünist Beynelmilel
Yaşasın Proletarya Diktatörlüğü
(TKP Mührü)

* * *

15 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 12, Klasör: 17_36, Belge No: 37-38 (Eski Türkçe).

Türkiye Komünist Partisi
Genel merkez
(Mustafa Kemal Paşa'nın Komünist Partisi)

Rusya Bolşevik Cumhuriyeti'nin
Milli Ankara Hükûmeti nezdindeki
Elçilik mensuplarına

Değerli yoldaşlar!
TKP, dünya ihtilâlini dev bir memlekette ifa vazifesi üzerine düşen Rusya Komünist Partisi'nin başlattığı dünya ihtilâlinin yıldönümünde bütün Rusların, Bolşevik dünyanın duyduğu haklı sevinç ve memnuniyeti paylaştığını duyurur. Emperyalizme ve kapitalizme karşı devam eden kutsal savaşı bütün Doğu ve Türkiye ile birlikte, komünist Rusya ile beraber yalnız Doğu için değil, tüm insanlık için başarılı sona kadar götürmekte kararlıdır. Bu kutsal savaşta bugüne kadar elde edilen kazanımlar, son zaferin bize ait olacağını gösterecek kadar büyüktür.
Sayın yoldaşlar, en içten tebriklerimizi kabul etmenizi rica eder, ileride daha büyük başarılar ve daha önemli zaferler sağlanacağına olan inanç ve umudumuzu ifade ederiz.
11.10.1920 *TKP Sekreteri Behiç*

Yine bu toplantıda, TBMM'nde "yeni uyandırılan Tesanüt Fırkası cereyanı" hakkında bilgi verilmiştir.[16] İlginç bir nokta, *Yeni Dünya* sahib-i imtiyazıyla [Arif Oruç] bir sözleşme yapılması hakkında konuşulmasıdır. Ancak, parti Yayınlar ve Propaganda Şubesi'ne bağlı olarak çalışmak üzere bağımsız bir basımevi edinmek arzusundadır. Eskişehir'de de 7 Kasım kutlamaları yapıldığı belirtilmiş ve orada halka parasız dağıtılan gazetelerin maliyet giderlerinin partice karşılanması konuları tartışılmıştır. *Yeni Dünya*'nın 7 Kasım'da yaptığı harcamalar üstlenilmemiş, ancak Eskişehir'de kahveci Hayri'nin şenlik giderlerine mahsuben kendisine elli lira ödenmesi kararlaştırılmıştır. Hidayet (?) ve Kemal (?) yoldaşlar programdaki iktisat konularını genişletmekle görevlendirilmişlerdir.

Burada dikkat çekici olan husus, Çerkes Ethem'in malî desteğiyle Arif Oruç tarafından "İslâm Bolşevik gazetesi" olarak Eskişehir'de yayımlanan *Yeni Dünya*'nın Kasım ayında Resmî TKF kurulunca, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğiyle [Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün*'üyle birlikte] onun organı olmak üzere Ankara'ya taşınıp başyazarlığına da resmî parti genel sekreteri Hakkı Behiç'in getirilmesi sırasında, Hafî TKF ile de ilişki içinde olmasıdır.

Aynı tarihte, Ali Suat (?) yoldaşın resmî TKF ile birleşme önerisine karşılık yazılı bir cevap hazırlanmıştır.

16 Bu grup hak. İhsan Güneş, s. 123-24.

Ankara, 9/11/1920
Türkiye Komünist Partisi Merkez-i Umumisi
Adet: 220
8 Teşrinisani 36 tarihli tahrirata cevaptır.
Muhterem Yoldaş!
Samimi hislerle dolu olan tahriratınız dikkatle okundu. Resmî Türk Komünist Fırkasının teessüsü ilan olunduğu dakikadan itibaren teklif buyurduğunuz meselenin tetkikine başlanmıştı. Hatta bir içtima esnasında yoldaşlardan biri tarafından da hemen taharri etmenizin aynı mealinde bir teklif vaki olmuştu. Bu meseleyi tekmil ehemmiyetle takip eden yoldaşlar mezkûr fırkanın program ve nizamnamesinin neşrine intizar etmekle beraber hususi tahkikatına da devam etmekten fârig olmadı. Nihayet fırkanın nizamnamesi neşr olundu. Birçok noktalarda esaslı muhalefetler belirdi, ki bunlar hakkında ileride anlaşmak imkânı belki muhtemeldir. Sonra bu fırkanın bir programı da intişara başladı. Ve elyevm tamamen neşr olunmadı. İntişar eden aksamında da bazı esasi noktalar da Üçüncü Enternasyonalin kabul ettiği Komünist programına tamamen zıt ciheti yok değildir.
Mamafih programın sonuna kadar saha-i intişara çıkmasına intizar zarureti de ortadan kalkmamıştır.
Zaten memleketin düştüğü şu buhranlı hengâmede Türk milletinin tarihi olan masum secâyâsına has bir surette emekçilerin istihlası için yapılacak Komünizm inkılabında bütün cehaleti hatta bu babda üstad olan Rus emekçilerini dahi hayrette bırakacak derecede muvaffakiyet ibrazı için memleket dahilindeki bütün ve her çeşit inkılab cereyanlarını tevhid etmek şart-ı azîmdir. Şu kadar ki bu tevhid meselesinde şerait-i atiyenin saha-ârâsı mevcud olması hususunda bütün hakiki inkılabcılarla beraber sizlerin de müstehak olduğunuzu kaviyyen ümid eyleriz:

1 – Hakiki bir komünizm inkılabı için onu takip eden rehberlerin saf ve samimi inkılab hisleriyle meşbu' olması.
2 – Şimdiye kadar insanı, insana; kardeşi kardeşe, milletleri milletlerine düşürmeye ve birçok hânümânları sôndürmeye saik olan his ve iktisadi her türlü ihtiraslardan azade olması.
3 – Mazideki hayatlarında hatta halen bulundukları vaziyette mazlumlar ahını boyunlarında tutanlardan bir ferdin bile bu rehberler arasında bulunmaması.
4 – Bütün beşeriyetin tabii ve sarih olan hukuk-ı siyasiyelerinin tam manasıyla serbestiyeti ihlal edecek kuyuddan ihtiraz olunması.
İşte parti bu dört şartı tamamen tahakkuk ettirmedikçe her ne nam ile olursa olsun hiçbir fikri cereyan veya fırka ile teşrik-i mesaiyi kabul etmekte mazur olması lazım geldiğinde bütün yoldaşların müttefik olduğu itikadındayız.
Fırkaya mensup her ferdin senlik, benlik, takaddüm teahhur davaları gibi müstekreh heyet-i içtimalara has olan hissiyattan münezzeh olması lüzumunda ısrar beraber hakiki inkılabı muvaffakiyetle tetviç edebilmek için sosyalist, ko-

münist namları hatta Bolşevik unvanı ile ortaya atılıp da yine eski zihniyetler ve eski prensipleri havi olan veya böyle olmak ihtimali bulunan cemiyetlerle hiçbir zaman birleşmemeyi ve daima hatta anûdâne bir surette esas prensiplere merbut kalmayı komünizm namına her şeye tercih etmek lüzumunu da musırren ileri süreriz.
Muhterem yoldaş
mühür[17]

18/19 Kasım toplantısında üç kadın genel merkez üyeliğine kabul edilmiştir: (Salih Hacıoğlu'nun karısı) Fatma, (Ziynetullah Nevşirvanov'ın karısı) Cemile ve (Cemile'nin kızkardeşi) Rahime.

Salih Hacıoğlu'nun aşağıdaki raporunda da belirtildiği üzere, 20/21 Kasım'da Halk Zümresi ile bir birleşme (ittihad) metni imzalamak üzere Salih, Ziynetullah, Fatma ve Hilmi yoldaşlar seçilmiştir. Aynı toplantıda, sağlam bir devrimin asker, köylü ve ameleye dayanması gerektiği kararlaştırılmıştır.

3/4 Aralık gecesi, yapılması gereken âcil işler hakkında bir "muhtıra" yazılmıştır.

muhtıra
3/4/12/1920
1 – Program ve nizamnameyi gerek fırkaya mensup azaya gerekse diğer bütün emekçilere öğretmek ilk verilecek konferanslar ve dersleri teşkil etmelidir.
2 – Halka konferans verecek münevver yoldaşların tefriki ve vazifelerini ifaya hazırlanmalarının şimdiden tebliği icab eder.
3 – Bu konferans ve derslerin küçük risaleler halinde tab ve neşri için teşebbüs edilmesi lazımdır.
4 – Bu içtimaa ve iştiraki inkılab esasatı dahilinde eserler kaleme alınması ve badettedkik tab ve neşri için merkez-i umumiye irsali hususunun teşkilâta tamimi.
5 – İdare-i hazıra hakkında sabit ve muayyen ve delail-i katiyesi mevcut olmak şartıyla bütün yoldaşların ve diğer emekçilerin yazacakları şikâyetnameler için *Emek* gazetesinin serbest sütunları daima açık olduğunun teşkilâta tamimi ve hatta bunun gazete ile ilanına.
6 – Fırkanın resmen teşekkül ettiğine dair neşr ve tamim edilecek beyannamenin kaleme alınması ve merkez-i umumice tetkik olunduktan sonra neşr ve tamimi.
7 – Program ve nizamnamenin herhalde bu hafta içinde tab' ve neşri için *Yeni Dünya*'dan âriyeten bir miktar kâğıt alınması.
8 – Gazetenin bir an evvel intişarı için hükûmetten kâğıt istenmesi.
9 – Aza ve şubelerinin de bir an evvel tab' ve teşkilâta tevzii.
10 – Mührün aynı şekilde olması için bir suretinin bütün teşkilâta irsali.

17 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 686-689 (Eski Türkçe).

11 – Fırkanın merkez teşkilâtının yeniden tetkik ve bir karara irsali.
12 – Fırkanın üçüncü Enternasyonale bir murahhas izamı meselesi[18]

* * *

Şimdi yeniden Salih Hacıoğlu'nun Komintern'e sunmak üzere hazırladığı rapora dönüp "TKP'nin Resmî Faaliyet Devri"[19] hakkında söylediklerine bakabiliriz. Daha sonra Çerkes Ethem ayaklanmasıyla birlikte THİF'na yönelik baskıları ve partinin kapatılmasıyla açılan yargılama süreci ve hapishane hayatını Salih Hacıoğlu'nun bakışıyla ileride aktaracağız.

II
Türkiye Komünist Partisi'nin Resmî Faaliyet Devri
1- Sol Halkçılarla Münasebat ve İttihat
Hükûmete Beyanname itası
2- Resmî faaliyet devrinde yapılan işler (Propaganda [konferanslar] neşriyat, teşkilât)
3- Çeteci Ethem'in isyanı
4- Hükûmetin fırkaya taaruzu
5- Fırkanın terk-i faaliyeti
6- Tevkifatın devamı, İstiklâl Mahkemesi'nde muhakeme ve mahkûmiyet

1
Sol Halkçılarla Münasebat ve İttihat
Hafi Türkiye Komünist Partisi memleket dahilinde maddeten değilse de manen oldukça bir mevcudiyet göstermişti. Resmî Komünist Fırkası bu mevcudiyeti sarsmaya başladı. Bunun üzerine parti resmî olarak meydana çıkmaya mecbur oldu ve bu kararı verdi. Lakin parti azaları meyanında meclis azalarından hiçbir kimse yoktu. Yalnız mecliste bir "Halk Zümresi" teşekkül etmişti ki programı oldukça sol ve azalarından bazıları komünistliğe taraftar ve pek yakın görünüyordu. Ve bu Halk Zümresi'nin liderleri Nâzım ve Şeyh Servet Bey ve Efendiler idi. Bize mütemayil olan her kuvvetten istifade etmek ve mecliste de bir hizbe malik olmak düşüncesiyle ve sefarethanedeki Rus komünist arkadaşların arzu ve teklifiyle merkez-i umumi bu Halk Zümresi'nin liderleriyle temasa karar verdi. Kâtib-i umumi Salih Hacıoğlu temasa memur edildi. İlk temasta gerek Nâzım ve gerekse Şeyh Servet parti programını kabul ve partiye girmeye ve aynı zamanda Halk Zümresi'ni de sürüklemeye muvafakat ettiler ve iki taraftan dörder murahhas intihabıyla bir uzlaşma ve birleşme komisyonunun teşekkülü karargîr oldu. Bu komisyona partiden Salih Hacıoğlu, Fatma Salih Hacıoğlu, Hilmi, Nevşirvanov arkadaşlar, Halk Zümresi'nden de Nâzım, Şeyh Servet, Afyonkarahisarı Mebusu Şükrü ve Afyonkarahisar Mebusu Hulusi[20] Beyler inti-

18 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 690 (Eski Türkçe).
19 Kaynak için bkz. bu bölümün 1 nolu dipnotu.
20 Mustafa Hulusi [Çalgüner] Efendi, 1872-1932, 1. Grup.

hab olundu. Komisyon müzakerata ve partinin programını madde madde tetkike başladı. Neticede fırka programının siyaset-i umumiye bahsine Halk Zümresi azalarını celb edebilmek için Şeyh Servet'in teklifi üzerine yalnız şu "fırka asr-ı saadetin samimiyet-i müşterekesini ihya etmek üzere çalışacak" cümlesinin ilavesiyle ve fırka unvanın da "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" olarak kabul edilmesiyle Halk Zümresi murahhasları tarafından program tamamen kabul edildi. Ve her iki taraf merkez komitelerinin umumi bir içtima akdiyle umumi bir merkez komitesi teşkil ve hükûmete beyanname vererek resmen faaliyete başlaması karargîr oldu.

İki taraf merkez-i umumisi içtima ettiği gün Halk Zümresi merkez-i umumi azalarından Erzurum mebusu Asım,[21] Balıkesir mebusu Basri[22] ve yine Afyon mebusu Memduh Necdet[23] Beyler de mevcut idi. O gün faaliyet şubeleri intihabatı yapıldı. Ve artık iki fırka birleşmiş addedildi. Ertesi gün Asım, Cevat ve Basri Beylerin istifaları geldi. Tedkikat neticesinde merkez-i umumiler içtima günü komünist kadınların da içtimaa iştirak etmiş bulunması bu inkılâpçıların akideleriyle ?? tevâfuk etmemiş ve ondan dolayı istifa etmiş oldukları anlaşıldı. Bunlar yalnız istifa ile kalmayarak mecliste tezvirât ve ifsadatta (provokasyon) bulundular. Bunun üzerine artık partiye Halk Zümresi'nden başka hiçbir kimse girmedi, yanaşmadı.

Hükûmete Beyanname (27 Teşrinisani 1920) verildi. 7 Kânunuevvel 1920'de fırka resmen tanındı.

2. Resmî Faaliyet Devrinde Yapılan İşler

a) Teşkilât. Fırka resmen faaliyete geçer geçmez ilk defa olarak vilayâtttaki nüvelerin adreslerine keyfiyeti telgrafla bildirdi ve her nüvenin bir mahalli komite halinde resmen faaliyete geçmesini tebliğ etti. Yalnız Yozgat'taki nüve bir heyet-i merkeziye teşkil ederek resmen faaliyete geçti. Diğer nüvelere mahalli hükûmetler müsaade etmedi. Ankara komitesi dahi hükûmetten müsaade istihsal ederek resmen çalışmaya başladı.

b) Propaganda. Fırka umumi konferanslarla propagandaya başladı. Ve Darülmuallimin salonunda kadın ve erkekler muhtelit olduğu halde üç konferans verebildi. Bu salon alelade 300-350 kişiyi istiap edebilecek bir vüs'atte olduğu halde konferansa gelenler daima binden fazla oluyor ve adeta üst üste ve ayakta duruyorlardı. Bilhassa fukara halk, asker ve ameleler büyük tehâlükler göstermişlerdi.

c) Neşriyat. Fırkaya dahil olduğunu yukarıda söylediğimiz Afyonkarahisar mebusu Şükrü Bey'in bir matbaası[24] vardı. Fırka bu matbaanın nısfını satın alarak Şükrü Bey'le ortak oldu. Ve ilk defa fırka program ve nizamnamesini neşretti. Yevmi bir gazete *Emek* imtiyazı aldı ve gazeteyi neşredebilmek için kâğıt bulunamadığından İstanbul'dan ve Samsun'dan kâğıt celbine teşebbüs olundu

21 Asım (Vasfi) [Mühürdaroğlu], 1981-1966, Teşkilât-ı Mahsusa, 1. Grup.

22 H. Basri [Çantay], 1887-1964

23 Memduh Necdet [Erbek], 1890-1957, 1. Grup.

24 İkaz Matbaası.

ve ancak 16 Kânunusani'de *Emek* intişara başlayabildi. Fakat *Emek* öyle bir zamanda intişara başladı ki halk onu alıp okumaktan ihtiraz ediyordu. Çünkü fırka kâtib-i umumisi Salih Hacıoğlu *Emek*'in intişarından beş gün evvel tevkif ve hapsedilerek İstiklâl Mahkemesi'ne verilmiş bulunuyordu.

* * *

7 Aralık 1920'de resmen kurulan THİF'nın gerek *Beyanname*'si, gerekse *Tamim*'i, yeni partinin Hafî TKF ile Yeşil Ordu/Halk Zümresi'nin birleşmesiyle oluştuğunu göstermektedir. Bu bölümün ilk başlığı altında TBMM'ndeki Halk Zümresi ileri gelenlerinden bazıları anılıyor. Bu özelliklerini zaten bildiğimiz Nâzım (Tokat mv.), Şeyh Servet (Bursa mv.) ve Mehmet Şükrü (Afyon mv.), Sırrı (İzmit mv.) dışında şu adlar geçmektedir: Mustafa Hulusi [Çalgüner, 1872-1932] (Afyon mv.), Asım Vasfi [Mühürdaroğlu, 1891-1966] (Erzurum mv.), Hasan Basri [Çantay, 1887-1964] (Karesi/Balıkesir mv.), Memduh Necdet [Erbek, 1890-1957] (Karahisar-ı Şarkî/Giresun mv.), Cevat [? Abbas - Gürer, 1887-1943] (Bolu mv.). Bu milletvekillerinden çoğu, kuruluş öncesi THİF girişiminden kopmuşlar.

TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda 1 Şubat 1921 günü yapılan oturumda Yeşil Ordu – Halk Zümresi – THİF ilişkileri üzerinde durulmuştur. Örneğin bkz. cilt I, s. 358-59 (TBMM, 1980 basımı). Halk Zümresi'ne 85 milletvekilinin girdiği ileri sürülmektedir. Bunların birçoğu, daha sonra 2. gruba katılmıştır.

THİF'nın resmen kuruluşunun hemen ertesinde yeni oluşumun duyurulması için Ankara'da üç ve taşrada yedi gazeteye haber verilmiş, ama bu haber çıkmamıştır. Mukbil yoldaş kooperatif kurulması için hazırlık yapmakla görevlendirilmiştir. Gazete [*Emek*] yayını için Samsun'dan kâğıt satın alınmıştır. Parti merkezi için bir daire bulunamadığından, toplantıların şimdilik basımevinde yapılması kararlaştırılmıştır. Karahisar-ı Şarkî'de (Giresun) parti örgütü yapılmıştır.

* * *

12 Aralık 1920 tarihli yönetim kurulu gündeminde 17 madde bulunmaktadır:

12/12/1920

Ruzname-i Müzâkerât

1- Fırkanın vezaif-i dahiliyesi ve ahval-i cariye ve umumiye hakkında hasbihal ve müzâkerât.
2- Teşkilâta fırkanın bayrağı ve mührü hakkında tebligat icrasının bir karara rabtı.

3- Postanede bir mektup ve telgraf kutusu bulundurulması.
4- Cuma günü verilen konferansın broşür halinde teşkilâta tamîmi.
5- Azası elliye baliğ olan her teşkilât onar kişilik şubelere inkısam ederek her şube tarafından bir murahhas intihabı suretiyle heyet-i merkeziyelerin bu veçhile müntahap azadan teşekkül etmesi hususunda tamîm. Yahut mevcut aza ne kadar olursa olsun umumi bir içtima akdederek heyet-i merkeziye azalarının 5:7 kişiden ibaret olmak üzere intihabı. Aynı zamanda 5:7 aza namzedinin intihabı.
6- Fırkanın teşekkülü hakkında Ankara gazetelerine yazılan ilan neşr olunmadı. Bunun için duvarlara yapıştırılmak ve halka meccanen tevzi olunulmak üzere bir beyannamenin tab ve tevziine bir karar verilmesi.
7- Bu hafta içinde bir gün fırkanın umumi bir müsamere ve konferans tertip etmesi.
8- Kâğıt meselesi uzayacak. Şehirde ne renkte olursa olsun gazetenin bir an evvel çıkarılması için burada ve Eskişehir'de mevcut sarı kâğıtlara vaz-ı yed olunmak lâzımdır.
9- Muzaffer yoldaşın Bakü'ye ikinci kâtip olarak gitmesi münasebetiyle bundan istifade etmek.
a) Bakü'da 7 Kânunusanide inikad eden Hür Gençler Konferansına Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası genç yoldaşlarından biri sıfatıyla iştirak etmek üzere yedine bir vesika itası. b) Aynı zamanda bu Kongreden sonra kongre netayici ve hususat-ı sairesi bizzat getirmesi veya bir rapor göndermesi ve kendisinin orada bir memurumuz olarak kalması hususunun tezekkürü.
10- Bakü'daki . . . . . bir faaliyet ve propaganda komitesine muavenet . . . . hakkında bir mektup irsali.
11- Şehir dahilindeki bütün çıraklar ve hamamlarda çalışanların bir an evvel teşkilâta rabtı ve sermaye sahiplerine karşı icabında grev yapabilmelerinin temini. Ankara Heyet-i Merkeziye'sine ve bütün merkezi . . . . . .
12- Dahiliye vekilinin hafi teşkilât ve icraat hakkındaki beyanatı münakaşa edilecek.
13- Trabzon'a, Diyarbakır, Rize'ye (?) gidecek yoldaşlara vesikalar.
14- Samsun'dan Trabzon'a kadar Edip, Diyarbakır, Harput Şeyh Servet, Samsun'dan Sivas'a kadar . . . . . Emin yoldaşların teşkilâta memur ve murahhas.
15- Telgrafların sansür edildiği hakkında.
16- Kırşehir Mebusu Rıza Bey hakkında müzâkere.
17- Hulusi'ye[25] cevab (?) bununla muhabere mümkün olmayacak mı?[26]

Bu belgeden sonra, tarihsiz ama herhalde yine 12 ve 17 Aralık'ta yapılan toplantılarla ilgili tutanak notları geliyor. Konuşanlar arasında adı geçen Sır-

25 16. Maddede adı geçen Kırşehir mv. (Keskinli) Rıza Bey [1877-1926'da Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce asılmıştır] ile bir sonraki maddede anılan Hulusi (? Afyon mv.), THİF ile ilişkilerini sürdüren Halk Zümresi üyeleri olmalı.

26 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 653-654 (Eski Türkçe).

rı [Bellioğlu, 1876-1958] (İzmit mv.) yine Halk Zümresi'nden gelme olabilir. Burada bir tiyatro kumpanyası oluşturma tasarısından söz edilmektedir. Asıl, (Çerkes) Reşit ve Ethem kardeşlerin durumu konuşulmuştur: Onların "bu inkılâp meselesinde hesabı karışıktır." Bundan sonra, M. Kemal Paşa'yı destekleme ("müzaheret") kararı verilmiştir:

17/12/1920
9 – İçtimada ahval-i umumiye hakkında cereyan-ı müzâkerât
Hülasası
Kastamonu Mektubu Hakkında:
Sırrı – Bütün teşkilâta her iki fırkanın program ve nizamnameleri arasındaki farkları gösterir bir izahname göndermek ve onları tenvîr etmek lâzımdır.
Ziynet [Ziynetullah] – Bu tenvirat yapılırken evvela nizamnamedeki mutlakıyet şekilleri izah edilmeli. Saniyen programlardaki bilhassa emekçi hükümet mütalaası ve mülkiyet-i şahsiyenin izalesi hakkındaki farkları da izah etmek lazımdır.
Nâzım – Anlaşmak meselesi program esasına müstenid olacağından evvela programlar neşr olunmalı ve Ziynetullah'ın verdiği izahat dairesinde de bir izahname de bunlara rabtedilmelidir.
Hilmi – Herhalde bir murahhas gönderilmesi esaslı bir tedbir ittihazı lazım.
Sırrı – Programı tab ve her ikisini tetkik ve mukayese ve tenkit edici bir kitap yapmalı. Eşhas hakkında fevkalade hürmetkâr davranmalıdır. Şahsi münakaşaları hakkında ittihat ve itilâf fırkaları bize bu hususta bize büyük bir ibret-i ders vermiştir.
Ziynet - Fertlerin cemiyette inhilal komünizm esaslarındadır.

Varidat:
Hilmi – Bakü teşkilâtından para celbi ve bu gelinceye şahsi teşebbüslerle bir istikraz akdi.
Ziynet – Bakü teşkilâtı değişti. Ve bir şark akvâmı propaganda ve faaliyet şurası teşekkül etti. Ve müracaat edilmesi icap eden teşkilât da bu olabilir. Varidat faaliyetleri, teşkilâtlar, kooperatifler ve teberrular ve mesai-i idarehanesi vücuda getirmek. Şahsi itibarlarla istikraz usulü.
Hilmi – Herhalde istikraz yapmalıdır.
Şükrü – Müsamereler tertibi bir menba-i varidat olabilir.
Nâzım – Para isteyen teşkilâta ne cevap vereceğiz, Bakü'ye bel bağlanamaz . . . varidat için herhalde bir çare bulmaktır.

1 – Sırrı: İttihatçıların yalnız kanlı olanlarıyla teşrik-i mesai edilemeyeceği beyannamede sarihtir. Elbette isimleri neşredebilmek imkânı yoktu.
2 – Sırrı: Komünist fırkasında bizimle teşrik-i mesai edebilecek şahsiyetlerin mevcut olduğuna bugün bile kâni değiliz. Çünkü komünizm prensiplerini an-

lamayacak kadar cahil değildirler. Yalnız şimdi aldandıklarını itiraf etmekle beraber henüz o fırkada bulunmalarına ne mana verilebilir.
3 – Şükrü: Kanlılıktan maksat yalnız Ermenilerin tehciri meselesi değildir.
4 – Sırrı: Komünist fırkası ile birleşmek imkânı olmadığını itiraf ederek bize hak vermiş oldu.
5 – Nasıl ki bugünkü Rus Komünist Fırkası dünya emekçileri ve komünistleri nazarında hiçbir tesir hasıl etmemiştir.
6 – Servet yoldaş mütalaasıyla biraz muslihane hareket.

1- Tevfik Bey'in müracaatı Garp Cephesi'nden kaale' alınmamış.
2- Tevfik kat-ı muhabere etmiş.
3- Paşa bundan dolayı Eskişehir'e gitmiş.
4- Kütahya havali kumandanlığını Ethem'in kuvvetleri aleyhine bir tertibat olduğu hissolundu.
5- Nihayet mesele pamuk ipliği ile bağlanmış. Tevfik bir daha olursa beni iş başında görürler.
6- Mecliste bahsi geçmiş (hususi olarak).
7- Meselenin halli için Refet ve Fahrettin'in iş başından çekilmesi ve cephelerin bir kumanda altına verilmesi ve Heyet-i Vekileye bir heyet gönderilmesi takarrür etti. Ve nihayet meclis reisi sıfatıyla Paşa ile görüşmeğe karar verildi.
8- Cephe karışık ve çapraşık. Hükûmetin vaziyeti, Komünist Fırkasının vaziyeti hep karışık; Demirci Efe'nin Ethem Bey'den tenvirat istemesi.
9- Ethem'in komünist partisi kuvve-i icraiyesi olması, Paşa ile bu fırkanın arasının açılmasını intaç edecektir.[27]

* * *

O günlerde Resmî TKF ile ilişkiler konusu tartışılmış ve metinde görüldüğü üzere, "İttihatçıların yalnız kanlı olanlarıyla teşrik-i mesai edilemeyeceği"nin beyannamede yazılı olduğu belirtilmiştir. Afyon mv. Mehmet Şükrü, "Kanlılıktan maksat yalnız Ermenilerin tehciri meselesi değildir" demiştir. Ayaklanma havası içinde, olayların gelişimiyle doğrulanacak olan bir de öngörüde bulunulmuştur: "Ethem'in [Resmî] Komünist partisi kuvve-i icraiyesi olması, [M. Kemal] Paşa ile bu fırkanın arasının açılmasını intaç edecektir." Ancak öngörülemeyen bunun, kendi partilerine dönük yaratabileceği sonuçlardır.

Salih Hacıoğlu, Çerkes Ethem ayaklanmasının (Resmî TKF'ndaki) Sol İttihatçıların eseri olduğu görüşündedir. Ona göre, kendilerinin bu ayaklanmayla hiçbir ilgileri olmadığı halde, 11 Ocak 1921'den itibaren tutuklanmışlardı. Bu arada, 16-21 Ocak günlerinde *Emek* gazetesinin altı sayısı çıkmıştır. Nâzım Bey 2 Şubat'ta THİF'nın "terk-i faaliyet" ettiğini açıklamasına kar-

27 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 12, Klasör: 16_36, Belge No: 656-658 (Eski Türkçe).

şın, 9 Mayıs 1921 tarihinde diğer THİF üyeleriyle birlikte İstiklâl Mahkemesi tarafından uzun süre hapse mahkûm edilmekten kurtulamamıştır. Şimdi Salih Hacıoğlu'nun aktarageldiğimiz raporundan bu konudaki bölüme yer verelim:

3. Çeteci Çerkes Ethem'in İsyanı

Resmî Komünist Fırkasını teşkil eden İttihatçılar Çerkes Ethem ve mebus olan kardeşi Reşid'i de fırkalarına almışlardı. Hatta Ethem'in nâşir-i efkârı olan ve Bolşevik gazetesi diye Arif Oruç'un idaresinde Eskişehir'de Ağustos 1920'den beri yevmi olarak intişar eden *Yeni Dünya* gazetesini matbaasıyla beraber Ankara'ya nakletmişler ve bu gazeteyi kendi fırkaları nâşir-i efkârı olarak neşre başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa'dan memnun olmayan ve el altından ona karşı muhalefet eden bu İttihatçılar Çerkes Ethem'in o zaman kumanda ettiği üç dört bin kişilik kuvvete güvenerek bir ihtilâl çıkarmaya ve neticede Mustafa Kemal'i devirerek hâkimiyeti ele almaya teşebbüs ettiler ve Ethem'le anlaştılar. Eskiden bir jandarma çavuşu olan ve çeteciliği zamanında bir fırka kumandanlığı payesine fiilen yükselmiş olan Ethem İttihatçılardan müstakbel başkumandanlık vaadini alır almaz isyan çıkarmakta tereddüt etmedi. O zaman dahiliye vekili bulunan Refet Paşa ve Garp Cephesi Kumandanı olan İsmet Paşa ile bozuşmaya ve cephe kumandanının emirlerini dinlememeye başladı. Mustafa Kemal Paşa ise milli inkılâp esnasında büyük hizmetler ve yararlıklar göstererek efkâr-ı umumiyede teveccüh kazanan ve sivrilen ne kadar şahıslar ve kuvvetler varsa bunların hepsini ayrı ayrı ezerek ferdiyetini kurtarmak ve yalnız kendisi teferrüd eylemek için fırsat-cû bir vaziyet almıştı. Ethem'in bu isyankâr vaziyeti ona büyük bir fırsat verdi ve o da bunu kaçırmadı. Cephe kumandanlarıyla görüşerek her neye malolursa olsun Ethem'i ortadan kaldırmaya karar verdi ve Ethem isyanı nihayet patladı. Çetelerle ordu çarpıştı. Ethem mağluben kardeşleriyle birlikte Yunan ordusuna iltica etti.

Ethem'in isyan ettiği gün İttihatçılar da nâşir-i efkârları olan *Yeni Dünya* gazetesinin matbaasında Eskişehir ve havalisi amelesini ve halkını isyana teşvik eden bir beyanname tab ettirdiler. Fakat hükûmet bu beyannameleri daha matbaadan çıkmadan yakaladı ve matbaaya vaz'-ı yed ederek *Yeni Dünya* gazetesini kapattı. Naşiri Arif Oruç ile beyannameyi yazan ve tab' ettiren Nizamettin Nazif'i tevkif ederek İstiklâl Mahkemesi'ne verdi.

4. Hükûmetin Fırkaya Taarruzu

Ethem'in isyanında İttihatçıların parmağı olduğunu anlamayan Mustafa Kemal bilakis bunda Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın parmağı olduğuna, İttihatçıların pek kurnazca vaki olan tahrikiyle, kail oldu ve Arif Oruç'un evrakı arasındaki *Yeni Dünya*'yı Eskişehir'de neşre başladığı zaman, Salih Hacıoğlu tarafından kendisine gönderilen bir tebrik mektubunu vesile-i münâsebet ittihaz ederek Ethem'in isyanıyla alakadarlık töhmetiyle İstiklâl Mahkemesi tarafından fır-

ka kâtib-i umumisi Salih Hacıoğlu 11 Kânunusani 1921 tarihinde tevkif olunarak taht-ı muhakemeye alındı.
Yukarıda bi'l-münâsebe zikr olunduğu gibi 16 Kânunusani 1921 tarihinde fırka naşir-i efkârı *Emek* intişara başladı. O zaman fırkanın başında bulunan Nâzımlar, Şükrûler fırka nâşir-i efkârında Salih'in tevkifi hakkında korkularından bir kelime bile yazmadılar. Nihayet *Emek* de altı nüsha intişar ettikten sonra İstiklâl Mahkemesi tarafından tatil edildi ve bu gazetede üç günlük müdür-i mesullük eden Abdülkadir ve onunla beraber de merkez-i umumi azasından Hilmi ve Ahmet arkadaşlar tevkif olundu ve nihayet Ziynetullah Nevşirvanov arkadaş da taht-ı tevkife alındı. Bu arada zabit oldukları halde Komünist Partisi'ne dahil olduklarından dolayı Affan ve Kenan arkadaşlar da tevkif edilmişti. Bu sırada Anadolu'ya giren Mustafa Suphi ve arkadaşları da Trabzon'da 28 Kânunusani 921'de Kireçburnu'nda denize atılarak pek câniyâne bir surette imha edildi.
(*Emek* gazetesi tatil edildikten sonra merkez-i umumi azasından Şükrü kendi gazetesi olan *İkaz* gazetesini Halkçı bir gazete olarak neşre başladı.)

5. [Fırkanın terk-i faaliyeti]
Tevkifattan ürken Nâzım ve Şükrü Beyler başbaşa vererek fırkanın terk-i faaliyetine karar verirler ve resmen gazetelerle neşr ettikleri kısa bir beyanname ile 2 Şubat 1921 tarihinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın terk-i faaliyet ettiğini neşr ve ilan ederler. Merkez-i umuminin kadın arkadaşlardan başka diğer azaları hemen kâmilen mahbus olduğundan bu kararı protesto etmek ve fırkayı hükûmet dağıtıncaya kadar faaliyette bulundurmak imkânı bulunamadı. Bu bir emr-i vâki oldu.

6. Tevkifatın Devamı ve İstiklâl Mahkemesi'nde Muhakeme ve Mahkûmiyet
Muhakemenin daha ilk günlerinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın Ethem isyanıyla alakadar olmadığı mahkemede ispat edilmişti ve heyet-i hâkime de buna kani olmuştu. Lakin hükûmet siyaset-i hariciyede yeni ve mühim bir mesele karşısında bulunuyordu. Avrupa'ya İtilaf devletleriyle ve bilhassa İngilizlerle uyuşmak üzere o zaman hariciye vekili olan Bekir Sami Bey'in riyaseti altında bir heyet göndermiş ve Anadolu'nun Bolşevik olmayacağına ve Ruslarla olan münasebâtın muvakkat ve geçici olduğuna delil olmak üzere de Bekir Sami'nin eline komünistlerin tevkif edilmiş olduğunu ve idam edileceklerini söylemek üzere adeta bir senet vermişti. Binaenaleyh İngilizleri inandırmak ve ikna ederek Yunan harbine bir nihayet verebilmek için Komünist Partisi'ni ezmek lâzım geliyordu. Vesile olarak da Komünist Partisi resmen meydana çıkıncaya kadar gayr-i kanuni çalıştığı keyfiyetini ileri sürdü ve taklib-i hükûmet teşebbüsünde bulundu diyerek de kuyruklu bir iftira attı. Aynı zamanda Komünist Partisi'ni ezmek muhalif bir grubun da vücudunu ortadan kaldırmak gibi büyük bir faydası vardı. Bir taşla iki kuş birden vurmak istedi ve muhakeme ve tevkifata devam etti.

Nihayet Nâzım Bey de tevkif olundu. Şeyh Servet'le Şükrü'nün de tevkifine teşebbüs olundu. Fakat sonradan bu ikisinin gayr-i mevkuf olarak taht-ı muhakemeye alınmasına karar verildi. Pek çok zaman sonra âgâh olduk ki Şeyh Servet ile Şükrü Mustafa Kemal Paşa'ya dehalet ederek tevkiften ve hatta mahkûmiyetten kurtulmaya muvaffak olmuşlar!!..

9 Mayıs 1921 tarihinde mahkeme kararını verdi: Nâzım, Nevşirvanov ve Salih Hacıoğlu ve hudut harici Şerif Manatov onbeşer sene kürek cezasına, Hilmi, Abdülkadir, Ahmet beşer sene kürek cezasına, Kenan ve Affan âmâl-i milliyenin istihsaline kadar nefy cezasına mahkûm edildi.[28] Ve her birerleri muhtelif livalar hapishanelerine tevzi edilerek sevk olundu: [Nâzım Kayseri Hapishanesi'ne, Nevşirvanov Niğde, Salih Hacıoğlu Kırşehir, Abdülkadir Çankırı, Hilmi Yozgat, Ahmet Bolu hapishanelerine ve Kenan ile Affan da Kayseri şehrine.]

* * *

Türkiye Komünist Partisi'nin tarihçesi
(Mabad)
I. Hapishane Hayatı
Tarz-ı Hayat, Propaganda, Muhaberât

1- Tarz-ı hayat: Hapishaneler mazlumlar yatağıdır. Herhangi bir cinayet veya kabahatla mahkûm olursa olsun hiçbir mahpus kendisini kabahatli addetmez. Filhakika fertler yaptıkları cürüm ve cinayetlerin menbalarını heyet-i içtimaiyenin idare tarzlarından alır ve bunun içindir ki fertlerden zahir olan fenalıkların asıl âmili heyet-i içtimaiyedir. Bu hakikati hapishanelerde bulunan bütün mücrimler gayr-i şuurî olarak idrak etmiş bir halde bulunuyorlar. İşte mahkûm olan Türkiye Komünistleri şu zihniyetteki insanların içine girmiş bulunuyordu. Her arkadaş kendisine tahsis kılınan hapishaneye girdiği zaman hapisler arasında derhal şu haber yayılmıştır: "Yeni bir hapis geldi. Bolşevik imiş." Türkiye halkının münevverlere karşı gayr-i samimi olarak hürmetkâr olması tabiat-ı saniye hükmüne girmiştir. Bu hiç şüphesiz münevverlerin esiri olarak yaşamış olmasından ve bu esaret zincirini ecdaddan miras olarak boynuna takmış bulunmasından ileri geliyor. İşte bu zihniyette bulunan hapishane halkı kendi aralarında mazlum halkı esaretten kurtarmaya çalışan ve bunun için de zalimler tarafından mahkûm edilerek hapishaneye atılan bir münevveri görünce alelumum münevverlere karşı izhar ettiği gayr-i samimi hürmetkârlık yerine bu defa gayet tabii bir samimiyetle ona hürmetkâr olur.

Komünist arkadaşlar bu hürmeti yalnız mahpuslardan değil, mahpusların muhafızı olan gardiyanlardan, jandarmalardan ve hatta bazı yerlerde hapishane müdürlerinden ve jandarma zabitlerinden de gördüler. Binaenaleyh mahkûmiyeti müteakip devam eden 143 günlük mahpusluk hayatı oldukça serbest ve iyi geçmiştir.

28 Nizamettin sekiz, Behram Lütfü ve Mustafa Nuri üçer seneye, Arif Oruç'un tutukluluk süresi yeter sayılarak sürgüne!

2- Propaganda: Hapishaneden çıktıktan sonra arkadaşların hepsiyle görüşmek neticesinde anlaşılmıştır ki propaganda hususunda boş durmamışlar, oldukça çalışmışlar ve hatta propagandayı hapishaneden dışarı çıkararak şehir dahiline sokmaya bile muvaffak olanlar olmuştur. Ezcümle, Ziynetullah Nevşirvanov, Salih Hacıoğlu, Ahmet ve Hilmi arkadaşlar komünizme pek çok taraftar peyda etmişlerdir ve bir komünist nüvesi de vücuda getirmişlerdir.

3- Muhaberat: Mahpus arkadaşlar gerek aileleri ve dostlarıyla ve gerekse yekdiğeriyle muntazam muhabere edebilmişlerdi. Şu kadar ki yazdıkları mektuplar şiddetli sansür ediliyordu. Binaenaleyh bu muhaberatta komünizme dair ufak bir kelime yazmaktan men edilmişlerdir.

* * *

1921 Ocak ayı başında Rus sefiri olarak Ankara'ya gitmek üzere Kars'a gelen Budu Mdivani, 15 Ocak'ta Upmal Angarski'den aldığı bir telgrafı Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e (birer suretini de Stalin ile Orjonikidze'ye) "çok gizli" kaydıyla göndermiştir:

> *Batılı emperyalistlerin izinden yürüyerek örgütlediği başarısız ayaklanmanın ardından Ethem Yunanlılara kaçmıştır. Hükûmet onun yandaşlarıyla birlikte devrimci örgütleri de tepelemek istemektedir. Salih Hacıoğlu başta olmak üzere TKP üyeleri tutuklanmıştır. Başlangıçta tepkiyi yumuşatmak amacıyla, tutuklanan kişilerin ayaklanmaya çağrı yaparak Ethem'i destekleyen* Yeni Dünya *gazetesiyle ilgili bilgi almak için gözaltına alındıkları söylendi. Şimdi İstiklâl Mahkemesi Salih'e gizli örgüt üyesi olmak, Ethem'le yazışmış bulunmak, Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanlılarla ilişki kurmuş olmak suçlamasıyla dava açtı. Öte yandan Rus paralarıyla çalışmak ithamı da ortaya çıktı...*[29]

Geçerken şu noktaya da dikkat çekelim ki, 15 Ocak'ta Mustafa Suphi henüz Kars'ta ve Mdivani ile birliktedir. Bu bilgilerin kendisine de ulaşmış olması gerekir ve bu bilgilere sahip olarak Bakû'da İsmail Hakkı'ya yazdığı mektupta şöyle yazıyor: "Yeni teşekkül eden Komünist Fırkası ve Büyük Millet Meclisi azasından olan İsmail Suphi yoldaş memleketin iktisadi ve içtimai ve siyasi cereyanlarına vâkıf bir zat olmak itibarıyla size pek faydalı malumatlar verebilir" (TÜSTAV, *Dönüş Belgeleri* 2, s. 32).

Bu gelişmelere rağmen Upmal Angarski'nin THİF'nın ve *Emek* gazetesi yayınının devam edeceği umudunda olduğu, *Emek*'in 6. ve son sayısının çıktığı günün ertesinde yazdığı şu nottan anlaşılıyor:

---

29 *Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arhiv Sotsialno-politiçesko Istorii* (*RGASPI*) [Rusya Devlet Sosyal-Siyasal Tarih Arşivi], f. 5, op. 1, d. 2203, s. 49.

Rusya Sosyalist Federatif
Şuralar Cumhuriyeti
Umur-ı Hâriciye Halk Vekâleti
Türkiye'de
Salahiyettâr Murahhaslığı
Kitabeti

22/1/1921
Emek gazetesi heyet-i tahririyesine
Yoldaş!
Rus köylü ve işçilerinin yarınki Pazar birkaç gününe ait makalenin ceridenizle neşri rica olunur.
Rus Şuralar Hükûmet Heyet-i Murahhası
Upmal[30]

* * *

THİF Yozgat Heyeti Merkeziyesi 24 Ocak 1921'de Ankara'daki genel merkeze şöyle bir mektup göndermiştir (parti şubesi mühürüyle):

Halk İştirakiyun Fırkası Merkez-i Umumiliğine
Yozgat
24/1/1921
Numara 27
1. Maarif vekâletinin 16/1/1921 tarihli ve 371/122 numaralı emirnamelerinde ve memurîn-i maarifin Halk İştirakiyun Komünist ve sair buna mümasil fırka-ı siyasiyeye iştirakleri men edilmiştir. Reviş-i hale nazaran diğer memurîne dahi teşmil olunacağı söylenmektedir. Münevver sınıfı tazyik altına alarak siyasiyattan men etmek kabule şayan görülemez. Bu hususta bizleri tenvir buyurunuz. Klüpte verilmekte olan gece dersleri muallimler tarafından deruhte edilmişti. Umur-ı maarif vekâletinin işbu tamimi yetmişi mütecaviz evlad-ı vatanın tahsiline mani olmuştur. Halk üzerinde de hüsn-i tesir göstermeyeceği müstağni-i izah bulunmakla siyasiyatla iştigal edilmemek üzere muallimler gece derslerine devam etmeleri hususunun umur-ı maarif vekâletine müracaat olunarak bura maarif müdüriyetine tamimen tebliğ ettirilmesi ehemmiyetle rica olunur.
2. Yozgat postası haftada bir gün olduğundan bu meselenin halli on beş güne mütevakkıf bulunuyor. Bazı müstacel mesailin derhal görülebilmesi için Ankara muhabere baş memurlarından veya Ankara merkez müdürü Hadi Beylerden yoldaşlığa kabul edilmiş her kim var ise isminin işarı ve bura telgraf ve posta müdürü Galip yoldaş her hususta teshilât-ı lâzime gösterecektir.
3. Yozgat mutasarrıflığına Afyon Karahisar mutasarrıfı Sezai Bey tayin edildiği istihbar kılınmıştır. Mumaileyh hangi fırkaya müntesip bulunuyor bu cihet bi-

30 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 19, Klasör: 23_36, Belge No: 676 (Eski Türkçe).

linemediği takdirde içtihad-ı fikrisi hangi noktayı okşadığının görüşülerek malumat ita buyrulması.
4. Nizamname ve programın kitap şeklinde ve her yoldaş birer adet edinmek istediklerinden bura matbaasının hurufâtı noksan olduğu cihetle tab olunamıyor. Kâğıt ve masarif-i tabiye ba-posta gönderilmek üzere Yozgat'a gönderilmesi heyet-i umumiye kararına müsteniden arz olunur yoldaşlar.
(THİF Yozgat Heyet-i Merkeziyesi mührüyle)

Dahiliye vekâletinden bugün vürûd eden telgrafnamede Maraş'a naklimi ve Maraş merkez memurunun dahi Yozgat'ta istihdamını tervic etmiştir. Telgrafınıza muntazır bulunuyorum efendim. 24/1/921
Yozgat merkez memur-ı sâbıkı[31]

* * *

Merkez-i Umumi Matbuat Şubesi Müdüriyetine
Yozgat
24/1/1921
Numara 28
Fırkamızın naşir-i efkârı olan *Emek* gazetesi klübün abonesinden başka otuz nüsha postadan alınmış mezkûr nüshalar müvezzi çocukları vasıtasıyla sattırılacaktır. Şimdilik gazete bayii henüz bulunmadı. Binaenaleyh aratılarak bulunacağına ümit-vârım. Her postanın gazete esmânı diğer posta ile gönderilecektir. Beher hafta abonelerden gayrı otuz nüsha gönderildiğinde satılabilecek ve bazı abone tedarikine de gayret olunacaktır yoldaş.
(THİF Yozgat Heyet-i Merkeziyesi mührüyle)[32]

* * *

Aynı gün, TBMM hükûmeti tarafından "istenmeyen adam" (*persona non grata*) ilân edilerek ülkesine dönmeye mecbur edilen Upmal Angarski, M. Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bu ziyaretle ilgili olarak Ruslar tarafından hazırlanan iki ayrı tutanağın çevirileri, Mehmet Perinçek tarafından yayımlanmıştır: *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri* (Kaynak Yay., 2005), s. 263-95. Upmal'in yanı sıra sekreter yardımcısı Memedov'un da katıldığı bu söyleşide, Mustafa Kemal, Çerkes Ethem'in kendisinin [MK'in] haberi olmadan Hakkı Behiç tarafından Resmî TKP'ne alındığını ve Hakkı Behiç'in, devrimi, ordu yerine, Ethem'in gerillalarına dayandırmak isteme yanlışını yaptığını söylemiştir. Oysa Resmî TKF "ithal malı" komünizme karşı memleket koşullarına uygun "bilimsel" bir ideoloji geliştirmesi için kurulmuştu. M. Kemal Paşa'ya göre THİF merkez komitesi üyeleri ise, kişisel çıkar peşinde koşan kimselerdir. M. Ke-

31 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 88-2, 89-3a (Eski Türkçe).
32 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 87-3 (Eski Türkçe).

mal'in Angarski'yi asıl sorumlu tuttuğu olay, Nizamettin'in [Nazif Tepedelenlioğlu] Ethem'in desteklenmesi için işçilere çağrı yapan bir bildiriyi elçilikte tercüman olarak çalışan (Hüseyin) Hüsnü'nün yardımıyla yazmış ve matbaada bastırdıktan sonra elçilikte saklanmış olmasıdır.[33]

Mustafa Kemal Paşa, Upmal'le görüştükten beş gün sonra Bakû'daki Kurultayda kurulmuş bulunan "Doğu Halkları Propaganda ve Faaliyet Konseyi" yetkilisi Eşba yoldaşı kabul ederek onunla konuşmuştur (M. Perinçek, *a.g.e.*, s. 297-303).

Şimdi birtakım bilgi tekrarlamalarını ve uzunluğu nedeniyle zor okunurluğunu göze alarak buraya, Komintern Arşivi'nde bulunan Rusça bazı belgelerin çevirilerini ekliyoruz.

Bunların ilki, THİF MK'nin Ankara'da hazırladığı 23 Ocak 1921 tarihli rapor, Upmal Angarski'nin bu metne düştüğü notlar ve onun Bakû'da eklediği 5 Mart 1921 tarihli sonsöz değerlendirmesidir.

TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI
"Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!"
III. ENTERNASYONAL YÜRÜTME KOMİTESİ'NE - MOSKOVA.

TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI'NIN (THİF)
oluşum ve faaliyet tarihine dair
RAPOR

Önsöz

THİF'nın oluşum ve faaliyet şekillerini anlayabilmek için şu iki dönemi birbirinden ayırt etmek gerekir: a/ Gizli ve gayri resmî teşkilâtlar dönemi ve b/ Resmî kuruluş ve faaliyetler dönemi.

Resmî kuruluş ve faaliyetler döneminde:

a/ Türkiye Bolşevik Komünist Partisi (TBKP) denemesi, b/ Yeşil Ordu (YO) teşkilâtı denemesi, c/ Halk Zümresi (HZ) ve bu teşkilâtlar arasında söz birliği denemesi yer alıyor. Biz THİF denemesiyle başlıyoruz.

---

33 Upmal Angarski'nin tutumu, Bakan Çiçerin ve sonraki Büyükelçi Aralov tarafından olumsuz sayılmıştır. Upmal'ın soyadı gibi kullandığı "Angarski" sözü, (Lenin takma adının Lena ırmağından alınması gibi) Sibirya'da –Moğolistan'ın kuzeyindeki– Baykal Gölü'ne dökülen Angara ırmağından gelebileceği gibi, Ankara'daki anlamında da olabilir.

Salâhi R. Sonyel'in, *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri* (TTK Yayını, 1995) s. 83'te konumuzla ilgili şöyle bilgiler yer alıyor: 1920 Ağustosunda Ankara'ya gelen Bolşevik Temsilciler Kurulu 200 kg altın ve propaganda malzemesi getiriyor. (...) Sekreter "Upmal adında bir Let [Letonyalı]", Rusça ve Almanca konuşuyor; hiçbir eğitim görmemiş; kendine hiç güveni yok. (...) Çevirmen Bakûlu yaşlı bir komünist Tatar (Haziran 1921'de Trabzon Rus Konsolosu olan) Bagirov da eğitimsiz, ama kurnaz ve kendine güveni var. İstihbarat bölümünün başında takma adı Danilov olan bir Musevi ve eşi Bayan Danilova var. Bir ay sonra Türkler istemedi, geri gitti, yerine Kagirov (?) geldi.

Kuva-yı Milliye'ye bakış ve Büyük Millet Meclisi (BMM)

Türkiye'nin politik ve ekonomik yaşamı derin bir kriz içindeydi. Osmanlı Devleti 4 1/2 yıl süren emperyalist savaşta inatla çarpışırken yalnız Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarında değil, aynı zamanda Avusturya-Macaristan ve Rusya sınırlarında, hatta Almanya'nın Batı cephelerinde de proleterlerin kanını dökü yordu. Yenilgiye uğrayan, sendeleyen ve ateşkesi kabul eden Osmanlı Devleti galip devletlerin ardı arası kesilmeyen zulüm ve baskılarına maruz kalmaya başladı ve onların doymak bilmeyen işgalci hevesleri uğrunda bir oyuncak durumuna geldi. İstanbul'u işgal eden galip devletler Kilikya, Urfa ve Musul'u de ele geçirdi ve sonunda Anadolu'nun en büyük limanı İzmir'i Yunan işgalcilere hediye etti. Bir süre ılımlı İttihatçıların (Ahmet İzzet ve Tevfik Paşa'nın Sadrazamlığı) elinde kalan İstanbul hükûmeti daha sonra azılı Sultan taraftarlarından, tutuculardan ve İtilaf devletlerinin uşaklarından oluşan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin eline geçti ve savaş sırasında Meclis-i Mebusan kürsüsünden İttihatçılara karşı ateş püsküren ve onları despotlukla ve zorbalıkla suçlayan Damat Ferit Paşa iktidara geldi. Ferit Paşa hem Hürriyet ve İtilaf partisine, hem de İtilaf devletlerine dayanıyordu. Merhum sultan Mehmet Reşat'in İttihat ve Terakki komitesinin elinde bir maşa olduğunu iyi bilen yeni sultan Mehmet Han-ı Sadis, İttihatçılardan korkusu yüzünden hem Hürriyet ve İtilaf partisine, hem İtilaf devletlerine ve hem de Ferit Paşa'ya karşı direniyordu. Bir süre sonra bu hükûmet sınıf farkı ne olursa olsun, bütün halkı ezmeye, halkın onurunu inciten suç ve cürümler işlemeye başladı. Böylece, hükûmet "Kraldan çok kralcı", halka karşı dış düşmandan daha düşman olduğunu gösterdi. Bu sırada Yunanlılar İzmir'i işgal etti.

İzmir işgal edildikten sonra İzmir ve Aydın halkı hükûmetten hiçbir fayda olmadığını anlayarak, memleketini bizzat kurtarma ve Yunanlıların taarruzlarını göğüsleyip durdurma kararı aldı. İzmir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, (Yunanistan'a) Reddi İlhak Cemiyeti, İzmir Direniş Cemiyeti gibi birçok cemiyet kurdu. Trabzon'da emperyalist Yunanistan da Rum nüfusu isyana kışkırtmaya başladı. İstanbul'da, buna karşı koyabilmek amacıyla Trabzon ve çevresinde çalışmak üzere bir komite kuruldu. Doğu vilayetlerinde (Van, Bitlis, Erzurum, Harput, Diyarbakır ve Musul) İtilaf devletlerinin etkisinde bulunan Ermeniler ve Kürtler arasında bölücü hareketler her geçen gün artmaya başladı. Bunu önlemek için İstanbul'da Vilayatı Şarkiye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti kuruldu. Türk ordusunun İtilaf devletleri tarafından dağıtılması sonucunda İstanbul'da birçok muvazzaf ve yedek subay sokağa atıldı. Başkentte ekonomik bunalım kol gezdiği için işsiz kalan bu subaylar açlık çekiyordu. Yukarıda adı geçen Cemiyetler, subayları komitelerde çalışarak geçimlerini sağlamaları için gruplar halinde Anadolu'ya gönderiyordu. Bu sayede Anadolu'da her geçen gün güç kazanan cemiyetler kuruluyordu. Ferit Paşa'nın sadrazamlığının başında gazetelerde yazı ve çağrılarla Enver Paşa'ya karşı antipatisini dile getiren ve savaş boyunca kendisiyle şahsi sürtüşmeler yaşayan Mustafa Kemal Paşa yeni görev alanındaki bölgelerde halkı Ferit Paşa'nın İstanbul Hükûmetinden yana kazanmak amacıyla 50.000 altın lirayla Doğu Kolorduları Umum Müfetti-

şi olarak bu paşanın emrine atandı. Mustafa Kemal Paşa'yı tanıyan kişilerin kanısına göre, onun bu görevi yapmayacağı ve Ferit Paşa'ya sadık kalmayacağı daha o zamandan belliydi.

Öyle de oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışı aslında İttihat ve Terakki'nin yeni bir manevrasından ibaretti. Bunu göze alan Mustafa Kemal Paşa olayı şahsen ya da yazışmalarla Ahmet İzzet, Fevzi, Yakup Şevki Paşa gibi İttihatçı komutanlarla görüşmüş ve aynı zamanda İstanbul'da yukarıda adı geçen cemiyetlerin önderleri ve birçok subayla anlaşmıştı. Ateşkesten sonra eski adıyla varlığını artık sürdüremeyeceğini anlayan İttihat ve Terakki komitesi yüzüne birkaç yeni maske geçirdi ve böylece Teceddüt, Hürriyetperver Avam ve Milli Türk partileri ortaya çıktı. Bu partilerin Anadolu teşkilâtları Mustafa Kemal Paşa'nın bu manevrasını sıcak bir sempati duygusuyla karşıladı. Böylece hazırlıklarını tamamladıktan ve yeterli güç topladıktan sonra Ferit Paşa hükûmetine karşı başkaldırdı. Hazırlık düzeyi ve kamu desteği bakımından bu ayaklanma tam zamanında başladı. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları uzun süre yorulmadan çalışıp teşkilâtlarını güçlendirdi ve merkezileştirerek, sonunda iki kongre (Erzurum ve Sivas) düzenledi.

Bu kongrelere Rumeli'de çalışan İttihatçı liderlerin örgütlediği Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsilcileri de katıldı. Rumeli'de ve Anadolu'daki bütün savunma ve direniş komitelerini birleştirerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni (ARMHC) kurdu. Her şehirde yaşayan İttihatçılar güvenlerini kazanan asilzade ve beyler vasıtasıyla bu cemiyetin merkez komitelerini oluşturdular. Bu komiteleri Heyet-i Temsiliye denen ve Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey, Kara Vasıf Bey, Kâzım Karabekir Paşa ve başkalarından oluşan bir başkanlık heyeti tarafından sıkı merkeziyetçi ilkelere göre yönetiliyordu.

İstanbul'da İttihatçı fikirlerle beslenmiş Teceddüt, Hürriyetperver Avam, Milli Türk, Milli Ahrar partileri ve birçok bilim ve toplum cemiyetleri, her teşkilâttan iki temsilcinin katıldığı Milli Kongre'yi oluşturdu. Anadolu'da ARMHC'nin, İstanbul'da Milli Kongre'nin çabaları sayesinde İstanbul'da Meclis kuruldu. Mebuslar arasında bile Meclisin başkentte toplanmasına karşı çıkan birçok kişi vardı. Daha sonraki olaylar bu konuda ısrar edenlerin görüşlerinin haklılığını ortaya koydu. 16 Mart 1920'de İstanbul resmen İngiliz ve Yunan birliklerinin eline geçti, üyelerinin önemli bir bölümü subay olan parlamento dağıtıldı ve birçok aktif komiteci tutuklanarak İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü.

Son derece kurnaz davranan Mustafa Kemal Paşa mebus seçildikten sonra İstanbul'a gelmedi. Sivas ile Ankara arasında gidip gelip gelişmeleri izliyordu. Sonunda Meclisin Ankara'da toplanması kararlaştırıldı. İstanbul'dan kaçan birçok mebus Ankara'da Meclise girdi. Her sancaktan iki üye davet edilerek, Meclis boşluğu dolduruldu. Bu mebusların seçimi iki durumda da 1293 (1878) yılında Mithat Paşa'nın önceden uyguladığı iki aşamalı sistemle belirlenmişti. İstanbul Meclisine ikinci seçmenler yeniden seçilmeyip, doğrudan kendi aralarında Ankara'ya mebusları seçmişlerdi. Seçimler ARMHC'nin büyük baskısı altında geçti. Mebusların çoğu bu cemiyetin zengin ve etkin üyeleri. Mebusların esaslı bölümü İttihat ve Terakki üyesi, savaş sırasında "taşrada bulunan" kâtib-i mesuller. Bunların en ünlüleri Erzurum mebusu

Necati, Bursa mebusu Necati ve kendi şehirlerinde eski sorumlu temsilciler. Bugün Büyük Millet Meclisi (BMM) denen Meclisin bulunduğu binayı savaş sırasında İttihat ve Terakki cemiyetinin (İTC) Ankara Şubesi (klübü) için Bursa mebusu Necati yaptırmıştır. Neredeyse tamamıyla halkın kaderini kendi eline alan Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde bulunan bu Meclis iki aylık bir çalışma döneminden sonra kendi politik çehresini ve yöneldiği doğrultuyu gösteremedi. Bu Mecliste aşırı sol ve radikal unsurlar yoktu. Meclisin o zamana kadar çıkardığı yasalar ve mebusların çoğunun sınıfsal yapısı ve politik dünya görüşü onun Anadolu proletaryasına yarar sağlayamayacağını ortaya koyuyordu. ARMHC teşkilâtlarınca oluşturulan taşra (yani Ankara dışındaki) Kuva-yı Milliye birlikleri ilgili bölge nüfusu için zararlı zorbaların komutasına teslim ediliyor, dolayısıyla işçi ve köylüler sıkıntı ve haksızlıklara uğratılıyordu. Bu yolla da ezilen halk dünya devrim haberlerini büyük bir ilgiyle izliyor ve bu devrimin Anadolu için kurtarıcı öneminin bilincine varıyordu.

Raporun bundan sonraki bölümü hafî komünist partisinin ve bunun halk iştirakiyun fırkasına dönüşümünün anlatımıyla devam ediyor. Bu anlatımda başka kaynaklarda henüz teyid edilmemiş birçok kişi ve bilgi yer alıyor.

Çoktandır halkın durumu üzerinde kafa yoran ve proletaryanın kendi yapacağı devrimin gerekliliğine inanmış baytar Salih yoldaş 1920 yılının Mayıs ayı sonunda devrimi hazırlama davasında kendisine yardımcı olabilecek kimi yoldaşlarla tanışıyor. 1919 yılının yazında İstanbul'a gelen genç Başkırt Şerif Manatov yoldaş Bolşevik propagandası yaptığı iddiasıyla Fransızlar tarafından tutuklanıyor. İstanbul Sosyal Demokrat Partisi'nin yönetimindeki Gizli Komite ve kimi partisiz sosyalistler Manatov yoldaşın hapisten kaçışını örgütlüyor ve Eskişehir'e ulaşmasına yardım ediyor. Manatov yoldaş Eskişehir'de çıkan bir gazetede Bolşeviklik üzerine bir yazı yazıyor, Bolşeviklik hakkında halk önünde iki defa konferans veriyor ve Rusyalı Tatar göçmenlerin yaşadığı bir köyde kaldığı sıralarda bölgede fikirlerinin propagandasını yapıyor. Daha sonra Ankara'ya geçiyor. 12 Haziran 1920 günü şehir bahçesinde Bolşeviklik konusunda ve Türkiye halkının kurtuluşunun da yalnız komünist devrimiyle mümkün olacağına dair konferans veriyor. Konuşmacının her sözünü baştan sonuna kadar tüm yüreğiyle dinleyip benimseyen Salih Hacıoğlu yoldaş, konferans sonunda Manatov yoldaşla tanışıyor. Üç gün sonra aynı bahçede Harput doğumlu Vakkas Ferit de sosyalizme dair bir konferans veriyor. Salih yoldaş bu konferansa katılıyor ve Vakkas Ferit ile de tanışıyor, Salih ve Manatov yoldaşlar o zamanlar Eğitim Bakanlığı'nda Tedrisat Müdürü Başkâtibi olan ve sosyalizme ilgi duyan Nuri yoldaşla anlaşarak Bolşevik komünist partisi kurmayı kararlaştırıyor. Salih Hacıoğlu bu niyetlerini Vakkas Ferit ile de paylaşıyor. Vakkas Ferit önce birkaç kaçamaklı yanıtla Salih yoldaşı başından savmaya çalışıyor, ama onun kararlı ısrarları karşısında böyle bir partinin, yani Bolşevik partisinin artık gizlice örgütlenmiş olduğunu, bir merkez komitesinin bulunduğunu ve eğer Salih yoldaş isterse, kendisini tavsiye edebileceğini bildiriyor. Birçok görüşme ve tar-

tışmadan sonra 14 Haziran 1920 tarihinde Vakkas Ferit yukarıda söz konusu Nuri yoldaşı ve Salih yoldaşı gizli Bolşevik teşkilâtı Yeşil Ordu (YO) Sekreteri Nâzım yoldaşla tanıştırıyor. Her iki yoldaşa ant içirttikten sonra Nâzım yoldaş ikisine de YO tüzüğünü veriyor ve onları Ankara Şehir Komitesi'ni kurmakla görevlendiriyor. Salih ve Manatov yoldaşlar tüzüğü inceleyince birçok yetersizlikleri olduğunu ve hatta komünizmin ilkeleriyle doğrudan çelişen bazı maddeleri bulunduğunu görüyor. Bunun üzerine onlar Türkiye Bolşevik Komünist Partisi'nin (TBKP) program ve tüzüğünü hazırlıyor. Vakkas Ferit vasıtasıyla bu programı kendilerini Ankara teşkilâtını kurmakla görevlendiren YO'nun umumi merkezine göndererek, üye kabul edecekleri kişilere yalnız bu programı tanıtacaklarını bildiriyor. YO Umumi Merkezi programı alınca kararsızlık gösteriyor. Ama sonunda merkez, birkaç gün sonra Ankara teşkilâtına geçici olarak faaliyetlerini durdurduğunu ve bunu YO Ankara teşkilâtı için de gerekli gördüğünü bildiriyor. O sıralar Ankara teşkilâtının en faal üyeleri Salih, Manatov ve Ahmet Mustafa'dır. Yukarıda adı geçen Nuri yoldaş gibi birçok şüpheli ve kararsız kişiyi teşkilâttan uzaklaştırarak onlar teşkilâtı bağımsız TBKP'nin umumi merkezine dönüştürme kararı alıyor ve YO umumi merkezinin faaliyetlerini durdurma emrine aldırmadan çalışmaya devam ediyor. (Upmal'in notu: TKP'nin her şeyde RKP'ni taklit ettiği, mühründe bile "TKP"nin Rusça harflerle yazılmış olduğundan da anlaşılıyordu.) Yeni oluşan umumi merkeze onlar İstanbul Sosyal Demokrat Partisi'nin sol kanadından olup İngiliz polisinin takibinden kaçarak Ankara'ya gelen Urfalı Ziynetullah Nevşirvanov'ı, Ankaralı Ahmet Hilmi'yi ve Ankara Lisesi matematik öğretmeni Mustafa yoldaşı alıyor.

Bu yoldaşların girmesiyle bağımsız TBKP teşkilâtı daha büyük bir hızla gelişmeye başlıyor. O sıralar Eskişehir'de İstanbul Türkiye İşçi Sosyalist Partisi'nin teşkilâtı da bulunuyor. TBKP umum merkezi bu teşkilâtla anlaşarak Ankara dışındaki ilk teşkilâtını kuruyor. Merkezde olduğu gibi, diğer yerlerde de propaganda çalışmaları geniş çapta (Not: Türkiye için "geniş" çapta) sürdüğü ve üye sayısı giderek arttığı için hemen programın basılmasına geçme kararı alınıyor. Birkaç beyanname yazılıyor. Salih yoldaş Eski dünya nedir, yeni dünyada neler oluyor başlıklı bir bildiri yazıyor. Ziynetullah Nevşirvanov da Bütün düzensizlik biri yer biri bakar olduğundan kaynaklanıyor başlıklı bir bildiriyi kaleme alıyor. Bu bildirileri bastırmak ve bunun yanı sıra Ankara Eyalet Komitesi umumi merkezi (MK) için mühür sipariş etmek üzere Manatov yoldaş Eskişehir'e gönderiliyor. Abdullah Necmettin'in babasına ait olan Ticaret Matbaası bu yoldaş sayesinde Eskişehir sosyalistlerinin etkisi altına geçmiş bulunuyor. Bunun yanı sıra Eskişehir Şehir Komitesi'nin ilk üyelerinden Arif Oruç partimizin "Yeşil Ordulu" döneminde Kuva-yı Milliye seyyar müfreze komutanları ve askerleri arasında propaganda yürütmüştü (Not: Rusya durumuyla kıyaslandığında Ethem'in çetesi tam bir Mahno.[34]) Böy-

34 Nestor Mahno (1898-1934), Ukrayna'nın Yekaterinoslav eyaletinin, Aleksandrovsk bölgesindeki Gulya-Polye köyünde doğan Mahno 1905 Rus Devrimi ertesinde anarko-komünizm fikirlerini benimsedi. Silahlı mücadele nedeniyle verilen ölüm cezası ömür boyu hapse çevrildi. 1917'de özgürlüğüne kavuştuktan sonra Ukrayna'da köylülerle birlikte Avusturya birliklerine ve onların Ukraynalı işbirlikçilerine karşı silahlı bir anarşist direniş örgütledi. Beyaz ordulara karşı bir süre Kızılordu ile birlikte savaşan Mahno ve çeteleri 1920 yılında Kızılordu'nun karşısında yer al-

lece Ethem Bey'in komutasındaki bu müfrezenin desteği kısmen de olsa sağlanmış durumdaydı. (Upmal'in notu: Mustafa Kemal bana Ekim ayında matbaa ve gazete için paraları kendi ajanı olan Ethem'e bizzat verdiğini söyledi.) Eskişehir bu komutanın etkisindeydi. Şöyle ki, Eskişehir liva matbaasının da bizim elimizde olduğu anlaşıldı. İki matbaanın işçileri de bizim üyelerimizdi. Bu sebepten dolayı herhangi bir engelle karşılaşmadan programı ve bildirileri bastırabildik. Haziran 1920'de hazırlanan ilk program, iki beyanname ve Salih Hacıoğlu yoldaşın bildirisi ekte bulunuyor. Ziynetullah Nevşirvanov'un bildirisi basılmadı. İkinci beyannameyi biraz açıklamak gerektiğini düşünüyoruz. Halk arasında Bolşeviklik propagandası yürütürken biz kamuoyunda bir kuşku ve hatta çekingenlik belirdiğini gördük. Şöyle diyorlardı: "İttihatçılar yüzünden 4-5 yıl savaşın cenderesini çektik ve bu duruma bu parti yüzünden düştük. Bu durumdan kurtulmak için Kuva-yı Milliye kuruldu. Eninde sonunda biz anladık ki, bu da İttihatçıların bir dolabıymış. İktidarda aynı adamlar, izlenen aynı politika. Halk arasında bu konuda beliren kuşkuları bertaraf etmek ve aynı zamanda uluslararası politikada kendini rezil eden İTC ile hiçbir ortak yanımızın olmadığını dünya proletaryasına göstermek için bu çağrıyı yayınlamayı kararlaştırdık. (Not: Bu çağrının MK'nin onayı olmadan yayınlanması bölünmeye, karşılıklı ilişkilerin soğumasına yol açtı ve öte yandan aslında zararsız olan bu çağrı yüzünden Şerif Manatov tutuklanıp sürüldü.)

Manatov yoldaş beyanname ve programı basıp kısmen dağıttıktan sonra Ankara'ya dönüyor. Bu beyannameler, özellikle ikinci beyanname karşısında cin ifrit olan Mustafa Kemal Paşa hükümeti hemen takibatlara girişiyor. Beyannamelerin basıldığı Eskişehir'e 14 gizli polis gönderiliyor. Bolşeviklik fikirlerini yaymak amacıyla Ethem Bey Yeni Dünya gazetesinin temellerini atıyor. Yukarıda adı geçen Arif Oruç yoldaş gazeteye başyazar atanıyor. Beyannamelerin baskı işleri sebebiyle o zamanlar Eskişehir'de bulunan Şerif Manatov yoldaş onları dürüst sanarak işbirliği vaat ediyor ve gazetenin üç sayısı çıkıncaya kadar Eskişehir'de bulunduğu sürece bu gazetede yazılar yayınlıyor. Bundan başka işçi kulübünde ve tiyatro binasında Bolşeviklik üstüne okuduğu iki raporu da aynı gazetede yayınlanıyor. Manatov yoldaşın program ve beyannameleri bastırıp mühür için siparişi vererek Bolşevik bir gazetenin sayılarıyla dönmüş olması Ankara'da TBKP MK'ni son derece sevindiriyor ve yeni umutlar yaratıyor. Bunun üzerine hemen MK'ni bir işçi yatağı olan ve aynı zamanda bu kadar önemli bir askeri gücün etkisinde bulunan Eskişehir'e aktarma kararı alınıyor. 10 Temmuz 1920'de Şerif Manatov ve Ziynetullah Nevşirvanov diğer MK üyelerini beklemek üzere Yeni Dünya çalışanlarıyla işbirliği içinde çalışmak amacıyla Eskişehir'e gidiyor. Orada gazetenin yön değiştirip milliyetçi ve Panislâmcı ruhta yayına geçtiğini görüyor ve Ethem Bey ile Arif Oruç'un dikkatini bu husus üzerine çekmeye çalışıyor, ama bunu başaramıyorlar. Ethem'in ve Arif Oruç'un gerçek amacının ne olduğu anlaşılamıyor. Nevşirvanov ve Manatov yoldaşlar Ethem ile Arif Oruç'un dürüstlüğü hakkındaki kuşkularını 14 Eylül 1920 tarihinde Eskişehir'e gelen Salih Hacıoğlu yoldaşa bildiriyor. Ama, Salih yol-

dı. Eylül 1921'de Romanya/Besarabya'ya geçti. Bir süre Polonya'da kaldıktan sonra Paris'e yerleşti ve anarşist hareket içinde mücadelesine devam etti.

daş Ethem ile Arif Oruç'un dürüst olduğu inancına yatkın görünüyor. Z. Nevşirvanov ve Manatov yoldaşların tek başarısı, III. Enternasyonal İkinci Kongresi'nin Doğu Halkları'na Çağrısını Yeni Dünya gazetesinde yayınlatmayı başarmış olmaları ve dolayısıyla Ankara'da çıkan Yeni Gün gibi burjuva gazetelerinin daha önce yayınladıkları çağrının içeriğini Mustafa Kemal Paşa lehine çarpıttıklarını ortaya çıkartmış olmaları. Durum az ya da çok açıklığa kavuşmuş olduğu için MK'nin önceki gibi Ankara'da kalması fikri üstün geliyor ve 20 Eylül 1920 günü Salih ve Z. Nevşirvanov yoldaşlar, diğer MK üyeleri Eskişehir'e gelmeden önce, onlarla sorunu görüşmek üzere Ankara'ya dönüyor. Teşkilât işlerini yürütmek için Kastamonu'ya gitmek üzere Eskişehir'de bırakılan Şerif Manatov yoldaş beyannamelerin basılması ve dağıtılması sebebiyle Mustafa Kemal Paşa hükûmetinin emri üzerine askeri polis tarafından tutuklanıp sorgulanıyor. Sorgulamalarında kendi isminden başka bir şey söylemediği için konuşturulmak üzere 4-5 gün sonra muhafız eşliğinde Ankara'ya getiriliyor. Orada Emniyet Müdürlüğü'nün bodrumuna atılıyor. Ankara'ya gelen Z. Nevşirvanov ve Salih yoldaşlar, MK üyesi Ahmet Hilmi yoldaşın da beyanname dağıtmaktan tutuklandığını öğreniyor. Kimi TBKP ve YO üyelerinin çabalarıyla Hilmi yoldaş mahkemeye gitmeden kurtarılabiliyor, ama Ş. Manatov yoldaş kurtarılamıyor. O günlerde RSFSC Sefareti Ankara'ya geliyor. Sefaret Ankara'ya geldiğinde Manatov yoldaş artık 2-3 gündür tutuklu bulunuyor. Sefareti karşılamaya giden ve bugün Türkiye'nin Moskova Sefaretinde görevli Feridun adında bir devlet memuru Upmal-Angarski'nin[35] Sovyet Sefaret Tercümanı vasıtasıyla kendisine yönelttiği, şu an Şerif Manatov'un nerede olduğu sorusuna, Ş. Manatov'un bir Bolşevik gazetesi çıkarmakta olduğu Eskişehir'de bulunduğunu söyleyerek cevap veriyor. Bu cevap fikri Mustafa Kemal Paşa'nın hoşuna gidiyor ve söz konusu memur ödüllendirilerek kendisine inayet gösteriliyor. Şerif Manatov yoldaş Sefaretle ilişkiye geçmesine fırsat bırakılmadan İnebolu üzerinden gizlice sınır dışı ediliyor. (Upmal'in notu: Serbest bırakılması için müdahalem ve ardından protestom sonuçsuz kalmıştı.) Temmuz sonunda hükûmetin ve onunla işbirliği içindeki burjuvazinin (mollalar, beyler) parti üyeleri üzerindeki kovuşturma ve baskılarında artış oluyor. Üyeler arasında endişeler de artmaya başlıyor. Mükemmel bir gizlilik içinde çalışan MK, üyelerini güçlü olduğuna ikna etmek zorunda kalıyor. Bu amaçla sırf üyeler için yazılan 3 nolu beyanname dağıtıldı. Eylül ayının sonunda ve Ekim ayının başında bol katılımlı programlar ve geniş çapta dağıtılan beyannameler sayesinde kamuoyunda hükûmete karşı bir akım belirdi. (Upmal: Yoldaşlar abartıyor, onların yığınlar arasındaki çalışmaları düşük çaptaydı.) Buna karşılık Hâkimiyeti Milliye gibi yarı resmî gazeteler ve Yeni Gün gibi Panislâmcı burjuva gazeteleri partiye karşı saldırılarını artırdı. Eskişehir'de çıkan Yeni Dünya'ya gelince, anlaşıldı ki, görüşlerimiz örtüşmüyor. Bu yüzden, düşman basına karşı koyabilmek amacıyla 1920 Ekim'inden itibaren saldırılarında en pervasız gazetelerin yazı işleri müdürlerine 4 nolu çağrımızı yolladık. Bu çağrıyı aldıktan sonra gazeteler açık saldırılarını bir ölçüde hafifletti.

35 Rusça metnin neredeyse tamamında "Angorski" olarak geçiyor – ç.n.

Rusya'daki Türkiye Komünist Teşkilâtı'nın (RTKT) Bakü'daki MK, Süleyman Sami yoldaşı Türkiye'ye gönderdi. Onun görevi teşkilât adına Mustafa Kemal Paşa ile temasa geçmek, Ankara'da teşkilât kurmak ve aynı zamanda Anadolu proleterlerini Doğu Halkları Bakü Kurultayı'na davet etmekti. Süleyman Sami yoldaş Ankara'ya Ağustos ayı sonunda geldi. O zaman bizim teşkilâtımız RTKT'na eğer III. Enternasyonale katılırsa onun emrine geçeceğimizi bildirdik ve para yardımı istedik. Biz Bakü Kurultayına delege göndermek için para bulamadık ve bu yüzden delege gönderemedik. Anadolu'da beş küçük teşkilât kuran Süleyman Sami yoldaş bu teşkilâtları bizim MK'ne bağlayıp Rusya'ya geri döndü. Biz şu ana kadar Bakü teşkilâtından ne bir talimat, ne bir haber, ne de bir para yardımı aldık. Biz o zaman Süleyman Sami yoldaşa partimizin durumu hakkında bir rapor vermiştik. Bundan başka Z. Nevşirvanov yoldaş İstanbul sosyalist partileri hakkında Bakü'ye şahsi bir rapor yollamıştı. (Upmal: Daha sonra da Mustafa Suphi'nin Bakü'ye ve Moskova'ya onlarca telgrafı yanıtsız kaldı, şimdiye kadar biz de Anadolu'da ne bir broşür, ne bir direktif, ne de başka bir şey aldık.)

TBKP (yürürlükteki Umumi Esas Tüzük çerçevesinde) çalışmaya devam ederek Eylül ayı başında Nevşirvanov yoldaşı III. Enternasyonal kurallarına uygun, RKP programına yakın ve aynı zamanda Türkiye'nin sosyal ve ekonomik durumunu dikkate alan bir program tasarısı hazırlamakla görevlendirdi. Adı geçen yoldaşın Kasım 1920'de hazırladığı bu ayrıntılı program tasarısı kayda değer bir çalışmadır. Programın son şekli Ankara Şehir Komitesi'nin umumi toplantısında okundu ve kabul edildi. Daha sonra Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adına çıkan partimizin Programı, Tüzüğü ve manifestosu (Upmal: Program benim önerim üzerine RKP programının ruhuna uygun bir şekilde ve yerli koşullara göre değiştirilerek yeni baştan işlenmişti. Çünkü ilk program oldukça karışıktı. Türkçe bilmediğimden Komintern üyesi Bagirov'a güvendim, ama daha sonra anlaşıldığı üzere yeni program çok başarısız şekilde tashih edilmiş, manifesto, teorik ve pratik çalışmalar kısmı bir bulamaç haline getirilmiş, ama Türk yoldaşlar basmakta acele ettikleri için yapacak bir şey kalmamıştı) ikişer nüsha halinde ekte bulunduğu için içerikleri üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmayı gereksiz buluyoruz. Biz önemsiz düzeltmeler yaparak RKP tüzüğünün kadınlar arasındaki çalışmalarla ve fraksiyonun çalışmalarıyla ilgili fıkralarının kabul edilmesini mümkün bulduk. Diğer konularda büyük değişiklikler yapıldı. Bizim Türkiye'deki sosyal ve ekonomik durumla ilgili görüşümüz programa eklenen manifestoda açıkça görülüyor.

Gizli çalışan TBKP üyelerini olduğu gibi partisiz proleterleri ve bütün halkı (Upmal: bundan da öte, elbette ki, güveni altın, silah ve mermi değerinde olan Sovyet Rusya'yı) yanıltmaya çalışan Mustafa Kemal Paşa güvenini hak etmiş vurguncu, gerici ve zorba dostlarını kışkırtarak provokasyon niteliğinde bir Türkiye Komünist Partisi kurdurttu. Çünkü Upmal yoldaş kendisine şahsi bir görüşmede Moskova ile Ankara arasındaki karşılıklı güven ve içtenliğin başta gelen şartının Anadolu'da Komünist Partisi'nin legalleşmesi olduğuna işaret etmişti. 26 Ekim günü İçişleri Bakanlığı 164 nolu resmî hususi tebligatını (Not: Polis emirnamesi. Upmal) yayınlayarak TKP'nin resmen kurulduğunu, bu partinin mührünü taşıyan tasdik

belgesi bulunmayan kişilerin hiçbir gerekçeyle komünizm propagandası yapamayacağını ve Yeşil Ordu teşkilâtlarının bu partiye dönüşüp onun emrine girdiğini duyurdu. Bu tebligatın amacı komünizm propagandasını engellemek ve aynı zamanda gizli çalışan TBKP'nin dağılmasına yol açmaktı. Yeşil Ordu MK 25 üyeden oluşuyordu. Bunların halkın nefret ettiği, Mustafa Kemal Paşa'nın zorla teşkilâta aldırttığı ve daha sonra anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa'nın partiyi dağıtmamasını sağlamak amacıyla kabul edilen 5'i, iki-üç oportünist sosyalistle birlikte adı geçen resmî himayeli TKP'ne geçti. Kendinde böyle "devrimci" cesaret bulamayan birkaç Yeşil Ordu MK üyesi teşkilâttan ayrıldı. Böylece Yeşil Ordu MK kendiliğinden dağılmış oldu. Resmî himayeli TKP provokasyonu sonucunda YO'nun çöküşünün tanığı olan ve yavaş yavaş kendisinin de çökme tehlikesini hisseden gizli TBKP, Yeşil Ordu'nun geri kalan MK üyeleriyle ve Mecliste çok radikal politika izleyen kimi halkçı mebuslarla anlaşmayı gerekli gördü. Açık çalışmaya geçmek gerektiği ve bu amaçla Mecliste, Yüksek İcra Kurulu'nda[36] *yardıma ihtiyacı olacağı için Yeşil Ordu MK'nin geri kalan üyeleri arasında olduğu gibi, halkçı mebuslar arasında da etkin kişiler vardı. (Upmal: Aslında görüşmeler benim tercüman Hüseyin Hüsnü vasıtasıyla yaptığım öneri üzerine başlamıştı ve ben mebus Nâzım ile gizli bir görüşmede bütün konularda önceden anlaşmıştım; o Halkçı adından bile vazgeçmek zorunda kalmıştı. Gerçi onlar daha sonra adlarını hatırlayıverdiler, inatlaştılar ve Türk yoldaşlar hemen geri adım attı. Ayrıntılı bilgi için bkz. 16 Aralık 1920 tarihli Rapor.) Aynı zamanda YO'nun taşra teşkilât üyelerinden çok sayıda telgraf geliyordu. Bu telgraflarda onlar hükümetin kurduğu himayeli TKP'nde çalışamayacaklarını, bu partinin üye çoğunluğunun komünist olmadığına ve olamayacağına inandıklarını belirtiyordu. Bütün bunları büyük bir dikkatle izleyen TBKP alınan bir kararla Kasım ayı ortalarında geri kalan Yeşil Orducularla ve Halkçılarla görüşmelere başladı. Bu gizli görüşmeleri yürütmek için Salih Hacıoğlu yoldaş görevlendirildi. III. Enternasyonal ilkelerine uygun bir şekilde Ziynetullah Nevşirvanov yoldaş tarafından hazırlanan programı birkaç oturumdan sonra Yeşil Orducular ve Halkçılar da kabul etti ve böylece anlaşma sağlandı. Tarafların delegelerinin katılımıyla program ikinci kez görüşüldükten sonra anlaşma, Enternasyonal marşının eşliğinde imzalandı (22 Kasım 1920). TBKP'den MK üyeleri Ahmet Hilmi, Salih Hacıoğlu, Ziynetullah Nevşirvanov, Fatma Salih; Yeşil Ordu'dan Tokat mebusu Nâzım, Bursa mebusu Servet; radikal Halkçılardan Afyon Karahisar mebusları Şükrü ve Hulûsi; Sovyet Sefaretinden Upmal-Angarski, Hüseyin Hüsnü ve Polyakov katıldı. Adı geçen teşkilâtların birleşmesiyle ortaya çıkan parti Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) adını aldı. "Halk" sözünün kabulünün pek hoş olmadığını biliyorduk ve kanımızca bu gerekli değildi. Ama, bu sözün kabulü için birkaç önemli sebep vardı. Örneğin: a/ Himaye edilen resmî partiden ayırt edilmesi için, aksi halde karışıklık ortaya çıkabilirdi. b/ BMM'nde birçok Halkçıyı kaybetmek ve gücendirmek gerekmiyordu. c/ "Halk" sözü Türkiye'de Avrupa'dakiyle aynı anlamı taşımıyor. Osmanlı Türklerinin dilinde bu söz daha çok "proleter" terimine uy-*

36 Rusça VİS kısaltması bu anlama geliyor – ç.n.

gun düşüyor. Şöyle ki, birçok önceliğinin yanı sıra, bu sözün kabulünde bir iç sorun yoktu. Dışarıdan bakıldığında sorun dünya proleterlerinin artık "Halkçılardan" bıkmış olmasıydı. Bu kusuru biz faaliyetlerimizle, teşkilâtlarımızı sırf proleter unsurlardan oluşturarak gidereceğiz. Avrupa dillerinde halkçılıktan anlaşılan kavramla bir ortak yanımız olmadığını kanıtlayacağız. Bu nedenle biz "Halk"çılıktan çok zarar gören Avrupalı yoldaşlarımızın adımızdan ürkmemesini umut ediyoruz. (Burada biz değerli MK üyesi Hüseyin Hüsnü yoldaşın [ayrıca bkz. aşağıda IV/7/1] bize katılma şekli, Yeşil Orducularla birleştiğimiz sırada partimizin ulaştığı teşkilât boyutları ve bütün MK üyeleri hakkında kimi bilgiler vermek istiyoruz. Hüseyin Hüsnü Rusya'daki Türkiye Komünist Teşkilâtı üyesidir. O Kiev ve Odesa'da kızıl Müslümanları örgütlemiştir. Sonra Uluslararası Propaganda Bürosu kendisini Türkiye teşkilâtı için atamıştır. Gelişi sırasında Denikinciler tarafından esir alınıp Sivastopol hapishanesinde çektiği nice ağır çilelerin sonunda kendini Denikin'in İstanbul'da İngilizlere teslim ettiği bir grupta bulmuştur. Nihayet İngiliz zindanından kaçarak Anadolu'ya ulaşmış, Sivas'ta RSFSC Temsilciliği'ne katılarak onunla birlikte Ankara'ya varmış ve orada partimize katılmıştır.) Bu yoldaşın yanı sıra, parti, Temsilcilik görevlileri Upmal-Angarski'yi ve Ali Bagirov Oruç yoldaşları MK onur üyesi seçmiştir. TBKP, YO ile birleştiği sıralarda TBKP'nin Ankara, Eskişehir, Yabanabad [bugünkü Ankara yakınlarında Kızılcahamam-Çamlıdere bölgesidir], Yozgat, Kastamonu, İnebolu, Karahisar-ı Şarkî [bugünkü Şebinkarahisar'dır], Alâiye [bugünkü Alanya'dır], Konya, Sivas ve Trabzon'da kendisine bağlı komiteler bulunmaktaydı. (Upmal'in notu: Bu hücreler çok zayıf ve küçüktü. Kimi yerlerde 5-6 kişiyi geçmiyordu.) Bu komiteler gizlilik kurallarına uygun geçici bünyeyle çalışmaktaydı. Bu talimat tarihsel önemde olduğundan, rapora ekliyoruz (Ek No. 5). Yeşil Ordu ve Halkçılarla birleştiğinde bizim MK şu yoldaşlardan oluşmaktaydı: 1/ Ahmet Hüsnü, 2/ Ahmet Hilmi, 3/ Ahmet Mustafa, 4/ Cemile Nevşirvanov, 5/ Rahime Selim, 6/ Salih Hacıoğlu, 7/ Hüseyin Hüsnü, 8/ Ziynetullah Nevşirvanov, 9/ Fatma Salih, 10/ Mesut; onur üyeleri: 11/ Upmal-Angarski ve 12/ Ali Bagirov Oruç.

Raporun bundan sonraki bölümünde Yeşil Ordu ve Halk Zümresi ayrı başlıklar halinde sunuluyor. Burada dikkat çeken noktalardan biri de, Tokat mebusu Nâzım ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Gizli Zabıtlarında yer alan İngilizlerle ilişkisi hususunun, hem de Nâzım Bey'in kendisinin beyanı olarak ifade edilmiş olduğunun belirtilmesidir.

YEŞİL ORDU'NUN TARİHİ

Kuva-yı Milliye'nin Erzurum Kongresi sırasında Nâzım yoldaş Amasya'dan Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup gönderip kongrenin Bolşeviklik yolundan yürümesini tavsiye ediyor. Aldığı yanıt şu oluyor: "Sivas'a gel, orada görüşürüz." Sivas Kongresi'ne katılan Nâzım yoldaş aynı öneriyi sözlü olarak tekrar ediyor. Bu defa Mustafa Kemal Paşa şu yanıtı veriyor: "Ben bu devrimin özünü anlamıyorum. Ben

askerim ve bu işlerle uğraşmadım. Eğer bu iyi bir şeyse, önce mebus olacağız ve bunu Meclisten geçireceğiz". Ankara'da BMM'ne giren Tokat mebusu Nâzım yoldaş Mustafa Kemal Paşa'ya bu yüce dava uğrunda çalışma zamanının geldiğini hatırlatıyor. Mustafa Kemal Paşa şöyle cevap veriyor: "Bunu ileride yine konuşuruz". (Upmal: 1918 yılına kadar Nâzım İstanbul'daki İngiliz yanlısı Cemiyet üyesiymiş ki, bunu bana kendi hatası olarak bizzat söyledi. Daha sonraları Kemal bana onun neredeyse İtilaf devletlerinin ajanıymış gibi imalarda bulundu; onların beyannamelerini dağıtmak istemiş ki, ben bunu araştıramadım. Nâzım, Mustafa Kemal'den Mecliste resmen açıklama yapmasını istemeyi düşünüyordu, ama bununla beni ele vermiş olacağı için, bu yapılmadı. Parti bu beyannameler işine inanmadı. Bu karanlık işte somut bir şey söylemek çok zor. Ama yine de, madem ki Nâzım tam bir diplomat olarak /komünist olarak değil/ şimdi Sovyet Rusya'ya yönelim gösteriyor ve onun yardımıyla iktidarda olmayı ümit ediyor, aynı şey daha önce neden İngilizlerle olmuş olmasın.) 1920 yılının Mayıs ayı sonunda Nâzım yoldaş Yeşil Ordu tüzüğünü hazırlıyor ve Mustafa Kemal'in güvenini kazanmayı başarıyor, ama halkın nefret ettiği birkaç kişiyi teşkilâta alıyor. Bu kişiler vasıtasıyla Nâzım yoldaş Mustafa Kemal Paşa'ya teşkilâtı başlatmak gerektiği görüşünü telkin ediyor. Böylece, Yeşil Ordu için elverişli zemin hazırlanmış oluyor ve 25 kişilik MK oluşturuluyor. BMM üyesi seçilmeden önce Nâzım yoldaş boş durmuyor, Samsun, Amasya, Tokat, Zile ve Sivas'ta teşkilâtlar kurmaya başlıyor ve bu şehirlerde Bolşeviklik propagandası için küçük komiteler oluşturuyor. Bu komitelerden edinilen bilgiye göre, Türkiye halkı komünizmi henüz anlamış değildir. Bu yüzden, gözü doymazlık ve köktencilik duygularıyla, devrimi daha doğmadan boğma fırsatıyla coşan molla ve burjuvaların bu devrime karşı harekete geçme ihtimali karşısında partiye Yeşil Ordu adını verme ve parti tüzüğüne kimi dikkatli paragraflar koyma gereği ortaya çıkıyor. Bu yolla açık çalışma olanağı sağlanmak isteniyor. Yeşil Ordu MK bu ihtiyatlı tutumla çalışmaya başlıyor. Bu ihtiyatlı faaliyetler sonucunda kimi başarılar elde ediliyor. Örneğin: a/ Yeşil Ordu MK üyesi Şeyh Servet yoldaş İnebolu'da Bolşevikliğin İslâm ilkelerine benzerliğini kanıtlayan Asrı Saadet'ten Yapraklar *broşürünü yayınlayıp dağıtıyor. b/ Yerel teşkilâtlar Van'a kadar yaygınlaşıyor. c/ BMM'nin 85 üyesi komünizm yandaşı yapılıyor ve onlara ant içiriliyor. (Upmal: Bunların çoğu "bir saatlik" yandaştı. Bu kurnaz Nâzım'ın diplomatik bir tertibiydi. Fikir birliğine dayanmadığı için tez elden oluşan bu grup kısa bir süre sonra dağıldı.)*

Teşkilât sayısının böyle hızla artması ve basındaki komünizm eğilimi hükûmeti düşündürmeye başlıyor. Mustafa Kemal Paşa, parti MK'ne faaliyetini durdurmak zorunda olduğunu kesin bir şekilde bildiriyor. Faaliyetini tamamen durdurmanın, amaçladığı davanın büyüklüğüne ve yüceliğine ters düşeceğine inanmakla birlikte parti, emperyalist amaçlarla ülke sınırlarına saldıran dış düşmana karşı savaş sırasında akıl düşmanlığını tırmandırmanın ihtiyatlılıkla çelişeceğini anlıyor. Bu yüzden Mustafa Kemal Paşa ve TBMM'ni davaya kazanma ümidini yitirmeden, geçici olarak faaliyetine son veriyor.

Bu arada YO önemli bir karar daha alıyor. Bu karar MK'nin 3 üyesini komünizmi yaşama geçirme yöntemlerini yerinde öğrenmeleri için Moskova'ya göndérme-

yi, onlardan bir rapor almayı ve yeni bilgilerden yararlanarak teşkilâtı yeni baştan düzenlemeyi öngörüyor. Bu amaçla teşkilât yapısı ve yönetimi konusunu araştırmak üzere Nâzım yoldaş, sosyal sorunlar hakkında Şeyh Servet yoldaş, ekonomik araştırmalar için Yunus Nadi oy çoğunluğuyla seçiliyor. /Bunlardan biri Yunus Nadi bugün hükûmetin kurduğu TKP üyesidir./ Bu üç yoldaş da mebus olduğundan, gitmeleri için Meclis'ten izin almak gerekiyor. İzin için Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya başvuruyorlar, ama maalesef, reddediliyorlar. Faaliyetin geçici olarak durdurulmuş olmasından yararlanarak izin alan Şeyh Servet, Kastamonu'ya gidiyor ve orada 2-3 vaaz düzenleyip "komünizmin ne olduğunu" anlatıyor. Kastamonu valisi onu Ankara'ya şikâyet ediyor, bunun üzerine Ankara'ya çağrılıyor, kimi propaganda arkadaşları ise Sinop'a sürgün ediliyor. Faaliyetin geçici olarak durdurulduğu zaman parti kimi yerel teşkilâtlarda dağılmanın ilk belirtilerini görüyor ve bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa ile kesin bir şekilde anlaşma gereğini bir kez daha hissediyor. MK adına bu görevi Nâzım yoldaş üstleniyor. O sıralar Eskişehir'de çıkmakta olan Yeni Dünya *gazetesinde III. Enternasyonalin Doğu halklarına ve Türk köylülerine çağrısı yayımlanıyor. Mustafa Kemal Paşa nihayet partinin savunduğu fikirlerin mutlaka dünyayı saracağına sonunda inandığını kabul ediyor ve Yeşil Ordu ile birlikte çalışmayı vaat ederek, hükûmetin halk teşkilâtlarına özel bir önem vermesi gerektiğini belirtiyor. Böylece varolan bütün anlaşmazlıklar ortadan kalkıyor ve parti önemli yerel teşkilâtlar üzerine eğiliyor.*

HALK ZÜMRESİ (HZ)

Yeşil Ordu'nun Meclis'te bulunan ve ant içen 85 üyesi Halk Zümresi adı altında örgütlenerek parlamento programlarını Yeşil Ordu ilkelerine uygun hale getirip yayınlıyor. Yeşil Ordu'nun program ve tüzüğünü ve Halk Zümresi'nin programını rapora ekliyoruz (Ek 6, 7, 8).

Halk Zümresi gücünü ilk kez Meclis'te kendi üyelerinden birini İçişleri Bakanı seçerek sergiliyor. Mustafa Kemal Paşa kabul etmiş olduğu Halk Zümresi programından hemen vazgeçiyor, müdahalesiyle Meclisin bu seçimlerini bozuyor ve Halk Zümresi'ni kesinlikle zayıflatmak istiyor. Yeşil Ordu'nun ve Halk Zümresi'nin yaşadığı bu dönem doğal olarak MK arasında bazı bölünmelere yol açıyor. (Upmal: MK'nin bölünmesi ve İçişleri Bakanı Nâzım'ın "istifası" için Mustafa Kemal'in bir protestosu bile yeterli olmuştur. Şöyle ki, MK kendisi dağılmış ve kararsız, sallantılı üyeler ayrılmıştır.) Yeşil Ordu'yu ve Halk Zümresi'ni dağıtmak amacına yönelen hükûmet Yeşil Ordu MK'nin 8 üyesinin yardımıyla provokasyon anlamındaki TKP'ni kurmayı deniyor. Tam da bütün Yeşil Ordu teşkilâtlarının tamamen ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bir sırada yukarıda hakkında ayrıntılı bilgi verilen "gizli" TBKP resmen Yeşil Ordu'ya başvurup onunla anlaşarak THİF'nı oluşturuyor. Meclisteki radikal Halkçılar da birleşmeye katılıyor ve resmî himayeli TKP ile çalışmak istemeyen yerel komiteler görüşlerine sadık kalıp THİF'na katılıyor. (Upmal: Oldukça az kişi katılıyor. Genelde bu "karmakarışık" Halkçılarla uzlaşma sonuçta bize pahalıya mal olan yararsız bir iş olmuştur.) YO teşkilâtı henüz gizli ko-

münistlerle anlaşmadan önce Arabistan devrimci teşkilâtlarından birinin temsilcisi Şeyh Abdülkadir yoldaş Ankara'ya geldiğinde YO'ya kabul ediliyor ve Maraş'a gönderildikten sonra oradan Arabistan'a komünizm ilkeleri hakkında yazı ve çağrılar yolluyor. YO'nun THİF'na dönüştüğü sıralarda Şeyh Abdülkadir Maraş'tan döndükten sonra deniz yoluyla Arabistan'la bağlantı kurmak üzere Anadolu'ya gönderiliyor. Son zamanlarda oradaki çalışmalar hakkındaki raporu geldi. Biz THİF'na geçen bu temsilci vasıtasıyla Arap partileriyle sıkı bağ kurmayı ve devrim fikirlerini Suriye ve Bağdat'a kadar yaymayı umut ediyoruz. Suriye'de ve Bağdat'ta devrimci hareket İngiltere ile Fransa'nın orada uyguladığı işgal politikasını alaşağı edecek ve Avrupa emperyalizmini ciddi bir şekilde etkileyecektir. İşte bu yüzden biz bu olguyu partinin önemli bir başarısı sayıyoruz.

RESMÎ TEŞKİLAT VE FAALİYET DÖNEMİ

22 Kasım 1920'de ortaya çıkan THİF ve yukarıda adı geçen teşkilâtların 28 Kasım 1920 kararı üzerine resmen parti kurucu heyet üyeleri sıfatını üzerlerine alan Mehmet Şükrü (Karahisar mebusu), Nâzım (Tokat mebusu) ve Şeyh Servet yoldaşlar kendi imzalarıyla parti programını ve tüzüğünü onay almak üzere hükümete verdiler. Böylece Osmanlı Cemiyetler Kanunu uyarınca parti, hükûmetin verdiği 7 Aralık 1920 tarihli ilmühaberle serbest faaliyete geçmiş oldu. Bu durum Yeşil Ordu ve gizli TBKP'nin yerel teşkilâtlarına duyuruldu. Parti MK'nde basın, propaganda, enformasyon, kadınlar arasında çalışma, umumi teşkilât, maliye, sanayi seksiyonları oluşturuldu. Bu seksiyonlar aralarındaki bağımlılıklara göre ortak çalışmalar için üç şubede birleştirildi. Şube başkanları. Basın - Mehmet Şükrü, enformasyon - Hüseyin Hüsnü, propaganda - Ziynetullah Nevşirvanov, kadınlar arasında propaganda - Cemile Nevşirvanova, kadınlar arasında teşkilât - Fatma Kudret, umumi teşkilât - Nâzım, Maliye - Ahmet Hilmi ve MK aday üyesi Mehmet Hasip, sanayi - Salih Hacıoğlu ve MK aday üyesi Mukbil. (Upmal: Şöyle ki, MK'nin her şubesinde Halkçılardan bir üye ve mutlaka eski gizli TKP teşkilâtından da bir üye vardır.)

Aralık ayı başında Ermenistan'da Sosyalist Cumhuriyetin kuruluşu dolayısıyla partimiz Ermenistan proleterlerinin bu zaferini kutladı. (Telgraf Sovyet Sefaretinin şifresiyle gönderildi.)

Macaristan'da Beyaz Orducu hükûmetin Macar komünistlerinin önderlerini mahkûm etmesi üzerine Macaristan hükûmetine protesto çektik. Resmen faaliyetlerine başlar başlamaz parti hükûmetten resmî himayeli TKP hakkında yapılan aynı resmî (yukarıda tarihi ve nosu verilen) tebliğin yapılmasını istedi. Hükûmet birçok bahane ileri sürerek bunu reddetti. Bu sebepten dolayı, daha önce Yeşil Ordu ya da gizli TBKP tarafından kurulmuş olan birçok teşkilât bugün de legal çalışmalarında hayli engelle karşılaşıyor. Halihazırda THİF'nın resmen tanınmış komiteleri yalnız Karahisar-ı Şarki, Yozgat ve Kastamonu'da var. Bundan başka, Ankara şehir komitemiz de parti resmen tanınır tanınmaz, hemen açık faaliyete geçti ve iki konferanslı konser düzenledi. Birinci konferansın konuları (14 Aralık 20) Komünizm

ve Kadınlar ile İslâm ve Komünizm, ikincisinin ise (22 Aralık 20) Rus Bolşevizmi İşgal Politikası Olabilir mi? ve Batı ile anlaşmak Anadolu proleterleri için faydalı mıdır? idi. (Upmal: İlk ajitasyon konuşmalarının konuları bize danışılmadan ve uygunsuz seçilmişti, yani yığınlara program fikirleri anlatılmadan "bilimsel" tartışmalara girişilmişti. Kadın konusunda olumsuz netice alınmış, doğal olarak tutucu Türk erkekleri bizzat bizim tutumumuz sonucunda bize karşı tavır almış, genç komünistlere karşı sessiz bir karşı koyuş baş göstermişti.)

Bu konular hükûmetin ve din adamlarının yürüttüğü düşmanca propagandaya bir yanıt oluyordu. Konferanslar halk üzerinde çok iyi izlenim bıraktı. Legal faaliyete başladıktan sonra parti basılmış materyallerle propaganda olanağı kazanmak için matbaa ihtiyacı hissetti ve Afyon Karahisar mebusu Mehmet Şükrü'ye ait matbaanın yarısını satın alarak, bu yönde faaliyete geçti. Kâğıt ve matbaa malzemesi yetersizliği yüzünden Anadolu'nun başkenti Ankara'da Emek *gazetesini basma olanağını ancak Ocak 1920'de ele geçirdik. Ama, gazetenin 7'nci sayının baskıya hazırlandığı bir sırada, BMM'nin özel kanunu uyarınca kurulan İstiklâl Mahkemesi "vatanı müdafaa hissini zayıflatıcı" yazıları incelemeye aldı ve gazetemizin sorumlu redaktörü ve Ankara Şehir Komitesi üyesi Abdülkadir yoldaş tutuklanıp mahkemeye verildi, Salih Hacıoğlu ise hükûmetten asker olması gerekçesiyle (askeri baytar) partiden çıkma emri aldı. Ancak yoldaşımız bu emre uymadı ve bu yüzden 11 Ocak günü tutuklandı, halen de tutuklu bulunuyor. Aynı gerekçeyle 22 Ocak günü iki yoldaş daha tutuklandı. İstiklâl Mahkemesi Başkanı sıfatıyla bu iki yoldaşın ifadesini alan kişi Kemal'in resmî himayeli TKP'sinin üyesi. Sorgulama şöyle olmuştu:*

Mahkeme başkanı: Anlaşıldığı üzere, sizin programınıza göre, zenginlerin mülklerine el konuluyor. Ben zengin biriyim. Benim mülküme de el koyacak mısınız?

Sanık: Tabii, elbette.

Başkan: Pekâlâ, ya vermezsem, ne yapacaksınız? Zorla mı alacaksınız?

Sanık: Tabii, elbette.

Başkan: Ya zorla da olsa, vermezsem ne yapacaksınız? Beni öldürecek misiniz?

Sanık: Tabii, elbette.

Önce bu yoldaşların davasına tutuksuz bakılma kararı alınmıştı, ama bu sorgulamadan sonra hapishaneye atıldılar. Partinin son başarılarından biri, Bursa mebusu Servet yoldaşın görevli olarak Diyarbakır'a gönderilmesi, Ankara'dan Mardin'e kadar yolculuğu boyunca tutkulu vaazlarıyla devrim fikirlerinin propagandasını yapmasıdır. Uğradığı her yerde Servet yoldaş ateşli konuşmalar yapıyor, halkı gerçekten aydınlatıyordu. (Upmal: Gericilerin ve diğer mollaların saldırılarına karşın Şeyh Servet'in Amasya ve Sivas camilerinde Kur'an elde din ve komünizm propagandası yığınları öyle sarmıştı ki, 1.000 kişilik kalabalık onu sokaklarda omuzlarda taşıyordu. İşte bu hükûmeti endişelendirdi. Hatta Kur'an'ın (miras vb. konularda) tefsiri için kimi bilgili mollalar özel bir toplantıya çağrıldı.) Sivas valisinin Ankara hükûmetine çektiği şifreli telgrafta Servet yoldaşın komünizm propagandası konuşmalarının çok büyük etki uyandırdığı belirtiliyordu. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafı Mecliste açıklıyor, böylece köktenci molla mebuslar arasında

komünizme ve bizzat Servet yoldaşa karşı galeyana, gerici bir harekete yol açıyor. Kendini bizzat sebep olduğu bir gerici hareketin karşısında bulan hükûmet, Şeyh Servet'i Ankara'ya geri çağırma kararı aldı. Eğer biz Servet yoldaşın yoluna devam etmesi için gerekeni yapabilirsek, o zaman Mardin üzerinden Bağdat'ı, Suriye'yi ve hatta Arabistan'ı etkileyebiliriz. Partimiz basın-yayın alanında olduğu gibi, teşkilâtlanma alanında da faaliyetleri genişletmek için kendinde yeterince güç hissediyor olsa da, her nereden gelirse gelsin, para yardımının olmaması, parti üyelerinin fakir olması ve Büyük Millet Meclisi'nin kovuşturma ve despotizmi bunu engelliyor. Bununla birlikte, partimiz davamızın ileriye doğru adım atacağına, Anadolu ve dünya proleterlerinin kurtulacağına kesinlikle inanıyor. Avrupa proletaryasıyla ortak çalışmaları temel ilkelerden biri sayan partimiz 21 Ocak günkü toplantısında Avrupa proletaryasına bir çağrıyla seslenmeyi görev saydı. Bu çağrı diğer belgelerle birlikte rapora eklidir.

Yaşasın dünya proleterlerinin dayanışması.
Yaşasın dünya proleter devriminin kurmayı III. Enternasyonal.
Yaşasın dünya proletaryası.
Yaşasın yeni proletarya dünyası.
Yaşasın komünizm.
Kahrolsun kapitalizm ve emperyalizm.

23 Ocak 1921
Ankara

TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI
MERKEZ KOMİTESİ

NOT: Bu rapor tercüme edildikten iki gün sonra müellifi THİF MK vefat etti ... resmen öldü, hem de korkakların intihar günahıyla.
Halkçılar grubundan (Yeşil Ordu) MK üyeleri gericilik karşısındaki ilk sınavında dayanamadı ve Mustafa Kemal Paşa hükûmetinin tehditkâr baskısı altında taşraya resmî telgraf gönderip THİF MK'nin faaliyetine son verdiğini, kendisini ve geri kalan teşkilâtlarını dağıtmayı düşündüğünü bildirdi.
Partinin Ocak ayının ilk günlerinden başlayarak gericiliğin tırmandığı, üyelerinin tutuklandığı, yalnız fiziksel olarak, yani üye sayısı bakımından değil, aynı zamanda kendi içinde ruhsal olarak da oldukça zayıf düştüğü, Sovyet Rusya'dan, Komintern'den hiçbir destek görmediği koşullarda Halkçı sağ kanat günbegün erimeye, kaçmaya, MK üyeleri firar etmeye, istifa etmeye başladı (Rus yoldaşlarıyla karşılaştıklarında başla selam vermekten bile korkuyorlardı).
Moskova'nın ihmalini, yeni bir partinin kurulup varlığını sürdürmekte olduğunu, Türk komünistlerinin (hatta Rus uyrukluların) hiçbir haklı gerekçe olmadan uluorta tutuklanmaları karşısında Moskova'nın sergilediği suskunluğu gören, parti içindeki ikircimi ve iç bölünmeyi gören hükûmet gitgide daha değişik baskı yöntemlerine başvuruyordu.

İlk komünist **Emek** *gazetesi daha beşinci sayısında sırf Mustafa Kemal Paşa'ya önder olarak saygısızlık ifadesinden ötürü kapatılıyor, sorumlu redaktör tutuklanıyor, matbaaya, kâğıtlara el koymaktan söz ediliyor, Türk komünistlerinin Rusların verdiği paralarla çalıştığı söylentilerini yoğun bir şekilde yaymakla yetinmeyip, gerici mollaların ulumaları karşısında bir isim vermeden de olsa, bir gizli oturumda bizzat Mustafa Kemal Meclisin yüksek kürsüsünden Halkçı mebusları Rus casusluğuyla suçluyor; sıradan parti üyeleri arasında bile tutuklamalar hızla artırılıyor.*

20 Ocak tarihine doğru eski illegal teşkilâtın bütün aktif MK üyeleri artık parmaklıklar ardında bulunuyor, Halkçı kanat henüz tamamen yıkılmamakla birlikte, Meclisin hararetli oturumları yapılırken mebuslar hep benim yanıma, sefarete sığınıyor, yükselen gericilik dalgasına Moskova'nın yanıt verip vermediği gitgide daha sık sorulmaya başlıyor. Sonunda, Sovyet Rusya'nın soğuk suskunluğu ve (eski Türk divanı harpleri ruhundaki) İstiklâl Mahkemesi üyesi resmî himayeli TKP'li "yoldaşların" soruları karşısında tutuklu yoldaşların dayanıklılığında ve iyi tutumunda başlayan düşüşün de etkisiyle, MK'nın kalıntıları da yok oluyor.

Ben gidince yokluğumdan yararlanıp işte bu rapor yazılıyor; THİF'nin Komintern'e alınması için MK bana yetki verme kararı alıyor, Komintern'de partiyi temsil etme görevi de bana veriliyor. Ne ki, ben hareket etmeden önce Kemalistler ültimatom verircesine Mecliste mebus Nâzım'dan partiyi bizzat dağıttıklarına dair çekilen telgrafın makbuzunu bir saat içinde teslim etmesini istiyor. Paniğe kapılan Nâzım MK'ni toplantıya bile çağırmadan, sırf Şükrü ile konuştuktan sonra istenen telgrafı veriyor. Daha sonra Nâzım, Kemal Paşa hakkındaki kimi sert ifadelerden ötürü korku içinde olduğundan bu raporun Türkçe aslını bana vermeye bile cesaret edemedi.

Gerçi bütün bunlarla neredeyse eş zamanlı olarak Kemal Paşa "yavrularını" bizim yoldaşlarla evlendirmek için giriştiği birkaç başarısız denemeden sonra "lüzumsuz" bulduğu himayesindeki TKP'yi kapatıyor.

Gericiliğin giderek tırmanmasından endişelenen (İngilizler Anadolu'ya gelirse kendi durumlarının pek iyi olmayacağını bilen) İttihatçılar Ethem'in başarısız isyanından sonra bize gelip yarı sıkılgan yarı küstah bir edayla şöyle diyor: "Komünistler olarak bizlere, siz inanmadınız. Gerçi biz İttihatçıyız, öyle de kalacağız. Ama biz devrimciyiz. Gericilik tehlikesi Ruslarla temasta olmayı gerektiriyor. Biz partinin adını değiştirmeye razıyız"... Sonuçta, bizim tutuklu komünist yoldaşların serbest bırakılması ve sahte tabelanın başka, tam biçimlenmemiş de olsa, sosyalist bir tabelayla değiştirilmesi durumunda (onlar kendilerinin henüz küçük olan burjuvazinin liberal devrimciliğinden çok daha solda olduklarında inatla ısrar ediyorlardı) biz blok kurabilir ve karşılıklı destekleşebiliriz: O zaman ise onların temsilcileri Yunus Nadi, Muhittin ve diğerleri gerici Bekir Sami Bey'in istifa etmesini sağlayacaklarını söylemişlerdi, ama bu vaatlerini ne ölçüde yerine getirdiklerine dair gerçekten de şu ana kadar bir malumat yok.

Ancak, Anadolu'da legal komünist hareketin (İran'daki gibi) aldığı darbe karşısında bu "başarı" ikinci derecede bir olaydır.

Bir gerçek tekrar kanıtlandı: Zor anlarda sağdan yol arkadaşıyla yola çıkmamalıyız. Çünkü Batı'nın, şimdi de Doğu'nun birçok yerinde defalarca olduğu gibi, ağır sınav anlarında onlar çoğu durumda ihanet ediyor.

Türkiye komünist hareketinin gelecekle ilgili perspektiflerine kısaca değinirken, henüz savaşta çelikleşmemiş genç Türk komünistlerinin belirli bir tasasızlık, çocuksu, çok kararsız ve ikircimli yanına bir kez daha işaret ederek belirtmeliyim ki, onlar Anadolu'da gericilik dalgasından sonra mutlaka ve yakın bir zamanda yeniden örgütlenmeyi, saflarını sıklaştırmayı, her renkten Halkçılar gibi kendilerine yakın, ama yine de yabancı devrimci unsurlardan arınmayı başaracaklar ve çalışmalarına devam edeceklerdir.

Ama bu çalışmalar ancak güçlerini uzun süre ve adım adım pekiştirmeleri, dünya görüşlerini sağlamlaştırmaları ve geçici zayıflama anlarında istikrar ve tutarlılıklarını korumaları durumunda başarılı ve sağlıklı olabilir.

Türk komünist hareketini; temel güç birikimi, örgüt hücrelerini ve Türkiye'de henüz eksik olan ve yığınların henüz yükseltemediği kendi fikirsel öncü kadrosunu yaratıp teşkilâtlandırmayı gerektiren uzun bir süreç bekliyor. Bu öncü kadronun Sovyet Rusya tarafından suni olarak sera ortamında yetiştirilmesi eninde sonunda yeni yenilgilere sebep olarak yalnız zarar verecektir.

Bizim Anadolu komünistleri politikasındaki hatalarımız arasından yukarıda söz konusu edilen aşırı vasiliğe ve belki de İran'daki gibi, Anadolu hükümetine karşı çok sert muhalefet yapmada ifadesini bulan sopa gösterme taktiğine işaret etmek gerekir ki, bunlar çöküşü hızlandırmıştır.

Komünist partisi gelecekte belki yine illegalliğe geçmek zorunda kalacaktır. Kanıma göre, sözde devrimci Ankara ve onun TKP'si ile barış içinde yan yana yaşamaya ve işbirliğine güvenilemez.

Onun başlıca üye kaynağı köylülük önceki gibi yeni hükûmetçe de eziliyor.Yeni ağır vergiler ve seferberlikler sayesinde köylünün durumu bugün dünkünden de kötü. Köylüler arasındaki propaganda çalışmalarında TKP, elbette ki, hükümete karşı kesin muhalif tutum almak durumunda olacaktır.

Bu, her türden uzlaşma hayallerinin sonudur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin "her devrimci adımını" desteklemeyi ne kadar hayal etseler de, hükûmet TKP üyelerini kovuşturmaya mutlaka devam edecektir.

Köylüler (zaten yalnız kendi kötülük dehası bürokrasiye karşı değil, genel olarak aydın kesime karşı da sıkı bir güvensizlik çemberinde yaşayan köylüler) arasındaki propagandada diplomatlık taslamanın, açık konuşmamanın ya da taban çalışmalarında en başta milliyetçi ruhtaki aydınlara dayanmanın anlamı, hiçbir zaman yığın partisi olmamak ve dolaysız sınıfsal görevlerini yerine getirmekten vazgeçmek demektir.

Türkiye'nin küçük deneyimi Lenin yoldaşın görüşünü bir kez daha doğruladı. Doğuda komünist hareketi daha doğuşundan itibaren billûr gibi temiz olmalıdır ve o yalnız kanatlarını açmakta olan genç Türk burjuvazisine, yani Mustafa Kemal Hükûmetine karşı ardıcıl devrimci, dış emperyalizm ve iç feodalizm onun Türkiye'nin tam efendisi olmasını engellediği kadar devrimci tavır alırsa böyle olabilir.

Ama TKP'nin yolu onlarla değil. Daha şimdiden aramızda derin bir uçurum var ve Türkiye'nin ulusal kurtuluşunun güncel görevlerine ilişkin soyut ortak noktalar arasındaki çürük köprücük üzerinden bu uçurum aşılamaz.

RSSFC'nin Türkiye Yetkili Temsilciliği Birinci Sekreteri
5 Mart 1921, Bakû *UPMAL-ANGARSKİ*[37]

* * *

Bakû'da kalan TKP Dış Bürosu adına Komintern III. Kongresi arifesinde Doğu Sekreterliği'ne verilen 21 Nisan 1921 tarihli bir raporda[38] THİF ile ilgili olarak Süleyman Nuri ve Salih Zeki aşağıdaki bilgi ve değerlendirmeyi yapıyor.

[...]

IV. Ankara Halk Komünist Partisi

Ankara Halk Komünist Partisi Upmal yoldaşın öncülüğünde, Halk Zümresi Partisiyle bizim Ankara hücresi birleştirilerek kurulmuştur.

Türkiye'yi tanımayan Upmal yoldaş büyük bir iş yapmayı istemiş ve bu amaçla çok büyük miktarlarda paralar harcanmıştır. Bu partinin ne bir komünist fikri, ne de devrimci bir karakteri vardır. Biz onu Komünist Parti olarak kabul edemeyiz, ancak bu partide bizim birtakım komünist yoldaşlarımız çalışmışlardır.

Sosyalist dahi olmayan Halk Zümresi Partisinden ve komünist hücrelerden oluşan Ankara Halk Komünist Partisi. Bu Parti aşağıdaki kişilerce örgütlenmiş ve oluşturulmuştur:

1) Nâzım Bey: İstanbul ve Sivas'taki İngiltere yanlıları eski üyesi, dini bir parti kurmayı ve Sünni ve Şia konularını birleştirmeyi istemiştir .Daha sonra Mustafa Kemal'in eski Yeşil Ordusuna katılmış ve bunların hepsinden sonra da M. Kemal'e karşı çıkmış ve diğerleriyle birlikte de Halk Zümresi Partisini kurmuştur. Kendisi bu Partinin en önemli lideridir.

2) Şükrü: Burjuva avukatlardan, TBMM Karaysara (Kayseri ?) Bölgesi milletvekili. Basımevinin yarısını Ankara Halk Komünist Partisine 8.000 liraya (milyon Sovyet Rublesine) satmış ve bu parayı Upmal yoldaştan almıştır.

3) Şeyh Servet: Fanatik bir derviş. Komünizmin Muhammed dininin temeli olduğunu iddia etmektedir.

Yukarıda saydığımız tüm bu insanlar yoldaşlarıyla birlikte iktidarı ele geçirmeyi amaçlamaktadırlar. KP'yle aynı yolda yürümemektedirler ve aşağıda sayacağımız yöntemlerle KP'yi kendilerine çekmeyi arzu etmektedirler:

---

37 *RGASPI*, f. 495, op. 154, d. 762, belge no 10-21ob. (Rusça).

38 Raporun bütünü için bkz. *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri – 2*, Çev. Yücel Demirel, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, Mart 2004, s. 186-193.

a) Partilerine "Halk İştirakiyun Fırkası" adını verdiler. Türkçede Halk ülkede yaşayan tüm sınıfları içine almaktadır. Burjuvazi sınıfıyla birlikte komünizm olamayacağı açıktır.

b) Yayınladıkları Emek *adlı gazetede "Bütün ülkelerin işçileri birleşiniz" yerine "Tüm ülkelerin ezilen halkı birleşiniz" diye yazdılar.*

Bugün Sultanın ve Türk burjuvazisinin Antanta bağımlı olduğu göz önünde bulundurulursa, buradan bu gazetenin bunları da davet ettiği anlamı çıkmaktadır. Bu gazete komünizmi dinsel milliyetçilik ve vatanseverlikle ispatlamayı istemektedir. Hatta benim "Neden Bolşevik Oldum" adını taşıyan ve Trabzon'da çıkarttığım broşürümün bir kısmını almak istemişler ve kendi gazetelerinde tamamını yayınlamışlar, sadece ortalarda bir yerde Allah'ın ve Müslüman dininin bunu istediğinden bahsetmişlerdir. Biz, Türkiye komünistleri bu Partiden hiçbir fayda görmüyoruz, hatta Ankara'da illegal çalışan bizim komünist yoldaşlarımız maalesef bu Parti aracılığıyla açığa çıkmışlar ve ayrıca hükûmet tarafından tutuklanmışlardır. Ancak Nâzım Bey ve diğer yoldaşları da tutuklandılarsa, bu sadece Kemal'le şahsi hesapları olduğu içindir.[39]

[...]

7.IV.1921 *Süleyman Nuri*
Salih Zeki

* * *

Komintern arşivinin Doğu Sekreterliği arasında yer alan 1921 yılı sonlarına doğru hazırlanmış "THİF" başlıklı bir olaylar anlatısı ile "Hareketin Ekonomik ve Politik Temelleri" adı altında yapılan toplumsal çözümleme var. Ulusal kurtuluş mücadelesiyle büyük ölçüde ekonomik indirgemeciliğe dayalı bir biçimde sınıfsal çıkarların bire bir örtüştürülmesine oturtulmuş bu yaklaşım o sıralar Doğu Sekreterliğinde hâkim toplumsal devrim zorlaması anlayışını da yansıtıyor.

TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI

1920 sonbaharında Kemal Paşa hükûmeti "kendi" Türkiye Komünist Partisi'ni kurdu. Diğer görevlerinin yanı sıra bu parti illegal komünist partisiyle savaşı kendine amaç edindi ve legal varlığının öncelikleri ve çevirdiği dolaplar sayesinde yeterince başarılı oldu.

Durum böyle olunca illegal parti legale çıkmak için elden geleni yapmaya ve provokasyon faaliyetlerine karşı savaşta daha etkin önlemler almaya karar verdi.

RSFSC hükûmeti illegal partiye kimi yardımlarda bulunuyordu.

Legalleşmeden önce parti Yeşil Ordu MK'nin en devrimci üyeleriyle ve Meclisteki

39 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 24, Klasör No: 31_36, Belge No: 464-470 (Rusça).

Halkçı grubun sol kanadıyla anlaşmayı gerekli gördü. Görüşmelere başlandı ve ortak komünist temelde birleşme olanağı belirlendi. 22 Eylül 1920 tarihinde anlaşma imzalandı ve o zamandan beri yeni bir parti, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası varlığını sürdürüyor (1/ hükûmetin kurduğu partiden ayırt etmek için; 2/ birleşen iki grubun ortak niteliğini vurgulamak için "Halk" partisi dendi).

Teşkilâtın o zaman 12 kadar şubesi vardı (Ankara, Eskişehir, Yozgat, Yabanabad, Kastamonu, İnebolu, Karahisar-ı Şarki, Konya, Sivas, Trabzon vb.). Toplam üye sayısı 350-400 kişiyi buluyordu. Oluşumundan itibaren parti 2.000 tirajlı günlük Emek *gazetesini çıkarmaya başladı.*

Parti programı onay almak üzere hükûmete sunuldu ve 7 Aralık 1920 tarihinde parti yasallaştı. Bu, bütün şubelere bildirildi ve onlar da yasallaşmış oldu.

Genç parti faaliyete geçti, ama ilk adımları başarısızdı. Örneğin, Kadınlar ve Komünizm konulu birinci ve ardından İslâm ve komünizm konulu ikinci konferansları din ve aile gibi hassas sorunların fazla açık eleştirisinin ifadesi oldu.

Tutucular ve hatta sıradan katılımcılar genç komünistlere yüklendi. "Resmî" komünistler buna destek oldu.

Hükûmet oluşan bu ortamdan ve partinin legalleşme sonucu teşkilât üye listesinin açıklanmış olmasından yararlanıp komünistlerin hesabını görmeyi kararlaştırdı.

Ocak ayı başında partizan müfrezesi komutanı Ethem Bey hükûmete karşı isyan başlattı. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası bu isyana açıkça karşı çıkmış olsa da hükûmet kendi himayesindeki komünist partisi üyelerinin provokasyon niteliğindeki kimi adımlarından faydalanarak THİF ile Ethem arasında sözde bağlantı tezgâhlamak suretiyle partiyi çökertmeye girişti. Birçok sorumlu yoldaş (Ziynetullah, Hilmi, Ahmet vb.) tutuklandı. Dava süresince onlar görüşlerini tam bir içtenlikle açıkladı ve Ethem ile hiçbir ilişkileri olmadığını kanıtladı.

Ama ülkede bir gericilik dalgası yükseldi. Parlamentoda tutucu unsurlar üstün geldi, Batı'ya yöneliş ve Sovyetler Birliği'ne karşı kötü niyet hükûmet tarafından resmen ve açıkça ifade edilir oldu.

Bütün bunlar Bekir Sami Bey'in Londra'da anlaşmaya imzasını attığı 1921 yılının başlarında olmaktaydı. 9 Mayıs günü Ankara İstiklâl Mahkemesi tutuklu komünistleri ağır hapis cezalarına mahkûm etti: 1) Tokat mebusu 15 yıl kürek, 2) baytar Salih 15 yıl, 3) Ziynetullah Nevşirvanov 15 yıl, 4) gazeteci Nizamettin 8 yıl, 5) Emek *gazetesi tashihçisi Abdülkadir 5 yıl, 6) Lise müdürü Behram Lütfi 5 yıl, 7) Hilmi 8 yıl hüküm giydi. Geri kalanlar sürüldü ve "özel gözetime" alındı.*

Devrimci aydınların en iyi temsilcileri parti saflarından koparıldı ve parti yığınlar arasında henüz sağlam bir zemini olmadığı için erimeye başladı.

Eylül ayında gericilik dalgası cephedeki başarısızlıklar dolayısıyla düşmeye başladı. Meclis komünistler için af yasası bile çıkardı. Ama komünist faaliyetler bugüne kadar donma noktasından kımıldayamıyor.[40]

* * *

40 *RGASPİ*, f. 495, op. 154, d. 762, belge no 81-83 (Rusça).

Anadolu hareketi köylülerin ve şehir burjuvalarının işgalcilere karşı birbirinden ayrı birçok yerel çıkışları içinden doğmuştur. İlk başkaldırışlar Ege ve Akdeniz sahil boylarında (İzmir, Mersin vb.) yapılmış olup genel olarak yerli ihracata taban oluşturan şu ya da bu liman bölgesinin işgaliyle eşzamanlıdır. Doğmakta olan hareketin başlıca ekonomik nedenlerinden birini bu paralellik bağlamında görmeliyiz. Savaş boyunca tarımda iflaslar ne kadar artıyor olursa olsun, ihracatın yeterli olmaması sonucunda önemli miktarda hammadde ülke içinde kalmakta, sürüm bulamamaktadır. Mondros ateşkes anlaşmasından sonra (Ekim 1918) Ege Denizi ve Akdeniz limanları en yakın iç Anadolu bölgelerinden hızla hammadde ve tahıl yedekleyip yurt dışına nakletmeye başlamıştır. Sahil bölgelerindeki köylü pazarlarında fiyatlar hayli yükselmiş ve bunun üzerine Anadolu'nun iç bölgelerinden denize doğru yapağı, tahıl vb. akını başlamıştır. Gitgide Anadolu'nun daha uzak bölgelerini de kapsayan bu canlanma dalgası İzmir bölgesinin Yunanlılarca işgal edildiği Mart 1919'a kadar devam etmiştir.

İzmir'e çıkan Yunan birlikleri daha rıhtıma varır varmaz Türklere karşı yığınsal kıyımlara girişmiş ve bunu müttefik devletler filolarının subay ve tayfalarının gözleri önünde sürdürmüştür. Binlerce silahsız erkek, kadın ve çocuk boğazlanarak denize atılmıştır. Türk evleri, dükkân ve mağazaları yıkılıp yağmalanmıştır. Bu suretle Yunan burjuvazisi yerine geçmek istediği ekonomik rakibini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ne ki, İzmir'in işgali ve ihracatın durması kısa bir süre öncesine kadar ürünlerine uygun fiyatlar alan köylülere de ağır darbe vurdu. İzmir kıyımı ise eski milli nefreti tazeleyip alevlendirmiştir. İzmir bölgesinde baş gösteren ve yine eski ihracat yolları boyunca dalga halinde Anadolu'nun derinliklerine kadar yayılan aktif isyancılığın nedeni ve gerekçesi işte budur. Rakip Yunanların "ekonomi dışı" savaş yöntemlerinden ağır yaralar alan özellikle yerel burjuvazi harekete özel bir azimle katılmış ve fiilen yönettiği bu hareketi Birinci Alaşehir Kongresi'nde milli kurtuluş hareketi olarak tanımlayıp meşrulaştırmıştır.

Trabzon bölgesinde (ve aynı şekilde Samsun bölgesinde) Yunan ve Türk burjuvazisi arasındaki ekonomik savaş da son derece çetinleşmiştir. Savaş yıllarında gelişen ithalatçı ve ihracatçı Türk tüccarı Yunan büyük ve orta burjuvazisinin ele geçirdiği ekonomik mevzilere ısrarla el atmaya başlamıştır. Yunan burjuvazisi kendine desteği, elbette ki, Antanta'da ve Türk toplumunun Antanta yönelimli çevrelerinde (büyük toprak sahipleri, İstanbul bürokrasisi vb.) aramaktadır. Antanta yönelimli Hürriyet ve İtilaf partisinde hayli Rum'un bulunması son derece tipik bir husustur. Yunan-Türk savaşında bu ekonomik düşmanlık Türklerin Samsun ve Trabzon'daki yetişkin erkek Rum nüfusu Amasya şehrine göçürüp yerleştirme kararında ifadesini bulmuştur. Bu göç yolculuğu boyunca binlerce insan "bilinmeyen sebeplerden dolayı" ortadan kaybolmuştur.

Öte yandan, Rumlar da ekonomik ve politik öz savunma amacıyla Rum nüfuslu tüm Karadeniz bölgesi illerini içine almasını öngördüğü Rum devleti Pontos'u kurma projesini öne sürmüştür. Şöyle ki, burada da Anadolu hareketinin, vatandaş-

larının ekonomik çıkarlarını savunabilecek kendi ulusal hükûmetinin oluşumunu gerektiren belirli ekonomik nedenlerini görmekteyiz. Adana ve Mersin gibi güney sahil bölgelerinde de sorun aynıydı. Burada da İtilaf devletlerine karşı savaşın ekonomik önkoşulları Türk ve yabancı teknik ve sınai alanda toprak mülkiyetiyle ilgili rekabette yatmaktaydı. Üstelik, Fransız birlikleri geldikten sonra çok büyük miktarda verimli toprak Türk köylülerinin elinden Ermeni ve Rum köylülerin eline geçmiştir. Birçok Türk büyük tarım işletmesi Ermeni müfrezelerince yakılıp yıkılmış, sonuçta büyük sayıda tarım işçisi işsiz kalmıştır. Bütün bunlar İtilaf devletlerine ve yardımcıları durumundaki Ermenilere karşı Kilikya'yı yabancılardan yiğitçe savunmaya başlayan bütün Türk nüfusun tek cephesini yaratmıştır. Milli temelde düşmanlık hususu savaşı sertleştiren bir etmen olmuş, bu savaşı daha inatçı kılmıştır. Şöyle ki, Kemal gelmeden çok daha önce belirli ekonomik sebeplerden kaynaklanan ve beslenen birçok yerel savaş merkezlerinin oluştuğunu görmekteyiz.

Bu sebepleri genelde şu iki gruba ayırabiliriz:

1) Genç Türk ticaret burjuvazisi ile yabancı menşeli (Rum, Ermeni) burjuvazi arasındaki ekonomik savaş. Yabancı menşeli burjuvazi kurtuluşu politik müdahalede ("Büyük Ermenistan", Pontos vb.) aramakta ve İtilaf devletlerine yönelmektedir. Yerli burjuvazi baştan İstanbul'dan yardım beklemekte, ama geliştikçe kendi yerel merkezini oluşturma fikrini ileri sürmektedir. Onun için Anadolu'da bir yerel merkez oluşması burjuvazi için ekonomik bakımdan da daha elverişlidir. Çünkü Türk ve yabancı büyük sermayenin etkisi İstanbul'a oranla burada daha zayıftır.

2) Köylülüğün kendi ekonomik durumunu iyileştirme çabası. Ekim 1918 ile Mart 1919 arasında köylü pazarındaki geçici canlılık ve biriken hammaddenin ihracat amacıyla satışı sayesinde kârlı sürüm olanağının varlığı, her şeyden önce orta halli ve varlıklı köylülerle ilgiliydi ve sonuçlar onları tamamen tatmin etmeye yeterli değildi. Ama, yıkıma uğrayan ekonomik durumu düzeltme fırsatı veren bu olanak bile büyük bir köylü yığınını Antanta'ya karşı savaşa yöneltebildi.

Savaşın sona ermesiyle, elde edilen sonuçların hiçliği çok tez ortaya çıkacağına göre, karşımızda, elbette ki, bu kez sivri ucu kendi hükûmetine yönelik yeni köylü direnişleri dalgası söz konusudur.

Yerel nitelikteki bu temel ekonomik sebepler hareket için başlıca maddi zemini hazırlamıştır.

Başında Kemal Paşa'nın bulunduğu ulusal aydınlar ve askerler harekete ideolojik ve örgütsel sloganları getirmiş, eline ideolojik silah vermiştir.

Burjuvazinin ekonomik istemleri belirli bir ölçüde gerçekleşmiştir, ama köylülerin istemleri hiçbir biçimde gerçekleşmemiştir. Gitgide artan firar ve eşkıyalık olayları belki de hükûmete en kısa bir zamanda köylülerin ihtiyaçlarını karşılamaya ve maddi durumunu iyileştirmeye başlaması gerektiğini hatırlatan birer uyarıdır.[41]

* * *

41 *RGASPI*, f. 495, op. 154, d. 762, belge no 98-100 (Rusça).

THİF'nın kuruluşu sırasında resmî TKF ile tartışmaları, sonraki "terk-i faaliyet"i, ileri gelenlerinin tutuklanmaları ve 9 Mayıs 1921'de İstiklâl Mahkemesi tarafından Çerkes Ethem grubuyla birlikte mahkûm edilmeleri, *TSA I* kitabımda belgeleriyle birlikte anlatılmıştı.

10 Mayıs 1921 gün ve 181 sayılı *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinden Çerkes Ethem vb. davasının mahkûmiyet kararının çevirisini veren Rusça bir belgede, ayrıca dört THİF ileri geleninin *karakteristika*'ları yapılmaktadır.

Salih Hacıoğlu Trabzonlu, veteriner binbaşı. 1920 yılına kadar partisiz. Türkiye gerçeklerinden memnun olmayan ve Türkiye emekçilerinin çektikleri çileyi içtenlikle kavrayan Salih, Rusya Devrimi'ni ve amaçlarının neler olduğunu öğrendikten sonra, bütün kalbiyle bunlara taraftar olmuş ve bu ülkülerin Türkiye'de gerçekleştirilmesi için çalışmaya karar vermiştir.

Şerif Manatov'un 1920 yılının yaz aylarında, Ankara'daki konferansından sonra, komünizme tamamen inanmış ve onunla yakınlık kurmuştur. Birkaç arkadaşı ile Yeşil Ordu'dan ayrılıp merkez komitesi Ankara'da olan, Eskişehir'de ve Anadolu'nun başka birçok yerinde şubeleri olan TKP'ni kurmuştur. 1920 Temmuz başlarında kurulan bu partinin programını basmış, birkaç bildiri yayımlamış, Bakü'daki TKP ile bağlantı kurmaya çalışmıştır. Komintern'in orada toplanan [Doğu Halkları] kongresine delege göndermeyi de amaçladığı halde, kaynak yetersizliği yüzünden bunu gerçekleştirememiştir.

Fakat bu (gizli) parti, partizan birlikleri komutanının [Ç. Ethem'in] yardımıyla Eskişehir'de çıkarılan Anadolu'nun ilk Bolşevik gazetesinde [Seyyare Yeni Dünya] *Mustafa Nuri ve Arif Oruç'la işbirliği yapmıştır. Daha sonra Ethem'e karşı güvensizlik artmış ve Eskişehirli yoldaşlarla bağlar kesilmiştir.*

Sovyet elçilik sekreterliğinin Ankara'ya gelişini partinin legale çıkarılması için uygun bir fırsat olarak gören Salih, Meclis'in de desteğini alabilmek için TBMM'ndeki Halk Zümresi ile birleşmeyi önermiştir. Birkaç ortak oturumdan sonra Halkçıların bir kısmı Komünistlere katılmış ve THİF'nın kurulması için hükûmete başvurulmuştur.

Başvuru Halkçı milletvekilleri tarafından yapıldığı için hükûmetçe reddedilmemiş ve böylece parti yasal yaşama geçmiştir.

Partinin gazetesi Emek *varlığını ancak bir hafta sürdürebilmiş ve Bulgaristan'ın Komünist* Svet (Dünya) *gazetesinde Kemal aleyhinde çıkan bir yazıya yer verdiği için kapatılmıştır. [*Emek'*in son (6.) sayısında böyle bir yazı yok. Herhalde önceki sayılardan (2-5) birindedir - MT]*

Resmî TKP, THİF'nın kendisine katılması için boşuna çaba harcamaktaydı. Ethem'in ayaklanmasından kısa bir süre sonra Komünistlerin tutuklanmasına geçildi. Yöneticileri tarafından askerlerin siyasal parti üyesi olamayacakları konusunda birkaç kez uyarılmasına karşın, Salih bir gösteri olarak partiyi bırakmamıştır. "Ben askerlerin de parti üyesi olabilme hakkının kazanılması için kendimi fedaya hazırım" diyordu. Ordudaki sol elemanların kendisini destekleyeceklerini ummak-

taydı. Bu olmadı. Salih mahkeme kararıyla ordudan çıkarıldı ve 15 yıllığına Kırşehir'de zindana atıldı.
Ateist yapılı, açık ve insanları kavrama yeteneğine sahip olan Salih yoldaş, Anadolu Komünistleri için eşsiz bir kahraman ve idealleri uğruna eza çekmeyi bilen biridir.

Ziynetullah Nevşirvanov, Ufa'lı Tatar, köylü çocuğu. Savaş öncesinde Türkiye'ye gelip İstanbul Üniversitesi'nde okumuştur. İlk sosyalist eğitimini Rusya'da EsEr'lerin literatüründen edinmiştir. İstanbul'da Türkiye Sosyal Demokrat Partisi üyesi olmuş ve merkez komitesine üye seçilmiştir. İstanbul gazete ve dergilerinde Batı ve Doğu sosyalizmleri hakkında ["Zenon" imzalı - MT] birçok yazısı çıkmıştır. Komünizmi 1919'da benimsemiş, 1920 Ağustosunda Anadolu'ya geçerek gizli TKP üyesi olmuştur. Merkez komitesi üyeliğine seçilmiş, yazdığı yazılarla görüşlerini yayımlamıştır. Gizli TKP'nin THİF'na dönüşmesinde rol oynamış, parti programını hazırlamıştır. THİF Merkez Komitesinde Basın ve Propaganda Şube Başkanlığı görevini yürütürken Şubat 1921'de tutuklanmıştır. Ethem'e mektup yazarak Doğu Halkları Bakü Kurultayı'na delege göndermek için para istemekle ve hükûmeti yıkma girişiminde bulunmakla suçlanmıştır. Mahkemede çok rahat davranmış, orada bile propaganda yapmıştır. 15 yıla mahkûm edilerek Niğde'ye gönderilmiştir. Rusya'da yaşlı bir babası, Ankara'da ise iki yaşında bir kızı ile hamile eşi vardır. Eşi [Cemile] Ankara öğretmen okulunda öğretim görevlisiydi, şimdi işinden atılmıştır. Ziynetullah yoldaş, bilgi birikimi yüksek, doğu bilimcisi ve bilimsel yaratıcılık yatkınlığı olan bir insandır. RSFSC vatandaşı olduğu için Rusya Komünistlerinin Türkiye hükûmetine baskı yapmasıyla kendisinin geri gönderileceğine inanıyor. Orada Müslümanlar arasında çok faydalı olabilir.

Nâzım [Resmor/Öztelli]. Eski mülki idareci. 52 yaşında. Harput'ta valilik yapmış. Anadolu ulusal kurtuluş hareketinin başında İstanbul'dan ayrılmış ve Amasya'dan [doğrusu Tokat - MT] milletvekili seçilmiş. Daha önce, milliyetçilerin Sivas Kongresi çalışmalarına katılmış. Daha o zaman, M. Kemal'e Sovyet Rusya ile yakınlaşmak gerektiğini söylemiş. Rus devrimi ülkülerinin Türkiye'de de gerçekleştirilmesini amaçlayan Yeşil Ordu Partisi Merkez Komitesi üyesi ve büyük örgütçülerinden biri. Meclis'te de güçlü bir Halk Zümresi örgütlemiştir. Bu fraksiyon Anadolu yönetiminin sovyetleştirilmesi yasasını çıkartmıştır [herhalde Teşkilât-ı Esasiye Kanunu kastediliyor - MK]. 1920'de İçişleri komiserliğine seçilmiş, fakat hemen istifa etmiştir. Çünkü M. Kemal "Eğer Nâzım komiserlikte kalırsa, ben siyasal faaliyetten vazgeçmek zorunda kalırım" demiştir. Nâzım, M. Kemal'in emriyle Yeşil Ordu'nun çalışmalarına son verilmesinden sonra da, taşradaki örgütlerle bağlarını kesmemiştir. THİF'nın kuruluşuna en sol görüşlü birkaç arkadaşıyla birlikte katılmış ve parti meclis grubunun başına geçmiştir. Parti kapatıldıktan sonra, Meclis kararıyla mahkemeye verilmiştir. Bakû'daki TKP ile bağlantıda olmak, propaganda için Rus konsolosluğundan para almak ve M. Kemal hükûmetini yıkma girişiminde bulunmakla suçlanmıştır. Mahkemede belki kendi savunmasını güçlendir-

mek amacıyla, THİF taktiğine daha ılımlı nitelik vermek istediğini söylemiş, ama yine de çok mertçe davranmış ve yoldaşlarını savunmuştur.
Kemal ile arasındaki kişisel çatışma nedeniyle en tehlikeli adam sayılmaktadır. M. Kemal onu İngiltere "yanlısı" olmakla itham etmiş ve ona akıl almaz uydurma suçlamalar yüklemiştir. Mahkeme kararıyla 15 yıl hapis cezasına çarptırılarak Kayseri'de zindana gönderilmiştir. İstanbul'da eşi, iki oğlu ve bir kızı, Anadolu'da da onun yardımıyla geçinen iki çocuklu bir kız kardeşi vardır.

Şeyh Servet. Bursa milletvekili. Ünlü bir Müslüman din adamı. Arapça biliyor. Arabistan ve Türkistan'da çok gezmiş. Mükemmel bir din hatibi. Komünizm propagandasının din temelinde yapılmasına taraftar. Anadolu hükümetinin Rusya ile bağlantıya girmesinden birkaç ay önce, komünist ülkelerin Kur'an ilkelerine yakınlığı konusunda yazdığı kitap Bursa'da basılmıştır. Yeşil Ordu ve onun Meclis fraksiyonunun [Halk Zümresi'nin] ünlü bir temsilcisi iken THİF Merkez Komitesi üyesi oldu. Parti kararıyla gittiği Diyarbakır camilerinde komünizm propagandası yaptı. Birçok yerde halk onu omuzlarda taşıdı. Yerel yöneticiler merkeze telgraf çekerek, Servet Efendi propagandasına böyle devam ederse, hükûmet kalesinden emin olamayacaklarını bildirmişlerdir. THİF'nın önerisiyle Ankara'da verdiği iki konferans da çok başarılı oldu. Her yerde Kur'an sureleri temelinde Sovyet ülkülerini savundu ve özel mülkiyetin yok edilmesi gerektiğini anlattı. Gericilik artmaya başladığında, Meclis kararıyla görevli olduğu yerden çağırılıp koruma altında Ankara'ya getirilmiş ve THİF davasında mahkemeye çıkarılmıştır. Mahkemede kendi görüşlerini saklamamış, ama kısmen delil yetersizliği, kısmen de hükûmete karşı sözde darbe hazırlığı yapıldığı dönemde Ankara'da olmadığı için salıverilmiştir. Yalancı politikasından dolayı Kemal'den nefret etmekte, din temelinde komünizm propagandası yapmaktadır. Müslümanlık açısından komünist ilkelerin yayılması için çalışan bu adam, ustalıkla kullanılırsa çok faydalı olabilir. Son zamanlarda Enver'le bağlantıya girmekle suçlanmaktadır.[42]

(B. Mdivani'den sonra ve S. Aralov'dan önce) 1921 Mayısında Ankara'ya S. P. Natsarenus adlı bir sefir atanmış ve kısa bir süre bu görevde kalmıştır. Onun etkisiyle, TBMM 29 Eylül 1921'de 155 numaralı özel bir af kanunu çıkararak, THİF'dan mahkûm edilenleri serbest bırakmıştır. Bundan birkaç gün önce Sakarya Savaşı'nın kazanılması, Rusların yedek bir koz olarak ellerinde tuttuğu Enver Paşa'yı ikili ilişkilerde sorun olmaktan çıkarmıştı. Aralık ayında M. Frunze'nin Ankara'ya gelmesi ise, Dr. Yavuz Aslan'ın dediği gibi, "Türk-Sovyet ilişkilerinde zirve" oluşturmuştur [*M. Kemal – M. Frunze Görüşmeleri* (Kaynak Yay., 2002)].

Ayrıca Yücel Demirel'in TÜSTAV Yayınları'ndan çıkmış *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri* 2 adlı çalışmasında yer alan Süleyman Nuri'nin Doğu

42 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 12, Klasör: 17_36, Belge No: 252-255 (Rusça).

Komisyonu'na muhtemelen Temmuz-Ağustos 1921'de verdiği bir raporda "Ankara Halk Komünist Partisi" başlığı altında ilginç değerlendirmeler yer almaktadır (s. 191-193): "Ankara Halk Komünist Partisi Upmal yoldaş öncülüğünde, Halk Zümresi Partisiyle bizim Ankara hücresi birleştirilerek kurulmuştur. Türkiye'yi tanımayan Upmal yoldaş büyük bir iş yapmayı istemiş ve bu amaçla çok büyük miktarlarda paralar harcamıştır. Bu partinin ne bir komünist fikri, ne de devrimci bir karakteri vardır. Biz onu Komünist Partisi kabul edemeyiz, ancak bu partide birtakım komünist yoldaşlarımız çalışmışlardır. (...) Biz Türkiye komünistleri bu Partiden hiçbir fayda görmüyoruz, hatta Ankara'da illegal çalışan bizim komünist yoldaşlarımız malesef bu parti aracılığıyla açığa çıkmışlar ve ayrıca hükûmet tarafından tutuklanmışlardır. Ancak Nâzım Bey ve diğer yoldaşları da tutuklandılarsa, bu sadece Kemal'le şahsi hesapları olduğu içindir."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THİF'NİN İLK DÖNEMİNİN SONA ERİŞİ VE YENİDEN CANLANMASI KONUSUNDA ESKİ BİLGİLER

1. Sol Akımlara Ara Verilmesi (1921)

Çerkes Ethem'in başkaldırdığı sıralar, Ankara'da (Resmî TKF'nın organı olarak yayımlanan) *Yeni Dünya* gazetesi de hükûmete cephe almış ve eski sahibine karşı asker sevkini engellemek için, demiryolu işçilerini greve çağırmıştır; bunun üzerine 2 Ocak'ta *Yeni Dünya* idarehanesi hükûmet taraftarlarınca tahrip edilmiştir.[1] Gazetenin Sahib-i imtiyazı Arif Oruç ve arkadaşları tutuklanmıştır.[2] Resmî TKF da bu sıralar kendiliğinden kapanmış olmalıdır.

1 G. Jaeschke, "Kommunismus und Islam", *Die Welt des Islams*, cilt 20, s. 115.

2 27 Temmuz 1931 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan, "Eskişehir Işçilerine" hitaben [Nizamettin Nazif tarafından] yazılmış beyannamenin Arif Oruç çevresince ve tam bu aralık dağıtıldığı doğru ise bile, bu belgede Ethem olayı ile ilgili hiçbir şey söylenmemekte, yalnızca Bolşeviklik övülmektedir:

> Eskişehir İşçilerine
> Amele.. Köylü:
> Senelerdenberi dünyayı her taraftan saran kapitalizm zincirleri, bugün Rusya fıkara-yı kâsibesinin parçalayıcı bir darbesiyle kopup mahvolurken, Şark ve Garbin bütün mazlum ve masum, işçi ve köylü halk kütleleri yeni bir hayata nail olmağa susamış, kıyam ediyorlar.
> Ey işçi arkadaşlar. Ey dünyanın daima çalışan ve daima aç ve yoksul kalan namuskâr insanları...
> Bugün Şarkta doğan yeni güneş sizin sararan namuslu alınlarınıza renk ve hayat vermek için çalışıyor, çalışacak, muvaffak olacak.
> Ey Eskişehir işçileri...
> Dünyanın her tarafında bu güneşin nurundan istifadeye koşan işçi ve köylüye mani olmak isteyen kirli eller vardır. Ve her yerde bu kirli eller daima âtıl ve mazarrattan sâkıt bir hale getirilmiştir.
> Bunu yapan sizin Şark ve Garpteki işçi ve köylü arkadaşlarınızdır.
> Bugün bu cereyanın gayesi şu veya bu milletin istifadesine hadim olmak değildir. Bunun garez ve hedefi dünyayı kendilerine yemlik ittihaz eden kara devleri ezmek ve dünyayı dünya, insanları insan etmektir.

Ayaklanmayı desteklediklerı iddiasıyla, aynı ay içinde THİF ve *Emek* gazetesi çevresinden Salih Hacıoğlu, Ziynetullah Nevşirvanov ve daha başka birtakım kimseler tutuklanmışlardır. Mustafa Suphi ve 14 yoldaşının Karadeniz'de öldürülmeleri de, yine bu aralığa rastlamaktadır.[3]

THİF'nın Meclis'teki temsilcileri, 1 Şubat'ta partiyi tatil etmelerine karşın, kovuşturulmaktan kurtulamamışlardır.[4] Zaten Ocak ayı içinde parti üyelerinden bazıları tutuklanırken kurucu milletvekillerini vurmaya yönelen bir mekanizma da harekete geçirilmişti. İlk ihbar, Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine yapılmış ve (Yeşil Ordu ile ilgili olduğu anlaşılan) iki belgenin [belki THİF Beyannamesi ve Tamimi] bazı mebuslar tarafından memleketin çeşitli yerlerine dağıtılmasının, içinde bulunulan savaş koşullarına zararlı sonuçlar verebileceği belirtilmiştir. Bu başvurmayı E.H.U. Reisi Fevzi Paşa 19 Ocak 1921 tarih

---

Binaenaleyh bugün **size de düşen vazife** bu cereyana tâbi olmak ve bir an evvel Bolşevizmin nurlu güneşinden solgun **ovalarımızı**, sararan benizlerimizi, sönmek üzere olan hanümanlarımızı, talihsiz kalan **çocuklarımızı** kurtarmak ve diriltmek için çalışmaktır.
Haydi arkadaşlar haydi, işçiler ve köylüler, diriliniz ve deyiniz ki biz de Bolşevizmin insanî **esaslarını memleketimizde görmek is**tiyoruz.
Haydi arkadaşlar haydi.

3 Çerkes Ethem ayaklanmasından **sonra bas**tırılan sol akımlar dolayısıyla, Mustafa Kemal Paşa Meclis'te şu açıklamayı yapmıştır:
"Evvelâ Bolşevikleri iğfal etmek, Komünist renk ve şekil ve kisvesinde görünmek, Bolşevikleri **aldatmak, Bolşeviklere bu memleket** içinde bir feveran, derhal bir inkılâp, bir ihtilâl yapmak **imkânı olduğu kanaatını verdirmek** istediler ve bunun için gönderdikleri memur-u mahsuslarla **burada bir beyanname yazdılar. Evvelâ**: Eskişehir'de bulunan ameleyi isyan ettirmek istiyorlardı. **O ameleye hitaben bir beyaname** yazdılar, tab ettiler, oraya götürüp tevzi edeceklerdi. **Tabiî mûsvettesini yazdılar ve makinede** tab ettiler, ancak ondan sonrasına muvaffak olamadılar. **Bunların bu hareketi evvelce bizce** malûm idiyse de (fait-vak'a) halinde gösterelim dedik. **Fakat diğer taraftan Bolşevikler de bu adam**ların böyle mesleksiz ve mezhepsiz olduklarını anlamışlardır. **Binaenaleyh kendilerine hiyanete** daha müsait olan bir muhit, bir nokta-i temas aradılar. Onun için **Yunanlılarla dostluk taharri** ettiler. Böylece Bolşeviklerle, Yunanlılarla, aynı zamanda İstanbul'la ve aynı **zamanda İngilizlerle** böyle muhtelif kisvelere ve renklere ve zihniyetlere bürünerek muhtelif siyasetler takip ve muhtelif siyasetler düzdüler." *TBMM Zabıt Ceridesi*, cilt (8/1/1337), s. 227.
Moskova sefiri Ali Fuat Paşa da, 1921 Haziranında Çiçerin'e Ankara hükümetinin solculuğa **düşman olmadığını** söylemiştir. Ona göre, komünistler parti üyelikleri yüzünden tutuklanmış **değillerdir, fakat; "**Durmadan vahim taktik hataları işliyorlar ve şu anda Türk halkının kesinlikle **istemediği zamansız** bir içtimaî inkılâba kalkışarak Türk cephesini zayıflatıyorlar, TBMM'nin **kanun ve nizamlarına açıkça ve** doğrudan doğruya karşı koyuyorlardı. Bu hareketler muvacehesinde, **Türkiye'de bütün mesele** çıkarcılara karşı kanunu tatbik eden Türk memurlarının davranışı, **nasıl yanlış yorumlanabilir, anlamıyorum."** *The Nation* (7 Eylül 1921), s. 173'ten aktaran G. Harris, *Origins of Communism*, s. 94.

4 **"Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi Müdürlüğüne,**
Memleketteki fikir cereyanlarını ilmî bir mecrada yürütmek ve bu hususta halkı tenvir etmek **üzere, teşkiline teşebbüs ettiğimiz Halk İştirakiyun** Fırkası, bu sırada memleketin pek çok **muhtaç olduğu vahdet-i amâl ve efkârı muhafaza maksadıyle** bugünden itibaren terk-i faaliyet **etmiştir. Gazetenizle ilânı mercudur. 1 Şubat 1337.** Tokat Mebusu Nâzım - Karahisar **Mebusu Mehmet Şükrü"**
Hâkimiyet-i Milliye, No. 101 (2 Şubat 1921), s. 2.

ve 47 numaralı tezkereyle Heyet-i Vekileye aktarmış, Hükûmet Reisi Mustafa Kemal Paşa da 23 Ocak'ta durumu Ankara İstiklâl Mahkemesine bildirmiştir.[5] İstiklâl Mahkemesi ise, Çerkes Ethem'le Tokat Mebusu Nâzım arasında karışık ve pek ilginç bir ilişki kurarak, Nâzım Bey'in ifadesini alabilmek için "muktezi muamelenin ifasını" Meclis'ten istemiştir.[6] Bunun üzerine, Meclis'te önce Üçüncü Şube içinde tahkikat yapılmıştır. Sonra da, Genel Kurulun bir gizli celsesinde Tokat Mebusu Nâzım, Bursa Mebusu Şeyh Servet ve Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Beylerin dokunulmazlıklarının kaldırılmasına karar verilmiştir.[7]

Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde yapılan yargılama sonucunda, 9 Mayıs

5 Nurettin Paşa, E. H. U. Riyasetine 4 Şubat 1921'de ikinci bir telgraf çekerek tedbir alınması isteğini yinelemiş ve kendisinin Merkez Ordusu bölgesinde kovuşturmaya giriştiğini bildirmiştir: "THİF, beyanname, program ve nizamnamelerini, Ankara'da münteşir *Amele Emek* gazetesini bilâd ve kasabata is'al, tevzi ve teşkilâtı genişletmektedir. İştirakiyun Fırkası, orduya nüfuz ve hulûl etmek, meslek ve maksatları icabatından bulunduğu aşikârdır. Bu cemiyetler serbest bırakıldığı takdirde vatan ve memleket için tehlikelidir. Yarın tedabir kâfi değildir. Amasya'da *Hakyolu* namında, ilk nüshası dün neşrolunan İştirakiyun gazetesinin hükûmet marifetiyle seddettirildiği maruzdur." Mustafa Balcıoğlu, *Milli Mücadelede Merkez Ordusu* başlıklı, yayımlanmamış doktora tezinde, ATASE [Askerî Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı, Eski Harb Tarihi] Arşivi'nden (Klasör 605, Dosya 173, Fihrist 63.1) aktarıyor (s. 91, dn. 2).

Bu yapıtta, Nâzım Bey'in kardeşi Lütfü'nün Amasya'da faal olduğu, orada *Hakyolu*'ndan başka *Emel* adında Bolşevik ve THİF yanlısı bir gazetenin daha çıkmakta bulunduğu da belirtiliyor.

6 Kandemir, *Atatürk'ün Kurdurduğu TKP*, s. 134-36. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin B.M.M. Riyasetine yazdığı yazı, Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 539-4 1'de verilmektedir:

Bu ilişki anahatlarıyla şöyledir: Çerkes Ethem'in adamı Arif Oruç [*Yeni Dünya* başyazarı] –Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya gönderdiği delege Süleyman Sami - "Hafî" TKP'nden Baytar Bnb. Salih Hacıoğlu– THİF Reis-i Muvakkatı Tokat Mebusu Nâzım Bey,

7 THİF'nın üç milletvekili de, 1921 yılı başlarında kendi şubelerinde reis seçilmişlerdi: Nâzım (I), Şeyh Servet (IV), Mehmet Şükrü (V). Bu durum, herhalde söz konusu mebusların Meclisce "muteber" sayıldıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Damar [Zamir] Arıkoğlu, *Hatıralarım* adlı kitabında, Nâzım Bey'in Umumî Heyette yaptığı konuşmada komünistliği savunmasının ve bunun İslâm'la aynı şey olduğunu kanıtlamaya kalkmasının kötü bir etki yarattığını yazıyor (s. 221). Mehmet Şükrü ile Şeyh Servet'in kendilerini kurtarmak için teslimiyetçi bir tavırla hükümete yaltaklandıkları anlaşılıyor. Mustafa Kemal Paşa, bir yıl sonra Başkumandanlık Kanununun tartışıldığı 6 Mayıs 1922 günlü celse-i hafiyede şöyle demiştir:

"Şükrü Efendi'nin oynamak ve oynatmak istediği komedya neticesinde yakalandığı kanun pençesinden ne kadar büyük bir tezelzül ile kurtulduğunu unutacak kadar çok zaman geçmemiştir." *Nutuk*, Cilt II, s. 470.

Şeyh Servet Efendi, THİF'nın ikinci dönemine katılmamıştır. Onun "Fırkanın faaliyete geçtiğine dair neşrettiği... beyannameden malûmatım ve reyim yoktur" dediği "Bir İzah"ı *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde ve *Emek* dergisinin 4'üncü sayısında basılmıştır. *Katkı*, Sayı 1 (15 Eylül 1970), s. 18. Bu bilgiden *Emek*'in de yeniden yayımlanmaya başladığını anlıyoruz.

Aralov anılarında Şeyh Servet'in bu dönemde Sovyet Elçiliği'ne yaptığı bir ziyareti anlatmakta ve onu komünist maskeli bir ajan-provokatör diye nitelemektedir: H.A. Ediz çevirisi, s. 172-73. Nakşibendî Şeyhi Servet Efendi [Akdağ] hakkında, *TBMM Albümü (1920-1973)*'te şu bilgiler bulunmaktadır: Ahmet oğlu, 1880 Tosya doğumlu, idadî ve medrese mezunu, Arapça, Farsça ve Avar dili bilir; evli, beş çocuklu; 10 Haziran 1962'de ölmüştür.

Servet Akdağ 1948 yılında İstanbul'da *Hayatın Hayatı – Dinin Ruhu* diye iki küçük dinsel risale yayımlamıştır. Bunlardan birinin kapağında "Sabık Hatay Müftisi" kaydı vardı..

CARTE POSTALE
Correspondance
Adresse

Kaynak: RGASPI (Rusya Devlet Siyasi-Sosyal Tarih Arşivi), fon: 495, op. 266, d.: 116, belge no: 6-6a.

1921'de THİF'nın Meclis dışındaki ileri gelenlerinin ağır hapis cezalarına uğratılmasının yanı sıra Nâzım Bey de 15 sene küreğe mahkûm edilmiş, öteki mebusların ise sorumsuzluklarına karar verilmiştir. Çok dikkate değer bulunacak bir nokta, Yeşil Ordu'nun yargılanması biçiminde yürütülen bu davaya, Yeşil Ordu'nun (ve Halk Zümresi'nin) vârisi durumunda bulunan (resmî) Türkiye Komünist Fırkası'ndan yargıçların bakmış olmasıdır.[8]

2. Savaşın Son Yılı (1921-1922)

İzlediğimiz yöntem uyarınca, ilkin *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-25* kitabımda bu başlık altında yazdıklarımı aktarıp, sonra da buna yeni bilgi ve belgeler ekleyeceğiz.

Sakarya ile Dumlupınar Savaşları arasında geçen bir yıl, Anadolu'da solculuğun yeniden ortaya çıkışına tanık olmuştur. Türk-Sovyet ilişkilerinin en iyi olduğu dönem de budur. Böyle bir rastlantı karşısında, Ankara hükûmetinin dış politika nedenleriyle, solu bir süre daha hoşgördüğü akla gelmektedir. Yunan ordusuna kesin darbe vurulana kadar Sovyet yardımı almak gerekiyordu. Sakarya'da Anadolu savaşının sonuçlandırılamaması, bu gereksinimi açık bir şekilde ortaya koymuştu. Onun için bu kere, Birinci İnönü Savaşı'nın ertesinde olduğu gibi, barış umuduyla İtilâf devletlerine karşı Bolşeviklik lekesinden arınmış görünme çabalarına girişilmemiş; tam tersine, Sovyetler devrimcilikteki içtenliğimize inandırılmak istenmiştir.

Ukrayna Sovyeti Merkez Yürütme Kurulu üyelerinden ve Halk Komiserlerinden, Ukrayna ve Kırım'daki Kızılordu'nun başkomutanı Mikhael Frunze'nin, Ukrayna Sovyet hükûmetiyle TBMM hükûmeti arasında bir dostluk anlaşması yapmak üzere 13 Aralık 1921'de Ankara'ya gelmesi, Türk-Sovyet ilişkilerinin en yüksek noktasını simgelemektedir. Frunze'nin 23 gün süren ziyareti boyunca, yardım meseleleri konuşulmuş ve Yunanlılara karşı girişilecek kesin püskürtme hareketinin planları üstünde durulmuştur.[9] Yeni yılın Ocak ayının son gününde de, Türk-Sovyet münasebetlerinin gelişmesinde önemli bir rol oynayacak olan Büyükelçi Simeon İ. Aralov, Ankara'daki

---

8 Mahkeme Heyeti, Cebel-i Bereket Mebusu (Topçu) İhsan [Eryavuz], Antep Mebusu Emrullahzade Asaf [Kılıç Ali], Kütahya Mebusu İsmail/Cevdet [Izrap] ve Elâzığ Mebusu Hüseyin [Gökçelik] Beylerden kuruluydu. Bunlardan ilk ikisinin kesinlikle (Resmî) TKF üyeleri olduğunu biliyoruz.

9 L. Fischer, *Soviets in World Affairs*, I, s. 393. Sovyet askerî yardımı, geniş ölçüde Yudeniç, Denikin, Miller, Kolçak gibi Beyazların ordularına müttefikler tarafından verilmiş olup da, Bolşeviklerin eline geçmiş savaş malzemesidir. Ayrıca bkz. Bıyıkoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, s. 72/n. 117.

Frunze'nin Türkiye'yi ziyareti 25 Kasım 1921-15 Ocak 1922 tarihleri arasında yer almış ve bu sürenin yalnız 23 günü Ankara'da geçmiştir. Ziyaretle ilgili belgeler, 1960'ta *Mejdunarodnaya Jizn* dergisinin 7'nci sayısında yayımlanmıştır. Bkz. Selek, *Anadolu İhtilâli*, II, s. 9-10, 56, 287-288.

görevine başlamıştır.[10] 1922 boyunca, Sovyetler Anadolu'ya geniş çapta askerî yardım yapmaya devam etmişlerdir.[11] Bu sıralar esen yakın dostluk havasının etkisi ile, Ankara'da 1 Mayıs günü işçi bayramı olarak çok canlı bir şekilde kutlanmıştır.[12]

---

10 Aralov, Moskova'dan ayrılmadan önce, Ankara'da nasıl hareket etmesi gerektiği hakkında Lenin'den talimat almıştır:

"Tabiî, Mustafa Kemal Paşa sosyalist değildir; fakat öyle görünüyor ki, iyibir teşkilâtçı, kabiliyetli bir asker, bir millî burjuva devrimi yapıyor, ilerici yönelimleri olan bir insan, akıllı bir devlet adamı. Bizim sosyalist devrimimizin anlamını kavramış, Sovyet Rusya'nın lehinde bir tutumu var: Saldırganlara karşı bir kurtuluş savaşı yürütüyor. Halkın ona inandığını söylüyorlar. Biz de ona, yani Türk halkına yardım etmeliyiz. Sizin işiniz bu. Türk hükümetine ve Türk halkına saygı gösterin. Kibirli olmayın. İşlerine karışmayın. Çarlık Rusyası Türkiye ile yüzyıllarca döğüştü; bu tabiatıyle, halkın hafızasında büyük bir iz bırakmıştır. Bilirsiniz, güvensizlik çabuk geçmez. Onun için, bu sabır, dikkat, itina isteyen büyük bir iş; eski Çarlık Rusyasıyle Sovyet Rusya arasındaki farkı sözlerle değil, hareketlerle ortaya koyınak, akıllıca inandırmak gerekecek. Bu, bizim işimiz ve siz sefir olarak, onların işlerine karışmamak yolundaki Sovyet politikasını yürütmekle, halklarımız arasında gerçek dostluğun öncüsü olmakla yükümlüsünüz. Türkiye bir köylü, küçük-burjuva ülkesidir. Endüstrisi azdır, olanı da Avrupa sermayedarlarının elindedir. Az işçi vardır. Bunu aklınızda tutmalısınız." S. I. Aralov, *Vospominaniya Sovietskoye Diplomata* (Moskova, 1960), s. 34-37'den L. Fischer, *The Life of Lenin*, s. 541. Karş. H. A. Ediz çevirisi, s. 38-39.

Aralov, Ankara'da göreve başladığının haftasında (7 Şubat 1922), Meclis'e bir mektup göndererek, Sovyet hükûmetinin Türk dostluğuna verdiği önemi belirtmiştir. (Meclis'te bu mektup okunduktan sonra, "Rusya Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti Türkiye Mümessil-i Siyasiyesi"ne, Türklerin de aynı şekilde düşündüklerini göstermek ve bir teşekkür yazılmasını teklif etmek üzere konuşanların, Erzurum mebusu Hüseyin Avni ve Antalya mebusu Hamdullah Suphi gibi mukaddesatçı ve milliyetçi kimseler olmaları dikkati çekmektedir.) *TBMM Zabıt Ceridesi*, cilt 17 (20/2/1338), s. 55-58.

11 Armaoğlu'nun Sovyet kaynaklarından aktardığı yardım listesi (*Siyasî Tarih*, s. 635/n. 23), 1922'yi tam kapsamamaktadır; yardım bu yıl boyunca da devam etmiştir. Örneğin, bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 1165.

Rakovski'nin Fischer'e gizlice söylediğine göre, 1922'de yardıma devam edilmesi sorunu, yüksek Sovyet yöneticilerini hayli bölmüştür. Yapılan tartışmalarda Savaş Komiseri Troçki kayıtsız şartsız yardımı savunmuş; Stalin grubu ise, geçen yıl Türkiye'nin Gürcü topraklarına karşı hareket tarzını hatırlatarak itidal gösterilmesini istemiştir. Fakat Lenin'in Troçki'yi tutmasıyla, Türkiye'ye bolca askerî malzeme ve müşavir gönderilmiştir. *Soviets in the World Affairs*, I, s. XV.

12 Mustafa Kemal'in Frunze için verilen şölende nutuk ve daha sonra, Ukrayna ile imzalanan 2 Ocak tarihli Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması'nın TBMM tarafından onaylanması dolayısıyla, Lenin'e çektiği telgraf için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, cilt 2, 26-29 ve Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, s. 72.

1 Mayıs 1922 Pazartesi sabahı, Ankara'da İstasyon civarında törenlerle kutlanan bu bayram için, bkz. *TSA 1908-1925*, s. 464-466.

Ayrıca, "Ankara işçileri, İstanbul'da Türkiye Sosyalist Cemiyetine [!] ve Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisine, İstanbul Mürettipler Cemiyetine, Makrıköy (Bakırköy) İşçi Derneğine, *Tevhid-i Efkâr*, *İleri*, *Vakit*, *Akşam*, *İkdam* gazetelerine âtideki telgrafı çekmişlerdir:

"Zalim emperyalizm ve kapitalizmle mücadele eden dünya işçilerinin Bir Mayıs bayramını Anadolu işçileri derin bir samimiyetle kutlarken siz yoldaşlarını da hürmetle selâmlar.

Türkiye İşçiler Birliği Murahhası Numan" *Hâkimiyet-i Milliye*, No. 497 (3 Mayıs 1338), s. 2. Bundan, İstanbul milletvekili Numan Ustanın Ankara'daki –çoğu İmalât-ı Harbiye işçilerinden oluşan– T.İ.B. adlı sendikayı yönettiğini anlıyoruz. [Kısa bir süre sonra İmalât-ı Harbiye tesisleri Adapazarı'na aktarılacaktır.]

Ancak, bütün bu –özü gereğince sermaye aleyhtarı– gösterilerin gerisinde, Millî Mücadele yöneticilerinin boy göstermeye başlayan işçi hareketini istilâcı düşmana karşı yöneltmek ama-

1. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın Canlanması

Sakarya Savaşı'nın hemen ertesinde, B.M.M.'nin çıkardığı bir kanunla, "taklib-i hükûmet maddesinden dolayı" Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce mahkûm edilen solcular serbest bırakılmışlardır.[13] Bu çevre, altı ay kadar sonra, *Yeni Hayat* dergisini çıkarmış ve THİF'nı canlandırmıştır.[14]

Yeni Hayat, uluslararası solun tarihinde önemli bir gün olan, 1871 Paris Komünü'nün bastırılmasının yıldönümünde (18 Mart) yayımlanmaya başlamıştır.[15] THİF'nın bu dönemdeki tutumu, *Yeni Hayat*'ta yer alan bir beyan-

---

cı olduğu açıktır. Nitekim, Falih Rıfkı (Atay), 1922'de yazdığı bir "1 Mayıs" makalesinde şöyle diyordu:

"Yarı aç Türk amelesi ile büsbütün aç Türk burjuvası arasındaki bu zoraki kavgaya memlekette hükûm süren asıl sermaye bıyık altından gülüyor. Eğer 1 Mayıs bu memlekette sermaye tahakkümüne karşı ecir sınıfın bayramı ise, ey bütün vatan ehli, kadın, erkek [sansür] bey, ağa, hepimiz dağlara çıkalım ve kırlara düşelim, 1 Mayıs 10 Temmuz'dan daha canlı bir bayram günümüz olur." (*Eski Saat* adlı derleme kitabında: –İstanbul Akşam, 1933– s. 95-96.)

13 29 Eylûl 1337 tarih ve 155 numaralı özel af kanunu için bkz. Düstur (Üçüncü Tertip), Cilt II, s. 145.

Meclis, Hiyanet-i Vataniye vb. kanunlarla mahkûm edilen öteki mahpuslardan bir kısmını da 1921 Aralık ve 1922 Ocak aylarında çıkardığı af kanunlarıyla serbest bırakmıştır (Selek, *Anadolu İhtilâli*, II, s. 313-314). Fakat, solcuların affı onlardan üç ay önce olmuştur. Laqueur'ün bir Sovyet kaynağından naklen yazdığına göre, Ankara hükûmeti hapishanedeki Türk komünistlerini serbest bırakmak ve "Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden suçlu olanları" mahkemeye sevketmek için Ruslara söz vermiştir. *Communism and Nationalism in the Middle East*, s. 21/n. 12. Nitekim, 19 Teşrinievvel 1921 tarihli *Ziya* gazetesinde de, Anadolu Komünistlerinin "Türk-Rus muahedesi mucibince" serbest bırakıldıkları belirtilmektedir. Bkz. (der.) Ali Ergin Gûran, *Bulgaristan Komünist (dar Sosyalist) Partisi'nin Türkçe Gazetesi*, s. 12.

14 G. Harris'in Frunze'nin anılarından aktardığına göre, (1921 sonlarında) Arif Oruç'un *Yeni Dünya*'sı –bu kere "Seyyare" takısı olmadan– yeniden çıkmaya başlamış ve bu yayın hayatı 1922 Martına kadar devam etmiştir.

Yeni Hayat'ın sahip ve müdürü (eski Tokat mebusu) Nâzım'dır. Fırkanın öteki iki mebusu (Mehmet Şûkrû ve Şeyh Servet), bu kere çalışmalara katılmamışlardır. THİF'nın faaliyete geçirildiği, *Yeni Hayat*'ın 3'üncü sayısında açıklanmıştır. (G. Harris'in bildirdiğine göre, Hoover kütüphanesinde bulunan, bir el ilânı, THİF'nin 1922 Nisanında eski üyelerini kayıt tazelemeye davet ettiğini göstermektedir: s. 178/n. 19.)

Aynı el ilânı *Yeni Hayat*, Sayı 8'in de içinde vardır:

"9 Mayıs Halk İştirakiyun Fırkası'nın yevm-i mahsusudur. [1921'de İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği mahkûmiyet kararının tarihi!] Merkez-i umumînin içtimağâhı olan İkaz Matbaası dahilindeki dairede badezzeval saat birden beşe kadar ziyaret kabul olunur.

THİF Merkez-i Umumisi

THİF'nın Ankara Heyet-i Merkeziyesi teşekkül etmiş ve hükûmete beyannamesini vererek faaliyete başlamıştır. İçtimâ mahalli Tahtakale'de İkaz Matbaasıdır. Azânın tecdid-i kayd ettirmek üzere müracaatları ilân olunur."

İkaz Matbaası, Mehmet Şûkrû Bey'e aittir.

Şeyh Servet Efendi'nin ise "fırkanın faaliyete geçtiğine dair neşr ettiği beyannameden malûmatım ve reyim yoktur" dediği "Bir İzah"ı, *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde ve *Emek* dergisinin 4'üncü sayısında basılmıştır: *Katkı*, Sayı 1 (15 Eylûl 1970), s. 18. Bu bilgiden, *Emek*'in de yeniden yayımlanmaya başladığını anlıyoruz.

15 Bu münasebetle, "muhtelif Şark memleketlerinin Ankara'daki sosyalist ve komünistleri, Rus sefarethanesinde, sefarethanedeki komünist yoldaşların davetiyle toplanarak Paris Komunası'nın

nameden anlaşılmaktadır.[16] Buna göre, "Marxizm platformasında bulunan" THİF'nın Türkiye sorunları hakkındaki görüşü, "bütün dünya komünist fırkalarının ve onları kendi etrafında toplayan, mensup olduğumuz Üçüncü Komünist Enternasyonal'in de nokta-i nazarıdır". Özetle, "Türkiye'nin küçük mülkiyet ve müstahsil köylülerin ekseriyeti esasına istinat eden hayat-ı iktisadiyesinin bugünkü vaziyeti" karşısında seçilecek yol, "memleketin dahilinde burjuva demokrasisi usulüyle ıslahat yapmak ve emperyalizme karşı ileride mukavemet edebilmek ve başlanmış olan millî inkılâba ekseriyet olan köylülerin iştirakini teyit ve idame eylemek için, zaruri olduğu veçhile, iktisadî teceddüdat ve teşkilât vücuda getirmektir".

"Mustafa Kemal Paşa'nın [1 Mart 1921 tarihli] nutkunda 'memleketin asıl efendisi' olduğu ilân edilen köylünün ağır vergilerle beli bükülmüş ve büyük çiftlik eshabiyle mütegallibenin tazyikatından ve defaatle Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde de yazıldığı veçhile, mahalli hükûmet cihazının adem-i kifayesinden dolayı, iktisaden perişan ve bitkin bir hale gelmiştir". Buna rağmen, kurtuluş savaşının yükünü köylü sınıfı başarıyla taşımaktadır. Fakat, "harp hitam bulur bulmaz, memleket dahilinde (arazi, vergiler ve idare meselelerinde) derin iktisadî bir yenilik vücuda getirmek ihtiyacı katidir. Aksi takdirde, terhis edilmiş asker ve köylülerin harpten sonra sık sık asayişsizlikler ihdasıyle hükûmet makinesini zayıflatmak ihtimali mevcuttur."

Böylelikle, THİF'nın birinci ömründe gözlemlediğimiz iki özellikten biri olan, köylü sınıfının üstünde ısrarla durulması, bu dönemde de devam etmektedir. Fakat, öteki özellik, yani İslâmla uzlaşma çabası bu kere yoktur. Yalnız, aynı bildiride Amerikan, Belçika ve Fransız sermayesinin Türkiye'ye gelerek, İngilizlerin işlettiği Arap ülkeleriyle aramızda bir "rekabet sahası" aç-

---

hatırasını tesit etmişlerdir." Toplantıda, "Türkiye sosyalist ve komünistlerinden Ahmet Hüsnü, Ahmet Hilmi, İsmail Hakkı, Bahaeddin, Dr. Tevfik Rüştü (Menteşe), Cemile Nevşirvanova, Salih Hacıoğlu, Hulusi (Afyonkarahisar), Ziynetullah Nevşirvanov, Abdülkadir, Affan Hikmet, Kenan, Mehmet Şükrü (Afyonkarahisar), Mehmet Vehbi, Nâzım, Dr. Nizamettin Ali, Numan Usta (İstanbul), F. Bekture" ve Mustafa (Siverek) yoldaşlar hazır bulunmuştur. Bkz. K.P., "Paris Komunası Hatırasının Tes'idi", *Yeni Hayat*, Sayı 2 (25 Mart 1922), s. 14-25. Ayrıca bkz. A. Cerrahoğlu, s. 451-54: "Bir Kutlama Töreni."

16 "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'ne Beyannamesi", *Yeni Hayat*, Sayı 3 (1 Nisan 1922), s. 1-4. Bu metin (tarafımızdan) yeni harflere çevrilerek *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı 11 (Eylül 1969), s. 410-14'te yayımlanmıştır. Daha sonra, söz konusu bildiri de dahil olmak üzere 1, 2, 3 numaralı nüshaları (1921 Ocak ayında yayımlanan *Emek 1* ile birlikte) tıpkı-basımlı çevrimi çıkmıştır: Katkı Yay. *Yeni Hayat*'ın ilk sayılarında daha çok çeviriler yer almıştır. Örneğin:

- F. Engels, "Komünizm Prensipleri" 1, s. 15-16; (Sayı 2, s. 6-8).
- E. Varga, "Cihanşümul Kapitalist İktisadiyatının Buhranı" (Sayı 1, s. 7-8; Sayı 2, s. 9-11; Sayı 3, s. 9-13; Sayı 4, s. 5-12).
- Madam A. Kollontay, "Fahişelik ve Onunla Mübareze Çareleri" (Sayı 2, s. 3-4; Sayı 3, s. 14-15; Sayı 4, s. 14-16; Sayı 5, s. 13).
- "Troçki'nin Nutku" (Sayı 2, s. 4-5).

mak istediklerine, hükûmetin dikkati çekilmektedir. THİF'na göre, "böyle bir sermaye mücadelesinin neticesi ise, iki mütearrız sermayedar grubunun tesiri sevkiyle, Türk ve Arap, iki kardeş kavmin mücadelesi olacaktır. Şarkta ve bilhassa Şark-ı Karîbte millî inkılâplar devresine girmiş bulunuyoruz. Şu halde haricî siyasetimiz, bize daima kardeş ve daima hayırhah olan Irak, Suriye, Hicaz, Mısır ve saire Şark İslâm memleketlerindeki akvam ve camiaların Garp istilâcılarına ve onların adamlarına karşı mücadelelerinde, hürriyet ve istiklâl için çırpınan bu kardeşlere her türlü yardım esasına istinat etmelidir".

Türk halkının "Misak-ı Millî" umde-i esasiyesini destekleyen THİF Cenova'da emperyalist devletlerin bir konferans hazırladıkları yolundaki söylentiler üzerine, böyle bir toplantıyı önlemek için yayımladığı, "Cihan Amele ve Köylüsüne ve Üçüncü Enternasyonal Vasıtasıyla Komünist Fırka ve Teşkilâtlarına Beyanname" ile Anadolu savaşının gerçeklerini açıklamaya çalışmış ve bütün dünyanın emekçi ve solcularını yardıma çağırmıştır.[17]

THİF'nın 1922 yılında yaptığı çalışmalar hakkında bütün bildiklerimiz, [Fırkanın nâşir-i efkârı olduğunu ancak son sayılarında ilân etmekle birlikte, başından beri besbelli parti organı olan] *Yeni Hayat* dergisinde çıkan yazılardan ibarettir.[18] THİF, süregelen savaşı etkilemek için Yunan ve Türk ordularına bildirilerle seslenmiştir.[19] Bundan sonra çalışmalar kongre hazırlığı çevresinde yoğunlaşmış olmalı. Nâzım Bey, 14 Ağustos'ta yayımlanan, "Fırka Kongresinin Anadolu İstiklâl Mücahedesiyle Alâkası Nedir?" başlıklı yazısında, Komintern yönergeleri doğrultusundaki parti bildirisi uyarınca şu açıklamayı yapmaktadır:

"Fırka halli kabil-i tehir olmayan mesail-i dahiliyeyi bile, bugünkü istiklâl mücahedesi karşısında iskat ve imhâle taraftardır. Ve emperyalistlere karşı memleketin istiklâlini muhafazaya âzim olan bugünkü hükûmete bu azminde sabit kaldıkça müzaheret kararındadır."[20]

---

17 "Anadolu Avrupa istilâcılarının sersem bir aleti olan Yunan saflarına karşı istiklâl için üç senedir kanlı bir harp ikame ediyor. Bu kuvvetler hep Anadolu emekçileri, fakir köylüleri, Anadolu'nun masum ve mazlum evlâtlarıdır." *Yeni Hayat*, Sayı 5 (15 Nisan 1922), s. 1-2.

18 *Yeni Hayat*'ın ilk sayısının arka kapağında yönetim ve denetim kurulu üyelikleri seçimlerinin sonuçları ilân edilen, tüzüğü de üçüncü sayıda yayımlanan "Türkiye Kooperatif Şirketi'nin girişimcileri arasında Salih (Erzurum), Mustafa Lütfi ve Sırrı (Siverek), Ali Rıza (Amasya), Mehmet Şükrü (Afyon) gibi milletvekillerinin yanı sıra, THİF'ndan Nâzım, Salih Hacıoğlu, Hilmi, Affan Beyler de bulunmaktadır.

Yeni Hayat'ın (bizim görmediğimiz) 7'nci sayısında çıkan bir şiir ("1 Mayıs"), *Katkı*, Sayı 14-15 (Mayıs-Haziran 1975), s. 22'de yeni harflere aktarılmıştır.

19 *Yeni Hayat*'ın 15'inci sayısında (8 Temmuz 1922) çıkan "THİF Merkez-i Umumîsinden: Yunan Köylü, Amele ve Askerlerine Bir Hitap" (s. 12-13) [ve "Yunan Komünistlerinin Beyannamesi" (s. 10)] –tarafımızdan– yeni harflere çevrilerek *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı 4 (Şubat 1969), s. 328-32'de yayımlanmıştır. [Dergi bu yazılara, bir Türk, bir de Yunan işçisinin anılarını eklemiştir.]

20 *Yeni Hayat*, Sayı 19 (14 Ağustos 1922), s. 9-10.

Aralov'un anılarından aktarıldığına göre, Sovyet Elçisiyle sıkı temas halinde olan (eski Tokat mebusu) Nâzım, 1922 Temmuz ayında yapılan hükümet seçimlerinde "Rus taraftarı" bir kabine kurulması için onun yardımını istemiş ve kendi grubunun Mecliste 120 oy toplayabileceğini iddia etmiştir. Fakat, bu teklifi şüpheyle karşılayan Aralov Nâzım'ın niyetlerini hükümete haber vermiştir.[21] Bilindiği gibi, yeni kabineyi Rauf [Orbay] kurmuştur; bir süre sonra da, "*Yeni Hayat* mecmuasında Başvekil Hüseyin Rauf'u tenkit eden 'Başvekilin Ensesine Bir Tokat' başlıklı sert bir yazının çıkması üzerine" bu dergi kapatılmıştır.[22]

THİF, "hükümetçe musaddak programındaki madde-i mahsusaya tevfikan" 15 Ağustos 1922'de ilk kongresini toplamaya karar vermiş ve Ankara'da bulunan parti merkez-i umumîsi, illerdeki heyet-i merkeziyelerin delegelerini seçip yollayabilmeleri için, bir ay öncesinden kongre ilânını taşra gazetelerine göndermiştir.[23] Bu kongreye hükûmet önce izin vermiş ve bütün

---

Yeni Hayat, Sayı 18 (5 Ağustos 1922)'de çıkan, ilk kongrede THİF Programının ekonomik yanlarıyla, özellikle toprak sorunu açısından ilgili olarak yapılmak istenen değişiklikler üstüne bir yazı, (tarafımızdan) yeni harflere çevrilerek *Aydınlık Sosyalist Dergi*, Sayı 12 (Ekim 1969), s. 485-87'de yayımlanmıştır: "İktisat İşleri."

THİF'nin Yakın Doğu'daki ulusal kurtuluş hareketleriyle ilgili görüşü, *Yeni Hayat*'ın 20'nci sayısında (22 Ağustos 1922) verilmiştir. Bu yazı, (tarafımızdan) yeni harflere çevrilerek, *Proleter Devrimci Aydınlık*, Sayı 2-16 (Şubat 1970), s. 255-56'da yayımlanmıştır.

Bunlardan başka, THİF'nın düşünsel çerçevesi hakkında bir fikir vermek için, *Yeni Hayat*'ın çeşitli sayılarında çıkan, Nâzım Bey'in iki makalesi, bir manzume, Tufan imzalı bir yazı, Affan Hikmet'in bir makalesi eSeR'lerin yargılanmaları hakkında bir fırka kararı, Komintern'den 4'üncü Kongre hakkında bir açıklama ve Ankara işçilerinin fırka kongresine delege seçimleri üstüne bir haber, Belgeler bölümüne alınmıştır. (Derginin son sayılarında partinin adına, THİF ile özdeş olarak TKP denmesi dikkati çekiyor.)

21 G. Harris, *Origins of Communism in Turkey*, s. 111. Bu kaynakta, Aralov'un anılarının *International Affairs* dergisinde çıkan İngilizce özetine gönderme yapılmaktadır. Paul Dumont, *Du Socialisme à l'Internationalisme* adıyla yayımlanan çalışmasındaki "Le Mouvement Communiste Anatolien en 1992" makalesinde Aralov'un 1960'ta yayımlanan Rusça anılarında bu konunun 160. sayfada yer aldığını göstermektedir. Türkçedeki Hasan Ali Ediz çevirisinden (*Bir Sovyet Diplomatının Anıları*) böylesi bir bölüm yer almamaktadır.

22 F. H. Tökin, *Türk Tarihinde Siyasî Partiler*, s. 67.

Tunaya'ya göre, 21 Temmuz 1922'de "Rauf Bey kabinesi her türlü komünist propagandasını kat'i surette men'etmiştir." *Türkiye'de Siyasî Partiler*, s. 532.

Yeni Hayat'ın kapatılmasına yol açan yazıyı Nizamettin Nazif [Tepedelenlioğlu] Bey'in yazdığı söylenmektedir.

G. Harris'in bize bildirdiğine göre: Kord-Ruwisch, *Zeitungswissenschaft*'ın 1926 yılına ait 4 numaralı nüshasında, *Yeni Hayat*'ın 1922'de 26 sayı kadar yayımlandığını yazıyormuş. Bu hesapça, dergi Eylül'de kapatılmış olmalıdır.

23 *Bolu* gazetesinde yayımlanan (No. 125-18 Temmuz 338-s. 2),

"Halk İştirakiyun Fırkası Birinci Kongresi" başlıklı ilâna göre, bu toplantının gündemi şöyledir:

"1 - Merkez-i umumînin şimdiye kadar olan faaliyetine dair raporu.

2 - Fırka program ve nizamnamesinin tadil veya tasdiki.

3 - Şarkta komünist fırkalarının millî cereyanlara ait nukat-ı nazarlarıyle ittihazı lâzım gelen vaziyeti tesbiti.

hazırlıklar açık olarak yapılmıştır. Fakat son anda, kongreye yabancı delegelerin katılmalarının kanunsuz olduğu önce sürülerek izin kaldırılmıştır. Bunun üzerine, ilk THİF kongresi ancak illegal bir durumda yapılabilmiştir.[24]

Rauf Bey hükûmeti, çok geçmeden THİF'nı kapattırmış ve bazı üyeleri hakkında da casusluk suçlamasıyla kovuşturma yaptırmıştır.[25] Fakat, bun-

4 - Komünist Enternasyonal'in dördüncü kongresine azimet edecek murahhasların intihabı.
5 - Anadolu'nun dahilî ve harici siyaseti hakkında izahat.
6 - Sosyalist ve halkçılar ile müştereken emperyalizme karşı birlik cephesi teşkili.
7 - Anadolu'da sanat birlikleri meselesi.
8 - Komünist Enternasyonal'in son faaliyeti hakkında malûmat.
9 - Köylü ve amele ve münevverler arasında faaliyet ve irşadat tarzlarıyle arazi meseleleri.
10 - Fırka matbuatının tarzı nasıl olmalıdır?
11 - Yeni merkez-i umumî ve maliye tetkik komisyonu ve hakem heyeti intihabatı.
12 - Fırka beyannamesinde musarrah olan (Yunan ordusunu inhilâl ettirmek için Yunan halkına ve askerlerine hitaben yazılacak beyanname)nin kongrece teyidi."

(Bu kaynaktan yararlanmamızı, Şevket Süreyya Aydemir sağlamıştır.)

A. Cerrahoğlu, s. 455-57'de aynı gündem, Mersin'de çıkan 17 Temmuz 1922 tarihli (Yıl 1, Sayı 43) *Doğru Öz*'den aktarılıyor. Bu gündem, *Yeni Hayat* dergisinin 8 Temmuz 1922 tarihli 15'inci sayısında, s. 14'te ve 22 Temmuz 1922 tarihli 17'nci sayıdan itibaren birçok sayının arka kapaklarında yayımlanmıştır.

24 14 Ağustos 1922 tarihli *Yeni Hayat*'ta (sayı 19), "Yoldaş Radek Ankara Komünist Kongresine müsaade eden hükûmeti tebrik ediyor" başlığı altında, *Izvestiya*'da çıkmış bir makale özetlenmektedir.

"Kongreye Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde işçi ve çalışan köylüler" gelmiş (F. H. Tökin, *Türk Tarihinde Siyasî Partiler*, s. 67); ayrıca S. Zorin'in başkanlığında, (eski Fransız subayı) J. Sadoul, (*l'Humanité* yazarlarından, avukat) Marcel Paz, karısı (*Clarté* yazarlarından, K. Marx'ın torunu) Magdeleine Marx-Paz ve (müşavir-tercüman sıfatıyla) Ahmet Cevat [Emre]'tan kurulu bir Komintern heyeti (bkz. Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, "Ahmet Cevat Emre'nin Moskova Hatıraları Dolayısıyla - Cevap Veriyor", *Tarih Dünyası*, Sayı 6 –Mayıs 1965– s. 168) katılmış; bunlardan başka, "sendika hareketleri uzmanı" "Golman" diye bir Alman [?] (bkz. Tökin, s. 67) ve daha birtakım yabancı gözlemciler de hazır bulunmuştur. *Der Weltbolschewismus* (Leipzig, 1938) adlı bir nazi derlemesindeki G. Jaeschke'nin Türkiye üstüne yazısında (s. 498-502), Leonid ve Friedrich'in *Angora*'sından [Ankara 1922, Kaynak Yayınları] aktardığına göre, Kongreye ("Bu memlekette bir proletarya ihtilâli için vakit henüz çok erkendir" diyen) bir Alman delegesi, dokuz dil konuşan Afrikalı bir zenci de gelmiştir.

Kongrede, Sovyet Büyükelçisi Aralov Rusya'yı, Azerbaycan Büyükelçisi Abilov da Kafkasları temsil etmiştir. İlk oturum Sovyet büyükelçiliği binasında yapılmış, öteki oturumlara Eylül'ün ilk haftasında devam edilmiştir. G. Harris, s. 112-13.

28 Ağustos 1922'de Ankara'da *Yeni Hayat* idarehanesinde verilen bir çay ziyafetinde, yabancı delegelerden birçoğunun hazır bulunduğunu, A. Cerrahoğlu'nun *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı* adlı kitabının sonundaki klişeler arasında yer alan [*Doğru Öz*'den?] bir kupürün altyazılarından öğreniyoruz. Yukarıda adları geçenlerden Leonid ve Friedrich, Alman K.P.'nin yayın organı *Rote Fahne*'nin muhabirleridir. Resimde, ayrıca, *Doğru Öz* yazarları Ata Çelebi ve Gültekin ile *Yeni Hayat* yazarları Tekinalp (İsmail Hüsrev), Nizamettin Nazif, Hüsnü, mürettiplerden Tahsin ve başkaları görülmektedir.

Bu konuda arşiv belgelerine dayalı bilgiler ve kongre tutanakları bu çalışmamızın ileriki bölümlerinde ayrıntılı biçimde yer almakta ve belgelere dayanmayan kimi bilgilerin geçersizliğini ortaya koymaktadır.

25 Degras, TKF'nın [THİF] 1922 Ekiminde yasa dışı edildiğini söylemektedir. Moskova'da Türkçe olarak çıkan *Kızıl Şark* adlı aylık derginin Kasım 1922 tarihli ilk sayısında yayımlanan Ahmet Cevat [Emre]'ın "Türkiye'de Komünist Hareketi" yazısıyla, "TBMM Hükûmetine Karşı THİF'nın Protestosu", Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, s. 371-75'te ay-

dan önce, parti kongresinin delege olarak seçtiği Salih Hacıoğlu, Nizamettin Nazif [Tepedelenlioğlu], Ziynetullah Nevşirvanov ve daha üç kişi Dördüncü Komintern Kongresi'ne katılmak üzere Moskova'ya gitmek fırsatını bulmuşlardır.[26]

---

nen verilmektedir. Altında beş imza bulunan [Kızıl Sendikalar Merkez İhzarî Bürosu Kâtibi ve Profintern'de Murahhas: *Mahmud Ahmet* –Komünist Enternasyonal 3'üncü Kongrenin Heyet-i Murahhasa Kâtibi: *Orhan* - THİF Kâtib-i Umumisi ve Komünist Enternasyonal 3'üncü Kongresine Heyet-i Murahhasa Reisi: *Salih Hacıoğlu* - Türkiye Komünist Gençler İttifakı İhzarî Bürosundan: *Nedim* -Türkiye Komünist Kadınlığı Murahhası ve Kadınlar Şubesi Müdiresi: *Cemile Nevşirvanov*]– bu protestoda şöyle denilmektedir:

"İşçi ve Köylülerin omuzları üzerinde kurduğunuz tâk-ı zaferleri geçerek tahtlarınıza sağlamca yerleşmek imkânını bulur bulmaz bütün vaadlerinizde yalancı olduğunuzu meydana koydunuz: 12 Eylül tarihinden itibaren 'THİF'ni resmen ilgaya, işçi ve köylünün sesini boğmağa teşebbüs ettiniz. 'THİF' sınıfî bir varlıktır. O, Türkiye işçi ve köylülerinin teşkilâtıdır. Bu sınıflar mevcut oldukça fırka yaşayacaktır.

Son günlerde Ankara'da ve taşralarda birçok yalan ve iftiralarla ve utanmadan Rusya Hükümeti casusluğuyla itham ederek birçok arkadaşlarımızı tevkif ve hapsettiniz. Bütün Türkiye işçi ve köylüleri şahittir ki: Arkadaşlarımız masumdur. İsnat ve ithamlarınız yalandır, iftiradır. Fırkamızı dağıtmak, gazetelerimizi kapatmak ve arkadaşlarımızı hapsetmek teşebbüsleriniz hep Lozan konferansına giderek memleket menafiini birtakım coğrafî hudut tashihatı perdesi altında Avrupa burjuvalarına satmağa karar verdiğinizden ve Komünistlerin ise bu siyasetinizin içyüzünü halka açarak maskenizi yere çarpmasından korktuğunuzdan ve zaferden sonra yapacağınızı vaadettiğiniz dahilî ıslahatı isteyecek unsurları susturmak istemenizdendir."

[Türk delegasyonuna Salih'in başkanlık, Orhan'ın (Sadrettin Celâl) kâtiplik ettiği Komintern Kongresi, 3'üncü değil, 4'üncü kongredir!]

26 Salih Hacıoğlu (1880-1955), bu Kongre'de Ankara temsilcilerinin İstanbul'dan gelen delegelerle birlikte teşkil ettikleri Türk heyetinin başkanlığını yapmıştır.

Bu zat 1903 yılında İstanbul'daki Askerî Baytar Mektebi'nden birincilikle mezun olmuştur. Bkz. Muzaffer Bekman, *Veteriner Tarihi* (1940), s. 253. Buradaki kayıttan, memleketinin Trabzon, baba adının Süleyman olduğu anlaşılmaktadır. Sayın Naki Cevat Akkerman'dan 19 Mart 1966 tarihli konuşmamızda öğrendiğimize göre, Salih Hacıoğlu 1910-12 yıllarında, aynı okulda "Emraz-ı İntaniye" hocalığı yapmıştır. Daha sonra, Ankara'daki 5. Kolordu Hayvan Hastahanesi müdürlüğüne tayin edilmiş ve burada sol harekete karışmıştır; bkz. yukarıda Bl. II/B/Ayrım 4-5. Hayvan Hastahanesi müdürü iken, maiyetine tayin edilen eski öğrencilerinden Affan ve Kenan Beyler de onun etkisiyle solcu olmuşlardır; hatta Tokat mebusu Nâzım Bey'i de solculuğa çekenin Bnb. Salih olduğu söylenmiştir. (Affan sonradan Kafkasya'ya gitmiş ve orada ÇEKA reisliği etmiştir; Kenan ise, bir süre sonra sol hareketten ayrılmış, tarım bakanlığında çalışmaya başlamış ve bir ara da KaracaBey Hara müdürlüğünde bulunmuştur.)

Nâzım Hikmet'in, Salih hakkında bir şiiri vardır: "Otuzdokuzuncu Yıldönümü", *Yeni Şiirler* (Sofya: 1962), s. 18-19'dan Tevetoğlu, s. 529'da.

Üçüncü Kongre'den sonra, Komintern İcra Komitesi'nin istişarî reye sahip üyeleri arasında adı görünen Salikh (Degras, *Communist International*, s. 454), gıyabında seçilmemişse, Salih Hacıoğlu değil, Salih Zeki veya Suphi'nin Bakü'daki partisinden arta kalan bir başka Salih olmalıdır. Fakat, bu örgüt Dördüncü Kongre'den önce tamamen tasfiye edilmiştir (bkz. Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s. 1157: Şark Cephesi kumandanlığı Hariciye Şubesi'nin 15/7/1338 tarihli raporu). Yalnız Ahmet Cevat "istişarî murahhas" sıfatıyla bu kongre'ye gelmiştir.

Üye sayısı Komintern tutanaklarında belirtilmemiş olan, İstanbul'daki Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, Dördüncü Kongre'de üç delege ile temsil edilmiştir: Sadrettin Celâl, (Sakallı) Celâl [Yalnız] ve –Dr. Şefik Hüsnü'nün tavassutuyla doğrudan doğruya Berlin'den gelen- Vedat Nedim [Tör]. Tutanaklarda üye sayısı 300 kişi olarak belirtilen, Anadolu'da örgütlenmiş THİF ise Dördüncü Kongre'ye altı delege göndermiş, fakat bunlardan ikisi (Cemal ve Galip adında iki işçi) kabul edilmemiştir (bkz. G. Harris, s. 113 ve s. 179/n. 25). S. Hacıoğlu, N. Nazif ve Z. Nev-

O arada THİF/TKP Merkez Komitesi'nin görevlendirdiği Affan Hikmet, Mersin'e giderek bir Kilikya Umum İşçiler Konferansı toplamıştır. Çukurova'daki (Mersin, Adana, Tarsus, Osmaniye vb.) fabrika, demiryolu ve liman işçilerini temsil eden 42 delege 5 Ekim 1922'den itibaren üst üste üç gece Ata Çelebi'nin evinde toplantı yapmıştır. Affan Hikmet'in anılarına göre, konferansın gündemini dört sorun oluşturmuştur:

1. Memleketin dahilî ve haricî vaziyeti
2. Türkiye proletaryasının vazife ve gayesi
3. Teşkilât
4. İkinci Profintern kongresine delege seçilmesi.

Konferansta Kızıl Profintern mümessili olarak yoldaş Rayevski hazır bulunmuştur. İlk konuda Affan Hikmet'in, ikincisindeyse Rayevski'nin bildirileri okunmuştur. Tartışmalardan sonra, hükûmet işçi sınıfına vaadlerini yerine getirmezse desteklenmesinden vazgeçilmesine karar verilmiş; işçilere öteki sınıflarla eşit haklar, 1 Mayıs ve 7 Kasım (Ekim Devrimi) bayramlarının tanınması, sendikaların yasal güvenceye kavuşturulması, yılda iki hafta izin, (ücretli) sosyal sigorta ve toplu sözleşme olanakları istenmiştir. Örgütlenme biçimi olarak bir Umum Kilikya İşçileri İttifakı kurulmuş ve merkez bürosu seçilerek oybirliğiyle Kızıl Profintern'e katılmıştır. Bu uluslararası örgütün Moskova'da yapacağı 2. kongreye gitmeleri için de dört delege seçilmiştir.[27]

Komintern'in Dördüncü Kongresi'nde, başkanı (Salih Hacıoğlu) Anadolu (THİF), sekreteri (Sadrettin Celâl) ise İstanbul komünistlerini (Aydınlık/TİÇSF) temsil eden Türkiye delegasyonu adına, sekreter iki kere konuşmuş ve Ankara'da yapılan komünist tutuklamalarıyla İstanbul'da Türki-

---

şirvanov'dan başka, yetkisi onaylanan dördüncü delege, Anadolu heyetinden kısa bir süre önce İktisat öğrenimi yapmak üzere Moskova'ya gelen İsmail Hüsrev [Tökin] olmalıdır. Kongrenin 17 Kasım 1922 Cuma günkü 13. oturumunda okunan "Üye Kontrol Komisyonu Raporu"ndan anlaşıldığına göre, bu dört kişiden de ancak ikisine delege olarak oy kullanma hakkı tanınmış, (muhtemelen S. Hacıoğlu ile Z. Nevşirvanov'a!) öteki ikisine ise misafir kartı verilmiştir. Bkz. *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, s. 62. Bakû'dan gelip de o sıralar Moskova'da öğrencilik eden Şevket Süreyya [Aydemir], Nâzım Hikmet [Ran] ve Vâlâ Nurettin [Vâ-Nû]'den hiçbiri bu Kongre'de delege değildi.

Dördüncü Kongre'deki Türk delegasyonu hakkında bkz. N. N. Tepedelenlioğlu, "A. C. Emre'nin Moskova Hatıraları Dolayısıyla Cevap Veriyor" *Tarih Dünyası*, Sayı 4-7 (1 Mart-15 Haziran 1965), s. 478-481, 72-74, 167-168/176, 255, 259 (vd.). Bu konuda arşiv belgelerine dayalı bilgiler ve kongre tutanakları bu çalışmamızın ileriki bölümlerinde ayrıntılı biçimde yer almakta ve belgelere dayanmayan kimi bilgilerin geçersizliğini ortaya koymaktadır.

27 A. Hikmet, "TKP Millî Azadlık Savaşı Devrinde - Anılar", *Yeni Çağ*, Kasım-Aralık 1964, s. 656 vd. Ayrıca bkz. D. Şişmanov, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, s. 117; R. P. Kornienko, *Türkiye'de İşçi Hareketleri 1918-1963* (Rusça), s. 42'den Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler* (1), s. 39; G. Harris, *Origins of Communism*, s. 114. Bu çalışmamızda Kilikya Konferansı tutanakları ileriki bölümlerde yer almaktadır. Katılımcılar, ele alınan konular ve kabul edilen kararlar konusunda ilgili bölüme bakınız.

ye İşçi(ler) Birliği (Derneği)'nin kapatılmasına karşı çıkmıştır.[28] Bu konuşmaların ilkinde, İstanbul'daki (Rum çoğunluklu) Beynelmilel İşçiler İttihadı'nın, Komünistlerce yapılan Birleşik Cephe çağrısını, işçilerin henüz yeterince eğitilmiş olmadıkları gerekçesiyle "sabote etti"ği suçlaması da dikkati çekiyor.

2. Anadolu Solculuğunun Sönüşü

30 Ağustos zaferinden Lausanne konferansına kadar geçen iki ay içinde, Anadolu solculuğu kesinlikle sona erdirilmiştir. Bu olayın nedenlerini anlayabilmek için, söz konusu dönemin askerî ve siyasal durumunu hatırlamakta fayda vardır. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış ve Mondros mütarekesini, sonra da Sèvres muahedesini imzalamıştı. Bu anlaşmalar uygulanmaya başlayınca, Türk halkı direnç gösterdi. Doğu'da Ermeniler yenildi ve Sovyetler'le anlaşıldı. Güneyde Fransızlar püskürtüldü, Güneybatıda İtalyanlarla uzlaşıldı. Batıdan gelen Yunanlıların yenilmesi ise, iki yıldan fazla sürdü. Fakat Dumlupınar'dan sonra Yunan savaşının sona ermesi, bütün sorunları çözmüş olmuyordu. Boğazlar hâlâ İtilaf devletlerinin işgali altındaydı. Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkması ve yeni bir devletin meydana çıkması sonucu olarak genel savaş ertesinin durumu da bütün genişliğiyle yeniden gözden geçirilmeyi gerektiriyordu. Ankara hükûmeti bir an önce Misak-ı Millî sınırlarını uluslararası bir anlaşmayla onaylatmak, Marmara bölgesini ve Trakya'yı yabancı askerden temizlemek istiyordu. İngilizler ise, Boğazların egemenliğini elden çıkarmamak amacıyla, eski koşullarda ısrar ediyorlar ve Ankara hükûmeti zora başvurmaya kalkarlarsa savaşacaklarını öne sürüyorlardı. Gerçekte, tarafların hiçbirinde dövüşecek hâl kalmamıştı.

Ankara hükûmeti, İzmir kurtarıldıktan sonra dış politikasını barışçı yollarla yürütmeye karar vermiştir. Bu aşamaya kadar alınan Sovyet askerî yardımına artık gerek kalmamıştır. Millî Mücadele yöneticileri, yeni devletin Sovyetler'in nüfuzu altına girmemesini istemişler, onun için de Batılılara yanaşmışlardır. Böyle yapmakla, hem bağımsız kalınabileceği, hem de Lausanne konferansında hasımlarımızın daha kolay yumuşatılabileceği umulmuştur. Bu yüzden, Dumlupınar'dan sonra girişilen bastırma hareketinde, solcuların hükûmete yönelttikleri birtakım sivri eleştirilerin ancak vesile edilmiş olduğu düşünülebilir. Asıl amaç, Sovyet etkisinden sıyrılmak, Batılı devlet-

28 Bkz. *TSA 1908-1925*, s. 830-835.

Karş. *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, s. 67-84. Bu kaynakta, sekreter Sadrettin Celâl (Antel)'in yine Orhan takmaadıyla Almanca *Inprekorr*'un 2 Aralık 1922 tarihli 228'inci sayısında çıkan bir makalesinin çevirisine de yer verilmektedir: "Kemalizmin Yeni Yönelişi" (s. 85-91).

lere yaklaşmak ve bunun kanıtlarını ortaya koymaktır. Sovyet hükümeti ve Komintern çevresi ise, Anadolu'nun dış politikadaki yeni tutumu karşısında eski tutumunu çabuk değiştirmemiş; iç politika bakımından da, solcuların ezilmesini protesto etmekle birlikte, yine ulusal burjuvazinin desteklenmesi gerektiği görüşünü sürdürmüştür.[29]

Komintern Yürütme Kurulu, Mudanya Mütarekesi'nden iki hafta önce yayımladığı bir bildiride, komünist olmadığı özellikle belirtilen Türk hükûmetinin Boğazlar sorununu barışçı yollarla çözmek isteyişini ve dünyayı yeni bir savaşa sürüklemekten geri duruşunu takdirle karşılamakta ve İtilâf devletlerinin proletaryasını, kendi hükûmetlerinin emperyalist politikalarına karşı baskı yapmaya kışkırtmaktadır.[30]

Moskova'da 5 Kasım-5 Aralık 1922 tarihleri arasında toplanan Komintern Dördüncü Kongresi'nde ise, Türk delegelerinin ısrarı üzerine[31] sola karşı girişilen hareket hakkında "Türkiye'nin Komünistlerine ve Çalışan Halkına" hitaben, milliyetçi burjuva hükûmetini kınayan bir "Açık Mektup" yazılma-

---

29 13 Eylûl 1922 tarihli *Il Giornale d'Italia* gazetesinin Moskova özel muhabiri, Türk zaferinin komünist çevrelerde ve kamuoyunda yarattığı memnunluğu kaydettikten sonra, şu gözlemde bulunmaktadır:

"Sovyet hükûmeti ile Ankara hükûmeti arasındaki münasebat zahiren daima meveddetkârane görünmesine rağmen uzun zamandan beri bârit ve endişeli bir şekil almıştır. Kemal Paşa hazretlerinin Ruslarla akdetmiş olduğu hususi itilâflara rağmen, Rusya ile daha ziyade uzlaşmaktan son derece ihtiraz etmekte ve her Rus teklifine karşı ihtiyatkâr davranmakta olduğu anlaşılıyor."

"Dünya Muvacehesinde Yeni Türkiye" dizisi, *Ayın Tarihi*, sayı 57-58-59 (Birinci Kânun 1928 - İkinci Kânun, Şubat 1929), s. 4231-32.

30 Erkek ve kadın İşçiler! Türk hükûmeti bir işçi ve köylü hükûmeti değildir. O bir zabit tabakası, münevverler hükûmetidir. O bizim ideallerimize uymayan bir hükûmettir. Bunun için, hiç şüphe yoktur ki, iktisaden Türkiye ne kadar ilerlerse, Türk işçi sınıfının da o nisbette bu hükûmet aleyhine savaş yapması lâzım gelecektir. Lâkin buna rağmen, Türk işçileri anlıyorlar ki, hükûmet hakkındaki nokta-i nazarları ne olursa olsun, Türkiye'nin savaşı fakir bir köylü milletin beynelmilel kapital tarafından esir edilmesine karşı yaptığı bir savaştır. Beynelmilel proletarya sınıfı da, Türk hükûmetine karşı olan münasebetine bakmaksızın, kendi menfaati namına İtilaf emperyalizminin Türkiye'ye karşı yeniden silâh kullanmasına ve İngiltere'nin cihan hâkimiyeti menfaati uğrunda Avrupa proletaryasının kanını dökmesine engel olmalıdır."

Moskova 25 Eylûl 1922 "Komünist Enternasyonal'in Umum Cihan İşçilerine Beyannamesi: Türk Milletine Sulh, Avrupa Emperyalizmine Karşı Muharebe", *Ziya*, Sayı 47 (11 Teşrinievvel 1922), s. 1.

Eylûl buhranında Türk hükûmetinin gösterdiği sabır, Komintern'in birtakım sosyalist kuruluşlara gönderdiği bir açık mektupta da övülmüştür (4 Aralık 1922). Bkz. Degras, *Communist International*, I, s. 407.

[Leningrad Kütüphanelerindeki Türkçe tarih kitaplarının künyelerini gösteren bir katalogda, TKP (*Kompartii Turtsii*) tarafından 1922 yılında yayımlanan iki broşürün kaydına rastladım, fakat bunları görme olanağını bulamadım: *Türkiye Emekçilerinin Kurtuluş Yolları*, Kitap I, 16 s. ve *Türkiye Emekçileri Dostlarınızı Tanıyınız*, 8 s. Bkz. Istoriçeskaya literatura na turetskom yazıke, hranyaşçayasya v Bibliotekah Leningrada svodnıy annotirovannıy katalog 1729-1963. Sostavil A. H. Rafikov. (Leningrad, 1968), s. 155: No. 787-788.]

Ayrıca bkz. K.E.Y.K.'nin 15 Aralık 1922-15 Mayıs 1923 için hazırladığı raporun TKP bölümü: *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, s. 92-93.

31 Türk delegesi Orhan'ın konuşması için bkz. *TSA 1908-1925*, s. 830-834.

sı kararlaştırılmıştır.[32] Ancak, dış görünüşüne karşın, Türk solcuları aslında kendileri bakımından, İkinci Kongre'de saptanan parti çizgisinin değişmediğini öğrenmişlerdir: Onlara düşen ödev, ulusal kurtuluş hareketini desteklemek, yani burjuva devrimine yardımcı olmaktı. Yürütme Kurulu'na yöneltilen eleştirilere cevap veren Radek, Türk hükûmetini kendisine hiç değilse düşman etmek istemeyen Sovyet politikasını solcu gelişme teorisinin gerekleriyle parlak bir şekilde örterek, İkinci Kongre'de kabul edilen tezlerin Doğu'daki hareketler için sınıf mücadelesinden bahsetmediğini hatırlatmış, Marx'ın da –devrimci olduğu sürece– burjuvaziyi desteklemeyi savunduğunu söylemiştir. Kongre, son günlerde Türkiye'de halifenin dünyevî iktidarından mahrum edilmiş olmasını [Saltanatın lâğvı: 1 Kasım 1922] memnunlukla karşılamakta ve ulusal kurtuluş hareketlerinin gelişip yayıldıkça, pan-İslâmist dinsel sloganlardan somut siyasal isteklere geçilmesinin bir örneği olarak görmektedir.[33] Türk delegasyonunun reisi, Ankara hükûmetinin

---

32 15 Kasım 1922 tarihli *New York Times*'ta da, "Sovyetler Türkleri İkaz Ediyor" başlığı altında şu haber yayımlanmıştır (bkz. O. Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*):

"(Özel muhabirimiz Walter Duranty bildiriyor)

Ankara Hükûmeti Rusya'dan yardım almaya devam etmek istiyorsa Türk komünistlerine karşı uygulamakta olduğu baskı yöntemlerine son vermek zorunda kalacaktır. Sovyet yayın organı *Izvestia* bu sabahki sayısında Milliyetçi Türk Hükûmeti'ne hitaben yayınladığı başmakalede Ankara Hükûmeti'ni sert bir dille uyarmakta ve Türkiye'deki yönetici kadrolarda şu sıralarda meydana gelecek bir bölünmenin hiç de arzu edilir bir durum olmadığını belirterek şöyle devam etmektedir: 'Rus işçi sınıfı Türk komünistlerini ve Türk işçilerini yoldaşları olarak kabul etmekte, onların acı ve sevinçlerini paylaşmaktadır. Rusya proletaryası, emperyalizmin saldırılarına karşı desteklemiş olduğu ve ileride de desteklemeye hazır bulunduğu yoldaşlarının insafsızca baskılara maruz bırakılmasına seyirci kalamaz. Yalnız Rusya Komünist Partisi değil, bütün Rus işçi ve köylüleri Türkiye'deki komünistlere ve Türkiye proletaryasına karşı Türk burjuvazisinin uygulamakta olduğu baskı yöntemlerini şiddetle protesto eder. Türk ve Rus halklarının içinde bulundukları dostluk ve işbirliği havasının sürdürülmesi için Ankara Hükûmeti'nin Türk Komünistlerine karşı uygulamakta olduğu sistematik baskıya derhal son vermesi gerekir.'"

G. Jaeschke'nin *Kurtuluş Savaşı Kronolojisi II* (1922-1923) adlı yapıtında aktardığına göre, Komintern'in Dördüncü Kongresi'nde, 20 Kasım 1922 günü, Türkiye'de Köylü Sovyetlerinin kurulması istenmiş; 30 Kasım'da da Varga, "Türkiye'de baskıda olan köylülerin toprak ağalarına karşı millî mücadeleden sonra savaşmaları"nı önermiş ve bu öneri, kongrenin son gününde (5 Aralık) kabul edilmiştir.

Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi adlı derlemede ise, Dördüncü Kongre'yi izleyen günlerde Komintern çevresince 1923 yılında *Inprekorr*'da yayımlanan protestolara şu örnekler veriliyor:

10 Şubat - KEYK'nin "Dünyanın Tüm Devrimci İşçi ve Köylülerine Çağrısı: Türkiye'de Devrimci İşçi ve Köylülerin Kovuşturulmasına Karşı Çıkalım!"

19 Mart - (Haber) "Türkiyeli Komünistlere Açılan Dava"

4 Haziran - (Hristo Kabakçiyev'in makalesi) "İstanbuldan Mektup: Kemal Paşa Hükûmeti İşçi Örgütlerine Karşı"

29 Haziran - (Eric Verney'in haberi) "İstanbul'da Komünist Sanıkların Davası –1 Mayıs– Beraatle Sonuçlandı"

9 Temmuz - (Henri Saulnier imzalı haber) "Türkiye'de Yeni Tutuklamalar (Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu), (s. 94-109).

33 Degras, *Communist International*, 1, s. 383 ve 385.

Anadolu solunu yok edişini büyük bir kızgınlıkla protesto ededursun,[34] Radek Kongre'de şöyle konuşmuştur:

"Türk Komünistlerine, partiyi kurduktan sonra ilk ödevlerinin millî kurtuluş hareketini desteklemek olduğunu söylediğimizden ötürü bir an pişman olmadık. Şimdi bile, baskılara rağmen, Türk yoldaşlarımıza diyoruz ki, içinde bulunduğunuz zaman, sizi yakın geleceğe karşı kör etmesin. Kendinizi, size baskı yapanlara karşı koruyun.. fakat unutmayın ki, kesin savaşa başlayacağınız tarihî an gelmemiştir; daha çok yolunuz var."[35]

Bu sözler, uzun yıllar için, Anadolu solculuğunun mezar taşı kitabesi sayılabilir.

34 Salih Hacıoğlu, "Burjuva Beyefendiler!" diye seslendiği Ankara hükûmeti erkânına, THİF "sınıf menfaatlerinin çatışmasına rağmen, millî mücadele sırasında haklı taleplerinde dahi ısrar etmemiştir. Sizler ise, işçiyi ve köylüyü parlak vaadlerle aldatmak için her şeye başvurmakta kusur etmediniz" demektedir. "'Komünist Fırkası' kurup kalpaklarınıza kırmızı şerit geçirdiğiniz günleri unutmadık. Anadolu'da basın, toplanma ve birleşme hürriyeti vardır diye, kendi resmî yayınlarınızda ve Millet Meclisi'nizde kopardığınız yaygaralar kulaklarımızda hâlâ çınlıyor. Bununla beraber, zafer takını işçilerin ve köylünün omuzları üzerinde kurmak fırsatını bulur bulmaz vaadlerinizin sahteliği anlaşılmakta gecikmedi."

35 Degras, I, s. 380.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

THİF'NIN İKİNCİ DÖNEMİ (1921-1922) HAKKINDA YENİ ERİŞİLEN BİLGİLER

1. Yeniden Kuruluş ve Etkinlikler

Şimdi yeniden Salih Hacıoğlu'nun Komintern'e raporuna dönebiliriz.

II. Hapisten Çıktıktan Sonra
1- Hapisten Çıktıktan İkinci Devre-i Faaliyete Geçinceye Kadar
2- İkinci Devre-i Faaliyetten Birinci Kongreye Kadar

1- 29 Eylül 1921 tarihinde (Mecliste bu sırada hükûmete karşı bir aleyhtarlık uyanmıştı çünkü Sakarya harbinde hükûmet kendisinden beklenen muvaffakiyeti temin edememişti. Bu aleyhtarlığı bazı mebuslar bize müzaheret suretinde de izhar ediyorlardı. Mahaza Şuralar sefiri Natseranus'un Mustafa Kemal Paşa üzerine icra-yı tesir etmesi bizim affımıza sebep olmuştu) hükûmetin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi tarafından bakiye-i müddet-i cezaiyeleri affolan arkadaşlar bulundukları mahallerden ancak Teşrinievvel nihayetine kadar Ankara'ya gelebildiler. Bütün arkadaşlar Ankara'da toplandıktan sonra hususi bir içtima akdolundu. Bu içtimada atideki kararlar verildi.
a- İki ay kadar faaliyete geçmemek ve etrafı dinlemek, hükûmetin nokta-i nazarını tedkik ve tespit etmek.
b- Arkadaşların ortaya koyabileceği sermaye ile bir bakkaliye şirketi açarak birkaç arkadaşın maişetini temin etmek.
c- Arkadaşlardan bir kısmı da dörtte bir hissesi fırkaya ait olan sinemada çalışmak.
d- Arkadaş Salih Hacıoğlu'nun Sakarya Harbi esnasında Kırşehir'e naklolunan matbaada çalışmak üzere, Kırşehri'ne gitmesi.

Bu kararı müteakip Ankara'da beş altı yüz lira sermaye ile bir bakkaliye şirketi tesis olundu. Affan, Kenan ve Ahmet arkadaşlar bu şirketin idaresine memur edildi. Hilmi ve Abdülkadir arkadaşlar da sinemayı işletmeye memur edildi. Arkadaş Salih Kırşehir'e hareket etti ve orada şahsi teşebbüsle *Kurtuluş* gazetesini neşretmeye başladı. [Şubat 1922] *Kurtuluş*'un neşri Nâzım ve Affan üzerinde fena bir tesir yapmış. Yani Salih'in ifratkârlık yaparak dolayısıyla kendilerine de bir mazarrat dokunacağından korkmaya başlamışlar ve bu saik ile Ankara'da *Yeni Hayat* mecmuasını çıkarmak için diğer arkadaşların da muvafakatini alarak matbaanın Kırşehir'den Ankara'ya naklini kararlaştırmışlar. Matbaa Ankara'ya nakl olunduktan sonra *Yeni Hayat* neşrolunmaya başlandı. Aynı zamanda bir kooperatif nizamnamesi de kaleme alınarak hükûmete tasdik ettirildi. Ve evvelce tesis olunan "Ucuzluk Pazarı Şirketi" kooperatife devredildi. Şu arada sinemadaki fırka hissesi bir misli daha tezyid edilerek sinemanın nısfı fırkaya mal edilmiş oldu.

2. İkinci Devre-i Faaliyetten Birinci Kongreye Kadar
1- İkinci Defa Faaliyete Geçmek Hazırlıkları
2- Faaliyete Geçtikten sonra

1- İkinci defa faaliyete geçmek hazırlıkları esnasında vukua gelen bazı hadiseleri, fırka hayatı itibarıyla haiz oldukları ehemmiyete binaen kaydetmek lazımdır. Salih Hacıoğlu, Nevşirvanov ve Hilmi arkadaşlar aralarında görüştükten sonra artık fırkanın faaliyete geçmesi lüzumunu ileri sürdürdükleri zaman Şükrü, Nâzım ve Affanlar bu bâbda isticalin muvafık olmadığını dermeyan ettiler. Mahaza bunların tereddüdü nazar-ı dikkate alınmayarak hükûmete verilmesi icap eden beyannamenin ihzarı Nevşirvanov'a havale edildi. Bundan her nasılsa haberdar olan Nâzım telaşa düştü ve bu beyannamenin gizlice matbaada olunup bir emr-i vaki yapılmasından korktu. Bunun üzerine matbaanın hafiyeler tarafından tarassut altına alındığı ve Salih matbaada kaldıkça hükûmet fevkalade kuşkulanacağından bahisle ve şeytanetkâr bir dolapla, Salih Hacıoğlu aleyhine bir komplo vücuda getirir ve bir içtima akdederek matbaaya Salih Hacıoğlu'nun yerine Kenan memur edilir. Aynı zamanda bu içtimada muvakkat bir riyaset intihabı ileri sürülerek Şükrü, Nâzım ve Kenan'dan mürekkep bir heyetin intihabına karar verilir. Bundan maksat bütün işleri elde tutmak ve istedikleri şekilde tedvir-i umûr etmek idi.

18 Mart – Paris Komünası Merasimi
Şuralar sefarethanesi Paris Komünası münasebetiyle yapılacak merasime Komünist arkadaşları davet etmişti. O vakte kadar arkadaş Salih Hacıoğlu sefir Aralov ve Komintern mümessili Golman arkadaşlarla henüz temas etmemişti. Merasimin hitamında herkes dağıldıktan sonra Aralov, Golman ve Salih Hacıoğlu arasında üç saat devam eden bir mülakat ve fırka hakkında birçok münakaşat vukua geldi. Nihayet fırkanın resmen faaliyete geçmesi zamanının geldiğine dair arkadaş Salih'in dermeyan ettiği mütalaat tasvip olundu ve hatta Aralov'un Mustafa Kemal Paşa'ya münasip bir tarzda bu meseleden bahsetmesi de

takarrûr etti. Ertesi gün mülakat ve neticesi Salih Hacıoğlu tarafından arkadaşlarına nakledildiği zaman bilhassa Nâzım, Şükrü, Affan hiç de memnun olmadılar. Fakat diğer arkadaşlar bilakis memnun kaldılar. Ve fırkanın resmen faaliyete geçmesi artık bir emr-i vaki haline geldi. 28 Mart 1922 tarihinde akd olunan resmî bir içtimada hükûmete verilecek beyanname kıraat ve aynen kabul edilerek ertesi gün hükûmete verildi. Ve fırka ikinci defa faaliyete geçmiş oldu.

2- Faaliyete Geçtikten sonra
Teşkilât, propaganda, neşriyat.
Fırka faaliyete geçmek için akdettiği merkez-i umumi içtimaında [Geçici MK] Ahmet, Hilmi, Ziynetullah, Şükrü, Salih, Abdülkadir, Affan, Kenan, Mustafa, Nâzım arkadaşlar mevcut idi.[1] Hükûmete verilen beyanname bu on arkadaş tarafından imza edildi. Eski merkez-i umumi azalarından Karahisar Mebusu Hulusi şu sırada faaliyete geçmenin tamamen aleyhinde bulunduğundan içtimada hazır bulunmadı ve faaliyete de iştirak etmedi. Kadın arkadaşlardan Ankara'da yalnız Cemile Nevşirvanova bulunuyordu. Fakat içtimada hazır değildi. Zaten Nâzımistler kadınların içtimada bulunmasını istemiyorlardı. Kadınlar yüzünden burjuvazinin hücumlarına maruz kalınacağından korkuyorlardı.

1- Teşkilât
Merkez-i umumi teşkilâtı: Merkez-i umumi, icra heyeti, riyaset heyeti olarak bir teşkilât vücuda getirildi. Yapılan intihabatta, Ziynetullah, Salih Hacıoğlu, Nâzım riyaset heyetine Hilmi, Ziynet, Şükrü, Salih, Affan, Kenan, Nâzım icra heyetine intihap olundu.[2]

Bu anlatımda net biçimde görüldüğü gibi Salih Hacıoğlu, 1922 Eylülü sonrası psikolojisiyle THİF içinde 2 ekibin kendilerinin ve "Nâzımist" adını verdiği Nâzım Bey ve başkalarının bulunduğunu ifade etmektedir. Aslında THİF'nın 2. dönemi diyebileceğimiz bu dönemde Mart – Ağustos 1922 arası dönemde THİF'nın örgütsel ve politik yönetiminde ağırlık Nâzım Bey'de olmuş ve Salih Hacıoğlu Ankara dışında, güneydeki çalışmaları yönetmiştir. Bu durum Ağustos 1922'de toplanan THİF Kongresi'nde Merkez Komitesi adayları 2 liste halinde çıkmış ve ilk turda Salih Hacıoğlu seçilmek için de yeterli çoğunluğu sağlayamamıştır. Aşağıda ayrıntıları görüleceği üzere

1 Soyadı olmadığı için bu kişilerin kimliğini saptamak güç olmaktadır. Başka birtakım belgelerden, burada anılan kişilerin uğraş ya da mesleklerini öğrenebiliyoruz: Ahmet – İlkokul öğretmeni; Hilmi – eski subay, küçük tüccar; Ziynetullah Nevşirvanov: gazeteci; Şükrü [Koç] – milletvekili, Salih [Hacıoğlu] – Baytar Binbaşı; Abdülkadir – ziraat mühendisi; Affan [Hikmet] ve Kenan – Baytar Yüzbaşı; Nâzım [Resmor] – eski milletvekili; ondan bir önceki isim olan Mustafa ise, Mustafa Nuri midir, THİF Kongresinde Amasya delegesi olarak gelen ve işinden atılan Mustafa öğretmen midir, yoksa Halk Zümresi'nden Siverek milletvekili Mustafa Lütfü [Azer: 1879-1939] müdür? Belli değil!

2 Kaynak için yukarıda Bölüm II/ dipnot 1'e bakınız.

THİF Merkez Komitesi'nin siyasal yönlendirmesi konusunda yetkili Komintern temsilcisi Golman çoğu kez Nâzım Bey ile karşı karşıya gelmiştir.

Paris Komünü'nün kuruluşunun (51.) yıldönümüne denk getirilerek 18 Mart 1922 Cumartesi günü, haftalık 16 sayfa "ilmî, içtimaî, iktisadî ve siyasî mecmua" *Yeni Hayat* dergisi (sahip ve müdürü Nâzım olmak üzere) yayımlanmaya başlamıştır.

Aynı günün gecesinde, Rus sefaretinde[3] bir müsamere verilmiş; marşlar söylenmiş, şiirler okunmuş, nutuklar okunmuştur (*Yeni Hayat*, Sayı 2, 25 Mart 1922, s. 14-15). Azerbaycan sefiri Abilov'dan sonra, "Prof. Golman" Paris Komünü hakkında konuşma yapmıştır. Rus sefiri Aralov'un kendisi konuşmamış, karısı piyano çalmış, küçük oğlu şiir okumuştur. "Komünist Enternasyonale mensup Türkiye Komünistleri rüesasından Nâzım Yoldaş" da kısa ve veciz bir söylev vermiştir. Toplantıya katılanlar arasında Türkiye sosyalist ve komünistlerinden şu isimler de vardır:

Ahmet Hüsnü
Ahmet Hilmi [Millet bahçesi müsteciri]
İsmail Hakkı
Bahaeddin [Şimendifer umur-u cerriye müdir-i sabıkı]
Dr. Tevfik
Dr. Tevfik Rüştü (Menteşe mebusu)
Cemile Nevşirvanova
Salih Hacıoğlu
Hulusi (Afyon mebusu)
Ziynetullah Nevşirvanov
Abdülkadir
Affan
Hikmet
Kenan
M. Şükrü (Afyon mebusu)
M. Vehbi [Sarıdal]
Nâzım
Dr. Nizamettin Âli [Sav]
Numan Usta (İstanbul mebusu)
F. Bektora (?)

3 Paul Dumont'un andığımız makalesinde, Fransız Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerine atıfla Ocak 1922 sonlarında Ankara'daki Bolşevik delegasyonun ana misyonunun Anadolu'da komünist propagandayı organize etmek olduğu ve Semen İvanoviç Aralov'un başkanlığındaki heyetin Mougin'in bir telgrafına göre yaklaşık 80 kişinin bulunduğu belirtilmektedir. 1922 ilkbaharından itibaren bu delegasyonun faaliyetlerine Anadolu'nun değişik kentlerinde Vneştorg (Dış İşleri Halk komiserliği) yerel temsilciliklerinin çalışmalarının eklendiği vurgulanmaktadır.

1923 başlarında hazırlanmış bir Rus raporu,[4] Ankara'daki demiryolu işçileri arasında bir hayli [200 kadar] üyesi olan İstanbul merkezli TSP Ankara önderlerinin 1922 Şubat sonlarında TKP'ne kabul edilmek üzere başvurduklarını, ama kendilerinden Komintern'in 21 Şartı'nı kabul ettiklerini yazılı olarak basına açıklamaları istenince, yanıt vermedikleri ileri sürülüyor. Bu belgeye göre, aynı kişiler, THİF'nın yeniden faaliyete geçtiğine dair Beyannamesi'ni yayımlamasından kısa bir süre sonra, ikinci bir başvuruda bulunmuşlardır. Bu kere, onlara ortak bir uzlaşma komisyonu kurularak her üyenin ayrı ayrı Komintern bildirisini ve tüzüğünü kabul etmesi önerilince, birleşmeden tamamen vazgeçmişler. Ama TSP'li bazı işçiler THİF'na katılmıştır.

Yeni Hayat'ın ilk sayısının arka kapağında bir "Türkiye Kooperatif Şirketi" ilânı vardır. Bu girişimin yöneticileri arasında THİF'lılardan başka Halk Zümresi'ne üye dört mebus adı göze çarpıyor: Meclisi idare azaları Salih Ef. [Yeşiloğlu, 1877-1954][5] (Erzurum) ve M. Lütfi Ef. [Azer, 1879-1939] (Siverek); aza namzetleri Sırrı B. [Tayanç, 1876-1923] (Siverek) ve Ali Rıza Ef. [Özdarende, 1876-1952] (Amasya). Bunların ilk üçü, daha sonra İkinci Gruba girecek, dördüncüsü ise bağımsız kalarak yeniden mebus seçilecektir.

Yeni Hayat'ın 1 Nisan 1922'de çıkan üçüncü sayısına 8 sayfalık bir ek verilerek 54 maddelik "TKP Nizamname-i Dahilîsi" yayımlanmıştır. Bu sayının başında, partinin yeniden faaliyete geçtiğini haber veren "THİF'nın BMM Hükûmetine Beyannamesi" yer almaktadır.

Yeni Hayat'ın yayımlanmaya başlaması ve THİF'nın dirilmesi öncesinde ilginç bir konu da, Komintern'in Türkiye ve THİF üzerinden Suriye ve diğer Yakındoğu ülkelerine erişme tasarısıdır. Unutmamak gerekir ki, Türkiye'nin güney sınırı 1922 başlarında henüz belli olmamıştır. Mısır çoktan elden çıkmıştı; ama Suriye, Irak, Lübnan, Filistin askerî yenilgilerin ardından, ancak Mondros Mütarekesi'nde fiilen İngiliz ve Fransız işgali altına girmişti.

Devrim ertesinde nasıl "bakan" yerine "halk komiseri" denilmeye başlandıysa, "sefir" vb. dış görevliler için de "temsilci" gibi deyimler kullanılmaktaydı. Ayrıca, Ankara'daki Rus Sovyet elçiliği hem Dışişleri Bakanlığı memurlarını, hem de Komintern tarafından gönderilen görevlileri barındırıyordu.

Komintern'in Doğu Bölümü sekreteri Safarov, Yakındoğu Altbölümü sekreteri de Brike idi. 1922 başlarında Ankara'daki Sovyet elçiliğine Golman adında bir Komintern görevlisi atandı. Ama Türkiye'ye karşı resmî konumu, elçili-

4 "TKP'ne indirilen son darbeden önce Anadolu'daki Komünist Hareket", TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 336-357 (Rusça). Aşağıda IV/6'da tamamı yer almaktadır.

5 Bu zat, 9 Kasım 1921'de *İlk Meclis Anketi*'ne verdiği yanıtta, "...halkı müfrit sosyalizme sevk ve irşadla istikbalimizin nafi semeresi iktitaf edilebileceği"ni yazmıştı: *Birinci Dönem Milletvekillerinin Gelecekten Bekledikleri* (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2004, s. 158).

ğin ekonomi komisyonu sekreteri olmasıydı. Elimizde, bu adamın 1 Mart'tan Ekim başlarına kadar Komintern'e gönderdiği ayrıntılı raporlar var. Aralov geldikten sonra, Elçilik Basın bürosunun başına da G. Astahov getirilmiştir. 1923'te Moskova'da Krasnaya Nov Yayınevi tarafından basılan *Sovremennaya Turtsiya*'nın [*Modern Türkiye* (TÜSTAV, 2002)] "Arslan" takma adlı yazarı, muhtemelen bu Golman'dı. Gerek Aralov, gerekse Astahov onunla anlaşamamışlar, yaptığı çözümlemeleri ve izlediği siyasal çizgiyi yanlış bulmuşlardı.

İşte, herhalde bu zatın imzası ve aşağıda çevirisi verilen üstyazısı ve sonnotuyla 28 Şubat'ta Ankara'dan Moskova'ya "Hasib Şuayib"in bir yazısı gönderilmiştir:

> *Merkez Komitesi üyesi Nevşirvanov'un bana ulaştırdığı, bugünlerde Şam'a gidecek olan Merkez Komitesi üyesi Şuayib'in yükümlendiği ödevler konusundaki raporun kopyasını gönderiyorum. Merkez Komitesi üyelerinin siyasal tutumlarını daha iyi görebilmeniz için, kasten, bir satır bile düzeltmedim.*
>
> Suriye'de yapabileceğimi tahmin ettiğim bazı işler:
>
> 1- Suriye'de Fransız ve İngilizlere karşı milliyetperverlerin mücadelesini takviyeye çalışmak.
> 2- Mısır, Irak, Hicaz ve bilhassa Filistin ahalisi arasında dahi İngilizlere karşı mücadele harekâtını takviyeye ve bu memleketler arasındaki Garp emperyalizmine karşı olan mücadeleyi tevhide gayret etmek ve bu fikirlere hadim olacak unsurlardan istifade etmek.
> 3- Suriye'de ve isimleri zikr olunan diğer Arap kıtalarında teşekkül ve taazzuv edecek içtimai ve siyasi cereyanların ibtidâ mümkün olduğu kadar milli ve halkçı mahiyette tecellisine ve bu suretle milli hükümât teşkilâtının dahi Avrupa'ya aleyhtar bir ruhta bulunmasına çalışmak.
> 4- Liman, şimendifer, tramvay vesaire ameleleri ve muallim ve küçük memurin tabakaları arasında komünizm propagandası yapmak ve meslek birlikleri teşkilâtı vücuda getirmek ve bu suretle sırf emekçi anasır arasında bulunacak samimi inkılâpçı anasır ile birleşerek hafiyen bir Şark [Komünist] Teşkilâtı vücuda getirmek ve bu komünist harekâtına milli harekât Avrupa'ya aleyhtar bulunduğu müddetçe milli harekâta müsait ve yardımcı bir halde yürütmek.
> 5- Suriye vaziyetini iyice anladıktan (meselâ oraya vusulden takriben bir ay) sonra oranın siyasi, iktisadi ve içtimai vaziyetine dair mufassal rapor irsal etmek.
> 6- Raporun cevabı alındıktan sonra aynı mesleği takib etmek üzere Arapça (bir gazete) neşrine teşebbüs etmek.
> 7- Ben kendim tevellüd itibariyle Suriyeliyim. Orada Baalbek'te Doktor Galfar ve Suriye şimendiferlerinde mühendis Naci ve erbab-ı hukuktan Macarzade İzzet ve diş tabibi Suphi vesaire gibi eski arkadaşlarım vardır. Bunların bazıları Arap milliyetperverleri ve bazıları da eskiden İstanbul'da (*İştirak*) gazete çıka-

rıldığı zaman benimle teşrik-i mesai eden sosyalistlerdir. Bunlardan başka da kendi akraba ve taallukatım dahi nefs-i Şam, Beyrut ve Salt'ta maruf adamlardır. 8- Bunları yapabilmekliğim için alâkadar arkadaşlar toplanıp müzakere etmek ve hatt-ı hareketi müşir teferruatlı bir (program) vücuda getirmek lâzımdır.

Ankara, 28 Şubat 38
Eski *İştirak* Mecmuası Muharrirlerinden
İmza
Hasip[6]

Hasip Yoldaş'ın tercüme-i hâli
"İfade-i şifahiyesiyle"

Pederim aslen Dağıstanlıdır. Vergi müfettişi Hasan Bey idi. Ali Suavi meselesinden dolayı Sultan Abdülhamid tarafından Suriye'ye nakledilmiştir. Orada Akkâ'da kalebend iken vefat etti. Ben Şam'da tevellüd ettim. Tevellüdüm 1294'tür. İstanbul'da, hususi mektep olan Medrese-i Edebiyede ikmâl-i tahsil ettim. 1314'te İstanbul'dan Jön Türkler aleyhine olan takibattan kurtulmak için Ankara'ya geldim. Ankara mülhakatından Ayaş'a giderek orada teehhül ve tavattun ettim. 1326 senesinde İstanbul'a giderek *İştirak* mecmuasının neşrine ve tahririne iştirak eyledim. Bilahare Ankara'da Hamit Suphi ve *İnsaniyet* gazetesi sahibi İsmail Faik Beylerle beraber Demokrat Fırkası teşkiline çalıştık. Hükûmet müsaade etti. Bu iki zat Ankara'da menfiyen bulunuyorlardı. Bilahare Balkan Harbi ve onu müteakip Cihan Harbi vukua geldi. O esnada siyasi mesail ile iştigâl imkânı bulamadım. Anadolu inkılâbı başladıktan sonra Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına iştirak ile merkezi umumi aza namzedi oldum ve *Emek* gazetesine tahriren yardım ettim.
İştirak gazetesini neşrederken sosyalizm efkârına hizmet emeliyle çalışıyordum. Osmanlı Sosyalist Fırkası o esnada resmen musaddak değildi. Paris'te bulunan Doktor Refik Nevzat yoldaş ile münasebetimiz vardı. İstanbul'dan Ankara'ya ve Ayaş'a kendi hususi işlerimle geldim. Tesadüf beni İsmail Faik ve Hamit Suphi'lerle buluşturmağa sebep oldu. Balkan ve Cihan Harpleri esnasında faaliyetim kendi çiftliğimle uğraşmak ve biraz propaganda yapmaktan ibaret kaldı. Asıl sanatım çiftçiliktir. Neşet ettiğim Medrese-i Edebiye bir hususi mektep olduğundan dolayı bir siyasi hak ve imtiyaz vermiyordu. Temayül ettiğim siyasi hayatı ise hükûmetin mümanaatından dolayı terk ve ziraatle iştigale mecbur oldum. Sosyalizme ait tetebbuatım az olmakla beraber mevcuttur. Prudon'un ve Karl Marks'ın bazı âsârını okudum ve bilhassa köylü ve fukaranın hayatını tetkik ederek bunların halâsı için ancak sosyalizmin hizmet edebileceğine kanaat kesb ettim. Karl Marks'tan okuduğum şeyler pek azdır. Onu da Almanya'da bulunan arkadaşım Şakir'in yaptığı tercümelerden okudum. İstan-

6 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 254-255 (Eski Türkçe).

bul'dan Mısır'a kaçarken yakalanarak beş sene kalebendliğe mahkûm oldum ve otuz ay hapishanede kaldıktan sonra Meşrutiyet ilânında halâs buldum. Bilahare her intihab zamanında azar azar müddetle ve idarî esbabdan dolayı tevkif olundum. 1919 senesinde Ali Fuad Paşa, Mahmut ve Yahya Galip Beyler tarafından dört defa tevkif olundum. Bu tevkifler idaridir ve mahkûmiyetimi mucib olmamıştır. Komünist Fırkası'nın dağıtılması esnasında tevkif olunmadım ve fakat taht-ı nezaret ve takibatta bulunduruldum. Fırkamızın programına mukarreratına ve fırkaya karşı olan taahhüdatıma sadık bulunmaktayım.
5 Mart 38
İmza
Mehmed Hasip[7]

Yarın, 2 Mart'ta Şuayib'in çalışmalarıyla ilgili pratik konuları görüşmek üzere Ridel ve Şuayib'in katılımı ile Merkez Komitesi toplantısı yapılacak.
[Yanıt] Bekliyoruz.

Herhalde bu toplantıda Şuayib'in Suriye'de araştırması istenen sorular (11+9) saptanmıştır:

Numara/ 272
Şuayib Yoldaşa Anket
1- Milli cereyanı ne şekilde buldunuz? Yani: Şimdiye görüştüğünüz adamlar arasında milli cereyana taraftarlık gösterenler ekalliyet mi? Ekseriyet mi? Taraftar olanların isimleri, sanatları, mevki ve nüfuzları ve servetleri?
2- Milli cereyana muhalif olanların isimleri, sanatları, mevkii ve nüfuzları ve servetleri?
3- Umum ahali kitlesi bu iki cereyanın hangisinin arkasından gidebilir? Ve ne için?
4- Suriye'nin ticaret, sanat ve ziraatı Fransız istilasından sonra ne vaziyete düşmüştür? İktisadi vaziyetten kimler memnun kimler gayri memnundurlar?
5- Milli cereyana taraftar olan adamlar ittihat ve harekâta muktedir midirler? Ve nelere ihtiyaçları vardır. Ve bu ihtiyacın derecesi nedir?
6- Suriye'de Fransızların kuvveti ne derecededir ve halk üzerinde nüfuz ve itibarları nasıldır?
7- İngiliz propagandası var mıdır? Ve ne derece ve hangi sınıf halk arasında cayı kabul görmektedir? Ve neler ile propaganda yapmaktadırlar? Fransızların buna karşı vaziyetleri nedir? İngiliz taraftarları çokça mıdır?
8- Anadolu Hükûmeti'ne Suriye Hükûmeti'nin nokta-i nazarı nedir? Bilhassa Fransa ile olan itilâf oralarda nasıl bir tesir bırakmıştır? Anadolu'ya taraftar olanlar niçin taraftar, aleyhtar olanlar niçin aleyhtardır ve ekseriyet hangi taraftadır?

7 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 263-264 (Eski Türkçe).

9- İstanbul hükümetine ve halifeye nokta-i nazar nasıldır?
10- Rusya'ya karşı Suriyelilerin nokta-i nazarı nasıldır?
11- Suriyelilerin Mısırlılara karşı nokta-i nazarı nedir?

Anket 273
1- Suriye'de amele nerelerde, hangi müessese-i iktisadiyelerde mütekâsiftir ve ne miktardadır?
2- Amelelerin cemiyetleri var mıdır? Nerelerdedir? İsimleri ve programlarının hülasası ve azalarının miktarı?
3- Sosyalist fırkası veya cemiyeti var mıdır? Ve neşriyatları mevcut mudur? Azalarının ve şubelerinin miktarı nedir nerelerdedir?
4- Sosyalist fırkaları neredeki beynelmilel sosyalist teşkilâtlarıyla alakadardır ve münasebetleri ne derecededir? ve bunların Moskova'daki Komünist Enternasyonali'nden ve onun programından malumatları var mıdır?
5- Bu sosyalist fırkalarının nelere ihtiyaçları vardır? Bu ihtiyaçlarının derecesi nedir? Moskova'daki Komünist Enternasyonal'le münasebata girmek istiyorlar mı? Yoksa niçin?
6- Fukara halkın ve köylünün sosyalist fırkaların nokta-i nazarları, arzuları nelerdir?
7- Suriye'de komünistler var mıdır. Ve teşkilâtları nasıldır? Yoksa yeniden teşkili mümkün müdür?
8- Sosyalist veya komünistlerden mahalli muhitte tanınmış kimler vardır? Ve kısaca tercüme-i halleri?
9- Sosyalistler ve komünistler arasında hangi lisanlara vâkıf adamlar gördünüz?[8]

* * *

Şimdi de, Golman'ın 1922 Mart ayında Ankara'dan KEYK Doğu Bölümü Sekreteri Safarov'a gönderdiği raporlara özetle bakalım.

(1 Mart) Türkiye Bölümünün başındaki Brike-Bestujev yoldaş aracılığıyla, Anadolu'daki görevim konusunda bana gönderdiğiniz talimatları aldım. Ankara'ya gelmek üzere, "Batum'dan Samsun'a giderken" ona iki mektup yazdım.
TKP'nin durumu: "bizim temsilcimizin girişimleriyle" af edilmeleri sağlanan Nevşirvanov, Nâzım ve diğer yoldaşların serbest bırakılmasından sonra, Anadolu'nun büyük şehirlerinde dağınık ve yarı-legal faaliyet sürdüren gruplar arasında Batum

8 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 20_36, Belge No: 73 (Eski Türkçe). Ayrıca Komintern belgelerindeki kayıtlardan Mehmet Hasib'in 9 Mart 1922'de polis müdüriyetine (herhalde pasaport için) bir beyanname verdiği, üç gün sonra da THİF ile "Şark-ı Karib İstihsalâtı Cemiyeti"nden 250'şer lira aldığı, Şam'da haberleşme adresi olarak bir diş hekimi ile bir dava vekilini gösterdiği anlaşılmaktadır.
Ağustos 1922'deki THİF Ankara kongresinden sonra, Ekim ayı başlarında toplanan "Kilikya Fabrika ve İşletme Temsilcileri Birinci Konferansı" da, Komintern'in Türkiye üzerinden güneye açılma tasarılarının devamıyla ilgili görülebilir. Bkz. aşağıda IV/8.

Bürosu'nun yardımıyla Merkez Komitesi Bürosu tarafından nisbeten sağlam bağlar kuruldu ve yenilendi.

1922 Ocak ayından Şubat sonuna kadar program ve taktik sorunlarını tartışan Merkez Komitesi Bürosu ("en iyi parti-işçisi Nevşirvanov" ve aralarında "bizim İsmailov"[9] da dahil), bizim getirdiğimiz tezlerde öngörülen ödevlere kendilerinin de ulaştığını söylediler. Uygulama çalışmalarına geçildi. Merkez Komitesinin aylık organı Emek'in *(!) gelecek hafta yayına başlaması için Sivas'tan bir matbaa makinesi alındı.*[10]

---

9 "Çevirmen İsmailov, samimi bir görüşmede bana İsmailov olmadığını, Başkırt hükûmetinin eski üyesi, 11-19 Mayıs tarihine kadar Dışişleri Halk Komiserliği görevinde bulunmuş ve Validov'la [Zeki Velidi Togan] birlikte kaçmış olan Ahmet Kasparanski olduğunu itiraf etti. Buraya Mdivani'yle geldi. Şimdi çok pişman ve samimi bir şekilde çalışıyor." Aralov'dan Çiçerin'e 1 Mart 1922 tarihli mektup. **Bkz.** M.Perinçek, s. 342.

Mdvani heyetinin Ankara'ya geldiği haberi için bkz. "Bolşevik Sefareti", *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Ekim 1920.

10 **Bir defaya mahsus masarif-i fevkalade:**

1. Matbaayı nakil için masarif 500
2. Matbaahane inşaat ve tanzimatı için 200
Yekûn 700
Varidat-ı tahmine (?)
1. Mecmua satışından [500 nüsha 10 kuruş] şehri 200
2. Matbaanın harici mesaisinden 100
Yekûn 300
Masarif-i şehriye 1.167
Varidat-ı şehriye 300
867
2 Şubat 1922
Ziynetullah

1. Matbaa müdürü: Salih, maaş 80
2. Mecmua müdürü ve baş muharrir: Nâzım, maaş 80
3. Muavin muharrir: ....., maaş 80
4. Musahhih: Hilmi ve Affan maaş 80
5. Ser mürettip: maaş 70
6. Dört mürettip: maaş 60'ardan 240
7. Makinist: maaş 70
8. Matbaa müstahdemi: maaş 40
9. Mecmua idare memuru: maaş 50
10. Matbaahane icarı: şehri 80

Şehri masarif 870 yekûnu
Haftalık masarif:
1. On altı sayfa için ücret-i tahririye 24
2. Bin nüsha için kâğıt ve kapak 30
3. Matbaaya mürekkep ve kırtasiye 10
4. Mahrukat ve masarif-i müteferrika 10
haftalık 74
x 4 = şehri 296
+ 870
= 1.167
Emek bütçesi 2 Şubat 1922

Salih Hacıoğlu'nun anlatımında bu konu Kırşehir'deki matbaanın Ankara'ya geri getirilmesi biçiminde yer almaktadır.

"Bundan başka, bizim finansmanımızla çalışan yerli Yeni Dünya gazetesinde son iki ay içinde Komintern'in Doğu Emekçilerine çağrıları ile Zinovyev ve Lenin'in bazı yazıları basıldı."[11] *"Bu gazete kendilerini komünist fikirli gösteren, gerçekte ise yaramaz soyguncular olan gazete yöneticilerinin avantürist davranışları ve şantaj yüzünden şimdi kapalıdır."*

"Ben ve Ridel, sizin çok acele ve özellikle Arapça literatür gönderilmesini sağlamanızı rica ediyoruz. Ridel'in Moskova'dan ayrılmadan önce, Ankara'ya gönderilmek üzere hazırladığı literatür dolu sandıklar da, Pyatnitski yoldaşa danışılarak bir an önce yola çıkarılmalı. Literatür seçimi yapılırken, Ankara'da parti işçileri için açtığımız Marksist Okulun ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalı."

Yakın Doğu'daki siyasal durum: Ankara'da kaldığımız bir ay içinde, Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'daki millî hareketin gelişmesi hakkında sınırlı da olsa bilgi edinme olanağı bulduk. Halktan geniş destek gören, askerî trenlere ve kervanlara saldıran, işgalci ordularla silâhlı çatışmalara giren (genellikle eski Sultan ordusundan subayların, özellikle de astsubayların yönetimindeki) silâhlı köylü grupları kendilerini hissettirmeye başladı. Sloganları "Kahrolsun İngilizler" ve "Bağımsız Arabistan"dır. Arabistan ve Mezopotamya'daki milliyetçi çevreler, Türk milliyetçileriyle birleşip tek bir devlet kurmayı amaçlıyorlar.

Elçilikte bir "Yakın Doğu Ekonomik Araştırmalar Komisyonu" kuruldu. Görevliler: Ridel, (Profintern'den) Lyanov ve Raevski,[12] *Nevşirvanov ve "bizim İsmailov".*

Bütün Müslümanlar Kongresi toplama tasarısı: Şeyh Servet'in bu önerisi, hükûmet çevrelerinde de tartışılıyor. Hükûmetin girişimi doğrultusunda, Komintern'in talimatı da gerekli.

Diğer Sorunlar: TKP'ne yardımcı olmak için, Ridel, Kanski ve Raevski'den oluşan bir grup halinde çalışmamız gerektiğini, Brike-Bestujev'e bildirmiştim. Golubev yoldaş, "Moskova'nın suskunluğu" nedeniyle çalışmak istemiyordu; çalışmalara katılması için kendisinin Trabzon'da uzun uzadıya ikna edilmesi gerekti.

Türk Toplumsal Çevrelerine (?) girebilmemiz için, bana Ekonomik Bilimler Profesörü unvanı verildi. Bu, çalışmalarımızı kolaylaştırdı. Ayrıca Yakın Doğu Ekonomik Araştırmalar Komisyonu başkanı olmam, gazeteciler, bilim adamları ve bazı politik çevrelerle yaptığım konuşmaların herhangi bir şüphe uyandırmamasını sağlıyor.

Benim Ridel'le birlikte çalışmalarımızın resmîleşmesi için, KEYK'nun TKP Merkez

11 Arif Oruç'un *Yeni Dünya*'sı gerçekten 2-17 Ocak 1922'de günlük olarak çıkmıştır. Bkz. *TSA 1908-1925*, s. 463.

12 Paul Dumont'un andığımız makalesinde, yine Fransız Dışişleri Bakanlığı arşivindeki 2 Mayıs 1922 tarihli Laporte'un mektubuna dayalı olarak, Raevski hakkında kişisel bilgiler bulunmaktadır. 1922'de 29 yaşında olan Jacques Raevski, Nijni-Novgorod doğumlu olup 16 yaşından itibaren Rus Sosyal Demokrat Partisinde çalışmıştır. 1910'da ağır hapis cezasına çarptırılan Raevski, hapisten kaçarak yurtdışına gitmiştir. Siyasal göçmenlik yıllarında Buharin ve Troçki ile tanışmıştır. Ekim Devrimi'nden sonra Samara Devrim Mahkemesi başkanlığına tayin edilmiş, ardından Denikin'e karşı açılan cephede bir birliğin siyasi komiserliğini üstlenmiştir. İç savaş yıllarında ardarda iki karısını kaybetmiş, kayınbiraderlerinden birini ölüme mahkûm etmiş ve görevini yerine getirirken kendi ailesinin mallarının kamulaştırılması kararını vermiştir.

Komitesi'ne bir bildirimde bulunmasını rica ederim.[13]

(...)

(15 Mart) TKP MK, Adana'da sürgünde bulunan Suriye Millî Kurtuluş Hareketi temsilcileriyle birlikte toplandı. Onların yanı sıra, Mezopotamya ve Arabistan da MK'ne kabul edilmiştir.

Merkez Komitesi organı, Marksist yönlü, tarihî, ekonomik, bilimsel ve felsefî dergi Emek *(!) 19 Mart'ta çıkmaya başlayacak. Amaçlarını gösteren başyazısının kopyasını yolluyorum.*

Verilen talimatlar doğrultusunda, Hasib (Şuayib takma adıyla), iki gün önce pasaportunda resmî vizeyle Ankara'dan Şam'a gitmek üzere yola çıktı.[14]

(...)

(24 Mart) TKP MK'nin 13 üyesinden,

5'i yayınladığımız Yeni Hayat *dergisinin ve çıkaracağımız günlük gazetelerin redaksiyonunu yapmak üzere Ankara'da kalıyor;*

4'ü hızla gelişen Suriye ve Arabistan hareketlerinin yönetimleriyle ilişki kurmak üzere Adana ve Mersin'e;

2'si Mezopotamya'daki çalışmalara katılmak için Doğu illerine gidiyor;

2'si, son zamanlarda şiddetli Rus ve Sovyet karşıtı olan Kâzım Karabekir Paşa komutasındaki sınır birliklerinde çalışmak üzere Kars ve Bayezıt'a gönderiliyor.

Bir MK üye adayı, yerel komünist ve sosyalist örgütlerle ilişki kurmak üzere, İstanbul'a ve oradan da Atina'ya;

Bir başka MK üye adayı da, kömür ocaklarının bulunduğu Zonguldak'a gidiyor.

Böyle bir işbölümü yapmak zorunda kaldık; çünkü Adana'daki MK üyelerinin çoğu, MK'ni pasif bir devlet kurumuna dönüştürdüler.

Suriye, Mezopotamya, Arabistan: MK üye adayı Hasib (Şuayib) Şam'a ulaştı. Kendisine verilen anket soruları çerçevesinde bilgi toplayacak. Ayrıca, oralarda çıkan bütün gazetelerden Mersin'e ve Adana'ya gönderecek. Yanında Arapça literatür, Millî Komite programı ve Komintern'in Doğu Halklarına Çağrısı'nın çevirisi var. Mersin'de bir an önce Rus konsolosluğunun açılmasını bekliyoruz.

Kafkasya'daki sınır birliklerinde çalışma: MK kararıyla, Bayezıt'taki konsolosluğumuzun sekreteri Abdurrahman yoldaşa görevleri bildirilmiştir.

Anadolu'da ve İstanbul'da parti çalışmaları: MK'nde yaptığımız değerlendirmenin tamamı, TBMM'ne verdiğimiz Beyannamede açıklanmıştır.

Lâfta değil gerçekte, emperyalizme karşı savaşmayı amaçlayan Halkçı (Halk Zümresi) ve sosyalist gruplarla birlikte hareket etmek gerektiği görüşüne vardık. Dış politikadaki tutumumuz böyle belirleniyor; iç politikada ise tam bir muhalefet tavrındayız.

Savaş sona erdikten sonra, daha radikal ve yarı-sosyalist bir hükûmet kurulması olanak dışı değildir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa köylü yığınları arasındaki itiba-

---

13 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 434-438 (Rusça).

14 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 441-442 (Rusça).

rını kaybetmemek için, iktidarını zayıflatacak ve diktasını yıkacak olayların sivrilmemesini isteyecektir.
Toplumdaki İtilâf (Antanta) devletleri yanlısı unsurların açığa çıkarılması ve izlenmesi için çalışacağız. Din ve kadınlar konusunda, köylü yığınlarında gerici tepkiler yaratmamak için keskin istemlerde bulunmaktan çekiniyoruz.
İşçiler arasında geniş kitlesel sendika örgütlerinin kurulması gerektiği görüşündeyiz.
Aydınların ve subayların millî harekete daha büyük bir etkinlikle katılmaları sağlanmalıdır. Bunun için istikrarlı bir burjuva partisinin yaratılması gerekmektedir.
İki üç ay içinde, TKP'nin Trabzon, Samsun, Ankara, Kırşehir, Adana, Konya, Sivas ve Erzurum örgütlerini harekete geçireceğiz. Konferans toplama tasarımızı şimdilik erteliyoruz; böyle bir toplantı Haziran'dan önce yapılamaz.
Etkin parti işçileri yetiştirmek için, Ankara'da üst düzey bir parti okulu açılmalıdır.
Batı cephesinde, yoldaşların deneyimsizliğinin başarısızlıklara yol açabileceği endişesiyle TKP askerî örgütü kurmaktan vazgeçtik; yalnız Kafkas sınırında askerî örgütler kurmakla yetineceğiz.
Yasal siyasal etkinlikler: Meclisteki Halkçı ve sosyalist gruplarla işbirliği yapılacaktır.
TKP MK üyelerinin yarıdan çoğu, yarı-çıkarcı tipten pasif kişiler; kafaları devrimci lafazanlık ve politik karışıklık içinde, bilgiye dayalı bir temelden yoksun. Ötekiler, yani Affan, Nevşirvanov, Nâzım, Salih ve Kenan gibileri iyi devrimciler, ama kötü taktikçiler; en küçük ayrıntılarda bile sürekli olarak yöneltilmeleri gerekiyor.[15]

* * *

İki Belge

T.K.P. MERKEZ KOMİTESİ'NCE KABUL EDİLİP ONAYLANAN
SURİYE MİLLİ KURTULUŞ KOMİTESİ
FAALİYET TEŞKİLAT PLANI

I.
A m a ç l a r.
Amaçlar.
Son ay içinde Yakın-Doğu'daki politik duruma en başta Arabistan ve Suriye'de vuku bulan çok önemli bir dizi olay damgasını vurmuştur. Fransız bakanların barbarca politikası, zorunlu askerlik kanununun yürürlüğe konması, vergilerin son derece ağırlaştırılması ve Suriye halkının milli çıkarları zararına doğal zenginliklerin en acımasız şekilde sömürülmesinin aşiretler (köylüler) ve hatta şehir katmanları (tüccar ve aydınlar, işçi ve zanaatçılar) arasında yarattığı memnuniyetsizlik, sonbaharda Fransız bakanların hâkimiyetine ve satılmış Suriye İdare Ku-

15 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 443-445 (Rusça).

rulu'na karşı her tarafta aynı anda patlak verecek kapsamlı bir milli isyana doğru gelişerek, bir ilerleme perspektifine gebedir. Batı emperyalizmine karşı kıyasıya bir savaş yürütmenin ve Yakın-Doğu'da milli devrimi gerçekleştirmenin zorunluluğuna inanan TKP MK, uzlaşmaz milli unsurların yönetiminde bütün sınıfların bu devrime katılmasını sağlayarak ve yine bu unsurlara dayanarak, söz konusu bütün hususları hesaba katıp ve Komintern'in Yakın-Doğu'daki çalışmalarla ilgili tezlerini dikkate alıp, yukarıda adı geçen teşkilâtın yardımı sayesinde ve aşağıdaki taktik ve metotlar temelinde bu milli hareketin işgalcilerin kovulması ve Suriye'nin başında halk hükümeti bulunan bağımsız milli devlet haline getirilmesi uğrunda bundan sonraki gelişimini yönetmeyi ana görev olarak önüne koymaktadır.

II

Savaşın içeriği, doğrultusu ve görevleri
/Taktik/

a/ Savaşı derinleştirmek, b/ geniş yığınları bu savaşa çekme yöntemleri, c/ savaşın ana doğrultusunu korumak, ç/ Suriye'de milli kurtuluş yanlısı parti ve cemiyetler kurmak, d/ basın, ajitasyon ve propaganda, e/ askeri teşkilât ve istihbarat işleri, f/ maddi araçlar (para ve silah), g/ legal ve illegal çalışmaları uyumlu kılmak, ğ/ temel yönetici kadroların seçimi, h/ Mersin'de çalışmalar ve Kemalistlerle ilişkiler.

Savaşın ilk aşaması, Suriye İdare Kurulu ve Fransız bakanlığı ile geniş halk yığınları arasındaki uçurumu derinleştirmek amacıyla peşin adımlar atmak ve bu yönde girişimler gerçekleştirmekten ibarettir. Savaşın sertleşmesi şu yollarla sağlanacaktır: Bizim Şam'da ve Beyrut'taki temsilcilerimiz vasıtasıyla muhalif tüccarlar grubunun, özellikle bu gruba ait olup Fransızların Suriye'deki küstahça idaresinden büyük zarar gören kesimlerin katılacağı gizli bir toplantı düzenlemek gerekir. Bu toplantıya birkaç meşhur mollanın, Sultan ordusundan kimi eski subayların ve bazı basın mensuplarının katılımı da sağlanmalıdır. Yukarıda söz konusu grubun pek aktif olmayan temsilcilerini ürkütmemek için bu toplantı girişimi, yerli milli çevrelerin Suriye'deki rejim konusunda görüş değiş tokuşunda bulunma isteği şeklinde ya da daha masum bir gerekçe altında olmalıdır. Bununla birlikte, toplantının değişik katılımcıları arasındaki bağlantıyı güçlendirmek amacıyla daha ilk oturumda idari kurulun ve Fransız bakanlığın politikasına karşı sert kararların alınması için çalışılmalıdır. Toplantının sonuçları eninde sonunda kimi katılımcıların, ünlü tüccar ve mollaların tutuklanmasına sebep olmalı ki, bu durum bakanlığa ve hükümete karşı nefretin artmasına yol açsın, dışarıda kalanların büyük bir bölümünü milli komitenin faaliyetlerine katılmaya devam etmek, ona maddi ve manevi destek vermek durumunda bıraksın. Hükûmeti kayıtsız muhalefet çevrelerine karşı daha sert ve zalimce bir politika uygulamaya itmek gerekir. Bu çevreler faaliyetlerini ancak böyle bir durumda aktifleştirmek zorunda kalacaktır.

Bu gibi toplantılar Suriye'nin birçok büyük şehrinde düzenlenmeli ve katılanlar arasında bunu izleyecek tutuklamalardan sonra hükümetin saygınlığını sarsmak ve Fransız bakanlığınca uygulanan barbarlığın içyüzünü açığa vurmak amacıyla sözlü ve basın vasıtasıyla yazılı ajitasyon yürütmek, tutukluların serbest bıra-

kılması ve başlatılan hareketin desteklenmesi için toplumda kapsamlı bir kampanya oluşturmak için çalışılmalıdır. Ancak, muhalefet çevrelerini milli komiteye bağlamak ve onun direktifleri uyarınca hareket etmeye zorlamak için önce: Kimi tutukluları serbest bırakmasını sağlamak için işgalcilerin bazı idari organlarını satın almak, bunlar serbest bırakıldıktan ve saygınlıkları reklam edildikten sonra, milli komitede temsilcilik yapmak ve komitenin çalışmalarına katılmak üzere, Mersin'e varmalarını temin etmek gereklidir.

Böylece işgalciler ve idare kurulu ile nüfusun üst düzeylerdeki daha güçlü ekonomik grupları arasındaki uçurumu derinleştirmeye yönelik kapsamlı bir kampanya oluşturduktan sonra, savaşın ikinci aşamasına geçiyoruz: Bu savaşı belirli bir teşkilât rayına oturtmak. Hiç vakit kaybetmeden büyük şehirlerde TKP MK'nin önceden hazırladığı (Nevşirvanov yoldaş tarafından işbunun ekine alınan) programda yukarıda sözü geçen toplantılar sırasında yerel koşullara göre kimi küçük değişiklikler yapılarak oluşan program temelinde komiteye yardım edecek illegal cemiyetler ve seksiyonlar kurulmalıdır. Bu seksiyon ve cemiyetlere hem işçiler, hem zanaatçılar, hem üst düzeyde ünlü ideologlar ve hem de köylüler davet edilmelidir. Bunun ardından adı geçen milli cemiyetlerin kongresi toplanmalı, ancak bunu yapmadan önce, işgalcilere karşı amansız savaş yanlısı, işi sonuna kadar götürmeye hazır en radikal unsurların temsil edilmesini sağlayacak şekilde hareket edilmelidir. Bu husus şu açıdan da çok önemlidir: Bu kongrede işgalci idarecileri milli kuvvetlerin yardımıyla ülkeden kovmak ve bir milli hükûmet kurmak gerektiği yönünde karar alınması zorunludur. Bu foruma katılan kimi ünlü şahıslara yine zorbalık edilmesinin (delegelerin gözleri önünde aşiret reisleri, şeyhler, ideologlar, gazeteci yazarlar veya doktorların vb. bu zorbalığın mağduru olması tercih edilir) yolunu yine açık tutmak açısından bu kongre derin bir gizlilik içine sokulmamalıdır. Böyle bir olay bütün muhalefet çevrelerinde derin bir nefret uyandıracak, köylü yığınlarının zihninde derin bir iz bırakacak ve ustaca uygulanan bir basın ajitasyonu ve sözlü propaganda sayesinde Suriye'nin bundan sonraki varlığının işgalci yönetimle bağdaşmaz olduğu görüşünün kafalarına yerleşmesini sağlayacaktır.

Böylece, savaşın ikinci aşaması geniş köylü yığınlarının bedeninde derin bir yara iziyle son bulacak ve bu durum onları milli harekete daha aktif katılmaya teşvik edecektir. Vergilerin çok ağır olması, askerliğin zorunlu kılınması, buğday alım fiyatlarının düşük tutulması, Suriyeli tüccarların ekonomik çıkarları ile İslâmın kutsal vasiyetlerini ayaklar altına alan hükûmetin uyguladığı politikanın birbiriyle bağdaşmaz olması gibi hususların savaşta çok önemli maddi etmenler olduğunu hiç akıldan çıkarmadan, ajitasyonun tüm gücünü bütün sınıfların durumuna ağır damgasını vuran bugünkü düzene son vermenin yol ve yöntemlerini açıklama amacına yöneltmek gerekir.

Savaşın üçüncü aşaması aşiretlerin ve büyük merkezlerde şehir halkının süngüye ve kaba güce dayanan hükûmete karşı silahlı ayaklanmasına yoğun hazırlık dönemi olmalıdır. Buna yönelik faaliyetler şunlar olmalıdır:

Askeri teşkilât kurmak, Fransız ordusunu içerden çökertme, irtibat ve istihbaratla ilgili teknik çalışmalar. Askeri teşkilâtı kurmadan önce Suriye milli kurtuluş sek-

siyonları ve cemiyetlerinde eski subay ve çavuşlar arasından, daha sağduyulu, deneyli ve sadık subayların yönetiminde, umum seferberliğe alınmış askerler arasında hücreler kurmak suretiyle (gizli) kadrolar oluşturulmak gerekir. Bu amacı dikkate alarak, politik faaliyetlerde bulunduğumuz merkezlerde kimi aşiret ve köylü temsilcilerinin hükûmetin gücüne karşılık asker olarak orduya girmesine engel olunmamalıdır. Büyük şehirlerde askeri teşkilât son derece merkezileşmiş olmalı ve bu husus (Anadolu'daki Yeşil Ordu'nunki gibi) onun tüzüğünün temelini oluşturmalıdır.

Fransız birliklerindeki çalışmalar, Fransız ordusunda bulunan Avrupalı komünistler ve sol sosyalistler çalışmalarımıza kazanılmak suretiyle ve onların yönetiminde Bolşevik fikirleri, subaylara karşı itaatsizliği askerler arasında yaymayı hedeflemektedir. Fransız askerleri arasındaki çalışmalar genelde, Rusya Bolşeviklerinin kusursuz gerçekleştirdiği gibi, ordunun maneviyatını kırmaktan ibarettir. Askeri bilgi toplamak ve isyan durumunda tarafsız kalınmasını temin etmek amacıyla rüşvete başvurmak ya da buna benzer başka etkin yol ve yöntemler kullanmak sakıncalı değildir. Yalnız istihbarat için değil, aynı zamanda daha sonra ortaya çıkabilecek beklenmedik önemli görevler (bombalama, kundaklama, panik yaratma vb.) için de gıda ambarlarında, hazine dairesinde, silah ve mühimmat depolarında ve karargâhlarda kendi adamlarımız olmalıdır. İdare Kurulu içine nifak tohumları ekmek, üyeleri arasında çelişkiler yaratmak ve Fransız makamlarının onlara kuşkulu gözle bakmasına yol açmak için bu üyelerden bazılarını satın almanın da zararı olmaz. Söz konusu amaca ulaşmak için provokasyon yoluna gitmekten de çekinilmemelidir.

Askeri teşkilâtın çalışmalarının anlamı, aşiretler ve şehir garnizonu halkla birlikte açık silahlı harekâta başladığı an, Fransız birliklerinin felç edilmiş, morali çökmüş, cephaneden ve nakliye araçlarından mahrum bırakılmış, isyancı müfrezelerin ise tam bir askeri birlik haline gelmiş olmasını sağlamaktır. Çalışmaların maddi araçları para ve silahtır. Para kaynağı şunlar olabilir: Hükûmet kaynakları (banka ya da hazineden para aşırmak suretiyle), özel kaynaklar (nüfusun zengin kesiminden bağış almak ve para toplamak suretiyle) ve parti kaynakları (TKP MK'den ve Komintern'den sağlamak suretiyle). Bunlardan birinci ve ikinci kaynak daha gerçekçi sayılmalıdır. Çünkü, Moskova ile teknik bağlantı olanakları kötü olduğundan, üçüncü kaynaktan yardım ancak iki veya üç ay sonra sağlanabilecektir. Kemalist hükûmetin gizli silahlı yardımını olanaksız sayarsak, silah sağlamanın yolları da para eldeetmenin yolları gibidir. Silah ve para tertip ve tanzim işlerinin teknik sorunları tamamen TKP MK'ne bağlıdır. Bu, savaşın bu araçlarını elinde bulundurarak TKP MK'nin Suriye'deki savaş üzerinde etkisini en iyi şekilde gerçekleştirmesini ve bu savaşı yönetmesini sağlayacaktır.

Bugünkü durumda Suriye'deki savaşın en önemli sorunlarından biri, hareketin önderlerinin yönetimindeki açık, legal çalışmaları, yine onların yönetimi altında gizli, illegal çalışmayla ustaca bağdaştırmayı başarabilmektir. Legal çalışmalar şunlardır: Dengeli muhalif basın, gerçek politik faaliyetlerin gizleneceği ve masum görünüşlü klüp ve cemiyetler, spor dernekleri kurmak. İllegal çalışmalar ise bütün geri kalan faaliyetlerdir. Suriye ve Mezopotamya'da bütün hareketi yönetebilmek için TKP MK'nin yöneticileri, Komintern ve Doğu'da Eylem ve Propaganda Komite-

si temsilcileri Mersin'de toplanacak ve Suriyeli aktiflerin katılımıyla Mersin'de Suriye Milli Kurtuluş Komitesi'ni kuracaktır. Bu komite kurulmadan önce, Yeşil Ordu'nun varlığını bilen çevrelerde Yeşil Ordu adına hareket eden bizim (Şam, Beyrut vb.) temsilcilerimiz, TKP MK'nin işçi çevrelerinden temsilcileri ve genel olarak Doğu'da Eylem ve Propaganda Komitesi'nden temsilciler Suriye'ye gidecektir. Onların ilk görevi Mersin'den alınacak talimat üzerine, savaşın ilk aşamasını gerçekleştirmek için legal basın ve teşkilâtları kurmaktır. Mersin'le ve Suriye genelinde iç irtibatı sağlamak için Suriye limanları ile Mersin arasında seferler yapacak ticari nitelikli motorlu bir tekne satın alınmalıdır. Mersin'de Rusya Vneştorg'unun bir şubesi var ve yukarıdaki amaçlar uğrunda burada Vneştorg Yetkilisi (Lüsien) ve İktisat Heyeti'nden yoldaşlar (Sfinks, Yanus) çalışıyor.

Bundan başka, irtibat için kurye vasıtasıyla ve (güvenli) fırsat çıktığında mektup yollama yoluna başvurulabilir. Suriye içindeki irtibat için büyük şehirlerde gizli buluşma yerleri ve gizli konutlar ağı kurulmalıdır. Ayrıntılı teknik plan ancak Suriye'deki durumla ilgili ilk rapor temelinde ve bizim grup Mersin'e ve temsilcimiz Şam'a ulaştıktan sonra yapılabilir.

Bizim Suriye'deki faaliyetlerimizin en önemli yönlerinden biri, yönetici temel kadroyu oluşturan kişileri seçme işidir. Bu seçim ancak bu kişilerin faaliyet içinde çok iyi tanınması, edindikleri deneyim ve saygınlık düzeyi temelinde yapılabilir. İlk fırsatta bir süre için bizim buraya gelmeleri düşünülerek bu kişiler hakkındaki bilgiler en başta Mersin'deki temsilcilerimize verilmeli. Bu kişiler arasında genel bir güç ve görev bölümü ancak kendileriyle karşılaştıktan sonra yapılabilir.

Hazırlık niteliğindeki çalışmalar tamamlanıp savaşın ilk iki aşaması geçildikten sonra değişik yerlerde birden başlatılacak ayaklanmanın en uygun başlangıç anını seçme gibi ciddi bir görev gündeme gelecektir. Suriye'de de elverişli ekonomik önkoşulların varlığı durumunda ayaklanmanın başlangıcını başarılı kılabilecek koşullar toplamı hakkında bilgi edinmek için Şubat devriminin ve Petersburg'daki Temmuz günlerinin deneyiminden yararlanmalıyız. Almanya Komünist Partisi'nin iktidarı ele geçirme deneyi, ekonomik durumun elverişli olmasına karşın, örgütlenmede, görüş birliğinde ve manevra yapma yeteneğinde yetersizlikler yüzünden başarısız olmuştur. Fransız hâkimiyetinden ve İdare Kurulu'nun egemenliğinden ekonomik çıkarları en çok zarar gören grup ve sınıfların tüm gücünü titizlikle incelemek, ekonomik çıkar çelişkilerinin etkisini ciddiyetle araştırmak ve bu temel üzerinden söz konusu çelişkileri değişik girişimlerle (yabancı malların boykot edilmesi, vergi ödememe, Anadolu'dan buğday getirerek buğday fiyatlarını suni bir şekilde düşürme, liman ve fabrikalarda işçilere ücret zammı yapılması, işgününün azaltılması istemiyle üretimi düşürücü eylemlere geçilmesi, vb.) derinleştirmek gerekir. Ayaklanma günü olarak, bu sayede politik ve ekonomik çelişkileri sertleştirerek ön hazırlık çalışmalarının genel olarak tamamlandığı, halkın nefretinin zirveye tırmandığı, hükümetin her ani çıkışının ve her zulüm girişiminin genel başkaldırış için bir işaret olacağı yaz başları - Mayıs günleri seçilmelidir. Bu an, bir asker kırımı vakası, Avrupalıların mağazalarının yağmalanması ve halka saldırılması, liman işçilerinin bir grevi ve buğday ithalinin kesilmesiyle şehirlerde belirecek açlık ve hat-

ta Fransız makamlarının kimi temsilcilerine ya da satılmış İdare Kurulu'nun bazı üyelerine karşı bir terörist suikast olayı da olabilir.
Merkez Komitesi, Şam'a temsilcimizi gönderirken Suriye'deki çalışmalarımızın özünü ona anlatmayı, işbu eylem planından I'nci bölümün tamamını ve II'nci bölümün kimi kısımlarını içeren yazılı bir özeti kendisine vermeyi mümkün bulmaktadır. MK üyesi yoldaşlar bu hafta sonunda Mersin'e hareket etmelidir. Sfinks, Yanus ve Lüsien yoldaşlar Bneştorg temsilcileriyle birlikte Mersin'e iki haftaya kadar hareket etmelidir. Bu süre Ankara'da matbaa donanımı ve gerekli bildiri ve çağrıların Arapça basılması için gereklidir. Suriye'deki bu harekete yardım konusunda Kemalist hükümetle ilişkiler Sfinks yoldaşa havale edilip RSFSC elçisiyle görüşülmeli, Anadolu Halkçı grubun ve onun Meclis üyelerinin celbedilmesi konusunda görüşmeler iki MK üyesine havale edilmelidir. İlk teknik bağlantı, şifre ve benzer işler MK Bürosu'na verilmeli. İşbu TKP MK kararı Komintern'e ve Bakü'daki Faaliyet Komitesi'ne bildirilip, söz konusu çalışmalara elden geldiğince geniş yardım ve etkin katılım gerektiğine işaret edilmelidir. Sfink yoldaştan Komintern'deki Safarov yoldaşa talimat ve çalışmalara gerçek destek talebini de içeren özel bir mektup ileterek Yakın-Doğu'da işlerin durumu hakkında bilgi vermesi rica edilmelidir.[16]

* * *

1 Mart 1922 *Suret*
T.K.P. M.K.'NİN
ANADOLU, SURİYE VE MEZOPOTAMYA'DA
FAALİYET PLAN TASLAĞI

A. PROGRAM SORUNLARI
Dünyadaki politik ve ekonomik konjonktür içindeki iç güçler oranının analizi ve Komintern'in yeni tezleri temelinde programla tanışmak ve onu gözden geçirmek. Partinin en yakın görevlerini belirlemek.

B. TAKTİK SORUNLARI
Yakın-Doğu'da bugünkü politik durumun değerlendirilmesinde partinin konumu (Tezler, Madde 1). Partinin işçi, toprak ve ulusal sorunla ilgili taktiği, hükümetin iç ve dış politikası karşısındaki tutumu, Meclis'te çalışma metotları. Savaş konusundaki tutum ve TKP ile YKP'nin bu konudaki taktiklerini uyumlaştırmak. Anadolu'daki burjuva ve diğer partilere karşı tutum. Partiyi aktifleştirmek, Halkçı partiyle ve diğerleriyle geçici taktik anlaşma olanakları. Partinin din konusunda ve kadın hareketindeki taktiği. Acil ekonomik ve politik talepler. Partinin legalleşme konusunda taktik ve yöntemleri. Partinin legal ve illegal çalışmayı düzenleme konusunda taktik ve yöntemleri. Mezoptamya, Suriye ve Arabistan'da ulusal isyan hareketlerini politik bakımdan yönetme ve örgütlemedeki günlük pratik çalışmalarda acil taktik görevler. Kongre toplama konusu.

16 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 257-260 (Rusça).

C. TEŞKİLAT, BAĞLANTILAR, AJİTASYON VE PROPAGANDA
Ayrı ayrı grupları birleştirerek partiyi diriltmek ve güçlendirmek ve sosyal yapısını netleştirmek. Bu amaçla parti tüzüğünü gözden geçirmek. Yakın görevler için güç değerlendirmesi ve güç dağılımı yapmak. MK'ne bağlı Ermeni ve Rum seksiyonları kurmak. Aydınlar, subaylar ve kadınlar arasında çalışmaları örgütlemek. Legal basını yönetmek. Günlük Emek *gazetesini çıkarmak. Partinin iç kullanımı için aylık yayın çıkarmak. Suriye, Mezopotamya, Yunanistan ve İstanbul için bildiri ve çağrılar basmak. Aktif TKP işçileri için Marksizm okulu. Suriye ve Mezopotamya'da illegal çalışmaları yönetmek üzere Anadolu'da legal teşkilâtlar yaratmak (Yakın-Doğu Ekonomik ve Kültürel Araştırmalar Komisyonu, Açlara Yardım Komitesi, Doğu Kültürünü Himaye Cemiyeti). Mezopotamya ve Suriye'deki komünist ve İtilaf devletleri karşıtı unsurları birleştirmek. Bu bağlamdaki pratik ve örgütsel görevler. Atina, İstanbul, Suriye ve Mezopotamya'ya yakında yapılacak geziler ve bunların amacı. Suriye, Mezopotamya, İstanbul ve Yunanistan ile başka teknik bağlantıları gerçekleştirmek. İktisadi ve mali sorunlar.*

Ç. MALUMAT
K.E.Y.K.'in vereceği görevlere göre malumat toplamak.[17]

Ziynetullah Nevşirvanov da 14 Mart'ta Safarov'a şu notu yazmıştır.

Komünist Enternasyonalin Şark Şubesinde Safarov Yoldaş'a:
Ankara: 14 Mart 1922

Kıymetdar Yoldaş,
1- Fırkamızın vaziyetine dair mufassal raporu henüz ikmâl edemedik. Fırkamızı Komintern nezdinde temsil etmekte olan Hüseyin Hüsnü yoldaşa yazdığımız mektubu sizin vasıtanızla takdim ediyoruz. Bunun bir kopyasını Komintern için aldırmanız rica olunur.
2- Buraya gelen İsfenks ve Lüsyen arkadaşlar ile teşrik-i mesai ettik. Kendilerinden her türlü muaveneti görmekteyiz. Faaliyet ve tecrübelerinden çok istifadeler ümid etmekteyiz.
3- Türkiye'ye ait tezler Türkçeye tercüme edildi, müzakere oldu. Bazı tarihi malûmat kısmından kat-ı nazar, amelî kısımları ittifak-ı ârâ ile kabul olunmuştur. Vaziyet-i hazıramıza çok uygun olan bu tezlerin vürudu arkadaşlarımıza bir kuvve-i maneviye vermiştir.
Hürmetlerle, komünist selâmları ile:

T.H.İ.P Azasından
Ziynetullah Nevşirvanov[18]

17 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 261 (Rusça).
18 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 266 (Eski Türkçe).

Bir tutanaktan anlaşıldığına göre, THİF'nın Merkez-i Umumisi (= Merkez Komitesi) 28 Mart 1922'de on üyeyle toplanarak görev bölüşümü yapmıştır:

İcra Heyeti (YK=Yürütme Kurulu) + Riyaset Divanı (Prezidyum) üyeleri:
Ziynetullah Nevşirvanov - Salih Hacıoğlu - Nâzım;
Yalnız YK üyeleri:
Hilmi - Mehmet Şükrü – Affan – Kenan;
Diğerleri: Ahmet – Abdülkadir – Mustafa.

Ziynetullah Nevşirvanov Ankara'dan ayrılmadan önce, parti işlerinin düzenlenmesi için, Merkez Komitesi Yürütme Kurulu'na bir öneri sunmuştur.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez-i Umumisinin İdare Heyetine

[Ziynetullah Nevşirvanov arkadaşın teklifidir]

2 Nisan 1922

1 - *Emek* gazetesinin imtiyazı resmen Ahmet Hilmi arkadaşa ait olmakla beraber fiilen ve hukuken fırka malı olduğuna ve depozitosunun dahi fırka kasasından verildiğine dair Hilmi arkadaştan bir makbuz alınacaktır.
2 - *Yeni Hayat* matbaasının imtiyazı resmen Nâzım arkadaşa ait olmakla beraber fiilen ve hukuken fırka malı olduğuna ve depozitosunun dahi fırka kasasından verildiğine dair Nâzım arkadaştan bir makbuz alınacaktır.
3 – İkaz matbaasının mülkiyeti resmen Şükrü arkadaşa ait olmakla beraber fiilen ve hukuken matbaanın nısfı fırka malı olduğundan ve fırka veznesinden matbaanın nısfı için kendisine "2.500" lira tediye edildiğine dair kendisinden bir makbuz alınacaktır.
4 - Millet bahçesindeki sinemada Affan arkadaşın hissesinin fırka malı olduğundan sinemayı isticara iştiraki için fırkaya ait Enternasyonal mahsusatından Affan arkadaşın "2.000" lira aldığına dair kendisinden bir makbuz alınacaktır.
5 - Şükrü arkadaş muvafakat ettiği takdirde fırkanın Affan üzerindeki sinema salonu Şükrü arkadaşa devrolunarak matbaa tamamen fırkanın malı haline kalb olunacaktır. Bu takdirde matbaanın cihet-i resmiyesi fırkanın Ahmet, Hilmi, Salih Abdülkadir, Affan ve Kenan, Mehmet Şükrü, Mustafa Nazmi ve Nâzım arkadaşlar ile .... arasında bir "kolektif şirket" haline kalb olunacak; ve gayr-i resmî olarak da matbaanın komünize edildiğini ve bununla kâr ve zararının idaresinin murakabesinin tamamen fırkaya ait bulunduğuna dair bir mukavelename imzalanacaktır.[19]

19 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 32 (Eski Türkçe).

Bundan sonra, günlük toplantılar yapılmış olmalı. 6 Nisan 1922'de ise üç kişi arasında görüşmeler yapılmış ve zabıt tutulmuştur. Bu kayıtlarda Hilmi'nin söylediklerine bakılırsa, (dünkü beşinci toplantıda) Şükrü ile Affan, Mustafa Kemal Paşa'nın, Nâzım da Aralov'un dönmesinin beklenmesini, onlara danışılarak davranılmasını istemişlerdir. Hilmi'ye göre, bu fırsatçı (oportünist) bir tutumdur. [Gerçekten, Aralov, Abilov'la birlikte, 23 Mart – 8 Nisan tarihleri arasında M. Kemal Paşa'yı karargâhında ziyaret etmek üzere cepheye gitmişlerdir. [Bkz. M. Perinçek, s. 345.] Abdülkadir de, aynı toplantıda Şükrü, Affan, Nâzım, Kenan, Mustafa ve Lütfü'nün Komintern'e üye olmak için benimsenmesi gereken "21 Şart"ı kabul etmediklerinden yakınmaktadır. Ziynetullah Başkanlığa istifasını vermiştir. Salih de, Şükrü'nün kötü niyetli olduğu görüşündedir. Abdülkadir'in "İkinci faaliyet devrini açmak üzere Şeyh Servet Efendi'nin evinde toplandığımız zaman, elçilikle gizli temas yapmamaya sözlü olarak karar vermiştik" demesine karşılık, Salih "Nâzım, Kenan ve Affan"ın sefaretle ilişkilerini soruşturmaya haklarının olmadığını söylemektedir.

Bu konunun ayrıntıları, Golman'ın Safarov'a gönderdiği (9 Nisan tarihli) bir rapordan anlaşılıyor:

> *Milletvekili Şükrü, ihtiyar Nâzım, Mustafa ve Lütfü oportünist kesildiler. Büyükelçinin bu konularda Kemal Paşa ile özel görüşmesini bekleyip, onun sonuçlarına göre hareket edilmesini öneriyorlardı. Buna karşın, MK Beyannamesi Plenum'da kabul edildi. Fakat bizim bu belgeyi yalnız THİF Meclis Grubundaki üç kişinin imzalaması gerektiği yolundaki uyarılarımıza rağmen, bizim yokluğumuzda Şükrü'nün dayatmasıyla bütün MK üyeleri tarafından imzalanması karara bağlanmıştır. Aralarında Rus uyruklu olan ve elçiliğimizde görev yapan Nevşirvanov'un da bulunduğu 13 kişi tarafından imzalanan Beyanname, aynı gün İçişleri Bakanlığı'na verilmiş ve Nevşirvanov'un imzası bazı mıriltılara yol açmıştır. Biz bu konuda Ankara hükûmetinin notasını beklemeden hemen harekete geçtik. Nevşirvanov'a KEYK Doğu Bölümü adına yazdığımız bir mektupta, Sovyetler Birliği'nin dış elçiliklerde uyulması gereken kurallarını çiğnediği için işinden çıkarıldığını ve Rusya'ya geri gönderileceğini söyledik, THİF MK'nden de ayrılmasını istedik.*[20] *Bu gibi yoldaş-*

20 "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumi azasından arkadaş Ziynetullah Nevşirvanov gerek Enternasyonal Komünist nezdinde ve gerekse Türkiye Komünistlerinin harici teşkilâtlarında fırkamızın namına vekâleten çalışmaya memur edilmiştir. 9 Nisan 922" TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 167 (Eski Türkçe).

Ziynetullah'ın karısı için de benzer bir yetki belgesi düzenlenmiştir: "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumi ve kadınlar şubesi azalarından arkadaş Cemile Nevşirvanova gerek Moskova'da ve gerek Kafkasya'daki Komünist kadınlar teşkilât ve konferans ve kongrelerinde Türkiye Komünist kadınları namına iştirak üzere salahiyettar bir vekil olarak memur edilmiştir." TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 168 (Eski Türkçe).

Aslında yurt içindeki yerel örgütlerde çalışacak üyeler için, bundan bir ay önce de böyle yetki belgeleri hazırlanıp kendilerine verilmekteydi. Bir örnek şöyledir: "Vekâletname

larla çalışmak çok zor ve tehlikeli. Yalnız Salih bir istisna oluşturuyor. "O derin bilinçli olmasa da, kendi sınıfsal öz sezileriyle kırılmaz iradeli, devrimci bir komünist." Bu olay sonunda, MK'nin en ufak ayrıntılarda bile tarafımızdan yönetilmesi gerektiğini anladık.

Suriye ve Mezopotamya'daki illegal çalışmaları benim yükümlenmem gerekti. İki propaganda merkezinde çalışmak üzere 7 kişilik bir örgüt oluşturduk. İllegal örgütün başında Salih var. Bu merkezlerden biri Suriye ve Arabistan için Mersin'de, öteki Mezopotamya için Mardin'de faaliyet gösterecek. Biz de bir hafta sonra Mersin'de olacağız. Bu işler için "Aralov yoldaş M. Kemal ile yaptığı özel bir görüşmede, kendisinin bize engel olmama, hatta yardımda bulunma konusunda açık sözünü almıştır." Ridel yoldaş şimdi Adana konsolosluğuna atandı ve bizim çalışmalarımızı destekleyecek. Yakın Doğu'da İngiltere'nin kör politikası, ticaret bunalımı, vergiler ve askerî hizmet zorunluluğu konulması, bir de Türkiye'nin devrimci etkisi, yerel millî hareketi geliştiriyor. Ayaklanan Suriyeli Arap kabilelerinin temsilcileri Ankara'ya geldi. Komintern Uzak Doğu Halkları Kurultayı'ndan sonra, tam zamanında bir de Yakın Doğu Halkları Kurultayı fikrini ortaya atmalı; bu, Bütün Müslümanlar Kongresi hazırlıklarının ikinci adımı olacaktır.

Bu ay içinde, olanak yetersizliği nedeniyle Kafkas sınırındaki ordu birliklerinde çalışmaktan vazgeçeceğiz. Bu işte yerli MK'ne dayanmak yanlış olur. Mayıs'ta Genelkurmaydan tercümanlık görevi ile gelecek iki Tatar (biri Rahimkulov) Kars ve Bayezıt'ta kullanılabilir. O vakte kadar, irtibat, eski Moskova Doğu Enstitüsü komiseri ve şimdi Bayezıt konsolosluğu sekreteri Abdurrahmanov üzerinden sağlanacak. İstanbul'la bağlantı kurulamadı. Batum'da görüştüğümüz İstanbul Sendikaları [Beynelmilel İşçiler İttihadı] genel başkanı Roland [Ginsberg] şu ana kadar bize hiçbir bilgi vermedi.

İstanbul'daki TSF ile çoktan ilişkilerini kesen Anadolu Sosyalist Partisi [Eskişehir şubesi] yöneticileri TKP'ne kabul edilmek için MK'ne başvurmuşlar. Bu örgütte sakıncalı kişiler ve İtilâf sevdalısı gazeteciler de olduğu için, toptan katılma yerine ayrı ayrı bireysel üye alma yoluna gideceğiz. Sosyalist Partisi üyelerinin dörtte üçü işçi (2.000 demiryolu işçisi), köylü - Aydınlık'ın da (?) 800 işçi üyesi var. Doğu'daki sosyalistler, emperyalizm yanlısı Avrupa sosyalistleri gibi değildir. Onun için, bunların önderlerinin bile TKP'ne kabulünde bir sakınca yoktur. Bu konuda MK'ni aydınlatmak için sizden direktif bekliyorum.

Haziran başlarında toplanması beklenen THİF kongresine Komintern'den temsilci gönderilmesi gerekli (ya Bakü işçilerinden biri ya da Brike yoldaş delege olmalı). Ridel konsoloslukta görevli olduğu, ben de Ekonomik Komisyon başkanı sıfatıyla çalıştığım için, bizim temsilci olmamız uygun düşmez.

Komintern'in bana verdiği 6 aylık Anadolu'da çalışma süresi Haziran sonunda bi-

---

Bayezid ve Erzurum mıntıkasında bulunacak olan Abdurrahmanof yoldaşın mezkûr mıntıkadaki Komünist nüveleri ile, köylü, amele ve askerlerin Komünist teşkilât ile temasa ve ita olunacak talimat-ı mahsusasına tevfikan tesis-i münasebat ve teşkilât icrasına salahiyettar bulunduğuna dair işbu vekâletname mumaileyh Abdurrahmanof yoldaşa ita olunmuştur. 12 Mart 1922" TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 166 (Eski Türkçe).

tiyor. Geri çağrılıp KEYK çalışmalarıma devam edebileceğim gibi, burada kalıp işlerimi sürdürebilirim de. Her iki durumda da, kararın Aralov yoldaşa yazılı olarak bildirilmesi gerekiyor. Mersin ve Mardin'de örgütlediğimiz çalışmalar kesilmemelidir.

[Hüseyin] Hüsnü Alibekov yoldaş Ankara'ya geldi. Yol boyunca Türk hükûmet makamları onu gözlemişler. Burada onu herkes tanıyor; şimdi Tiflis'e gitmek zorunda kalan Nevşirvanov'unki gibi bir olay çıkmamasına dikkat edilmesi gerekiyor.[21]

Golman 10 Nisan'da da Brike ile Safarov'a, Nevşirvanov ile eşine iyi yaşam olanakları sağlanması için bir tavsiye mektubu yazmış, Moskova'da (örneğin Doğu Enstitüsü'nde) yararlı olabileceklerini belirtmiştir. Hüseyin Hüsnü de bu mektuba onu destekleyen bir not eklemiştir.[22]

* * *

Nisan ayının ilk günlerinde THİF içinde aşırılık yanlısı, keskin devrimci bir hizbin (fraksiyonun) oluştuğunu gösteren bir belge bulunmaktadır. Bu hizip içinde yer alan Ruşen Zeki Türkiye komünist hareketinde uzun yıllar, Nâzım Hikmet muhalefetinden Hasan İzzettin Dinamo'nun anılarına kadar adına rastlayacağımız kişilerden biridir.

1 - Hikmet Saim, Hikmet Yusuf, Kerim Hali (?), Ali Nedim Figani ve Nuri Cemil, Ruşen Zeki arkadaşlar "THİF" dahilinde ayrıca bir en sol ve inkılâpçı unsurlar ittifak ve tesanüdü muhafaza etmeyi taahhüd ederler.

2 - Hakkı, Halim ve Mahmut Şevket arkadaşlar da kendi muvafakatleriyle bu ittifaka iştirak ettirilebilirler.

3 - Bu ittifakın vazifesi:

a - "F" merkez-i umumisinden birinci enternasyonal konferansına kadar katiyen istifa etmeyerek, vaziyet-i hukukiyeyi aynen muhafaza etmek.

b - Mevcud azalar arasında irşadatta bulunarak onları sollaştırmak.

c - Sol unsurlardan ve bilhassa amelelerden ve muallimlerden azaların çoğalmasına gayret etmek.

d – F'nin Ankara heyet-i merkeziyesini teşkil ettirmeği tacil eylemek.

e - İttifak edeceği amele sosyalist unsurları acilen merkez-i umumiye aldırarak merkez-i umumiyi takviye ettirmeğe çalışmak (almaya gayret olunacak şahıslardan bilhassa A.A.- B. A.A. ve T. ile "M.V." ve "N.A"nın alınmasını tesri zaruridir.)

f - Bu zaman zarfında intihabat dahi yapmak hakkına malik olmak üzerinde herhalde bir F. konferansı veya kongresi yaptırmaya gayret olunacaktır.

g - Merkez-i umumi içtimalarında bu sol şahısların ittifak ve tesanüdü muhafaza etmeleri ve fakat elyevm ekalliyet olduklarından fırkadan ve merkezden ih-

21 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 452-455 (Rusça).

22 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 456-459 (Rusça).

raçlarına sebebiyet vereceği hareketlerden ictinab eylemeleri esası daima derhâtır edilecektir.
h - F. merkez-i umumisi dahilinde cereyan eden fırka program ve nizamnamesine mugayir bütün münakaşat (?) ve ahvâle dair ..... defterini tutarak iki nüsha halinde bilimza Hikmet Yusuf arkadaşa tevdi eylemek.
i - Fırka merkez-i umumisi mebuslardan azaların alınmasına gayret etmek, alındığı takdirde ancak "N.U."nun alınmasına muvafakat etmek diğerlerinin ise ancak meclisteki hizbe iştirakine muvafakat etmek ve Doktor Fuad Sabit'in fırkaya kabulüne muhalefet etmek.
j - Taşra teşkilâtlarıyla ihyayı tacil ettirmek ve onlar vasıtasıyla da kongre veya konferans akdini talep ettirmek.
4 - Yukarıda isimleri mezkûr arkadaşlar bu esasın ancak kendi aralarında muhafaza edileceğini kati surette taahhüd ederler.

1-4-1922 - Ankara
Sahifenin altındaki dört maddeden ibaret ittifak ve tesanüd taahhüdünün kabul edildiğini imza eyleriz.
Salih (ve diğer imzalar)[23]

Yine o sıralarda yapılmış bir "çalışma sözleşmesi" çok ilginçtir. Parti her türlü görev verebileceği birinin, örgüte sadık kaldığı sürece bütün geçimini sağlamayı, hatta başına bir kaza gelirse yakınlarına da bakmayı üstlenmektedir.

8/4/1922 8:50

Sami Nazif ile yapılan mukaveledir.

1 - Sami Nazif komitenin her emrine itaat etmeyi taahhüd eder.
2 - Sami Nazif fırkaya hıyanet etmemeyi namusuyla tekeffül eder.
3 - Sami Nazif fırkanın her gönderdiği yere gitmeyi ve kabiliyeti derecesinde kendisine
verilecek vazifeyi sadıkane yapmayı taahhüd eder.
4 - Fırka Sami'nin maişet ve her türlü esbab-ı istirahatini temin etmeği taahhüd eder.
5 - Fırka Sami'ye gelecek herhangi bir kazaya karşı onun beslemeye mecbur olduğu akrabasını dahi beslemeye mecburdur.
6 - Fırkanın taahhüd ettiği 4 ve 5'inci maddeler Sami sadakatine devam ettikçe berdevam
olacaktır.[24]

23 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 28-29 (Eski Türkçe).
24 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 30 (Eski Türkçe).

* * *

Golman'dan Brike-Bestujev'e (12 Nisan tarihli) mektupta İstanbul ve Anadolu solcuları için yapılan birleşme görüşmelerinin, önderlerin fikir ayrılıklarından ötürü uzadığı ve bir sonuca varmadığı belirtilmektedir. Mektupta açıklandığı kadarıyla üç farklı görüş ortaya çıkmış: Hemen kaynaşma yanlısı bir azınlık; birleşmenin hemen olmamasını ve eşit katılımlı karma bir MK kurulmasını savunan küçük bir çoğunluk ve birleşmenin İstanbul MK'nin alacağı karara kadar ertelenmesini isteyenler.

Yine bu mektuptan anlaşıldığına göre, TBMM-Fransa yakınlaşması Rusları endişelendirmektedir. Ama Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal'in [Tengirşenk] yaptığı Avrupa gezisinin başarısız kalması, Rusya'ya yeniden olumlu gözlerle bakılması sonucunu vermiştir.

Golman 8-9 Nisan'da yapılan bir TBMM gizli oturumuna değinerek [doğrusu 4 Nisan] Batum'da Suriye, Mezopotampa ve Arabistan temsilcilerinin de katılacağı bir Yakın Doğu Halkları Kurultayı toplanması gerektiğini bir daha vurgulamaktadır.[25]

* * *

15 Nisan 1922'de M. Şükrü ve Kenan ile Affan hazırladıkları parti bütçesini, herhalde Elçilik'ten para istemek üzere Başkanlık Divanı'na sunmuşlardır.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Riyaset Heyetine 15/4/922
Tarihli içtima zabıtnamesidir.

1- Hazirun: Şükrü, Kenan yoldaşlar
Rey-i istişari ile icra heyetinden Affan yoldaş

Ruzname-i müzakerat:

1- Bütçe meselesi
2- Gazete meselesi
3- *Yeni Hayat* meselesi
4- Matbuatın ikmâl-i nevakısı meselesi
5- Mesail-i cariye

1- [Bütçe meselesi]
Matbuat ve irşad meselesi. Yevmi gazete, yevmi 1.000 nüsha
Masarif-i şehriye: 1.000 üç ay için 2.800

25 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 460-470 (Rusça).

Yeni Hayat Mecmuası: Bin nüsha
Masarif-i şehriye: 250 üç ay için 650
Teşkilât Şubesi:
Masarif-i şehriye: 290 üç ay için 770
Masarif-i fevkalâde:
Masarif-i aleladenin üçte biri nisbetinde 1.400
Yekûn: 5.620

2- [Gazete meselesi]
a- 1.000 liralık kâğıt (ma-masarif-i nakliye) derhal sipariş edilecektir. Bu bin lira bir defaya mahsus olmak üzere tedarik edilecek. Fevkâlade istikrazdan temin edilecektir.
b- Yevmi gazeteye daimi bir baş muharrir. Bir heyet-i tahririye müdürü. Bir mütercim ve muharrirler lâzımdır. Bunların masarifi bütçede gösterilen şehri bin lira da dahildir.
Baş muharrirliğe kabul ettiği takdirde sosyalist Sadık Ahi davet edilecektir. Diğerleri de buradan temin edilecektir.
c- Moskova ve Azerbaycan muhabiri olarak Bekir Avni arkadaşa bir muhabirlik vesikası gönderilecektir.
d- Gazetenin 1 Mayıs'a kadar behemehal çıkarılmasına çalışılacaktır.

3- [*Yeni Hayat*] meselesi
a- Maa-kab 500 liralık kâğıt derhal sipariş edilecektir. Bu kâğıdın bedeli bir defaya mahsus olmak üzere tedarik edilecek. Fevkâlade istikrazdan tediye edilecektir.
b- *Yeni Hayat* ücretli bir baş muharrir, bir mütercim olacaktır. Bunların masarifi bütçede gösterilen şehri 250 liradan tesviye edilecektir.
c- *Yeni Hayat* yevmi gazete intişara başladıktan itibaren 32 sayfa olmak üzere on beş günde bir intişar edecektir.
d- *Yeni Hayat* mecmuasının 1 Mayıs'a müsadif numarası o güne mahsus olmak üzere nüsha-i fevkalade olmak üzere çıkarılacaktır. Şimdiden bu mevzua dair makale ihzarı için baş muharrir memurdur.

4- [Matbuatın ikmâl-i nevakısı]
a- Hal-i hazırda matbaa bu iki gazeteyi çıkarmak için hurufat vesaire gibi vesaike mâlik değildir. Bu iki gazeteyi vesair risale tab edebilmek için asgari nevakısı ikmâl için derhal 2.500 liraya ihtiyaç vardır. Bu miktar bütçe harici olarak istikraz edilemediği takdirde makine aksamı şimdilik tehir edilmek üzere hurufat, klişe, çirki nümeratör, mürekkep vesairenin derhal celb edilebilmesi için behemehal 1.500 liraya ihtiyaç vardır. Bu istikraz edilemediği takdirde bütçenin yukarıda geçen mukarreratı dahilinde temin edilecektir.

5- [Mesail-i cariye]
a- Merkezi umumi binası olarak derhal bir mahallin tedariki elzemdir. Bu yekûn bütçenin masarif-i fevkâlade kısmından sarfiyatta bulunulacaktır.
b- 1.500 Kâğıt (yevmi gazete ve *Yeni Hayat*'a ait fasıldan) için (üç aylık)
1.400 Masarif-i fevkâlade (üç aylık) faslından bina vesaire ihtiyacatı için
290 Şehri teşkilât masrafı
3.190 Yekûn [Bütçeye dahil masarif yekûnu]
1.500 Bütçe haricinde bir defaya mahsus olmak üzere (Madde 4) izah edildiği veçhiyle
4.690 Yekûn-i umumi

c- Mesail-i cariyenin [b] kısmında izah edilen meblağın tedarik ve kabzına [istikraz suretiyle]

15/4/922
Şükrü, Kenan (imzaları)
Rey-i istişari ile hazır bulunan
Affan[26]

T.H.İ.F Bütçe Layihası

Fırkanın daimi esas kadrosu:
3 şahıs şehri 90 lira üç ay 270

Matbuat ve irşadat:
Emek Gazetesi 1.000 nüsha şehri 1.000 üç ay 2.800
Yeni Hayat Mecmuası 1000 nüsha şehri 250 üç ay 650

Teşkilât:
Harcırah ve teşkilât masarifi şehri 200 üç ay 500

Masarif-i fevkâlade:
Masarif-i alelâdenin üçte biri nisbetindedir. Üç ay için yekûn 1.400 liradır.

90
1.000
250
200
1.400

2940

26 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 586-587 (Eski Türkçe).

270
2800
650
500
1.400

5.620

Memurinin aylık masarifi:
Tercüme ücreti 200
Kâğıt mürekkep 180
Tab 30
Muharrir 100
..... 80
Çıkabilecek risaleler masrafı 500

Yekûn 1.090

Fırka masrafı:
Masarifat-ı daime (muallim, gece dersleri muallimleri) 200

Yekûn 200 = 2 x 100

Bir defalık masarifat yekûnu: 20.200
Aylık masarifat yekûnu: 4.720

Bir defalık masarifat yekûnu: 20.200
..... masarifat yekûnu: 28.260

Yekûn: 48.460[27]

* * *

Bu sıralarda parti üyesi olmak için bir başvuru ve üstlenme belgesi düzenlenerek kullanılmaya başlanmıştır. 30'u aşkın bu tür belgeden bir örnek veriyoruz.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasına duhul talep ve taahhütnamesidir
İsmi ve lakabı *Dört Dudak oğlu Osman*
Pederinin ismi *Ahmet*
Sinni ve mahal-i tevellüdü *1306 Kayseri*
Sanatı *Medrese talebelerinden*

27 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 4 (Eski Türkçe).

Hangi lisanlara vâkıf olduğu *Türkçe*
Müteehhil olup olmadığı *Müteehhildir 4 nüfus*
Tarih-i kaydı ve numarası *Nisan 25 1922*
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasının program ve nizamnamesinde muharrer gayesini vicdanıma muvafık bularak kabul ettim. Bu fırkanın aleyhinde katiyen bulunmayacağımı, maddeten ve manen hizmet etmeye çalışacağımı taahhüt ederek namusum üzerine söz veririm.
İmza ve adres: *Kabasakal mahallesinde Dört Dudak oğlu Osman*
Yukarıda ismi ve adresi bulunan __*Osman*__ yoldaşın fırkamıza kabulünde bir mahzur olmadığını beyan ederiz.
__4__ numaralı aza: *[İmza]*
____ numaralı aza: *[İmza]*[28]

* * *

Nisan 1922 ortalarından Mayıs sonlarına kadar elimizde sadece 1 Mayıs 1922 tarihinde parti içinde adeta ayrı bir hizip oluşturan Abdülkadir, Ahmet ve Hilmi'nin katıldığı bir toplantının tutanağı var. Toplantıda özellikle partinin örgütlenme ve işleyiş eksiklikleri ve hataları üzerinde duruluyor; 1 Mayıs Bayramı'na katılmamanın, İmalat-ı Harbiye ve şimendifer işçileriyle ilişkilerin kesintiye uğramasının gerekçesi soruluyor. Aşağıda bu tutanağı veriyoruz.

1 Mayıs 1922 yevm-i pazartesi içtiması gece 1-10

Abdülkadir, Ahmet ve Hilmi arkadaşlar bu içtimada hazır bulunmuşlardır. Ruzname-i müzekkerat.

1 – Fırka faaliyete geçerek matbuat, riyaset, heyet-i icraiye ve mektep ve müsamere şubeleri ve azalarını intihab eylediği halde maliye, iktisadiyat ve teşkilât şubelerinin henüz teşekkül edememeleri dolayısıyla vaki ihtisasat.

2 – Fırka faaliyete geçtiği ve aradan hayli zaman mürur eylediği ve hükûmete verilen beyannamede yapılması lazım gelen birçok icraatında adem-i icrası.

3 – Mayıs bayramı münasebetiyle fırka namına cihan amele ve komünist fırkalarını tebrik icab ederken buna lüzum bile hissedilmeyerek bu bayrama fırka namına iştirak edilmemesi esbabı.

4 – İmalat-ı harbiye ve şimendifer ameleleri arasında birçok fedakârlıklarla vücuda getirilen birlikten ve sendikadan fırkanın gereği gibi istifade etmesi lazım iken ve bu hususun amelelerin kısm-ı azamının fikri imale edilmişken bunun dahi azametine arkadaşlarımızın adeta bir maksad-ı mahsusa müstenid olarak sed çekmeleri esbabı.

5 – Vücuda getirilen şimendifer amele sendikaları fırkamızın sui hareketi yüzünden sahte sosyalist Tevfik Rüştü ve Yunus Nadi Bey'i İttihatçıların birer alet-i şer'-i melaneti olan iki şahsa baziçe olmalarına adeta fırkamızın alet olduğu.

28 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 169 (Eski Türkçe).

6 – Fırka merkez-i umumisinden heyet-i icraiyesinin haftada bir heyet-i umumiyesinin ayda bir içtimaları mukarrer ve mecburi iken aradan bir buçuk ay geçtiği halde içtima edilmemesi esbabının tahlili.

7 – Mesail-i cariye.

1 – Abdülkadir arkadaşın izahatı. Münakaşatı mucib olarak neticede fırka beyannamesini hükûmete vererek ikinci devre-i faaliyetine geçtiği zaman fırkanın tam faal olarak yürüyebilmesi için matbuat, ittihadat, müsamere, konferans, mekteb, maliye, izahat ve teşkilât şubelerinin tefrik ve faal azaları intihab edilerek yürünmesi icab ederken teşekkül edebilir şubeler ancak bir matbuat şubesi Yeni Hayat mecmuasının gayr-i muntazam ve şuursuz neşriyatına münhasır kılınmıştır. Fırkanın fırka olarak yürüyebilmesi evvel emirde iktisadiyata hâkim olabilmesiyle kabil olabileceği gün gibi âşikârdır. Bununla beraber fırkanın bir mevcudiyet sahibi olması ancak teşkilâtının intizamı devamıyla kabil olabiliyor. Bunun için de birinci derece ehemmiyeti haiz olan teşkilât şubesinin de tehiri caiz olmayacağı çünkü teşkilâta malik olmayan fırkanın mevcudiyetiyle adem-i mevcudiyeti arasında bir fark yoktur. Binaenaleyh fırkanın ikinci devre-i faaliyeti anından itibaren iktisadiyat ve teşkilât şubelerinin vakit zayi edilmeyerek teşkiline dair ısrarlarımızın nazar-ı dikkate ve ehemmiyete alınması fırka arkadaşlarımızdan olup fırkada ekseriyete hâkim gibi gözüken ve bu suretle ekseriyetlerini fırkanın kıymetli yapacağı faaliyetlerini akamete mahkûm eden Şükrü, Nâzım ve bunların bütün gayr-ı meşru hareketlerine Mustafa, Affan ve hatta Kenan arkadaşlar müretteb hıyanetleri(?) nakletmekte tereddüd etmemekteyiz. Matbuat şubesiyle birlikte teşkil ve azalıkları intihab ve ikmal edilenlerden müsamere konferansı ve fırka mektebi şubeleri dahi bugüne kadar hiçbir mevcudiyet gösteremedikleri gibi bademâ da göstereceklerine de itimad edememekte kendimizi çok haklı görmekteyiz.

2 – Fırka ikinci devre-i faaliyetine geçerken hükümete verdiği beyannamesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti misak-ı milliye sadık kalarak garb kapitalist ve emperyalist alemine mücadelesinde devamı müddetince fırkamız hükümetin harekât-ı milliyesine müzahereti vaad ve taahhüt eylemiş idi. Bu taahhüt meyanında fırkamızın hâlen ve istikbâlen inkişaf ve tanınmasına pek büyük hizmetler edecek olan bilhassa Türkiye, amele, köylü ve ordusuyla Yunan Komünist Fırkası ve ordusuna beyannameleri idi. Bu beyannamenin hemen neşrine dair Hilmi arkadaş tarafından verilen takrir Salih, Ahmet, Abdülkadir arkadaşlar tarafından esbab-ı mucibeleriyle hemen neşrine dair müdafaaları bugüne kadar akim kalmıştır. Mahaza bu dahi isbat ediyor ki teşrik-i mesai eylediğimiz arkadaşlar fırkanın mevcudiyetine pek açık olarak suikasd etmektedirler.

3 – Ahmet ve Abdülkadir yoldaşlar bir Mayıs bayramının tebriğini mutazammın hatt-ı hareketlerini pek haklı olarak riyaset veya icra heyetinden bekliyorlardı. Maalesef 1 Mayıs sabahı bahçede içtima edildikte ancak Hilmi ve Affan ve Kenan yoldaşlar bulundu. Muayyen zamana kadar Şükrü, Nâzım ve Mustafa arkadaşlar içtimaa icabet etmediklerinden bizzarure yalnız Hilmi, Abdülkadir, Ahmet arkadaşlar ferdi olarak amele meyanında bayramın tes'idine sefarete giderek arka-

dan Affan arkadaş dahi iştirak etmiş. Binaenaleyh maalesef sahte sosyalistlerin de bütün ameleler namına nutuklar iradı ve fırkamızın katiyen bir mevcudiyet göstererneınesi bizi pek derin yeislere düçar eylemiş ve sefaretteki müsamereye dahi iştirake lüzum görmeyerek sefareti terk ile bahçeye geldiğimizde Kenan arkadaşa niçin bayrama iştirak edilmediği sual edildikte benim işim var idi, bu sebebden iştirak edemedim. Diğer Nâzım, Şükrü ve Mustafa arkadaşların olsun neden iştirak etmedikleri sualine bilemiyorum cevabı alınmış bunun üzerine yarın fevkalade içtima icrasının arkadaşlara tebliği Kenan arkadaşa tefhim edilmiştir. Ahiren Şükrü arkadaş gelerek bugünkü elim vazifemiz kendisine söylenildiğinde mahsus olarak iştirak etmediğini bu da hissiyatı dolayısıyla olduğunu buna mukabil Hilmi arkadaş tarafından bu mahsusatınızı neden arkadaşlarınıza ihsas etmediniz sualine de lüzum görmedim çünkü karşımızdaki muhasımların kuvvetinden haberdar değilsiniz. Ve biraz zaman sonra bahçede Affan arkadaşa mülâki olunarak bugünkü vaziyetimiz münakaşa edilirken Affan arkadaş fırkanın çoktan inhilal ettiğini ve fırkanın münfesih olduğunu söylemesi, mahaza bu arkadaşların müretteb bir surette idare-i kelam eylemeleri ve bu halden kendilerinin bu hareketlerini biz ancak bu arkadaşların fırkamızın inhilali için çalışmakta oldukları kanaatimizi takviye eylemiştir.

4 – Hilmi arkadaşın izahatine nazaran ameleler aralarında vücuda getirilen birlik ve sendikaların doğrudan fırkamıza mal edilmeleri de mümkün iken ve efkâr dahi bu hususa ihzar edildiği halde Hilmi arkadaş tarafından Şükrü, Nâzım, Affan arkadaşların şimdilik organizeye lüzum yoktur. Bize nüveler teşkili lazımdır. Fırkaya mal etmek hususuna sarf-ı nazar edilmesini çünkü buna zemin ve zamanın müsait olmadığı bahaneleriyle halen amelenin kısm-ı azamı yüzünü başka cihete teveccüh ettirmiştir. Buna da sebeb arkadaşlarımızın affedilmeyecek kadar büyük hatalarından birini teşkil etse gerektir.

5 – Dördüncü maddede izah olunduğu vechile bilhassa şimendifer amelesi arasında vücuda getirilen sendikanın fırkamıza heyet-i umumiyesiyle iltihakına imkân var iken ve zaman müsaid iken bu emr-i mühimme ehemmiyet verilmeyerek sahte münevverden sosyalist Tevfik Rüştü ve Yunus Nadi Bey gibi İttihad yardakçıları iki şahs-ı şerirün kucağına sendika terk edildiği büsbütün bu hatalar adeta müretteb plan dahilinde oynanılmış rol hissini vermekte ve biz de bu suretle telakkide kendimizi pek doğru görmekteyiz.

6 – Fırka merkez-i umumisinin haftada bir heyet-i icraiye ayda bir heyet-i umuminin içtimaı mukarrer ve mecburi iken bir buçuk mahdır hiçbir içtimaa lüzum görülmemesi ve hatta en mühim anlar bile bililtizam geçirilmesi fırkanın hayatına şeni bir suikasdın mevcudiyetini ihsas etmektedir.

Altı maddeden ibaret beyanname bi'l-münakaşa kabul edilerek tesbit ve taht-ı karara alınmıştır.

(imzalar)[29]

29 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 620-622 (Eski Türkçe).

Başka toplantı tutanakları bulunmayan bu süre içinde THİF ile ilgili gelişmeleri Golman'ın daha çok Yakın Doğu çalışmalarını örgütlemek için gittiği Mersin'le ilgili bilgiler aktaran 28 Mayıs ve 3 Haziran tarihli mektuplarından öğreniyoruz. Bu dönemde Salih Hacıoğlu'nun da bu gizli çalışmalar içinde olduğu anlaşılmaktadır.

KOMÜNİST ENTERNASYONAL YÜRÜTME KOMİTESİ
Doğu Şubesi'ne

(1 Kopya Aralov yoldaşa)

Size düzenli yazılı bilgi gönderme sürecinde yaklaşık bir buçuk aylık bir aradan sonra, Adana dönüşü yaptığımız çalışmaların kısa bir özetini, Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'daki durum ile Anadolu'daki politik durum hakkında bilgiler aktaracağım.

Mersin'e gidiş

Bildiğiniz gibi, MK Prezidyumu'nun kararı uyarınca, merkezleri Mersin ve Mardin'de (Mardin, Mezopotamya için) olmak üzere, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'da bağlantı, propaganda ve bilgi toplama görevi için Prezidyum üyesi Salih başkanlığında 6 kişilik illegal bir grup seçildi. İlk aydaki ana görevi çalışma planı konusunda mutabakat sağlamak amacıyla Hicaz'ın kuzeyinde hareket eden Arap aşiret şeyhleriyle ve kimi Suriye toplum adamlarıyla görüşmek olan bu grup halı tüccarları olarak başarıyla Mersin'e ulaşıp yerleşmiştir. Gizli polisin ve Fransız ajanlarının dikkatinden sıyrılmayı, yola çıkışlarını Salih'in "hastalık izni" ile Trabzon'a gittiğini düşünen çoğu MK üyelerinden gizli tutmayı da başarmıştır. Biz, tamamen bir rastlantı eseri aynı vagonda yolculuk yaparken onlarla karşılaştık ve kendilerini zar-zor tanıyabildik. Ama, Fransız polisi bizleri iyiden iyiye izleyip kimlerle işimiz olduğunu öğrenmek için elden geleni yapıyordu ve bu yüzden biz Salih ile ya hamamda, ya halı pazarında ya da başka bir benzer yerde görüşmek zorunda kalıyorduk. Onun şifreli malumatlarından anlaşıldığı üzere, Mersin'de açık şarkçı doğrultuda Arapça günlük bir gazete çıkarılmasına, şeyhlerin Mersin'e gelmesi son derece zor olduğundan, Beyrut ve Şam ile devamlı bağlantı için gruba teknik araç (motorlu tekne) temin edilmesine çok acil ihtiyaç vardır. Bununla birlikte biz Adana ve Mersin'de geçirdiğimiz on gün içinde aşağıda sıralanan olguları tespit edebildik:

Suriye'nin ekonomik durumu.

Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'ın çoğu vilayetlerinde tarımın gelişme düzeyi Türkiye'dekinin de altındadır. Mübadele alanında derin bir kriz hissedilmekte ve bu durum Fransızların Anadolu'dan getirilen et ve yün ile muazzam bir sürüm piyasasını işgal etmesi sonucunda Halep şehrinde beliren ticari bunalımda açıkça kendini göstermektedir. Bugün gümrük sınırı bu bölgenin Anadolu ile bağlantı-

larını kesmiş ve sonuçta Halep ticareti sönmüş durumdadır. Suriye İdaresince alınan yüksek vergiler Arapların ekonomik durumunu daha da ağırlaştırmakta, onlar arasında memnuniyetsizliği artırmaktadır. General Guro lejyonlarının infaz seferleriyle desteklenen zorunlu askerlik uygulaması tüm nüfusun sert tepkisiyle karşılanmaktadır. Fransızların bu politikası karşısında bugün Hıristiyan Araplar bile onlara karşı bir tavır koymaktadır. Şöyle ki, yeni oluşmakta olan ticari burjuvaziden başlayarak, köylü fellahlara kadar, Fransız işgaline karşı tek memnuniyetsizlik cephesi oluşmaktadır. Ancak, şehir katmanlarının işgale karşı savaştaki kararsızlığı, aşiretlerin her çıkışını ağır başarısızlığa mahkûm etmektedir. Örneğin, bir süre önceki Harim isyanı şehir idaresince açıkça desteklenmemiş, şehir isyancıların eline geçmiş olmasına karşın, Halep burjuvazisi onlara para ve maddi yardımda gecikmiş, Halep civarındaki aşiretlerin Harimlilerle birlikte hareket etmeleri şeyhler tarafından engellenmiştir. Hareketin teşkilâtsızlığı, şehir ticaret burjuvazisinin kararsızlığı belirli yerel çevrelerin kurtuluş mücadelesini bir tek örgütte merkezileştirme heveslerini önemli ölçüde kırmakta, onları bu görevi ileri bir tarihe ertelemeye itmekte ve Türkiye'den yardım beklemekle yetinmeye götürmektedir. Ne ki, üstü örtülü bir şekilde Fransızlara karşı tutum içinde bulunan Suriye ve Arabistan basınından anlaşıldığı üzere, Fransız-Türk anlaşması yüzünden Türkiye Yakın-Doğu'da önceki saygınlığını önemli ölçüde yitirmiştir. Hepsi de nedense, olağanüstü saygınlığa sahip Rusya'nın yardımına daha çok güvenmektedir. Nitekim, Nisan mektubumda bahsettiğim Ulusal Güç Birliği adında bir Arap teşkilâtının Suriye'den kaçmış sıradan işçilerinden biri bize şunları bildirdi: "Araplar Rusya'dan şimdi Türkiye'ye verildiği ölçüde reel destek görmeyi umut etmektedir ve onlara göre, aksi halde, paraları, silahları, daha da önemlisi geçmişte devlet deneyimleri olmadığı için, Suriye'de ve Mezopotamya'da devlet varlıklarını koruyamayacaklardır. Biz belki bugün İngilizleri Mezopotamya'dan ve Fransızları Suriye'den kendi gücümüzle kovabilir ve kendi hükûmetimizi kurabiliriz, ama yarın, işgalcileri kovduktan sonra ne yapacağız? İngiliz müfrezelerinin ve Fransız lejyonlarının iki katına çıkmış top ve tanklarına uzun zaman karşı koyabilecek, Fransız filosunun ablukasına uzun süre dayanabilecek miyiz? İşgalcileri kovduktan birkaç hafta sonra tank, top ve uçakların ateşi altında mahvolacağız ve bundan sonra halkı tekrar isyana kaldırmak artık çok zor olacaktır." Salih ona yanıt olarak Türkiye'den yardım olasılığına işaret ettiğinde, Kinanu adındaki bu Arap, Mersin'de eski İttihatçı bir doktorun bu konuda kendisine söylediklerini şöyle aktarmıştır: "Nasıl ki, Rusya, yani Sovyet Rusya bile kaynak yetersizliği ve başka sebepler yüzünden, devletleştirdiği sanayiin bütününün altından kalkamamış, orta ve küçük sanayii kiracı ve mülk sahiplerinin eline bırakıp, yalnız büyük sanayi işletmelerini kendi eline almak durumunda kalmışsa, Türkler de önce kendi büyük devlet sorunlarını halletmeye çalışacak ve İngilizler ile Fransızların 'cidden ve uzun bir süre için' 'kiracı' olarak yerleştiği Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'yı ancak bundan sonra düşünecektir." Tıpkı bizim gibi, o da, özellikle şu olgunun ışığında, ulusal hareketin canlanması açısından Mezopotamya'ya oranla Suriye'de durumun daha iyi olduğu kanısında: 7 Nisan günü Mersin'de bizi eski esir ve Vrangelci 13 Rus ziya-

ret etti ve Suriye'deki Fransız lejyonunda 2.000 Rus asker bulunduğunu bildirdi. Rusya'ya dönebilmek için lejyonu terk eden lejyonlardaki mülteci Vrangelcilerin çoğunun, Rusya'ya karşı eski günahlarını affettirmek için silahlı güç olarak Sovyet hükûmetinin emrine geçmeye ve genel olarak Rusya'nın direktif ve talimatlarına uymaya hazır, değişik sosyal durumdaki genç asker ve Yunkerler[30] *olduğunu söyledi. Biz onlara kesin cevap vermedik ve Gorni yoldaş Mersin'e geldikten sonra, sizin son direktifleriniz doğrultusunda kimi görevler verdik. İşgalci lejyonlarındaki diğer 8.000 askerin tamamı, birçok suç işledikten sonra, lejyona katılarak cezadan kurtulmuş suç dünyasından lumpen proleter kişilerdir. Bu gibilerin herhangi bir ajitasyonun etkisinde kalacaklarını düşünmek zordur.*

Arabistan'da durum, Suriye ve Mezopotamya'ya oranla daha iyi görünüyor. Orta Arabistan'da İngilizler egemen durumda değil. Onlar yalnız güney demiryolunu korumakla meşgul. Ana şehri hâlâ Mekke, Medine ve hatta Suriye ile bağlantıyı elinde tutan isyancıların kontrolünde. Üstelik, bir süre önce aşiretlerin burada bir kongresi yapıldı ve Mezopotamya ile Suriye'yi ulusal mücadeleye çekme kararı alındı. Bu kongre hakkında henüz ayrıntılı bilgimiz yok. Aralov yoldaş çağırdığı için 14 Mayıs'ta Ankara'ya gittiğimden ben bu bilgiyi edinemedim.

Daha ayrıntılı malumatı Gorni yoldaşla birlikte iki hafta sonra kaleme alabileceğiz.

Türkiye toplum çevrelerinin tutumu.

Nisan ve Mayıs aylarında olmak üzere iki kez Ankara'ya gelen Arap devrimci heyetlerini TBMM hükûmeti kabul etmemiştir. Üstelik, ilk heyet elçiliğimizi ziyaret etmek istemişse de, buna izin verilmemiştir. Anlaşılan, Yakın-Doğu konusunda kararlı bir politika Mustafa Kemal'in ilgi alanına girmemektedir. Açıktır ki, bu durum onun Fransa'yla bu alandaki ilişkilerine bağlıdır. Aralov yoldaşın bu hususstaki sorusuna onun verdiği hevessiz ve karamsar yanıt da bunu göstermektedir. Oysa, bizzat Mecliste ve toplum çevrelerinde, doğu vilayetlerindeki halkçılar ve mebuslar arasında varolan belirli bir gerginlikten başka, bir de şöyle bir kanı vardı: TBMM Arap kardeşlerinin ulusal istemlerine hiç olmazsa açık moral destek vermiş olsaydı, İngilizleri barış ve Türkiye'nin bağımsızlığı konusunda daha yatkın hale getirmek mümkün olurdu. Ama, bu kanıyı taşıyanlar bu yönde bizzat açık tutum alamamaktadır. Bu yüzden, Mezopotamya, Arabistan ve Suriye halklarının kongresinin Türk topraklarında yapılmasına izin verme şeklinde bile olsa, Türkiye'nin yardım ve destekte bulunması, ancak bu yönde bir girişimi Moskova'nın (örneğin, Komintern'in Türk Milli hükûmetine önerisi şeklinde) Ankara'yla anlaşarak kendi üzerine alması durumunda olanaklıdır.

Her halükârda, Moskova ve Ankara'nın Yakın-Doğu'daki ulusal hareketin yükselişinden yararlanmak için, henüz duraklama ve düşüşe geçmeden önce, bu hareket üzerinde ciddiyetle durması gerekmektedir.

30 Askeri okul öğrencileri – ç.n.

Anadolu'da iç durum.

Komünistlerin raporlarından, Ankara ve diğer şehirlerdeki dostlarımızın verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki, geniş köylü yığınlarını derin bir barış özlemi sarmıştır. Uzayıp giden savaştan memnuniyetsizlik, barış görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması, ağır vergiler, köylünün ihtiyaç duyduğu reformların yapılmaması, bütün bunlar köylülerin olduğu kadar, şehir ticaret burjuvazisinin geniş katmanlarının da ruh halini olumsuz etkilemektedir. Edindiğimiz bilgiye göre, ordudaki durum bundan farklı değildir. Yerli parti işçilerinin kanısına göre, ruh halindeki bu durum, özellikle Mustafa Kemal'in yetkilerini uzatma konusundaki oylama sırasında olmak üzere, Meclise bile yansımıştır. Gerçi tam anlamıyla bir grup oluşturmuş olmamakla birlikte, başında Sırrı Bey, Hulusi, Selahaddin Bey, Mahmut Esat bulunan ve 85 kadar mebusu kendi etrafında toplamayı başararak Halkçılar, sosyalistlerle (5 kişi) birlikte Kemal'i askeri harekâtları uzatmakla ve 28 Şubat söylevinde vaat ettiği iç reformları yapmamakla suçlayarak, yetkilerinin uzatılmasına karşı oy kullanmıştır. Enverci eğilimli İttihatçılara bağlı kalan 35 kişilik küçük bir grubun şahsında sağ muhalefet de karşı oy kullanmıştır. Sonuçta Kemal, tehdit ve vaatler sayesinde ve ortanın oyları vasıtasıyla 5 kişilik çoğunluğu ancak sağlayabilmiştir.

Komünistlerin ve kısmen de sosyalistlerin kesin kanısına göre, eğer savaşın başarıyla sona erdirilmesi, iç reformların yapılması yönünde ve Yakın-Doğu konularında kararlı önlemler alınmazsa, yakın bir zamanda bunalıma girilmesi kaçınılmaz olacaktır. Alt düzey subayları bile içine almaya başlayan ordudan firar olayları artmaktadır. Kimi mebuslar Kemal'in ısrarını iki yoldan izah etmektedir. Bunların bir bölümü bu ısrarı savaşın devamında Rusya'nın güya çıkarı olmasıyla, bir diğer bölümü ise Yakın-Doğu'ya Fransa'nın duyduğu ilgiyle açıklamaktadır. Ama, her ne olursa olsun, bizim kesin kanımız şu ki, iktidardaki askeri bürokrasi temsilcilerinin savaşın sonuna kadar iç sorunu geçiştirme denemeleri başarısız olacaktır. 2 ya da 3 ay sonra ne olacağını kestirmek zor olmakla birlikte biz hepimiz ülke içinde her çeşit örgütsüz patlamayı ve ordunun dağılmasını önlemek gerektiği, eğer bu yapılmazsa Türk devleti düzensizliğe itilirken, İtilaf devletlerinin konumlarının güçlenebileceği, Kemal hükümeti üzerinde bilinen yollardan etkide bulunmak, Mecliste somut bir platform temelinde belirli bir blok oluşturmak gerektiği ve bu bloğun hükümeti iç ve dış politika konularında her zaman destekleyebileceği kanısına varmış bulunmaktayız ki, bunlara aşağıda değinilecektir.

MK'nin faaliyeti hakkında rapor.

Biz Mersin'e gittikten sonra tarafımızca kendisine belirli görevler verilen Merkez Komitesi, talimatlarımızı oldukça garip sebeplerden dolayı yeterli ölçüde yerine getirmedi. Bu görevler, köylüler arasında çalışmalara başlamak üzere taşra teşkilâtlarıyla bağlantı kurmak, bu amaçla önceden görevlerimizin açıklanacağı bir konferans düzenlemek, ne yapıp edip sosyalistlerle birleşmek ve Halkçılar grubuyla bir blok oluşturmaktı. Sizden para gelinceye kadar parti çalışmaları için yapılacak harcamalar bütçesi uyarınca, MK harcanan paralar hakkında bir rapor sunmalıy-

dı ve nitekim Aralov yoldaş bunu istedi. Bu durum merkez komitelileri rahatsız etti ve onlar alındılar, elçilikle temaslarını hemen hemen kestiler. Bundan başka, onlar sözde Komintern'in bugün Batı'ya daha büyük dikkat gösterdiğini ve dolayısıyla ondan reel bir yardım bekleyemeyeceklerini söyleyen Ridel tarafından "güçendirilmiş" olduklarını düşünmektedirler. Parti görevlerini unutan merkez komiteliler çocukça bir tavır takınmışlar, günlük gazeteyi çıkarmaktan vazgeçmişler ve 1 Mayıs kutlamasına, halkçılarla sosyalistlerin demiryolu istasyonunda düzenlediği işçi mitingine bile katılmamışlardır. MK üyesi ve Mecliste mebus olan Şükrü'nün partiden ayrılması, bu tabloyu tamamlayan bir unsur olmuştur. Onun bir provokatör olduğu yolundaki kanımızı Size daha önce bildirmiştik. Bu konuda artık hiçbir kuşkumuz kalmamıştır. Sosyalistlerle birleşme, Ankara ve Kırşehir'de, yerli komünistleri hiçe sayan önderleri hariç, 100 kadar demiryolu işçisinin partiye girmesiyle sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte bu husus Ankara'da yaklaşık 100 kişiyi bulan ve çoğu işçi ve zanaatçılardan oluşan şehir teşkilâtının kurulmasına temel olmuştur. Şehir teşkilâtı üyelerine komiteyi seçme hakkı verilmesi yolundaki tavsiyemizi dinlemeyen MK, şehir komitesini kendisi atamıştır. Önce de varolan kişisel ilişkiler dışında, halkçılarla hiçbir birliktelik sağlanamamıştır. Mayıs ayı ortalarında Aralov yoldaş'a gönderdiğiniz mektup elimize geçinceye kadar durum böyle devam etmiştir.

Bizim görevlerimiz.

Aralov yoldaş Mayıs ayının 20'li günlerine doğru beni Mersin'den çağırmış ve işlerin gidişatıyla ilgili karşılıklı bilgi alış verişinden sonra, Sizin mektubunuzda Yakın-Doğu'daki durum hakkında koyduğunuz tam tanıya dayanarak verdiğiniz talimatları ne yönde uygulamamız gerektiği konusunda, Gorni ile birlikte katıldığımız bir toplantı düzenlemiştir. Burada şu kararlara varılmıştır:

1. Suriye, Mezopotamya ve Arabistan'daki çalışmalar sürdürülmeli, bu ülkelerdeki ulusal harekette istikrarı pekiştirmek amacıyla ve yakın bir zamanda Türkiye topraklarında Mezopotamya ve Arabistan kongresinin yapılmasını, belki hatta kongreden geçici bir hükümet çıkmasını sağlamak için Mersin'deki grubumuzun teknik desteğiyle her şeyden önce adı geçen ülkelerde bağlantılar kurup haklarında kapsamlı bilgi toplanmalıdır.

2. Çalışmalarda savaş için maddi etmenlerin varlığı dikkate alınmalı, Suriye'de Rus askerleri bulunduğu hesaba katılmalıdır.

3. Bu bağlamda, NKID[31]'den de uygun direktifler isteyerek, Aralov yoldaş vasıtasıyla Kemalist hükümetle yakın bir zamanda görüşmelere geçilmelidir.

4. Komünist partisinin geri kalan sosyalistlerle ve Meclisteki halkçılar blokuyla köy iç reformları ve Yakın-Doğu konusunda kararlı bir dış politika platformu temelinde bir mutabakat ya da birleşmeyi sağlamak için çalışılmalıdır.

5. Çalışmaların dolaysız yönetimi için Komintern'in Yakın-Doğu bürosunun Türkiye'de legal faaliyet yürütmesi gerektiğine işaret edilmelidir. Böyle bir büro-

31 Dışişleri Halk Komiserliği = Dışişleri Bakanlığı – ç.n.

nun gerekliliğine ve Komintern ile RSFSC günümüz Türkiye'sini açıkça desteklediğine göre, onun doğudan Türkiye'de legal olarak çalışabileceğine inanmaktayız.

6. Köylüler yararına toprak reformu, idare ve vergi reformu yapılması için Kemal ve hükümeti üzerinde baskı yapılmalıdır.

7. MK terkibini değiştirmek ve köylüler arasında çalışmalar için yeni kadrolar kazanmak amacıyla gelecek ay komünist partisinin kongresi hazırlanıp toplanmalıdır.

8. Konferanstan sonra komünistlerin, sosyalistlerin ve halkçıların gerekli doğrultuda günlük gazetesi çıkarılmalıdır.

9. Yerli basında Komintern'in Türkiye ve Yakın-Doğu tezlerinden özet ve alıntılar yayınlanmalıdır.

10. İstanbul ve Atina ile bağlantı sağlanmalıdır.

11. Bütün bu kararlar MK'nin girişimi olarak, kimileri (sosyalistlerle ve halkçılarla anlaşma, kongre) Komintern'in yerli MK'ne direktifi olarak uygulanmalıdır.

Ortaya konan görevleri yerine getirmenin aracı, her şeyden önce Mecliste sosyalist, komünist ve halkçıların güçlü bir grubunu oluşturmaktır. MK toplantısında, bu tabana dayanarak Anadolu ulusal devrimci güçler blokuna temel olarak sosyalistlerin ve halkçılar arasından çoğunluğun kabul edeceği aşağıdaki anlaşma maddeleri ele alınmıştır:

1. Yakın-Doğu'da kararlı dış politika:

a) Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'nın emperyalizme karşı ulusal hareketine güç kazandırmak amacıyla, bu ülkelerin kongresi Türkiye topraklarında toplanmalıdır.

b) Türkiye bu ülkelerin kurtuluş hareketlerini moral, maddi ve politik bakımdan destekleme yükümlülüğü üstlenmeli, onların bağımsız ulusal varlık haklarını ve oluşmaları durumunda, geçici hükümetlerini tanımalı, Rusya ve KEYK'in desteğiyle, Türkiye ile konfederasyona gidilmelidir (bu son koşul halkçılar ve komünistler tarafından ısrarla öne sürülmektedir).

2. Mısır devrimci hareketiyle bağlantı kurulmalı ve bu hareket açıkça desteklenmelidir.

3. Doğu Antanta'sı kurulmalı, önceden yığınların geniş çapta temsil edilip (tüm Müslümanlar kongresi), İran, Afganistan, Türkiye, Mısır, Rusya'daki Müslüman ülkelere, Moğolistan, Hindistan, Cezayir, Tunus, Suriye, Mezopotamya, Arabistan ve başka devletlerin katılacağı bir konferans toplanmalıdır. Kongre girişiminin kime ait olacağı ve yapılacağı tarih, Moskova ile Ankara arasında belirlenmelidir.

4. Fransız-Türk anlaşması Fransa'nın Suriye'nin özerkliğini tam olarak tanıması temelinde gözden geçirilmeli (komünistlerin ve sosyalistlerin talebi) ve Türkiye'ye Cezayir ve Tunus ile Fransız egemenliğindeki diğer Müslüman ülkelerde elçi bulundurma hakkı verilmelidir (İngiltere ile görüşmelerdeki aynı koşul).

5. Avrupa'ya kimi toprak ödünü (Balkanlar'da) pahasına bile olsa, İstanbul'un Ankara'nın elinde kalması ve İstanbul hükümetinin dağıtılması koşuluyla, Mezopo-

tamya ve Arabistan konusunda İngiltere üzerinde kararlılıkla baskı uygulama yoluyla savaşa son verilmelidir.

6. İstanbul hükûmetine karşı ektin savaş sürdürülmeli ve onun içyüzü devamlı açığa vurulmalıdır.

7. İngiltere'nin Anadolu'ya denetim heyeti gönderilmesi önerisine karşılık Rusya, Almanya ve Amerika gibi tarafsız ülkelerden bir denetim heyetinin işgal altındaki Mezopotamya ve Arabistan'daki hareketi ve durumu araştırmak üzere oraya memuren gönderilmesi talebi, acil bir görev olarak, İngiltere'ye sunulmalıdır.

İç politika konusunda anlaşma maddeleri şöyledir:

1. Köyde reformların acil bir gereksinim olduğu kabul edilmeli, vergi ve toprak politikalarında ilk somut önlemler alınmalıdır.

2. Yukarıda bahis konusu maddelerin kabulüyle Mecliste oluşan blok grubu içinden ve söz konusu platform temelinde, Ankara hükümetinin Kemal başkanlığında yeni terkibi seçilmelidir.

3. Sonbahara kadar yeni Meclis seçimleri yapılmalıdır.

Komünistlerin kanısına göre, bu blok fikri Kemal ile özel görüşmelerde elçilik tarafından desteklenmezse, blokla ilgili örgütsel sorunlar ve onu oluşturmanın teknik yöntemleri başarısız olacaktır. Başka bir deyişle, bu bloğun örgütlenmesine Kemal bizzat katılmalı, Aralov yoldaş bu konuyu önce Kâmil ile ve ardından sosyalistlerin ve halkçıların aşağıda sıralanan önderleriyle görüşmelidir: Mebuslardan Tevfik Rüştü (sosyalist), Numan Usta (sosyalist), Hüsnü Bey (komünist sempatizanı) ve halkçılardan Sırrı Bey, Salih Bey, Mahmut Esat, Yunus Nadi, Selahaddin Bey (şarkçı), Şeyh Servet, Cemal Bey ve halkçılarla sosyalistlerin diğer liderleri.

Bundan başka, benim Vehbi Bey, Nizamettin Bey [N. Ali Sav] (Almanya'dan dönen Marksçı), Kâzım Bey (halkçı) ve Agaev (basın müdürü) gibi Meclis dışından kişilerle de görüşmem gerekecektir.

Adı geçen liderlerle ve Mustafa Kemal Paşa ile ön görüşmeler başarıyla tamamlandıktan sonra onlar elçilikte yemeğe davet edilecek ve Mecliste eyleme geçmek üzere, anlaşma burada kesin sonuca bağlanacaktır. Kemal'in böyle bir desteğe bizzat ihtiyacı vardır ve Moskova'daki Ali Fuat Paşa olayı ve Buhara'daki Enver serüvenine karşın, umut etmeliyiz ki, çabalarımız başarıyla sonuçlanacaktır.

Toplantımızda ele alınan bütün diğer konularda (konferansın toplanması, köylüler arasında çalışmalar, Mersin işleri, İstanbul ile bağlantılar vb.), Haziran ayının sonu ve Temmuz ayının başlarına doğru gerekli ölçüde yerine getirilmek üzere, gelecek iki hafta içinde gereken adımların atılması kararlaştırılmıştır.

Bundan başka biz MK'ne kamuoyu önünde içyüzünü açığa vurmak amacıyla Şükrü'nün bir provokatör ve satılmış olarak partiden ihraç edilmesini önermiş bulunmaktayız. MK bunu henüz kabul etmemektedir.

Partinin teşkilât işlerinde yerli MK'ni devamlı ve ayrıntılı bir şekilde yönetmek gerekmektedir. Aksi halde birçok yeni aptalca işler yapacak ve kamuoyunda zaten yetersiz olan saygınlığını daha da yıpratacaktır.

Parti ayaklarının üzerine sağlamca basmadıkça ve tepesindekiler konferansta

seçilebilecek Salih tipi dürüst ve sadık kişilerle yenilenmedikçe, şimdilik köylüler arasında çalışmayı düşünmek gerekmemektedir.

Köylü yığınları için günlük gazete çıkarmak bugün büyük maddi zorluklara bağlı olduğu için biz önce blok işiyle yukarıdan başlayacağız ve ancak başarılı olamazsak, işe aşağıdan başlamamız gerekecektir, ama bu, sonuç alma bakımından daha ağır olacak ve Kemal'e karşı fiilen muhalefet anlamına gelecektir. Bu çok hassas bir sorundur ve köylüler arasında çalışma konusunu hemen kesin bir önkoşul olarak ileriye sürmek, bu bakımdan olanaklı değildir.

"Kan alma ve uçurum" konusundaki notunuza gelince, raporlarda bunlardan söz bile edilmemiştir, çünkü yerli komünistleri yönetme işi, tıpkı Suriye ve Mezopotamya'daki gibi, bizim, yani Komintern'in elindedir. Biz Sizden, eğer mümkünse telgraf vasıtasıyla, bu raporda ortaya konan sorulara yanıt vermenizi rica etmekteyiz. Ayrıca, Suriye, Arabistan ve Mezopotamya'daki çalışmalar için maddi kaynakların hızla artırılması gerekmektedir.

İşbu raporun ekinde şu materyaller vardır:

1) *Salih'in Mersin'den kısa malumatları.*
2) *Konya ve Adana vilayetlerinde tarımın durumuyla ilgili materyaller.*
3) *Fransa'nın Yakın-Doğu'daki politikası hakkında materyaller.*
4) *Suriye Ulusal Güçler cemiyetinin Arap aşiretlerine çağrısının kopyası.*
5) *Ekonomik Komisyon Bülteni'nin 2'nci sayısı.*

28 Mayıs 1922, Ankara.

NB: Konsolosumuz Gorni birkaç gün sonra Mersin'e gidiyor. Oraya gidişinin gecikmesi, kanımızca, yalnızca Fransa'nın Türkiye üzerinde baskı yapmasıyla ya da hatta Moskova'daki Ali Fuat Paşa olayının yankısı olarak izah edilebilir.[32]

* * *

Aynı gezide Golman'a eşlik eden Raevski'nin raporu da şöyle:

KOMİNTERN DOĞU ŞUBESİ

Brike yoldaş'a

Değerli yoldaş!

Türkiye İştirakiyun Fırkası MK bu yılın Nisan ayında Mersin bölgesinde aktif çalışmaya geçme kararı aldı: Birincisi, burası bir sanayi bölgesi; ikincisi, burası Avrupa sermayesinin Suriye ve Mezopotamya gibi sömürgelerine komşu bir bölge. Bu amaçla, birincisi, ciddi parti işçilerinden seçilmiş olup Yetkili Temsilcilik'e bağ-

32 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 475-485 (Rusça).

lı bulunan, aslında Komintern'in Yakın-Doğu'daki şubesi durumunda olan Ekonomik Komisyon'dan; ikincisi, Türkiye'nin en seçkin devrimcisi, MK üyesi Salih ve ilgili komünist grubundan yararlanma kararı alındı.

Golman, ben (Raevski) ve tercüman İsmailov'dan oluşan komisyon ekonomik çalışmalar için Adana bölgesine gitti. Salih ve grubu komisyondan birkaç gün önce oraya hareket etmişti.

Daha yolculuğumuz sırasında, Adana'ya yaklaşmaktayken Amerikan karşı istihbaratçılarıyla karşılaştık. Adana'da geçirdiğimiz ilk günler hem uluslararası ve hem de Türk casusların çok yoğun faaliyet gösterdiği günler oldu. Bir süre sonra Golman, kimi sebeplerle Ankara'ya çağrıldı ve ben Salih'in işe sarılan grubuyla fiilen tek başıma çalışmak zorunda kaldım.

Bu bölgedeki ekonomik araştırmaların tüm sonuçları en yakın bir zamanda Ekonomi Komisyonu'nun 3 nolu bülteniyle ve yörenin ekonomik sorunlarını her bakımdan irdeleyen ayrı ilavelerle elinize geçecek.

Ben işbu mektupta bu bölgenin hem yeraltı kaynakları ve hem de tarım üretkenliği bakımından son derece zengin olduğunu vurgulamak isterim. Burada şu hususa işaret etmek yeterli olacaktır: Avrupa kültürünün yakınlığına karşın toprak kara sabanla, çok ender Eskişehir yapımı demir pullukla işlense de, yılda iki kez 14-15'lik hasılat vermektedir. Muazzam miktardaki krom, kireç taşı, kömür ve başka maden kaynakları ise bölgenin zenginliğine işaret eden ek hususlardır. Şu olguyu özellikle belirtmek gerekir: Anlaşma uyarınca bu bölge Fransızlar tarafından boşaltılmış olsa da, bazen idari bakımdan bile, tamamen onların etkisindedir. Vali, emniyet müdürü, posta müdürü ve muhtemelen daha birçok "idarecinin" Fransızlardan çok büyük maaşlar aldığını söylemek, herhalde yeterli olur. Fransızların güneye iyice yerleştiklerini belirtmek de önemlidir. Mersin limanı sorunu çözülmüş durumda ve gelecek yılın başından itibaren onlar Mersin limanının çehresini tamamen değiştirecek büyük bir dalgakıran kurmaya başlıyor. Mersin ile İskenderun arasında, Ayaş kasabası yakınlarında yeni bir liman kurma kararı da alındı. Fransız mühendisler bu amaçla sondajlara başladılar ve bu limanın inşa edilmesi, önümüzdeki 2-3 ayın meselesi.

Kilikya'nın yeraltı zenginliklerinin ciddi bir şekilde kullanılması yönünde de karar var. Örneğin, çok zengin kireç taşı kaynakları bulunması dolayısıyla Adana civarında çok büyük iki çimento fabrikası kuruluyor, Seyhan ve Ceyhan olmak üzere, dağ ırmaklarını kullanarak, bütün Adana bölgesine enerji sağlayacak elektrik istasyonlarının inşaasına başlandı. Bunların dışında, zamanında hayli konuşulan muhtemel İskenderun–Muş–Van demiryolu hakkında kimi kulis bilgileri sağlamayı başardık.

Sorun şu ki, eğer deyim yerindeyse, tekstil sebebiyle İngiltere bu demiryolu hattına aktif katılıyor. Mısır'a ve Hindistan'a ekonomik savaş ilan eden, Mısır ve Hindistan pamuğuna boykot uygulayan İngiltere, dünya pamuk üretiminin % 40'ını tükettiği için, pamuk elde etmenin yeni olanaklarını arıyor. Kilikya da, Kafkaslarötesi de bu olanaklar arasında. Kafkasya öteden beri İngiltere'nin zaten dikkat merkezinde yer alıyor, ama halihazırda Elizabetpol'deki [Gence kenti – ç.n.] geniş pa-

muk tarlaları tekstil sanayii açısından belirli bir perspektif oluşturduğu için İngilizler bu amacı gerçekleştirmeye çalışıyor. Bu yüzden, Erzurum petrol bölgesi çok büyük bir değer teşkil etmemekle birlikte (Van-Erzurum bölgesinde araştırmalar yapan Ekonomi Komisyonu'nun hazırladığı ve Yetkili Temsilcilik tarafından iletilen haber), bu demiryolunun yalnız Türkiye için değil, aynı zamanda Kafkasya için de önemini dikkate alarak onlar demiryolunu ele geçirmeye çaba harcayacaktır.

Oysa, Fransızlar Türkiye'nin yalnız bu bölgesiyle yetinmek istemiyor. Bolşeviklerin ilk kez Türkiye'nin güneyinde belirmesi, yalnız Fransızları değil, bölgedeki bütün yabancıları hayli korkuttu ve yoğun faaliyete geçmelerine sebep oldu. Fransızlar Suriye'lerini ve güney Türkiye'deki ekonomik işgallerini sürdürme olanaklarını yitirme olasılığından ciddi şekilde endişeleniyor ve şu andan itibaren atağa geçiyor. Bunun öncesinde birçok olay oldu. Birincisi, Yüksek Konsey Uluslararası Komisyonu % 83 ekonomik nüfuz olarak Türkiye'yi Fransa'ya verdi; ikincisi, Sovyet hükûmeti Ankara hükûmeti üzerindeki politik etkisi sayesinde bütün kuzey Türkiye'yi ekonomik etkisi altına alarak, ülke üzerinde ekonomik nüfuz sağlamaya da başladı; üçüncüsü, ekonomik araştırmalar bayrağı altında Bolşevikler işi artık Fransa'nın nüfuz alanında bulunan bölgeye sokulacak ve Fransız emperyalizminin sömürgelerini tehdit edecek kadar "küstahlık" derecesine getirdi.

Ataga kalkan Fransa, Türkiye'yi politik ve ekonomik etkisi altına alma kararındadır. Yunanlılarla, yani İngilizlerle askeri harekâtlar boyunca Türkiye'yi aldatan Fransa, hızla silah yığmaya başladı. Örneğin, yalnız son iki ay içinde Mersin ve İskenderun limanları üzerinden 40 bin tüfek, çok büyük miktarda mermi ve mitralyöz şeridi getirildi. Alınan bilgiye göre, Fransa 4 bin mitralyöz, 50 tanesi artık getirilmiş olmak üzere 400 uçak vb. sağlamayı üstlenmiş durumda. Bütün bunlardan başka, 1.200 otomobil (1,5 tonluk kamyon) için imza atmış ki, 250 tanesi daha şimdiden Türk topraklarında bulunuyor. Fransa'dan ayrıca asker üniforması, asker kemeri ve başka askeri malzeme ithal ediliyor. Son malumata göre, Fransa Türkiye'ye 50 milyon altın Franklık gizli borç vermeyi kararlaştırmış. Bütün bunlar Fransa'nın tüm bu hediyelerle ülkede politik yaşamı kendi etkisi altına alma istemiyle, Rusya'nın etkisine karşı aktif ataga geçtiğini gösteriyor. Onlar Türkiye'yi kendinden yana çekmeyi görev olarak görüyor ve bu amaçla istisnasız her şeyi yapıyor. Ülkenin kuzeyinde birçok fabrika kuruluyor, ortasında demiryolları vasıtasıyla kendilerine geçit sağlayıp en zengin doğal kaynaklara sahip bölgeleri ele geçiriyor.

Ekonomi Komisyonu'nun ve Salih'in grubunun Adana bölgesindeki çalışmaları sürerken, bu çalışmaların gözle görülür sonuçlar verdiğini vurgulamak gerekir. Ekonomi Komisyonu, Adana aydınlarını etrafında toplayarak, onların Fransa yanlısı çemberlerini biraz olsun yarmayı, RSFSC ile sıkı ekonomik, politik ve kültürel yakınlaşma ihtiyacı uyandırmayı başardı. Bir klüpte ben biri Sovyet Rusya'da Eğitim konusunda, diğeri ise Türk aydınlarının örgütlenmesi gereği, cehalete ve dinsel önyargılara karşı savaş gereği, ulusal sermaye ve ulusal sanayi gereği, Doğu'yu kapitalizmin bünyesi için bir ısı kaynağı olarak gören Batı Antant'ına karşılık güçlü şekilde bütünleşmiş bir Doğu Antant'ı oluşturma gereği gibi sorunların işlendiği Türkiye'nin Yolları konulu olmak üzere Türk aydınlarına iki konferans verdim.

Bu konferanslar önemli rol oynadı ve sonuçları gecikmedi. Örneğin, Mersin'de Aydın Gençler Birliği'ni örgütlemeye koyuldular (örgütleme işini yürütenler bana tüzük konusunu danışırken ben kendilerine teşkilâta üyeliğin aydın kesimden olma koşuluyla ve üst düzeyde öğrenim görmüş olmakla sınırlı tutmamalarını önerdiğimde, bunu kabul ettiler, ama yine de teşkilâtlarına Aydın Gençler Birliği adını verdiler), basında ulusal mücadele programı hazırlama, bu programda kimlerle birlikte olduğumuzu ve nereye yöneldiğimizi açıkça belirtme gereğine değinen değişik yazı ve notlar çıkmaya başladı. Adana klübü ise faaliyetlerini halkçılık vb. konularda konferanslarla sürdürdü.

Günbegün değişik konularda sohbetler yapmak, örneğin, Rusya Türkiye'yi sömürge yapıp etkisine almayı düşünmüyor mu gibi, en safdil soruları yanıtlamak zorunda kalıyorduk. Bu ruh halinin oluşmasında, özellikle Ekonomi Komisyonu buraya geldikten sonra kimi toplum adamlarını korkutmaya çalışan Fransız ajanlarının çabaları belirli bir rol oynamıştı. Buna karşın, Adana'da bulunduğumuz son haftalarda Rusya'ya duyulan ilgide bir artış gözleniyor. Rusya'da iktidarın yapısı, Bolşeviklerin tarihi, elektrifikasyon sorunu vb. konularda sorular yağıyor. Oldukça ünlü Türk şairi Mehmet Emin Bey, bizim de katkımızla, Blok'un İskitler ve On İki adlı şiirlerini, Gorki'nin Çocuklar ve Ebegümeci romanlarını, bizim Aleksandrovski, Gerasimov ve daha birçok proleter şairimizi Türkçeye çevirdi.

En yakın bir zamanda bütün bu çeviriler, ilgili önsözler de eklenerek, öğretmenler dergisinde yayınlanacak. İki halkın yakınlaşması için Türk edebiyatından, Türk şiirinden seçme eserlerin Rusça kitap halinde basılması ve aynı şeyin Rus edebiyatından Türkçe yapılması fikri ortaya atıldı. Biz bu fikri destekliyor ve gerekli çalışmalar için elden geleni yapıyoruz.

Belirli toplumsal faaliyetlerden uzak Türk aydınlarının durumu bugün öyle ki, onlar tam bir yol ayrımında bulunuyor. "Batı emperyalizmine yönelmenin ulusal hareket için ölüm olacağını anlıyoruz, ama çıkar yolumuz yok, biz perişanız, biz bitkiniz, oysa Rusya belirli bir askeri malzeme ve şatafatlı sözden başka bir şey vermiyor; bizim ekonomik desteğe ihtiyacımız var. Eğer Rusya bu desteği sağlarsa, biz Batı'nın peşinden gitmeyecek, Doğu'nun politik ve ekonomik ittifakında kalacağız" diyorlar. İlginçtir ki, son zamanlarda sohbetlerimde bana Rusya vasıtasıyla Alman sermayesini Türkiye'ye çekme olasılığından, böyle bir durumda Türkiye'nin ekonomik olarak Batı'ya yakınlaşmasına gerek kalmayacağı görüşünden defalarca söz ettiler.

Ekonomi Komisyonu'nun yaptığı çalışmalar hakkındaki malumattan illegal çalışmalar ve Suriye'deki duruma ilişkin bilgilere geçerken, diplomatik çalışma yapmamız da gerektiğini, bu arada ülkenin bu bölgesinde Türk makamlarının bize karşı tutumlarındaki samimiyete tanık olduğumuzu özellikle belirtmek isterim.

Şimdiye kadar Mersin'de Rus konsolosluğu görevini, bu hakkı 1914 yılında kazanan İspanya konsolosu yürütüyor. RSFSC Yetkili Temsilciliği'nin Türkiye'ye gelmiş olmasına karşın Türk makamları, bizimle dostça ilişki içinde olmakla birlikte, artık olmayan bir Çar hükümetinden yetki almış bir konsolosun iki yılı aşkın bir süredir Türk topraklarında kalmasına göz yumuyor. Son zamanlara kadar bizim

temsilciliğimizin bundan haberi yoktu. Türk hükûmeti bu olguyu Rusya Cumhuriyeti Temsilcisi'ne bildirmeye gerek görmemişti. Bu İspanyalı "toreodor" ile yaptığım görüşme hiçbir sonuç vermedi. Rus hükûmetinden işleri bir başkasına devretme emri alana dek görevini sürdüreceğini söyledi.

Adana-Tarsus bölgesinde 800 kadar Rus uyruklu aile, Türkistanlı, Tatar, Buharalı ve başka Müslüman bulunuyor ve bu "toreodor" bunlarla münasebetsizce alay ediyor.

Suriye'deki durumu anlatırken ciddiyetle ele alacağım şu ilginç olguya da değinmeliyim. Konu Vrangelcilerle ilgili. İstanbul'da çok kötü durumda bulunan, belirli bir ideolojik dönüşüm yaşayan, bir yolunu bulup Rusya'ya ulaşmak isteyen Vrangelcilerin bu kesimi çok karmaşık ve tehlikeli bir yol seçiyor. Rusya'ya dost ülke Türkiye'ye kaçarak Ankara'ya ulaşıp, oradan da Rusya'ya geçmek umuduyla Fransa'nın Suriye lejyonlarına yazılıyorlar. Bu yol doğru görülebilir. Ama sonuçlar tamamen farklı oluyordu. Türkiye topraklarında bin bir zorlukla karşılaştıktan sonra Vrangelciler Türk hükûmetince tutuklanıp İstanbul'a gönderiliyordu. Gönderilen iki grup kaçaktan dört kişinin İstanbul'da kurşuna dizildiğini, diğerlerinin Vrangel'e teslim edildiğini, dolayısıyla müttefikimizin bize düşman silahlı teşkilâtların güçlenmesine katkıda bulunduğunu, yeri gelmişken belirtmek yeterli olsa gerek. Kaldı ki, bu iş Türk hükûmetinin kendini beğendirmek için etrafımızda dört döndüğü bir dönemde oluyor. Bu tür iğrenç olayların tekrarlanmaması için tarafımızca neredeyse bir şey yapılmadığını da, bu arada belirtmem gerekir. Ankara baştan bu duruma aldırmak bile istemedi. Daha sonraki tepkisi ise öylesine önemsizdi ki, son kaçaklar grubu Mersin'de gece tutuklanıp, Ankara'nın haberi bile olmadan, birkaç aşamada Rusya'ya aktarıldı. Bu grupta Suriye askeri teşkilâtının tamamen yararlanabileceği kişiler vardı.

Devamla Suriye'yedeki duruma geçerken, hem işgalciler ve hem de işgal altındakiler arasında olağanüstü bir gerginlik yaşandığını, Suriye'nin ekonomik bakımdan tamamen çökmüş olduğunu, işgal dolayısıyla fakirleşmenin, zanaatçı ve esnaflar bir yana, orta katmanlardan da öte, büyük mülk sahibi zenginleri de sardığını vurgulamak durumundayım. Suriye'nin askeri diktatörü general Guro'nun uyguladığı silahlı terör halkı tam umutsuzluk sınırına getirmiş durumda. Son zamanlarda belirli mıntıkalar isyan girişimlerinde bulundu, ama, belirli bir isyan merkezinin ve bütünsel bir teşkilâtın olmaması, etkin liderlerin bulunmaması, Fransızlara isyanları acımasızca bastırma fırsatı veriyor. Fransızların ulusal harekete karşı hangi yöntemlerle savaştığı, ekteki materyallerden anlaşılıyor. Burada, işgalcilere karşı en küçük memnuniyetsizlik gösteren yerleşimlerin yerle bir edildiğine, erkek nüfusun katledildiğine, kadınların tamamen infaz mangalarına teslim edildiğine ve utanç verici sefahat taşkınlıklarından sonra yine de öldürüldüklerine işaret etmek, bu bakımdan yeterli olsa gerek.

Kesin bir şekilde söylenebilir ki, bugün Suriye'de katı bir suçlu, Fransız ordusundan hilebaz bir çavuş, doğuştan katil biri hükmediyor. Hiç kuşku yok ki, Suriye daha uzun süre bu durumda kalamaz. Bu politikasını uygularken Fransızlar Katolik Araplara, Suriye büyük burjuvazisinin kimi kesimlerine ve işgal kuvvetlerine daya-

nıyor. Fransız işgalinin tüm dayanağı, budur. Duruma dayanamayanlar dağa çıkıp çeteler kuruyor, Fransız karakollarını basıyor, Suriye'yi boydan boya dolaşan infaz mangalarına saldırıyor. Fransızlar Suriye'de durumun sakin olduğuna ikna etmeye boşuna uğraşıyor. Suriye, askerleri tel örgüleri aşmaktan korkan stratejik noktalarla dört bir yanı donatılmış bir askeri kampı andırıyor. Suriye'de askeri durum var, halk Batılı canavarlara karşı açık savaşa yönelmiş bulunuyor. Objektif ve sübjektif etmenlerin varlığından yararlanmamak, Fransız hâkimiyetini yıkmamak, Fransız sermayesini sırtından hançerlememek bir cinayet olur. Tüm bu savaşta yukarıda sözü edilen teşkilât, merkez ve lider gibi unsurların eksik olduğu bir gerçektir. Gerekli ortamı yaratıp, bu işe girişmek şarttır.

Kısaca değindiğimiz bu olgulara, daha önce bahsettiğimiz Vrangelciler olayını da eklemek gerekir. Bunlardan Suriye'de tepeden tırnağa silahlı 2.500 kişi var. Bunlar hep Rusya'ya dönmek isteyen, sömürünün ve horlanmanın yıkıcı ağırlığını sırtında duyan adamlar. Sosyal durumu bakımından ezici çoğunluğu köylü, ama aralarında işçi ve aydınlar da var. Ağır sınavlardan geçme pahasına da olsa, tümü Rusya'ya dönme hakkını elde etme çabası içinde. Belirli bir hazırlık yapıldıktan sonra her an Suriye'ye aktarılabilecek Vrangelcilerden ve daha Çarlık rejimi sırasında Fransa'ya gönderilen o meşhur kolordululardan 10.000 kişinin Kuzey Afrika'da bulunduğunu hesaba katarak, bunların ele geçirebileceği Suriye'deki en müstahkem mevkilere Rus birlikleri sürme olasılığından, işgal sonucunda tam umutsuzluk içinde çırpınan yerli halk arasında gerekli hazırlıkları dikkate alarak, belirli bir işaretle yapılacak bir isyan fırsatından yararlanmamak, tekrar ediyorum, tam bir suç olur. Güçler dengesini ve sınıfsal üstyapı değişikliklerini, halk arasında sefaletin artmasını ve ekonomik bunalımın derinleşmesini dikkate aldığımızda şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, yalnız bütün sübjektif etmenleri seferber edebilecek bir teşkilât eksiktir. Elbette ki, bunlar kusursuz bir değerlendirme için tamamen yeterli sayılamayacak özetlenmiş hususlardır, ama biz şimdi Suriye'yle ilgili bilgi toplamak için çalışma yürütüyoruz ve daha ayrıntılı malzeme oluştuğunda, Suriye'deki durum hakkında çok daha tam bilgimiz olacaktır.

Suriye'ye giden Şuayip yoldaştan şu ana kadar bir materyal gelmedi. Bu durumda biz Salih'in grubundan Rıza yoldaşı önümüzdeki ay içinde bir materyal sağlamak üzere oraya göndermek zorunda kaldık. Durup beklememek, harekete geçmek gerekir. Mersin konsolosu olarak Gorni yoldaş geleli iki ay oldu, ama o hâlâ Ankara'da duruyor ve konsolosluk konusunun böyle büyük ve son derece önemli bir politik çalışmanın devamı için bir olanak olmasına karşın, biz Mersin konsolosluğunu kazanmak için çok az şey yaptık. Gerçi, şimdi bu sorun halledilmiş görünüyor, ama konsolosluğumuzun fiilen ne zaman çalışmaya başlayacağı bilinmiyor. Şunun altını çizmeliyim ki, bu konuda biz gerekli kararlılığı ve ardıcıllığı gösteremedik. Fransızlar kendi etkilerini genişletmek için Rusya'nın etkisine karşı geniş cepheden savaşa girişti. Biz bu savaşa hazırlıklı değildik ve son günlerde kararsız politikanın yerini yavaş yavaş kararlı bir tutum almaya başlamış olmakla birlikte, hâlâ hayli kararsız davranıyoruz. Salih'in grubu son derece

karmaşık ortamda bulunuyordu ve bu yüzden çok aktif çalışma yürütemedi. Şimdi belirli bir dönüşüm gözleniyor. Paranın alınması, Suriye'yle bağlantı kurulması ve Adana vilayetinde işçiler arasında çalışma yapılması, durumu değiştirdi. Adana sanayi bölgesinde dokuma, pamuk balyalama, tütün işleme fabrikaları, büyük değirmen ve suni buz atölyeleri gibi, 30 kadar sanayi işletmesi var. Ekonomi bülteninde bu konuyla ilgili bütün bilgiler yer alacak. Ama, yine de, tarım işçileri dışında, Adana bölgesinde 7-8 bin kişiyi bulan ve bazen 50 bini aşan proleter sayısının çok değişken olduğunu, % 90'ının üretimle doğrudan bağı olmayıp, geçimini sağlamak için köylerden geldiğini belirtmeliyim. Şöyle ki, bu özellikteki proleterler arasında çalışmak son derece zordur. Üretimle ilgilenmeyen bu işçiler örgütlenmeye yatkın değildir. Ücretleri gayet düşük ve bu yüzden fabrikayla bağları daha da zayıf. Bu durum eninde sonunda kapitalistler için de zararlı ve son zamanlarda patronlar arasında işçileri herhangi bir şeyle celbetme, zam yaparak ilgisini artırma yönünde bir eğilim gözleniyor. Çünkü, makina kullanımlı üretim alanında işçilerin sıkça değişmesi, işverenlerin büyük kâr olanaklarını önemli ölçüde elinden alıyor. Bu üretim alanı kalifiye işçi gerektiriyor ve işveren bunu istiyor. Kalifiye işçi bizim için de çok önemli bir unsurdur. Adana bölgesinin sanayileşmesi, birçok büyük sanayi işletmesinin kurulması, yakın yıllarda yalnız güney Türkiye'nin çehresini önemli ölçüde değiştirmekle kalmayacak, aynı zamanda Adana proletaryasının sınıf bilinci düzeyini de değiştirecek. Bu karmaşık ortamda Salih'in grubu yine de Adana işçileri arasında belirli bir işi başardı ve bu çalışmalar bugün gelişme aşaması yaşıyor. Örneğin, Mersin'de hamallar teşkilâtı kuruldu. Hamallarda, elbette ki, sınıfsal içgüdü ve özbilinç yok, ama belirli bir propaganda ve eğitim çalışması sayesinde geliştirilebilir. Söz konusu teşkilâtın yönetimine ve işçi yığınları arasına girecek parti kadroları bir yana, bu propaganda ve eğitim işini yürütecek bir işçi gazetesine ihtiyaç var. Tarsus dokuma ve köy işçileri arasında da çalışmalar yürütülüyor. İlginç bir husus şu ki, Tarsus'ta dokumacıların kardeşlik ocakları[33] *ve köylülerin kardeşlik ocakları var. Bu kuruluşlarda hiçbir sınıfsal unsura yer verilmiyor ve tüzüklerinde birçok dinsel madde bulunuyor. Örgütlenme biçimi olarak bunlar 12-13'üncü yüzyıllarda Avrupa'da varolan dokumacı loncalarını andırıyor. Bunların içinde çalışmaya başlandı ve yığın çalışmalarına gruptan bir yoldaş verildi. Bunlardan iki tane Adana'da da var. Biri makinistlerin, diğeri dokumacıların. Her ikisi de teşkilât olarak daha düzgün, ama tüzükleri hayli belirsiz. Ankara'da oluşturulan bir tür sendikalar merkez kurulu politik koşullar yüzünden etkisini taşraya taşıyamadığı ve pratikte yalnız bu şehir boyutunda önem taşıdığı için, bu sendikalar merkez kurulunun güney bürosunu inşa etmek amacıyla tüm Adana bölgesinde sendikalar örgütlemek ve bütün bu sendikaların konferansını düzenlemek için hazırlıklara başlama kararı alındı.*

Böylece, bu iş başlatıldı. Ama, onu sürdürmek ve mantığın gerektirdiği sonuca ulaştırmak gerekiyor. Ekonomi Komisyonu çalışmalarını bitirmedi ve işine devam etmek için yakın bir zamanda Adana'ya geri dönmeyi düşünüyor. İşbu mektupta ve

33 Rusça metindeki söz Kardeşlik (ocağı, derneği) anlamında, ama eski Rusçada bazen lonca anlamında da da kullanılıyor – ç.n.

ilavelerinde yer alan bütün materyaller, yalnız ana hatları çizen bir taslak niteliğindedir. Daha ayrıntılı veriler bir sonraki mektupta yer alacak, ekonomik etmenler analizi ise Ekonomi Komisyonu'nun bülteninde iletilecektir.

Komünist selamlarımı sunarım.
İmza (Raevski)

N.B.

İşbu rapora eklenen ve en başta Suriye ile ilgili değerli ilaveler KEYK'na, bizzat Karahan yoldaşa gönderilmiş olup, acilen oradan istenmesi rica olunur.

İmza (Raevski)[34]

* * *

Bu sıralarda Afyon mebusu Mehmet Şükrü bir provokasyonla partiden ayrılmış. MK üyesi 13 kişiden, Salih, Hilmi, Affan ve Rusya'ya geri gönderilen Nevşirvanov dışında kalan dörtte üçü, Nâzım'ın başını çektiği, faaliyetleri köstekleyici bir grup oluşturmaktaymış. Nâzım MK'nin harcamaları hakkında kendisinden hesap soran Rus elçisine kızdığı için, THİF ileri gelenlerinin 1 Mayıs törenlerine ve işçi mitingine katılmasını engellemiş. Ama, MK dışında da, "Erzurumlu Dr. Fuat" ve "Kırşehirden İsmail Hakkı" gibi iyi Marksistler de varmış. Haziran sonlarında yapılmak üzere hazırlanan konferans [kongre] çalışmaya yetenekli bir çekirdek kadroyu işbaşına getirebilirmiş.

* * *

THİF içindeki farklı yaklaşımlarla ilgili olarak Moskova'ya gelen bilgi üzerine, Mayıs 1922 ortalarında KEYK Doğu Bölümü Sekreterliğinden Safarov, Ankara'daki Rus Büyükelçisi Aralov'a şu şifreli telgrafı göndermiştir:

No. 111
12.05.1922
TKP'ndeki görüş ayrılıkları, MK personeli ve sizin görüşünüz hakkında ayrıntılı bilgi rica ederim. Brike'nin mektubunda Komünist partisinde aydın-liberal kesimin ağırlık kazanmasına karşı mücadele etmek gereği üzerinde duruluyor. Zonguldak, Ereğli, Kilikya işçileriyle, İstanbul'daki Aydınlık grubuyla bağlantı var mı? Sosyalist Partinin etkili olduğu durumlarda çok dikkatli olunmalı. Sizin önerileriniz tamamıyla yerinde. Arapça beyannameleri aldınız mı? İşe yaradı mı?
Safarov[35]

34 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 668-673 (Rusça).
35 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 33, Klasör No: 1_6, Belge No: 13 (Rusça).

25 Mayıs 1922'de "KEYK Doğu Şubesi Şefi" imzasıyla bir ve 1922 Haziran sonlarıyla Temmuz başlarında Ankara Sovyet Rusya Büyükelçisi Aralov'a Komintern'den tam tarihi belli olmayan iki mektup gelmiştir. Tarihsizlerden ilkinin altında "KEYK Doğu Şubesi Şefi" imzası vardır ki, bu şimdiye kadar adına rastlamadığımız Bayan V. Kasparova olabilir. [Safarov onun astı olmalı; Brike de Safarov'a bağlı olarak Doğu Sekreterliği'nde çalışan kişi.] İkinci mektup ise, "KEYK Sekreteri" diye imzalanmıştır. Bu bir kısaltma olmayıp, lâfzına uygunsa, Kasparova'nın amiri demektir. Bu mektuplarda Aralov THİF'nı yönlendirmekle görevlendirilmektedir.

Sayın Aralov yoldaş!

Komintern'in Türkiye'deki politik çalışmalarının yönetimini üzerinize alma önerimize Sizden henüz bir yanıt almış olmasak da, sorunun güncelliğini dikkate alarak, buna onay verdiğiniz varsayımından hareketle, Türkiye Komünist Partisi'nin kimi örgütsel ve parti içi sorunlarına değinmemize, lütfen, izin veriniz.

I. Türkiye Komünist Partisi'nde görülen büyüme, genellikle olumlu ve bizleri sevindirici bir gelişme olmakla birlikte, parti üyelerinin kalitesini ve devrimciliğini düşürücü bir etki yapma olasılığından endişe duymaktayız. Komintern'in II. Kongre Tezleri'nin komünist partilerinin arılığıyla ilgili maddesi geçerliliğini bugün de koruyor. Yerel koşullar, elbette, partinin üye yapısını etkileyebilir, ama partinin çekirdeğini, kuşkusuz ki, işçiler, ırgatlar ve atölyelerdeki sıradan elemanlar oluşturmalıdır. Parti içinde aydın kadroların artmasına geçici olarak izin verebiliriz, ama bu kesimden üyeler arasında iyi seçim ve ardıcıl politik çalışma yürütmek koşuluyla. Anadolu'dan gelen bilgilere göre, aydınlar bugün parti üyelerinin çoğunluğunu oluşturmakta, bunlar arasında hiçbir politik çalışma yürütülmemekte, tersine, bu alanda yeteneklerini kanıtlamamış aydın unsurlara, köylerde sorumlu ajitasyon görevleri verilmektedir. Bu durum üzerinde önemle durmak gerekir. Aydın kesim, elbette, ajitasyon çalışmalarına alınabilir, ama bunun koşulu, söz konusu çalışmaların partinin komünist çekirdeğinin aralıksız direktif ve denetiminde yapılmasıdır. Oysa, Anadolu'da böyle bir şey yoktur.

Proleter olmayan unsurlar hesabına bir büyüme gösteren parti, Anadolu'da yine de varolan proleter yığınlar arasında yeterince (daha doğrusu hiç) ajitasyon çalışması yapmıyor. Yaklaşık 35 bin işçinin bulunduğu proletarya yatağı Zonguldak-Ereğli bölgesi dikkat kapsamının tamamen dışında bırakılmış durumda. 10 bin sanayi ve 20 bin tarım işçisinin bulunduğu Kilikya da parti tarafından unutulmuştur. Samsun, Afyon Karahisar, Bursa, İzmir vb. cephesi ötesinde hiçbir çalışma yürütülmemektedir. Bu hata hemen düzeltilmeli, parti bu işçi yatakları yla ilişki kurma konusuna çok büyük önem vermelidir. Nevşirvanov yoldaşla konuşmamda kendisine şunu sordum: "Geçen yıl olduğu gibi, partiniz tekrar tehlike içine düşerse, herhangi bir toplumsal yardıma ve aydın ya da proletarya örgütlerinden bir desteğe güvenebilir misiniz?" Buna yanıt, kesin bir "Hayır" oldu. Yalnız ulusal değil, sosyal çelişkilerin de sert olduğu Türkiye gibi bir ülkede komünist partisinin böyle bir durum-

da olması, açık ki, normal sayılamaz. Parti, ağırlık noktasını bir an önce proleter ve köylü yığınları üzerinde yoğunlaştırmak durumundadır. Partinin aydınların katılımıyla büyümesi, ancak bu koşulla haklı sayılabilir.

2. Sosyalist partisiyle birleşme konusunda biz, Sizin adımlarınızı tamamen doğru buluyoruz. Bu konuda ortaya çıkabilecek itirazlara, aşağıda değinilmiştir. Bekir Sami Bey'in yandaşları arasından İtilaf devletleri yanlısı unsurların partiye sızma olasılığına önemle dikkat edilmelidir. Parti ayrıca, şimdiye kadar Anadolu'nun en gerici ve Sovyetler Rusyasına en düşman bölgesi olan Doğu illerindeki çalışmalarına büyük önem vermelidir. Böyle bir ortamın oluşmasına ve kimi başka gelişmelere Kâzım Karabekir Paşa'nın yürüttüğü Rus karşıtı propagandanın oynadığı rolün yanı sıra, birçok olgunun tanıklık ettiği gibi, asıl önemli rolü yerel idari makamlar oynuyor. Parti buradaki çalışmalarında yalnız proleter ve köylü unsurlara değil (buralarda, tarım alanındaki çelişkiler özellikle serttir), aynı zamanda, Bektaşi vb. gibi büyük tarikatlara da dayanabilir. Onların yaşamında ve ideolojisinde birçok sağlıklı kolektifçilik ruhu vardır. Bunları kesinlikle ...

Ama, köylü partisine Anadolu'daki en fakir köylü yığınının girmesi, onun canlılık ve sosyal yedeklik (...) koşuludur. Tarım alanında köklü reform istemi, partinin sloganı olmalıdır. Bunlar ülkenin değişik bölgelerine farklı biçimlerde yöneltilebilir: (...) Devlet ve vakıf topraklarının dağıtılması, Doğu illerinde büyük beylerin topraklarına el konulması, büyük çiftlikçilerin büyükbaş ve iş hayvanlarına vergi getirilmesi ve alınan iş hayvanlarının en fakir köylülere dağıtılması, tarım araçlarının satın alınıp kiralama merkezlerine teslim edilmesi vb. Bütün bu sorunların, böyle bir partinin varolabilmesi için gerekli ve sağlam bir temel olabileceği kanısındayız. Anadolu'da eşkıyalığın giderek yayılması, bizim bu kanımızı güçlendiriyor. Sizin bu konudaki kapsamlı görüşünüzü bilmek isterdik.

3. Ulusal devrim hareketi konusuna daha önceki mektupta yeterince değinmiştik. Burada yalnız birkaç genel hususa işaret etmek gerekiyor. Ulusal devrimin başta gelen ülkeleri olan Doğu ülkelerinde (Hindistan, Mısır, Türkiye) ulusal devrim hareketi geçici bir çıkmaza girmiş bulunuyor. Hindistan'da Kongre hareketi İngiliz hükûmetine karşı bütün legal ve parlamenter savaş yöntemlerini sonuna kadar kullandıktan sonra, artık bunların yetersiz olduğunu görüyor. Ama, yönetim merkezi Kongrenin bugünkü bileşimi, işbirliğinden vazgeçme (non kooperasyon) şeklindeki pasif savaştan İngiliz işgalcilere karşı aktif savaşa geçilmesine elvermiyor. Böylece, hareket çıkmaz bir sokakta bulunuyor: Tabanda milyonlarca insanı içine alan yığınlar arasında devrimci bir dalga yükseliyor. Ama, liderleri tam da bu yükselişten korkuyor ve tarım alanında savaş sloganını yükseltmiyor. Gandi'nin tutuklanması, Hindistan ulusal hareketindeki iki aşama arasında bir mihenk taşıdır: Pasif önlemlerin gücüne inancın yitirilmesi ve aktif eyleme geçilememesi.

Mısır'daki durum bundan pek farklı değil. Toprak aristokrasisinin şahsında (Adil Paşa ve Servet Paşa) İngiltere ataga geçti ve Mısır'ın hayali bağımsızlığını kendine bağlı emir kulu uşakların eline teslim etti. İngiliz hükûmetinin uyguladığı bu taktik, Zaglul Paşa'nın (Vafd el Mısri) ulusal merkezini hızla sola itti. İngilizle-

re karşı aktif savaştan korkan, İngiliz-Mısır çıkar ortaklığını inatla savunan, yani Hindistan'da Kongre hareketinin Gandi'nin tutuklanmasından önce oynadığı rolü Mısır'da oynayan bütün Zaglulcular büyük bir hızla Mısır'daki aşırı güçlerden yana geçmeye başladı. Tarım alanında çelişkilerin son derece sertleştiğini de hesaba katarsak, Mısır'da durumun görülmemiş ölçüde gerginleştiğini söyleyebiliriz. Hindistan ve Mısır hakkında söylenenler, yerel özellikleri gözden kaçırmamak koşuluyla, önemli ölçüde Türkiye için de geçerli. Batı'ya yöneliş aşaması (politik alanda da olsa) haklı olarak sona erdi. Anadolu'daki yeni karmaşık durumda ulusal-devrimci güçlerde yeni bir patlama beklenebilir. Suriye ve Mezopotamya'daki gelişmeler buna işaret ediyor.

Şöyle ki, Doğu'daki ulusal hareketin genel durumuna şöyle bir göz attıktan sonra, bu hareketin kör sokakta bulunduğunu ve tek çıkış yolunun, emperyalizme karşı aktif eylem patlaması olacağını belirtebiliriz. Birçok husus bizleri Doğu'da ulusal devrimin atağa kalkma zamanının uzak olmadığını düşünmeye zorluyor: Anadolu için bu durumdan çıkarılacak dersler hakkındaki görüşümüzü, önceki mektupta dile getirmiştik. Suriye, Mezopotamya ve Arabistan ulusal devrimci güçlerinin Türkiye etrafında yoğunlaşması, ulusal savaşa olası en büyük başarı şansını sağlayacaktır. Yakın-Doğu halklarının kongresi, bu görevin gerçekleşmesine giden yolda köşe taşlarından biri olabilir. Bu görüşün tamamen olgunlaştığı ve gerçekçi olduğu açıktır. Nitekim, bu görüşün dile getirildiği mektubumuzdan daha önce bile, Anadolu'dan (Golman, Hüsnü vb. yoldaşlardan) gelen iki-üç mektupta da aynı görüş üzerinde duruluyordu. Kongre mutlaka Türkiye'de toplanmalı. Anadolu hükûmeti görünüşte rejime bağlılığını tamamen koruyabilir. Kongreyi örgütleme işini, Ankara'da özel olarak bu amaçla kurulacak, örneğin "Doğu Halkları Hürriyet Cemiyeti" adında bir örgüt üzerine alabilir. Anadolu ya da Yakın-Doğu yaşamında herhangi bir önemli olay (örneğin, Yunanlının yeni bir atağı ya da müttefiklerin yeni bir "diplomatik notası") bu örgütün kurulmasına gerekçe olarak kullanılabilir. Böyle bir olayla ilgili olarak Türk toplum adamlarının yapacağı bir miting ya da toplantıda Kongre yapılması için karar alınabilir ve ardından mutlaka Suriyeli ve Mezopotamyalı politik göçmenlerin de katılacağı bir Teşkilât Bürosu seçilebilir. Bu Büro'da Türkiye Komünist Partisi'nden temsilciler olmalı. Bu hazırlık önlemlerinin ardından ve Türk hükûmetinden gerekli onaylar alındıktan sonra, Türkiye'ye komşu ülkelerde de özellikle feodal isyancı değil, devrimci unsurlara yönelerek, geniş kapsamlı bir ajitasyon çalışmasına geçilebilir. Sizden haber alır almaz Mısırlı yoldaşlarla ilişkiye geçeceğiz ve Sizi temin ederiz ki, Mısır heyetinde en aktif devrimci ve aynı zamanda saygın kişiler yer alacaktır.

4. Çiçerin yoldaşa gönderdiğiniz son mektuplardan birinde, dağınık Türk sermayesinin birleştirilmesi yönünde bir görüş ileri sürüyorsunuz. Biz bu görüşü, yalnız Batılı emperyalistlerin ülke üzerindeki ekonomik ezgisine karşı bir savaş olanağı değil, aynı zamanda ilginç bir sosyal deney olarak görüyoruz. Komintern'in 2. Kongresi'nde kabul edilen ulusal sorunla ilgili tezlerde, geri kalmış sömürge ve yarı sömürge ülkelerde proleter devrimin başarısı durumunda, kapitalizm ile komünizm arasındaki aşamaların daha hızlı geçilmesi olasılığı üzerinde duruluyor.

Uluslararası boyutlarda böyle bir başarımız henüz yok, ama RSFSC'ndeki proletarya diktatorası, elbette, Türkiye gibi yarı sömürge zayıf komşu ülkelerin uymaya çalıştığı bir etmendir. Bizler varolan bu eğilimi elden geldiğince güçlendirmek ve yönlendirmek durumundayız. Sömürge ülkelerde yerli sermayenin dağınıklığı, emperyalist mali sermayenin bu ülkelerde piyasayı engelsiz elde tuttuğunu gösteren başlıca unsurlardan biridir. Tasarruf sandıkları ve kredi kuruluşları sistemi vasıtasıyla emperyalist sermaye yerli sermayenin girişimcilik ve bağımsızlık olanaklarını yok ediyor ve daha sonra kendi sömürücü baskı düzenini dayatıyor. Diğer sömürge ülkelerinde bulunmayan bir unsur olarak RSFSC temsilciliği yerli sermayeye örgütlenmesinde yardımcı olabilecek tek güç olarak kalıyor. Kanımıza göre, burada girişimi (hem örgütsel ve hem de mali) Sovyet temsilciliğinin ele alması gerekecek. Bu arada, Türk küçük ve orta burjuvazisinin bugünkü hükûmete ve onun kredi kuruluşlarına güvensizliğini yenmek gerekecek. Türk burjuvası Kemalist bankaya belki para yatırmayabilir, ama Rus-Türk bankasına yatırabilir. Daha sonra bu son derece ilginç deney İran'da uygulanabilir.

5. Birkaç gün önce Ankara'dan "RSFSC Politik Başkanlığı'nın NKİD [Dışişleri Bakanlığı] Yürütme Kurulu'na verdiği emir üzerine, Komintern'in TKP MK'ne para vermesi yasaklanmıştır" ifadesinin yer aldığı bir telgraf aldık. Anlaşılan, burada söz konusu olan, NKİD Yürütme Kurulu'nun Doğu'daki komünist çalışmalar için para yardımında bulunmasının yasaklanmasıdır. Bu karar, RSFSC temsilciliklerinin çoğu kez Doğu'daki devrimci hareket içinde ayrı çalışmada bulunması ve KEYK ile herhangi bir mutabakata varmadan kimilerine paralar vermesi üzerine bizim Rusya KP MK Politik Bürosu'na ilettiğimiz talep sonucunda alınmıştır. Böyle bir ayırıcılık çoğu durumlarda bizim çalışmalarımıza zarar verdiği için biz gelecekte bu gibi olasılıkların kesinlikle önüne geçilmesinde ısrar ediyoruz. Politbüro'nun aldığı karar ve NKİD YK'un bildiğiniz telgrafı bunu doğruluyor. Gayet açıktır ki, (...) Suriye, Mezopotamya vb. ülkelerdeki devrimci çalışmalar KEYK'i de ilgilendiriyor. Bu nedenle, (...) Politbüro'nun ilgili onayları alınıncaya kadar bu çalışmalar için gelecekte de para yardımı sağlanırsa, iyi olur.

Yayın işleriniz ne durumda? Bu işi ilgili yerlerde mi düzenleyeceksiniz, yoksa literatürü Rusya'da hazırlamak mı gerekecek? İngiliz ve Fransız işgal orduları için Anadolu'da İngilizce ve Fransızca yayın olanağı var mı?

Yukarıda değinilen konulardaki görüşlerinizi bildirmenizi ve uygulanmasını gerekli ve uygun gördüğünüz önlemler hakkında bilgi vermenizi rica ederiz. Bu arada, Yunanistan Komünist Partisi'ne çağrıyı ekte veriyoruz.

Komünist selamlarımı sunarım
KEYK Doğu Şubesi Şefi: İmza (okunmuyor)

25 Mayıs 1922, Moskova[36]

* * *

36 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, KlasörNo: 1_6, Belge No: 18-23 (Rusça).

ÇOK GİZLİ
Şahsa teslim

Sayın Aralov yoldaş,
Sanırım Mayıs ayı başından bu yana haber akımında oluşan boşluk nedeniyle, Yakın-Doğu'daki gelişmeleri sizlerin doğrudan edindiğiniz bilgiler vasıtasıyla izleme olanağımız olmadı. Anlaşılan, enformasyon konusu yakın gelecekte son derece ciddi bir sorun olacak. Biz Moskova ile Ankara arasındaki bağlantı biçimini teknik bakımdan değiştirmek için kimi denemelerde bulunuyoruz, ama bu gerçekleştirilinceye kadar bizlere, örneğin, iki haftada bir mektupla ya da gerektiğinde telgrafla haber iletmenizi rica ediyoruz. Aradaki bağlantının zayıf olması, önümüzdeki aylarda uygulamak için hazırladığımız, Anadolu'da güvenilir bir ulusal-devrimci temel oluşturmak hedefi başta olmak üzere, büyük planları askıda bırakıyor. Ulusal-devrimci örgütün (Meclis içinde ve dışında) komünist partisinden tamamen bağımsız olarak varolması, ama mutlaka varolması gerektiğini, daha önceki mektupta belirtmiştik. Bu görev konusunda NKİD ile aramızda herhangi bir çelişki var mı? Kesinlikle, hayır: Böyle direşken bir ulusal-devrimci toplum örgütünün varlığı ve RSFSC temsilciliğinin onunla sıkı temasta bulunması, Rusya'nın Türkiye, İran ya da Mısır gibi, bütün sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki saygınlığını artırmanın tek güvencesidir. Ama, ulusal hareketler döneminde yalnız biraz etkisi olan değil, sürünmeye bile gücü olmayan bütün toplumsal grupçuklar, sözde devrimcilik damgası taşıyor. Ulusal savaşın sertleştiği durumlarda bu sahte koruyucu renk öyle bir parlaklık kazanıyor ki, oradaki yaşamı yakından ve dikkatle izleyenin bile bunu hemen fark etmesi kolay olmuyor. Bundan bir süre önce Mısır'da olan buydu. Bugün Hindistan'da olan da budur. Elbette, iş aktif savaş yürütmeye gelince, devrim lafazanlığı eden, renk değiştiren bu grupların gerçek içyüzü, kaçınılmazlıkla ve mutlaka ortaya çıkıveriyor. Ulusal savaştaki düşüş anlarında bu devrimci sarhoşluğundan uyanış, ihanete kadar varıyor. Örnek, yine Hindistan ve Mısır. Anadolu gerçeği, bir ara durumu ifade ediyor. Uluslararası durumunun belirsiz olması, Anadolu'nun yakın geleceğini de belirsiz kılıyor. Anadolu'da savaş durumu son bulacak mı? Hiç sanmam. Yunan ordularını geri çekilecek mi? Elbette, hayır. Tekrar taarruza geçilecek mi? Bu konuda da bir umut yok. Bütün bu belirsizlikler ortamında, yine de tamamen belirli ve somut bir durum oluşuyor: Anlaşılan, Yakın-Doğu konusunda Fransa, İngiltere yararına birçok önemli ve ciddi ödünlere yöneliyor. Bunların kapsam ve boyutlarının ne olacağını şimdiden tespit etmek olanaklı değil, ama, Fransa'nın Franklin Buyon konumundan uzaklaşmaya başladığını, bugün artık Fransız basını bile gizlemiyor. Bu nesnel olgudan çıkarılacak sonuç nedir? Batılı yağmacıların gelişmekte olan (formel de olsa) eylem birliği karşısında Ankara'nın İngiltere, Fransa ve Rusya arasında manevra yapma politikasından vazgeçmek zorunda kalacağıdır. Batı Avrupa sermayesinin bu tek cephesine Ankara, diplomatik gerekçelerle değil, kendi gücüyle ve komşu ülkelerdeki etkisiyle karşı koyabilir, savaşabilir. Bu yaklaşım, Batı'ya karşı savaşını gerçekten başarıyla bitirmek isteyen Anadolu'daki toplumsal grupların politik bilincinin temelinde yer almalıdır. Bu durumdan gerekli bütün cesur sonuçlar hemen

çıkarılmalıdır. Tekrarlamaya gerek yoktur. Sovyet Rusya ile sıkı ve içten birlik (Ali Fuat olayı, bunun olmadığını açıkça gösteriyor). Suriye, Mezopotamya ve Mısır'daki ulusal-devrimci toplum gruplarıyla (hükümete yakın legal olanlarla değilse bile, yarı legal toplumsal nitelikte olanlarla) bağlantı ve ilişki ve bu grupların mali yardımı ve İngiliz ve Fransızlara karşı Anadolu'yla ortak savaş etrafında birleşmelerinin sağlayacağı destek. Ve nihayet, Anadolu'daki bağımsız ulusal hükümetin temel tabanı olan köylülüğü güçlendirmek. Bütün bunlar, elbette ki, Türkiye'de aktif durumdaki ulusal-devrimci unsurların ve Ankara hükümetinin çözmesi gereken görevlerin yalnız ana hatlarıdır. Bu hükümet, işte bu unsurlara dayanmak zorundadır. Burada diplomasi alanı başlıyor ki, Komintern ile NKİD'nin çıkarları bu alanda birleşiyor. Yakın-Doğu konferansının Türkiye'de yapılması, Suriye ve Mezopotamya'da ulusal-devrimci hareketin güçlenmesi, Türk hükümetinin söz konusu komşu ülkelerdeki hareketlere aktif ve mümkünse açık desteği, tarım alanında reformların kararlılıkla hedeflenmesi, bütün bu adımlar Sovyet Rusya'yı ve Komintern'in şahsında uluslararası proletaryayı ilgilendiren adımlardır. Bu konularda aktif olmak, belirlenen görevlerin gerçekleştirilmesi için tek güvencedir. Ama, biz bütün bu sorunlar hakkında Sizden ayrıntılı ve tam yanıt bekliyoruz.

Yukarıda da belirtildiği gibi, komünist partisinin örgütlenmesi ve gelişmesinde biz koşulsuz sınıfsal arılık ilkesine (koşulların elverdiği ölçüde) uyulması konusunda ısrarlıyız. Önceki mektubumuzda varolan proleter kadrolarla hemen bağlantı kurma gereğinden söz etmiştik. Bu görevi yeniden vurgularken biz aynı zamanda kararlı ve acımasız tasfiye konusunu da gündeme getiriyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, büyük ulusal yükseliş anında oportünist (ulusal burjuva anlamında bile) gruplar her defa devrimci cephenin ucuna kayıyor. Belki cephenin sol ucunda olmak onları eylem gereğinden koruduğu ve yalnız dillerini çözdüğü için. Mısır'da merkezde yer alan parti temsilcilerinin (Vafd el Mısri) komünist partisine katıldıklarını gördük. Kanımızca, böyle bir gelişme Anadolu'da da görüldü. Nâzım'ın ve Şükrü'nün Merkez Komitesi'ndeki grubunun, yalnız komünist değil, burjuva ulusal anlamda da, bu gibi oportünistlerden oluştuğu kanısındayız. Anadolu'daki ulusal hareketin bugünkü dönüm noktasında söz konusu grubun bu niteliği, giderek daha çok hissedilir olacak. Şükrü olayı bunun habercisi. Komünist partisini gecikmesiz ve kararlı bir şekilde arındırma savaşı, gündeme alınmalıdır. Bu görevin başarıyla gerçekleştirilmesi ve proleter ve ırgat unsurlarla bağların güçlendirilmesi, bataktaki TKP arabasını sağlam bir yola çıkaracaktır.

İstanbul sorunu da çözüm bekliyor.

IV. Kongre'nin Kasım ayında yapılmasının öngörüldüğünü ve açılışının Oktobr'un yıldönümüne rastladığını Size daha önce bildirmiştik. Kongreye kendi delegelerinizi göndermeniz için partinin resmî davetiyelerini şu günlerde alacaksınız. Türkiye'ye iki asıl oy sahibi delege düşüyor. Kongrenin çok yapıcı düzeyde olması bekleniyor ve bu nedenle Doğu sorununu kongrenin gündemine alma açısından, ciddi ve yapıcı adayları seçme sorunu büyük sorumluluk gerektiriyor. Suriye ve Mezopotamya'dan temsilciler olması da son derece gereklidir, ama belirlenen adaylar hakkında tamamen emin olmanız koşuluyla.

Karahan'dan aldığımız telgraftan sonra, mali sorun halledilmiş olsa gerek. Yalnız Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'da yayın işleri için kullanılması koşuluyla, ek olarak 5.000 altın ruble gönderiyorum.

Mektup çok acele kaleme alındı (kurye bir saat sonra yola çıkıyor) ve önemle görüşülmesi gereken birçok soruna değinilemedi. Bunları birkaç gün sonra görüşebilmeyi umut ediyoruz. Ekonomi komisyonundan şu ana kadar hiçbir rapor, hiçbir haber gelmedi. Son mektupta birçok ek belgeden söz etmiştik, ama, telgrafta bildirdiğimiz gibi, bunların hiçbirini almadık. Golman yoldaşa selamlar. Umarım, aramızdaki yazışmadan onun da haberi vardır.

Komünist selamlarımı sunarım
KEYK Doğu Şubesi Şefi[37]

* * *

Sayın Aralov yoldaş!

Anadolu'dan alınan son haberlere göre, bağımsızlığı için savaşan ulusal Türkiye'nin yaşamında Sovyet Rusya yeniden en önemli (sonuç alıcı olmasa bile) etmenlerden biri haline geliyor. Şu saptamayı yapmamız için bütün gerekçeler ortada: Sovyet diplomasisi şimdi (örneğin, 1921 yazında değil) Anadolu hareketini yalnız destekleme ve güçlendirme olanaklarını değil, aynı zamanda gelecekte bu hareketin doğrultusunda kararsızlık ve değişiklik belirmesini önleme olanaklarını da tüketmektedir. Ankara hükümet çevrelerinde görülen politik kararsızlık (Mart ve Ekim 1921) ortamında, Anadolu'da köylü yığınlarında gözlenen bezginlik ve hayal kırıklığı koşullarında (askerlikten kaçma, eşkıyalık), ulusal burjuvazi ve aydınların zayıf olduğu şartlarda, Anadolu hareketinin izlediği doğrultunun değişmezliğini (Sovyet Rusya ile birlikte Batılı emperyalistlere karşı) korumak, öncelikle iki yoldan olanaklıdır. İzin verirseniz, bunlara değinmek istiyorum.

"Nuh'tan" değilse bile, eskilerden, ilk Yunan taarruzundan ve bölgesel bir hareketin ulusal-devrimci dalgaya dönüşmeye başladığı dönemden başlamak gerekiyor. Bugün belirli bir tarihsel mesafeden bakarak biz Anadolu hareketinin doğuşunu, biraz güç kazanan Türk ticari burjuvazisinin yabancı kökenli (Ermeni ve Rum) burjuvazinin kimi ekonomik konumlarını ele geçirmek için yürüttüğü savaşla anlatıyoruz. Bu konumları Ege, Akdeniz ve Karadeniz limanlarıyla açıklıyoruz. Bu savaş yeni değildi, ama ekonomik bakımdan daha güçlü olan Rum-Ermeni burjuvazisi uluslararası durumu Küçük Asya'daki ekonomik konumunu politik olarak güçlendirmek için uygun gördüğü zaman son derece sertleşti. "Pontus" ve "Büyük Ermenistan" (Sevr'den çok önce ortaya çıkan) ülküleri, bu eğilimlerin ifadesidir. Türk burjuvazisinin kendisi için endişe verici bu planlara karşı tepkisi baştan (elindeki ekonomik gücün yetersizliği bağlamında) zayıf oldu. Bunu İzmir, Mersin ve Adana örneklerinde görmek hiç zor değil. Bu durum Ermeni ve Rum burjuvazisi savaşa askersel-politik (eşkıyalar, silahlı çeteleri) nitelik kazandırdığı zamana kadar devam etti. Türk kökenli olmayan burjuvazi bu yeni savaş yöntemine baştan kendi başvur-

37 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 1_6, Belge No: 24-28 (Rusça).

du, daha sonra ise müttefiklerin önerisi üzerine devreye sokulup genişletildi. Ancak bu tarihsel kronolojiye uyulması durumunda Yunan ordusunun "esrarengiz ısrarı" anlaşılabilir ve Yunan-Türk savaşının Konstantin'in bir serüveni olarak yorumlanmasına son verilebilir. Küçük Asya (en başta İzmir ve onun cephe arkası) ile Yunanistan arasında geniş birtakımada köprüsü var ve bu nedenle Yunan burjuvazisi (ticari de olsa) Küçük Asya'nın Rum sermayesinin egemen olduğu önemli bölgelerini ele geçirme planları yapabiliyordu. Anadolu kıyılarındaki savaşın askersel-politik devresi, Küçük Asya kıyılarındaki limanların yerli hammadde ihracatına tamamen kapanmasına yol açtı. Köy ağalarının ve varlıklı köylülerin tarım işletmelerini ve çiftliklerini sınai bitkilerle etkinleştirerek savaş yıllarında büyük miktarlarda hammadde stokları yapmayı başardığı Anadolu'nun önde gelen ekonomik bölgeleri olan bu limanların kapatılması, Mondros barış anlaşmasından itibaren yurt dışına ihracatı yeniden dirilten bu unsurlara darbe indirdi. Bu sahil bölgelerindeki varlıklı köylülerin şahsında Türk ticari burjuvazisi ciddi (...), Anadolu ulusal hareketi ise ilk müfrezelerine (Alaşehir, Aydın, Trabzon ve (...) yöresinden) kavuştu. Yunan ordusunun Bursa taarruzunu tam da bu müfrezeler göğüsledi.

İstanbul'da, sahil bölgelerindeki büyük kentlerde ve Doğu illerinde İttihatçı Müdafaa-i Hukuk Komiteleri faal durumdayken, köylülerin ezici çoğunluğu yıllarca süren savaşın ekonomide açtığı yaraları sarmanın boşuna çabası içinde kayıtsız kalıyordu. Köylüler ancak savaş bölgelerinden büyük sayıda insanın ülkenin merkez yörelerine göç etmeye başlamasından sonradır ki, düşmanın ilerleyip işletmelerinin tamamen yok edilmesi tehlikesiyle yüz yüze geldi. "Lânet" Yunanlılar üzerinde zafer kazanılırsa köyde kapsamlı reformlar uygulama ve görülmemiş zenginlikler sağlama vaatleriyle örülüp bütün ulusal basında sürekli üzerinde durulan bu tehlike, köylülüğü kayıtsızlıktan çıkararak savaşa yöneltti. Körüklenen ulusal ve dinsel fanatizm ile idarenin ve jandarmanın devamlı copu, geri kalan işi bitirdi ve İstanbul'a göç eden orta burjuva aydınların ve askeri bürokrasinin yönetiminde ulusal devrimci tek cepheyi kaynaştırdı.

Ulusal tek cephenin anlamı 1921 yazında özellikle açık ve tipik bir şekilde ortaya çıktı. Hasadın zayıf olması ve genel seferberlik, zaten cılız olan tarımı tamamen zayıflattı. Geniş köylü yığınlarının savaşkan aktifliğini yalnız hemen yapılacak kapsamlı reformlar (idari alanda, vergilerde reformlar, tarım araçlarının kooperatifleşmesi) canlı tutabilirdi. Ama, hükûmet reformlara başlanması için "zamanın erken" olduğu, bizim diplomasimizin ise bunu hatırlatmakla (neredeyse) nezaketsizlik ettiği görüşündeydi. Asker kaçakçılığı, (kızgın ve acımasız) eşkıyalık, Yunan tarafına geçme olayları, Anadolu ulusal efsanesinin en çetin anıydı: Yunan Ankara'ya doğru ilerliyordu, Meclisin dörtte üçü hükûmete muhalifti, Mustafa Kemal her şeyi kabul ederek ve en çok gerçek bir devrimin (ister köylü devrimi, ister ulusal devrim olsun) patlak vermesinden korktuğu için, İtilaf devletleriyle gizlice barış hazırlığı yapıyordu. Sonrasına ayrıntılı değinmeye gerek yok. Tümenlerin Kafkasya cephesine aktarılması, durumu bir mucize eseri olarak kurtardı. Ama, 1921 yazında hareket içinde beliren ayrışma, giderilmek şöyle dursun, daha da ileriye gitti. Gerçi, devlet aygıtı ve jandarma şimdi daha iyi çalışıyor. Ama, ağır durumlarda bu yeterli olmuyor.

Açıkça görülüyor ki, böyle bir ağır durumun bulutları, Anadolu'nun üzerinde dolaşıyor. Anlaşılıyor ki, Yakın-Doğu Konferansının kararları, bu ağır duruma giriş oluyor. Anlaşılan, kış molası bitmek üzere ve Ankara savaşın yeniden alevlenmesi olasılığıyla (yalnız Yunan cephesinde mi, acaba) yüz yüze bulunuyor. Başarılı bir ulusal savunma sağlamak için Ankara hükûmeti hemen Anadolu kurtuluş hareketinin başlıca itici gücü olan köylülerin tarım işletmelerini güçlendirmeye (belki de diriltmeye) başlamalıdır. Bizim görüşümüz şu ki, sayın Aralov yoldaş, Anadolu hükûmetinin yürüttüğü savaş alanının genişletilmesinde ve bu savaşın başarıyla sonuçlanmasında, Sovyet Rusya'yı çok yakından ilgilendirdiği için, Sovyet diplomasisinin görevi, Mustafa Kemal hükûmetinin dikkatini yukarıda belirttiğimiz doğrultularda hemen kapsamlı reformlar yapmanın gereği üzerine ısrarla çekmektir.

Anadolu hareketinin analizi üzerinde biz yalnız şu sebeple uzun uzun duruyoruz ki, şu ana kadar Anadolu hükûmetinin bu yönde bir adım attığını, bizim diplomasimizin ise bu konuda yeterince ısrarlı olduğunu görmedik. Bunun doğruluğunu, Dağıstan fakirleri temsilcisinin Acaristan konuşmasıyla yaratılan çok güzel bir ajitasyon fırsatından hiç yararlanmamamız, Türk basınının ise bu olayı Transkafkasya federasyonuna ve RSFSC'ne karşı düşmanca bir kampanya yürütmek için kullanmasına karşın, buna hiçbir sözlü ya da açıklamalı bir yanıt verilmemesi bile, yeterince ortaya koyuyor. Bu arada, yukarıda söylenenden de anlaşıldığı üzere, bugünkü Anadolu gerçeğinde bu konuda yeterinden de fazla gerekçe vardır. Bütün söylenenleri özetleyecek olursak, şunu belirtmek gerekir ki, Anadolu hareketinin bugünkü doğrultusunu ve gücünü (belki gelecek için de) korumanın ilk aracı, köylülük yararına iyedi reformlar için kapsamlı kampanya yürütmektir. Sizlerin tamamen haklı olarak sıkı ekonomik ve politik ilişkilerde bulunduğunuz Türk burjuvazisi, gelecekte (belki de yakın gelecekte) RSFSC'nin Türkiye ile yapacağı dostça işbirliği için güçlü bir temel oluşturacaktır. Ama, bugünkü aşamada Türkiye burjuvazisinin ulusla bağları çok zayıftır ve bu bağlar onu değil, eski Osmanlı askeri bürokrasisini devlet gücü yapmıştır. Köyde yapılacak kapsamlı reformlar Türkiye'nin feodal ekonomisindeki ağırlaşmaya başlayan çürüme sürecini hızlandıracak ve kazanılan ekonomik haklarını korumak ve elden geldiğince genişletmek için köylülüğü yeniden savaşa itecektir. Bu hususların doğruluğunu, köylülerin Yunanlılara karşı savaşa katılma (1920-1921) gerekçelerinde görüyoruz.

Bize göre izlenmesi zorunlu olan yollardan biri, işte budur. Söz konusu görevi yerine getirmenin birçok yöntemi vardır. Parlamentodaki muhalefeti ve genellikle Türk toplumunun liberal unsurlarını kazanmak, bunlardan biridir. Yerel basın vasıtasıyla propaganda yapmak, bir başka yöntemdir. Nihayet, doğrudan hükûmet çevrelerini etkileme olanağı da vardır. Oluşmaya başlayan ortam, bütün bu unsurları elverişli ve anlaşılır kılıyor. Rusya'yla daha da yakınlaşma (Anadolu için ağır durumlarda Türklerin defalarca ifade ettiği gibi) olasılığı da hayli gerçekçidir. Bunun uygulanması durumunda, yukarıda sözü edilen doğrultuda ciddi ve gerekli koşullar yaratılabilecektir.

Nihayet, köylülerin isteklerini geniş tabanlı bir yasal "Köylü reformları" partisi kurma yoluyla örgütlü bir şekilde dile getirme olasılığı ve bunun uygunluğu konu-

sundaki görüşünüz nedir? Böyle bir partiyi kurmak, Meclisteki muhalefetin, Halkçıların, Yeşil Ordu komitelerinin ve genellikle Anadolu'daki gerçek liberal unsurların işi olmalıydı. Partiyi legalleştirme hazırlığını Siz yapabilirsiniz. Bunu yapmak için, muhtemelen birçok uygun anlar olacak. Bu işe Türk komünist yoldaşlar da katılabilir. Ama, hareketin ulusal-devrimci yatağından kaymasına yol vermemek ve yersiz "sol-komünist darbeler"le geniş ulusal aydın çevrelerini ürkütmemek ve gericiliğin saflarına doğru itmemek amacıyla, bu yoldaşların çalışmalarını Sizin yönetmeniz koşuluyla.

Hem Anadolu'da, hem de mümkünse İstanbul'da Türk yoldaşların çalışmalarının genel yönetimini üzerinize almanız gerekiyor. Varolan o ortamda bile çalışmaların başarılı olmasını ancak bu sağlayabilir. Bu nedenle, acele yanıtınızı bekliyoruz.

Şimdi ise, Anadolu hareketinin doğrultusunu korumanın ve boyutlarını genişletmenin diğer yoluna gelelim: Suriye, Mezopotamya, Mısır vb. (...)dır. Oralardan gelen kısıtlı haberlerin hepsi, iki ciddi hususa: Araplar ile Türkler arasındaki düşmanlığın giderildiğine ve bütün bu ülkelerde isyancılığın geniş çapta yayıldığına işaret ediyor. Her iki gelişme de, bizleri Suriye ve Mezopotamya ulusal hareketlerinin Anadolu ulusal hareketiyle birleşmesi için savaş taktiğine yöneltiyor. Bu paralel ulusal hareketlerin Ankara'yla birleşmesi (örneğin, saygın olası merkezden yapılan bir açıklamayla olsa bile), yalnız Anadolu hareketini güçlendirmekle kalmayıp, onun talepler kapsamını ve amaçlarını İngiltere ve Fransa ile Türkiye arasında anlaşma olasılığını yok edecek ölçüde genişletecektir. Bu görev açısından da elverişli ortam oluşacağa benziyor. Bu alandaki çalışmalara en azından (Suriye'den ve Mezopotamya'dan) saygın mültecilerin ve kimi muhalif şeyhlerin (bunlar o kadar çok ki, ne İngiltere, ne Fransa hepsini satın alabilir) Türkiye'de Mezopotamya Ulusal Kongresi (ya da, politik havaya göre, Suriye Ulusal Kongresi) toplayıp Geçici Ulusal Kurtuluş Hükûmeti seçmesiyle başlanabilir. Bu hükûmet varlığını ilân eder ve ülkenin kurtuluşu için savaşı örgütlemeye başlar. Ankara hükümetinin ilgili Ulusal Kurtuluş Hükûmetini (hiç olmazsa Mezopotamya'nınkini) hemen tanıması ve böylece görüş değiştirme ya da vazgeçme olasılıklarının önünü alması son derece önemli olacaktır.

Bu çok ciddi ve kapsamlı çalışmayı (güvenilir yardımcılar vasıtasıyla olsa da) Sizin yönetmeniz, kuşkusuz ki, kaçınılmaz olacaktır. Çünkü, Golman yoldaşın çizdiği plan, hiçbir şekilde tatmin edici sayılamaz. Burada söz konusu olan darbe yapmak da kan dökmek değil, Anadolu volkanının etrafını sistematik bir şekilde yeni yeni ulusal ayaklanma ocaklarıyla çevirmek ve gerçekten zamanı geldiğinde, İngiltere ve Fransa'yla onların anladığı tek dilde konuşabilmek için, aktif ulusal güçleri bir araya getirmeye çalışmaktır.

Bizim ağır görevimiz şöyle: Anadolu ulusal hareketini güçlendirmek, bu harekete daha özlü ve devrimci nitelik kazandırmak ve böylece Ankara hükümetinin RSFSC'yle sıkı bağlarının ve bağımlılığının korunmasını sağlamak, bizim dolaylı yardımlarımızla Türkiye'nin Ön Asya'da etkisini artırması ve böylece emperyalizme karşı aktif savaşın tabanının genişletilmesi için çalışmak. Böyle bir zincirleme

sistemin kurulması, bize göre, tamamen olanaklıdır ve yukarıda sözü edilen sorunlarla ilgili görüşlerinizi bizler büyük bir ilgiyle beklemekteyiz.

Burada, Mısır ulusal hareketini de anımsatmak, yerinde olur. Bu ülkede "bağımsızlık" ilânı, yeni ve kapsamlı, aktif etkinliklerin başlangıcı olacağa benziyor. Son 2-3 haftanın olayları kesinlikle buna işaret ediyor.

Yukarıda dile getirilen görüşler açısından Ankara hükümetince bir an önce en azından sınırdaş Suriye ve Mezopotamya'dan, Arabistan ve Mısır'dan temsilcilerle Ulusal Kongre toplanmasının olanakları ve uygunluğu konusundaki görüşlerinizi almamız, bizim için son derece önemli olacaktır. Böyle bir adım, geniş çapta yararlı bir çalışmanın başlangıcı olabilir. Şimdi de, zaten uzayan bu mektuba son vermek üzere, bir başka soruna değinelim.

Türkiye'deki yüksek unvan sahibi ve saygın kişi ve grupların Suriye ve Mezopotamya'yla gelecekteki örgütsel ilişkilerin niteliği hakkındaki görüşlerini açıklığa kavuşturmak gerekiyor. Federatif devlet düzeni fikri İttihatçıların kafasında yer etti mi, acaba. Etmediyse, Suriye ve Mezopotamya'yla birleşme projesi Ankara'yı bu konuda gerekli ödünlere zorlayabilir. Onların uzlaşma anlayışını sınamak amacıyla Türkiye Kürdistanı ile bir deneme adımı atmak, olanaklı mıdır? Böyle bir adım, İngilizlerin buradaki çalışmalarını felce uğratabilir ve muhtemelen Kürt ulusal hareketini Mezopotamya Kürdistanı'yla (Musul) birleşmek umuduyla İngilizlere karşı yönlendirebilir.

Şimdi birkaç pratik sorun:

Hangi dillerde ve ne miktarda hangi literatüre ihtiyacınız var?

Mezopotamya'daki İngiliz ve Suriye'deki Fransız ordularının ulusal terkibi nedir?

Anadolu'da Arapça ve Hindu (Urdu) dilinde yayınevi olanağı var mıdır?

Komünist çalışmaların gereksinimleri için Gorni yoldaş eliyle 2.550 altın ruble gönderiliyor. Paralar Sizin talimatınıza göre harcanacak. Size 12.500 Arapça bildiri, İngilizce ve Fransızca literatür (Komintern'in adresi vardı, kesildi), bizzat seçtiğiniz iki sandık dolusu literatür (Anadolu dışında dağıtılması gerekirse, adreslerin kesilmesi fena olmaz) de gönderiyoruz. En yakın zamanda Size Hindu dilinde literatür ve İngilizce bildiriler gönderilecektir.

Türkiye'de ve komşu ülkelerde komünist çalışmaları yönetme işini üzerinize alma önerimizi ve çalıştığınız bölgedeki ekonomik ve politik durum hakkında bize elden geldiğince daha sık bilgi iletme ricamızı tekrar vurguluyoruz.

Acele yanıt dileğiyle

Komünist selamlarımı sunarım

KEYK Sekreteri[38]

* * *

Ankara ile Doğu Seksiyonu arasında bu yazışmalar süregiderken, Dr. Şefik Hüsnü'nün teşkilât sorunlarından yayın faaliyetine kadar geniş bir alanı kapsayan 3 aylık raporu, Komintern IV. Kongresi'nden sonra kurulan Teşkilât

38 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 1_6, Belge No: 36-44 (Rusça).

Bürosu'na verilen Türkiye Birleşik Komünist Partisi kurma görevi çerçevesinde İKG, Bİl ve THİF ile ilişkilerini de yansıtıyor. Tamamını *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) TKP'ye 1919-1926* kitabımızda yayınladığımız bu raporun THİF ile ilgili bölümünü aktarıyoruz.

Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu'na
(İKG üç aylık raporu)

2 Nisan 1922 günlü oturumunda, İstanbul Komünist Grubu Yürütme Kurulu, daha yeni dönmüş Moskova'daki temsilcisini [muhtemelen Fahri] dinledikten sonra, aşağıdaki raporu hazırladı.

(...)

11. Küçük Asya'daki yoldaşlarımızın faaliyetinden de kısaca söz etmeliyiz. Ankara'da ve Anadolu'nun diğer yerleşimlerinde bulunan İKG üyeleri, son zamanlara kadar gizlice faaliyet yürütüyorlardı. Öğrendiğimize göre, legal çalışma koşulları ortaya çıkar çıkmaz, yoldaşlarımız açık alanda bir faaliyet göstermeye başlamışlar. Halihazırda özgürlüğüne kavuşan eski Halk İştirakiyun Partisi üyeleriyle, yeniden kurmaya çalıştıkları bu parti içinde işbirliği yapıyorlar. Aralof yoldaş aracılığıyla kendileriyle resmen yazışma girişiminde bulunduk. Ancak İKG henüz bir cevap alamadı. Sadece 1 Mayıs vesilesiyle bize bir kutlama telgrafı geldi. Bize yine aynı vesileyle çekilmiş bir dizi fotoğraf ulaştırıldı. Ayrıca yoldaşlarımızın halk zümresi yöneticileriyle işbirliği içinde haftalık olarak yayımladıkları "Yeni Hayat" dergisini de alıyoruz. Bu haftalık komünist derginin 9 sayısı bize ulaştı.

(...)

02 Haziran 1922 — *Genel Sekreter O. Masdar*
(İMZA) (MÜHÜR)[39]

* * *

Golman, 3 Haziran'da "diplomatik postayla" yolladığı bir rapora da göndermeler yapıyor.

Ankara ve Kırşehir'deki yerel sosyalist gruplar (üçte ikisi demiryolu ve matbaa işçisi olan 150'yi aşkın üye), TKP'ne katılmıştır. Geride, çoğu kamu görevlisi olan 20 kişilik bir grup kalmıştır: Numan Usta, Tevfik Rüştü (Aras), Vehbi (Sarıdal). Bunlar İstanbul'la ilişkilerini kesmemişler ve Anadolu'da etkili olmayan bir partiye girmekten çekiniyorlar. Ancak aralarından biri, İsmail Hakkı TKP'ne kabul edilmiştir.

İstanbul'la yakında bağlantı kurulacağına söz verilmektedir. (Baytar) Salih'in grubu Mersin'dedir. Golman o günlerde Gorni yoldaşla birlikte Mersin'e gidecektir. Kayseri'deki TKP komitesi henüz çalışmaya koyulmamıştır.

39 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CDNo: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 128-140 (Fransızca).

(Hüseyin) Hüsnü bize gerektiği kadar yardım etmiyor, ayrıntılarla uğraşıyor.

Rusya'dan gelen Arapça literatür yararlı oldu. Bazı Meclis üyelerine dağıtılmak üzere, KEYK'in Fransızca, Almanca ve İngilizce yayınları da gönderilmelidir (Mart-Nisan-Mayıs aylarında bu tür yayınlar hiç gelmedi).

Golman'a göre, Ankara'daki Rus elçiliği Türkiye millî hareketinin iç sorunları bakımından da Yakın Doğu politikasını etkilemek açısından da yetersiz kalmaktadır. Dışişleri Halk Komiserliği bu elçiliğin çalışmalarını canlandırmalıdır.[40]

Golman iki hafta sonra (16/6'da), KEYK Doğu Bölümü'nden gelen direktifler doğrultusunda, Sefir Aralov ve Gorni ile birlikte aldıkları kararları bildiriyor.

Fransızların Ankara'da kurnazca ördükleri etki ağı ve Moskova'da çıkan olay üzerine Ankara'ya dönen Ali Fuat Paşa sorununun olağanüstü abartılması, hükûmet ile elçiliğin ilişkilerini çok gerginleştirmiştir.
Gorni'nin Mersin'e gitmesi ertelenmiştir. Zaten kendisi artık Moskova'ya dönmek arzusundadır.

Golman bu arada Halk Zümresi'nin yöneticisi "çok ünlü Erzurum milletvekili" Salih [Yeşiloğlu] ile iki görüşme yapmıştır.

Bu zat, Halkçı-Komünist Bloku programının kendileri için kabul edilebilir nitelikte olduğunu açıkça belirtmiştir. TBMM'nde 6-7 Haziran günleri dış siyaset tartışılırken, Salih verilen konuşma süresine uymadığı için 15 gün Meclis'ten uzaklaştırılma cezasına çarptırıldı. Şimdi, bizim Pazar günleri köylülere yönelik olarak Şarkın Sesi adlı bir gazete çıkarması önerimizi benimsedi. Bu organ, Halkçı-Komünist Blokunu pekiştirmenin ilk adımıdır.[41]

40 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 486-487 (Rusça).

41 1922 ilkbaharında Fransa Askeri Temsilcisi Albay Mougin'in Ankara'ya gelmesiyle, hükûmette Sovyet karşıtı ve Batı yanlısı bir hava esmeye başlamıştır. Bu uzlaşma politikasına karşı mücadele etmek için, Meclis'teki Halkçı Grup, RSFSC temsilcisinden günlük bir gazete çıkarmak için maddi yardım istemiştir. TKP MK'nın onayıyla bu yardım yapılmış ve gazetenin Yakın Doğu siyasetinin etkinleştirilmesi, Sovyet Rusya'ya yönelinmesi ve ülkede tarım reformunun gerçekleştirilmesi yönünde çalışması kararlaştırılmıştır. Fakat 1 Temmuz'da çıkan daha ilk sayıda, olumlu görüşlerin yanı sıra Pan-İslâmist nitelikli bazı yazıların da bulunması, komünistleri kuşkulandırmış; Salih Efendi ise, komünistler ve Rus Elçiliği'yle ilişkilerinin anlaşılmaması için böyle yaptığını ileri sürmüştür.

Ankara Milli Kütüphane'de tek nüshası bulunan *Şarkın Sesi*'nde (21 Temmuz 1922 günlü 18'inci sayı) şu kısa mektup yayınlanmıştır:

"Muhterem muhibbim Salih Efendiye,

Şarkın Sesi başmuharrirliğini deruhte edecektim; fakat gazetenin mesleğiyle fikir ve meslegim tevafuk etmedi, çekildim. Hürmetlerimin kabulünü rica ederim. Nâzım"

Demek ki gazetenin başyazarlığını üstlenmeyi tasarlayan Nâzım Bey, Salih Hoca'nın ideo-

[Türkiye ile ilgili] Komintern tezlerini dikkatle işledikten sonra, basına verdik. Yakında Şarkın Sesi *ve* Yeni Hayat*'ta yayımlanacak.*

---

lojik yönelimini onaylamadığı için bundan vazgeçmiştir. Aynı sayıda Salih Efendi'nin yazdığı (çerçeve içinde verdiğimiz) bir makaleden öğreniyoruz ki, *Yeni Hayat*'tan bu gazetenin yazışleri müdürlüğüne geçen Nizamettin Nazif tutuklanmıştır. Yazar, bu gencin sırf komünistliğinden ötürü koğuşturulmasını özgürlükler ve hoşgörü adına protesto etmektedir.

Manasını anlayamadığımız tevkif

Menfasından avdet ettikten sonra *Yeni Hayat* mecmuasında muharrirliğe başlayan Nizamettin Nazif Bey, mecmuanın 24 Haziran tarihli ve 14 numaralı nüshasında intişar eden bir makalesi sebep gösterilerek 7 Temmuz'da taht-ı tevkife alınmıştır. Şuracıkta nazar-ı dikkat ve tefekkürden kaçamayan bir noktaya temas ettikten sonra makale ve müeddası hakkında söylenecek sözü daha ziyade memlekette erbab-ı fazl ve irfana bırakarak düşüncelerimize geçelim:

> NN Bey, (Anadolu nasıl yanıyor) serlevhasını taşıyan makale silsilesinin ikincisini 24 Haziran tarihli ve 14 numaralı *"Yeni Hayat"* mecmuasında neşrediyor ve tesadüf olmak üzere aynı tarihde mezkûr mecmuadan münasebetini kat' ile gazetemizin heyet-i tahririye müdüriyetini deruhte eyliyor ve bu iki vazifesini 7 Temmuz tarihine kadar yapıyor. Aradan (13) gün gibi hatırı sayılır bir zaman geçiyor, bu müddet zarfında Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetince resmî, hususî hiçbir teşebbüste bulunulmuyor, hatta sahib-i makaleye bir ihtarname bile yazılmıyor. Nihayet okunduktan sonra Dahiliye Vekâletinin bir iddianamesiyle ve (hiyanet-i vataniye) gibi ağır bir tühmetle heyet-i tahririye müdürümüz mevkufen taht-ı muhakemeye alınıyor. Bunun asıl mânâsı artık içindedir.
>
> Makalenin müddeasına gelince bu da, şüphesiz şimdiye kadar kariinin manzuru olmuştur. Maahaza biz, cereyan eden hadise-yi müessifeyi müteakip mebhus makaleyi fazl ve irfanlarına, kudret-i tahlil ve idraklerine itimat ettiğimiz birçok zata ve ezcümle memleketin mukadderatına bilâ kaydü şart vaz'iyet olan mebus arkadaşlarımızdan bir kısmına arz ettik. Samimiyetlerine emin olduğumuz bu zevat bir hakikat olarak (Bu ne demek?) sözleriyle cevap verdiler. Maahaza icap ederse sebeb-i tevkif addedilen bu makaleyi sıkı bir tahlil ve inşade tâbi tutarak enzar-ı millete, huzur-u akıl ve fikrine vaz' edeceğiz.
>
> İşittiğimize göre makale (tedhiş-i ezhanı) mucipmiş. Aynı zamanda sahib-i makale bir (Komünist) imiş. Birinci fikir hakkındaki mütalâamızın ne merkezde olduğuna işaret ettik. İkinci fikre gelince, diyeceğimiz Şahsiyat üzerinde tevakkuf etmeye taraftar değiliz. Lâkin memlekette hürriyet-i matbuat ve hürriyet-i fikir mevcuttur, diyoruz. Ve bu sıfat-ı şerifeyi hangi gazete ve şahısta görürsek başkalarını bilemeyiz, tebcil ediyoruz. Ezcümle bundan böyle güya bir hareket hissesi ayrılıyormuş. Hamiyet-i vataniye karşısında hissedilen iğbirarların kime karşı olursa olsun haklı olacağı esası kabul edildiği takdirde Fransız vefasızlığı gibi iki şahsı değil, koca bir kitleyi istihdaf eden bir söz için aynı mütalâat-ı sabıka ile faillerinin tevkifi lâzım gelir desek acaba mantıkî ve fikr-i insafla [telifi] kabil olur mu?.. Olmaz dersek şu halde demektir ki, yegâne kabahat, yazıda değil yazanda ve bilhassa onun komünistliğindeymiş. Yazık ki biz hâlâ mesalik-i felsefiye ve ictimaiyeye hürmetkâr olmaya alışamadık.
>
> Mehmet Salih

Bakanlar Kurulu'nun yetkileri ve oluşturulma biçimi hakkında çıkarılan ve her bakanın doğrudan doğruya BMM tarafından seçilmesini öngören yeni bir yasa, bu Halkçıların zaferi sayılmıştır. Oysa, bu Mustafa Kemal Paşa'nın da barış görüşmelerinin sorumluluğundan kurtulmak için geçici bir süre işine geliyordu. Kabine seçimlerinde Halkçılar (Refet Paşa, Selâhattin Bey, Celalettin Arif gibi) Mustafa Kemal karşıtı ve Batı yanlısı sağ muhalefet adaylarına oy vermişler, hatta seçimlerden önce *Şarkın Sesi* radikal gruptan Mahmud Esad'a karşı Refet Paşa'yı övmüştür.

Anlaşılan Frankofil çevreler, Halkçı Salih Efendi ve TKP Sekreteri Nâzım Bey'in de aklını çelerek, komünistleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmışlardır. Kısa bir süre sonra, Hükûmet'in *Şarkın Sesi*'ni kapatmasıyla, Halkçılar çoğunlukla 2. Gruba katılmışlardır.

Demiryolu işçilerinin Komünistlere katılması, Sosyalistler grubunu (T. Rüştü, Vehbi, Nizamettin) çok kızdırdı.

Nizamettin (Nazif), bu Blok'un Moskova'nın direktifleriyle kurulduğunu Emniyete haber vermiş. Az kalsın bir tutuklama olacaktı. Neyse ki, Aralov'un bugün Yusuf Kemal (Tengirşenk) ile üç saat görüşmesi, bu olasılığı ortadan kaldırdı.

Ankara'ya yarı-resmî Fransız temsilcilerinin gelmesi, bizim hükümetle ilişkilerimizde soğuk bir hava yarattı. Ankara örgütünün ortak toplantısını uzun bir zaman için dolaba kaldırmak zorunda kaldık.

15 Ağustos'ta partinin 1. Kongresini toplamak üzere hazırlıklar yapıyoruz. Hükümetten izin almak için yaptığımız başvuruya henüz cevap gelmedi. MK'nin Örgüt komisyonu taşraya (Zonguldak, Amasya, Adana, Tarsus, Erzurum, Sivas, Harput, Malatya, Yozgat, Kayseri vb.) gönderilecek yoldaşları belirledi. Bunun için 3.000 liraya ihtiyaç var.

Bu hafta Nâzım grubunu alt ettik ve yeni bir MK sekreteri seçtik: [Fırka Emini] işçi Abdülkadir. Nâzım, Şükrü'nün partiden atılmasına razı oldu, ama bunun KEYK direktifi olarak MK'nden geçirilmesini kabul etmedi. Ankara komitesi başkanı işçi Tevfik de MK'ne üye alındı.

Sizin köylü gazetesi [Şarkın Sesi] *için yolladığınız para yetersiz, ama elimizden geleni yapacağız.*

1 Mayıs mitinginde seçilen Tevfik Vecdi başkanlığındaki Geçici Sendikalar Sovyeti [kurulu] (üç üyesi sosyalist/komünist, ikisi partisiz) Bütün Türkiye İşçileri Kongresi toplanana kadar hiçbir Enternasyonale katılmama kararı aldı. Tevfik'e göre, Konya, Zonguldak, Kırşehir ve Kırıkkale'de bu Sovyete bağlı sendika örgütleri varmış. Kendisine, Kasım'da Moskova'da toplanacak Kızıl Sendikalar Enternasyonali'nin davetiyesini verdik; fakat henüz yanıt yok. Onlar ekonomik faaliyet göstermekle yetiniyorlar, iç ve dış politikayla uğraştığı için hükümetin güvensizliğini üstüne çeken TKP'nin tavrını paylaşmıyorlar. Tevfik, kendilerinin iç özerkliğinin tanınması koşulunu kabul ederlerse, Kızıl Sendikalar Enternasyonali'ne girme önerisini yerel sendikalarda tartışmaya açacağını, Lozovski'ye bildirmemizi söyledi.[42]

Türkiye'de (4.000'i Geçici Sovyete bağlı olan) 12.000'i örgütlü 52.000 işçi var. Geçici Sovyete katılanlar inşaat ve liman işçileri, Zonguldak kömür işçileri, Konya ayakkabı işçileri, eğitim görevlileri, gazeteciler ve Ankara matbaa işçileri imiş.

Suriye ve Mezopotamya çalışmaları için, Adana'da bulunan Raevski ve "C" grubuna özel talimatlarla kurye yolladık. Beş gün önce Irak'tan darbe haberi geldi. Emir bağımsızlığını ilân etmiş, ama İngiliz himayesini kabullenmiş. Harekete geçmek için daha fazla beklememeliyiz. Gorni'nin Mersin'e konsolos olarak gönderilmesi ertelendi. Beş altı gün sonra Şarkın Sesi *gazetesi çıktıktan sonra, Ekonomik Komisyon başkanı olarak ben, Gorni'yle birlikte Adana'ya gidip orada çalışacağım. Bir*

---

42 Yukarıda değindiğim, 1923 başlarında yazılmış Rus raporuna göre, 1922 yazında THİF'nın girişimiyle Anadolu Kızıl Sendikalar Birliği'nin geçici teşkilât bürosu oluşturulmuştur. Fakat görkemli adına rağmen, o da pratik sonuçlar verememiş. THİF Merkez Komitesi'nin Kongre öncesi çalışmaları ve bazı üyelerinin yörelere gitmesi, sendikalar konusuna vakit ayırmalarını engellemiştir. Sendikaların örgütlenmesine, Parti kongresinden sonra girişilmesi kararlaştırılmıştır.

kere daha bütçe sorununu hatırlatıyorum. Şimdi değilse THİF kongresinden sonra Moskova'ya çağrılmayı bekliyorum; bir ay sonra görevim bitiyor.

* * *

Bir Elçilik görevlisinin o dönemde tutmuş olduğu güncede belirtilenler son derece ilginç. Rusça metin, kaleme alanın Türk/Tatar olmasını, metnin içeriğinin ise İsmailov olabileceğini düşündürüyor. Daha Haziran ayı başlarında Golman ile THİF yönetici ve üyeleri arasındaki ilişkilerin gerilmeye başladığı görülmektedir.

TÜRKİYE ***HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI***

12/VI [1922]

Parti çalışmaları ölü noktadan kurtuldu. Abdülkadir Nâzım'ın yerine yeni sekreter seçildi. Nâzım - parti çalışmalarında hareketsiz adam. Mecliste örgütlenmekte olan blok adına gazete çıkarılacağı tahmin ediliyor. Erzurum mebusu Salih'in redaktör olması öngörülüyor.

15/VI

Ayın 13'ünde **Yeni Hayat** *komünist gazetesi redaktörü Nizamettin ve kimi parti üyeleriyle ilgili rahatsız edici bir olay oldu: Golman yoldaş Nizamettin'e kendisiyle görüşmek istediğini bildiren bir not yazmış. Nizamettin görüşemeyeceği cevabını vermiş. Akşam bizim elemanlardan biri kendisine sebebini sormuş. Cevabı şu olmuş: "Golman ile görüşmek benim işim değil. Vazifeleri şefim Nâzım vasıtasıyla iletsin." [Parti sekreteri anlamında.] MK üyelerinden biri bu konuda kavga edercesine, onun cevabını ve bu tutumunu komünistçe olmayan bir cevap ve tutum olarak niteledi. Bunun üzerine Nizamettin "idealist" olduğunu ve bu nedenle Astahov'un tutumunu af edemediğini söyleyip kendini savunmaya çalıştı ve hemen kalkıp gitmek istedi, ama onu vazgeçirdiler ve o ertesi gün Golman ile görüşme sözü verdi. Olay aslında şuymuş: Nizamettin bir süre önce Astahov'a gitmiş. Tam bu sırada Astahov hükümetin basın kuruluşlarından birinin şefiyle dostça vedalaşıyormuş. Nizamettin'e elini uzatmış, sonra çekmek istemiş, bunun pek uygun olmadığını anlayınca, tekrar elini uzatmış. Nizamettin kötü giyimli, 24-25 yaşlarında ateşli genç bir yoldaş. Yol boyunca kendisine refakat edenler tarafından boyuna küfredilip dövülerek yaya olarak götürüldüğü sürgünden daha yeni dönmüş. Genç, ateşli, coşkulu olması, kendisine hâkim olamaması, yeterince iyi bir illegal çalışma adamı olmasını engelliyor. Bir süre önce bir gizli polisin yüzüne adamın polis olduğunu haykırmış. Komünistler arasında iyi bir isim yapmış dayısı*[43] *Arif Oruç ile yakın görüştüğü biliniyor. Dayısına inanıp inanmadığı kendisine sorulduğunda Ni-*

43 Atatürk de büyük *Nutuk*'ta Nizamettin Nazif'in Arif Oruç'un hemşirezadesi olduğunu söyler. Ama Nizamettin Nazif bana Arif Oruç'un lâkabının "dayı" olduğunu, kendi dayısı olmadığını anlatmıştı. (M.T.)

zamettin şu cevabı vermiş: "Dayımın hükûmete yakın biri olabileceğine inanmıyorum, ama yanılmış olsam bile, endişe edilecek bir şey yok. Çünkü ben hiçbir zaman onunla samimi olmuyorum. Kaldı ki, benim de bildiğim bir şey yok." Genel olarak belirtmek gerekir ki, gizliliğe yeterince uyulmamasından bütün parti zarar görüyor. Bu durum, çalışmalarımıza yıkıcı, büyük bir oyun oynayabilir. Örneğin, Elçiliğe kendi MK'den senetlerle para almaya gidiyorlardı. Bu alışkanlıklarından onları vazgeçirmek icabetti.

19/VI

Ayın 18'inde Golman ve Hüsnü, Nâzım ve Hilmi'yle görüşmüş; Nâzım'la Hilmi, Şarkın Sesi gazetesinin ilk sayısının bugün çıkacağını söylemiş. Hilmi ve Nâzım çıkacak gazetenin basılması için öngörülen paranın geri kalan kısmını istemiş ve ardından asıl konuya, yani parti kongresinin çağrılması konusuna geçmişler. Anlaşıldığı üzere, bu iki yoldaş somut, belirli bir konuda anlaşma niyetiyle gelmiş ve bu yüzden bizim yoldaşları güler yüzle karşılamışlar. Komünistlerin dediğine göre, onlara 5.000 lira kadar para yardımı vaat edilmiş. Oysa, şimdi başka cevap almışlar. Nâzım şöyle demiş: "Yoldaşlar, ben kongre toplama konusunda karar alınan toplantıda bulunmadım, ama bana parti kongresiyle ilgili para yardımı için Sizin söz verdiğiniz söylendi. Böyle bir yardım olmayacaktıysa, bunu bize zamanında bildirmeliydiniz ki, biz konuyu görüşüp kongre toplama ya da toplamama yönünde karar alsaydık. Şimdi ise, yapılan hazırlık ve ön çalışmalardan sonra bizleri çok zor bir durumda bırakıyorsunuz. Öyleyse siz niçin yardımdan söz ettiniz." Golman'ın tepesi atmış, iki - üç kez Hüsnü'den tercüme etmesini isteyip, "Bana böyle soru sorulmasına, hele hele benimle bu tonda konuşulmasına müsaade edemem... Kongreyi toplamalısınız. İşte size görev..." demiş. Hüsnü bunları tercüme etmemiş ve iyi etmiş. Aksi halde, Nâzım'ın barışçı sözlerine bu havada cevap vermek, okkalı bir sille anlamına gelebilirdi. Bu sözleri tercüme etmek istememesi, Türk komünistlerine, özellikle Hüsnü'ye karşı tepkiye yol açmış: Hilmi onun üzerine yürümüş. Zarara işleyen sinemanın satılması gündeme getirilmiş. Onun gelirleriyle geçinen dört komünist karşı çıkmış. Ve tam Golman çalışmaların başlayabilmesi için satıştan söz ettiği zaman, Hilmi bütün bunların Hüsnü'nün girişimi üzerine olduğunu zannederek; Hüsnü'yü tutuklanmaktan ve hükûmetin diğer baskılarından kurtulmak için Rusya'ya kaçmakla suçlamış. Elbette, kimi parti üyelerinin hayli çıkarcı taraftarları var, ama her konuya bu kadar becerisiz yaklaşmak, bu gibi önemsiz şeylerden ötürü parti içinde böyle ciddi kavga ve ihtilaflara sebep olmak - bunlara yer verilmemeli. Örneğin, şu sinema konusu. Bu, olup olacağı MK üyesi iki yoldaşı (Affan ve Hilmi) ilgilendiriyor. Türk komünistleri arasından bir yoldaş aracılığıyla konu MK oturumuna getirilebilir ve bizlerce en uygun şekilde çözüme bağlanabilirdi. Nasıl olsa, MK'nin neredeyse bütün üyeleri bizim görüşümüzden yana. Ama, bu, önemsiz bir konu. Bugün partinin MK sekreteri Hilmi. Golman'ın dediğine göre, Abdülkadir (...). Bütün işler Nâzım'ın sırtında: Değişik yörelerden malumatlar ona geliyor, mektuplara cevap yazma, gazeteleri idare etme vb. işleri o halletiyor. Nâzım parti içinde ve dışında en etkili kişilerden biri. Örneğin, eğer Erzurum me-

busu Salih bizim Nâzım'la ilgili tutumumuzu, Şarkın Sesi gazetesinin finanse edilme konusunda ortaya çıkan sürtüşmeleri öğrenseydi, bu gazetenin redaksiyonundan tamamen vazgeçerdi.
Parti MK üyeleri Nâzım'ın kendi saflarında olmasına o kadar değer veriyordu ki, Abdülkadir'in teknik sekreter seçilmesini Golman'a "gerçek" sekreter seçimi olarak bildirdiler, ama bunu Nâzım'a bildirmeye ya da Abdülkadir'in teknik sekreter olduğunu ve onun genel olarak Elçilikle bağlantılarla meşgul olacağını söylemeye kimse cesaret edemedi. İşte, parti içinde böyle şeyler oluyor. Çünkü biz parti üyeleri arasındaki ilişkilerde kimin ne kadar etkin olduğunu bilmiyoruz. Nâzım, elbette ki, ortodoks bir komünist değil. Ama, o parti içinde olağanüstü etkisi olan, parti dışında çok büyük saygınlığa sahip dürüst bir adam. Bu yüzden, MK'nin teşkilât işleri üzerinde ciddiyetle durup çalışmak, bu konuda atılacak her adım üzerinde iyice düşünmek gerekiyor. Manevra yapmalıyız, örneğin, yeni etkin komünistler hazırlamalı, ama parti içinde sonuç alıcı rol oynayan kişiyi uzaklaştırmamalı, hiçbir zaman yerine getirilemeyecek şeyler vaat edilmemelidir.

20 Haziran gününden sonraki notlar, THİF içinde Nâzım Bey'in yerini ve rolünü net biçimde ortaya koyarken, Türkiye'deki siyasal durumu, BMM yönetimi ile Sovyetler Rusyası ve İngiltere ilişkilerini, kendilerinin bu ilişkilerde tuttuğu yeri, yürütecekleri çalışmaların niteliğini ele alıyor. Çok açık ve çözümleyici bir bakışın dile geldiği bu yaklaşım, Nâzım Bey'in siyaset adamı kimliğinin anlaşılması bakımından da önem taşıyor.

20/VI
Ayın 19'unda Nâzım teşkilâtın genel olarak işlerin belirsizliğinden ve kendisine (Nâzım'a) karşı tutumdan ötürü öfkelendiğini bildirdi: "Kongrenin toplanması için yardım etmeye söz verdiler, ama iş bu sözün somut olarak tutulmasına gelince, Golman söz verildiğini reddediyor. Şarkın Sesi gazetesi şu günlerde çıkacak, ama ben daha sonra ne olacağı konusunda bir şey bilmiyorum. Bana güven ve saygı duyduğu için bu gazete işine sarılan Salih karşısında mahcup oluyorum. Tatsızlık olacak. Salih tamamen farklı biri. Golman'ın yaptığı türden konuşmalara tahammülü yoktur. Golman'ın sözleri dinlenecek gibi değil. Bu çocuk bizlere parti işlerini öğretecekmiş. O bize "Mustafa Kemal olmasaydı, sizler de olmazdınız" diyor [başından fesini atıyor, derin bir üzüntü ve büyük bir kinle konuşuyor] "bunu hiçbir zaman af etmem". Ardından, devam ediyor: "Komintern olmasaydı, sizler ne ederdiniz?" Bunlar, teşkilâtı yıkmak için sorulan sorular. Komintern olmasaydı, Kemal olmasaydı, Rusya'dan para alan Kemal yani. Ama, bunun ayrıntılarını geçiştirmek, onun üstüne toz düşürmemek için elden geleni yapıyor. Örneğin, şu olguyu ele alınız: Eskiden Rusya'dan gelen bütün altınlar, Rusya'ya saygınlığın halk arasında yayılmasını önlemek için, Türk lirası karşılığında İstanbul'a, Fransız ve İngilizlere götürülüyordu. Ali Fuat Paşa olayı: Bu zavallı adam Rusya taraftarı olarak gönderildi, ama onunla birlikte Kemal'in ve Batı'nın taraftarları da gönderildi

ve onlar uzağı pek göremeyen bu adamı saf dışı bıraktı. Şimdi ise Şark politikasının düşmanı Rauf Bey'i göndermek istiyorlar. Herhangi bir Fransızın görüşüne, bütün Sovyet temsilciliğinin görüşünden çok daha büyük önem veriyorlar. Çünkü Kemal Sovyet temsilciliğinin görüşünü yalnız kendi durumunu güçlendirmek için kullanıyor. Örneğin, Petit Parisien *gazetesi muhabiri geldiğinde, hiçbir şeyden sıkılmayan bu soytarı, gazeteciyi davet edip, Sovyet temsilcilerine hiç gösterilmeyen bir ihtiramla karşıladı. Ve sonra diyorlar ki: Kemal olmasaydı, sizler de olmazdınız. Biz her adımımızda Elçiliğin direktiflerini dikkate alıyorduk ve böylece onun durumunu hafiflettiğimizi düşünüyorduk. Oysa, ne oldu: Çocuklar, gelin kongre yapalım, gazete çıkaralım, şunu yapalım, bunu edelim. Hükümete baskı yapmak gerekiyordu. Bu ihtiyaç geçtiğinde ise, tekrar eski sözler başladı: Para yok, kongreyi kendi gücünüzle yapın vb. Bu oyun niçin? Biz Golman önermeden çok daha önce kongre yapmak istiyorduk. Tam da para yokluğundan ötürü erteledik. Ama, şimdi ne yapıp edip kongreyi toplayacağız. Ama, bizimle oynanmasına artık izin vermeyeceğiz. İşte, sen, Hüsnü, diyordun ki: Golman'ın görevini iade etmesini neye isteyelim. Bak, görüyorsun ya şimdi... Ben bütün başarısızlıklarımızı size anlatmak durumundayım. Bütün bunlar bizim çok ciddi düşünülüp de verildiğini sandığımız Elçilik emirlerini uysalca yerine getirmemizden kaynaklanıyor. Oysa, çocuk oyuncağıymış. Şimdi tek başımıza çalışacağız. Madem ki, gerekiyor, kongreyi yapacağız. Gerekirse dağa çıkacağız, ama kongreyi toplayacağız. Geçmişte de böyle bir politika vardı. Tutuklandığımda Verbov'a İstanbul'daki aileme iletilmek üzere mektuplar verdim. Oysa o bu mektupları okuması için, önde gelen düşmanlarımızdan bugünkü Maarif Nazırı yardımcısına veriyormuş.*

Bugün biz içinde bulunduğumuz durumu görüşeceğiz ve ben ilgili bilgiyi sunacağım. Uysal icracı rolünden vazgeçmek isteyen varsa, buyursun, ama biz kararlarımızı uygulamak için her şeyi yapacağız."

"Ya işler öyle gitmezse" diye soruyor bir yoldaş.

"Böyle bir durumda ben çekip köye gider (şehirden üç kilometre ötede), ne olacağını beklerim. Ben davama ihanet etmem. Bana valilik falan teklif edildi, ama ben düşmanlarından birini satın almak istediklerini bildiğim için, reddettim. Ben şimdi de dürüstçe çalışacağım."

Onu özellikle kıran, Aralov yoldaşın ona karşı dikkatsizce davranışıydı. Bu konuşmalardan sonra bir rica üzerine partinin oturumu, Aralov yoldaşın görüşünün de bildirileceği ertesi güne ertelendi. Aralov yoldaşın Golman'ı bu işten serbest bırakmaya çalışacağı anlaşılınca, askere çağrılmasıyla ilgili işlerinden ötürü katılamayan Hilmi'nin gıyabında Komite toplandı. Söz önce Hüsnü'ye verildi. Hüsnü baştan partinin çalışmalarında kendine güvenerek ve dışardan yardım beklemeden kendini toparlamak zorunda olduğunu kaydederek, iyi konuştu. Ama, sonra birden: "Bu, sizlere iyi bir ders olmalı. Şunu bilmelisiniz ki, yalnız kendi gücünüzle kendinizi kabul ettirebilirsiniz ve siz bağımsız çalışmalısınız."

Bu konuşmada kullanılan yanlış hava yalnız bütün konuşma kaleme alınmış olmasıyla yansıtılabilirdi, ama, ne yazık ki, böyle bir şey yapılmamış. Daha sonra, Affan gülümseyerek şöyle dedi: "Evet, şimdi her şeyi iyi biliyoruz. Bütün bunları an-

ladık... Bu, bizim için iyi bir ders. Artık ne yapacağımızı biliyoruz. Bizde teşkilâtın iyi olmadığını söylüyorsunuz, ama, işlerin sizde de daha iyi olmadığı anlaşılıyor", vb. Söylevler bitmek üzereyken, Elçilikten katılan yoldaşlardan biri Affan'ın yanlış noktadan hareket ettiğini belirterek, Hüsnü'den Affan'ın konuşmasına itiraz etmesini rica ediyor ve ona bu gibi konuşmaların hiç de istenmeyen sonuçlar doğurabileceğini söylüyor. Hüsnü kendini müdafaa etmeye çalışıyor, ama bir şey demiyor. Bunun üzerine o yoldaş, dili iyi bilmediği için özür dileyerek, şöyle diyor: "Affan yoldaşın konuşması o kadar düşüncesizce ve ... anın etkisinde. Her teşkilâtın şu ya da bu temsilcisi hata yapabilir, ama bu bizzat teşkilât hakkında şüphe yaratılmasına bahane edilmemeli. Bunlar nüfusun kendini tutmasını bilmeyen kesimince bizde, Rusya'da da yapılıyor. Ama, buna burada izin verilmemeli. Ve ancak bundan sonra, biz her şeyi anladık, denmeli... Bu, hiç iyi bir şey değil. Neyi anladınız... Anlayacak ne var ki. Biz yoldaşların bu gibi sözlerine iyi gözle bakamayız, çünkü bizim hatalarımız sizin, sizinkiler de bizim hatamızdır. Yardım konusuna gelince: Yoldaşlar, siz bizim durumumuzu biliyorsunuz, ondan bahsetmeye gerek yok. Ama, biz imkânlar çerçevesinde yine de yardım edeceğiz. Her sağlam teşkilât gibi, sizin de çalışmalarınızda dayanacağınız temel bir gücünüz olmalı."

Bu konuşma büyük bir dikkatle dinlendi. Affan yoldaş yanlış anlaşıldığını söyleyerek kendini müdafaa etmeye çalıştı. Ortam hâlâ biraz gergin olsa da, ihtilaf hemen hemen giderildi. Bunda baş rolü Nâzım'ın ağır başlı tutumu oynadı. Nâzım bizimle ateşli konuştu, Golman'ı, Ridel'i ve Elçiliğin politikasını sert bir şekilde eleştirdi, ama, MK oturumunda barıştırıcı bir tavır aldı ve bunun üzerine bütün diğer yoldaşlar sakinleşti. Oysa onlar Golman varken Nâzım hakkında başka konuşuyordu. Bu da Nâzım'ın partide önemli, neredeyse olağanüstü bir rol oynadığını bir kez daha gösteriyor. Nâzım yoldaş bundan başka, önceleri enformasyonun çok düzenli sağlanmasına karşın, kötü kullanılmasından şikâyetçiydi. Şimdi o tekrar bilgi vermeye hazır.

Komünist partisinin demiryolu proletaryası üzerindeki etkisi çok büyük. Yöneticilerden yalnız biri sosyalist, bütün diğerleri komünist partisine mensup. Eksiksiz ve gerekli düzeyde bir parti yönetimi olmadan da teşkilât iyi çalışıyor. Literatür yok. Komünistlerin demiryolu işçileri üzerindeki etkisinin gücünü göstermesi bakımından şu örnek ilginçtir: Tevfik, Numan Usta ve kendi teşkilâtları için hayli çaba harcayan diğer sosyalistler şimdiye kadar partilerine ancak beş kişi kazanabildi. Kaldı ki, bunlar da silah fabrikasından ve işçi aristokrasisi arasından kişiler. İşçi yığınları sosyalistlere inanmıyor. Çünkü onların neredeyse tamamı burjuvazi arasından geliyor ve ne politikalarında, ne de eylemlerinde kararlılar. Yalnız Numan Usta işçi kesiminden, ama daha önce İttihatçı olduğu ve hükûmet onu Meclis üyesi olarak bıraktığı için itibarı sarsılmış ve işçilerden tamamen uzaklaşmış... Genel olarak işçiler onu burjuva taraftarı sayıyor. Sosyalistlerin güçsüzlüğünü ve hatta kimi malumatlara göre, tamamen çöküşünü gösteren bir örnek daha: Partinin en iyi üyelerinden ve Meclis seçimlerinde hükûmetin adamları tarafından "kurban" olarak seçilenler arasından biri, 1 Mayıs'ta Elçiliğe geldi ve iyi bir konuşma yaptı. Bu torna işçisi birkaç gündür komünist partisini arıyor ve bir parti MK üyesinin onun-

la hastanede yaptığı görüşmede, "sağlığıma kavuşur kavuşmaz, sizin saflarınızda olacağım" diyor. Onun sosyalistlerden umudunu tamamen kestiği apaçık ortada. Mevcut bir gizli polis memuruna üç kişi daha katarak hükûmet, demiryolu proletaryası arasındaki gizli polisleri artırdı. Bu, komünist ajitasyonun artırılmasıyla bağlıydı. Hükûmet partimizin çalışmaları hakkında bir şey öğrenemezken, işçiler ajanları iyi biliyor ve böylece provokasyondan daha iyi korunabiliyor. Teşkilât çalışmalarının ne derece iyi yürütüldüğünü göstermesi bakımından ilginç bir olay da şu: Hükûmet işçi birliklerinin teşkilâtlanmasına izin verdi, ama bunu yaparken birlik yönetiminin o anki bileşiminden, yani yönetimde iki komünist, iki partisiz ve bir sosyalist bulunmasından hareket etti. Verilen izin resmen elimize geçinceye kadar komünist partisi birlik içinde yeni seçim çalışmaları başlattı. Şu an elimizde tam bilgi yok, ama birliklerde seçileceklerin neredeyse tamamının komünistler olacağından kimsenin kuşkusu yok. Seçimler 25 Temmuz'da yapılacak. Hükûmet genel işçi toplantılarının ayda bir ya da iki kez yapılmasına izin verdi. Ama, işçiler her cuma günü toplantı yapıyor. Örneğin, 24 Mayıs günkü illegal toplantıya 300 demiryolu işçisinden 120 kadarı katıldı. Bunun sebebi, bizim yoldaşların henüz diğerlerini iyi tanımaması ve toplantının gizliliği nedeniyle herkese güvenememesi. Komünistler yakında diğer işçileri de gizli çalışmalara kazanmayı umuyor. Açık toplantılarda işçiler komünistleri izliyor. Sosyalistler bir süre önce bütün işçilere onların birliğine girmelerini önerdi. Onlara şu sorulmuş: "Üçüncü Enternasyonal'i kabul ediyor musunuz?" İşçiler buna bir yıl boyunca ülkenin her yanında yaratmaya çalışacağımız bütün birliklerin mesleki kongresinde karar verileceğini söylemiş ve öneriyi reddetmiş. Anlaşılan, sosyalistlerin çökmesinin temel sebeplerinden biri tam da bu husus.

Fişekhanede komünistlerin sayısı ve etkisi henüz pek büyük değil. Bunun sebebi, orayı iktidarın açık himayesinde sosyalistlerin idare etmesi, orada burjuvalarla ve iktidar adamlarıyla akraba işçilerin bulunması. Örneğin, Yunus Nadi'nin yeğeni ve Kâzım Paşa'nın yaverinin amca oğlu bu fabrikada çalışıyor.

Golman ile gelişen tartışmaların boyutu o duruma geliyor ki 28 Haziran günlü notta duruma Aralov'un el koyması ve Merkez Komitesi'ni, yani THİF'i dağıtması söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda THİF yönetiminin Elçilikteki 1 Mayıs kutlamalarına bilinçli olarak katılmadığı vurgulanmaktadır. Bu arada THİF içinde merkezi düzeydeki gruplaşmaların Elçilik görevlilerince nasıl algılandığı da sergilenmektedir. İlginç olan, tüm bu süreçte Salih [Hacıoğlu] etkili bir kişi olarak yer almamaktadır.

28/VI

Dün Aralov yoldaş Golman ve Hüsnü yoldaşlardan ihtilafı ortadan kaldırma konusunda birkaç istekte bulunmuş, aksi halde yerel partinin MK'ne ebediyen son verileceğini söylemiş. Hüsnü'nün dediğine göre, Golman "Evet, sorunu çözmek lazım" diyerek, bunu kabul etmiş. Hüsnü ise, parti MK'nin genel olarak işlerine böyle bakı-

lamayacağını belirtmiş. Şöyle ki, dün yerel partinin "belirsizlik" ve "bağımsızlık" vb. politikasında kararlı değişiklik yapılmalıydı. Şunu kaydetmek gerekir ki, onların lehine olsa bile, kendilerine karşı tutumumuzun değiştiğini hissettiğinde, Elçilikten hiç kimseye kulak asmamaya kadar varan kendi bağımsızlıklarını savunanların başında Affan, Kenan ve onların düdüğüne göre oynayan Ahmet geliyor. Hilmi ile çoktan anlaşılabilirdi. Abdülkadir'le de öyle. Kenan onlara katılabilirdi. Affan her zaman "zedelenen izzetinefsin" öfkeli savunuculuğunu yapmıştır. Örneğin, bizim yoldaşlardan biri onlara ilk kez parti kongresi dolayısıyla Haziran, Temmuz ve Ağustos olmak üzere, üç ay için paraları peşinen almak için Elçiliğe gelmesi gerektiğini söylemiş. KEYK paraları çoktan göndermiş. Ama, onlar gitmek yerine, MK'nin buna yasak koyduğunu ileri sürerek, Elçiliğe gitmek de neymiş vb. gibi sözler etmiş.

Bizim etkimiz altına girmelerinden, dolayısıyla kendi etkisinde bulunan bir bütün olarak MK ile konuşma gereğinin ortadan kaldırılmasından sakındığı için Nâzım, ayrı ayrı parti üyelerinin Elçiliği ziyaret etmelerinden hoşlanmıyor. Golman olayı havayı tamamen gerginleştirdiği zaman, Elçilik politikasının belirsizliği ortaya çıktı ve bu, MK kararında ısrar eden Nâzım'ı etkiledi. Ama, böyle bir kararın tartışmalı (Elçiliğe gidilsin mi, gidilmesin mi) olduğu anlaşılınca, Nâzım Bey şöyle diyor: "Pekâlâ, biz sorunu görüşeceğiz ve iki saat sonra cevap vereceğiz". Affan hemen ortaya atılıyor: "Hayır, bunu yapamayız. Çünkü MK üyesi yoldaşlardan ikisi yok". Bizim yoldaş ise, "öyle ama, MK çoğunluğu burada. Üstelik sorun o kadar küçük ki, çözümü için bütün MK'nin hazır bulunmasına lüzum olmasa gerek", diyor. Affan tekrar kendi görüşünde ısrar etmeye kalkıyor, ama genel olarak, sorunu çözme görüşünde birleşiyorlar ve bizim teklifimizin kabulü yönünde neredeyse teminat (Nâzım)/ veriyorlar. Ancak, iki saat sonra gönderilen pusulada, diğerlerinin gıyabında karar almanın mümkün olmadığı belirtiliyor ve ayın 27'sinde, yani ertesi gün onun sayfiyesine gelinmesi rica olunuyor ve bu, sayfiyenin izlendiğinin kendisine özel olarak söylenmiş olmasına karşın yapılıyor.

Böylece, MK platformuna giriyor. Dün Hüsnü onlarla tekrar öğle saat 12'den gece saat 3'e kadar görüşüyor ve Nâzım'ın gıyabında olsa bile, bütün MK üyelerinin Elçiliğe gelmesi yönünde karar alınmasını yine Affan engelliyor.

Akşam MK oturumuna gidiyorlar: Hüsnü, Golman ve R. [Ridel], MK'nin hemen hemen bütün üyeleri katılıyor: Nâzım, Hilmi, Affan, Kenan, Ahmet ve Abdülkadir. Önce Hüsnü yoldaş olaya nihayet son vermek gerektiği yönünde birkaç söz söylüyor. Ardından Hilmi şöyle diyor: "Soruna son verme umuduyla toplandık. Şu ana kadar görüş ayrılıkları birbirimizi anlamamaktan kaynaklanıyor. Nasıl ki, biz Temsilcilikte bulunan ve devrim mücadelesinde daha tecrübeli, teorik bakımdan bizden daha gelişmiş durumdaki yoldaşların sözlerini dikkate alıyoruz, bu yoldaşlar da aynı şekilde, bizim görüşlerimizi dikkate almalıdır. Şunu anlayınız ki, bugünkü Türkiye gerçeğinde komünist partisinin istemlerini yerine getirebilecek başka bir güç yoktur. Biz partinin kaderiyle ve sizinle bağlıyız. Hapis günlerimiz bunu gösteriyor. Ben kendi yoldaşlarımı da suçluyorum, çünkü bizde gerekli disiplin yoktu. Eğer bütün bu sorunları tartışmış olsaydık, bugünkü hatalara düşmezdik.

Sizden ısrarla rica ettiğimiz şu: Bundan böyle yalnız verebileceğinizi vaat ediniz ki, biz de ayaklarımızı yorgana göre uzatalım. Biz para için değil, dava için çalışıyoruz, ama biz aynı zamanda hem maddi ve hem de manevi bakımdan yardımınıza ihtiyacımız olduğunu kabul ediyoruz. Yetersizliklerimiz bizi yardımınıza başvurmaya zorluyor ... ve gelin de birlikte çalışalım".

Abdülkadir sözü alıyor ve "söylenenlere şunu eklemek istiyorum: Biz birkaç kişiyiz ve bu yüzden bize karşı tutum açık değil. KEYK temsilcisinin kim olduğuna dair yetki vesikasını göstermenizi rica ediyoruz", diyor.

Çok kısa bir sessizlikten sonra, Nâzım'ın da konuşmasını isteyen sözler işitiliyor. Nâzım şöyle diyor: "Bu konuda Golman yoldaşla herkesten çok işi olan benim. Ortada birbirimizi anlayamama var. Önceleri Elçiliğe gidiyorduk ve kimi ortak hatalara rağmen, aramızda temas, uyum vardı. Şimdi ise birçok sebepten dolayı bu imkân yok edildi. Biz Ziynetullah'a (Nevşirvanov) güveniyorduk, oysa her şey onun bağlantılar ve doğru malumat konusunda bir şey yapmadığını gösteriyor. Ama, biz bunu bilmiyorduk ve ilk suç da buydu. Öte yandan, elbette, bizim de suçumuz var. (Bu son cümleyi Hilmi ile birlikte söylüyor.) Çünkü biz durumu Elçiliğe bildirmedik. Çalışmalarımızı frenleyen başka bir husus da şuydu: Ben ve Kenan, Elçilikteyken, biraz ağır tempoyla da olsa, kendi gücümüzle çalışabileceğimizi söylemiştik. Oysa, yetki denetim komisyonu Elçiliğe gittiğinde çok şeyler vaat edilip de yerine getirilmeyince, başka bir hata devreye sokulmuş oluyor. Ben Golman yoldaşı suçlamıyorum. Çünkü, herhangi bir başkasının (Aralov yoldaş ima ediliyor) suçu yüzünden sözünü tutamamış olabilir. Bütün bunlar olabilir ve herhalde de öyle oldu, ama bizimle açık konuşun. Yapmak istediklerinize değil, yapabileceklerinize söz verin". Bundan sonra Golman yoldaş ayrıntılı bir söylevle bütün konuşmalara cevap veriyor. Onun söylevini aktarmadan, Golman'ın bütün sorularını cevaplayan Nâzım'ın konuşmasını ele alıp, Golman'ın söylevi hakkında genel bir görüşe varabiliriz.

Golman'ın hemen ardından Affan birkaç söz söylüyor: "Burada söz konusu edilen bütün sorunlara Nâzım kendi cevap verecek. Ben yalnız teklifin iki maddesine değineceğim. Yapılan teklifin ikinci maddesinde KEYK'nun ve onun yetkili temsilcisinin bütün direktiflerini yerine getirme gereğinden söz ediliyor. Ben bunu kabul ediyorum, ama bir şartla ki, her çeşit uydurma direktifleri değil, yalnız ve yalnız gerçekten KEYK'ndan gelen direktifleri yerine getirelim. Direktifler Elçilikten bize aktarılırken bir hataya düşmemek için, üçüncü maddeye irtibata geçecek kişiye tam güven gösterilmesi fikri eklenmesini teklif ediyorum ve anlaşmazlıkları önlemek amacıyla, bu direktifleri gönderenin imzasıyla bize iletin, diyorum".

Nâzım: "İhtilafa nihayet son vermek için açık konuşmamız gerekiyor. Para konusu sert ortaya konduysa, yörelere özel kişiler göndermek istediğimizden bu paralara ihtiyaç duyulduğu için böyle oldu. Bu iyi bir fikir, ama uygulanması için para gerekli ki, bizim henüz böyle bir olanağımız yok. Ridel konusuna gelince: Hangimizin başına gelmedi ki, Elçilikten biri çıkıp, kendini bize direktif verebilecek temsilci olarak takdim etmesin. Verbov ile öyle oldu. Ridel'le de öyleydi. Ridel KEYK'nun dikkatinin Batı'ya dönük olduğunu ve bu yüzden Doğu'yla uğraşacak vakti olma-

dığını vb. söylüyordu. Böyle şey olmaz. Zira siz bizimle bir tür oyun oynuyorsunuz, çocuk oyunu, ama biz çocuk değiliz. Bir Mayıs konusu: Önce şunu söyleyeyim ki, ben o gün hastaydım ve bir yere çıkmadım ve bazı yoldaşlar da gitmedi. Hasta olmasaydım bile ben yine de Elçiliğe gitmeyecektim. Kimi yoldaşlar işçi mitingine geç kaldı, kimileriyse oradaydı. Ben Elçiliğe gerçekten gitmezdim, çünkü o bizi hiçe sayıyor. Şimdi de kongre konusu: Daha evvel de defalarca söylendiği gibi, bir kongreyi daha önce yapmayı düşünüyorduk, ama para yüzünden gecikme oldu. Siz bize kongrenin bir an önce toplanması gerektiğini söylediğinizde, bunu kabul ettik ve biz kongreyi destek olmasa da toplayacağız. Gerekli paranın elimizde olması durumunda yapabileceğimiz kadar iyi olmasa bile, kongreyi ne pahasına olursa olsun, toplayacağız. Şükrü hakkında: Biz Şükrü'yü artık ihraç ettik ve tutanakları size gönderdik, onlar sizde bulunuyor. Ben Şükrü'yü sevmem ve ondan hep uzak durmaya bakmışımdır. Ama, Şükrü'yü buraya Elçilik, onunla bağlantısı olan Aralov ve Mihaylov çağırdı. Ben onun ihraç edilmesine karşı çıktıysam, bunu hiç de ona acıdığım için değil, gerçeği söylemek gerekiyorsa, birçok şeyi bildiği ve her an kötülük edebileceği için yaptım. Onun ihraç edilmesinin önündeki engel işte buydu ve bize sorunu başka türlü anlatan yoldaş yanıldı. Şimdi de gazete konusuna gelelim: Bu konuda da siz defalarca değişen politika uyguladınız. (Siz sözüyle şahsen Golman değil, bütün olarak Elçilik kastediliyor.) Bize reva görülen muamele, gayriresmî olarak yoldaşımız olsa bile, Salih'e kesinlikle reva görülmemeli. Şarkın Sesi gazetesinde (Komünist partisiyle birlikte çıkardığımız halkçı gazete) biz ona iki çelikleşmiş adamımızı - Nizamettin ile Tevfik'i veriyoruz. Şöyle ki, burada fazla kontrolden söz etmek pek uygun sayılmaz. Şarkın Sesi yazı kuruluna yazı göndermek çok daha iyi olur. Bu yazılar, kuşkusuz ki, düzenli bir şekilde yayınlanacak. Biz Elçilikten her yoldaşı, iyi yoldaş olarak görüyoruz, ama biz şimdi acı deneyim temelinde bir şeyler öğrendik ve bu yüzden Komintern'den gelen bu mektubun gösterilmesini rica ediyoruz. Kabul ettiğimiz yönetim gereğinden biz hiçbir zaman vazgeçmeyeceğiz ve daha önce programımızı yazarken, ilk Rus Elçilik gelmesini bekledik. Bu programı ancak Elçiliğin filtresinden geçirdikten sonra yayınladık. Ama, sizin kötü değerlendirdiğiniz yerel koşullar var ki, bu bakımdan bizlere tutunmanız gerekir. Size her zaman belirli bir yönde bilgi veren o Rafet Paşa ve diğerlerini dinleyip durmayınız. Bütün bu işlerde siz ve biz el ele olmalıyız ve bir ya da diğer taraftan (yani sizin tarafınızdan veya bizim tarafımızdan) bunun tersini iddia eden görüşler yanlıştır. Komünist partisinin hükümete çağrısının altına imza koymayı Ziynetullah kendi istedi. Sorumluluğu ona aittir, o yoldaşlarının gerisinde kalmamak istemişti. Zeki takma adıyla imzalamak istemişse de, biz bunu imkânsız bulduk. Çünkü, hükûmet kim bu adam diye sorabilirdi. O zaman başka bir şeyler düşünebilirdi. Şöyle ki, bütün bu işte tek suçlu Ziynetullah'ın kendisidir ve o bunun cezasını çekmiştir. Gerçi, öte yandan bu iyiye işaret de olabilir. Çünkü Hüsnü'nün buraya gelmesiyle, şimdi Ziynet'in şahsında Moskova'da bizim temsilcimiz var. Elçiliği ziyaretlerimizden ötürü çoğu Türk bize Rus çocukları diyordu. Biz bunun üzerinde durmuyorduk, ama şimdi durum değişti ve artık daha ender görüşmeliyiz, bunun için ise özel bir bağlantı gerekiyor."

Hilmi yoldaş: "Nâzım'ın bana yönelttiği (bu, Nâzım'ın niçin Şükrü'nün partiden ihraç edilmesine karşı olduğunu anlattığı açıklamasıyla ilgili) sitemi kabul etmiyorum. Gerçeği çarpıtan kimse, alçak odur."

Bağlantı sorunu görüşülürken, temel direktiflerin çarpıtılmasının çoğu zaman mümkün olduğu belirtilerek, direktif almak üzere Elçiliğe Prezidyum (üç üyesinden) iki üyesinin gidebileceği kararlaştırılıyor. Bu, kabul ediliyor.

Affan Komintern'den gelmeyen direktiflere uyulmamasında hep ısrar ediyor, ama bu teklif reddediliyor.

Nâzım: "İznizle, sonunda şunu kaydedeyim: Şimdiye kadar bütün mesele, amaç ve amaca ulaşma zamanı konusunda değil, amaca ulaşmanın yollarıyla ilgili görüş ayrılıklarındaydı. Bütün bunun temelinde kötü bir sebep yatıyordu. Siz bizlerin şahsi eksikliklerimizi biliyor ve kullanıyordunuz. Gerçi biz de sizin eksik taraflarınızı biliyoruz... Birden aklınıza bir fikir geliyor. Siz (burada yine genel olarak Elçilik ve doğrudan Aralov yoldaş söz konusu) çoğu kez iyice düşünmeden bu gibi amaçları partiden şu ya da bu yoldaş vasıtasıyla gerçekleştirmeyi kararlaştırıyorsunuz. Sonra birden bir engel çıkıyor, örneğin, Mustafa Kemal Paşa başparmağını gösteriyor (herkes gülüyor, gülümsüyor) ve siz hemen geriliyorsunuz. Genellikle, her ufak engel sizi korkutuyor, dehşete düşürüyor. Bu, sizin (Golman'a söylüyor) korkaklığınız değil, bütün Elçiliğin korkaklığı ve bu davaya zarar veriyor. Bundan vazgeçmek gerekiyor".

Bu oturum boyunca Golman terbiyeli davrandı ve bazen gereğinden fazla yumuşaklık bile gösterdi. Buna karşılık, MK üyeleri kendisini galip hissediyor ve sık sık tepeden bakarcasına gülümsüyordu. Bu, özellikle gülerek söylenen Affan'ın "yalnız Komintern'in imzalı direktiflerine uyulmalı" ve Ahmet'in "bağımsızlığımızı koruyalım" sözlerinde açıkça görüldü.

Temmuz başından itibaren THİF Kongresi konusu ele alınmaya başlıyor. Bu konuda partinin yüz yüze gelebileceği baskılar öngörülüyor. Nâzım Bey, Mustafa Suphilerin öldürülmesi ve ilk THİF tevkifatı hakkında son derece çarpıcı değerlendirmelerde bulunuyor ve "Suphi'nin alçakça ve hunharca öldürülmesine karşı neredeyse bir şey yapılmadı. Kemal bunu korkmaya gerek kalmadığını ve nasıl olsa destekleneceğini hissettiği için yaptı" vurgusunu getiriyor.

1/VII

Bugün komünist partisinin kongreyle ilgili program hazırlıklarının ele alındığı ilk oturumu oldu. Bu konuda tartışmalara geçmeden önce Şarkın Sesi *gazetesi üzerinde duruldu. Gazetenin ilk sayısı bizi tatmin etmemişti. Bütün bu sürtüşmelerin, en başta redaksiyonda çalışmaları sabote eden Aka Gündüz adında birinden kaynaklandığı anlaşıldı. Yarın işine son verilecek. Bir buçuk ay sonra gazete,* Yeni Hayat *(komünist gazete) redaksiyonuna taşınacak. İleride yığınlar arasında yaygınlık ve saygınlık kazanınca, komünist partisiyle Halkçıların organı olduğu yazıla-*

cak. Gayriresmi, ama fiili redaktörü Nâzım yoldaş olacak. Redaksiyonda iki komünist yoldaş daha çalışıyor: Nizamettin ile Tevfik. Gazetenin görünüşü bakımından da okurların dikkatini üzerine çekebilmesi ve böylece İttihatçıların yayın organı Yeni Gün ile rekabet edebilmesi amacıyla küçük basım harfleri almak için 300 lira daha gerekli. Bu hurufat redaksiyonun malı olacak ve Yeni Hayat'a devredilecek. İlk sayıdan 300 nüsha, ikinci sayı 120 kadar dağıtıldı. Üçüncü sayı hiç dağıtılamama tehlikesiyle yüz yüze. Çünkü, anlaşıldığı üzere, hükümetin (polisin) desteğiyle Yeni Gün, gazete dağıtıcısı çocukları Şarkın Sesi redaksiyonuna gitmemeye zorlamış. Diğer gazeteler her satılan gazete için 40 para verirken, Şarkın Sesi 60 para verse de, çocukların redaksiyona gelmesi önlenmiş. Ama, redaksiyon şu mücadele yoluna başvurmuş: Gazetenin gelecek sayısında, çocuklar cezayla tehdit edilerek, Şarkın Sesi redaksiyonuna gitmelerinin önlenmesi konusunda okurlara bir açıklama yayınlayacağını yazmış. Bunun hayli etkisi oldu ve gazete şehir içinde yine her gün 300 adet satıyor. Yerli işçiler arasında her gün yeterli sayıda satılan gazete gitgide yaygınlaşıyor.

Bunun ardından, Komintermin Üçüncü Kongresi'ne sunulan Sultan Zade'nin tezlerinin okunmasına geçildi. Şu fikirler tartışma yarattı: "Kuvayı Milliye hem emperyalizme karşı savaşan, hem de köylüyü destekleyen bir güçtür..." Tevfik ve Nâzım şöyle diyor: "Tarım eskisi gibi çökmeye devam ediyor. Üretim düştü. Kemalistlerin hükûmeti en başta silah gücüyle ve bir de halkın ulusal çöküş endişesi sayesinde ayakta duruyor". Affan: "Bütün bu mücadelede ve hükûmetin varoluşunda bugünkü ekonomik çıkarlar başta gelen rolü oynuyor. Bütün ümitleri boğan emperyalist savaştan bıkkınlık, ekonomik yıkım ve halkın sefaleti, devrimi başlatan başlıca sebep oldu."

İkinci sebep: Bugün köylüler, el konulan mülklerinin Ermenilere ve diğerlerine iadesinden korkuyor. Milli harekete yol açan ve yığınları silah altında tutan sebeplerden bir diğeri de budur. Daha sonra Affan işçilerin hükûmetin iktidarda kalmasından yararından söz ediyor. Zonguldak işçileri ve demiryolu işçileri yabancı sermayenin etkisiyle işletmelerden sokağa atılmış ve onların yerine köylüler alınmıştı. Milli hareket sırasında onlar yeniden bu işletmelere geri dönme imkânı buldu, diyor. Nâzım: "Bugünkü savaşta, elbette ki, halkın ekonomik çıkarları önemli rol oynadı. Eski savaş halkın ümitlerini suya düşürdü. Bu durum halkın gözünü açtı ve o zamanki İttihatçı hükûmete karşı düşmanca tutuma zorladı. Daha sonra İngiltere ve Fransa bu hükûmeti tamamıyla ele geçirdi ve yığınlar bu hükûmete karşı çıktı. Kemal Paşa maharetli adam çıktı ve bu hareketi ele geçirmeyi başardı ve şimdi yine aldatılma var ortada. Güvenin yerini yeniden güvensizlik alıyor. Köylüler ve bütün halk aldatıldı ve Komintern'in sözünü ettiği çıkmazdan yalnız yeni hareket kurtarabilir."

Bundan sonra yaklaşık olarak şu kabul edildi: "Daha önce kendi ekonomik ve politik bağımsızlığı nedeniyle Kuva-yı Milliye'den yana olan köylüler bugün ondan uzaklaşıyor ve yine yeni bir hareket ihtiyacıyla yüz yüze geliyor."

Yalnız Nâzım'ın bulunduğu sırada daha sonra, kongrenin çağrılması dolayısıyla komünist partisine karşı muhtemel baskı uygulamalara ilişkin sorunların tartışıl-

masına geçildi. Nâzım'a, tutuklamalar olabileceği ve o zaman yönetici yoldaşların kongreye gitmesiyle onlardan yoksun kalan yerel örgütlerin, bütün olarak partinin zor durumda kalabileceği anlatıldı. Ciddi bir protesto için güvenilebilir bir güce ihtiyaç olacağı söylendi. Önce bütün işçileri, bu arada yerel çapta işçileri kendinden yana kazanma olanakları yaratmak gerekir. Ayrıca, askerler arasında çalışmak ve genel olarak güvenlik ve korunma önlemleri almak gereklidir.

Nâzım yoldaş cevap verdi: "Demiryolu işçileri bizimle ve neredeyse tamamı bizimle. Tamamının bizimle olmasını görev bilmeliyiz. Silah fabrikası – biz burada da dikkatli çalışmalarımızı artırmalıyız. Tevfik Rüştü ve Numan Usta bizim taraftarlarımızı da aldatmaya çalıştı, ama hesapları yanlış çıktı. Dün hasta işçi Osman'a gittim. O dedi ki: 'Hastaneden çıkar çıkmaz sizin teşkilâtta çalışacağım.' Bu, sosyalistler arasındaki görüş ayrılıklarını ve silah fabrikasındaki çok sevilen Osman'la birlikte daha da iyi çalışma imkânımız olacağını gösteriyor. Bu, sorunun bir yanı. Diğer yandan da, Elçiliğin bizi hükümetin sürprizlerinden korumak için önlem alması gerekir. Şimdiye kadar böyle bir şey olmadı. Mesela, RSFSC'nin politikası için burada çok önemi olabilecek benim Meclis'te bulunmam ve beni Meclis dışında bırakmak için yoğun çaba harcayan hükümetin düşmanca tutumu karşısında Elçilikten destek gelmedi. Bugün Yeni Hayat hükümet ajanlarının düşmanca çemberinde bulunuyor. Bu ajanlar okurlara bugün bu gazeteye yazanların yakında hükümet tarafından tutuklanacaklarını, bunların kimler olduğunu iyice anlamak için şimdilik kendilerine pek dokunulmadığını ve legal çalışmalarına bu yüzden göz yumulduğunu söylüyor. Elbette; bu ajitasyondan biz yararlanmalıyız... Diyelim ki, kongreyi tutukladılar. Bundan ne çıkacak? Biz hükümete resmen bildirdik. Hükümet bizim talebimize karşı çıkmadı. Şimdi biz hükümetin kongre hakkındaki asıl görüşünü anlamaya çalışacağız. Doğu'da politikada kararlı olunmalı. Bu bakımdan Aralov yoldaş kahraman olmalı. Biz sizden yardım görmeliyiz. Bu da bizim teşkilâtımıza güç verecek ve biz ne kadar güçlüysek, sizin bütün ülke hayatındaki etkiniz artacak. Direniş başladığında ve Yeşil Ordu kurulduğunda Mustafa Kemal Sovyet iktidarını kabul ediyor göründü. Ama, o bu önlemi yeterli bulmayıp, benim ve arkadaşlarımın girmek istemediği o komünist partisini kurdurttu. Ya şimdi ne oluyor... Rusların kendisini nasıl olsa destekleyeceğini anladı ve artık sakınmayı gerekli görmüyor ve lüzum gördüğünde komünist partisini kovuşturuyor. Bütün bunlar niçin hesaba katılmıyor... İtilaf devletlerinin Kemal'den yana her adımı, politikayı değiştirebilir ve komünist partisine çok ağır darbeler indirebilir. Ben Rusların politikasındaki hatalara karşıyım. Suphi'nin alçakça ve hunharca öldürülmesine karşı neredeyse bir şey yapılmadı. Kemal bunu korkmaya gerek kalmadığını ve nasıl olsa destekleneceğini hissettiği için yaptı. Bize karşı tutuklamalarda da durum aynı. Siz sanıyorsunuz ki, eğer şimdi Batılı emperyalistler böyle bir şart koşmak bir yana, imada bile bulunsaydı, şimdi biz hapiste değil, darağacında olurduk. Belirli şahıslarla (Mustafa Kemal kastediliyor) işiniz olduğu sürece, bu böyle devam edecek. Frunze geldiğinde hemen Meclis'e seslendi ve herkes son derece memnun oldu. Birkaç gün geçtikten sonra politika çok değişti. Abilov hemen arabulucu oldu ve değişik kişilerle görüşmeler normal sayılmaya başladı. Ben bir defa Frunze'yi görmeye geldiğimde ataşemiliter beni karşıladı ve

Sizi Frunze kabul edemez, çünkü M. Kemal bunda kendisine karşı bir politika olarak görebilir falan, dedi. Ben öfkeyle oradan ayrıldım. Hemen hemen aynı şey Aralov'la da oldu. O da Meclis'e bir mektupla seslendi ve bu yine çok büyük önem kazandı. Sonra o şahıslarla temas politikasına geçti ve onun da başına başarısızlar geldi: Kemal ona karşı iyiyse, her şey iyi. Kemal'in tutumu olumsuz yönde değiştiyse – her şey mahvoldu. O zaman Halkçılara, bizlere vb. başvuruyor. Aralov cephedeki ziyaretinden sevinçli geri döndükten sonra ve anlaşılan Kemal'le iyi ilişkilerin etkisiyle, beni kabul etmeyi reddetti. Bakıyorum, gülünç oluyor: Yeni Gün *işçileriyle Aralov öpüşüyor,* Yeni Hayat *işçilerinden korkuyor. Bu ne biçim politika? Çokları bizi ciddiye almıyor, hatta Komintern'in bizi kabul ettiğine bile inanmıyor. Bize diyorlar ki, siz çocuk musunuz, sizinle oynuyorlar. Meclis'te bulunan ve benim için hayatını bile feda edebilecek yoldaşlarım beni sık sık Elçiliğin desteğiyle mebusluk yetkilerimin iadesi için çalışmamakla suçluyor. Hatta bunu Aralov'a bizzat söylemek istemişlerdi, ama ben onları bunu yapmamaya ikna ettim. Şimdi Salih bu işte kararlı ve yarın Aralov'la görüşme isteyecek. Belirli kişilere doğru yönelişi kararlılıkla eleştirmek istiyor. Aralov'un kimlerle işi olduğunu ben bilemem. Ne kadar doğrudur, bilinmez, ama Mustafa Kemal'le fazla samimiymiş. Mustafa Kemal Paşa Salih'e Aralov'la aralarında geçen bir görüşmede Aralov'un komünist partisine para yardımı yaptıklarını söylediğini iletmiş, o da bana bildirdi. Ben Mustafa Kemal'in sözlerine inanmıyorum. Ama politikalarında yalnız onunla iş yapanların durumu daha da zor. Şimdi biz bütün Meclis'i tanımalıyız. Örneğin, niçin Meclis üyelerine bir yemek verilmesin ve burada görüş teatisi yapılıp, Meclis'te büyükçe bir güç oluşturarak, Sovyetler Birliği'nin gücünden kuşku duyanların inancı niçin güçlendirilmesin. Eğer şimdi Aralov kararlı olur ve savaşı kahramanca yürütürse, kongre yapmaktan ve muhtemel sonuçlarından korkacak bir şey olmaz. Biz de kendi payımıza, işçileri ve Ankara'yı çevreleyen nüfusu bizden yana çekeceğiz. Gazete vasıtasıyla çalışmaları artıracağız. Daha tutuklanmadan önce bu nüfusun tamamını kazanmaya pek fazla bir şey kalmamıştı, ama tutuklama işin tamamlanmasını engelledi. Şimdi biz yeniden bu nüfus arasındaki etkimizi hızla artırabiliriz."*

Ekonomi bakanı Sırrı Bey [Bellioğlu, 1876-1958] parti sempatizanı ve birçok kez Nâzım'ın direktiflerini uygulamış biri. Onun istifa etmek zorunda kalması, Nâzım vasıtasıyla Sovyet temsilciliğiyle ilişki içinde bulunduğu kuşkularıyla izah ediliyor ki, bu temsilcilik istifayı önlemek için hiçbir şey yapmadı. Sırrı Bey ekonomi bakanlığı için çok şey yaptı ve Sovyetler Birliği için oldukça önemli birçok ekonomik konuda malumat ve uyarı anlamında, Elçilik için de önemli işler yaptı.

29/VII

TKP MK'nin dünkü toplantısında Golman yoldaş daha önce de bir kez MK Prezidyumunda ele alınmış olan emperyalizme karşı savaşta kararlılık amacıyla Meclis'te demokratik bir grup oluşturma konusunu tartışmaya sundu. Oturum sırasında Erzurum mebusu Salih girdi. Salih 50 yaşlarında bir adam, görüşleri sol Halkçı. Kimi komünistler onu bizlerden sayıyor. Örneğin, Nâzım yoldaş ile aralarındaki görüş ayrılıklarını o şöyle niteliyor: "Ben hep (komünist) Nâzım'ın teklifleri-

ne karşı oluyorum. O, sözü alıyor ve anlatıyor: Bizim farkımız şundan kaynaklanıyor ki, ben biraz çekingenim. Hapisten sonra bu anlaşılır bir şey. Bu yüzden ben her zaman daha dolaylı yollar teklif ediyorum. Bizim Nâzım yoldaş bu yolu doğrudan geçmek istiyor. İşte bizim görüş ayrılığımız." Salih'in konuyla ilgili görüşünü söylemesi, tartışmalara katılması için birkaç denemede bulunduk. O derin bir göğüs geçirdi ve konuşmak istemedi. Daha sonra, kimi komünistlerin gerçekten de demokratik unsurları böyle kritik durumda birleştirilmek gereği hakkındaki sözlerinden sonra yapılan davet üzerine Salih sözü aldı.

"Ben hükûmete, burada da ele alınan sorun dahil, birçok konuda hükûmete başvurdum. Hükûmet buna, şahsi yoldan cevaplamak için beni bizzat davet ederek cevap verdi, çünkü resmî yoldan bana cevap veremezlermiş. Ama zaten ne söyleyebilirler ki... Perspektifleri yok, çünkü politik çizgileri belirsiz. Onlar günü gününe yaşıyor... Politik hava nasıl gelişse, artık böyle yaşanamaz. Ben fazla konuşmayacağım, yalnız şunu söyleyeyim: Örgütlenmek gerekir. Oluşan çıkmazdan biz yalnız örgütlenme yoluyla kurtulabiliriz. Ne iç politikada, ne de dış politikada bir hat çizilmiş. Durum hemen hemen değişmedi, halkın memnuniyetsizliği devam ediyor. Bu durumdan nasıl çıkılmalı. Durum gerçekten ciddi ve bunu dikkate almak durumundasınız. Doğu'nun kaderi sizin için de, bizim için de aynı. Çünkü, sizde yangın olursa, dumanı bize gelir ve bunun tersi de doğru. Ortak çıkarımız çıkar yol bulmakta. Halkımız asırlarca varolmuş ve yine varolacak. Devrimci ruhumuzun yalnız Ruslardan geldiğini zannetmeyin. Hayır. Bu er ya da geç bizde de olacaktı. Belki şu ya da bu kişiler işe yaramaz, ama halk bütün olarak yaşıyor ve yaşayacak. Halkımız çoraba benzer: Altı eskise bile, üst tarafı sağlam kalır. Halk işte bu üst taraf. Halk dayanır. Ama biz çorabı yamamalıyız. Bunun için örgütlenmek, hem de aşağıdan örgütlenmek gerekir. Ama, hükûmetteki adamlarla, hükûmetle bağlı şahıslarla değil. Çünkü halkımız ürkütülmüş, aldatılmış, zenginlerin iktidarına inanmıyor. Biz bütün dürüst unsurları o şahsiyetlerle mücadele için örgütlemeliyiz. Bizde sultan gibi yarı yarıya yendiğimiz güçler var: Kuyruğu kaldı onun da. Mollalar, dini çevreler ki, kendiliğinden ömrünü tüketecek. Ve üçüncüsü: En uğursuz güç - şahsiyetler - beyler, paşalar, ağalar ki, biz bunlara karşı var gücümüzle savaşmak zorundayız." Yoldaşlarımız bu durumda ... Mustafa Kemal'in yönetiminde birleşme gereğinden söz etti. Salih olumsuz ... etkilendi ve şöyle dedi: "Erzurum'un (Salih oradan mebus) tarihinde kara bir leke var. Doğu Anadolu devrimci güçleri birleştirme atağına kalktığında, Mustafa Kemal Paşa ortaya çıktı. Halk eski yüksek unvanlıları pek görmek istemiyordu ve bu yüzden Mustafa Kemal'e bağlanmak istemedi. O şöyle dedi: Ben sizinleyim. Apoletlerini indirmesini teklif ettik. O apoletlerini söktü. Bunu gazetede ilân etmesini teklif ettik. O bunu da yerine getirdi. Ama, iki-üç ay sonra buraya geldiğinde tanınacak gibi değildi. Eski ferdi diktatörlüğün aynısı. Eğer İngilizler ve bütün Avrupa işin şahsiyetlerde değil, halkta olduğunu bilmiş olsaydı, savaşımızın sonucu başka olurdu. Şimdi onların hükûmetleri, politik çizgisi olmayan ve bu yüzden hiç beklenmedik şartları kabul edebilecek olan Mustafa Kemal'le görüşme yapıyor. Bugünkü idarecilerimiz üç gruba ayrılıyor: Savaş taraftarları, savaşa karşı olanlar ve ne olur ne olmaz diye, bavulunu sı-

kanlar. Eğer hava olumsuz yönde gelişirse, bu adamlar halkı terk edecek. M. Kemal Paşa da onlardan biri. Eğer ciddi bir iş yapmak istiyorsanız, halkla konuşmalısınız. Sizin desteğinizle şahsi durumlarını düzelten şahsiyetlerle değil. Gelin, işe buradan başlayalım. Nâzım Bey'in (mebusluk hakları alınan komünist mebus) mecliste bir grubu var ki, bir şeyler yapabilir. Fazla konuşmak istemiyorum. Gerekirse, görüşümü Nâzım Bey'e söylerim, Aralov'la da görüşebilirim. Yalnız şunu söyleyeyim: Tabandan başlamak gerekir. Yüreğimiz bunca kurban veren ve çok hayal kırıklığına uğratılan halkımız için atıyor. Doğrudan bu halkla tabanda çalışmak gerekir, hükûmetle bağlı ve halkın güvenmediği başka adamlar vasıtasıyla değil.[44]

* * *

Yeni Fırka Emini Abdülkadir 18 Haziran'da parti geçici başkanının kim olduğuna Merkez Komitesi'nin karar vermesini istiyor.

numara 3
Halk İştirakiyûn Fırkası Merkez-i Umûmîliğine

1- Merkez-i umûmîlerinden mevrûd 11 Haziran tarihli tahriratta Nâzım yoldaş imzasıyla gönderilen 11 maddelik tahrirat akdince 2 Haziran tarihli ve muvakkat reisi Ahmet Hilmi ve kâtip Affan Hikmet imzalarıyla aynı maddeleri havi olarak gösterilmiş olmasından merkez-i umûmî riyaset vazifesinin bir şahıs mı yoksa iki şahısla mı idare edildiği ve bu iki şahıs tarafından gönderilen tahriratta hangilerinin tebligatı muteber olacağı Heyet-i Merkeziyece de münakaşa edildiğinden tavzih-i mesele olunması.
2- Vürûd etmekte olan tahriratlarda mübâyenet görülmekte olduğundan şu muamelenin de vazifedarânın vazife-i esasiyesine davet ve tekerrür eylediği takdirde Heyet-i Merkeziye azalarının terk-i faaliyet edecekleri.
3- 11 Haziran 38 tarihli tahriratta fazla gösterilen üç maddeden noksan olan iki aza meselesi 9 Haziran tarihindeki celsede merkez-i umûmî azalarından ve heyet-i merkeziyemiz azalarının dahi iştirakiyle vuku bulan müzakere neticesinde mâhir ve ... arkadaşlar tensîb edilerek ikmal edildiği ve bu suretle de arz-ı malumat olunduğu.
4- Heyet-i Merkeziye azalarından teberruâtı ve taahhüdât-ı şehriyeleri ise mâhiye ancak üç buçuk lira kadar bir şey temin etmekte ve bununla da Heyet-i Merkeziyece bir faaliyet temini mümkün olamayacağından vaziyetin göstereceği ahvale göre bütçenin ileride tanzim edilmek üzere şimdilik lâ-akall üç yüz liranın avans olarak merkez-i umûmî veznesinden irsali.
5- Ol bâbdaki tebligat mucibince müzakere neticesinde veznedarın kura keşidesi suretiyle intihabı takarrür etmekle icra kılınan kura neticesinde vazife-i mezkûrun Heyet-i Merkeziyemiz emini Şefik arkadaşa isabet eylediği.

44 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 643-652 (Rusça).

Heyet-i Merkeziye'nin 16 Haziran 338 tarihindeki içtimaında baladaki mesail mevzubahis edilerek merkez-i umumice arzı takarrür etmiş olmakla iktizasının ifasını rica eylerim.

Fi 18 Haziran 38
Heyet-i Merkeziye Emini
İmza[45]

* * *

Bu arada bir süre Golman'ın raporları elimizde yok. Fakat 11 Temmuz 1922'de THİF'nın Abdülkadir ve Nâzım imzalarıyla KEYK Doğu Bölümüne yazdığı –Türkçesinin son tarafı eksik, ama Rusça çevirisi tamam olan– bir yazıda, partinin yeniden faaliyete geçmesinden beri yapılan çalışmalar özetlenmektedir. İlginç bir nokta, TBMM hükûmetinin Fransa'yla yakınlaşmasının sola karşı sertleşmesine yol açtığı saptamasıdır. Aynı zamanda *Şarkın Sesi* gazetesinin de yazarlarından olan Nizamettin'in [Nazif Tepedelenlioğlu] *Yeni Hayat*'ın 14'üncü sayısında çıkan Fransa karşıtı bir yazısından ötürü tutuklandığı belirtilmektedir.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
11 Temmuz 922 Ankara

Komünist Enternasyonali Şark Şubesi'ne
Son tebligatınızı aldık, münderecatına tatbik-i hareket bizim için tabiidir. Bugün atiyen vuku bulacak işarınıza bir mukaddeme ve esas olmak üzere şu icmali arza lüzum görüyoruz.
Fırkamız müessisleri ve merkezi umumi azasının bir kısmının geçen sene şahsi ve gayri kanuni bir tahakkümle tevkif olması yüzünden 9 Kânunusani 921 tarihinden 1 Teşrinevvel 921 tarihine kadar bir devre-i buhran geçirmiş 1 Teşrinevvel 921 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nden sadır olan bir affa rağmen hükûmetin hafi, celi takibat ve tehdidatına mebni 28 Mart 922'ye kadar tahaffuz ve intizar mecburiyetinde kalarak teşkilâtıyla tesis-i irtibata imkân bulamamıştı.
Emperyalistlerin Cenevre Konferansı'nda ahval-i âlem için yeni bir tuzak tertip etmek üzere oldukları artık tahakkuk etmiş olduğu günler, fırkamız da her türlü tazyikata ve her türlü işkâl ihtimallerine rağmen mefkûre ile imkân müsait olduğu ihtiyatları da elden bırakmayarak faaliyete geçmek mecburiyetinde kaldı. Ol bâbdaki beyannamenin bir nüshasını takdim ediyoruz. (*Yeni Hayat* koleksiyonunun üçüncü numarasındadır.) Fırka bu beyannamesi ile Komünist Üçüncü Enternasyonal'in son tezleri dairesinde Anadolu harekât-ı milliyesine ve bi'n-netice Büyük Millet Meclisi hükûmetine müzahir bir vaziyet almış ve bu

45 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 43 (Eski Türkçe).

vaziyetini türlü vesilelerle fiilen isbata çalışmış iken hükümetin sâkit bir endişe ve muzmer bir iğbirârla fırsat-cû bir tavr-ı ihtiyat takınması, bizi de teşkilât hususunda fazla ihtiyata sevk etmiş ve diyebiliriz ki bu mecburiyet fırkanın tevkif zamanında ve af günlerinde geçirdiği buhranı az bir farkla idame ettirmiştir. İşte bunun içindir ki fırkamız umûr-ı dahiliyesine ve teşkilâta ait suallerinizin cevaplarını vaktiyle yetiştirememek mecburiyetinde kaldı. Bununla beraber fırkamız zamanın ve siyasetlerin gösterdiği lüzumları derpiş ederek kuvvetlenmek için elden geleni sarf etmekten hâli kalmadı. Faaliyetimiz tarihinden bugüne kadar yapabildiğimiz şeyler şunlardır:

a- Ankara'daki ameleden bir sendika vücuda gelmesine delalet ettik ve bir amele birliği fikri ve teşebbüsü için de meydanlar hazırladık. Sendika merkez-i umumiye ve Ankara heyet-i merkeziyesine aldığımız amele arkadaşlarla bize merbuttur. "Şimendifer sendikası son intihabatında komünistler heyet-i idareyi ele geçirmişlerdir." Birlik bizimle birleşmek üzeredir.

b- Faaliyete mukaddime olmak için faaliyetten bir ay evvel tesis ettiğimiz haftalık *Yeni Hayat* mecmuasını biraz daha canlandırdık, bir koleksiyonunu takdim ediyoruz.

c- Zonguldak, Samsun amelesi tesis-i irtibata muvaffak olduk. Bize mütalaalarını ve marşlarını göndermişlerdir.

d- Mevcut teşkilâtı tasfiyeye başladık. Merkez-i umumi azasının tevkif olunması taşra teşkilâtında her teşkilâtta olduğu vechile bazı hususiyetler tevlid etmişti. Devre-i faaliyette böyle bir tasfiyeye ihtiyaç görülmek zaruri idi. Nasıl ki bu tasfiye merkez-i umuminin bizzat kendisinde dahi vaki olmuştur.

e- Yeniden bazı heyet-i merkeziyeler vücuda getirdik. Kayseri, Kilis, Mersin heyet-i merkeziyeleri bunlardandır. Birkaçı da derdest teşekküldür.

f- İlk kongreyi akde karar verdik. Kongre 15 Ağustos 922'de Ankara'da ictima edecektir. Hükûmete verdiğimiz ve matbuatla da neşr ettiğimiz beyannamenin ve nerelerden kaç murahhas celbi mümkün olduğunu mübeyyin listenin bir nüshasını takdim ediyoruz.

g- Yirmi günden beri kongre mesailiyle meşgulüz. Bilhassa altı gündür ki Golman, Hüsnü, Rozenberg arkadaşlarla birlikte fırka programı üzerinde çalışıyoruz. Diğer mesaile de yine müştereken ve tesanüden çalışacağız.

h- Yevmi olmak üzere *Şarkın Sesi* unvanlı bir gazete tesis edilmiştir. Mersin'de çıkan *Doğru Öz* gazetesi de fırkamıza mal olmak üzeredir. İşte dört buçuk aylık mesaimizin icmali budur. Bu icmali size arzeder iken bugün karşımıza çıkan tehlikeleri ahval ve müşkülâtı izahtan da vazgeçmeyeceğiz.

Ankara Hükûmeti Dahiliye Vekili Fethi Bey'in yazmış olduğu ağır ve şedid bir ithamname ile *Yeni Hayat* muharrirlerinden ve *Şarkın Sesi* heyet-i tahrir müdürü Nizamettin arkadaş bundan üç gün evvel İstiklâl Mahkemesi'ne celb olunarak bilâ-muhakeme ve derhal tevkif olunmuştur. Sebeb-i tevkif Nizamettin arkadaşın *Yeni Hayat*'ın 14 numaralı nüshasında münderic "Anadolu"[46] unvanlı

46 Tamadı, "Anadolu Nasıl Yaşıyor".

makalesindeki "Janlar, Klodlar" sernameli fıkradır. Fethi Bey bu makalede güya köylüyü yeise düşürecek sözler olduğunu, köylü yeise düşerse harp cephesi sarsılacağı nazariyesini ileri sürmüş ve muharriri ihanet-i vataniye ile itham eylemiştir. Asıl hedef ise "Jan ve Klod" namında iki Fransız hakkındaki tenkitlerdir. Fırkamız geçen sene İngilizlerle anlaşma ihtimali vücuda geldiği günler Anadolu'da Bolşevik cereyanına Hükümet-i Milliye müsaade edemez ve Ruslarla gizli itilaf yoktur.

Ankara yönetimi İngilizlerle daha geçen yıl uzlaşma sağlamak umuduyla partiye yüklendi ve onu dağıtarak, bir yandan Ruslarla ve içerideki Bolşeviklerle hiçbir ortak yanının olmadığını kanıtlamak, öte yandan da, güya ülkede sosyalizm için bir zemin bulunmadığını göstermeye çalıştı. Şimdi de, Fransızlarla kesin uzlaşmaya varmak umuduyla, partimize darbe indirmeye yöneliyor. Nizamettin yoldaşın tam da Fethi Bey'in Avrupa gezisine çıkacağı bir sırada tutuklanması rastlantı değildir. Geçen yıl da Bekir Sami Bey'in gezisi öncesinde böyle olmuştu. Biz artık şu kanıdayız ki, Doğu ile mutlaka bir işi olacaksa, bize karşı en azından tarafsız davranıyor, Batı ile oyun başladığında ise, bize saldırıyor ve bununla emperyalizme sadakatını gösteriyor.

Bu gibi tehlike karşısında partinin iki dayanağı var. Biri, meclisteki liberal unsurlar vasıtasıyla kendini savunuyor ve ikincisi, Komintern'in saygınlığına ve desteğine dayanıyor olması. Elbette ki, biz burada destek sağlamak için var gücümüzle çalışıyoruz ve bu yönde ısrarla çalışmaya devam edeceğiz. Bugün, Nizamettin yoldaşın tutuklanması dolayısıyla ciddi tartışmalar oldu ve ileride de olacak. Ama, yine de şunu kabul etmek gerekir ki, Moskova'nın ve Komintern'in desteği şimdiye kadar çok zayıftı. Bu durumu şöyle izah edebiliriz: 1/ Telgrafla irtibat olanağı yok. Postayla bağlantı ise çok uzun sürüyor, 2/ buradaki RSFSC temsilciliği bizim davamıza moral destek verebilecek durumda değil.

Komintern temsilcisi, özellikle son zamanlarda bizlerin durumuyla ilgileniyor, ama, bu da şimdilik sonuç vermiyor. Elçiliğin bizim durumumuz kaşısındaki bu kadar kayıtsız tutumu, kanımızca, hem Doğu politikası ve hem de ortak devrimci davamız açısından zararlıdır.

Geçen yıl Moskova'nın üzerimizdeki baskılar konusuna dikkat çekmesi, tutuklu yoldaşlarımızı çok etkiledi. Ankara hükûmeti üzerinde moral baskı önlemleri alındı ve böylece işçilerimiz ölümden kurtuldu. Şöyle ki, Moskova ve buradaki Elçilik partimizin yaşamında önemli bir rol oynuyor. Bundan başka, Komintern'in ve Elçiliğin tutumu, Meclis çevrelerini de etkiliyor. Şimdi burada öyle bir durum oluştu ki, bizim her başarısızlığımız, Doğu politikasının yenilgisi olarak algılanacak. Ne yazık ki, bu husus Elçilik tarafından gereği gibi anlaşılmış değil.

Şu hususu tespit etmek zorundayız: Ankara hükûmeti, Sovyet Rusya'nın burada yetkili bir elçiliği bulunduğuna hiç aldırmadan ve herhangi bir maddeyi bahane ederek, partiye saldırıyor. Öyle bir durum söz konusu ki, Ankara hükûmeti Elçiliği hesaba katma gereğini bile duymuyor.

İlerideki çalışmalarımız açısından çok büyük önem taşıyan bu hususun dikkate alınmasını rica ediyoruz. Buradaki anormal durumun ortadan kaldırılmasıy-

la, partimizin güç kazanacağına ve hızlı adımlarla ilerleyerek, ülkede sosyal devrimi yönetmek için gerekli güce en yakın zamanda ulaşacağına inancımız kesindir.

MK Sekreteri *Abdülkadir*
Sekreter *Nâzım*[47]

Nâzım imzalı, baş tarafı eksik ve tarihsiz bir [Türkçe] mektup da, tam o günlerde KEYK Doğu Bölümüne gönderilmiş olmalı. Fırka Emini Abdülkadir ile birlikte Nâzım Bey de Sovyet temsilciliğinin hükümete baskı yaparak Ankara'nın Fransa yanlısı tutumunu değiştirmesini istemektedir.

> Şimdi de Fransızlarla artık tamamiyle anlaşmak ve kim bilir nasıl bir neticeye varılmak zamanı gelmiş olmalı ki yine fırkamızdan tevkifata başlanmıştır. Nizamettin arkadaşın tevkifi dahiliye vekili Fethi Bey'in me'zunen Fransa'ya azimeti tahakkuk eder etmez vaki olmuştur ki calib-i nazardır ve Bekir Sami heyetinin geçen sene Londra'ya gitmesini de geçen seneki tevkifat teşyi etmişti. Zaten biz şunu muhakkak surette anlamışızdır ki bu hükûmet şarkla mütesanid bulunmak mecburiyeti altında kaldığı müddetçe bize karşı hiç olmazsa bitaraf vaziyette kalıyor. Şarkı bırakıp garba dayanmak ve garba tapmak fırsatını velev bir ihtimal-i baid ile olsun ele geçiririr geçirmez bize hücum ediyor. Belki de bizi garb siyasetinin yoluna girmesine alet ve taviz yapıyor.
>
> Fırkamızın bu ahval karşısında iki istinadgâhı vardır. Biri mümkün mertebe hükûmetin eline vesileler vermemek ve kanun ile meclisteki taraftarlarına dayanarak hakkını müdafaa etmek diğeri de üçüncü enternasyonal komünistin müzaheret-i maneviye ve siyasiyesine istinad eylemek. Birinci şık için elimizden geleni yapıyoruz. Yapacağız da... Nizamettin arkadaş için bugün mecliste mühim bir cereyân ihdas edilmiştir. Daha edilecektir de... Fakat itiraf edelim ki: Üçüncü Enternasyonal'e aid istinadımızda maalesef pek zayıf bulunuyoruz. Bu zaaf bizim için mühim bir amil-i hezimettir. Zaafımız iki şeyden neşet ediyor. Telgrafla muhabere mümkün olamıyor. Moskova ile posta muhaberesi ise uzun zamana muhtaç bulunuyor. İkincisi buradaki sefaret heyeti bizi takviye edebilecek maneviyatta değildir.
>
> Üçüncü Enternasyonal komünist vekilinin bilhassa son zamanlarda fırkamıza karşı mahsus alakadarlığını maa-takdir yad etmekten çekinmeyiz. Fakat onun bu alakası da yalnız dertleşmekten bizimle beraber müteessir olmaktan ibaret kalıyor. Bizim muhitin bütün serairine vâkıf olduğumuz için sefaret heyetinin bize karşı olan bu alakasızlığını ve gösterdiği fazla ihtiyatı hem mefkûre için hem de şark siyaseti için fevkalade muzır görmekteyiz. Geçen sene Moskova'da yükselen bir ses bizim mevkuf arkadaşlarımızın hayatını kurtarmıştı. Demek ki Moskova'nın ve bura sefaretinin dostane tesiratı fırkamız hayatı için müessir bir

47 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 298, 295 (Eski Türkçe). Ve TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 302-305 (Rusça).

amildir. Bundan başka öyle bir tesir halk ve meclis üzerinde dahi hüsn-i neticeyi ikâmından hali kalmayacaktır. Bizim Anadolu'da hezimetimiz Şark siyasetinin inhizamı tarzında telakki olunabilecek bir vaziyet hasıl olmuştur. Maalesef muhiti henüz tamamiyle tanıyamamak dolayısıyla sefaret bu noktayı henüz hakkıyla ihata edememiştir. Biz şurasını hayretle kayda mecburuz: Ankara hükûmeti Fransızları memnun etmek için bir muharririn "Janlar, Klodlar" hakkında yazdığı ehemmiyetsiz bir makaleden istifade ederek resmî bir fırkaya hücum ediyor. Ve bu hücumu yaparken karşısında bir de Sovyet Rusya mümessili mevcud olduğunu düşünmüyor ve düşünmeğe lüzum bile görmüyor. Bu noktanın ehemmiyetle nazar-ı dikkate aldırılmasını fırkamızın hayat-ı inkişafı noktasından elzem add ediyor. Bu nevi müşkilat ref' edildiği surette fırkamız az zaman zarfında etrafında mühim kuvvetler toplayacağına Türkiye'de bir amil-i inkılâb olabileceğine katiyen kanidir.

Nâzım — Fırka emini Abdülkadir[48]

THİF Kongresi'nin yasaklanması üzerine Aralov, Karahan'a 18 Temmuz 1922'de bir telgraf göndermiştir:

Ankara'dan

Moskova, Karahan'a

Türkiye Komünist Partişi I. Kongresi'ni 15 Ağustos'ta başlatma kararı almıştır. Kongrenin legal olarak yapılması Türk hükûmeti tarafından yasaklanmıştır. Fransa ile başlayan yakınlaşmayı ... sizin de Rıza Nur Bey'i ve Türk Büyükelçisini dolaylı yoldan etkilemeye çalışmanız ve kongrenin sakin bir havada geçmesini ve kongreye Komintern temsilcisinin katılmasının gerekliliğini ima etmeniz arzu edilir. Kongreye sorumlu, tanınmış, iyi bir komünistin gelmesi yararlı olur.

18 Temmuz 1922 — Aralov[49]

Golman ise 29 Temmuz 1922'de, KEYK Doğu Şubesi'nden Brike ve Safarov Yoldaşlara gönderdiği, ertesi gün de bir not eklediği uzun raporuna, Ankara Hükümeti'nin Mayıs ve Haziran aylarındaki iç ve dış politikalarını çözümleyerek başlamaktadır. Bu raporun asıl önemi, Komintern temsilcisi ile Dışişleri Bakanlığı görevlisi olan Elçi arasındaki anlaşmazlıkları yansıtmasındadır.

Geçen mektuplarının birinde, şimdi temposu yavaşlamış olan Mısır, Hindistan ve bütün Doğu'daki ulusal hareketin yüzeysel, ama doğru bir analizini

48 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 301, 300 (Eski Türkçe).

49 *RGASPI*, f. 5, op. 1, D. 2204, s. 207 (Rusça).

yaptığını hatırlatan Golman, bu ülkelerde iktidarda bulunan burjuva ve aristokratik çevrelerin köylü sorunlarının üstesinden gelmekte yeteneksiz kaldığını, emekçi yığınlarınınsa henüz kendi örgütlerini kurarak ulusal devrimi gerçekleştirebilecek kadar gelişmiş olmadığını belirtiyor. Ona göre, Türkiye'deki durum da buna benzemektedir.

Son aylarda, ordu ve köylüler arasında artan memnuniyetsizlik karşısında, hükümet Bolşevik ruhu uyandıracağından korkarak, malî ve idarî reformlar yapma düşüncesinden vazgeçmiştir. Şimdi İtilaf devletleri hükûmetleriyle savaşa son verilmesi, borç alınması ve dış ekonomik destek sağlanması görüşmelerini yürütüyor. Bu arada, bazı köylü aydınlarla küçük ve orta burjuva çevrelerinde, Yakın Doğu'daki ulusal hareketin açıkça desteklenmesi ve böylece İngiltere ile Fransa'nın taviz vermeye zorlanması, bütün güçleri ülkenin içte yeniden yapılanması üstünde toplamak için, geçici toprak tavizleriyle de olsa barış imzalanması eğilimleri artmaktadır.

Yeni oluşmaya başlayan yerli burjuvazinin henüz kapitalist tröstlerin yörüngesine çekilmemiş kesimleri, son zamanlarda Fransız işletmelerine sermaye yatırarak finans çevreleriyle ilişki kurma çabasına girdiler. Nisan ayında, ortak bir Fransız-Anadolu Bankası kurma anlaşması yapmak için görüşmeler yürüttüler. Bu projeyi, Mayıs'taki Ekonomik Komisyon Bülteni'yle size ve Dışişleri Halk Komiserliğine göndermiştik. Haziran'da bu bankanın Adana ve Mersin'de şubeleri açıldı. Üretim fazlası ihracata egemen olan tüccar ve teşeci burjuvazi, İtilaf ülkelerinin Anadolu'yu sömürmesinden elde edeceği kazançları kendisiyle paylaşacağını umduğu için, hükûmetten belli birtakım taleplerde bulunuyor. Bu hedefini kısmen başardı, ama üç yıllık savaş yorgunu köylüler her an egemen sınıfın düşmanı haline gelebilir. Şu anda herhangi bir askerî çatışma anlamsız olacağı gibi, savaşın devam etmesi ticaret burjuvazisini sıkıntıya sokuyor. Geçenlerde çıkarılan ek ticaret vergisi yasası protesto edildi. Böyle önlemler üretici güçleri zayıflatıyor ve tedavülün seyrini bozuyor. Yalnız savaş silâh ve gereçleri ticaretinden büyük kârlar sağlayanlar, bunun dışındadır. İç düzensizlik, malî bunalım ve köylülerin haklı isteklerinin yerine getirilmesine askerî bürokrasinin karşı koyması, çıkış yolunun içte değil, dışta aranması zonucunu veriyor. Bu durumda, Meclisteki (Refet Paşa gibi) Batı yanlısı aristokratik gruplar, hükûmeti İstanbul'la ve İtilaf devletleriyle uzlaşmaya itiyor. Bu çevreler, hükûmeti zayıflatmak için her türden iç muhalefeti ustalıkla kullanıyor.

Fransız askerî temsilcisi Mougin'in Ankara'ya gelişinden sonra, büyük miktarda Fransız silâhı ve nakliye aracı Mersin'e yığıldı. O sıralarda Kemalist hükûmet, Ali Fuat Paşa olayını abarttı ve Enver Paşa konusunda hazırladığı bildiriyi erteledi. Adana ve Mersin'deki Rus Ekonomik Komisyonu takibe alındı. Mersin'de bir konsolosluk açılması için verilen nota yedi hafta cevapsız bırakıldı. Bazı komünistler ve bu arada Yeni Hayat *başyazarı tutuklandı. Türkiye'nin Suriye'deki ekonomi komisyonunun başında bulunan Rus-yanlısı Zekâi Bey görevden alındı ve yerine*

Fransız-yanlısı Muhiddin Paşa getirildi. Yeni kabine seçiminde, Batı – yanlısı grup sol muhalefeti de peşinden sürükledi. Ünlü Batıcı Roma büyükelçisi Celâlettin Arif kabineye girdi; az kalsın Refet Paşa da bakan seçilecekti. Bu dönemde Rus elçiliği ile hükûmet arasındaki ilişki soğudu ve gerginleşti. Ancak dış görünüşte bir samimiyet var. Kemal, Aralov'a ordunun moralini yükseltmek için cepheye gideceğini açıkladı; aslında görüşmeler yapmak için İzmit'e gitti. Yardım için artık bize başvurmuyorlar. Bu sırada beklenmedik bir şey oldu: Dışişleri Bakanı [Yusuf Kemal Tengirşenk] aniden Rus-severden Rus-karşıtına dönüştü. İngiltere, Enver Paşa aracılığıyla "dostumuz" Afganistan üzerinden, Rusya'yı doğuda zayıflatmak için dikkatimizi sözüm-ona Orta Asya olaylarına kilitlerken, Fransa'nın çıkarları da müttefikinin çıkarlarıyla uyumlu hale gelmektedir. Oysa, Doğu ulusal hareketi bakımından devrimci bir Türkiye Hindistan'a oranla daha önemli bir anahtardır.

Tan [Le Temps] *gazetesinin Haziran sayılarından birinde yazıldığı gibi, Türkler Fransızların vaadlerine karşılık "Sırtlarını Bolşeviklere dayamalıydı" – çünkü Fransa ayaklanma ateşiyle kavrulan Suriye yakınlarında, Anadolu'da iç gelişmelere olanak veremezdi. Rusların Doğu Akdeniz kıyılarına göz koymasına da izin veremezdi. Bu nedenlerle, Fransa ajanları bizim gibi hareket etmiyorlar. Gerici Batı taraftarı toplumsal gruplarla ve onların başını çeken RSFSC'nin azılı düşmanı, İstanbul hükûmeti yanlısı, Refet Paşa'yla bağlantı kuruyorlar.*

O sıralarda, 20-30 kişilik ufak bir Halkçı grubu, hükûmeti Meclis'te iç reformları gerçekleştirmesi ve Yakın Doğu siyasetini etkinleştirmesi için ürkekçe uyardı. Bu grup, Türk komünistleri aracılığıyla, çekine çekine talimat almak için bize başvurdu. Biz, Aralov yoldaşın uyarısıyla, Ali Fuat Paşa olayına benzer durumlar yaratılmaması için onları doğrudan doğruya yönetmek istemedik. Fakat çizgilerini belirlemeleri için, bizim önerimizle, TKP MK bu grup üyelerinden Salih'e [Yeşiloğlu] Meclis'te tutumlarını netleştirerek bir Köylüler Partisi kurulması için köprü olmak üzere, günlük Şarkın Sesi *gazetesi çıkarmaları için malî yardımda bulundu. Fakat devrimci lâkırdılar arkasına gizlenen sağ güçlerin etkili baskısı, Halkçı politikacıları da sarstı ve kararsızlıkları gazetelerine de yansıdı. Sağcılar kabine seçimlerinde Salih'in oylarından da yararlandılar. ...*

Önceleri, hükûmetin, büyükelçiyle görüşmelerinde Rusya'dan destek ve yardım istemediği hafta olmuyordu. Oysa, iki aydır bunlardan söz bile edilmiyor. Çalışmalarının başında, yerli tüccarlarla geniş bağlar kuran, ama daha sonra vaadlerini tutamayan Dış Ticaret [Vneştorg] yetkililerimizin parasızlıktan anlaşmaları kısmak zorunda kalmasını da bunlara eklemek gerekir. Ankara ticaret çevrelerinin Rusya'yla ilişkilerinin soğuması, hükûmetin politikasını da etkiledi. Dış politikadaki dönüşümün anlamı, Türkiye'nin Yakın Doğu ulusal hareketinin çıkarları için kullanılmasına ve Rusya'nın Müslüman dünyasındaki otoritesinin artmasına meydan vermemektir.

Hükûmetin resmî sözcüsü Hâkimiyet-i Milliye *gazetesinde, yelsiz-yelkensiz sosyalist Tevfik Rüştü, eski dost Fransa ve yeni dost Rusya konusunda bir yazı yayımladı. Yaptığı karşılaştırmalardan, eski dost yeni dosttan iyidir anlamı çıkıyor. Hükûmet* Şarkın Sesi *dahil bütün gazeteleri, Fransa'ya karşı bir şey yazmamaları*

için uyardı. Basın-Yayın Şarkın Sesi'ne ayrıca Doğuculuk yapmaması ve köylüler için reformlar isteyerek yığınlara Bolşevizm bulaştırmaması için ihtarda bulundu. Fransız Ekonomi Komisyonu'nun Anadolu'yla ilgili raporunun bir örneğini size gönderiyoruz. İngiltere konusunda elimizde herhangi bir belge yok.

Ahmet Agayev, Tevfik Rüştü, Sırrı Bey gibi Türkler, Mayıs ayına kadar, bütün Doğu hükûmetleriyle ekonomik anlaşmalar yapmak ve Doğu Halkları Kongresi toplamak girişiminin ilk önce Rusya'dan gelmesi gerektiğini söylüyorlardı. O zaman biz Moskova ile çok canlı yazışmalarda bulunduk, izinler istedik ve aldık. Fakat bu sorunu güncel görmeyen ve bizlerle, "Çoruh sorunu ve Kafkasya sınırlarının dokunulmazlığı Rusya için, Türkiye'nin iç reformlarından ve Yakın Doğu sorunundan daha önemlidir" diye konuşan Aralov'la tartışarak bir ay kaybettik. Temmuzun sonuna doğru bu konuda inisiyatif Türklerin eline geçince, Yeni Gün başyazarı ve TBMM'nde Dışişleri Komisyonu [Hariciye Encümeni] Başkanı Yunus Nadi, Yakın Doğu Konferansı hazırlık komitesini Türkiye toplumsal çevrelerinin üstlendiğini, bu toplantıda Türkiye'nin iki, diğerlerinin ise birer reyi olacağını açıkladı. Ama Türkiye komünistlerinden söz bile edilmiyordu. Yunus Nadi, Abilov'la yaptığı konuşmaya gönderme yapıyordu. Teşkilât hazırlıklarında Abilov tamamıyla dışta kaldığı, Aralov da yavaş davrandığı ve tehlikeleri abartarak amaçla çelişen ödünlerde bulunduğu için, böyle bir kongre bizim açımızdan büsbütün istenilmez bir nitelik alabilir. Bu bir hanlar ve paşalar kongresi olabilir. Türkiye'nin girişimiyle toplanacak böylesi bir kongreyi, Fransa ve İngiltere'nin kendi amaçları için kullanmak istedikleri apaçık. Türk aydın çevrelerinden çok sert eleştiriler görüyoruz. Mizah gazetesi Peyam-ı Sabah'ın başyazarı Aka Gündüz, Meclis adına verilen bir şölende, büyük elçilerin ve başkanlık divanı üyelerinin geleneksel konuşmalarından sonra, hiç kimseden izin almadan, milletvekilleri çoğunluğunun alkışları arasında acı ve haklı eleştiriler yaptı. Doğu'nun birliğinden yalnız diplomatik ziyafetlerde söz edildiğini belirtti. Emperyalist Avrupa'ya karşı Doğu'nun gerçek temsilcilerinin kongresinin toplanması için Meclis'in de, Rusya, Afganistan ve İran büyükelçilerinin de hiçbir şey yapmadıklarını söyledi. Bu arada Batı'nın uyumadığını, önce Hindistan'ı, sonra Mısır'ı ve diğerlerini nasıl teker teker vurduğunu anlattı. "Tehlikeye girmek istemiyorsanız, hemen harekete geçmeniz gerekiyor" dedi. Şölenden sonra onunla konuştuk. Sert bir dille, biz Rusların zamanı boşuna harcadığımızı ve kongreden korktuğumuzu söyledi. Ona göre, kongre toplama inisiyatifi hükûmetlerden bağımsız olarak, Rus ve Türk siyasal örgütlerinden gelmeli ve kongreye katılacak delegeleri onlar belirlemelidir. Bizim onunla görüşme yapma önerimiz, bu sorun Abilov'un görevi olduğu gerekçesiyle Aralov tarafından kabul edilmedi. Kongrenin kaderi iki nedenle askıda: bir kere, Mersin'de kongre yapılmadı; ikincisi, biz Türkiye toplumsal çevrelerinin hazır olmasını bekliyorduk – aslında onlar hazırdı ve biz çok değerli bir zaman kaybediyoruz. Aralov yoldaşın görüşlerine muhalifiz. KEYK'nun somut ve kesin talimatlarına ve durumun şeffaf olmasına karşın, Aralov yoldaş Dışişleri Halk Komiserliğinden kesin bir direktif almadığını söylüyor. Bakanlıkta herhangi bir savsaklama mı var, başka bir neden mi, anlayabilmemiz zor. Bakanlığın onayıyla bize ve Aralov yoldaşa geniş inisiyatif olanakları ta-

nınmıştı. Bu konu o kadar olgunlaştı ki, daha fazla kurcalamak kongrenin toplanmasında Komintern'in yönetici rolünü bozabilir. Onun için bize işe girişmek için izin verin. Aralov ve Abilov yoldaşlar hem bir perspektiften yoksunlar, hem de yavaş hareket ediyorlar. Biz kongre delegasyonlarının belirlenmesinde etkili olamazsak, toplantının bileşimi ve rolü değişebilir. Abilov'un yavaşlığı, örgütlenmenin daha başında ters sonuçlar verebilir. KEYK'nun somut direktifleriyle kongre maddî bakımdan desteklenmeli, Ankara'yla görüşmelerde yetkili yoldaşlar görevlendirilmelidir. Yoksa, konu elimizden kaçacak ve anti-Sovyetik unsurların arkasında duran İtilaf devletlerinin eline geçecektir. Onlar Türkiye'yi Sovyet Rusya ile emperyalizmin Mısır, Suriye ve Mezopotamya'daki serveti arasında bir tampon ülke olarak kullanmak istiyorlar. Başlangıç olarak, bizi (Mısır hariç) bütün Yakın Doğu üstünde Komintern'in bir gözetim noktası olan Mersin'den attılar. Bu nedenle, öngörülen kongreye katılım bizim istediğimiz gibi olmayacaktır. Burada bizim büyükelçiliğimizin görevi, böyle dönüşümleri engellemekti. Bu da ancak ekonomik etkiyle mümkündür. Kaynaklarımızın feci durumda olmasına rağmen, zamanında yapılacak ekonomik destek, sonucu bizim lehimize belirleyebilirdi. Böyle bir hareket, altı ay önce Türk hükûmeti ile elçiliğimizin arasındaki ilişkiler daha iyiyken yapılsaydı, Türkiye ve bütün Yakın Doğu'daki devrimci hareket, şimdi bize başarılar sağlayabilirdi. Fakat bu sonuçlar karşısında, yanlışlarımızı itiraf etmek gerekir.

Hatalarımız şuradadır: Bir yıl önce, Türkiye'deki etkimizin zirvesindeyken, elçiliğimiz toplumsal çevrelerle sıkı ilişkiler kurulması ve onların aracılığıyla iç reformların gerçekleştirilmesi için hiçbir şey yapmamıştır. Tam tersi oldu. Anadolu'da çalışan KEYK görevlileri, bir yıl önce, nedenleri bilinmeyen yetersizliklerden ötürü temel sorunlar konusunda sizi bilgilendirmemiştir. O zaman kongrenin yapılması, (Türkiye'nin katılımıyla da olsa) Yakın Doğu hareketini bizim yönlendirmemizi olanaklı kılacaktı. İran ve Afganistan'a yapılan ekonomik yardımlar, içteki reformları olduğu gibi Doğu ulusal kurtuluş hareketini de fazla etkilemiyordu. Çünkü o ülkelerde çöken feodalizmin yerini alacak kapitalist ticaret burjuvazisi, bu konumu üstlenmeye hazır değildi. Fakat Dış Ticaret Teşkilâtımız ve Anadolu'daki temsilcileri, Türkiye ulusal hareketinin siyasal önemini iyi değerlendirebilselerdi, Türkiye'ye Alman sermayesiyle birlikte yardıma gelselerdi, şimdi bütün Yakın Doğu hareketi üstünde etkili olabilirdik. Türkiye üzerinden Yakın Doğu'ya bir pencere değil, kapı açılmış olurdu. Şimdiyse, geçmişteki durgunluğumuz nedeniyle, Yakın Doğu'yu bir çatlak aralığında seyretmek zorundayız; oralardaki devrimci dalga, bu aralıktan uçup gidebilir de.

Şu anda Türkiye'yle aramızda bir ekonomi ve ticaret antlaşması yok. Bu durum, hükûmete istediği gibi davranma olanağı veriyor. Aralov yoldaşın "Dış Ticaret Örgütü [Vneştorg] Türkiye ile ekonomik ilişkilerimizi kurutuyor" saptaması doğrudur. Fakat büyük bir ekonomik yardımın olmaması durumunda da, geçen Nisan ve Mayıs aylarındaki politik etkimizin hızını kullanarak belirli toplumsal ilişkiler kurmuş olsaydık, programımız konusunda hükûmet bilgilendirilseydi, şimdiki kritik duruma düşülmezdi. Şimdi ne yapmalı?

<u>Yakın ödevler:</u> Türkiye Rusya'yla ilişkilerini resmen kesemez, çünkü bir hükûmet

kararıyla köylülüğün RSFSC'ne karşı sevgisini boğmak olanaksızdır. Bu durumda, Yakın Doğu politikası, özellikle de kongre konusunda geri adım atılmamalıdır. Mersin sorunu da, (Suriye sömürge ordularından kaçmaya çalışan vatandaşlarımız bahane edilerek) kesin bir şekilde ortaya konulmalı. Merkezde köylülerin çıkarları için ulusal devrimci unsurları kesintisiz desteklemek, iç reformların gerçekleştirilmesi için, onların iradesi dışında da olsa hükûmete baskı yapmalarını sağlamak gerekiyor. Daha sonra, (Yoffe'nin Çin'e gönderildiği gibi) elçilik kadrolarını büyük Rus siyaset adamlarıyla güçlendirmeli ve KEYK görevlilerinin yapısı değiştirilmeli.

Biz, içteki grupların desteklenmesinin, yığınların örgütlenmesinin ve kamuoyu üstündeki etkimizin nelere yol açabileceğini Şumyatski'nin Mersin raporuna dayanarak kanıtlamak isteyen Aralov yoldaşın görüşlerini paylaşmıyoruz. Ona göre, savaş döneminde, belki yarın gecikmiş olacak iç reformların yapılmasına karşı olan hükûmet partisi Müdafaa-i Hukuk Grubunu harekete geçirmek mümkün değildir. O gündelik ayrıntılar üstünde çalışma yanlısı. Aralov'a bakılırsa, büyük ilke sorunlarının açıkça ortaya konulması, Türk resmî çevrelerini ürkütmektedir. (Oysa, bizim İran'da toplumsal grupları etkilememiz sonucu hükûmetlerin değişmesinin, Doğu ulusal hareketi üstünde hiçbir etkisi olmadığını görmek gerekiyor.) Bu nedenle, iç reformların yapılması için toplumsal gruplar üstünde yaratacağımız etki, hükûmet çevreleriyle resmî ilişkilerin korunmasından çok daha önemlidir.

İran'da şaha ve aristokrasiye karşı Türkiye'deki gibi bir devrim olsaydı, oradaki görevlerimiz de buradakiler gibi olurdu. Aramızdan kimin haklı olduğunu söylemek zor. Aralov yoldaşın politikasını desteklediğini bildiren Dışişleri Halk Komiserliği, sizin verdiğiniz bilgiye göre, kendi politikası için, Komintern'in onayını almış. Dışişleri Halk Komiserliği ise bu konuda susuyor. Sizin bize verdiğiniz görevleri her gün Aralov'la birlikte ele alıyoruz. Yalnız onunla bizim aramızda değil, onunla sizin aranızda da görüş farkları olduğu ortaya çıkıyor.

Bugünlerde, her ikisi de Mersin üzerinden, Mougin Paris'e, Gorni de Moskova'ya gidiyorlar. Her ikisi de kendi örgütlerine, biri Türkiye ulusal devriminin Sovyet Rusya'yla, ötekiyse Batı'yla henüz zafere ulaşmamış kavgasının ayrıntılarını bildirecekler. Paris'in Moskova'ya ve Moskova'nın Paris'e karşı nasıl kararlar alacağı oralarda belli olacak.

İç politika: Aslında, tam da iç değil. İç politika, Meclisin tam üç yıldır projeler etrafında sayıklamasından ibaret. İki hafta sonra, size Meclisin çıkardığı yasaları içeren bir katalog göndereceğim. Bu, gerçekten bir sınıfsal sınırlılık ve siyasal beyin yetersizliği kanıtı. Himayeci gümrük yasası dışında, tam bir çorba. İçinde, düğünler [Men'-i İsrafat], dinî bayramlar, çöp ve benzeri günlük ayrıntılarla ilgili yasalar var. Tarım sorunundan hiç söz edilmiyor, özellikle ağır vergiler, malî bunalım gibi ekonomik konular hiç yer almıyor. Ama geçenlerde bir jandarma okulları yasası çıktı. Aşar iltizamı kaldırılmamış, tek gelir vergisi yasası kabul edilmemiş, projeleri hazırlanan kooperatif, çiftçi ve ulusal merkez bankaları kurulmamıştır. Eski Ziraat ve (İngiliz-Fransız sermayeli) Osmanlı Bankaları devam ediyor. Zira-

at Bankası için komünistler köylülerin sırtından ağaları zenginleştiren banka diyorlar. Özyönetim yetkisi yok, yerel şûralar yasası durgun, idarî reformlar yapılmamış. Bütün eğitim yıkımda; liberal Hamdullah Suphi [Tanrıöver] Bey'in yerine, dinî bağnazlardan gerici Vehbi Bey [Mehmet Vehbi Bulak] geçti.

Köylülerin durumu kötü. Eşkiyalığın ardı arkası kesilmiyor, vergi ödeyemiyorlar. Sonuçta askerî kıyımlar artıyor, ordunun morali çöküyor ve cephelerde istenmeyen gruplaşmalar oluyor. Bu durumda, bazı ordu subayları demokratik tepkiler gösteriyor. Geçenlerde, komutası altındaki subayların TBMM'ne verdikleri dilekçeyi kendisi de imzaladığı için ordu komutanı Ali İhsan Paşa, M. Kemal Paşa'nın emriyle mahkemeye verildi. Bu dilekçede, cephe gerisindeki vurguna, Meclis üyelerinin tahsisatlarına, kendilerinin beş aydır maaş alamadıklarına, ailelerinin açlık çektiğine, hükûmetin köylülüğe ilişkin umursamazlığına değiniliyormuş. Mahkeme kararını henüz bilmiyoruz. Tarımda bu yıl çekilen kısmî kuraklığa rağmen vergilerin düşürülmemesi, köylülerin hükûmete karşı öfkesini arttırıyor. Köylülerin üstünde, hazineyi elinde tutan Sultanla birleşilirse para sıkıntısının kalmayacağını anlatan hocalar etkili oluyor. Haydutlar bile ne için savaştıklarını bilmiyorlar. Sultan yanlısı değiller, vergilere karşılar, Hıristiyanlara karşılar, ama Sovyet Rusya'ya karşı değiller. Bütün bunlar hükûmeti korkutuyor. Bazı Halkçıların komünistlerle yakınlaşması, hükûmeti özellikle ürkütüyor. Vaktiyle köylü dalgalanmaları o kadar büyüktü ki, Kemal Paşa Şubat ayında "memleketin efendisi köylüdür" demişti. Ama söz ile gerçek arasındaki uzaklık çok büyük. Şarkın Sesi *ve* Yeni Hayat *gazetelerinde, köylülerin ağır durumunu anlatan yazılar çıkınca, yazarların biri Bolşeviklikle suçlandı, diğeri hapse atıldı. Türk komünistlerinin dediğine göre, Konya ve Sivas illerinde köylerde ancak silâh zoruyla vergi toplanabiliyormuş. Mültezim ve tahsildarlar hükûmet tarafından teşvik ediliyor.*

Tarımın bu yılki durumu geçen yıldan daha kötü. Trabzon, Kars ve Harput'ta kuraklık nedeniyle köylüler vergi ödemekten muaf tutulmadı. Büyükbaş hayvanlarını sattılar. Çiftçi sayısı azaldı, kalanların ağalara bağımlılıkları arttı. İşsizlik oranı % 45'e vardı. Köylülerin ağalara ve tüccarlara borçları o kadar çoğaldı ki, bunları ödeyebilmek için ağaların kölesi olmak zorunda kalıyorlar. Aksi takdirde ya hapse ya da zorunlu çalışmaya gönderiliyorlar. Bu talihsiz insanları silâhlı bekçilerin gözetiminde yol ve köprü onarımlarında kendim gördüm. Gündelikleri, bir ekmek parası karşılığı olan 15 kuruş. Buna rağmen, köylülükte herhangi belirgin bir siyasal tepki yok. Burada, Meclis'teki gericilerin ağlarına aptalca düşen korkak muhalefetten söz etmiyorum. Onların da bir tür planı olmalı. Salih [Yeşiloğlu] köylüleri örgütlemek için mi, Halkçı grup oluşturmak için mi bilmem, bugünlerde Erzurum'a gidiyor. Bu konuda programları olan Müdafaa-i Hukuk komitesi bile lâf kalabalığından başka bir şey yapmıyor.

Orta ticaret burjuvazisi: İç ve dış ticarette büyük değişiklikler görülmüyor. Yalnız geniş bir tüketim malları hareketi var. Ekmek fiyatları, son iki ayda 3 kuruş arttı. Mersin'den gelen haberlere göre, Fransız ve Türk tüccarları arasındaki ilişkilerde bazı kıpırdanmalar varmış. Bunu aslında, Türk fesleriyle Ankara'ya gelen Fransız tüccarlarından da anlamak mümkün. Sanayi vekâleti, büyük merkezlerdeki şehir

hizmetlerinin örgütlenmesi konularında Fransız firmalarıyla görüşmeler yapıyor. Fakat herhangi bir somut planları yok.

Bütçe: Henüz bütün olarak hazır değil; açığı üçte bir. Subay, öğretmen ve memur maaşları, Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında ödenmemiş. Hatta bir taşra kaymakamı, Erzurum'a uğrayan, Ekonomik Komisyon üyesi Arno'ya yakınarak, görevinde suç işlemekten kendisini zor tuttuğunu, yoksulluk çektiğini, bunun Ankara'ya bildirilmesini istemiş. Devlet borçları için para yok. Rüşvet ve hazineden yolsuzluk suçları olağanüstü arttı. Bu ağır malî durum, hükümeti köylüler üstünde baskı yapmak ve dış borç aramak durumunda bırakıyor.

Sanayi ve İşçiler: Zonguldak kömür ocaklarında ve Konya'nın pamuk üretiminde verimliliğin düşmesi, Adana'da fabrikaların kapanmasına ve grevlerle sonuçlanan ücret azaltmalarına yol açıyor. Kayseri halı üretimi ayakta duruyor gibi; ama işçi aylıkları, asgari geçim sınırının çok altında, 75 yerine 25-40 lira. Zonguldak'ta ise 15-20 lira.

İdari Yapı: Sık sık valiler ve diğer yöneticiler değiştiriliyor. Taşrada idare merkezileştirilmiş değil. Maaşlar ödenmediği için bazan memurlar atandıkları yerden kaçıyor. İdari suçlar hem köylüleri, hem de şehirlileri çok rahatsız ediyor.

Kısacası, ülkenin iç durumu –eksik de olsa– işte böyle. Egemen tabakaların dış politikadaki eğilimlerinin kökleri, ağır iç siyaset durumuna, ekonominin ve ordunun feci koşullarına, köylülerin giderek artan hoşnutsuzluğuna dayanıyor. İktidarın mebuslarından biri, Salih'e Türklerin Kerenski gibi davranıp Bolşevizme yol açmamaları gerektiğini söylemiş. Anlaşılan, hükümet iç reformlardan vazgeçip dış yardımlar elde ederek iç siyasal duruma istikrar sağlamak istiyor. Gerçi, bu durumda egemen tabaka kendi çıkarlarından ödün vermek niyetinde değil. Hükûmet bir barış imzalayarak köylülerin durumunu iyileştirme vaadlerinde bulunuyor. Bunların olumlu bir sonuç vereceğine inanmak zor. Nedensiz ve sonuçsuz hiçbir şey yoktur. Hükümet ödünler karşılığında dış borçlar alarak ve Doğu ulusal hareketini kurban ederek kendi yaşamını pahalıya satın alacaktır. Bu durumda, bizim Türkiye'ye ekonomik yardımla destek olmaya daha çok önem vermemiz gerekiyor. Bu aşamada Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketini ayırt etmek ve çıkmazdan sizin gösterdiğiniz yöntemlerle kurtulmak lâzımdır: İç reformların gerçekleştirilmesi, Yakın Doğu politikasının etkinleştirilmesi ve köylülerin umutlarının yerine getirilmesi için konuya olumlu bakan toplumsal çevrelerin güçlendirilmesi. Bunlar, KEYK'in olduğu kadar diplomatların da görevi. Çıkış yolunu hükümet bulduktan sonra, yığınlar da bulabilir. Fakat o zaman bizim işimiz on kat zorlaşacak. Salih'in hayal ettiği üçüncü devrim elbette olmayacaktır. Bazı köylü ayaklanmaları çıkabilir, fakat onlar da Türkiye ulusal hareketinin temel sorununu çözemeyecektir.

Komünist selâmlarla, Golman

PS/Karahan Yoldaşın Mersin konusundaki –çoktandır böylesi gereken– Sovyet gururuyla mükemmel hazırlanmış notası, bizim son iki buçuk aydır süregelen yumu-

şak yüzlü ve duygusal davranışlarımızdan farklı olarak, Türk hükûmetini çok etkiledi. Türkler özür dilediler. Gorni yoldaşa güya yanlışlıkla, Mersin için vize vereceklerine Moskova'ya vize vermişler.
Şüphesiz, Gorni yoldaş kalacak. Onun gerçekten gitmesine ne kadar zaman kaldığı bilinmiyor. Notaya muhtemelen ikircimli bir yanıt hazırlayacaklar. Ama Fransa için yaşamsal önem taşıyan bu sorunun çözümünü, bizim tahammülümüzle oynayarak erteleyecekler. Kararlı bir dayatma, Türkiye'deki "her şey değişir, her şey olur" politikasından daha büyük etki gösteriyor. Dün Maliye Bakanı Büyükelçimizden para istemiş. Üç aylık sessizlikten sonra, bu ne? Bir manevra mı? Yoksa zorunlu bir gereksinim mi? Bu, ya Fransa'nın büyük "ihtiyaçları"na dayanıyor ya da Türkler bizim karşımızda olanaksızlıklarını gösterip yardım diliyorlar. Çünkü Fransa'nın bir dizi koşullarını kabul etmek zorunda kalmışlar. Fakat ne olursa olsun, para yardımı yaparken, Türklerin vaadlerine inanmamak gerekiyor. Çünkü bizim yardımımızı çok çabuk unutuyor ve onu bir korku belirtisi olarak görüyorlar. Karahan yoldaş Türklere geçen yardımın miktarını boşuna hatırlatmıyor. Bizim elçiliğimize de, bugüne kadar kullanılmayan bir sertlikle dayatma gerektiğini anımsatıyor. Çünkü öteki tutum, çalışmaları aksatıyor ve KEYK ile Büyükelçilik arasında görüş farklılıkları yaratıyor (Gorni, Raevski ve ben). 30/VII

Komünist selâmlar
M.Golman[50]

Golman'ın 30 Temmuz tarihli raporu ise THİF Merkez Komitesi ve Ankara Komitesi çalışmalarının yanı sıra ağırlıklı olarak Kongre hazırlıklarını kapsamaktadır. Bu rapordan da görüldüğü üzere Golman Tokat mebusu Nâzım Bey'in Parti içindeki etkisinden rahatsız ve onun karşısına İKG delegelerini çıkartmak niyetinde.

30.VII.1922

KEYK Doğu Şubesi Başkanı Bricke yoldaşa

Sayın yoldaş!

İşbu mektuba şunlar eklidir:
1) Türk hükûmetinin iç ve dış politikası üstüne rapor /17 sayfa;
2) MK ve AK'nin (Ankara Komitesi) çalışmaları hakkında rapor;
3) Narodniklerin programı;
4) TKP programı /1'inci kongre için taslak/;
5) Bizim ekonomi heyeti tarafından toplanan, Fransız ekonomi heyetinin materyalleri;

50 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 495-511 (Rusça).

6) MK ve AK'nin Türkiye-Antant devletleri görüşmeleri ve Fransa'nın Suriye'deki cinayetleri ile ilgili olarak İngiltere ve Fransa sosyalist partilerine açık mektubu, Türkçe tercümesinin hayli düzeltmeye ihtiyacı olduğu için, bir sonraki postayla gönderilecek. O zaman sendikaların daha birçok politik kararları da iletilecek.

MK ve AK raporu

Haziran ayı ortalarından Temmuz ayı sonuna kadar akademik çalışmalar kongre hazırlıkları üzerinde yoğunlaştı. Eski (RKP'den kopya) asgari programın 9 oturumda görüşülüp tartışılarak yenisinin hazırlanması tamamlandı. Temelde (giriş) Sultan Zade'nin[51] *tezleri alındı, işçi partisinin ulusal hareketle ilgili tutumuna ilişkin kısmı, genel ekonomik ve politik bölümü, işçi sınıfının ve fakir köylülerin görevlerine ilişkin kısmı, Türkiye'de varolan ekonomik düzen gerçeklerine ve ülkenin gelişme perspektiflerine uygun hale getirildi. Ama, siz programı kontrol ediniz ve veto etmeniz durumunda telgraf çekiniz. Çünkü, düzeltilmiş şeklinin geriye gönderilmesinin 20 Ağustos'a yetişmesi şüpheli. Kongre organizasyonuyla ilgili olarak şu önlemler alındı: Bütün taşra gazetelerinde kongrenin yapılacağı haberi, gündemi, tarihi ve süresi yayınlandı. Yerel teşkilâtlara talimat mektupları iletildi /ve artık yerine ulaştı/. Bağlantı bulunan yerlere telgrafçı komünistlerin yardımıyla ek olarak telgraflar çekildi. Talimat vermek üzere birkaç işçi Kayseri ve Konya'ya gönderildi. Salih yoldaş Adana'da, bu konuda çok aktif çalışma yapıyor. Artık 14 yerli komunist gruptan kongre için delegelerin hazır olduğu haberi alındı. Başta Kayseri manifakturasından /100 örgütlü komünist var/ ve Adana'dan olmak üzere, bunların sayısının 40'ın üstünde olması bekleniyor. Kimi yerlerden (Adana'da çıkan* Hayat *gazetesinden, Tarsus sendikalarından) kongre için kutlama mesajları alındı. İstanbul'a gidiş olayı ilginçti. Polis sözde izin verdi ki, pratikte bu işi iki hafta uzatabilsin ve kongrenin mümkün olmadığını söyleyebilsin. Biz artık illegal göndermek üzereydik ki, küçük bir şey konusunda şüphelendik. Çünkü eninde sonunda polis kimlerin gideceğini ve bu işin çok masraflı olacağını artık biliyordu. Oysa elimizdeki para kıt, delegelerin gelmesine ancak yetecek /söz verdiğiniz paralardan eli-*

51 Sultanzade Ahmet, [Avetis Mihaelyan'ın takma adı, Pierre Broué, *a.g.e.*, s. 1090] 1888'de İran'da doğdu. Çarlık Rusyası'na yerleşti ve 1907'de Kafkasya'da Sosyal Demokrat Parti'ye üye oldu. 1912'de Bolşevik Parti'ye katılarak Kafkaslar'da ve Orta Asya'da çalıştı. Bolşevik Devrimi'nden ve Komintern'in kuruluşundan sonra Yakın Doğu'da önemli bir siyasal rol oynadı. 1920 yazında Enzeli'de (Hazar Denizi kıyısında bir İran limanı) İran Komünist Partisi kuruluş kongresini örgütledi ve yönetti; Partinin Komintern'deki başkanı ve sözcüsü oldu. Komintern II. Kongresi'ne katıldı ve Ulusal ve Sömürge Sorunları Komisyonu üyeliği yaptı; Kongre sonunda KEYK'e seçildi. Eylül 1920'de Bakü Kurultayı'na katıldı ve Doğu Halkları Eylem ve Propaganda Kurulu'na seçildi. III. Kongre'de KEYK üyeliğini korudu. Haziran 1922'de yapılan KEYK Genişletilmiş 2. Plenumu'na, Kasım'da toplanan 4. Kongre'ye katıldı; Haziran 1923'teki KEYK 3. Genişletilmiş Plenumu'nda İran KP'yi temsil etti. 1923'te Komintern'deki ve İran KP'deki yönetici görevlerinden ayrılarak Sovyet hükûmeti için 1927'ye kadar çalıştı; o tarihte İran KP MK'ya döndü. 1928'de Komintern 6. Kongresi'ne katıldı ve merkezi konumları eleştirdiği için "sol sapma"yla suçlandı. Nisan 1931'de KEYK 11. Plenumu'nda konuşma yaptı. 1932'de İran KP MK'dan ve ardından parti üyeliğinden çıkartıldı. Sovyet idaresindeki görevine geri döndü. 1938'de tutuklanarak idam edildi. Lazitch-Drachkovitch, *a.g.e.*, s. 454.

mize hiç geçmedi, Elçiliğin kasası boş/ miktarda. İstanbullu yoldaşlar gerçi kongre yapılacağını biliyor, ama kongredeki yerlerinin kaç kişilik olduğundan /10/ habersiz. Oysa bu, her şeyden önemli. Çünkü İstanbul komünistlerinin büyük grubu bize onların gücünden burada, Anadolu'da yararlanma ve kongreyi "Nâzımcılıksız" gerçekleştirme olanağı verecek. Bu yüzden biz Size İstanbullu yoldaşlara on delege göndermeleri gerektiğini bildirmeniz için telgraf çektik. Onları biz 20 Ağustos'a kadar bekleyeceğiz.

Zonguldak'ta şahsen bana da Türk hükûmeti 3-4 gün önce, yani kongreye üç hafta kala vize verdi (oysa yalnız oraya gidiş dönüş için en az 15 gün gerekiyor). Sorun şu ki, daha Ağustos ayından itibaren basın-yayın ve yetki denetim-organizasyon komisyonunun çalışmalarına ŞAHSEN katılmamız gerekiyor. Türk komünistlerinden K. yoldaş Zonguldak'a gidiyor. Kongreden sonra, kuşkusuz, daha erken yola çıkacak Zonguldaklı işçi komünistler grubuyla birlikte Zonguldak'a yolculuk edeceğiz.

Kongreye kadar hazırlanarak delegelere işçi ve köylüler için: 1/ basit ve kolay anlaşılır bildiriler; 2/ Türk İşçi ve Köylüleri Neyi Bilmeli başlıklı bir broşür; 3/ program taslağı ve 4/ tüzük bastırılıp dağıtılacak. Ayrıca, kongrede en önemli kararlar, parti beyannamesi, değişik çağrılar, kongre sonrasında ise raporun tamamı da bastırılıp dağıtılacak. Bütün bunlar için para yok. Çünkü Elçiliğin ve Dış Ticaret'in kasasında bir şey yok. Oysa matbaamızın (Yeni Hayat) personelini artırmak ve kâğıt almak için bu ufak işe en azından 800-900 lira gerekli.

Bunların dışında, öğretim anketleri, parti üye kartı, hücrelere talimatlar ve başka talimat materyalleri de basmak gerekiyor. 1 Ağustos'ta bizim basınımızda (kongre öncesinde Şark Gerçeği *adıyla partinin eline geçecek olan* Şarkın Sesi*) kongre hakkında işçi-kamuoyu oluşturma hazırlığına başlanacak.* Adana ve Mersin Hayat ve Yeni Mersin *gazetelerinde bu artık yapılmakta. Kongre dolayısıyla Ankara teşkilâtı ile sendikaların ortak toplantıları için karar alındı. Adana'da ve eğer mümkünse Zonguldak'ta /orada sıkıyönetim var/ da böyle toplantılar yapılacak. Yığınlar arasında oynayacağı politik rolün yanı sıra, bütün bunlar bilinçli işçilerin dikkatini kongre üzerinde o kadar yoğunlaştıracak ki, bu forumun dağıtılması ya da şiddete başvurarak kapatılması durumunda, işçiler üzerinde belirli izler bırakacak ya da tepki yaratacak. Ayrıca, Elçilik şimdi kongrenin dokunulmazlığı konusunda herhangi bir önlem alacak durumda değil. Kaldı ki daha bir dizi önlem alınacak. Mersin'de konsolosluk olmadığına göre, Suriyeli komünistlerin gelememesi çok büyük bir ihtimal.*

Size şu satırları yazdığım dakikalarda Salih'ten telgraf geldi. Suriye teşkilâtından 3 temsilciyle birlikte Şuayip'in Mersin'e geldiği ve Suriye'nin "çok büyük olayların" eşiğinde olduğu gerekçesiyle bizden, özellikle de MK'den talimat ve parasal destek bekledikleri bildirildi. Bu bile, Suriye'den ne gibi adamların geldiğini gösteriyor. Raevski yoldaşın tekrar Mersin'i dolaşacağı tahmin ediliyor. Ama, biz tahmin, hükûmet hüküm ediyor.

Mali sorun. Bu konuda durum hiç de parlak değil. Bu, özellikle matbaa işlerine yansıyor. Gerçi, daha önceki ayda 1.000 Ruble vaadinizin peşinden gelen son mek-

tubunuzda 5.000 Ruble göndermeye söz veriyorsunuz. Ancak elimize henüz bir şey geçmedi. Aralov yoldaş Elçilik kasasını boş tutuyor. Oysa, bir kongre, (bir delegenin 150 verstlik mesafeden Ankara'ya gelmesi bile 50 liraya malolduğundan) MK'nin üç aylık bütçesine malolacak.

Ankara teşkilâtı

Ankara komitesi bütün teşkilâtını gözden geçirdi. Ortaya çıkan şu: Ankara teşkilâtı tam bir işçi teşkilâtı. 45 komünistin 40'ı işçi. Ankara'da toplam işçi sayısı ise 800-900. Kendisiyle bağlantı kurduğumuzdan beri Ankara teşkilâtında canlı bir faaliyet var. Üye kayıtlarını tamamladı, 15 demiryolu işçisinden bir hücre kurdu, işçiler arasında ajitasyonu artırarak, üye alımına devam ediyor. Ankara komitesi demiryolu işçi sendikası kurdu, parlamentocu sosyalistlerin matbaa işçileri ve mermi fabrikası işçilerinin birliklerindeki etkisini kırdı, hatta bu fabrikada işçilerin yöneticisi durumundaki sosyalist işçi Osman TKP'ye girmek için hücreye dilekçe verdi. Tevfik Rüştü'nün kurdurttuğu Sendikalar Geçici Bürosu dağıldı. Ve nihayet, Ankaralılar bütün Ankara teşkilâtlarından bu yılın Ekim ayı başında Ankara sendikalarının bir konferans yapmasının gereği konusunda görüş alıyor. Toplantılarda onlar politik sorunları, işçilerin çıkarlarını savunma konularını, işçi komünist partisi sorununu gündeme getiriyor ve sizlere daha önce metinlerini göndermeyi vaat ettiğim kararlar alıyor. Türkiye'de Sosyalist Hareket *kitabının yazarı, (KE'nin 3. Kongre'ye gelemeyen delege) işçi Necati (biz onu KE'nin 4. Kongresi için belirledik), işçi Ömer ve telgrafçı Muhittin, Ankaralılar arasında en önde geliyor.*

Teknik sorunlar. IV. Kongre'yle ilgili Doğu Şubesince düzenlenen sergiye hazırlanmaya başlıyoruz. İşçi hayatından (fabrika, işletme ve atölyelerde), köylü yaşamından, kongre delegelerinin, parti önderlerinin, Türk gençlerinin ve öncü kadınların yaşamından, sendikaların kuruluşundan, tek sözle insanlarımızın hayatından fotoğraflar hazırlanıyor. Ne ki, buna da para gerekiyor. Miktar henüz belirlenmiş değil. Bu işlerin büyük bir bölümünü yönetmek üzere Ankara komitesinden bir sergi komisyonu kurduk. Gücümüzün ve bilgimizin yettiği ölçüde, tarım-toprak konusunda, ulusal sorun ve kadın hareketi konularında raporlar hazırlayacağız. Çalışmalarımızda teknik araç ve koşullar bakımından büyük zorluklarla karşılaşıyoruz. Konsolosluktaki personel sayısı düşürüldü. Bazen basit bir yazıyı bile temize çekecek ya da tercüme edecek biri bile bulunmuyor. Ben ise çoğu zaman Türk materyallerini gözden geçirme, yoldaşların yazılarını kontrol etme olanağından bile yoksunum. Kaldı ki, görüşmelerde tercümanlık yapacak adam dahi yok. Dahası, Elçilikte insanın çekilip görüşme yapabileceği, bir düzen kurabileceği bir oda da yok. Bu yüzden bazen kimi kâğıtlar kayboluyor. Bir defasında büyük belaya yol açabilecek bir olay oldu: Bizi ele verebileceği kesin olan bir belge, Hüsnü yoldaşla İNFORMBÜRO'DA DİVANA OTURUP tercüme yaparken cebimden düşmüş. İyi ki, iki gün sonra bu kâğıt Elçilikte tekrar elime geçti, emniyetin tercümanı aracılığıyla. Saat 12'den sonra bizim işler için özel olarak verilen Hüsnü yoldaş tercüme işinin altından kalkamıyor, Rusçadan Türkçeye berbat tercümeler yapıyor, onu

kontrol etmek ise olanaksız. Üstelik, politikaya öyle bir uydurma klasiklik ve şairanelik katıyor ki, deme gitsin. Kendisine söylenen belirli konularda açık yazılar yazmak yerine /onun yazdıklarını yoklayacak biri de yok ya/, aydın duygusallığı taslamaya girişiyor. "Ben benim, sen ise - sen" gibi şeyler işte. Tam ehlikeyf gerçek bir Türk gibi gevşek ve tembel. Türkçe konuşma diline hâkim (hücre sekreteri, 1917'den parti üyesi, yaşça genç, ama sözün tam anlamıyla her şeyi anlayıp bilen gelişmiş bir komünist) Rozenberg yoldaş olmasaydı, çalışmak çok daha güç olurdu. İşlerin daha iyi ve daha hızlı yürümesi için her saatin hesabı yapılmış, teknik zorluklar giderilmiş olmalıdır. Buradan çıkarılacak sonuç şu: Daimi yönetim için buraya gelecek komünist, Türkçe bilen, Marksizm bakımından gelişmiş biri olmalıdır. Parti işlerinde Fransızca uygun değil, çünkü bu dili ne MK'de, ne de AK'de bir bilen var. Frey ya da Cevat'ın gelmesi gerekiyor. Bizim değiştirilmemizin zamanıdır artık. Kaldı ki, bir benim, bir Gorniy yoldaşın Aralov yoldaşla ilkesel konularda anlaşmak için harcadığı bütün çabalar (dürüst bir komünist olarak onun şahsına karşı kimsenin diyeceği olamaz) mutlaka başarısız kalıyor. Bu ise, işleri engelliyor. Kim bilir, belki gelecek olan yoldaşlar bu konuda başarılı olur. Tekrar ediyorum ki, bir partili, bir yoldaş ve dürüst, terbiyeli ve çalışkan biri olarak şahsen Aralov yoldaşa karşı bir sözümüz yok, ama onun temposuyla ve en temel konularda hiç anlaşmadan onunla çalışmak, gerçekten çok zor. Biz şu sebeple de değiştirilmeliyiz: Biz Türk makamlarına 7 ay için "kabul ettirildik". Türk komünistleriyle illegal görüşmemiz mümkün değil. Çünkü hemen açığa çıkabiliriz. Elçilikte sık sık yapılan görüşmeler, Elçiliğin teknik personeli arasındaki bolca bulunan casusların gözünden kaçmıyor, herhalde. Bu yüzden ben, eğer o zamana kadar Frey ya da Cevat gelmiş ise, kongreden sonra benim de gitmeme izin vermenizi düşünüyorum. Nasıl olsa Aralov yoldaş sendika kongresinin toplanması, işçiler arasındaki çalışmalar ve Yakın-Doğu kurultayının hazırlıkları, iç reformlar konusunda kendisine verdiğiniz talimatları esas alarak işleri tek başına da yürütebilecek.

Komünist selâmlarımı sunarım: M. Golman /imza/

N.B.

Yeni Hayat *dergisinin gönderdiğimiz sayısında basılan TKP MK'nin Yunan asker ve işçilerine çağrısını Yunanlı yoldaşlara göndermenizi rica ediyoruz.*

Lunaçarski'nin yazısını, Kasparova yoldaşın kadın hareketiyle ilgili materyallerini aldık. Teşekkürler. Ancak, Kasparova yoldaşa TKP MK'nin şu ricasını iletmenizi rica ediyoruz: Türkiye'de kadınlar arasında çalışmak, yalnız komünist işçi kadınların katılımıyla mümkün. Oysa bütün Türkiye'de bunlar bir ya da iki kişiden fazla değil. Eğer Anadolu'da bir işçi kadın ya da özgürlük yanlısı aydın bir kadın özgür bir vatandaş olmak isteyecek olursa, Nevşirvanov yoldaş ile birlikte Moskova'ya giden Feyziye yoldaşın yaptığı gibi, Türkiye'yi terk etmek zorunda kalacak. Bu sorunun Türkiye'de son derece büyük bir özellik taşıması bakımından bu konuya uygun sözler ve uygun yaklaşım gerekir. Bu konuda talimatlar yardımcı olamaz. İstanbul'da faaliyet yürüten komünist kadın öğrencilerin deneyimine ihtiyaç var.

Gençlik hakkında birkaç söz: Bu yöndeki çalışmalar başlatılmadı bile. Bu sorun Avrupa'daki kadar güncel değil. Ama, buna karşın, Ankara Komitesi kimi yoldaşları bu iş için ayırmaya söz verdi.

* * *

KEYK Doğu Şubesi Başkanı Kasparova 20 Temmuz 1922'de THİF MK'ne Komintern IV. Kongresi'ne sergi malzemeleriyle birlikte iki delege göndermeleri için bir mektup yollamıştır. 1 Ağustos'ta da İstanbul Komünist Grubundan (Fahri takma adlı) Ali Cevdet'e benzer bir mektup yazarak onların da, oy hakkı olacak bir delege ile (herhalde danışman oyuna sahip) bir kadın delege göndermelerini istemiştir.

TÜRKİYE HALK KOMÜNİST PARTİSİ MK'NE

Değerli yoldaşlar!

Komintern Yürütme Komitesi'nin yapılan genişletilmiş toplantısında III'üncü Enternasyonal IV'üncü Kongresi'nin bu yılın 7 Kasımında yapılması kararlaştırılmıştır. Türkiye Halk Komünist Partisi'ne bu kongre için iki delege yeri ayrılmıştır. KEYK Doğu Şubesi partinizin hesap dökümü yapılacak dönemdeki çalışmaları hakkında bütün gerekli materyalleri ve kongreye sunulacak raporları hazırlayıp düzenlemek için gerekli tüm materyalleri kendilerine temin ederek, iki delegenizin zamanında gönderilmesini önermektedir. Bu arada KEYK Doğu Şubesi aşağıda sıralanan konularda raporlar hazırlayıp göndermenizi rica etmektedir.

1) Tarım sorunu;
2) Ulusal sorun;
3) İşçi sorunu ve sendika hareketi;
4) Türkiye'nin uluslararası durumu ve Doğu'daki Ulusal Kurtuluş Hareketi ve
5) Kadın sorunu.

KEYK Doğu Şubesi söz konusu bütün bu raporlarda genellikle istatistik verilere, özel olarak da ticaret, sanayi ve tarıma, yabancı sermayenin girişine önem vermenizi rica etmektedir. IV'üncü Kongre'de Doğu sorununa özel bir önem verileceği için, materyallerin zamanında hazırlanıp gönderilmesi çok önemlidir. Bu bakımdan, verilecek bilgilerin elden geldiğince gerçekçi ve doğru olmasının önemi büyüktür. Türkiye'nin ulusal kurtuluş hareketleri sisteminde büyük rol oynamakta olması bakımından Türk Komünist Partisi Kominternin IV'üncü Kongresi'ne Türkiye hakkında ve Suriye, Mezopotamya vb. komşu ülkeler hakkında en tam bilgileri vermeye, dolayısıyla Doğu sorunuyla ilgili raporun elden geldiğince tutarlı olmasına, sorunun amaca uygun bir şekilde çözümüne katkıda bulunmaya gereken özeni gösterecek durumdadır.

Türkiye Komünist Partisi'nin II'nci Kongre ile IV'üncü Kongre arasındaki faaliyetlerini yansıtan broşür, bildiri, çağrı, komünist gazete ve dergiler, Marksist litera-

tür, yapılan kongre ve oturumların, TKP MK'nin ve TKP'nin ayrı ayrı üye ve gruplarının işçi toplantılarının fotoğrafları, köylülerin günlük yaşantılarını yansıtan tablolar vb. materyallere gelince, bunlar gecikmeden toplanıp, PARTİ KURUCULUĞU VE PARTİ ÇALIŞMALARI raporuyla birlikte, bir an önce gönderilmelidir.

Söz konusu teknik materyalleri KEYK, Komintern'in IV'üncü Kongre dolayısıyla hazırlanmakta olan ve Komintern Yürütme Komitesi'nin bütün seksiyonlarının çalışmaları hakkında benzer materyallerin gösterileceği sergi için kullanacaktır.

Bütün materyallerin en geç 30 Eylül tarihine kadar Moskova'ya ulaşmış olması gerekmektedir.

Doğu'da kadının uyanmaya ve kadınlar da dahil, ezilen yığınların kurtuluşu uğrundaki savaş sahnesine çıkmaya başlamasına son derece büyük önem veren Doğu Sektörü, kadın delegeler de gönderilmesi için elden gelenin yapılmasını rica etmektedir.

20/07/1922 — *Komünist selamlarımı sunarım*

Moskova — *KEYK Doğu Şubesi Başkanı: İmza /Kasparova/*[52]

* * *

DEĞERLİ FAHRİ YOLDAŞ!

Komintern Yürütme Komitesi'nin genişletilmiş toplantısında III'üncü Enternasyonal'in IV'üncü Kongresi'nin bu yılın 7 Kasımında yapılması kararlaştırıldı. Partinize kongrede tam oy hakkına sahip bir delege yeri ayrıldı. Teşkilâtınızın hesap dökümü yapılacak dönemdeki çalışmaları hakkında bütün gerekli materyalleri ve kongreye sunulacak raporları hazırlayıp düzenlemek için gerekli tüm materyalleri delegeye temin etmek ve kendisini zamanında göndermek durumundadır.

Sizlerin peşinen (yani kongreden önce) aşağıda sıralanan (daha önceki mektubumuzda[53] *rica ettiklerimiz dışında) konularda raporlar göndermeniz dileğimizdir:*

1) İstanbul'da işçi sorunu ve sendika hareketi;

2) İstanbul'da ekonomik durum;

3) İtilaf devletlerince işgali dolayısıyla İstanbul'un durumu;

4) Ulusal sorun;

5) Kadın sorunu;

6) Politik gruplar (burjuva, milliyetçi, sosyalist ve komünist);

7) Gençlik hareketi.

Bütün bu raporlarda olgusal ve istatistik verilere özellikle dikkat etmenizi rica ediyoruz. Kongrede Doğu sorununa özel bir önem verileceği için, materyallerin zamanında hazırlanıp gönderilmesi çok önemlidir.

Teşkilâtınızın faaliyetlerini yansıtan broşür, bildiri, çağrı, komünist gazete ve dergiler, basılan komünist literatür, yapılan kongre, işçi toplantısı, miting ve gös-

52 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 33, Klasör No: 1_6, Belge No: 29-30 (Rusça).

53 Hemen yukarıda aktarılan 20 Temmuz 1922 tarihli mektup.

terilerden fotoğraflar, işçi ve köylü kadın ve erkeklerin günlük yaşantılarını yansıtan tablolar vb. materyallere gelince, bunlar gecikmeden toplanıp bir an önce gönderilmelidir.

Söz konusu teknik materyalleri Komintern Yürütme Komitesi IV'üncü kongre dolayısıyla hazırlanmakta olan ve Komintern'in bütün seksiyonlarının çalışmaları hakkında benzer materyallerin gösterileceği sergi için kullanacaktır. Teşkilâtınız Marksist propaganda literatürüne özel önem verdiğinden, sergide yer alacak ilgili materyallerin bulunması Komintern Yürütme Komitesi için çok önemlidir.

Bütün materyallerin en geç 30 Eylül tarihine kadar Moskova'ya gönderilmesini rica ediyoruz.

Eğer kongreye tam oy hakkına sahip delegenin dışında istişari oy hakkı olan bir delege göndermek mümkün olursa, dileğimiz, bir kadın delegenin de memuren gönderilmesidir.

Biz sizlerden şimdiye kadar ne bir mektup ne bir bilgi aldık ve İstanbul'daki durum hakkında malûmat bakımından tam karanlık içinde olmaya devam ediyoruz. Teşkilâtınızın faaliyeti hakkında sıkça bilgi iletmenizi ve bu yılın 15 Nisanındaki mektupta belirttiğimiz sorulara ayrıntılı yanıt vermenizi rica ediyoruz.

01/08/1922 *Komünist selamlarımı sunarım*
KEYK Doğu Sektörü Başkanı: İmza /V. Kasparova/

N.B. İşbu mektup yazıldıktan sonra, grubunuzun genel sekreterinin imzasıyla, biri Safarov yoldaşa ve diğeri Brike yoldaşa olmak üzere, Komintern Yürütme Komitesi adına iki rapor aldık. Yanıt mektubu, raporlarda ortaya konulan kimi sorunlara açıklık getirilir getirilmez, en yakın zamanda yazılacaktır.
İmza /V. Kasparova/ *01/08/1922*[54]

* * *

Golman'ın Ağustos ayı başlarında KEYK Doğu Bölümüne gönderdiği [diğerleri gibi Rusça] raporun çevirisi, aynen şöyle [bir elçilik yetkilisinin de, "Tamamıyla hemfikirim. Kurye ile cevap bekleyeceğim. 12.VIII.1922" diye derkenar notu var]:

Parti kongresinin açılışı öncesi yapılan gergin çalışmalar, bu defa bizi son on gün içinde geçen olaylar konusunda kısa bir değerlendirmeye zorluyor:
Parti kongresi: Ağustos ayının birinde MK'nin üç komisyonu çalışmaya başladı: 1. Teşkilât ve Mazbata Komisyonu, 2. Redaksiyon ve Yayın Komisyonu, 3. Program Komisyonu.
Yurt, salon, anket soruları, enformasyon ve diğer teknik işler birinci komisyon tarafından dün tamamlandı. Bir talihsizlik çalışmaları engelledi. Şehirde, kongre için tespit edilen sinema, komünistlere ait tek salon, iki gün önce yandı, kömür oldu. Bunun bir kaza mı, yoksa bir "el"in eseri mi olduğunu söylemek zor. Fakat yangın çok

54 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 1_6, Belge No: 34-35 (Rusça).

büyük zarara yol açtı (2.000 lira) ve bizi, temiz, havadar bir salondan mahrum bıraktı. Bu arada bize az-çok uygun bir salon bulduk.
Anketler, biletler [katılımcı kartları], soru listeleri – bunların hepsi artık baskıya verildi. Ankara işçileri haberdar edildi ve yarın 60 konuk bileti dağıtılacak. Biletlerin bir kısmı da TBMM'ne ve basına gönderildi. 58 kişiden oluşan Ankara örgütünün, dün akşam saat 7'de MK binasında yapılan toplantısında, Salih yoldaşın kongrenin ödevleri, MK'nin kararları konularındaki konuşması dinlendi. Toplantıda Komintern'e kutlama mesajı gönderildi ve kongreye 9'u işçi, 1'i memur on delege seçildi. Toplantı konusunda ayrıntılı bilgiler, Yeni Hayat'ın gelecek ilk sayısında yayımlanacak.
Mersin'den üç delege geldi. Biri, gazeteci ve Mersin'de çıkan yarı-komünist Doğru Öz gazetesinin başyazarı [Ata Çelebi]: biri, Liman İşçileri Sendikası başkanı, biri de gençlik temsilcisi. İki gün sonra üç işçi ve bir aydın daha gelecek. Bugün 15 kişinin gelmesini bekliyoruz. 10'u Kayserili manifaktür işçisi, diğerleri de Kırşehir'den. Mazbata Komisyonu bizim önerilerimiz ve sınırlandırmalarımız doğrultusunda gereken delege seçimini yaptıktan sonra telgrafla size bilgi verecek. Kastamonu, Amasya, Sivas, Harput, Malatya, Yozgat, Trabzon, Samsun temsilcileri buraya gelmek üzere yola çıkmışlar. Zonguldak'tan henüz yola çıkmamışlar. İki hafta önce çalışmak üzere oraya giden Ankara Komitesi sekreteri Tevfik yoldaş, galiba oradaki sendika yönetiminden gelen büyük engellemelerle karşılaşmış. Kongre konusunda İstanbul grubuna bilgi verildi. Ama onların gelip gelmeyeceği belli değil. İstanbul grubunun kongreye gelmesinin kendileri için zorunlu olduğu konusunda onlara üç defa telgraf çekildi. Ağustos'un 20'sinde herkesin burada olacağına inanıyoruz. KEYK'nun resmî temsilcisinin de kongre çalışmalarına katılması gerekiyor. Brike yoldaş bazılarının Tiflis'te bulunduğunu, yanlarında iki de Rote Fahne gazetesi muhabirinin [Leonid ve Friedrich] beklediğini bildirdi. Bu, 30 Temmuz'daydı. O günden beri oradan ses çıkmıyor. KEYK temsilcisinin gelmesinin hem bu kongre, hem de Doğu Halkları Kongresi için önemi büyük. Ankara siyasal çevreleri Doğu Halkları Kongresi fikriyle çok ilgilendiler. Bu mektubu aldığınızda, KEYK temsilcisinin gelmesini beklememiz gerekip-gerekmediğini bize telgrafla bildirin.
Redaksiyon ve Yayın Komisyonu: Bu komisyon Hüsnü ve Rozenberg'in yönetiminde, tezleri ve bildiriyi hazırladı. Gündemin bütün konularını işledi. Doğu Halkları Kongresi'ne yönelik bildiri taslağını, İngiliz ve Fransız işçilerine yönelik çağrı taslağını ve Türkiye Kom. Parti manifestosunu hazırladı. Üç broşür ve iki bildiri hazırlandı: 1. İşçiler neyi bilmeli?, 2. Köylüler ve emekçiler neyi bilmeli?, 3. Türkiye'de Sendikal Hareket, 4. Sekiz saatlik işgünü ne demektir?, 5. Kahrolsun İstanbul aristokrasisi ve Sultan. Bunların son ikisi bildiri.
Bu broşür ve bildiriler bugün baskıya verildi. Bunlardan başka, komünist hücrenin tüzüğü ve yönergeler de baskıya verilmeye hazır. Raporlar (tezler biçiminde) dağıtıldı ve üyeler hazırlanmaya başladı. Redaksiyon ve Yayın Komisyonu, Yeni Hayat'ın kongre öncesi ve sonrası yönetimini eline aldı. Yarın Kongre için hazırlanan program, taktik, köylü sorunları, partide temizlik, İkinci Enternasyonal'in Doğu hareketindeki rolü, Es-Erler ile ilgili tasarı (size gönderildi, MK), Ankara Ko-

mitesi ve Demiryolu işçilerinin İngiliz İşçi Partisi'ne ve Fransız sosyalistlerine, TBMM ile İtilaf devletleri arasında yapılması öngörülen barış görüşmeleri konusundaki bildiri, bütün örgütlere fotoğraf ve materyal göndermeleri için basın çağrısı yayımlanacak.

Radek yoldaşın 27 Temmuz'da İzvestiya *gazetesinde çıkan, Cemal Paşa'nın öldürülmesi konusundaki yazısı, burada sansasyon yarattı ve parti için önemi çok büyük oldu. Köylü istemlerinin gerçekleştirilmesinin istendiği ve Kongrenin yapılmasına izin veren Ankara hükûmetinin attığı adımlar hakkında yazı ve ayrıntılar daha sonra gönderilecek. Bir sonraki sayıda, propaganda önemi olan bazı yazılar, Doğu'daki ulusal hareketin önemi, dış politika konuları ve diğer birtakım yazılar çıkacak.*

Yazılar şöyle yazılıyor: Fikri biz veriyoruz, MK ve Ankara Komitesi üyeleri yazıyorlar. Biz sonra, gerekirse düzeltiyoruz. Bazı önemli yazılarıysa kendimiz yazıyoruz. Yayın için para yeterli değil – ne kongre öncesi, ne kongre sonrası. Çünkü Brike yoldaşın vaatlerinden henüz hiçbir şey gelmedi. Büyükelçilikte de para yok.

Program Komisyonu, *programı başarıyla tercüme ediyor; tercüme 4-5 gün sonra bitecek.*

Kongrenin çalışma düzeni şöyle olacak: Gündem maddeleri (köylülük sorunu, işçi sorunu ve sendikalar, iç ve dış durum, Doğu'daki ulusal hareket) önce seksiyonlarda ele alınacak. Bugün MK Prezidyumu kongreye katılmak üzere gelen delegelere, KEYK'nun izniyle, İngiltere hükûmetinin Türkiye'ye karşı savaşına son vermesi ve TBMM'nin şartlarını kabul etmesi için İngiliz İşçi Partisi'yle yapılacak görüşmeleri kendilerinin yükümlenmesi gerektiği önerisinin yapılması kararını aldı. Sizin davetiye mektubunuz, bugün MK oturumunda büyük bir coşkuyla okundu. Kadın delegeler sorunu, tahmin ettiğimizden daha olumlu. Türkiye'de, İstanbul hariç, 13 kadın komünist var: 9'u Ankara'da, 1'i Mersin'de, 2'si Kayseri'de ve 1'i (nerede olduğunu hatırlamıyorum). MK kararıyla (benim özel görüşüme rağmen) onlar Kongreye katılmayacak. MK'ne göre, kadınların kongrenin siyasal çalışmalarına katılması, hocaları kızdıracak ve böylece, onlara komünistlere karşı saldırıya geçme fırsatını verecek. Bu, Ankara dışında olabilirdi. Fakat 400 mollanın bulunduğu, 100 kadarının da mebus olduğu burada mümkün değil. Kongreden sonra özel bir yerde kadın komünist aydınların konferansı yapılacak, MK'nde kendi bürolarını kuracak ve uluslararası konferans için iki delege seçecekler.

<u>Hükûmet ve kongre:</u> Bugün MK sekreteri Nâzım, TBMM hükûmeti başkanı Rauf Bey tarafından davet edildi. Rauf Bey Nâzım'dan kongrenin ertelenmesini ya da hiç yapılmamasını "dostça" rica etmiş. Aralarında çok ilginç bir konuşma geçmiş. Nâzım (burada çok iyi davrandığını itiraf etmek gerekir) şunları belirtmiş: 1) Kongre İtilaf devletlerinin isteklerine uymadığı için Hükûmet bundan korkuyor; 2) Kongre Hükûmete karşı hiçbir girişim hazırlamamaktadır; 3) Kongre Ankara Hükûmetinin emperyalizme karşı savaşını destekliyor; 4) Delegelerin geri gönderilmesinin hiçbir anlamı yoktur; 5) Kongre Hükûmet izin vermese de yapılacaktır, çünkü savaşan Türkiye'ye faydası olacaktır – bu nedenle, ancak süngü gücüyle dağıtılabilir; 6) Kongrenin dağıtılması İtilaf devletlerine yönelmek, köylü yığınlarının çıkarla-

rına ihanet etmek olarak algılanacak; ve 7) Kendisi (Nâzım) kişisel ricalar ya da Hükûmetin isteğiyle parti sorunlarını çözmeye yetkili değildir; bunun için MK vardır, KP Kongresi ve üst yönetim organları yetkilidir.

Rauf Bey bu sözlere şaşırmış ve MK'nin kongre kararını gözden geçirmesini rica etmiş. Yarın Aralov, Rauf Bey'i ziyaret edecek. Bu görüşmeden sonra MK, Başbakanın sorusuna yanıt verecek. Ankara valisi ise tam tersine hareket etti ve kongrenin toplanması için bir okul salonu teklif etti.

Biz Hükûmetin herhangi bir önleme başvurmayacağına inanıyoruz. Yalnızca gözdağı vermek istiyor, ama bu da tam tersine sonuçlar doğuruyor. Bu konuda Meclis'te iki görüş var: Hocalar ve Refetçiler (çoğunluk) kongrenin yapılmasına karşı, (30 kişi kadar) ufak bir grup ise kongreye izin verilmesine taraftar. Bütün bunlar, formalitelerin hepsi tamamlandıktan ve valinin kongreye izin vermesinden sonra oluyor. Aralov yoldaşın yarın yapacağı görüşmenin sorunu çözücü rol oynayacağını umuyoruz. Her şeye rağmen kongre yapılacak. Son zamanlarda her iki cephede çırpınan Türk Hükûmeti gerçek yüzünü göstersin.

Dışişleri: Mersin'den Salih geldi. Temmuzun son günlerinde gizli polis tarafından açığa çıkarılmıştı. Bu arada, Suriye örgütlerinden temsilciler de geldi: Halep'ten bir tacir, bir gazeteci ve kendisini komünist ilân eden bir makinist. Hepsi de talimat ve para almak için gelmişler. Şuayib'in (bazı yerleri dışında mizahî sayılabilecek) raporunu da getirmişler. Burada önemli olan tek şey, bizim anketimize cevap vermeleri. Raevski ve Gorni Mersin'e gidiyorlar; durumu orada değerlendirip ona göre hareket edecekler.

Salih, Adana işçi bölgelerinde yoğun örgüt çalışmaları yapmış. Ayrıntıları daha sonra aktaracağız. Kesin olan tek bir şey var: Suriye'yle irtibat kurulmuştur. TKP ile KEYK Suriyelilere emperyalizmi bertaraf etmede yardım edeceklerdir; onlar bunu biliyor ve bekliyorlar. Başlanılan işe devam edilmeli, bağlar sürdürülmeli, Şuayib'in çalışmaları denetlenmeli. Suriye'ye orada çalışmak üzere, gelişmiş ve yetenekli, illegal faaliyet yürütebilecek (RKP'nden) komünist gönderilmeli. Çünkü Şuayib de açığa çıkarılmış ve hâlâ serbest olması bir mucize. O KEYK adına değil, "Doğunun Kurtuluşu Topluluğu" adına hareket ediyor ve önemli olan, bu. Raporları Aralov yoldaşa gönderiliyor ya da gönderilecek.

Sendikal Hareket: Tevfik çalışmalarına devam etmek için Zonguldak'ta kalıyor. Oradaki sendika yönetimini değiştirip çalışmalarına hız vermek gerekli. Şu anda Adana, Mersin ve özellikle Tarsus'ta sendikalar kuruluyor ve bunları küçük bir komünist ve sosyalist grup yönetiyor. Mersin'de çıkan ve kongreden sonra MK kararıyla Kilikya Sendikalar Bürosu'nun organı haline gelecek olan Doğru Öz *gazetesinin buna katkısı büyük. Ankara demiryolu işçi sendikalarında seçim yapıldı. Yönetimine Necati yoldaşın başkanlığında dört komünist ve üç partisiz seçildi. Toplantıya Samsun ve Kilikya delegeleri de katıldı.*

Teknik sorunlar: Kongreden birkaç hafta sonra biz Moskova'ya hareket ediyoruz. Tabiî, sizden başka bir karar gelmezse. Şu ana kadar bağlantılar kötü. Brike yoldaşa 4 Temmuz'da gönderilen telgraf gecikmiş ve Ağustos'ta alınmış. Kongre döneminde bağlantılar süratli ve tam olmalı.

"Kaybolan" kâğıtlar konusunda birkaç kelime. Kongre konusunda size geçen postayla göndermek için bir yazı hazırlamıştım. Onlar ne Emniyet'te, ne de Emniyet duvarları dışında. Toplantı sırasında cepten düşmüş, Aralov yoldaş onları bulmuş ve saklamış. Böylece, bana pedagojik bir terbiye vermek yerine kötü bir şaka yapmış. Birkaç gün sonra bazı yabancı kişiler tarafından Büyükelçiliğimize bazı kâğıtlar verilmiş. Daha sonra Emniyet'ten de bir kâğıt gönderilmiş. Onlar bana gösterildi ve ben korktum. Bütün saflığımla size bu konuda yazı yazdım. Benim raporumu okuyan Aralov yoldaş kendi kendime yaptığım ithamı yalanlamadı. Kaybolan kâğıtlar, beni olduğu kadar sizi de rahatsız etti. Ve benim böylece cezalandırılmam gerektiği, bana birkaç gün önce bildirildi. Bana karşı tedbir alınmasını gerektirecek kadar dikkatsiz olup olmadığımı bilmiyorum, ama alınan önlemler parti değerlendirmelerine girmiyor. Bu sorunun kapandığını düşünüyorum. Aslında, kınanması gereken bir durum. Ama ben hiçbir durumda Aralov yoldaşı suçlamıyorum, çünkü ortak çalışmalarımızın devam etmesi lâzım. Bu çalışma süresi çok yakında bitiyor.
Komünist selâmlarla,
Golman[55]

2. THİF Kongresi Hazırlıkları

Komintern belgeleri içinde, çoğu THİF kongresine (1. Kongre'ye) sunulmak üzere hazırlanan altı taslak metin bulunmaktadır. Şimdi de bunların Rusçadan yapılan çevirilerini özetleyerek içlerinden bazı alıntılar yapalım.

THİF Programı [Tasarısı]

Burada, maddeler sıralanmadan önce, Türkiye tarihinin sınıfsal bir çözümlemesi yapılmıştır:

Bu ülkede 18'inci yüzyılın sonuna kadar temel üretim alanı küçük köylülerce yürütülen tarımdı; şehirlerde de küçük zanaatçılık vardı. İmparatorluğa güçlü bir feodal aristokrasi egemendi. Savaşların getirdiği yükler, ekonomiyi çöküşe götürdü. Geri kalmışlıktan kurtulmak için gösterilen çabalar içinde, Türk egemen sınıfları Avrupa kültürünün ilerici değil, yıkıcı yanlarını benimsediler. Kapitülasyon rejimi, emperyalist Avrupa istilâcılarıyla, satılmış Sultan aristokrasisi ve İstanbul'un büyük burjuvazisi arasında, Türk halkının ortaklaşa sömürülmesi için yapılan bir anlaşmaya dayanmaktaydı. Ülkenin kendi sanayiini kurmayı amaçlayan Jön Türkler, büyük burjuvazinin geleneksel aristokrasiyle işbirliği yapması sonucu başarısız kaldılar. Zayıf Türk ticaret burjuvazisinin, Rum ve Ermeni burjuvazileriyle rekabeti çok çetin bir ulusal mücadele biçimine büründü. Bu durum, "hümanist" Avrupa'ya kendi ajanlarını savunmak ve sömürüsünü genişletmek için Türkiye'nin iç işlerine karışma bahaneleri sağladı. Şimdi, Doğu'da ulusal devrimler çağı

55 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 33, Klasör: 2_6, Belge No: 537-545 (Rusça).

başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı, bu çağa bir girişti. Yeni yeni palazlanan ulusal Türk burjuvazisi, henüz kapitalist tröstlerin etkisine girmediği için, kendi sınıf çıkarları doğrultusunda ülkenin kurtuluşu için savaşmaktadır. Fakat bu sınıf kendi temel amacına ulaşır ulaşmaz, kaçınılmaz olarak objektif bir devrimci güçten gerici bir güce dönüşecek ve kapitalist Avrupa'yla kolaylıkla işbirliğine gidecektir. Türkiye'nin direnişi, dünya kapitalizminin Doğu'da yeniden güç kazanmasını engelleyecek olan uluslararası proletaryanın zaferine yardım edecektir.

Bu ülkenin en büyük dört sınıfı, burjuvazi, küçük üreticiler, köylüler ve işçilerdir. Hepsinin ekonomik çıkarı, ulusal kurtuluş için dünya kapitalizminin sömürüsüne karşı savaşmaktadır. Şimdi Türkiye'de de proletarya örgütünün bağımsızlığını kazanması ve sınıf savaşı yoluyla proletarya diktatörlüğüne hazırlanması, kapitalist gelişme aşaması sürecinin kısaltılması için zorunludur. Bu partinin istemleri şunlardır:

Siyasal alanda

1. *Dünyanın proleter devletleriyle siyasal ve ekonomik bir birlik kurulması olanaklarının yaratılması.*
2. *Türkiye'deki ulusal-devrimci hareket için tehlikeli olmayan İsveç, Almanya ve Macaristan gibi emperyalist karakter taşımayan Batılı kapitalist ülkelerle ekonomik anlaşmalar imzalanması olanaklarının araştırılması.*
3. *Batılı emperyalist ülkelerle Türkiye'nin bağımsızlığını garanti eden ekonomik anlaşmalar yapılması.*
4. *(Japonya gibi) ulusal hükûmetleri olmayan ülkeler hariç, Doğu ülkeleriyle siyasal, askerî ve ekonomik birlik kurulması. Doğu'daki bu ülkeler, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Suriye, Mısır, Cezayir, Tunus vb.dir.*
5. *Kongre, konferans ve benzerlerinin örgütlenmesi yoluyla Hindistan, İran ve diğer Doğu ülkelerinin emperyalizmden kurtuluşu için Türkiye'nin tam desteğinin ve yardımının sağlanması.*
6. *Doğu halkları arasında her türden istilâcı savaşlara son verilmesi.*

İç politikada

1. *Kadınlar da dahil olmak üzere, 21 yaşını doldurmuş bütün vatandaşlara genel ve eşit oy hakkı tanınmalıdır.*
2. *İktidarın örgütlenmesi bütün vatandaşların seçimiyle, taşrada şûrâ (sovyet) sistemi ve merkezde Yüksek Millî Meclis biçiminde olmalıdır.*
3. *İşçi ve köylü örgütleri ve yerel seçim komisyonları, ulusal devrimin ve emekçilerin düşmanı olarak bilinenlerin (bunlara Sultan, bütün hanedan, İstanbul aristokrasisi ve burjuvazi dahildir) oy hakkını kaldırma yetkisine sahip olmalıdır.*
4. *Parti işçi, köylü ve bütün vatandaşların basın-yayın, söz ve toplantı özgürlüklerini savunacaktır.*
5. *Parti jandarma kurumuna karşıdır; onun yerine, köy, bucak ve ilçe şûrâları tarafından seçilecek bir Halk Milisi oluşturulmasından yanadır.*

6. Parti yerel iktidarın şûrâlara ait olduğunu kabul eder; kaymakamlık ve valilik gibi kurumlara karşıdır.
7. Parti halk şûraları tarafından seçilen Halk Mahkemelerinin kurulmasından yanadır.
8. Parti ulus düşmanı olan karşı-devrimcilere ve ülke içinde, bağımsız Türkiye hareketine zarar verecek her türden girişimlere karşı mücadele etmek üzere, yerel şûrâlar tarafından seçilen ve geniş yetkileri olan geçici bir organın (bağımsız mahkemeler yerine) kurulmasını istemektedir.
9. Parti genel, eşit ve zorunlu halk eğitiminden yanadır.
10. Din her vatandaşın özel işidir ve parti, din özgürlüklerinin kimin tarafından olursa olsun kısılmasına karşı savaşacaktır.
11. Parti ulusal azınlıkların siyasal haklarından ve özerk yönetimler örgütlemelerinden yanadır.
12. Parti, saltanatın kaldırılmasından yanadır, bunun için mücadele edecektir. Gerici eğilimde oldukları için Pan-İslâmizm ve Pan-Türkizme karşı da savaşacaktır.
13. Seçmenlerin milletvekillerini geri çağırma hakkı olmalıdır.
14. Ordu ülkenin siyasal yaşamına katılır.
15. Parti özürlü yurttaşların ve öksüz çocukların devletin sosyal güvencesi altına alınmasından yanadır.
16. Parti kadınların siyasal haklarından yanadır ve aile köleliğinden tamamıyla kurtarılmalarını istemektedir.
17. Emekçiler için ücretsiz sağlık hizmetleri örgütlenmeli, köylüler için de geniş devlet sağlık ocakları kurulmalıdır.

Ekonomik alanda

1. Köylülerden alınan her türlü vergi kaldırılmalı ve bütün yurttaşlara tek bir artan oranlı gelir vergisi konulmalıdır.
2. Parti, devlet vergilerinin özel kişiler tarafından satın alınması (iltizam) kurumunun kaldırılmasını talep eder.
3. Büyük topraklar az topraklı köylülere paylaştırılmalı ve ulusal çapta büyük çiftlikler kamulaştırılmalıdır. Kendi emeğiyle çalışanların toprağı kullanma hakları korunurken, bütün vakıf ve mirî araziler devlet mülkiyetine dönüştürülmelidir.
4. Parti, orta ve yoksul köylülerin devlete olan borçları gibi, yerli tefeci ve ağalara olan borçlarının da silinmesinden yanadır.
5. Köy ekonomisinin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi için kooperatif niteliğinde bir Çiftçi Bankası kurulmalıdır.
6. Devlet, küçük köylülere uygun koşullarla, çiftliklerden alınacak tarım araçlarını ve büyükbaş hayvanları dağıtmalıdır.
7. Şimdiye kadar varolan yarı-yabancı Osmanlı Bankası yerine, ulusal bir Merkez Bankası kurulmalıdır.
8. Parti ulusal sanayiin kurulmasında, emperyalist ve kapitalist etkilere karşı, devlet yardımı yapılmasından yanadır. Yalnızca ekonominin en önemli üretim

alanlarında, belirli koşullarla, demir madeni ocaklarında, altın, petrol ve en önemli halk ekonomisi dallarında, emperyalist nitelik taşımayan sermayeye, devlet denetimi altında katılım hakkı verilebilir.

9. *Üretimde olduğu gibi tüketimde de işçi-köylü kooperatifleri örgütlenmeli ve desteklenmelidir.*
10. *Sanayi işletmelerinde, Sendikalar Birliği'nin fabrika ve işletme komitelerinin kurulması gerekmektedir.*
11. *Parti, ulusal hareketin ve Türkiye'nin düşmanı olanların (sultanın, hanedanın ve yandaşlarının) sermayelerine ve mal-mülklerine el konulması gerektiği görüşündedir.*
12. *Özel ellerde ve finans kurumlarında bulunan, 250.000 lirayı aşkın üretim dışı servetler zorunlu olarak devletleştirilerek üretimde kullanılmalıdır.*
13. *İşçi ve köylülerin yaşamı için gerekli olan temel ihtiyaç mallarının ticaret burjuvazisi tarafından vurgunculuk (spekülasyon) konusu yapılmasına karşı savaşılmalıdır.*
14. *Üretim için gerekli olmayan, emekçi yığınlarınca tüketilmesi söz konusu bulunmayan her türden malın Türkiye'ye ithalinde yüksek gümrük vergileri uygulanmalıdır.*
15. *Türkiye'de üretilen, tüketim fazlası malların ihracı, bir dış ticaret bankası kurulmasıyla devlet tarafından merkezî olarak örgütlenmelidir.*

İşçi sorununda

Parti, yukarıda sıralanan ve bütün emekçilerin çıkarlarını gözeten istekleri dışında, Türkiye işçi sınıfının ulusal devrimdeki ödevlerini göz önünde bulundurarak aşağıdaki talepleri de ileri sürmektedir.

1. *Merkezde ve taşrada, işçilerin bütün parti ve sendika örgütlerine tam bir özgürlük içinde üye olabilmeleri ve bu hakkın dokunulmazlığı.*
2. *Parti 8 saatlik işgünü, 16 yaşına kadar olanların çalıştırılmaması, kadın işçilerin iş güvenliğinin sağlanması, 48 saatlik çalışma haftasının kabul edilmesinden yanadır. Bütün bunlar emekçi örgütleri tarafından seçilecek denetçilerce yasal yollardan derhal yürürlüğe konulmalıdır.*
3. *Parti Sendikalar Birliklerinin işletmelerle toplu sözleşmeler imzalama hakkı olmasından yanadır. Hiçbir işveren, sendikaların bilgisi dışında işçi alamaz ve iş akti imzalayamaz.*
4. *Parti grev ve boykot yapma özgürlüğünden yanadır.*
5. *Parti işçilerin konut sorunlarının çözümünde devlet yardımı yapılmasının gerekli olduğu görüşündedir. İşçilere uygun konut sağlanması, işverenlerin görevleri arasında olmalıdır.*
6. *İşçi kooperatifleri bağımsız olmalı ve iş kaybı durumları devletçe sigortalanmalıdır.*
7. *Devlet (1 Mayıs, 7 Kasım ve 18 Mart gibi) uluslararası işçi bayramlarını tanımalı ve bayram günlerinde işçi sınıfının tatil yapma hakkını sağlamalıdır.*

8. *Devlet işçilere toplantıları ve örgütlenmeleri için salonlar vermelidir.*
9. *İşçi örgütleri yerel şûrâ ve TBMM seçimlerine kendi bağımsız aday listeleriyle katılabilmelidir.*
10. *Parti işçi gençliğinin örgütlenmesi ve komünist düşünceler doğrultusunda yetiştirilmesi gerektiği görüşündedir ve bunu kendi ödevi olarak yükümlenmektedir.*
11. *Parti işçi ve proleter yığınları içinde sınıf savaşı, sosyal devrim ve komünizm ülkülerinin yayılmasını kendi görevi saymaktadır.*
12. *Parti emekçi halk yığınlarını örgütleyip elindeki bütün güçleri kullanarak işçi sınıfının ve yoksul köylülerin çıkarlarını sağlamayı amaçlayan bu istemleri savunacaktır.*
13. *İdealist dünya görüşü ve tutucu nitelik taşıyan burjuva ve küçük burjuva örgütlerine karşı Komünist [İştirakiyun] Partisi'nin tavrı şu görüş noktasından hareket eder: Her türden Batı yanlısı gruplara karşı amansızca savaş, orta köylülerin ve aydınların çıkarlarını savunan Halkçılarla ve diğer parti ve gruplarla bazı siyasal sorunlarda ilişki kurmak ve işbirliği yapmak.*
14. *THİF kişilerin değil, çelik iç örgütsel disipline sahip, proletarya ve köylülerin kurtuluşu için her şeyini feda etmeye hazır, işçi sınıfının ve köylülerin kalıcı ve kararlı en ilerici kesimlerinin partisidir. Yenilmez Marksist metotlarla donanmış olan parti Türkiye'nin hatasız tarihsel gelişme yolunu belirlemiştir ve uluslararası proletaryayla birlikte bütün bilinçli proleterleri, tüm emekçi insanlığın süregelen sömürü ve baskıdan kurtarılması için sınıf savaşı alanına davet etmektedir.*
15. *Parti Türkiye'de komünist hareketin gelişmesinde her türden oportünist ve işbirlikçi unsurlara karşı olduğunu, Batı ve Doğu emekçilerinin güçlü ve savaşkan organı olan III'üncü Enternasyonal'e bağlılığını yüksek sesle herkese duyurur.*[56]

Bu metnin sonunda, şöyle bir cümle bulunmaktadır: "Önerilen bu program tasarısı bir temel olarak kabul edilmeli ve gereken düzeltmeler yapıldıktan sonra, nihaî redaksiyon için MK'ne verilmelidir. Komintern tarafından onaylandıktan sonra da basılıp gereken yerlere gönderilmelidir."

* * *

Türkiye'nin Dış ve İç Durumu konusunda Tezler Tasarısı

Bu belge, tam bu dönemde, Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyetleri (RSFSC) ve Komintern'in tutumunu belirlemesi için hazırlanmış 17 maddelik bir çözümlemeyi ve sonuç bölümünü içeriyor.

> *Yakın günlere kadar, Türkiye'de Batı Avrupa emperyalizmine karşı, RSFSC yardımıyla kararlı bir savaş yürütülürken, son birkaç ay içinde Fransa'nın Ankara hükümetiyle resmî ilişkilere girmesi, Türk ticaret burjuvazisi ve aristokrasisinin*

56 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 498-510 (Rusça).

Batı'ya yaklaşmasına yol açmıştır. Hükümet bu durumda TKP[THİF]'nı illegaliteye sıkıştırmakta, kongresini yasaklamakta ve Türk devrimcilerini Rusya'yı desteklemekle suçlamaktadır. Türk tüccarlar Batılı kapitalistlerle sömürü kazançlarını paylaşma peşinde koşuyorlar. Hükûmet İtilâf devletleriyle siyasal ve ekonomik işbirliğine girme çabasındadır. Batılılar da, böylelikle RSFSC'nin hem Türkiye üstündeki etkisinin azaltılmasını, hem de Kafkasya, Türkistan, Buhara vb. çeper bölgelerinden Rusya'ya karşı bir sıçrama tahtası olarak kullanılabilecek bir askerî birliğin yaratılabileceğini umuyorlar. Türkiye'de sınıfsal açıdan, dış politikayı burjuvazi belirlemekle birlikte, diğer sınıfsal katmanlar da etkili olmaya başlamışlardır. Genç sanayi burjuvazisi, feodal kesimler aleyhine kendi nüfuz alanını genişletmeye çalışmakta, halkçı ve idealist aydın çevreleri de onları desteklemektedir. Ekonomik sıkıntıları en çok çeken köylüler, din adamlarının dizgininde yürümekle birlikte, onların ellerindeki topraklara büyük umutlarla bakmaktadırlar. Bağımsızlık gereğini en iyi anlayan proletarya, nicelik olarak pek zayıftır. Dokuz milyonluk Anadolu nüfusu içinde ancak 50 bin sanayi işçisi bulunmaktadır. Onların devrimci bir parti içinde örgütlenmesi zorunludur. Türkiye'de Avrupa tipi bir tutucu parti yoktur. Kemal'in partisi de bir siyasal partiye benzememekte, otoritesi cephe durumuna bağlı olarak düşmekte veya yükselmektedir. Devletin üst yönetimini ele geçirmeye heves etmeyen tek bir paşanın olmadığı söylenebilir. Sözde "Yeni Türkiye"yi kuranlar, halk yığınlarının güçlü direnişine karşın, düne kadar lânetledikleri ve halk düşmanı ilân ettikleri Sultan'ın arkasına gizlenmeye çalışıyorlar. Sovyet Rus diplomasisi yeni bir taktik rota aramalıdır. Ama üstesinden gelinmeye çalışılan işler bakımından diplomasinin gücü yetmez, Komintern ve TKP de ona yardım etmelidir. Utanarak itiraf etmek gerekir ki, Yakın Doğu'da büyük önem taşıyan Türkiye'de, bizim bütün "dostluk" bağlantılarımız döneminde hiçbir devrimci Marksist literatür Türkçe yayımlanmadı. Gerçekte bunlara çok büyük ihtiyaç vardır.

Komintern'in Türkiye için yeni taktiği belirlemesi gerekiyor. Yoksa işçi hareketi doğru yolu bulamayacak ve uzun bir zaman için boğulacaktır.

Gizlilik koşullarında yapılacak 1. Kongre'ye katılacak işçilerin çoğu işlerinden atılmışlardır ve cepheye gönderilme tehlikesiyle karşı karşıyadır.[57]

* * *

Anadolu'nun İç ve Dış Durumu konusunda Tezler ve Karar [Taslağı]

Metnin sonundaki nota göre, 6 Ağustos 1922'de bütün Program Komisyonu'nun oybirliğiyle kabul edildikten sonra, Tezler ve Karar düzeltmeler yapılarak on madde halinde yayımlanmıştır:

1) Türkiye'de ulusal hareketin doğuşu

Türkiye'yi emperyalistlerin köleliğine teslim eden Mütareke'den sonra Yunan orduları İzmir'e çıktı; Erzurum bölgesinde Ermeni çeteleri belirdi. İstanbul da İtilaf devlet-

57 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 521-534 (Rusça).

lerinin elindeydi. Bütün bunlara karşı, burjuvazinin ve askerlerin en ilerici ve bilinçli kesimleri kurtuluş hareketini örgütlediler. İzmir, Erzurum ve Sivas'ta kongreler toplandı. Ankara'da hükûmet merkezi kuruldu. Bir yıl sonra salt milis niteliği taşıyan müfrezelerin yerini nizamî ordu aldı. TBMM hükûmeti bir yandan Sultancıların gericiliğini yenerken, bir yandan da yığınların istemlerini bastırarak, kendi iktidarını pekiştirmek için teröre başvurdu. Ama iç ve dış politikada gerekli çalışmaları yapmadı.

2) Ülkenin şimdiki ekonomik durumu

Türkiye ekonomisinin temeli tarımdır; fakat korkunç bir yıkıma uğramıştır. Tarımsal üretim savaş öncesine oranla çok azalırken, tam tersine köylülerin sırtındaki vergi yükü her geçen gün daha ağırlaşmıştır. Şu anda köylüler, gelirlerinin yüzde yetmişine varan 9-10 çeşit vergi ödemektedirler. Tefeci ve ağalardan almak zorunda kaldıkları borçlarla sömürülmeleri bir kat daha artmıştır. Hükûmet ise "Memleketin efendisi köylüdür" sloganını kullanmaktadır.

Sanayiin durumu daha az acıklı değildir. Savaş öncesinde Zonguldak'ta ayda 13 milyon okka kömür üretilirken, bu şimdi 580 bin okkaya düşmüştür. Adana bölgesinde eskiden 26 fabrika çalışırken şimdi faal 10 fabrika kalmıştır. İşçilerin günde 12 saat iş karşılığı aldıkları ücret, tek bir kişinin asgarî geçimine bile yetmemektedir. Sivas ve Kayseri'de ünlü halı üretimi hızla gerilemiştir. El yapımı halılar Batı'dan gelen fabrika halılarıyla rekabet edememektedir. Zanaatçılar işliklerini birer birer kapatarak sıradan işçi olmaktadır.

3) Mübadele ve Ticaret

Küçük işletmeler iflâs ederken, savaş zenginleri bankalar ve anonim şirketler kurarak daha semiriyorlar (örneğin, Paris'te 1922 Nisanı'nda bir Fransız-Anadolu Bankası kuruldu). Yerli kapitalistler yabancılarla ortaklaşa Türkiye'nin emekçi yığınlarını sömürmektedirler. Yerel borsa ve ticaret odalarında yapılan sözleşmeler geçen yıllara oranla birkaç kat azalmıştır. Adana, Sivas, Trabzon gibi merkezlerde işletmelerin ticaret bilançoları geçmişe göre 4-5 kat düşüktür.

4) Bütçe ve Maliye

Hükûmetin hâlâ bir ulusal merkez bankası yoktur. Anadolu'da faaliyet gösteren Osmanlı Bankası şubeleri, ülkenin malî durumunu büyük ölçüde etkiliyor. İstanbul Borsası tarafından yönetilen bu banka sermayesinin dörtte üçü İngiliz ve Fransız burjuvazisi tarafından konulmuştur. Devlet bütçesinin yüzde 85'i ordu ve jandarmaya gitmektedir. Üretim daraldıkça, hükûmet eğitim, ulaştırma ve iletişim bütçelerini kısarak askerî harcamaları karşılamaya çalışıyor. 1922 yılında jandarma için ayrılan tahsisat 5 milyon, eğitime ayrılansa beş yüz bin liradır; jandarma sayısı 85 binken öğretmen sayısı 3 binden ibarettir.

5) Anadolu'daki siyasal durum ve sınıflar dengesi

Anadolu'da bulunan eski paşalar, aristokrat beyler, Enverci ve Refetçi subaylar, kara cüppeli hocalar sürüsü, Sultana ve İstanbul hükûmetine, dolayısıyla da İtilaf devletleri sempati duymaktadır. Rauf Bey hükûmeti bu acı gerçeği gösteriyor. Fransız ajanı Mojen'in (Maugin) etkisindeki bütün bu gruplar, şu veya bu biçimde savaşa son vermek istiyorlar. Millî gurur ve Türkiye'nin bağımsızlığı ilkeleri artık unutuldu. Halk yığınlarının reform isteklerini hiç umursamayan tüccarlar yalnız ken-

di çıkarları için uğraşıyorlar. Ankara ile İstanbul arasında aracılık etmeye teşneler. Kendi partilerine "İkinci Müdafaai Hukuk Grubu" adını veren muhalif milletvekilleri her an iktidara geçebilirler.

6) Aydınlar

Gericilerin baskısı altında olan ve her geçen gün daha yoksullaşan küçük aydınlar, özellikle de öğretmenler sağlam duruyorlar. Ama bugüne kadar konuşmaktan ileri gidemediler ve kendi örgütlerini kuramadılar. Aydınların üst tabakaları egemen sınıflarla eski bağlarını koparmamışlardır. Kendilerini liberal göstermelerine karşın, Ahmet Bey'in [Ağaoğlu] önderliğinde Pan-Turanizm, Pan-Türkizm şarkılarını söylüyorlar. Örneğin, Hakkı [Behiç ?] Bey'in hocalarla ilgili yazısı dava konusu oldu. Rauf Bey bu tutumda olanlara, "Siz hocalara karşı savaşmakla Türkiye Bolşeviklerine yardım ediyorsunuz" dediğinde, hükûmetle işbirliği ettiler ve susacaklarına söz verdiler.

7) Köylülük

Köylüler eski rejim ile yeni rejim arasında herhangi bir fark görmüyor ve bir an önce barış istiyor. Bunun için de, gerici hocaların ve Ankara türedilerinin değil, ancak Sultan'ın ve İstanbul hükûmetinin kendilerine barışı sağlayabileceği yolundaki kışkırtmalara kapılıyorlar. Onlara göre, ancak Ankara İstanbul'la birleşirse, Sultan hazinesini açacak, hükûmetin elinde daha fazla para olacak, vergiler azalacak ve rahat nefes alınabilecektir. Bazen (Küçükhisar'da olduğu gibi) köylüler ayaklanmakta, çete kurup dağlara çıkmakta, ellerine düşen subayların başını kesmekte, telgraf direklerini ve devlet dairelerini yıkmaktalar. Bu gibi köylülere karşı terör uygulanıyor, evleri yıkılıyor, yakınları zorunlu çalışmaya gönderiliyor. Bazıları iş bulmak için Adana'ya gidiyor; oysa Adana'da 20 bin tarım işçisi işsiz. Ali İhsan Paşa davasının gösterdiği gibi, Ordu'da da bu tür eğilimler var. Asker kaçaklığı azalmıyor, tersine artıyor. Fakat egemen sınıfların sahte devrimciliğini anlayan ve ülkenin gerçek kurtuluşunu emekçi yığınlarında, işçi ve köylülerin devriminde gören köylülerin bilinçli kesimleri onların partisine katılıyor.

8) İşçiler [Bekir yoldaşın tezleri]

Büyük Savaş döneminde, deniz kıyılarında yoğun olan demiryolu ve sanayi işletmelerinin işçileri büyük haksızlıklar içinde yaşıyor, aldıkları ücret asgari ihtiyaçlarını bile karşılamıyordu. Yarattıkları üretim fazlasına, yabancı kapitalistler el koyuyordu. Yeni savaşın başlaması, onları yine işsizlik, pahalılık ve düşük ücretler gibi dertlerle karşı karşıya getirdi. Güneydeki liman işçileri angarya olarak askerî yükleme işlerinde çalıştırılıyor. Anadolu işçilerinin haklarını ne İstanbul, ne de Ankara hükûmeti tanıyor. İşçiler Sultan'dan da, fabrika sahiplerinden de kendilerine hayır gelmeyeceğini anlamıştır. Onlar toptan yok edilmelidir.

9) Hükûmet

Bugünkü hükûmet askerî bürokrasi ile zenginlerin diktatörlüğünden başka bir şey değildir. Güneydoğunun şeyh ve ağaları da, bu süngü ve lira diktatörlüğüyle işbirliği içindeler. Şimdiki Bakanlar Kurulu, Rus devrimcileriyle Brest-Litovsk'ta görüşmeler yapan, Sultan yanlısı Rauf Bey'in başkanlığında maskelenmiş Enverciler-den oluşuyor. Açıkça gericilerin etkisi altındalar. Basın-yayın, kamu özgürlükle-

rinden, kişi dokunulmazlığından iz bile kalmadı. Hükûmetin savaş kazançlarına el koyması ve finans burjuvazisinden yüksek vergiler alması gerekirken, dış borç bulabilmek için Fransa'nın kucağına gidiliyor. Meclis bugüne kadar ikincil işlerle uğraştı, yakıcı güncel sorunların çözümünü savaş sonrasına bıraktı. Emekçi yığınları için hiçbir şey yapılmadı. Vali ve kaymakamlar rüşvet aracılarıdır. Belediye gibi yerel yönetimler de hükûmetin emir kulu ve hizmetçisi durumunda. Köylüler jandarma zulmü altında inliyor. Özyönetimden eser yok. Üç yıldır reformlar yapılmasını bekleyen THİF, hükûmet çizgisini değiştirmezse, artık iç politikada onu desteklemekten vazgeçecek ve ona karşı mücadeleye başlayacak. Parti, savaştan sonra emekçi yığınlarının yardımıyla, bu hükûmeti yıkmayı kendine ödev edinecektir.

10) Hükûmetin dış politikası

Hükûmet bugüne kadar Doğu'daki elverişli koşullardan yararlanmadı; tam tersine Kilikya'yı Fransızlara teslim etti. Avrupa proletaryasının desteğini kazanamadı. Hükûmet Sultan ve Fransa yanlısı, Öğüt ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde Rusya'ya karşı yazılar yayınlanıyor. TKP'nin Fransız sömürgelerindeki halkların korkunç durumunu anlatan yazısının basılmasına izin verilmedi. Komintern'in Türkiye'de bir Doğu Halkları Kongresi toplanması girişimine, Ankara hükûmeti iyi gözle bakmadı. İktidardaki Kemalistler ile muhalefetteki Sultancı ve Refetçiler arasında dış politika bakımından hiçbir fark kalmadı. Cephede askerî bir zafer kazandıktan sonra İtilaf devletleriyle barış imzalanırsa, bundan sonra ya İngilizlerin koruduğu Sultan'ın İstanbul'una karşı harekete geçilecek ya da Sultan ve İngiltere'yle anlaşmaya gidilecek. Bunların birincisini Kemalistler yapmazsa, ikincisini Refetçiler yapacak. İç gericilik, dış gericilikle ittifak halinde.

İtilaf devletleri, Türkiye'ye karşı birer tuzak olarak Roma'da bir Doğu Halkları Kongresi, Venedik'te de bir konferans düzenliyor. THİF bunlara katılınmamasını ve cephede yeniden saldırıya geçebilmek için güç kazanılmasını istemektedir. Öncelikle, burada bir kongre toplayarak, emperyalizme karşı Doğu ülkeleri arasında ekonomik ve politik ortaklıklar kurulmalıdır. İç reformlar gerçekleştirilerek ülkenin savunma olanakları arttırılmalıdır. Türkiye bütün Doğu ülkelerinde ve sömürgelerde elçilik açma hakkı elde etmelidir. Sultan hükûmetiyle hiçbir pazarlık yapılmamalıdır. Sultan'ın, bütün İstanbul zenginlerinin ve soyluların mallarına emekçiler lehine el konulmalıdır. Avrupa proletaryasıyla bağlantılar kurulmalıdır.

Komintern IV. Kongresi'ne gidecek delegelere, Lloyd George hükûmetine baskı yapması için İngiliz İşçi Partisi'yle görüşmeler yapmaları talimatı verilecektir. İngiliz emperyalizmine karşı ciddi mücadele ve propaganda yürütecek olan TKP kongresinin yapılmasını yasaklamak, artık aptallık değil, ihanettir.

Kahrolsun Sultan ve İstanbul hükûmeti.
Yaşasın yeni işçi ve köylü Anadolusu.
Kahrolsun Ankara hükûmetinin başındaki Sultancı ve Enverciler.
Yaşasın RSFSC ile ekonomik, siyasal ve askerî birlik.[58]

58 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 535-549 (Rusça).

* * *

Teşkilât Komisyonunun Tezleri ve Kararları [Çalışmaları]

Bu kurul dört alt-komisyona bölünmüştür: Özel Örgüt – Ajitasyon ve Propaganda – Basın ve Yayın – Sendikal Hareket.

Özel Örgüt alt-komisyonu,

1. *Parti MK'nin bir yıllık çalışma planını hazırladı.*
2. *TKP/THİF tüzüğünü gözden geçirip düzeltti.*
3. *Hücreler ve çeşitli yöre ve bölge komiteleri için yönergeler hazırladı.*
4. *Bağlantı ve enformasyon yönergeleri hazırladı.*
5. *Partinin temiz kalması için yönerge hazırladı.*
6. *Güçlerin durumu ve dağılımıyla ilgili yönergeler hazırladı.*
7. *Komünistlerin ödevleri konusunda yönerge hazırladı.*

Propaganda alt-komisyonu,

Fabrika ve işletmelerde, köylü ve aydınlar içinde çalışma yönergeleriyle ajitasyon ve propaganda yürütenlerin görevleri konusunda yönergeler saptadı.

Basın ve Yayın alt-komisyonu,

İşçi gazetesi tipini belirledi, kitleyle iletişim yönergeleri hazırladı. Anadolu'da yayınlanacak parti dergi ve gazetelerini kararlaştırdı. Literatürün dağıtım yöntemlerini görüştü. Yeni Hayat'*ın parti organı olmasını karara bağladı.* Doğru Öz *gazetesini TKP Adana Bölge Komitesi gazetesi olarak kabul etti. Zonguldak'ta da günlük bir işçi gazetesi çıkarılmasını kararlaştırdı. Komisyon MK'nin merkez basımevi sorununu çözdü, yerini belirledi (Batum veya Adana). MK'ni bütün komünist gazetecilerin listesini yapmakla görevlendirdi.*

Sendikal Hareket alt-komisyonu,

Sendikaların örgütlenmesi sorununun bu yıl içinde tamamlanmasını, partinin öncelikli ödevi olarak belirledi. Adana Bölge Konferansı ile Bütün Türkiye Konferansı'nın bu yıl içinde yapılmasını karara bağladı. MK'ni Rusya Sendikaları Tüzüğü'nü örnek alarak bir Sendikalar Tüzüğü hazırlamakla görevlendirdi. Sendikalarda çalışma yönergelerini kabul etti. Partinin, burjuvazinin dayanağı olan aydın sendikalarını kazanması gerektiğine işaret etti.

On kişiden oluşan Teşkilât Komisyonu ortak toplantısında, MK'ne temel kadro işçilerinin Marksist eğitimden geçirilmesi için bir Parti Okulu'nun kurulmasını ve bunun için Komintern'den yardım istenmesini önerdi. Bütün Türkiye'yi işçi yoğunluğu ve iletişim olanakları açısından altı bölgeye ayırdı:

1) Adana bölgesi – Adana'ya kadar bütün Akdeniz kıyıları,
2) Zonguldak bölgesi – Rize de dahil bütün Karadeniz kıyıları,
3) Ankara bölgesi – bütün Orta Anadolu illeri dahil,
4) Kayseri bölgesi – bütün Doğu illeri dahil,
5) İstanbul bölgesi,
6) İzmir bölgesi – cephe gerisi de dahil.

Her bölgede, başkanı MK tarafından atanacak birer TKP Bölge Komitesi olacak. Ankara'da yalnızca MK Prezidyumu kalacak, diğer bütün MK üyeleri çalışmak üzere bölgelere gönderilecektir. MK iki ayda bir oturum yapacak, altı ayda bir de konferans ve parti komitelerinin genişletilmiş plenumunu toplayacaktır.

Teşkilât Komisyonunun kararları arasında, kongre çalışmaları sona erdikten sonra, emekçi kadınların danışma toplantısını örgütlemek ve onların arasından en önde gelenleri MK yönetimi altında "kadınlarla çalışma yönetimi"ne getirmek ve yerel koşullara uygun çalışma yönergeleri hazırlamak da vardır.

Mersin, Adana ve Kayseri'deki Gençler Birlikleri temizlenerek, yönetimlerine sadık yoldaşlar getirilecektir. Teşkilât Komisyonu, hazırladığı tasarıların MK'nce yerel örgütlere iletilmesini ve hayata geçirilmesini de oybirliğiyle karara bağlamıştır.

Komintern'den Partiye düzenli olarak, Türkçe de dahil çeşitli dillerde literatür göndermesi rica edilecektir. Komisyon, Anadolu'daki gelişmiş köylü aydınları çerçevesinde, iç reformlar temelinde bir köylü partisi kurulmasının zamanı geldiği görüşündedir. Bu doğrultuda, Halkçı gruplardan içlerindeki en sağlam kişilikli olanları seçerek, yönetimin TKP'nin elinde kalması koşuluyla, kendi örgütsel merkezlerini kurmada onlara yardım etmekle MK'ni görevlendirmektedir. Yerel örgütler de, MK'nin bilgisi dahilinde bu doğrultuda ciddi çalışmalar yapmalıdır.

TKP/THİF işçi ve köylülerin partisidir. Henüz sınıf savaşı için kendisini örgütleme aşamasından çıkmamıştır. Partinin bu yıl içinde, ikinci çalışma alanı sendikaların örgütlenmesidir. Türkiye'de kendiliğinden gelişen sendikal hareketin elden kaçırılmaması ve merkezileştirilmesi gerekmektedir. İşçileri güncel çıkarları için mücadele etmeye hazırlamak ve yönetmek lâzımdır. Partide her zaman sağlam bilinçli profesyonel sendikacılar olmalıdır.

Aydınlar konusunda parti çok dikkatli olmalı, parti yönetimine her zaman komünist işçiler getirilmelidir. Kongre, MK'ni önümüzdeki yıl bir Gençlik Konferansı toplanması ve bu iş için geçici bürolar kurulmasıyla görevlendirir.[59]

* * *

59 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 554-557 (Rusça).

Ülkenin İç ve Dış Durumu üstüne Karar Tasarıları

İç Durum:

1) *Türkiye'nin kesintisiz 14 yıldır savaş durumunda olması, kapitülasyon rejimi altında zaten sınırlanması mümkün olmayan sömürü ve talan altında bulunan ülke ekonomisi üstünde yok edici bir etki yaratmıştır.*
2) *Bunun sonucunda, ekonominin temelini oluşturan tarım özellikle son 3-4 yıldır tam bir yıkım yaşamakta ve üretim güçleri dağılmaktadır. Köylülerden alınan adaletsiz devlet vergileri ve iltizam sisteminin uygulanması tarımı çok olumsuz yönde etkilemiş, işlenen topraklar azalmış, köylülerin yoksullaşması artmış, yerli ağa ve tefecilere borçları dev boyutlara ulaşmıştır. Birçok yerde köylüler topraklarını ağalara terk edip elinde kalan az sayıdaki büyükbaş hayvanı da satarak Doğu Anadolu'daki büyük çiftliklerde ırgatlık yapmaya gidiyor. Bütün bunlar köylülerin bağımsızlık için mücadele etme azmini kırıyor, ordudan firarlar artıyor, ayaklanmalar baş gösteriyor.*
   Ülkenin bu müflis durumu, gerici İstanbul aristokrasisiyle Ankara finans burjuvazisinin kendi konumlarını güçlendirmelerine fırsat vermektedir. Onlara karşılık, köylüler ve aydın köy öğretmenleri örgütlenerek iç reformların gerçekleştirilmesi için TKP yandaşı olmakta, onun mücadele yöntemlerini benimseyerek saflarına katılmaktadırlar.
3) *Taşradaki küçük üretim çökmüştür. Savaş öncesi, 1914'te Zonguldak'ta ayda 1 milyon pud [1 pud = 0,45 kg] kömür üretilirken, bu miktar şimdi 50 bine düşmüştür. Adana bölgesinde halen 24 fabrikadan 8'i çalışıyor. Sömürünün artması ve ücretlerin azalması (yevmiye 50 kuruş), işçi sınıfını çok etkilemektedir. Kendi yasal sendikalarından yoksun kalan ve işsizlik çeken Türkiye işçi sınıfı, önüne çıkan bütün engelleri devrimci yoldan aşarak, TKP'nin yönetimi altında kendi meslek birliklerini kuruyor. İşçiler yabancı sanayi ve yerli sermayenin ikili sömürüsü altındadır. Fakat buradaki proletarya hareketinin doğuşunda iki eğilim görülmektedir: (i) Emperyalizme karşı savaşta, Avrupa proletaryasının, Türkiye aydın ve köylülerinin desteğiyle emperyalizmin Türkiye'den tamamıyla atılması mücadelesinde bağımsız bir etken olması ve (ii) bu etkenin, Doğu'nun ulusal kurtuluş hareketleri sisteminde devrimcileştirici bir rol oynaması.*
4) *Bugün Anadolu'da Avrupa trôst ve tekelleri (son zamanlarda kurulan Fransız-Anadolu Bankası) yörüngesine sürüklenen Ankara ve İstanbul'un finans burjuvazisi ve aristokrasisi, iktidarda olan orta burjuvaziyi ve askerî aristokrasiyi Batı'yla uzlaşmaya (ateşkese) ve İstanbul'a tavizler vermeye zorluyor. Malî bunalım son zamanlarda, belli bir siyasal grupta (İkinci Grup) örgütlenen gerici hoca ve sultan yanlısı subayların desteğini alan Anadolu aristokrasisi ve finans burjuvazisi kalıntılarında iktidar iştihaları uyandırmaktadır.*
   Devletin bir ulusal bankası olmaması ve Osmanlı Bankası'nın bütün Anadolu'da şubeleri bulunan bir Fransız-İngiliz bankası olarak çalışması, ulusal kur-

tuluş savaşı için olumsuz sonuçlar doğurmakta, bazen dış politikada da keskin değişikliklere yol açmaktadır. İçeride gericiliğin güç kazanması, kimi aydın çevrelerinde hükümete karşı çok sert eleştiriler yapılmasına yol açıyor, ama bu çevreler siyasette edilgen (pasif) kalıyor, örgütlenmelere girişmiyorlar.

5) Satınalma gücünün azalması sonucu büyük sermayeyle rekabete dayanamayarak iflâs eden veya zanaatçılığa düşen ya da büyük burjuvazinin emir kulu olan küçük burjuvazinin durumu da aynıdır.
6) Son yıllarda üretici zanaatkâr ve esnaflar, artan gericilik ve emperyalist zaferin kendi yok oluşunu getireceğini sezdiği için, kendi ekonomik çıkarlarını orta çağ tipi kardeşlik (lonca) örgütlenmelerinde savunma yollarını arıyor; fakat bu aşamayı kısa bir zaman boyunca yaşayarak işçi örgütlerine katılıyor.
7) Her yerde olduğu gibi Türkiye'de de, gerek emperyalizme karşı savaş, gerekse emekçilerin âdil bir düzen kurma mücadelesi için en devrimci etken, üye sayısı az olan işçi sınıfıdır.
8) Bağımsız bir siyasal güç olmayan köylüler, savaşın başında genç, yerel burjuvaziyi destekliyordu. Şimdi bir yol kavşağındalar: Ya kendilerini İstanbul'a sürükleyen gericilerin etkisine girecekler ya da devrim savaşçılarının yoluna gidecekler. Egemen sınıflar her çeşit iç reformda Bolşevizm gölgesi görüyor. Bunlar yalnız Batı'yla işbirliğine girmeye değil, bütün Doğu ulusal kurtuluş hareketine ihanete de hazırlar. Başlangıçta halkın mutlak egemenliğini ilân eden Meclis, iç politikada hiçbir programları olmayan paşaların, tefecilerin ve büyük tüccarların askerî-bürokratik diktatörlüğüne dönüştü. Sağdaki İttihatçıların ve Envercilerin etkisi o kadar arttı ki, Rauf Bey'in başkanlığındaki Bakanlar Kurulu, gericilerin, Sultan yanlısı hocaların, paşaların ve İtilaf devletleri ajanlarının elinde kör bir araç haline geldi.

Bu değerlendirmelerin sonucunda Kongre şu kararları alır:

1. TKP son zamanlara kadar emekçilerin çıkarlarını düşünüyor gibi görünen hükûmetin iç politikasını destekliyor (Nisan Bildirisi), emekçiler lehine reformlar yapması gerektiği konusunda onu ikna etmeye çalışıyordu. Fakat daha fazla beklemek, Kurtuluş Savaşı'na ihanet olur ve işçi ve köylülerin iki kat köleleştirilmesine yol açabilir.
2. TKP üç yıl bekledikten sonra, artık başarılı bir barışın kazanılmasını sağlamak için, bugünden itibaren emekçi yığınlarını kendi parti bayrağı altında birleşmeye çağırır.
3. Kongre, MK'nin ve yerel örgütlerin dikkatini, derhal Tarım Reformu temelinde çalışacak bir Köylü Partisinin kurulması gereğine çeker.
4. Hükümetin karşı-devrimci eğilimlerine karşı, emekçi çıkarlarının savunulması için fabrika, işletme ve tarım proletaryasının örgütlenmesine hız verecektir.
5. TKP iç reformların gerçekleştirilmesi için yaygın bir kampanya açarak, kararsız çevreleri asgari programda özü açıklanan yeniliklerin yapılması için partiyi desteklemeye çağırır. MK'ne ve yerel örgütlere, sultana ve saltanata karşı propagandayı hızlandırmaları ödevi verir.

6. *Yasadışı bir duruma sürüklenen Kongre, son olarak hükümetten sultanın devrilmesini ve Cumhuriyetin ilân edilmesini, ülkenin savunma gücünün arttırılmasıyla savaşın başarılı bir biçimde sonuçlandırılmasını hızlandıracak işçi ve köylü yığınlarının temel isteklerinin gerçekleştirilmesini talep eder.*
7. *Kongre, ülkede oluşan kritik durum konusunda Avrupa proletaryasının ve Komintern'in bilgilendirilmesini ve onların hükümetin yıkıcı politikasına karşı kardeşçe desteğinin istenmesini karara bağlar. MK'ne ülkenin iç durumunu açıklayan, emekçilere kurtuluş yolunu gösteren ve onları gericiliğe karşı savaşa çağıran bir bildiri yayımlamasını önerir.*[60]

Dış Durum:

Anadolu'nun dış durumu, uluslararası ilişkilerin ve iç koşulların bir sonucudur. İtilaf emperyalizmi, Sèvres anlaşmasıyla Yakın Doğu'yu sömürgeleştirmeyi amaçlamıştır. Fransa, Ankara hükümetiyle bir barış imzalamış olmakla birlikte, İngiltere'yle arasındaki çelişkiler, onunla Türkiye konusunda anlaşabilmesini engelleyecek düzeyde değildir. Bu Mart ayı başlarında, üç Bakan Paris'te toplandıkları zaman Fransa Türkiye'nin bağımsızlık haklarının Yunanistan lehine budanmasını ve iktidarın İstanbul hükûmetine verilmesini isteyen kararları destekledi ve böylece Ankara'yla dostluğunun değerini ortaya koydu. Ankara hükûmeti, Kilikya'yı Fransa'nın ekonomik yönetimi altına bırakmaktan başka, onların işgalleri altındaki Suriye halkına siyasal destek vermekten de vazgeçti. Bütün Yakın Doğu'daki devrimci etkisini kullanmamak dar görüşlülüğünü sergiliyor. Ankara, Fransa sermayedarlarından borç alırken, bir yandan da İngiliz hükûmetiyle özel ve resmî görüşmelere girişti. İngiltere ve Fransa başbakanlarının Mayıs ayındaki toplantıları, İstanbul'u kollayarak bütün Müslümanlara karşı iyiniyetli oldukları imajını yaratmaya çalışmıştır. Ankara hükûmetinin gafletinden yararlanarak Cenova konferansını uyduran İtilaf devletleri, şimdi de Ankara ile İstanbul'u barıştırmak ve Yunanlılarla görüşmeler yapmak için Venedik'te bir toplantı düzenlemeye, Roma'da da bir Doğu Halkları Kongresi toplamaya karar verdi. Böylelikle, İtilaf devletleri emperyalizmi Doğu ülkelerini sömürmeye devam edebilecek. Bütün bunları gözönüne alan TKP Kongresi şu kararlara varmaktadır:

1. *Hükûmetin dış politikası, ülke çıkarlarına ihanet belirtileri taşımaktadır. Parti, Türkiye'nin Venedik konferansında ve Roma kongresinde İstanbul hükûmetiyle bir masaya oturmasını protesto eder.*
2. *Hükûmet Doğu'da savaşan devrimci kitlelere moral ve siyasal destek vermekten vazgeçmekle, yalnız Türkiye işçilerine değil, bütün Doğu'nun emekçi yığınlarına da ihanet etmiştir. Bu nedenle, savaşın uzamasından ve Türkiye'nin Doğu'daki devrimci öneminin azalmasından suçludur.*
3. *Parti hükûmetten, son kez, İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerinin bağımsızlıklarının tanınmasını, Doğu ülkeleri ekonomik konferansının Türkiye'de yapıl-*

60 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 565-571 (Rusça).

masını, emperyalizme karşı tek cephe kurulmasını ve Sovyet Rusya'yla sürekli dostluk ve ekonomik yakınlaşma sağlanmasını talep eder.

4. *Kongre, Komintern IV. Kongresi'ne gidecek delegeleri, KEYK'in izniyle, Türkiye ve Yakın Doğu'da barışın sağlanması için kendi hükûmetlerine baskı uygulamaları doğrultusunda, İngiliz İşçi Partisi, İngiliz ve Fransız sendikalarıyla görüşmelerde bulunmakla görevlendirmektedir. MK'nden de Kongre'nin Doğu ulusal kurtuluş hareketi konusunda aldığı kararları titizlikle uygulamasını talep eder.*[61]

* * *

Yakın Doğu'daki Ulusal Kurtuluş Hareketinde Türkiye'nin Rolü ve TKP'nin Ödevleri

Bu konuda, Kongre'ye sunulmak üzere hazırlanmış bir Tezler raporu, bir de bunu inceledikten sonra, Kongrenin alması umulan Kararlar vardır. Yineleme olmaması için, bu ikinci metni özetlemekle yetiniyoruz.

Suriye, Mezopotamya ve Arabistan, İtilaf devletleri emperyalizminin siyasal ve ekonomik egemenliği altına sürüklenmiştir. İşgalcilerle anlaşan yerli burjuvazi, (Mısır'daki Kral Fuad'ınki gibi) İngiliz-tipi bir "bağımsızlık" elde etmeye çalışıyor. Mezopotamya'daki Emir Faysal hükûmetinin ve Suriye'deki Lübnan Parlamentosu'nun bu türden bağımsızlıkları, sömürülen çiftçilerin, işçilerin ve bütün emekçilerin sırtından oynanan acıklı bir komedidir. Fransızların Suriye'de yürüttüğü "beyaz terör", küçük burjuva aydınların ve işçilerin önderliğinde ayaklanmalara yol açıyor. Mezopotamya ve Arabistan'daki durum da hemen hemen aynıdır. Arap kabileleri silâhlı çeteler halinde, İngiliz işgalcilerini Mekke ve Medine'den kovup oraları kurtarmak için sistemli bir savaş yapıyorlar. Oysa, İstanbul hükûmetinin de desteğiyle, bu ülkelerde bulunan ve dörtte üçü canilerden oluşan işgalci ordular ve yabancı lejyonlar, şehirlerde kayıtsız şartsız hâkimiyet sürmekte ve köylülere de zulmetmektedirler. İşçiler, köylüler ve emekçiler, eski Osmanlı ordusundan askerler ve subaylar, teknik açıdan donanımlı olan işgalci ordulara karşı uzun süre direnebilmek için yeterince silâhlı ve örgütlü değiller. Oralardaki ulusal hareketin içinde yer alanlar, görece bağımsız olan Türkiye'ye ve Sovyet Rusya'ya büyük ümit bağlamışlardır. Fakat elverişli konumuna rağmen, TBMM hükûmeti, Mezopotamya'da İngiltere'ye karşı çıkmak, Suriye, Arabistan ve bütün Doğu halklarına ve kabilelerine bağımsızlık hakkı tanımak, bu halkların kongrelerini örgütlemek, onlara siyasal ve moral destek vermek konularında hiçbir şey yapmamıştır. Tam tersine, TBMM hükûmeti Suriye Heyetini kabul etmedi, sınırdaş ülkelerin bağımsızlıklarını tanımadı.

Kongreye göre, TKP şu yönlerde çalışmalıdır:

1) Türkiye'nin Doğu'daki rolü ve önemi kullanılmalıdır.

2) Özellikle Yakın Doğu'da bütün bağımsızlık yanlısı hareketler örgütlenmeli ve merkezileştirilmelidir.

61 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 562-564 (Rusça).

3) Meclisle anlaşılarak en kısa zamanda Doğu Ülkeleri Konferansının yapılması sağlanmalı. Komintern'den TKP MK'ne, Türkiye'de olduğu gibi Yakın Doğu'da da Komintern temsilcisinin yönetimi altında dayanışma komiteleri kurulması için gereken siyasal gruplarla görüşme yetkisi verilmesi istenmelidir.

4) Komintern IV. Kongresi'ne seçilen TKP delege heyeti, Mısır, Tunus, Cezayir ve bütün Doğu ülkeleri heyetleriyle İtilaf devletlerinin Doğu'daki yeni politikasını görüşmek için, Komintern'in izniyle, İngiliz ve Fransız sendikalarıyla danışma toplantıları yapmakla görevlendirilmektedir.

5) Komintern'in en yakın bir zamanda Afrika, Avustralya ve Amerika'daki sömürge halklarının savaşının Doğu'daki kurtuluş savaşıyla birleştirilmesi için bir danışma toplantısı örgütlemesi doğru olacaktır.

6) Kongre bütün Doğu emekçilerine yardım almak için Komintern'e ve TKP'ne başvurmalarını önerir ve MK'ni bu konuda gerekli bir bildiri yayımlamakla görevlendirir.

7) Genç olmasına karşın Yakın Doğu'daki en sağlam örgüt olan TKP MK, Komintern direktifleri doğrultusunda, Yakın Doğu'da bağlantılar kurmak ve ulusal hareketi yönetmekle görevlidir.

8) Bu ülkelerdeki işçi hareketi kendi örgüt merkezlerini kurana kadar, oralarda komünist hücreler ve sendikalar kurma ödevi TKP MK'ne verilmektedir.

9) Yakında toplanacak olan Türkiye Sendikalar Konferansında, Şam'da ve Musul'da bulunan sendikalar da temsil edilmelidir. Bu bölgelere TKP'yle bağlantı içinde çalışacak görevli yoldaşlar gönderilmesi için Komintern'e Fransız ve İngiliz Komünist Partilerinin dikkatini çekmesi önerilir.

Kongre, Doğu emekçilerinin kurtuluşunun ancak Avrupa ve Amerika proletaryasının desteğiyle mümkün olacağını kesinlikle vurgular.[62]

Anadolu Meslek Birlikleri Üzerine

Ziynetullah Nevşirvanov THİF Kongre gündeminde Anadolu'da sanat birlikleri (sendikalar) konusunun ele alınacağı gündem maddesiyle ilgili olarak bir bilgi notu kaleme almıştır.

ANADOLU'DA MESLEKİ ALANDA UYANIŞ

Bu yılın (1922) başından bu yana Anadolu'da gözlenen mesleki uyanışla ilgili şu olgulara işaret etmek gerekiyor.

I. Öğretmen Cemiyetleri Birliği:

Anadolu'nun değişik kasabalarındaki dağınık öğretmen cemiyetlerini birleştirmek amacıyla geçen yıl kurulan bu teşkilât, kış günlerinde, yani öğretmenlerin asıl yoğun çalıştığı dönemde, pek faal değildi. Canlılık belirtileri ancak bu yılki yaz tatilinin gelmesiyle ortaya çıktı. Bu teşkilâta canlılık kazandıran ve seçimlerde yöne-

62 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 558-561 (Rusça).

time giren şahısların politik kişiliklerine bir göz alacak olursak, bunun hiç de bir öğretmen hareketi ya da öğretmen girişimi değil, burjuva hükûmetinin halk arasında kendine bir yuvacık kurma manevrası olduğu açıkça anlaşılacaktır.

Yönetim Kurulu üyeleri: 1 – CEVDET İZRAB – toprak ağalarından, büyük bir çiftlik sahibinin oğlu, BEHSTEN zorbası. Beş yıl önce Kütahya Öğretmen Okulu'nda müdürlük etmiş. Bugün Kütahya mebusu ve İstiklâl Mahkeme üyesi. 2 – VASIF BEY – İzmirli tüccar ve avukat, Ankara İzmirliler Cemiyeti Genel Sekreteri, Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Sekreteri. 3 – MAHMUT ESAT BEY – İzmir mebusu, eski bir tüccar ailesinin oğlu, Lozan'daki Türk Ocağı'nın kurucusu ve üç yıl boyunca başkanı, temel hukuk mütehassısı, Narodnik ve halihazırda Milli Ekonomi Bakanı. 4 – MEHMET VEHBİ BEY – Ticaret Genel Müdürü, Beyrut Hukuk Okulu ve İstanbul Dış Ticaret Okulu'nun eski profesörlerinden, iktisatçı ve Kautski yanlısı sosyalist. 5 – SADRİ BEY – Yeni Gün gazetesi yazarı ve Emil Durkheim ekolüne bağlı sosyalist propagandacı. 6 – LEMAN HANIM – Ankara Kız Öğretmen Okulu öğretmeni, Türkiye Milliyetçi Halk Partisi (??) sempatizanı. 7 – MUHİDDİN BAHA – avukat ve tüccar, Yunan işgalinden önce Bursa'da çıkan Millet Yolu gazetesinin sahibi, Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti MK üyesi ve TBMM Bursa mebusu. İstiklâl Mahkeme başkanlığı ve provokatif Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreterliği yapmıştır.

Cemiyetin Denetim Kurulu üyeleri: Münif Kemal (Ankara Lisesi Müdürü), Kemal Cenap (Ankara Öğretmen Semineri Müdürü), Ahmet Tevfik (Ankara Sansür Heyeti Başkanı). Haziran ayında Ankara Öğretmen Cemiyetleri Birliği Türkiye öğretmenlerine hitaben bir çağrı yayınladı. Çağrının ruhu ve içeriğinin özeti şöyle: Halkın önderleri – öğretmenler milli devrime hizmet etmeli. TBMM'nin milli hareketi verdiği yön doğrudur. Alman milli birliği, ilkokullardan kaynaklanmış, buradaki öğretmenler sayesinde oluşmuştur. Türk öğretmenlerinin görevi, Türkiye'nin milli birliği için çalışmaktır. Görevlerinin üstesinden gelebilmek için öğretmenler yerel birliğini sağlamalı (yerel birlikler kurmalı). Bu birliklerin görevi, merkezle bağlantı kurarak, tüm öğretmenlerin faaliyetlerini tek yöne kanalize etmektir. Türk ulusu erkek ve kadın öğretmenlerin vb. birliğiyle kurtulacaktır.

Olgulara ve geçmişin deneyimlerine dayanarak, şunu söyleyebiliriz ki, "bizim efendilerin" burada güttüğü amaç, öğretmenler arasında Halk Komünist Partisi'ne sempatinin gelişmesini önlemektir. Öğretmenler arasında milliyetçi propagandayı artırarak, sınıf bilincinin gelişme hızını zayıflatmaktır. Tatil döneminde öğretmenler arasında sınıfsal ve politik konulardaki görüş alış-verişi hakkında malumat toplayarak, bu bilgiyi kış aylarında öğretmenleri sahip oldukları politik görüşlere göre değiştirmek, başka yere tayinlerini çıkarmak, terfi ettirmek ya da işlerine son vermek için kullanmaktır. Geçmişin deneyimi, bunlarla ilgili yüzdeler temelinde, bu görüşü doğrulamaktadır.

Yerel öğretmen birliklerine gelelim. Bunların çoğunluğu, hiç özünü tanımadan, Ankara merkezini kabul ediyor. Ama, başında akıllı, merkezin kurnazca politikasını anlayan birlikler de var. Hemen hemen bütün bu birliklerin ortak bir niteliği şu ki, oranın en üst idari amiri (bölge valisi, vali ya da kaymakam) Öğretmenler Birliği MK'nin onursal üyesi oluyor. Kastamonu Öğretmenler Birliği'nin yönetiminde-

ki onursal üyeler arasında buranın İstiklâl Mahkemesi Başkanı, en etkin avukatı ve gazetecisini görüyoruz. Adana'daki birliğin onursal üyeleri arasında Mehmet Emin (meşhur Pantürkist şair ve eski bölge valisi) ile Suphi Paşa (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve çok zengin biri) da var.

Ankara Birliği'nin kendi yayın organı yok. Yerel birlikler arasında yayın organı olanlar, şunlar: Sivas (Dilek), Yozgat (Hareketi Fikriye), Adana (Milli Mefkûre). Öğretmenliğe ve halka daha yakın olanlar Dilek ve Hareketi Fikriye gazeteleri. Bunlar bazen politik propagandaya da yer veriyor. Bu da, THİF'nın yerel örgütlerinde öğretmenlerin bulunmasıyla izah edilebilir. Kastamonu, Kayseri ve Niğde'deki birliklerde komünist öğretmen var, ama yönetime giremediler. Ankara ve Kayseri birliklerinde sosyalistler de var. Türkiye Halk Komünist Partisi bu birliklerin parti açısından elverişli yönde gelişmesi için çalışma gereğini gözardı etmiyor. Kadın ve erkek parti üyesi öğretmenler vasıtasıyla diğer öğretmenleri de kendinden yana kazanmaya çalışıyor. Ama, burjuva toplumuna köleler yetiştirmek için eğitilmiş bu unsurları kazanmak çok zor oluyor. Ancak, buna karşın, henüz zayıf da olsa, yavaş yavaş hücreler gelişiyor.

II. Demiryolu işçilerinin **yardımlaşma sandıkları:**

Bu sandıkların çoğunu Türkiye Halk Komünist Partisi üyeleri kurdu. Bu sandıklar birliğin sağlanması bakımından olduğu kadar, ekonomik ve politik bakımdan da önem de taşıyor. Partinin etkisinde olması, onlara sınıf savaşı açısından da önem kazandırıyor. Bu yılın Mayıs ayında henüz bir bilgimiz yoktu. Dağınıklığı ve değişik kurumların idaresinde bulunmaları bakımından Anadolu demiryollarında çalışanların toplam sayısı hakkında da henüz bir bilgi yok.

III. Silah atölyelerinde çalışan **işçilerin hastalık sandıkları:**

Bunları bu işletmelerdeki ustalar kurdu. Buralarda çalışan ustalar hükûmet tarafından teşvik edilip işleri idare ediyor, ünlü İttihatçı Menteşe mebusu, doktor Tevfik Rüştü ve İstanbul mebusu Numan'ın etkisinde bulunuyor. Bunlar teşkilâtla ilgili bütün işler hakkında milli ekonominin ve Milli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kodamanlarıyla görüşüp önceden karar veriyor ve işçilerle sorunları ancak bundan sonra tartışıyor. Son zamanlarda bu atölyelerde çalışan işçiler THKP'ne geçmeye başlamıştı. Bunun farkına varan hükûmet, işçilerin dikkatini komünist partisinden alıkoymak amacıyla, hemen hastalık sandığını kurdurttu. Atölyeler orduya bağlı. Ustabaşılar subayların emrinde çalışıyor ve hükûmetin çömezleri durumunda. Bu koşullarda bu "ustalar" teşkilâtı, komünist partisine yönelişteki artışın da gösterdiği gibi, işçilerin yükselen sınıf bilinci karşısında dağılmaya mahkûm.

IV. Zonguldak Maden Havzası **İşçi Yardımlaşma** Sandığı:

Zonguldak ve civarında Anadolu için önemli sayılabilecek sayıda işçi var. Mevsimlere ve ihracattaki duruma göre bu sayı 9 bin ile 20 bin arasında değişiyor. Aralık 1921'de bütün maden havzasında 15.210 işçi çalışıyordu. Gazetelerde çıkan son bilgilere göre bu sayı 20.000'e çıkmış bulunuyor. Başta gelen işçi yatakları Zonguldak, Kozlu, Ereğli, Amasya, Kireçlik ve Kilimli. Çalışanların çoğu, Trabzon vilayetinden ve diğer sahil boyu vilayetlerden yalnız tarla işlerinin bitiminde maden ocaklarına yönelen fakir köylüler. Savaş ve devrimle kaynayan son yıllarda buralara ça-

lışmaya gelen işçilerin sayısında artış gözleniyor. İşçiler arasında sınıf bilinci filizlenmeye başlıyor, ama henüz sınıf örgütü kurmaya elvermiyor. Türkiye Halk Komünist Partisi 2 1/2 yıllık varlığı zarfında yalnız 5 ay legal çalışabilmiş, üyelerinin çok uzun süre Anadolu hapishanelerinde tutulması sebebiyle hayli zaman yitirmiş olduğu için Zonguldak işçileri arasında kendi teşkilâtını kuramadı. Partinin bu bölgeye gönderdiği yoldaşların çalışmalarıyla ilgili sonuçlar hakkında elimize henüz bilgi geçmedi. Oysa, başa geçen İttihat ve Terakki Partisi burada da, işçiler arasında provokatif faaliyetlerinde gecikmedi ve amacı işçileri yanıltmak, onları meslek örgütlerinde birleşmekten caydırmak ve komünist partisini işçilerin gözünden düşürmek olan işçi teşkilâtını kurdu. Kömür Havzası İşçileri Birliği adındaki bu İttihatçı teşkilât 1) onursal başkanlığa Bolu mebusu (Abdülhamid zamanında İttihat ve Terakki'ye bağlılığı nedeniyle sürgün edilen ve kendini en solcu Halkçı sayan Tunalı Hilmi Bey'i seçti. 2) İkinci başkan koltuğunda emekli jandarma bölük komutanı Zeham Bey (ayrıntıya gerek yok) oturuyor. 3) Genel sekreter, bir zamanlar Milli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Eskişehir yönetiminde bulunan emekli kaymakam ve avukat Ulvi Bey. Bu görevdeyken o, Muhittin ve Baha hükûmetin kurdurttuğu komünist partisinin Eskişehir komitesini kurmuş, THKP'nin ve Türkiye Sosyalist Partisi'nin Eskişehir teşkilâtlarını dağıtmaya çalışmış, işçiler arasında provokasyonla meşgul olmuştu. 4) Kasadar, emekli deniz subayı İsmail Zahit Bey'dir. Üyeler: 5) Alman üniversitesi mezunu maden mühendisi Burhanettin Bey (Enver Paşa'nın katılımıyla Adapazarı kasabasında kurulan İslâm Ticaret Bankası'nda [1937'den sonra Türk Ticaret Bankası – ç.n.] yönetim kurulu üyesi ve Zonguldaklı tüccar), 6) Trabzonlu hamalbaşı Hakkı Çavuş (Zonguldak'ta ocakların sahipleriyle toptan anlaşıp, gemilere yükleme işlerini işçilerin emeğini kullanarak yapmayı üzerine alan, bu işçilerin üzerinden geçinen ve onları yoğun bir şekilde ezen ve sömüren asalaklara böyle deniyor). Yönetimin diğer üyeleri de idareye dahil kişiler. Bu teşkilâtı hükûmet bu yılın Haziran ayı başında kurdurttu. THKP tekrar legal çalışmalarına ancak Mart ayı sonunda başlayabilmişti. Bu iki tarihi kıyasladığımızda, parti legale geçer geçmez hükûmetin bu provokasyon yuvasını kurmaya yöneldiği açıkça anlaşılıyor.

V. Adana Zanaatçılar Cemiyeti:

Türkiye'de ortaçağa nitelikli atölyeler öteden beri var olagelmiştir. Savaş sırasında hükûmet partisi bunlara yeni biçimler verdi, kendisi için bir propaganda, sömürü ve spekülasyon aracına çevirmeye çalıştı. Bunda bir dereceye kadar başarılı oldu. Bir süre önce Adana'da bu cemiyetlerden biri oluşturuldu. Kuşku yok ki, bu cemiyet bağlamında hükûmet, eski amaçlarının yanı sıra, yeni provokasyon amacı da izliyor. Bunu, komünist partisinin son zamanlarda Adana dokuma ve pamuk işçileri arasındaki başarılı faaliyetleri karşısında ağırlık kazanmak için yapıyor.

VI. Adana Makineciler Cemiyeti:

Bu cemiyet Adana Zanaatçılar Cemiyeti'nin şubesi şeklinde kuruldu, ama şimdi artık ruhu bakımından sınıf teşkilâtına yaklaşıyor. Makine üretimi Adana bölgesinde oldukça yaygın ve cemiyetin hayli üyesi var.

VII. Samsun Şoförler ve Makineciler Cemiyeti:

Bu cemiyet iyi bir sınıf teşkilâtı. Yakında kuruldu ve üye sayısı çok düşük.

VIII. Ankara Mürettipler Cemiyeti:

Bu cemiyeti Ankara'daki 5 matbaanın işçileri kurdu. Aralarında THKP üyesi yoldaşlar da var. Matbaa işçileri arasındaki etkisini artırmak isteyen ve Yeni Gün *gazetesi etrafında birleşmiş İttihatçılar, cemiyetin kurulmasına etkin bir şekilde katıldı. Ama, komünistlerin çalışmaları sayesinde bu teşkilâttaki işçiler de komünist partisine eğilim gösteriyor.*

Bundan başka, en başta İzmit, Adapazarı, Menteşe, Adana, Tokat ve Samsun olmak üzere, Anadolu'da tütüncülük yaygın. Burada üç büyük tütün fabrikası bulunuyor. Ayrıca, Malatya'da da bir tütün fabrikası var. Tütün fabrikalarındaki işçi erkek ve kadınların büyük bölümü, devamlı burada çalışmıyor. Bu emekçilerin henüz bir meslek teşkilâtı yok.

İzmit bölgesinde (Hereke ve Karamürsel) hayli işçi çalıştıran iki tekstil fabrikası var. Cepheye yakın olduk ve sık sık el değiştirdikleri için buralarda meslek teşkilâtı yok. Sanayi ve ulaşım bakımından Anadolu geri kalmış bir memleket. Bu yüzden, mesleki teşkilâtlanmada çok büyük hareketler bekleyemeyiz. Bununla birlikte, işçi yığınlarının büyük bir kesiminde belirli bir uyanış ve bu tür teşkilâtlara açılma gözleniyor. Hükûmet bu hareketin genişlemesini istemediği gibi, onu ve yönetimini bir an önce kontrolüne geçirmeye, bu konuda komünist partisini engellemeye çalışıyor. Ama, Türkiye Halk Komünist Partisi çok genç olmasına karşın, bu hareketi kendinden yana çekmek için elden geleni yapıyor. Yeterli maddi kaynağı ve deneyimli parti işçisi olmaması, bu görevi istenen ölçüde başarmasını önlüyor. Ülkede fiilen var olan savaş durumu da bir engel teşkil ediyor.

Biz burada, kendini mesleki bir hareket olarak göstermemekle birlikte, ekonomik sınıf çıkarlarını savunmaya yönelik bir işçi teşkilâtı durumundaki Türkiye Kooperatif Cemiyeti'ni de hatırlatmayı uygun görüyoruz. Spekülasyon Türkiye'de kol geziyor. Hayat pahalılığı günden güne artarken, ücret ve maaşlar hep fiyat artışına bağlı kalıyor. Bunu dikkate alarak işçileri spekülasyon şerrinden kurtarmak isteyen THKP Türkiye Kooperatif Cemiyeti'ni kurdu. Ne ki, burada da partinin her girişimine karşı hükûmetin etkin adımlara yöneldiği görülüyor.

31/VII-22 *Z. Nevşirvanov*[63]

3. THİF Kongresi

Azerbaycanlı Prof. Dr. Mahad Sofiyev, Ankara'daki 1. THİF Kongresi'ni, sonradan oluşturulan resmî anlatıya uymak için "TKP'nin İkinci Kurultayı" olarak anan kandidatlık tezinde, bu toplantının gizli olarak Ağustosun 15'ini 16'sına bağlayan gece, şehirden birkaç kilometre uzaktaki bir köy evinde yapıldığını yazıyor. Onun bu çalışmada yararlandığı kaynaklar, SBKP MK'ne

63 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 236-244 (Rusça).

bağlı Marksizm-Leninizm Enstitüsü Gürcistan Şubesi Parti Arşivi'ndeki belgelerdir.

Önceden yayımlanan gündem şöyledir:

Halk İştirakiyun Fırkası Birinci Kongresi

Halk İştirakiyun Fırkası, hükûmetçe musaddak programındaki madde-i mahsusaya tevfikan önümüzdeki Ağustos 15'de ilk kongresini akde karar vermiştir. Kongre ruznamesi aşağıda yazılı meselelerdir:

1- Merkez-i Umumînin şimdiye kadar olan faaliyetine dair raporu,
2- Fırka program ve nizamnamesinin tadil veya tasdiki,
3- Şarkta komünist fırkalarının millî cereyana ait nukat-ı nazarlarıyla ittihazı lâzım gelen vaziyetin tesbiti,
4- Komünist Enternasyonal'in 4. kongresine izam edilecek murahhasların intihabı,
5- Anadolu dahilî ve haricî siyaseti hakkında izahat,
6- Sosyalist ve Halkçılar ile müştereken emperyalizme karşı birlik cephesi teşkili,
7- Anadolu'da sanat birlikleri [sendikalar] meselesi,
8- Komünist Enternasyonal'in son faaliyeti hakkında malûmat,
9- Köylü ve amele ve memurlar arasında faaliyet ve irşadat tarzlarıyla arazi meseleleri,
10- Fırka matbuatının tarzı nasıl olmalıdır,
11- Yeni Merkez-i Umumî [MK] ve Maliye Tetkik Komisyonu ve Hüküm Heyeti intihabatı,
12- Fırka Beyannamesinde musarrah olan "Yunan ordusunu inhilâl ettirmek için Yunan halkına ve askerlerine hitaben yazılacak beyanname"nin Kongrece teyidi.

Heyet-i merkeziyelerin izam edecekleri murahhasların intihap ve izamı esbabına müsaraat etmeleri ve murahhasların önümüzdeki Ağustos'un onbeşinde Ankara'da hazır bulunmalarını temin eylemeleri lüzumu ilân olunur.[64]

* * *

Aslında, Kongre birincisi 16/17, ikincisi 25/26 Ağustos geceleri toplanan iki oturum yapmıştır. Cemile Nevşirvanova, *TKP'nin Sesi* radyosunda 8 Mart 1983'te aktarılan anılarında, kendisinin de katıldığı Komünist Kadınlar toplantısının Ankara dolaylarındaki Göçeren [Keçiören ?] köyünde bulunan Salih Hacıoğlu'na ait bir bağ evinde yapıldığını belirtiyor. Kongrenin ilk oturumu da, orada yapılmış olabilir. İkinci oturum ise Sovyet Rusya elçilik binasında yapılmıştır.

İlk gün Kongre Başkanlığına şöyle bir dilekçe verilmiştir:

64 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 7 (Eski Türkçe).

16/8/1922

THİF Birinci Kongresi Riyaset Heyetine,
16 Ağustos 1922 tarihinde Genç Komünistler Birliği İhzarî Merkez Bürosunun ictimaında, Moskova'da inikad edecek olan Beynelmilel Genç Komünistler Kongresine Nizamettin Nazif ve A. Tekin Alp arkadaşlar intihap edilmiş olduklarından, Kongrece tasdiki ve yedlerine Merkez-i Umumîce muktezi vesaikin itasıyla irsali esbabının istikmali rica olunur.
Komünist selâmlarıyla,
Türkiye Komünist Gençler Birliği
İhzarî Merkez Bürosu Kâtibi
A. Tekin Alp[65]

Bu takma adın, sonradan Tökin soyadını alan İsmail Hüsrev Bey'e ait olduğu ileriki belgelerden anlaşılmaktadır.

* * *

Bu iki "oturum" herhalde genel kurul toplantıları anlamınadır. Aradan geçen bir haftayı aşkın sürede, komisyon (seksiyon) toplantıları yapılmış olmalı! Kongre'ye üye sayısı 10'a kadar olan örgütlerden 2'şer, 10-20 üyelilerden de 4'er, 20-30 ve daha fazla üyesi olanlardan 6'şar hesabıyla en az 50, en çok 70 delege bekleniyordu. "TKP'nin Birinci Kongresi"ni Komintern Arşivi'ndeki Rusça bir belge ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Anlaşılan ilk genel oturuma Komintern temsilcileri Sadoul, Zorin, A. Cevat, Fransız Komünist Partisi'nden Paz'lar ve *Rote Fahne* muhabirleri yetişememişlerdir. Kongre tutanağını aktarmadan önce Ahmet Cevat'ın Ankara yolculuğu sırasında başından geçenler ve THİF yönetici ve üyeleri hakkında bilgi veren Lütfü Kâmil'in "Velinimet" hitabıyla yazılmış mektubunu veriyoruz:

Velinimet
Bizim doktorun aceleliğinden sizinle görüşmeden çıktık. Hiç olmazsa şifahi talimat lâzım idi. Fakat Doktoru kıramadık. Fahri Bey'e de gidemedim. Gitse idim yol masrafı kârımız olurdu. İşte böyle hatır sayıyoruz. Ziyan ediyor, tabiat geçilmez ne ise. Amasya'da, biz Ankara'ya gittikten sonra eşrâf mevlevihaneye toplanmış, Cevat Bey'i polis vasıtasıyla istemişler. Cevat Bey de gitmiş, pek kalabalıkmış, Cevat Bey'e sormuşlar ki sen Bolşevik reisi ve Halk İştirakiyun Fırkası'nın murahhası imişsin, o da demiş ki ben henüz her ikisi de değilim, fakat mürevvic-i efkârıyım. Gazetemle de yazıyorum. Sen gazetenle din vicdandır, demişsin, bu ne demek? Onu ben *Yeni Hayat* mecmuasından aldım, yazdım. Bu *Yeni Hayat* da Ankara'da Büyük Millet Meclisi hükûmetinin gözü önündedir.
Orada daha fazıl, kâmil adamlar onlar muaheze etmemiş de siz neden muaheze ediyorsunuz? Sonra oradan Rusyalı Hoca Mehmed Efendi, Ruslar hocala-

65 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 574 (Eski Türkçe).

rı kestiler. Bolşeviklerin aleyhinde atmış, tutmuş. Demiş ki affedersiniz Zile'deki müftüyü Bolşevikler asmadı ya... Demek ki asılmaya müstahak idi, astılar. Rusya içinde de belki böyle asılmışlardır. Sonra demiş ki Mehmed Efendiyi protesto ediyorum. Müfti Efendi şahit olunuz çünkü Büyük Millet Meclisi hükümeti Bolşevikler ittifak etmiş Teşkilât-ı Esasiye Kanununu kabul etmişlerdir. Binaenaleyh bunun üzerine bize küllî muâvenette bulunmuşlardır. Siz demek büyük meclise karşı isyan ediyorsunuz ve küfran-ı nimet ediyorsunuz. Oradan kalkarak mutasarrıfa gidiyor. Mehmet Efendi'yi protesto ediyor. Ve diyor ki Büyük Millet Meclisi'ne de yazacağım ve Aralof yoldaşa yazacağım, dediği gibi herifler tutuşuyorlar. İki gün sonra camiye toplanıyorlar. Komünistlik aleyhine vaaz verileceğini Cevat haber alıyor, hemen camiye koşuyor müftünün karşısına geçiyor, kâh kalemi çıkarıyor takririni yazmaya başlıyor. Müftü bakıyor iş fena vaziyetin şeklini değiştiriyor. Söylüyorsa da kimse anlamıyor. Cevat Bey'e söylüyorlar. Müftü Efendi ne vaaz etti. Müftü Efendi fazıl adam tam komünistlerin programınca hareket etti. Elini öpmeli, müftü efendiye teşekkür ediyor müftü de şaşıyor.

Kalem Reisi Ahmet Rıza Bey komünist aleyhinde söylermiş. Cevat da iyi görüşüyor. Ahmet Rıza Bey'e diyor ki, bey, siz komünistler aleyhinde bulunuyormuşsunuz. Halbuki böyle aleyhinde bulunanları bizim defterimize kaydediyoruz emir öyle. Ben seni severim demiş. Hayır diyen halt etmiş; benim neme lâzım, yok, yok. Sonra Behram Lütfü'yü sıkıştırıyorlar. Azletmek ihtimali var araştırıyoruz. Şayet azil veyahut nakil kabil olursa Ankara'ya gelecektir. Yozgat'ta parayı Behram'a vereceklerini söylüyordunuz. Çocuk borç içindedir. Ben kendisine söyledim. Fakat diyor bana göndermemişler, sana göndermişler. Çünkü geçen gün paradan sıkıştırmışlar, benim için kardeşi Lütfü Bey'e göndermiş, ben de onun arabasıyla gittim demiş. Zile'de de ben çıktıktan sonra Hilmi, Rahmi Kazanasmaz bizim arkadaşlardan mektep muallimi Ekrem Efendi'ye hücum etmişler. Ben orada iken sizin namınıza mektubu gelmiş idi. Kongrenin beyannamesinin yüzüne tükürmüş ve çocuğa tükürmüşler. Dava etmiş bir lira ceza-yı nakdiye mahkûm edilmişler. Mahkûm oldukları tarih, numarayı alacağım Fırka namına protesto edeceğim, edelim mi. Bu da böyle, bizler buralarda böyle çarpışıyoruz. Cevat Bey'i yanınıza alırsanız biraz rahat edersiniz zannederim. Hakiki komünisttir. Eğer gaz meselesi olursa iyi, olmazsa halim fena. Araba işi bitmedi. Müterâkim maaşınız alınmamış. Tarih-i mahkûmiyetleri Fi Mayıs halbuki sizin istidanızda Fi Mayıs 37 bu meyanından tashihi için sual olundu. Sonra bir de havalesi istenecekmiş. Bakalım gelecek seneye takibi için size telgraf verdim. Hemşireler Tokat'ta henüz Tokat'a gidemedim. Hatice Kâmil ellerinizden öpüyor. Sultan hanıma selâm söylüyor. Oğlum da diyor ki benim ağzımdan amcama ne yazayım oğlum yaz diyor. Kenan, Affan yoldaşlara selâm. Kenan tavukçuluk kitabını unutmasın.

Fi 11 Eylül 38
Lütfü Kâmil[66]

66 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 49 (Eski Türkçe).

* * *

İlk (Illegal) oturum:
16/17 Ağustos gecesi, saat 01.30

Hazır bulunanların sayısı: 22.
Amasya 1, Tokat 2, Sivas 1, Kayseri 4, Trabzon 1, [Şebin] Karahisar 1, Adana 1, Ankara 9, Mersin 2 + MK 7, Komintern Temsilcileri: Yoldaş Michel, K. ve P.[67] *Dönem komisyonu başkanı Ahmet Yoldaşın raporuna göre, delegeler + MK üyeleri = karar oyu sayısı 29 + danışma (istişarî) oyu olan 3 kişi.*
Sınıfsal bileşim: 14 işçi, 11 aydın, 1 köylü ve 3 zenaatçı.

Temsil edilemeyen örgütler: Tarsus, Zonguldak,[68] *Konya (çıkış izni alamamışlar), Kastamonu ve İstanbul. Malatya'dan çıkan delegelerin yolda başlarına ne geldiği bilinmiyor. Mersin'deki Suriye örgütü temsilcilerinin Kongreye katılmalarına izin verilmemiştir.*

---

67 Yoldaş Michel, büyük olasılıkla Golman (Golman'ın ön adı M.), K. ve P. de Golman vb. gibi elçilik görevlileri mi?

68 Halk İştirakiyun Fırkası Merkez-i Umûmî Heyet-i Muhteremesine
Muhterem Kardeşler
Fi 15 Ağustos 338 tarihinde inikad edecek Kongreye Zonguldak Amele Teşkilâtı'ndan tahsis kılınan on murahhasın .....*(lekeli)* teşkilâtına memur edildiğim 1 Ağustos 38 tarihli tahrirat-ı birâderîleriyle tebliğ buyurulan ve ber mucib-i tebligat liva-yı mezkûre azimetten evvelce teşekkülü ilan edilen Amele Birliği Teşkilâtı'nın inkısamâ uğradığı cihetle arîz ü amîk vuku bulan tahkikatımda ameleden bazıları ile vuku bulan temasımda kendilerini mümkün mertebe hukukunu muhafazaya çalışmakta ve kaza ve felâketzede amele ailelerinin refahiyetine çalışarak amelenin muhabbet-i kalbiyesini kazanmış olan Zonguldak havza-i fahmiyesi müfettişi Bedri Bey ile temasa mecburiyet hasıl olmuş ve mûmaileyh vuku bulan müzâkere-i hafiyede kendisinin fırkamız hakkında muavenetini dirîğ etmeyeceğini şifahen namusuyla temin eylemesi üzerine ol babda ki evrak ve fırkamız programı ve *Yeni Hayat* mecmuaları tevdî edilmiştir. Netice-i mülakâtımızda inkısamâ uğrayan Amele Birliği Teşkilâtını yapmak üzere Fi 20 Ağustos 38 tarihinde civar kaza ve ocaklardan gelecek yirmi murahhastan on ikisi vürud edip sekizi dahi gelmediği takdirde yevm-i muayyeni intizâr edilmeyen Heyet-i Merkeziyeleri'nin teşekkülü ve refâkatçe üç ve nihayet beş murahhasın terfîk ve fazla terfîke hem Fırkamızın ızrârını ve hem de on murahhas tedariki müşkûl olacağı takarrür etmiş idiyse de maatteessüf gelecekleri intizâr olunan murahhasların vürûd etmediğinden şu mukarreratımıza muvaffak olunamamıştır. Yalnız kongrenin Eylûl yirmisine talîk edildiği mumaileyh Bedri Bey'e de hususi yazıldığından talep edilen miktarda murahhas gönderileceği takarrür etmiş olduğundan bu hususta mumaileyhi tenvir etmek üzere heyet kademeleriyle muhabere edilmesi bir de evvelce teşekkül eden Amele Birliği Kâtib-i Umûmîsi dava vekillerinden Ulvi ve mektep muallimliğinden mazûl Reşit Sait Efendiler ihtirasat-ı şahsiyelerine hadim olmak üzere bazı biçare ameleleri iğfâl kendilerini Fırkamıza murahhas intihab ve mazbata ahz ederek Ankara'ya geldikleri, bunlar ise gerek amelenin gerekse birlikte aile amele hukuklarını daima menfaat-i zâtiyelerine hizmette bulundukları amele ve ahalinin nefretlerini kazanmış kimselerden olduğunu arz ile beraber ihtiramatımı takdim ederim muhterem kardeşler.
Fi 30 Ağustos 338
Heyet-i Merkeziye Azasından
İmza [TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 574 (Eski Türkçe)].

Çoğunluk bulunduğu saptamasıyla çalışmaya başlayan Kongre önce Başkanlık Divanını (Prezidyum) seçmiştir: Salih (Başkan), Hilmi ve Nâzım. Sekreterler: Ruşen Zeki (Sivas), Ata (Mersin), Kenan (Ankara).

Prezidyumun önerisiyle, Kongre Trabzon'da burjuvazi tarafından öldürülen M. Suphi ve diğer yoldaşları saygıyla anıyor. Ufak tefek düzeltmelerle gündem kabul ediliyor.

Yeni Hayat'ın *yazarlarından, gençlik temsilcisi Nizamettin [Nazif Tepedelenlioğlu] yoldaşın ve danışma oyuyla Fuat yoldaşın kongre çalışmalarına katılmaları tartışmasız kabul ediliyor.*

Komintern'e ve önderleri Lenin, Zinovyev ve Troçki yoldaşlara ve Avrupa'daki kardeş partilere selâmlama telgrafları gönderilmesi ve onlardan İstanbul hapishanelerinde yatan ve kardeş partilerden hapislerde çürüyen komünist kardeşlere Kongrenin selâmlarını iletmelerinin rica edilmesi teklifi de tartışmasız kabul ediliyor.

Kongre, Komintern aracılığıyla, emperyalizme ve kapitalizme karşı savaşan Doğu'daki komünist ve devrimci örgütlere TKP'nin selâmlarının iletilmesini karara bağlıyor. Askerî cephede emperyalistlerin baskısını göğsüyle püskürten Türk köylü ve askerlerinin de selâmlanmasını kararlaştırıyor. Kongre emekçi yığınlarının büyük kurtarıcısı olan işçi-köylü Kızıl Ordusu'na da selâmlama telgrafı gönderilmesini kabul ediyor. Gizlilik nedeniyle bu telgrafların bir hafta geçtikten sonra gönderilmesi karara bağlanıyor.

Başkan Salih, önceden kabul edilmiş gündemi okuyor:

1) *MK'nin siyasal ve örgütsel hesap verme raporu,*
2) *Anadolu'nun iç ve dış durumu,*
3) *Yakın Doğu'daki ulusal hareket,*
4) *Türkiye'nin rolü ve ödevleri,*
5) *İşçi sorunu ve sendikal hareket,*
6) *Tarım sorunu,*
7) *TKP'nin minimum (asgarî) programı,*
8) *Örgüt sorunları ve TKP,*
9) *Komintern'in IV. Kongresine, Sendikalar Kongresine, Komünist Gençlik Kongresine ve Emekçi Kadınlar Konferansına delege seçimi,*
10) *MK seçimi,*
11) *Günlük çalışmalar.*

Prezidyumun önerisiyle, ikinci oturumun yapılıp yapılamayacağı bilinmediğinden, 10 ve 9'uncu maddelerin 2'nci ve 3'üncü sıraya alınması kabul ediliyor. Raporlar ve tezler, bu oturumda seçilecek komisyonlarda tartışılacaktır. Güvenlik açısından, tezahürat yapılması yasaklanıyor.

Komintern temsilcisi Michel'in Fransızca yaptığı konuşma Nizamettin tarafından Türkçeye çevriliyor:

> *Yoldaşlar, Siz şu anda, Türkiye işçi ve köylülerinin mücadelesinde gerçekleşen tarihsel bir olaya tanık oluyorsunuz. Egemen sınıflar hükümetinin baskısına karşın, burada, şehir dışındaki bir köy evinde, geniş emekçi yı-*

ğınlarının değil, ancak gece karanlığının güvenliği altında Birinci Kongrenizi açmış bulunuyorsunuz. Çünkü yığınlar henüz kendi çıkarlarının tam bilincine varmamış, partinizi savunmak için henüz ayağa kalkmamıştır; siz onları henüz kazanamamışsınız. Fakat Kongre çalışmalarınızla, azminizin bir kanıtını veriyorsunuz. İşçi ve köylülerin en bilinçli öğeleri olan sizler, emekçi yığınlarının kölelikten kurtarılmasının, ancak işçi ve köylülerin öncülerinin, en devrimci aydınların katılımıyla örgütlü ve bilinçli mücadelesi sonunda gerçekleşebileceğini anlamışsınız. Türkiye'de şimdi bir işçi-köylü hükûmeti kuramıyorsanız, bu sizin zayıflığınızdan ileri geliyor. Savaş deneyiminiz yok. Ülkeniz ekonomik açıdan proletarya diktatörlüğü için yeterince gelişmemiştir. Ama bilin ki, Avrupa'da serpilen sosyal devrim koşullarında, bu çok uzak değildir. Türkiye'nin ve bütün Doğu'nun ulusal kurtuluşu, bu ülkelerdeki emekçilerin ancak zafere koşan Avrupa proletaryasıyla işbirliği yapması sayesinde mümkün olacaktır. Sizin kuracağınız işçi-köylü iktidarının, kapitalizmin ekonomik alanda yapamadıklarını yapması gerekecektir ve onları yapacaksınız da. Sizleri, kapitalizm ve emperyalizme karşı Batı ve Doğu emekçilerinin ölüm kalım savaşını hiç hatasız yürüten Komünist Enternasyonal adına selâmlıyorum. Rusya ve Azerbaycan Komünist Partilerinin selâmlarını da sunmama izin verin. Sayınızın azlığı canınızı sıkmasın, yeter ki işinize sağlam sarılın. 1898'de Minsk'te toplanan Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin birinci kongresinde hazır bulunanların sayısı 25'ten fazla değildi. Fakat gördüğünüz gibi, 25 yıl süren savaş süreci sonunda, onlar Dünya Proletarya Devrimi'nin başına geçtiler ve başarıyla davalarına devam ediyorlar. Tarih sizden yana. Öncü Batı ülkelerinde komünizmin gerçekleştirilmesi yaklaşırken, Doğu'daki yığınların da ona giden yolu açması, bu süreleri kısaltıyor.

Şiarımız şudur: Bütün ülkelerin proleterleri birleşiniz.

Doğu emekçileri, Batı proletaryasıyla ortaklaşa darbelerle, kapitalizmi, emperyalizmi ve kendilerini aristokrat sayan ve adlarına ulusal burjuvazi denilen sınıfları yıksınlar.

Yaşasın TKP!

Yoldaş Michel'in selâmlama konuşmasından sonra, Salih Yoldaş MK'nin faaliyet raporunun siyasal bölümünü okuyor ve teşkilât raporunun Nâzım yoldaş tarafından sunulacağını söylüyor. Salih, yukarıda aktarılan rapor taslağındaki tarihçeyi anlatıyor. 1919 yılında Ankara, Eskişehir ve İstanbul'da komünist gruplar işçileri örgütlemeye başlamıştı. 1920'de Ankara'daki Türk burjuvazisi, yığınların Bolşeviklere duyduğu sevgiden yararlanabilmek için bir KP kurduğunu ilân etti. Biz de kendi partimizi kurduk. Sahte solcuların içimize girmelerini önlemeye çalışmamıza karşın, şimdi karşımızda olan Şeyh Servet, Mehmet Şükrü ve benzerleri partimize katıldı. İstiklâl Mahkemesi, on yöneticimizden dörtte üçünü uzun yıllara mahkûm etti ve sürgünlere gönderdi. Hapisler bizi temizledi, hatalarımızı düzeltmemize olanak verdi. Geçen yıl sonunda özgürlüğümüze kavuştuk. İki ay son-

ra güçlerimizi yeniden toparladık, faaliyetimizi yeniledik. Şimdi ilk görevlerimiz, kendimizi emekçi yığınlarına tanıtmak, işçileri sendikalarda örgütlemek, aşağılanan köylülerin yanında yer almak, en iyi aydınları saflarımıza kazanmak, ulusal kurtuluş hareketi ve hükûmetin iç ve dış politikası üstüne görüşlerimizi netleştirmektir.

Yeni Hayat'ın ilk sayılarından birinde yayımladığımız Beyanname'de, Türkiye burjuvazisinin emperyalizme karşı verdiği savaşın gerçekten devrimci nitelikte ve proletarya ile emekçi kitlelerinin çıkarlarına uygun olduğunu belirttik. Bu nedenle, dış politikada hükûmeti destekliyoruz. İç politikada da hükûmetin işçi, tarım, vergiler, yönetim gibi konularda emekçiler lehine reformlar yapma amaçlarını olumlu karşıladık. Hatta geçici olarak, iç bunalımın keskinleşmesine olanak vermemek için, sınıf mücadelesi bayrağını dayanılabilecek sınırlara kadar indirdik. Bu fedakârlıkla, hükûmetin ülke savunmasını güçlendirmesini, asker ve köylülerin moralini yükseltmesini, ekonomik bunalımın sonuçlarını hafifletmesini umduk. Fakat egemen sınıflar kendi ayrıcalıklarından gönüllü olarak vazgeçmezler; bizde de emekçi yığınlarını aldattılar. Bu doğrultuda propaganda yaptık. Fakat yabancı kapitalizminin Türkiye'de güç kazanmasından önce, işçi yığınlarının sendikalarda birleşmesi gerekiyor. Biz Avrupa proletaryasının yardımıyla iktidara geldiğimizde, egemen sınıfın yönetiminde kapitalizmin ekonomik ve teknik alanda yapamadıklarını yapacağız. Ayrıca, bütün Doğu'daki ulusal kurtuluş hareketlerinin güç kazanmasına katkıda bulunacağız. Türkiye'de geçici bir sınıflararası barış [Burg-frieden] dönemi yaşanmakta, ama bu dönem şimdi bitmek üzere.

Yeni Hayat'ta Yunan burjuvazisinin emperyalist haydutların çıkarları için yürüttüğü savaş konusunda Yunan işçi ve askerlerine yönelik bir çağrı yayımladık. Yunanistan Komünist Partisi'nin, Türkiye ulusal kurtuluş hareketinin emperyalizm üzerinde zafer kazanmasını istediği çağrıyı da yayımladık. Hükûmeti destekleyen diğer parti ve burjuva gruplarıyla, Nisan sonu – Mayıs başına kadar taktik ilişkilerimiz oldu. Fakat sosyalist geçinen Tevfik Rüştü de dahil, milletvekilleri bizimle birlikte hareket etmeye yanaşmadılar. Hükûmetin dayandığı [Birinci Grup] Müdafaa-i Hukuk üyeleri içgüdüleriyle, bizim ilân ettiğimiz Halkçı-Sosyalist-Komünist platforma karşı çıktılar. Ufak bir Halkçı grubu [Halk Zümresi], çıkardığı Şarkın Sesi gazetesiyle, bizim isteklerimizi savunmaya çalıştı. Ama Halkçılık [Programı] maskesi altında gizlenen yeni siyasal akımların çok çabuk etkisine girdi. Resmî makamlar onlara "Siz Yeni Hayat'ın havasıyla zehirlenmişsiniz, Rus parasıyla çalışıyorsunuz, Bolşevizm hastalığı taşıyorsunuz" dediler. Son üç ayda da, Fransızcılar, Sultancılar ve hocalar tarafından desteklenen bir akım ortaya çıktı. Bunun ayrıntılarını Refet Paşa'nın konuşmasında görebilirsiniz. Cephedeki savaşın sonucunu bekliyorlar. Dış borç alabilmek için Fransa'nın kucağına atlamaya hazırlar. Sultanın gölgesinde ve jandarmanın himayesinde hükûmet konaklarını yeniden İstanbul'a taşıyacaklar.

Halkçılar da, sözüm-ona sosyalistler de, mücadelenin nüanslarını anlamıyorlar ve kendilerinin İstanbul yandaşlarınca aldatılmalarına fırsat veriyorlar.

Hükûmet Yakın Doğu politikasında emperyalist boğaları birbirlerine karşı kızıştır-

maya çalışıyor ve bu ülkelerin halklarının onlara karşı savaşmalarına meydan vermiyor. Haziran sonunda, hükûmetten bu konuda hiçbir şey beklenmemesi gerektiğini anlayınca, biz Komintern'in yardımıyla bu alana el attık. Suriye devrimcileriyle ilişki kurduk ve oralardaki olaylar hakkında bilgi edindik.

Hükûmetin iznini beklemeyen Ankara örgütümüz, demiryolu ve imalat-ı harbiye işçilerini ve henüz hükûmetin etkisi altında bulunan Ankara öğretmenlerini sendikalarda birleştirmeye başladı. Adana, Mersin ve Tarsus'ta da, bizim yönetimimizde çalışan birkaç sendikamız var. Gerçi, demiryolu işçileri hariç diğerleri illegal çalışıyor. Zonguldak'ta eski sendika yönetimini görevden attık; yeni yönetim bize anlayış gösteriyor. Hükûmetin bizimle işbirliği eden işçileri cephenin ön saflarına göndermekle tehdit etmesine karşın, burada temsil edilen şehirlerde sendika örgütleme çalışmalarımız devam ediyor.

Emekçi yığınlarına, ülkemizin bağımsızlığı için cephede savaşmanın yeterli olmadığını anlattık. Ülke içinde ve dışında da savaşmak, emperyalizmi sırtından vurmak gerekiyor. Komintern'in IV. Kongresine katılacak delegelerimiz, İngiliz İşçi Partisi'nden, gerçekten dünya emekçileriyle dayanışma içindeyse, Türkiye'nin kurtuluşu için kendi hükûmetine karşı kampanya açmasını isteyeceklerdir.

Köylüler arasında da çalışmaya koyulduk. Artık ilerici aydınlar gibi, köylüler de, Saltanat ile Kemalist rejim arasında hiçbir fark olmadığını anlamaya başladı.

Radek Yoldaş, 7 Temmuz'da İzvestiya'da *çıkan, çevirisi de* Yeni Hayat'*ta yayımlanan, Cemal Paşa'nın öldürülmesiyle ilgili yazısında, Türk hükûmetinin iç reformlara gideceğini umuyor. Mart ayında Kemal Paşa TBMM kürsüsünden köylüleri memleketin efendisi ilân etti, ama bu lâfta kaldı. Biz, nüfusumuzun çoğunluğunu oluşturan köylülerin lehine bir dizi istek ileri sürüyoruz.*

Bütün bu sorunların çok-yönlü olarak aydınlatılması ve önümüzdeki zor ödevlerin çözülmesi için, TKP'nin kurucu kongresini burada, Ankara'da topladık. Rauf Bey hükûmeti toplantımıza önce izin verdi, sonra geri adım attı, hatta üç komünistten fazlasının bir araya gelmesini yasakladı. Biz onun için kongrenin gizli yapılmasına karar verdik. Egemen sınıfların ve emekçi kitlelerinin tutumlarında, birkaç hafta önce işte böyle bir değişim oldu.[69]

* * *

19 Ağustos 1922'de sefir Aralov, Rusya Dışişleri bakan yardımcısı Karahan'a "Çok gizli" kaydıyla Golman'ın KEYK'ten Brike'ye mesajını tellemiştir:

Dün akşam TKP Kongresi illegal olarak çalışmalarına başladı. Bugün ve yarın seksiyonlar halinde çalışacak. Kararların alınması ve Kongrenin kapanması, seksiyonların işlerini bitirmelerinden sonra yapılacaktır. Açılışta 21 delege hazır bulundu. Dört kişinin Kongreye katılmasına izin verilmedi, sekiz kişi katılmadı. Katılanların 12'si işçi, 6'sı köylü, diğerleri aydın. Kongre başkanlığına Salih seçildi.

69 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 461-476 (Rusça).

4 Eylül 1922'de ise sefir Aralov, Karahan'a "Çok gizli" kaydıyla Kongre Başkanlık Divanı'nın 17 Ağustos tarihli mesajını Zinovyev'e iletmek üzere Karahan'a tellemiştir:

> *Türkiye egemen sınıflarının hükûmetinin illegal koşullarda çalışmak zorunda bıraktığı Türkiye Komünist Partisi'nin 1. Kongresi, 16 Ağustosu 17 Ağustosa bağlayan gece başlamıştır. Kongre dünya proletarya devriminin öncüsü Komintern'i selamlamakta ... proletaryası ile Doğu'nun genç işçi sınıfı, emekçileriyle emperyalizme, kapitalizme ve onların Doğu'daki ajanlarına karşı mücadelede sıkı işbirliği yapacağına inanmaktadır. Emperyalizmin boyunduruğundan kurtulma ve Doğu emekçilerinin kurtuluşu Kongre'nin kanısına göre ancak dünya komünist proletaryanın öncülüğünde Doğu'nun işçi ve köylüleri tarafından sağlanabilir. Kongre Başkanlık Divanı, 17 Ağustos*[70]

* * *

Yukarıda aktardığımız Rusça belge şöyle devam ediyor:

> *İkinci oturum*
> *25/26 Ağustos saat 08.45*
>
> *Katılanlar:*
> *Ankara örgütü: Necati, Edip, Halil, İbrahim, Kemal, (Mehmet) Ali,*[71] *Akif, Ismail, Kadri, Salih, Ahmet, Nizamettin, Hilmi, Abdülkadir, Affan, (Fuat), (Müslim?)*
> *Kayseri: Osman usta, Halil, Tevfik*
> *Mersin ve Adana: Ahmet, Bekir ve Liman İşçileri Birliği Başkanı Hilmi (Gültekin?) (Ata Çelebi)*
> *Sivas: Ruşen Zeki*
> *Trabzon: ???*
> *Karahisar: Kenan*
> *Amasya: Lütfi [24 Ağustos'ta Eğitim Bakanlığınca Ankara'dan atılmış]*
> *Komintern Temsilcileri: J. Sadoul, S. Zorin, Michel ve Ahmet Cevat [Emre]*
> *Fransız KP'nden: [Marcel] Paz ve Magdeleine Marx Paz*
> *Rote Fahne Temsilcileri: Friedrich Akkerman ve Dyute Leonid*
>
> *Oturumu açan Salih Yoldaş, Komintern'den gelen delegelerin Prezidyumun fahri üyeleri seçilmelerini öneriyor ve bu öneri oybirliğiyle kabul ediliyor. Alkışları, Salih Yoldaş güvenlik gerekçesiyle durduruyor.*
> *Sadoul Yoldaşın konuşması (Fransızcadan Nizamettin Yoldaş çeviriyor)*

70 *RGASPI*, f. 5, [illegible] 1, D. 2205, s. 4 (Rusça).

71 Leonid-Friedrich'in *Ankara 1922* adlı kitaplarında "dokuz dil konuşan ve anlayan Afrikalı zenci" (s. 57) dedikleri kişi; aşağıdaki sözlerine bakınız.

Yoldaşlar, Moskova'dan ayrılmadan önce Zinovyev Yoldaşla görüştüm. Türkiye Hükümeti'nin bir keresinde resmî TKF yoluyla Komintern'i aldatmaya uğraştığını, bunun yinelenmemesi için dikkatli olmanız uyarısında bulundu. Kongrenin bu toplantısında TKP ilk defa kuruluyor. Sizin Kongreniz yalnız Türkiye için değil, bütün Yakın Doğu ve dolayısıyla da bütün dünya proletaryası için büyük önem taşımaktadır. Komintern yolun uzaklığına ve engellerin çokluğuna karşın, Kongrenize diğer parti temsilcilerini ve Komünist basın mensuplarını gönderdi. Hükûmet size karşı tavır almakla, aslında TKP'ne büyük hizmette bulundu. Çünkü komünizm konusunda az bilgisi olan Türk işçi ve köylülerine Partinizin niteliğini gösterdi. Bütün komünist partileri iç burjuvazilerine karşı çetin bir savaş veriyorlar; fakat Doğu'da emekçi yığınları ulusal burjuvazilerinin yanı sıra kapitalist emperyalizm tarafından da sömürülüyor. Bu nedenle, yarı-sömürge durumunda olan ülkenizde ikili bir savaş yürütmeniz gerekmektedir. Komintern üç yıl boyunca Anadolu ulusal kurtuluş hareketini aktif bir biçimde destekledi. Başlıca amacı, özellikle İngiltere'nin başını çektiği emperyalizmin Doğu'da yok edilmesidir. Fakat Komintern, bunun yanında, emekçi yığınlarının ülke içindeki devrimci savaşını da ihmal edemez. Ülkenizde emperyalizmi yok edici bir yenilgiye uğratmakta çıkarları olan bütün sınıflarla, kendi iç burjuvazinize karşı mücadeleye bir dakika bile ara vermeksizin, uyum içinde hareket edebilirsiniz. Siz dünya devrimcilerinin kalbinden güç alan genç bir partisiniz ve ben eminim ki, Türkiye proletaryası ve köylüleri bütün gücünü TKP etrafında toplayarak başarınızı temin edecektir.

(S. Zorin'in sözleri)

Komintern'in Kongre çalışmalarınıza katılmasının iki amacı vardır:

1) *Hem Türkiye komünistlerine hem de Ankara hükümetine emekçi yığınlarının kurtuluşu için verdiğiniz savaşta yalnız olmadığınızı göstermek.*
2) *Rusya, Almanya, Fransa ve bütün Avrupa'da kanımız pahasına elde ettiğimiz deneyimleri genç TKP'ne ulaştırmak, örgütünüze maddî ve manevî yardımda bulunmak.*

Komintern bu Kongrenin yalnız Türkiye için değil, Yakın Doğu ve bütün dünya için taşıdığı önemin bilincindedir. Hükûmete ise, ancak emperyalizme karşı savaşa devam ettiği sürece destek olunabilir.

Genel oturum ve seksiyon çalışmalarınızda örgütsel program ele alındı. Bundan sonra önünüzde duran ödevlerin üstünde durulacak. Taktik savaşınızda işçi, köylü ve aydınları TKP içinde bir araya getirmeniz gerekiyor. Tarih beklemez. Ülkede üretici güçlerin gelişmesi bütün proletaryanın yararınadır ve ulusal devrim de buradan geçer.

Sadoul Yoldaş, Prezidyum ve Komintern adına, bundan sonra oturumun yönetimini Türkçe bilen Cevat Yoldaşa veriyor. O da, Kongre fahrî başkanlıklarına Lenin, Troçki ve Zinovyev'in seçilmelerini öneriyor ve bu öneri oybirliğiyle kabul ediliyor. Cevat Yoldaş zaman darlığı nedeniyle, komisyon raporcularına 15'er, konuşmacılara 5'er dakika söz hakkı tanındığını belirttikten sonra, Kongre çalışmalarının mutlaka bu gece tamamlanması gerektiğini vurguluyor. Biz temel olarak programı da, komisyonların tez ve kararlarını da kabul ederek, onların ayrıntılarıyla işlenmesini yeni seçilecek MK ve sekreterliğe bırakacağız. Programa son halini, KEYK'in Doğu Bölümü ile sizin Komintern IV. Kongresi'ne katılacak delegeleriniz verecektir. Bu önerilere göre, oybirliğiyle kabul edilen oturum gündemi şöyle saptanmıştır:

1. *Kutlamalar,*
2. *Program komisyonu raporu,*
3. *Doğu komisyonu raporu,*
4. *İç ve dış durum üstüne rapor,*
5. *İşçi sorunu üstüne rapor,*
6. *Tarım sorunu üstüne rapor,*
7. *Teşkilât komisyonu raporu,*
8. *Diğer sorunlar.*

Kongreyi selâmlamak üzere Marcel Paz Yoldaşa söz veriliyor (Fransızcadan çeviren Nizamettin Nazif):

> *Yoldaşlar, Fransız proletaryası bugün Komintern'in kızıl bayrağı altında birleşen TKP'ni kutluyor. Yaşasın Üçüncü Komünist Enternasyonal ve TKP.*

Friedrich Akkerman Yoldaşın konuşması (Almancadan çevirenler Tekin ve Nizamettin Nazif):

> *Alman Komünist Partisi adına, TKP'nin birinci kongresini en sıcak duygularla selâmlıyorum. Kongreniz bana bizim partimizin önceki kongrelerini hatırlatıyor. O da illegal olarak sizin gibi gizli çalışıyordu. Ama bugünkü büyük Alman Komünist Partisi o ilk çalışmalarından güç kazandı. Alman emperyalizmi karşısında, AKP'nin doğru tutumuyla zorlukları yenmeye alıştık. Konuşmama son verirken, Avrupa proletaryasının ve örgütlerinin desteğini sizlere iletiyorum. Avrupa emekçileri sizinle işbirliği içinde emperyalizme karşı koyabilecek ve baskısını yok edebilecektir.*

Magdeleine Marx'ın konuşması (Fransızcadan çeviren Nizamettin Nazif):

> *Yoldaşlar, Kanada ve Fransa Komünist Partileri adına sizlere sıcak selâmlarımı sunuyorum. Son zamanlarda İstanbul'daydım. Orada Anadolu Kurtuluş Savaşının anlam ve önemini anladım. İstanbul'daki komünist yoldaş-*

larımızın çalışmalarına tanık oldum. Onların temsilcilerinin de yakında sizin parti çalışmalarınıza katılacağını umuyorum.

* * *

Komisyon raporlarına geçiliyor. Nâzım'ın teşkilât durumu konusundaki raporu, tezler ve kararlar tartışmasız, oybirliğiyle kabul ediliyor. Fuat ve Ahmet yoldaşlar program komisyonu raporunu okuyup, tasarıda milletvekilleri gibi, yerel şûraların üst organlarındaki yöneticilerin de bürokratlaşmalarını ve yığınlardan kopmalarını önlemek için geri çağırma [recall] hakkının tanınması yolunda bir değişiklik öneriyorlar. Başka değişiklik önerileri de gelince, Prezidyum bunların yazılı olarak MK'ne verilmesini kararlaştırıyor.
Programın MK redaksiyonundan ve KEYK onayından sonra yayımlanmasına karar veriliyor. İşçi sorunu ve sendikal hareket konusundaki raporu Hilmi yoldaş okuyor. Birkaç işçi delegesi söz istiyor.

Mehmet Ali: Yoldaşlar, ben 18 yaşımdan beri çeşitli üretim dallarında sıradan bir işçi olarak dünyayı dolaştım. Yedi yıldır da nitelikli demiryolu işçisi olarak Türkiye'de çalışıyorum. Avrupa ve Asya işçileri arasında ölçülemeyecek kadar büyük bir yaşam farkı var. Onlar sendikalarda örgütlü ve kendi kurtuluşlarını elde edecekler. Biz diğer ülke işçilerinin de yardımıyla, bütün Asya işçilerini amansız bir mücadelede birleştirmeliyiz.

Necati: Biz, hastalık sonucu işe gelemeyenlerin gündeliklerinin ödenmesini istiyoruz. Tatil günleri için de ücret ödenmelidir.

Prezidyum, bütün bu sorunların ele alındığını belirtiyor. Tezler ve kararlar oybirliğiyle kabul ediliyor.
Hikmet yoldaş Tarım komisyonu raporunu okuyor. Ona göre, Anadolu'da topraksız köylülerin oranı yüzde 8'den fazla değildir ve tezlerde yanlış yapılmıştır. Cevat yoldaş ise bu oranın doğru olduğunu, sayıların Trabzon'da kontrol edildiğini belirtiyor. Küçük köylü üretimi konusundaki tezler iyi aydınlatılmış bulunuyor. Tarım sorunu konusundaki tezler oybirliğiyle kabul ediliyor.
Michel yoldaş, teşkilât komisyonu çalışmalarını kısaca rapor ediyor. Gültekin ve Hilmi yoldaşlar, bu çalışmaları değerlendiriyor. Yayın sorunları alt-komisyonuna değiniliyor. "Bu konuya çok az temas edildi. İlk çalışmalarınız döneminde, komünist basın yoksa, hiçbir şey yapılamazdı. Alt-komisyon çalışmaları sonuçları da okunmalıdır."
Nizamettin: TKP günlük bir gazete çıkarmalıdır. Bu, geniş emekçi yığınlarına propaganda yapılmasını sağlayacaktır. Yeni Hayat *dergisi ikincil önem taşıyor. Maddî bakımdan dergi yapılan harcamaları kaldıramaz. Michel yoldaşın önerdiği alt-komisyon kararları tartışmasız kabul edilmelidir.*
Cevat: Nizamettin yoldaşın görüşü doğrudur. Fakat iyi bir dergi de faydalıdır. Ne yazık ki, şimdiye kadar bu yönde birşeyler yapılamamıştır. Gazete çıkarmaya gü-

cümüz yetmez. Bence yayın için Mersin'de bir matbaa olmalı. Yeni Hayat *ile* Doğru Öz *iyileştirilmeli; mümkün olduğunda Zonguldak'ta bir günlük gazete çıkarmalı. Daha sonra basınımızı genişletebiliriz.*

Mersin'de yayımlanan Doğru Öz'ün *başyazarı olan Ata yoldaş gazetenin giderek artan etkisine işaret ediyor ve güçlendirilmesi gerektiğini vurguluyor.*

Teşkilât sorunları raporu, iki çekimser oya karşı çoğunlukla kabul ediliyor.

Oturuma yarım saat ara veriliyor. Gece saat 01.30'da oturum yeniden başlıyor.

Cevat Yoldaş: Gündemde, gelemeyen yoldaşların yerine yeni MK üyeleri seçimi var. Program vb. metinler üstünde kademeli tartışmalar yapılması öneriliyor, ama zaman çok sınırlı. Komintern, size bu programı bir tasarı olarak kabul etmenizi teklif ediyor. Kongreden sonra MK bunları geliştirecektir.

Prezidyumun önerisi 3 karşı oy ve çoğunlukla kabul ediliyor.

Cevat Yoldaş: MK için iki öneri var – ya eski seçimleri tamamlayacağız, yani gelemeyen iki yoldaşın yerine yenilerini seçeceğiz ya da seçimleri tümüyle yenileyeceğiz.

İlk oturumda bazı delegelerin hazır bulunmamaları nedeniyle, 12'ye karşı 16 oyla seçimlerin yenilenmesi kararlaştırılıyor. Aday listesinin hazırlanması için on dakika veriliyor.

Ata yoldaş, adaylar arasında eski-yeni farkının gözetilmemesini savunuyor. Cevat ise deneyimin önemini vurguluyor.

Komisyon kararı uyarınca, MK 9 kişiden oluşacak.

Prezidyumun önerdiği adaylar: Salih, Necati, [Demiryolu makinisti, Sosyalistlerden gelme] Edip, [Demiryolu İşçisi Arap-Siyah] Mehmet Ali, Hilmi, Muhiddin, Cevat, Kenan ve Nâzım.

On iki imzayla verilen listedeki adaylar: Nâzım, Affan, Kenan, Tevfik, Edip, Ata, Mehmet Ali, Necati ve Ruşen Zeki.

İlk listenin oylama sonuçları: Cevat 25, Nâzım 20, Mehmet Ali 20, Edip 20, Hilmi ve Kenan 18'er, Salih ve Necati 17'şer, Muhiddin 10.

İkinci listenin oylama sonuçları: Affan 17, Ata 20, Tevfik 8, Ruşen Zeki 14.

Aynı sayıda [17'şer] oy alan adaylar için yapılan ek oylama sonuçları: Salih 20, Affan 15, Necati 11.

MK şöyle oluşuyor: Salih, Cevat, Nâzım, Mehmet Ali, Edip, Hilmi, Ata, Kenan ve Affan. Aday üyeler: Necati, Muhiddin ve Ruşen Zeki. Michel yoldaşın önerisiyle, Bekir, Ahmet ve Komünist Kadınlar Konferansı'nda seçilecek bir kadın.

Michel Yoldaş: Birinci oturumda alınan kararlara geri dönmeksizin, Moskova Kongresi'ne gönderilecek delegeler seçiminin onaylanmasını ve Cevat yoldaşın da karar oyu sahibi olarak bu delegelere katılmasını öneriyorum. MK buradaki çalışmaları aksatmama koşuluyla daha kimlerin gönderilmesi gerektiğini kararlaştıracaktır.

Bu öneri, 2 çekimsere karşı 24 oyla kabul ediliyor.

Cevat Yoldaş: TKP'nın III. Enternasyonale katılması ve 21 koşulun kayıtsız-şartsız kabul edilmesi konusunda MK'nin aldığı eski kararın burada onaylanması öneriliyor.

Teklif tartışmasız, oybirliğiyle kabul ediliyor.
Komintern'in kutlanması ve TKP kongre çalışması konusunda bilgilendirilmesi kararlaştırılıyor. Kapanış konuşması için Zorin Yoldaşa söz veriliyor.

Zorin Yoldaşın Kapanış Konuşması: 25/26 *Ağustos saat 01.25 [bu kayıt herhalde yanlıştır – oturuma ara verildikten sonra, 01.30'da yeniden toplanılmıştı!]*

Yoldaşlar, Kongremizi kapatmadan önce, bir dizi kararın oybirliğiyle alınması gereğine dikkatinizi çekmek istiyorum. Bundan böyle aldığınız kararlar, kâğıt üstünde kalmamalı, hayata geçirilmelidir. Bunların hayata geçirilmesinin iki şartı vardır: Kendinizi güçlendirmelisiniz ve düşmanlarınızı zayıflatmalısınız. Ödevimiz, bunun yolunu bulmaktır. Emekçi kitlelerini kazanmak, onları ve kendimizi yetiştirmekle güç toplayıp dikkatli ve ustalıklı bir savaşla düşmanı zayıflatabiliriz.
Düşman sizden daha güçlüdür. Onun için konumunuzu adım adım ilerleteceksiniz. Anadolu bir sanayi komünist partinizi kuvvetlendirirken, bir yandan da işçileri sendikalarda örgütleyip güçlendirmeniz gerekiyor. Bunu yaparken acele etmelisiniz. Çünkü Avrupa kapitalizmi, sizin sendikalar örgütlemenizden önce burada güç kazanırsa, Türkiye işçilerinin savaşımı on kat zorlaşacaktır. Onlar sendikalara kendi ülkelerinde zor tahammül ederken, sömürge olarak gördükleri bu ülkede hiç tahammül edemezler. Bu nedenle, Türkiye'de Sendikalar Birliği yabancı sermaye ve onun emir kullarının egemen olmasından önce kurulmalıdır. Ve bu birliğin yönetimi, her sanayi dalında kendi hücre örgütleri bulunması gereken TKP'nin elinde olmalı.
İşçilerden sonra, köylülere ve emekten yana tutum alan aydınlara dikkat etmelisiniz. Çok dağınık olan köylüler arasında çalışmak zor olmakla birlikte, onlar şu anda en çok eziyet çeken sınıftır. Köylülere bunun nedenlerini anlatmalı ve kurtuluş yollarını göstermelisiniz. Onların tek dostlarının işçiler olduğunu anlamalarını sağlamalısınız. Şu sırada toprakları yağmalanıyor ve köylüler toprak ağalarının pençesine düşüyor. Tarım, kadınlar ve çocuklar tarafından en ilkel yöntemlerle yapılıyor. Kuraklık gibi bir iklim sorunu olursa, müthiş bir kıtlık baş gösterecek ve bulaşıcı hastalık salgınları çıkacaktır. Tehlike karşısında sesinizi yükseltmeli ve köylülere tek kurtuluş yolunun proletaryayla birleşmeleri olduğunu anlatmalısınız.
Türkiye aydınlarını biz iki bölüm halinde değerlendiriyoruz. Şimdi ülkenin kaderine egemen olanlar (feodal aristokrasi), kendilerini Allah'ın elçileri sayıyorlar. Onlardan fazla söz etmemiz gerekmiyor. Kongremizi gizliliğe zorlamaları, kendilerini açığa çıkarmıştır. Emekçi aydınlar da feci durumdalar. Emperyalizme karşı savaş sloganlarını içtenlikle benimsemişler, ama bunun uygulamada ne anlama geldiğini kısa sürede öğrenince, hayal kırıklığına uğrayabileceklerdir. Belki, kültür sahibi olmak için değil, egemen beylere ayak uydurabilmek için, çocuklarına yine Fransızca ve Fransız görgü kuralları

öğretmek isteyecekler. Aslında bu aydınlar, kendilerinin ve ülkelerinin maddî durumunun iyileştirilmesi yolunda işçi ve köylülerle birlikte savaşıma katılmalıdırlar. Şimdiki koşullarda onlara böyle bir hamle yapma hakkı verilmiyor. Ama siz onları kazanmalı, ancak Türkiye işçi ve köylüleriyle birlikte ülke yönetimini etkileyebileceklerini kendilerine anlatmalısınız.

Dış politika sorunu, en karmaşık ve nazik bir noktadır. Şu anda, Türk hükümeti müstereddit bir noktada, politikasını henüz netleştirmedi. Rusya'yla daha uzun zaman dostluk içinde kalacak. Bununla birlikte, biz Türkiye hükümetinin Batı Avrupa'yla ilişkilerinin de daha iyi olması gerektiğini düşünüyoruz. Bunun anlamı, Türkiye'nin özgürlüğünü ve bağımsızlığını güvence altına alan ilişkilerin kurulmasıdır. Bu savaş yorgunu ülkenin barışa ihtiyacı olduğunu anlıyoruz. Ama bu, Türk işçi ve köylülerini Avrupa kapitalizmine teslim eden ve satan bir barış olmamalı. Barış görüşmelerine başlanması koşullarını kendi kanlarıyla yaratanlardan, dış politika konusunda hiçbir şey gizlenmemeli. Avrupa ülkeleriyle açık görüşmeler yapılmasında TKP çok ısrar etmelidir. Size kendi burjuva ve feodal zincirleriniz yeter; burjuvazinin emekçi yığınlarını çifte zincire bağlamasına meydan verilmemeli. Siz yarı-yasal durumdasınız. Şu anda hükümeti yıkmaya hazırlanmıyorsunuz. Her zaman dikkatle hareket ettiniz ve düşüncesiz ve zamansız provokasyonlara fırsat vermediniz. Gelecekte de, bu ihtiyatlı taktiği uygulamalısınız. Fakat ülke içinde emekçilerin durumlarının düzeltilmesi için girişmeniz gereken etkin savaşımda elleriniz bağlı olmamalı. Sizin bu konudaki nefretinizi anlıyorum. Ama sizi uyarmak isterim: emperyalistlerin bu ülkedeki etkisi pekişirse, sizi daha ağır günler bekleyebilir. Tamamıyla yasadışılığa itilebilirsiniz. Biz Rusya'da illegalitenin ağırlığını çok taşıdık. Fakat gördüğünüz gibi, şimdi sapasağlam karşınızdayız. Zafer kazanan biziz. Bizi yasadışına sıkıştıranlar ise derin toprağın altındalar. Hayal kırıklığına düşmenize gerek yok. En iyiye hazır olmalısınız. Onu elde etmek sizin için daha kolay olacak, çünkü Rusya işçi sınıfı gibi bir müttefikiniz var. Bütün gücünüzle ülkenizin bağımsızlığı için savaşıyorsunuz. Bu savaş kaybedilirse, sizler için kötü günler o zaman başlar. Böyle bir akıbetten kurtulmak, her şeyden önce size bağlı.

Birlik içinde olursanız, hizipçiliği mutlak yenersiniz. Genç örgütünüz amaçlarına erişecektir (Komintern gelecekte de, hizipçilik ve kişilik temelinde entrika ve tartışma yaratanlara partiden çıkartma cezasını verecektir). Şimdiki güç durumunuz uzun sürmeyecektir.

Türkiye'de egemen sınıfların şimdiki politikası, bana "Buridan'ın Eşeği" hikâyesini hatırlatıyor. Buridan'ın eşeği, iki tarafına eşit uzaklıkta konmuş samanı hangi taraftan ve ne zaman alacağını bilemediği için açlıktan ölmüştü. Kendilerini o eşekten daha akıllı sanarak hem sağdan hem soldan yiyenlerin sonu da, eşeğinkinden daha parlak olmayacaktır. Politikada eşek olmak, eşeklerin en akıllısı da olunsa, ölüme gitmek demektir. Atlar da daha iyi bir konumda değildir. Eski bir halk hikâyesine göre, günah-

kâr bir generalle bir asker öteki dünyada bir araya gelmişler ve kurnazlıkla cennete girmek istemişler. Savaşta ölenlerin doğrudan cennete gittiklerini duymuşlarmış. Şu oyuna başvurmuşlar: Asker at gibi eğilip generali sırtına almış, kahraman savaşçı geçinen general de kapıya doğru atı koşturmuş: "Şimdi savaş alanından geliyorum," demiş, "Ben ve atım tümenleri kurban ederek daimi mutluluğu hak ettik." Kapıcının sesi gelmiş: "Sen, insan olan geç. Atlara cennette yer yok." Evet, atların ne öbür dünyada, ne de cennette yeri vardır.

Diyeceğim, daha iyi bir yaşam umuduyla, Avrupa emperyalizmi sırta bindirilmemeli. Doğu'da halkların bazen çok çekici masallara büyük önem verdiğini biliyorum. Ama şunu da biliyorum ki, halkın bilinci, Fransız ya da İngiliz generallerinin sırtlarına binmesine izin vermeyecektir. Onlar, bunu deneyecekler, elbette.

Cevat Yoldaş: Kongrenin kapanışında sizlere çok iyi bir yeni haber iletiyorum. Dünya öncüsü Lenin Yoldaşın sağlık durumu, şu anda iyiymiş. Doktorların tavsiyesi uyarınca çalışmalarına ara vermiş ve yakında yeniden çalışmaya başlayacağını umuyoruz. Kendisine sağlığının iyileşmesi için saygı ve iyi dileklerimizi içeren bir kutlama telgrafı göndermemizi öneriyorum.

Teklif büyük bir coşku ve oybirliğiyle kabul ediliyor. Saat 3'ü 5 geçe Kongre, Enternasyonal Marşı ile çalışmalarına son veriyor.[72-73]

* * *

Ankara'da THİF Kongresi Komintern murahhaslarının da katılımıyla yapılırken, Dr. Şefik Hüsnü gönderdiği aylık faaliyet raporunda Komintern IV. Kongresi ile ilgili olarak temsil sorununu gündeme getirip THİF'nın bunu yapmasına karşı olduklarını vurguluyor.

29 Ağustos 1922

KE Yakındoğu Seksiyonu Yönetimine

Değerli yoldaş,

(...)

1. İKG, Enternasyonal'in IV. Kongresi'nin programı hakkında pek az bilgi sahibi. Bildiği sadece gazetelerde yayımlanmış olanlar ve kendisine resmî bir davet bile henüz gelmiş değil. Ankara'daki Halk İştirakiyun Partisi ile kesin bir anlaşmaya varılmamış olduğundan, İstanbul'daki hemen hemen tüm komünist teşkilâtları hâlihazırda bir araya getirmiş olan İKG, kongrede kendisinin onlar tarafından temsil

72 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 477-497 (Rusça).

73 Tiflis *Zarya Vostoka*'da 25-27 Eylül'de çıkan 80 ve 82. sayılarda, ayın 18'inde gelen J. Sadoul ile S. Zorin'in Türkiye izlenimleri yer alıyor. Bkz. *TSA 1908-1925* , s. 693-694.

edilmesini kabul edemez. İstanbul ve Ankara delegasyonları, kongreden önce Rusya'da birleşme olanağına sahip olabilirler.

(...)

Komünist selamlarımızla,

İKG
Genel Sekreteri
O. Masdar
(İKG'nin Fransızca ve Osmanlıca Mührü) (İmza)[74]

* * *

30 Ağustos'ta Yunanlılar Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde mağlup edilip de Türk Ordusu İzmir'e doğru yürüyüşe geçince, Ankara'da bu başarıyı kutlamak için gösteri şenlikleri düzenlenmiştir. THİF da, bu törenlerde parti adına konuşmak üzere Salih Hacıoğlu'nun görevlendirildiğini düzenleme kuruluna bildirmiş ve katılma izni istemiştir. Golman'ın aşağıda alıntılayacağımız 7 Eylül tarihli raporundan anlaşıldığına göre, TBMM'nde yapılan törene katılma izni verilmiştir.

Dünyanın bütün **emekçileri ve mazlum** halkı birleşiniz.
Ankara 3-9-1922
Adet 35

Tezâhürât Heyet-i Tertibiyesine
Şanlı ordumuzun ihrâz etmekte olduğu mütevâli muzafferiyetlerden mülhem **olarak halkımızın icra eylediği** tezâhürata Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez-i Umûmisi **de can ve gö**nülden iştirak ettiğinden Fırkamız namına söz söylemek **üzere** tayin olunan **Salih** arkadaşın hatipler meyanına **idhalini** rica eyleriz.

İmza[75]

* * *

Azerbaycan dilinde *Kızıl Şark*'ın ilk sayısında THİF Kongresi'yle ilgili olarak Ahmed Cevat'ın aşağıdaki yazısı yer alıyor:

TÜRKİYE'DE KOMÜNİZM HAREKETİ

Bu yıl Ağustos'un 15'inde Ankara'da Türkiye Komünist Fırkası'nın Birinci Kurultayı vâkî oldu.[76] Kurultaya giden Ankara'da bir nice komünistler hab-

74 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, [redacted] No: 188-193 (Fransızca).

75 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 25_36, Belge No: 47 (Eski Türkçe).

76 Bilindiği gibi, Ahmed Cevad [Emre] Eylül 1920'de yapılan TKF Kongresi'ne de katılmış ve Mustafa Suphi'lerin Türkiye'ye dönüşünden sonra oluşturulan Dış Büro'da da yer almıştır. Ancak di-

se alınmışdı. Devletî zavod [fabrika] ve i'malât-hânelerden seçilip gönderilmiş nümâyendelerin kongrede iştirak etmesi için işden âzât edilmelerine hükümet yol vermemişti. Ancak bu gibi engellere bakmayarak seçilmiş nümâyendelerin 80 faizi kurultayda iştirak ediyordu.

Türkiye fa'alelerinin 52 faizinden ibaret olan bu en anlaklı ve en açık fikirli fukara-yı kâsibe unsurlarının Türkiye Genç Komünist Fırkası'nda uzv oldukları bu fırkanın gelecekde ne kadar güçleneceğini açık-aydınca gösteriyor.

Türkiye komünistlerinin, hususan en yakın zamanlarda, pek ağır bir vazifesi vardır. Mültecilerin isbat ettiğine göre, Ankara'nın muzafferiyetine başlıca sebeb, bütün halkın umumî milli şi'arlar etrafında toplandığıdır. Milletçiler barıştıktan sonra hükümeti ellerinde saklayıp öz sınıfî maksad ve fikirlerini yürütmek için zahmetkeş ahalinin millî hissiyatından istifade etmek niyetindedirler.

Memleketin hâzırdaki siyasî şeraitini göz önüne alıp yeni merkezî komitesi muzafgeriyet münasebetiyle millî hükûmeti tebrik etti ve dedi ki, İstanbul mes'elesinde cihangirler tarafından hükûmet engellere karşı gelirse fırka hükûmete elinden gelen kömeği [yardımı] çekinmeyecektir. Türkiye Komünist Fırkası biliyor ki, Ankara hükümeti cihangirleriyle açık açığa apardığı mübârezede zahmetkeşler mezkûr hükümete her türlü yardımda bulunmalıdır. Böyle hareket hem de Komünist Beynelmilel'in 21'inci şartındaki 8'inci maddeye dahi uygundur.

İstanbul da dahil olduğu halde, bütün Türkiye büyük sanayide (demiryolları, vapurlar, fabrikalar, madenler ve ilâh) çalışan 50.000 nefere dek işleyen vardır. Bunlardan çoğunun hele imdiye dek kend [köy] ile alâka ve rabıtası vardır. İster ruh ve ister vaziyet nokta-i nazarından bütün-bütüne fukara-yı kâsibe sıfatını kabul eden bu işçilerin sayısı bir nice nefere varıyor.

İşçiler arasında sınıfî bilg [bilinç] artıyor ve bunlar mübarezeye hazırlaşıyorlar. Hattâ 1921'inci yılda İstanbul'da muvaffakiyetli ta'tilleri olmuş ve bu ta'tillerde 8 binden 10 bin nefere gibi fukara-yı kâsibe iştirak etmişdir.

Bu âhir vakitlerde İstanbul'daki Türk komünistleri İstanbul fa'alelerinin teşkilât işlerini bütün-bütüne ellerine alınak istiyorlar. Devletî fabrika ve demiryollarındaki fa'aleler ile sıkı rabıtaya girişmiş Anadolu komünistleri ise Eskişehir'de, Mersin'de ve Adana'da güçlü bir faale teşkilâtları yapmakdadır. Hemçünin bunlar Türkiye kendileri ve kendi zahmetkeşleri ile de sıkı alâka bağlamışlardır.

Bu yakın yıllarda Türkiye sanayi'i pek sür'atle terakkî edecektir. Ecnebi kapitalin ettiği hücum ve Türkiye mes'elesi üstünde dünya kapitalistleri arasındaki rekabet burasını artık sübût ediyor.

Her iki düşmandan –hem vatandaki ve hem de hâricî– halâs olmak ve zahmetkeşlerin beynelmilel burjuvaziya ile başlayacağı mübarezeyi şerefle başa yatırmak için, Türkiye Komünist Fırkası Türkiye zahmetkeşlerini mu'ayyen bir merkez etrafında toplaştırmalıdır.[77]

ğer birçok belgede olduğu gibi burada kendisi de THİF Kongresi'ni, "TKF'nın Birinci Kurultayı" olarak anmaktadır.

77 *Kızıl Şark*, İçtimâî, İktisadî, Siyasî ve Edebi mecmuâ, Ayda bir defa çıkar, R.S.F.S.C. Halk Milletler Komiserliği cenbindeki Şark neşriyatıdır, Moskova, 1922.

4. THİF Kongre Delegelerinden 20'siyle Yapılan 18 Sorulu Anket[78]

	sanat sınıf	eserler	hangi meselelere vakfınız	ne gibi işler yaptınız	ahval-i ruhiye nasıldır	ceza gördünüz mü	tahsil	lisan	Sair sanat	askerlik	hangi memleketleri bilirsiniz	müteahhil	hangi teşkilata girdiniz	Başka fırkalarda intisabınız var mı	inkılabçı işçi teşkilatlarında bulundunuz mu	Hayat-ı Siyasiye Hakkında Tarihçe	Niçin Komünist Oldunuz?	yirmi bir şart
İsmail - Ankara	amele, mürettib, ekmekçi	bazı Türkçe eserler	-----	-----	ahval-i ruhiye fakirlerde iyi zenginlerde aleyhtar	hayır	ibtidaî	bilmez	Ekmekçilik	bulunmadım	Anadolu bazı memleketleri	0	Ankara merkezine	yok	Hayır	(uzun bir tarihçesi yok)	Komünizm bütün dünyayı kardeşleştirecek, İnsanlığa hizmet edecek işçilere hayat verecek	kabul
Edib - Ankara	amele	Şark ili, Fransızca eserler, Gençler Dünyası	-----	propaganda, Yeni Hayat'a Muavenet	şimendifer amelesi muhiti bu hayattan usanmış ve dâda müheyya	bir müddet tevkif	idadî	Bulgarca	saraç	bulundum	Bulgarya, Azerbaycan, Gürcistan, Acemistan	4	Ankara merkezine	Bulgar dar Sosyalist Fırkasına, Sosyal Demokrat Partisine	Evet	Selanik'te Sosyalist Fırkasına bilahare Dar Sosyalist ve Sosyal Demokrat Fırkasına	Komünizm bütün dünyayı kardeşleştirecek İnsanlığa hizmet edecek işçilere hayat verecek	kabul

78 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 21, Klasör: 27_36, Belge No: 73-77 (Eski Türkçe).

	sanat sınıf	eserler	hangi meselelere vakıfsınız	ne gibi işler yaptınız	ahval-i ruhiye nasıldır	ceza gördünüz mü	tahsil	lisan	Sair sanat	askerlik	hangi memleketleri bilirsiniz	müteehhil	hangi teşkilata girdiniz	Başka fırkalarda intisabınız var mı	inkılabçı işçi teşkilatlarında bulundunuz mu	Hayat-ı Siyasiye Hakkında Tarihçe	Niçin Komünist Oldunuz?	yirmi bir şart
Ahmed – Ankara	Muallim	yok	arazi, din, milliyet, ve para meseleleri	Propaganda	fukara muhitinde ahval-i ruhiye iyidir.	taklib-i hükümet cürmüyle beş sene kürek	darülmuallimin	hayır	hayır	bulundum (harp madalyası)	Ankara muhiti, İstanbul	0	Ankara merkezine	yok	hayır	Hayat-ı siyasiyesi Komünist fırkasından başlıyor.	Hayat-ı beşerdeki müsavatı temin maksadıyla	kabul
Hilmi – Ankara	inkılabçı, emekçi	Komünizm Elifbası ve bazı eserler	mazlum beşeri komünizm kurtaracak	propaganda, beyanname	ahval-i ruhiye komünizme teşne	taklib-i hükümet cürmüyle beş sene kürek	idadî 4 sınıf	hayır	makinistlik	bulundum	Edirne, Anadolu kısmen, Bulgaristan	5	Ankara merkezine müessislerden	hayır	hayır	Hayat-ı siyasiyesi Komünist fırkasından başlıyor.	Köhne hayatı bırakarak yeni bir hayat kurmak için komünist oldum	kabul
Osman - Kayseri	amele, demirci	yok	mazlum beşeri komünizm kurtaracak	Kayseri Merkezinin teşkili	ahali çok mutaassıp	hayır	idadî 4 sınıf	hayır	hayır	bulundum	Anadolu ve Rumeli kısmen	5	Kayseri	hayır	hayır	Hayat-ı siyasiyesi Komünist fırkasından başlıyor.	amele sınıfının gâsıplardan kurtarılması	kabul
Tevfik - Kayseri	muallim	yok	tezler, fırka programı	propaganda	ahali lakayddır.	hayır	darülmuallimin	hayır	muharrirlik	bulundum	Anadolu kısmen	5	Ankara	İttihad Terakki	hayır	...nin ittihad ve terakki ve bilahare Komünist fırkası	aldananlar ile aldatanlar arasında adalet tesisine; istismara karşı konmak içln	kabul

	sanat sınıf	eserler	hangi meselelere vâkıfsınız	ne gibi işler yaptınız	ahval-i ruhiye nasıldır	ceza gördünüz mü	tahsil	lisan	Sair sanat	askerlik	hangi memleketleri bilirsiniz	müteehhil	hangi teşkilata girdiniz	Başka fırkalarda intisabınız var mı	inkılabçı işçi teşkilatında bulundunuz mu	Hayat-ı Siyasiye Hakkında Tarihçe	Niçin Komünist Oldunuz?	yirmi bir şart
Bekir - Mersin	komisyoncu	yok	vâkıf değil	Hamallar arasında propaganda	ahval-i ruhiye teşkilata müsaid	hayır	idadî	hayır	hayır	bulundum	İzmir havalisi	5	Mersin	hayır	hayır	fırkaya duhulünden başlıyor	fukarayı halkın refahını ancak komünizm tesis edecek	kabul
Tokad - Lütfü	çiftçi	yok	halk birliklerine	halkta birlik hislerini uyandırdım	ahval-i ruhiye mütegallibenin zulmünden kurtulmaktır.	hayır		hayır	hayır	bulundum	vilâyât-ı şarkıye, Adana Arabistan havalisi	12	Tokad	hayır	Bulgar Komünist İnkılabçı Teşkilatında	Meşrutiyet İnkılabı için çalıştıktan sonra istifa çiftçilikle iştigal	sermayenin zulmüne karşı konmak için	kabul
Tekin - Kayseri	muallim, dişçi	Almanca birçok eser	arazi meselesini	propaganda	mutaassıp	evet	darülfünun	Almanca	hayır	bulunmadım	Bulgarya	0	Kayseri	Bulgar Sosyalist Fırkasında	Türkiye İşçiler Birliği	Üç sene devam ediyor.	beşeri komünizm kurtaracağına kani olduğum için	kabul

	sanat sınıf	eserler	hangi meselelere vakıfsınız	ne gibi işler yaptınız	ahval-i ruhiye nasıldır	ceza gördünüz mü	tahsil	lisan	Sair sanat	askerlik	hangi memleketleri bilirsiniz	müteehhil	hangi teşkilata girdiniz	Başka fırkalarda intisabınız var mı	inkılabçı işçi teşkilatlarında bulundunuz mu	Hayat-ı Siyasiye Hakkında Tarihçe	Niçin Komünist Oldunuz?	yirmi bir şart
Necati - Ankara	amele, şimendiferci	Fransızca ve Almanca bazı eserler	işçiler birlikleri meselesini	propaganda, makaleler	komünizm efkârının neşri kolaydır.	(18 sene katl maddesinden)	idadî	biraz Fransızca	perûkârlık	hayır	Anadolu kısmen	4	Ankara	Sosyalist Fırkasına, İstanbul Komünist Partisine	İmalat-ı Harbiye hastahanesi	sosyalist fırkasına duhulünden başlıyor.	Hayatın bütün acılıklarını nefsimde gördüm. Bundan kurtulmanın çaresini komünizmde buldum	kabul
Halil - Ankara	amele, tesviyeci	----		propaganda	gençler mütemayil, ihtiyarlar müstenkifdir.	hayır	idadî	biraz Fransızca	Motorculuk, börekçilik	askeri sanayi mektebinde	Anadolu garbı	0	Ankara	hayır	Almanya İşçi Teşkilatlarında	Fırkanın	Hayatın bütün acılıklarını nefsimde gördüm. Bundan kurtulmanın çaresini komünizmde buldum	kabul

	sanat sanf	eserler	hangi meselelere vakıfsınız	ne gibi işler yaptınız	ahval-i ruhiye nasıldır	ceza gördünüz mü	tahsil	lisan	Sair sanat	askerlik	hangi memleketleri bilirsiniz	müteahhil	hangi teşkilata girdiniz	Başka fırkalarda intisabınız var mı	inkılabçı işçi teşkilatlarında bulundunuz mu	Hayat-ı Siyasiye Hakkında Tarihçe	Niçin Komünist Oldunuz?	yirmi bir şart
[karalanmış] - Ankara	Amele, tesviyeci	Lenin'in Fransızca eserleri	propaganda	genç-ler mütemasil, ihtiyarlar müstenkifdir.	hayır	idadî	Almanca	elektrikçilik	askeri sanayi mektebinde	Anadolu Almanya	0	Ankara	Spartak Fırkasına	Almanya İşçi Teşkilatlarında	1917'de Spartak fırkasında.	iktisadiyat ve müsaimizden müstefid olmak için	kabul	
Ata - Mersin	muharrir	yok	Karl Marks'ın nazariyatına	neşriyat	halaskar kuvvete intizar ediyor.	Fransızlar habs etmiş	Darülfünun	Arapça, Acemce	çiftçilik	bulunmadım	Suriye	4	Mersin	hayır	Almanya İşçi Teşkilatlarında	--------- ---------	mazlum beşeriyetin halâsı için	kabul
Hilmi - Mersin	muallim	pek az risale	Manası anlaşılmış	-----	halaskar kuvvete intizar ediyor.	hayır	darülmuallimin	Arapça	muharrirlik	pek az	Anadolu	3	Niğde	hayır	Almanya İşçi Teşkilatlarında	--------- ---------	kapital ve emperyalizme karşı nefretimden	kabul
Ruşen	muallim	son eserler	halk ve köylü teşkilatına arazi mesailine	propaganda	halaskar kuvvete intizar ediyor.	Komünizmden dolayı iki defa (8) ay	darülfünun	biraz Fransızca	çiftçilik	hayır	Anadolu	6	Sivas	hayır	Almanya İşçi Teşkilatlarında	Sivas şubesinin teşkiliyle başlar	Mütefessih şekli idareye tebdil için	kabul
Kadri	agranom	pek az eser	beşeriyetin halâsı yollarına aid mesail	propaganda	halaskâr kuvvete intizar ediyor.	5 sene mahkûm	darülfünun	Arapça Fransızca	yok	hayır	Pire	8	Ankara'da	hayır		31 senesinden başlıyormuş.	cihan inkılabını yapabilmek için	kabul

	sanat sınıf	eserler	hangi meselelere vakıfsınız	ne gibi işler yaptınız	ahval-i ruhiye nasıldır	ceza gördünüz mü	tahsil	lisan	Sair sanat	askerlik	hangi memleketleri bilirsiniz	müteehhil	hangi teşkilata girdiniz	Başka fırkalarda intisabınız var mı	inkılabçı işçi teşkilatlarında bulundunuz mu	Hayat-ı Siyasiye Hakkında Tarihçe	Niçin Komünist Oldunuz?	yirmi bir şart
Muhiddin	tornacı, amele	bazı Fransızca eserler	imalat-ı harbiye kursu teşkili	irşada muhtaçtırlar	hayır	İdadî	Almanca	tesviyeci	(18) ay esaret	Almanya	6	Ankara'da	hayır	Alman İşçi Teşkilatlarında	26 dan	fukarayı halkın refahını temin etmek komünizm sayesinde olacağından	kabul	
Kenan	Baytar	Fransızca âsâr (Kapital)	propaganda	irşada muhtaçtırlar.	habs ve nefy	âlâ	Fransızca	müretiplik	evet	Anadolu Rumeli	3	Ankara'da	İttihad ve Terakki	23 den	fukarayı halkın refahını temin etmek komünizm sayesinde olacağından	kabul		
Behram	muallim	Felsefe, Sosyalizm, prensipler ve saire	cihan inkılabının meydana getirdiği avamil	işçi gazetesi neşri ve propaganda	irşada muhtaçtırlar	3 sene kürek	darülmuallimin	Fransızca, Bulgarca	muharrirlik	hayır	Bulgarya, Sırbiye	5	Eskişehir	İttihad ve Terakki		emekçilerin hukukunu istirdad için	kabul	
Adana - Lütfü	Bahçıvan	program	amele birliklerine	Bahçeciler Teşkilatı	halk hükümeti meydana getirmek istiyorlar	Fransızlar (6) ay habs etmiş	tali	Arapça	yok	Harpte bulundum	Suriye	4	Mersin					kabul

Bir numaralı anketin hülasası

1. Sınıf ve san'at:

Murahhasların % 50'si amele ve rençber sınıfına % 50'si münevverlere mensubdurlar.

2. Elinizde ne gibi eserler vardır?

Komünizm Elifbası, Komünist enternasyonal neşriyatından Lenin ve Zinoviyef'in Fransızca eserleri, Enternasyonal Komünistin zabıt ceridesi ve tezleri, Türkçe Gençler Dünyası, Yeni Dünya koleksiyonu, Şark İlli gazetesi;

3. Komünizme aid ne gibi mesaile vakıfsınız?

Ankara murahhaslarında İşçi Birlikleri, Marks nazariyatına, Köy teşkilâtına Tokat murahhaslarında Marks nazariyatıyla Halk Birlikleri mesailine. Amasya'da Marksizm'e vakıf arkadaşlar vardır.

4. Ne gibi işler yaptınız?

Ankara murahhaslarında propaganda, beyanname neşri, işçi teşkilâtları yapan arkadaşlar ile ve taşra murahhaslarından da heyet-i merkeziye teşkiline muvaffak olan arkadaşlar vardır. Cümlesi propagandada muvaffak olmuşlardır.

5. Bulunduğunuz mahallin ahval-i ruhiyesi nasıldır?

Umumiyetle birbirine benziyor. Anketlere nazaran umumiyetle fakir halk tabakası halaskâr kuvvete muntazır.[79]

Anket sorularına verilen yanıtlardan bir örnek:

Fırka şubesi şuralar sefaretinin geçtiğinden başladı. Upmal'a merbuttum. Orada bir irtibat memuru bırakmıştı. Onunla muhabere ediyorduk. Bilahare Halk İştirakiyun Fırkası'na rabt edildik.

Ankara'da teşekkülden sonra yapıldı. Şimdi de kooperatif şeklinde uğraşmak istiyorum.

920 Mayıs nihayetinde komünist teşkilâtı vücut bulmaya başlamıştı.

920 senesi Mayıs nihayetinde Şerif Manatof'un komünizm prensipleri ve Rus inkılabı hakkında verdiği konferans üzerine bir komünist fırkasının teşkili lüzumunu hissettim.

...[yırtık] Yoldaşın rehberliğiyle hafî komünist partisini teşkile muvaffak oldum. 14 Haziran 920 bu teşkilâtın tesis günüdür.

Başka fırkalar var mı?

İttihadçı, İtilafçı, gizli olarak

...

Müdafaa-i Hukuk

Gençler yurdu, İzmir yurdu, İslâm cemiyeti vardır.

Halk arasında sınıfların nokta-i nazarı nedir?

79 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 21, Klasör: 27_36, Belge No: 78 (Eski Türkçe).

Amele çiftçi taraftar küçük memurlar taraftar olmakla beraber müctenib
Fakir de sınıfta iyi, zengin sınıfta aleyhtar[80]

5. Kongre Ertesi

Kongre sürecinde 29 Ağustos 1922'de, Mersin'de Ata Çelebi'nin çıkardığı *Doğru Öz* gazetesinin başyazarı Hilmi Gültekin, Ankara'dan, Moskova'daki eski yoldaşı Ziynetullah Nevşirvanov'a, Marksizm çalışmak üzere, kendisinin ve karısının oraya aldırılması için bir mektup yollamıştır. Ziynetullah da 7 Ekim 1922'de bu mektuba destekleyici bir not ekleyerek KEYK'e iletmiştir.

ESKİ HAPİS ARKADAŞINDAN

Eski yoldaşım Ziynetullah Nevşirvanov'a

Altı ay Mersin'de kaldım. Niğde'de legal teşkilât kurma işi başarılamadı. Bu nedenle vicdanım beni ne yapıp edip Mersin'e gitmeye zorladı. Burada bir gençlik kulübü açmayı başardık. Kulübün faaliyetinin amacı, uluslararası emperyalizme karşı savaş ve yerli sermayenin gelişmesini engellemek (burada el yazısıyla bir soru işareti konmuş – ç.n.). Ben kulübün Yönetim Kurulu'ndayım. Kısmen de olsa, komünist ilkeler çerçevesinde çalışma olanağı veren kulüp tüzüğünü geçirmeyi başardık. Kulüp sendika ve benzeri değişik proleter teşkilâtları kurmaya yönelmek üzereydi. Ama, buradaki iktidar makamlarının tehdit ve kovuşturmaları buna ciddi bir engeldi. Kulübün komünist hücresi beni TKP'nin Ankara kongresine delege seçti ve ben Ankara'ya gittim. Kongrenin resmen yapılmasını hükûmet yasaklamıştı. Size bunun ayrıntılarını yazacak değilim. Komintern'in gönderdiği delegelerle görüştük. Zorin ve Sadul yoldaşların görüşlerinden çok yararlandık.

Bu mektubu Ankara'da yazıyorum. Birkaç gün sonra Mersin'e döneceğim. Siz, elbette ki, benim Marksçı bilgilerimi artırmak için can attığımı yazacaksınız. Ben Size bunu daha Niğde'de bulunduğum sırada bildirmiştim. Ama, karımın Mersin'de kalması, bu hayalimin gerçekleşmesini engelledi. Benim ve (benim gibi yazma okuması olan) karımın Moskova'ya alınmamız için yardımcı olmanı Sizden yoldaşça çok rica ediyorum. Eğer iki yıldır beslediğim bu dileğimi yerine getirirseniz, bana ve Türk proleterlerine büyük bir hizmette bulunmuş olacaksınız.

Eğer bu kutsal isteğim gerçekleşecek olursa, bunu bana Adana konsolosu Gorniy yoldaş vasıtasıyla Mersin'e bir telgraf çekerek bildiriniz.

Naci ve Edip yoldaşların Niğde'deki faaliyeti çok zayıf. Niğde yalnız legal Kayseri teşkilâtının yardımıyla teşkilâtlanabilir. MK'nin görüşü de budur.

Sana ve Cemile yoldaşa selamlarımı sunarım.

29 Ağustos.

Adresim şöyle: Mersin. Doğru Öz *gazetesi redaktörü HİLMİ GÜLTEKİN*

80 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 21, Klasör: 27_36, Belge No: 71 (Eski Türkçe).

* * *

ÖNERİM

Hilmi yoldaş dürüst yoldaşlardan biridir. 1921 yılından beri partinin illegal çalışmalarına katılmıştır. Daha sonra, Mersin'deyken üstü örtülü komünist gazete Doğru Öz *redaktörü sıfatıyla ve parti teşkilâtçısı olarak partiye çok büyük hizmetlerde bulunmuştur.*

Ankara'dan gönderilen yoldaşların Mersin'de görevlerini başarıyla yerine getirmesine büyük katkısı olmuştur. Hilmi yoldaş Marksizm öğrenimi görmeyi yürekten istemektedir. Kendisi genç, çalışkan ve yeteneklidir.

Bu bakımdan, onun eşiyle birlikte Moskova'ya alınması iyi olur. Bu nedenle kendisine maddi yardım yapılması gerekecektir.

7/10/1922

Z. Nevşirvanov[81]

7 Eylül 1922'de Golman, KEYK Doğu Bölümündeki Brike'ye ayrıntılı bir rapor göndermiştir. Bu raporda THİF Kongresiyle ilgili gelişmeler alabildiğine ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Kongre için gelen Komintern heyetinin başta Rauf Bey olmak üzere resmî çevrelerle yaptığı görüşmelerden Kongre delegelerinin iç ayrışmasına kadar birçok konuya açıklık getirilmektedir:

Bu posta ile size şunları yolluyorum:

1. *İki nüsha Kongre tutanağı ve kararlar (Rusça),*
2. *Birinci parti kongresi fotoğrafları,*
3. *Galiba elinize geçmeyen Bülten no. 2,*
4. *Yeni MK'nin hazırladığı bütçe,*
5. *TKP istatistik bilgileri,*
6. *Cevat'ın mandatı [mazbatası],*
7. *Sendikalar Enternasyonaline mektup.*

TKP Kongresinin gergin çalışmaları nedeniyle bir aylık bir haberleşme kopukluğundan sonra, bu, Ağustos ayı için kısa bir teşkilât raporu. Siyasal durumu, tutanaklardan öğrenebilirsiniz.

TKP Kongresi: Varolan siyasal koşullarda, Kongreye bu kadar büyük bir tarihsel rol oynama görevi düşeceğini tahmin edemezdik. Taşra delegasyonları gelmeye başlayıp da, resmî açılış sorunu ortaya çıktığında, hükümet ve burjuvazi bunu

81 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 307-308 (Rusça).

diline doladı. Olağanüstü tehlikeli bir durum doğdu. MK üyeleri resmî makamlara çağrıldı. Kongrenin yapılmaması için ikna edilmek istendiler. En sonunda, Aralov Yoldaşın Rauf Bey'le görüşmesine karşın, hükûmet resmen Kongrenin yasaklanması kararını aldı. Kongre binası polisle kuşatıldı ve üç kişiden fazla komünistin bir araya gelmesine izin verilmedi. Biz işimize devam ettik. Komisyonlar tez ve kararları son defa gözden geçirdiler. Kongrenin yasaklandığı gün, bütün güvenlik önlemlerimizi aldık. Kongre şehrin birkaç kilometre dışındaki bir yerde çalışmalarına başladı. Emniyet bunu gözünden kaçırdı. Ertesi gün ve daha sonra baskılar arttı. Bu durum, Kongreye gelebilmek için varını yoğunu satan delegelerin nefretini uyandırdı. Hükûmet MK'nden şunları istedi:

1) *Bütün delegelerin isimleri, geldikleri bölgeler ve bulundukları yerler,*
2) *Bütün TKP üyelerinin listesi,*
3) *Gelir ve giderler hesabı,*
4) *Bütün Kongre belgeleri,*
5) *Taşra örgütlerinin sayısı.*

24 saat içinde bu gibi 9 resmî belgenin teslim edilmesi isteniyordu.
Kongre yönetimi bu baskıya boyun eğmeme kararı aldı. Bazı delegelerin aşırı sert önerilerine karşın, kaba davranmamak için ikircimli bir cevap verildi. Aralov Yoldaş'ın ikametgâhında bir akşam yemeğinden sonra, tam bir yoğunluk içinde çalışan Kongrenin 3'üncü gününde Kayseri delegesi Osman Usta sokakta yakalandı. Kendisinden kimlik istenmiş, o da kimliğiyle birlikte delege kartını da çıkarmış. Bütün gece içeride tutulmuş. Burada, demiryolu işçilerinin Kongreye coşkun bir ilgi gösterdikleri görüldü. Mehmet Ali'nin yönetiminde protesto gösterisine hazırlandılar. Fakat biz KEYK delegasyonunun Moskova'dan hareket ettiğini öğrenince, durumun daha gerginleşmesini istemedik. Beyler ve paşalar tedirgindi. Kongre konusu Bakanlar Kurulu'nda iki kere ele alınmış. TKP Kongresi'nin ülkenin durumunu kötü etkileyeceği ve dış ilişkileri bozacağı konuşulmuş. Hocalar Rauf Bey'e heyetler göndermişler. O da Kongrenin aşırılıklara yol açmayacağını söylemiş. Basında komünistlere karşı eşi görülmedik bir saldırı başladı. Herkes her yerde Kongreden söz ediyordu. Taşrada Kongrenin yasaklandığı haberi yayılınca, geciken (Malatya heyeti gibi) bazı delegeler geri dönmüşler. İki Zonguldak temsilcisi gibi bazıları da hükûmet tarafından geri çevrilmişler. Kilikya temsilcisi Mehmet Kadri[82] *Kastamonu'da tutuklanmış. Zincire vurulup Ankara'ya getirildi, 5-6 gün tutulduktan sonra serbest bırakıldı. Mecliste gensoru hazırlanmış. Farklı görüşler vardı. 15-17 kişiden oluşan Solcu-Halkçılar, Kongrenin yapılmasından yanaydı. İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu buna karşıydı. Ali Fuat Paşa kendi grubunu toplantıya çağırdı. Delege avı başladı, yeni yeni talimatlar verildi. Ayın 20'sinde MK'nde çalışan bir görevli tutuklandı. Aynı akşam Nizamettin'in de tutuklanması kararlaştırılmış, ama biz onu Elçilikte sakladık. Aynı gece, Moskova'dan Ankara'ya misafirler geldi. Zorin*

82 Cevat'm onu Rusya'dan tanımasına rağmen, bizim de ona fazla güvenimiz yok (Golman'm notu).

yoldaşın Rauf Bey'le resmî-olmayan görüşmesinden sonra (özünü Zorin size anlatır), Kongrenin bizim başladığımız gibi devam edebileceği anlaşıldı. Aslında KEYK heyetinin bazı "çevreler"le yaptığı görüşmeler, hükûmetin tedirginliğine yol açmakla birlikte, [Ahmet] Agayev ve Yusuf Akçura bizi destekliyor gibi görünüyorlardı. Fakat üç gün sonra, her şey eskisine döndü. Yeni Hayat'ın matbaasında yapılan komünist gazetecilerin toplantısı, şehir polis amirinin emriyle basıldı ve dağıtıldı. Yönetimin bir ödünü olarak, kimlikleri açıklanan iki komünist öğretmenin Ankara'yı terk etmeleri önerildi. Biri bunu kabul etti, ama öteki –Ruşen Zeki– buna kesinlikle razı olmadı. Delegeler tedirgindi. Hükûmetin iradesine karşı, işçilerin koruması altında Kongrenin çalışmalarını sürdürmesi yolunda kışkırtmalar yapıldı. Bütün seksiyonlar çalışmalarını Çarşamba günü tamamlamıştı. Prezidyum, Ankara işçilerinin koruması altında Cuma günü Kongrenin parti binasında çalışmalarına resmen başlamasını kararlaştırdı. Biz delegelerle görüştük ve bu adımın atılmaması kararını aldık. Mersin ve Ankara gibi bazı heyetlerin yatıştırılması çok zor oldu. "Bırakın bizi dağıtsınlar" diyorlardı, "bırakın da bütün işçi ve köylüler bizim dipçikle dağıtıldığımızı öğrensinler." Fakat bu bir hata olurdu. Biz, son illegal oturumun ertesi günü yapılmasına karar verdik. Baskılar arttı. Hilmi, Askerî İnzibat Komutanının emriyle cepheye gönderildi. MK'ne TKP Kongresi konusunda her türden yayın yasağı emri geldi. Bu arada, cephede 14/15 Ağustos çarpışmalarından sonra genel taarruz başladı.

İkinci oturum 25/26 gecesi başladı. Delegeleri tartışmalarda zor zaptediyorduk. Bu arada, basında, misafirlere, özellikle de Cevat'a karşı azgın bir kampanya açıldı. RSFSC'nin Türkiye'nin iç işlerine karıştığı konusunda yazılar çıktı. Hükûmet cephedeki gelişmeleri bahane ederek, bir süre belirtmeksizin, bütün elçiliklerin kendi hükûmetleriyle bağlantılarını ve kurye göndermelerini yasakladı. Bunu, önce İran büyükelçisi protesto etti. Galiba Mougin de susmuyordu. Yalnız Türkiye'ye dost olan RSFSC ve Azerbaycan bu karara karşı çıkmadılar, hatta bunu doğru buldular. Bu yasaklamadan sonra, Türkiye'deki sol burjuva temsilcilerini (Vehbi, Mahmut Esat, Tevfik Rüştü gibi kürsü sosyalistlerini) Komintern temsilcileriyle tanıştırmak amacıyla, Aralov Yoldaşın villasında bir akşam yemeği düzenlendi. Burada, devrimci içerikli bir konuşma yaparak (Kongre sorunu da dahil) emperyalizme karşı savaş yöntemleri konusunda görüşlerini açıklayan Zorin Yoldaştan sonra, rahatsız olan Türkler olay çıkardılar. Sarhoş olan, göbekli Yunus Nadi (eski resmî TKF sekreteri), Zorin'in konuşmasına, "İtilaf devletleri ajanlarının ve diğer her türlü örgütün hiçbir saldırısı, Türkiye ile Rusya arasındaki dostluğu bozamaz" yanıtını verdi. Agayev bir komedi oynayarak yemeği terk etmek istedi. Bunun nedenlerini, daha sonra Zorin'e kendisi açıklamış. Yine TKP Kongresi tartışıldı. Bütün bu takım, Türkiye komünistlerinin soyu ve nesebi olmadığını, onların dolandırıcı ve sahtekâr olduğunu, Türkiye'de komünizme zemin bulunmadığını, dolayısıyla komünistlere de gerek olmadığını iddia ettiler. Fakat Zorin'in konuşması hükûmeti bir yere kadar etkilemiş olmalı ki, baskılar geçici olarak azaldı. Aralov Yoldaşla yapılan bir görüşmeden sonra, telsiz yayınlarına ve Moskova ile telgraf bağlantılarına izin verildi. Vali Nizamettin'i görüşmeye davet etti; ona,

yazarların dağıtılmasının ve matbaanın kapatılmasının, Emniyet müdürünün vilayet kararını yanlış anlamasının bir sonucu olduğunu söylemiş. Fabrika ve demiryollarındaki hareketler de hükümeti etkiledi. Polis suçüstü yakalamalar peşinde koşuyordu, ama aramızda provokatörler yoktu. Emniyet de fazla yetenekli değildi. Ankara örgütünün KEYK ile ortak toplantısı başarıyla sonuçlandı. Ancak toplantının sonuna doğru polis geldi, kapıda bir iki saat bekledi, ama toplantıya karışmadı. Vali on kişiye kadar toplantılara izin vermişti. Daha kalabalık buluşmalara mutlaka polis ajanları katılıyordu. Matbaa da çalışmaya başladı. Fakat MK sekreteri Salih, cephedeki başarıları kutlamak için TBMM'nde yapılan törende konuşma yetkisiyle ilgili izin belgesini gösterince, milletvekilleri ürpermişler. Ertesi gün, yine şartlar ve talimatlar yağmaya başladı. Elimizdeki kesin bilgilere göre, bütün valiliklere TKP'nin yerel örgütlerinin yok edilmesi emredilmiş. Nedeni de, doksan kişiden fazla olan Kayseri örgütünün aniden legaliteye çıkması. Bundan başka, Ankara etrafındaki bütün şehirlere telgrafla, oralardan geçen Kongre delegelerinin tutuklanması emri verilmiş. Son olarak da, eski Suphi grubundan, idama mahkûm Yusuf Kemal dört gün önce Ankara'ya getirilmiş. Güvenlik altında hamama götürülmek üzere elçiliğin önünden geçerken, polislerin izniyle elçiliğe giriyor ve görevli amire bütün olanları anlatıyor. O gece MK üyelerinden Affan ile Cevat kendisini ziyaret ettiler. Cevat, Yusuf Kemal'i tanımış. Sınıf düşmanları, ondan kamuoyu önünde komünist düşüncelerinden caydığını söylemesini istemişler, ama Yusuf Kemal bunu yapmayacağını söylemiş. "Buradan kaçamazsam, beni assınlar" diyor. Davası önümüzdeki günlerde yeniden ele alınacak. MK'nin bu işe müdahalesi ters sonuç verdi. Yusuf Kemal'in hayatını kurtarmak için, Dışişleri Bakanlığı ve Komintern hemen harekete geçmeli. Ankara'da herhangi bir başkasının yardımına başvurmaya gerek yok.[83]

Bugünkü olaylara gelince, Askerî Fabrika [İmalât-ı Harbiye] yöneticisinin emriyle, orada işçi olan ve Kongre çalışmalarına katılan MK aday üyesi Muhiddin on günlüğüne işten çıkarılmış. Bunu protesto etmek için iki saat önce bütün fabrika işçileri işi durdurmuş, Müdafaa-i Millîye'ye bir heyet göndermişler ve Muhiddin yeniden işe alınmazsa grev ilân edeceklerini bildirmişler. Bundan başka torna tezgâhlarını bozmakla suçlanan on işçinin de cezalarının kaldırılmasını istemişler. Bu konuda, fabrika yönetimi, Ankara komitesi ve MK temsilcileri arasında bir toplantı yapıldı. Demiryolu işçileri birliği de, askerî fabrikalardaki işçi kardeşlerini destekleyeceklerini bildirdiler. Gerçi, cephede saldırı devam ederken greve gitmek uygun değil, ama işçilerin TKP'ni savunmaya hazır olması, hem egemen sınıflara, hem de partiye ne yapmaları gerektiğini çok iyi gösteriyor. Kendi payıma ben, bu durumda greve karşıyım, ertelenmesinden yanayım. Bana göre, gücümüzü abartmaya gerek yok, bir günlük grev yeter. Muhiddin Yoldaş için yardım toplamak ve bütün bu olayı basına yansıtmak gerekiyor. Yani şu sonuç çıkarılmalı: bu soysuz ve nesepsiz kişiler, egemen sınıfları şaşkınlığa uğratmıştır.

83 Yusuf Kemal için bkz. aşağıda X/4.

Salih'in [Yeşiloğlu] grubundan bir köylü milletvekili (adını hatırlamıyorum), Rauf Bey'e, "eğer Türkiye'de komünistlerin sayısı bu kadar azsa, Kongrenin yasaklanmasına niçin gerek duyuluyor?" diye sormuş. Onun yanıtı, "Sayıları az, ama etkileri artıyor." Ülkenin durumu, işte böyle.

Diğer yandan, örgütlü işçi-komünistler kendilerine biraz rahatlık vermesine karşın, elleri bağlı durmanın dayanılmaz hale geldiğini hissediyorlar. Çünkü kendi sınıfsal çıkarlarını savunmaya kalkıştıklarında, TBMM'nin askerî baskılı diktatörlüğü ile eski Sultan rejimi arasında hiçbir farkın olmadığını anlamışlar. Baskılar tam ters sonuç verdi. Partinin çalışmalarını ve şimdi partiye akın eden Ankara işçilerinin hareketini geliştirdi. Bütün bunlar, basında gereği gibi yansıtılırsa, taşra emekçileri ve köylüleri de, aynı sonuçlara varacaklarını düşünebileceklerdir. Hatta bazılarında, ille de adalet uğrunda kurban olma duyguları bile doğmuştur.

Affan, Ruşen Zeki ve Ahmet, bizi, TBMM'ni devrimci bir hükümet saymamamız ve ona yardım etmememiz gerektiği konusunda oldukça sert bir dille uyarıyorlar. Çünkü Emniyet bizim altınımızla kendi işlerini başarabilir, Hükümet de bizim altınımız ve silâhımızla Türk işçi ve köylülerini kurşuna dizebilir. Tabiatıyla, onlara itiraz ettik ve geçmiş siyaseti anlamaları gerektiğini söyledik. KEYK'nun baskısına rağmen Kongrenin yasaklanmasının gerçek nedenleri, bir yandan Fransa'nın ona karşı çıkması, diğer yandan da askerî bürokrasinin ordu için endişe etmesi, aristokrasi ve burjuvazinin ise ülkedeki etkilerinin azalması korkusudur. Bu beyler komünistlerin şimdi yok edilmesini istiyorlar. Baskı ve kovalamalar devam ediyor. Bunlara karşı gereken güvenlik önlemlerini alıyoruz.

Kongre Çalışmaları: Bunlar tutanaklardan değerlendirilebilir. Türkçe metinler elimize gelince daha ayrıntılı çözümlemeler yapacağız. Maddî sıkıntı ve yayın azlığı, Kongre deneyiminin kullanılmasını büyük ölçüde sınırlıyor. Teknik olanakların yetersizliği ve işlerimin yoğunluğu yüzünden, Kongrenin tam karakteristiğini size bu postayla gönderemiyorum.

Doğu Kongresi: KEYK girişimleri resmî çevrelerden destek görmedi. MK sizin iznizle Yakın Doğu Kongresini kendisi örgütlemek istiyor ve İtilaf devletlerinin Roma'da yapmayı tasarladığı Doğu Halkları Kongresi'ne karşı, bu toplantının Komintern IV. Kongresi'nden hemen sonra yapılmasını öneriyor. Hazırlıklar –iyi kötü– Suriye'de zaten yapılmakta. Türkiye Hükümeti, RSFSC'nin ve Komintern'in etkisine karşın, kendi çıkarları için bu konuda hiçbir şey yapmamış, tersine karşı koymuştur. Her ne pahasına olursa olsun, Komintern en yakın bir zamanda bu Kongreyi örgütlemelidir. Bu ay içinde sorunun çözülmesi, bize gereken talimatların verilmesi gereklidir.

Delegasyonların Çalışmaları: Onların etkin katılımı, parti üstünde çok büyük bir etki yarattı. Zorin Yoldaş iki toplantı düzenleyerek gerekli yönergeleri verip durumu değerlendirdikten sonra, partinin ödevleri konusunda bir rapor hazırladı. Cevat Yoldaş neredeyse her gün MK'nde çalıştı. Bütün kararlar Zorin tarafından gözden geçirildi. Yalnız Sadoul Yoldaşla ufak bir sorun çıktı. Kongrenin ikinci gizli oturumunda çok güzel ve devrimci içerikli bir konuşma yaptı (tutanaklarda var). İki gün sonra, bana konuşmasından tamamen farklı, 6 sayfalık bir metin getirdi ve bunun

tutanaklara girmesini istedi. Ben, parti kurallarına aykırı olduğu için reddettim. Son kararı Doğu Bölümü versin. Metnin elimde Rusçası var, ama hayli uzun olduğu için daktilo edemiyorum. Bir sonraki postayla size yollarım. Aslında, bunun benim yetki alanımda olmadığını Sadoul Yoldaşa da söyledim.

Teknik Sorunlar:

1) *Yakın Doğu Bürosunun hemen Batum'a taşınmasını, yayın merkezinin de orada kurulmasını istiyoruz. Yayın yapmadan olmaz. Birkaç broşür hazırladık, ama basabileceğimiz yer yok. İzin de vermezler.*
2) *MK tarafından hazırlanan, ekteki bütçenin onaylanmasını ve düzenli maddî yardım yapılmasını istiyoruz. Kongreyi kendi maddî olanaklarımızla idare ettik; çalışmaların tamamlanmasına yakın, Bayan Kasparova Yoldaştan 1.000 dolar aldık. Türkiyeli yoldaşlar 70 lira, Aralov 70 lira, Raevski, Rosenberg ve Golman 150'şer lira verdiler.*
3) *IV. Kongre delegelerinin gönderilebilmesi için denizaltının vaktinde hazır olması gerekiyor. Onlar 15 Kasım'da yola çıkıyor. KUTV'a gönderilenler ise on gün sonra.*
4) *Biz, Cevat Yoldaşın Batum'da işe atanmasını ya da buraya gönderilmesini rica ediyoruz. O şüphesiz deneyimli ve durumu bilen biri. Ben Burtsev'in[84] rolünü üstlenen ve fantastik açıklamalarda bulunan Nevşirvanov Yoldaşla hemfikir değilim. Nevşirvanov uyarılmalı: kendisini önder göstereceğine ve tarım konusunda tutarsız tezler yazacağına, basit propaganda ve ajitasyon materyalleri hazırlayıp buraya göndersin ya da Moskova'da Avrupa işçi hareketi üstüne Türkçe değerlendirmeler yapıp yollasın.*
5) *Komintern'den Marx'ın eserlerinin Türkçeye çevrilmesinin örgütlenmesini rica ediyoruz. Biz Fuat ile bu işe başlamıştık; fakat Kongreden sonra onu Ankara'dan çıkarıp doğu illerine sürgünle tehdit ettiler. Bizim gönderdiğimiz Nizamettin Yoldaş da bu işi Fransızcadan yapabilir.*
6) *Kongre tutanaklarının redaksiyondan geçirilip IV. Kongre'ye gelen Rus, Fransız ve Alman yoldaşlara verilmesini rica ediyoruz.*
7) *MK'nin resmî başvurusunun yanıtlanmasını beklemeden, bütün kararlarda yer alan Doğu Sorununun IV. Kongre'ye kadar çözülmesini rica ediyoruz. Bu konuda gerekirse, Salih'e danışılsın.*

---

84 Vladimir Livoviç Burtsev (1862-1942), Rus devrimcisi ve yayıncı. 1882'de Sen Petersburg, 1885'te Kazan Üniversitesi'nden atıldı. *Narodnaya Volya* hareketi üyesi olarak hapse mahkûm edildi ve 1886'da İrkutsk'a sürgün edildi. İngiltere ve İsviçre'de *Narodnaya Volya* adına dergiler yayımladıysa da bunlar da yasaklandı. 1905 Devrimi'nden sonra gizlice Rusya'ya döndü. 1907'den sonra ağırlıklı olarak Çar'ın ajan provokatörlerini sergilediği dergi yayıncılığı yaptı ve Devrimin Şarlok Holmes'i unvanını aldı. 1914'te ülkesine dönerken yakalandı ve Sibirya'ya sürgün edildi. 1915'te affa uğrayan Burtsev Bolşeviklere şiddetle karşı çıktı ve Lenin ve yoldaşlarını Alman ajanı olarak niteledi. Ekim Devrimi günlerinde Troçki'nin emriyle tutuklandı. Farklı görüşler savunsa da Maksim Gorki Burtsev'in serbest bırakılmasını istedi ve Şubat 1918'de özgürlüğüne kavuşan Burtsev Rusya'dan ayrıldı. Bundan sonraki yaşamını önce Finlandiya, İsveç ve sonradan Fransa'da siyasi göçmen olarak geçirdi. Sovyetler'de iç savaş boyunca Kolçak ve Denikin önderliğindeki Beyazları destekledi 1930'lu yıllarda Nazizme ve antisemitizme karşı mücadele yürüttü.

8) *Suriye ve Mezopotamya için hazırlayacağınız Arapça materyalleri, herhangi bir Doğu topluluğu adına değil, Komintern ya da TKP adına gönderilmesinin etkisi daha büyük olacaktır.*

9) *Kendim hakkında birkaç söz: Doğu Bölümü herhangi bir sakınca görmüyorsa, lütfen benim IV. Kongre'de Doğu sorunları ele alınırken hazır bulunmam için, 10-14 günlüğüne Moskova'ya gelmeme izin verin; çünkü her şeyi yazamam ve gönderemem. Buradaki işlerin aksamaması için gerekli örgütlenmeyi yapacağız.*

Yurtdışı Çalışmalar: Suayip iyice bunalmış, raporları elimize geldi. Eylül sonunda, Beyrut çalışma grubundan üç komünisti ve yayınları Mersin'e götürmek üzere Broo Yoldaş yola çıkıyor. Gelen Suriyeliler bizde pek güven uyandırmadı. Mersin'de üç hafta kaldılar; bizim yoldaşlarla görüştüler, öğüt ve yönergeler dışında, elleri boş geri döndüler. İkisi tüccardı, biriyse kendisini komünist olarak tanıtan bir makinist. Henüz Raevski'den rapor almadım, ama gelen telgraflar durumu gösteriyor. Ayrıntıları size Adana'dan bildireceğim. Sekiz gün sonra, orada fabrika ve işletme temsilcilerinin bölge konferansı yapılacak. Kasım'ın 10'unda da orada sendikaların iç konferansı açılıyor. Bize hiçbir bilgi vermeyen Lozovski bu konferansa kendi temsilcisini göndermezse, biz de kendiliğimizden katılamayız. Konferansta Şam ve Beyrut temsilcileri de hazır bulunacaklar.

Yeni MK: Delicesine kışkırtmalar yapmasına rağmen, Nâzım yeni MK'nin dışında kaldı.[85] *Biz, MK sekreterliği için Salih'in adaylığını destekliyorduk. Ama buna iki oturum harcadık. Nâzımcıların dağıtılması ve oybirliğinin kazanılması gerekiyordu. KEYK delegeleri, özellikle de Cevat Yoldaşla birlikte bölünmeye meydan vermedik. Bütün karşı oylarla beraber, Salih'in MK sekreteri seçilmesini sağladık. Hatta Affan bile, geçici olarak – belki tamamıyla, Nâzım'dan uzaklaştı. Salih'in seçilmesinden sonra, bu ihtiyar (Nâzım) dedi ki, "Ben sekreterken size sâkin bir yaşam, güvence ve olaysız bir varoluş sağladım. Bakalım, Salih size bunu verebilecek mi?" Bu vilâyetsiz vali şunu anlamamıştı ki, Salih kendisi gibi hareket etseydi, hiçbir zaman sekreter seçilemezdi, çünkü parti hayatı sâkin bir yaşam değil, bir kavga yaşamıdır. MK Kongre kararları doğrultusunda atılımlı bir işbaşı yaptı. Delegelerin bir kısmı bölgelerine döndü, bir kısmıysa çalışma merkezleri olan Zonguldak ve Adana'da kaldı. Ankara'da Prezidyumun yalnız üç üyesi var.*

Sendikal Hareket: Kongre çalışmalarına, 12'si sendika üyesi olan 14 işçi katıldı. İlgili komisyon, sendikal hareketin örgütlenmesi işlerinin bu parti yılı içinde tamamlanmasını karara bağladı. Yakın zamanda Kongre gibi hazırlanması gereken Bütün Türkiye Konferansında, komünistler, demiryolu işçileri, limanlar, maden ocakları ve taşra bölgelerindeki küçük sendika üyelerinden oluşan büyük bir çoğunluğa sahip olacaklar. Biri yasal çalışan Öğretmenler sendikalarından delege gelip gelmeyeceği bilinmiyor. Kongre yapılması izni için, bugünlerde Ankara Sendikalar Bürosu hükûmete başvuracak. Bu izin, muhtemelen iki nedenden ötürü verilmeyecektir: bir kere TKF'nda beş ay çalışan ve işçilerle bağlarını koparan Tevfik Rüştü ve Numan Usta gibi provokatör beyler bunu istemeyecek, ikincisi de hükûmet bu-

85 Nâzım, izleyen belgede Prezidyum üyesi olarak gösterilmiştir.

nun Kongre olayı gibi gelişmesinden korkacak. Biz bu toplantının illegal yapılmasına hazırlıklıyız, ancak yol parası sıkıntısı var. [Kızıl] Sendikalar Enternasyonali'nin yardım gönderip göndermeyeceğini bilmiyoruz. Ama biz bununla baş edebiliriz. Lütfen, ekteki, Bütün Türkiye Demiryolu İşçileri Birliği'nin mektubunu Sendikalar Enternasyonali'ne verin; onlara ayrıca, askerî fabrikalarda çalışan metal işçilerinin, bir Türkiye Metal İşçileri Sendikası kurulması hakkının tanınması için kampanya açılması ricalarını iletin. Hükûmet buna izin vermeyecektir; diğer ülke sendikalarının desteği gerekiyor. Yasadışı sendika örgütlerinin, çalışmalarımıza büyük faydası olamaz. İmalât-ı Harbiye işçileri bir türlü askerleştirilmiş, sendika ve parti örgütlerine girmeleri yasaklanmış. Buna rağmen, askerî fabrikalarda çalışan 300 metal işçisinden 50'si komünist ve bizim için çok önemliler.

Kadınlar arasında çalışma: Kasparova Yoldaşın bizden memnun olmaması doğal. Korkunç gericilik koşullarında, parti bu soruna büyük dikkat ayıramazdı. Biz Ankara'daki komünist kadınlarla, onlara ödevlerini anlatmak ve başlarına aralarından birini seçtirmek için ufak bir toplantı örgütlemek zorundayız. Taşrada da aynısı yapılacak. Bu konuda, Mersin ve Adana'da çalışmak daha kolay. Yalnız komünist örgütlenme açısından değil, Türkiye'de kadınların kendi haklarını kazanmaları için neler yapılması gerektiği konusunda literatür lâzım. Çalışan kadınlar arasında, ancak önyargılar kırılırsa başarı elde edilebilir. Sürekli çalışması için, İstanbul'dan buraya bir Türk komünist kadının gönderilmesi iyi olacaktır.

Gençler arasında çalışma: Kayseri'de ve Mersin'de iki gençlik birliği var. Tutanaklarda görüleceği gibi, örgütlemenin gelişmesi için çalışmaya hazırlanıyoruz. Ama bu iş çok hızlı yürütülmeyecek, çünkü parti çalışmalarının dörtte üçü sendikalara ve köylülere ayrılmak zorunda.

Günlük çalışmalar: IV. Kongre için bir kısım materyali Cevat Yoldaş topladı. Diğerlerini bana Vehbi Bey verecek. Fotoğrafları ya ben getireceğim ya da gerektiği kadarı gönderilecek. Sadoul ve Zorin'de de resimler var. Askerî fabrika işçileri, sergide kullanılmak üzere, orak ve çekiç de dahil olmak üzere, kendi üretimlerinden bize gönderecekler. Hüsnü Yoldaş tatile çıkıyor, yerel örgütlerin denetimini yapacak. Rosenberg ise Zonguldak'a gidiyor. Şefik Zonguldak'tan döndü; daha sonra size bu konuda ayrıntılı bir rapor yollayacağım. Rosenberg'in Komintern'e başvurusunu ekte gönderiyorum; içeriği konusunda onu tamamıyla destekliyorum. Bu başvurudan Zorin Yoldaşın da haberi var. Böylesi bir parti gücünden, Yoldaşın gitmek istediği ülkede de yararlanılmasının Komintern'in dikkatinden kaçmamasını çok isterim. Onu iki yıldır tanıyorum. İşçi ailesinden geliyor, kendisi de işçi. 1921 yılında, benim başkanı olduğum Kuban-Karadeniz RKP Bölge Komitesi üyesiydi. 1917'den beri parti üyesi. Yunancayı çok iyi biliyor. Çabuk uyum sağlamaya yetenekli; yeterli Marksist bilgiye sahip. Sözü ve kalemi de güçlü. Onun isteğini tamamıyla destekliyor ve sonuç haberlerini bekliyorum.

Bana göndereceğiniz postayı 25 Eylül'den sonra Mersin konsolosluğuna yönlendirin. Ben orada olacağım. Komünist selâmlarla.

M. Golman

P.S./ İşlevsel bir önerim var. Son iki gündür hükûmet her fırsatta Rusya'yla sarsılmaz dostluğunu sergiliyor. TBMM iyi dileklerini yollama kararı almış. Bütün gazetecilere RSFSC için yalnız olumlu şeyler yazmaları direktifi verilmiş. Bu, yakın bir gelecekte Türk toplarının Çanakkale Boğazı'na çevrilince İngiltere'yle görüşmelerde Rusya'nın güçlü yardımına ihtiyaç duyulacağından ileri gelmektedir. Bütün Anadolu'nun kazanılmasının ertesi günü, Ankara ve İstanbul hükümetleri arasında hiçbir fark olmayacağı biliniyor. Ya gericilik kaçınılmaz olacak ya da bu hükûmet RSFSC'nin yardımıyla varlığını sürdürecek. Eğer Türkiye bize başvurursa, bu durumdan yararlanmak gerekir. Yapılacak anlaşmaya, 1920 yılında Gürcistan'la yaptığımız gibi komünistler sorununun, TKP'nin Doğu politikasının ve diğer sorunların eklenmesini şart koşmalıyız.

Doğu illeri Kongrede hiç temsil edilmedi, daha doğrusu bu kadar kısa bir zaman içinde temsil edilemedi. Dışişleri Halk Komiserliği tarafından Kars'a konsolos atanan (1900'den beri parti üyesi) Arno Yoldaşa, Kars ve Erzurum'da bulunan nisbeten güçlü yoldaşlardan bir Doğu Anadolu Bölge Komitesi kurma görevi verildi. Şu anda bana Ankara Peyam-ı Sabah *gazetesinde çıkan başyazıyı getirdiler. Bu yazı, Komintern'e, Zorin'e, Cevat'a ve RSFSC'ne yönelik tehdit, suçlama ve saldırılardan çekinmiyor. Gazeteyi size gönderiyorum. Cevat Yoldaşa verilen pasaporta göre, geri dönemeyecek gibi görünüyor. Hükûmet Cevat ve Zorin'in geri dönüş güzergâhı üstündeki şehirlerde kamuoyunu kışkırtıyor ve hazırlıyor. Nasıl dönebileceklerini öngörmek çok zor. Beyler ve Paşalar hükûmeti, yolda onların başına hiçbir şey gelmeyeceğini söylüyor, ama Cevat ve Zorin'e karşı yazıları engellemiyor. Bekliyoruz.*[86]

İzleyen süreçte Golman Komintern'e bu kez aşağıdaki Merkez Komitesi tarafından onaylanmış aylık bütçeyi göndermiştir.

MK'NCE ONAYLANMIŞ
12 AYLIK
T.K.P. BÜTÇESİ

§ 1.	*Temel kadro*	*Bir ayda Lira olarak*
	a/ 3 Prezidyum üyesi	*240*
	b/ 4 Vilayet Komitesi Başkanı	*320*
	c/ 2 Destekçi propagandacı	*120*
§ 2.	*Bağlantı ve ulaşım*	
	a/ 2 araba ve arabacı	*150 (ya da doğrudan satın alınırsa-700 Lira)*
	b/ Posta masrafları	*20*
	c/ Kurye	*50*

86 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 546-557 (Rusça).

§ 3.	*Ajitasyon ve propaganda*	
	a/ Devamlı yayın ve aynı zamanda Batum'da matbaa örgütlemek için	*1.800*
	b/ Yeni Hayat *için*	*250*
	c/ Günlük Doğru Öz *gazetesi için*	*250*
	d/ Zonguldak'da haftalık işçi gazetesi için	*110*
§ 4	*Bir yıl içinde yapılacak kongre ve konferanslar için*	*2.500*
§5	*Yurtdışı /Yakın-Doğu/ işleri /gezi, yol parası/ için*	*230*
§6	*Olağanüstü harcamalar*	*55*
	GENEL TOPLAM	*6.100*

KISA AÇIKLAMA NOTLARI

§ 1. a/ Partinin gelirleri aidatlarla birlikte ayda 150 Lirayı geçmediği için, temel kadro ekibinin masraf yükü bütünüyle Komintern'in omuzlarına düşüyor. Söz konusu olan, hiçbir yerde işe alınmayan, politik haklardan yoksun, başka bir iş sahibi olamayacak Prezidyum üyeleridir. SALİH, NÂZIM ve HİLMİ (Hilmi seferber edildi, ama biz bir yolunu bulup onu buradan çıkartacağız).

Bütçe asgari miktardadır, Türkiye'de evli biri için geçim asgarisi 95 Liradır.

b/ Vilayet Komiteleri Başkanları tamamen parti çalışmalarıyla meşgul olmalıdır. AHMET, AFFAN, KENAN, MEHMET ALİ bunlardandır. Hepsi de vilayet komitelerinde çalışacak olan MK üyeleridir.

c/ Biri köylüler arasında çalışacak ABDÜLKADİR, diğeri işçiler arasında çalışacak (henüz atanmadı) olmak üzere iki destekçi propagandacı Merkez Komitesi'nde bulunuyor ve talimat verilen danışma toplantıları ve propaganda çalışmaları için değişik yerleri geziyor.

§ 2. a/Bağlantı ve ulaşım. Kongre deneyimi merkeze yolculukların ve bölgelere yapılan gezilerin kaça mal olduğunu gösterdi. En iyisi doğrudan iki araba satın alıp arabacı tutarak MK'nin emrine vermek. Böylece hayli para tasarruf edeceğiz. İşi öyle düzenleyeceğiz ki, bunların MK'ne ait olduğunu kimse bilmeyecek.

b/ Kurye. Kurye talimat, karar ve literatür dağıtımı ve iletimi için, genellikle devamlı bağ için gereklidir.

§ 3. a/Ajitasyon ve propaganda. Matbaa harflerinin alınması ve iki işçi ile bizim bir sorumlu kadromuzun maaşları için 1.500 Lira, vergi ve İstanbul'dan tedarik için – 300 Lira gerekli.

b/ Daha yığınsal dağıtım gerçekleşinceye kadar Yeni Hayat'*ı ayakta tutmak ge-*

rekli. Dergi 32 sayfa. Redaksiyon sekreterine ve işçilere ödeme yapılıyor. Kâğıt, matbaa kirası buraya dahil.

c/ Zonguldak'ta ve Adana'daki gazeteler gereklidir. Gerekçesi, Yeni Hayat'ın *gerekçeleri gibi.*

§ 4. Kongre ve konferanslar. Bir sendikalar konferansı, bir parti kongresi, bir komiteler toplantısı. Masraf asgaride, gerçek harçlardan düşük.

§ 5. Yurtdışı çalışmaları. Temsilcilerimizin Suriye'ye gidiş ve gelişi. Yol masrafları ve iki kişiye ayda 60 Lira ödeniyor. Miktar orta derecede.

§ 6. Olağanüstü harcamalar. Gençlik arasında çalışmalar. Moskova'ya gidişler vb. Miktar orta derecede.

Sonunda şunu belirtmek gerekir ki, TKP gibi genç bir parti için Doğu'nun ağır koşullarında, işsizliğin çok büyük ve yolların son derece kötü olduğu şartlarda, yayım işlerine büyük ihtiyaç bulunduğu bir ortamda maddi yükün ağırlığına karşın MK Komintern'i bu bütçe yekûnunu düşürmemeye, onu bütünüyle onaylamaya ve Komintern yetkili temsilcisinin denetimi altında harcanacak ilgili parayı düzenli bir şekilde göndermeye davet ve rica ediyor.
Biz Komintern'den ayrıca, kadınlar arasında çalışma yürütmek için 100-200 Lira gibi az bir para göndermesini rica ediyoruz. Bu iş için bir komünist kadının daha büyük şehirleri gezmesi gerekecektir.
İşbu bütçenin Türkçe metni bir sonraki posta ile ilgili oturumun protokolünden alıntı suret şeklinde gönderilecektir.

NOT: CEVAT yoldaş işbu kısa notlar yeterli olmayacaksa, gerekli açıklamaları yapacaktır.

Komünist selamlarımızı sunarız.
İmza: Golman[87]

Kongre ertesinde işlerden fırsat bulunca, Salih Hacıoğlu Friedrich Akkerman ile Dyute Leonid'in katılımları için Alman *Rote Fahne* [*Kızıl Bayrak*] gazetesine, Magdeleine Marx ile kocası Marcel Paz için de Fransız *l'Humanité* [İnsanlık] gazetesine teşekkür mektupları yazmıştır.

87 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 662-663 (Rusça).

Ankara
13/9/1922

Rote Fahne Gazetesi Heyet-i Tahririye Müdüriyetine,

Pek muhterem arkadaş!
Türkiye Komünist Partisi birinci kongresine gazeteniz namına iştirâk etmek üzere izâm ettiğiniz muharrirlerden dolayı Fırkamız en harr ve samimi teşekkürâtının gazeteniz heyet-i tahririyesiyle bütün inkılâpçı Alman proletaryasına iblağına beni memur ettiğini arz eylerim. Komünist selâmlarıyla.

Katib-i Umûmî
Salih Hacıoğlu[88]

Ankara
13/9/1922

Humanité Gazetesi Heyet-i Tahririye Müdüriyetine,

Arkadaş,
Türkiye Komünist Partisi birinci kongresine gazeteniz namına iştirâk etmek üzere izâm ettiğiniz muhbirlerden dolayı Fırkamız en harr ve samimi teşekkürâtının gazeteniz heyet-i tahririyesiyle bütün inkılâpçı Fransız proletaryasına iblağına beni memur ettiğini arz eylerim.
Komünist selâmlarıyla.

Katîb-i Umûmî
İmza[89]

THİF Kâtib-i Umûmîsi Salih Hacıoğlu, bu mektupları yazdığı gün, İstanbul Komünist Bürosu'na da şu bildirimde bulunmuştur. Oysa İstanbul Komünist Grubu, THİF'nın bir şubesi olmaya niyetli değildir. Kısa bir süre sonra, bu durum açıkça ortaya çıkacaktır.

Ankara
13/9/1922
İstanbul Komünist Bürosuna
Arkadaşlar;
1- Mehmet Kadri namında bir genci Fırkamızın Birinci Kongresine iştirâk etmek üzere intihap ve izâm edip etmediğinizi en az bir zamanda İstanbul'da Rus

88 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 50 (Eski Türkçe).
89 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 51 (Eski Türkçe).

Ticaret-i Hariciye Mümessilliği vasıtasıyla bildirmenizi rica ederiz. Mehmet Kadri namındaki bu genç buraya gelmiş ve fakat İzmit'te hükümet tarafından tevkif ve bütün vesaikin elinden alındığından bahsetmiştir.

2- Komünist Enternasyonal'in 7 Teşrinisani 1922'de inikâd edecek dördüncü kongresine iştirak edecek bir arkadaş intihap ederek Teşrinievvelin yirmisinde Moskova'da bulunmak üzere izâm etmenizi ve bu arkadaşa bervech-i ati vesâik ve mevaddı ihzar ve ita etmenizi rica ederiz.
a) Dördüncü Kongreye murahhas intihap edildiğine dair vesika.
b) İstanbul komünistlerinin vaziyetlerini ve tarz-ı faaliyetleri ve gördükleri işler ve mikdarları hakkında mufassal bir rapor.
c) İstanbul'da mevcut siyasi fırkalar ve sosyalist teşkilâtları hakkında mufassal malumatı câmi vesaik.
d) Dördüncü Kongre nezdinde açılacak sergiye verilmek üzere, büro azasının ayrı, ayrı fotoğraflarıyla; içtimaları gösteren fotoğraflar; amele gruplarının muhtelif zamanlarda aldırmış olduğu fotoğraflar; grevler, her türlü amele tezahüratına ait resimler, komünistlerin nâşir-i efkârı gazetelerden veya neşrettikleri risale, kitap ve mecmualardan birer nüsha; amelelerin imalat ve istihsalatından bazı numuneler; diğer siyasi gruplar ve şahsiyetlerin gerek münferid ve gerekse grup halinde fotoğrafları. Hülasa, her türlü amele harekâtına taalluk eden vesaik.
3- Fırkamızın neşrettiği beyannameden miktar-ı kâfi gönderilmiştir. Bu beyanname mucibince bir hareket gösterilmesini Fırka, sizin faaliyetinizden ümit eyler.

Komünist selâmlarıyla,
Katîb-i Umûmî
Salih Hacıoğlu[90]

6. TKP'ye İndirilen Son Darbeden Önce

Anadolu'daki Komünist Hareket

Hükûmet Ağustos ayının sonunda THİF'nı kapatma kararı alarak, Rauf Bey aracılığıyla MK'ne 24 saat içinde Parti faaliyetlerinin durdurulmasını ve Partinin feshedilmesini önermiştir. Bu konuyu tartışan MK ertesi sabah bir el-ilânıyla şu cevabı vermiştir:

AMELE KÖYLÜ VE HALK MAHKEMESİNE
Türkiye amele ve köylüsünün bu üç senelik istiklâl mücadelesinde göstermiş olduğu fedakârlıklara ve çekmiş olduğu zahmetlere rağmen kendisinin ıslah-ı hali namına hiçbir harekette bulunmayan hükûmet nihayet amele ve köylünün

90 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 52 (Eski Türkçe).

kanı pahasına kazandığı muzafferiyet günlerinde bir amele ve köylü fırkasından başka bir şey olmayan HİF'nın feshine karar verdi. Fırka bu gayr-i kanuni ve memleketin menafii ile taban tabana zıt olan kararı protesto eder ve bütün amele ve köylü teşkilâtlarından bervech-i âti hususatın icrasını talep eder:
1. Hükûmetin Fırkaya karşı aldığı şu vaziyeti protesto etmek,
2. Fırkanın serbest ve kanuni bir tarzda çalışmasını hükûmetten istemek,
Yaşasın işçilerin hürriyet mücadelesi
Yaşasın işçi ve köylülerin fırkası olan HİF
Kahrolsun ezici ve emici siyaset
Kahrolsun mürteciler
[*THİF Merkezi Umumi mühürü*][91]

Olaylara Golman'dan hayli farklı yaklaşan bir Elçilik görevlisince Ekim 1922 sonlarında yazıldığı anlaşılan THİF'nın 1922 ilkbaharında canlanışından Ağustos'taki kongresine kadar etkinliklerini özetleyen Rusça bir rapor, şöyle devam etmektedir:

Bu cevabı alan Rauf Bey susmuştur. MK de Yeni Hayat'ın *hükûmetin tutumunu sergileyen yazıları içeren bir sayısını yayımlamıştır. Bunun üzerine hükûmet Partinin dağılması için verdiği 24 saatlik süre önerisini yinelememiştir. Bunun nedeni, parti çağrısının emekçiler tarafından büyük bir heyecanla karşılanmış olmasıdır. Hükûmet Ekim ayı sonlarına kadar bir daha bu soruna değinmemiştir.*
Fakat askeri oligarşi ve ulusal ticaret burjuvazisi, Sultan ve Batı yanlılarının desteğiyle, sefalet içinde sürünen köylülerin direnişini daha doğuşunda kırmaya azmetmiştir. Ekim'in sonlarına doğru, hükûmet vatana ihanet ve sözde Sovyet Rusya adına casusluk suçlamalarıyla İştirakiyun Fırkası'nı tamamıyla yok etmeye karar verdi. Bütün vilayetlere, komünistleri tutuklayıp Ankara'ya göndermeleri emredildi. Ankara'daysa tutuklamalar 19 Ekim sabahı başladı. O gün, aralarında resmen parti üyesi olmayan işçilerin de bulunduğu 60-70 kişi tutuklandı. Yakalananlar dövülüyor ve hakarete uğratılıyordu. İlginçtir ki, polis komünistleri tutuklamak için İmalât-ı Harbiye fabrikasına vardığında, bazıları komünist olmayan işçilerin protestosuyla karşılaştı. Böyle üç işçi de komünistlerle birlikte tutuklanarak hapse atıldı. Birkaç gün sonra, silâh fabrikası işçilerine yönelik, kimin tarafından yazıldığı bilinmeyen bir çağrı fabrika kapısına yapıştırıldı. Bu çağrıda, jandarmanın işçi örgütlerini dağıttığı, komünist partisini kapattığı ve işçilere işkence yaptığı belirtilmekte ve şu soru sorulmaktadır: Siz işçi yoldaşlar, Türk hükûmetinin bu gerici hareketine karşı ne yapacaksınız? Bu çağrı etrafında toplanan bir grup işçi hemen dağıtıldı. Başka şehirlerde de, partili-partisiz 200 kadar kişi tutuklandı.
Genel Değerlendirme:
Daha 1919'da kurulan genç THİF'ndan çok şey beklenmemelidir. Çünkü o, nüfusun çok ince bir tabakasını oluşturan Anadolu proletaryası ve küçük burjuva un-

91 *TSA 1908-1925*, s. 697.

surlar arasında çalışmak durumundadır. Parti coşkun bir siyasal ortamda doğmuş olduğu için bir dizi yanlış yapmaktan kaçınamamıştır. Daha ilk adımlarında resmî TKF'yla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle kaçınılmaz olarak hükümetle karşı karşıya gelmiştir. Burada uygulanması gereken ustalıklı bir taktik politikaya sahip değildi.

THİF Anadolu ulusal kurtuluş hareketinin özüne de hemen inememiştir. Hareketi ele geçiren yerel burjuvaziye karşı amansızca savaşmak zorunda kalmıştır. Bu, berrak bir sınıf savaşı olamadı; çünkü bir avuç devrimciden oluşan parti, ilk aşamasında işçi sınıfıyla bağlı değildi. O dönemde henüz Anadolu'da salt proletarya örgütleri yoktu. Partinin hemen sınıfsal işçi örgütleri kurmaya girişmesi gerekiyordu. Ama bunun yerine, gerçekte varolmayan köylü hareketinde kendisine dayanak arıyor ve sonu gelmeyen savaşlardan bıkmış köylülerin çıkarlarını savunuyor, onların nefretini yansıtıyordu. Komünistlerin köylülerin önderi kabul ettikleri Ethem'in bir eşkıya olduğunun ortaya çıkmasıyla, parti çok zor bir duruma düştü. Bu da hükümete Ethem'le birlikte THİF'ni yok etme olanağı verdi.

Bu ilk darbeden sonra, THİF'nın doğrultusunu düzelttiği ve işçi yığınlarıyla bağlantılar kurmaya çalıştığı söylenebilir. Fakat burada da gerekli taktiği özümseyebilmesi olanaksızdı. Parti yöneticileri, ülkenin sınıfsal güçler dengesini hiç hesaba katmadan, ulusal kurtuluş hareketinin önderlerine karşı kimi zaman demagojik ajitasyonlar yürüttüler ve Türkiye'nin hemen Sovyetleştirilmesi yolunu benimsediler. Gelişmesinin ilk iki döneminde, partinin legal ve illegal basınında farklı bir THİF anlayışı ortaya çıktı. Bu yayınlarda ulusal kurtuluş hareketinin önderlerine karşı çok canlı bir ajitasyon yürütülüyordu. Bu hareketin emperyalizme karşı savaştaki rolü hiç düşünülmüyordu. Hatta komünistler (1920 sonlarında ve 1921 başlarında) Anadolu hareketine paşa grupları arasında bir iktidar kavgası olarak bakıyorlardı. Bütün bildirilerde ve Emek gazetesinin sayfalarında, komünistler bu hareketin içeriğini kişiler arası bir çatışmaya indirgemişlerdi. Bu basında her türden aptallıklar görülebilir, ama hiçbir anlamlı, devrimci, pratik slogan bulunamaz. THİF yöneticileri, Sovyet devriminin çok basitçe yapıldığının, sıfırı tüketmiş köylülerin kendiliğinden hareketinin başlamasının yeterli olduğunun farkında değillerdi. Bu çalışmalar, komünistlerin bir "Türk usulü sosyalizm" kurmayı amaçlayan demagojiyle uğraştıkları izlenimini bırakıyor. Fakat bu olmadı; çünkü Türk burjuvazisi ülkede iktidarı ele geçirmeye hazırdı.

THİF'nın bu çizgisi, son darbeye kadar böylece sürdü. Gerçi son dönemde partinin nisbi bir gelişmesi olmuş, hükümet bile onun belirli bir sınıfsal gücü olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Parti son dönemde kendi boyutlarının bilincine vararak işçiler arasında kök salmaya başladı. Yine de geçmişin kalıntıları güçlü olarak devam etti. Ne parti basınında, ne de Birinci Kongre konuşmalarında, partinin ödevleri açık-seçik ortaya konabildi.

Şablon yazılarla dolu olan Yeni Hayat emekçi yığınlarının ve küçük burjuva aydınlarının artan entelektüel ihtiyaçlarına cevap veremiyor, komünizmi tam bir paylaşma olarak ele alıyordu.

Partinin doğru bir siyasal çizgisi yoktu. Kongresinde bile Anadolu'daki ulusal kur-

tuluş hareketi konusunda kendi görüşünü belirleyemedi. Böyle bir siyaset çizgisi belirleyebilmek için, THİF'nın ülkede olup bitenler konusunda iyi bir değerlendirme yapmış olması gerekirdi.

Yeni Hayat'ta hükûmetin tutumunu eleştiren yazıların yayınlandığı süreçte, Salih Hacıoğlu, Parti Genel Sekreteri sıfatıyla, Bakanlar Kurulu'na 14 ve 17 Eylül 1922'de iki dilekçe vermiştir.

Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyetine

Merkez-i umumi arkadaş Nâzım vasıtasıyla heyet-i vekile reisi Rauf Bey tarafından hükûmetin kararı vechile Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın feshedilmesine dair olan tebligata muttali oldu. Bu tarz-ı tebliğden şu anlaşılıyor ki hükûmet hiç şüphesiz Fırka aleyhinde kanuni bir surette hareket edecek cesareti kendisinde bulmadı ve Fırkanın temsil ettiği işçi ve çiftçi halk ile bütün dünya proletarya teşkilâtının galeyanını mucip olacak böyle bir hareketin icrasından tevakki zaruretini hissetti.

Hükûmetin bu gayrı-kanuni ve cebri bir hareketten başka bir şey olmayan teklifini merkez-i umumi münakaşa ettikten sonra bervech-i âti kararı vermiştir:

"Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" hükûmetin bu kararını bütün Türkiye'nin amele ve köylüsüne açıktan açığa ilan-ı harp etmiş gibi telakki eder. Türkiye amelesi bu üç senelik istihlas mücadelesinde memleketin hâkim sınıflarına karşı olan cidalini menafi-i umumiye namına harbin sonuna bırakarak onlarla manevi bir sulh ahitnamesi akdetmişti. Bu üç sene zarfında amele ne grev ilan etti, ne yevmiyesini çoğaltmak istedi ve ne de sekiz saatten fazla çalışmayı reddetti. Bilakis bu milli istihlas mücadelesi namına onlar her türlü mahrumiyetlere katlanarak pek çok fedakârlıklar yaptılar ve yapıyorlar. Keza fevkalade istismar edilen ve edilmekte olan zavallı köylülerimiz üzerinde Fırkamız tarafından kendi refah ve saadetleri için –mahza milli harekât kuvvetlerini tenkis etmek maksadıyla– hiçbir tahrikât yapılmadı. Bilakis amele ve köylüye istinat eden ve onları temsil eden Fırkamız bu istihlas cidalinde tamamıyla hükûmete müzaheret etti ve bu müzaheretini gerek ordu ve köylüyü harp lehine tahrik ve tergib etmek ve gerekse bütün dünya amelelerini emperyalistler aleyhine tahrik etmek ve hatta hükûmetin maddi ve manevi müzaherete nailiyetini teshil etmek suretiyle fiilen icra eyledi. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası yalnız hükûmetin dahili siyasetine muhalif bulunuyordu. Çünkü hükûmetin dahili siyaseti o kadar fenadır ki böyle bir idare bugün hiçbir medeni hükûmette bulunamaz. Emperyalist devletlerin bile siyaset-i dahiliyelerinde ameleye müsaade ettikleri şeyleri Anadolu hükûmeti henüz kabul edemiyordu. (Sendikaların serbestîsi, serbestî-i kelâm, serbestî-i matbuat, işçi ve çiftçilerin serbest içtimaları, ilh..ilh.) Bundan başka Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası kongresi men edilmek suretiyle taarruza maruz kaldı. Bütün bunlara rağmen Fırka Türkiye köylü ve amelesine sabır ve tahammül tavsiye etmekten ve istihlas mücadelesine bütün kuvvetleriyle çalışmasını söylemekten geri kalmadı.

Şüphesiz Fırkamız kitleyi teşkilâtlandırmak, sendikalar vücuda getirmek ve köylüler arasında çalışmaktan kendisini men edemezdi. Mahaza Fırka bir idarehane değildir. Ve Fırkanın prensipleri ufak bir grubun veya birkaç şahsın nazariyat ve mefküresi değildir.
Türkiye köylü ve amelesine sabır ve tahammül tavsiye etmekten ve istihlas mücadelesine bütün kuvvetleriyle çalışmasını söylemekten geri kalmadı.
Şüphesiz Fırkamız kitleyi teşkilâtlandırmak, sendikalar vücuda getirmek ve köylüler arasında çalışmaktan kendisini men edemezdi. Mahaza Fırka bir idarehane değildir. Ve Fırkanın prensipleri ufak bir grubun veya birkaç şahsın nazariyat ve mefküresi değildir. Bu tarihi bir vaka, cihan-şümul bir akidedir. Herhangi bir yerde en az birkaç yüz veya birkaç bin nüfusluk ezilmiş ve ezilen köylü veya amele kitlesi mevcuttur, orada bu inkılâp ruhu doğacak ve orada kitleler, en şuurlu ve en fedakâr kimseler siyasi parti halinde teşkilâtlanmak suretiyle hukuk ve menfaatlerini müdafaa edeceklerdir. Yüzlerce amele ve köylü kitlelerini kendi sıralarında ve kendi sancağı altında toplayan Fırka pek tabiidir ki ne hâkim sınıfın arzusu ve ne de hükümetin gayrı kanuni ve cebri emriyle inhilâl etmiş olmaz. O ancak bütün dünya Komünist partilerinin merkezi olan Üçüncü Enternasyonal tarafından fesholunabilir. Veya ne vakit ki bir memlekette bütün ameleler ve bütün köylüler imha edilirse o vakit orada komünist kalmaz ve komünist partisi olmaz.
Eğer şimdiye kadar harici düşmanlara karşı olan mücadelede takip ettiğimiz yol henüz birbirinden ayrılmamışsa ve buna rağmen hükûmet Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nı feshetmek istiyorsa bu şayan-ı hayret bir hareket olmakla beraber Fırka diğer mürteci memleketlerdeki (Yunan, İstanbul... ilh.) komünistlerin başına getirilen felakete hazırdır. Madem ki Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası böyle bir tehdit karşısındadır, o bu halkçı hükûmetin, bu köylünün efendi! olduğunu ilan eden hükûmetin maskesini atar ve hükûmetin uzattığı düello davetnamesini kabul eder. Hâkim sınıf hükûmetinin vaziyeti esasen gerek Türkiye köylü ve amelesi ve gerekse bütün dünya amele ve köylüsü nazarında malum idi. Hükûmet ise bugün Fırkayı feshetmek istemekle bütün bunlara karşı ne olduğunu bir daha ispat etmiş oluyor. Buna nazaran hükûmetin bizim dostlarımız ve bütün Şarkın istihlası taraftarı ve her türlü istilanın aleyhtarı olan Yunan komünistlerini hapse atan Yunan Kralından ne farkı kalır? Bu vechile Büyük Millet Meclisi hükûmetiyle İstanbul komünistlerini tazyik eden Sultan hükûmeti arasında bir fark kalmış olur mu? Hükûmet bilmelidir ki Üçüncü Enternasyonale merbut olan bir fırkaya ilan-ı harp etmek demek Üçüncü Enternasyonale ilan-ı harp etmek demektir. Muhtemeldir ki Üçüncü Enternasyonale karşı cidal açan Avrupa kapitalist devletleri Büyük Millet Meclisi hükûmetine bazı şeyler öğretebilir. Bizim Marksistman terbiye olmuş Fırkamızca Türkiye istihsal kuvvetlerinin inkişafına ve sınıflar arasındaki münasebata göre memlekette komünizmin tahkiki için henüz bir zemin yoktur! Bundan dolayı Fırkamız asgari bir tarzda işçi ve çiftçi kitleleri arasında –onların menafiini korumak maksadıyla– çalışacağını ilan etmişti. Bu mesaisi bervech-i âtidir:

1. Amele için sekiz saat çalışmayı kanunen kabul ettirmek, 2. Kolektif kontoratolar vücuda getirmek, 3. Amele ve memurlar yevmiyesinin derecatının sendikalar tarafından tespit ve tayini, 4. Sendikaların, grevlerin, içtimaların, amele partilerinin ve matbuatın serbestisi, 5. Köylülerin menafiine muvafık mali ve iktisadi ıslahat icrası, 6. Jandarma ve polisin yerli halk milisleriyle tebdili. Bütün dünya bilmelidir ki Fırkamız bu ana kadar bu nokta-i nazarları takip etmiş ve hiçbir zaman bu vaziyetinden bir santim geri gitmez. Çünkü bunlar çalışan halk kitlelerinin en tabii, en meşru haklarıdır. Hal ne olursa olsun Fırkamız milli istihlas harekâtına müzaheretinde devam edecektir. Hükümetin kararına karşı ise şiddetle protesto ederek merkez-i umumi beyan eder ki:

1. Bu zecri muamele Komünist Enternasyonal vasıtasıyla bütün cihan amele partilerine bildirilecektir.
2. Köylü ve ameleye hükümetin bu tecavüzünü unutmamalarını ve onunla mücadeleye hazırlanmalarını ihtar edecektir.
3. İşbu kararını bütün Avrupa Komünist gazetelerinde neşrettirecektir.

Eğer burjuvazi memleketin dahilinde kendi menafiini müdafaa için harici burjuvazinin muavenet ve müzaheretine nail olacağını düşünürse, eğer bir ecnebi burjuva kuvvetinin yardımıyla memleketin amele ve köylüsüyle mücadele edebileceğini düşünürse, eğer bütün dünyadaki burjuvalar arasında böyle bir tesanüt mevcut ise iyi bilinmelidir ki bütün memleketlerin proletaryası arasında ve bütün bunların siyasi şuabatı meyanında da hakiki ve kuvvetli bir tesanüt ve mütekabil bir müzaheret mevcuttur. Buna kanaat etmek için üç senelik milli inkılâp tarihimizi gözden geçirmek kâfidir. Avrupa proletaryası gerek Türkiye'nin ve gerekse bütün Şarkın işçi kitlelerinin harici ve dahili ezici kuvvetlerden istihlasına er geç müzaheret edecektir.
Merkez-i umumi hükümete bu son mühlik kararını tatbik etmeye cüret etmemesini ihtar eder. Eğer bu mücadeleye başlarsa gerek tarihin ve gerekse bütün işçi ve çiftçi halkın önünde bütün mesuliyet hükümete ait olacaktır.

Yaşasın Türkiye'nin tam istiklâli
Yaşasın Türkiye köylü ve amelesinin cihan proletaryasıyla olan sarsılmaz tesanüdü.
Kahrolsun sultan, kahrolsun dahili irtica.
Yaşasın Üçüncü Enternasyonal.

Bu karar ittifak-ı arâ ile kabul edilmiştir. 14 Eylül 38/922
Merkez-i umumi kararıyla:
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

Katib-i umûmisi
Salih Hacıoğlu[92]

92 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 60-63 (Eski Türkçe).

* * *

Türkiye
Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umûmi
Kitabet şubesi
Aded: 58

17/9/922

Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine

13 Eylül 38/922 tarihinde arkadaş Nâzım'la Fırkanın kendi kendisine infisahını aksi takdirde hükûmetin kararı vechile cebren feshedilerek takibat icra olunacağına dair tarafınızdan yapılan şifahi tebligat ve verilen yirmi dört saatlik kısa bir müddet üzerine memleketin hal ve istikbal menafiiyle şiddetle alâkadar olan bu mesele hakkında makul bir cevap verilebilecek vakti kazanmak için fırkanın terk-i faaliyet ettiğini şifahi olarak arkadaş Nâzım size iblağa memur edilmişti. Badehu keyfiyeti dûr u dırâz tetkik ve münakaşa eden merkez-i umumi hükûmetin bu fesih teklifi ve kararını memleketin menafi-i âliyesiyle gayr-i kabil-i telif buldu ve âtide hülasa edilen kararları verdi:

1. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üç beş kişinin fırkası olmayıp Marksist bir zihniyetle terbiye olan Türkiye amele ve köylüsünün fırkası olduğundan merkez-i umuminin onu feshedebilmek salahiyeti olmadığı gibi o ne hâkim sınıfın arzusu ve ne de hükûmetin emriyle feshedilmiş olamaz.
2. Hükûmet cebren Fırkayı dağıtmaya ve feshederek tevkifat / takibat-ı kanuniye icrasına teşebbüs ederse o vakit merkez-i umumi bundan tevellüt edecek bütün mesuliyetin hükûmet-i hazıraya ait olacağını beyan eder.
3. Üç seneden beri devam eden milli istihlas ve istiklâl cidalinde hükûmete her türlü müzahereti icradan bir an geri durmayan vazife-i nihaîye kadar aynı siyasette devam edecek olan fırka cebri bir fesih karşısında bulundurulursa serbesti-i harekâtını muhafaza eder.
4. Aynı zamanda Fırka Türkiye köylü ve amelesinin teşkil ettiği bir fırka olduğundan ona reva görülecek şu işitilmedik muameleyi merbut olduğu Üçüncü Enternasyonale ve onun vasıtasıyla da bütün dünya Komünist partileri ve amele teşkilâtlarına iblağa mecbur olacaktır.
5. Merkez-i umumi hükûmetten gayrı kanuni olan bu teklifini ve Fırkanın feshi hakkındaki kararını geri almasını ve Fırka ile hükûmet arasında vukua gelen bu son hadisenin gayr-ı varid addedilmesini teklif ve Fırka kanuni faaliyetinde devam etmekte olduğunu arz eyler.

Kâtib-i umumi
Salih Hacıoğlu[93]

93 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 70 (Eski Türkçe).

12 Eylül 1922'de Golman, muhtemelen KEYK'in Doğu Bölümü'nde çalışan ve Kilikya'da toplanacak sendika konferansında bulunmak üzere görevlendirilen bir arkadaşına, iktisat heyetinden Mersin'de bulunan Yanuş'a Ankara'dan şu mektubu göndermiştir:

Değerli Yan,

Olağanüstü karmaşık durum nedeniyle, benim bir dakika bile ayrılmaksızın 1 Ekim'e kadar burada kalmam gerekiyor. Bütün bunları A [Ata] sana anlatır, o zaman anlarsın. Sen her ne pahasına olursa olsun bütün gücünle şunları gerçekleştirmelisin:

1. *Yayın sorunu,*
2. *B'nin yurtdışına çıkmasını sağlamak ve bir komünistin IV. Kongre'ye hazırlanması,*
3. *Üniversiteye göndermek üzere bir komünistin bulunması,*
4. *En önemlisi, Konferansın yapılması, Geçici Bölge Bürosu kurulması ve onun Sendikalar Enternasyonali ile Ankara'ya bağlanması gerekiyor. Merkezî Sendikalar Bürosu yeterli değil. Başarısızlık tehlikesi olsa bile, bütün bunlara girişilmeli.*

Bunlardan başka, KEYK sergisi için fotoğraflar, yerli üretim örnekleri ve bunların resimleri gerekiyor. Komünist broşürlerini ve Sendikalar Konferansı tutanaklarını getirmezsen hiç gelme. Gecik, ama getir. İkinci defa Güney'de kalman, herhangi bir ...(ödül?) almana yeterliydi. Senin işçin var. Daha az şüphe, daha fazla dikkat gerekiyor. Biliyorsun, biz bu aptallarla burada 30-40 gün içinde, senin de gözlerinle göreceğin dev işler başardık. Konferans isterse 10-15 kişiden oluşsun, her fabrikadan ve liman işçilerinden birer kişi olsun yeter. Toplantı illegal yapılmalı, gönderilenler basılmalı, işçi-komünistler bulunmalı, literatür yayımlanmalı. Patla, ama bunları yap.

15 Ekim'e kadar seni İnebolu'da bekliyorum. Zonguldak'tan oraya geçeceğim. Zonguldak'taki sendikalar bizim. III. Kongreye gelmişlerdi. Resmen Sendikalar Enternasyonali'ne katılmalılar. Bütün bizimkiler 15 Ekim'de benimle birlikte Moskova'ya gidiyor. Kuratkov'da olacağız. Dikkatli ol, Komintern önünde yüzümüze çamur bulaştırmayalım.

Senin gidişinden sonra, Aralık ayının sonunda Batum'da yapılacak olan Yakın Doğu Kongresi için delegelerin hazırlanması işlerini Gorni yürütecek. O zamana kadar belki ona Bağdat'tan TKP adayı olan Mezopotamyalı bir yardımcı göndereceğiz. Saygılarla.

Basılmak üzere şunları gönderiyorum:

1. *"İşçilerin neleri bilmesi gerekiyor" broşürü. Ben yazdım.*
2. *TKP minimum program tasarısının bir kısmı,*

3. *TKP Bildirisi,*
4. *TKP Birinci Kongresinin Yakın Doğu ülkelerine Arapça çağrısı,*
5. *TKP tüzüğü,*
6. *Yönergeler.*

Bizim bastığımız broşürü, Yeni Hayat'ı, *Geçici Merkez Bürosu mektubunu ve demiryolu işçileri toplantı tutanağını sana yolluyorum.*

Türkiye Proletaryası ve Ödevleri
Gündem

1) *Sendikalar Tüzüğünün kabul edilmesi,*
2) *Sendikalar platformu ve işçi sorunu konusunda Kongreye yönelik tezleri,*
3) *Sendikalar, sınıf savaşı ve TKP – Ulusal İşçi Hareketi ve Platformu,*
4) *Bölge Bürosu seçimi ve Merkez Büroya bir kişi seçilmesi,*
5) *Yakın dönem çalışma raporu.*

MK üyesi Affan'ı bu işlerde tam zamanlı kullanın. Ona her ayın 10'unda düzenli olarak 70 lira ücret ödeyin.

Komünist selâmlarla,
Golman[94]

Bu zat, aynı gün RSFSC Dış Ticaret Temsilciliğine de, "Arslan" takma adıyla imzaladığı şu mektubu yollamıştır.

Sayın Yoldaş,

Size, KEYK temsilciliği üzerinden adrese teslim edilmek üzere TKP MK üyesi Nâzım Yoldaşın mektubunu gönderiyorum. TKP MK kararıyla, eğitim görmek üzere KUTV'a gönderilen Nâzım Yoldaşın küçük oğluna her türden yardımın gösterilmesi ricasında bulunuluyor.

MK'nin Humanité *gazetesi redaksiyonuna mektubunun da, Nâzım Yoldaşın mektubuyla birlikte verilmesi gerekiyor. Teslim edildiklerini bildirin.*

Komünist selâmlarla,
TKP MK'nde KEYK Temsilcisi
Arslan[95]

94 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 571-573 (Rusça).
95 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 570 (Rusça).

18 Eylül 1922'de THİF Merkez Komitesi herhalde son kez ve fevkalâde toplanıyor. Bu toplantıya Golman da katılıyor ve aşağıda vereceğimiz raporda da görüleceği üzere partinin tüm faaliyetini yönlendirir hale geliyor. Yaygın olarak daha sonra Nâzım'ı suçlama konusu edilen Rauf Bey'e beyanname verilmesi meselesinin tüm ayrıntılarıyla yer aldığı bu tutanak, THİF'nın kapatılması sürecinin çokyanlı irdelendiği bir belge oluşturuyor. Golman'ın tutumu Ahmet Cevat'ın Yakındoğu Seksiyonu'na verdiği raporda da ağır biçimde eleştiriliyor. Şimdi bu son derece önemli noktalara işaret eden, uzun ve kapsamlı toplantının tutanağını verelim.

Halk İştirakiyun Fırkası Merkez-i Umumî Fevkâlade İçtimaı
18/9/922

Hazır bulunanlar: Mehmet Ali, Salih, Affan, Nâzım, Hilmi, Kenan, Edip arkadaşlar,

namzetlerden Ahmet arkadaş, Enternasyonal'in 13336 numaralı 8/12/21 tarihli vekâletini haiz olan Golman arkadaş ile hazırdı.

Ruzname-i müzakerat:

1- Merkez-i Umumî'den bazı arkadaşların fırka nizamnamesine muhalif olarak yaptıkları içtima ve verdikleri karar;
2- Şimendifer Sendikası'nın Komintern mümessillerini selâmlamak meselesini protesto edeceklerine dair edilen istihbarat;
3- Şimendifer Sendikası'ndan bazı arkadaşların (80) lira alıp iade etmediği meselesi;
4- Mesail-i câriye.

Salih arkadaş – Dün Kenan arkadaş tarafından bir kâğıt getirildi. Onu okuduktan sonra hakkında söz söylemek isteyenler söyler.

(Zabıt varakası okundu) (Beyanname sureti de okundu)

Söz Golman'a verilmiştir.

Golman – Bugünkü ruznamede fırkanın hükûmet tarafından görmüş olduğu muhalefet ve bu hususiaki nokta-i nazarlar şayan-ı dikkattir. Her fırkanın mebde-i teşekkül ve teessüsünde bugün Türkiye fırkasının içinde bulunduğu eşkâl aynen mevcuttu. Ve böyle bir halde Marksizm'in yapacağı ta'biye Türkiye Komünist Fırkası'nın birinci celsesinde yaptığı ta'biye idi.. Bu ta'biye nedir?

Bu ta'biye hâkim sınıflara mevki ve mevzilerimizi kararlar ve resmî beyanat ile terk etmemekten ibarettir. Belki herhangi bir şekilde hükûmetin soracağı bir tarzda şifahî cevap verilebilir. Fakat bu zaafımızı ilân edecek şekilde olamaz.

İşte bu mesele bundan evvelki celselerde dahi mevki-i müzakereye konmuş ve o celselerde Affan arkadaş böyle bir cevab-ı tahrirî verilmesini dermeyan

ederken ben böyle demiştim. Böyle bir tahrirî cevap vermek demek bunun derhal gazetelerde neşredilerek bütün cihan proletaryalarına karşı Türkiye fırkasının inhilalini ve ufak bir tazyikle rücu ettiklerini ispatlar. Aynı mesele Rusya'da Menşevikler tarafından da yapılmıştı. Bu fırkalarının isim halinde devam edebilmesi için bir vesika-i tahririye vermelerine sebebiyet vermişti. Aynı mesele Sosyal Demokrat Partisi'nde de olmuştu. Umumî Harp ilanında İkinci Wilhelm partilere ya hükûmete müzahir olacaksınız ve yahut dağılacaksınız demişti. Hain Sosyalistler kabul ettiler.

Ve Rusya Sosyal Demokratlığı arasında da Lenin ve arkadaşları da Harb-i Umumî esnasında da yalnız kalmışlardı. Ve burjuva hükûmetleri bu cevab-ı red muvacehesinde ne yaptılar? Ve bunun üzerine burjuva hükûmetlerinin yaptığı şeyi de Marksist ihtilâlciler işte bugün sınıfî mücadelenin hazır olduğunu her memlekette müttehiden ilan ettiler. Neticede işte bütün bu fırkalar üç sene zarfında bütün başlarında bulunan (.....)ler beraber altüst oldular, ve bundan beş sene mukaddem yani Harb-i Umumî'nin ilk senelerinde o ufak gruptan bugünkü inkılâbı yapan mevcut fırka doğdu. İkinci Enternasyonal'le Üçüncü arasındaki fark da budur ki İkinci sıkıştığı zaman mücadeleyi terk eder ve hükûmete müzahir olur.

Sizin Türkiye'deki vaziyetiniz biraz farklıdır. Siz bugün hususî bir vaziyeti haizsiniz. Millî hükûmeti devirecek değilsiniz çünkü o gayri ihtiyarî olarak emperyalizmle mücadele ediyor. Fakat doğrudan doğruya bu millî kitleyi devirmek istememek sınıfî mücadelenin terkini ve sınıfî menfaatlerin müdafaasını istememek değildir. Ameleleri müdafaa etmek hiçbir zaman amele ve proletarya sınıfına nefes aldırmak istemeyen hükûmete daimî surette sarsılmaz bir amele kitlesinin mevcudiyetini göstermektir. İşte 3. Enternasyonal'e girmek için iki defa kabul ettiğiniz 21 maddenin umumî manası.

Şayet bugün içimizde bütün 21 maddenin en ufak bir şekilde tekâsül ve terâhi gösterecek bulunursa bunlar fırka azası değildir. Belki muhibdirler. Burada fırka müessisleri bulunuyor, bunlar sarsılmaz ihtilâlcilerdir. Siz bunu derhatır etmiyorsanız Cevat ve Zorin'in nutuklarını hatırlayınız. İşte bunun içindir ki idare eden komünistler komünist postu üzerinde oturmalıdır. Eğer amele kitlesi terk ederse siz o mevkii muhafaza edeceksiniz çünkü terk edenler yarın sınıfî şuurunu idrak eder. Ve fırka etrafında toplanır.

Biz bir karar vermiştik, bunun neticesinde muayyen bir zamanda Enternasyonal'ce cidden şayan-ı ehemmiyet olan bir iş yapacaktık. Bu Ankara'da amele tarafından verilecek bir protesto idi. Biz eski arkadaşlarımızdan dördü buradan hareket etsin dedik, bu gayet mühim bir mesele idi. Eğer bu mücadelede muvaffak olamazsak bu dört arkadaş vaziyeti idame edebilirdi, eğer bunlar tevkif edilirse ve

Fakat biz aynı zamanda karar verdik, komünist arkadaşlar komünizmi fena bir halde olduğunu kâğıt üzerinde imza etmeyecekti. Evvelce söylediğimiz vechile heyet-i vekile fırkayı sedde karar vermişti. Hareketini görüyor. Fırka azasından birini davet ile diyorlar ki 24 saatte terk-i faaliyet ediniz. Bu resmî de-

gildir. Eğer yarın tahrirî olarak cevab-ı muvafakati alırlarsa onlar kendi kendine terk-i faaliyet ettiğini söyleyecektirler. Ve bütün cihana bunu ilan edeceklerdi.

Eğer yarın hükûmete cevap verirseniz derhal hükûmet mührü ve vesaiki isteyecekler. Sizde mühür yoktur diyemeyeceksiniz. Evrakı yırttık diyeceksiniz. O vakit siz kongreyi yaptınız, yarın hafî olarak çalışmamanız için şimdiden tevkif ediyoruz diyecekler. Siz ameleye resmî olarak fırkayı seddettik dediniz. Yarın sizi komünist olarak muhakeme etmeyecekler, basit bir vatandaş gibi muhakeme edecekler. Gizli bir kongre için muhakeme edecekler. Sizi kim müdafaa edecek. Enternasyonal müdafaa edemez çünkü alakayı kat' etmiştir. İkinci Enternasyonal hiç müdafaa edemez. 2 ve 2,5 Enternasyonal büyük bir kıymeti yoktur.

Müdafaanızı o halde kim yapacaktır. Ameleler yapamaz çünkü korkarlar. Komünist fırkaları da yapamazlar, çünkü bunlar komünist değildir. Sovyet hükûmeti de müdafaa edemeyecektir. Çünkü siz Enternasyonal taht-ı tâbiiyetinde değil Türk tâbiiyetinde kalacaktınız. Ve o zaman eğer Sovyet hükûmeti müdafaada bulunmak isterse Türk hükûmeti komünizmden istifa etmiş adamlar hakkında ne müdafaada bulunuyorsunuz diyecektir.

Eğer Mustafa Suphi sağ olsaydı, bu meseleler hakkında hiç konuşmamış olacaktır[k]. İşte bizim birinci kararımız. Bunda deniyordu ki, 21 maddeyi kabul etmek itibariyle biz kendi kendimizi kapayamayız. Fakat hükûmete şifahi tarzda müracaat edecek ve vakit kazanacaktınız. Fakat bugün sizin muaddel şekilde kabul ettiğiniz netâyicden hiçbirini kabul etmemekle beraber amelenin değil Enternasyonal'in muvafakatiyle bir muvaffakiyet kazandık. Eğer Zorin burada olsaydı böyle bir hikâye anlatırdı, iki köpek gölgelerinden korkmuşlar, kaçarlarken uzak gitmişler. İki senede buluşabilmişler. Bugün hükûmetin kararı böyle oldu. Şayet Rıza Nur'un cebinde bu beyanname olsaydı, basit bir cevap verirdi. Rıza Nur buraya geldiği zaman birçok hakikati hükûmete söylemiştir. Rusya Komünist Fırkası'nın, Sovyet Rusya'sının ne olduğunu ve bunların hepsi Enternasyonal'e tâbi olduğunu öğrenmiştir. Ve Rıza Nur af talep ediyor, bilhassa kongrede yapılan muhalefet muamelesinden dolayı ve hiçbir komünist tevkif edilmek ihtimâli olmadığını söylüyor. Yusuf Kemal'e söylendiği zaman onun hakkında da birkaç gün içinde karar vereceğiz diyor. Enternasyonal'in tazyikatı devam ediyor. Neticeyi bilmeden siz kızıl bayrağı katladınız. İşte sizin partinin bileti. Bu vesika sizi tevkiften iki gün men edebilir. Bu meseleyi iki nokta-i nazardan gözden geçirmelidir. Şeklî olarak yahut şahısların ta'biyeleri nokta-i nazarından. Bunu şayet bir amele yapmış olsaydı can sıkılmış olmazdı. Çünkü bugün ayrılsa bile yarın yine girecektir. İmza edenler artık komünist itibar edilmez. Bunlar komünizme taraftar olabilirler.

Evvela bu karar protokol muhteviyatıyla zıttır. Fakat siz aynı zamanda bilcümle komünist partilerinin kararını biliyorsunuz. Şayet en yüksek bir teşkilât herhangi bir kararı tatbik etmek istese bu bütün fırka azası için mecburiyyü'l-ittibâdır. Şayet siz burada yaptığınız itirazda amelî ve tatbikî mesailde itiraz etmiş olsaydınız ehemmiyetsizdi. Halbuki kararınız prensip meselesidir.

O halde ne yapılmalıdır. Eğer yarın Kenan'a söylediğim gibi bu kararı Enternasyonal'e gönderirsem alacağımız cevap şu olur. Bu kararı imza edenler arasında amele olanlardan gayrısını tard etmek olacaktır. Fakat göndermeyeceğim.(.....) bir tecrübedir. Her fırka bu tecrübeyi geçirmiştir. Binaenaleyh bu münakaşa ve karar Enternasyonale gönderilmelidir. Bu şekilde bir hareket nizamname nokta-i nazarından umumî (.....) ve 21 şartın kabulü nokta-i nazarından son derece merdûddur. Siz bir kararı yapmak için beni içtimaa davet etmeli idiniz. Prensibe ait her hususta benim bulunmam lazımdı. Binaenaleyh burada imzası bulunan arkadaşların bilâ-kayd u şart tardını teklif ederim. Merkez-i Umumî'de yalnız Enternasyonal'in emirlerini kabul edenler, saniyen mücadeleyi kabul edenler, üçüncü olarak Merkez-i Umumî nizamnamesini takip eden arkadaşlar bulunabilirler, binaenaleyh evvela ikinci ve prensiple zıt olarak yapılan bu kararın âmili olan Nâzım'ın Merkez-i Umumî'den tardını teklif ediyorum. Fırkada ikinci olarak geriye kalanların suret-i katiyede tecziyesini teklif ediyorum. Meselâ biz burada 10 senelik bir arkadaşımızı diğer arkadaşa küfür ettiğinden dolayı tard ettik. Bunun haricinde olarak tekrar ediyorum evvelki protokol muhteviyatını kabul ettiklerini bu beyannameyi imza edenler tasdik etmelidir. Etmeyenlerin fırka ile alâkası kalmaz. Şayet bunlar fırkadan kendi ihtiyarlarıyla çıkarlarsa 19'uncu maddesinde memlekette daima oportünistlik yapacak bir fırka bulunmaktansa dört komünist arkadaş kâfidir diyor.

Amele arkadaşlar için diğer bir nokta-i nazar mevcuttur. Bunlar nazar-ı dikkatimi celp ediyor. Bunlar yaptıkları işi anlamamışlardır. Fırka bugün kanunîdir. Yarın hafî çalışabilir. Ameleler mazur görülebilirler. Fırkadan çekilebilirler. Enternasyonal'de birçok murahhaslar göreceksiniz ve bunlar sizin hiçbir tazyik görmeden çekildiğinizi duyarlarsa sizi takip edeceklerdir.

Teklif ediyorum: Eski kararı suret-i katiyede kabul ve imza;

Saniyen bu karara iştirak edenlerin suret-i katiyede tecziyesi;

ve üçüncü olarak eski mukarrerat telgrafla bildirilmişti. Bu defa muaddel bir şekil kabul edilmiştir. Bu şeklin kabul edildiğini doğrudan doğruya siz bildirmelisiniz, bunlar kabul edilmezse Türkiye fırkası mevcut değildir.

24 Temmuz'da bir mektup aldım, Komintern Şark Şubesi reisi tarafından imza edilmişti. Nuşirevanov'un raporu mucibince ellerindeki mevada istinaden Nâzım ve taraftarları bir oportünist grup oldukları hakkında kanaat-i kâfiye elde edilmişti ve nitekim fırka (.....) tasfiye edilmesi için derhal fırkadan Nâzım grubu başlarının tardı (.....). Ben bunun aleyhinde değildim. Fakat cevabımda bu kararın kongreden evvel yapılmamasını bildirdim. Bana öyle geliyordu ki Nâzım son zamanlarda (Ağustos, Haziran) son derece doğru bir hatt-ı hareket almıştı. Grup için telgrafımda katiyet kesb etmiş bir zümre olmadığını ve o gruba mensup diğer arkadaşlar eğer Komünist Fırkası'nın ne olduğunu anlamamışlarsa öğretmek mümkün olduğunu bildirdim. Ve Nâzım grubunun oportünist olmadığını ve yalnız Nâzım'ın biraz idare-i maslahatçı olduğunu ve bunun da düzeltilebileceğini yazdım.

Ve Nuşirevanov'a bu hususta fazla kurcalayıcı işlerde bulunmamasını teklif ettim. Gerek *Yeni Hayat*'a yazılan mektup ve gerekse kongrede ve kâtib-i umumî intihabatı esnasında vukua gelen ahvaller ve gerek biraderinden gelen mektup kendisinin menfaat-cü olduğunu göstermiş ve bu vesaiki de bilâhare göstereceğim.

Eğer teklifatım ittifakla kabul edilmezse o zaman muvafık ve mugayir olmak üzere iki karar yapar ve bunu Komintern'e bildiririz, cevabı bir hafta zarfında gelebilir.

Prensip nokta-i nazarından evvelki mektup muhteviyatını yaptığımdan dolayı belki beni affederler, çünkü ben bunu prensip nokta-i nazarından yaptım.

Tecziyeleri ve tardları teklif edilen arkadaşlara verilen mandat [yetki belgesi] ve paraların derhal istirdadı ve *Yeni Hayat* masarif-i neşriyesine tahsisini teklif ediyorum. Eğer hükûmete bu kararlar hakkında söylerlerse ben

Salih - Golman'ın teklifatı karşısında ben hayatımın en acı dakikalarını yaşadım. Üç seneden beri hayatı pahasına fırkanın mevcudiyetini idame ettirmeye muvaffak olan arkadaşlar arasında bugün tahakkuk eden bu ayrılık hakkında ben bugün kendimde bir kelime sarf edecek bir kudret bulamıyorum. Hepimiz fedakârız, Üçüncü Enternasyonal'in emirlerine itaat ederek yaşıyorduk. Bize ne oldu, bizi korkutan nedir ki bugün aramızda bu ayrılık ihtimallerini doğurdu. Biz Merkez-i umumî azaları fırkayı şahsı için mi yaşatıyorduk. Biz bu fırkayı yalnız üç beş kişiye mi inhisar ettirmiştik. Biz komünist partisinin ne demek olduğunu, Üçüncü Enternasyonal'e iltihakın ne demek olduğunu, cihan proleter âleminin istihlâsı için mücadele[nin] ne demek olduğunu daha öğrenmemiş mi idik. Golman'ın uzun nutkundan yalnız bir maddesi hakkında katî ve sarih nokta-i nazarımı hepinizin önünde ortaya atacağım. Diyorlar ki şayet hükûmetin emrine bilâ-kayduşart itaat eden ve hükûmete bu yolda bir beyanname vermeye muvafakat eden arkadaşlar çıkarsa Türkiye Komünist Fırkası artık yoktur. Ve Türkiye'de bir Üçüncü Enternasyonal müfrezesi mevcut değildir. Hayır arkadaşlar! Türkiye Komünist Partisi bir kongre yapmış ve kendisini millete resmen bağlamıştır. Bu parti artık kongrenin ilk dakikasından itibaren müessisan elinden çıkmış, Türk köylü ve amelesinin eline geçmiştir. Bugün merkez azalarını teşkil eden arkadaşlar kendi kendilerine ne terk-i faaliyet edebilirler, ve ne de fırkanın infisahına bir karar verebilirler, eğer Türkiye amele ve köylülerinin vekilleri olan bu arkadaşlardan birkaçı Komintern'in nizamnamesine ve Türkiye K. Fırkası'nın nizamnamesine itaat etmez ve Türkiye köylü ve amelesinin istihlasını temin için mücadeleden vazgeçerse sırf şahıslarına ait olarak kalır fakat Türkiye'de hiçbir zaman K. Partisi yok olmaz. O daima yaşayacaktır çünkü Türkiye'de binlerce amele ve milyonlarca köylü vardır. Fakat öyle zannediyorum ki ve öyle ümit ediyorum ki nizamnameye muhalif harekâtta bulunan arkadaşlar etraflıca düşünmeden böyle bir karar vermişlerdir. Ve şu dakikada Golman'ın verdiği izahat ile yaptıkları hatayı anlamışlardır. Eski kararlarından nükûl edeceklerdir. Ve Türkiye K. Partisi'nin sancağı altında mücadeleci

olarak kalacaklardır. Her ne olursa olsun fırkanın bir ferdi olmak itibarıyla ben yüreğimle haykırıyorum, Türkiye K. Fırkası yaşıyor ve yaşayacaktır.

Hilmi – Arkadaşlarıma şu vesikayı Türkiye K. Fırkası'nın tarihinde çirkin bir leke olarak kaydetmelerini teklif ederim. Elim bir vaziyet karşısındayız. Fırka üç senede halâs yolunda açtığı ulvî cidalde pek ehemmiyetli vakayi karşısında kalmış ve bunları yılmaz azmiyle atlayarak rüştünü ispat etmiştir. Kongresini akdetti ve mükerreren 21 maddeyi kabul ederek Üçüncü Enternasyonal'e merbutiyetini ilân ve iltihakı kabul etti. Bugün sa'yının semerelerini görmeye başlayan ve mevcudunu arttırmaya başlayan fırkanın gayesine varmakta acz göstermeyeceğini bilen hükûmet kale içinden yıkılır fehvasınca fırkayı içinden infisah ettirmek yolunu tuttu. Bunun en açık delili fırka faaliyetini tatil edemeyeceğine ve hükûmete beyanname verilmesine karar verdiği halde bundan bir gün sonra fırkanın terk-i faaliyet ettiğine dair beyanname hükûmete verilmeye karar veriliyor. Bu gösteriyor ki arkadaşlarımızın bazıları çok zayıftır. Cidalcû olan fırkamıza iltihak edecek arkadaşlar bittabi biliyorlardı ki fırkamız dahilî ve haricî pek çok kuvvetler karşısında çalışacak ve bu uğurda hayatlarını da nazar-ı dikkate almayacaktır. Binaenaleyh ulvî bir cidal arkasında koşan arkadaşlar arasında bilhassa merkezî komitede zayıf arkadaşların mevcudiyeti er geç fırkamızın bâdi-i izmihlâli olacaktır. Ben teklif ediyorum ki bir gün evvel hükûmetle cidale karar veren ve bu cidali bir beyanname ile hükûmete tebliğe karar veren arkadaşların daha imzalarının mürekkebi kurumadan aksine hareketleri disipline açık bir muhalefettir. Ben bu harekette en ziyade âmil olduğunu tahmin ettiğim Nâzım arkadaşın bilâ-kayduşart çekilmesini talep ederim. Affan arkadaşın da Merkez-i Umumî azaları arasından çekilerek yalnız komünist aza olarak kalmasını teklif ederim. Diğer arkadaşların da iki içtimada (.....) tecziye edilmesini talep ederim. Bir söz söylemek isterim ki burada aldığım emri infaz etmedim. O da hareket emridir. Bir gün infaz etmedim, bu şüphesiz büyük bir kabahatti, bugün hareket ediyorum. Bu hadise karşısında müteessiren hareket ettim. Sebebi de budur.

Söz Affan arkadaşındır.

Affan – Hükûmetin şifahî tazyikatı karşısında toplanmıştık, bunda hükûmetin bu tebligatına karşı ne yapalım demiştik. Şüphesiz muhtelif kanaatler ve fikirler dermeyan edildi, bazıları tatil-i faaliyet edelim dediler, çünkü bu bir müşküldür, biz hafiyyen çalışmayız (?) dediler. Bunu hatırlatmak isterim ki o içtima esnasında oportünistlikle tavsif edilen Nâzım arkadaş en iyi şekli hükûmetin bizi süngüsüyle dağıtmasını teklif ve dört defa tekrar etmişti. Pek uzun olmayan bir mazi Nâzım arkadaşı, hükûmet karşısında boyun eğmeyen Nâzım arkadaşı 15 seneye mahkûm etti. Ve bu arkadaşımız hiçbir zaman bu ölüm tehditleri karşısında mukaddes mefkûresi için serfürû etmemiştir. Ve disipline adem-i riayet ve oportünistlikle itham edilen diğer arkadaşlar da böyle bir maziye maliktirler ve onlar ki o zaman Karadeniz'e gömülen 14 Türk komünisti

hakkında Sovyet hükûmeti dahilinde ufacık bir yazı yazılamazken zindanlarda bulunuyorlardı. Bunu görüyorlar ve biliyorlar, yine azimlerinden dönmüyorlardı. Bugünkü işe gelince bugünkü yapılan işte ben fırkacılık nokta-i nazarından bir hata görmüyorum. Çünkü 14/15 içtimaında biz fırkanın tatil-i faaliyet etmesi ve fakat bu tatil-i faaliyetini hükûmete şifahen bildirmesini ve bir vesika vermemesine ve ancak ufak bir protesto ile hükûmetin bu hareketini hükûmete karşı değil Türk köylü ve amelesine karşı protestoya karar vermiştik. Bilâhare işittik ki Türk köylü ve amelesine yapılacak protestodan maada bir de hükûmete beyanname şeklinde bir şey yazılıyor. Ve bu beyanname yazılırken, bunun da Merkez-i Umumî tarafından yazılması lazım gelirken şahsen yapılıyor. Ve aynı gecenin mukarreratı olarak şuna da karar vermiştik ki Merkez-i Umumî azalarından malum arkadaşlar muhtelif istikametlere gidecekler ve gaybubetlerinden bir hafta sonra tab' edilmiş olan beyanname amele ve Türk köylüsüne tevzi edilecek, merkez (.....) Necati, Edip ve Mehmet Ali arkadaşlardan ibaret bir merkezî büro derhal vaz-ı yedle tedvir edecek. (.....) Eski Merkez-i Umumî azalarının o geceden itibaren bir vazifesi kalmamıştı, soruyorum bu üç arkadaş işe vaz'-ı yed etti mi? Hayır böyle olmadı, bir arkadaş Merkez-i Umumî'nin bütün salahiyetini üzerine toplayarak (vermediğimiz halde) kendisi tedvire başladı. Bunu haber aldık. Böyle olursa senelerden beri uğraşarak arkamıza taktığımız amele bizi bırakacak, binaenaleyh fırkanın mesaisi daha iki sene akamete uğrayacak ve işte biz bu düşünce ile aynı his karşısında mademki böyle yapılıyor bunun önüne geçelim dedik, bu bir ta'biye meselesidir, yoksa mazileriyle hayatlarını bu uğurda fedaya amade olduklarını ispat eden bu arkadaşlar böyle bir cezaya çarpılamayacakları gibi hiçbir vakit de Komünist Fırkası'nı terk etmeyi düşünemezler çünkü onlar iyi yürüyecekler ve mücadele edecekler ve Türk amele ve köylüsünü de beraber yürüteceklerdir. Buna katiyen emindirler.

[???] - Nâzım - Affan arkadaşları şayan-ı dikkat; Affan arkadaşın nutkunu Nâzım arkadaş hakkında yaptığı müdafaayı tetkik etmek istiyorum. En sonunda demişti ki, fırkanın içinde hareket etmek isteyen arkadaşlar amele ve çiftçi kitlesini sürü[kle]yeceklerdir. Çünkü oynamak hakkında [?]. Bir fırka mücadelesi esnasında daima beraber ve yanyana yürüyecektir. Yoksa arkasından kitleleri sürüklemeyecek ve beraber yürüyecektir. Bu külliyen yanlıştır. Bu son zümre yollarında yürüyecek ve mücadele de yapacaklardır diyor, bu K. Fırkası'nın esas şiarı mücadele değilmiş de fazla bir vazife olarak mücadele de yapacak manasını çıkarır.

Komünist Partisi mücadeleli bir yol demek, mücadele yolu demektir. Burada zamanı dakika ve saniyesiyle zapt ettikleri celsede ben de bulundum. Affan bunu iki kelime ile hülasa etti, dağılalım ve çalışalım kararı demişti. Bu mukarrerat hiçbir zaman bunu icap etmez. Bunun haricinde arkadaş kendi fikirlerine göre birtakım delail sözde (.....) 14 arkadaşın öldürüldüğü sırada Sovyet Rusya'sında gazete (.....)mazken biz hapishanede idik demiştik. Bu mesele Hüsnü tarafından söylenmiştir. Bununla istişhad edilemez. Bu mesele yalnız orada de-

gil burada hükümete ültimatom verilmesine sebebiyet vermiştir. Nâzım'ın Yeşil Ordu Hafî Komünist Partisi meselelerinde bugün reaksiyoner grubun cellatlığına karşı gösterdiği cesaret filhakika Türkiye K. Fırkası tarihine geçmiştir. Unutulmamalıdır mazi istikbalde uzun boylu perde olamaz, bir raddeye kadar setr eder sonra kopar. Nitekim son hadise yalnız bir mesele değildir. (18) madde vardır. Vaktin adem-i müsaadesinden uzun boylu mülahazat bahsetmeyeceğim. Fevkalade içtima esnasında Merkez-i Umumî'nin faaliyet halinde bulunmaması ve üç kişilik grubun tevdi edilmesine dair kararı müteakiben bir arkadaşımız yalnız başına bu işleri yapıyor. Halbuki protokol muhteviyatını okuduklarını gösterir protokol meydandadır, halka hitaben beyanname ile hükümete de verilecek beyanname dahildir. Saniyen Golman'ın nutkunda söylediği vechile üç beyanname yazılacaktır. Demek ki Affan arkadaş malumatımız haricinde ve esasen Merkez-i Umumî'nin bütün mesailine vâzıü'l-yed olacak olan üç arkadaş yazacaktı diyor. Halbuki bu beyanname bu üç arkadaşa okunmuş ve kabul edilmişti.

Golman – Komünist Fırkası azası hükümete komünist olmadığını beyan edebilir mi? Affan arkadaş ki ben kendisinin doğrudan şuuruna ve biraz da (.....)-i dimagiyesinin neşvünemasına kaniim. Böyle olduğu halde hassaten şu mesele câlib-i dikkattir ki protokol hakkında bir tek kelime söylememiştir. Altı yedi kişinin imzasıyla verilmek istenilen son beyannameyi imzasının sebebi. Affan arkadaş Nâzım arkadaşın defaat-ı mükerrere ile süngü ile dağıtılmak tarafını iltizam ettiğini söylüyor, böyle bir şey yoktur. Neticeten nokta-i nazarlarım. Partimiz dahilinde henüz komünizmin neden ibaret olduğu, Komünist Fırkası'nın yapması lâzım geldiği ve yirmi maddenin ne olduğu ve merbutiyet neden ibaret olduğu anlaşılmamış olduğunu zannediyorum. Arkadaşlara 21 maddeyi çok binlerce okumalarını tavsiye ediyorum.

İhzarı hakkında (?) Merkez-i Umumî tarafından bu beyanname ittıla kesb (.....) Üç kişilik gruba bu teklif edilse idi (.....) idi. Bu disiplin meselesidir, bunun hâlifi (?) gayrı kabil-i kabuldür.

Hususî mülâhazalarım hakikaten şayan-ı hayret (.....) beş kişi zannedilen Komünist Partisi dört buçuk kişinin yaptığı bir iş olmadığı son hükümetin vaziyetiyle tahakkuk etmiştir. Komünist Partisi bu (.....) iki şey düşünür. Birisi acaba Rauf Bey doğrudan doğruya mı bu terk-i faaliyet emrini verdi yoksa Nâzım arkadaş mı böyle ihdas etti. Son günlerde Nâzım arkadaş Şeyh Servet, Mustafa Lütfi arkadaşlarla sıkıca temas ve on gün evvel Şeyh Servet'in hanesine gitmiş. Nâzım arkadaşın son temas vaziyeti pek manidardır. Polis müdürünün bana söylediği sözler de bu şekildedir. Çünkü Nâzım arkadaş fırkanın vazifesi âmâl-i milliyenin husulüne kadarmış.

Golman – Ta'biye mesailinin hallinden evvel hükûmete verilecek cevap menfî mi veyahut müsbet mi olsun, bunun reye vaz'ını teklif ederim.

Nâzım – Hakkımda birçok söz söylendi. Müdafaa edeceğim. Müdafaadan evvel lehte ve aleyhte bir karar verilmesi aleyhindeyim.

Golman – Diğer meseleler dahilî meselelerdir. Haricî bir tek meselede hükümete verilecek cevaptır.

Nâzım – Hakkımızda birtakım ithamatta bulunuldu. Bundan tebriye veyahut hakkımda bir karar ita edilmeden hükûmete verilecek beyanname hakkında rey vermek kabil değildir.

Golman –Komintern'e üç gün evvel telgraf verdim, fırkanın kapatılmasını hükûmet talep ediyor. Orada mümessile tesir yapınız demiş ve aynı zamanda fırkanın beyanname neşredeceğini bildirmiştim. Evvela bunu reye vaz' etmelidir.
Ta'biye meselesi, belki Affan'ın belki benim nokta-i nazarım doğrudur. Üç gün evvel bir karar vermiştiniz, hükûmete beyanname verilecekti. Bu evvela verilmelidir.

Salih – İki mesele vardır. Prensip meselesidir. Bunlardan birisi evvelce 13/14 tarihinde verilen kararın tatbik edilmesi, ikinci 17 tarihli bir grubun yapmış olduğu karar, bunlardan birinden nükûl etmek lazımdır.

Nâzım – Bu meselelerden (.....) meselelerinin konuşulmasından evvel diğerinin görüşülmesi lazımdır.

Golman – Nâzım arkadaş kendini müdafaa etsin.

Nâzım – Rauf Bey'in şifahî tebligatını arkadaşlara söylediğim vakit bundan üç dört gün evvel Rozenberg ve Golman arkadaşlar kendi vesait-i istihbariyelerine istinaden hükûmetin heyet-i vekile kararıyla fırkanın ilgasına karar verdiklerini ve tevkifat başlayacağını ve binaenaleyh gayet ihtiyatlı hareket olunmasını bize söylemişler, hatta hatırımda kaldığına göre bu resmî bir protokolle de teyid olunmaya sebebiyet vermişlerdi. O içtimada Golman arkadaş Şark Kongresi'nin akdi için fırka tarafından bazı teşebbüsatta bulunulmasını teklif ettiği vakit ben madem ki artık göze görünecek kadar faal bulunmamamıza karar veriyoruz, şu halde bu konferansın da akdi bulunmamasına karar verilmesini münasip gördüm ve kendileri de muvafık buldu. Demek ki hükûmet ve heyet-i vekile kararı ilk önce Üçüncü Enternasyonal mümessilleri tarafından bize haber verilmiş ve ihtiyat ve teenni bize onlar tarafından teklif edilmiştir. Rauf Bey beni çağırıp ya fırkayı feshediniz ve yahut biz sizi feshedeceğiz, heyet-i vekile karar vermiştir dediği vakit, ben bu arkadaşların üç dört gün evvelki istihbaratlarının doğru olduğunu anladım ve ona karşı arkadaşımla görüşmeden celâdet göstermeye lüzum göremedim. Derhal buraya geldim ve Merkez-i Umumî'ye uğradım, Salih

arkadaşı buldum. Söyledim. Beraber Golman'a geldik, Golman ve Rozenberg arkadaşlar ben daha fikrimi söylemeden onlar bizim zaten haberimiz vardı! dediler. Sonra anladım ki Salih arkadaş evvelce haber vermişmiş. Bunu bir içtima yaparak resmî bir içtima[y]la bu işe bir karar vermeyi tensib ettik. Arkadaşlara haber gönderdik. Fakat arkadaşlar gelmeden evvel aramızda hususî olarak bu meseleyi müzakere ettik. Hatta bu müzakereyi biz gayet mahrem olarak yapmak lüzumunu evvelce söylemiştik, ben bu hususî ve mahrem müzakerede şu yolda ifadede bulundum. "Benim Rauf Bey'in hâlet-i ruhiyesinden ve ifâdâtından anladığıma göre hükümetin verilmiş kararı yoktur. Bunlar ihtimal ki Rauf Bey'in sırf şahsî bir hareketiyle gürültüye getirip terk-i faaliyet ettirmek istiyorlar, hükümet eğer feshe karar vermişse (.....) bizim tarafımızdan vukuunu ne için istiyor. Bu câlib-i nazardır. Bizi tevkifatla korkutuyorlar, biz terk-i faaliyet etsek de takibat için ellerinde bir şey varsa bizi yine takip ederler. Nitekim geçen defa biz terk-i faaliyet ettiğimiz halde tuttu ve hapsettiler." Salih arkadaş buna cevaben "vâkıâ öyle oldu fakat esasen o vakit tevkifat başlamıştı" dedi ve terki faaliyet edilmesi için hafifçe bir şey yazılmasını tensib etti. Ben fırkanın ve şahsî namusumuzun muhafazası elzemdir, bunu katiyen kabul edemem dedim. Ve nihayet eğer fırkanın terk-i faaliyeti bugünkü siyaset ve bugünkü mefkûre menfaati icabınca lazım gelirse biz öyle bir şey yapalım ki hem bu siyaseti gözetelim hem de namusumuzu muhafaza edelim dedim. Ve nihayet şifahî ve mahrem müzakeratımızda bu suret karargir oldu ve umumî içtimaımıza karar verildi. Protokolde dikkat olunursa benim hiçbir ifadem yoktur. Çünkü ben herhangi bir terk-i faaliyetin aleyhinde idim. Arkadaşlarla beraber verdiğimiz kararı muvafık buldum. Yalnız şunu kaydetmek isterim ki fırkanın terk-i faaliyet ettiğini gidip Rauf Bey'e tebliğ etmeyi ben Salih yoldaş için teklif ettim. Çünkü ben bunun aleyhindeyim dedim. Fakat arkadaşlar teklif hangi vasıta ile olmuşsa onunla gelsin dediler. Ben fırkanın bu kararıyla giderek Rauf Bey'e malum olan saatte şifahen şunu söyledim.

– "Dünkü teklifinizi arkadaşlara söyledim. Fırka bu saatten itibaren terk-i faaliyet ettiğini size tebliğe beni memur ettiler. Ben vazifemi ifa ediyorum. Fırkaya ait vazifelerim bu dakikadan itibaren hitam bulmuştur" dedim.

– İki satırlık resmî bir şey yazınız dedi. Biz esasen hükûmete resmî bir şey vermemeye karar verdiğimiz için (Ben bundan ziyade bir şey yapamam. Onu salâhiyettar olanlar yaparlarsa yaparlar dedim) ve derhal geldim arkadaşlara bunu söyledim. Ve (Bu şeyde sebat edelim dedim.) Son protokolde faaliyet için kararımız şu idi. (Ben, Affan, Hilmi, Salih) gaybubet edeceğiz, fırkanın hafî işlerine: Edip, Mehmet Ali, Necati arkadaşlar vaz'-ı yed edip bakacaklar. Vâkıâ hükûmete protesto verilmek mevzu-i bahs oldu, fakat bunun üzerine birçok münakaşalar cereyan etti, prensip itibarıyla protestoların verilmesi muvafık ise de bunun tahrir ve itası günü (.....) münakaşa edildi, ve nihayet biz tagayyub edip yerlerimize vasıl olduktan sonra verilmesi karargir oldu. Biz derhal, yakın olunan yerlere gitmeye teşebbüs ettik. Ben derhal bir arkadaşımızdaki Azerbaycan pasaportunu almaya ve onun ile Samsun'a gitmeye karar verdim. Bu Mustafa Lütfü Bey'dir. Kendisi bizim en mahrem rüfekamızdan olduğu için bunu

kabul etti. Yalnız kendisi de mezunen Azerbaycan'a gitmek istediği için Meclisten alacağı izinnameyi aldıktan sonra bunu bana vereceğini söyledi, ki bu muamele iki üç gün zarfında olacaktı. Vesikayı almadan hareket etmek fırka için de bir budalalık olurdu. Binaenaleyh ben, tagayyübün âkilâne olması için bu yolda harekete mecbur idim. Bunu geldim ve derhal Salih arkadaşa söyledim. İkinci gün de hükûmetin beni bulamamasına binaen (çünkü aramışlar ve bulamamışlardır) Samsun'a şifre ile emir verildiğini haber aldım ve onu da derhal Salih arkadaşa geldim söyledim.

Salih – Şunu unutmamalıdır ki; fırkanın aynı zamanda kendilerine takip için verilen emir tekid edildi.Ve fırka biziz (?) dediği halde tekraren binaenaleyh emrinizi ifa ediniz cevabı verildi.

Nâzım – İşte bu gidiş geliş esnasında Salih arkadaş, bana fırkaya verilmek için bir beyanname hazırladığını söyledi ve gösterdi. Ben bilhassa benim kendi kendime gidip RaufBey'e fırkanın terk-i faaliyet ettiğini söylemiş olduğumu ihsas edecek tarz-ı ifadeye itiraz ettim. Onu tashih ettiler. Sonra bizim kararımız da arkadaşlar takip ettikten sonra, yerlerine vasıl olduktan sonra!..

Salih – Protokolde yerlerine vasıl olduktan sonra kaydı yoktur.

Nâzım – ..... verilecekti. Ben Salih arkadaşın bu tarz-ı hareketini kararımıza muhalif buldum ve kendisine söyledim. Arkadaşları toplayınız müzakere edelim dediler. Ben arkadaşları toplamak için gittim. Bir evde toplandık. Hilmi'ye de uğradık, bulamadık. Biz orada iken ameleden iki arkadaş geldiler. Rauf'un [?] evi, bu amele arkadaşlar, amele namına, sendika namına *Yeni Hayat*'a geçen bir cümleyi *Yeni Hayat*'a geçirttirmemek için beni orada buldular ve şikâyet ettiler. Bu sırada bizim Salih arkadaşla cereyan eden müzakeremiz de mevzu-i bahs oldu. Ben kendilerine dedim ki "Diğer bir mesele daha var, hükûmete verilmek için bir şey yazılmış. Bunu takip etmeden galiba verecekler. Bunun hakkında fikriniz nedir?" Dediler ki biz buna muhalifiz, yalnız mutlaka hükûmete bir şey vermek lâzım geliyorsa hem kararımıza muvafık olmak hem de prensibimiz vechiyle ta'biye (?) vakit kazanılmak üzere şöyle bir şey yazılmalıdır. Bu da imza edilmiş olan kâğıttır. Biz bu fikrimizi buraya gelerek müctemian söyleyecek ve müdafaa edecektik. Fakat bana dediler ki "Eğer sendikalar hakkındaki o yazılar *Yeni Hayat*'a geçerse amele bunu burjuva gazeteleriyle tekzibe kalkar, bu gayet fena olur. Bunun için rica ederiz git bunun önünü al" dediler. Ben Nizamettin arkadaşa ihtiyaten bir mektup yazdım. Kendim de matbaaya gitmek üzere çıktım. Ben yolda iken polisler arkamı aldılar vilâyete götürdüler, vali dahiliye vekilinin beni çabuk istediğini ve onun da heyet-i vekilede olduğunu söyledi. Gittim. Rauf Bey çıktı, bana dürüst bir surette "Siz hükûmetle adeta oynuyorsunuz, iki satırlık bir şey yazacaktınız hâlâ yazmadınız, polisler üç gündür sizi arıyorlar gizleniyorsunuz." Ben dedim ki "Size evvelce de söyledim bu işin salâhiyettar memuru

ben değilim. Fırkanın mührü bende değildir, ben fırka kâtib-i umumîsi değilim, bulunuz kâtib-i umumîyi tebliğ ediniz. (.....)" Bana dedi ki "Heyet-i vekile içtimadadır. Size ihtar ediyoruz." Ben çıktım, arkadaşların yanına geldim fakat öğleye polisler beni tekrar yakaladılar, polis müdürüne götürdüler. Nihayet Rauf Bey'den emir aldım, arkadaşlarla görüşeceğim diye yakayı kurtardım. Arkadaşların yanına gelince bu meseleyi düşündük, bizim topluca yahut müttefikan sefarethaneye gelmemizi muvafık bulamadık. Çünkü ben görmüştüm ki hafiyeler karga gibi etrafımızda dolaşıyorlar. Nihayet düşündüğümüz şeyi yazdık ve Salih arkadaşa gönderdik. Bu bir içtihat meselesi idi. Dikkat olunursa görülür ki yazdığımız şeyde hükûmetin bu kadar şiddetine karşı yine ağır bir protesto vardır. Demek ki biz takipten evvel bir protesto verilmesini bile göze aldık. Fakat fırkanın ve mefkûrenin olmamasını düşünmek şartıyla bu kararımızı Salih arkadaşa götüren Kenan arkadaş bunu yarın bi'l-müzakere yapalım fikrini getirdi. Biz iki üç saat kadar bir mühlet tayin etmişken bu habere ittiba ettik ve bugün buraya geldik. Şimdi hakkımdaki sui zanlara cevap vereyim: Ziynet bana oportünist demiş. Ziynet buradan çıkıp gidişini benim tesiratıma hamlediyor. Halbuki onu gönderen Aralof idi. Ziynet benden başka daha çoklarına oportünist demiştir. Hatta aleyhinde bulunduklarından birisi de Nizamettin arkadaştır. Benim kardeşimin bir mektubu tutulmuş. Kardeşim esasen komünist değildir. Ve benim bu hareketimin aleyhindedir. (Golman –bilakis sizin fırkada kalmanıza taraftardır). Sonra bir şahsın diğerine yazdığı şey medar-ı itham olamaz. Benim kongre esnasındaki hareketim câlib-i şüphe imiş. Kongre esnasındaki karışıklık sırf Salih arkadaşın Adana'dan beraber getirmiş olduğu üç arkadaşın Salih arkadaş aleyhine çıkmak üzere yapmış oldukları hareketin neticesidir. Salih arkadaş beraber getirdiği üç arkadaşı dahi kendisinden dilgir imiş ve bu üç adamı kongreyi altüst etmeye mecbur etmiştir. Kâtib-i umumî intihabında ben biraz itirazkâr davrandım. Çünkü fırkanın yaşamasını istiyordum. Benim nokta-i nazarım on beş gün içinde sabit oldu. Salih arkadaşın ifrat gayreti daima tehlike olacağını ben biliyordum ve bunu o intihap esnasında açıkça söyledim. Burada siz her türlü kararı verebilirsiniz fakat kararların istinaf ve temyiz olacağı bir yer vardır. Ben bizzat gider orada kendimi müdafaa ederim.

Edip – Geçen akşam burada içtima yapılıyor, bir protokol imza ediliyor. Bu yapılmış ve imza edilmiş. Ben yoktum. Necati arkadaş bu kararı ertesi gün bana söyledi ve her işe vaz'-ı yed edecektik, akşama gelip talimat alacakmışız. Geldim. Vaziyetten malumatın var mı dediler, var cevabından sonra ayrıldık. Talimat vermemişlerdi. Necati de bunu bana sordu. Akşamı yine burada içtima ettik. Birkaç arkadaş vardık. Burada protesto suretleri yapılmış, takarrür etmiş. Böyle bir karar verdik dediler. Pekâlâ dedim ve ayrıldım. Necati ayrıldıktan sonra bu akşamki protestolardan bütün arkadaşların malumatı olup olmadığını sordu, ben de bilmiyordum. Tabii vardır dedim. Bilâhare mektup da yazmıştır. Matbaaya uğrar. *Yeni Hayat*'ta sendika meselesi hakkında yazıyı görmüş. Bizden sendika hakkında bir yazı istemişlerdi bilâhare bundan sarf-ı nazar edilmiş mi?

Malumatımız olmadan yazılmış yazıdan dolayı canımız sıkıldı. Bunun hakkında kararımız yoktu. Biz buna muhalefet ettik. Mektup okunsun; buna Nizamettin arkadaş kızmış.. Malumatımız olmayarak yazılmış bir yazıdan dolayı kızdığımızdan dolayı komünist değilmiş. (Necati'nin mektubu okundu).

Golman - Bir saat zarfında hükûmete verilecek cevabı bir saat zarfında vermek isterlerse verirler, Nâzım ve Affan Enternasyonal'e giderek haklarını müdafaa ederler. Burada katî ve sahih bir kararı veremeyeceğimizi anlıyorum. Hükûmete cevap verilmeli mi verilmemeli mi? Buna bir cevâb-ı katî vermelidir.

Şu dakika bu cevabın verilmesi lazımdır. Merkez-i Umumî açıktır. Yarın Salih'e müracaat ederek cevabınız nedir diyecektir. Buna cevâb-ı katî verilmesi tabiidir. Şu dakikada fırkanın Enternasyonal'e merbutiyeti meselesi müzakere olunuyor demektir.

Rozenberg - Karahan buraya şifre gönderdi.Bundan dolayı cevap vermek lazımdır.

Reye kondu ve tashih edilmek üzere müsvedde yapılarak bu suretle cevap verilmesi reye kondu. Umumen kabul edildi. Nâzım arkadaş sebeb-i istinkâfını şu tarzda beyan etti.

Nâzım – Hükûmet esasen bize resmî bir emirle kapatmamızı teklif etmemiştir ve bunu Golman yoldaşın bize tebliğ ettiğine göre dün Rıza Nur Bey Aralof'a gelerek hükûmet ile fırka arasındaki su-i tefehhümün zail olacağını söylediğini söylemiştir. Şu halde hükûmete tahrirî olarak bir şey vermek caiz değildir. Biz yarın fırka binasını açıp içinde oturmalıyız. Hükûmet eğer su-i tefehhümü izale etmek isterse esasen izale eder. Bizi dağıtmak isterse evvelki iddiam vechile gelir süngü ile dağıtır. Binaenaleyh ben bir şey yazılmamasını fırkanın şahsiyet-i maneviyesi ve cesareti için daha elzem görürüm.

Hazırlanan beyanname okundu.

Affan arkadaş daha kısa ve daha katî bir cevap yazılması lüzumunu söyledi.

Müsvedde kabul edilmediğinden dolayı müsvedde tashih ve takarrür ettirildi.

Reye konarak müttefikan kabul edildi.

Golman – Artık intihap olunan gizli üç kişilik heyete lüzum kalmamıştır. Çünkü fırka artık resmen çalışıyor. İcra heyeti sendika meselesi hakkında mektup yazan Necati arkadaşı celb eder ve huzuruyla halleder.

Kabul ediliyor mu? (Müttefikan kabul edildi.)

Golman – Batum'a ve Adana'ya gidecek olan Nâzım ve Affan arkadaşların, boş olan fırka kasasına tehir-i azimet edildiği cihetle almış oldukları harcırahları iade etsinler. (Kabul etmişlerdir.)

(imzalar)[96]

Golman 25 Eylül'de KEYK Doğu Bölümü'ne bir rapor daha gönderiyor. Bu raporda parti faaliyetinin doğrudan kendi yönetimi altında yürütüldüğünü belirtiyor. Nâzım olayı başlığı altında ise Nâzım Bey'in 4 MK üyesiyle birlikte kendisinin doğrultusuna karşı bir politika izlediğini ve kendisinin Türkiye'den uzaklaştırılması için bir düzen kuracağını açıkça ifade ediyor:

Bu kısa haberimde, son hafta olaylarının aydınlatılması ile yetineceğim.
Türkiye Hükûmetinin Ültimatomu: Rauf Bey'in hükûmetin THİF'ni kapatma kararını Nâzım aracılığıyla, THİF MK'nin 24 saat içinde kendi kendisini dağıtması önerisine karşı THİF MK, Türkiye hükûmetinin kararını reddetme ve bunu 3-4 gün sonra açıklama, Yeni Hayat'ın *son sayısı hazırlandıktan ve delege yoldaşlar bölgelerine hareket ettikten sonra cevap verme kararı aldı. Rauf Bey'in sözlü önerisine sözlü yanıt verilerek, herkes dağıldığı için MK'nin faaliyetini durdurduğu bildirildi. Fakat sokakta bazı MK üyeleri tutuklandı, polise götürüldü ve kendilerinden yazılı olarak komünizmden vazgeçtiklerini açıklamaları istendi. MK'nin yazılı protestosu ve* Yeni Hayat'*ta bu konuda çıkan yazı üzerine, baskılar şimdilik durdu. Böylece zaman kazandık; hükûmet galiba kararını erteledi. Bu arada, Aralov Yoldaş gerekli önlemleri aldı. Hükûmet şimdilik THİF ve KEYK'na karşı savaş yürütmenin yararlı olmayacağını düşünerek THİF'nın varlığını kabul etmiş görünüyor. Hatta üç gün önce Aralov Yoldaş, benim THİF MK'nde KEYK temsilcisi olarak durumumu resmîleştirdi. Dışişleri Bakan vekili Rıza Nur Bey bunu sükûnetle kabul etmiş gibi duruyor. Şimdi MK binasında resmî olarak çalışıyorum ve başıma herhangi bir şey gelene kadar burada kalacağım.*
Parti çalışmalarında dönüşüm: Kongre yerel örgütleri, basını ve MK'ni harekete geçirdi. Yeni Hayat *ve* Doğru Öz *sırf işçi yayınları oldu. Kuzey ve güney işçileri bunları hızla dağıtıyor ve tüketiyor. Ayrıca, ilk sayısı bugünlerde çıkacak "21 Şart" ve "Ödevler" gazetelerini (?) yörelerde yayımlamaya başlıyoruz. İşçi ve köylülere yönelik ajitasyon talimatları, "Kahrolsun Sultan" ve köylülerle konuşma olarak belirlendi.*
Dün benim yönetimim altında, Ankara, Kayseri, Tokat, Amasya ve Adana örgütlerinin sayımı ve kayıt yenilenmesi başladı. İşçi, köylü ve zanaatçıların katılımıyla sayıları artıyor. 5 Ekim'de Raevski ve MK üyesi Ata'nın yönetimi altında Kilik-

96 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 25_36, Belge No: 592-613 (Eski Türkçe).

ya Bölgesi Sendikalar Konferansı çalışmalarına başlıyor. Hazırlıklar tamamlandı. Fabrika hücrelerinde, Ankara, Adana ve Zonguldak'ta sendikalar konusu çok canlı olarak tartışılıyor. Bu, bir gündem konusu oldu. Metal İşçileri Sendikası'nın hükümet tarafından onaylanmamasından anlaşıldığına göre, hükûmet hücre tipi örgütlenen sendikalara karşı savaşacak gibi görünüyor. Hükûmet onlara yalnızca yardımlaşma sandığı kurma hakkı tanımış. Anlaşılan, Kilikya Konferansı illegal yapılacak. Posta ve Telgrafçılar Birliği'nden söz etmeye gerek yok.

MK, sendikaların yasallaştırılması ve Sendikalar Kanunu'nun çıkarılması için hazırlıklara başlama kararı aldı. Bizim (Hilmi Yoldaşın yönetiminde çalışan) Zonguldak Bölge Komitesi, yalnız legale çıkmakla yetinmemek, işçilere ifade ve toplanma haklarının tanınması için de mücadele etmek gerektiğini vurguluyor. İşçilerin TBMM'ndeki bazı hoşgörülü milletvekillerine, MK'nin yayımladığı platform temelinde, İşçi Hakları Kanunu'nun çıkarılması konusundaki başvurularıyla işe başlandı. Sendikaların yasallaştırılması mutlaka sağlanmalı; çünkü illegal durumda kendilerine düşen ödevlerin onda birini bile gerçekleştiremiyorlar. Fakat legale çıkma savaşımı her ne pahasına olursa olsun olmamalı. Herhangi bir jandarmanın yöneteceği yasal bir sendika yerine, bu türden sendikaları sarsacak illegal sendikaların olması daha iyi. Bu, THİF için de geçerli. Son günlerde THİF içinde likidatörlük ve oportünizm tırmanmaya başladı.

<u>Nâzım olayı:</u> Hükûmetin ültimatomunun üçüncü gününde, MK'nin işçi ve köylülerin protestoya hazırlanması kararını oybirliğiyle almasından sonra, Nâzım tutumunu değiştirdi. Tüzüğe aykırı olarak, dört MK üyesi (Affan, Kenan, Edip ve Mehmet Ali) arasında önce bir panik yaratıp sonra da onlarla özel bir toplantı yapmış. Kendilerine, partinin kendi kendini feshettiğine dair, İçişleri Bakanlığına gönderilecek bir belge imzalamalarını önermiş. Affan bilerek, diğerleriyse bilinçsiz olarak bunu imzalamışlar. Şans eseri hükûmetin eline geçmemiş olan bu belgeyi bana getirdiler. Aynı gün MK'ni topladım. Toplantıda Edip de dahil olmak üzere dört MK üyesi, bu davranışlarından ötürü Nâzım ile Affan'ın MK'den ve THİF'ndan çıkarılmaları, ötekilerine ise ihtar cezası verilmesi kararı alındı. Sonuç olarak, Nâzım'ın Moskova'ya Kontrol Komisyonu'na gönderilmesi karara bağlandı. Ertesi gün, Nâzım bu hareketin ne demek olduğunu anladı. Giderek kendisini daha çok savunmaya ve oportünizmini göstermeye başladı. Kardeşinin Nâzım'a yazdığı ve elimize geçen bir mektup da bizim gözlerimizi açtı. Bundan anlaşıldığına göre, Nâzım THİF üyeliğini ticarî amaçlar için kullanıyormuş. Edib'in ve diğer bazı işçi-komünistlerin yazılı ifadeleri ile Nâzım'ın polisteki ve vilâyetteki beyanları, bizi Nâzım'ın MK sekreteri seçilemediği için TKP'ni yok etmek istediği fikrine yöneltti. Bundan sonra hükümetle işbirliğine girdiği ortaya çıktı. Bu konuda belgeler var. Nâzım'ın M. Kemal Paşa'ya yazdığı mektubun kopyası elimize geçti. Onun aleyhindeki 18 belgenin hepsinde de, provokatörlükle suçlanıyor. Aralov Yoldaşa ve bana göre, Nâzım'ın Türkiye'de kalması, sefaretimizi ve parti çalışmalarını tehlikeye sürükleyebilir. Nâzım'a sorunları gidermek için Komintern tarafından Moskova'ya çağrıldığına ve hemen gitmesi gerektiğine dair bir telgraf gösterdik. Kabul etti, ama belgeleri ve parayı almasına rağmen beş gündür gitmiyor. (İkinci) Karısını yalnız bıra-

kamayacağını söylüyor. Tabiî ki, belgelerin kopyalarını ona veremeyiz. Çünkü hiç kimse bunları polise götürmeyeceğinden emin değil.
Bugün gitmesi gereken son gün (kurye de gidiyor). Gitmezse MK'den ve partiden atılması gerekecek. Ona karşı nefret o kadar büyük ki, herhangi bir yere gizlenmezse işi kötü.
Olay çıkmaması ve onun Moskova'ya gitmesi için, hemen gerçek bir telgraf gönderilmesi gerekiyor. Mümkünse, bu yasal olmalı, yoksa partiyi yok edebilir. Kongre, THİF, delegeler, sefaret ve benzeri konularda, Nâzım'ın baş tanık olduğu bir dava düzenleyebilirler. Genel görüş, eski vali Nâzım'ın THİF'na yabancı, provokatör, ama ajan değil, intikamcı olduğu yolunda. Hatırlarsanız, MK seçimi sırasında, Salih'in sekreterliği altında partinin iki hafta içinde yok olacağını ileri sürmüştü. M. Kemal Paşa'ya mektubu da göz önünde tutulursa, işçi MK'ne karşı, niçin partide olduğu ortaya çıkacak. Şimdi, açığa vurulduğu için daha tehlikeli. Onu mümkün olduğu kadar acele Türkiye'den çağırın, biz gelene kadar Moskova'da tutun. Tek bir şey elde edebildik: Nâzım redaksiyonu teslim etti. Affan'ı ise tehlikeli olmayacağı Adana'ya gönderdik. Bütün bunlar Nâzım'ın gitmesine kadar gizli kalacak.
Delegelerin gidişi: Size iki öğrenci komünist geliyor. Biri eski Bulgar KP üyesi (Kabakçiyev'i tanıyor), diğeri MK üyesi, illegal Sendikalar Merkezî Bürosu'ndan Edip. Sefaret ve MK için riskli olarak gidiyorlar. Eğer Ekim'e kadar Salih ile Nizamettin'e vize alınamazsa, onlar için de riske girmek gerekecek. Moskova Türkiye sefaretine baskı yaparsa IV. Kongre delegelerine vize alınabilir. Bu konuda size telgraf gönderildi. Bundan başka, TKP I. Kongre kararları uyarınca, İngiliz hükûmetinin Doğu'daki politikasına karşı mücadele etmek üzere İngiliz İşçi Partisi sendikacılarıyla görüşmek üzere, MK'nce Ankara, Zonguldak, Adana, Eskişehir ve İzmir işçilerinden oluşan delegeler gönderilmeli. Bunlara 2-3 Yunanlı ve diğer Doğulu komünist de eklenebilir. Böyle bir buluşma hem THİF hem de Doğu sorunu için büyük rol oynayabilir. Aynı zamanda da, bu, II. Enternasyonal'in bir kez daha açığa vurulmasını olanaklı kılacaktır.
Basında kampanya: Zorin ile Sadoul'un gitmesinden sonra, basında saldırılar devam etti. Fakat Yeni Hayat ve (?) Peyam-ı Sabah gazetelerinin susturucu yayınlarından sonra hafiflemeye başladı. Şimdi durum sakin. Yeni Hayat'ın 22'nci sayısında işçilerin cevabı basıldı.
Doğu Kongresi: Türkiye'deki siyasal gruplarla Yakın Doğu ve Doğu Kongresi konularında resmî-olmayan görüşmeler yapma fırsatı doğuyor. Sizin önceki direktifleriniz doğrultusunda ben ön görüşmeler yaptım. İş artık bir girişim bürosu kurulması aşamasında. Siz Moskova'da onlarla anlaşırsınız. Önümüzdeki günlerde, onların önerilerini size telgrafla bildiririm. İki aydır sizden yönerge gelmedi. Beş konuda direktif bekliyoruz:

1. Doğu ve Yakın Doğu Kongreleri hakkında yapılacak görüşmelerde izleyeceğimiz Çizgi,
2. İngiliz sendikalarıyla görüşmek için işçi delegasyonu kurulmasının onaylanması,

3. *Nâzım,*
4. *Suriye ve Mezopotamya ile bağlantıların sürdürülmesi için Raevski'yi Adana'da bırakalım mı? Çünkü Gorni bu işi yapamayacağını yazıyor.*
5. *Ben Moskova'ya hareket edecek miyim? Ne zaman?*

Beni tercüman diye isteyerek direkt telgraf hattını kullanabilirsiniz. Burada olduğum sürece, bu gizli değil.

Teknik sorunlar:

1. *İstanbul için bildiriyi gönderiyorum. Lütfen onu yerine ulaştırın. Biz bizimkileri Zonguldak üstünden yolladık.*
2. *TBMM'nin 1922 eğitim yılında Zvanuryor (?) için harcananlar belgesinin bir kopyasını isteyin.*
3. *Yörelerle bağlantı kötü, malî durum iyi değil. Literatür ve yolculuklar için bütçenin dörtte üçü gitti. İşlerin yürümesi için iki araba almamız gerekiyor. Sizin gönderdiğiniz 2.000 ruble, 14 delegenin yörelerine yollanması için harcandı. İki araba için 1.100 lira lâzım. Partili arabacımız var. Yayın için kapik bile yok. Son zamanlarda broşür için Sefaretteki komünistlerden para topladık (50 lira). Aralov'un kasasında para yok. Olsa da vermeye hakkı yok. Dışişleri Komiserliği yasaklıyor, hesap istiyor. Harcamalarımız yolculuğa yönelik.*
4. *Siz de IV. Kongre delegasyonu için gidiş-dönüş iki-yönlü vize verilmesini dayatın. Yarım saat önce, MK üyesi Ahmet'in tutuklandığı haberi geldi. Üç yıl önce Ahmet'le yoldaşlarına yolda eşkıyalar saldırmıştı. Çırılçıplak soyulmuşlardı. Sonra Ahmet'in elbiselerinin bir kısmını iade etmişlerdi. Üç yıldır Ahmet eşkıyalıkla suçlanıyor. Türk hükümeti onu Bilecik'te mahkemeye çıkardı ve on yıl hapis cezasına çarptırdı. Onunla görüşmek yasak. Yusuf'un durumu da kötü, onunla da görüşmek yasak. Onu Bakü'da Sovyet iktidarı döneminde iki Türk ajanı subayı kurşuna dizmekle suçluyorlar. O da on yıl hapis cezasına çarptırıldı.*[97] *Belki hükümet onları.....? Biz basında ve işçiler arasında kampanya açacağız. MK sizden de böyle bir ricada bulunuyor. Bence, Moskova'da 3-5 Türkü içeri almak ve takas teklif etmek gerekir. Sizden direktif ve haber bekliyorum. Şimdi bağlantılar iyi ve susmaya gerek yok.*

Bu postayla size sergi için literatür örnekleri yolluyorum; iki de fotoğraf (1912). Bundan başka, ressam Laner ile bir dizi doğa resimleri gönderiyorum. Onları Moskova'da size ya da Cevat'a verecek.
Sizden 7 Ekim'e kadar telgrafla cevap bekleyeceğim. Ondan sonra İnebolu'ya, oradan Zonguldak'a, Zonguldak'tan da Moskova'ya.
Komünist selâmlarla,
Golman[98]

---

97 Yusuf Kemal için bkz. aşağıda X/4.

98 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 627-642 (Rusça).

Lenin, komünistlerin "profesyonel devrimci" olmalarını isterken, onların serbest/boş zamanlarında devrimcilikle ilgilenen değil, devrimciliği kendilerine iş/meslek edinen kimseler olmasını kastetmişti. THİF'nda ise, görevlilerin yanı sıra yöneticiler bile "profesyonel asker" ya da "profesyonel futbolcu" gibi, bu işle geçinme anlamında profesyonel olmuşa benziyor.

Komintern belgeleri arasında bulunan Eylül 1922'ye ait muhasebe kayıtlarında, sorumlu sekreter, örgütçü, propagandacı ve taşıyıcı (kurye) gibi kişilerin aylık (50-60) lira maaşa bağlandıklarını görüyoruz. Bu paralar herhalde geniş ölçüde Rus Sefaretinden sağlanmıştır. Fakat Golman'ın yukarıdaki mektubundan (madde 3) anlaşıldığı üzere, onlar da mali sıkıntıdadır.

Numara
2.500
Yalnız iki bin beş yüz kuruştur.

332 senesi şehrî Ağustos maaşı olan bervech-i bâlâ iki bin beş yüz kuruşu Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez-i Umumisi kâtib-i umumisinden ahz eylediğini mübeyyin kabz senedi ita kılındı.

Fi 9 Eylûl 338

1.150 Temmuz 18 günlük
2.000 Ağustos

3.150

1.350 Bugün teslim edilen
1.800 Evvelce verilenler yekûnu

3.150
Yalnız üç bin yüz elli kuruştur.
Temmuz ve Ağustos aylıkları olan bervech-i bâlâ yalnız üç bin yüz elli kuruşu tamamen aldım.
Fi 4 Eylûl 922
İmza

Odacı İbrahim'in maaş hesabı.
1.150 Temmuz'dan 18 günlük
2.000 Ağustos

3.150
850 Affan'dan

2300 Ahmet'ten ve Salih'ten ve Nizam'dan
950 Nakden Salih'ten

1.350

170 Salih'in
30 Nizam'ın
750 Ahmet'in

950

1.100 bin yüz kuruş ... aldım.
24/9/38
imza

kâğıt kuruş
700 tabaka 1.400
alınmıştır.
Ankara
24/9/38

1.000
Yalnız bin kuruştur.
Merkez binasındaki hizmetime binaen Eylûl'ün ilk on beş günlük alacağım olan bin kuruşu kâtib-i umumiden aldım.

Fi 27 Ağustos 38[99]

* * *
Kadro maaşatı listesidir.

Vezaif No. Mahiye kuruş Yekûn kuruş Üç aylık yekûnu kuruş

1- Kâtib-i mesul 1 6.000 6.000 18.000
2- Teşkilâtçı 2 5.500 11.000 33.000
3- Propagandacı 1 6.000 6.000 18.000
4- Kuryer 1 5.000 5.000 15.000
--- -------- -------- --------
5 22.500 28.000 84.000

99 TÛSTAV Komintern Arşivi Dôküm 1, CD No: 20, Klasôr No: 26_36, Belge No: 213-218 (Eski Türkçe).

Mülahaza
İşbu listenin merbut olduğu esbab-ı mucibe layihasında muharrer mevadda izahat-ı kâfiye mevcuttur.
Fi 1/2/339 [1 Şubat 1923][100]

* * *

Raevski Eylül 1922 sonlarında genel olarak Türkiye'deki ve özel olarak da güney bölgesindeki çalışmalarıyla ilgili geniş değerlendirmeler yaptığı raporlarını Komintern'e gönderiyor. Raevski bu raporlarında çok önemli tespitler yapıyor. Bunlardan biri de, izleyen birkaç on yılda Türkiye'de işçi sınıfının fiili bir güç olamayacağı ve işçi sınıfı ve komünist partisi aracılığıyla Komintern'in ülkenin politik yaşamını etkileme şansının olmadığı yönünde. Şimdi bu raporları sunuyoruz.

22 Eylül 1922, Mersin.

KOMİNTERN
Brike yoldaşa

Sayın yoldaş,

Türkiye'de ne kadar daha uzun süre çalışırsak, bu ülkeyi, ekonomik sistemini, üretim ilişkilerini, psikoloji ve etnografya bakımlarından özgül özelliklerini, doğal olarak, o kadar daha iyi öğreniyoruz. Bu bize daha doğru analizler yapma, sorunların köküne daha derinlemesine inme ve az ya da çok doğru çalışma yöntem ve taktiği belirleme olanağı veriyor. Gerçek durumu ne kadar az bildiğimizi anlamak için Doğu'da işlediğimiz ilk hataları hatırlamak yeterli olsa gerek. O zamanlar biz neredeyse uluslararası sosyal devrim sloganını yükseltmiş, kimi Doğu ülkelerinde işçi ve köylülerin iktidarı ele geçirmelerini istemiştik. Biz Türkiye'de işçi sınıfı olmadığını (İstanbul ve Ege boyundan bahsetmiyorum), Türkiye'de yalnız üretime katılan, kendisini sınıf olarak hissetmeyen, sınıf içgüdüsünden, sınıf bilincinden yoksun bir yığın bulunduğunu defalarca gözden kaçırmıştık ve bu yüzden şimdi şu ya da bu ölçüde işçi sınıfına yönelmek, en azından kaba bir hata olur. Bütün bunların yanı sıra biz işçi sayısını belirlemede ardı arkası gelmeyen hatalar yapıyoruz. Kimi zaman kendimizi kaptırıyor, yakın bir proletarya diktatörlüğü perspektifiyle teselli olmaya çalışıyor ve bu bağlamda 27 bin gibi bir rakam kâğıt üzerinde hemen 47 bine dönüşebiliyor, komünistlerin ve komünist hareket sempatizanlarının sayısına gelince, bu rakam aslında üçte birini toplayabileceğimizden bile kuşku duyduğum 600 ya da 700 binlere çıkıveriyor. Adana sanayi bölgesi (Ankara'ya bağlı) Türkiye'nin en büyük sanayi bölgesidir. Bu bölge fabrika baca sayısı bakımından belki yalnız Ege sahil bölgesiyle kıyaslanabilir, ama tüm Kilikya'da işçi sayısı en büyük zorlamayla bile 7 bini aşmıyor. Bu işçi yığını kendini sınıf olarak gören bir sınıf mı? Elbette ki, hayır! Onlar bugün torna başındaysa, yarın köyde, tarla başında. Bütün yaşam kökleriyle

100 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 478 (Eski Türkçe).

üretime bağlı işçi çok az, sayıları yüzlerce, bu rakamı bine tamamlamak için hayli zorlamamız gerekir. Sendika hareketinin perspektiflerine ve teşkilât biçimlerine daha sonra ayrıntılı bir şekilde değineceğim. Şimdilik ben yalnız önemli bir olguyu belirtmek istiyorum. Türkiye'de aydınlar genel olarak ilerici bir etmen. Aydınlar komünist etki altına girmiyor, onlar daha çok halkçı fikirlerin etkisi altında bulunuyor. Halkçılığın etkisiyle ulusal düşünce aydınlarının kafalarına kendiliğinden yayılıyor. Net bir şekilde belirlenmiş programın, açıkça tespit edilmiş görevlerin bulunmaması, bu halkçı unsuru partileştirmiyor ve çıkış yolu arayan, ama bulamayan sayısız bireyler yaratıyor. Türk halkçıları köylülüğü örgütlemeyi, köyde kapsamlı reformları önüne görev olarak koyuyor ve kimileri gerçekten halkçı köylü hükûmeti ve parlamentosundan söz ediyor. Ancak bütün bunlar tartışmalar, konuşmalar dönemi yaşıyor ki, bütün söz konusu bireyleri kaynaştıracak, Türk halkçılığının sol kanadını etkinleştirecek bir el gerekiyor. Hiç kuşku yok ki, TKP, başka bir deyişle Komintern (çünkü TKP böyle bir görevin üstesinden gelebilecek kadar ciddi bir teşkilât değil) uluslararası devrim ve Doğu'da ulusal hareketi güçlendirme yararına, bu görevi üzerine almalı, onu savaş sloganı olarak yükseltmelidir. Halkçılığı örgütleyerek ve onu gerekli raylar üzerine yönelterek aydınları kazanmak, her şeyden önce ulusal hareketi 19 yılının konumlarında tutmak, ikinci olarak, köye girmek, zengin köylü ve ağalar ile kır proletaryası arasında fark yapmak suretiyle örgütlemek demektir. Önümüzdeki birkaç on yılda Türkiye'de işçi sınıfı fiili bir etken sayılamaz ve gerek işçi sınıfı, gerekse bir komünist teşkilâtı olarak komünist partisi vasıtasıyla biz ülkenin politik yaşamını etkileyemeyiz. Uzun bir süre bizi Doğu'dan atacak isabetsiz bir darbe yaratabiliriz, ama bizim Doğu'daki amacımız bu değil. Kuşkusuz ki, Golman yoldaş size Türkiye'deki politik durum hakkında daha kapsamlı ve ayrıntılı bir analiz sunacaktır. Ben yalnız şuna işaret etmek istiyorum ki, Türkiye'deki üç yıllık kontrolsüz etkileme süresi boyunca biz kimi politik güçlükler döneminde sırtımızı dayayabileceğimiz tek toplumsal grup oluşturamadık. Türkiye'de güçlük dönemlerimizde bizi (biz derken ben Sovyet yönelimini kastediyorum) yalnız komünist partisi, yani geniş toplum çevreleri üzerinde hiçbir etkisi olmayan en çok 150 kişi destekleyebilir. Halkçılık tamamen etkimiz dışındaydı, halkçılık hakkında çok az bilgimiz vardı, daha doğrusu halkçılığı küçümsüyorduk. Benim Kilikya'da halkçılarla ilk temas denemelerim son derece değerli sonuçlar veriyor. Anadolu'da halkçıların belirli programı ve görevleri olan partisini oluşturma fikri onların çok hoşuna gidiyor ve onlar şimdi fikir ortaklarının gücünü birleştirme yönünde çok yoğun çaba harcıyor ve hatta ilk defa bir halkçılar kulübü kuruyor. Ama, eğer Ankara bu harekete katılmaz ve bütün Anadolu çapında çalışmaya girişmezse, bu işten bir sonuç çıkmayacak. Buradaki en ünlü Halkçı şahıslardan Galip Reşit Bey Kilikya'nın bu son derece ağır misyonu tek başına zor yükümlenebileceği görüşünde. Ankara çalışmaya başlamalı ve ülkenin politik merkez olarak, kuşkusuz ki, halkçı unsuru hızla örgütleyebilir. Komünist partisi halkçı partiyi teşkilâtlandırma girişimini ele almalı, onu halkçı sloganlar ardına gizlenen saltanatçılardan ta baştan arındırmalıdır. Türkiye Komünist Partisi bugünkü terkibiyle bu işe başlayabilir mi? Korkarım ki, hayır. Ankara'dan gönderilen parti eyalet komitesinin nitelikleriyle başlıyorum.

Başkanı Ata Bey partiye parti konferansında girdi, yani 1 ½ - 2 aydır partide bulunuyor. Partiye girmeden önceki geçmişi oldukça şüphe verici. Kontrol edilmesi zor kimi bilgilere göre, gizli polisle işbirliği yapıyor (bunu kesin doğru ilan etmeyi üzerime almak niyetinde değilim), Mevlevi tarikatına bağlı (Konya dervişlerinden) bir aileden geliyor, komünizm hakkındaki bilgisi Çin Mandarininki kadar, bütün bu zaman içinde ancak RKP'nin programını okumuş ve kendisinin de itiraf ettiği gibi, fazla bir şey anlamamış. Vilayet Komitesi üyesi Bekir simsarı andırıyor, komünizm faaliyetlerinden çok kazanç ve kâr sorunlarıyla ilgileniyor, kongreden beri partide bulunuyor. Onun hiçbir hazırlığı yok ve üstüne üstlük, hiçbir fikri gereği gibi kavrayamıyor. Hilmi Bey çok dar kafalı bir küçük burjuva, kuşku yok ki, bir tesadüf sonucu ve yine kongreden beri partide bulunuyor. Salih'in grubundan olup daha çoktandır kendisine 70 lira maaş verilmezse poliste dilini çözüp daha çok kazanabileceğini söyleyen Rıza'yı saymazsak, Kilikya'da komünist mevcudu işte bundan ibaret. 200 kişi gibi muazzam bir sempatizan sayısını söz konusu bile etmeyeceğim, çünkü bu bir efsanedir ve ağza almak bile utanç vericidir. Tekrar ediyorum: Bu unsurlarla halkçı partiyi etki alanına çekmek mümkün mü? Elbette ki, hayır! Sonuç: Komintern'den, Rus ekolünden bir yoldaşın, hem vilayet komite üyeliğini, hem de gazetenin editörlüğünü yapacak, hem aydınları örgütleyecek ve hem de Komünist Enternasyonal'in Doğu'daki faaliyet gündeminde bulunan bütün girişimleri yaşama geçirecek bir yoldaşın devamlı burada bulunması gerekiyor. İşler ancak böyle yönetilebilir. Merkez konusuna değinmek istemiyorum. Şükrü, Nâzım ve bütün bu Türk komünistleri kuşağı sizin önünüze sorunu, muhtemelen, bu şekilde koyuyor. Sendikalar vasıtasıyla işçi sınıfını örgütlemek, ona sınıf bilinci ve uluslararası proletaryayla dayanışma duygusu aşılamak, halkçı aydınları teşkilâtlandırmak, onlar sayesinde köyü kazanmak, aydınlar vasıtasıyla kapsamlı reformlar için savaşmak, Türkiye gerçeğinde savaşkan görevler işte bunlardır. Burada elbette ki, 21 şart ve dar sınıf partisi değil, Türk işçi ve köylülerinin, Türk aydınlarının düzeyine uygun ve popüler bir programı olan halkçı-komünist partisi söz konusu olmalı. Kesin bir ataerkil-kabile yaşamının hâkim olduğu, göçebe uyrukların kendi şeyhleri ve hocalarından başka kimseyi ve hiçbir şeyi kabul etmediği, Beyrut'ta işçi birliğinin başında işçilerin kendisine körü körüne boyun eğdiği demiryolları müdürünün bulunduğu Suriye'ye ve Mezopotamya'ya 21 şartla ve sınıf savaşı programıyla gidilemez. Şimdi de Kilikya'daki duruma, çalışma perspektiflerine, Suriye'deki ve Mezopotamya'daki güncel duruma, oradaki perspektiflere değineceğim. Fransa'nın etkisi, elbette ki, gitgide artıyor. Önceleri güç toplamak ve kimi çıkışlarda bulunmakla uğraşan Fransızlar artık kendilerini duruma tamamen hâkim hissediyor. Kilikya Fransızların Türkiye ile, ulusal devrim ile Suriye arasındaki tampon bölgesi, Fransız sermayesinin sömürgesidir. Kilikya her şeyden önce bir pamuk diyarı olduğu ve Fransızlar en başta, elbette ki, pamuk tarlalarını ele geçirdikleri için, haklarını yemeden onların bu işi çok mükemmel başardıklarını ve bölgede pamuk üretimini geliştirecek en iyi şekilde yaptıklarını söylemek gerekir. Ekteki bir başka raporda bütün bu konulara çok daha ayrıntılı şekilde değineceğim. Şimdi belirtilmesi gereken şu ki, Küçük Asya Fransa'ya sloganı kararlılıkla ve başarıyla uygulanıyor. Bu bölgede sanayi alanındaki

büyüme kaçınılmaz olarak işçi sınıfının nicel olarak artmasına yol açacak ve sömürgeci sömürü yöntemleri ve sendikal çalışmalar, proletaryanın faaliyet düzeyi ve alanına uygun bir sınıf olarak oluşmasını getirecek. Ekonomik ve politik organları daha gelişkin ve daha ciddi biçimler alıyor. Örneğin, yakına gelince onların Adana'da yeteneksiz albay Felijyö'nün başkanlığında bir ekonomi bürosu vardı. Şimdi bu ekonomi bürosu bir uzmanlar kurulunun da bağlı bulunduğu Ekonomi Komisyonu'na dönüştürüldü. Bu Ekonomi Komisyonu'nun başında kuşkusuz zeki biri olan ve Fransız-Rus ittifakının ateşli taraftarı görünen (belki yalnız sözde) Fransız misyonu başkan yardımcısı Lenisyö bulunuyor. Yeni Ekonomi Komisyonu'nun dört seksiyonu var: Sekreterlik, politik seksiyon, doğal zenginlikler bölümü ve sanayi-tarım seksiyonu. Komisyonda uzmanlarla birlikte toplam 12 kişi çalışıyor. Bütün girişimler buradan geçecek ve bu organ bir tür ekonomik planlama ve uzmanlık komisyonu rolü oynayacak. Bu kuruluş önüne büyük görevler koyuyor, etki ve faaliyetlerini bütün Anadolu'ya yaymayı planlıyor. Fransız etkisiyle savaşmak, maalesef, bizim gücümüze göre değil. Çünkü bizim ekonomi organlarımız öyle bir durumda ki, Türkiye'ye herhangi bir ölçüde dikkat ayırma olanağından yoksun bulunuyor. Böyle bir olanak bulsalar bile, bu öyle biçimlerde oluyor ki, ülke yaşamını ekonomik bakımdan etkilemek şöyle dursun, bu biçimler Türk ticaret burjuvazisini bize karşı soğutuyor ve Sovyet Rusya'ya karşı en kötü ajitasyon rolü oynuyor. Örneğin, kimse sandıksız gazyağı almazken, Mersin limanına 35 bin Pud[101] *sandıksız Rus gazyağı gönderiliyor. Gazyağı 4 ay orada kalıyor, çok kötü ambalaj yüzünden % 10'u ziyan oluyor ve bütün bunlar olurken* Dış Ticaret *dergisinin 10'uncu sayısının sayfalarında gerçek rakam 25 bin Pud abartılarak, gazyağının Anadolu'da olağanüstü bir başarıyla satıldığı yazıyor. Beş yüz fıçı olarak gönderilen çimentonun ambalajı o kadar kötü ki, Vneştorg yetkilisinin deposuna ancak 150 fıçı getirilebiliyor. Bunlar ufak şeyler gibi görünebilir, ama aslında her şeydir. Bir yandan altın yedeğimiz bidonlardan gazyağı ve fıçılardan çimento şeklinde akıp gidiyor, öte yandan bütün bunlar Türk ve yabancı ticaret burjuvazisinin gözleri önünde olduğuna göre, Sovyet Rusya'ya karşı ajitasyon malzemesi oluşturuyor. Bu koşullarda ve biz sefalet içindeyken Fransız etkisine karşı savaştan başarıyla çıkmamız beklenemez. Türk ordusuna silah yardımı Fransızların Türkiye'deki konumunu güçlendiriyor. Adana ve Mersin'deki zafer geçit resmi bunu Fransız misyonu ve konsolosluğu önündeki alkışlarla doğruluyor. Fransa'nın orada tam zaferi için geniş Türk yığınlarının bu ruh halinden yararlanmasını yalnızca Kilikya'daki Fransız politika yöneticilerinin yeteneksizliği ve Avrupa görüşmelerinden korkusu önledi. Fransızların satın almadığı tek memur yok ve bu yüzden aydınlar ve toplum adamları arasında çalışmak son derece zor. Ama, buna karşın biz burada çok önemli bir iş başardık ve sonuçta halkçı unsur tamamıyla bizim etkimizde bulunuyor. Ulusal şair Mehmet Emin Bey'le temasımızı vurgulamamız da çok önemli. Birçok proleter şairi Türkçeye çevirmenin yanı sıra, sipariş üzerine o* Bey ve İngiltere'ye Hitabe *gibi mükemmel açık ajitasyon şiir ve destanları yazıyor. Bundan başka, benim verdiğim görev üzerine Mehmet Emin*

101 Eskiden Rusların kullandığı 16,3 kiloluk ağırlık birimi – ç.n.

Bey şimdi Şark Destanı'nı yazıyor. Destanda Batılı emperyalistlerin Doğu'daki zulmü çok renkli bir şekilde anlatılıyor ve eser Doğu halklarına yerlilere karşı kurşuna acımayan ve evlere ahlâk bozukluğunu getiren Avrupalı "medeniyet yayıcılarına" karşı başkaldırma çağrısıyla bitiyor. Eserin son bölümü Doğu Halkları Kurultayı'na adanmış olacak. Eğer başarılı olursa, umarım, Moskova basılıp Doğu'da dağıtılması ve yaygınlaştırılması için elden geleni yapacak. Basın değişken ve politik duruma göre bir bizden bir Fransızlardan yana oluyor. Mersin'de çıkan Doğru Öz gazetesinin editör ve yayımcısı Ata Bey vilayet komitesinin başkanı olduğu için gazete doğal olarak bizim merkezi vilayet organımız durumuna geldi ve belirli gelişmeler sonucunda Yakındoğu için bir dış gazete haline de dönüşebilir. Uygun bir kombinezon sayesinde vilayet komitesi üyesi Hilmi ikinci bir Mersin gazetesi olan Yeni Mersin'in editörü oldu ve bu husus bize bu gazete üzerinde tam etki sahibi olma fırsatı sağladı. Eğer Adana'da çıkan Hayat gazetesi ile görüşmeler başarıyla sonuçlanırsa, Kilikya basınının tamamıyla bizim etkimizde olduğunu söyleyebiliriz. Yakın bir zamanda Doğu'da Ulusal Hareket, Türkiye'nin doğrultusu, aydınlar, köylülük, ülkenin ekonomik gelişmesi ve işçi sınıfının teşkilâtlanması konularında bir yazı dizisine başlıyorum. Bizim komünist "dostların" yaratıcılığına güvenme şansım düşük ve bu yüzden Rus yoldaşları, bu arada Rus konsolosu Gorni yoldaşı da bu işin içine çekerek, her şeyi kendim yapmak durumundayım. Yukarıda niteliklerini sıraladığım Vilayet Komitesi'ni işe koştum, rolleri paylaştık: Ata – gazete ve aydınları etkileme (halkçılar partisi), Hilmi – diğer gazetenin editörü, bütün bölgede gençlik birliklerinin ve öğretmen sendikalarının teşkilâtçısı, Bekir – Adana'ya gidiyor, orada fabrikaya giriyor, sendika teşkilâtlanmasında ve işçi sınıfının görevleriyle ilgili propaganda yapıyor. (Bu arada, Bekir başarısız kalan Şuayip'in yerine Suriye'ye gönderilmişti, ancak bu konuyu Suriye'ye değinirken daha sonra ele alacağım). Rauf Bey hükümeti eliyle Türk burjuvazisinin, kuşkusuz, Batı sermayesinin etkisine taviz olarak Türkiye komünist partisine karşı savaşı, elbette ki, buraya da yansıdı. Hepimiz polisin çok dikkatli "kaygısına" maruzuz. Polis komünistlerin katılımıyla büyük kalabalıkların toplanmasına izin vermiyor. Konsolosluk binasında yapılan ilk toplantı sırasında binayı ajanlar sardı. Herkes karanlıktan yararlanmak için çok geç dağıldı ve her ihtimale karşı, gazete için konsolostan bir mülakat alma işi de ihmal edilmedi. Ata hakkındaki malûmat doğru çıkmazsa, muhtemelen, tutuklamalar olacak. Ama, şimdilik burada işler ilerliyor. Gazeteler kampanyası, aydınların örgütlenmesi ve fabrika ve işletmelerden temsilcilerin 5 Ekim'de konferansa çağrılması, yakın gelecekle ilgili planımız işte bundan ibaret.

Burada, elbette ki, sendika hareketi yok. İlk mektubumda yazdığım gibi, burada işçilerin birliği daha çok kardeşliğe dayanıyor, sınıfsal olmaktan çok, dinsel amaçlar güdüyor.Bu birlik biçimi bile tam biçimlenmiş değil. Çoğu kez bugün varolan bir birlik, yarın yok oluyor. Bazen onları kendi adaylarının yerel idarede başarısını sağlamak için ticaret temsilcileri örgütlüyor. Açık ki, bu koşullarda söz konusu kardeşlikleri sınıf teşkilâtının herhangi bir biçimi olarak görmek bir hayale kapılmaktır. Sendika hücreleri kurmak konferansın görevi. Konferans sonucunda Güney Sendikalar Bürosu oluşturulmalı, Kilikya ve Türkiye işçilerini sınıfsal sendika teş-

kilâtlarında örgütlenme çağrısında bulunulmalı, normal bir tüzük ve asgari programın hazırlanması ve Profintern kongresine bir delegenin seçilmelidir. Hazırlık çalışmalarına başlandı ve 5 Ekim'de konferansın, elbette ki, gizli olarak yapılması gerekiyor. Burada bir süre önce oluşturulan hamallar birliği yeni baştan düzenleniyor, komünist Lütfi Bey yönetime alınıyor. Bütün kollarında toplam 300'e yakın kişinin söz konusu olduğu demiryollarında da çalışmalara başlandı, ancak demiryollarının Fransızların olması, çalışanların çok farklı, yani Hıristiyanların Türklerden çok olması ve çok iyi maaş almaları, buradaki çalışmaları zorlaştırıyor. Şöyle ki, konferans sendika çalışmalarımızın ilk temel taşı olacak.

Şimdi Suriye'ye gelelim. Suriye'deki çalışmaları engelleyen birçok husus var ve bunlardan biri Şuayip'in başarısızlığa uğraması. Ben size bir telgraf çekerek bir yandan Şuayip'in başarısızlığını bildirmiş ve öte yandan buradaki illegal çalışmalar için mükemmel Fransızca bilen, Türkçe ve Arapça konuşan bir yoldaşın gönderilmesi gerektiğini yazmıştım. Türk yoldaşlarla çalışmak ve herhangi bir başarı elde edileceğini ümit etmek, şimdiye kadarki hatalarımıza bir yenisini eklemek olacaktır. Bundan hemen vazgeçmeliyiz. Tamamen hazırlıksız, politik disiplinden yoksun Şuayip'e (TKP'nin % 95'i öyle, Bekir ise ondan kötü değilse bile, ondan daha iyi de değil) Suriye'de komünist partisi teşkilâtlandırma ve Fransız işgalinin ortadan kaldırılmasının hazırlık çalışmaları gibi son derece ağır ve büyük görev veriliyor. Ve bizim şerefli kahramanımız neredeyse her köşe başında Komünist Enternasyonal ve Rus konsolosluğuyla ilişkilerinden bahsediyor, Türkiye-Suriye anlaşmasını imzalamak üzere Türk hükûmeti adına Suriye'ye gelen Muhittin Paşa ile görüşme sağlıyor (Muhittin Paşa atılgan bir saltanatçı, Fransız yanlısı olduğunu gizlemeyen bir Fransa taraftarı, Ankara hükûmeti adına Suriyeli asileri Fransız dostlara karşı başkaldırmamaya çağıran biri), ona komünistlerin Doğu'daki görevlerini anlatıyor. Bütün bunların yanı sıra, % 90'ı Fransız istihbaratınca ve Türk hükûmetinin Suriye'deki gizli teşkilâtı tarafından gönderilen Suriye Komünist Partisi'nin yeni üyelerini etrafında topluyor. Mersin'e ve Ankara'ya gönderilen raporların önce Fransız karşı istihbaratının elinden geçtiğini belirtmek, yeterli olsa gerek. Üstüne üstlük, Haziran ayı sonunda Şuayip Rus komünistleriyle görüşmeler için buraya Suriye komünistlerinden bir heyet gönderiyor. Ben Suriyelilerle görüşmedim, ancak etraftan onların Fransız ajanı olduğunu öğrendim. Şuayip hakkında değerlendirme için bu olguların yeterli olduğunu umuyorum. Bu değerlendirmeyi yapma işini ise, sayın yoldaş, size bırakıyorum. Bütün bunlardan açıkça ortaya çıkan bir şey var: Hatalarımızı hiçbir surette tekrarlamamalıyız. Eğer Yakındoğu'da ulusal hareket örgütlemek, ayrı ayrı Doğu halklarının Batı emperyalizmine karşı ayaklanması söz konusu edilecekse, bu iş için kuşkusuz ki, en azından başta gelen devrim ekollerinden Rus devrim ekolünden geçmiş uygun yoldaşların gönderilmesi gerekir. Suriye'deki durum ve şartlar şöyledir: Ankara hükûmeti Fransızların Suriye üzerindeki mandasını kabul ediyor, Türkiye-Suriye anlaşması, doğrusunu söyleyecek olursak, Fransa-Türkiye anlaşması imzalanmış, Suriye isyan hareketi çok zayıflamış ve bir süre için parti gruplarında karışıklık yaratmış bulunuyor. Fransız-Türk anlaşmasının metni henüz elime geçmedi, ama, en başta da her zaman temel sorun olan gümrük sorunuyla ilgili kimi maddeleriyle ta-

nışma fırsatını oldu. Suriye'nin önceleri bütün kökleriyle İngiliz ekonomisinin bünyesine bağlı olduğunu dikkate aldığımızda, Fransa'nın işgaliyle oluşan Suriye-Türkiye sınırı ve uygulanan yüksek gümrük resmî Suriye'nin kuzey kesiminde zanaatçıları, tüccarları, küçük burjuvaları son derece zor durumda bıraktı. Belirtmek gerekir ki, bu husus Suriye milliyetçilerinin hızla devrimcileşmesinde önemli rol oynadı. Fransız işgaline son vermek amacıyla Türkiye ile yakınlaşma taraftarları hızla artarak, Suriye'nin yeni efendisi için tehdit oluşturmaya başladı. Bu tehlikeyi ortadan kaldırmak gerekiyordu ve Fransa Türkiye'yi Suriye konusunda kendisine uygun yaklaşıma zorlamak için büyük aktiflik gösterdi. Fransa Türkiye'ye askeri malzemeler getirmeye, ulusal hareketin sonuçlarıyla yakından ilgilenmeye, İngiltere'ye karşı diplomasi oyunları tertiplemeye girişti ve bütün bunlar sayesinde Ankara hükûmetinin çirkin Türk-Suriye anlaşmasını imzalamasını sağladı. Bu anlaşma uyarınca Suriye'de üretilen bütün mallar Kilikya'ya (yani Türkiye'ye) ve tüm Türk üretimi mallar Suriye'ye gümrüksüz ithal ediliyor (Kilikya'daki bütün fabrikalarda üretimin Fransızların elinde olduğunu dikkate almak gerekir ki, anlaşmanın bu hükümlerinin de Fransa'nın yararına olduğu daha iyi anlaşılabilsin). Suriye'den Türkiye'ye ithal edilen bütün Fransız üretimi mallara da son derece uygun imtiyazlardan yararlanılarak gümrük tarifeleri yalnız % 20 oranında uygulanıyor. Başka bir deyişle, Fransa bütün sömürgelerinden üretim artıklarını neredeyse hiç gümrük ödemeden Türkiye'ye getirecek, Türk piyasasını her tür çirkefle dolduracak ve ulusal üretim ve başka kaynak olmadığından yerli halk bunları satın almak zorunda kalacak.

Türkiye-Suriye anlaşması neredeyse işgalcilerin düşmesine yol açacak olan karmaşık bir sorunu halletti. Ankara Türkiye'sinin provokasyonu, yukarıda da belirtildiği gibi, ortalığı karıştırdı ve saflarını yeni baştan düzenlemeye çalışan isyan hareketini zayıflattı. Suriye'nin kuzey kesimi yavaş yavaş canlanmaya başlıyor, ticaret burjuvazisi (dünkü asiler) bugün avuçlarını ovuşturuyor, yarınki kârlarının kokusunu alarak mağaza ve dükkânlar açıyor. Suriye'de Türkiye-Suriye anlaşmasının imzalanmasıyla üye ve taraftar sayısı bakımından önemli değişime uğrayan 4 parti var: Fransızların, İngilizlerin, yerlilerin (ulusal bağımsızlık partisi) ve Türklerin, yani Suriye'nin Türkiye'ye dahil edilmesini isteyenlerin partisi. Fransızların partisi zayıf ve hızla güç kaybediyor. Bu partinin temelini, yükümlülüklerini yerine getirmeyen Fransızlardan giderek uzaklaşan Hıristiyan Araplar oluşturuyor. İngilizlerin partisi aslında Emir Faysal'ın partisi ki, Suriye'nin Mezopotamya'ya dahil edilmesinden, yani Fransa'nın Suriye üzerindeki haklarının İngiltere tarafından zorla ele geçirilmesinden yanadır. Bütün bunlar, elbette ki, ekonomik nedenlerle bağlantılı. Çünkü Mezopotamya'nın Akdeniz limanlarından kopukluğu bu eski Türk eyaletinde ekonomik yapıyı son derece zor durumda tutuyor. Musul petrolünün işlenmesi, bu petrolü en yakın yolu (yer yer Türkler ve Fransızlar tarafından kesilen Bağdat yolunu) kullanarak İskenderiye limanına taşıma gereği ve hatta Akdeniz kıyısına petrol boru hattı döşeme fikri İngiliz işgalcilerini Fransa'nın Suriye üzerindeki mandasını kaldırmak için her yola başvurmaya zorluyor. Doğu'da baş rolü para oynuyor. İngiliz himayesi taraftarları cimriliklerini unutup ortaya çok para attıkları için, partileri hızla güç kazanıyor.

Türk partisi, yani Türkiye'nin himayesinde Suriye'nin bağımsızlığı partisi birkaç ay öncesine kadar çok geniş kapsamlı bir partiydi. Onun ana zemini Halep merkez olmak üzere, Suriye'nin kuzeyiydi. Yukarıda işaret ettiğim sebepler bu partinin gelişmesine yardımcı oluyordu. Türkiye'nin Suriye'den vazgeçmesi, Türkiye-Suriye anlaşmasının imzalanması, Ankara hükümetinin ajanı Muhittin Paşa'nın Suriye halkına Fransız dostlara başkaldırmaması, yeni devlet düzenini kurmalarına ve Suriye ekonomisini düzene koymalarına yardımcı olması yönünde çağrıda bulunması, partiyi son derece zayıflattı ve bu parti günbegün eriyor. Suriye milliyetçileri Ankara hükûmetini Arap kabilelerinin bağımsızlığı açısından provokatör olarak görüyor. Edinilen son malûmata göre, TBMM bir beyanname yayınlayıp Suriyelileri Fransızlara karşı isyan etmemeye çağırdı. Bu Ankara'daki politik elebaşıların gericilikten yana yaptığı açık dönüşümün bir ifadesidir.

Ulusal Bağımsızlık Partisi giderek daha çok Suriyeliyi ve kabileyi kendi faaliyet kapsamına çekerek günden güne güçleniyor. Yerlilerle işgalciler arasındaki ilişkilerin sertleşmesi bir yandan aralarındaki uçurumu derinleştirirken, öte yandan aktif savaş yürüten milliyetçilerin sayısının artmasına yol açarak, Fransızların ayakları altındaki zemini hızla çökertiyor. Son zamanlarda gelişen bu olaylar, tekrar ediyorum ki, çok kısa sürede giderilecek olan, daha doğrusu giderilmeye başlanan kimi karışıklıklara sebep oldu.

Ben Mersin'deyken Türkiye hükûmetinin Suriye'de iş çeviren ajanlarından son derece kibirli, şöhret düşkünü ve kendini beğenmiş biri olan Hilâl Kemal (Suriyelidir) ile görüşme fırsatı buldum. Onun buralarda olduğunu çoktan biliyordum, ama provokasyondan korktuğu için görüşmekten ısrarla kaçınıyordu. Hilâl Kemal'in Ankara hükûmetinin tutumundan pek memnun olmadığı ve Suriye'nin kurtuluşundan yana herhangi bir tarafın desteğini aradığı son zamanlarda tespit edildi. Benim onunla görüşmem bir rastlantıydı. Bir toplum adamı olarak o bir Rus toplum adamına gelmişti. İlk görüşmenin gelişigüzel havada geçmesi, Doğu'yla, Batı emperyalizmiyle ve başka konular hakkında genel bir sohbete bürünmesi için elden geleni yaptım. Sonunda o Rus yoldaşlara bildirilmesini gerekli gördüğü sorunlara değinmek üzere izin istedi. Suriye'deki durumun analizini yaptıktan ve bağımsızlık savaşının perspektiflerine değindikten sonra Hilâl Doğu'yla birlikte savaşan Rusya'nın Suriye'yi ihmal etmemesi gerektiğini, "komünist" Şuayip'i, onun deyimiyle ise kaynayan kazana buz gibi su katan, bugün Suriye'nin ve daha birçok Doğu ülkesinin önünde yalnız ulusal sorunun gündemde olduğunu unutarak Batı tipi komünizm propagandası yapan birini göndermekle Suriye milliyetçilerini çok zor durumda bıraktığını söyledi. Şuayip kendisini Rusya'nın, Komintern'in gönderdiğini söylüyor, diyen Hilâl, bu yüzden biz Suriyeliler Şuayip'in faaliyetlerine göre Rusya ve Komintern hakkında görüş tespit ediyoruz. İnanmak isteriz ki, Şuayip bir serüvencidir ve Rusya ile, Komünist Enternasyonal ile hiçbir ilişkisi yoktur ve elbette ki, o zaman bizim önümüzde olumlu sonuçlar verecek temasları kurma ve ortak çaba harcama görevi duracaktır, şeklinde konuştu. Hilâl'ın bu sözlerine karşılık olarak Şuayip'ten ve onun faaliyetlerinden kesinlikle hiçbir haberim olmadığını, ama Şuayip Komintern'in Doğu'daki amaçları açısından böyle provokasyon sayılabilecek şekilde ta-

vır koyduğuna göre, onun bu teşkilâtla hiçbir ilgisi olmadığını cesaretle tahmin edebileceğimi söyledim. Ben bu açıklamayı yapmak zorundaydım. Çünkü eğer Şuayip komünist partisi üyesi olmayı hak etmiyorsa, biz onun yazgısını Doğu'da faaliyette bulunması gereken ve bulunacak olan teşkilâtla hiçbir şekilde bağlayamayız. Hilâl şimdi İzmir'e gitti ki, orada Mustafa Kemal ile görüşmelerde bulunacak ve Türkiye'nin Suriye'ye yardımı sorununu açıkça ortaya koyacak. Ona göre, bu görüşmeler sonuç alıcı olacaktır ve eğer Türkiye şimdi Suriye halkına yardım etmekten vazgeçerse, Suriyeliler bağımsızlık yolunu bulacaktır. Hilâl İzmir'den sonra kabile şeyhlerinin ve çeteci müfreze komutanlarının toplantı yapacağı tahmin edilen kuzey Suriye'ye gizlice geçmeyi düşünüyor. Her çeşit komünizmin yabancısı ve uzağında bulunan Hilâl'in ulusal ülküye sadık biri olduğunda, ulusal anlamdaki devrimciliğinde hiç kuşku yoktur. Suriye'deki faaliyetleri bağlamında onunla temasta olmak gerekiyor. Bu arada ben kendisine eğer Suriye'nin bağımsızlığından yanaysa, ülkenin bu doğrultudaki güçlerinin dağınıklığına son vermek için elden geleni yapması gerektiğini söyledim. Bugün Fransızlarla onların yandaşlarını cephe ötesinde bırakıp bütün güçleri birleştirme zamanıdır, dedim. Yarın işgalciler üzerinde zafer sağlandıktan sonra bu zoraki müttefiklerden uzaklaşmak düşüncesiyle bugün Faysal'ın partisiyle birlik kurulabileceğini söyledim. Onların üstesinden gelmek kolay, ama onların yardımlarının büyük olacağını belirttim. Bunun taktik açıdan, daha doğrusu operasyonlar bakımından gerekli olduğu görüşünü ifade ettim. Bu fikirler Hilâl'ın çok hoşuna gitti ve o şeyhlerin toplantısına gitmeden önce bu sorun üzerinde daha etraflı duracağını söyledi. Şunu belirteyim ki, eğer güvenlik teminatı verilebilseydi, daha doğrusu girişimin başarısından emin olsaydım, onunla birlikte bu toplantıya ben de giderdim, ama, elbette ki, bunlar birer hayal. Şöyle ki, Suriye olaylara gebe. Pürüzler giderilmiş gibi görünse de, çelişkiler sertleşti ve önümüzdeki aylarda bu eski Türk eyaletinin yazgısı bakımından sonuç alıcı olaylara tanık olacağız.

Yakındoğu'daki faaliyetlerimizi aktifleştirmek zorundayız. Bunun için ise yukarıda sözünü ettiğim parti işçilerine, onların Suriye'nin içlerine gönderilmesine ve paraya ihtiyaç var. Yakındoğu'da parasız yapılabilecek fazla bir şey yok. Bizim Doğu'ya yönelik yayın işlerimiz o kadar yetersiz ki, bu konuda daha çok şeyler yapmak gerekecek. Çünkü bu alan faaliyetlerimizin çok önemli bir parçası. Yeri gelmişken, basın sorununa değineyim. Bana gönderilen literatürü aldım. Ama, bu literatür yollanırken hangi kötü fikre hizmet edilmek istendiğini anlayamıyorum. Örneğin, Lenin yoldaşın Ocak 1919'da Avrupa ve Amerika işçilerine mektubu, Sadoul'un yanılmıyorsam Komintern kongresi sırasında ya da hemen ardından yazdığı Yaşasın Sovyet Cumhuriyeti broşürü. Sormalıyım, bu literatür kime ve nereye gönderildi? Bunların Suriye'de okuyucu bulacağına gerçekten inanılıyor mu? Bundan başka, bunlar o kadar eski şeyler, o zamandan beri o kadar çok zaman geçmiş ki, artık hiç mi hiç gündemde değiller. Eğer bu literatür kimseye lâzım olmadığı için buraya gönderiliyorsa, iyisi mi Moskova'da bırakılıp kâğıt olarak kullanılsın ki, buralara her kitap getirilişinde bütün gücünü seferber eden bunca casus da yanıltılmasın. Bu konuda yapılacak en iyi şey matbaanın burada olması, yorucu olmayan, küçük, ama aynı zamanda net ve ateşli, yerli okurlara hitap eden, onların

sorunlarına ve gelişme düzeyine uygun çağrılar, bildiriler basmasıdır. Bu iş için ise para gereklidir ve ben sizin bu parayı temin edeceğinizi umuyorum.

Mezopotamya hakkında da birkaç söz edeyim. Burada durum çok berbat. Bizim orada tek işçimiz yok, oradan neredeyse haber alınamıyor. Oysa orada yaşam fıkır fıkır ve Mezopotamyalılar bağımsızlıkları uğrunda kanını akıttı. Mezopotamya'daki durum Emir Faysal İngiliz süngüsüne dayanıyor, halk onu desteklemiyor ya da çok az destekliyor. Arabistan'ın merkezinde bulunan sultan İbn-Suud onunla da, kutsal şehirler Mekke ve Medine'nin genel valisi, İngilizlerin kuklası sultan Şerif Hüseyin ile de kıyasıya savaşıyor. Bu savaş Arapların Batılı sömürgecilerden kurtuluş sloganıyla yürütülüyor ve birçok Arap kabilesinin devrimcileşmesinde önemli bir etmen oluyor. Bununla ilgili ilâve var. Fransızlar İbn Suud ile uzlaşma sağlamaya çalıştı, ama boşuna. O Suriye sınırlarında onlara karşı da savaşıyor. Arabistan'ın güneyinde birçok kabile İbn-Suud'u destekliyor. Mezopotamya'da Faysal ile Türkiye'nin ve Afrika'daki Trablus'tan Şeyh Sünusi'nin (ondan aşağıda bahsedeceğim) yönetiminde İngilizlere karşı savaşan kuzeydoğudaki isyankâr Kürt aşiretleri arasında çözümü belirleyici bir savaş sürüyor. Halk Kürtleri destekliyor, İngilizlerden ve zor zahmet ayakta duran Faysal'dan nefret ediyor. Bundan başka, Mezopotamya'da Fransızlar da Suriye'ye birleşmesi için İngilizlere karşı çalışıyor. Burada Musul petrolü, elbette ki, çok büyük rol oynuyor. Fransa'nın elinde petrol yataklarının bulunmaması, onu delirtiyor ve Fransa bir petrol havzası ele geçirmek için bütün olanakları zorluyor. Bu bakımdan Bakü petrol bölgesinin Fransa'nın planlarında yer aldığını, bu amaçla yakında imzalanacak Fransız-Türk ticaret anlaşmasının hükümleri arasında Kafkasya sınır vilayetlerinde Fransa'ya (imtiyazdan da öte) inhisar hakkının verilmesinin öngörüldüğünü söylemek, yeterli olmalı. Buradan, elbette ki, daha da ilerilere giden sonuçlara varmak mümkündür.

Son zamanlarda Mezopotamya'da isyanlar sıklaştı ve hayli başarılı oldu. Alınan son malûmatlara göre, Kürtler Musul'u kuşatmış ve şu günlerde ele geçirecek. Şimdi de şeyh Sünusi hakkında. İslâm dünyasında bu ünlü şeyhin bilinmediği bir yer yok. Zamanında o Trablus'un bağımsızlığı için çarpışmış, şimdi ise Müslüman Doğu için en şer düşmanı saydığı İngilizlere karşı savaşı yönetiyor. Onun sloganı oldukça tutucu, ama ilk zamanlarda bizim için kabul edilebilir nitelikte: "Doğu İslâm İçin!" Şimdi geçici olarak Tarsus'a gelmiş ve istirahat ediyor. Bir buçuk ay sonra ise tekrar işinin başına dönecek. Yaşlılık sebebiyle emekli olduğuna dair söylenti var, ama bunun doğru olup olmadığını söylemek henüz çok zor. Her alandan saygın kişi ve imamların da bulunduğu 100 kişilik karargâhı var. Beni çok "lütufkârca" kabul etti ve Avrupalıları bilmek istemediğini, oysa Rusların Doğu halklarının dostu olduğunu ve onları görmekten sevinç duyduğunu söyledi. Şu günlerde konsolos Gorni ile birlikte kendisini tekrar ziyaret edeceğiz ki, resmiyetler dışında onun adamlarıyla temas kuruyorum. Sanırım, ona Rusya'nın kendisini İngilizlere karşı savaşında destekleyeceğini söylemekle bir hata işlemedim. Onunla bağlantılar çok yararlı olabilir. Mezopotamya'da adamlarımızın bulunmamasını dikkate alınız ve Suriye için geçerli şartlara uygun bir ya da iki yoldaşı hemen oraya gönderiniz.

Ve işte, şimdilik bu kadar.

Fabrika ve işletmelerden temsilcilerin konferansından, basın için yazı dizisini hazırladıktan, Hilâl Kemal ve Şeyh Sünusi ile ilişki kurduktan sonra Ankara'ya gidiyorum ve Golman yoldaşla birlikte oradan Moskova'ya geçeceğim. O zamana kadar komünistçe düşünen Suriyeli ya da Mezopotamyalı bir proleter görürsem, onu da beraberimde kongreye getireceğim. Daha ayrıntılı raporumu bizzat size sunacağım. Şimdilik kimi ekonomik bilgileri ilave ediyorum.

Komünist selamlarımı sunarım.

23 Eylül 1922. *Raevski*[102]

* * *

Golman, Türkiye'den ayrılmadan önce, birlikte çalıştığı Rozenberg'le 9 Ekim 1922'de sefarette bir devir teslim belgesi düzenlemiştir.

Devir Teslim Belgesi
Biz aşağıda adı geçenler ve imzaları bulunanlar 9 Ekim'de, Komintern temsilcisi M.B. Golman'dan, Komintern çalışmalarının TKP Merkez Komitesi'yle ilgili olarak Rozenberg yoldaşa teslim edildiğini imzalarımızla tasdik ederiz.

1. *Dosya No: 1 TKP tarihi (belgeler, el yazıları)*
2. *Örgüt sorunu*
3. *Yayın ve propaganda*
4. *Sendikal hareket*
5. *Mali defter ve MK belgeleri*
6. *Komünist Enternasyonal'e mektup ve raporlar*
7. *TKP I. Kongre tutanak ve materyalleri*
8. *Broşürler; "21 Şart"; Minimum program, Ajitasyon ve Propaganda, Ajitasyon Sorunu, İşçilerin neleri bilmesi gerekiyor*
9. *Parti bileti ve anketler*
10. *Yedi yerel örgüt için posta ve literatür*
11. *MK tutanakları defteri ve AK-12*
12. *Merkez Komitesi formları*
13. *Merkez Komitesi mührü*
14. *Sendikalar Merkez Bürosu formları*
15. *Eski kitap ve yayınlar arşivi*

Teslim eden: (İMZA) (M. B. Golman)
Teslim alan: (İMZA) (Rozenberg yoldaş)
Ankara 9.X.1922[103]

102 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 33, Klasör No: 1_6, Belge No: 590 vd. (Rusça).
103 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 653 (Rusça).

Salih Hacıoğlu da aynı gün, KEYK'e götürmesi için Golman'a bir malî hesap raporu vermiştir.

KOMÜNİST ENTERNASYONAL
YÜRÜTME KOMİTESİ
DOĞU BÖLÜMÜ'NE

TKP MK MALİ RAPORU

(MK'nin büyük muhasebe defterinden)

MK'ne Sizin temsilciniz tarafından verilen para miktarları hakkında MK raporudur.

NİSAN
- İzmir'de illegal çalışmalar için ve Ankara'dan Mersin'e yol parası olarak SALİH yoldaşa - 1.500 lira.
TEMMUZ
- 3/VII. Parti kongresi delegelerinin yol masraflarını karşılamak üzere NÂZIM yoldaşa - 1.846 lira.
- 5/VII. Yeni Hayat *için NÂZIM yoldaşa - 105 lira.*
- 7/VII. İllegal toplantılar yapmak üzere 10 yoldaşın Ankara'dan hareketle etraf köyleri gezi masrafı için - 13 lira.
- 31/VII. Zonguldak ve Kayseri kongresinin teşkilât hazırlıkları çerçevesinde MK destekçisi iki yoldaşın gezi (toplam 22 gün yolda) masrafları için - 750 lira.
AĞUSTOS
3. - Sürgünden dönen NİZAMEDDİN yoldaşa yardım için - 100 lira.
5. - Merkez Komitesi binasının kirası için AHMETOV yoldaşa - 50 lira.
15. - 1 aylık geçimi için Salih YOLDAŞA - 50 lira.
21. - Kızıl bayraklar ve MK mekânlarının süslenmesi için - 60 lira.
28. - Yeni Hayat'ın *olağanüstü sayısını çıkarmak için - 65 lira.*
29. - Mersin'e gitmesi için MK üyesi ATA yoldaşa - 100 lira.
30. - Kongre delegelerinin dönüşleri için NÂZIM yoldaşa - 660 lira.
30. - Kongre delegelerini ARALOV yoldaşın daçasına götüren arabacının ücreti için - 25 lira.
EYLÜL
3. - MK üyesi Hilmi yoldaşın seferberlikten alınması için - 300 lira.
Yeni Hayat'ın *çıkan sayılarının (Sayı 18 ve sayı 19) ödemeleri için HÜSNÜ yoldaşa - 140 lira.*
4. - Kongre delegesi AVNİ yoldaşın Trabzon'a dönüşü için - 100 lira.
9. - Yeni Hayat *matbaasında mürettiplere olan borçların ödenmesi için SALİH ve HÜSNÜ yoldaşlara - 7 lira 50 kuruş.*

11. - ZORİN yoldaş tarafından önceden onaylanan bütçeye göre 1 aylık Eylül - Ekim dönemi için - 900 lira.
14. - MK üyesi HİLMİ yoldaşın Zonguldak'a gidişi ve oradaki daimi işleri için - 245 lira.
15. - Taşraya telgraflar için - 5 lira.
24. - Broşür kağıdı için - 25 lira.
26. - MK binası bekçisi için - 10 lira.
26. - IV'üncü kongre delegeleri ve Komünist Üniversitesi öğrencilerinin (toplam üç kişi) Ankara'dan (15 günlüğüne) İnebolu'ya yolculuğu için - 125 lira.
EKİM
1. - Mürettiplere gece mesaileri (broşürler) için ücret olarak - 60 lira.
2. - Beyanname ve broşür kâğıdı için - 25 lira.
3. - Klişe (broşürler ve derginin) için - 30 lira.
4. - Merkez Komitesi'nin Demiryolu İşçileri Sendika'sına borcunu ödemek için - 27 lira 50 kuruş.
5. - SALİH yoldaşın çocuklarının Ankara'dan Moskova'ya gönderilmesi için - 100 lira.
6. - MK binasının gelecek ay kirası için - 25 lira.
7. - Yeni Hayat'ın sıradaki sayısına çalışan mürettiplerin fazla mesai ücretleri için - 25 lira.
8. - Bekçi AHMET yoldaşa aylık yiyecek parası - 5 lira
8. - Cezaevindeki MK üyesi AHMET yoldaş için - 5 lira.

Toplam 7.554 lira

Bu yekûnun 290 lirasını şahsi bağış olarak GOLMAN, RAEVSKİ, ROZENBERG ve ARALOV yoldaşlar, 186 lirasını da elçilikteki diğer RKP üyeleri vermiştir. Bütün makbuz ve evrakı müsbite Ankara'da, Merkez Komitesi'nde muhafaza edilmektedir.

9/X/1922 *TKP GENEL SEKRETERİ - S a l i h .*

N O T: Yukarıda söz konusu paraların harç kısmı ve MK'nin parti girdileri hakkındaki rapor
IV'üncü Kongre delegeleri vasıtasıyla gönderilecektir

Mühür.[104]

Golman Ankara'dan hareket ettiğini Doğu Bölümü'ne bir mektupla haber vermiştir.

---

104 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 330-332 (Rusça).

Sayın Safarov yoldaş!

Çok büyük acı ve zorluklarla da olsa, TKP'nin sorumlu işçilerini Türkiye'den Komintern ve Profintern kongresine göndermeyi başardık. Bize vize verilmedi ve bu yüzden Rusya'ya girişleri 1 – 1.5 ay mutlak bir sır olarak kalacak. Geri dönüşleri için kimliklerinin gizliliği bütünüyle korunmalı. Bu konuda gerekli önlemler Moskova'da alınmalı. Son telgrafa göre zamanında, yani kongreye iki hafta kala çıkış yapmışlar. Şu yoldaşlar söz konusu: TKP Sekreteri Salih, Sendika Bürosu üyesi Edip (aynı zamanda MK üyesi), Yeni Hayat *redaktörü Nizamettin (aynı zamanda Komsomol kongresi delegesi), öğrenciler Tekin ve Akif (metal işçisi). Sivastopol'de Lapin yoldaşa İstanbul için literatür teslim ettik. Simferopol'de sendika MK için (özellikle Zonguldak için) işçi konusunda baskıya hazır broşürler ve birçok başka materyaller bastırmayı düşünüyorduk, ama, birçok teknik sorun ve Andreev yoldaşın yokluğu nedeniyle bunu başaramadık, ancak biz Moskova'ya vardıktan sonra bu sorun hızla çözüme bağlanırsa gerekli olur düşüncesiyle baskıya hazır nüshaların bir kısmını orada bıraktık.*

Doğu Şubesi için ve sergi için gerekli raporu sunmak ve birçok organizasyon işinin halline katılmak üzere ben, bilginiz dışında, ama Aralov yoldaşın ve MK'nin ısrarı üzerine yola çıktım. Kilikya sendika konferansı başarıyla tamamlandı. Delegeler 20 sabahı Moskova'da olacak.

Komünist selamlarımı sunarım.
Golman[105]

Golman, anlaşıldığı kadarıyla Moskova'ya vardığında Türkiye'deki Komintern çalışmalarını ve dönüş yolculuğunu aktardığı uzunca bir rapor hazırlayarak KEYK'e sunmuştur. İzleyen dönemde Golman'ın adına KUTV'da rastlanmaktadır.

GİZLİ

KOMİNTERN'İN TÜRKİYE'DEKİ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Komünist Enternasyonal'in ekonomik bakımdan son derece geri kalmış bir ülkenin işçi partisi olarak TKP ile ilgili örgütsel görevleri, bu partinin içinde bulunduğu duruma ve onun Türkiye'de gelişmekte olan sınıf savaşında oynaması gereken role bağlıdır. Türkiye'de partilerin varlığı, kelimenin saf anlamıyla, hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Burjuvazi ve aristokrasi bile, ulusal ekonomide bağımsız bir rol oynamadığı için, hiçbir zaman politik parti düzeyine çıkmamıştır. Hürriyet ve İtilaf ile İttihat ve Terakki, kâh İtilaf devletlerinin, kâh Almanya'nın Türkiye'deki ekonomik çıkarlarını aynen yansıtan bir program etrafında toplanmış egemen sınıfların birer politik ittifakıydı. Bu ittifakların ülkenin iç inşasına ilişkin programları yoktu. Bu programlarda en az değinilen konu, elbette ki, emekçi yığınların çıkarlarıydı. Ama, buna karşılık, onlar egemen sınıfların şu ya da bu ke-

105 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 658-659 (Rusça).

siminin şu ya da bu yabancı sermayeye yönelik tutumunu çok açık yansıtıyordu. Günümüzdeki Müdafaa-i Hukuk da tek sınıfa ait bir örgüt olmayıp, birkaç sınıf ve grubun çıkarlarının geçici olarak uzlaşmasına dayanan bir bloktur. Komintern'in işçi hareketini yakından izlediği son üç yıllık savaşkan arayışlardan sonra sayıca güçsüz işçi sınıfının nihayet kendi TKP'ni kurduğu Türkiye'de, emekçiler ile sömürücüler arasındaki çelişkiler derinleştikçe, bu parti sömürülen yığınların etrafında birleştiği tek politik merkez durumuna geliyor. Hükümetle ve genel olarak egemen sınıflarla ekonomik ve politik istemler uğrundaki üç yıllık mücadeleyle ilgili çalışmaların deneyimi gösterdi ki, bu küçük parti, Komintern'in ustaca yönetimi sayesinde yığınların öncüsü olacaktır. Sorun şu ki, şimdiye kadar köylülük hiçbir zaman yukarıdan çağrılarla karşılaşmamış, propaganda ve ajitasyonla yüz yüze gelmemiştir. Korkunç zorluklar ve sefalet içinde bocalarken köylülüğün savaşa aktiflik göstermesi rastlantı değildi. Şimdi bir örgüt ona hitap ediyor; onun dertlerinden, onun basit halk diliyle bahsediyor. Köylü yığınları bu durumda halkçı komünist partisine elbette sempati duyacak ve bu sempatiyi gösterecektir. Ajitasyon ve propaganda komünist partisinin örgütlenmesinde çok büyük rol oynayabiliyor. Kayseri vilayetinde okuma yazma bilen köylülerin ellerine geçen komünist Yeni Hayat gazetesini ve broşürleri birbirlerinin elinden kaparcasına alıp nasıl hevesle okuduklarını görmek mümkün. Köylüler, elbette, partilerini aktif bir şekilde destekleyemiyor, TKP onları henüz kazanamadı, köylü yığınlar kendi gücüne güvenemiyor. Köylülerin partiye olan sempatisi egemen sınıfların dikkatinden kaçmıyor. Onlar kendi basınında, (özellikle aydınlar halkçı ideolojilere yöneliyormuş görünüyor) köylünün derdini paylaşan ifadelere yer veriyor. Bu tür yazılarla hükümet gazeteleri kasten köylere gönderilip dağıtılıyor, topluluk önünde yüksek sesle okutuluyor. Köylünün derdini paylaşan birkaç söz söylemek, köylüye ve onun ihtiyaçlarına ilgi göstermek bile, hemen sizi değerli bir dost olarak görmeye başlayan, size dert yanmaya hazır, pasif de olsa, bir köylü kalabalığının çevrenizde toplanması için yeterli oluyor. Böyle uygun bir ekonomik ve politik ortamdan parti şu iki sebepten dolayı yararlanamıyor: Bunlardan birincisi bağlantılar sorunu. Ajitasyon ve propaganda, yazılı materyallerin taşınması ve dağıtılması, düzgün bağlantılar olmasını gerektiriyor. Bu bağlantılar, çok büyük paralar gerektiren sık yolculuklarla sağlanabilir. İç olanaklarla bu paraları sağlamak mümkün değil. Bu bakımdan Komintern'in kararlı ve yeterli yardımına ihtiyaç var. Daha önce de belirtildiği üzere, bu iş için 2-3 araba ve partili arabacı gerekiyor ki, bu da bin beş yüz liraya mal olacaktır. İkinci sebep: Daimi parti işçisi kadrosunun bulunmaması. Parti üyelerinin çoğunluğu kendini ve çok üyeli ailesini geçindirebilmek için sabahtan akşamın geç saatlerine kadar çalışmak zorunda kalıyor. MK'nin yalnız 3-4 üyesi daimi çalışma yürütebiliyor. Bu yüzden partinin köylü yığınlar arasındaki çalışmaları tesadüfidir, düzensizdir ve merkezileştirilmemiştir. Üçüncü sebep - partinin legal çalışma süreleri arasındaki kopmalardır. Çalışmaları zayıf da olsa, 1920 yılına kadar ülkede çok büyük etkisi olan TKP, hükümetin vurduğu ağır darbeden sonra neredeyse bir yıllık illegal duruma geçtiğinde köylüler için kendileri ve ihtiyaçları hakkında birkaç anlaşılır söz söyleyip, dünyanın yakınından geçip kaybo-

lan bir meteoru andırıyordu. Köylüler arasında devamlı bir çalışma yürütebilmesi için partinin legal olması gerekiyor. Partinin sürekli çalışmaları köylü yığınlarında devrimci heyecan birikimini sağlarken, kopmalar elde edilenin yitirilmesine yol açıyor. Bu duruma son vermek için her şeyden önce daimi parti kadrosu ve partinin legal varlığı sorunlarını ortaya koymak zorunludur. Partinin daimi kadroları bizzat köylülerden ve komünist işçilerden oluşmalıdır. Onların eğitimi için uzun süreli teorik hazırlığa ihtiyaç yok. 5-6 haftalık bir kurs (15-20 kişi) ve sonra tüm Anadolu'da usanmadan çalışmak gerekiyor. Bağlantı sorunu çözülürse, bu sorun da asgari bir masrafla halledilebilecek. Partinin legal varlığı sorununa gelince, özellikle hükümetin partiye tekrar vurduğu ağır darbeden sonra apaçık anlaşılıyor ki, bu sorun tamamıyla bir bütün olarak partinin genel politik görevler konusundaki ilkesel görüşüyle bağlantılıdır. Eğer parti bu hükûmeti devirmek için kararlı savaş yolunu seçer ve bu yol Komintern tarafından onaylanırsa, köylüler arasında en uygun çalışma yöntemlerini bulabilmek için söz konusu ortama bizzat uyum sağlaması gerekecektir. Bu iş pek zor da sayılmaz. Çünkü, vergilerin toplanmasından önceki belirli dönemlerde köyler birer özerk cumhuriyeti andırıyor ve bu durum tamamen serbest çalışma imkânları veriyor. Bağlantının doğru kurulmuş olması durumunda, bu iş mükemmel yapılabilir. Bundan başka, akşamın saat 8'inden sonra bütün Türkiye öyle derin bir uykuya dalmış oluyor (işinde titizlik gösteren jandarma ve polisler de dahil) ki, bizzat Türk komünistlerinin deyimiyle, gece Türkiye'de iktidar komünistlere ve gezgin yolculara kalıyor. Ben buna partinin birinci kongresiyle ilgili illegal çalışmalar sırasında tanık oldum. Bu derin uyku, çalışmalar açısından oldukça elverişli bir etmen. Ama, eğer parti olayların gidişatı sonucu hükûmeti desteklemek yolunu seçmek zorunda kalacaksa, onun köylüler arasındaki illegal çalışmaları, elbette, çok başarılı olmayacaktır. İllegal çalışmalarını parti ancak herhangi bir legal biçimde (örneğin, bir köylü partisi ya da herhangi bir birlik veya dernek olarak) su yüzüne çıkarsa etkili bir şekilde yürütebilecektir. Ne ki, bu yol parti için tehlikelidir. Çünkü, parti saflarında sarsılmalara yol açabilir. Sorun şu ki, hükûmet TKP'nin bütün önderlerinin yalnız soyadlarını değil, çehrelerini bile iyi biliyor. Sempatizanlar arasından kimi güvenilir kişileri paravan olarak davet etmek ise, TKP'nin bağımsızlığını kısıtlayabilir, oportünizme yol açabilir. Nâzım olayı bizlere bunu göstermiş olsa gerek. Yukarıda söylenenleri ve Türkiye'de komünistlerin çalışmalarındaki özel zorlukları dikkate aldığımızda, bu durum partinin elverişli ortama karşın son derece dikkatli ve çok büyük ustalıkla yönetilmesi gerekiyor. Şimdiye kadar neler yapıldığına bakalım: 1920 yılına kadar parti tıpkı bir Komintern işçisi gibi, bir şey ifade etmeyen yazılar yazmakla, TKP'ye deklase olmuş adamlar toplamakla meşguldü. Yalnız Ankara'da 200 parti üyesinin neredeyse yarısı beylerdendi. Bu yüzden baskı ve tutuklamalar sırasında onlar yalnız partiyi terk etmekle kalmayıp, paçayı kurtarmak için provokatör oldu. Yayımcılık, bağlantılar, örgüt işleri ve hele de taktik program alanlarında ise neredeyse hiçbir şey yapılmadı. Golubya yoldaştan işi devralırken 300 liranın hesabından başka alacak bir şey yoktu. 1922 yılında Anadolu'daki 10 aylık çalışma deneyimi Türkiye Komünist Partisi'ni yönetme yöntemlerine göz at-

ma olanağı veriyor. Belki bu yöntemler diğer Doğu ülkelerindeki partiler için de yararlı olabilir. Yapılacak ilk iş, en iyi, en içten ve en sadık unsurlarla tanışmak olmalı. Bunun için bunların pratikte 2-3 defa denenmesi gerekli. Daha sonra bu sadık, çoğu aydın yoldaşları işçi komünistler duvarıyla çevreleyip onlarla çalışmaya başlamak. İşte MK denilmesi gereken şey bu olmalı. Büyük taktik görevleri düşünmeden, her şeyden önce bağlantıları kurmak, toplantıları düzenli yapmak, programı gözden geçirmek, bundan sonra taktik sorunlara eğilmek gerek. Bu arada partiyi kimlerden arındırmak gerektiğini, kimlerin en yetenekli olduğunu belirlemek, hangi işçilerin parti ve örgüt işlerine yatkın olduğunu anlamak gerek. Ama, taktik sorunlara geçmeden önce, benim ülkenin ekonomik durumunu bizzat iyi öğrenmem gerekti. Bunu yapabilmem için iki ay materyalleri incelemem ve ayrıca bizzat ülkeyi gezmem gerekti. Sezar gibi bir ay içinde Doğu'ya gitmek, görmek ve kazanmak nasıl olur? Bir ya da iki ay içinde partinin çalışmalarını hemen düzene sokmak mümkün mü? Ülkenin ekonomik ve politik durumunu, sınıfsal güçler dengesini dikkat merkezine almayan, kendine tamamıyla hâkim olamayan hiçbir yönetici bu işin altından kalkamaz. Verbov[106] *yoldaşın ve diğerlerinin her şeyden önce ekonomiyi öğrenmek, ülkenin ekonomik durumu hakkında ayrıntılı bilgi edinmekten çok, beylerle tanışma ve danışmakla, "etkin yönetimin" partiye parasal destek sağlamasıyla uğraşması, büyük hataydı. Ülkenin içinde bulunduğu durumu ciddiyetle görüşüp tartıştıktan sonra asgari programın hazırlanmasına geçmeliydik. Burada bütün girişimi kendi elinde toplamak zorunlu değildi. Uygulanacak taktiği belirlemek için bu işe yatkın, analiz ve bilimsel yaklaşım yeteneği olan, bu yeteneğini bu alana seferber edebilen kişilerden yararlanmak gerekiyordu. MK Sekreteri Salih,* Yeni Hayat *redaktörü Nizamettin, işçi Halil ve Süleyman'ın böyle kişiler olduğu anlaşıldı. Bundan sonra yönetici çekirdeği oluşturup, planlı pratik çalışmaya başladık. Bu çalışma hiç de sırf çeşitli raporlar dinlemekten değil, ilk bakışta değmez görünen en küçük ayrıntılar üzerinde bile ısrarla durmaktan, bu ayrıntıların örneklerini ciddiyetle dikkate almaktan ibaretti. Örneğin, biz anketler, tezler veya sirküler biçiminde mektuplar hazırlamak yerine, işçilerin mektuplarını yanıtlıyor, sıradan komünist işçilerle görüşüp konuşuyor, onların anlattıklarını dikkatle dinliyor, onlara gerektiğinde uygun talimatlar veriyor, çok ayrıntılı bilgiler ediniyorduk. Bütün bunlar işçilere yönetimin çaba ve ilgisini yakından hissetme olanağı verdi. Partinin yönetici elemanlarına ileriye doğru adım attırmayı, parti çalışmalarına biraz daha düzen vermeyi böyle başardık. Ama, bu çalışma ve eylem biçimi sizin resmî durumunuzla çelişiyor. Burada Komintern temsilcisinin legal ve illegal çalışmalarını nasıl uyumlaştırmak gerektiği üzerinde durulmalı. Komintern temsilcisinin illegal çalışmaları ancak ve yalnız Sovyet elçiliğinin bulunduğu yerde başarılı olabilir. Sovyet elçiliğinin bulunmadığı yerde illegal çalışma, işbu değerlendirmenin sonunda yer alan özel önerilerin konusu olacaktır. Eğer Komintern temsilcisinin legalleşmesi hükûmetin engelleriyle karşılaşmıyorsa, bundan yararlanmak gerekir. Çünkü, Komintern işçisinin legal konumu ona*

106 (Resmî) TKF bölümündeki dipnota bakınız.

legal partide illegal çalışma olanağı verecektir. Komintern temsilcisini ta baştan legalleştirmemekle biz büyük hata işledik. Hükûmetin beni 20 Eylül'den başlayıp ülkeden ayrıldığım güne kadar legalleştirmiş olması, Türkiye'deki etkimizin azalmakta olmasına karşın, egemen sınıfların Komintern'i uluslararası bir güç olarak dikkate aldığını gösteriyor. Özellikle partinin zor durumda bulunduğu günümüzde bu deneyimi sürdürmek gerekir. Komintern'in legalleşmesi hükûmetin elini kolunu bağlıyor. Komintern temsilcisinin partinin yanında olduğunu bilen hükûmet, partiye karşı baskıları istediği gibi uygulayamıyor. Partinin iç işlerinde, parti işçilerinin seçiminde, Avrupa'da bulunmuş (örneğin, Spartakistler) işçilere önem verilmeli, şu ya da bu yoldaşla ilişki ve tutum konusunda çok dikkatli olunmalıdır. Burada terbiye ve yaşam tarzı çok önemli. Bizim komünistlerin yurt dışı gezilerinde genellikle gözlenen debdebeli davranış, yerli komünist örgütlerde çok olumsuz izlenim bırakıyor. Eğer disiplini temin etmek istiyorsanız, bencillik ve kariyer düşkünlüğünden kurtulmanız, diğerlerine örnek olmanız, iradenize hâkim ve özverili olmanız şarttır. Türk komünistleri sağlam bir çekirdeğe sahip. Bizim Sovyet elçiliğinde kullanılan metot ve âdetler kullanılırsa, bu çekirdek bozulabilir. Burada parti etiği kusursuz olmalı. Doğu partilerinde en basit günlük yaşamda bile son derece dikkatli olmak gereklidir. İlk bakışta bu çok karmaşık görülebilir. Oysa, hiç de öyle değil. Parti etiği pratik çalışmalarda ortaya çıkan birçok görüş ayrılığının çözümünde anahtar rolü oynayabiliyor. Bu bakımdan, yönetici parti üyelerinin geçmişini, bugünkü konumunu, onların işçi yığınlar arasındaki saygınlığını araştırıp öğrenmek, dikkate almak gerekir. Yerel liderlerin teorik hazırlığında partinin yalnız iç olanaklarıyla yetinmek doğru olmaz. Aksi halde onların çoğu sathî bilgi sahibi birer amatör olarak kalacaktır. Anlaşıldığı üzere, onların Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi denen yerde de gereken hazırlığı alamaz. Eğer yanılmıyorsam, benim izlenimim şu ki, bu okul yarı yarıya, hiç olmazsa Türkiye bakımından, proletaryaya yabancı işsiz haylazlar için bir sığınak. Liderleri hazırlamak yalnız ve yalnız Moskova'da, yabancı literatürler merkezinde, Komintern'de özel dersler sayesinde mümkündür. Bundan sonra, doğrudan bizimkilerin yönetiminde 2-3 aylık pratik işe gönderilmeleri gerekir. Teknik sorunlarda, özellikle harcamalarda çok dikkatli olunmalı, özel defterlerle tam hesap ve sıkı denetim uygulanmalı, görev devir tesliminde gayet titiz olunmalı. Yönetimin Moskova'yla bağlantısı konusunda, yaşadığım deneyime dayanarak, şu somut önerileri yapıyorum: Her şeyden önce Komintern'in komünist partisini yönetim metodu yalnız yılda iki defa sirküler hazırlayıp göndermek değil, şu ya da bu ilkesel konuda merkez komitesine somut talimatlar vermek olmalı. Çalışmaları doğrudan Moskova'dan yönetmek çok zor. Sınıra daha yakın bir yere yerleşmek gerekir. Ayrıca, çalışmaları artık denenmiş yöntemlerle yerinde yürütmek üzere bizzat Türkiye'de temsilci bulundurulmalı. Komintern işçilerinden her iki haftada bir parti çalışmaları hakkında ve ayrıca, ülkedeki politik ve ekonomik durum hakkında, anlatım tarzında düzenli raporlar istenmeli. Özellikle ekonomik raporlar çok önemlidir. Öte yandan, bağlantı işini kökten değiştirmek gerekir. Komintern'den postayı getiren diplomatik kuryeler size direktifleri ulaştırmak için elden geleni yapıyor, ama

bu geçmiş olaylarla ilgili, bir sonraki ayda oluyor. Ferdi posta yöntemiyle bağlantı işini iyileştirmek mümkündür. Kafkasya'ya giden ve şu ya da bu ölçüde sorumlu her parti üyesi NK.D[107] *vasıtasıyla mektuplarınızı (...)*[108] *Batum'a ya da Tiflis'e teslim etmek üzere almalı. Sivastopol'le bağlantı da kesilmemeli. Bir ay ya da iki hafta sonra gelecek diplomatik kuryeleri beklemek şart değil. Büyükelçi ile, GPU ile temas alanında, sırf politik konularda ilkesel mutabakat korunarak, belirli bir düzen sağlanmalı. MK ile ilişkiler konusuna gelince, mektuplar doğrudan MK'ne gönderilmeli. Teknik konularda çalışmalar için gerekli paraların temininde de belirli bir düzene ihtiyaç var. MK bütçesi hazırlanıp Komintern tarafından onaylanmalı ve hiçbir şekilde kesintiye uğratılmamalı. Aralov olayında olduğu gibi, daha sonra vazgeçilecekse, hiçbir para vaadinde bulunulmaması daha iyi olur. Son olarak da, Komintern işçilerinin durumunu kesinlikle düzene koymak gerekiyor. Sorun şu ki, diplomatlarda Kominterncileri kendi güzel gözlerine batan birer çöp olarak görme eğilimi var. Bu, çok basit bir şekilde yapılıyor. Günün birinde size işinize son verildiği bildiriliyor ya da çok güvenilir malumatlara göre, başarısızlığa uğradığınız için gitmeniz gerektiği söyleniyor. Elbette ki, siz gerçeği uydurmadan, kapanı iyi niyetten ayırt edeceksiniz. Ama, Komintern'de alarm çanları çalıncaya kadar bavullarınız sıkılmış, diplomasinin ağzı kulaklarına varmış olacak. Komintern işçilerinin durumunu nizama sokma işi, onların maddi bağımsızlığını temin etmekle, elçilere bu konuda NK.D*[109] *tarafından talimat verilmekle halledilebilir.*

Sonunda ben Türkiye'deki deneyimime dayanarak Doğu'da komünist çalışmaları yönetme bakımından örgütsel çalışmalar konusunda bütün seksiyonlardaki Doğu sektörlerine şu önerilerde bulunmayı uygun görüyorum:

1. *Her ülkede, her komünist partisinde Komintern temsilcisi bulunmalı (legal ya da illegal).*
2. *Komintern temsilcisi Rusya içinde ve dışında parti çalışmasında deneyimi olan, ilgili ülkenin ekonomik durumunu iyi bilen, illegal çalışma yürütebilecek ve Marksist öğrenimi tam biri olmalı.*
3. *Elçiliğin bulunmadığı yerlerde komünist partileriyle bağlantıyı sağlamak için, ilgili ülkenin sınırlarına yakın bölgelerde istihbaratçı bulundurulmalı ki, bu hududun öte yanında bulunan o ülkedeki komünist partisinin istihbaratçısına yakın durumda olunsun. Örneğin, Suriye ve Mezopotamya'yla bağlantı, bütün Doğu'da olduğu gibi, neredeyse hiç korunmayan Türkiye sınırı yakınlarında bulunacak Araplarla sağlanabilir.*
4. *Yerli komünist partilerinin temsilcileri ve üyeleri, hemen kendi ülkelerine gönderilemeseler de, komşu yakın ülkelere gönderilebilmeli. Komintern partilerinin temsilcileri belirli aralarla Komintern'in Plenumunda bir araya gelmelidir.*

107 Üçüncü harf eksik. NKVD (İçişleri Bakanlığı) ya da NKİD (Dışişleri Bakanlığı) olabilir – ç.n.

108 Okunmayan bir söz – ç.n.

109 Üçüncü harf eksik. NKVD (İçişleri Bakanlığı) ya da NKİD (Dışişleri Bakanlığı) olabilir – ç.n.

5. *Partinin ve Komintern işçilerinin gönderdiği materyaller her şeyden önce ekonomik ve parti içi konuları içermeli.*
6. *Marksist yapıtların basılması ya Rusya'da ya da komünist partisinin güçlü olduğu bir Doğu ülkesinde, Komintern'in doğrudan yönetiminde gerçekleştirilmeli.*
7. *Doğu Sektörünün bünyesinde değişiklik yapılabilir. Her Doğu seksiyonunda yalnız bir raportör değil, aynı zamanda söz konusu Doğu ülkesi hangi Batı devletinin etki alanında bulunuyorsa, o devletin komünist partisinden de bir temsilci bulunmalıdır. Böyle bir şey şu açıdan özellikle gereklidir ki, bu yoldaşlar burada, Moskova'da materyalleri her bakımdan inceledikten ve Komintern'in verdiği yetkiyle talimatlarını aldıktan sonra, devamlı çalışmak üzere ilgili sömürge ya da yarı sömürge ülkeye gidebilirler.*
8. *Doğu Sektörünün teknik elemanlarının sayısı asgariye indirilmeli ve yönetici işçilerinin oldukça yüksek derecede vasıflı olduğu günümüzde onların yürüttüğü çalışmalarının odak noktasında yalnız genel olarak ilgili ülke hakkında rapor hazırlamak değil, aynı zamanda komünist partisi temsilcileriyle konuşmak, görüşmek ve kimi konularda mutabakata varmak ve Komintern temsilcisinin çalışmalarını kontrol etmek üzere belirli aralarla ilgili yerlere gitmek de yer almalı. Bundan başka, raportör yazılar yazmak, şu ya da bu partiye materyaller, tezler ve yönetici talimatlar da vermeli. Çoğu zaman materyallerin sınıflandırılmasıyla ilgili bilimsel ekonomik çalışmalar Doğu Bilimleri Enstitüsü'ne havale edilmeli, her seksiyonda oradan bir danışman bulunmalı.*
9. *Bütün Doğulu delegelerden ve Doğu Sektörünün sorumlu işçilerinden Doğu'daki komünist çalışmaları yönetme işlerinin örgütlenmesi konusunda ayrıntılı öneriler istenmeli.*

NASIL ULAŞTIK

(TKP delegelerinin IV'üncü kongre yolculuğu)

Yolculuk Planı.

Türkiye Komünist Partisi Komintern kongrelerine bir kez olsun temsilci göndermedi. TKP'yi partinin yurtdışı teşkilâtları temsil etti. Bu yüzden, TKP'nin I'inci illegal kongresinde (bu yılın 25 Ağustos günü) IV'üncü Kongre için seçilen delegelerin önünde ilk deneyi yapma gibi zor bir görev vardı. Partinin legal durumu göz önüne alınarak, hükûmetin delegelere resmen Moskova'ya gidiş vizesi vereceği tahmin ediliyordu. Ama, TKP'nin dağılma kararı almasını isteyen ve parti tarafından reddedilen 13 Eylül hükûmet ültimatomundan sonra anlaşıldı ki, Moskova'ya gidiş vizesi vermek şöyle dursun, onları Kongre sonuna kadar cezaevinde tutması da söz konusuydu. MK'nin IV'üncü Kongre için yetki verdiği delegeler için vize sağlamak amacıyla yasallaşmış Komintern temsilcisinin Türk hükûmetiyle gayri resmî görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanınca, delegelerin kaçak gidiş planı

hazırlanmaya başladı. Delegeler 2'si işçi olmak üzere 5 kişiydi: MK sekreteri, sendika sekreteri, 2 Komsomol temsilcisi ve 1 KUTV öğrencisi. Rusya'ya dönecek Rus uyruklu Tatar savaş tutsakları için pasaportlar hazırlanıp, pek sorun çıkmadan vizeler alındı. 5 savaş tutsağının fotoğrafları, şu ya da bu ölçüde bu pasaportların Türk sahiplerinin resimleri yerine geçebilirdi. Ancak, elçiliğe sızan casuslar işin kokusunu almış ve bunun üzerine polis makamlarına yakın günlerde Sovyet diplomatik kuryesiyle birlikte Moskova'ya gidecek yolcuların evraklarına özenle dikkat etme emri verilmiş. Hükûmet Samsun'a ve İnebolu'ya da ilgili uyarıları göndermiş. Bu durumda yolculuktan vazgeçilerek, ertelendi.

Yeni planın temelinde şu vardı: Yola çıkmadan 10 gün önce delegeler yasal evraklara göre güya Ankara'dan ayrılacak ve normal bir gerekçeyle Anadolu'ya gitmiş olacak. Oysa, aslında kurye hareket edinceye kadar Ankara'da kalacaklar. Ta İnebolu'ya kadar bütün karakolların uyanıklığı kontrol edildi. Plan son derece gizli tutuldu. Ne zaman ve nasıl gidecekleri hakkında delegelerin bile haberi yoktu.

Sendika sekreteri, öğrenci ve Komsomol üyesi memleketlerine (akrabalarıyla görüşmek için) gitmek üzere kayıtlarını yaptırdı. 25 Eylül günü sabahı erken saatlerde üçü de yaya yola çıktı ve polis karakollarından kaçınarak İnebolu'ya vardı (320 km). 12 gün boyunca dağları aşan, keçi yollarını tırmanan bizim üçlü 8 Ekim'de İnebolu'ya ulaştı ve bizim yazımız uyarınca Rusya konsolosluğuna yolculuk eden şoförler sıfatıyla bizim Dış Ticaret garajına yerleşti. Üçlünün İnebolu'da en çok bir hafta kalması söz konusuydu ve eğer kurye o zamana kadar gelmezse, bizim Dış Ticaretten yoldaşlarla temasta olup, garajda gizleneceklerdi.

MK sekreteri de aynı gün Kayseri'ye gidecek şeklinde kaydını yaptırdı ve üç gün sonra bir garaja (komünist partisi hücresinin büro üyelerinden birinin 4 km şehir dışında bulunan villasına) yerleşti ve kurye gelinceye kadar burada kaldı. Delege yoldaşlardan beşincisi kurye hareket etmeden iki saat önce (kuryenin Ankara'dan İnebolu'ya otomobille yolculuğu, duraklamalarla birlikte, 36 saat kadar sürüyor) şehirden yok olmalıydı.

Yolculuk.

Çok kurnaz ve zeki biri olan kurye Lozovski yoldaş 11 Ekim günü saat 2'den sonra polise haber vermeden beni de alarak brandalı bir pikapla hareket etti. 6 verst şehir dışına çıkarak, önceden saptanan yerde durduk ve 10 dakika sonra otomobile binip, yanıma iki yolcu daha oturdu: Bunlar MK sekreteri ile 5 kişiden diğer yoldaştı (Komsomolcu ve parti organı redaktörü). Arabayla geçerken jandarmaların dikkatini çekmemek için başlarına birer Avrupa şapkası geçirdiler. Yol boyunca üç karakoldan geçmek zorundaydık. Planımız buralardan gece geçmeyi öngörüyordu. Ot şiltelere yoldaşları yerleştirip, en üste bavul ve diğer öte berimizi koyduk. İlk karakola gece saat 1'de yaklaştık. Tam başarı. Sabaha kadar 2 karakol geçmeyi planladık. Korkunç kötü dağ yoluna bakmaksızın partili şoförler araba-

yı durmadan gazlıyordu. İkinci karakola yaklaşırken de aynı yöntemi uyguladık. Belasız geçtik. Üçüncü karakola vardığımızda polis yolun tehlikeli olduğunu söyleyerek, bir jandarmanın bize refakat etmesini istedi. Lozovski yoldaşın kesin ve ısrarlı tutumu sayesinde polis gözetiminden kurtulup geçtik. 13 Ekim'in sabah saat 5'inde İnebolu'ya vardık ve arabayı canlı yükü yle birlikte garaja bırakıp otele geçtik. Şoförler vasıtasıyla "esirlerle" canlı bağı elden bırakmadık. Önce 1'inci grubun geldiğini ve konsolosluk evrakıyla yolculuk eden konsolosluk şoförleri sıfatıyla garaja yerleştiklerini öğrendik. Oysa biz yakalandıklarını bile düşünmüştük. Bu, Avrupa'da olabilirdi, ama Türkiye'de durum farklıydı.. Ama, yine de, bizim verdiğimiz talimat üzerine, aralarında yalnız Türkçe konuşmak ve sırf bizim şoförlerin hizmetlerini kullanmak koşuluyla, her iki grup da hemen garaja yerleşti.

İllegal çalışma düzenine alışık olmadıkları anlaşılan yoldaşlar, ayakkabı boyacısı bir çocuğu 10 dakikalığına yanlarına davet ederek disiplini bozmayı denediler. Ertesi gün çocuğun yanında Rusmuşlar gibi davrandıkları vb. bahanelerle kendilerini savunmaya çalıştılar. Herhangi bir olay çıkmaması için verdiğimiz talimat üzerine şoförler üzerlerine kilit vurur oldu. Sabah saat 10'da Sivastopol'dan diplomasi postasını getiren denizaltı geldi. Rus denizciler.

Öğleyin saat 12'de kıyıya çıkan denizciler denizaltı komiserinin emri üzerine hamama gidip birer kabin tuttu. Şehirde 5 denizci forması bir valize konmuştu. Türk komünistlerini denizci olarak giydirip kuşatmak için Lozovski bizzat gitti. Bir saat sonra hepsi giyinmişti ve garaja ellerinde votka şişesi ve mezelik et parçaları bulunan 10 kişilik bir denizci grubu girdi. Kahvaltı edildikten sonra garajdan yine 10 denizci çıktı ve 2 kontrol noktasından olaysız geçerek denizaltıya ulaştı. Ellerinde dana eti, sardalye ve ekmek vardı. Saat 4'te denizcilerin 10'u da denizaltındaydı ve TKP'nin Kongre delegeleri de aralarındaydı. 2 saat sonra geciken ve hudut görevlilerini denizaltından kıyıya çıkanların tekrar gemiye dönenlerden daha az olup olmadığını yoklamaya kalkışmaması için "kasten kafayı bulan" gürültülü 5 denizci grubu da denizaltındaydı. Bu iş de belasız atlatılmıştı. Ama, sokak boyunca koşuşmaya başlayan ve etrafı gözeten polisleri gördüğüm an ben yoldaşların yakayı ele verdiğini, polisin olayı bildiğini düşünmedim değil. Ne ki, denizciler grubu sokağa çıktığında (kendilerini ben bile güçlükle tanıyabildim), polisler gözlerinin içine baksa dahi, kıyafet değiştiren Türkleri Ruslardan ayırt edebilecek durumda değildi. Otomobil yağı ırk farklarının üzerine sünger çekmişti.

Ancak, denizaltı hareket etmeden 1 saat önce, kıyıya çıkmış denizcilere (15 kişi) gemiye alınan kişilerin, Bolşeviklik propagandası iddiasıyla hükümet tarafından idama mahkûm "kardeşler" olduğu söylendi. Son saatte 15 kadar denizciye ancak bunlar söylenebilirdi. İşi yalnız kıyafet değiştirenlere denizaltıya kadar eşlik edenler (5 denizci) biliyordu (delegelikten, kongre-

den tek söz edilmeksizin). Saat 6'yı 10 geçe denizaltı denize açıldı ve ertesi gün saat 11'de İtilaf devletlerinin, İstanbul karşı-istihbarat servislerinin şubeleri bulunan Sivastopol'a vardık.

Sahile çıktıktan sonra delegeler İçişleri Bakanlığı'na uğradı. Dikkati çekmemek için ellerinde Türk serpuşları vardı. Bir saat sonra dışarıya çıktıklarında, başlarında Avrupa şapkası ve üzerlerinde Yunan ve Romen tüccar olduklarına dair evrak vardı ve bu evrakla otele yerleştiler.

Rus altınının imtiyaz sahipleri.

Ne yolculukları boyunca, ne de varacakları Moskova'da yoldaşların açığa çıkarılmayacaklarının kesin bir garantisi olmadığı için Andreev yoldaşın yardımcısı Lapin yoldaşla görüşülerek, delegelerin Avrupa karşı istihbaratının pek o kadar ilgilenmediği kişiler sıfatıyla yolculuk etmeleri kararına varıldı. Bunun üzerine değişik isimlerle kendilerine Urallar'da altın ocakları işleten bir anonim şirketin İstanbul temsilcisi kimliği verildi. İki meraklı komşusu imtiyaz koşulları hakkında bu büyük şahsiyetlerle Almanca sohbet etmeye kalkışınca, kimseyle hiçbir şekilde görüşmemeleri tembihlenen delegeler, her sözden kaçınıyordu. Sivastopol'da 46 saat beraber kaldıktan sonra biz trenle Moskova'ya hareket ettik. Üstelik ben resmî posta paketi (TKP'nin IV. Kongre evrakıyla) üzerimde olduğu halde, Moskova'ya giden bir heyete Dışişleri Halk Komiserliği'nin kuryesi sıfatıyla refakat ediyordum. Komsomolculardan biri yolda, dalgınlıktan Aleksandrovskoe istasyonunda kalmış. Yolcular Türkçeyi unutmaya çalışıp Fransızca ve Almanca konuşuyormuş. Rus altınının imtiyaz sahipleri başka bir olayla karşılaşmadan 20 Ekim günü akşam saat 5'te Moskova'ya ulaşmış, oradan Lüks Oteli'ne getirilmişler. İstasyonda kalan ve gizli kimliğini koruma yı başaran diğer yoldaş da iki gün sonra onlara yetişmiş.

Şimdi edindiğimiz bilgiye göre, hükûmet Türk komünistlerinin yurt dışına çıkıp Moskova'ya vardıklarından haberdar değil, ama, bizim kanımıza göre, K. E. duvarları arasında kimlerin geri döneceğini öğrenmek pek zor olmadığına göre, ille öğrenecektir. Ülkeye nasıl dönmeli? İstanbullu yoldaşların deneyimini ele alalım. Onlar buraya kendi isimleri biraz değiştirilerek ve Tiflis İslâm okullarından öğretmenler sıfatıyla vize alıp legal olarak geldiler. Vize aldıktan iki saat sonra dışarıya çıktılar ve Rusya'da takma isimlerle yolculuk ettiler.

Geriye dönüş.

Durumları oldukça zorlaştı. Çünkü son 5 gün içinde parti illegal duruma geçti, 50'ye yakın yoldaş tutuklandı ve burada bulunan yoldaşların aranmakta olması çok muhtemel. Şunu kabul etmek gerekir ki, devamlı yönetim altında olmadan ya da illegal şartlarda yolculuk kuralları konusunda ciddi bir hazırlık görmeden Türk yoldaşlar gönderilmemeli. En uygunu, açlık çeken Tatarlar olarak İstanbul'a ve Rus denizcileri olarak Anadolu'ya (2 saatlik yer).

Türkiye'de illegal bağlantı biçimleri.

Türkiye'yle en iyi canlı bağlantı her çeşit pasaport ve evrak olmadan yapılır. Polisin kolay rüşvet alması, bunu kolaylaştırıyor. Teşkilâtlar arasındaki iç bağlantı için ise, parti literatürü ve üyelerini gezdirip dağıtan arabalı parti kuryesi (kurye bulundu, araba yok).

Bu yöntemi kullanarak (araba vasıtasıyla) Suriye ve Mezopotamya'yla da bağlantılar sağlanabilir. Bu, deniz yolundan çok daha kolay. Akşam saat 11'den sabah saat 4'e kadar bütün Türkiye, bu arada hudut bekçileri ve polisler derin uykuda olduğundan, Anadolu'da iktidar TKP'nin ve fakir fukara yolcuların eline geçiyor.

M. Golman[110]

7. Üç Komünist Hakkında Ek Bilgiler

1) Hüseyin Hüsnü'nün Serüveni

Hüseyin Hüsnü, Rusya'da savaş esiriyken M. Suphi grubuna girmiş, onun tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. 1919'da İstanbul'da Ziynetullah Nuşirevan'la birlikte Sosyal Demokrat Fırka yönetim kurulunda bulunmuş – sonra herhalde Rusya'ya dönmüştür.

Hüseyin Hüsnü 1920'de Upmal Angarski'yle birlikte Ankara'ya gelmiş. Angarski'nin M. Kemal Paşa'yla son görüşmesinde (24 Ocak 1921), Nizamettin Nazif'e Çerkes Ethem yanlısı bildiriyi yazmakta yardım etmekle suçlanan Hüseyin Hüsnü için, Angarski "Bizim tercümanımızdır; bizim oralarda esir olarak kalmış olan subaylardandır" diyor (M. Perinçek, s. 266). Ona göre, Hüsnü M. Kemal'e ajanlık yapmayı kabul etmemiş. İstenmeyen kişi ilân edilerek Ankara'dan çıkartılan Angarski'yle birlikte Rusya'ya gitmiş olmalı.

1921 ilkbaharında Bakü'ya gelen Hüseyin Hüsnü oradaki TKP Teşkilât Bürosu tarafından Komintern'in 3. Kongresi'ne delege seçilmiştir. Fakat Ağustos sonunda aynı Büro adına Sekreter Yardımcısı (Kadir takma adlı Kayserili İsmail Hakkı), onun delegeliğinin iptali için KEYK'na bir telgraf çekmiş, bir de ayrıntılı mektup göndermiştir.

110 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 33, Klasör No: 2_6, Belge No: 720-737 (Rusça).

Telgraf[111]
Moskova

Zinoviev'e

Bakû *No. 5* *141 1 20*

Gizli

Komintern Yürütme Komitesine. Sureti Lenin'e Zinoviev'e Süleyman Nuri'ye. Ankara'dan gelen Hüseyin Hüsnü Teşkilât Bürosu'nu aldatıp kongre için yetki aldı. Anadolu'da komünistlere karşı kapsamlı tutuklama ve kıyımlar süregiderken Hüseyin Hüsnü tam bir güvenlik içinde geldi. Bu olgu ve 1919 yılında Mustafa Suphi zamanında da yürüttüğü parti düşmanı ajitasyon çalışmaları, bizi onun Kemalist ajanı olduğunu düşünmeye zorluyor. Hüsnü Teşkilât Bürosu'nun çalışmalarına engel oluyor, bundan işlerimiz zarar görüyor. Bu yüzden kendisinin çalışmalara katılmasına izin verilmemesini, çalışmaların onun gıyabında yapılmasını rica ediyoruz. Bakanlar Kurulu'nda önemli mevkilerde bulunan bildiğiniz dört yoldaş Hüsnü'ye faaliyetlerinde yardım ediyor ki, biz bunu tekrar şiddetle protesto ediyoruz. No. 343

TKP Sorumlu Sekreter Yardımcısı
Teşkilât Bürosu üyesi Kadir[112]

* * *

III. ENTERNASYONAL YÜRÜTME KOMİTESİ'NE

Bir sureti Lenin yoldaşa
Bir sureti Zinovyev yoldaşa
Bir sureti Süleyman Nuri yoldaşa
/Komintern 3'üncü Kongresinde TKP delegesi/

Bizim eski merkez komitemiz, önceden üsttekileri, yani paşaları, subayları ve memurları etkileyerek Türkiye'de devrim tertiplemeyi ve bundan sonra dürüstçe aşağılara inmeyi düşünüyordu. Bu yüzden de açık bir biçimde Türkiye'ye gitti ve bunu güvendiği kişilerin elinden canıyla ödedi. Bunlar arasından dürüst yoldaşlar Kemalistler tarafından Karadeniz'e gömüldü. Bundan sonra partinin faaliyetleri son buldu ve parti dağıldı. Bunun ardından geri kalan yoldaşlar arasında farklılıklar, şikâyetler ve görüş ayrılıkları baş gösterdi. Bunun üzerine en dürüst ve en iyileri Kafkasya Bürosu'nun yardımıyla örgütlenerek ilerici, örgütlü çalışma yürütmeye

111 Rusça daktilo metnin üst yanında elyazısı iki not var: Birinde "Komünist Enternasyonal, Denejniy pereulok 5 - Arbat" yazıyor (Komintern'in Moskova'daki adresi) ve bunun hemen altında yer alan diğerinde "Stalin yoldaşın görüşü sorulmalı." yazıyor – ç.n.

112 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 31_36, Belge No: 413 (Rusça).

başladı. Bu sayede işçi-köylü yığınlar arasından gerçek komünistlerden oluşan Teşkilât Bürosu kuruldu. Teşkilât Bürosu'nun yaptığı ilk iş partiyi arındırmak ve biriken düzensizlikleri ortadan kaldırmak oldu. Bundan sonra yoldaşlar Komintern'in III'üncü Kongresi'ne gitti ve orada aralarında görüş ayrılıkları ortaya çıktı ki, biz bundan Hüseyin Hüsnü yoldaşın suçlu olduğu kanısındayız. Hüseyin Hüsnü yoldaş böyle davrandığı için çok üzgünüz. Söz konusu yoldaş Mustafa Suphi zamanında 1921'den başlayarak partimizin saflarına nifak sokmaya çalışmış, bu yüzden Mustafa Suphi tarafından daha o zaman partiden uzaklaştırılmıştır. Bu olaydan sonra ise değişik Sovyet kurumları önünde provokatif söylentiler yaymaya başlamış ve böylece yüksek Sovyet organlarında Suphi'ye karşı tereddüt yaratarak Suphi'ye ve çalışmalarına zarar vermiş, sonuçta birkaç teşkilâtımız dağılmıştır. Bu adice çabalarını o bugün de sürdürmekte, genç teşkilâtımızın çöküşünü amaçlamaktadır. Mustafa Suphi kendisini partiden çıkardıktan sonra o Türkiye'ye gitmiş ve Ankara'daki Sovyet misyonunda tercümanlığa başlamış, daha sonra Bakü'ye gelmiş olduğu için tarafımızca Kongre'ye delege edilmiştir. Bu yoldaş aynı zamanda kendisine gösterdiğimiz güveni teşkilâtımıza zarar vermek için kötüye kullanmış, böylece partinin faaliyetlerini durdurmuştur. Açıkça anlaşılmaktadır ki, Hüseyin Hüsnü yoldaş partinin hayrını düşünmemekte, onun zararına çalışmakta ve Pavloviç yoldaşla birlik kurarak en iyi yoldaşlarımıza, yani partinin bugünkü yöneticilerine karşı çalışmaktadır. Oysa Teşkilât Bürosu üyesi yoldaşların Kafkasya Bürosu'nun önceki yönetimine verdiği birçok dilekçe sayesinde bu yönetim tarafından bizimle birlikte kurulup onaylanmıştır. Çalışmalar Hüseyin Hüsnü yoldaşın isteğine göre devam edecek ve yönetilecek olursa teşkilâtımızın bütün işleri batacaktır. H. Hüsnü iyi bir parti işçisi ve yetenekli, iyi bir yönetici olsaydı, kuşku yok ki, Ankara teşkilâtı onu seçerdi. Ama, ne yazık ki, o bizim buraya geldiğinde, elinde böyle bir yetki yoktu. Bizim ve bütün yoldaşların kanısı şu ki, H. Hüsnü yoldaş parti işlerini yönetmek için gerekli yeteneklere sahip değildir. Tam da biz Ankara teşkilâtından Moskova kongresine gidecek yoldaşların gelmesini beklerken H. Hüsnü yoldaş geldi ve biz Ankara'dan alınmış bir yetkisi olmamakla birlikte kendisine bizden yetki verdik. Ancak şimdi onun yalnız partinin zararına çalıştığını gördüğümüz için elindeki yetkiyi geçersiz saymaktayız. Moskova'da yoldaşlarımız partimizin güçlenmesi için yoğun çalışmalar yürütürken, o yaptığı çıkışlarla bu çalışmaları frenlemektedir ki, bu nedenle biz onun oyunun sayılmamasını, yoldaşlarımıza ortak çalışmalarımızı sürdürme olanağı verilmesini rica ediyoruz. Bunun yanı sıra, Pavloviç yoldaş Hüseyin Hüsnü'ye destek vererek onunla yoldaşlarımız arasındaki anlaşmazlık ve entrikaları körüklüyor, bu sayede aralarındaki bölünmeyi derinleştiriyor. Pavloviç yoldaşın bu tutumu için çok esef ediyor ve partinin yürüttüğü çalışmalara zarar verdiği için şiddetle protesto ediyoruz.

TKP TEŞKİLÂT BÜROSU'NUN FAALİYETLERİ

1) Teşkilât Bürosu kurulduktan sonra bütün faaliyet ve görüşleri Türkiye'de çalışma yürütmeye yönelikti ve bunun üzerine bu tür çalışmalara uygun düşmeyen, par-

tiye içi boş amaçlarla giren bazı yoldaşların partiden ihraç edilmesi kararlaştırıldı.
2) Mustafa Kemal Paşa hükümetinin komünistlere karşı uyguladığı yoğun baskılar dolayısıyla Teşkilât Bürosu çalışmalarını önceki yöntemlere karşın illegal yürütmeye başladı. Biz bilmekteyiz ki, Kemalistlerin Rusya'daki temsilcileri Türkiye'ye kimlerin parti işçisi olarak gönderildiğini takip ediyor ve öğrendiklerini kendi iktidarına bildiriyor, iktidar ise bunları yok ediyordu.
3) Teşkilât Bürosu İstanbul'a birçok yoldaş gönderdi. Onlar bugün orada çalışıyor ve biz onlardan malumat alıyoruz ve kendileriyle bağlantılarımızı canlı tutuyoruz. Orada ayrıca değişik ajitasyon literatürü basıp dağıtan bir matbaa da var.
Anadolu'da ve Zonguldak, Sürmene, Of ve Lazistan gibi yerlerde de gönderdiğimiz kimi yoldaşlar çalışıyor, onlardan da değişik malumatlar alıyoruz ve hem Anadolu'ya, hem de İstanbul'a sık sık literatür gönderiyoruz. Batum'da da Anadolu'ya, özellikle Trabzon'a gizlice adamlarını gönderen ve buralarla sıkı bağlarını oldukça sık kullanan bir illegal teşkilâtımız var. Bu bağlantıyı sağlayan İsmail Kadir bir süre önce oradan döndü. Abid Alimov ise Doğu Anadolu'da durumu incelemek için oraya gitti.
10 Ağustos'tan itibaren enformasyon icmalleri çıkarmaya başladık. Bunları Azerbaycan KP MK vasıtasıyla gönderiyoruz, ama düzenli elinize geçip geçmediği hakkında bilgimiz yok. Bu icmallerle birlikte bütün öncekilerin suretlerini de gönderiyoruz. Balkanlar'daki teşkilâtlarla eşgüdümü temin etmek üzere oraya bir sorumlu yoldaşı gönderdik. Kendisine Balkanlar'da ve İstanbul'daki teşkilâtlar ile bizim teşkilâtlarımızın çalışmalarını birleştirmek gibi önemli görevler verildi.
Birkaç sorumlu yoldaşı Yunan işgal bölgelerine gönderdik ve onlar bugün de orada bulunmaktadır. Teşkilât Bürosu Bakû'da, Tiflis'te, Batum'da ve kimi başka yerlerde özel bölümler oluşturdu. Bunların görevi, Kafkaslar'daki Sovyet iktidarını zayıflatmayı amaçlayan oradaki Kemalist Panislâmcı teşkilâtların faaliyetlerini açığa vurmak ve izlemektir. Bu gibi birçok karşı devrimci bu bölümler tarafından yakalanıp tutuklandı.
Bu çalışmaları Kafkasya Ç.K.'sı biliyor ve gerektiğinde sizleri bu konuda bilgilendirebilir.

TKP Sorumlu Sekreter Yardımcısı
Teşkilât Bürosu üyesi: İ. Kadir [Hakkı]

31 Ağustos 1921, Bakû
No. 341.[113]

* * *

Bundan sonra elimizde Ankara'dan Bakû'ya yazılmış (ama kimden kime olduğu belli olmayan) bir mektup var ki, orada da Hüseyin Hüsnü'nün durumu sorulmaktadır. Desteksiz bir tahminde bulunarak, bunun bir buçuk ay

113 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 31_36, Belge No: 451 (Rusça).

önce afla hapisten çıkan Nâzım Bey tarafından, (Kayserili) İsmail Hakkı'ya yazıldığını düşünebiliriz.

> Muhterem yoldaşa!
> Burada olan yoldaşlar ile münasebet tesisine dair yazdığınız mektup Türkçeden Rusçaya tercüme edilerek Lesnir yoldaşa teslim edilmiştir. Nüfuzum dahilinde yoldaşların kendileri ile de konuşarak mektubunuzda mevzu-i bahs olan münasebetin tesisine çalıştım.
> Çok noktaları mektuba yazmayarak Batum'a kadar gidecek olan yoldaş Paluyakof'un hâtıra defterine kayd ettirdim ve size şifahen bildirilmesini kendisinden rica ettim.
> Mamafih mektuba yazacağım bir miktar suallerim var ki, cevapların mezkûr yoldaşa verilmemesini herhalde isterim.
> 1 – Üçüncü Enternasyonal ile münasebetiniz.
> 2 – Bakû teşkilâtının "harici bürodan" "Türkiye komünist fırkalarının teşkilâtı" revişine kalb edilmesinin tarihçesi.
> 3 – Moskova'da olan, zamanında bizim gönderdiğimiz Hüsnü yoldaş ile münasebetiniz, beyninizde bir açıklık varsa neden ibaret ve ne sebepten nâşi olduğunu mümkün olduğu kadar açık ve mufassal olarak yazıp bildiriniz ki biz ona bakarak hareket edelim. (Aldığımız malûmata nazaran Hüsnü yoldaş ile sizin yani Bakû teşkilâtının beyinlerinde bizce malum olmayan sebeplerden dolayı bir açıklığın varlığına şüphe etmiyoruz.)
> Sonra elinizde ne kadar vesait ve nüfuz varsa hepsini sarf ederek buraya sosyalizm ve iktisadına dair ilmî Fransız, Alman, Türk, Tatar, Arap ve Farisî lisanlarında kitaplar, gazete ve risaleler gönderiniz. Bu noktaya ayrıca dikkatinizi celb ederim.
> Mektubunuzda da buyurduğunuz revişte büyük bir ihtiyat lâzım olduğunu tekrar etmeye lüzum görmüyorum. Mamafih yazdığınız bir siyasi mektubun başka ellere düşmesi ve maksadı pek malûm olmaksızın kayıp olması bu nukatımı tekrara mecbur ediyor.
> Buranın vaziyetine dair yoldaşlar yazmayı vaad ettiler. Ve yoldaş Paluyakof bunların mübalâğasız revişte size söylemek vazifesini deruhte etti. Binaenaleyh bu tarafı mevzu-i bahs etmedim.
> Maalihtiram
> 16 Teşrinisani 1921
> Ankara[114]

* * *

Ertesi yıl, "THİF âzâsından" Ziynetullah Nuşirevan 14 Mart 1922'de Komintern Doğu Bölümü sekreteri Safarov'a gönderdiği bir yazıda, "Fırkamızı

114 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 19, Klasör No: 24_36, Belge No: 597 (Eski Türkçe).

Komintern nezdinde temsil etmekte olan Hüseyin Hüsnü yoldaşa yazdığımız mektubu sizin vasıtanızla takdim ediyoruz" demektedir.[115]

Hüseyin Hüsnü bundan kısa bir süre sonra yeniden Ankara'daki Rusya Federasyonu Elçiliği'nde görevlendirilmiş ve dönüşünün hemen ardından Ankara'dan Safarov'a aşağıdaki mektubu göndermiştir:

Ankara
13/Nisan/1922

Muhterem Safarov yoldaş
Bin türlü şüphe ve tereddütlerle geçen uzun ve üzüntülü bir yolculuktan sonra işte nihayet Ankara'ya geldim. Hele Samsun'a gelinceye kadar bilmem kaç defa çocuk doğurmuştum. Bereket versin ki vaziyet benim ince ve uzun düşündüğüm gibi değilmiş. Benim Anadolu topraklarına ayak basmaya başladığım günler tam bir Şark-ı karib konferansının çağırıldığını ve binaenaleyh bu yüzden İstanbul ile Anadolu'nun tamamen yekdiğerine düşman bir vaziyet alarak Kemalistlerin –ekseriyetle vaki olduğu gibi– yine Sovyet Rusya'ya iltifat ve muhabbetini ziyadeleştirdiği Rus misafirlerini sevinçle karşıladığı bir zamana tesadüf ettiğinden ne ise siyasi bir dolaba takılmadan Ankara'yı buldum. Gerçi büyük bir muvaffakiyet ise de ya endişe içinde geçen günlerin seyyiesi ve yahut da tamam bir ay devam eden ağır bir seyahat neticesi olarak nihayet hastalandım. Ve bugün cidden hastayım. Eğer benimle beraber gelen kurye yarın hareket etmemiş olsaydı cidden beni pek üzen şu satırları bir başka güne talik edecek ve belki daha etraflı bir halde karalayacaktım. Görüyorum ki buna imkân yok. Bunun için peşinen şunu arz edeyim ki mektubum muhtasar ve gayrı muntazam olduğundan dolayı bana darılma. Şimdi gelelim buradaki vaziyete:
İstanbul ile Anadolu arasındaki gerginlik elân devam ediyor. İzzet Paşa kabinesi Anadolu yârânı tarafından olmadık hakaret ve kepazeliklere maruz kalıyor. Doğrusu ya Kemalistler bu meselede bir dereceye kadar haklı da bulunuyorlar çünkü bu namussuz herifler her neye mâl olursa olsun yalnız İngiltere'nin hesabına çalışmaktan ve onun teklif ettiği şerait-i sulhiyeden adeta memnun olarak onun kucağına atlamaktan başka bir hüner gösteremiyorlar. Gerçi Anadolu yârânının da temiz ve sağlam bir meslekleri yoksa da herhalde bunlar gibi değil, (Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi) derlermiş. Ne ise bir de şimdi İstanbul'dakilere bakılınca bunlara nispeten iyi diyeceğiz. Hakikatte her ikisi de aynı mektep talebesi ya! Ne ise geç...
Şimdi buraya muvasalatımda beni en ziyade memnun eden bir şey var o da buradaki fırkanın yeniden faaliyete geçmiş olmasıdır. Mahpushaneden birer ikişer ca-

115 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 266 (Eski Türkçe). Aynı yazıda Komintern yönergelerinin alındığı da belirtiliyor: "Türkiye'ye ait tezler Türkçeye tercüme edildi, müzakere oldu. Bazı tarihî malûmat kısmından kat'-ı nazar, amelî kısımları ittifak-ı ârâ ile kabul olunmuştur. Vaziyet-i hazıramıza çok uygun olan bu tezlerin vürudu arkadaşlarımıza bir kuvve-i maneviye vermiştir."

nını kurtaran yoldaşlar yine Ankara'ya toplanmış işe başlamak çarelerini ararlarmışlar. Tam bu sırada yoldaş Golman'ın da yardımıyla nihayet fırkayı yeniden ihya ve bir de *Yeni Hayat* adlı bir gazete çıkarmaya başlamışlar. Ben geldikten sonra iki adet de beyanname neşrettiler. Doğrusu biraz gayret edilirse bu herifler çalışmaktan kaçanlara benzemiyorlar. Fakat malum ya her şey meydanda biraz yardım ve himayeye muhtaçtır. Bu diriğ edilmezse çocuk büyür ve nihayet yürür. Bu adamlar üç dört güne kadar *Emek*'i de yevmi olarak çıkarmaya başlayacaklar. Gerek Golman gerekse ben tabii şu güzel fırsattan bi'l-istifade fırkayı mümkün olduğu kadar işçi ve çiftçi kitleleri arasında derinleştirerek bir mevcudiyet gösterebilmeleri için elimizden geldiği kadar uğraşıyoruz. Muvaffak olursak elbette bahtiyarlıktır. Fakat asıl bizi düşündüren şey şu sırada Anadolu hükümetinin her nedense Komünistlere karşı biraz müsamahakâr olmasıdır. İhtimâl ki bunda yine (Kemal'in) bir oyunu olabilir. Yani bu arkadaşlar yeniden meydana çıkmalarına mümanaat göstermeyen Kemal'in şu ihsanı, ya hükûmetinin Sovyet Rusya'ca halli lâzım gelen bazı müşkili olduğundansa ki bu en ziyade yardımdan ibarettir ve yahut da hükûmetin artık bunlardan korkusu olmayacak kadar kuvvetli bulunmasından başkaca buna hiçbir mana verilemez. Fakat birincisinin ikinciye daha ziyade takaddüm ettiği velev ikinci şekilde olsa bile hileye karşı daima hile ile mukabele etmekten başka bir çare olmadığından biz de şimdi şöyle düşünüyoruz, mesela ben diyorum ki bir taraftan Komünistlerin meydana çıkmasına mümanaat etmeyen ve bu suretle Sovyet Rusya siyasetine temayül ettiğini gösteren Kemal hükûmeti diğer taraftan da ecnebilerle birçok samimi münasebât teatisinden Fransızları ta ciğergâhına sokarak en zengin servet menbalarını onlara vermekten asla çekinmiyor. Bu mesele yalnız Kilikya ve havalisine inhisar eden bir şey değil. Mesela Erzurum'daki madenleri de Fransızlara verdiler. Fransızların bilhassa buralarda böyle ticaret namı altında bugün belki bir faaliyet-i siyasiyeye başlamaları elbette bizim için cay-ı teemmül bir tehlikedir. Artık şu mütalaadan sonra Kemal'e itimat imkânı olmadığından arapsaçı gibi karmakarışık bir siyasete malik olan ve ne yaptığını kimse bilmeyen bu herifin mahiyetini meydana koymak için bence şöyle bir şeye teşebbüs etmek lâzımdır:

Bir Şark-ı karib konferansı çağırmak:

Acaba bu konferanstan ne netice hasıl olabilir? Bir kere üçlerin Şark-ı karibi taksim konferansından sonra doğrudan doğruya bunlar aleyhine ve mağluplar lehine olacak konferansı herhalde Rusya'nın Şark-ı karib siyasetinde büyük bir rol oynar. Saniyen orada yapılacak propagandalarla Kemal'in çar-na-çar onlardan uzak bulunmasını intaç eder. Salisen Kemal Antantalarla anlaşmak istese bile bu defa onlar Kemal'e bir türlü itimat edemezler. Halkın ekseriyeti Antanta aleyhtarı olurlar. Ve en ziyade bu konferans Kemal'in maskesini düşürerek mahiyetini ortaya kor ki Kemal iki yüzlü siyasetine artık ister istemez nihayet vererek iki karargâhtan birine iltihak mecburiyetinde kalır ve biz hiçbir zaman ümit etmeyiz ki Kemal ekseriyetin temayül ettiği Şark siyasetinden ayrılarak yalnız başına Garba teveccüh etsin bu gayrı mümkündür. O halde burada hem fırka kuvvetleniyor hem de Türkiye kazanılıyor hem de faaliyet sahamız

Arabistan'ın her cihetine teşmil olunuyor. Eğer münasip görülüyorsa bu konferans Batum'da olmalı ve Türkiye, Suriye, Filistin hükûmetleri resmen bu konferansa çağrılmalıdırlar. Kemal ister istemez bu konferansa murahhaslarını gönderecek ve maksad-ı aslî kendiliğinden hasıl olacaktır. Tabii bu Bakû konferansına hiçbir zaman benzemez çünkü bunu bugünkü vaziyet-i siyasiye talep ediyor. Eğer bu konferans bir hüsn-i netice verirse o zaman biz burada yalnız birkaç kişiden mürekkep bir fırka değil Rusya'daki bütün tecrübeli yoldaşlarımızı da buraya çağırır kuvvetli ve metin bir teşkilât vücuda getirdiğimiz gibi belki de bütün Türkiye, Arabistan, Suriye, Filistin ve hatta Mısır'a kadar daire-i faaliyeti teşmîl eden Üçüncü Enternasyonal'in bir bürosu olur ki işte ancak o zaman Türk (kurnazları) istedikleri gibi at oynatamazlar.

Yoldaş Golman daha iki arkadaşla bazı iktisadi tetkikat için yarın Adana'ya hareket ediyor. Bütün işleri benim sırtıma yükletti, bu yükün altından kalkacağımı ümit ediyorum.

Be-an şart ki:

1. Yoldaş Golman'ın bi't-tanzim size gönderdiği Ankara teşkilâtına ait müstacel ve muvakkat bütçenin bir an evvel tasdikiyle irsali.

2. Beni sefaret tamamıyla kendine mâl ediyor bittabi (iki karpuz bir koltuğa sığmayacak) iki işten hangisiyle meşgul olacağımın işarı.

İşte şu iki ricam kabul edildikten sonra cephemi ona göre tayin edecek vazifeye canla başla girişeceğimi arz ve iblağ eylerim. Baki birliğe, Safarov ve Elhamidov yoldaşlara Komünist selamlar.

13 Nisan 1922

Hüseyin Hüsnü[116]

Hüseyin Hüsnü 20 Nisan 1922'de gelişmeleri değerlendirdiği aşağıdaki mektubu gönderiyor:

Ankara

20/Nisan/22

yoldaşa!

Mufassal mektup yazamıyorum çünkü vakit yok. Yalnız bugünkü vaziyeti arz edeyim:

Memleket iktisadı çok bozulmuş yalnız bir hükûmetçi sınıf istisna edilirse cephelerde elem ve ölüm nişanelerinden başka hiçbir şey görülmüyor. Yalnız köyler değil hatta şehirler bile derin bir matem içinde. Bizzat Ankara'da eski hayat yok. Yalnız şehrin en kaynak yerlerinde tek tük mağaza ve dükkânlar görürsünüz ki bunlar yeni muhtekirler yani "Büyük Millet Meclisi" azalarıdır. Köylü işçi hepsi cephede... şüphesiz ki cephe faaliyeti her şeyi unutturmuş halk umumiyetle silah başı yaptığı için bütün işler kadınlara terk edilmiş. Binaenaleyh şimdi bu memleketin her bucağında köyde şehirde, tarlada, fabrikada en büyük âmil

116 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 267-269 (Eski Türkçe).

kuvvet kadınlardır. Tabii bunlar Avrupa kadınları gibi çehrelerinden kan fışkıran güçlü kuvvetli insanlar değil asırların ağır ve elemli yükleri altında belleri iki büklüm olmuş açık, saçık koyun sürüleri gibi tarlalara dökülmüş hayat arayan Türk analarıdır. Şüphesiz ki memleket bu hal ile uzun müddet varlığını muhafaza edemez. Nitekim bu sefalet günden güne büyüyor. Büyüdükçe halkın isyan ve inkılâp ruhları her gün biraz daha yükseliyor. Yalnız memleketin bugünkü vaziyetteki nezaketidir ki bu ruhun az zamanda tevsiine büyük bir mani teşkil ediyor. İşte memleketin küçük bir krokisi (?), gelelim bizim olup biten şeylere: Eski teşkilât yine ihya edilerek faaliyete geçildi ve bir aydan beri de *Yeni Hayat* namında haftalık bir jurnal neşredildiği gibi *Emek*'in çıkarılmasına da hasr-ı mesai ediliyor. Belki Bir Mayıs'a behemehal bu da temin ediliyor da Mayıs bayramını *Emek*'le tebrik ederiz.

Size belki Anadolu'da ve bilhassa Ankara'da birçok teşkilâtlardan içtimai inkılâp taraftarlarından bahsolunur. Bunlar –bir ekalliyet istisna edilirse– mevki inkılâpçılarıdırlar. Bunlar o mebuslardır ki Mecliste her birerleri müthiş bir burjuva müdafii, fakat hariçte fukara taraftarı olanlardır. Çünkü memleketin efendileri kendileri olduktan sonra artık mevkilerini tehlikeye sokacak yeni bir harekete bunlarca ne ihtiyaç var. Şimdilik halk hükûmete mutidir. Çünkü ortada bir hayat ve memat meselesi var. İşte bugünün kahramanları sırf bu vaziyetten bi'l-istifade icra-yı hükûmet ediyorlar. Bakalım bu gaile ortadan kalktıktan sonra hükûmetlerini ne şekle koyacaklar. Gerçi kendileri bu gaileden sonra halkın ahvalinde birçok tebeddüller göstereceklerinden mufassal bahsedip duruyorlarsa da bunlar hep birer parlak cümleden ibarettir ki neticesi sıfıra müncer oluyor. Kendi ölümünü kendisi ihzâr eden bir şahıs varsa bunlardan da böyle bir hal beklenebiliyor. Fakat nerede! İstanbul Teşkilâtı'yla henüz irtibat ve muvasalat tesis edemedik. Onun için onların faaliyetlerinden size bir şey yazamıyorum. Burada faaliyet kısmen yoluna girdi. Şimdi de şimendifer amelesi rehberleriyle müzakerat cereyan ediyor. Yakında bunları da içimize almaklığımız pek memûldur. Bir Mayıs'ta bir amele bayramı yapmak tasavvurundayız. Şimdiye kadar Halk İştirakiyun Fırkası birkaç da beyanname neşretti. Suretlerini Ziynet yoldaştan alırsınız. Bir profsoyuz teşkilâtı için de uğraşıyoruz, muvaffak olursak ayrıca yazarım. Halk İştirakiyun Fırkası'nın pek mübrem ihtiyacına yani (*Emek, Yeni Hayat*) gazetelerinin neşriyle teşkilâta sarf edilmek üzere yoldaş "Golman" ile Aralof ve Frunze dahil olduğu halde tertip edilip bir sureti de size gönderilen bütçenin vaktiyle tasdîk ve işarı bittabi faaliyetimizi daha ziyade teşdîd edecektir.

Türkiye'nin bugünkü hakiki vaziyetini oraya izâm olunan Ziynet yoldaş bertafsil size izah edeceğinden fazla malumattan şimdilik sarf-ı nazar ediyorum. Baki Komünist selamlarım. Hem sefaret, hem teşkilât iki karpuz bir koltuğa sığmaz, ama ne yapalım.

Geberinceye kadar çalışmaya karar verdim.

Hüseyin Hüsnü[117]

117 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 271-272 (Eski Türkçe).

Hüseyin Hüsnü 6 Mayıs 1922'de Safarov'a, ağırlığını 1 Mayıs kutlamaları ve THİF faaliyetleri ve buna ilişkin kendi değerlendirmelerini oluşturan aşağıdaki rapor mektubu ve 14 Mayıs 1922'de de önemli bir gelişme olmadığını belirten kısa mektubu gönderiyor. Burada THİF'nın yanı sıra daha sonraları Meclis'te sosyalistler olarak nitelenecek olan Tevfik Rüştü'lere yaklaşım ortaya konuyor:

6 Mayıs 1922 Ankara
Elmehmedov veyahut da Manatov yoldaşlar tarafından tercümesi rica olunur.
Yoldaş Safarov

Nisan ve Mayıs tarihli gazeteleri gönderiyorum. 1 Mayıs tarihli *Yeni Hayat* cidden okunmaya layıktır. *Yeni Gün* de Mayıs bayramından biraz bahsetti. Mayıs bayramını çok iyi geçirdik. Şehrin istasyon arkasında takriben 300 kadar amele alessabah toplanarak miting oldu. Nutuklar söylendi. Badehu sefarete gelinerek beyan-ı tebrikât edildi. Hâsılı Türkiye, sosyalizm tarihinde ilk Mayıs bayramını yaptı ki şüphesiz bu hareket Türk köylü ve işçisi için büyük bir muvaffakiyettir. Amele kitleleri arasında yavaş, yavaş hareketler başlıyor. Nitekim şimendifer amelesi tarafından bir de Soyuz yapıldı ve nizamnamesi hükûmete verilerek tasdik edildi. Ve bu soyuz amelesi bir Mayıs akşamı işçiler menfaatine bir de müsamere (konser) verdi. Ankara bu akşam bir proleter akşamı yaşadı. Çünkü o akşam tertip edilen piyes tamamıyla işçi âlemini tasvir ve temsil etmiş, işçilerin burjuva ve kapitalistler elinde ne kadar ezildiğini ve binnetice onlar için halâsın nerde olduğunu pekâlâ göstermiştir. Önce her sınıf halk ile şehir tiyatro binası hıncahınç dolmuş idi. İşçilerin bu oyunu halkın sürekli alkışları arasında nihayet buldu. Şimendifer amelesi Halk İştirakiyun Fırkası'yla, Voyni Zavod amelesi şimdilik hükûmet uşakları olan Büyük Millet Meclisi azalarından sosyalist murahhas Numan Usta, Tevfik Rüştü ve ilh. kimseler elindedir. Yani demek istiyorum ki ameleyi bir taraftan Halk İştirakiyun Fırkası kendisine, diğer taraftan Tevfik Rüştü ve Numanlar kendisine çekiyorlar. Yani her iki grup arasında da hummalı bir faaliyet var ki şüphesiz biz her ikisini de teşci ederek hiç olmazsa bir esas kurulmasını her şeye tercih ediyoruz. Evvelce biz onları çalışmaya sevk ederken, şimdi onlar birbirini çekemediklerinden kimsenin tergib ve teşvikine muhtaç olmaksızın hummalı bir gayretle uğraşıyorlar. Halk İştirakiyun Fırkası'nın Ankara merkezi de resmen açıldı. Halk İştirakiyun Fırkası tabii daha hakiki ve bize daha yakındır. Tevfik Rüştü'ler ise elbette daha sahte ve calidirler. Her ne hal ise, şimdilik her ikisine de yürü! demekten başka çare göremiyoruz.
Ben fırka işleriyle hemen hiç uğraşamıyorum. Çünkü gırtlağıma kadar işe battım. Sabahtan akşama kadar sefarete ait tercüme vesaireler ile meşgulüm. *Yeni Hayat*'a yazı yazmak için çok kere gece uykularımı feda ediyorum.
Emin olunuz ki, başımı kaşıyacak vaktim yok. Bir tarafta fırka arkadaşlarım

aman! Hüsnü der yardım bekler. Diğer taraftan sefarete ait birtakım tercüme vesaireler içinde boğulur kalırım. Ha! Şunu söyleyeyim ki bir kere her gün Moskova ajansını aynen tercüme ederek gazetelere göndermek cümle-i vezaifimdendir. Ama buna bazen çok memnun oluyorum. Çünkü bazen pek harâretli hitapname ve beyannameler oluyor ki cidden halkın gözünü açıyor. Buraya getirdiğim broşürler halk arasında kapış, kapış oldu ve iyi bir tesir bıraktı. Ankara hükûmeti herhalde sulh taraftarıdır. Çünkü bir taraftan halkın artık kuvve-i tahammüliyesi yok, diğer taraftan ise bu fırsattan istifade eden Antantist faaliyete geçiyorlar. Nitekim "Ali Kemal" bütün kuvvetiyle halkın heyecanını mucip olacak satırlar karalayarak halk arasında adem-i memnuniyet tevlidine bütün kudretiyle uğraşıyor ve İtilâfçıların son zamanlardaki faaliyeti de buna güzel bir delildir.
İzmit'de yapılması Ankara tarafından teklif edilen müzakereden henüz eser yok. Mamâfih bugüne çok sabırsızlıkla intizâr ediliyor. Bugün halkın artık en ziyade nefretini mucip olan bir şey vardır ki o da harptir. Yani demek istiyorum ki bu halk artık yeni bir harp yapamayacak ve bu suretle de belki memleket daha ağır ve fena bir vaziyette kalacaktır. İzmit'te müzakereye eğer Antantalar muvafakat ederlerse, Kemal bizzat kendisi gidecek ve milletten ziyade kendi istikbalinin ne olacağından bahsedecektir. Çünkü onlarla uyuşmak bütün kuvvet ve kudretini sultan eline vermektir ki tabii bu Kemal'in işine gelmez. Onun içindir ki Kemal her şeyden evvel kendini düşünecektir. Hasılı pek ağır ve elemli günler geçiriyoruz. Yarının ne olacağını bittabi kestiremiyoruz. Yalnız bildiğim bir şey varsa o da amele teşkilâtını bir an evvel yapmak ve onları kuvvetlendirmektir. Para hususunda çok elimizi kıstık. Onları biraz da parasız çalıştırmaya uğraşıyoruz. Aceleye tesadüf ettiği için fazla yazamıyorum. Yoldaş ..... çok hizmeti sebkat etmiştir. Bize her vakit yeni direktifler gönderiniz, mufassal raporumu henüz ikmal etmediğim için gönderemiyorum. Brike, Manatov yoldaşlara çokça selamlar.
Hüsnü[118]

* * *

14 Mayıs 1922, Ankara

Sayın Safarov yoldaş!

Yapılan kutlamalardan sonra burada dikkate değer bir gelişme olmadı. Sebilül Reşat *(yerel organ) bayramımızı eleştirdi, ama tutmadı. İşçilerin sınıfsal bilinci günbegün yükseliyor ve görüşlerini* Yeni Hayat *vasıtasıyla (son sayıda görüleceği gibi) ifade etme isteği artıyor. Bunu siz kendiniz de tespit edebileceksiniz. Çok meşgulüm, uzun uzun yazamıyorum. Daha önceki mektuplarıma Sizden henüz bir ya-*

118 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 275-278 (Eski Türkçe).

nıt alamadım. Bu mektuplarımı alıp almadığınız konusunda kuşkularım var. İleri-deki çalışmalarım için yön verici talimatlarınızı bekliyorum...

Komünist selamlarımı sunarım.
/imza/ H. Hüsnü

Brike, Mametov ve Elmuhamedov yoldaşlara selamlar.[119]

Baş tarafı olmadığı için tarihi bilinmeyen, ama o günlerde (*Yeni Hayat*'ta kullandığı "Tufan" takma adıyla) yazmış olması gereken başka iki mektup-raporla Ağustos Kongresi ertesinde Elmehmedov'a yolladığı tarihsiz mektup şöyledir:

Şimdi herhangi bir mesele meclise teklif edilirse meclis azaları ekseriyetle her şeyden evvel heyet-i vekilenin derece-i selahiyet ve mesuliyeti hakkındaki lâyiha niçin müzakere edilmiyor diye kıyametler koparıyorlar.
Biraz da Golman'dan
Golman iyi bir arkadaş zeki, faal, çalışkan fakat Türkleri tanımıyor, halet-i ruhiyelerini bilmiyor. Onun için fırka ile bazen aramızda soğuk vaziyetler hasıl oluyor. Bu millet ile konuşmak için mutlak için onun dininden, dilinden itiyad ve ananelerinden anlamak lazımdır. Bunun için bu hususta kendisine biraz da beni dinlemesini tavsiye ederseniz fena olmaz iş ileri gider zannediyorum. Ağustos'un 15'de fırka konferansı çağırıyor isterseniz Komintern namına da bir arkadaş gönderilir. Ziynet Rusya'ya aid bize yazılar gönderecekti bilmem ne oldu. Ne ise ona, Manatov yoldaşa, Elmehmedov ve beni tanıyan bi'l-cümle arkadaşlara ebedi hürmetler
Tufan
(Hüseyin Hüsnü)[120]

* * *

Fırka'nın Gazetesi (*Yeni Hayat*) bu günlerde kolları adamakıllı sıvayarak işe başlamıştır. Makaleleri doğrudan doğruya hayat-ı içtimaiyeye taalluk ettiği için Rusçaya tercümesi yapılmalıdır. Son iki nüshasından onar adet gönderdim. (Tufan) imzalı makaleler benimdir. Bugün yarın bir de (*Şarkın Sesi*) isimli yevmi bir gazete neşrine başlıyoruz. Bu gazetede sırf halka taraftar mebusları bir araya toplayarak mecliste şark siyasetine istinad eden kuvvetli ve metin bir grup vücuda getirmeye çalışacaktır. Gazetenin idare ve intişarı işini Erzurum mebusu Salih arkadaş deruhte etti.
Size biraz da meclisin son günlerdeki halinden bahsedeyim. Mecliste muhalifler çoğalmıştır. Geçen gün Fransızlara verilecek imtiyaz meseleleri mevzubahis olurken bunu tervic eden kabine azaları ıslıklarla karşılanıyordu. Harp edecek kabiliyet olmadığı için hükümet çoktan sulha hazır fakat tekrar İstanbul hükümetine

119 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 283-284 (Rusça).
120 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 293 (Eski Türkçe).

esir oluruz korkusuyla bunu kendilerini kurtaracak bir şekilde yapmak istiyorlar. Fransızlarla son zamanlarda münasebetleri son derece samimiyet kesbetti zannederim Klod Farer ve General Pelle Paşa babamızla İzmir'de yaptıkları mülakatlar da pek boş değildi. Buna iki mana veriyoruz. Ya Fransızlar bazı şartlarda Türkiye'ye harbin devamı için yardım edecekler ki bu olsa olsa Türkleri İngilize karşı kullanmaktır. Ve yahut da hakiki olarak yine bazı menafi mukabilinde Türklerin Yunanlılarla arasını bulacaklardır. Mamafih şunu unutmamalıdır ki bu hal son zamanlarda Fransızlar için aynı zamanda bir mecburiyet haline de girmiştir. Çünkü Kilikya'da adem-i memnuniyet her gün biraz daha artmakta halk Türklerle birleşme yollarını aramaktadırlar. İngilizlerin Irak'daki vaziyeti de Fransızlarınkinden pek farklı değildir. İşte bütün bu vaziyetlerdir ki bizi faaliyete davet ediyor. Şark-ı Karib Konferansı behemehal yapılmalıdır. Bunun pek çok faydası görülecektir. Bu hususta gösterilecek ihmal bize pek pahalıya mal olur. Ve belki de Türkiye'nin büsbütün elimizden çıkması vahim neticeler doğurur.[121]

* * *

Yoldaş Elmehmedof'a

... bu defa da baş ağrıtacak derecede mufassal bir mektup yazacak değilim. Çünkü benim yazacaklarımdan daha fazla olarak olup biten şeyler hakkında yoldaş Cevad [Ahmet Cevat Emre] sizi tatmin edecek bir surette izahat verir. Bu kongremiz hakikaten Türkiye komünist tarihinin başlangıcına güzel bir misaldir. Kongre çok güzel geçti ve ümidin fevkinde bir muvaffakiyetle nihayet buldu.. Bu hususta doğrusu Cevad yoldaşın pek çok yardımı olmuştur. Vaktiyle memleketle alakaları hemen hiç mesabesinde olduğu halde kendilerine bir fırka süsü vererek Türk emekçileriyle komünist enternasyonali arasında siyah bir perde teşkil eden Bakü'daki arkadaşlarla teşrik-i mesai edip de onların pek tabii olan akıbetleriyle ihtimal Türkiye proletaryasının faaliyetine sekte iras edildiği endişesiyle müteessir olan Cevad yoldaşı bizzat Türkiye'de Türk komünistlerinin ne suretle çalışmakta olduğunu görünce kendi mukadderatını da bunla teşrik etmekte hiçbir beis görmeyip fırkanın merkez-i umumisi azaları meyanına dahil olduğu gibi fırkayı temsil etmek üzere de üçüncü komünist enternasyonalin dördüncü kongresine murahhas olarak da tayin ve intihab olundu. Türkiye Komünist kongresi komünist enternasyonal dördüncü kongresine Salih ve Cevad'ı rey-i kati ile, ben ve Nuşirevanof yoldaşı da rey-i istişarî ile bilittifak seçti. Kezalik profsoyuz için Mehmet Ali[122] yoldaşla Edip yoldaşı ve Genç-

121 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 294-295 (Eski Türkçe).

122 Ne var ki Mehmet Ali Kongreye katılamamış ve aşağıdaki dilekçeyi göndermiştir:

Halk İştirakiyûn Fırkası Ankara Kominter[n] Murahhaslığı vasıtasıyla
Üçüncü Beynelmilel Riyasetine

Muhterem arkadaş

Türkiye Halk İştirakiyûn Fırkası birinci kongre birinci celsesinde fırkanın amele murahhası sıfatıyla Beynelmilel dördüncü kongrenize iştirak için arkadaşlar tarafından tayin ve intihab edilmiş idim. Türkiye idaresinin bugünkü ahval-i siyasiyesi dolayısıyla hükûmet memâlik-i ec-

ler kongresi için de Nizameddin Nazif yoldaşla Alptekin [İsmail Hüsrev Tökin] yoldaşları intihab etti.

İşte görüyorsunuz ki yine yakında sizinle görüşmek nasib ve müyesser olacak ve bu sefer de daha yeni vazifelerin ifasına koyulacağız.

Affan yoldaş cidden değerli bir arkadaştır diyebilirim ki Türkiye Komünist Fırkası bu sebatkâr arkadaşın gayretiyle dirildi ve yürümeye koyuldu. Artık bundan sonra korkulacak bir şey yok. Çünkü teşkilât esaslı ve metindir. Meramın elinden hiçbir şey kurtulmuyor. Gayret azim ve sebat bütün muvaffakiyetin esasıdır. Arkadaşlara bol bol selam Brike Yoldaş geçen sene bana çok dargındı. Adeta orada bir baş ağrısı olmuştum. Ne eğer o vakit köhnekâr idiyse bu sefer onları affettirdim zannediyorum. Eğer orada ise kendisine samimi ve kardeş selamı. Butayef Yoldaş ne yapıyor. Bu halim selim yoldaş unuttum zannetmesin. Manatov arkadaşa yakında kavuşacağıma şüphe etmesin. Lütfü'ye [Salih Hacıoğlu'nun oğlu] müjde babasıyla birlikte kendisini görmeye geleceğiz. Bütün çektiklerimizi geldiğimiz zaman anlatmak üzere şimdilik adiyö!...

Hüseyin Hüsnü[123]

Bu son mektupta, Hüseyin Hüsnü kendisinin (Ziynetullah Nuşirevan'la aynı statüde, yani danışma oyu hakkıyla) Komintern IV. Kongresi'ne delege seçildiğini söylemekle birlikte, gidememiş ve Ankara'da kalmış olmalıdır.

nebiye için hiçbir suretle efrad-ı ahaliden bir kimseyi hududu dâhilinden harice bırakmamakta olmasına zamimeten çalışmakta olduğumuz Şimendifer İdaresi'nin müdüriyet-i umumiyesince de her ne suretle olursa olsun hiçbir memura İdare'nin kesretle muhtaç bulunduğu sırada mezuniyet verilmemesi musarrah ve katidir. Şu hale nazaran eğer Kominter[n] herhalde bir kongreye iştirakimi taleb ve suver-i saire ile olsun hareketimi emreder ise bunun tebdil-i kıyafet suretiyle dahi olamayacağı sima ve eşkâlimin siyahî bulunması hasebiyle hiçbir tebeddülün dahi yapılabilmesi adem-i imkândadır.

Binaenaleyh kendimin İtalyan pasaportunu havi olmaklığım dolayısıyla askerlikle alâkam bulunmasa bile bugün bu hükûmetin İtalyan hükûmeti ile olan vaziyet ve münasebât-ı siyasiyesi dahi nazar-ı itibara alınarak yine Türkiye'den sulhtan evvela müfarakatım adimü'l-imkândır.

Şu kadar ki: her yerde iş bitiren ve bir mabud gibi tapılan para sayesinde maksada vusul imkânını tecrübe etmek kabildir, bu da la-akal benim ailemin istikbalini müemmen bir hale ifrag ettikten sonra hareket için her türlü meşru ve gayr-ı meşru vesaite müracaatla buradan müfarakat edebilmem için üç bin lira gibi bir paranın cebimde mevcud bulunması şarttır. Bizim gibi proleter bir sınıfta ise bu paranın hiçbir vakit tedariki kabil olmayacağı ve cebinde bulunmayacağı aşikârdır. Buna binaen her suretle hareketimin gayr-ı kabil olmasından kongrede isbat-ı vücud etmek için fevkalade arzuma rağmen berveçh-i maruz mazeretlerden dolayı imkân haricinde görüldüğünün beyanı suretiyle vereceğiniz direktifin vürududna intizar ve komünist hürmet ve selamlarımı takdim ile iftihar eylerim. Muhterem arkadaş.

5/10/38 Ankara
5/10/922
Mehmet Ali
Demiryolu Araç Revizör Şefi [Fransızca]

[TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 92 (Eski Türkçe).]

123 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 313-314 (Eski Türkçe).

Bunu da kendisinin Moskova'daki THİF ilgililerine yazdığı 19 Ocak 1923 tarihli mektuptan anlıyoruz.

Ankara
19 Kânun-ı sâni 39

Moskova'daki Türkiye Halk Komünist Fırkası Alâkadarlarına

Daha uzun müddet susacak, hiçbir şey yazmayacaktım. Fakat bu sükûtu ihlâl eden ortada birçok amil var ki bu babda size vukufum nisbetinde malumat vermemek doğrusu en büyük haksızlık olur. Haksızlık diyorum ve bu kelimeyi bile bile kullanıyorum. Çünkü haksızlık bence bir cinayetten daha müessir, ve daha fecidir. Arkadaşlar hem de fırkanın mukadderatını ellerine teslimden çekindiğimiz arkadaşlar, hükûmetçe fırkanın sergerdeleri telâkki olunarak tam bugün beş aydır taharet ve nezafetin adeta bir timsali olan Ankara hapishanesinde hayatın en ağır ve elim günlerini geçiriyorlar. Nâzım fırka namına mebusluğunu, ve bilahare valiliğini feda edip ailesi bilmem kimlerin zir-i himayesinde, kendisi hapishanenin pis ve müstekreh bir köşesinde vücudunu serâpâ bir romatizmaya kurban ettiği halde yatan bu adamlar kehleler içinde kalmış. Çöp gibi incelmiş. Hiçbir kimse ve hiçbir yerin muavenete mazhar olmadığı için adeta insanlıktan çıkmış olan Kenan, bir kucak evlad ve ayalini bilmem kimlere terk ile 14 yaşındaki en büyük oğluyla birlikte hapishanenin sefaleti içinde boğulan Abdülkadir, yevmi maişetleri yalnız İmalat-ı Harbiye'deki faaliyetlerine mütevakkıf olduğu için hapishaneye düşmekle her türlü mahrumiyetin kucağında inleyen yirmi otuz kadar işçi, bunların ve Hilmi'nin burada terk ettiği evlad u ayal hayatlarının belki son günlerini yaşarken oradaki arkadaşların nasıl ve ne ile iştigal ettiklerini, cidden ciger-sûz bu vaziyet önünde ne düşündüklerini doğrusu bilmek isterdim. Gazetelerle makaleler neşredip de bu adamların burada ölüm vaziyetlerini her gün daha biraz ağırlaştıracağınıza, ya buraya bir memur-ı mesul veyahut da alâkadar makam marifetiyle tebligatta bulunulmasına çalışarak bu sefalet ve ölüme mahkûm insanlara biraz olsun geniş bir nefes almak imkânını bahşetmiş olsa idiniz, belki müstakil Türkiye Komünist Fırkası'na daha büyük bir hizmet ifa etmiş ve onun bugünkü zayıf temelini hiç olmaz ise gaddar ve merhametsiz hükûmetin zulmünden kurtarmış olurdunuz. Acaba bu hususta şimdiye kadar Komintern'le kaç defa görüştünüz. Belki mevkufiyetlerine dair icap eden makamı haberdar ettiniz, fakat o makamın bunlarla alakadar olması için ne yaptınız desem şüphesiz hepiniz de susar ve cevap veremezsiniz.

Zilletse de şirretse de, lânetse de artık yeter olsun
Artık yeter olsun bu denî, bu derin hakîr sükûnet

Bu canlı cesetlerin elim manzaraları ihtimal ki beni biraz taşkınca harekete sevk etmiştir. Fakat sizin onlar hakkında bu derece lakâydınıza bilmem ne mana vermeli. Mamafih vakit daha geçmemiştir. Uzanacak herhangi bir el belki ümitsiz olan bu bedbahtları kurtarır. Hilmi'nin ve Nâzım'ın evine ailemi gönderiyorum da kendim gitmeye cesaret edemiyorum. Çünkü bu iki sefalethaneye gözyaşından girilmezmiş. Altlarındaki son kilimleri de satmışlar. Artık kuru tahta üzerinde oturuyorlarmış. Daha bilmem neler... Geçenlerde ta İstanbul'dan buraya Nizameddin'in validesi gelmişti. Bu yüksek ve arslan kadının gözyaşları beni büsbütün eritti. Evlâdının sağ olduğuna kendisini bir türlü inandıramıyordum. Biçare kadın evlâdını bulamamaktan mütehassıl iniltileriyle İstanbul'a geri döndü. Ne olur? O çapkına söyleyin bana bir mektup göndersin. Ve ben validesine yollayayım da bu zavallı anne biraz müteselli olsun. Hele bir fotoğrafını da leffedecek olursa gözyaşlarını biraz olsun dinlendirir zannederim. Gözü kör olsun, şahsi bir muavenetle biter bir iş değil ki maaşımı onlara tahsis edeyim de, biraz vicdanımı azaptan tahzir edeyim. İşte yine tekrar ediyorum. Bunlara muavenet mutlak ve muhakkak surette lâzımdır.

Sizin gaybubetinizden ve arkadaşların tevkifinden sonra alelhusus vaziyette de hasıl olan gerginlik dolayısıyla benim ne korkunç günler yaşadığımı bilmem kayda lüzum var mı? Hele bir dışarı çıkmayayım, arkamda fahri yaver mi ararsınız. Haddi hesabı yok. Hal böyle iken uhdeme mevdu vazifeyi ifadan çekinmiyorum. Zira ölümden daha ötesi yok ya!....

İşte bu hususu hasbıhalden sonra size biraz da memleketin bugünkü vaziyetinden bahs edeyim: Kemal ve yârânı her neye mal olursa olsun mutlak bir sulha karar verdiği için ihtimal bazı fedakârlıklar yaparak emperyalist haydutları tekrar içimize sokacak ve bu suretle halkın ve bilhassa biz komünistlerin vaziyeti daha ziyade ağırlaşacaktır. Hele Rusya ile bu takdirde iftirak muhakkak olduğu da nazar-ı itibara alınırsa vaziyetimize iyi demek herhalde büyük bir safdillik olur. Meclis kati olarak ikiye ayrıldı. Ve bu ikilik içinde de şüphesiz birçok ikiliğimiz mevcud ise de şimdilik bunlar kendilerini göstermiyorlar. Birincilerin mürteci tesmiye ettikleri İkinci Grubun bugün "19 Kânunısâni 39" *Tan* isimli bir de gazeteleri çıktı. Daha birkaç gün evvel de Karahisar mebusu Hoca Şükrü tarafından da *Hilafet-i İslamiye ve Türkiye Büyük Millet Meclisi* diye bir risale neşrolundu ki gruplar ve o grupların naşir-i efkarı olan gazetelere şüphesiz bir zaman uğraşacak kadar bir materyal teşkil etti. Paşa'nın bugünlerdeki seyahatine gelince, buna birçok mânâ veriliyorsa da, bence bu seyahat şüphesiz orduyu görmekten ziyade İzmir'de açılacak İktisat Kongresi'nde hazır bulunup buraya her toplanacak olan her memleket mütegallibesini bir taraftan sulha hazırlamak, diğer taraftan da yeni intihabatta matluba muvafık insanlar göndermelerini temin etmek içindir. Esasen bir taşla birkaç kuş avlamak bu herifin öteden beri mutadı olduğundan aynı zamanda İstanbul matbuatını da bilvesile kendi hesabına çalıştırmak ve bu suretle müstakbel mevkiini tahkime çareler aramaktan başka bir şey olmasa gerektir. Fakat bu hal kendisi için ne dereceye kadar iyi olur? Mecliste her gün biraz daha artmakta olan bu muhalefet yarın bu meclisin dağılmasıyla memleket-

lerine dönecek olan bu heriflerle acaba memlekette ne gibi cereyanlar yüz gösterir. Bütün bunlar yarına ait birer mühim mesele teşkil ettiği gibi ortada bir de pamuk ipliğiyle bağlanmış bir halife meselesi var ki bu ne suretle halledilecek. Mustafa Kemal'in bilmem hangi Amerikan şirketiyle beş milyon lira mukabilinde Ankara'nın bir payitaht haline ifrağı şayiasına bakılırsa, herhalde hükûmet-i merkeziyenin İstanbul'a nakletmeyeceğine hükm ediliyor. Hele Boğazların Müttefiklerin donanmasına açık bulundurulması kabul edildikten sonra bu hal-i tabii değil midir? Çester Projesine gelince bu da henüz bitmiş bir mesele değilse de bitmesi güç bir şey de değil. Lakin şimdi bu işe İtalya ile Fransa da burnunu sokmaya çalışıyor ki bilmem bu üç bezirgândan hangisi muvaffak olur. İşte görülüyor ki, vaziyet günden güne kesb-i ehemmiyet etmekte ve şu zamanda fırkanın bu elim vaziyeti ciğerler yakmaktadır. Biz zaten her zaman bir hatanın kurbanı olduk. O da fırkanın tam iş göreceği bir zamanda fırkayı dağıtmak. Geçen sene Londra Konferansı zamanı fırka aynı vaziyette idi. Bu sene Lozan Konferansı'nda da maatteessüf aynı haldeyiz. Bana kalırsa orada bu meseleyi şiddetle ve katiyetle müdafaa etmelidir. Türkiye'de bir Komünist Fırkası'na lüzum var mıdır? Var ise onun daimi bir bütçesi ve orada çalışanların iyi ve kötü günleri daima nazar-ı dikkatte tutulması temin edilmelidir. Yoksa biri yapar biri bozarsa kıyamet elbette ondan kopar. İstenilen zamanda bu adamlar faaliyete sevk ediliyor, istenilmeyen zamanlarda sokağa dökülmek gibi bu bedbahtların talihiyle oynanılıyorsa bunun iyi neticeler vermeyeceğini onların anlayacağı bir lisanla anlatmalı ve bu gibi felaketlerin bir daha vuku bulmaması için her şeyi orada iken tesbite imkân aramalıdır. Tabiidir ki, burada fırka hareketi dünyanın müterakki memleketlerinde olduğu gibi seri ve geniş hatıralarla yürüyemez. O birçok kayd ve ihtiyata tabi olacağı için hem ağır yürüyecek hem de uzun bir müddet müstehlik bir vaziyette kalacaktır. Büyümek için kuvvet, genişlemek için de iyi hazırlanmış, Garbde olduğu gibi çılgınca hareket eden arkadaşlar değil memleketin iç yüzünü bilir, bir gülle gibi düşmek ve düşünce iyi bir tesir bırakmak için de icabında hareket eder arkadaşlar lâzım. Artık iki senenin iki büyük felâketi bize bu dersi öğretti zannederim. İşte kimsenin hesabına ve ilhamına tabi olmayarak kendi düşüncelerimi size iblağ etmeyi vazife mütalâa etmiş oluyorum. Orada beni bilen ve tanıyan varsa –ki olduğuna şüphem yok– komünist selâmlarımı söyleyiniz. Sizden mektubuma cevap değil arz ettiğim veçhile iş isteriz.
Hüseyin Hüsnü[124]

* * *

"Rus Sefarethanesinde tercüman Tufan, nam-ı diğer Hüsnü", partinin yayınlarını ve zararlı telkinlerini bildiği halde, bunları ihbar etmemiş olmak suçlamasıyla, 1923 Ocak ayı ortalarında hazırlanan Müstantik Kararnamesi'nde cezalandırılması istenilen tutuksuz sanıklar arasındadır. Fakat 9 Ağus-

124 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 499-500 (Eski Türkçe).

tos 1923 tarihli İstinaf Mahkemesi kararında, çoğu sanıklar gibi o da beraat etmiştir.

2) Affan Hikmet

THİF ileri gelenlerinden Veteriner Affan Hikmet, siyasal sığınmacı olarak yaşadığı Sovyetler Birliği'nde (Azerbaycan'da) 1964 yılında bir trafik kazasında öldü. Bu münasebetle TKP'nin *Yeni Çağ* dergisinde[125] birtakım yazılar yayımlandı. MK imzasıyla çıkan "Acı ve ağır bir kayıp" başlıklı yazıda, "Affan Hikmet yoldaş, Çankırı cezaevinden kaçtı ve II. (?) Kongre'ye geldi. Kongrede MK'ne üye ve Komintern'in IV. Kongresi'ne gidecek TKP delege heyetine seçildi" denilmektedir. Bu sözlerde bazı yanlışlar vardır.

Bir kere Affan Hikmet Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin "Asi Ethem ve Kardeşleriyle Ayaklanmaya Katılanlar hakkındaki" 9 Mayıs 1921 tarihli kararına göre, dört ay tutuklu kaldıktan sonra, (Baytar Yüzbaşı Kenan ile birlikte) "hafî cemiyete intisap eyleme cürmünden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile mevkuf kaldıkları müddet kâfi görülerek tahliye" ve "maksad-ı millînin istihsali"ne değin hükûmetin tensip edeceği bir mahalde ikamete mecbur edilmiştir. Bundan sonra bir daha tutuklanarak Çankırı Cezaevi'ne gönderildiği hakkında herhangi bir bilgi yoktur.

Sonra, THİF Kongresi'nde MK'ne üye olmakla birlikte, Moskova'daki Komintern IV. Kongresi'ne delege seçilmiş değildir.

Aynı sayıda, "Yeni Çağ" imzalı bir nekroloji yazısında da, Affan'ın THİF Kongresi'nden sonra, daha önce parti şubesini örgütlediği Mersin'e dönerek orada bir bölge konferansı topladığı anlatılıyor. "Fakat Konferans bittikten pek az sonra, polis faaliyete geçti. Konferansa katılanların çoğu yakalanıp hapsedildi. Affan da tekrar zalim polisin pençesine düşmektense, kaçmayı tercih etti. Bir yolunu bulup Moskova'ya gitti. Orada o sırada toplantı halinde bulunan Komintern IV. Kongresi'ne katıldı."[126] Ne var ki, elimizde Rusça tutanağı olan Kilikya Konferansı'na katılanların arasında Affan Hikmet'in adı geçmemektedir. Herhalde, konuk olarak takma adlarıyla anılan üç komünisten biridir. Golman'ın anlatımına göre, Nâzım'ın Moskova'ya gönderilmesi kararına paralel olarak Affan da Mersin'e uzaklaştırılmıştır.

Yeni Çağ dergisinin yine o sayısında, Affan Hikmet'in "TKP Milli Kurtuluş Savaşı Yıllarında" başlıklı yazısının özeti dili sadeleştirilerek basılmıştır. Kendisi burada Kilikya Konferansı hakkında şunları söylüyor:[127]

125 *Yeni Çağ*, sayı 11-12, Kasım-Aralık 1964, s. 650.

126 Aynı dergi sayısı, s. 653.

127 Aynı dergi sayısı, s. 663.

Kongreden sonra, partinin önemli işleri arasında, Mersin'de tertip edilen Çukurova işçileri genel konferansı ve "Kilikya Genel İşçiler Birliği"nin kurulması yer alır. O sıralarda Adana havalisi, ülkemizin sanayi ve ziraat merkezi olarak büyük bir önemi haizdi. Kilikya'da irili-ufaklı 15'e yakın mensucat, yağ, sabun ve pamuk temizleyen [çırçır] fabrikalar vardı. Bundan başka üç beş buharlı değirmen, Mersin limanı, Mersin-Adana-Osmaniye demiryolları da bu bölgede bulunuyordu. Bir de ayrıca, sonbaharda Adana havalisine pamuk toplamak için çok miktarda ziraat işçileri geliyordu. Böylece bu havali Anadolu'nun o sıralarda en işlek işçi merkeziydi. Dolayısıyla Parti MK burada "Çukurova Genel İşçiler birliği"ne büyük önem veriyordu. MK bu birliğin kurulması için Kilikya işçiler konferansının çağrılmasına karar vererek, Adana Parti Bölge Komitesine talimat vermişti.

Bu konferansın teşkilâtı için, MK Affan Hikmet yoldaşı görevlendirdi.[128] Bir ay süren hazırlıktan sonra, 1922 yılının 5 Ekiminde Mersin şehrinde gizli olarak Kilikya (Çukurova) İşçileri Genel konferansı açıldı.

Bu konferansa, doğrudan doğruya Mersin, Adana, Tarsus, Osmaniye şehirlerindeki fabrikalar, demiryolu, Mersin limanı işçilerinden seçilen 42 delege tam oy hakkıyla katıldı.

Konferans Mersin şehrinde Ata Çelebi yoldaşın evinde [üç gece] toplandı.

3) Yusuf Kemal

Yusuf Kemal'in adı, yukarıda alıntıladığımız Golman'ın Brike'ye gönderdiği 7 Eylül 1922 tarihli raporda, yeniden yargılanmak üzere Ankara'ya getirilen, M. Suphi çevresinden [eski savaş esiri] idama mahkûm bir komünist olarak geçiyor. Golman onu kurtarmak için Rus Dışişleri Bakanlığıyla Komintern'in harekete geçmelerini istiyordu. Golman 25 Eylül 1922 tarihli raporunda da, onun Bakû'da Sovyet iktidarı kurulurken iki Türk subayını kurşuna dizdirmekle suçlandığını ve (şimdi) on yıl hapse mahkûm edildiğini yazmaktaydı. Golman ona karşılık Moskova'da 3-5 Türkün içeri alınıp takas teklif edilmesini öneriyordu.

[Yusuf Kemal'e yöneltilen suçlama, Bakû'dayken Ziya ve Nuri Beyleri ihbar ederek tutuklattırmış olmasıdır. Bu olayın bütün ayrıntıları *Tuğgeneral Ziya Yerkök'ün Anıları – Sarıkamış'tan Esarete (1915-1920)* adlı kitapta okunabilir; yayına hazırlayan Sami Önal (Remzi Kitabevi, 2005). Binbaşı Ziya Bey (Tuğgeneral Yerkök, 1877-1949) Sarıkamış muharebesinde yaralanarak Ruslara esir düşmüştür. Savaş bitince, Sibirya'daki Kransnoyarsk esir kampından Albay Nuri (?) Bey'le birlikte kaçarak Bakû'ya gelmiş, oradan tam

128 Affan Hikmet'in bu anlatımı, Golman'ın Komintern'e gönderdiği mektuba uymuyor. Golman'a göre MK'dan görevlendirilen Ata'dır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için aşağıda 8. Kilikya Fabrika ve İşletme Temsilcileri Birinci Konferansı bölümüne bakınız.

Türkiye'ye dönecekken yeni tanıştıkları Yusuf Kemal adında "25 yaşlarında sarışın, yakışıklı, uygun görünüşlü" bir genç (s. 247), Nuri Bey'i Bolşevik-düşmanı diye ihbar edip dönüş kafilesinden çıkarttırmış; Ziya Bey de arkadaşının yanında kalmış. Bu iki subay tutuklanarak sınırdan Bakû'ya geri götürülmüşler ve 18 gün hapiste kalmışlar. Sonunda Mustafa Suphi'nin onayıyla serbest bırakılınca, Batum üstünden Trabzon'a gelmişler.]

Salih Hacıoğlu, Yusuf Kemal'in serbest bırakılması için Dahiliye Vekili Ata Bey'e[129] 17 Eylûl ve 11 Ekim 1922'de iki dilekçe vermiştir:

17/9/1922
Dahiliye Vekili Ata Beyefendiye:
Efendim,
İstihbaratımıza nazaran Erzurum'dan Ankara'ya mevkufen Yusuf Kemal namında bir Komünist arkadaş gönderilmiş ve elyevm zabitan tevkifhanesinde bulunduruluyormuş. Halbuki bu arkadaşın komünist olmaktan başka bir kabahati olmadığı da mevsukan haber alınmıştır. Şu asırda böyle bir mesele için bir adamın hapis ve tevkif edilmesi inkılâpçı Türkiye için hiç de hoş görülemeyeceği tabii olduğundan mumaileyhin tahliyesi esbabının istikmaliyle serbest bırakılması veya hiç olmazsa Anadolu'yu terk edebilmek imkânının kendisine bahşedilmesi rica olunur.
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
Kâtib-i umumisi
Salih Hacıoğlu[130]

* * *

"Türkiye
Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumi
--------- şubesi
adet" *antetli*

Zata mahsustur

Dahiliye vekili Ata Beyefendiye.
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Ankara merkezi Türkiye'de komünistliğin temel taşı olan Mustafa Suphi yoldaşın arkadaşlarından olup ahîren idama mahkûm edildiğini istihbar ettiği Yusuf Kemal yoldaşın affı hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi reisi Mustafa Kemal Paşa'ya ricayı mutazammın takririni takdim etti. Bu talebimiz isaf edilmediği takdirde Türkiye hükûmetinin bu yanlış

129 Niğde milletvekili Ata(ullah – 1881-1931: ailesi Atay soyadını almıştır) Bey, Fethi (Okyar) Bey'in Dahiliye Vekili iken izinli olduğu sırada, 10 Temmuz-18 Eylûl 1922 günleri arasında onun geçici vekili olmuştu. Salih Hacıoğlu Bakan değişimini izleyememiş olmalı.

130 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 68 (Eski Türkçe).

hareketini cihan Komünist teşkilâtlarına bildireceğiz. Sırf Komünist olması itibarıyla idama mahkûm edilen arkadaşımızın affı hakkında tarafınızdan da lâzım gelen makamata müracaat edilmesini ve affının teminini talep ve rica eyleriz. 11 Teşrinievvel 922[131]

Hapishanede rahatsızlanan Yusuf Kemal hastahaneye kaldırılmış ve 12 Ocak 1923'te TKF (THİF) merkezine 18 Ocak 1923'te Rus Sefiri Aralov'a birer mektupla başvurarak para istemiştir.

TKF merkezine
Muhterem arkadaşlar:
Beş on güne kadar hastahaneden çıkacağım. Lakin muhakemem hitâm bulmadığından Ankara haricine gitmeme müsaade edilmiyor. Burada idaremi temin edecek bir şeye malik değilim. Bundan başka İstanbul'dan refikamdan (ki o felaketli zamanda kaybolmuştu) telgraf aldım. O da idare cihetinden müşkil bir mevkide bulunduğunu, Ankara'ya karar verdiğini ve binaenaleyh masarifat-ı râhiye olmak üzere bir miktar para göndermekliğimi yazıyor.
Sevgili arkadaşlar görüyorsunuz ki şiddetli bir ihtiyaç ve dolayısıyla ıztırab içindeyim. Arkadaşlık ve kardeşlik namına beni bu müşkil mevkiden kurtarmak üzere avans olarak bir miktar para göndermenizi rica eylerim. Kemal-i isticâl ile cevap beklerim. Cümleten selam ve ihtiram.
12-1-39
Cebeci Hastahanesinden
Yusuf Kemal[132]

* * *

Aziz Aralov Yoldaş!
Sizinle bizzat görüşmekte büyük bir tehlike mevcut olduğunu nazar-ı itibara alarak şu mektubumu vesâit-i muhabere ve muhavere ittihaz ediyorum.
Ben 1918 senesinden beri bütün ruh ve fikriyle komünizmanın ulvi gayelerine bağlanmış ve bu yolda pek çok meşâkk ve mezahime katlanmış gerek Rusya'da Kolçak hükûmeti zamanında ve gerekse iki seneden beri Türkiye'de her dakika ölüm tehlikeleri karşısında elim işkencelere maruz bir arkadaşım.
Bunu size vesaik-i resmiye ile isbata hacet yok. Çünkü mesele bizzat malumunuzdur.
Ben bugün tevkifhaneden tahliye edildim. Fakat Ankara'dan harice çıkmaklığıma katiyen müsaade edilmiyor. Ve burada da taht-ı nezarette bulunuyorum. Ve henüz muhakemem de hitam bulmamıştır. Neticede ne olacağım da malum değildir. İşte Ankara'da ikamete mecbur olmaklığım ve aynı zamanda İstan-

131 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 69 ve 71 (Eski Türkçe).

132 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 448 (Eski Türkçe).

bul'dan ailemin gelmek üzere bulunması dolayısıyladır ki şiddetli ihtiyacım daha ziyade fazlalaşmıştır.
Ben size bir avantürist sıfatıyla değil mağdur bir yoldaş sıfatıyla müracaat ederek temin-i ihtiyacıma medar olacak bir mikdar para istiyorum. Eğer burada Komintern'in bir parası yoksa sefarete ait olan paradan muhtaç bir yoldaşa avans vermek mümkündür. Ben burada hükümete geçmiş zamana ait olan maaşatımın bile verilmesi için müracaatta bulundum da komünistlere hizmet edenlere biz maaş veremeyiz diye cevap verdiler. Aziz Yoldaş! Bu hal karşısında ben kime müracaat edebilirim? Rica ederim bir kere tasavvur ediniz ve derdime devâ-sâz olmaya sa'y ediniz. Başkaca bana imdat edecek kimse yoktur. Ancak yoldaşlarım vardır. Selam ve ihtiram.
18-1-39
Yoldaş Yusuf Kemal
Beş güne kadar cevap bekliyorum.[133]

Yusuf Kemal bir miktar yardım bulmuş olacak ki, ailesiyle birlikte oturmak için Ankara'da ev aramaktadır. Bu konuda 20 Ocak'ta THİF'li arkadaşlarına bir mektup göndermiştir.

Muhterem arkadaşlar!
Geçen gün Namık Efendi'yi buldum. Lakin dediğiniz ev başkası tarafından isticar edilmiştir. Başka bir ev de bulamadık. Mamafih Tahtaminare'den bir ev bulmuştuk, ikamete pek elverişli değil. Şayet Namık Efendi bir başka ev bulduysa lütfen işar buyurunuz.
Gerçi henüz aile de vürûd etmemiştir. Fakat bugünlerde vürudu muhakkaktır. Bugün ortalığın pek çamur ve kış olması sizi görmeme mani olmuştur. Muhterem Ahmet Sultan arkadaşın söylediğine nazaran bugün bir yerden mühim bir cevâba intizar olunuyordu. Şayet müsbet bir netice çıktıysa mazrufen hamil-i pusula ile tarafıma irsalinde mahzûr yoktur.
Fakat o adamlar işleri bitince insanı bârid bir nazarla karşılıyorlar bu hususta cidden çok meyusum. Her ne ise yakında görüşür ve iyice anlaşırız.
Cümle arkadaşlara selam eder gözlerinden öperim aziz kardeşlerim.
20/1/39
Cebeci Hastahanesinden
Yusuf Kemal[134]

Yusuf Kemal'in tekrar hapsedilip edilmediğini bilmiyoruz. Fakat sivil mahkemede yeniden muhakeme edilmesi için Askeri Mahkeme 25 Ocak'ta onun hakkında bir mazbata hazırlamıştır.

133 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 447 (Eski Türkçe).
134 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 450 (Eski Türkçe).

Ankara

....

25 Kânunusâni 39 tarih ve 15 numaralı mazbata-i hükmiyenin suret-i musaddakasıdır.

İcâb-ı keyfiyet lede'l-müzâkere: Yusuf Kemal Efendi'nin 36 senesi esaretten avdetinde Bakü'da Mustafa Suphi namında şerîrin riyâseti altında bulunan Türk Komünist Fırkası'na intisabı Gürcü ve Ermeni hududları kapalı olduğundan mecburen vuku bulduğunu ve kaymakam Ziya ve Nuri Beyleri dahi bir fikr-i mefsedetle haber vermediğini, bunları tutturmak için daha evvel şahidleri Mehmet Şükrü Çavuş'a bir şey söylemediğini bildiriyorsa da mumaileyhin Ziya ve Nuri Beyleri Komünist rüesasından Hüseyinof ve fakat Rize'ye tren pavli durduğu vakit tekrar göstermemesi lâzimeden iken gösterdiği hakkındaki ifadesiyle adem-i kabulüne rağmen müdafaa şahidi Mehmet Şükrü Çavuş'un şahadetine göre Ziya ve Nuri Beyleri tevkif ettireceğini daha evvel söylediği hakkındaki ifadesi mîr-i mumaileyhimânın derdestlerinin daha evvel kendisince mezkûr olduğunu teyid etmekle beraber 36 senesi şehr-i Temmuzunda Anadolu'ya geçmek mümkün iken Teşrinisaniye kadar geçmemesi veya hususi bu müddet arasında bir evrak getirmek üzere Trabzon'a gelip tekrar Bakü'ye gittiğini ifade eylemesi ve bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatları her zaman ve fazlasıyla eline geçmiş iken Anadolu'ya geçmeyip tekrar Bakü'ye geçtiğini ikrar eylemesi gerçi ahiren hükümet-i milliyeye duhulünden sonra Rüştü Paşa tarafından tekrar geriye iade edildiğini iddia eylemiş olsa bile hükümet-i milliye hududuna girinceye kadar maişetini temin maksadıyla siyasi olduğunu sarahaten bildiği bir cemiyete intisab ile hizmet eylemesi kendisinin siyasetle iştigaline delil olduğu ikrarıyla da teyid etmiş olduğundan ve bu suretle mûmâileyh Yusuf Kemal Efendi'nin Ziya ve Nuri Beyleri habs ettirmesi ve memleketimizce hafi olan komünistlerle beraber olarak siyasetle iştigal eylediği sabit olduğundan mütehakkık işbu iki cürmünden azami cürmü olan siyasetle iştigal cürmü kanun-ı cezayı askeri müzeyyelâtından 25 Eylül 328 tarihli kanunun (hafi cemiyet-i siyasiye teşkil eden veya teşkiline muavenette bulunan veyahud böyle bir cemiyete intisab eyleyen erkân, ümera ve zabitan ve mensubîn-i askeriye silk-i askeriyeden tard olunmakla beraber cemiyetin maksad-ı teşekkülüne göre haklarında takibat-ı kanuniye ifa olunmak üzere cihet-i adliyeye tevdi olunur) dan ibaret olan ikinci maddesine tevafuk etmekle mumaileyh Yusuf Kemal Efendi'nin silk-i askeriyeden tardına ve komünistliğin maksad-ı teşekkülüne göre hakkında muamele-i kanuniyeye tevessül edilmek üzere cihet-i adliyeye tevdiine müttefikan karar verilip alelusul tefhim kılındı ve bir itirazı olmadığını beyan eyledi. Talep üzerine işbu suret verilmiştir.

25 Kânunuevvel 339[135]

135 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 438-439 (Eski Türkçe).

Bu kararı öğrendikten sonra 27 Ocak'ta, Rusçaya çevrilip Komintern'e ve Aralov'a sunulması için yazdığı bir mektupta yine kendisine yardım yapılması isteğini tekrarlamıştır.

> Baştercüman yoldaşın işbu tahrirâtı bi't-tercüme bir nüshası Komintern'e ve diğer nüshası dahi Aralov yoldaşa takdim etmesini kemal-i ehemmiyetle rica eylerim.
> 27/1/39 Yusuf Kemal yoldaş tarafından:
> Muhterem yoldaşlara:
> Yoldaşlar!
> Herkesçe malum ve müsellem olan bir hakikattir ki ben ilcaat-ı zamanın müessir darbeleri altında bir maksad-ı mühimmin fedaisi olarak ezilmiş, bâr-ı girân-ı hayatın haml-i sakîl-i ıztırâbı altında maddi ve manevi her şeyini kaybetmiş felaketzede bir arkadaşınızım. Bütün mevcudiyetimle merbut olduğum komünizm ve sosyalizm fikir ve maksadının hedefine doğru giden yolda bütün bir felaketin uçurumlarına düştüm. Senelerden beri humma-yı sefâletin âlâm ve ıztırabını çekiyorum. Yoldaşlar! Vücudum zindan-ı felâkette yıprandı, gençliğim mevâ-yı sefâlette mahv ve perişan oldu. Rusya'da Vrenhi Ural, Çilinski, İrkoçak, Cena, Torveski Saveski ve Türkiye'de de Kars, Sarıkamış, Erzurum, Ankara tevkifhanelerini ancak salik ve müntesibi olduğum sosyalizm ve komünizm fikrinin taammüm ve intişârını bütün fikir ve ruhumla arzu ettiğim ve bu hususta elimden gelen her şeyi yaptığım için ziyaret ettim. İki senedir gözünüzün önünde hiçbir yerden âsâr-ı muavenet olmaksızın inledim. Zindan köşelerinde elim sefâlet ve mahrumiyetler, tahammülsüz azab ve ıztırâbların tevlid ettiği hastalıkları tedavi ettirmek için şimdi de hastahane köşelerinde inliyorum.
> Bu mektubu size kesb-i istihkak ettiğim yoldaş ve arkadaşlık hakkının bana bahşettiği salahiyetle yazıyor, onuncu ve sonuncu defa olarak da arzıhal ve arz-ı ihtiyaç ediyorum.
> Yoldaşlar! Böyle senelerce her dakikasını ölüm tehlikesi karşısında yeis ve matemle geçirdiğim devre-i felâketime, maksad ve gaye-i müşterekemiz uğrunda çektiğim bunca meşak ve mezâhime, zindan köşelerinde hakk-ı hayat ve hakk-ı insaniyetten mahrûm edilerek yirmi dört ay Türkiye on ay Rusya'da hayatımın üçte ikisini kaybettiğime, mukaddes programımızın saha-i zeminde taammüm ve intişarı ve müşterek gayemizin husulü yolunda fakir ve ihtiyar ebeveynimle ... kardeşlerim ve ailemi sefalete mahkûm olarak yaşattığıma ve bu suretle yegâne medâr-ı istinâdı bulunduğum bir aile ocağını söndürdüğüme mukabil hürmet-i mütekabile-i insâniye olmak üzere hiç olmazsa bugünkü sefaletime bir nihayet verilmek üzere bir amelenin bir senede kazanabileceği ... bana veriniz diyorum. Bu talep ettiğim şey halkın vicdanı huzurunda hakkın mizanı ile tartarak muhakeme edecek olan herhangi bir ferdin ben gibi bunca azap ve ıztırablar geçirmiş mazlûm bir yoldaşa çok görmeyeceği âşikâr olan bir hakikattir.[136]

136 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 456 (Eski Türkçe).

THİF'ndan sanıkların yargılandığı davanın 5 Mayıs günlü duruşmasında Yusuf Kemal'in sorgusu yapılmıştır. 9 Ağustos 1923 tarihli genel mahkûmiyet kararında ise onunla ilgili şunlar yazılıdır: "... taklib-i hükûmet maksadıyla teşekkül eden Komünist Fırkası'na Bakû'da intisap ve esbab-ı iskatiyeden [ötürü] ordu-yu millîden [tardedilen ve Bakû'da] Ziya ve Nuri Beyleri tevkif ettirmek suretiyle teşebbüsatta bulunmak fiilinden dolayı lüzum-u muhakemesine karar verilen hâzır bilmuhakeme Yabanabad'ın Bayır karyesinden Mehmet Adil oğlu Yusuf Kemal [17] ... mumaileyhime Ziya ve Nuri Beyleri tevkif ettirdiği hakkında (kezalik) temin-i kanaata kâfî delâil tahassül edemediğinden ve mücerret hudud-u millî haricinde vakt-i esarette Bakû'da Üçüncü Enternasyonal'e intisap eylemek dahi müstelzim-i mücazat bir cürüm teşkil etmeyeceğinden..." beraat ettirilmiştir.

8. Kilikya Fabrika ve İşletme Temsilcileri Birinci Konferansı

Sırasıyla Kilikya Fabrika ve İşletme Temsilcileri Konferansı'nın tutanağını sunuyoruz.

6-7 Ekim [1922] akşam saat 7.30 gizli oturum.

Katılanlar:
ADANA fabrikaları ve işletmeleri işçilerinden:
BEKİROĞLU MUHİDDİN - saatçi usta, partisiz
MUSTAFAOĞLU VASFİ - makinist, partisiz
MAHMUDOĞLU SADIK - demiryolu işçisi, partisiz
TARSUS fabrika ve işletmeleri işçilerinden:
HÜSEYİNOĞLU MUSTAFA - tarım makineleri ustası, partisiz
MÜMİNOĞLU MUSTAFA - öğretmen, partisiz
MAHMUDOĞLU ZİYA - elektrikçi, partisiz
HALİM AĞAZADE ABDURRAHMAN - köylü, komünist
MERSİN fabrika ve işletmeleri işçilerinden:
CEMALOĞLU HACI - demirci, partisiz
RASİHOĞLU İZZET - mürettip, partisiz
MAHMUDOĞLU KAMİL - hamal, partisiz
HAYDAROĞLU TAİB - hamal, partisiz
EYUBOĞLU ŞAKİR - hamal, partisiz
DERVİŞOĞLU MEHMED - hamal, partisiz
BEKİROĞLU BEKİR - işçi, komünist
İZZETOĞLU HİLMİ - öğretmen, komünist
ATA - redaktör, komünist

Konuklar: ZAMİR - komünist
İSMAİL - komünist
MEHMET - komünist

Konferans tertip heyeti adına Ata yoldaş söz alıyor ve divan heyeti seçilmesini öneriyor. Divan Heyeti'ne ATA başkan, HİLMİ sekreter ve ABDURRAHMAN üye seçiliyor.
Tertip heyetince önerilen konferans düzeni tartışmasız kabul ediliyor.
Tüm Anadolu işçilerine, uluslararası proletaryaya çağrı, LENİN yoldaşa, Profintern'e ve Rusya İşçi Birliklerine selamlama mesajı gönderme önerisi de, yine tartışmasız kabul ediliyor.
Tertip heyeti adına Ata yoldaş şöyle bir gündem öneriyor:
1/ Anadolu'nun iç ve dış durumu;
2/ İşçi hareketinin tarihine kısa bir bakış;
3/ Proletarya diktatorası ve Türkiye işçi sınıfının görevleri;
4/ Profintern'e katılma;
5/ Geçici Büro seçimi ve talimatname;
6/ Komintern kongresine delege seçimi;
7/ Günlük işler.

Konferansın görevleriyle ilgili açıklama yapmak üzere Ata yoldaş söz alıyor:
"Değerli yoldaşlar, biz buraya bugün işçi birliği sorununu çözmek için toplanmış bulunuyoruz. Günümüzde insanlık ezenler ve ezilenler sınıfı olmak üzere, iki sınıfa ayrılmış durumda. Bütün yaşam araçlarını elinde tutan bir avuç adam, yüz binlerce ve milyonlarca emekçiyle alay ediyor, onlara yalnız kölelik etme hakkını uygun görüyor. Avrupa proletaryası birkaç yüz yıldır mücadele süreci içinde güçlü sendikalar oluşturarak, sermayeye karşı çetin savaşım veriyor. Türkiye işçi sınıfı sınıf savaşının ilk aşamasına, örgütlü güçleriyle kendi ekonomik ve politik çıkarlarını savunmak üzere atılıyor. Biz bugün, Türkiye işçi sınıfının hangi görevleri önüne aldığını belirlemek durumundayız.
Değerli yoldaşlar, hepimizin aynı yönde, sınıf güçlerimizi birleştirme ve sınıfsal görevlerimizi gerçekleştirme yönünde düşündüğümüzü umut etmeme izin veriniz."
HİLMİ yoldaş TsKKİT (? Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu olabilir – ç.n.) ve Sendikalar Merkez Bürosu'nun selamlama mesajını okuyor: "Birleşme sorununuzu çözmek üzere Birinci konferansına toplanan Siz değerli yoldaşlarımızı, içtenlikle selamlarız. Konferansa katılanların oybirliği ile Türkiye Kızıl Sendikalar Merkez Bürosu'na ve Kızıl Sendikalar Enternasyonali'ne katılma kararı alacaklarına kesin inancımızı ifade ederiz. Sendika örgütlerinizin hükümet tarafından tanınması için gerekli her şeyi yapmanızı diler ve sınıfsal komünist partinizin yönetiminde yolunuza devam edeceğinizi umut ederiz."
ZAMİR yoldaş Profintern adına bir selamlama konuşması yaptı:
"Yoldaşlar, sizler bugün ilk sınıfsal konferansınızda bir araya gelmiş bulunuyorsunuz. Bu konferansın amacı, Türkiye işçi sınıfının tutacağı yollar, onun örgüt-

leri ve savaşım biçimleri sorunlarını belirlemektir. Hükûmet ve iktidardaki burjuvazi sizlere açıkça toplanma, sınıf çıkarlarınızı açıkça savunma, ulusun eşit haklı üyeleri olma olanağı tanımıyor. Sizleri kaderinizi bile yüksek sesle konuşamayacağınız gizli çalışmaya itmiş bulunuyor. Sadece kültür konusunda bile olsa, her örgütünüzü, sınıf Teşkilâtlarınızı dağıtıyor, sizleri hunharca, vahşice sömürüyor. Size yalnız burjuvazinin çıkarları için ölme, açlıktan kırılma hakkı tanıyor, başka hak vermiyor, barışçı yoldan vermeyecektir de. Burjuvazinin vermediği haklarınızı Siz yalnız güçlerinizi örgütleyerek, yalnız birliğinizi sağlayarak ve sınıfsal bütünlüğünüzü kurarak elde edebilirsiniz.

Avrupa proletaryası büyük bir savaşım okulundan geçti, tüm güçlerini örgütleme ve sınıfsal çıkarlarını birliğini sağlayarak savunmada uzun bir yol aştı, bu uğurda çok işçi canını feda etti, bugün de ediyor ve sosyal devrimin tam zaferi sağlanıncaya kadar ileride de feda edecektir. Sanayi ülkelerinin proletaryası sınıfsal konumlarını cesaretle savunuyor. Onun karşısında tek bir ikilem var: Ya zafer ya ölüm.

Sizler ise günümüzde sınıf savaşı alanına henüz atılıyorsunuz. Güçleriniz dağınık ve Türk burjuvazisi için bir tehlike oluşturmuyor. Bugün ilk adımınızı atıyorsunuz. Bu adımı ikincisi izlemelidir ve yakın bir zamanda uluslararası proletaryanın saflarına genç, ama sınıfsal dayanışma harcıyla karılarak güçlenmiş devrimci bir örgüt, Türkiye İşçi Teşkilâtı katılacaktır.

Dünya devriminin ve kapitalist sistemi yok etme uğrundaki savaşımın kurmayı durumundaki Komünist Enternasyonal adına, devrimci işçilerin uluslararası dayanışma örgütü Kızıl Sendikalar Enternasyonali adına, aristokrasi otokrasisini ve kapitalist burjuvazinin diktasını yok eden Rusya proletaryası adına Siz değerli yoldaşları, işçileri selamlar, önünüzde duran görevlerin çözümünde Sizlere tam başarı dilerim.

Bugün saflarınızdakiler pek çok değil, yüzlercesiniz, ama yarın binlerce olacaksınız ve Türkiye işçi sınıfı sizin bayrağınız altında birleşecektir. Uluslararası proletarya büyük bir dikkatle sizi izliyor ve ortam gerektirdiğinde, savaşınızda yardımınıza koşacaktır. Bir bütünün, yani uluslararası proletaryanın bir parçası olduğunuzun bilincine varmış olmanız bile, savaşımda zaferi sağlayacak doğru yolda olduğunuzu göstermektedir."

[Ata yoldaşın raporu] (...) Mustafa Kemal Paşa'nın Millet Meclisi kürsüsünden Türk köylüsünü memleketin efendisi ilân etmesine karşın, bu sözler havada kaldı ve fakirleşen Türk köylüsüne bir şey verilmedi. Türk jandarması köylünün son koyununa da el koyan Türk jandarması iktidardaki burjuvazi adına haraç kesmeye, zorbalık yapmaya devam ediyor. Soyguncu vergi sistemi emekçilerin, özellikle batan küçük tarım işletmelerini, tarlalarını terk edip ücret peşinde koşmaya, tarım bölgelerinde ırgatlık etmeye giden köylülerin durumunu daha da zorlaştırıyor. Bu durum köy işletmelerinin tamamen çökmesine yol açıyor. İşçiler ülkenin savunması için canını, kanını ve emeğini vermesine karşın, TBMM hükûmeti onun örgütlerini kovuşturuyor, birlik Teşkilâtlarını dağıtıyor, yöneticilerini hapse tıkıyor, küstahlaşan burjuvazinin işçiyi sömürmesine arka çıkıyor. Şu ana kadar işçinin yarınları-

nı, kimi yaşamsal çıkarlarını biraz olsun teminat altına alacak, ona şu ya da bu ölçüde politik hak tanıyacak bir mevzuat yoktur. İşçilere karşı aldığı tutum bakımından TBMM hükûmeti günümüzde en gerici hükûmet durumundadır. Ülkenin ekonomik durumunu kurtarmak, mali bunalımı gidermek isteyen hükûmet Batı Avrupa burjuvazisiyle, yani Türk halkının kendi işletmelerini batması pahasına yıllarca kanını döktüğü aynı burjuvaziyle uzlaşmaya gidiyor. İçine emekçiler cumhuriyeti Sovyet Rusya'yı da alan bir Doğu ülkeleri federasyonuna yönelmek, Doğu halklarının ilerici müfrezesi haline gelmek yerine TBMM hükûmeti emperyalist generallerle masa başına oturup, özgürlüğü uğrunda savaşan Doğu halklarına karşı birlik kuruyor. Doğu yüzyıllar boyunca Avrupa burjuvazisinin sermayesini serbestçe sürebildiği bir alan, metropollerde kendi sermayesini geliştirme üssü durumundaydı. Art arda yeni yeni Doğu bölgelerini ele geçiren, giderek daha çok Doğu halkını esaret altına alan Avrupa burjuvazisi konumlarını güçlendiriyor, etkisini artırıyor, öz çıkarlarını koruyan işçi sınıfına karşı azgınca bir savaş yürütüyordu. Ama, bu çelişkilerin doğal sonuçlarıyla karşılaşan uluslararası kapitalistler, güçlerinin temelini oluşturan bu Doğu'da boynunu kırıyor, kendini tüketiyor. Son emperyalist savaş kapitalizmin yıkımının başlangıcı oluyor. Avrupa anakarasındaki kendi ülkelerinde savaşıma kendini kaptıran kapitalizm, Doğu halklarını kendi ekonomik gelişme yoluna bırakarak, bu halkların ulusal bağımsızlığını kazanmak, Batı emperyalizmine karşı savaşmak gerektiği bilincini biledi. Bir kapitalist devletler grubu neredeyse zafer kutlamaya geçeceği bir anda, emperyalist savaşın ikinci kısmı, yani Doğu halklarının bağımsızlık mücadelesi başladı. Ulusal kından kılıcı ilk çıkaran, ulusal kurtuluş bayrağını ilk yükselten Türk halkı oldu. Onu Batı sermayesinin sömürgeleştirdiği birçok Doğu halkı izledi. Sovyet Rusya Batı emperyalizmine karşı ayaklanan her Doğu halkından yana olacağını ilan ederek, direnen Türk halkına dostluk elini uzatan ilk devlet oldu. Sanki insanlık yeni bir çatışma evresine giriyordu: Bir yandan uluslararası proletarya uluslararası sermayeye karşı çetin bir mücadele veriyor, öte yandan Doğu'nun ezilen halkları ulusal çıkarlarını savunmak için emperyalizme karşı çıkıyor. Kurnaz Türk burjuvazisi, kimi hususları, en başta Sovyet Rusya'dan yardım gerekeceğini dikkate alarak, komünist rengine bürünmeye başladı ve hatta Rusya cumhuriyetine, sovyetleşmeye hazır olduğunu ilân etti. Ama bu yalnız kurnazca bir manevraydı. Çok kısa bir süre sonra Türk burjuvazisi yüzündeki komünist maskesini sıyırarak, sınıfsal özünü ortaya koydu. Yaptığı ilk iş, Halk İştirakiyun Fırkası'nı yok etmek, üyelerini hapsetmek ve katletmek, işçilerin meslek örgütlerini dağıtmak ve işçi sınıfına karşı alçakça kışkırtmalar oldu. İktidardaki burjuvazi, bunun yanı sıra, onlarca Doğu halkını ezen Fransız emperyalizmine ödün vermeye yöneldi. Bu ihanet yolunda daha da ileriye giden Türk burjuvazisi Fransa'nın Suriye üzerindeki mandasını tanıdı, Muhiddin Paşa'nın ağzından Suriye halkına seslenip Fransız dostlarına karşı ayaklanmamasını istedi. Şöyle ki, ulusal konumlarından uzaklaşmaya yönelen egemen çevreler daha o zaman yozlaşmaya başlamıştı. Türk burjuvazisinin İstanbul gericileriyle birleşme adına yalnız Suriye halkının değil, bütün Doğu halklarının çıkarlarına ihanet etmeye hazır olduğunu bugün iyice görüyoruz. Batılı emperyalistlerle anlaşmakla

bugünkü Türk hükûmeti, ayaklanan Doğu'nun öncüsü olma misyonundan kaçıyor. Ama o yalnız bu misyondan vazgeçmekle kalmayıp, oluşan koşulların dayatmasıyla, Doğu halklarının ulusal hareketinde gerici bir etmen olma durumuna düşüyor. Bugün Türk hükûmetinde gerici bir sultancı, Batıcı Rafet Paşa, İttihatçı parti söz sahibi olmaya başladığına göre, bizim hükûmet, ardındaki ulusal devrim köprülerini yıkıyor demektir. Bu sorumlu aşamada Türkiye emekçileri durumun önemini gözden kaçırmamalı, Türk ulusunun Doğu'nun ulusal davasına karşı provokasyona getirilmesine izin vermemeli. Türkiye emekçileri, Türkiye'nin Doğu halklarının bağımsızlığının celladı durumuna getirilmesini önlemek için elden geleni yapmalı, muzaffer uluslararası proletaryanın kalesi Sovyet Rusya ile birleşerek, tek düşmanı Batı emperyalizmine karşı iki kat daha etkin savaş vermelidir. Biz işçiler en ön saflarda olmalıyız ve bizim görevimiz şimdi sınıf örgütlerimizi kurarak, ulusal çıkarlarımız uğrunda, Batı emperyalizmine karşı savaşmaktır."

ATA yoldaşın raporuyla ilgili tartışmalara geçiliyor. Önce AHMET yoldaş söz aldı ve raporcunun iç ve dış politik durumu doğru değerlendirdiğini ve doğru sonuçlar çıkardığını belirterek, kendisinin Türkiye işçi sınıfının hangi savaş biçimlerini uygulaması gerektiğini bilmek istediğine işaret etti.

MUHİDDİN yoldaş, savaşta zaferin, yalnız bütün sınıfın dayanışmasınca sağlanabileceğini kaydetti ve "eğer aramızdan birine saldırıyorlarsa, hepimize saldırıyorlar demektir. Eğer bizler özveriyi göze alamıyorsak, yıkımımız kaçınılmazdır" dedi.

YAHYA yoldaş şöyle dedi: "Evet, biz emekçiyiz, bugün çıkardığımızı bugün yiyoruz ve ezilen bizleriz. Bu yüzden biz ezilenlerin kurtuluşu için her tür özveriye hazırız. Ama, yine de biz, eğer tehlikeye düşersek, yaşamımızın bir teminatı olup olmadığını, kimlerden destek bulacağımızı bilmek isterdik."

ZAMİR yoldaş, YAHYA yoldaşın sorusunu yanıtlarken, toplanan bu konferansın amacının, yaşamsal sınıf sorunlarını çözmek ve yolunu seçmek olduğunu anımsattı. "Sizler bu savaş yoluna, uluslararası proletaryanın örgütlü olmanın gücüne dayandığı, kuzey komşunuz Rusya'da işçilerin iktidarı ele geçirip proletarya diktatorası kurduğu bir ortamda atılıyorsunuz. Bundan birkaç yüz yıl önce Avrupa proletaryası sınıf savaşına atılırken, bu koşullar yoktu.

Avrupa proletaryası kanını işçi sınıfının kurtuluşu gibi kutsal bir amaç uğruna döktüğünü biliyordu. Gelecek ne kadar karanlık görünse de, o kişisel güvenliğinin olup olmadığını, bu iş için para alıp almayacağını aklına bile getirmeden ileriye doğru yürüyordu. Bu onun sınıf savaşıydı ve kafasında hiç böyle sorular dolaşmıyordu. Bu yüzden, YAHYA yoldaşın sorusu beni hayrete düşürüyor ve ben umut ederim ki, soruyu cidden sormamıştır. Önünüzde birleşme görevi vardır ve sizlere uluslararası proletarya yardım edecektir" dedi.

Raporla ilgili son konuşmasında ATA yoldaş, okuduğu rapordaki temel görüşlere kimsenin karşı çıkmadığını, konferansın bu görüşleri doğru bulduğunu ve sınıf örgütlerinin gerekliliğine destek verdiğini söyledi. "Böylece birinci işçi konferansı hemen sınıf savaşının gerekliliği yolunu seçti. Bunu kabul etmekle, artık yakın zamanda başarı ve zaferi sağlayacak aktif ve dayanışma içinde direnişlerin yürütüle-

ceğini umarım. ZAMİR yoldaş doğru konuştu: Şimdi arkamızda uluslararası proletarya var. Onun desteğiyle sınıfsal görevlerimizi yerine getireceğiz. Şimdi, Anadolu'nun iç ve dış durumuyla ilgili karar tasarısı önermeme izin verin (tasarı okunuyor ve kısa, temele inilmeyen tartışmalardan sonra, kabul ediliyor).

MEHMED yoldaş işçi hareketi tarihi hakkındaki raporu sundu:

"Değerli yoldaşlar, Türkiye'nin güney bölgesinde işçi birliği kurarken biz, işçi sınıfını Rusya'da tam zafere ulaştıran ve iktidarın işçilerin eline geçmesini sağlayan işçi sınıfının savaş tarihini, kısaca da olsa, bilmek durumundayız. Aynı zamanda bizler, yolumuzu seçip görevlerimizi belirleyebilmek için şimdiki toplumun yapısını da bilmek zorundayız.

İnsanlık toplumunun ilkel komünist normlardan özel mülkiyet normlarına geçtiği tarihin fazla ayrıntılı derinliklerine inmeyeceğiz. Bu çok uzun bir süreçti ve zamanı geldiğinde irdeleriz. Açık olan şudur: Sınıf savaşı, ezen ve ezilenlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Şunu belirtmeliyiz ki, işçi sınıfı kadrolarını eski zanaat biçimlerinden kurtulmaya başlayarak, daha 15-16. yüzyıllarda oluşturmaya koyulmuştur. O zamanlar ekonomi biçimleri kapitalist nitelik kazanmaya başlamış ve feodal devir olmasına, yani aile aristokrasisinin toprak mülkiyeti dönemi olmasına, üretimle ilgili her şeyin ayıp sayılmasına, bunun yalnız esirlerin ve yoksulların kaderi sayılmasına karşın sanayi işletmeleri kurulmaya, dolayısıyla işçi sınıfı oluşmaya başlamıştır. İlk dönemlerde işçi sınıfı son derece dağınık, sınıfsal birliğinden yoksundu. Ama, kapitalist ilişkiler geliştikçe, emekçiler üzerindeki sömürü ağırlaştıkça, işçiler kendilerini çıkarları bir, amaçları bir tek sınıfın üyeleri olduklarını o kadar daha iyi hisseder oldular.

İşçi örgütleri kapitalizme geçişten çok daha önce kurulmaya başlamıştır. Daha 12. ve 13. yüzyıllarda Almanya, Hollanda ve İngiltere'de dokuma işçilerinin, din kardeşlikleri örgütleri vardı. Bu işçi birlikleri daha o zamanlar ezenlerle, dünyevi ve dinsel prenslerle mücadele sloganları yükseltiyordu. Onların amacı, kimsenin horlanmadığı ve hakarete uğramadığı, tam eşitliğin hâkim olduğu, bütün tüketim maddelerinin komün esasında, ortak olduğu bir kardeşlik kurmaktı. İlginçtir ki, her yerde, bütün halkların ve tüm ulusların ezildiğini, dolayısıyla tüm ezilenlerin görevlerinin aynı, ortak olduğunu belirtmekle, bu örgütler daha o zamanlar enternasyonal nitelikteydi. Bu kardeşliklerin, elbette, hiçbiri sınıfsal nitelikte değildi. Bunlar, ezilen köylülerin ve ortaçağ şehirlerinin sömürülen işçi sınıfını kendi eylemlerinin yörüngesine çeken manastırlardaki komünist topluluklarıydı. Bu isyanların girişimcileri genellikle şehirli dokuma işçileriydi. Çünkü, uzun bir manifaktür döneminden geçen bu üretim alanı, sermayenin ilk evresinde özellikle hızlı bir gelişme göstermişti. Kimi ayaklanmalar, zamanın toplum düzeni için tehlikeliydi.

Örneğin, Çekoslovakya'daki Taborlular ayaklanması,[137] bunlardan biriydi. Taborlular komününü kuran isyancılar, 20 yıl ayakta kaldı. İç çekişmeler ve komünizmin önkoşulu olan büyük üretim yokluğu yüzünden, hareket vahşice bastırıldı.

137 Taborlular: Çekoslovakya'da yakın olduğunu düşündükleri "İsa'nın İkinci Gelişi"ni karşılamak için Tabor kentine yerleşen, önderleri Václav Koranda olan Jan Hus yandaşları. 1419'dan başlayarak Bohemya'da ideal toplumlarını kurmak için şiddet içeren yöntemlere onay vermişlerdir.

Ortaçağlarda ezilenlerin ilkelerini gerçekleştirme uğrunda yürüttükleri savaşlardan birçok parlak örnekler verilebilir. Onlar, dinde yolunu sapıtmış kişiler olarak alanlarda yakılıyor, isyancılar olarak asılıyor, işkence ediliyor, kol ve bacaklarından dörde parçalanıyorlardı. Ama bunların hiçbiri, onların dünyada eşitlik ve özgürlüğü gerçekleştirme denemelerinden vazgeçiremiyordu.

Büyük Fransız Devrimi insanlık toplumunun kapitalist gelişme temellerini attı. 14 Temmuz 1789 tarihinde Paris işçileri, burjuvaziyle birlikte, feodal aristokrasi düzeninin sembolü olan Bastil'i yıktı. Bu tarih, kuşkusuz ki, bir dönüşüm noktasıdır. Yeni üretim ilişkilerinin gelişmesi önündeki engeller devrildi. Feodal aristokrasi haklarını korumak için ne yaparsa yapsın, gücü yetersizdi ve politik alandaki egemenlik konumunu terk etmek zorundaydı. Üretimde manifaktür ve zanaat biçimlerini hızla yaşayan kapitalizm, bundan sonra son derece hızlı bir büyüme dönemine girdi. Buhar gücünün üretim alanında kullanılmaya başlanması, sanayide devrim yarattı ve metropol ülkeler hızla sanayileşmeye başladı. Öte yandan, topraksız köylüler ve iflas eden zanaatçılar fabrika ve işletmelerde çalışmaya yönelerek, işçi saflarının genişlemesini sağladı. Sermayenin işçileri organize bir biçimde sömürmesi, onların karşısına ortak hedefler koydu. Proleterler ne kadar daha çok çalışıyor, ücretleri ne kadar daha düşük oluyorsa, patronların kârlarının da o kadar büyük olacağını kapitalistler anlamaya başladı. Diğer yandan, işçiler korkunç zorluklar içindeydi. Çünkü, emek gücünü azami ölçüde kullanmasına karşın, bunun karşılığını alamıyor ya da aldığı para ne kendisinin ne de ailesinin maddi gereksinimlerini karşılamaya yetiyordu. İşçi, kapitalistin onun üzerinden çok büyük kârlar sağladığını daha iyi anladıkça, bu yeni ekonomik baskıdan kurtuluşunun işçi sınıfının birliğine, örgütlülüğüne ve dayanışmasına bağlı olduğunu da o kadar iyi kavrıyordu.

Daha 19. yüzyılın başlarında yalnız ekonomik istemlerle değil, aynı zamanda politik haklar uğrunda da çetin savaş yürüten büyük meslek örgütleri olduğunu görüyoruz. Örneğin, ünlü Çartist hareket birkaç on yıl boyunca İngiltere'yi telaşa sokmuştu.

Bu hareket parlamentoya milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmayı amaçlıyordu. Bu hareket aynı zamanda İngiliz işçilerinin gitgide daha da küstahlaşan İngiliz burjuvazisi tarafından boyuna kısıtlanan politik haklarını kazanma istemiyle bağlıydı. Kabul etmek gerekir ki, 1838 yılında başlayıp, yaklaşık olarak 1855-56 yıllarına kadar devam eden Çartist hareket döneminde İngiltere proletaryası devrimcilik tarihinin en parlak sayfalarını yazmıştır. İlkesel bir programının olmaması ve somut politik görevlerini belirlememesi, Çartist hareketi yıkıma götürdü. Çartizmin gelişme sürecinde, İngiliz işçi sınıfının iktidarı ele geçirebileceği ve proletarya diktatorası kurabileceği dönemler vardı. Bu proleter hareketin gücünü ve boyutlarını anlayabilmek için, harekete katılanların sayısına işaret etmek bile yeterlidir. O zamana kadar ve ondan sonra dünya yüz binlerce kişinin katıldığı miting ve gösteriler görmemiştir. Çartizm döneminde ise bu normal bir durumdu.

1848 yılında bütün Avrupa proletaryanın devrimci ayaklanmalarıyla sarsılıyor, ama burjuvazi bu ayaklanmaları bastırıyor ve kanlı zaferlerini kutluyor. Bu yenil-

giler proletaryayı çelikleştiriyor, ona bir şeyler öğretiyor ve politik savaş alanına yeni çıkan bu sınıfa deneyim kazandırıyor. Bu yenilgilerden sonra işçi sınıfı kendi sınıfsal örgütünün, sınıfsal partilerinin eksikliğini daha iyi hissediyor. Birbirleriyle bağlantısız ayrı ayrı başkaldırışlar pek sonuç vermiyor. Bütün bu direniş eylemleri birbirinden kopuktu, ezilenler sınıfının zaferinden sonra yarınlar için bir programı yoktu. Hareketin geçtiği yol şunu açıkça gösteriyor ki, burjuvazi karşısında ödün verilmemeli, verilemez.

Birbirini izleyen sayısız ütopik teoriler proletaryanın ayağına bukağı oluyor. Sermaye ile emeğin uzlaşabileceğine, burjuvazinin toplum yararına kendi öncelik ve kârlarından vazgeçeceğine ilişkin sözler, devrimci işçi hareketinin gelişmesini frenliyor.

Tomas MOR, Robert OVEN, FURİE, SEN-SİMON, kalburüstü isimlerden yalnız birkaçı. Ya, iç savaşsız, devrimci ayaklanma olmadan toplumu yeni baştan düzenlemenin, eşitsizliği yok etmenin olanaklı olduğunu ileri süren iyi ya da kötü niyetli, ikinci derece ütopistlerin sayısı neydi ve bugün nedir? Ama giderek bütün ülkelerin işçileri, bunların birer ütopik efsane olduğunu anladı. Üstelik, anlamakla kalmayıp, bu ütopik efsanenin bedelini sınıfının üyelerinin kanını akıtarak ödedi. Bir program gerekliydi, uluslararası işçi örgütüne gerek vardı, görevlerin sınırlarını açıkça belirlemek gerekiyordu. İşçi sınıfı 28 Eylül 1864'te Londra'da Uluslararası İşçi Derneği'ni kurarak, bu gereksinime yanıt verdi.

Bu ilk işçi enternasyonalinin ilhamcısı, teorisyeni ve ideologu, o zamanlar Londra'da oturan Alman politik mülteci KARL MARKS, işçi sınıfının öğretmenliğini yapan, kapitalist toplumun bütün hastalıklarını ortaya koyan, işçi sınıfına yolunu gösteren, bütün ülkelerin işçi sınıfının bilincine, zaferin geleceği ve yakında emekçilerin esaretin yükünü sırtından atacağı görüşünü telkin eden, sosyalist görüşlerin teorisini hazırlayan KARL MARKS idi.

Karl MARKS ve savaş arkadaşı ve dostu Fridrih ENGELS'in daha 1847'de kaleme aldığı Komünist Manifesti şu sözlerle son buluyor: "Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!" Bu sözler işçi sınıfının sloganı oldu ve bugün de böyledir.

Birinci Enternasyonal'in MARKS tarafından yazılan tüzüğünde şöyle deniyor:

"İşçi sınıfının kurtuluşunun bizzat işçi sınıfı yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiğini; işçi sınıfının kurtuluşu savaşımının sınıf öncelikleri ve tekeller konusundaki bir savaşım değil, eşit haklar ve yükümlülükler, sınıf egemenliğinin yok edilmesi için savaşım olduğunu;

İşçinin emek araçlarının, yani yaşam kaynaklarının sahiplerinin ekonomik boyunduruğu altına alınmasının, bütün biçimleriyle köleliğin – tüm toplumsal sefaletin, tüm ruhsal kokuşmanın ve siyasal bağımlılığın temelini meydana getirdiğini;

Dolayısıyla işçi sınıfının ekonomik kurtuluşunun başlıca son amaç olduğunu, her siyasal hareketin araç olarak bu amaca hizmet etmesi gerektiğini;

Bu hedefe yönelmiş tüm girişimlerin bugüne değin her ülkenin çeşitli emek dalları arasındaki birliğin eksikliğinden ve çeşitli ülkelerin işçi sınıfları arasında bir kardeşlik birliğinin olmayışından dolayı başarısızlıkla sonuçlandığını;

İşçi sınıfının kurtuluşunun ne yerel, ne de ulusal bir görev olmayıp, modern top-

lumun bulunduğu tüm ülkeleri kapsayan, çözümü de en ileri ülkelerin pratik ve teorik alanda birlikte eylem göstermesine bağlı olan toplumsal bir görev olduğunu;

Avrupa'nın en çok sanayileşmiş ülkelerinde işçi sınıfının bugünlerde yenilenen hareketinin, bir yandan yeni umutlar uyandırırken, öte yandan eski yanlışlara yeniden düşülmemesi konusunda dikkate değer bir uyarıda bulunduğunu ve henüz bağıntısız olan hareketlerin derhal bir araya getirilmesine zorladığı dikkate alarak;

Yukarıdaki nedenlerden dolayı, 28 Eylül 1864'te Londra'da St. Martin's Hall'de yapılan açık toplantıda oluşturulan komitenin aşağıda imzası bulunan üyeleri Uluslararası İşçi Derneği'nin kurulması için gerekli adımları atmışlardır.

Bu üyeler, bu uluslararası derneğin ve ona katılacak tüm derneklerin ve bireylerin gerçeği, adaleti ve ahlâklılığı birbirlerine ve tüm insanlara karşı ilişkilerinde, renk, inanç ve milliyet ayrımı gözetmeksizin kural olarak kabul ederler.

Bir insanın ve yurttaşın hem kendisi için, hem de görevini yapan herkes için haklarını istemeyi her insanın ödevi olarak görürler. Ödevsiz hak, haksız ödev olamaz."

Bu tüzük uluslararası proletarya için kutsal bir kılavuz oldu. İlk geçit aşılmış ve işçi kapitalizmle örgütlü savaşa girişmiş oldu. Ama, burjuvazi de uyumuyordu. Kapitalizm hızlı adımlarla ilerliyordu. Kapitalizmin manifaktür aşaması geride kaldı. Üretim araçlarının ve sermayenin gitgide daha az kişinin elinde toplanmasıyla kapitalizm tekelcilik evresine yükseldi. Belirli üretim yapan büyük kapitalistlerin, hammaddenin elde edilmesinden hazır fabrika ürününe kadar, bu üretimle ilgili bütün alanları ele geçirme hırsı, belirli bir ekonomi dalında tüm üretimin, hatta birkaç üretim alanının küçük bir zümrenin, bazen tek kişinin elinde toplanmasına yol açtı. Küçük ve orta boy sanayiciler, elbette, bu tekelcilerle rekabet edecek durumda değildi ve dolayısıyla, ya onların diktasına boyun eğip uzlaşıyor ya da tamamen batıncaya kadar direniyordu.

Böylece, birkaç yüz milyoner sermayedar sanayici, milyonlarca küçük, orta ve bazen büyük işletmeciyi emrine, hatta bazen esaretine almış durumdaydı.

Bütün bu hususlar ve işçi sınıfının örgütlerini kurup çıkarlarını korumak için savaşa girişmiş olması, kapitalistlerin önüne emekçilerin herhangi bir başarıya ulaşma olanaklarını ortadan kaldırmak için örgütlü savaş sorununu getirdi. Bu bakımdan, ölüm kalım savaşı başladı.

Kapitalist üretim sistemi olarak üretimdeki anarşinin dolaysız sonucunda sanayi alanında ortaya çıkan bir dizi sanayi bunalımı, en başta ezilen sınıfları vurduğu için, proletaryayı güçten düşürüyordu. Ama, 1871'de Paris işçilerinin iktidarı ele geçirmesi ve proletaryanın ilk Paris Komünü'nün ilân edilmesi, işçi sınıfının güçlü olduğunu, savaşa atılan, zafer kazanan ve yakın bir zamanda kapitalizmin bütün temellerini yıkacak ve yeni ekonomik ilişkiler düzenini getirecek toplumsal gücün işçi sınıfı olduğunu ortaya koydu. İlk proleter komün yalnız iki ay ayakta kalabildi. Burjuvazi daha ağır bastığı, proletarya ise deneysiz olduğu için, yıkıldı. Çembere alınan Paris'e girdikten sonra burjuvazinin uyguladığı vahşet, sözle anlatılamaz. Komünü savunanlar bir yana, kadın ve çocuklar bile hunharca katlediliyor-

du. Paris Komünü tarihçisi LİSSAGARE'nin[138] *açıkladığı verilere göre, 75.000 kişi öldürülmüş, işkenceden geçirilmiş ya da Afrika sömürgelerine sürülmüş. Paris'te işçi semtleri boşalmış. Yasal haklarını kullanmayı deneyen işçi sınıfına karşı burjuvazi işte bu muameleyi reva görüyordu.*

Paris Komünü'nden sonra ve sanayide bitmek bilmeyen bunalımlar dolayısıyla uluslararası proletarya güçlerini derleyip toplamak, ekonomik çıkarları uğrunda savaşmak ve kapitalist burjuvaziyi devirmek için uygun anı beklemek zorundaydı. İşçilerin uluslararası örgütünde, yani "derneğinde" ise bölünme yaşanıyordu. Çünkü, anarşist unsurlar değişik devrimci lâfazanlıkların ardına gizlenerek, bu uluslararası birliği bozmak istiyordu. İşçi sınıfı yeni bir patlamayı beklemeden, burjuvaziye karşı savaşıyor, 8 saatlik işgünü, ücret zammı, sosyal sigorta, örgütlenme ve sınıfsal örgütüne sahip olma haklarını savunuyordu.

Bu, uzun süren ve çetin bir savaştı. Bu savaş içinde işçi sınıfı çelikleşiyor, güçlerini düzenliyor, yeni politik savaşlara hazırlanıyordu. Şu olguyu da belirtmek gerekir ki, işçi sınıfının liderleri alt tabakalardan kopuyor, yavaş yavaş birer bürokrata dönüşüyor, çoğu zaman bütün sınıfın çıkarlarına ihanet ederek burjuvazinin aracı durumuna düşüyordu. Onlar, yani bu bürokratlar, sık sık ekonomik ve politik savaşta işçilerin çıkarlarını satıyordu. Bu gibi olaylara, özellikle sınıf çatışmasının sertleştiği günümüzde de rastlanıyor ve bu durum işçi savaşını frenleyici bir etken oluyor.

Avrupa'da ve Amerika'da hızla gelişmesi kapitalizmi öyle bir duruma getirdi ki, sermayenin gitgide daha az kişinin elinde toplanması sonucunda, bazen tek bir kapitalist yüz binlerce işçiye ve milyarlarca sermayeye hükmediyordu. Bu husus kapitalizmi sürüm piyasası ve hammadde kaynakları, nakit paralarını serbestçe kullanma alanları aramaya yöneltiyordu. Ama, sanayi bakımından daha erken gelişen devletler artık dünyayı paylaşmış olduğu, Alman sermayesi gelişme aşamasını hızla geçerek piyasa ve sömürge ihtiyacı duymaya başladığından, çok büyük bir çatışmanın, yani 1914'teki emperyalist savaşın eşiğine gelindi.

1914-1918 emperyalist savaşı doğrudan kapitalist sistemin bir sonucuydu ve bütün ülkelerde burjuvazi her türden demokratik sloganın ardına gizlenerek savaştaki payını saklamaya ne kadar çalışırsa çalışsın, işçi sınıfı savaşın burjuvazinin yararına olduğunu, işçiye bir şey vermeyeceğini, işçi sınıfının bu savaştan yalnız zararlı ve güç yitirmiş olarak çıkacağını biliyor, anlıyordu.

Uluslararası proletarya için bu trajik günlerde profesyonel bürokratlar, savaştan sonra proletaryaya grev, toplantı özgürlüğü hakkı verileceği, maddi yaşam düzeyinin yükseleceği iddiasıyla işçileri savaşa çekerek, tiksinti uyandırıcı bir rol oy-

138 Hippolyte Prosper Olivier Lissagaray (1838-1901), Fransız gazeteci. Bask kökenlidir. Ne I. Enternasyonal'e, ne de herhangi bir partiye üye oldu. Siyasi görüşleri, Blankicilikten, anarşistlerden ve dostu Amilcare Cipriani'den etkilenmiştir. Amerika'ya yaptığı bir gezinin ardından 1866'da Paris'e yerleşti ve bir tür Halk Üniversitesi kurdu. İmparatorluk rejimine karşı mücadeleye girdi ve 1868'de *l'Avenir/Gelecek* gazetesini yayımladı. Birçok kez mahkûm edildi. 18 Mart 1871 Paris komününe katıldı ve "kanlı hafta" boyunca barikatlarda savaştı. Komün'ün düşmesinin ardından önce Brüksel'e oradan İngiltere'ye sığındı. 1880 affından sonra Paris'e döndü ve mücadelesini *la Bataille/Savaş* gazetesiyle sürdürdü. Dalında bir klasik haline gelen *1871 Paris Komünü* kitabını 1876'da yayımladı; kitap hemen yasaklandı.

nadı. İşçi aristokrasisi işçi sınıfının devrimci önderliğini yapmaktan vazgeçerek, burjuva kampına geçmiş oldu.

Ama, işçiler hem savaşın amacını, hem de liderlerinin provokasyonunun içyüzünü anladı. Kendi çıkarları için emekçileri kanlarını akıtmaya zorlayan zalimlere karşı ilk darbeyi vuran Rus işçi ve köylüleri oldu. Onlar Çarlık rejimini devirdi, ama onun yerine iktidara burjuvazinin geldiğini, çalışan yığınlar üzerindeki baskıyı sürdürdüğünü, Rus halkını kapitalistlerin kârları uğrunda savaşa katılmaya zorladığını gören Rusya emekçileri Ekim 1917'de burjuvazinin iktidarını da yıkarak, işçi ve köylülerin ilk cumhuriyetini ilân etti.

İşçi sınıfı işte böyle uzun bir gelişme evresinden geçti. 12-13. yüzyıllarda ortaçağ vahşetiyle bastırılan köylü ve zanaatçı ayaklanmalarından proletaryanın Rusya cumhuriyetine ulaştı.

Bu yol uzundu, ağırdı, ama henüz bitmedi. Önümüzde daha nice mücadele ve sonuç alıcı kapışmalar var. Çarın ve kapitalizmin esaretini sırtından yalnız Rusya atabildi. Avrupa işçi sınıfının kararlı ve çetin mücadelesi bugün de devam ediyor. Sendikaları vasıtasıyla, işçi partileri vasıtasıyla uluslararası proletarya tam kurtuluşuna kavuşacak, kapitalizmi yok edecektir. İşçi sınıfının gücü örgütlülüğünde, birliğinde ve zafere yalnız kapitalist sistemi yok ederek ulaşabileceği bilincindedir.

İşçilerin kurtuluşu, onların kendi eseri olmalıdır. Öz çıkarları uğrunda bugün savaşmakta olan genç Türk proletaryası, yalnız birliği, yalnız dünya emekçileriyle dayanışması sayesinde zafere ulaşabileceğini iyi bilmelidir.

"Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!" ve "işçi sınıfının vatanı yoktur, çünkü o her yerde sömürülmektedir!" sloganları, Türkiye işçi sınıfının da sloganı olmalıdır.

İşçi hareketiyle ilgili rapor büyük bir dikkatle dinlendi ve tüm konferans tarafından tartışmasız dikkate alındı.

MEHMED yoldaş proletarya diktatorası ve Türkiye işçi sınıfının görevleriyle ilgili bir rapor sundu:

"Yoldaşlar, işçi sınıfının savaş tarihiyle ilgili raporda, sanayi ülkeleri proletaryasının geçtiği ağır ve karmaşık yol hakkında bilgi edindiniz.

İşçi sınıfı üretimin temelidir, ama maddi değerleri yaratmasına karşın, bunun karşılığını alamıyor. Ona yalnız besinsizlikten tamamen çökme, açlıktan ölme hakkı veriliyor.

Kapitalist sistemin temelinde eşitsizlik, birilerinin diğerlerini ezmesi, küçük düşürmesi, sömürü ve soygun kurumları yatıyor. Polisin, ordunun, ücretli memurlar kurumunun desteğiyle küçük bir zümre milyonlarca emekçiyi eziyor, onlara yalnız bir parça ekmeği ve nemli bodrumları uygun görürken, kendisi saraylardan değişik şenliklere kadar, yaşamın bütün zenginliklerinden yararlanıyor.

Kapitalizmin gelişmesi, sanayiin büyümesiyle, proletarya da nicel ve nitel bakımdan gelişip büyüyor. İflas eden küçük işletme sahiplerini ve geçimini sağlayabilmek için şehirlere yönelen fakir köylüleri saflarına alan işçi sınıfı, ağır baskı ve sömürüden kurtuluş yolu ararken, kendi örgütlerini de kuruyor. İlk aşamalardaki sırf atölye çapında oluşturulan birlikler şeklinden, dev sendika ve partilere dö-

nüşüyor. Bu örgütlerde yer alan milyonlarca üye birbirine, sınıfsal birliğiyle, burjuvaziye karşı sınıfsal öfkesiyle ve oluşan durumdan kurtuluş yolunun kapitalizmi yok etmekten ve yepyeni ekonomik temele dayanan bir toplum düzenini kurmaktan geçtiği bilinciyle bağlıydı.

Sosyalist toplumda bütün üretim araçları toplumun elinde olduğu için, bütün maddi değerler toplumun malı olduğu için, toplum zengin ve fakirlerin olmayacağı, ezen ve ezilenlerin olmayacağı bir evreye ulaşacağı için proletarya sınıfları yok etmeyi, bir görev olarak belirliyor. İşçi sınıfı ilkelerini gerçekleştirmek, kapitalizmi yok etmek için savaşıma atılıyor. Bu savaş bölünmüşlük içinde, tek tek yürütülemez. Çünkü bu yenilgiye götürür ve bunu sırtında hisseden işçiler kendi klasik örgütlerine üye oluyor, onları sınıf savaşının organları haline getiriyor. Proletarya böyle büyüyüp güçlendi. Kapitalizmin gelişmesi sömürenler ile sömürülenler arasındaki uçurumu daha derinleştirdi ve sınıf savaşı sertleşti. Bu savaş her gün grev ve gösterilerle, toplantı, miting ve silahlı ayaklanmalarla sürüyor, her tarafta ön plana çıkıyor ve insanlık iç barışta bunalım dönemine giriyor. İşçiler için slogan, iktidarı ele geçirmek oldu. Toplumun sosyalizme doğru gelişmesinde bir geçiş dönemi olarak, proletarya diktatörlüğü oldu.

Profesyonel bürokrasi ve burjuvazinin ajanları sınıf savaşının sertleşmesini önlemek, her türden milliyetçi sloganlarla proletaryanın beynini yıkamak için elden geleni yapıyordu. Sınıf örgütlerine silahlı baskınlardan ufak tefek ödünlerle proletaryayı kandırma denemelerine kadar, her çareye başvuruluyordu.

Londra uluslararası işçi derneğinin dağılmasından birkaç yıl sonra kurulan 2'nci enternasyonal işçi birliği, provokatif eğilimler ve profesyonel parti liderleriyle doluydu. Geniş işçi yığınlarının güvenini yitiren bu liderler, her köşe başında uluslararası proletaryanın çıkarlarını beş kuruşa satıyordu. Proletaryanın vatanı yoktur, o her yerde, her ülkede aynı ölçüde eziliyor. Proletaryanın tek düşmanı var ki, o da uluslararası burjuvazidir ve bütün bunlara karşın, söz konusu alçaklar tarafından yönetilen ikinci işçi enternasyonali, 1914'de başlayan emperyalist savaşa onay verdi. Bu profesyonel provokatörler tek tek her ülkede işçi sınıfını milli burjuvaziyi desteklemesi ve kapitalistlerin insan değirmeninde kanını akıtması için kandırmaya çalışıyordu. Oysa, savaş kapitalist sistemin bir sonucu olarak patlak verdi, sınıfsal nefreti daha da biledi ve ilk günlerin sarhoşluğuna karşın proletarya kimin yanında olması gerektiğini ve görevlerinin ne olduğunu tez anladı.

Rusya'da, Rus işçi sınıfı ve köylüleri, Şubat 1917'de yüzyıllarca süren ve yüzyıllarca işçi ve köylü yığınları ayaklar altında tutan çürümüş Çarlık düzeninin temellerini yıktı. Ama, iktidar Rus burjuvazisinin ve "sosyalist enternasyonalin" uzlaşmacı önderlerinin eline geçti. Açgözlü burjuvazi ile işçi sınıfından provokatörlerden oluşan koalisyon, savaş sloganını vurguluyordu, ama bu slogan ne işçi sınıfının, ne de fakir köylülerin kabul edebileceği bir slogan değildi. Onlar bu savaşta kanını kimin çıkarı uğrunda akıtmak zorunda kalacağını, Alman işçi ve köylülerinin düşman olmadığını, Boğazlar Rusya burjuvazisinin önderi MİLYUKOV'a[139]

139 Pavel Nikolayeviç Milyukov (1859-1943), Rus tarihçi ve siyaset adamı. Moskova Üniversitesi'nde tarih profesörlüğü yaptı. 3. ve 4. Duma'da temsilci seçildi. Kadet partisinin örgütçü-

gerekli olsa da, kendileri için bunun yalnız yeni bir sömürü ve zorbalık kapanı olduğunu anlıyordu.

Burjuvazinin ve satılmış önderlerin çirkin iktidarı sekiz ay sürdü ve aynı yılın 25 Ekim günü sınıfının komünist partisinin yönetiminde Rusya işçileri proletarya diktatörlüğünü ilân etti. Kardeşlerimiz, burjuvaziye karşı yalnız iktidarı ele alarak, kapitalist sistemi yok ederek ve yeni ekonomik düzene geçerek savaşılabileceğini anladı. Onlar yalnız kendilerini ezenlere karşı değil, aynı zamanda tüm kapitalist dünyaya karşı ayaklanmıştı.

"Kahrolsun burjuvazi!", "Kahrolsun zulmedenler!", "Yaşasın emekçilerin diktatorası!", "Yaşasın tüm ezilen sınıfların ve ezilen halkların kurtuluşu!" Rusya proletaryası bu sloganlarla yürüdü, bugün de yürüyor. Uluslararası proletarya kapitalist sistemden kurtuluşu için yürüttüğü savaşta Rusya işçi ve köylülerinin oynadığı rolü anladığı gibi, birkaç yıl sonra bütün ezilen Doğu da Batı emperyalizminin zulmüne karşı ayaklanan Türk ulusunun kendisi için oynamakta olduğu rolü anladı.

Uluslararası proletarya savaşın sarhoşluğundan uyanmaya ve provokasyoncu önderlerinin etkisinden kurtulmaya başladı.

İktidarın işçiler tarafından ele geçirilmesi sloganı, dünya sosyalist devriminin kalesi Sovyet Rusya'ya yardım sloganı, bütün dünya emekçilerinin sloganı oldu.

On milyonlarca işçinin katıldığı birbirini izleyen grevler, Batılı proletaryanın silahlı ayaklanmaları, sınıf savaşının sertleşmesinin ve Rusya'da işçilerin iktidarı ele geçirmesinin yol açtığı sonuçlardan birkaçı oldu.

Sanayi ülkelerinde işçi sınıfının iktidarı ele geçirmekten ve sosyalist düzene geçmekten başka bir çıkar yolu yoktur. Uzlaşmacılar ve burjuva uşakları ise işçi yığınlarını zora başvurarak sosyalizasyona gitmemeye çağırıyor.

İnsanlığın önünde şimdi yalnız iki yol var: Ya burjuva diktatörlüğü ve sınıfsal eşitsizlik, zorbalık, sömürü ve çelişkilerin sertleşmesi, ya da bütün sınıfsal ayrışmaları yok etmenin, özlenen "eşitlik, kardeşlik, özgürlük" sloganını gerçekleştirmenin yolunu açacak topluma geçiş evresi olarak, proletarya diktatörlüğü.

Başkaca bir yol yoktur ve olamaz.

Devamla, Türkiye işçi sınıfının durumuna değinerek, sanayi ülkelerindekinden çok farklı olarak oluşan yeni ortama dikkati çekmeliyiz. Orada birbirine karşı savaşan silahlı, güçlü iki sınıf görüyoruz. Burada ise ulusal sanayiin ve ilgili kurumların yaratılmasına henüz başlandığını, işçi sınıfının zayıf ve önemli bir azınlık durumunda olduğunu görüyoruz. Bunun temelinde birçok tarihsel ve etnik sebep yatmaktadır.

Emperyalist savaş Türkiye'yi ülkede bozguncu kapitülasyon rejimini uygulayan kapitalist ülkelerin himayesinden kurtararak, Türkiye'deki durumu önemli ölçüde değiştirdi. Türkiye halkın gereksinimlerini karşılayabilmek için ulusal üretimini fabrikalar boyutunda örgütlemek zorunda kaldı. Ulusal üretimin artmasıyla, elbet-

---

sü olarak Şubat 1917 Devrimi'nden sonra kurulan Prens Lvov başkanlığındaki Geçici Hükûmet'te Mart-Mayıs 1917 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı görevini yürüttü. Ağustos 1917'de Kornilov'dan yana tutum aldı. 1918-19 yıllarında Bolşeviklere karşı Beyaz Ordu destekçisi olarak mücadele ettikten sonra Paris'e göç etti.

te, Türk proletaryası da önemli ölçüde büyüdü. Tarımdaki bunalım sonucunda köylülerin fakirleşmesi ve ablukanın, savaşın sonucu olarak esnaf ve zanaatçıların fakirleşip iflaslara yuvarlanması, işsizlerin, ucuz işgücünün, emeğini neredeyse yok pahasına satanların sayısında büyük artışa yol açtı.

İşçi sınıfı böyle oluştu ve son birkaç yılda sayısı, İstanbul hariç, elli bin kişiye ulaştı.

Şunu belirtmek gerekir ki, işçi sınıfının ilk varlık yılları son derecede ağır yıllardı. İşçi sınıfının durumu her yerde çok kötü olsa da, Türkiye'de durum, en basit bir iş kanununun bile bulunmaması, işçilerin çıkarlarını örgütlü bir şekilde savunacak hiçbir sınıf örgütünün olmaması nedeniyle, çok daha ağırdı. Sanayileşmiş ülkelerde işçi sınıfı uzun yıllar süren savaşım sonucunda birçok ekonomik ve sosyal hak kazandı. Burada ise böyle bir olay kesinlikle gözlenmiyor. Burada işçiler, tamamen keyfi olarak kendilerini ezen, sömüren, yoksun bırakan patronunun, sözün tam anlamıyla, kölesi durumunda. Eğer işçi patronun biraz olsun hoşuna gitmiyorsa, bir gün bile tutulmadan tazminatsız, sokağa atılıyor. Eğer işçi iş başında sakatlandıysa, bacağını ya da kolunu makineye kaptırdıysa, patron sebep olduğu sakatlığın sorumluluğunu yükümlenmek şöyle dursun, onun da işine son veriyor.

Hiçbir mahkeme, hiçbir hükümet makamı sakatlanan işçinin haklarını savunmuyor, işçi kaderine terk ediliyor.

Türkiye'de emeğin değerini ve ücretleri belirleyen, işgününün süresini ayarlayan hiçbir düzenleme yoktur. Patron istediği şekilde ücretleri düşürüyor ya da artırıyor, mesai saatlerini keyfine göre uzatıyor ya da kısaltıyor.

Türkiye'de işçiler haklı olarak, iş günlerinin gün doğumundan gün batımına kadar sürdüğünü söylüyor. Çocuklar ve kadınlar da, yetişkin erkekler kadar çalışıyor. 5-6 yaşında çocukların bile güçlü kuvvetli erkekler gibi acımasızca sömürüldüğünü görebilirsiniz. Gebeliğinin son ayında bile dokuma tezgâhında çalışmaya devam eden ve bazen çalıştığı tezgâhın başında patronun aynı şekilde sömüreceği çocuğunu dünyaya getirdiğini görebileceksiniz. Patron, kadının doğumdan sonra biraz kendine gelmesine yardım etmek şöyle dursun, daha aynı gün onu sokağa atarak, geçim olanağını yok ediyor.

Kan ter içinde son gücünü kullanıp günde 15-20 kuruş kazanmak, böylece geçimini sağlamak için cehennem acıları yaşayan yaşlı kadınları görebilirsiniz.

Bütün bunlar, Türkiye'de işçi sınıfının içler acısı durumunu anlatıyor. Bu duruma, onun yarı aç halini, yok denecek kadar düşük ücret aldığını da eklersek, Türkiye işçi sınıfının gerçek durumunu açıkça anlamış oluruz. 1919 ulusal devrimi, savaşı kazanan Avrupalı sömürgecilerin Türk halkına uyguladığı soygun ve zorbalığa karşı Türk halkının ve işçi sınıfının özverili mücadelesinin bir sonucu oldu. İçinde bulunduğu son derecede ağır duruma karşın işçi sınıfı, Türk halkının çıkarlarını dikkate alarak, iktidardaki burjuvaziden herhangi bir talepte bulunmadı. Karşısında bağımsızlığı kazanma görevi vardı ve amaç uğrunda, kendi içler acısı, yarı aç duruma karşın, oğullarını ulus adına feda ediyordu.

Ama, bütün bunlara karşın Türk burjuvazisi ve gerici generaller güruhu, ulusal devrim yıllarında Türkiye emekçilerinin durumunu iyileştirmek şöyle dursun, da-

ha da ağırlaştırdı ki, proletarya buna artık tahammül etmemeli, susmamalı. Şimdi bizler ulusal burjuvaziye karşı yiğitçe savaşa atılmalı, uyguladığı zorbalığın ve yol açtığı sakatlıkların hesabını sormalıyız.

Sınıfımızın güçlerini toplamalı, sınıfsal örgütlerimizi kurmalı, ortak çabalarımızla burjuvaziyi emekçilerin çıkarlarını dikkate almaya, utanç verici zorbalık rejimine son vermeye zorlamalıyız. Sınıfsal çıkarlarımızın gerçekleştirilmesini, ekonomik durumumuzun iyileştirilmesini ve politik haklarımızın sağlanmasını, ancak bu yolla temin edebiliriz.

Bunun başka bir yolu yoktur ve olamaz. Bizler bu uğurdaki savaşa, ilk emekçi cumhuriyetini, Sovyet Rusya'yı yaratan uluslararası proletaryanın güçlü desteğine dayanarak atılıyoruz.

Bizler, bu yolun doğruluğuna inanarak, uluslararası proletaryanın desteğine dayanarak başarılı olacağız. Çünkü, tarihin mantığı budur."

MEHMED yoldaşın raporuyla ilgili tartışmalara birkaç yoldaş katıldı. Bunlardan AHMET yoldaş, işçilerin amacının iktidarı almak olduğunu belirtti, bunun bizim için de gerekli olup olmadığını, bizlerin de kendi hükûmetimize karşı savaşmamız gerekli mi, şeklinde konuştu.

YAHYA yoldaş, bu savaşı Batı'daki işçiler yürütsün, ama biz burada böyle bir savaş yürütmeyiz, dedi.

MEHMED yoldaş, bu sorunun bugün gündemde olmadığını, ama her işçi sınıfının nihai amacının iktidarı ele geçirmek olduğunu belirterek, yoldaşlara kısaca yanıt verdi.

ZAMİR yoldaş şöyle dedi: "Karşınıza ulusun bağımsızlığı sorunu konulduğunda, sizler gittiniz ve kanınızı döktünüz, ulusal burjuvazinin çıkarları için kendinizi feda etmeye zorladıklarında, sizler bunun karşılığında ne alacağınızı sormadan, kendinizi feda ettiniz. Siz burjuvazinizin ekonomik ve politik kölelerisiniz. Dünya işçileri kendi yollarını, iktidarı almayı nihai hedef olarak seçerek aştı. Yürüttükleri savaş süresince onlar, bu amacı gerçekleştirmeden kendilerini sermayenin köleliğinden hiçbir zaman kurtaramayacaklarını ve bu amaca yalnız örgütlü ortak savaşımla ulaşabileceklerini anladı. Eğer Türkiye işçi sınıfı savaşım gereğini kavradıysa, hiçbir ikircime düşmemelidir. Şimdi sizlerin önünde iktidarı alma sorunu durmuyor, çünkü zayıfsınız ve azsınız. Ama, belirli bir süre sonra bu sorun tüm ciddiyetiyle karşınıza dikilecek. Eğer birleşmiş değilseniz, çok kan kaybedeceksiniz. Tek sınıfsal vücut olarak birliğinizi kurarsanız, galip geleceksiniz".

MEHMED yoldaşın önerdiği Türkiye işçi sınıfının görevleriyle ilgili karar tasarısı tartışmasız kabul edildi ve uluslararası proletaryaya bir çağrı yayınlanma kararı alındı.

Kabul edilen karar tasarısıyla ilgili olarak ZAMİR yoldaş bu kararın Türkiye işçi sınıfının gelişmesinde ciddi ve önemli bir dönemi simgelediğini kaydederek, şunları söyledi: "Böylelikle sizler bu konferansta sınıfsal bölünmüşlüğün eşiğini aşarak, örgütlü savaşıma geçtiniz. Sendikalar tarikat değil, tüm işçi sınıfını kapsayan yığınsal örgütlerdir ve onlar amaçlarına yalnız açık çalışırsa ulaşabilir.

Kuracak olduğunuz geçici büro, hükûmetin kendisini tanıması için çalışmalı-

dır ve sizlerle, Kilikya işçileriyle birlikte, işçilerin insanca yaşam hakkını savunmalıdır.

Sınıfsal birliklerinizin güçlenmesini kendiniz sağlamak, bütün emekçilerin sendikal örgütlere üye olması için kapsamlı ajitasyon çalışması yürütmek zorundasınız.

Türkiye işçi sınıfı savaşımını tek tek değil, örgütlü olarak yürütmekte kararlıdır. Aranızda gördüğüm dayanışma ve kararlılık dolayısıyla sizleri kutlamak ister, belirlenen görevleri yerine getirme yönünde başarılar sağlayacağınızı umut ederim."

15 dakikalık ara veriliyor.

Aradan sonra ATA yoldaş sözü alıyor ve divan heyeti adına, Kilikya fabrika ve işletmelerinin delegeleri arasından 5 asıl ve 2 aday üyeden oluşacak geçici büro seçilmesini öneriyor.

Şu yoldaşlar seçiliyor: MEHMED, ATA, BEKİR, ABDURRAHMAN ve MUSTAFA; adaylar: SABRİ ve hamal TAİB.

Tertip komisyonunun geçici büro için hazırladığı talimatname oybirliğiyle kabul ediliyor (talimatname ektedir).

Profintern'e katılma konusunda BEKİR yoldaş söz alıyor:

"Yoldaşlar, bugün bizler sendika hareketinin çağımızdaki şekillerinin tarihiyle ilgili sorunlara değindik. Biz ayrıca, Türkiye işçi sınıfının hangi yoldan yürüyeceği sorununa da değindik. Biz şunu açıkça anladık ki, Türkiye işçi sınıfı kendi istemlerini ancak sınıfın bütünsel iradesiyle bütünleşirse gerçekleştirebilir, başarılı olabilir.

İşçi sınıfının tarihine baktığımızda, yalnız emekçi yığınlar dayanışma içindeyse, savaş yürütülüyorsa ve mesleki disiplin varsa başarı sağlanabileceğini görüyoruz. Savaşa tek tek erler olarak değil, işçi alayları, işçi tümenleri halinde girmeliyiz ki, başarılı olabilelim.

Proletaryanın vatanı yoktur. Bu bir emekçi sloganıdır. Bizler her yerde sömürülüyoruz, düşmanımız her yerde aynıdır, yani burjuvazidir. Bu yüzden bütün ülkelerden proleterlerle kardeşçe birlik içinde olmalıyız.

Nerede olursanız olunuz, sizi her yerde işçi olarak sömüreceklerdir, sizi her yerde ezeceklerdir.

Proletaryanın uluslararası örgütü, kızıl sendikalar enternasyonalidir.

Her ülkenin işçi sınıfı, burjuvaziye karşı savaşarak, kendi amaçları için direnerek, bu kardeşlik içindeki yerini alıyor.

Biz Türkiye işçileri bu örgüte girmeli, onun yardımıyla amaç olarak önümüze koyduğumuz savaşım sorunlarını çözmeliyiz. Bütün ülkelerin işçi sınıfı bizi kendi birliklerinde sevinçle karşılayacak ve biz ortak çabalarla emperyalizmin zincirlerini kıracak, insanlığı esaretten kurtaracağız."

Konferans oybirliğiyle Profintern'e katılma ve dünya proletaryasının bu kurmayına bir selamlama mesajı gönderme kararı aldı.

Konferans daha sonra, konferansa kendi heyetini gönderen hamalların açıklamasını dinledi.

İşverenlerin kendilerine karşı tutumu konusunda çözüm bulmak için buraya gel-

diklerini söyleyen heyet temsilcisi hamal yoldaş, şöyle devam etti: "Çoğumuz yaklaşık 30 yıldır burada çalışıyoruz. Vergiler bizim sırtımızda ve biz dürüstçe vergilerimizi ödüyoruz, günde 12 saat durmadan çalışıyoruz, ama müdüriyetten kötek, dayak ve alaydan başka bir şey görmüyoruz. Onlar artık çizmeyi aştı. Kurmakta olduğumuz hamal örgütünden korkan patronlar 30 işçiyi Adana'ya sürdü, tek kuruş ödemeden bizi sokağa attı. Yoldaşlar, sizleri bizim çıkarlarımızı savunmaya çağırıyoruz."

ZAMİR yoldaş konferansa katılanlara şu sözlerle seslendi:

"Biz burada oturup, hangi yolu seçeceğimizi belirlerken, hemen şurada, burnumuzun dibinde, bizlerden pratik eylemlere, kararlılıkla harekete geçmemizi gerektiren olaylar oluyor. Hamal yoldaşlar bizlerden yardım istiyor. Onların çıkarlarını savunmak için kim ortaya atılacak?

Burjuvaziye arka çıkan hükûmet mi, yoksa yaşamsal sınıf sorunlarını çözmek için buraya toplanan bizler mi? Hükûmet Türkiye işçilerini sömürüp ezen aynı burjuvalardan, aynı paşalardan oluşmuyor mu? Onlar cefakâr proleterlere yardım etmez. Bu iş size düşüyor. Sokağa atılan proleterleri desteklemek sizin göreviniz. Hamal yoldaşlar tek başına çıkarlarını savunacak durumda değil ve bu yüzden buraya gelip size işverenin diktiği alçakça engelleri yalnız ortak çabalarla, tüm işçi sınıfıyla birlikte yıkabileceğinizi söylüyor.

Yoldaşlar, sizler ortak dayanışma eylemi gereğiyle yüz yüze geliyorsunuz ve ben ilk aşamada, gemi azıya alan burjuvazinin çıkışını protesto etmeyi öneriyorum. Türkiye işçi örgütlerine hemen bir çağrıyla seslenip, ağır zarar gören işçilere yardım etmelerini rica etmeliyiz.

Türkiye Sendikaları Merkez Bürosu'nun ve onunla omuz omuza giden Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin bu çağrıya kulak vereceklerine ve yardıma koşacaklarına inanıyorum. Böyle bir etkinlik Türkiye işçi sınıfı içinde dayanışmanın canlı tutulduğunu kanıtlayacaktır. Bugün hamal yoldaşların çıkarlarını savunmakla işçi sınıfı, aynı zamanda kendi çıkarlarını da savunmuş olacaktır. Çünkü, bu yoldaşların başına gelenin, yarın kendi başına gelmeyeceğinin garantisi yoktur. Burjuvazi tamamen küstahlaşıyor ve ona karşı koymak gerekiyor."

MUHİDDİN yoldaş mevcut ortam ve şartların, bugün bu konuda açıkça harekete geçilmesine elverişli olmadığını, bu yüzden söz konusu materyali basında yayınlamakla yetinmek gerektiğini belirtti.

İSMAİL yoldaş ZAMİR yoldaşın önerisinin çözüm için geçici büronun önüne konmasını ve bu maddelerin geçekleştirilmesinin geçici büroya bir savaş görevi olarak verilmesini teklif etti. Ayrıca, hamalların durumunun Merkez Büro'ya ayrıntılarıyla bildirilmesini ve onlardan yardım istenmesini önerdi.

Konferans İSMAİL yoldaşın önerisini oybirliğiyle kabul etti.

Yaptığı açıklamaya ek olarak hamal TAİB, bundan bir süre önce bir indirme işi sırasında vinç zincirinin koparak hamal ÖMER'in bacağını kopardığını söyledi. Üç ay revirde yatan ÖMER'in iş bulamadığını, şirketin kendisine hiçbir yardımda bulunmadığını kaydederek, "ÖMER şimdi açlıktan ölme tehlikesiyle yüz yüze. ÖMER'in bu durumuna düşebilecek olanlar bizde hiç de az değil" dedi.

ATA yoldaş konferans gündeminin sona erdiğini bildirdi ve yoldaşlardan konferans kararları konusunda söz almalarını rica etti:

AHMED yoldaş sözü alıp şunları söyledi:

"Şu ana kadar işçi konusunda konuşmadım. Avrupa'da yaşamayı deneyen işçi, Türkiye koşullarında yaşamayı kabul edemez. Avrupa işçisi uzun bir savaşım yolu geçmiş ve haklarını nasıl savunacağını, amaçlarına nasıl ulaşacağını biliyor. İşçi olarak bir süre Almanya'da kalmış biri olarak sizlere şunu söyleyebilirim ki, değerli yoldaşlar, Avrupa işçileri bizi çok, ama çok geride bırakmıştır. Onların orada iş günü 8 saattir, onların orada bütün işçilerin haklarını savunan sendikaları vardır, onlar orada kendilerine belirli hukuksal haklar sağlayan iş kanunları kazanmıştır. Avrupa işçileri ayrıca kendi çıkarlarını savunmak söz konusu olduğu zaman, son derece kararlı hareket etmektedir.

Bütün bunlar bize örnek olmalı ve bizler kesin kararlılıkla ve kendi gücümüze inanarak, amaçlarımızı gerçekleştirmeye çalışmalıyız.

Eğer yoldaşlarımız arasında soruna bu tür bir yaklaşımı kabul etmeyen varsa, bunu hemen burada söylemelidir. Bugünkü konferansın kararlarına karşı olan var mı?"

Konferansa katılanların hepsi birden yüksek sesle cevap veriyor: "Hepimiz razıyız!"

Sonunda ZAMİR yoldaş sözü aldı ve şunları söyledi:

"Bebek ilk adımını attığında, annesi heyecan fırtınası yaşar. Türkiye işçi sınıfı bugün ilk adımını attı, bu uluslararası proletaryada çok büyük sevinç ve heyecan uyandıracaktır. Bugün siz çıkarlarınızı savunmak için savaşmak gerektiğini belirttiniz. Bugün siz bütün proletaryanın kendi sendikalarında birleşmesi gerektiğini söylediniz. Batı proletaryası bu yolu bundan birkaç yüz yıl önce seçmiş ve bugüne kadar çok büyük kurbanlar vermiş ve kanını akıtmıştır. MEHMED yoldaş raporunda, yalnız Paris Komünü'nü bastırırken azgınlaşan burjuvazinin 75 bin işçiyi öldürdüğünü söyledi. Uluslararası proletarya kanını şahsi çıkarlar için değil, bütün işçi sınıfının çıkarları uğrunda döktü. Birkaç yüz yıl önce Batı işçileri hakları uğrunda savaşa atılırken, yardımına yetişecek bir güç yoktu ve bu yüzden yalnız kendi gücüne güvenebilirdi. Siz bugün tamamen farklı durumdasınız. Ardınızda güçlü Batı proletaryası var. Ardınızda ekonomik ve politik iktidarı ele geçiren Sovyet Rusya proletaryası var. Bugün değilse yarın, Avrupa proletaryası burjuvazinin iktidarını yıkacak, sınıfların öncülüğünü yok edecek ve yepyeni ekonomik ilişkiler kuracak ve Türkiye işçi sınıfı yakın bir gelecekte bu mutlu günün sonuçlarından yararlanacak. Amaçlarına ulaşmak ve iktidarı ele geçirmek için Türkiye proletaryası güçlerini örgütleme yönünde uzun bir yol geçecek. Ve biz inanıyoruz ki, bu yönde elden geleni yapacak ve hiçbir özveriden ve hiçbir engeli aşmaktan kaçınmayacaktır. Uluslararası proletaryanın Türkiye'deki işçi örgütlerine yardımı temin edilmiştir. Kızıl Sendikalar Enternasyonali Türkiye emekçilerinin savaşını desteklemek için elden gelen her şeyi yapacaktır.

İzin verirseniz, yakın bir zamanda Kilikya ve tüm Türkiye işçi örgütlerinin birinci konferansını görmeyi ümit ettiğimi ifade edeyim.

Sizlerin bugün oluşturduğunuz Geçici Büro, yakında bu dilekleri yerine getirmek durumunda olacaktır".

Konferans başkanı ATA yoldaş, konferansın sona erdiğini ilân etti.

Konferans 7 Ekim günü, saat 3'te sona erdi.

Kilikya fabrika ve işletmeleri temsilcilerinin
I'inci Konferansı'nda kabul edilen karar, çağrı ve açıklamalar

Türkiye'nin iç ve uluslararası durumuyla ilgili karar

Ülkenin iç ve dış durumu hakkındaki raporu dinleyip tartışan Kilikya Fabrika ve İşletme Temsilcileri I'inci Konferansı şunları tespit etmiştir:

1/ 14 yıldır ülkenin içinde bulunduğu aralıksız savaş durumu, kapitülasyon rejiminde zaten acımasızca sömürülen Türkiye ekonomisi üzerinde yıkıcı etki yaptı.

2/ Bunun sonucunda, Türkiye ekonomisinin temelini oluşturan tarım son zamanlarda tam yıkım içinde ve üretici güçler, özellikle Fransızlar tarafından tamamen altüst halde bırakılan Kilikya'da, son derece ağır durumda bulunmaktadır. Bu güzel ve zengin bölgenin köylüleri bugüne kadar hâlâ önceki refahına ulaşamamakta, bölgenin tamamı ise Batılı uygarlaştırıcıların idaresinin bir sonucu olarak, ekonomik bunalımdan yıllar boyunca kurtulamayacaktır. Köylülerden toplanan vergilerin dengesiz dağılımı ve uygulanan özel kesenek sisteminin yanı sıra bütün bunlar köylülerin durumunu ağırlaştırmakta ve buna bağlı olarak tarım gitgide daha çok çökmektedir. Köylüler her yerde tarlalarını bırakıp büyük çiftlik sahiplerine çalışmaya gitmekte, köy burjuvazisinin en kaba yöntemlerle sömürdüğü ırgatlar haline gelmektedir.

3/ Zaten küçük olan ulusal sanayide üretimin düşmesi, sömürünün yoğunlaşmasına ve ücretlerin azaltılmasına yol açarak (işçilerin günde en çok 40-50 kuruş ücret aldığı bölgeler var), işçi sınıfının durumunu son derece ağırlaştırmaktadır. Bu durumun yanı sıra, işçi örgütlerine karşı uygulanan gerici politika, işçilere sınıfsal birliklerini kurma olanağı verilmemesi, onların toplumun dışına itilmesi ve politik haklarından mahrum bırakılması, bütün bunlar, içerideki ilişkileri gerginleştirmekte, doğal olarak sınıfsal memnuniyetsizliği artırmaktadır.

4/ Diğer taraftan, ülkenin mali durumu içler acısı. Savaş hazineyi kalbura çevirdi. Ama, aynı zamanda., askeri zümrenin diktası durumundaki hükûmet, eğitime ve ülkenin inşasına beş para vermezken, gerici politikasını sürdürebilmek için halkın paralarını jandarmaya, baskınlara, polis Teşkilâtlarına harcamak zorunda kalmaktadır (jandarmaya yılda 5 milyon lira harcanırken, eğitime 500 bin lira ayrılmakta). Doğu ülkeleriyle (özellikle, ilk yardım elini uzatan kuzey komşusu Sovyet Rusya'yla) yakınlaşmaya yönelmek ve savaşa son vermek yerine hükûmet küçük bir sadaka karşılığında Batılı emperyalistlerin (özellikle Fransızların) ekonomik esareti altına girerek, mali yıkımının yaralarını kapatmaya çalışmaktadır.

Fransız burjuvazisi Türk burjuvazisini kendi ekonomik girişimlerinin yörünge-

sine çekmek ve böylece onu (yani, burjuvaziyi) Fransa'nın ekonomik etkisinden yana kazanarak, ulusal mücadelenin, ulusal bağımsızlığın amaçlarından uzaklaştırmak için her yola başvurmaktadır. Askeri kliğin çıkarları Ankara hükümetinin yok olmasından yanadır, çünkü ne yapıp edip, Yıldız sarayının sağladığı bütün öncelikleri ve saltanatın şataflatını yeniden eline geçirmek için her şeyi yapmaya hazırdır. Şöyle ki, burjuvazi ve askeri bürokrasi, Batılı İtilaf devletleri ve İstanbul hükümetiyle uzlaşmanın yolunu aramaktadır.

5/ Yakın bir zamana kadar Türkiye Doğu halklarının ulusal hareketleri içinde devrimcileştirici bir etmen durumundaydı. Batı emperyalizmine savaş ilan etmekle Türkiye ezilen Doğu halkları için bir bayrak haline gelmişti. Burjuvazi ve askeri klik yönetimini ele geçirip ulusal harekete katılmıştır. Ama bütün bu varlıklı zümreler, Türkiye alt tabakalarının devrimci ruhundan, Rus Bolşevizminden ve onun Doğu'da oynamaya başladığı rolden korkmuştur. Bu yüzden, Bolşevizmden ve halkın memnuniyetsizliği karşısında iç reformlardan kaçınmak için Batı emperyalizminin kucağına atılmıştır.

İşçilerin ve köylülerin ülkenin bağımsızlığı ve iç reformlar uğrunda gericiliğe karşı savaşta sesini yükseltme denemelerini acımasızca bastıran, halkçı aydınlar arasındaki her devrimci eğilimi ezen hükümet, emekçi yığınların güvenini yitirmekte, onların cellatlığını yapmakta ve ülkeyi tam yıkıma ve esarete sürüklemektedir.

Yukarıda ifade edilen bütün bu hususları dikkate alan konferans şu kararı almıştır:

1/ Emekçilerin çıkarlarına yanaştığı ölçüde hükümetin iç ve dış politikasını destekleyen, Batı emperyalizmine karşı savaşta saflarından kurbanlar veren Türkiye işçi sınıfı şunu belirtir: Eğer hükümet iç reformları geciktirmeye ve ulusal hareketin görevlerini baltalamaya devam ederse, işçi sınıfı paşa ve köy aristokrasisinin bu hükümetini desteklemekten vazgeçmek zorunda kalacaktır.

2/ İşçi sınıfı diğer sınıflarla eşit ölçüde kendisine bütün politik hakların tanınmasında kesinlikle ısrarlıdır. Hükümet, maddi bağımsızlığı için savaşı amaç edinen proleter birliklerinin kurulmasını engellememelidir.

3/ Türkiye işçi sınıfı Ankara hükümetinin Batılı emperyalistlerle ve gerici İstanbul hükümetiyle uzlaşma ve birleşmeye yönelmesini, ezilen bütün Doğu halklarına karşı bir provokasyon saymaktadır. Türkiye, bütün Doğu halklarını kapsayan ulusal hareketlerin devrimci önderi rolünü oynamış ve bugün de bu ulusal hareketlerin devrimci önderi rolünü oynamaktadır. Şöyle ki, işçi sınıfı ulusal davadan sapma, Türk ulusunun 1919'da aldığı konumdan uzaklaşma yönünde atılan hiçbir adımı desteklemeyecek ve buna karşı her yola başvurup savaşacaktır.

4/ Türkiye işçi sınıfı, Ankara hükümetinin yardım için Batılı emperyalist hükümetlere değil, ezilen sınıflara ve ezilen halklara çağrıda bulunması gerektiği kanısındadır.

5/ Biz Doğu halkları konferansının yapılmasında ve ulusal devrimin derinleşmesinde ısrar etmekteyiz.

Türkiye işçi sınıfının görevleri hakkındaki raporla ilgili karar

Proletarya diktatörlüğü ve Türkiye işçi sınıfının görevleri konusundaki raporu dinleyen Kilikya fabrika ve işletmeleri temsilcilerinin konferansı, Ekim taarruzuyla iç burjuvaziyi devirip proletarya diktatörlüğü ilan eden Rusya işçi ve köylülerine hayranlığını ifade eder.

Biz, güney Anadolu işçileri, Rusya proleterlerinin yükselttiği bayrağın sanayi ülkeleri işçi sınıfını mücadeleye davet edeceğine ve yakın bir zamanda Avrupa'nın proletarya cumhuriyetleri birleşik devletleriyle kaplanacağına inanmakta, bunu ümit etmekteyiz. Biz, burjuvaziye karşı kararlı savaşım veren, işçi sınıfının kurtuluşu uğrundaki kutsal davada kanını akıtan Rusya, Almanya, İtalya ve diğer sanayi ülkeleri proleterlerinin kahramanlığına hayranlık duymaktayız.

Ve biz Türkiye işçileri adına uluslararası proletaryayı selamlamakta, kardeşleri olan Doğu ülkeleri proleterlerinin yardımına koşacağını ümit etmekteyiz.

Türkiye işçi sınıfının görevleri konusunda biz, tüm Türkiye proleterlerine seslenerek kendi sınıfsal örgütlerine girmeleri, sınıfsal çıkarlarını savunmak için savaşmaları gerektiğini belirtmek isteriz. Bizleri hem iç burjuvazi, hem sömürgeci burjuvazi sömürmekte, işçi kardeşlerimizi onuru çiğnenen ve istekleri kesinlikle dikkate alınmayan sessiz robotlar haline getiren ikili ateş altında bulunmaktayız. Biz kanımızı Batı emperyalizmine karşı savaşan ulus uğrunda akıtıyoruz, biz değerleri halk için yaratıyoruz, ama bizleri bu ulusun üyesi bile saymıyorlar, bizden nefret ediyorlar.

Türkiye işçi sınıfı politik ve ekonomik hakları uğrunda savaş başlatmalıdır. Madem ki bize ulus uğrunda ölme hakkı veriyorlar, ülkenin politik yaşamına katılma hakkını da vermek zorundadırlar. Bugünden itibaren biz, burjuvazinin bize dayattığı önceliği, yani açlık ve halsizlikten ölme önceliğini reddediyoruz. İşçi sınıfı, aşağıdaki amaçlar uğrunda savaşmak zorunda olan kendi sınıf örgütlerinde birleşmelidir:

1/ 8 saatlik işgünü.

2/ İşçi örgütlerine işverenle toplu sözleşme hakkı.

3/ İşverenin işçilere hayat sigortası bağlaması, işçilerin ücretsiz tedavi edileceği hastane ve eczaneler düzenlenmesi.

4/ Sendikaların belirleyeceği asgari ücret için.

5/ Gebe işçi kadınlara doğumdan önce ve sonra bir ay izin verilmesi ve izin sırasında asli maaşının ödenmesi.

6/ Maaşların mal ile değil, nakit olarak ve gecikmesiz ödenmesi.

7/ Kanun ve mahkemeler önünde işçilerin diğer vatandaşlarla eşit sayılması.

8/ Ücretlerden, mülksüz işçilerden vergi, bu arada adam başına vergi alınmaması.

9/ Gece işinin kaldırılması ve gece işine yalnız özel durumlarda ve saatlik ücretin iki katının ödenmesi şartıyla izin verilmesi.

NOT: İşçinin fazla mesai yapmayı kabul etmesi durumunda, bu saatlerin 8 saatlik iş gününden düşürülmesi.

10/ Proleter bayramlarının (1 Mayıs, 18 Mart, 7 Kasım) tanınması.

11/ Kafa işçilerinin, özellikle öğretmenlerin maaşlarının artırılması.

12/ Çocuk emeğine 12 yaşından izin verilmesi ve çocuklar için iş saatinin 4 saati aşmaması.

13/ İşçiler için okullar açılması ve proleter yığınlar ve onların çocukları için eğitim kuruluşlarının artırılması.

14/ İşçi erkek, kadın ve çocuklara asli ücretinin ödeneceği iki haftalık izin hakkı.

Bütün bu maddeleri biz hayata geçireceğiz ve eğer bunların gerçekleştirilmesi için savaşmamız gerekecekse, savaşacağız. Sınıfsal birliklerin örgütlenmesi ve yukarıda söz konusu 14 maddenin gerçekleştirilmesi – işte günümüzde sloganımız budur. Ankara hükûmetini desteklerken biz, Türkiye emekçi yığınlarına karşı gericilik ve terör politikasından vazgeçilerek, köylüler yararına kapsamlı reformlar uygulanmasında ısrar ediyoruz.

Kızıl Sendikalar Enternasyonaline Hitabe

İlk konferansını toplayan biz, Kilikya işçileri, uluslararası proletaryanın savaşım kurmayı Kızıl Sendikalar Enternasyonalini selamlıyoruz.

Türkiye burjuvazisine ve sömürgeci burjuvaziye karşı örgütlü savaş yoluna atılırken, biz güney Türkiye işçileri, şunu belirtiyoruz ki, savaşımızın başarısını ancak bütün ülkelerin proleterleriyle birliğimiz sayesinde temin edebiliriz. Profintern'in bütün ülkelerden işçilerin devrimci birlik örgütü olduğunu kabul eden bizler, uluslararası proletaryanın bu ortak Teşkilâtına eşit haklı üye olarak kabul edilmemizi rica ederiz.

Sendikalar Merkez Bürosuna Hitabe

İlk konferansını toplayan biz, Kilikya fabrika ve işletmelerinden işçiler, Sendikalar Merkez Büro'muzu selamlıyoruz. Türk burjuvazisiyle birlikte Türkiye hükûmeti sınıf örgütlerimizi kurmamızı engellemekte, hayat şartlarımızı iyileştirmek ve politik haklarımızı kazanmak için yürüttüğümüz savaşımı baltalamaktadır.

Ama, buna karşın bizler amaçlarımıza ulaşma yolunda adım adım ilerlemekteyiz. Merkez birliğimizle birlikte harcayacağımız ortak çabalarla başarıya ve zafere ulaşacağımıza inanmaktayız.

Yaşasın sınıfsal örgütlerimiz ve partimiz! Yaşasın sınıfsal görevlerimiz uğrundaki mücadele!

Rus işçilerine hitabe

Değerli yoldaşlar, Mersin şehrinde ilk kez işçi konferansı düzenleyen güney Türkiye işçileri olarak bizler, sizleri selamlıyoruz. Uluslararası devrimin kahramanları ve onun öncü müfrezesi sizler, kapitalist ekonomi sisteminin temellerini yıkarak, proletarya diktatörlüğünü ilan ettiniz.

Siz uluslararası sosyalist cumhuriyetler federasyonunun ilk temel taşını yarattınız. İşçi sınıfının başarıya ulaştığını, kuzey müttefikimizin emekçi yığınların bir cumhuriyeti olması yüreğimizi gurur ve sevinçle doldurmaktadır.

Bizim önümüzde daha uzun bir mücadele yolu vardır. Ama, biz inanmaktayız ki, bütün dünya yakında ezilmekten kurtulacak ve o zaman bizler ortak zaferimizi kutlayacağız.

İşçi sınıfının önderi LENİN yoldaşa

Ezilenlerin büyük önderi senin sağlık durumunu biz Türkiye işçileri büyük bir dikkatle izlemekteyiz. Senin yürek atışların, bizim kalplerimize yansımaktadır. Çünkü, sen bize yolumuzu gösterdin ve bizi mücadeleye davet etmektesin.

Sınıfsal birliklerimizi örgütleme yolunda ilk adımlarını atan bizler, işçi sınıfının büyük kumandanı senin başında bulunduğun uluslararası proletaryanın yardımımıza koşacağına inanmaktayız.

İç ve sömürgeci burjuvazinin ezmekte olduğu bizler, içler acısı bir yaşam sürmekteyiz. Ama, birleşince, kararlı bir savaşa atılacak ve bütün ülkelerin proleterlerinin vereceği destekle, zafere ulaşacağız.

Hasta yatağından kalk, Lenin! Sen yaşamak zorundasın ve yaşayacaksın. Çünkü, dünyanın bütün ezilen sınıfları ve bütün ezilen halkları böyle istiyor.

Anadolu işçilerine çağrı

Değerli yoldaşlar! Ulusumuz için bu en ağır günlerde, Türkiye işçi sınıfı ve köylüleri için bu en kritik dönemde ilk konferansını toplayan biz Kilikya işçileri, sizi birleşmeye, kendi sendikalarınızı kurmaya, isteklerimizi ve Türkiye halkının ulusal hareketiyle ilgili konumumuzu yüksek sesle burjuvazinin yüzüne haykırmaya çağırıyoruz!

Bütün ulusla birlikte biz Türkiye işçileri 1919 yılında, halkın çıkarları uğrunda kendimizi feda ederek, kanımızı dökerek, Batı emperyalizmine karşı savaşa atıldık. Türkiye, Batı sömürgeciliğine, Batı sermayesine karşı kutsal savaş ilan eden bütün Doğu halklarının başına geçti ve bu bizi ulusal hareketle daha da yakınlaştırdı. Çünkü, burada Batı sermayesine karşı savaş yürütmekle biz aynı zamanda sanayi ülkelerinin proletaryasına, kendi burjuvazisine karşı savaşması için yardımcı olmaktaydık.

Ulusal mücadeleye katılırken, kendimizi feda ederken biz, komünist eşitlik haklarımızı kazanmayı ve birliklerimizi kurmayı ummaktaydık. Ama, hareketimizin başına geçen burjuvazi ve askeri aristokrasi, emekçilere bir şey vermek şöyle dursun, sıkıyönetim ilan etti ve işçi örgütleri kurmaya yönelik her girişimi, reformlar gerektiğine dair her çıkışı ihanet olarak görüp, savaş durumunun tüm ağırlığıyla cezalandırdı.

Ulusun Sevr antlaşmasının köleliğinden kurtuluşu ve Batı sermayesine karşı savaş için bütün ezilen Doğu halklarının birleşmesi ilkesi ileri sürülüyordu, ama biz Türkiye işçileri susuyorduk, sınıfımızın üyelerini ulusal çıkarlar uğrunda feda etmeyi sürdürürken reformlar konusunda pek ısrar etmiyorduk.

Bugün iktidardaki burjuvazi ve (...) oligarşi Batı emperyalizminden yana döndü, onunla sıkı birlik kurdu. Onlar Doğu'nun Batı'ya karşı savaş biçiminden korktu, Türkiye emekçilerinin yarın zaferden sonra ileri süreceği istemlerden korktu.

Bu hususların yanı sıra, bütün ülkelerden burjuvazinin çıkarlarının ortak olması, onları gericilik yolundan, Batı'yla dostluk yolundan, iktidar imtiyazlarını koruyabilmek için Sevr antlaşmasını imzalayan İstanbul hükümetiyle ittifak yolundan gitmeye zorluyor.

Bu bağlamda TBMM hükümeti bugün ulusal devrim hükümeti durumundan, ge-

ricilik hükümetine, Doğu'daki bütün ulusal devrimci hareketlere karşı savaş hükümetine dönüşmeye çalışıyor ve böylece ulusun 1919'da yükselttiği sloganlara ihanet eden hükümet durumuna düşüyor.

Bu durumda biz, Türkiye işçileri, ulusal devrim ilkelerine ihaneti kesinlikle protesto etmeli, bütün Doğu halklarının Batı emperyalizmine karşı birleşmesi için ısrarlı olmalıyız. Bundan başka hükümetten bize seçimlere katılma hakkı vermesini, sınıfsal birliklerimize yasal çalışma hakkı tanımasını talep etmeliyiz.

İşçi yoldaşlar!

Bugün bizler yalnız ulusal burjuvazinin ezgisi ve sömürüsü altında bulunuyoruz. Yarın yabancı sermaye gelecek ve biz çifte ateş altına düşeceğiz. Bu yüzden bütün çabalarımızı sendikal örgütlerimizi kurmak ve ekonomik haklarımızı mücadele yoluyla gerçekleştirmek üzerinde yoğunlaştırmalıyız.

"Hepimiz sendikalara!" Kilikya işçi konferansına toplanan bizler, siz Türkiye proletaryasına işte bu sloganı yükselterek sesleniyoruz!

Hak ve çıkarlarımızı gerçekleştirmeyi yalnız birleşerek, yalnız sınıfsal mücadele örgütlerimizi yaratarak başarabiliriz.

Türkiye işçileri, yoldaşlar! Sendika örgütlerinize giriniz ve bu örgütlerin legalleşmesi için savaşınız".

Konferansın Kilikya fabrika ve işletmeleri delegelerinin geçici bürosuna talimatı

1/ Kilikya fabrika ve işletmeleri delegelerinin bürosu, matbaacıların, demiryolu işçilerinin, dokuma işçilerinin, hamalların, kayıkçıların ve kalfaların sendikalarını hemen örgütlemekle görevlidir.

2/ Büro sendikaların legalleştirilmesi, toplantı, meslek toplantısı ve mitingi düzenleme hakkının kazanılması için kararlı mücadele yürütmekle görevlidir.

3/ Büro Türkiye işçi hareketiyle ilgili kararda yer alan 14 maddenin gerçekleştirilmesi için kararlı mücadele yürütmek ve belirli durumlarda bütün bölgenin işçilerinin sınıfsal dayanışma eylemlerine katılmasını sağlamakla görevlidir.

4/ Büro işçiler arasında ajitasyon ve propaganda yoluyla eğitim çalışması yürütmek, işçilerde sınıfsal dayanışma ve mesleki disiplin duygusu geliştirmekle görevlidir.

5/ Büro Ankara'daki Sendikalar Merkez Bürosu'yla sıkı ilişki kurmak ve onun bütün direktif ve talimatlarını uygulamakla görevlidir.

6/ Büro Ankara'daki Sendikalar Merkez Bürosu vasıtasıyla, uluslararası proletaryanın mücadele kurmayı Profintern'le çok sıkı ilişki kurmakla görevlidir.

7/ Büro en yakın zamanda güney Anadolu sendikalarının konferansını toplamak, bütün Anadolu birliklerine Ankara'da ya da, şartlara göre, İstanbul'da bütün Türkiye işçilerinin konferansı için çağrıda bulunmakla görevlidir.

Aslına uygundur
İmza[140]

140 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 29, Klasör No: 1_8, Belge No: 9-46 (Rusça).

9. Kongre Sonrası

1922 kış başında Doğu Sekreterliği "TKP'nin Yakın Teşkilât Vazifeleri" ve "Komünist Fırkalarının Teşkilât Sistemi" başlıklı yönergeler hazırlamıştır.

TKP'nin Yakın Teşkilât Vazifeleri

1- Fırkanın fikriyat ve Teşkilât nüfuzu altına girecek olan amele köylü kitleleriyle sıkı ve sağlam bir rabıta tesis etmek, yakın bir istikbalde en mühim Teşkilât vazifesidir. Eğer Türk fırkası bugüne kadar bu vazifeyi tamamıyla ifa edememiş ise bu iş kısmen de illegalite mefhumunun yanlış anlaşılmasından dolayıdır. Türk yoldaşlar, hakiki fırka azalarından maada herkesten fırkanın mevcudiyetini gizlemeye mecbur olduklarını zannediyordular. Bundan dolayı (TKP) yi kendi rehber ve pişdarı olarak tanıması lazım gelen şehir ve köy emekçi kitleleri böyle bir fırkanın mevcudiyetinden bile haberdar değil idiler. Bu hatalı fikirden derhal vazgeçmek lazımdır ve bütün Teşkilâtçılara, hükümetin takibatına rağmen gizli bir fırkanın da kendi mevcudiyetini yüksek sesle ilan etmek ve emekçiler arasında kesin bir faaliyete girişmek mecburiyetinde olduğunu anlatmak ve öğretmek elzemdir. Ancak bu suretledir ki fırka gizli kalmaya mecbur olduğu halde bile amele ve köylü kitleleriyle rabıtasını daha sıkı bir hale getirmeye ve bunların üzerinde fikri nüfuzunu tesis etmeye muvaffak olacaktır.

*[... 2-5 ... **eksik!]***

Bu komiteler kısmen intihab edilmiş kısmen de mahallin en faal arkadaşları seçilmek suretiyle (M.K.) veya komiteler tarafından tayin edilmiş azalardan mürekkeb olacaktır.

6- Fabrika hücreleri fırka fikriyât ve nüfuzunu bütün fabrika amelelerine neşr ve bunları onun idaresi altına vaz' eden ocaklardır. Bunların mevcut oldukları yerlerde tarsini ve mevcut olmadıkları yerlerde tesisi icab eder. Bundan maada küçük dükkâncıların ve zanaatkârların çok oldukları mahallerde muhtelif istihsal şubeleri amelelerini toplayan sokak hücreleri vücuda getirmek lâzımdır.

7- Her müessesede bütün azaların iştirakiyle muntazaman içtimalar akd eden bir tek hücre bulunmalıdır.

8- Hücrelerin teşebbüsleriyle sempatizanların içtima akdetmeleri faaliyeti iyi neticeler vermiştir. Bu sahada işe devam etmek lâzımdır. Bu içtimalarda amele ve köylünün hayatına, siyasete ait en mühim meseleler münakaşa edilmelidir.

9- Mıntıka komiteleri hücre ve reyon mümessillerinden mürekkep olmak üzere devrevi bir müddette konferanslar akd eder ve burada mahalli meseleler fırkanın umumi işleriyle meşgul olur.

10- Amelelerin fırkaya duhulünü kolaylaştırmak lazımdır. Bir fabrika hücresine dahil olmak isteyen ve fırka prensiplerini kabul eden her amele bundan başka hiçbir şarta tabi olmadan kabul edilmelidir. Fabrikalarda namzetlik stajının derhal ilgası lazımdır.

Teşkilât taktiği

[11-] Fırka faaliyetinin, amele, köylü ve ziraat gündelikçilerinin mevcut oldukları her mahal ve mıntıkaya teşmil edilmesi. Amele ve köylü muhabirleri Teşkilâtıyla tevsi ve intişarına çalışılması.

12- Fırka neşriyatının tevzii ve naklini büyük dikkatle Teşkilâtlandırmak ve bu hususta işinden çıkarılmış hücre amele birliklerinde fırka faaliyetine azami ehemmiyeti vermek ve bunları fırkanın direktifleri hakkında hareket eden sınıf mücadelesi organları hakiki sendikalar haline inkılâp ettirmek.

Her sendikada bir komünist fraksiyonun bulunması için elden gelen her şeyin yapılması lazımdır.

[13-] Fırka faaliyeti sendikalarda mesul mevkileri elde etmekle nihayete ermiş olmaz. Fırka işçilerin bütün siyasi ve iktisadi mücadelesini fırka hattına muvafık bir surete sevk etmeye çalışmalıdır; böyle bir anud, enerjik, metodik daimi bir say-ı manevi (M.K.) tarafından bütün fırka azalarının kafalarına yerleştirilmelidir. Bu faaliyetin icrası esnasında sendikalarda çalışan arkadaşlar fırkanın bu işle alakadar olan bütün Teşkilâtlarıyla sıkı bir irtibata girişmelidirler ve mesul Teşkilâtların direktiflerine riayet etmelidirler. Fırkanın sendikalar dahilindeki sa'yını mantıki ve doğru bir taktika ile geniş amele kitlelerinin menafiini tedâfû' edecek bir surette tanzim etmesi fırkaya öyle sağlam bir temel ve bir nüfuz sahası temin eder ki şedit polis tedabiri bile bu temeli sarsamaz.

14- Yakın bir istikbal için sendikalar sahasında atılması lazım gelen şiarlar şunlardır. 1- Sendikalar kanunu için mücadele, 2- Sendikaların tamamen sınıfi muhtariyeti, 3- Sa'yı himaye edecek olan bir kanun için mücadele,

15- Fırkanın büyük bir dikkatle köylülükle alakadar olması ve köyde Teşkilâtlarını intişar ettirmek lazımdır. Bu sahada atılacak ilk adım ziraat gündelikçileri arasında propaganda ve bunları sendika modeli üzerine Teşkilâtlandırmak ve sanayi ameleleri ile rabıtalarını tesis etmektir. Köyde faaliyet sahasının ikinci adımı fakir ve orta köylüler arasında faaliyete girişmektir.

Mevcut kooperatiflere girmek için fırka buralarda kooperatif fikrini tamim etmeye çalışacaktır. Toprakların tevzii şiarı altında fakir köylü birliklerinin tesis teşebbüsünü üzerine alacaktır. Diğer teşebbüs vücuda getirilmeli bütün köylü Teşkilâtlarına fırka dahil olmalı ve buralarda fraksiyonlar vücuda getirmelidirler.

16- Halk kadınını celp etmeli, Teşkilâtlandırmalı ve mücadeleye sevk etmelidir.

17- Gençliği fırka modeline nazaran yeniden teşkil etmek icap eder. Gençlik federasyonu saflarında mümkün olduğu kadar çok miktarda amele ve gündelikçi gençleri Teşkilâtlandırmak icap eder.

18- Fırkanın emrine asgari altı mütehassıs inkılâpçının tahsisi mahalli veya mıntıka şubelerinde çalışanlar hiç olmazsa mahalli Teşkilâtlar tarafından temin edilmelidir.

Bu muhtelif faaliyet sahalarında muvaffak olmak için en emin vasıta kitleleri tahrikâtlar tarikiyle mutalebat veya şiarlar etrafında toplayıp onları hareket ve mücadeleye sürüklemektir. Ancak bu tahrikâtlar muayyen bir zamanda yalnız fırka azaları değil fakat geniş kitleleri de seferber edebilir. Ancak bu tahrikâtlar hücrelere hayat verebilir ve fırkanın kitlelerle olan canlı münasebet vasıtasını temin edebilir.

Bu tahrikâtlar kongre [içtimaına] kadar bütün umumi ve mahalli iktisadi mücadeleleri ihtiva etmelidir. Önümüzdeki aylar zarfında sendikalara serbesti, iş kanununa, grevlere serbesti vesaire bir sıra tahrikât için mevzileri teşkil edebilir. Ankara'ya amele murahhasları göndermek büyük amele içtimaları tahrikâtların prensibini teşkil etmelidir.[141]

* * *

Komünist Fırkalarının Teşkilât Sistemi

Her memleket komünist fırkalarının kabul ettiği gibi bizde de komünist sayılan her fert bir işle muvazzaf olmalıdır ve disipline riayet etmelidir. Fırka azası kazancına nisbeten % 2 fırka aidatı yani azalık hakkı, % 1 de "Beynelmilel Amele Yardım Teşkilâtı"na verir. Gösterilen şeraiti benimsemeyenler fırkanın azası olamazlar.

"Vilayet Teşkilâtı"

1- Vilayet Komitesi: Azanın mevcuduna göre, üç, beş, yedi kişiden mürekkep olur. Bunun tek olmasındaki esbap herhangi bir meselede tesâvi ârâ vukuuna meydan vermemektir. Bu heyet içerisinden birisi kâtib-i umumi olur ki bu da merkezi komite tarafından tayin edilir.

2- Vilayet komitelerinin şubelere taksimi:

a) Teşkilât bürosu
b) Mesleki harekât bürosu
c) Propaganda ve teşvikât bürosu
d) İstihbarat bürosu
e) Kontrol komisyonu
f) Muavenet Teşkilâtı [Beynelmilel inkılâpçı amelelere muavenet Teşkilâtı]

A- Teşkilât bürosunun suret-i teşekkül ve vezaifi

1- Teşkilât bürosunun riyasetine vilayet komitesi azasından Teşkilâtta ehliyeti görülen birisi intihap olunur. Reisin yanında iki aza bulunur. Bu azanın birisi mesleki harekât bürosunun reisidir. Ve bu azaların kabulü vilayet komitesinin tasdikinden geçer.

2- Teşkilât bürosu istihsal mıntıkalarında "hücre"ler yaratır. Eğer mevcut varsa muhit mıntıkalara taksim ederek mevcut hücrelerden mıntıka komiteleri vücuda getirir. Mıntıka komitesi nezdindeki hücreleri tezyit ve idare eder.

141 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 25_36, Belge No: 75-88 (Eski Türkçe).

3- Mıntıka komitesi üç azadan veya beş azadan mürekkep olup vilayet komitesi tarafından mıntıka komitesinin kâtibi tayin olunur. Bu mıntıka komitesi vilayet komitesinden alacağı direktif üzerine hareket eder.

4- Teşkilât bürosu: Mesleki birlikleri dahilinde komünist fraksiyonu meydana getirir. Bu fraksiyon Teşkilât bürosunun emrinde olmakla beraber mesleki harekât bürosu ile de sıkı bir surette temasta bulunur yani mesleki harekât için direktifi mesleki harekât bürosundan alır. Fraksiyon Teşkilâtına ait herhangi bir meselede Teşkilât bürosundan veyahut mıntıka komitesinden aldığı direktif üzerine hareket eder.

B- Mesleki harekât bürosunun suret-i teşkili ve vazifesi

1- Vilayet komitesi azasından birisi mesleki harekât bürosunun riyasetinde intihab olunur. Bu reise iki aza daha terfik edilir. Bu azaların birisi Teşkilât bürosunun reisidir. Diğer aza da mümkünse komiteden alınır, "değilse komitenin haricinde bu hususta ihtisası olan bir komünist alınır". Bu da vilayet komitesinin tasdikinden geçer.

2- Mesleki harekât bürosunun vezaifi: Emekçi kitleleri mesleki Teşkilâtlara celp ve onları birliğe sevk eder. Bütün istihsal mıntıkalarında mevcut ameleyi Teşkilâtlandırmak ve idaresini deruhte eden heyet komünistlerden veyahut komünist harekâtına taraftar unsurlardan mürekkep olmalıdır.

3- Mesleki harekâtın inkılâbi bir mecraya sokulmaya çalışılması en mühim bir iştir.

4- Mesleki harekât bürosu vilayet komitesi vasıtasıyla merkezi mesleki harekât bürosundan aldığı direktif üzerine hareket eder.

5- Mesleki harekât bürosu cemiyetler dahilinde yetişen komünist taraftarları Teşkilât bürosuna bildirmelidir.

C- Propaganda bürosunun suret-i teşekkül ve vezaifi

1- Propaganda bürosu üç azadan mürekkep olup riyasetine vilayet komitesinden biraza intihap olunur. Diğer iki aza hariçten dahi intihap olunabilir. Bunlar vilayet komitesince tasdik veya reddedilebilir.

2- Propaganda bürosu merkezden aldığı agitasyon programını muntazam bir surette fırka dahil ve hariçte tatbik eder ve hücrelerde propagandacılar yetiştirir.

3- Memleket dahilinde amele cemiyetlerine vesaire yerlerde vuku bulan hadisatı Marksist ve Leninist gözüyle tahlil edip "tez" tanzim ederek merkeze gönderir. Ve bütün hadisatla hücreleri tanıştırır.

4- Muhitin vaziyetine göre istihsal mevkilerine Teşkilât bürosu vasıtasıyla kitle arasında propaganda yapmaktır.

D- İstihbarat bürosunun tarz-ı teşekkülü ve vazifesi

1- Komite azasından birisi vilayet komitesi kâtibi tarafından istihbarat bürosu riyasetine tayin olunur. Bu reis vilayet Teşkilâtından kendi mesuliyeti tahtında hafi olarak vaziyete göre şahıslar tayin eder.

2- Komünist harekâtın aleyhinde cereyan eden bütün vaziyeti takip etmekle mükelleftir.

3- Polisin takibatını elde etmek, keşf etmek, vakt-i zamanıyla fırkaya haber verebilmektir.

4- Şubelerde yani mıntıkalarda istihbarat noktaları bulundurulmalıdır. Bu tayin olunan şahıslar istihbarat bürosunun gördüğü lüzum üzerine ancak yekdiğerini tanıyabilirler aksi takdirde hiçbir fert yekdiğerini bilmemelidir.

E- Kontrol komisyonunun tarz-ı teşekkülü ve vazifesi

1- Kontrol komisyonu üç kişiden mürekkep olup birisi reis iki aza "vilayet komite azalarından" intihap olunur.

2- Fırka dahilinde disipline riayet etmeyerek yanlış ve fena harekette bulunan arkadaşların muhakemesi icra ile mükelleftir.

3- Mıntıka dahilindeki bilumum Teşkilâtı kontrol hakkına maliktir.

F- Muavenet komitesinin tarz-ı teşekkülü ve vezaifi

1- Muavenet komitesi herhangi bir şayan-ı itimat komünistin uhdesine verilebilir. Bu reis vilayet ve mıntıkalarda bu Teşkilâtı tevsi ve tezyid eder.

2- Muavenet komitesine herhangi bir sempatizan aza olabilir.

3- Muavenet komitesi azalarından % 1 tahsil eder.

4- Muavenet komitesi nakit mevcudiyetinin hesabatını vilayet komitesine bildirmeye mecburdur.

Hamiş: Her şube 15 günde bir faaliyetini vilayet komitesinin içtimaında izah eder.

Vilayet komitesi muntazaman faaliyet raporlarını merkeze gönderir.

Vilayet komitesi kendi vilayeti dahilinde faal komiteleri vücuda getirir. Bu mıntıka komiteleri aynen vilayet Teşkilâtı sisteminde teşekkül ve bu sahalarda faaliyette bulunur. Yani Teşkilât bürosu, mesleki harekât bürosu, propaganda bürosu, istihbarat bürosu, kontrol komisyonu, muavenet komitesi teşkil eder. Kaza komiteleri vilayet komitesinden direktif alırlar.

Ber-vech-i zir meselelerin tesbiti mühimdir.

1- Sizin bulunduğunuz mıntıkada hangi askeri kıtalar yerleşmiş [piyade, süvari, topçu, tayyare vesaire].

2- Alayların numarası veyahut isimlerini anlamak hangi fırka ve kolorduya mensup bulunduklarını öğrenmek.

3- Kolordu fırka ve alayların süngü ve kılıç hesabını öğrenmek.

4- Alaylarda makinalı tüfekler hesabını öğrenmek.

5- Müfrezelerde ve topçu alaylarında ne kadar top mevcut olduğunu öğrenmek.

6- Alay kumandanlarından yukarı olan kumandanların rütbe ve isimlerini öğrenmek.

7- Mülhakatınızda bulunan hafi "Ayın.Pe. (Askeri Polis) Teşkilât"larını ve onların memur ve faaliyet derecesini öğrenmek.

8- Silahların nereden geldiğini ve nerelerden nereye silah sevk olunduğunu öğrenmek.[142]

9 Ekim 1922'de MK'nın hazırladığı bir Talimatname, (Komintern'in 21 Şartı uyarınca) THİF'nın bir gizli örgütü olmasını, resmî/yasal bir örgüt çalışabilirse, onun da bu örgüte bağlı olmasını öngörmektedir. Aynı gün bölge örgütlerine gönderilen bir yazı Salih Hacıoğlu'nun dönüşüne kadar Genel Sekreter adına kimin imza yetkisi olduğunu belirliyor.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Merkez-i Umumi [*Antet*]
9/10/1922
Fırka dosyasına
..... [*silik*]

1. Resmî teşkilât olsun olmasın 21 şartın üçüncü maddesi mucibince bir de hafi teşkilât vücuda getirmek lâzımdır.

2. Resmî teşkilâtlar her türlü talimatı merbut oldukları hafi teşkilâtlardan alacaklardır. Hafi teşkilâtlardan vürud edecek her türlü evamire resmî teşkilâtlar ittibaa mecburdur.

3. Mahalle teşkilâtlarından başlanarak daha dûn bütün teşkilâtlarda, bunlara muvazi olarak, en az üçer kişilik hafi bürolar teşkil olunacaktır ve her teşkilât merkeze bildirilerek tefrik olunacaktır. Hafi teşkilât azaları fırka azalarınca dahi meçhul olmalıdır.

4. İşbu teşkilâtların icrasına muhit teşkilâtları rüesası memurdur.

5. İşbu talimatname rüesa tarafından ancak hafi teşkilâtlara intihap olunan azalara gösterilebilir.

6. Hafi teşkilâta tefrik olunacak arkadaşların son derece .., cesur ve genç olmaları ve fırkaya şimdiye kadar en çok ve ciddi hizmet etmiş bulunmalarına velhasıl sadakat ve şuurlarına dikkat edilmesi lâzımdır. Neticede bütün mesuliyet teşkilât rüesasına aittir.

7. Fırka mahkemeleri de bir an evvel tesis ve tasfiye muamelatına ibtidar etmelidir. (Mahkemeler nizamnamesi gönderilmiştir.)

8. Merkez-i umumi tarafından gerek *Yeni Hayat*'ta neşrolunan ve gerekse ayrıca broşür halinde tab olunan talimatlar ve projeler dairesinde teşkilâtların bütün mevcudiyetleriyle çalışması lâzımdır.

Komünist selamlarla[143]

* * *

142 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 25_36, Belge No: 89-93 ve95 (Eski Türkçe).

143 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 20, Klasör No: 25_36, Belge No: 154 (Eski Türkçe).

Fırka dosyasına
Kitabet
Adet 89
9/10/1922
"Tamim"
Adana, Kayseri ve Zonguldak muhit teşkilâtlarına;
Fırka kâtib-i umumisinin avdetine kadar merkez-i umumiden çıkacak evrak kâtib-i umumi namına Halil İbrahim arkadaş tarafından imza edilecektir.[144]

10. THİF'nın 1922 Sonlarında Yayımladığı İki Risale ve İki Çağrı

İlk iki broşürün Ankara'da İkaz Matbaası'nda basılmış olduklarına bakarak THİF ürünü sayılmaları doğaldır. Fakat benim *Türkiye'de Sol Akımlar: 1908-1925* çalışmamda yer alan başka TKP broşür ve bildirileri de vardır. Bunlardan Rusya'da basılmış üçünün (s. 600-614) ilki [*Türkiye Emekçilerinin Kurtuluş Yolları*] 12 Şubat 1922 tarihini taşıyor; ikincisi [*Türkiye Emekçileri Dostlarınızı Tanıyınız*] en son Nisan ayında Cenova Konferansı'ndan söz ediyor; üçüncü [*Maskeler Aşağı*] yayımlandığında da herhalde henüz Dumlupınar olmamıştır. Sonuncu yayında "Kızıl İstanbul Proletaryası"na ve "Bütün Türkiye Kızıl Sendikalar Birliği"ne atıflar bulunmakla birlikte, bunlar – kitabımda yaptığım gibi– Mustafa Suphi örgütünden orada kalanların eseri sayılmak gerekir. Askerî zaferden sonra TKP'nin yayımladığı, bütün İstanbul işçilerine seslenen basılı bildiri ile yine basılı olarak Ankara Demiryolcularını TKP'de birleşmeye çağıran 1 Ekim 1922 tarihli bildiri ise, THİF örgütünün uzantılarıdır. Bunlar, aynı dönemde TİÇSF/Aydınlık Çevresi/İstanbul Komünist Grubu/TKP tarafından elyazısıyla çoğaltılmış olarak dağıtılan bildirilerle doğal olarak yakınlık göstermektedir.

1) Amele, köylü ve Münevverler Arasında İrşad Tarzları

Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!
Yazan ve Basan: Türkiye Komünist Fırkası Neşriyat Şubesi
Ankara - İkaz Matbaası 1922-1338
(s. 2) (yanlamasına oval bir resim) "Memleketin Efendisi"
(s. 3) Arkadaşlar!
TKP en ziyade sıkı ve yakın bir alâka ile Türkiye halk kitleleri arasında fırkanın düşünce ve şiarlarını ne suretle yayabilmesi lâzım ve kabil olduğunu tetkik ve tatbik etmek mecburiyetindedir.
TKP bütün bir cihanın elemli ve zincirbend hayatından istihlâsıyla nurlu,

144 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 20, Klasör No: 25_36, Belge No: 155 (Eski Türkçe).

mânây-ı tammıyla hür, müstakil ve hakiki insanlığa doğru koştuğu bu pek tarihî anlarda Şark ile Garbın ezilmiş ve ezilen kitle ve sınıflarını gittikleri yolda, bu hürriyet ve yaşayış kavgasında suret-i kat'iyede takip etmek zaruret ve lüzumunu idrak etmiş olmak itibarıyla Türkiye halk kitleleri arasında irşadat.

Arkadaşlar!

Bugün yeryüzünde hiçbir kimse inkâr ve itiraz edemez ki asırlardan beri binlerce inkılâp geçiren beşer, bugünkü teşkilât-ı içtimaiye asırlarının cılız omuzlarına yığa yığa bitiremediği kin, intikam, elem, sefalet ve yoksulluk acılarından kendini ebediyen halâs edecek inkılâp iraesine (?) muhakkak yetecektir. Binlerce yıllık tarih bize gösteriyor ki, acılarını tahfif eden her inkılâp; elemler, acılar içinde kıvranan beşer kitlelerinde şuurlu şuursuz daima kendisine bir müzahir bulmuştur. Bu böyledir.

Tarih ve vakayi üzerinde yürüyen şuurun elde ettiği netice budur. Beşer adlarını tahfif eden inkılâplara dest-gir ve müzahir olursa, o acıları tamamiyle tatmin edecek bir inkılâbın arkasından yürümez mi?

TKP o kanaattedir ki, beşer bu inkılâp arkasından yürür; böyle bir inkılâp olmazsa yaratır ve inkılâp arkasından yürüyen olmadığı zaman onu yaratan beşer er ve geç bir gün muhakkak onu götürmek istediği neticeye isal eder. Tarihin bize muhtelif edvarda gösterdiği gibi sırtındaki tufeylileri tamamiyle silker ve atar.

TKP amele ve köylülerin nazar-ı ıttılaına arz eder ki: muhtelif zamanlarda muhtelif suretle faaliyetini (s. 5) tahdide ve tevkife mecbur olan fırka bu en esaslı ve en mühim vazifesini herhangi sui-tefsirlerden ihtirazen yapmamak gibi çekinilemez bir vaziyet içinde kalmıştır. Amele ve köylüler, bu gayr-i tabiîliği tamamiyle muhakkak ve musib telâkki edeceği kanaati fırkada tamamiyle mevcuttur. Maamafih herhangi bir şekilde olursa olsun devam eden mevcudiyeti esnasında fırka bu hususta muhtelif tetkik ve tecrübelerin muhassalası olan bazı kanaatlere sahip ve malik bulunduğunu da istidraten kaydetmek ister. Bunlar öyle kanaatlerdir ki, kendilerinden bahsettiği, kendileriyle uğraşmak istediği muhtelif kitle ve sınıfların hepsine ayrı ayrı yakın ve derin bir temas neticesinde elde edilen en hakiki şekillerde tebellür eden kanaatlerdir.

Fırka dilini açmaksızın, kalemini oynatmaksızın, herhangi bir kavlî veya fiilî hareketi ihtiyar etmeksizin halk kitleleriyle münasebette bulunmuş, onlarla düşmüş kalkmış, onlarla yoğurulmuş ve kendisini onlara hissettirmeksizin onları tamamiyle anlamıştır. Fırkanın en kuvvetli kanaati şudur ki, kitleler onun içine girmemiş, fakat onlar şahsiyet-i (s. 6) maneviyesini kendi içinde, gayr-i şuurî olarak yaşamakta bulunmuştur. Yani demek istiyoruz ki, fırkanın tutmuş olduğu yol, imâr ettiği akide, ufak bir zümrenin ve birkaç şahsın dar muhitinde doğmuş değil, kendi emeğiyle çalışan ve didinen ve kolunun kuvvetini bir lokma ekmeğe satan bütün halk kitlesinin yolu ve akidesidir. Bu itibarla TKP muhtelif tetkik ve tecrübelerin neticesi olarak burada irşad ve tenvir meseleleri hakkındaki düşüncelerini etraflıca arz eder.

Türkiye halkı fırkanın alâkadar olduğu şekilde yaptığı bir taksim neticesinde üçe ayrılır:

1- Münevverler.

2- Ameleler.

3- Rençberler.

1- Münevverler: Türkiye münevverlerinin tarihçesi maalesef yeryüzü münevverlerinin en elim şerait içinde hayat geçiren bir zümresiyle alâkadar olduğumuz hissini bizde tamamiyle takviye eder. Hele kendilerini Türk köylüsü (s. 7) beslediği, Türk amelesinin yaşattığı açıktan açığa bildikleri ve itiraf ettikleri halde, bunları düşürüldükleri bataklıktan kurtarmak için kendilerinden beklenen ulüvvücenab ve tecellüdü göremediğimize pek ziyade müteessiriz. Fakat ümidimiz münkati değildir. Yakın bir âtide kendilerinden beklenen vazifenin başında olacaklarını ümit ediyoruz.

Bizde daima Garbın muhtelif harsî tesirleri tahtında yaşamış olan münevverler, çok teşekkür olunur ki, bu tufeyli harslar neticesinde hiç olmazsa muhtelif lisanlara muttali olmuşlardır. Binaenaleyh münevverler üzerine yapılacak tesirin cümle-i asabiyesi komünist edebiyatı teşkil eder. Muhtelif lisanlara ait muhtelif komünist partilerinin en mümtaz ve temiz kalemlerinden çıkmış olan bu eserler münevver sınıfın şuurlu aksamı üzerinde elde edilmesi ihtimali en yüksek olan neticeyi temin edebilir. Saniyen fırka münevverleri herhangi bir akidenin tamamiyle halli zımnında hakikat ilimleri cephesini ilim silahıyla, ilmî tabirlerle takviye ederek fevkalâde bir mücadeleye girişmelidir. Fırka o kanaattedir ki, Marx'ın şuurlu (s. 8) tilmizleri olan fırka münevverleri bu mücadelelerinde tamamiyle muvaffak olabilirler.

2- Amele: Fırka nokta-i nazarından kendisinin en esaslı alâkadar olması lâzım gelen bir halk zümresidir. Komünist partisi, her şeyden evvel çalışan amelenin partisidir.

Amele, yani aynı dam, aynı çatı altında müşterek sâylerle alın terlerini birbirine katarak patronlarına milyonlar ihzar eden bu hakiki emekçi kitle, münevverlerden de, köylülerden de evvel şuur ve idrak devresine sokulmalı ve bugünkü ot yığını; bir kitle halinde yaşayan ve yaşamak için cidal etmesini bilen bir sınıf haline sokulmalıdır.

Müşterek sâyin kendisinden maada her tufeyliye faide veren bedbaht işçisini o his, o düşünce ile yetiştirmelidir ki, kendisi bedbaht olduğu derecede zavallı olmadığını bilsin. Kendi idrak ve şuuruyla beraber bütün muhiti ve bütün cihan anlasın ki, Türkiye amelesi cihan amele gürzünü müşterek örse (s. 9) indirmek üzere çekicini ve şahmerdanını havalandırmıştır.

1) Amele bu şuur nuruna nasıl girecektir? Bunun için fırka birinci olarak: sınıf varlığına doğru ihzari sâyde bulunacak teşkilâtlar vücuda getirmek, yani ameleye ferdî yaşayış kavgasından kendisini tecrit edecek meslek cemiyetleri vücuda getirmek.

2) Bugün mutad olan meslek cemiyetlerini bir an evvel tekâmüle doğru yürütmek.

3) Orta zenginlerin ve ameleye hiyanet ve ihanetle mübtezel bir şöhrete sahip olan yalana sosyalistlerle sırf zenginlerin menafiini temine matuf olmaktan başka bir kıymeti olmayan işçi cemiyetlerini içyüzlerini teşhir ile kadro harici etmek ve ameleye kendi menafiini temine ve tatmine çalışacak olan amele cemiyetlerinin idaresini [doğrudan] doğruya vermek; bu mesailde fırkanın resmen teşekkül etmiş olan bilumum şubelerini tavzif etmesi lâzımdır.

4) Fırkanın amele üzerinde pek ciddi olarak meşgul olacağı mesailden biri de, fırka gayesinin tamamen amele hâkimiyeti (s. 10) olduğunu ameleler arasında katiyen neşr ü tamim ve bu hususun müdafaası emrinde vazife-i mürettebesinin ihmal kabul etmeyeceğini açık olarak anlatabilmektir.

3- Köylüye gelince; Köylü: Köylü derebeyliğini ve onu istihlâf eden muhtelif muhteris idarelerin yıprattığı, ezdiği, kavurduğu bir unsurdur ki, ona karşı takibi lâzım tavır ve hareket kendi felâket ve elemlerinin derinliğiyle mütenasip bir ciddiyet istilzam eder.

Köylü, hodkâm idarelerin kör âleti olarak geçirdiği felâket asırlarından maalesef başkalarını düşünmemekle temayüz etmiş, kendi benliğinden çıkmış ve bugün de yine maalesef o tam manasıyla yine hodkâm olmuştur.

Fırka şu kanaattedir ki, köylü bilaistisna kendi hakkında söylenecek olan tatlı sözlerden ziyade ona biraz nefes aldıracak maddî tedbirlere muhtaçtır.

Bu itibarla fırka köylülere tatbiki lâzım gelen irşat ve tenvir şeklinin hususiyeti şu tarzda tesbit etmiştir.

1) Fırkaya mensup bilcümle okuryazar âza bilâ (s. 11) istisna fırka tarafından köy muallimliklerinde istihdam edilmek çareleri temin edilmelidir.

2) Köylüler arasında hususi ve seyyar propaganda heyetleri dolaşmalıdır.

3) Köylülerin iktisadiyatını tanzim etmekle beraber onlara da müşterek say doğuracak en birinci vasıta olan ziraatın makinelerle icrasını temin...

4) Köylüye ait vergilerin tevhidiyle mantıki bir şekle ifrağı ve kanunlarla köylüye en fazla nâfi kanunlar meydana getirmesi için hükûmet nezdinde müessir olacak bir çiftçi cemiyeti vücuda getirmek.

Arkadaşlar!

TKP içtimaî sefaletin muhtelif suretlerle tazyik-i tesiri altında gün geçtikçe daha ziyade ezilen ve daha ziyade inleyen, kafa ve pazu amelelerinin bütün beşeriyet cihanını tam bir hürriyete, tam bir saadete, tam bir yaşayışa mazhar edecek olan yegâne akide etrafında birleştirebilmek için (s. 12) yukarıdan beri bast ve dermeyan ettiği mevadı, nokta-i nazar olarak serd eder.

Fırka şu kanaattedir ki, ezelden beri güneşler doğuran Şark, Garpta gurup etmesi ihtimali olmayan yeni bir güneş doğurmuştur.

Bu güneş, bu kızıl güneş, bir hakikat güneşidir. Bu güneş emici ihtirasların dondurduğu ilikleri genç bir ateşle ısıtan ve canlandıran bir güneştir.

Bu güneş; huzmelerini bütün mazlum cihanın, bütün işçiler dünyasının en ücra noktalarına kadar salmış olan emekçiler inkılâbı güneşidir.

(s. 13) Yaşasın kızıl güneş

Yaşasın sulhçu güneş

Yaşasın Enternasyonal
Yaşasın KP
Kahrolsun istilâcılık
Kahrolsun sermayecilik (?)

* * *

2) Türkiye Emekçilerine

Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz! Yazan ve Basan: Türkiye Komünist Fırkası Neşriyat Şubesi
Ankara: İkaz Matbaası
(s. 1) Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!
Türk Amelesine Ne tanıtmak Lâzım
KP nedir? Sendikalar - Ameleleri Parti nasıl müdafaa eder?
Darüssınaelerde ve fabrikalarda ameleler, tarlalarda köylüler alınlarının terini döke döke, yeis ve kahır içinde inleyerek cemiyet-i beşeriyenin yaşaması için lâzım gelen ihtiyacatı temin ederler. Amele ise: ekmek, ev, şimendüfer, möble, seyahat vasıtaları vücuda getirirler ve gazeteleri basarlar. Fakat elbiseyi yapanlar, yalnız setr-i avret edebilir, ekini ekenler yarı aç yaşarlar, evleri inşa edenler, kulübelerde güç sığınırlar, şimendüferleri inşa edenler, en uzak mesafeleri yaya olarak kat' ederler. Kömür çıkarırlar, fakat soğuğun en müthiş tesirine bunlar maruzdurlar. Gazeteleri basarlar, fakat hiçbir zaman okuyacak vakit bulamazlar ve her zaman için cahil kalırlar.
Bundan ve bunlardan geriye kalan beş on kuruşu da tahammülü gayr-i kabil vergilere sarf ederler. Bu vergileri de kendilerini ezenleri doyurmak
(s. 2) [KURTULUŞ
(s. 3) (Bir karikatür: Mehmetçik bir iskeleti yardan denize atıyor, iskeletin başından tacı, elindeki çantadan paraları dökülüyor. Fakat burada, lejant biraz farklı:) "Türk işçi ve çiftçi ordusu askerleri diyorlar ki
- Hayırsızlar hayırsızı kral, al sana!
Yeni Hayat temenni ediyor
- Darısı Sultan Altıncı Mehmet'in Başına!]
(s. 4) için sarfeder, yani köylü ve işçi kendisine yapılan zulmü de ödemek mecburiyetindedir.
Ve nihayet ve bu sonuncu sınıf bu hal ile pek ziyade çalıştığı halde hayatta nasibi hiçtir. Diğer sınıf ise yalnız yer içer, okur, keyfeder ve hiç çalışmadan hayatın güzelliklerinden istifade eder.
Bu diğerleri kimlerdir? Niçin bu böyle olmuştur? Diğer bir şekilde daha iyi mi, daha mı fena olur? Ve bu kabil midir? Eğer kabilse, ne suretle ve ne vakit?
İşte işçilerin daima kalbini, fikrini işgal eden düşünce budur. Fakat bu suallere tam cevap almak lâzımdır.
Binaenaleyh bugünkü cemiyet iki gayr-i müsavi parçaya ayrılır demektir, ilk bi-

rinci parti, çalışan ve her kıymeti yaratan, fakat bununla beraber daima ihtiyaç halinde kıvranan sınıftır.
Diğeri ise, asgariyeti teşkil ettiği halde dünyanın bilcümle tasarruf haklarına maliktir. Fabrika, her türlü istihsal vesaiti, nakliye ve mahsulâtın tevziine ait her türlü hukuku kendi şahsında cem'eder. Yani bu demektir ki, hiçbir şey istihsal etmez, fakat hepsini kazanır, hepsini emer ve bunun içindir ki, idare de onun elindedir.
İlk kısım, ameleler, çalışıcılar ve bilcümle müstahdemlerden ibarettir.
İkinci kısım; istismarcılardan ibarettir. Bu şekildeki cemiyete kapitalist cemiyet tesmiye olunur.
İlk kısım proletaryayı, yani şahsi olarak pazularından maada (s. 5) bir şeye malik olmayan veya istihsalâtı kendilerini doyurmayan köylü ve münevverleri ihtiva eder. İkinci kısım buna tamamen tezat teşkil eder. Sermayedarlar, burjuvalar ve büyük çiftlikçiler.
Bu ikinci sınıf ne birbirleriyle beraber yürüyorlar ve ne de istikbalde yürüyebilirler. İlk sınıf kendi mevcudiyeti, müstakbelde kat'i kurtuluşu ve bugünkü (kutlâyemut)'u için didinir ve mücadele eder.
Yani o, bilcümle fabrikalar; arazi vesair menabi-i istihsaliyenin çalışanların eline geçmesi için mücadele ediyor.
Hakiki hürriyet, muhadenet ve müsavat için mücadele ediyorlar.
İkinci sınıf bilâkis fakirleri esir etmek üzere tazyik için çalışıyorlar.
Evet onlarda hürriyeti tanıyorlar. Fakat hangisini; ticaretin hürriyetini. Onlarda muhadenet de var, fakat yalnız zenginler arasında.
Onlar da adalet de var. Fakat burjuva mahkemeleri önünde. Şimdi burjuvazi, bu hâkim sınıf say üzerindeki istismar hakkı ile hayatın bütün güzelliklerini kendilerine hasr için çalışıyorlar. Fakat bu asgari zenginler sınıfı nasıl olur da, azami işçiler sınıfına tahakküm edebilir? Çünkü burjuvazi sınıfı içtimaî, iktisadî ve siyasî teşkilâtlara maliktir.
Fakat bu teşkilâtlar nedir? Siyasî teşkilâtlar bunlardır: hükûmet sultası, polis, jandarma, memurlar, mahkemeler, hapishaneler, ordu ve siyasî fırkalardan mürekkeptir. Zulmün bu makinesiyle tabiî çalışıcılar (s. 6) itaat-i tamme haline getirebilirler.
Burjuvazinin iktisadî teşkilâtı; itibar müesseseleri, bankaları, servetleri ve mağazaları var ki: bunlar işçileri kendilerine esir ederler. Fazla olarak, bir memleketin millî burjuvazisinin diğer bir memleket burjuvazisiyle birleşen bir tek menafii yoktur. Bu itibarla, sermayedar idaresinde harp gayr-i kabil-i içtinaptır. Bu şekilde burjuvazi mevcut kaldığı müddetçe halk için daima zarar veren bir kitle halinde yaşar, içtimaî teşkilâtlar bunlardır: edyan ve mekâtip, bunlar hakiki mahiyetlerinden çıkarak çalışıcılarla fakirlerin zenginlere itaatini öğretirler. Yeryüzü cenneti yalnız hâkim ve zengin sınıflara ait bir cennettir. Dünya ve arazi fakirler ve çalışanlar için değildir. Burjuvazi ve hâkim sınıf, kuvvetli, teşkilâtlı, münkeşif ve münevverdir. Ve daima cahil [ve] teşkilâtsız olan işçilere mukavemete kadirdirler.

Fakat bu ilelebed böyle mi olacak?
Bu adalet, hürriyet ve müsavat harbi için amele ve köylünün hazırlanması lâzım mıdır?
Bu cidal hedef-i nihaîyi elde edecek ve ezilenlerle emilenler hukukunun istihsaline yardım edecek mi? Yolsa yanız kitlelerin zafiyetini biraz daha iyi mi edecek? Evet bu olacaktır. O, bunu yapacaktır. Çünkü bunun için bazı kat'i ve açık misaller vardır. Amelenin açtığı bu cidal cephesi karşısında ezen ve emenler ve başkasının emeğiyle geçinenler elbette parçalanırlar ve parçalanacaklardır, nihaî zafer amelenindir.
(s. 7) İşte bu mesele Sovyet Rusyası. Orada amele ve köylü büyük sermayedarlar ve büyük çiftlikçileri kovdular ve Çar ve jandarmaları, polisleri de bundan kendilerini kurtaramadılar. Araziyi, şatoları, sınaathaneleri, her şeyi ellerine aldılar. Ve onlar asıl kendi idarelerini, yani Şûralar idaresini kurdular. Asıl kendi ordularını, amele ve köylünün ordusunu, Kızıl Orduyu yarattılar.
Bilcümle halkı muayyen bir müddet zarfında çalışmaya mecbur ettiler ve hasılatı muntazaman taksim ediyorlar.
Dahilde her millet için istiklâl tanıdılar ve şimdi orada her memleket kendi kuvvetine sahip ve kendi kendini idare ediyor. Görüyorsunuz ki, köylüler ve amelelerin kendi hayatlarını ve kendi emvarelerini istedikleri gibi kurmak ve yaşatmak kabildir.
Hindistan'da, Amerika'da ve bütün cihanda amele aynı gaye peşinde uğraşıyor. Fakat oralarda cidal çok yavaş ve çok uzun olarak yürüyor. Çünkü amele ve işçiler iyi teşkilâta sahip değildirler. Birtakım sendikacılar kendilerini aldatabiliyor ve çabuk yürümelerine mâni oluyor. Bu vaziyet müebbeden devam edemez. Pekâlâ o halde amele ve köylünün bu hukukunu ne ile temin etmek kabildir? Rusya ve diğer memleketlerin hareketine tevfikan aynı teşkilâtın emekçiler tarafından da yapılması icap eder.
Fakat bu teşkilâtın vücuda getirilmesi arzu edilen hedefi derhal elde ettirir mi? (s. 8) Hayır; bunun için cidal lâzım ve faydalıdır. Rusya'da amele ve köylü ancak yirmi senelik bir hazırlığı müteakip hâkimiyeti ellerine aldılar, diğer memleketlerde de sanayi inkişaf ettikten sonra amele sınıfı gerek intizam ve gerekse teşkilât nokta-i nazarından terakki edebilirler.
İşte bunun içindir ki, biz onları her cihetle kendimize faik görüyoruz.
Türkiye'de de sanayi tekâmül etsin, o zaman amele kitlesi kuvvetlenecek ve köylü de hazırlanarak bilcümle emekçiler kendilerine zıd olan rakip ve hâkim sınıfın teşkilâtına muadil ve sağlam esaslı bir teşkilâta sahip olacaktır.
Binaenaleyh bu hedefleri emniyet ve kat'iyetle elde etmek için hazırlanmak lâzımdır. Fakat bu hazırlık hangi vasıta ile?
Bunun için yukarıda amele teşkilâtının iktisadî ve siyasî teşkilâtlarda bulunmasını tavsiye etmiştik!
Bu teşkilât amelelerin hayat ve maişeti lehine kavanin-i mevzuanın tebdil veya tadilini mi, yoksa içtimaiyatın tamamen tahvilini ve dolayısıyla tam bir istihalenin vücudunu temine şayi mi olmalıdır?

Evet, bu teşkilât amelenin bugünkü ihtiyacatı için çalışarak istikbale doğru yürüyecektir.
Burjuvazinin banka, servet ve mağazalar gibi iktisadî teşkilâtı vardır. Amelelerin de meslek birlikleri vesaire gibi (s. 9) mukabil teşkilâtları olmalıdır.
Bu sendikalara meslek birlikleri namını veriyorlar. Çünkü bunlar mesleklerine göre ameleleri ihtiva ediyorlar. Meselâ şimendüferciler, madenciler, marangozlar, demirciler ilâh...
Sendikalar, yalnız amelelerin sağlam ve kuvvetli, biricik ailesi gibi gözükürler. Çünkü ittihat kuvvet doğurur!
Bütün cihan sendikaları ayrıca cihanşümul bir merkezde birleşir, yani ittihatların ittihadı mevcuttur.
Aynı zamanda amelenin kuvveti, hangi memlekette olur ise olsun lisanı, milliyeti, tâbiyeti ne olur ise olsun, menafii, ihtiyacatı, usulleri, hedefleri, teşkilâtları ve cidalleri birdir.
Şimdi bütün dünya emekçileri arasında beynelmilel bir birlik ve faaliyet mevcuttur. Sendikaların gayeleri nedir ve ne elde edebileceklerdir?
İşte:
1- Günde sekiz saat çalışmak.
2- Grev ve boykotaj hakkı.
3- Ücretin asgari yaşanabilecek dereceye yükseltilmesi.
4- Kollektif kontratolar akdi mûsaadesi (yani patronların sendika müsaadesi olmaksızın tayin ettikleri maaş ve yevmiyenin tensip edilmemesi).
5- Müteahhitlerin sendika tarafından tayin edilmiş olan asgari fiyattan daha aşağı ücret verememesi. (s. 10)
6- Amelenin iyi ve sıhhî yerlerde yaşamak hakkının tanınması.
7- (14) yaşına kadar olan çocukların çalıştırılmaktan men'i.
8- Hamile kadınların doğurmadan evvel ve doğurduktan sonra en az ikişer ay çalışmasının men'i (maaş ve yevmiyeleri verilmek şartıyla).
9- Amelenin çalışma kabiliyetini kaybetmesine karşı hayatının hükûmet tarafından sigortalanması (yani ihtiyar veya malûl ameleler ve aileleri için enzarhaneler tesisi).
10- İş bulamayan zekâ ve pazu amelelerinin müdafaası.
11- Amele say kanunlarının tarz-ı icrasını teftiş etmek için bir amele teftiş komisyonu ihdası.
İşte sendikaların elde edeceği faydalar bunlardır. Fakat amelenin bu kadar esaslı ihtiyaçlarını müdafaa için yalnız sendika teşkilâtı kâfi gelecek midir? Hayır! Bugün bu talepler amele sınıfının siyasî bir teşkilâtı olmazsa elde edilemez. Bu siyasî teşkilâta köylü ve amelelerin fırkası tesmiye olunur. Bu teşkilât en şuurlu, en akıllı ve gayyur zekâ ve kol amelelerinin ittihadını temin eder.
Bu fırka da sendikalara iştirak eder. Ve bu iktisadî teşkilâtlar da siyasî bir kuvvet olarak fırkanın arkasında mevcut bulunurlar. Fırka, işçilerin haklı hedeflerinde bir ileri müfrezedir (pişdar).
Bu fırka demir gibi bir itaat, bir tek program ve hakiki bir tabiye ile yürür. Ame-

lenin hukukunu her şekilde müdafaa eden bu fırkaya (Komünist (s. 11) Partisi) tesmiye olunur. Her yerde mevcut olan bu parti Türkiye'de de vardır. Çünkü burada da amele ve köylü mevcuttur. Amelenin bilcümle hukukunu temin etmek için bu fırka muvaffakiyeti elde ettiren her vasıtayı istimal eder. Ve umumî menafiin lehine birçok hususi eziyetler ve zahmetler yüklenir. Fırka, amele sınıfının mevcudiyeti için bervech-i âti şeraiti talep eder:

1- Sendikaların, içtimâların, grevlerin, şuurlu matbuat ve eşhasın her türlü taarruzdan masun olmasını.

2- Umumî ve müsavi bir intihap hakkı (muhite ve merkezî hükûmet ve idare teşkilâtlanna ait).

3- Jandarmanın millet tarafından müntehap bir milis teşkilâtı tarafından istihlâfı.

4- Bilcümle vergilerin lağvı ve kazanç ve varidat üzerine müterakkî ve nisbî bir vergi vaz'ı.

5- Bilaistisna bütün memleket çocuklarının mecburi, umumî ve meccani tahsil görmesi.

6- Arazisi olmayan ve gayrikâfî olan köylülere mütesaviyen arazi ve ziraat malzemesi verilmesi.

7- Dahilî seyahatin bilâkaydüşart serbestisi.

8- Sultan, vali, mutasarrıf, kaymakam ve memurların hâkimiyetinin ilgası ve bu hâkimiyetin ahali tarafından intihap edilenlerin eline geçmesi.

9- Amele bayramlarının resmen kabul edilmesi [1 Mayıs, 7 Teşrini(s. 12)sâni, 18 Mart, Paris Komunası,.. ilâh.]

Haricî siyasette fırka, halihazırdaki hükûmete müzahirdir. Çünkü bu hükûmet fırkanın da düşmanı olan istilâcılarla harp etmektedir. Fırka köylünün müzaheretini amele menfaati lehine temin eder.

Fırka köylüyü sınıf mücadelesi fikirleriyle doldurur. Ve onların şuur ve ittihadını inkişaf ettirir. Bununçündür ki, köylü ve amele için fırka siyasî mitingler akd eder, risaleler, beyannameler yazar, köylü ve ameleyi toplar ve onlara dahilî ve haricî vaziyeti bildirir, fikirlerini açar ve onlara kendi benliklerini öğretir.

Dünyada bulunan bilcümle KP'ler cihanşümul bir tek teşkilât etrafında birleşmişlerdir. Bu teşkilâta (Enternasyonal) derler. Yani bütün cihan emekçileri cemiyeti demektir. Bu cemiyet 1868 senesinde (Marx) tarafından açılmıştır.

(Karl Marx) emekçilerin en büyük hocası idi. Amele hayatını saran esrarın içyüzünü ilk önce açan adam bu olmuştur. Ona göre, insaniyeti esaretten ve harpten halâs edebilecek, yalnız emekçilerdir.

Fakat Paris amelelerinin isyanından (1871 Paris Komunası) ve bu büyük amele komunasının adem-i muvaffakiyetinden sonra (Birinci Enternasyonal) beynelmilel burjuvazi tarafından takibata uğradı.

1889'da (İkinci Enternasyonal) Almanya Sosyal Demokratları tarafından açıldı. (Marx'tan sonra onun haleflerinden Lassalle (s. 13) tarafından.) Lakin harpten evvel bu İkinci Enternasyonal köylü ve amelenin hukukunu unuttu. Ve bütün cihan emekçilerini birleştireceği yerde, onları yekdiğerinden ayırdılar. Ve

zenginlerin menafiine onbeş milyon köylü ve ameleyi öldüren muharebeyi takdis ettiler.
Harpten sonra bu parçalanan Enternasyonal mensupları yeniden canlanabilmek çarelerine başvurdular. Fakat bu beyhudedir. (Basülbadelmevt) dünyada kabil değildir. Bugün bunlar hâkim sınıfların elinde (mutî?) ve itaatkâr birer vasıta halindedirler. Aynı zamanda Şark ve Garbın bilcümle işçi teşkilâtları Enternasyonal'e dahil oldular.
Bu Üçüncü Enternasyonal bütün cihan amelesinin erkân-ı harp heyetidir. Garpta içtimaî ve Şarkta milli hareketler için çalışır. Bu erkân-ı harp heyetinin en mühim şahsiyetleri (Lenin ve Klara Zetkin[145]) dirler.
Eğer sendikalar amelelerin ordusu iseler, KP'si de onların erkân-ı harp heyetidirler.
Sendika âzası olmak için basit bir amele olmak kâfidir. (İster işi olsun ister olmasın.) Fakat bu amele kendi menafiini en ziyade münasip vesaitle müdafaa etmek isterse partinin mensubu olmak zaruretindedir.
(s. 14) En şuurlu ve sağlam olup da umumun menafii için şahsî fedakârlıklar yapabilen, KP'nin âzâsıdır. Halihazır idareleri ebedî olamaz. Onları değiştirmek, yalnız değiştirmek değil, tamamen tebdil etmek kabildir. İşte bununçündür ki: amele arkadaşlar, bu sendikalara giriniz.
Şuurlu arkadaşlar partiye giriniz! Ve muhadenet, saadet, müsavat için uğraşınız!
Mürşidimiz (Marx) diyor ki:
"Ameleler! Hürriyetiniz namına yaptığınız savaşınızda kaybedecek yalnız zincirlerinizdir. Halbuki bütün bir cihan kazanacaksınız."
TKP Merkez-i Umumîsi Türkiye Sendikalar İhzarî Bürosu TKP Ankara Heyeti Merkeziyesi

3) Bilâ Tefrik-i Din ve Mezhep İstanbul Amele ve İşçilerine!

Bildiri dört sayfalıktır. Birinci sayfadaki karikatürde şunlar görülmektedir: Mehmetçik bir iskeleti süngüyle bir yardan denize doğru iter. İskeletin başından tacı, elindeki çantasından paraları dökülür. Karikatürün altında şu yazı okunur: "Sultana müjde: Anadolu İşçi ve Çiftçi Ordusu Diyor Ki: -Konstantin'in kaburgalarını delen süngüm Altıncı Mehmet'in Sultanlığını da gebertti." İkinci ve üçüncü sayfalarda bildiri metni yer almaktadır. Dördüncü sayfada küçük bir süs vardır. İkinci sayfanın hemen başında şu ibare okunur: Bütün Dünya Emekçileri Birleşiniz.

Amele; İstanbul'un beyaz elli beylerini, efendilerini münakalâttan, ekmekten, gazeteden, telgraftan, ziyadan her şeyden mahrum ediniz.
Memurlar; Sultan hükûmeti devairindeki vazifelerinizi terk ediniz;

145 Klara Zetkin, Alman K. Fırkası Merkez-i Umumî Kâtib-i Umumîsi olan ihtiyar bir kadındır.

İstanbul hükûmeti ile Sultan'a kaçabilmek fırsatını vermeyiniz; onu tevkif ediniz. Evet tevkif ediniz; ta ki millet mahkemesinde muhakemeleri görülebilsin.

Arkadaşlar! Kardeşler!
Çiftçi ve ameleden mürekkep olan Türk ordusu Anadolu'yu, kâmilen muzafferiyetiyle tahlis ettikten sonra İstanbul kapıları yakınında ayak diriyor!
İstilâcılar elinde üç seneden beri bir vasıta-i tagallüp ve tecebbür olan Yunan amele ve çiftçi orduları Asya-i Sûgrayı terk ettiler.
Mürteci Yunan hükûmeti, Kral Konstantin tarafından sürüklenen hâkim sınıfların kanlı komedyalarını anlayan, işçi kütlelerin adem-i memnuniyetine karşı gelerek, Yunan komünist arkadaşlarımızı hapishanelere attılar.
Aynı zamanda İstanbul'da dahi istilâcı işgalcilere karşı bir gürültü başgösteriyor. O istilâcı ve işgalcilere ve İstanbul hükûmetine karşı ki, tıpkı Yunan mürteci hükûmeti gibi ihtilâlcileri ve komünistleri hapishanelere atmakta, onları insanî her türlü haktan tecrit etmektedir.
Her iki hükûmet, Sultan hükûmeti ve Yunan hükûmeti tekerlenmeye hazırdır. Onları yalnız itmek ve yuvarlamak lâzımdır. Milliyet farkı gözetmeksizin hitap ediyoruz: Amele arkadaşlar! Türkiye işçi ve köylüsünün istilâcılığa karşı mücadelesi; sizin mücadeleniz, cihan proletaryasının mücadelesidir.
Çünkü bu emekçiler kütlesi, ancak şarktaki tazyikatı neticesinde tutunabilmekte olan Avrupa burjuvazisini devirmek istiyor.
Anadolu proletaryası ve işçi kütlelerinin en ileri piştar müfrezesi olan Türkiye Komünist Partisi ve Şimendiferciler Kızıl Sendikası size işgalcilere ve Sultan mutlakiyet ve istibdadına karşı mücadele tavsiye ediyor!
Bu kat'i dakikalarda İstanbul'un hayat ve talihi ellerinizde bulunuyor, eski usul idare taraftarları, Hilmi, Rıza ve arkadaşları hain sosyalistler, istilâcılara karşı bir müzaharet gösteriyorlar.
İstilâcılar dahi, millet cellâdı olan Sultan Altıncı Mehmet, ve *Peyam-ı Sabah*'ta havlayan köpekleriyle beraber İstanbul hükûmetine şuur ve kuvvetleri nisbetinde müzaheret ve muavenet ediyorlar.

Arkadaşlar! Bu mürteci muharrikleri memleketimizden tardediniz! Kovunuz!
Türk ordusu, istilâcıların tiranlığı ile beraber Sultan'ın mutlakiyet idaresine de ölüm getiriyor!
Fakat kimin için biliyor musunuz? Bilcümle İstanbul işçileri için!
Evet... Bilâ tefrik-i cins ve mezhep bilcümle İstanbul işçileri için!

Arkadaşlar! Hiçbir zaman bu meseleleri fakir ve yoksullar arasında millî mücadeleler ve kıtaller şeklinde telâkki etmeyiniz!
Bilâkis, bilâ tefrik-i cins ve mezhep bütün İstanbul işçileri; kuvvetlerinizi birleştiriniz!
Çünkü siz, cihanın yekvücut bir kitlesine mensupsunuz! Ve onun âzâları ve mümessillerisiniz.

Bu dakika, Sultanlığa ve işgâlciliğe, istilâcılığa karşı mücadele zamanıdır! Uyanınız! Kalkınız! Silâhlanınız! Teşkilâtlanınız!
Üçüncü Enternasyonal'in bir şubesi olmak sıfatıyla Türkiye Komünist Partisi Merkez-i Umumîsi ve Anadolu Kızıl Sendikaları sizi derhal, inkişafı halinde sultan hükûmeti ve istilâcılar aleyhinde umumî bir kıyam şekline istihale edebilecek umumî bir grev ilân etmeye davet ediyor.

Arkadaşlar!
Bu beyaz elli efendileri, beyleri sudan, münakalâttan, ekmekten, gazeteden, telgraftan, ziyadan her şeyden mahrum etmelisiniz!
Zanaathaneler ve fabrikaların işlerini durdurunuz!
Memurlar Sultan hükûmeti devairindeki vazifelerinizi terk etmelisiniz!
Greve aleyhtar olanları size itaate mecbur ediniz! İstanbul hükûmeti ile Sultan'a kaçabilmek fırsatını vermeyiniz! Onu tevkif ediniz!
Evet tevkif ediniz! Ta ki millet mahkemesinde muhakemeleri görülebilsin! Sultan'ın polis ve jandarmalarını silâhtan tecrit ediniz!
İngiliz, Fransız ve İtalyan askerleriyle kardeşleşiniz! Ve onları da zabitleri, kumandanları aleyhine tahrik ediniz! Küçük sulh grupları teşkil ediniz!
Bir tek kelime ile, ey İstanbul'un bilcümle işçi ve amelesi! Siz oranın sizce tutunmak gayr-i kabil olacak dakikaya kadar âmiri ve hâkimi olmalısınız!
Ordu tıpkı cihan emekçileri gibi sizin icraat ve hareketinize muntazırdır.
Sultan mutlakiyet ve istibdadını devirdikten sonra, istilâcılığa karşı zaferden sonra, sizin için, sizin has iktisadî menfatiniz için mücadele edebilmemiz kolaylaşacaktır.
Faraza, sekiz saatlik sây, sendikaların serbestisi, ücret-i kâfiye ve kollektif kontratlar gibi.
Sultanın tekerlenmesinden sonra düşmanlarınız yarı yarıya azalmış olacak, karşımızda yalnız burjuvazya kalacaktır.
Sersem Türk aristokrasisinin sukutunu müteakip biz Türk burjuvazisine karşı daha kolaylıkla harp edebileceğiz!
O halde arkadaşlar! Vakit kaybetmeksizin hareket ediniz!
Ordu size muavin ve müzahirdir. Ve muavin ve müzahir olacaktır. Cihan emekçileri size bakıyor!
İstilâcı acentaları ve hain sosyalistler havruza!
Yaşasın Türk ve Rum işçi kütlesi kardeşliği!
Kahrolsun Sultan ve Konstantin hükûmetleri!
Ya İstanbul serbest ve hür olacak veya siz ebedî esirler olacaksınız!
Unutmayınız ki; İstanbul Garp emekçileri ile Şark işçi kütlesini bütün dünyanın, emperyalizm ve kapitalizme karşı müttehit bir cidali için birleştirecek kilittir.

Ankara Merkezi Merkez-i Umumî Kızıl Sendika[146]

146 Bildiri 39d/14669 sayısıyla Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü arşivinde kayıtlı olarak bulunmaktadır.

* * *

4) Ankara Demiryolcularının 1 Ekim 1922 Tarihli Bir Bildirisi

Şimendiferci Arkadaşlara

Arkadaşlar!
Türkiye işçi ordusunun tarihi birinci sahifesinde seni kaydediyor. Neden mi...?
Hürriyetin İlânı'nda en evvel amele cemiyetini kuran sen ve arkadaşlarındı. Sen müstebid, zâlim idarenin elinden birçok haklarını kurtarmağa uğraşırken hiçbir amele teşkilâtı, işçi birliği, varlığı yoktu. Bunu meydana sen koydun!
En evvel patronuna sen isyan ettin! Fakat bilâhere hükûmetin eli kana karışıp gün geçtikçe bu senin haklı davanı söndürüp kapattılar..
Yine sen ve arkadaşların gizli teşkilâtlar yaparak varlığını, halkını müdafaa hususunu ihmal etmedin. Tükiye'de doğup ölen bütün işçi cemiyetleri hep senden örnek aldı. Sen çekicinle, eğen ile, tornan ile işin başında çalışırken dimağın da teşkilâtların yollarını tanzim ile uğraşıp, çalışırdı.
(Türkiye Komünist Partisi'ne) varlık veren, onu ilk devrelerinde yaşatan, mevcudiyet-i maneviyesini, kıymetini yükselten yine sensin!..
Hayatta mübarezen sermayecilere karşı mezarının eşiğine kadar ilelebed devam edip gidecek! Sen bu mübarezeni gevşetir isen, kendin de, çocukların da, neticede açlık ve sefaletten kurtulamazsınız!
Şu muazzam harp senelerinde senin varlığını, hizmetini, fedakârlığını inkâr eden nankördür!
Tahtlar, taçlar devrilip hükûmetlerin meydana gelmeğe, hayatta yeni bir inkılâp, yeni bir ışık, yeni bir devir açılmağa başladığı bugün iyi bil ki bunun en esas temeli kardeşlerin işçilerdir.
Arkadaşlar işçi ve amele orduları bir memlekette terakki ve temeddünde yegâne âmillerdir. Türkiye'nin millî varlığının ilk tutgasın [?] eden, yine en evvel bir amele varlığı teşkilâtını ortaya koyan ve başlangıç olan münevver yine sensin!
İşçi senin diğer amele cemiyetlerinin tarihlerini tetkik et! En başta [?]
Bugün elindeki teavün sandığı senin, istikbalin en büyük bir istinadgâhıdır. Kendin, evvel, ailen için ne kadar çalışıyor isen; belki ondan daha fazla olarak bu sandık hakkında çalışmaklığın lâzımdır. Ve dünkü yokluk içinde; bugün elinde okuduğun nizamname sana çok şey vaad etmez.
Yarınını temin için onu kendi varlığına, ihtiyacına, istikbaline göre tevsi ve tanzim için var kuvveti pazuya verip çalışmalıdır.
Arkadaşlar:
Aranızdaki suitefehhümden, suizandan; daima bizi ezmek isteyen emeğimizin hakkını çalan zâlimler istifade eder!
Mukadderâtını tevdi ettiğin arkadaşların sana doğru hizmet edip çalışmaz ise onları oradan yıkıp kaldırmak daha namuskârlarını işbaşına getirmek senin hakkındır...

Arkadaşlar:
Cihan hükûmetlerinde, cihan milletlerinde bütün amele ve işçi sınıfı ordusu kendini saydırmış, hakkını tanıttırmıştır.
Seni müdafaa eden, himaye eden kanunları sen hükûmetten istemezsen, aramazsan, işlerin pek geri kalır. Yaşamak isteyen bir adamın çalışmaga ve her türlü ızdıraba, yorgunluga katlanması lâzımdır.
Elbette sâyinin semeresini göreceksin:
Arkadaş!
Harp dolayısıyla hükûmetin idaresine geçen demiryollarının yarın yine sermayeci ellerine geçeceğini unutma!
Ve yine unutma ki, göreceğin muamele seni çalıştırıp sırtından geçinecek, seni yok pahasına satın alacak, daha doğrusu çalacak patronların muameleleridir. Onun hayatıyla kendi hayatını mukayese edersen hayret edeceksin ve sana edilen haksızlığı, zulmü çarçabuk anlayacak ve göreceksin!
Eğer bu fırsat elde iken kendini müdafaa ve muhafaza edecek tedabiri hazırlayıp saadet ve istikbalin için, ailenin refahı için lâzım gelen malzeme ile mücehhez olmaz isen, neticede yanacak yalnız sen değil, çoluğun çocuğun ahfadın da beraberdir.
Arkadaş,
Varlığını müdafaa, istikbalini ihzar için, metin ve sabur ol! Korkma; istikbal senindir! Sen yalnız azm ü sebatla hüsnüniyetle çalış! Bugün muvaffak olamadığın gayeyi yarın elde edeceğine şüphen olmasın!
Sen olmadığın için daha dün vücuda getirilemeyen "İşçi Birliği" amelesini gözönüne getir...
Arkadaşını sev.. Aradaki rabıta-ı muhadeneti bozmak isteyenleri daire-i itaate sevk et.. Rehberlerini intihap et! Elindeki teavün sandığını söndürme.. Yazıktır.. Bunu ilâya çalış ki, sen de âlî olasın... Arkadaş..

Ankara, 1 - 10 – 38

11. Ankara'daki Tutuklamalar, Salih Hacıoğlu ve Sadrettin Celal Moskova'da

Kilikya Konferansı'ndan sonra, 19 Ekim 1922'de THİF üyelerinden 20'si tutuklanmış, 24 Ekim'de de Mahkemece sorguları yapılmıştır; fakat bunlardan on biri yıl sonuna doğru para kefaletiyle serbest bırakılmışlardır. Bunu, Ata Çelebi'nin 6 Ocak 1923'te Moskova'daki TKF geçici bürosu başkanlığına yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz.

Ankara, 6/1/1923

Moskova'da:
Türkiye Komünist Fırkası muvakkat bürosu riyasetine

Arkadaş!

66 gün hapis olduktan sonra Ankara'da tahliye edildim. Daha Nâzım, Kenan, Muhiddin, Abdülkadir, Necati, İsmail, Şefik, Ahmet arkadaşlarla sermürettip Hasan Tahsin mevkufturlar. Çıkanlar ise: Ata, Mehmet Ali, Bekir, Behram, Nuri, Süleyman, Hilmi, Ali Baba, Zeynel arkadaşlarla makinist Hacı, mürettib Sezai'dirler. Diğer dokuz arkadaşın tahliyeleri ise yakındır. Zira mebuslardan çalışıyorlar. Çalışan mebuslar ise Erzurum mebusu Salih, Maraş mebusu Hasib,[147] Konya mebusu Refik,[148] Kayseri mebusu "adliye vekili" Rıfat,[149] Mersin mebusu Selahattin[150] Beylerdir.

Esbab-ı hapsimiz sulh konferansında garp emperyalistlerine bir cemile ve şayet siyasi temayül vuku bulursa bizleri alet etmekti. Siyaset-i dahiliyeleri ise buna müsaade etmedi.

Tahkikat-ı istintakiyede ve zabıtada her sualin temas ettiği nokta fırkamızın kongreyi sefarethanede yaptığımız ve sefarethaneden para alıp almadığımızdır. Tahliye edilenler kefalet-i nakdiye ile (Ata: yüz/100, Bekir: altmış beş/65 diğerlerinden ise kırk/40'ar lira ile) vuku bulmuştur.

Behram: Çorum'a muallim tayin ettirildi. Hilmi ise Mersin'e mekâtib-i ibtidaiye müfettiş yaptırıldı. Bekir'le Hilmi dün Mersin'e hareket ettiler. Behram da yarın hareket ediyor.

Burada şimdilik "hiç olmazsa bir ay kadar" kalmak mahzurludur. Daimi tarassud altında ve hafiyeler gece gündüz takip etmektedirler. Bunun için bir iki günde ben de hareket ediyorum. Burada irtibat vazifesini görmek üzere muvakkat bir nüve yaptık. Riyasetine: Mehmet Ali, kitabetine: Nuri, Enternasyonal mümessili bulunan İsmail arkadaşla da temasa memur Süleyman arkadaşlar tavzif edildiler.

Nihayet bir aydan avdet edeceğim. Mektuplarınız okundu. Suali havi bulunan mektuplarınıza da bugün için cevap kabil değildir. Çünkü bir taraftan tarassud altında diğer taraftan da daha muhiti anlayamadık.

Mersin'de gazeteye devam edeceğim, Fransızlar *Gazi* namıyla bize muarız olmak üzere bir gazete çıkartmaya başladılar. Bundan sonra mücadelemiz daha fazla olacak. Biz hapiste iken bir de *Zafer* namında gazete çıkmaya başladı. Meslek ve meşrebi nedir daha anlaşılamadı.

147 Maraş mebusu Hasip (Aksöyek 1880 – 1930)

148 Konya mebusu Refik (Koraltan 1889 – 1974)

149 Kayseri mebusu Rıfat (Çalıka 1888 – 1963). Rauf Bey hükûmetinde (16 Ağustos 1922 – 4 Ağustos 1923) Adliye Vekili.

150 Mersin mebusu Selahattin (Köseoğlu 1882 – 1949)

[Hilmi ve] Bekir buradan hareketleri günü fırkadan istifa ettiler. Hilmi'nin istifası şuursuzluk, Bekir'in ise fırkaya olan bazı masraflarının adem-i tediyesinden ileri gelmiştir.
Şefik Mersin'de hafiye yazıldı. Baha (?) ona mümâsil. Hilmi ile Bekir'in istifası da buna inzimam edince Mersin ahvali biraz pürüzlenecek, bakalım.
Ne yapacağız, Şefik ve Baha'dan şimdilik sarf-ı nazar ederek Hilmi ile Bekir'i herhalde oraya aldırınız. Zira fırkanın esrarı baziçe olacaktır.
Yalnız sizlere şunu hatırlatmak isterim, ki o da her günahın papaza söylenemeyeceği gibi fırka esrarının bilakayd ü şart arkadaşların hepsine söylenmesidir. Her ne ise azmimiz önünde her şey kırılacaktır. Çünkü mazlum beşerin hadimleriyiz.
Herhalde ilk posta son hat ve hareketimiz hakkında mufassal raporunuzu Mersin'de bekliyorum. Ümid ederim teehhür etmez. İki numaralı grup Ankara'da *Tan* isminde yevmi bir gazete çıkarmaya başlayacak. Mersin'de gazetemiz devam edecek mi. Yahut Ankara'da bir gazete çıkarayım mı?
Mersin'de mi çalışacağım, yahut buraya mı gelip bulunacağım?
Bütün arkadaşlara selam.

Merkez-i umumi azasından
Ata

Hilmi ayrılacağı dakika istifa ettiğini söylemişti. İsmail yoldaşın beyanatı ise bunun aksini teyid etti. Ayrıca bildiririm.[151]

1922 yılının Ekim ayı ortalarında THİF delegeleriyle birlikte gizlice Moskova'ya giderek İstanbul'dan gelenlerle birleşen Salih Hacıoğlu Büyük Paris Oteli'nin 85 numaralı odasında kalmaya başlamıştır. Oradan KEYK Doğu Bölümü Başkanlığına gönderdiği 29 Ekim tarihli bir mektupta Ankara'daki tutuklamalarla ilgili bilgi vererek oradakilere yardım edilmesini istemektedir.

Büyük Paris Oteli numara 85
29/10/922

Komintern Şark Şubesi Müdüriyetine

Yoldaş,

Türkiye Komünist Fırkası'nın Anadolu'da Sovyet hükûmeti malî ve siyasî yardımıyla sınıfî şuurunu elde etmiş olan milli burjuvazya tarafından son uğradığı taarruz ve hücum; şiddeti her ne kadar fazla olursa olsun, ne Türkiye Komü-

151 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 20, Klasör No: 26_36, Belge No: 512-515 (Eski Türkçe).

nistlerini millî burjuvazya önünde serfüruya mecbur edebilir ve ne de Türkiye'de içtimaî inkılâp cereyanlarına sekte ve ilel tari eder.
Bu iki kere iki dört eder şeklinde bir katiyet-i riyaziyedir. Çünkü Fırka evvelce de geçirmiş olduğu müteaddid tecrübelerde bunu ispat etmiştir.
Yalnız (TKP) delegeleri olan bizler Komintern'in nazar-ı dikkatini bir noktaya celb etmek isteriz:
Merkez komiteye ve Ankara komitesine mensup oldukları anlaşılan mevkuf yoldaşlar (belki dördü müstesna) kâffeten imalât-ı harbiye ve şimendifer amelelerinden ibarettir. Yani sekiz saatlik sa'y müddeti talep edenlerin ölümle tehdit edildiği bir muhitin amele sınıfına mensupturlar ve dolayısıyla mevkufiyet onların yegâne menba-ı hayatı olan çalışmalarının hail ve maniidir. Binaenaleyh biz bu hususta acilen bir muavenet ifasının lüzumlu olacağını zan ve tahmin ediyoruz. Ve bu muavenetin şeklini şu suretle tespit ediyoruz:
1. En seri vasıta ile mevkuf arkadaşlara (ailelerini de iaşe edebilmek üzere) (2.500) Türk lirasının gönderilmesi.
2. Bu meblağın aile nüfusu nazar-ı itibara alınarak ona göre tevzii.

Komünist selamlarıyla.
Türkiye Komünist Partisi delegeleri namına
Fırka kâtib-i umumîsi
(imza: Salih Hacıoğlu)[152]

Komintern IV. Kongresi 5 Kasım – 5 Aralık tarihleri arasında yapılmış ve Türk delegasyonu sekreterliğini İstanbul Komünist Grubu temsilcisi olarak gelen ve burada Orhan takma adını kullanan Sadrettin Celal [Antel] üstlenmiştir.[153] Bu sıfatla THİF tutuklamaları ve hükûmetin politikası konusunda aşağıdaki açıklamayı yapıyor:

---

152 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 333 (Eski Türkçe).

153 Komintern IV. Kongresi'nde THİF ve İstanbul Komünist Grubu'nun temsil sorunu Kongre'nin yetkili delegelerini belirleyen Üye Kontrol Komisyonu tarafından İKG ve THİF açısından aşağıdaki biçimde sonuçlandırılmıştır.

Eberlein

Üye Kontrol Komisyonu Raporu

17 Kasım 1922

Türkiye'de bugün İstanbul Partisi ve Ankara Partisi olmak üzere iki Parti bulunmaktadır. Ankara'daki Partinin üç yüz üyesi vardır. Kongreye iki delege çağrılmıştı, altı delege geldi. Bunlardan ikisine oy kullanma hakkı tanınmış, ikisine konuk kartı verilmiş, geri kalan ikisi ise Kongreye kabul edilmemiştir.
İstanbul'daki partinin üye sayısını bilmiyoruz. Oradan da iki delege çağrılmıştı, üç delege geldi. Bunlardan ikisine oy kullanma hakkı tanındı, üçüncüsüne ise söz hakkı verildi.

Kaynak: *Türkiye Komünist ve İşçi Hareketi*, çev. Fatma Bursalı, Aydınlık Yayınları, Mart 1979, s. 62. Çevrildiği kaynak: *Komünist Enternasyonal 4. Dünya Kongresi Tutanağı*, Almanca, s.366.

Türkiye Komünist Partisi'ne yönelik son baskılar ve tutuklamalar, Ankara hükümetinin kararlı niyetini gösteren bir konuydu. Türkiye Komünist Partisi, kuruluşunun başlangıcından itibaren hükümete karşı her zaman dürüst bir politika izledi ve emperyalizme karşı mücadelesinde onu desteklediğini açıkça ilan etti. Parti tarafından bugüne kadar izlenmiş olan iç politika, demokratik reformlar talep etmekten ve işçilerin, köylülerin ve yoksul aydınların kaderlerinin iyileştirilmesini elde etmekten ibaretti. Partinin bu politikası, hükümetin varlığını hiçbir zaman tehdit etmedi. Ayrıca hükümet de her zaman bu reformlardan yana olduğunu ilan etti. Bu nedenle, Partiye vurulan bu darbe, iç ve dış politikasında hükümetin gerçek niyetini gün yüzüne çıkartmaktadır. Ankara hükümeti, halen Lozan Konferansı'na hazırlanmaktadır. Avrupa'nın emperyalist devletleriyle anlaşmaya mecburdur. Onun için önemli olan, kendi varlığı için gerekli olan barış koşullarını emekçi kitlelerin aleyhine bile olsa elde etmektir. Halihazırda, değişik kapitalist gruplarla ayrı ayrı görüşmeler yürütmektedir. Onlardan birkaç avantaj elde etmek için, ulusal bağımsızlıktan ilkesel fedakârlıklar yapmaya hazırdır. Ankara hükümeti, Türkiye Komünist Partisi'nin ulusal tam bağımsızlıktan hiçbir ödün vermeyi kabul etmeyeceğini ve bunun için mücadele edeceğini göz önünde bulundurarak, halka karşı ihanetini gizlemek amacıyla Parti'ye darbeler indirmeyi gerekli gördü. Hükümetteki gerici unsurlar, emperyalist güçlere verdikleri ödünlerle ilgili zayıf yanı gayet iyi biliyorlar ve kendilerinin maskesini alaşağı edebilecek ve ihanet politikalarına karşı mücadele yürütebilecek tüm güçleri yok etmeye çalışıyorlar. Bu nedenle Parti'ye vurulan darbe, doğrudan doğruya, son zamanlara kadar bizzat hükümet tarafından savunulmuş olan ulusal programa indirilmiş bir darbedir. Hükümet, büyük bir sitayişle ilan etmiş olduğu Misak-ı Milli'yi sabote etmeye hazırlanıyor. Hemen bugünden itibaren Türkiye Komünist Partisi, Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmeyi bizzat üstleniyor.

Yaşasın Türkiye'nin Avrupa emperyalizminin pençelerinden tam ve kesin kurtuluşu!
Yaşasın Türkiye ile Sovyetler arasındaki kopmaz kardeşlik!
Yaşasın Komünist Enternasyonal, tüm ezilen halkların savunucusu!
Yaşasın Türkiye Komünist Partisi!

Türk delegasyonunun sekreteri
ORHAN[154]

Salih Hacıoğlu 12 Aralık 1922'de, Komintern'in III. Kongresi'nde TKP delegesi olan ve bu kere K[afkas] Bürosu'ndan Moskova'ya gönderilmiş bulunan Salih Zeki için KEYK Doğu Bürosu'na bir başvuru yapmıştır.

154 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25, Klasör No: 31_36, Belge No: 505-506 (Fransızca).

[antet:] Türkiye
Halk İştirakiyun Fırkası
Merkez-i Umumîsi

12/12/1922

Komintern Şark Şubesi Müdüriyetine

K. bürodan Rusya Komünist Fırkası Merkez-i umumîsi emrine gönderilmiş olan Küsterkof[155] Salih Zeki yoldaş Türkiye Komünist Partisi delegeleriyle bir-

155 Komintern III. Kongresi'nin Fransızca yayın organı olan *Moscou* gazetesinin 14 Temmuz 1921 tarihli 41'inci sayısında Süleyman Nuri ile ortaklaşa bir yazısı çıkan Salih Zeki'nin adının sonunda "Koucherov/Kuşerov" sözcüğü de vardır. Acaba Çerkes miydi?

1915'te Deyr-i Zor mutasarrıfı olan ve orada Ermeni kıyımına katılan Salih Zeki, daha sonra Bakû'da M. Suphiler gelmeden önce kurulan TKF'na katılmıştır. 1920 Mayısında M. Suphi bu örgütü dağıtıp yeni bir parti kurunca, Salih Zeki Merkezi Heyet'in 4 Haziran 920 günlü toplantısında "Bakû Teşkilâtının heyet-i idaresi azası olarak" tasdik edilmiş [TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 1, Klasör: 1_36, Belge No: 207 (Eski Türkçe)], 7 Haziran'da yayınlanacak gazetenin tahrir heyetine seçilmiş [TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 1, Klasör: 1_36, Belge No: 211 (Eski Türkçe)], 14 Haziran'da Türkiye'de Teşkilât yapmak ve birinci Eylûl kongresine vekiller getirmek için İsmail Çitof ile birlikte Trabzon'a gönderilecek heyete atanmış [TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 1, Klasör: 1_36, Belge No: 219 (Eski Türkçe)], ancak 16 Haziran'da yapılan Merkezi Heyet'in 3. içtimaında "Heyet-i Merkeziyenin Salih Zeki yoldaşın hayat-ı siyasiyesi hakkında aldığı bazı malumatına nazaran şimdilik bu yoldaşın Bakû bürosu azalığından istifa etmesine karar" veriliyor [TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 1, Klasör: 1_36, Belge No: 193 (Eski Türkçe)]. Bununla birlikte, Temmuz sonunda Erzurum'da Karabekir'le görüşmeye gönderilmiştir. Bakû Doğu Halkları Kurultayı'nda bulunmuş ve M. Suphilerin öldürülmesinden sonra da TKP içinde çalışmıştır.

Salih Zeki'nin Türkiye'ye dönmediği ve Kafkaslar'da kaldığı, 1926 Eylûlü'nde kendisine yazılan şu mektuptan anlaşılıyor:

[*antet*: Bütün dünya işçileri birleşiniz!
"Yeni Fikir" gazetesinin müdür-i mesulü
Tiflis Rustavili
Numara: 8
Telefon: 32 – 20
Odası: 36 – 26]

31(?) Sentyabr 1926

Azizim Salih Zeki!
Senin siparişin hakkında malumat topladım. Anlaşılıyor ki Tiflis'te kalıp döktürmek mümkün değil. Bunu yalnız Leningrad'da yaptırmak olabilir. Bura sipariş verilen takdirde yine Leningrad'a kalıp zakaz [sipariş] verilecektir kalıba ise bunlar beş yüz manat istiyorlar. Neticesini de gerek Leningrad'a müracaat edip orda zakaz verdiresin. [*rusça*] kalıplarını poladdan Leningrad'da yalnız kayırırlar. Hurufat dökmeye geldikte bu yakınlarda Bakû'da de "silivotipna" açılır. Tabii ki orada buradan ucuz başa gelir. Artık bu kadar. Semih'in selamı var. Bize göre daha ne fermayişin olsa yaz. Şura Haciyof (?) hakkında ... amel eyler. Onu mezuniyete bırak ve kaptandan sonra da iş vermeğini müzayaka etme. Arkadaşlara ... ve ... selam. Komünist selamı ile.
Rıza ... ...

likte çalışmak üzere bir müddet Moskova'da kalacağından diğer arkadaşlar misilli iaşe ve iskânının teminini rica ederim.

Türkiye Komünist Partisi
Kâtib-i umumîsi
(imza)[156]

Rusya Komünist (Bolşevik) Partisi Merkez Komitesi Siyasi Bürosu'nun Ankara'daki tutuklamaları ele aldığı protokollerinden anlaşılmaktadır.

RKP(b) MK Siyasi Büro toplantısının 36 nolu protokolünden.

16 Kasım 1922

(...)
Telefondan 13 Kasım 1922 tarihli
isticvapla

18. Zinovyev yoldaşın Ankara'da tutuklanan komünistlerle ilgili önerisi.
a) Çiçerin yoldaş Ankara'da tutuklanan komünistlere karşı uygulanan zulüm (işkence, kurşuna dizme tehdidi) konusunda hemen etkin diplomatik önlemleri almakla memur edilmelidir.[157]
b) Pravda vb. merkez yayın organlarına Türkiye'de komünist partisine yıkıcı darbe indirilmesi konusunda yazı yayınlamaları önerilmeli.[158]

Komintern IV. Dünya Kongresi sonrasında İKG'nin KEYK'e raporları çok daha kapsamlı ve daha da düzenli hale gelmiştir. Sadrettin Celâl he-

156 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 337 (Eski Türkçe).

157 Bu karar Zinovyev'in Lenin, Troçki, Radek ve Buharin'e 14 Kasım 1922'de, yani Komintern'in IV. Kongre oturumları sırasında çektiği telgrafa bir yanıt niteliğindeydi. Telgrafta şöyle deniyordu: "Ankara'daki işkence ve kurşuna dizme tehditleri konusunda Kongre'de de sessiz kalınmamalıdır. Safarov'un (Doğu Şubesinin şefi), ardından bir Türkün birer konuşma yapmasını, bundan sonra kongrenin Türkiye işçi ve askerlerine kısa bir çağrısını gerekli buluyorum. Sorunun önemi dolayısıyla sizin görüşünüzü soruyorum. Eğer perşembe sabahına kadar bir itiraz olmazsa, ben belirlenen adımları atacağım" (f. 5, op. 3, g. 141) Daha Komintern'in girişimi üzerine Bakü'da yapılan (1-8 Eylül 1920) Doğu Halkları Kurultayı'nda devrimci işçi hareketinin ezilen halkların ulusal kurtuluş hareketiyle ittifakı sorunu görüşülürken, emperyalizmle işbirliğine giden ve kendi sınıfsal amaçlarını savunmak için işçi örgütlerinin üzerine yürüyen ulusal burjuvazinin liderlerine karşı güven konusunda uyarıcı görüşler dile getirilmişti. Nitekim, Bakü kongresinden döndükten sonra M. Suphi ve Türkiye Komünist Fırkası'nın diğer aktifleri yakalanmış ve 29 Ocak 1921 günü Trabzon açıklarında katledilmiştir. Ulusal kurtuluş savaşında Sovyet Rusya'nın yardımıyla zafere ulaşan Türkiye ulusal burjuvazisinin temsilcisi Kemalistler, buna komünistlere karşı baskılarla yanıt vermiş ve komünist partisini ulus düşmanı örgüt ilan etmiştir. 1922 sonunda Türkiye'de yeni bir antikomünist baskı dalgası yükselmiştir.

158 Rusya Sosyal Politik Tarih Devlet Arşivi (*RGASPI*), f 17, op. 3, g 322; aktaran, G. M. Adibekov, J. G. Adibekova, L. A. Rogovaya, K. K. Şirinya, *Politbyuro TsK RKP(b)-VKP(b) i Komintern: 1919-1943 gg. Dokumentıy (RKP(b) MK-SKP(b) MK Politbürosu ve Komintern: 1919-1943. Belgeler.)* Rusya Politik Ansiklopedisi (ROSSPEN), sayfa 142, 143, 144, belge no. 90, Moskova, 2004.

nüz Kongre'den dönmeden önce, Dr. Şefik Hüsnü O. Masdar imzasıyla gönderdiği raporda, KEYK ile ulusal harekete yaklaşımdaki uyumdan duydukları memnuniyeti vurguluyor, güncel politikalarını ayrıntılandırmaya çalışıyor. Dr. Şefik Hüsnü'nün raporda sözünü ettiği KEYK Temsilcisi, raporun devamında sözü edilen ve ileride kimi raporlarını vereceğimiz, bir dönem Bakû'da bulunmuş ve TKF Teşkilât Bürosu'nda ve *Yeni Dünya* gazete redaksiyonunda çalışmış Şarki'dir.[159] İstanbul'un Ankara hükûmetinin etki alanına girmesi, Padişahın kaçması gibi gelişmeleri değerlendirdikten sonra, milliyetçi hükûmetin kaba ve diktatörce bir yönetime başvurduğunu belirten Dr. Şefik Hüsnü, ilginç bir biçimde İştirakçi Hilmi'nin öldürülmüş olmasından "hayırlı bir temizlik olarak" söz etmekte, THİF'nın ve yöneticilerinin durumunu ele almaktadır. Eski hükûmet döneminde kapatılmış tüm işçi derneklerinin yeniden ayağa kalkmasını öngördüklerini yazan Dr. Şefik Hüsnü, Dernek'i canlandırma çalışmalarına başladıkları bu ortamda BİÎ üyelerinin daha şimdiden kendilerine katıldığına işaret etmektedir. İstanbul'da yapılan ve gazetelerde haber olan işçi teşkilâtları toplantısının ve Numan ustanın İstanbul'daki girişimlerinin değerlendirmesi de bu raporda yapılmaktadır. Raporun öneriler bölümü ise, tıpkı yukarıda Sadrettin Celâl'in raporundaki gibi oluşturulan Teşkilât Bürosu'nun bileşiminin uygun olmadığı noktasında yoğunlaşmaktadır.

İstanbul 22 Ocak 1923

KE Yürütmesi Prezidyumuna

Değerli Yoldaşlar,

IV. Dünya Kongresi sırasında, size iki olağan rapor ve özel olarak kongreye yönelik Türkiye'nin genel siyasal durumu hakkında uzun bir sunum vermiştik. Bir makale biçiminde kaleme aldığımız bu sunumun "Internationale Communiste" dergisinde yayımlanmasını talep ediyoruz.

Aynı dönem boyunca, biz sadece Simon Briquet [Semyon Brike] imzalı tek bir mektup aldık. Bu mektupta, Enternasyonal adına, Briquet yoldaş İKG'nin değişik sorunlar hakkında benimsediği taktiğin Yürütme'nin bakış açısıyla çakışmasından memnuniyet duyduğunu ifade ediyordu. Biz de, kendi açımızdan, bu mektupta, milliyetçi hükûmet hakkında aldığımız tutumun ve yaptığımız girişimlerin, ufak tefek nüanslarla, Yürütme'nin bizden istedikleriyle uyumlu olmasından benzer bir memnuniyet duyduk. Güncel siyasetimiz hakkında kimi hususlar daha önceki mektuplarımızda yer alıyordu. Bu mektupta bu konuyu biraz daha genişleteceğiz.

159 Şarki'nin Türkiye'ye geliş tarihi, aşağıda vereceğimiz Salih Hacıoğlu'nun raporuna göre 13 Ocak 1923'tür ve bu raporda belirtildiği gibi gerçek adı muhtemelen Gafurof'tur.

Kısa süre önce, büyük Kolarov yoldaşımızın imzasıyla, Yürütme'nin Türk sorunu hakkındaki resmî belgesini aldık; son siyasal devrimden kaynaklanan genel durumu analiz ettikten sonra Yürütme'nin hakkımızdaki son kararları konusunda düşündüklerimizi söyleyeceğiz. Burada hemen işaret etmeliyiz ki, birçok hususta, Yürütme'nin temsilcisi bizimle hemfikirdir. Size, öncelikle, şaşırtıcı bir istikrarsızlık içindeki ülkenin hâlihazır siyasal durumundan söz etmeliyiz. Size kamuoyundaki ilk dönüşümlerden daha önce söz etmiştik. Refet Paşa'nın gelişinin yarattığı ilk günlerindeki kendiliğinden coşkunun nasıl adım adım soğuduğunu ve yerini nasıl koyu bir hoşnutsuzluğa bıraktığını. Başlangıçta, aydınlar ve devlet memurları, kelimenin tam anlamıyla gerici, monarşi yanlısı bir ideolojiyle burjuva devrimine karşı seslerini yükseltiyorlardı. O uğrakta, bildirilerimizde, özellikle küçük devlet memurlarına, çıkarlarının geriye dönüşte değil, devrimin toplumun topyekûn dönüştürülmesi yönünde ilerletilmesinde olduğunu açıklayarak küçük burjuva küçümseyicilerine karşı devrimden yana tutum almak zorundaydık. Birkaç haftanın sonunda, –beklenebileceği üzere– kafa karışıklığı yavaş yavaş dağıldı. Monarşi yanlısı akım zeminini kaybetti. İngilizlerin himayesinde eski padişahın kaçması, Britanya makamlarının tahmin ettiklerinin tam tersine bir etki doğurdu. Monarşi davası hissedilir ölçüde gözden düştü. Gayrı memnunlar kitlesi ikiye bölündü. Sarayla bağları olan, muhafazakâr eğilimli, eski monarşi geleneğine sahip homojen bir azınlık, geriye dönük bakış açısını sürdürmeye devam etti. Padişahlık iddialarından açıkça vazgeçmiş olmasına rağmen yeni Halifenin, pek göstermese de, eski rejimin ihyası yönündeki hareketin gelişmesini teşvik ettiği ileri sürülüyordu; hatta öyle görünüyordu ki halife bu açıdan büyük bir iyimserlik besliyordu. Büyük çoğunluğun memnuniyetsizliği ise her geçen gün artmaktadır. Büyük Millet Meclisi'nin tayinlerde gösterdiği tereddütlerin yol açtığı gecikmeler sonucunda, yine aynı şekilde ticaretteki alt üstlükler ve bunun getirdiği alış-verişteki düşüş sonucunda, bunalım süregitmektedir. Ancak, bu küçük dünyanın ekonomik kaygılarının kökleri hesaba katıldığında, bunların protesto çığlıklarının tarzı ve yönü, başlangıçtakinden tamamıyla farklı bir hal almıştır. Yine oldukça kafaları karışık bir tarzda da olsa, halkın bu kesiminde, gitgide şunun farkına varılmaktadır ki, yaşanan şeyler, bir hükûmet sistemi değişikliği değil, esasında, tüm değişiklik, oldukça büyük sayıda idarî personelin değişikliğinden ibarettir ve hükûmet sistemi alanında köklü hiçbir değişiklik olmamıştır, bu nedenlerle de temel bir toplumsal dönüşüm gerçekleştirilinceye kadar halk siyasal ortamdaki istikrarsızlığın yükünü gitgide daha fazla taşıyacaktır. Duygularını keskinleştirmek ve onları küçük burjuva kafa karışıklığından kurtarmak için büyük çaba harcıyoruz. Umuyoruz ki yakın bir gelecekte bu küçük memur ve küçük zanaatkâr kesimini, proletarya devrimi fikrine kazanacak ve onları, en azından legal sosyalist örgütümüz çevresinde bir araya getirebileceğiz. Bu yönde daha şimdiden birtakım gizli bildiriler yayımladık.

Öte yandan, kendini kadir-i mutlak sanan ve yetkilerinin sınırsız olduğunu hayal eden milliyetçi hükûmet, başlangıçtaki kararsızlıklarının ardından, açık-

ça kaba ve diktatörce bir baskıya girişti. Artık tutuklama ve yargılama söz konusu değil. Sanık sözde halkın adaletine teslim ediliyor, yani işaret edilen kişi galeyana getirilmiş bir grup serseri ortasına atılıyor ve linç ediliyor. Önce burjuvazi içindeki düşmanlarından kurtulmakla uğraştılar. Hürriyet ve İtilâf Partisi üyelerinden bir bölümü İstanbul'dan kaçırıldı ve Anadolu'ya sürülerek infaz edildi. Bunlar arasından Ali Kemal, İzmit'te linç edildi. Öte yandan, kötü ünlü Hilmi'nin de İstanbul'un göbeğinde öldürülmüş olduğuna işaret edilebilir. İngiltere'nin gözde ajanları olan bu iki şahsın kaybına elbette üzülmeye değmez. Özellikle, İstanbul proletaryası açısından bir felâket olan Hilmi'nin ortadan kaybolması, bir tür temizliktir. Ancak bu olaylardan akılda tutulması gereken, gösteri mahiyetindeki yöntemdir; bir diğer deyişle milliyetçiler formaliteyle uğraşmıyorlar. Şu an için, işçi sınıfının ezilmesini henüz kendileri üstlenmediler. Ancak işçi sınıfının örgütlenmesine elverişli koşulları yaratmak için de hiçbir şey yapmıyorlar. Eski hükümet, son günlerinde, bir dizi işçi derneğini kapatmış ve kamuya açık toplantılar düzenlenmesini yasaklamıştı. Bu tedbirleri iptal ettirmek amacıyla bizim ve kimi sendika militanlarının attığı adımlar, bugüne dek olumlu bir sonuç vermedi. Taleplerimizi her yenilediğimizde bize araştırmaların sürdüğü cevabı veriliyor. Ve bu araştırma veya soruşturma bir türlü sonuçlanmıyor. İKG MK üyesi bir yoldaş, kentimizdeki en etkili milliyetçi önderlerden biriyle görüşme fırsatına sahip oldu. Bu bey, konu kendisine sorulduğunda, halk egemenliğine dayalı hükümetin sosyalizme son derece yatkın olduğu, sosyalizmin propagandasının yapılmasını desteklemeye hazır olduğu ve hatta hükûmetin Bolşevizmden bile korkmadığı yanıtını vermiş. Ancak –evet ancaaak– hâlihazırda Avrupa emperyalizmiyle bir barış anlaşması yapılmaya çalışıldığından ve emperyalizm de Türkiye'yi sürekli Bolşevik olmakla suçladığından, bizler, demiş, bu suçlamayı boşa çıkarmak ve hasımlarımızı ikna etmek için, komünist ajitasyona karşı kimi geçici önlemler alıyoruz. Bu beyanlarda en küçük bir samimiyet izi yok. Bununla birlikte, şu an için, yukarıda anlattığımız türden şiddetlere maruz kalmayacağımız garantisini veriyorlar. Bu nedenle, eski Dernek'i (Genel Sendika Birliği) farklı bir adla yeniden canlandırma hazırlıkları yürütüyoruz. Daha şimdiden Beynelmilel İşçiler İttihadı üyelerinin katılımını sağladık. Bu vesileyle, İstanbul'daki emekçilerin hâlihazırdaki durumu hakkında bir sunum yapmayı uygun buluyoruz. Milliyetçilerin kentimize yerleşmesinin hemen ardından, işsizlik büyük ölçüde arttı. Çok sayıda kuruluş işlerini tasfiye etti. Rum patronlar Türk işçilerini, Türk patronlar da Türk-olmayan işçilerini işten çıkartırken, yerlerine yeni işçi almadılar. Ekonomik koşulların belirsizliği yüzünden, o zamandan beri ticari işleri ve işletmeleri küçültme yönünde genel bir eğilim var. Bu gelişmeler üzerine, işçilerin durumu, yani bu gelişmelere rağmen hâlâ bir iş bulabilenlerin durumu, gitgide kötüleşti ve bu da bir mücadele ve yardımlaşma teşkilâtına ihtiyacı görülmedik ölçülerde hissettirdi. Bu çerçevede son zamanlarda gerek terk edilmiş ve dağılmakta olan derneklerin yeniden canlandırılması, gerekse her türden yeni derneklerin kurulması yönünde bir dizi girişime tanık olduk. Elbette İKG bu sü-

reci gereken dikkatle izlemektedir. Ve tüm işçi grupları içinde nüveler oluşturmuş militanlarımızın ajitasyonu, bu uyanışta önemli bir yer tuttu.

Bu sırada, Büyük Millet Meclisi'nde İstanbul milletvekili olan Numan Usta kentimize geldi. Bu, İstanbullu emekçilerin büyük bir sempati gösterisine vesile oldu. İstanbullu emekçiler, bu adamcağızın milletvekili olarak bir güce sahip olduğunu sanıyorlardı. İşçiler ile patronlar arasındaki çatışmalara onun Büyük Millet Meclisi'nin bir üyesi olarak müdahalesinin, tek başına, emekçilerin acı çektikleri her türlü kötülüğü ortadan kaldırmaya yeteceğini umuyorlardı. Nitekim Numan Usta'nın her işkolundan işçileri bir toplantıya davet etmesi üzerine, tüm teşkilâtlar büyük bir heyecanla bu toplantıya katıldılar. Bir genel konfederasyon kurulması şiarımız, bu toplantıda yankısını buldu. İlkinden daha geniş bir temelde, bütün işçi örgütlerinin çevresinde toparlanacakları bir merkezi organın kurulması için işbirliği yapma taahhüdünde bulunuldu. Başlangıçta, kitleler üzerinde yalnızca militanlarımızın işçilerle ilişkilerine dayanarak hareket ediyorduk; İKG yöneticileri bu ilk toplantıya katılmamışlardı. Ancak fikrimiz taraftar bulmaya başlayınca, yazılı propagandamızı yürüten yoldaşlarımız, *İleri* gazetesinde ve *Aydınlık* dergisinde, bu konuda grubumuzun bakış açısını ortaya koyan birçok makale yayımladılar.

Bu makalelerde emekçileri, işçi hareketinden ve devrimci öğretilerden habersiz bir kişi olmakla birlikte en azından şimdiye kadar Hilmi ve onun işbirlikçisi Şakir gibi alçakça bir işe girişmemiş olma üstünlüğüne sahip Numan'ın yönlendiriciliği altında olacak olsa bile bu konfederasyonu gerçekleştirmeye teşvik ettik. Nitekim Şakir son zamanlara kadar İngiliz polisinin himayesinde çalıştıktan sonra milliyetçilerin kimi etkili şahsiyetlerine yanaşmayı becerdi; propagandamızın ve Numan'ın gelişinin işçi çevrelerinde oluşturduğu mayalanmadan yararlanarak, birdenbire, hükûmetin yardımıyla "İstanbul Umum Amele Birliği" adında bir tür sendika birliği kurmaya kalkıştı. Bu birliğe açık bir biçimde karşı çıktık ve kurucusunun utanç verici geçmişini ifşa ederek maskesini tümüyle indirmeye giriştik. Şakir, II. Enternasyonal yanlısıdır; bu, bizim açımızdan, bu Enternasyonal'in nasıl Avrupa burjuvazisiyle bağlı olduğunu ve Antant devletleri emperyalizmini onayladığını gösterme fırsatı verdi; öyle ki II. Enternasyonal üyeleri ve yandaşları, bizim bağımsızlığımızın ve Türk ulusal barışının kesinlikle düşmanıdır.

Bu makaleler işçiler ve önderleri üzerinde muazzam bir etki yarattı. O zamandan beri *Aydınlık* idarehanesi, işçi teşkilâtlanmasıyla ilgilenen herkesin buluşma yeri haline geldi. Her taraftan sıkıştırılan Şefik Hüsnü yoldaşımız, konfederasyonun hazırlık konferansına katılmak durumunda kaldı. Hâlihazırda bu konferans çalışmalarını yöneten O'dur. Konfederasyon tüzüğünün hazırlanması O'nun başkanlığındaki bir komisyona[160] emanet edildi. Ve bu çalışma *Aydınlık* idarehanesinde tamamlandı. İstanbul'un hemen hemen tüm işçileri daha şimdiden şu kanaate sahiptirler ki, bizim gruptan yoldaşlar olmasa, kalıcı

160 Yukarıda verdiğimiz 18 Kânunusânî 1339 tarihli *Vakit* gazetesinin haberine göre bu komisyon şu üyelerden oluşuyor: Hayrullah Hayri, Aziz Avni, Hakkı, Kâzım, Şefik Hüsnü ve Şakir.

herhangi bir teşkilât olamaz. Her gün, her işkolundan çok sayıda işçi, mevcut akımlara ve kendilerine yönelen ısrarlı çağrılara karşı takınılacak tutum konusunda akıl sormak için *Aydınlık* yönetimine başvurmaktadırlar.

Gerçekten de bir süredir işçilerin, birbirine karşıt eğilimdeki politikacılar tarafından şımartıldıklarına işaret etmek gerekir. Her taraftan çekiştiriliyorlar. Paylaşılamıyorlar. Milliyetçilerin zaferi, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin akıbetini kesin olarak belirledi ve bu partinin kalıntıları dört bir yana savruldu. Şu anda, her biri aynı ölçüde güçlü iki milliyetçi var. Birincisi, Mustafa Kemal'in partisi, sözcüğün saf anlamıyla milliyetçi parti. Bu parti son zamanlarda "Halk Partisi" adını aldı ve tüm sınıfların ve tüm eğilimlerin uzlaşma partisi haline gelme ve iktisadî olarak memleketi yeniden yaratma iddiasını ileri sürüyor. Şakir'in "Amele Birliği" bu partiye bağlı; işçileri tehditle kendilerine çekmeyi başaramadıklarında satın almak için geniş ölçüde parasal destek alıyor. Zira Halk Partisi iktidar partisidir ve emrinde devletin her türlü zor aracı vardır. İç politikada ona muhalefet eden ama aslında iki su damlası gibi ona benzeyen parti, küllerinden yeniden doğmuş olan "İttihat ve Terakki" partisidir. Gizli teşkilâtlarını muhafaza etmiş olan bu partinin en sadık ve en kararlı unsurları, siyaset sahnesine resmen yeniden girmek üzere hareketlendiler. İşçiler ve zanaatkârlar arasında yoğun bir faaliyet yürütüyorlar. Meclis'teki Numan Usta'nın bu parti için çalıştığına inanıyoruz. Şefik Hüsnü yoldaşımızla birlikte çalışan kimi işçi temsilcileri arasında "İttihatçılar"dan talimat alanlar da kesinlikle vardır. Ancak biz herhangi bir biçimde uzlaşmaya varmadan ve tam bağımsızlığımızı koruyarak, bir yandan proleterlere güçlü bir teşkilât sağlamak, öte yandan hükûmet partisinin keyfiliğine son vermek ve mümkün olduğu takdirde onu iktidardan alaşağı etmek için bu muhalefet partisinin otoritesinden yararlanma taktiğini benimsedik. Bütün bunlar arasında en ilginç olanı, İstanbul Amele Birliği Genel Sekreteri Şakir'in, açıkça karşı çıkma cesareti gösteremeyerek, konfederasyon kuruluş çalışmalarına basit bir dernek temsilcisi olarak katılmasıdır. Ne var ki Şakir her fırsattan istifadeyle, çabalarımızı sinsice baltalamaya çalışmaktadır.

Bütün bu işlerde, BİÎ ve "Hınçak" mensubu yoldaşlarımızın rolü sıfırdır. Bu yokluğun nedeni, milliyetçilerin [İstanbul'a] gelişi üzerine, bu yoldaşların dağılmış ve birçoğunun ülkeyi terk etmiş olmasıdır. Bir bölüm mensupları Grubumuzun çalışmalarına da katılan ve bizimle birleşecek olan "Hınçak"ın sol kanadı, tümüyle ortadan kayboldu. Bu Ermeni yoldaşlar, "*Yergır* (Ülke)" gazetesini yayınlıyorlardı; bildiğimiz kadarıyla, bu gazetenin matbaası satıldı ve gazete artık çıkmıyor. Şimdiye kadar bu arkadaşların izine rastlayamadık. BİÎ mensubu yoldaşlara gelince, onlar hakkında daha fazla malûmata sahibiz. Bizimle temaslarını sürdürüyorlar. Son olaylardan sonra manevî yıkıma uğrayan büyük kesimi, aileleriyle birlikte Rusya'ya iltica ettiler. Yaklaşık yarım düzine yoldaş burada kalmayı tercih etti.[161]

161 Bu sürece ilişkin BİÎ'den Niko Asimopulos şöyle diyor: "Serafim'in BİÎ'den kaçmasının ve kısa bir süre için sekreterlerin seçiminin ardından, Teşkilâtın genel kurulu beni sekreter seçti ve

Bütün bunlar, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi Prezidyumu'nun son kararları ışığında, komünizm açısından Türkiye'de doğmuş olan durum hakkında konuşmayı gerektiriyor.

İKG Yürütme Komitesi, Enternasyonal tarafından tayin edilmiş Teşkilât Bürosu direktiflerine uymayı peşinen kararlaştırmakla birlikte, bu yaşamsal sorun hakkında kendi değerlendirmesini de açıkça ifade etmeyi ödev bilmektedir. Kongre'deki baş delegemiz henüz yurda dönmemiş olduğu için, kesin bir hattı harekâtı daha şimdiden tayin etmek için kendimizi yeterince bilgilenmiş hissetmiyoruz. Ne var ki Yürütme'nin resmî yazıları, yeni dönen arkadaşlarımızın raporları ve Teşkilât Bürosu'ndaki temsilcimizin, Şarki yoldaş ile görüşmeleri, bizlere Yürütme'nin ve Balkan Federasyonu'nun kararları konusunda bilgi veriyor. Kabul edilmiş önlemler bize verimli ve ülkenin nesnel durumunda uygun görünmedi; dolayısıyla şu an için gerçekleştirilebilir değil. Daha açık bir deyişle, konunun değişik yanlarını nokta nokta inceleyeceğiz. Ancak, her şeyden önce şunu tespit etmek gerekir ki, Enternasyonal'in çözümü, bize gruplarımızın içinde faaliyet göstermek zorunda oldukları somut koşullardan çok, Moskova'daki delegelerimizin kişisel tartışmalarından esinlenmiş gibi görünüyor. Öte yandan, bu koşullar da arkadaşlarımızın buradan ayrılmalarından sonra önemli ölçüde değişikliğe uğradı. Bu arkadaşların kendileri, olayların hızlı gelişimi karşısında geride kaldılar. Üç aydır buradan uzaktalar; değerlendirmelerinin artık gerçekliğe uygun olmama tehlikesi var.

Şimdi de özel kanaatlerimize geçelim:

Teşkilâtımız hükûmet tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar ben sekreter olarak kaldım. [...] Merkezimizi, daha işçi bir odak olan Galata'ya taşıdık ve [merkezleri de aynı lokalde bulunan Bina İşçileri Beynelmilel İttihadı ve Ahşap İşçileri Beynelmilel İttihadı'nın yanı sıra] bir Gemi Adamları İttihadı organize etmeyi başardık. [...] Kemalist ordular İstanbul'a girmeden önce, içlerinde muhtemelen Kemalist ajanlar da içeren Türk polisi, bizim teşkilâtlarımıza ilk saldırıyı yaptı. [...] Sendikaları birer birer kapattıktan böylece bizleri yığınlardan tecrit ettikten sonra tutuklanmamız da pekâlâ mümkündü. [...] Kemalist ordular İstanbul'a girdiğinde, [...] BİI Merkez Komitesi'nin komünist yoldaşlarını topladım ve bir bildiri çıkarma kararı aldık. Bildiri hazırlanmasını ben üstlendim ve Kâzım yoldaşla birlikte bildiriyi kaleme aldık, bu işe yatkın bir matbaa bulduk ve güvenilir yoldaşlarla bildirileri işçi mahallelerinde ve göstericiler arasında dağıttırdık. [...] Birkaç gün sonra Kâzım yoldaş tutuklandı ve bizler, BİI Yürütme Kurulu üyelerinin hepsi Emniyete çağrıldık. [...] Hiçbir şey olmadı. Bu arada BİI'nin merkezini, Pera'da bulunan İnşaat İşçileri BİI seksiyonunun lokaline taşıdık. [...] Bir gece polis aniden baskın yaptı. Çok sayıda polis memuru, komiser ve emniyet müdürleri BİI'nin sekreterini arıyorlardı. Ben de oradaydım ve zaman kazanmak ve ne olup bittiğini anlamak için sorulanı anlamazlıktan geldik ve diğer yoldaşlarla birlikte sekreterin orada olmadığını söyledik. Ertesi gün onlara verebileceğimiz her şeyi, BİI kaşesi de dâhil her şeyi verdik. Elimizde ikinci bir kaşe vardı ve göç edecek yoldaşlar için yetki belgeleri tanzim edip kaşeleyip imzaladıktan sonra Profintern'e kaşemizin polisin elinde olduğunu bildirdik. BİI merkezinin ortadan kaldırılmasından sonra, diğer sendikalar da birbiri ardına Kemalist yetkililer tarafından kapatıldı. BİI üyesi birçok militan başka ülkelere göç etti, İstanbul'da kalanların büyük bölümü, kuruluşundan itibaren Parti'ye girdiler. [*RGASPI*, f. 495, op. 266, d. 60, yaprak 1-10 [19 sayfa] (Fransızca)]. Niko Asimopulos değişik BİI üyeleriyle ilgili 1930'lu yıllarda verdiği raporlarda şu ifadeyi kullanmaktadır: "BİI MK'nın ve onun merkez komünist grubunun kararı uyarınca (34 arkadaşıyla birlikte) SSCB'ye iltica etmiştir." Buradan anlaşıldığı kadarıyla sözü edilen büyük kesim 34 kişiden ibarettir.

1) Barış yapılarak genel af ilan edilene kadar, Türkiye'deki komünist teşkilâtların tümünü tek bir yönetim altına koymak kesinlikle mümkün değildi. İstanbul'da faaliyet gösteren bir büro, ne Ankara'daki, ne de hatta İzmir'deki hareketleri uygun biçimde yönetebilir. Çoğu zaman, bu büronun direktifleri hedefe istenen zaman ulaşamazdı. Küçük Asya'daki yoldaşlarımızın direktifleri zamanında alması gibi istisnaî ve şanslı bir durumda da, verili duruma bunları uygulama olanaklarının olmadığını göreceklerdi. Zira şu noktayı gözden kaçırmamak gerekir ki, hâlihazırdaki idarî keyfilik ve iletişim düzensizliği koşullarında ve komünist partisi ülkede medenî haklarını elde edinceye kadar, illegal eylemimizin İstanbul'da ya da Ankara'da merkezileştirilebileceğini sanmak ham hayal olur.

2) Ankara partisi [THİF], üyelerinin bir bölümü, darbe yapma çılgınlığıyla,[162] hareketi ezmek için fırsat kollayan milliyetçi hükümetin şimşeklerini üzerine çekti. Böylece gelecek için çok şeyler vaat eden bu teşkilât, bir sonraki affa kadar acınacak bir bitkisel yaşam sürdürmeye mahkûm oldu. Salih ve Affan gibi en çok tehdit altında bulunan ve polis tarafından her yerde aranan yoldaşlar, bizim İstanbul'da yürüttüğümüz faaliyete hiçbir yarar sağlayamazlar. Ya sürekli bir evde kapalı kalacaklar ve yükü partinin üzerinde olmak üzere herhangi bir faaliyet göstermeyecekler; ya da kendilerini kentte birtakım işleri yürütmeye davet edeceğiz ve bu durumda da polis onları iki gün içinde tutuklayacak.[163] Bizim kanaatimize göre bu yoldaşlar ivedi olarak ya Rusya'ya ya da Bulgaristan'a gitmeli ve oralarda eğitim yaparak ülkeye dönüş için elverişli zamanı beklemelidirler. Teşkilât bürosunda veya Partinin icra komitesinde temsil hakları mahfuz tutulacaktır. Bugün, son derece tatminkâr biçimde gelişen hareketimiz açısından tehdit oluşturmak dışında bir görev yerine getiremezler. Bürodaki yoldaşımız da, Şarki'nin bu bakış açısını paylaştığı duygusuna sahiptir.

3) Türkiye'de tanınan tüm gruplar arasında, emekçi yığınlar üzerinde hissedilir bir etki yaratan ve hükûmete karşı en uygun politikayı izleyen sadece İKG'dir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hınçak mensupları ortalarda yok, Bİİ üyeleri parmakla sayılır halde. Bu koşullarda, oluşturulduğu haliyle Teşkilât Bürosu, mevcut güçleri kesinlikle yansıtmıyor. İKG'yi diğer teşkilâtların her birinden bir temsilcisiyle birleşerek Komintern delegesinin gözetimi altında parti kongresini hazırlamakla görevlendirmek çok daha akla uygun olurdu.

4) Yürütme'nin yaptığı en iyi şey, bize bir temsilci göndermek oldu. Daha şimdiden şuna kaniyiz ki, Şarki yoldaş, deneyimiyle, teşkilâtlanma çalışmamızda bize büyük yarar sağlayacaktır. Ancak bu yoldaşın işbirliğinden azami yararı sağlayabilmemiz için, Yürütme, ona yukarıdaki değerlendirmelerimiz doğrultusunda yeni direktifler vermekte gecikmemelidir.

---

162 THİF'nın darbe girişimi bilgisinin o tarihte Dr. Şefik Hüsnü'ye ulaşmış olması son derece dikkat çekicidir. Bilindiği gibi bu konunun yıllar sonra Aralov'un anılarında açıkça ortaya konduğu G. Harris ve P. Dumont tarafından ileri sürülmüştü.

163 Aşağıda Şarki'nin raporunda göreceğimiz gibi gerçekten de Salih İstanbul'da tutuklanmıştır.

5) [orijinal metinde 4 sıra numarası yinelenmiş] İki yıldır, Yürütme'ye bizi proletaryaya bağlayacak ve böylece ona devrimci fikirleri aşılamamıza olanak verecek en güvenilir aracın, münhasıran onun çıkarlarıyla ilgilenen bir gazeteyi her sabah proletaryaya sunmak olduğunu yinelemekten geri durmuyoruz. Bugün, bu gereklilik, her zamankinden daha çok hissediliyor. Tüm gözler bizden yana çevrilmiş durumda. İstanbul işçileri arasında belli bir tanınmışlığa sahibiz. Komünizmin yayılmasına elverişli bu eğilimi bir günlük gazeteyle güçlendirmemek affedilmez bir ihmal olacaktır. Ne yazık ki, Teşkilât Bürosu'nun bütçesi bizim bu sorunu ele almamıza olanak vermemektedir. Yürütme'ye gönderdiğimiz bir dizi teklife göre, bir günlük gazetenin yayını, ilk altı ay için, ayda iki bin altın ruble gerektirmektedir, oysa ki büronun tüm giderlerini karşılamak için sahip olduğu tutar beş yüz rubleden ibarettir. Dolayısıyla yeni bir emre kadar, bu yaşamsal konuyu gündemimizden çıkartmak zorundayız. Hâlâ umuyoruz ki Yürütme gazete konusunun yaşamsal önemini sonunda anlayacak ve bize bu projemizi gerçekleştirme olanağı sağlayacak özel bir sübvansiyon tahsis etmekte gecikmeyecektir. Bizden haftalık veya haftada birkaç defa yayınlanacak bir gazete çıkartmamız istenmesin. Bu, işçileri bir burjuva gazetesi okumaktan kurtarmayacaktır. Böylesi bir yayın çok çok aynı eğilimdeki dergilerle ortak bir okur kitlesine sahip olacaktır. Oysa ki biz, işçileri dünyada olup bitenler hakkında burjuva gazetelerinden bilgi edinmekten kurtarmak istiyoruz. Böylece her gün bir doz karşı-devrimci virüs almak yerine, onların sınıf bilinçlerini düzenli olarak geliştirmeye elverişli, sağlıklı bir zihinsel ürünü gündelik olarak alacaklardır.

Yürütme, propagandamıza daha iyi perspektifleri yazılı olarak açıncaya kadar, fikirlerimizi sadece *Aydınlık* dergisiyle ve Aydınlık yayınlarıyla yaymaya devam edeceğiz. Büro, atanacak bir redaktöre maaş vermeyi başarabilirse dergiyi haftalık olarak yayınlama kararı da alınabilir.

Milliyetçi devrimin ilânının ardından yayımlanmış son üç *Aydınlık* dergisi büyük bir başarı sağladı. Baş redaktör yoldaşımız, İKG MK'nın kararlarına uygun olarak, monarşinin ilgası ve devlet ile halifeliğin birbirinden ayrılması karşısındaki bakış açımızı, uygun formüllerle, ustaca ifade etmeyi bildi. Marksist diyalektiğin ve tarihsel materyalizmin aydınlık bakış açısıyla, kamuoyuna Büyük Millet Meclisi'nin eserinde ciddi ve güvenilir olan hususları ve büyük sosyal devrim yolunda bir aşamadan ibaret olan bu siyasal devrimin mantıksal sonuçlarını gösterdi. 10., 11. ve 12. sayıların başyazılarının başlıkları sırasıyla şöyledir: "Türk Münevverleri", "Hakikî İnkılâba doğru" ve "İnkılâbımızın İnkişafı"; bu üçü bir bütün oluşturmakta ve kamuoyunun devrimci bir tutum almak için bunları okuması gerekmektedir. Bu makalelerin üçüncüsünde, dünya devriminde Rusya'nın rolü, okurlara dünya çapındaki alt üst oluşta Türkiye'ye hangi şanlı rolün düştüğünü göstermek üzere açık bir biçimde tahlil ediliyor. Öte yandan, İtilâf devletleri ortak sansürünün kalkmış olması sayesinde, üzüntü verici bir boşluğu giderme olanağına sahip olduk ve *Aydınlık*'ta K. Marx ile F. Engels'in *Manifestosu*'nun Türkçe tercümesini yayınladık. Bu tercüme büyük

bir özenle yapılmıştır. Kısa süre sonra bunu hoş bir broşür halinde halka sunacağız. Bu sayıda, şimdiye kadar epeyce ihmal edilmiş olan haber yorumlara ayrılan yeri genişlettik. Özel olarak işçilere ayrılmış bu sayfalarda, onları ilgilendiren çok kısa makalelere yer veriyoruz. İşçi okurlarımız bu yenilikten öylesine memnun kaldılar ki, her atölye adına gelip bize teşekkür ediyor ve işçi yaşamının somut sorunlarıyla daha fazla ilgilenmemizi bizden rica ediyorlar. İşçilerin kaderine derinlemesine bağlılığımız nedeniyle on üçüncü sayımızı tümüyle emekçi çevrelerinin tartışma gündemindeki işçi teşkilâtlarına ayırdık. Bu sayı halen matbaada ve birkaç gün içinde çıkacak. İşçiler arasında süregiden hareketliliği korumak için, son aylarda, *İleri* gazetesi sütunlarında, canlı bir biçimde tartışılmakta olan konfederasyon kurulması sorunlarına ilişkin birkaç makale yayımladık. Bu polemikler, ilgililer arasında canlı bir etki yarattı.

Yayın olarak, Sofya'daki *Ziya*'dan kimi yararlar sağlıyoruz. Ne var ki bu gazete içerik bakımından son derece fakir. Nihayet dört sayfa olarak yayınlanması talebimizin kabul edildiğini memnuniyetle öğrendik. Yazı kuruluna İstanbul'dan bir komünist redaktör katıldığı takdirde, *Ziya* kentimiz işçileri açısından birdenbire değerli bir eğitim aracı haline gelecektir. Teşkilât Bürosu, Balkan Komünist Federasyonu Yürütme Kurulu'na bir delege gönderme kararı verdiği takdirde, bu yoldaş *Ziya* redaksiyonuyla da ilgilenmekle görevli olacaktır.

Yürütme'nin himayesinde ve gözetiminde eğitim görmeleri için gönderdiğimiz yoldaşların Üniversite'ye yerleştirilmiş olduklarını ve düzenli olarak öğrenim gördüklerini büyük bir memnuniyetle öğrendik. İKG MK yeni bir öğrencinin yollanmasına karar verdi. O.S. adlı bu öğrencinin oldukça iyi bir hazırlığı var. Orta öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre mühendislik mektebine de devam etmiş. İyi derecede Fransızca, bir parça da İtalyanca biliyor. İKG, kendisinin Üniversite'nin bir bölümünde eksiksiz bir öğrenim görmesi için Yürütme'nin desteğini rica ediyor.[164] Adı geçen kişi grubumuzun bir şahadetnamesini ve Enternasyonal'in bağlantı noktasının bir belgesini beraberinde getirecektir. Türkiye teşkilâtları pek öğrenim görmüş militana sahip olmadığından, Moskova'da öğrenim görmüş yoldaşlar, döndüklerinde propaganda çalışmalarımızda bize paha biçilmez bir yarar sağlayacaklardır.

Komünist selâmlarımızla,
İKG Genel Sekreteri[165]

---

164 *RGASPI* f. 532, op. 2, dosya 164, belge 14-16, KUTV'da Türk grubunun 4 yıllık çalışması hakkındaki 1925 yılında hazırlanmış ve 1924-1926 dönemini kapsayan 2. ciltte tamamını vereceğimiz Rusça raporda şöyle denmektedir: "1923-1924 öğrenim yılında Türkiye'den tek yoldaş bile gelmedi. 40 kadar kişiden oluşan eski grupla çalışmak zorunda kaldık. Yıl çok verimli öğrenim çalışmalarıyla geçti." Dolayısıyla Şefik Hüsnü'nün sözünü ettiği O.S. ya gönderilmemiş ya da KUTV dışında bir okula gitmiştir.

165 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25 Klasör No: 32_36, Belge No: 463-469 ve 470-485 (Fransızca) [Belge 469'da O Masdar imzası ve İKG Osmanlıca/Fransızca Mührü var].

12. Ankara'da 1922 Sonunda Bir Rus Değerlendirmesi

Ankara'daki Rus Sefareti'nde Golman'ın yerine atanan (adını bilmediğimiz ancak İzmir İktisat Kongresi'nden Şefik Hüsnü'nün aktarımlarına göre Astakhov olması muhtemel) kişi, 2 Aralık 1922'de Safarov'a kapsamlı bir rapor gönderiyor. Son derece ayrıntılı bu raporda Yunus Nadi ile sohbet kısmında Upmal'ın ısrarı üzerine komünist partisini kurduklarını, ancak Upmal'ın bunu kabul etmeyerek "kendi" partisini kurduğunu belirttikten sonra, burada komünist partisi kurulmasına izin verilemeyeceği konusunda herkesin hemfikir olduğunu, ancak Batı'yla temas için gerekliyse böyle bir partinin kendilerinin göstereceği kişilerle oluşturulabileceğini vurguluyor.

Çok gizli.
Çık. No. 3
Gir. No. 39/1922

SAFAROV yoldaşa.

Sayın yoldaş,

İşlerin durumu hakkında ayrıntılı bir rapor yazıp bir sonraki kuryeyle Size göndermeye çalışacağım. Şimdi Size yalnız kısa bir bilgi vereyim. Komünistlerin çoğu hâlâ içeride. Taşrada işçileri yavaş yavaş bırakıyorlar. Ankara'da da birkaç kişiyi bıraktılar. Mersin'den dördünü getirdiler - ATA, BEKİR, KENAN. Onları Moskova'ya göndermek mümkündü, ama bizzat konspirasyona aykırı hareket ettiler ve iş battı. Ankara'ya gelir gelmez Ata ve Bekir; kendilerine refakat eden jandarmalarla birlikte bizim elemanlardan birinin konutuna gelmişler ve oradan Ata yoldaş Elçiliğe gitmiş ve kaçmak istediğini bildirmiş. Ben kaçış işinin bu yolla ayarlanmasına izin veremezdim. Bu, açık bir akamet ve provokasyon. Ben kendisine jandarmalarla birlikte bizim elemanın evinden çıkmasını ve yolda kaçmasını teklif ettim. Eğer kaçmayı başarırsa, gerekir düşüncesiyle kendisine imkânım dahilinde para yardımında bulundum. Umumiyetle çocuk gibi hareket ediyorlar ve her seferinde Elçiliği ele vermiş oluyorlar. Mesela; Tekin [İsmail Hüsrev Tökin] (o şimdi sizin orada) babasına Rus denizaltısıyla Moskova'ya gideceğini, İnebolu'ya da Rus otomobiliyle gideceğini söylemiş. Babası yarbay. Şimdi annesi her gün bize geliyor. Herhalde babası olayı Türk hükümetine ve kime gerekiyorsa anlatmıştır. Böylece Tekin olağanüstü durumlarda başvuracağımız bir çıkış yolunun kapatılmasına sebep oldu. Kendisine böyle çalışılamayacağını telkin ediniz. Çünkü Elçiliği ve kimi kadrolarımızı gözden düşürüyorlar.
Hapislerde tifo kol geziyor. Meclis üyelerinden birinin (Salih'in) şefaati üzerine yoldaşları başka odaya verdiler. Dava henüz görülmedi. Avukat gerek, para gerek. Bende yok ki, vereyim. Siz de göndermiyorsunuz. Tutuklulara ve yakınlarına biraz

yardım için de para gerek. Dışişleri Bakanlığı'nın paralarından kullandım. Şimdi hesap vermem gerekecek. Bu yüzden, para göndermenizi rica ediyorum. Yakında raporumu hazırlayıp ileteceğim.

İmalat-ı Harbiye fabrikasındaki yangın Teşkilâtı tamamen batırdı. İşçileri taşra fabrikalarına dağıttılar.

Evet, Salih'i ve diğerlerini bir süre Moskova'da alıkoyunuz. O şu sıralar buralarda görünmemeli. Nasıl olsa, hemen yakalayacaklar. Kaldı ki, burada yapacak bir işi yok. Çalışmaların ağırlık noktasını İstanbul, İzmir, Eskişehir ve İzmit'e aktarmak gerekecek.

Sizin için ilginç olabilir umuduyla bu kısa rapora yine de Meclis üyelerinden Yunus Nadi (TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı) ve Salih (muhalefetten denen) ile bazı söyleşiler ekliyorum.

Golman yoldaşın o kadar umut bağladığı muhalefet Sultanı destekleyen feodal grubun şahsında tamamen açıkça ortaya çıktı. Onun sol kanadı –Salih, Sırrı– sarsılmış ve Selahattin ile bağları yüzünden kesinlikle saygınlığını yitirmiş durumda. Tek devrimci grup – 1'inci grup, yani iktidardaki grup. Bu grup şimdi diktatörlük ediyor. İlave edilen tarihsel oturumla ilgili raporları ve Yunus Nadi'nin sağ muhalefetin kelle uçurmaya kadar uzanan imhasına ilişkin yazılarını okuyunca göreceksiniz ki, ticaret burjuvazisinin konumlarını genişletme ve güçlendirme yönündeki faal gücün 1'inci grup olduğunu göreceksiniz. Onlar komünistlerden korkuyor. Bağımsızlıktan serbestçe kâr sağlamalarını engellemelerinden korkuyor ve köklerini kazımak için önlem alıyor.

İLÂVELER:

1/ Zonguldak gezisi hakkında rapor
2/ Yunus Nadi ile söyleşi (18-19.11.1922)
3/ Yunus Nadi ile söyleşi
4/ Perspektifler ve ortam (Yunus Nadi ile söyleşi)
5/ Erzurum mebusu Salih ile söyleşi
6/ Anadolu'da demiryollarını düzenleme projeleri hakkında not[166]
7/ Anket /özet/.[167]

2 Aralık 1922

Komünist selamlarımı sunarım.

* * *

166 Konumuz ile ilgili olmadığı için kitapta yer verilmedi.

167 Metni TÜSTAV arşiv belgeleri arasında bulunamadı

/Komünist Hilmi yoldaşın/

ZONGULDAK GEZİSİ HAKKINDA

RAPOR

19 Eylül 1922 tarihinde Ankara'dan Zonguldak'a hareket ettim. Üzerimde Yeni Hayat *dergisinin 50 nüshası, 250 nüsha değişik broşürler, 200 nüsha İstanbul İşçilerine Çağrı vardı. 26 Eylül akşam saat 6'da Zonguldak'a vardığımda, han sahibi bir Ermenide kaldım. Konut bulmamda bana yardımcı oldu. Ertesi gün, Çay Damarı*[168] *tarafında tuttuğum konuta gittim. Bundan sonra, Zonguldak işçilerinin durumunu araştırmaya koyuldum ve neticeyi aşağıda ifade ediyorum.*

Benim ilk görevim, İstanbul İşçilerine Çağrı'yı İstanbul'a göndermekti. O günlerde Kızıl Irmak vapuru Zonguldak limanına demirlemiş, kömür yüklüyordu. Hayri Yusuf adında genç bir denizciyle tanışma şansı buldum. Üzerinde Uluslararası Deniz Taşımacılığı İşçileri Birliği'nin üyelik kartı vardı. Anlattığına göre, Almanya'da iken Spartakûsçüler hareketine katılmış. Ben bir çuval kömür satın alıp içine çağrıyı saklayarak vapura yükledim. İstanbul işçilerinin çağrıyı alıp almadığı konusunda bilgi alamadım.

* * *

Zonguldak'taki en ünlü ve en büyük kömür ocakları arasında şunları sayabiliriz: Bogdanoglu, Maksut Efendi, Rum Baki, Ahmet Ali ve Fransız şirketinin kömür ocağı. Bu ocaklar Çay Damarı, Üzülmez, Kozlu, Kilimli bölgesinde bulunuyor.

Kilimli ve Üzülmez'de Fransızların yaklaşık 1.000'er işçinin çalıştığı iki büyük kömür ocağı var. Bunun dışında aynı Fransız şirketinin Çay Damarı'nda bugüne kadar işletilmeyen ve yakında tekrar üretime başlanacak kömür ocakları var. Burada 800 kadar kişi işe alınmış bulunuyor.

Fransız şirketinin iki de kömür ayıklama fabrikası var. Bunlardan biri Zonguldak'ta, diğeri Kozlu'da. Fabrikaların her birinde 200'er işçi çalışıyor.

Bunun dışında, Fransız şirketinin 80 kadar (toplam) işçinin çalıştığı demirci atölyesi ve tamirhanesi de var.

Bogdanoglu ocaklarında	*600 işçi çalışıyor.*
Maksut Efendi ocaklarında	*300 işçi çalışıyor.*
Rum Baki ocaklarında	*800 işçi çalışıyor.*

Çay Damarı; Beş Tarp (...) ve Kilimli'deki Ahmet Ali ocaklarında toplam 800 işçi çalışıyor.

Rum Baki ocaklarının sahiplerinin de 200 kişinin çalıştığı bir kömür ayıklama fabrikası var.

Zonguldak demiryollarında 150, gümrükte ve denizde ise 150 işçi çalışıyor.

168 Çay Damarı, Zonguldak'ta ilk açılan önemli ocaklardan biridir. Ocakla aynı adı taşıyan mahallenin ortasındadır. Yanından Üzülmez deresi akar ve bu dere, İstasyon binası ile karayolunu ortadan ikiye böler. Zaman içinde kentin büyümesiyle birlikte şehir içinde kalmıştır. Göçüğe terk edilen galerilerin yarattığı tehlike nedeniyle, kamuoyunun baskısıyla kapatılmıştır.

Kimi şahıslara ait küçük ocaklarda da yaklaşık 600 işçi çalışıyor.
Şöyle ki, bugün Zonguldak'ta toplam 7.080 işçi var.
Fransız şirketi ve diğer ocak sahipleri bir süre önce işçi toplamak için köylere kendi adamlarını gönderdi ve yakın bir gelecekte Zonguldak'taki işçi sayısının iki katına çıkmasını bekleyebiliriz. Maden İdaresi'nin kayıtlarına göre, ocaklarda sözde 17.000 işçi çalışıyor. Ama, yukarıda ifade edilenlere göre, bu rakam hiç de gerçeği yansıtmıyor.
İşçilerin memurlara ve memurların işçilere karşı tutumu hayli düşmanca bir tutum. Avukat Ulvi Bey'in (provokatör - TKP. İ.V.) girişimiyle bir süre önce bir İşçi Birliği örgütlendi. Daha sonra hükûmet tarafından merkezi kapatılıp mühürlendi. Şirket idaresi her ay yardımlaşma kasası için işçi ücretlerinden % 1'lik kesinti yapıyor.
Bu yolla kasada yaklaşık 15.000 Liranın toplanmış olduğu tahmin ediliyor. Eldeki malumata göre, bu paralar idare şefi, özel olarak da işçi müfettişi Bedri Veysi tarafından, işçilerin haberi bile olmadan, harcanıyor. Çünkü, hiçbir Teşkilâtı olmayan işçilerin, memurların hareketlerini kontrol imkânı da bulunmuyor.
Sözün tam anlamıyla ilkel şartlarda günde en az 12 saat çalışan işçiler, olup olacağı 70 kuruş ücret alıyor. Yok denecek kadar düşük olan bu ücret, işçinin en asgari ihtiyaçlarını bile karşılamaya yeterli değil.
Bu arada şunu belirtmek gerekir ki, bu işçilerin köydeki küçük tarlasından başka bir şeyi yok.
İşçilerin ne kadar içler acısı şartlarda çalıştığını göstermesi bakımından şu olgu ilginçtir: Güvenlik ve teknik yetersizlikler yüzünden son üç ay içinde ocaklarda 20 işçi ölmüştür.
Şu da ilginçtir ki, işçi müfettişi (emek müfettişi gibi bir şey) Fransız şirketinden ayda 150 Lira alıyor ve buna karşılık işçilerin şirketten kendi hayat şartlarının iyileştirilmesi talebinde bulunmaması için elinden geleni yapıyor.
Ocaklardaki mühendislerin hepsi Fransız. Yalnız iki Müslüman mühendis var (biri Türk, diğeri Tatar). Bütün Zonguldak kömür havzasında 22 mühendis çalışıyor. Eski Alman ocakları, bunları işletmeye devam eden bir İtalyan şirketinin eline geçmiş.
Komünizm hakkında işçiler hemen hemen hiçbir şey bilmiyor. Dağıttığım broşürler (170 nüsha) anlaşılan, onlar üzerinde çok büyük etki yapmış. Bu broşürleri okuyan işçileri hükûmet makamları kovuşturmaya ve işten atmaya başlasa da, broşürleri bu makamların adamlarından korumak için elden geleni yapıyor ve hatta bazen polise broşürleri vermeyeceklerini açıkça söylüyor.
Şu da ilginç ki, işçiler arasında en çok konuşulan konu, onların çıkarlarını savunabilecek bir işçi birliğini kurmak. Hükûmetçe kurdurulacak birlikten işçiler hiç iyi şeyler beklemiyor. Yeri gelmişken şunu da kaydedeyim ki, bu birliği hükûmet Türk Sosyalistleri denen (Tevfik Rüştü, Numan Usta ve diğer sosyal hainler) kişilerle temas içinde kurmak niyetinde.
Ocaklardaki işçilerin dolaysız üstleri, 30-40-50 işçiye şeflik eden ve çoğu okuma yazma bilen "işçi çavuşları". Onlar günde 120 kuruş ücret alıyor ve kendi emir-

lerindeki işçilerle birlikte çalışıyor. Zonguldak kömür havzasında bunların sayısı 300 civarında.
Burada benim yönetimimde Komintern kongresine delege seçimi yapıldı. İşçiler genç ve ihtiraslı marangoz işçisi Ali Yusuf'u seçti. Deniz yoluyla ülkeden çıkış vizesi almanın bütün zorluklarına rağmen Ali, işçi müfettişi Kadri Bey'in yardımıyla vizeyi aldı.
Bu olay bende kuşku uyandırdı. Bunun üzerine ben kendisini deniz yoluyla İnebolu'ya göndermeyi, oradan da Ankara'ya gitmesini düşündüğümü, ama şimdi bu yolun onun için tehlikeli olduğunu söyleyip, karayoluyla ulaşmasını teklif ettim. O, bunu da kabul etti. Benden kısa bir mektup alarak Ankara'ya yola çıktı. Bugün artık benim verdiğim o mektubu polise teslim ettiğini biliyorum. Şüphe duymakta haklı çıktım. Sonuçta, Zonguldak işçileri Komintern kongresine biraz olsun dürüst bir temsilci gönderemedi. Aralarında böyle kişiler olsa bile, onlar ya askeri hizmette ya da çok cahil.
Kömür ocakları sahiplerinin kârları şu örnekte iyi görülüyor: 60 işçi günde yeraltından 100-105 vagonet taş kömürü çıkarıyor ve bu da 40 ton yapıyor. Bu miktar için ocak sahibi hazineye 80 Lira vergi ödüyor. Şöyle ki, işçi ücretlerini de hesaba kattığımızda, 40 ton kömür ocak sahibine 160 Liraya mal oluyor. Bir ton kömür 12 Lira ettiğine göre, 40 tonu 480 Lira ediyor ki, 40 ton kömürden ocak sahibi tam 320 Lira kâr ediyor. Dolayısıyla, 2.000 ton kömür çıkaran ocakların günlük kârı 16.000 Lirayı buluyor.

* * *

Gizli

YUNUS NADİ İLE SÖYLEŞİ
(14 Temmuz 1922)

Sabri Ayvazov'un konutundaki ziyafetten sonra

– *İlişkilerimiz iyi değil. Dışarıdan pek belli olmasa da, diyorum ki, hiç iyi değil.*

Dışişleri Komisyonu Başkanı olarak ben Ali Fuat dosyasını ayrıntılarına kadar inceledim. Benim kesin inancım şu ki, o tamamen suçsuz.

Şu günlerde bu olay bitmiş sayılacak. Ali Fuat Moskova'ya gidecek. Şeklen biz memnun olduğumuzu söylüyoruz. Ama, bu öyle değil...

– *Bizim Cenova'ya davet edilmemizi talep etmenizde ısrar etmiştik. Gerçi, Siz protestonuzu ifade ettiniz ve biz Size bu yüzden minnettarız. Siz bizim ısrar ettiğimizi yaptınız. Ama, daha fazlasını yapabilirdiniz. Biz olmadan Cenova konferansına katılmayı reddedebilirdiniz.*
– *Fransa ile ilişkilerimizden korkmayınız.*

* * *

Gizli

YUNUS NADİ İLE SOHBET

Yunus Nadi TBMM'de Aydın milletvekili. İzmir vilâyetinde değişik sınai ve ticari işlerde eli olan çok zengin biri. Anadolu'daki en Rus yanlısı Yeni Gün *gazetesinin Yazı İşleri Müdürü. TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı. Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun /MM grubu/ en faal üyelerinden biri. "Sonuna kadar savaş" tezinin en ateşli savunucusu.*

Sohbet 9 Kasım 1922 akşamı, Yeni Gün *redaksiyonundaki makam odasında geçti.*

"Bizim Rusya ile ilişkilerimiz iyi olmak zorunda. Eğer ilişkilerimizde herhangi bir sebeple eksiklik varsa, bu bir cürüm sayılmalı. Çoktandır hükümet üyeleriyle konuşmadım ve işlerden uzak kaldım. Görüşüp konuşacağım ve açıklığa kavuşturacağım. İzmir Konsolosluğu sorununu çözmek kolay. Dış Ticaret – bak bunu görüşmeliyim.

Tekrar ediyorum. Bizim ilişkilerimiz iyi olmalıdır. Zaman zaman aramızı duman kaplıyor - bir sizin taraftan, bir bizim taraftan geliyor duman. Yazın sizden geldi (Ali Fuat vb.) Asıl sorun, Sizin değindikleriniz değil /İzmir Konsolosluğu ve Dış Ticaret/, önemli olan komünistlerle ilişkiler sorunu.

Bu sorun daha 1920'de Upmal buraya geldiği zaman ortaya atıldı. Onun ısrarı üzerine biz komünist partisini kurduk. O buna resmî parti dedi, kabul etmedi ve kendi komünist partisini kurdu ki, bu partiye komünist olmayan ve olması imkânsız, işleri ayyuka çıkmış değişik adamlar girdi. Örneğin, Nâzım Bey. Bu adamlar işçi bile değildi.

Biz böyle bir partinin faaliyet göstermesine izin veremezdik. Çünkü onlar milli mücadele yürütmemize engel oluyor ve gericilerin bize karşı savaşına güç veriyor. Upmal'ın gitmesi gerekti.

Hemen onun ardından gelen Mdivani bize Sovyet hükümetinin Türkiye'ye komünizm sokulmasına olumlu bakmadığını ve buradaki komünistlerle ilişkide olmayacağını söyledi. Biz bundan memnun olduk ve ilişkiler düzeldi.

Mdivani'nin ardından Mihaylov, Natsarenus, sonunda da Aralov geldi.

İlk görüşmemizde o Mdivani'nin bana söylediklerini aynen tekrarladı. Rusya'nın Türkiye'de milli mücadeleyi desteklediğini ve komünizmi düşünmediğini söyledi.

Ama, aradan bir süre geçtikten sonra, Elçiliğin yardımıyla yeniden komünist partisi kuruldu ve bizi şaşırtan şu oldu ki, bu partide Upmal zamanındaki aynı kişiler vardı. Onların Elçilikten para aldıkları ve Yeni Hayat *gazetesini çıkardıkları tespit edilmiştir. Onlar, hükümetin yasağına rağmen, Zorin ve Sadul'un Tiflis'te söylediği gibi, konferans topladılar. Komünistlerle çalışmalara uzun saçlı iki eleman (Golman ile Raevski) çok faal katılıyordu. Komünist partisinin finanse edilmesi söz konusu olunca, bizde Büyükelçi ile Komintern temsilcisi arasında fark gözetilmiyor, Komintern ile Sovyet hükümeti arasındaki farklar araştırılmıyor. Son zamanlardaki soğukluğu da bu yarattı.*

Burada komünist partisinin örgütlenmesine izin verilemeyeceği konusunda herkes hemfikir. Eğer parti gösteriş için, Batı'yla temas için gerekliyse, böyle bir parti yaratılabilir, ama Nâzım Bey gibi adamlardan değil, bizim göstereceğimiz kişilerden.

Aramızdaki ilişkiler, her şeye rağmen, iyiydi ve iyi olacak. Ben hükûmet üyeleriyle görüşmeler yapacağım ve bir ziyafet düzenleyeceğiz ki, orada gerekli sözleri de, gerekli ortamı da buluruz. Paşa'nın kapalı oturumlardan birinde dediği gibi, "Rusya'yla dostluk, politikamızın temelidir." Bayramınızda tebrikte bulunulmaması gibi şeylere kulak asmayınız. Etikete uyma peşinde koşmayınız. Bizim emperyalizmle uyuşabileceğimizi düşünmeyiniz. Emperyalizmin ve Batı Avrupa sermayesinin ne olduğunu biz sizden iyi biliriz.
Meclisin son toplantısında Fransız-Türk anlaşmasına karşı yapılan konuşmalar Sizi buna kesin olarak ikna etmeli. Bana kalırsa, bu konuşmalarda acele bile edildi ve biz kozlarımızı erken açıkladık.
Tek sözle, dostluğumuzu güçlendirmek için çalışacağız. Bu dostluk sarsılmaz, çünkü emperyalizm nedir, bunu siz değil, biz biliriz."

İstanbul konusu. "Bizi şimdi en çok ilgilendiren, İstanbul sorunu. İstanbul'u bir hamlede ele geçirmeye yetecek gücümüz var. İtilaf devletlerinin bakanları arasında tam anlaşmazlık hâkim. Fransa'nın tutumu zaten ikircimli. Ne olursa olsun, biz bu sorunu en çok 20 gün içinde hallederiz.
Vahdettin tahttan feragat etmek zorunda kalacak. İtilafçılara gelince, 200 kadarı kaçtı, ama yüzlercesi burada kaldı. Onların da kaçması icap edecek. Eğer kaçmazlarsa - bizde daragacı çok..."

* * *

AHMET AGA EV İLE SOHBET

/10 Kasım günü saat 12'de, Agaev'in, Ankara'daki konutunun çalışma odasında/

– İlişkilerimiz niye bozuldu – ben bildiklerimi söyleyeyim.

– Bunun sebebi, sizlerin yerli komünistleri desteklemeniz. Elçiliğin onlara para yardımı yaptığı, Yeni Hayat'ın *da Rus paralarıyla çıkarıldığı söyleniyor. Sonra, Zorin ile Sadul'un Tiflis'teki konuşmaları. Bu olgular size karşı büyük memnuniyetsizlik yarattı.* Yeni Hayat'ın *ve* Doğru Öz'ün *propagandasında zararlı bir şey olmasa bile, bunun komünizm propagandası olması yeterli. Çünkü bizde komünizmden anlaşılmaz bir korku duyuluyor.*

– Dış Ticaret'e karşı kampanya.[169] *Bunu da Dış Ticaret maskesi ardında gizli işler yapılmasıyla izah ediyorlar. Dış Ticaret temsilcisinin Mersin'e gelişinden sonra, orada hemen komünist gazetesi çıkmaya başladı.*

169 İki Komintern temsilcisi THİF Kongresi'ne geldiği için, TBMM Sovyet ticari temsiciliklerinin faaliyetini geçici olarak durdurmuştur. Atatürk'ten Soğuk Savaş Dönemine Türk-Rus İlişkileri (I. Çalıştay Bildirileri 14-15 Mayıs 2010), Aleksandr Koselnikov, *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri* içinde, AKDTYK, 2010, s. 32.

– Sonra, Gürcistan'daki durum da kötü etki yapıyor. Türk uyrukluların, özellikle tüccarların oradaki durumu çok kötü. Onlara karşı tutum, meselâ, İngilizlere karşı tutumdan da fena. Hatta bizimkilerle resmî ortak toplantılarda Gürcü devlet ve toplum adamları, değişik bahanelerle kalkıp gidiyor, oturumlara engel oluyor. Ya Hamdullah Suphi olayı? Bütün bunlar dikkate alınıyor. Suat Bey bundan çok bahsetti. Geçen yıl Tiflis'ten geçerken bunları ben de gördüm. Ama, o zaman ben bunu devletin henüz örgütlenememesine verdim. Ama, şimdi ...
Mdivani'ye gösterilen soğuk kabul Gürcistan'a karşı bu öfkeyle izah ediliyor.
Bütün bu olayların aramızdaki ilişkilerin cidden soğumasına sebep olamayacağını kabul ediyorum. Bu engeller aslında kolay giderilir şeyler.
Maalesef, ben şahsen bu konuda bir şey yapabilecek durumda değilim. Ancak, basında ilişkilerimize zarar verecek bir şey çıkmayacağına söz verebilirim.

* * *

Çok gizli.
PERSPEKTİFLER VE ORTAM
/Yunus Nadi ile sohbet/

– İttihat ve Terakki Fırkası'nın ne olduğunu bilirsiniz. Bundan on yedi yıl önce bu partide çalışmaya başladım...

Bu parti Türkiye'nin hayatında çok büyük rol oynuyordu. Bu parti savaş sırasında da baştaydı, ancak askeri yenilgiden sonra onun önderlerinin, hem dış ve hem de iç sebeplerden dolayı, milli harekette yeri yoktu. Hareketin başına başka bir Teşkilât geçti ve işte burada Mustafa Kemal önemli bir rol oynadı... Bu biliniyor... O da partideydi... Aslında parti varlığını sürdürüyor. Yalnız adı değişti. Ama, İttihat ve Terakki içinde de farklı akımlar var...

Türkiye ve Rusya gibi ülkelerde halk kendini yönetemez. Yığınlar gayet şekilsiz ve karanlık. Burada, halkı peşinden sürükleyebilecek güçlü ve etkin bir grubun diktatörlüğü gerekiyor. Sizde bu grup komünist partisi şeklinde mevcut.

Bizim hükûmette güçlü ve etkin kişilerin pek fazla olmadığını biz biliyoruz. Kimi bakımdan şimdilik buna ihtiyaç var. Zamanı geldiğinde, biz de hükûmette değişiklikler yapacağız. Genelde, barış yapılır yapılmaz, yeni seçime gidilecek. 2-3 ay sonra Meclis'te artık sarıklı mebus görmeyeceksiniz.

– Halife sorunu ikinci derecede bir sorun. Halifeye daha bir on yıl kadar tahammül edeceğiz. Ama, onun hiçbir önemi olmayacak. Kimin seçileceği, bizi şu an pek ilgilendirmiyor. Eğer gerektiği gibi davranmazsa, Millet Meclisi yeni bir kararnameyle artık yalnız Sultan değil, Halife de olmadığını ilân edecek.

Bu konuda Meclis'te yürütülen tartışma, iki farklı politik grup arasında değil, lâik mebuslar ile sofular arasında bir tartışmaydı. Gerçi, hocaların yanında kimi siviller de vardı, ama, sarıksız hocaların da bulunduğu, bilinen bir şey...

– Sanırım, bunların hepsinin kellesini almak gerekeceği zaman hiç uzak değil.

– İstanbul sorunu artık hemen hemen halledilmiş sayılabilir. İtilaf devletleri işin kritik anını artık kaçırdı. Kriz aşıldı ve İtilaf devletleri artık İstanbul'daki hâkimi-

yetlerini tekrar geri alabilecek ve oraya girmemizi önleyebilecek durumda değil. Biz İstanbul'u her an ele geçirebiliriz ve ne işgal birlikleri, ne de donanma bizi engelleyecek durumda. Vahdettin'in kaçabildiğinden bile pek emin değilim. İngilizler kendilerine ajanlık etmiş herkesi olduğu gibi, kritik an geldiğinde, onu da terk edecek. Onlar bunu yapacak ve siz kellesini nasıl alacağımızı göreceksiniz...

Zaten ordular İstanbul'a girdiğinde, birkaç bin kişinin kellesini uçurmak gerekecek.

– Yerli dediğimiz komünistlere gelince, ben onları şahsen, tek tek tanıyorum. Tamamı, bana göre kafalarını kesmek gereken, alçak heriflер... Salih'i bilmem, belki bir tek o dürüst. Madem ki, Komintern'e burada ille de bir komünist partisi gerekiyor, biz bunu yerli fabrika ve demiryolu işçileri arasından kurabiliriz. Ne ki, bizim lehimize başta gelen gerekçe komünist partisi değil, ordularımızın cephedeki zaferleri olmalı. Sosyalizmin ne olduğunu ben biliyorum ve bu yüzden diyorum ki, Türkiye'nin önce fabrikalara ve büyük sanayiye ihtiyacı var, sosyalizm konusu ise ancak bundan sonra konuşulabilir...

Biz İstanbul'u ele geçirdikten sonra bile başkent yapmayacağız. Ankara, büyük bir ihtimalle, başkent kalacak. Şehri yalnız biraz düzene sokmak gerekecek. Halifenin nerede oturacağı hiç önemli değil. Nasıl olsa halifeliği uzun sürmeyecek. Eninde sonunda onu da buraya getirebiliriz."

Bunun yanı sıra Yunus Nadi, Rauf Bey'in o günkü açıklamasına istinaden, son günlerde beliren "dumanın" dağıldığına ve Türk-Rus ilişkilerinin iyi durumda olduğuna ikna etmeye çalışıyordu. Lozan konferansına bizden kimin gideceğiyle ilgileniyordu.

13 Kasım 1922, Ankara.

* * *

ERZURUM MEBUSU SALİH İLE SOHBET

I/ Salih Efendi'nin Erzurum gezisinden edindiği intibalar.

"Subaylar dışında, halk bugünkü hükûmetten memnuniyetsizlik ifade ediyor. Çünkü varolan düzenden hiçbir sınıf hoşnut değil. Halk askeri diktatörlükten son derece tedirgin. TBMM'nin yönettiği milli devrim, halkın yaşamına hiçbir iyileşme getirmedi. Halkın sırtında ağır vergiler var, eskisine kıyasla çok daha fazla asker veriyor. Ülkenin ekonomik durumu, Sultan hükûmetinin bile görmediği bir kargaşa içinde. Halkı özellikle rahatsız eden, halkla hiçbir ortak yanı olmayan hükûmetin kendi askeri diktatörlüğüne "Halk hükûmeti" demesi. Birkaç örnek vereyim:

a/ Trabzon ta eskilerden beri Rusya'yla ticarette birleştirici bir merkezdi ve bu durum Trabzon nüfusunun çoğunluğu için başta gelen geçim kaynağıydı. Yeni hükûmetin Rusya'ya karşı beceriksiz tutumu, buraya şehri Rusya'dan tamamen tecrit etmeye çalışan asker valiler ataması vb., Trabzon ticaretine büyük darbeler indirdi.

b/ Hükûmetin tertibiyle komünistlerin katledilmesinin sorumluluğu, hiç suçu olmayan halka yüklendi.

c/ Hükûmetin verdiği görev üzerine komünistlerin katlini tertipleyen ve daha sonra Halil Paşa ve Enver Paşa'yla ilişkileri olduğu ileri sürülen Kâhya [Kayıkçılar kâhyası Yahya], aynı hükûmetin ajanları tarafından öldürüldü.

Trabzon sakinlerinin büyük çoğunluğunun hükûmete karşı duyduğu memnuniyetsizliğin sebepleri, işte bunlar. Her yerde halk iki cepheye bölünmüş. Biri hükûmeti destekliyor, diğeri –Halkçılar– hükûmete karşı düşmanlık besliyor. Erzurum halkının ruhunu harekete geçirenlerin başında Kâzım Karabekir Paşa vardı. Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'da yarattığı durumu, o kendisi için Erzurum'da yarattı. Burada o halka değil, çoğu Türkiye'nin Avrupa kısmındaki vilayetlerinden çıkma subaylara dayanıyordu. Halk Rusya'ya karşı büyük sempati duyarken, iki yüzlü politikasıyla bu paşa, normal ilişkilerin hâkim kılınmasını engelliyordu. Bunun yanı sıra, o Mustafa Kemal Paşa'ya karşı büyük bir nefret besliyordu. Onun Erzurum'da kalması Doğu vilayetlerinin iç hayatı için olduğu kadar, Rusya'yla normal ilişkiler için de yıkıcı sonuçlar veriyordu. Ona karşı her taraftan şikâyetler yağıyordu. Şahsen ben Paşa'nın Erzurum'dan bir an önce alınması için Rauf Bey'e dört defa telgraf çektim. Şöyle ki, Kâzım Karabekir'in Ankara'ya çağrılmasının, halkın ondan memnuniyetsizliği ve yine halkın ısrarından başka bir sebebi yoktur. Burada bir komünist grubu var. Kars eski maarif müdürü olup daha sonra komünistPartisiyle ilgisi olduğundan şüphelenilerek Erzurum'a sürülen Cavit Bey, Erzurum okul müdürü Mithat gibi ünlü toplum adamları bu grupta yer alıyordu. Ben onları Erzurum'daki Rus konsolosluğuyla bağladım. Grup kendi gazetesini çıkarmak niyetinde. Yeri gelmişken, cidden kayda değer bir olgudan söz etmek istiyorum: Halkın Rusya'ya karşı duyduğu sempatiden Rus konsolosluğu şimdiye kadar yararlanamadı. Kendini halktan tamamen kopardı. Konsolosluk ile komünist eğilimli grup arasında bağ olmamasının sebeplerinden biri de budur.

Daday'da kurmay albay Bekir Sami Bey'le görüştüm. Bugün o bu ücra kasabacıkta oturuyor ve devlet işlerine hiç katılmıyor. Sami Bey bu hükûmetin Türkiye'ye istenen düzeni veremeyeceğine, bunun için Türkiye'yi yenileyebilecek ve ona hayat gücü verebilecek köklü bir sosyal devrime ihtiyaç olduğuna içtenlikle inanıyor.

II/ TBMM hükûmetinin durumu.

Hükûmetin durumu son derece ağır. Halkın memnuniyetsizliği günden güne artıyor. Erzurum ziyaretim sırasında bunu gözlerimle gördüm. Saltanatın mutlaklığıyla yetişmiş üst düzey memurların hükûmete karşı duyduğu memnuniyetsizliğin sebepleri, elbette ki, başka nitelikte. Bu niteliğin özü gericilik. Bunlara daha sonraki olaylarda aldıkları mevkilerden atılan 500 İstanbul memuru da katıldı. Anadolu'daki yüksek rütbeli subaylar son olaylardan hiç memnun değil. Çünkü, Avrupa vilayetlerinden çıkıp gelen subayların çoğu terfi etti. Anadolulular kıyıda kaldı. Köylülük, ihtiyaçlarını karşılayamadığı için, hükûmetten memnun değildi. İstanbul'daki olaylar Türkiye'nin dış politikasına yeni karışıklık getirdi ve belki bizim

barış konferansında başarısızlığımıza sebep olacak. Eğer barış konferansında Türkiye yenik düşerse ülkede yeni fırtınalar kopacak ve hükûmet buna kesinlikle dayanamayacak. Ama yenik düşmese bile, muhalefet olarak biz onu yeni Meclis seçimlerinde düşüreceğiz. Yaklaşan seçimler için hazırlamakta olduğumuz program, şu ilkelere dayanıyor: Tıpkı aynı yerde en az iki yıl oturmuş olması gereği gibi, devlet memurları da mebus seçilemez. Böylece biz mecliste çoğunluğu kazanmayı ve askeri diktatörlüğü yıkmayı başaracağız.

III/ Rusların Türkiye'deki rolü.

Rusların Türkiye'deki çalışmaları şimdiye kadar bir sonuç vermedi. Bunun sebebi şu ki, Türk hükûmeti Rusların dostluğunu çok ucuza satın aldı ve Rusların sözüne pek de kulak asmıyor. Ruslar halkın kendilerine duyduğu sempatiyi tam ölçüde kullanamıyor. Hangi duruma düşerse düşsün, Türkiye'nin Ruslara her zaman ihtiyacı olacak. Ruslar kendini öyle ufak paraya satmamalı. Hükûmetin kendilerini ciddiye alması için onların bundan sonraki dostluğu Türklere eskisine kıyasla biraz daha pahalıya mal olmalı. Ruslar kendini halktan tecrit etmemeli. Halkın kendisine duyduğu sempatiyi bütünüyle kullanmalı ve halkla devamlı temasta olmalı. Teknik olarak bu temas, Rusların güvenini kazanmış kişilerin vilayetlerde yapacağı gezilerle sağlanabilir. Bu kişiler halka gerçek Rusya'yı ve onun Türkiye ile karşılıklı ilişkilerini anlatarak, halkın sempatisini artırma davasına büyük hizmette bulunacak ve böylece iki devlet arasında gerçek dostluğun hâkim olmasını sağlayacak.

IV/ İsmet Paşa'nın Paris gezisi, bana göre, Mudanya Mütarekesi'nde kesin çözüme kavuşturulamayan İstanbul sorunuyla ilgili mutabakat sağlama çabasıyla bağlı.

V/ Bundan birkaç gün önce İstanbul'dan buraya İstanbul hükûmetinden Ayân üyesi ve Osmanlı Tarihi Komisyonu Başkanı Abdurrahman Şeref Bey[170] *geldi. Dediğine göre, Anadolu'yu hiç de İstanbul'da anlatıldığı gibi bulmamış, İstanbul'daki olaylara zamanından önce girişilmiş, beceriksiz tutumuyla Refet Paşa kamuoyunda çok olumsuz izlenim bırakmış, Tevfik ile Salih'in kaçtığı haberleri doğru değilmiş ve İstanbul sorunu hiç de öyle sanıldığı gibi kolay çözülmeyecekmiş. Refet Paşa her gün okulları geziyor ve hediyeler (altın takılar) topluyor, Saraya kadın kabul ediyor, böylece halk arasında her türden düşmanca propaganda için zemin yaratıyormuş. Şeref Bey barış konferansı yapılmayacağından da emin. Yarın İstanbul'a hareket ediyor.*

170 Abdurrahman Şeref (1823-1925), son Saray vakanüvisi. Mondros Mütarekesi'nden sonra değişik bakanlıklarda bulundu. 1923'te İstanbul milletvekili seçildi. Kızılay başkanlığına getirildi.

13. Profintern'in II. Kongresi'nde Anadolu Kızıl Sendikaları ile İstanbul'daki Beynelmilel İşçiler İttihadı'nın Birleşme Kararı

TÜRKİYE DELEGASYONUNDAN II. KONGRE'YE

Kızıl Sendikalar Enternasyonali İcra Heyetine

KARAR

Kızıl Sendikalar Enternasyonali 2. Kongresi'nde bulunan Anadolu Kızıl Sendikaları delegeleri ile İstanbul Beynelmilel İşçiler İttihadı delegeleri 12 Aralık 1922'de bir toplantı yapmış ve görüşmelerden sonra her iki örgütün organik birliği kararını almışlardır.

Katılanlar:
Bİİ
Mustafa Kâzım [Vanlı, Kip], Roland [Ginzberg], Voleff

Anadolu Kızıl Sendikaları
Edip, Hilmi, Affan

Hükûmetin azgın baskıları sonucunu veren son siyasi olayların yarattığı yeni durumu göz önünde bulundurarak, her iki örgütün hükûmet tarafından dağıtıldığını ve yasal çalışma alanının dışına çıktığını dikkate alarak, bu çerçevede Teşkilâtlarımızın son halini bilemez bir durumda, birleşmeye, kızıl sendikaların çalışmasının devam etmesine ve İstanbul'da 2 Anadolu delegesi, 2 Bİİ delegesi ve 1 Profintern temsilcisinden oluşan bir büronun kurulmasına karar verdik.

Büronun görevi şunlardır:
1) Birleşmeyi sağlamak
a) Birleşme sağlanana ve Kongre tarafından tek bir Merkez Komitesi seçilene kadar kızıl sendikalar hareketini yönetmek.
b) Sendika Teşkilâtlarının bulunmadığı işçi merkezlerinde ve limanlarda örgütlemek için ve Teşkilâtların olduğu yerlerde bunları ele geçirmek için çeşitli küçük bürolar oluşturmak.
c) Edebiyat basımı ve dağıtımı.
d) Tüm Teşkilâtlar arasında bağları sürdürmek.

Tüm Yakın Doğu'da çalışmanın daha sistematik bir biçimde yürütülebilmesi için, Profintern'i temsil eden ve Tiflis'te bulunan Yakın Doğu bürosunun yeniden Teşkilâtlanmasını gerekli görüyoruz.

Bu büronun görevi, Profintern'in ortak eylemini Yakın Doğu'da yürütmektir.

Ülkede baskı yapmanın çok zor olması nedeniyle bu büronun yakınında edebiyat basım olanakları olmalıdır. Bu büro, küçük bürolara sahip İstanbul'daki büro aracılığıyla görevini başarıyla yerine getirebilir.

Bu büronun yeniden Teşkilâtlanması için, İstanbul'dan ülkedeki durumu ve yürütülecek çalışmayı gayet iyi bilen bir yoldaşı gönderebiliriz.

Bu organların (?) ivedi olarak uygulanmasını gerekli görüyoruz.

Beynelmilel İşçiler İttihadı bugüne kadar çalışmasını kendi kaynaklarıyla yürüttü. Gerekli her türlü çalışmayı yürütmemiz son derece zordu.

Bu nedenledir ki haftalık Neos Antropos adlı haftalık gazetemiz, ancak olanağımız olduğunda yayımlanabiliyordu.

Ayrıca son zamanlarda olanaksızlıklar nedeniyle Teşkilât bürosunu ve kulübünü kapatmak zorunda kaldı.

Yine son zamanlarda, gazetenin kirasını ve basım giderlerini ödeme olanakları olmadığından, Teşkilât faaliyetine son vermek zorunda kaldı ve böylece bir yıllık çalışma gevşedi.

Çalışmamızı sürdürebilmemiz için, aşağıdaki bütçe bizim için elzemdir.

Beynelmilel İşçiler İttihadı için	
Ayda	
Haftalık gazetemiz "Neos Antropos" için	100 TL
Lokaller ve çalışma için	120 TL
TOPLAM	220 TL
Anadolu Kızıl Sendikaları için	
Haftalık gazete için	100 TL
Lokaller ve çalışma için	120 TL
TOPLAM	220 TL
GENEL TOPLAM	440 TL

Türkiye Birleşik Delegasyonu
Roland, Kâzım, Edib (bir imza okunamıyor)

Türkiye'deki hareket açısından yaşamsal bir sorun olan bütçemizi kabul etmenizi ve döneceğimiz için en kısa zamanda bize cevap vermenizi dileriz.[171]

* * *

ANADOLU İŞÇİLERİ İSTATİSTİĞİ

(Sendikalar Genel Sekreteri Edip yoldaşın verilerine göre)

Demiryolu işçileri – 5.000. Ankara 400, Konya 500, Eskişehir 700, Adapazarı 180, Dinar 150, Kilikya 4.000. Toplam 5.000 civarında (5.930). Halen hepsi Demiryolu İşçileri Sendikası üyesi. 1913-18 yılları arasında bu sayı 1.000 dolayındaydı; geri kalanları sendikaya girmiyordu.

Metal işçileri – Ankara 600, Kayseri 250, Keskin 150; toplam 1.000 kişi. Hepsi Metal İşçileri Sendikası'nda örgütlüdürler. Silah Fabrikalarında (İmalât-ı Harbiye) çalışıyorlar.

Kömür işçileri – 1916 yılına kadar Zonguldak ve Ereğli'de 17.000 işçi vardı. Şimdi 10.500 kaldı. 7.000 kişi BMM tarafından kamulaştırılan ocaklarda çalışıyor ve hepsi sendika üyesi.

Liman işçileri – Akdeniz, Mersin'de 800 kişi. Liman İşçileri Sendikası üyesi. Gümrük ve ihracat bölümlerinde çalışıyorlar.

Tekstil işçileri – Savaş öncesi Kilikya'da 28 fabrikada 4.000 işçi çalışıyordu. Şimdi 8 fabrikada 1.200 kişi çalışıyor. Hepsi sendika üyesi. Özel pamuk işletmelerinde çalışıyorlar.

Tütün işçileri – Bafra'da 2.500, Alaçam'da 500, Havza'da 350, Samsun'da 1.000 kişi. Tütün işletmeleri BMM tarafından kamulaştırıldı. Sendika yasak; ama bütün bu adı geçen kentlerde yardımlaşma cemiyetleri var.

Tarım işçileri – Kilikya'da daimi 30.000, mevsimlik 70.000 kişi. Sendika yok; Yardımlaşma ve sağlık kasaları da yok. İzmir bölgesinde de 25.000 işçi var.

İpek işçileri – Bursa'da 7.300. Kentte örgütlü sendika yok. Yardımlaşma ve sağlık kasaları da yok. Halı üretiminde çalışan 1.100 kişinin yardımlaşma ve sağlık kasası var.

Gıda işçileri – Savaş öncesi İzmir'de 30.000 kişi. Şu anda 12.000. Başka bilgi yok.

Bütün Anadolu'da 150.000 işçi var. 20.000'i sendikalarda örgütlü.

Diğer meslekî örgütlere üye 25.000.

Örgütsüz olanların sayısı 100.000.

Sendikalar, kömür işçileri hariç, Sendikalar Enternasyonali platformunda yer alıyor – toplamı 10.000 kişi.

Zonguldak'taki sendikalar ve demiryolu, metal, Kilikya-Liman işçileri birliği Merkezî Sendikalar Bürosu ile bağlantı halinde.

171 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 38 Klasör No: find7, Belge No: 118-120 (Fransızca).

14. Parti İçi Muhalefet

1) Ahmet Cevat'ın Yakın Doğu Seksiyonu'na Sunduğu Eleştirel Rapor

YAKIN DOĞU ŞUBESİNE SUNULMUŞ RAPOR

(el yazısıyla Radek Yoldaşa)

Türkiye Komünist Partisi Üzerine

Benimle Parti sorumlusu kimi yoldaşlar arasındaki fikir ayrılığı çerçevesinde, bu raporda düşündüklerimin bir özetini sunuyorum. Amacım, geçmişin derslerinden yararlanarak partinin taktiğinin ana hatlarını belirlemeye hizmet etmektir.

1. Hükûmetin dış politikasıyla oynamaktan uzak durmak gerekir

Yeni Hayat dergisinin 22. sayısında yayınlanan Parti Genel Sekreteri'nin Ankara Hükûmet Başkanı'na gönderdiği mektubu ağır bir hata olarak görüyorum; bu mektupta hükûmetin Partinin yasallığını ortadan kaldırdığı takdirde bundan doğacak sorumluluğun tümüyle hükûmete ait olacağı belirtiliyor ve hükûmet Komintern'e ve dünya proletaryasına başvurmakla tehdit ediliyor. Hükûmete karşı bu tehdidin boyutunu göstermek üzere Golman yoldaş Rus büyükelçiliğindeki görevinden ayrılıp Parti Genel Merkezi'ne yerleşiyor. Parti yayın organının aynı sayısında bir mülakatını yayınlatıyor ve bu mülakatta kendisinin Komintern'den Parti Merkez Komitesi'nin işleriyle uğraşma talimatı aldığını açıklıyor, ayrıca kamuoyunun dikkatini bir Doğu Halkları Konferansı gerekçine çekmek için yayın yapma niyetini ilan ediyor. Şunu da bilmek gerekir ki, böylesi bir konferans girişimi –kendisinin bize anlattığına göre– Aralov yoldaş tarafından Türk yetkilileri nezdinde yapılmış, ancak bunlar bu girişimi sabote etmişler.

Yoldaşların tutuklanmasını Ankara hükûmetinin kapitalist devletlere güven verme niyetiyle açıklamaya çalışmak da tehlikeli bir saçmalık oluşturmaktadır; Boğazlar, Anadolu'nun yeraltı ve yerüstü kaynaklarının işletilmesi, Batı Trakya, Kerkük, Musul, gümrük tarifeleri, vb..., vb... sorunları yanında, Avrupa ve Amerika burjuva basınında tek kelimeyle yer almamış komünistlerin ve işçilerin tutuklanması böylesi bir güven verme rolü asla oynayamaz.

Mustafa Kemal'in faşist hükûmeti, tıpkı Enver ve Cemal'inkiler gibi (iktisadi temelden yoksun olduğundan ve Türkiye'de son derece kolay ve geleneksel leşmiş hükûmet darbelerine sürekli maruz bulunduğundan), her zaman her türlü siyasi veya milliyetçi harekete karşı aynı acımasızlıkla davranmıştır; azınlıklar sorununu bütün bir halkı topyekûn kırımdan geçirmek ve tehcir etmekle çözümlemekte tereddüt etmemiş bir hükûmet, basit gazetecilerden kurtulmak için sıradan cinayetlerin ayıbından hiçbir zaman utanç duymamış bir hükûmet, Amerika ve İngiltere'nin ikiyüzlüce ilan etmiş olduğu kutsal savaşa arka çıkmaya cesaret gösteren bir hükû-

met, Araplar ve Arnavutlar gibi Kürtleri, Kızılbaşları da kırıma uğratan böylesine şoven bir hükûmet, herhangi bir dış politika mülahaza gütmeden komünizmi de canavarca yok edemez mi? İşte bu çerçevede, sistematik ve yüksek strateji ile mücadele edebilmek için iyi bir biçimde tahlil edilip incelenmesi gereken komünizmin gerçek düşmanı.

2. Türkiye'deki örgütlü komünist ve proleter güçleri abartmamak gerekir
Bu abartı, daha geçtiğimiz Mayıs ayında Ankara'dan gelen bir yoldaşın Partinin daha şimdiden bin üyeye sahip olduğunu belirttiği zaman görülmüştü. Eylül ayı başlarında Komintern delegeleri, Kongre'de temsil edilen üyelerin 300 kişiyi geçmediğini yerinde görmüşlerdi. Bu da oldukça yaklaşık bir sayıydı. Parti tarafından örgütlenmiş işçiler de birkaç yüz kişiden ibaretti. Parti Sekreteri Kızıl Sendikalarda örgütlenmiş işçilerin 8.030'a ulaştığını söylediğinde de şaşırmıştım. Geçtiğimiz günlerde Profintern Kongresi'nde Ahmet yoldaşın bu sayının 22.000'e yükseldiğini söylemesi şaşkınlığımı daha da artırdı. Ancak kimseyi yanlış beyanda bulunmak veya yutturmaca yapmakla suçlamıyorum; tüm bunları muhayyile hataları olarak değerlendiriyorum. Böylesine kısa zamanda ve böylesine az propaganda ve yayınla oluşmuş Türk komünistlerinin vasıflarına gelince, bu husus üzerinde en fazla düşünülmesi ve telafi edilmesi gereken noktadır.

3. Kötü ebelerden uzak durmak gerekir
Bir ebenin esas ödevi, doğum zamanının gelip gelmediğini tespit etmektir; aksi durumda sonuç ancak düşük olur. Bir partinin doğumu sırasında da kesinlikle buna uymak gerekir.
Bir parti, sınıf mücadelesinin siyasi aracı olarak, kendi gücüyle faaliyet gösterebilecek, ileri derecede gelişmiş bir organizmadır. Birkaç düzine iyi Marksist militan, hatta birkaç birlik, örgütlü kitlelere dayanarak, güçlü bir parti oluşturmak ve ortamdaki her türlü kötü duruma direnerek ayakta kalmak için yeterlidir. Düşman sınıflarla ve örgütlerle yürütülecek mücadelenin koşullarını incelemeden, en azından birkaç militan birlik oluşturma kaygısı duymadan, gerek Mustafa Suphi ve diğer yoldaşlarının katli, gerekse ilk Merkez Komitesi tutuklamaları örneğinden ders almadan, böylesine zavallı bir partiyi dünyaya getirme telaşına kapılmak, onu kaçınılmaz bir sona maruz bırakmaktı. Bu dersten faydalanmalıyız.

4. Kahve politikacılığından uzak durmak gerekir
Bu öneriyi Partinin yayın organının son sayılarında yayınlanmış birkaç polemik makalesini göz önünde bulundurarak yapıyorum; Komintern bu makaleleri bütünüyle tercüme ettirebilir. Makalelerin başlıkları şöyle: "Yeni Hayat'ın katılarak güldüğü olay", "338'den sonra", "Numan Usta'nın 4 sigarası", vb... Bu makalelerde hem sağ, hem de sol düşmanlara saldırılıyor. Özellikle polemiğin şekli kesinlikle kaba ve kışkırtıcı.

Uzak durulması gereken bu dört noktayı özetlerken aynı zamanda yapılması gereken şeyleri de söylediğime inanıyorum.
Bütün neticeleri henüz görülmemiş son buhrandan sonra yeniden başlamak elbette çok daha zor olacaktır.

Ahmet Cevat [Emre][172]

2) Bekir Uluğ'un İstifası

Mersinli Bekir'in (Fikri takma adıyla) hapishanede yaptığı bir THİF üyeleri değerlendirmesi:

1- Nâzım Bey: Vasi mikyasta menfaatperest olup fırkanın lideri olmak için çalışıyor. Ve bu vesile ile kâtib-i umumiyi yıkmak ve kendisi olmak istiyor. Fırkacılık hususunda çalışacaktır. Fakat olmadığı takdirde fırka ve fırka azalarının aleyhine yürüyecektir.
2- Kenan: Nâzım ile hemfikir olup, aynı tabiattadır.
3- Muhittin: Saftır. Hal-i hazırda Nâzım taraftarıdır. Fırkacı olamaz.
4- Abdülkadir: Fırkanın yolsuzluğundan muğberdir. Fırka için çalışacaktır. Nâzım ve Kenan'a karşı makûs hareket ediyor. Ve mukabil parti yapmak fikrindedir.
5- Ahmet: Fırka için çalışacaktır. Abdülkadir ile hemfikirdir. Hakiki bir komünisttir.
6- Süleyman: Ciddi, namuskâr bir komünisttir. Fakat fırkaya karşı muğberdir. Çalışacaktır.
7- Necati: Fırkacıdır. Fırka için çalışacaktır. İyidir.
8- Mehmet Ali: Saftır. Fırka için çalışacaktır.
9- Şefik: Fırka için çalışacaktır.
10- Zeynel: Yaramaz. Fırkacı olamaz.
11- Nuri: Fırka için çalışacaktır.
12- İsmail: İyidir. İstifade mümkündür.
13- Ali Baba: Yaramaz. Esasen müstafidir.
14- Behram Lütfü: Kısmen istifade edilir. Mamafih kurnaz olmak dolayısıyla kendi menfaati için çalışıyor. Kuvvet hangi tarafta ise, o tarafa döner. Fırka için çalışacağını söylüyor.
15- Ata 16- Hilmi 17- Bekir için kanaat size aittir.
Umumi Nazar: Hapishanedeki arkadaşların en ziyade yekdiğerine itimatları kalmamıştır. Mamafih, iki kısma tefrik etmek mümkündür.
1- Nâzım, Kenan, Muhittin. Yegâne maksatları Fırka içinde karışıklık yapmak ve bu vesile ile Nâzım Salih'e galebe çalmak fikrindedir. Olmadığı takdirde, Fırkayı sarsmak ihtimali kuvvetlidir.

172 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25, Klasör 32_36, Belge 790-793 (Fransızca).

2- Ata partisi: Bu partinin eşhası karışık olmakla beraber, aza fırka ve Nâzım'a karşı muğber olduklarından aralarında oldukça bir tesanüt vardır. Behram Lütfü son zamanda Nâzım taraftarı iken, bu tarafa iltihak etmiştir. Abdülkadir, Ahmet, Süleyman, Nuri, Şefik, Necati hemfikirdir. Hilmi çalışacaktır. Fakat bazı şahıslardan görülen ihanet neticesinde muğberdir.
Bekir katiyen çalışmak fikrindedir. Fakat bazı hakikatin inkişafından sonra mufassalan fikrini Enternasyonale bildirecektir.
Kanaat: Bu sistem dahilinde fırka yaşayamaz. Ölüme her zaman için mahkûmdur.

İmza
Fikri[173]

Bekir'in dışarıdaki (serbest) parti yöneticilerinden alacaklarını isteyen 4 Ocak 1923 tarihli mektubu (Rusçaya çevirisinden):

Benim bu mektubumu gereken dikkatle değerlendireceğinizi umuyorum. Bizzat benimle ilgili sorunlar hakkındaki görüşlerimi doğru ifade ettiğimden tamamen eminim. Peşin fikirlere dayalı niyetler sonucunda Sizde aleyhimde intibalar oluşmuş olması mümkündür. Eğer intibalarınız buysa, ben buna çok kesin bir şekilde itiraz ediyorum ve bu hakka sahibim. Politika ne olursa olsun ve nasıl bir parti çalışması yürütmüş olursam olayım, elbette ki, bu konuda Sizinle mutabık olamam ve kendi paramyüzünden aşağılanmayı kabul edemem. Size yönelttiğim ricaya hiçbir ilgi göstermediniz. Burada uğradığım bütün manevi ve maddi zararları sıralayacak değilim. Ama, Salih'e vermiş olduğum 20 lira, Mersin Konferansı için sarf ettiğim 25 lira hâlâ iade edilmedi. Bundan başka, Mersin hapishanesinde yoldaşların ricası üzerine 25 lira harcadım ki, 75 lira oldu. Bununla ilgili ricam önemsenmedi. Doğaldır ki, ben kendi paramla teşkilâtı ayakta tutamam.

Öte yandan, Sizden rica ettiğim maaş değil, kendi param.

Diğer taraftan, kefalet olarak ödediğim para herkes için yatırılmış miktar olarak bana parti tarafından iade edilmelidir. Ancak, bunların hiçbiri yapılmadı. Görüşüm şu ki, anlaşılan, Siz şu ya da bu yoldaşı otel köşelerinde yarı aç yarı tok süründürmekten, sefalet çektirmekten özel bir zevk alıyorsunuz. Bu ancak bir esef konusu olabilir. Sizden son ricam şudur: Borçlarınızı ödeyiniz ve partiden istifa dilekçemi Komintern Prezidyumuna bildiriniz.

Münferit komünist selamlarımla başbaşa kalıyorum [İmza].
Fikri [Bekir].

4/I-23[174]

173 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 375 (Eski Türkçe).
174 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34 Klasör No: 3_6 Belge No: 372 (Rusça).

Bekir'in ertesi gün Komintern yetkililerine gönderdiği istifa yazısı:

Ankara
4-5/1/923
Moskova
Komintern Riyasetine
Mefkûresine gayrı sadık, hain arkadaşlar arasında çalışmaktansa ferdi bir halde mefkûreme sadık bir surette çalışacağımdan lütfen bi'z-zarure istifanamemin kabulüyle tarafıma tebliğini rica ve bu vesileyle takdim-i ihtiramat eylerim.
Mersin amele murahhası ve Halk İştirakiyun Fırkası namzetlerinden
Kilikya Kızıl sendika murahhası[175]

Bekir'in daha sonra Komintern Doğu Sekreterliği'ne yazdığı açıklama ise son derece ilginç: Partiden istifa ettim ama hâlâ komünistim:

Moskova'da Komintern Şark Şubesi Riyasetine
Aziz arkadaş;
Tarihini hatırlayamadığım bir mektubumda bazı esbaptan dolayı Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'ndan istifa ettiğimi arz etmiş idim. Fakat bu maruzâtımın yanlış tefsir edildiğini işittiğimden dolayı bervech-i âti izahatımın nazar-ı dikkate alınmasını istirham ederim.
1. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'ndan istifamı tekit ederim.
2. İstifam yalnız hal ü hazırdaki Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na aittir.
3. Sebeb-i istifam hakkında sorulacak suale cevap vermeye amadeyim.
4. Halk İştirakiyun Fırkası'ndan istifa etmekle Komünist olduğumu inkâr etmiyorum. Ve zannedersem mektubumda şimdilik münferit bir halde çalışacağımı arz etmiş idim.
5. Şahsıma ait dedikodu mevcut ise bunları külliyen reddetmekle beraber bu hususta ufacık bir delail-i sabite gösterebilecek kimseyi alkışlarım.
6. Sebeb-i istifam korkaklığıma veya hıyanetime hamledilmek isteniyorsa bunu dahi katiyen reddederim.
7. Bervech-i bâlâ maruzatımın istimaını talep etmekle beraber kemafi's-sabık silkine sadık arkadaşlarla sonuna kadar çalışacağımı arz ile iktifa eylerim. Baki hürmetlerimin lütfen kabulünü rica ederim Aziz arkadaş!
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
Merkez-i Umumî namzetlerinden
Bekir Ulug[176]

* * *

175 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25 Klasör No: 32_36 Belge No: 561 (Eski Türkçe).
176 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 25 Klasör No: 32_36 Belge No: 339 (Eski Türkçe).

3) Bürokrasiden Yakınma

Briquet yoldaş,

(12) gündür burada bir (iletişim aracı!) bekliyorum. Aynı zamanda size şu bilgiyi de vermeyi gerekli görüyorum ki, Sivastopol sokaklarında günlük olarak bana eşlik eden Rolland ve Sadrettin [Celal] yoldaşların hareketleri de geciktiyor.
Dolayısıyla Salih'e bir mektup gönderildi. Bu mektubu bize, İstanbul'a göndermenin gerekli olduğunu düşünüyorum. Moskova'dan ayrılırken, (O.M.S.)tan Vomper yoldaş bana burada Sivastopol'da 10 dakikada yolculuk tutarının ödeneceği sözünü verdi. Ama işte bir kez daha yoldaş bürokrasi rolünü oynamaya başladı. Bana burada daha (15) gün kalmam gerektiği bilgisi veriliyor. Ama hiç kimse benim durumumu anlamıyor ve omuz silkip geçiyor.
Yolculuk tutarının ödenmesiyle ilgili olarak buradan (O.M.S.)a mektup yazıldı. Acele bize cevap gönderilmesini sizden rica ediyorum.
Dost ve komünist selamlarımla,

Nizamettin Nazif[177]

15. Ankara'daki Tutukluların Durumu ve Serbest Kalanların Faaliyetleri

Tutuklananlardan Nâzım Bey, Ekim ayının 20 ve 23'ünde Ankara Valisi Abdülkadir ve Adliye Vekili Refik [Şevket İnce] Beylere birer mektup göndermiştir. Ancak bir sorun var: Refik Bey, Fevzi [Çakmak] Paşa'nın başkanlığındaki Üçüncü İcra Vekilleri Heyeti'nde Adliye Vekiliydi. 12 Temmuz 1922'de Rauf Bey yeni bir hükûmet kurunca, bir aya yakın bir süre Celâlettin Arif Bey Adliye Vekili oldu, 16 Ağustos'ta da onun yerine Rıfat [Çalıka] Bey geçti. Herhalde Nâzım Bey, bu bakan değişikliklerinin farkında değildi; yoksa Refik Bey'e onun bakanlığı döneminde tutuklandığını yazmazdı.

Vali Abdülkadir Beyefendiye[178]

Bizim arkadaşlardan bazılarının polis dairesince işkenceye maruz kaldıklarını yahut maruz kalmak üzere olduklarını bazı emarelerden anlıyorum:

Şimdi Kenan arkadaşımız hapishaneden polis dairesine celb olunmuş. Ve şimdi gözümüzün önünde mahfuzan jandarma dairesine götürülmüştür. Jandarma dairesinde vaktiyle neler yapıldığını biz pekâlâ biliriz. Biz, hakkımızdan, azmi-

177 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25 Klasör No: 32_36 Belge No: 340-341 (Fransızca).
178 1926 İzmir Suikastı Girişimi davasında idama mahkûm oldu. Kaçtı, yakalandı ve asıldı.

mizden, mefkûremizden emin her türlü kanunî muameleye sabr edeceğiz. Fakat işkenceye tahammül edemeyiz. Ve polis dairesinin jandarmanın da buna hakkı yoktur. En çok sizin idareniz altındaki bir vilayette ve sizin gözünüzün önünde böyle bir şeyin cereyanı beni dağdar eder. Ve insanlıktan nefret etmemi icab eder. Önüne geçilmesini ehemmiyetle talep ve rica ederim.

20 Teşrinievvel 338
Halk İştirakiyun Fırkası azasından
Nâzım[179]

Adliye Vekili Refik Beyefendiye

Geçen sene Kayseri'de mevkuf olduğumuz sıralarda Kayseri'ye gelmiş ve hapishane müdürüyle bendenize haksızlıktan bütün sahib-i vicdan olanlarla beraber müteessir olduğunuza dair bendenize selamla müterafık haberler göndermiştiniz. Bugün de aynı cürümle ve fakat daha fena bir surette mevkufuz. Hem de garip tecellidir ki bu defaki mevkufiyetimiz adliye vekâletinde bulunduğunuz zamana tesadüf ediyor. Hak elimizdedir. Bizi itham edenler mahcup olacaklardır. Yalnız daire-i istinkâfda gördüğümüz halet-i ruhiye haricin tesiri altında hareket olunduğu işrâb ediyor. İşte bu fenadır.
Yeni Hayat'ı kapatmak isteyenlere birkaç defa mukavemet buyurmuşsunuz. Bizim ondan haberimiz vardır. Fakat affınıza mağrûren diyeceğim ki *Yeni Hayat*'ı kapattırmayan siz, koca bir fırkayı kapatmak isteyenlere sükût ettiniz. Şu kanunsuzluğa, şu haksızlığa karşı acaba biz mi daha münkesir, yoksa zaman-ı vekâletinize tesadüfü dolayısıyla siz mi daha bedbahtsınız. Sizin bedbahtlığınız, bizim talihsizliğimizden üstündür. Sizden bitaraflık talep ediyoruz.
23 Teşrinievvel 338
Halk İştirakiyun Fırkası azası[180]

21 Kasım 1922'de tutuklulardan Nâzım Bey KEYK Doğu Bölümü Başkanlığı'na bir mektup göndermiştir.

Enternasyonal Şark Şubesi Riyasetine
1. 1922 Teşrinievvel'den beri merkez-i umumîden, Ankara heyet-i merkezîyesinden, ameleden, mürettiplerden on dokuz kişi taht-ı tevkiftedir. İsnat olunan cürüm taklib-i hükûmet ve binaenaleyh cinayettir.
2. İlk üç gün pek şiddetli hareket edilmiştir. Polis dairesi işkenceye kadar varmış, fakat tarafımızdan vâki olan müracaat ve mukavemet işin önünü almıştır. Merkez-i umumî binası, bütün evlerimiz basılmış, aranmış; bütün evrak ve merkez-i umumî mührü müsadere olunmuştur. İş adliyeye verilmiştir. Fırka binası ve matbaa sedd edilmiştir.

179 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 541 (Eski Türkçe).
180 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 543 (Eski Türkçe).

3. Gündüz ve gece yarılarına kadar devam eden istintak neticesinde tevkif olunan yirmi iki kişiden üçü –Fırka ile hiç münasebeti olmayanlar– tahliye edilmiş, on dokuz kişiye tevkif müzekkereleri kesilmiştir. Şimdilik ifadeler müttehit ve mütesanittir.

4. Altı gün şiddetle ihtilâttan men edildik, ailelerimizle dahi görüşemedik. Altı günden sonra biraz iş gevşedi. Birbirimizle hapishanede görüşebiliyoruz fakat aramıza hafiyeler sokulmuş tezvirat şiddet kesb eylemiştir. Bugün ise artık hariçle alâkamız bütün bütün kesildi; çünkü hapishanenin aşağı katında tifüs çıkmış, hapishane hariçle alâkadan tecrit edilmiştir.

5. Mersin'de Ata, Bekir, Hilmi tevkif edilmişlerdir. Kayseri'de yirmi otuz kişi mevkuf olduğunu işitiyoruz. Sivas'ta Ruşen Zeki muallimlikten çıkarılmış tahte'l-hıfz Sivas'a celb edilmiştir. Bütün muhaberâtımız murakabe altında olduğu için Tokat'ta, Amasya'da, Konya'da vesair yerlerde neler olduğundan haberdar değiliz. Şam'da Hasip Fransızlar tarafından tevkif edilmiştir. Nam-ı müsteara gelen bir mektupta fevkalâde sıkıntı içinde oldukları yazılıyor.

6. Ankara'da on üç adam daha aranıyormuş. Bunlar firarda imişler; Hilmi Zonguldak'tan gelmiş, burada firar etmiştir. Firarîler mahkemenin uzamasını, arkadaşların sefaletini intac eylemişlerdir. Ata, Bekir, Hilmi Mersin'den Ankara'ya celb olunuyorlar.

7. Şimdiye kadar aldığımız malumâta göre ortada *Yeni Hayat*'ın son iki nüshasındaki neşriyattan başka vesile-i izab ve taarruz yoktur. Merkez-i umumîde, evlerde taklib-i hükümete dair hiçbir şey bulunamamıştır. Çünkü zaten yoktu. Yalnız hafî bir beyannameden bahsedilmekte, kongre meselesi de mevzubahis olmaktadır. Son zamanlarda Fırka içinde zuhur eden hodserâne ve hayalperverâne ve nihayet cahilane hareketler beyanname hususunda bizi şüphelere düşürmektedir.

Komünist Partisi'ni tevkife hükûmeti sevk eden avamil arasında Fransız Miralayı Mujen birincidir. Suriye'de Hasib'in tevkifiyle Mujen'in buradaki tesirâtı arasında rabıta muhakkaktır. Hasib'in evi de basılmış olacağı derkâr bulunduğundan orada neler zuhur etmiş olacağından bittabi haberdar değiliz. Fırka Suriye ile Mersin arasındaki muhaberâttan tamamıyla bî-haber olduğundan tevellût edecek mesuliyet ve musibet, Fırkaca, bittabi müsebbiblere ait kalacaktır.

8. İlk tevkif olunduğumuz gün, salâhiyetdar lisanlarla, bize tevkifâtın Rus mümessil-i siyasîsiyle anlaşılarak ve oranın muvafakatı alınarak yapıldığı tarzında telkinâtta bulundular. İstintakta hep Ruslarla olan münasebât mevzubahis olduğuna nazaran bu ilkaatın ara bozmak ve aradaki samimiyeti ihlâl etmek için bi'l-iltizam ortaya atılmış olduğu zehabı hasıl olmuş ise de ortadaki lâkaydî de bizi teessürler içinde bırakacak derecededir. Hakikaten şaşılacak bir şeydir. Tarih-i tevkifimizden beri Moskova'dan hiçbir haber alınamaması pek ateşli ve pek gayur olan murahhaslarımızın muvasalat ve hayatından bizi şüpheye düşürmüştür. Pek yolunda ve pek âkilâne hareket eden küçücük fırkayı dev adımlarıyla yürütmeye ve kudurmuş gibi, etrafa saldırır bir hale getirmeye sebebiyet verenler, hareketleri yüzünden Anadolu'da iki yüze yakın insanın zedelendiği-

ni ve bilhassa mefkûrenin ve âtisi emin bir fırkanın tifüslü bir kabristana gömüldüğünü uzaktan olsun seyrederken elbette utanacaklardır. Bütün mevkuflar müttehittirler; her zamandan ziyade mütesanidiz. Yalnız Fırkayı bugünkü hale sokan ve bugün de lâkaydîleri kâmilen sabit olanlar hakkında serbesti zamanında kararlar ittihaz etmek salâhiyetini muhafaza ediyoruz.

9. Biz bir çay ziyafetinden başka bir şey bilmiyoruz. Bütün murahhaslar da bilmiyorlar. Halbuki istintakta bize resmen denildi ki Sadoul yoldaş Ankara'dan avdetinde Tiflis gazetelerine kongrenin akd olunduğuna ve mukarrerât ittihaz olunduğuna dair açık ifadâtta yahut neşriyatta bulunmuştur. Biz bu neşriyat ve ifadâtı burada Enternasyonal mümessilinden istedik. Çünkü müdafaamızı ona göre yapmak mecburiyetinde idik. Vermediler, yahut da daire-i istintakın ifadesi yanlıştır.

10. Bir dava vekili tutulmuş, Nâzım arkadaş ittifakla Türkiye Komünist Partisi lideri intihap edilmiş ve hükûmete bildirilmiştir. Sulh akd olununcaya kadar bizim mevkuf kalacağımız muhakkak görünüyor. Ve pek memuldür ki sulh için ilan olunacak aff-ı umumî arasında bizi mücrimîn-i hakikiye ve adiye gibi yüz karasıyla çıkaracaklar. Esasen hükûmetçe sedd edilmiş olan Fırkanın badema da canlanamaması için bir kararla feshi de memuldür.

Birinci maddeye ilave- Bizim Üçüncü Enternasyonal'in bir müfrezesi oluşumuz adliyece ecnebi bir hükûmetle tesis-i münasebet ve binaenaleyh ecnebi entrikasıyla taklib-i hükûmet tarzında tefsir olunuyor ve bize Ruslardan milyonlarla para almak cürmü isnat olunuyor. Hatta adliyeden, tevkifimizin ikinci günü hapishanede Nâzım arkadaşın üzeri, yatağı ve mutfakta para aranmasına kadar varılmıştır.

Ankara 21 Teşrinisani 1922
Türkiye Komünist Partisi Lideri
Nâzım[181]

Elimizde bir de tahliye olunan THİF'lı komünistlerin Ankara'da oluşturdukları, yurtdışındaki geçici büroyla haberleşen "Geçici Hücre"nin 9, 18/19, 22/23 Ocak ve 1 ve 12 Şubat 1923'te yaptığı toplantıların tutanakları bulunuyor. Bunlarda başlıca sorun, "para"dır.

6/1/923 tarihinde akdettiğimiz içtima mazbatasıdır.

Hükûmetin halihazır siyaset ve çürük zihniyeti dolayısıyla biz Türk Komünistleri taht-ı tevkife alarak Teşkilât ve faaliyetimize hatime çekmek istediler.

19/10/1922 tarihinde Ankara'da, 22/10/1922'de Mersin ve Kayseri'de tevkif edilen bilumum komünistler Ankara hapishanesine celp edildiler. Kayseri'den ge-

181 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 334-335 (Eski Türkçe).

len arkadaşlar ifadeleri alındıktan sonra tahliye edilerek Kayseri'ye avdet ettiler. Diğer arkadaşlardan bir kısmı da 27 Kânunuevvel 922'de kefâlet-i nakdiye ile tahliye edildi.

Bu itisâfât ve zulüm zamanında Moskova'ya iltica eden arkadaşlar istikbal nokta-i nazarından Teşkilâtımızı tarsîn etmek için Enternasyonal nezdinde muvakkat bir büro teşkil ettikleri evrâk-ı vârideden anlaşılmıştır.

Hükümetin tahliye edilen arkadaşlar hakkında halen tatbîk ettiği ve etmek istediği tazyikatın elan devam etmesi ve mütemadi hafiye tarassudâtı altında bulundurmasına nazaran Enternasyonal'in Ankara mümessili nezdinde temas ve Teşkilâtımızı söndürmemek ve hayat vermek kasdıyla bervech-i ati karar ittihaz edilmiştir.

1- Moskova'daki Büro ile irtibat-ı muhabere ve Bürodan mevrüd 2 numaralı ve 26/11/922 tarihli tarz-ı hareket hakkındaki talimat mucibince çalışmak üzere muvakkat bir nüve teşkiline karar verdik.
2- Nüveyi idare etmek üzere Merkez-i Umumi azasından *[demiryolu işçisi]* Mehmet Ali, İmâlât-ı Harbiyeden Süleyman ve *[Elektrik santrali işçisi]* Nuri arkadaşlar intihap edilmişlerdir.
3- Nüve azası içlerinden birisi haftada bir defa veya mümessillik ihtiyaç gösterdiği zaman mümessil ile temasta bulunacaktır.
4- Nüve bürodan tebliğ ettiği bilumum evâmirden arkadaşları haberdar etmek için vesâiti ihzâr ve temin edecektir.
5- Hükümetin tazyikatı dolayısıyla toplu olarak çalışmak kabil olamayacağından Behram Lütfü arkadaşın Çorum'a, Hilmi arkadaşın Mersin'e gitmesine muvâfakat edilmiştir.
6- Bekir arkadaşın vuku bulan istifasını kabul salâhiyetimiz haricinde bulunduğundan ve Heyet-i Merkeziyenin yerine kaim olan muvakkat Harici Büro'nun vazifesi dahilinde bulunduğundan Harici Büro'ya tebliğ ve gelecek talimata göre hareket edilecektir.
7- Merkez-i Umumi azasından Ata arkadaşın gazeteyi intizamına koymak, bir ay sonra avdet etmek üzere Mersin'e gitmesine müsaade edilmiştir.
Merkez-i Umumi Azasından
İmza: Vahit (Bayram) Ata
Gündüz (Nuri)[182]

* * *

182 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 459-458 (Eski Türkçe).

18-19/1/39 tarihinde münakid celsenin protokolüdür.

İştirak edenler: Arkadaş Gündüz *[Nuri]*, arkadaş Ebu Fahreddin, Ahmet arkadaşlar.

Madde 1- Moskova'da muvakkat olarak teşekkül eden "Büro"dan hatt-ı hareketimiz hakkında mufassal talimat alınması için mümessillikten bu hususdaki mukarrerâtımızın oraya tebliği.
2- Şubat 29 evâsıtına doğru İzmir'de hükümetçe inikadı mukarrer İktisat Kongresi her ne kadar hükûmetçe amele ve çiftçi kongresi olarak telakki ediliyorsa da devletçe bir gûnâ harcırah masarifi temin edilmemesi dolayısıyla amele ve çiftçi bu Kongreye iştirâkten fiilen ve hükûmetçe mahrum bırakılmışlardır. Ve binaenaleyh bu Kongre de sınıfi düşmanımız olan burjuva menfaatine başka mazlum kitleler lehine bir şey yapılmayacağı malumdur. Mamâfih: Mezkûr Kongrede sınıf muhasımımızın bize karşı olan tertibatından haberdar olmak, amele ve çiftçi arkadaşlarla temasa gelerek onlara Kongrenin maksat ve gayelerini öğretmek niyetiyle bir müşâhidimizin bulunması faydadan hâlî olmadığı için mümkün ise "harcırah tedariki" için bir arkadaşın gönderilmesi ve bunun gelecek celseye kadar halli.
3- Madde ikide beyan olunan Kongrenin bu iç yüzünü de amele ve çiftçilere anlatmak her arkadaşın vazifesi olduğu mahallere de yazılarak bu tarz propagandada bulunmalarının tebliği ve mahallerdeki arkadaşların bu hususta sınıfi düşmanımızın bizim aleyhimize olan propaganda ve tertibatlarının işarı.
4- Şimdiye kadar olan temas neticeleri mahpushanedeki arkadaşlarımızın pek sefilane ve hapishanenin beherine verdiği bir kuru ekmekle kifâf-ı nefs etmeye mecbur oldukları anlaşılmıştır. Bu hali perişan her arkadaşı ferden onlara yardım etmek mecburiyet-i vicdâniyesinde bırakıyorsa da maatteessüf elden bir şey gelmemesi dolayısıyla mümessilliğin bu hususa nazar-ı dikkatini celp ve teminini istirham eyleriz.
5- İşbu protokole merbut Ata arkadaşın masârifât listesi ve masraf yekûnu on beş bin sekiz yüz seksen kuruş olarak kabul: ve Ata yoldaşa verilen iki yüz elli liradan tarhla uhdesinde kalmış olan doksan bir lira yirmi kuruştan altmış beş lirasının kefalet akçesi olarak Bekir arkadaşa verilmesi ve yirmi altı lira yirmi kuruşun Merkeze iadesinin tebliğine karar verilmiştir.
6- Ebu Fahreddin yoldaşın Eskişehir'e vazife dolayısıyla gitmesine müsaade ve oraca yapılması lâzım gelen vazifelerin suret-i ifası hakkında kendisine talimat verilmiş ve ifa-i vazife esnasında istimâl etmek üzere on lira avans verilmiştir.
7- Bervech-i bâlâ muharrer mevaddın mümessillik vasıtasıyla Merkez Büroya işarı mukarrerdir.
Ankara: 18/19/1/339
Reis *[Ebu Fahreddin]*
Kâtip *[Gündüz]*
Üye [Ahmet]
(üç imza)

Ata yoldaşa avans olarak verilen iki yüz elli liranın hesâbâtı bervech-i zîrdir.

Kuruş
2.600 Mahpus arkadaşlara verilmiştir.
750 Ata, Hilmi, Bekir arkadaşların polis dairesindeki üç günlük masrafları.
600 Ata, Hilmi, Bekir arkadaşların hamam parası.
250 Yusuf Kemal arkadaşa verilmiştir.
500 Odun ve kömür masrafı.
300 Çamaşır ve saire masrafı.
100 Tevkîfhânedeki hizmetçiye verilen.
780 Ata, Hilmi, Bekir arkadaşlara bâlâda muharrer iki bin altı yüz kuruş hesabından hisselerine düşen meblağ.
---
588 Ceman yekûn beş bin sekiz yüz seksen kuruştan
10.000 On bin kuruş Ata arkadaşın kefalet akçesi

15.880 Masraf yekûnu ceman on beş bin sekiz yüz seksen kuruştan
9.120 Matlûbât-ı sâfiye yekûnu doksan bir lira yirmi kuruştan
6.500

2.620 Matlûbâtımıza mahsuben Ata arkadaşın Bekir arkadaşa kefalet akçesi olarak vermesi lâzım gelen altmış beş liradır.

Ata'daki matlûbât yekûn
25.000
15.880

10.120

Yalnız iki bin altı yüz yirmi kuruş Ata arkadaşın vermesi lâzımdır.

Hesap listesi melfûfdur.
Kâtip
18/19/1/29

Kuruş
200 İsmail
500 Necati
500 Necati
300 Süleyman
300 Mehmet Ali
200 Mehmet Ali
100 Muhiddin

300 Behram
200 Zeynel ve Nuri'ye

2.600

600 Jandarma
200 Kömür
100 Kömür
300 Kömür
100 Kömür
100 Kömür
200 Odun
100 Odun
100 Odun
100 Odun
Kabul edilen odun ve kömür
Kuruş
500[183]

* * *

22-23/1/339 tarihinde inikâd eden celsenin mukarreratı bervech-i atidir.

Madde 1- Nüve bazı tahkikattan sonra Fırka içinde gerek arkadaşlar mahpus iken ve gerekse mevkufiyete kadar gelip geçen ve elân da devam etmekte olan bazı ihtilâfât ve münâzaaların maliye meselesinden neşet ettiğine kail olmuş ve mesail-i maliyenin cidden ve hakikaten de pek muallâkiyette olduğunu anlamıştır. Şimdiye kadar Fırkanın varidat bütçesi tayin edilerek menba-ı varidat tespit edilmediği gibi Komünist Enternasyonalce Fırkaya mühim miktarda gönderilmiş meblağların sarfından dahi bir kaideye ittiba edilmemiştir. Bu hal gayet tabii olarak mevzubahis ihtilâfât ve münâzaata sebebiyet vermiştir. Binaenaleyh bu gailenin izalesi için "nüve" bugünden itibaren varidat ve masarifatı tayin zımmında bir bütçe tanzimine gerek varidatın tahsil ve gerekse masarifin suret-i tevzii meselesini kendi murâkabesi altına ve sıkı bir nizam ve kavâid dahiline almaya karar vermiştir. Bütçe prensibinin tanzimi Gündüz ve *Mühendis* yoldaşlara tevdî ve hafta nihayetine kadar ikmal edilerek birinci celseye taliki karargîr olmuştur.

Madde 2- Bütçenin tanzimine kadar mahallerde olan arkadaşlara mevcut vesaitle aidatlarının gönderilmelerinin tebliği takarrür etmiştir.

Madde 3- Şimdiye kadar fırka kendi azalarının tercüme-i hallerini zabt edemediğinden veyahut etmiş ise de kâffesinin tercüme-i halleri alınamayıp, alınanla-

183 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 462-465 (Eski Türkçe).

rı da son vaka üzerine kaybolduğuna nazaran ve Fırka için mevzubahis tercüme-i halleri pek lüzumlu olmasına mebni, bütün arkadaşlara kısaca tercüme-i hallerini tahrir "nüve"ye bildirmeleri lüzumu ehemmiyetle tebliğ olunmuştur.

Madde 4- 19-21/1/39'da inikad eden celse mukarreratında da mevzubahis olmuş olan mahpus arkadaşların vaziyet-i sefilanelerine yardım olmak üzere otuz lira kadar bir meblağın avans olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.

Madde 5- Yusuf Kemal arkadaşın mütemadi müracaatları üzerine kendisine muavenet edilememiş ise de bu halin devamı "nüvece" gayri kabil olduğu anlaşılmış ve bu yolda azim ve sebatı kom-Enternasyonalce ve buraca da malum olan bu metin arkadaşın hali perişanisîne yardım olmak elli liralık bir meblağın avans suretiyle tedarik edilerek verilmesi mukarrerdir. Esasen gerek ailesinden *[Münire Hanım]* mevrud telgraf ve mektupla kendi ifadatından da anlaşılıyor. Mektup ve telgrafı merbuttur.

Madde 7- Dördüncü maddede bozulmuş kelimeler üzerine yazılmış olan otuz kelimesi ve beşinci maddede elli kelimesinden evvel çizilmiş kelimenin nazar-ı itibara alınmadan okunması takarrür etmiştir.

Kâtip
[Gündüz –Elektrikçi Nuri–, Mühendis –Zenci Mehmet Ali–, Ahmet –Süleyman–][184]

* * *

1/2/339 tarihinde münakid celsenin mukarrerâtıdır.

Madde 1- İşbu mazbataya merbut kadro listesi ve ceman iki yüz seksen iki bin kuruş olmak üzere üç aylık masarifat bütçesi ve esbab-ı mucibeleri ve mezkûr esbab-ı mucibeye merbut merâkiz listesi tasdîk ve kabul edilmiştir.
Madde 2- İzmir'de on beş Şubat 39'da inikâd edecek olan İktisat Kongresi'ne bir amele Teşkilâtından mandat olmak üzere Nuri yoldaşın gönderilmesi takarrür etmiştir.
Madde 3- Nuri yoldaşın madde ikide zikr olunduğu üzere İzmir'e gitmesi yüzünden münhal kalacak olan kitabet vazifesine Seyfettin yoldaş intihab edilmiştir.
Madde 4- Mesail-i câriyeden olarak: a) Yusuf Kemal yoldaşın *[boş]* tarihli arizası okunmuş ve yüz lira verilmesi takarrür etmiştir. b) Behram Lütfü yoldaşın aynı meâldeki *[boş]* tarihli telgrafı okunmuş ve kırk lira kadar bir meblağ gönderilmesine müttefikan karar verilmiştir. c) Ata yoldaştan talep edilen hesabat hakkındaki gönderdiğimiz malum mektuba şimdiye kadar hiçbir cevap vürud

184 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 471-472 (Eski Türkçe). Adlar Rusça belgeyle karşılaştırılarak eklenmiştir.

etmediğinden tekrar kendisine bu hususun tebliği tahrir edilmesine ve; d) Adapazarı'ndan Çelik arkadaştan gelen izahat okunarak malumat olarak kabulûne karar verilmiştir.
Kâtip

Kadro bûtçeye ait esbab-ı mucibe lâyihasıdır.
Amele ve fakir çiftçi sınıflarını içtimai inkılâp gayelerine doğru hazırlayarak bu gayeye vasıl olmak için yapılacak bûtûn sınıfi mûcadelelerde sunûf-ı mezkûrenin muvaffakiyetini temin vazifesini mefkûre edinen proleter fırkasının maksat ve gayelerine nail olabilmesi, o fırkanın sağlam bir Teşkilâta malik olmasına bağlıdır. Sağlam bir Teşkilâta malik olmayan bir fırka kendisi envâi tehlikeye marûz veyahut kötü netice üzerine inhilâl ve inhidâma mahkûm olduğu gibi, proleter sınıfın halâsını dahi temin edemez. Bu keyfiyet ise Fırkamızın iki senelik kısa bir tarihinde pek bariz bir surette tahakkuk etmiş ve Fırkamızın gayeye doğru hareketinde muvaffakiyetinden kat-ı nazar işbu kısa mûddet zarfında kendi başına gelen bûtûn felâket dahi bu noktaya büyûk bir ehemmiyet atfetmek lûzumunu icap derecesinde ispat etmiştir. İşbu kısa fakat tecrûbeli tarihin acı dersleriyle mûlhem olan nûve bâlâda serd edilen mûtâlaanın bir hakikat olduğunu teyit ederek birinci ve ilk yapılacak işin fırka Teşkilâtını sağlamlaştırmak ve onu icap eden vaziyete koymak olduğuna kani olmuş ve bu husus için fırka hayatına vakıf, iyi hazırlanmış birkaç arkadaşın tefrikine karar verilmiştir ki: bu arkadaşlar sırf bu sahada çalışacak ve fırkanın kadrosuna ithal edileceklerdir. Bu hal kadronun tespiti lûzumunu meydana çıkardığı gibi bir bûtçe tanzimini icabettirmiştir.

22-23/1/39 tarihinde mûnakid celsenin birinci maddesinde serd edildiği üzere işbu esbab-ı mucibeye merbut üç aylık bir bûtçe tanzim ve ona merbut bir kadro listesi tespit edilmiştir. Bûtçenin ceman yekûnu iki yûz seksen iki bin kuruş olup birinci madde ki kadro için seksen dört bine irâe etmektedir. (Bu hususun izahatı kadro listesinin izahat kısmındadır). İkinci maddede neşriyat kısmı için altmış bin kuruş tahsis edilmiştir ki: neşriyat kelimesinden *(bir kelime silik)* dairesinde mefkûremize ait makaleler derc edecek bir gazeteye yardım veyahut lûzumu görûlecek bazı risalelerin neşridir. Üçüncü maddede gösterilen doksan bin kuruşluk irtibat masrafı işbu bûtçeye merbut merâkiz listesindeki merkezlere Teşkilât, propaganda ve irtibatın temini zımnında gönderilecek Teşkilâtçı, propagandacı ve kuryerlerimizin gelip gitmesi – yol masarifi içindir. Dördüncü maddede gösterilen posta ve mûrâselât için tahsis edilen üç bin kuruş izâha muhtaç olmayıp beşinci maddede gösterilen fevkalâde masarif ki: yirmi iki bin beş yûz kuruştur. Muhtaç-ı muavenet olan mahpus arkadaşlara yardım ve bazı fevkalâdelik esnasında sarf edilecektir. Altıncı maddede gösterilen yirmi iki bin beş yûz kuruş merâkiz listesindeki şehirlerde mevcut veya teşkil edilecek nûvelerin sermaye-i ibtidâiye ve aslîsi olmak ve dokunulmamak şartıyla Ankara merkezi hariç olmak üzere dokuz merkezden beherine iki bin beş yûz kuruştan ibarettir.

Bütçede gösterilen her maddedeki tahsisat lüzumu halinde ve nüvenin kararıyla diğer maddelerde gösterilen tahsisat yerlerine sarf edilebilecektir.
1/2/339
Kâtip

Bir numara tahtında kadro, kadro maâşâtı listesi ve iki numara tahtında muvakkat masarif bütçesi ve üç numara tahtında listeleri melfufdur.

Kadro esbab-ı mucibesi:
Fırkanın bütün mesail-i cariyesini hal ve merkezlerle irtibatı temin ve mümessillik ile temas ve evrakı, mazbataları tanzim vazifelerini ifa için bervech-i bâlâ muharrer hususatın tedvîrine memur bir kâtib-i mesul tayinine ve maaş olarak altı bin kuruş tahsisine mecburiyet hasıl olmuştur. (Kâtib-i mesûl başka bir menbadan maaş alıyorsa altmış lira ile aldığı maaşın farkı verilecektir). Bütçe esbab-ı mucibesinde de gösterildiği üzere Teşkilâtın sağlamlaştırılması için iki Teşkilâtçıya lüzum görülmüştür ki: Harcırah namına yalnız nakliye ücreti verilmek şartıyla beherine beş yüz kuruş maaş kesilmiştir. Ve aynı esbaba mebni bir propagandacı için dahi aynı şeraitle altı bin kuruş tayin edilmiş ve bir de kurye için aynı şeraitle verilmek üzere beş bin kuruş tahsis edilmiştir.
1/2/339[185]

* * *

11/12-2-39 tarihinde mün'akid celsenin mukarreratı bervech-i zirdir.

Madde 1 – 15/2/39 tarihinde İzmir'de in'ikad edecek olan İktisat Kongresi'ne *Gündüz* yoldaşın i'zamına karar verilmiş ve yol masrafı olarak on bin kuruş verilmiştir. Ve kongrede amele ve köylü murahhasları tarafından arz edilecek işbu mukarreratın bir sureti rabt edilmiş tezler nüvece tasdik ve kabul edilmiştir.

Madde 2 – *Gündüz* yoldaş kongreye azimet ve avdeti esnasında, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Uşak ameleleriyle tesis-i münasebat ile mükellef olduğu gibi İzmir'de ikameti esnasında kongreye gelen İstanbul ve Anadolu amele ve çiftçi murahhaslarıyla tesis-i münasebat ederek kabul ve tasdike iktiran etmiş olan birinci maddede zikr edilmiş olan beyannameyi mezkûr murahhasların muvafakati ile kongreye arz etmek ve İzmir'de bulunan arkadaşları bir nüve halinde teşkil etmekle muvazzaftır. İcab eden arkadaşlara Teşkilât vücuda getirmek için bazı talimat itası.

Madde 3 – Bütün bu hususatın tatbikinde Mersin'den amele namına gelecek olan Ata ve Tarsus'tan aynı vechile gelecek olan Abdurrahman yoldaşların azami faaliyet göstermeleri için bu hususun kendilerine tebliği.

185 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 475-479 (Eski Türkçe).

Madde 4 – Imkân dahilinde sefaletlerinden her daim bahsettiğimiz mahbus arkadaşlara behemehal 15/2/39 Perşembe gününe kadar muavenet edilmesi karargir olmuştur.

11/12/2/39

İmzalar Sekreter: Gündüz
Üyeler *Mühendis*
Ahmet[186]

Tahliye edilen Ata Çelebi ise Mersin'e dönerek gazetesini çıkartmaya başlamış ve doğrudan Moskova'daki Harici Büro Riyaseti'ne başvurmuş, bu arada İzmir İktisat Kongresi'ne amele-işçi murahhası olarak gideceğini belirtmiştir.

CD-34/3-6

459 doğruöz-CD34-3-6-s-459 13-12-2005
"Doğru Öz gazetesi-Mersin" antetli
Moskova'da
Türkiye Komünist Fırkası harici büro riyasetine
Aziz arkadaşlar!

Yirmi gündür burada bulunuyorum. Gazetemi yine çıkarmaya başladım. Yarın ikinci nüsha çıkacaktır. Eski faaliyetimize devam ediyoruz. Hilmi Osmaniye'ye mektep müfettişi olarak gitti. Ondan (?) istifade ediyoruz.

Burada birinci faaliyetimizi teşkil eden Gençler Yurdu'nu ele almak ve burada bulunan gençleri ele almak badehu faaliyetimizi ilerletmek istiyorum.

Geçen Cuma İşçi Esnaf Cemiyeti Birliği yapmak üzere Gençler Yurdu'nda içtima yaptık. Bu Cuma her sınıf arasında "şeyh" intihabı ile işe başlıyoruz.

Zabıta ile mülkiyenin arası açık olduğu için biz istifade ediyoruz. Gelecek hafta İzmir'de İktisad Kongresi'ne amele işçi murahhası olarak gidiyorum.

Mersin'den çiftçi namına murahhas Hacı Bey Şeyhanzade (?) Ali Efendi
Sanat murahhaslığına: Veli Tevfik Bey
Tüccar murahhaslığına: Ferid Bey
Şirket murahhaslığına: Hüseyin (?) Mehmed Bey
İşçi ve Amele murahhaslığına: Doğru Öz Gazetesi sahibi ve muharriri Ata dırlar.

186 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 488 (Eski Türkçe). Bu arada, MK üyesi ATA imzasıyla Komünist Partisi Bürosu'nun Yerel Yönetimine hitabıyla yazılan bir notta İzmir İktisat Kongresi ile ilgili olarak "Tarsus'ta işçi ve emekçiler kongre için Abdurrahman yoldaşı, Mersin'de ise beni seçmişler. Gazetede [*Gençlik Ocağı*] okuyacaksınız. Gazete çıkmaya devam edecek. Tarsus'tan Abdurrahman yoldaşın ve Mersin'den benim tayinimle kongrede iki komünist olacak" deniyor. TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 303 (Rusça).

Oradaki istitlââtımı yazarım. Oradan avdetten sonra Moskova'ya gelmek istiyorum. İlk posta ile Mersin'de konsolosluğuna gelip gelmeyeceğim hakkında cevap veriniz.

Orada ne yaptınız. Hiçbir havadis vermiyorsunuz. Hükûmet bugünlerde meclisteki İkinci Grup'un hücumu üzerine kendi telaşına düştü. Yalnız arkadaşça çok zayıfım. Hammal ve ameleleri yukarıda yazdığım gibi tensike çalışıyorum. Herhalde muvaffak olunacaktır. Azanın buradaki eşyaları ne olacaktır. Bence ilk posta [ile] cevap veriniz. Cümle komünist selamlar aziz arkadaşlar.

Mersin Merkez-i umumi azasından

Moskova
Türkiye Komünist Partisi murahhaslığı ile muvakkat büro riyasetine[187]

* * *

Tahliye edilmeyenler arasında bulunan Nâzım Bey, tutuklu arkadaşlarıyla birlikte TBMM üyelerine hitaben bir mektup kaleme almış, fakat gönderdikleri gazeteler bu yazıyı yayımlamamışlardır.

Büyük Millet Meclisi azasına
Açık mektup

Malum-ı alileridir ki, yine evvelce olduğu gibi, yine musanna ve muhayyel bir taklib-i hükûmet cürmüyle, bu defa da 19 Teşrinievvel 38 tarihinden beri mevkuf bulunmaktayız. Evvelki mevkufiyetimiz birkaç murahhasımızın Londra'ya gitmesiyle başlamıştı. Bu mevkufiyetimiz de, Franklin Buyon'un İzmir'de oynadığı rol ile ibtidar eyledi. Demek ki biz bu memleketin bir siyaset oyuncağı olmak talihinde imişiz. Her ne ise dört aydır istintak dairesi türlü tesirat altında bizi sürükledikten sonra evrakı cinayet mahkemesine verdi.

20 Şubat 39 Salı günü alaturka saat altıda muhakememiz icra olunacak. Anadolu'da taklib-i hükûmet demek Büyük Millet Meclisi'ni devirmek demektir. Demek ki biz indelhesap sekiz kişi sizin hayat-ı siyasiyenizde önüne geçilemeyecek bir pusu kurmuşuz. Öyle bir pusu ki: güya arkasında kızıl orduları kızıl bayraklarıyla müheyya bulunuyormuş. Ve hükûmet işte bu muazzam pusuyu bastırarak kahramanlarını mahkemeye vermiş.

Şu halde bu mesele ile bütün Millet Meclisi âzâları hayatlarıyla, haysiyetleriyle alâkadardırlar. Binaenaleyh hepinizin birden gelip bu mütecasirleri muhakeme olunurken görmeniz ve onların itirafatıyla veyahut müdafaatıyla alâkadar olmanız lâzım gelir.

187 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 459-463 (Eski Türkçe).

Biz bilhassa Hürriyet-i Şahsiye Kanun-ı mühimmini müdafaa eden ahrâr-ı milleti mahkemeye davet ediyoruz. Onlar gelmeli, bu memlekette hürriyet-i şahsiyeye, şahsi ihtiraslarıyla (?), şahsi düşüncelerle ve bilhassa vukufsuz siyaset dalavereleriyle ne darbeler indirildiğini görmelidirler.

Şu tezkereyi işte bu fikir ile size yazıyoruz. Ve sizi 20 Şubat Salı günü saat 6'da Ankara istinaf ceza mahkemesine davet ediyoruz. Hürmetlerimizin kabulü.

Geliniz! Dinleyiniz! Düşününüz!

18/Şubat/923

imzalar

bu açık mektup bera-yı neşr *Yenigün*, *Hâkimiyet-i Milliye*, *Tan*, *Öğüt* gazetelerine gönderildi ise de derc edilmedi.[188]

Azerbaycan Sefiri Abilov'un Türkiye İktisat Kongresi'ne katılmak üzere gittiği İzmir'de ölmesi üzerine, "Ankara Mülkiye [sivil] Hapishane-i Umumisinde mevkuf Türk komünistleri" 24 Şubat 1923'te Kafkas Federasyonu Sefaretine altı imzalı bir taziyet mektubu göndermişlerdir.[189]

2 ay önce tahliye edilenlerden bir bölümü Mart başında yeniden tutuklanmışlardır. Yine herhalde Ata Çelebi'nin yazdığı bir mektup şöyle:

Süleyman Efendi kardeşim!
Kardeşim!
Bu mektubu size yazıyorum. Benim tekrar tevkif olduğumu İsmail Efendi'ye haber ver. Tevkif müzekkeresi muvakkat kesildiği için kefalet-i nakdiye ile çıkmaklığım mümkündür. Bu hususta lazım meblağın tedariki hususunda sizin fedakârlığınızdan istimdad ediyor olduğumu arz ile teyid-i hürmet eylerim.

5/3/39
mülkiye tevkifhanesinde[190]

O günlerde, Nâzım Bey hapishaneden hamama gönderilmemesini protesto etmek için cezaevi müdürüne ve savcıya mektuplar yollamış, Başbakan Rauf Bey'e de tifüs salgını nedeniyle şikâyetlerini yazmıştır.

188 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 531-532 (Eski Türkçe).

189 Bkz. Betül Aslan, *Türkiye-Azerbaycan İlişkileri ve İbrahim Ebilov (1920-1923)* (İstanbul: Kaynak Yay., 2004), s. 276 ve 320.

190 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 525 (Eski Türkçe).

Hapishane Müdüriyetine
Hamama gitmek ıztırarındayım. Muamele-i lâzimenin yapılması mercudur. Fi 25.
Halk İştirakiyûn azasından
Nâzım

Müddei-i Umumi Bey'e
Hapishane müdürü Ali Sedat Bey'e
Hapishane hamamında istihmâm ettirilmesi ve mumaileyh için muamele-i istisnaiyesi yapılamayacağının tefhimi fi 27
Merkez-i umumi
Hasan Fehmi (?)[191]

* * *

İstinaf Müddei-i Umumisi Beyefendi

Hamama gitmeme müsaade olunamayacağını ve hapishane hamamında yıkanmam lazım geleceğini merkez müddei-i umumisi bey hapishane müdürüne resmen tebliğ ettiler. Hapishanede hamam denilen dört duvarlı çukuru bir adliye memuru olmak sıfatıyla görmüş olacağınıza eminim. Beni orada istihmama müddei-i umumi beyi hangi mülahaza sevk ediyor bilemem. Hapishane müdürüne de şifahen "ben hamama müsaade etmekle memuriyetimden olamam" buyurmuşlar. Demek ki biz yirmi beş kişi bu oyukta yıkanacağız. Müddei-i umumi beyi bu yola sevk edenler vardır. Onlara sizin vasıtanızla şu sualleri soruyorum. Efendiler, siz insan mısınız? O halde benim ve benim gibi insanların haftada bir defa istihmam mecburiyetini teslim etmelisiniz. İslâm mısınız? O halde hamama muhtacız derdiniz bizi hamama göndermek mecburiyetindesiniz. Ne İslâm, ne insansınız. Şu halde nesiniz, pek muhtemeldir ki bizi süngüler altında hamama göndermekten tedib olunup bu da bir mütalaadır. Fakat biz size açıkça söylüyoruz hatta evet, süngü altında sokak sokak gezmekten bizim şerefimize, namusumuza şey gelmez. Bizim girdiğimiz yolun doğruluğuna, azmimizin kudsiyetine kaniiz.

Biz o süngüler altında başımızı göklere dikerek ve kollarımızı sallayarak yürürüz. Bundan utanacak varsa hürriyet-i vicdan ve efkâr içtihadını güya âleme ilan eden Ankara hükûmetidir.
Nihayet arkadaş bizi öldüremezsiniz.

6/3/39
Halk İştirakiyun Fırkası
Azasından
Nâzım

191 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 533 (Eski Türkçe).

Bu tezkereden sonra dahi bütün komünistler hapishanede tifüs de çıktığı, bütün mahbûsın hamama gönderildiği halde elli gün hamam yüzü görmemişlerdir.[192]

* * *

Rauf Beyefendiye

Hapishanede yine lekeli humma çıktı. *Yenigün*'ün de neşriyatı vechile iki günde on hasta zuhur etti. Ve bunun üçü öldü.
Bizim muhakememiz, 20 Şubat'tan 10 Mart'a atılmıştır. Bu defa da doktor raporuyla muhakeme gününden men edildik. Demek ki muhakeme şerefinden mahrum bırakıldık.
Hastalık aşağı koğuşlarda çıkmış. Ve onlar derhal kordon altına alınmış iken ve üç ay evvel çıkan tifüs esnasında muhakeme men edilmemiş iken bu defa ittihaz edilmesi böyle bir tedbirin ittihaz edilmesi sırf bizim muhakemeyi talik için düşünülmüş bir iş görünüyor. Ve anlaşılıyor ki türlü tesirat ile mahkemeye düşürdüğünüz şu işi şimdi mahkemede de işte böylelikle uzatıp bizi şu maktelde bekletecek ve bu suretle ezeceksiniz.
Üç ay evvelki tifüste yandaki odaya tifüslüler yatırılmış ve benim gibi sirayet-ı emrâzın ne demek olduğunu bilen bir adamla adetâ istihzâ olunmuştu.
Bugün de böyle yapılıyor.
Şimdi siz ben hapishane işine ne karışırım diyebilirsiniz. Fakat ben de size derim ki Ermenistan'da çıkan bilmem hangi gazetenin aleyhinizde yazılan bilmem hangi makalesini benim tesirime haml eden ve bunun için Sırrı Bey'le bana haberler gönderecek derecelerde teessürler gösteren zat-ı âlileri ta burnunuzun dibindeki hapishaneye hatta bir göz işaretiyle bu işleri yapabilen mevkiindesiniz.
Şimdi de benim bir sözüm üzerine "biz kurşunla adam öldürmeyiz" diye heyecan göstermiş olduğunuzu bugün size hatırlattıktan sonra müsaadenizle şunu soracağım. "Kurşunla adam öldürmek mi daha menfi, yoksa böyle usulsüz esassız, sırf düzme jurnallerle birtakım insanları şöyle bir maktele doldurmak, sonra muhakemeyi böyle uzatarak zavallılar kirler, paslar nihayet tifüsler dahi içinde bir yıpratıp bitirmek mi? Bendenize kalırsa birincisinde herhalde bir mertlik kokusu bile vardır.
Nihayet beyefendi beş aydır sırf şahsi garezinizle mevkufuz. Evet ne isterseniz bana, benim şahsıma yapabilir misiniz. Fakat diğerlerinden elinizi çekiniz ve Allah'tan korkunuz.

Halk İştirakiyun Fırkası azasından
Nâzım[193]

192 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 535-536 (Eski Türkçe).
193 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20, Klasör: 26_36, Belge No: 538-539 (Eski Türkçe).

Tüm bu olaylar, Nâzım ile Kenan'ın 10 Mart 1923'te KEYK Doğu Bölümü'ne yazdığı raporda ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.

Komünist Enternasyonali Şark Şubesi Riyasetine

Fırkanın dağıtılması hakkında kati kararını vermiş olan hükümet fırkaya bu kararını tebliğ ve adem-i kabulünden sonra tehdidini izah için bir sebep ve fırsat araması tabii idi. Aynı zamanda Anadolu ordusu büyük bir zafer kazanmış hükümet garba doğru temayüle başlamıştı. Garpla anlaşabilmek için şarkı ihmal etmek hatta terk etmek istiyordu. Melfûf raporlar Şûrâlar Cumhuriyeti ile münasebâtı inkıtâ ettirmeye de esbap arandığını vazıhan ispat eder. İşte bu esbabı taharri ve aynı zamanda sırf bu işle iştigal etmek üzere Dahiliye Vekâleti'nde hususi bir komisyon teşkil edildi. Bu komisyonun mesaisini bilhassa Heyet-i Vekile Reisi Rauf ve Dahiliye Vekili Fethi Beylerin idare ettikleri anlaşılıyor. Bu komisyon aynı zamanda Anadolu'da kemal-i süratle inkişafa başlayan komünizm hareketlerini de tevkif edecekti. Bunun için rehberlerin tevkifi ve aynı surette tecziyeleri lazımdı. 27 Eylül'den itibaren intizar edilen bu netice 19 Teşrinevvel 922 tarihinde vaki oldu. Tarih-i mezkürdan bugüne kadar olan vakayii sırasıyla yazıyoruz.

19 Teşrinevvel 922 Perşembe günü öğle üzeri Ankara polis dairesi faaliyet içerisinde idi. Bütün polis karakolları jandarmalarla takviye edilmiş resmî ve sivil polisler tertip edilmiş listedeki eşhası tevkif etmek üzere aynı zamanda hareket geçiyorlar, fırka binası, matbaa taharri ediliyor, İmalat-ı Harbiye ve şimendüfer gibi kısmen askeri müesseselerde tevkifata, Ankara Deniz (??) Kumandanlığı inzibat-ı askeri kıtalarıyla muavenet ve listede muharrer arkadaşlar takım takım tevkif ve üzerleri taharri ile evrak müsadere ve temhir, ikâmetgâhlarda kâmilen taharri edilerek kitap ve kâğıda taalluk eden bütün eşya alınıyordu. Akşama kadar polis dairesinde âtide isimleri muharrer arkadaşlar toplatılmışlardı. Merkez-i Umumiden Nâzım, Kenan, Mehmet Ali. Namzetlerden Muhittin, Necati. Ankara Heyet-i Merkeziyesinden Şefik, Zeynel, Süleyman, Behram, Lütfü, Nuri, Halil, İsmail Hakkı arkadaşlarla, Abdülkadir, Mürettib Hasan, Sezai, Yusuf, Hacı İbrahim. İmalât-ı Harbiye amelesinden Giritli Ali, Ali Baba, Süreyya ve arzuhâlci Rahmi. *Hâkimiyet-i Milliye* muharrirlerinden Keramettin arkadaşlar. Mevkuflar akşama doğru hapishaneye nakledilerek ihtilâttan men edildiler. Güya komünist olduğundan ve Zonguldak'tan murahhas olarak geldiğinden dolayı Ali Ulvi namında bir hafiye de bu arkadaşlarla birlikte tevkif dairelerine atılmıştı. Bunun hafiye olduğu esasen hissedilmişti. Bu sefer katiyetle anlaşıldı.[194]

21 Teşrinievvel tarihinde Ankara Heyet-i Merkeziyesinden olup şimdiye kadar ele geçmeyen İsmail arkadaş teslim oldu ve o da tevkif edildi. Polis dairesi listelerine dahil olan diğer eşhas ve bilhassa Affan, Hilmi, Salih, Edip vesair arkadaşları arayıp mahall-i ihtifalarını bulmaya çalışıyordu. Tabii Rus sefaretha-

194 Yukarıda 12. Ankara'da 1922 Sonunda Bir Rus Değerlendirmesi bölümünde "Zonguldak Gezisi Hakkında" başlıklı rapora da bakınız.

nesi taht-ı tarassutta idi. Hükûmet firar edenlerin orada gizlendiklerine zahib olmuştu. Evrakın cihet-i adliyeye teslimi için geçen üç gün zarfında Kenan ve Behram arkadaşlar polis dairesine birkaç kereler celb ve işkence tehditleriyle isticvap edildiler. Fakat adliyenin işe müdahalesi hususuyla Nâzım arkadaşın Ankara valisiyle olan dostluğu tehditlerin ikaına mani oldu.

22 Teşrinievvel 922'de evrak cihet-i adliyeye tevdi edildi. İstintaka başladılar. Gece yarılarına kadar devam eden istintak ile maznunların isticvabı 24 Teşrinievvel'de hitam buldu ve maznunlardan Halil, Süreyya, İsmail Hakkı arkadaşlar tahliye edildiler. Diğerleri taklib-i hükûmet vesaire töhmetiyle muvakkat tevkif müzekkeresi verildi ve bu suretle tevkifat kesb-i resmiyet etmiş oldu ve ihtilâttan memnuiyet de ref edildi. İsticvabat devam ederken heyete Ali Ulvi'nin verdiği bir rapor maznunlardan Nâzım ve Kenan arkadaşların kemal-i dikkatle eşya ve üzerlerinin taharrisine ve birtakım isticvabata sebep teşkil etti.

İstintak dairesinin isticvabatı başlıca mevadd-ı atiyeye inhisar ediyordu. 1- Fırka taklib-i hükûmet maksadıyla hafi kararlar ita etmiş. 2- Kongre akd etmiş. 3- Ruslarla münasebattar imiş ve himaye görüyormuş. 4- İçtimalar sefarethanede yapılıyormuş. 5- Fırka masarifatını sefarethane tediye ediyormuş. 6- Halkı ihtilâle teşvik için risaleler tab edilmiş. 7- *Yeni Hayat*'ta halkı yekdiğeri aleyhine mukateleye teşvik maksadıyla neşriyatta bulunulmuş... ilh. idi.

İlk günlerde uzaktan uzağa alınan haberler bir mahkeme-i fevkalâdenin teşkiliyle oraya sevkedileceğimize dairdi. Fakat bu teeyyüd etmedi. Evrakımızın ve sedd ve temhir edilen fırka evrakının tetkikine ve ecnebi lisanında muharrer olanların tercümesine başladılar.

Tevkif müzekkerelerinin itasından beş gün sonra bazı arkadaşlar tarafından alelusul tahliye istidası verildi. Fakat umumiyetle reddedildi. Yalnız tevkifimizden 17 gün sonra Keramettin İmalat-ı Harbiye'den Giritli Ali ve arzuhâlci Rahmi Efendiler teminat-ı nakdiye mukabilinde tahliye edildiler.

Merkezdeki tevkifatın akabinde Dahiliye Vekâleti'nin şu tarzda bir şifre ile keyfiyeti mülhakata bildirdiği haber alındı. "Halk İştirakiyun Fırkası erkânı merkezde taklib-i hükûmet cürmünden dolayı mevkufturlar. Oradakilerin de bunlarla teması unutulmamalıdır ve ona göre hareket edilmelidir." Bu telgraftan başka firariler hakkında da bir tamim vardı. Şifre ile bildirilen bu tamimde de "taklib-i hükûmet meselesinden dolayı taht-ı tevkife alınan Halk İştirakiyun Fırkası azasından olup firarda bulunanların Rusya'ya geçmek teşebbüsünde bulundukları ve derdestleri" bildiriliyordu. Esasen tevkifattan bütün vilayata şifrelerle talimat verilmişti. Sivas Vilayeti'ne yazılarak elde edebildiğimiz şifreli telgrafın sureti şudur: "... muallimi Ruşen Zeki Efendi Halk İştirakiyun Fırkası kongresinde bulunmak üzere Ankara'ya murahhas olarak geldiği ve hafiyen akd edilen kongreye iştirak ettiği ve hükûmet aleyhinde harekâta müteallik talimat ve mukarrerat-ı hafiyeyi hamilen avdet ettiği cihetle kendisinin sıkı bir surette taht-ı tarassutta bulundurulması ve memuriyetten derhal azli."

Bu telgraftan ve merkezdeki tevkifattan sonra Kayseri'de, Mersin'de, Sivas, Maraş, Kilis, Amasya, Tokat'ta velhasıl hemen Anadolu'nun bütün aksamında tev-

kifat başladı ve adetler birkaç yüze baliğ oldu. Fakat mahkemeye sevk için kâfi delâil bulunamadığından birer birer tahliye edildiler. Mersin ve Kayseri'de 21 Teşrinievvel 38 tarihinde tevkifat başlamış, Mersin'de 17 kişi tevkif edilmişti. Yirmi gün kadar tevkifat icra edildikten sonra bunlardan Atıf, Bekir, Hilmi, Abdurrahman arkadaşlar 25 Teşrinisani'de mahfuzan Ankara'ya getirildiler, isticvâbâtın hitamında Abdurrahman arkadaş tahliye ve diğerleri muvakkat tevkif müzekkeresiyle Ankara hapishanesine getirildiler.

Kayseri'de heyet-i merkeziyeye dahil olan memurînden birinin delaletiyle vürud eden adamlardan vaktiyle haberdar olduklarından heyet-i merkeziyeye mensup azanın defteri kaldırılmıştı. Burada yalnız altı arkadaş tevkif edilebildi. Oraca tahkikat ikmal edildikten sonra ikisi tahliye ve Halil, Hafız Mehmet, Demirci Osman, muallim Mehmet Nuh arkadaşlar mahfuzen Ankara'ya getirildiler. İstintaktan sonra kâmilen serbest bırakıldılar. Heyet-i merkeziye azasından ve Kayseri İmalat-ı Harbiye Fabrikası ustalarından Hayrettin arkadaş firarda bulunduğundan isticvap edilemedi.

Tahkikat-ı adliye ikmal edilemediğinden ve halbuki ita edilen muvakkat tevkif müzekkerelerinin müddeti olan bir ay münkazi olduğundan bunlar 25 Teşrinisani 38'de tecdid edildi. Yalnız Nâzım, Kenan, Şefik, Necati, Muhittin, İsmail, Hasan, Abdülkadir arkadaşlar cinayetle itham edilerek tevkif müzekkereleri gayrı muvakkat olmak üzere ita edildi. Bu sıralarda Zonguldak'ta tevkif edilen Hilmi arkadaş Ankara'ya getirilmiş ve mumaileyhin hapishaneye vürudundan evvel jandarmayı ikna suretiyle firarı vuku bulmuştur. Eşyası meyanındaki evrakı müddei-i umumiliğe verildi, jandarma tevkif ve mahkûm edildi. Kânunuevvel ibtidalarında merkez-i umumi sabık azasından Tevfik/Şefik (??) arkadaş, Affan arkadaşa benzetilerek Adana'da tevkif edildi ve sırf bu müşabehet dolayısıyla Adana ve Konya hapishanelerinde bir müddet mevkuf kaldı ve en nihayet tahte'l-hıfz Ankara'ya getirildi. Affan olmadığı tahakkuk edince serbest bırakıldı.

Keza Edip arkadaşa müşabehet arz ettiklerinden dolayı, biri Bafra'dan, diğeri de Merzifon'dan olmak üzere iki biçare de mahfuzen Ankara'ya getirilmişlerdi. Bunlar da her ne kadar serbest bırakılmışlar ise de hükûmetin tevkifatta ne derece iltizam-ı şiddet ettiğine bir delil olduğundan zikrinden sarf-ı nazar edilememiştir.

22 Kânunu evvel 922 tarihine kadar vaziyyet bu tarzı muhafaza etti. Müteaddit defalar verilen tahliye istidaları redle mukabele gördü. Fakat bu tarihten sonra muvakkat tevkif müzekkeresiyle mevkuf bulunan arkadaşlar teminat-ı nakdiye ile kâmilen tahliye edildiler. Bu tahliye vaziyetinin bir dereceye kadar kesb-i salâh eylediğine delil olmak lazım gelirken bizim de verdiğimiz tahliye istidaları reddedildi ve en nihayet sureti melfûf kararname ile evrak mahkemeye sevk edildi. Tahliye edilen arkadaşlardan Behram [Lütfi] ve Hilmi arkadaşlar memuriyete tayin edilmeyerek azimet ettiler. İmalat-ı Harbiye ve şimendüfer amelesi fabrikalarında tekrar çalışmaya başladılar.

İstintak dairesinden evrakın mahkemeye verildiğinin akabinde firarda bulu-

nanlar hakkında mehil kararnamesi ısdar edildi ve yevm-i mahkeme 20 Şubat olmak üzere takarrür ettirildi.

18 Şubat tarihinde bize yapılan bu haksızlığı umum nazarında da isbat edebilmek ve mümkün olduğu kadar fazla sâmi celbedebilmek maksadıyla sureti melfuf açık mektup bera-yı neşr gazetelere gönderildiyse de derc edilmedi. Esasen tevkifat esnasında da azami derecede ihtiyar-ı sükût edilmiş ve buna dair bir şey yazılmaması matbuata emr olunmuştu.

20 Şubat'ta muhakeme başladı. Cünha maznunlarından bir kısmına tebligat ifa edilemediğinden 5 Mart 39 tarihine talik edildi. Fakat hapishanede zuhur eden tifüs hasebiyle kordon altında bulunduğumuzdan o gün de muhakeme rüyet edilemedi ve yevm-i muhakeme de 17 Mart 923 tarihine talik edildi.

Vakayii bu suretle hülasa ettikten sonra bunun esbab ve sevaikini ve muhakemenin de şimdiye kadar bir neticeye rapt edilmeyerek temdidine gelelim.

Takdimde bir nebzecik bahsedildiği vechile muzafferiyet akabinde garpla herçibâdâbâd anlaşmak isteyen hükûmet buna mani olacak her kuvveti yıkmak azminde idi. Vaktiyle Franklin Bouillon'un İzmir ve Mudanya'da oynadığı komediye hükûmet tam manasıyla kapılmış ve garpla tamamen anlaşabilmek için şarkla da tamamen alâkayı kesmeye vesileler ihdasına yeltenmiş idi. Hususiyle Heyet-i Vekile Reisi Rauf Bey şarkla dostluk meselesinde öteden beri muarız olan Bekir Sami Bey'in nokta-i nazarını takip ediyordu. Eski bir İttihatçı olan ve hâlâ da o fikri takip etmekten feragat etmeyen Dahiliye Vekili Fethi Bey de Enver harekâtından ve şarktaki emellerinin sukutundan mütevellid bir kin ile Rauf Bey'e bu mesaisinde [yardım etti], işte bu sebepler fırka aleyhinde bir tuzağın kurulmasını intac etti. İstintakın tarz-ı cereyanı bunun yalnız fırka aleyhine değil Rus Sefareti'nin de bununla alâkalandırılmak istendiğini ihsas ediyordu.

Lozan Konferansı'nın ümit edilmeyen neticeleri anlaşıldıktan ve bilhassa Fransa ve Franklin Bouillon'un yalancı mevaidine kapıldıklarını hükûmet anladıktan sonra ilk günlerdeki isticallerine rağmen muhakemeyi tavik siyasetini tutmaya başladılar. Ve işte beş aya yakın bir zamandır ki muhakemeye henüz başlanılamadı. Bütün cihan ve bilhassa Rusya matbuatının aleyhlerindeki neşriyatı gerek evvelce ve gerekse şimdi aradaki dostluğa mugayir olduğu tarzında temkinine müsaraat eden hükûmet melfuf suretlerden anlaşılacağı üzere Heyet-i Vekile Reisinin imzasıyla verilmiş jurnalları unutuyor. Mamafih sulh ihtimalleri olduğu kadar harp ihtimalleri olduğunu unutmayan hükûmet nîm-resmî *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 9 Mart 39 tarihli nüshasında aynen "aramızda hiçbir noktada hiçbir bahiste hatta hiçbir ihtimalde zerre kadar ihtilâf mevcut değildir. Ve olmasını ne biz isteriz ve ne de Rusya. Eğer bu dost ve arkadaş milletlerden herhangi birinin menfaatine dokunan bir mesele var ise bunlar neden bütün hüsn-i niyetlerini binlerce defa ispat eylemiş olan her iki millet zimamdarlarına bırakılmasın?" diyor. Bundan da anlaşılıyor ki hükûmet bu meseleden de ziyanlı çıktığını anlayarak geri dönmeye çabalıyor. Bu da bize münasip bir tavassutun pek büyük hüsn-i tesiri olacağı hissini veriyor.

Mamafih senelerce vaki tecaribden anlaşılmıştır ki Anadolu hükûmeti peşinde muhalif olarak hiçbir kuvvetin vücudunu çekemez. İstanbul'a dair aldığımız haberler orada eskiden beri müteşekkil amele cemiyetlerinin amele kulüplerinin mesaisine sed çekilmek istendiğine dairdir. Muhakeme meselesi hüsn-i neticeye iktiran ettirilerek fırkanın feshi vuku bulursa hükûmet ileride hiçbir komünist fırkasının tekrar teşekkülüne müsade etmeyecek ve bu hususiaki mesaiye daima mümanaat edecektir. Komünizmin Anadolu'da âtisi namına Halk İştirakiyun Fırkası'nın fesh edilememesi pek elzemdir. Biz bunun için tedabir-i lâzıme ittihazından hiçbir suretle geri kalmıyoruz fakat emr-i vakilere mani olabilmek için münasip surette tavassut meselesinin mümkün olduğu kadar seri ve müsmir olması lüzumu pek aşikârdır. Komünist selamlarla.

10 Mart 923
Türkiye Komünist Fırkası Merkezi Umumi Azasından
Nâzım ve Kenan

Hamiş: Kars Divan-ı Harbi'nce idama mahkûm edilmişken temyiz mahkemesince mezkûr hüküm nakz ve tekrar mahkemesi rüyet edilerek siyasetle iştigal ettiğinden dolayı meslek-i askeriyeden tard ile komünist olduğundan dolayı cihet-i adliyeye teslim edilen Yusuf Kemal arkadaş beş gün mukaddem tevkif ve hapishaneye getirilmiş ve evrakı da bizim evrakımızla tevhid edilmiştir. Henüz müstantik kararnamesi tanzim edilmediğinden esbab-ı itham anlaşılamadı ise de evrakımızla tevhid edildiğine nazaran ona da taklib-i hükûmet maznunu demeleri lazımdır. Neticesi bilâhare arz edilecektir.
Kenan[195]

Bu arada hapishanedeki bazı THİF'lılar Nâzım Bey grubundan ayrı bir avukat tuttuklarını herhalde Sovyet Sefareti'nde görevli olan Komintern Ankara Temsilcisi İsmail yoldaşa 7 Mart 1923 tarihli bir mektupla bildirmişler ve Kemalî Bey adlı bu zatın ücret-i vekâletinin ödenmesini istemişlerdir. Bu yazıda, savcılığın iddianamesinde yararlandığı raporlardan da söz ediliyor.

3. Beynelmilel Ankara Mümessilliğine

6-7/3/1923

Yoldaş İsmail,

Muhakememizin cereyanı hakkında mümkün olabildiği kadar sizi malûmatdar etmek istiyoruz. Fakat şunu da arz etmekten kendimizi alamıyoruz ki Nâzım Bey, Kenan, Behram Lütfü, Muhittin arkadaşlar namına olarak daha üç ay

195 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 600-607 (Eski Türkçe).

mukaddem tutulan ve elli lira ücret ile Nâzım Bey'in söylediği dava vekili Ziya Bey'in bize hiçbir faydası olmadığından biz de Kemal Bey'i beş arkadaş kendimize vekil tutmak zaruretinde kaldık ve bu paranın bilâhare tarafınızdan tesviye edileceğini ümid ettik. Mahaza bizim pek elim vaziyette bulunduğumuz, yani iaşemiz ve ailelerimizin sefaleti nokta-i nazarından sizce şayan-ı teemmül olmak iktiza eder.

Bir buçuk ay mukaddem Nâzım Bey, Ziya Bey delaletiyle adliyeye gidip evrakları okudu ve kendine lazım gelen notları aldı. Bize de sudan ibaret, bir şey yok deyip geçti. Biz ise ortada hiç yoktan uydurulup bizi itham eden vesaiki görmemiz, müdafaamızı ona göre tanzim etmemiz lazım. Necati arkadaş dahi Kemal Bey ile adliyeye gidip vesaiki görmek ve not almak istemiş ise de bu hapishane müdüriyetince kabul edilmemiş, yüzüstü kalmış idi. Dava vekili Kemal Bey'e bunların suretlerinin bize itasını rica ettik. Vaat aldık. O vaat mucibince bugüne kadar tetkik ettiği evrak arasında gıyaben yazılan raporların sureti elimize geçti. Bunların içinden size şimdilik en mühim olanlarını yazıyoruz. Mabadını Kemal Bey getirdikçe onları da göndereceğiz. Dokuz adet zarf derununda hafiye raporları vesaire, birtakım evrak var. 2 numaralı zarf derununda bulunan raporların hülasası olarak yapılan tezkerenin melfufatı (İcra vekilleri riyasetine verilen raporlar).

Tertip Numarası 43: Madde – 7 – Arap Mehmet Ali Rus sefarethanesine dakik gidip gelmektedir.

Tertip Numarası 15: 25 Agustos Cuma günü Komünistler müteferrik bir halde Rus sefarethanesine duhul ve hurucdan sonra fırka merkezinde bilictima yedide içtimaa nihayet verdikleri tarassuddan anlaşılmıştır.

Tertip Numarası 44: Madde – 2 – Kayseri'de, Mersin'de bin müşkilât ile birer şube açan fırka, ameleyi kendilerine celb için Ulvi Bey'in hemen on kişi ile yola çıkmasını teklif etmişlerdir. [Bu cümle yalandır. Hafiyelerin öyle vermesi belki de sonradan hafiyeliğe başlayan Ulvi Bey'in uydurmasıdır.] Hareketinin mümkün mertebe tehiri ve fırka ile sefaretin makasid-i hafiyesi hakkında malumat alması Ulvi Bey'e tavsiye olundu. Gayelerine vusul için mebaliğ-i azîme sarfından çekinmeyen sefarethane para mukabilinde Ulvi Bey'i de iğfal ve alet etmeleri müstebad görülmediğinden mumaileyh de takib ediliyor.

Tertip Numarası 42: 24/8/38 Madde – 1 – Ruslar tarafından piyasaya mühim miktarda on, yirmi beş, elli liralık sahte evrak-ı nakdiye çıkarılmıştır. Madde – 2 – Rusların talimatı ile hareket etmek. İştirakiyun Fırkası'nın emeli amele müzaheretini teminden ibarettir. Madde – 3 – Rus sefaretinden fırkaya manen ve maddeten pek çok müzaheret gösterilmektedir. Salih, Doktor Fuad, sabık mebus Nâzım sefaretle sıkı temastadırlar. Bilhassa propaganda için sarf edilen mebaliğ Salih'in malûmatı tahtında sarf ediliyor. Madde – 7 – Kongreye hariçten gelen murahhasların bulundukları müddet zarfında sefarethanece yevmî ikişer lira verilmekte olup, azimet ve avdet harcırahlarının tesviyesi kararlaştırılmıştır. Akşam ve öğle Turan Lokantası'nda yemek için birer kart verilmektedir. Bu

kartlar merkez-i umumiden mühürlenmiş olup lokanta sahibi tarafından sefarethaneye ibraz edilip esmanı alınmaktadır.
19/8/38 tarihli rapor. Fırka azalarıyla İmalat-ı Harbiye işçileri Azerbaycanlı zabitandan bazılarının Hamamönü'nde Rus sefarethanesinde saat 4 sonradan 6 sonraya kadar içtima ve müzakereden sonra fotoğraflar alınmıştır. Bu içtimaa Millet Meclisi'nden iki mebus da iştirak etmiştir. Sefir haftada iki defa içtima için fırkaya sefarethanede bir oda tahsis etmiştir. Madde – 5 – Rus sefareti kendisi ile temas eden memurlarının sık sık sefarethaneye gelmemeleri ve nazar-ı dikkati celb etmemeleri için vasıta merkezi intihab etmişlerdir. Madde – 10 – Şehrimizdeki Azeri zabitanından birçoğunun Rusların vasıta-i neşr-i efkârı olduğuna katiyen şüphe kalmamıştır. Sabık sefarethane kâtiplerinden Hristof nam-ı diğer Ali'nin adına bilâ-harcırah Şark cephesi emrine gönderilen süvari mülâzimi Nurettin giderek yarım saat sonra elinde bir tomar evrakla çıkmış, okuyarak Rus sefarethanesine girmiştir. Bilahare de Hristof da sefarethaneye gitmiştir. Feridun'un sefaret otomobiliyle İnebolu'ya ve belki vazife-i mahsusa ile Şarka gideceği müstahberdir. Madde – 11 – Garp Cephesi Levazım Reis-i Sabıkı Binbaşı Saim Efendi gerek Halk İştirakiyun Fırkası'na ve gerek Rus sefareti ile pek sıkı temastadır.
Bu evrakın şu suretle de havalesi var. Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine: İmzası
Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Reisi Hüseyin Rauf.
Diğer evrakların suretlerini de geldiğinde göndeririz. Bizi Rus sefaretinin casusu mevkiine koyuyorlar. Halbuki bizler Türk komünistleri kimseye casusluk etmiyoruz ve bunu kabul etmeyiz. Hâlâ Enternasyonal'in Türkiye müfrezesi olan Halk İştirakiyun Fırkası Rus hükûmeti ile beraber Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni taklib gibi bir zihniyetten kurtulamamış olan Türkiye zimamdarının ne demeli bilmem.
Komünist selamları ve ihtiramları. Kemali Bey'in ücreti hakkında cevap bekliyoruz. Siz dava vekillerinin ücretleri verildi demişsiniz. İsimleri kimdir. Biz Ziya Bey'i Nâzım Bey ve rüfekası için biliyoruz. Dava vekilimiz Kemali Bey'dir.

Şimendiferci Necati
Dava vekili Şefik[196]

Yukarıda belirtilen "Dokuz adet zarf derununda hafiye raporları vesaire, birtakım evrak var" denen ve davada kullanılan ağırlıklı olarak Ağustos 1922'de yapılan kongre süreciyle ilgili istihbarat raporları zarflar halinde dava dosyasında yer alıyor olmalı. TÜSTAV Komintern arşivinde yer alan bir bölümü şöyle:

196 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 629-630 (Eski Türkçe).

Sayfa: 1
Kararnamedeki Zikredilen 1, 2, 3 Numaralı Zarfta Bulunan
-Evrak-

(1) numaralı zarfta:
Ankara P.S.T. (?) Merkez Komitesi
Telgrafınızı ahzettik. Nâzım Salih'in riyaseti altında Merkezî Komite âzâlarını tasdik ederiz. Türkiye ile Rus Şûrâlar Hükûmeti arasında muahede kavaidine tevfikan Nevşirvanof'u tasdik etmeyiz. Namzetleri tespit ediyoruz. 1 Hilmi, 2 Şükrü.
İcra Komitesi Kâtibi
Safarof

(2) numaralı zarfta:
Hülasaten:
Tertip numarası 43
Madde
2 Bazı eşhas ve zevatın bağlarda yekdiğerini ziyaretleri.
3 Cumartesi günü İkaz matbaasında 15 kişi tecemmu etmiş.
4 Çarşamba akşamı lokantada Doktor Fuat'la ismi meçhul bir adam yemek yemiş ve ecnebi lisanla Ziya Hurşit ve Adnan Beylerin isimleri görüşülmüş.
5 Perşembe günü akşamı muhabere memurlarından ve Sivas cihetiyle muhabere eden Taşköprülü Raif Efendi telaşla Turab lokantasına gelerek Mersin'den muallim Hilmi Efendi ile harice çıkarak Kengirikapı'da kahveye gitmişler.
6 Perşembe günü Reji Ambar memur-ı sabıkı Hıristaki İkaz matbaasına giderek bir saat kalmış.

Sayfa: 2
Madde
7 Şimendiferdeki Arap Mehmet Ali Rus Sefarethanesi'ne ve kulûbe gidip gelmektedir.
8 Cuma günü maruz kesandan kimse görülememiş. Hacımusa mahallesindeki kulûpte içtimaları haber alınmış. Rus Sefareti'yle kulûp cihetî tarassut edilmiş ise de içtima görülememiş ve kimseye tesadûf olunamamış.

Tertip numarası
15
15 Ağustos 38 Cuma günü komünistlerle müttefik bir halde Rus Sefarethanesi'ne duhul ve huruçtan sonra fırka merkezinde bi'l-içtima saat yedide içtimaa nihayet verdikleri tarassuttan anlaşılmıştır.

Tertip numarası
44
Madde
1
Zonguldak'a amele vaziyetini tetkike ve müzaheretlerini temine memur edilen Dava Vekili Şefik ve mezkûr amele tarafından daha evvel vekâlet-i mutlakayı haiz olarak sabık Kamerli Kaymakamı Ali Ulvi Bey'in gönderildiği tahkik ol[un]duğundan üç gün evvel Ankara'ya avdet eylemiştir.
Yirmi gün evvel Ulvi Bey'in Halk İştirakiyun kongresine iştirak için geldiği haber alınmış ve kendisiyle temas ve fırkanın harekâtının tetkikini kabul etmiş, fırka şüphe ettiğinden Şefik Zonguldak'tan gelince hakikaten amele murahhası olduğu anlaşılarak fırkaca itimat kararı verilmiştir.
Madde
2
Kayseri'de, Mersin'de bin müşkülatla birer şube açan fırka ameleyi kendilerine celp için on kişi ile Ulvi Bey'in hemen yola çıkmasını teklif etmişlerdir. Hareketinin mümkün mertebe tehiri ve fırka ile sefaretin makasıd-ı hafiyyesi hakkında malumat alması Ulvi Bey'e tavsiye edildi. Gayelerine vusul için mebaliğ-i azime sarfından çekinmeyen sefarethane para mukabilinde Ulvi Bey'i de iğfal ve alet etmesi müstait görülemediğinden mumaileyh de takip ediliyor.
Madde
3
Taşradan gelen murahhaslar kısmen mahallerine avdet etti. Bu avdet kongrenin akdedilememesinden mi, yoksa muhtelif içtimalarda ittihaz edilen kararlar iktizasından mı olduğu anlaşılamamıştır.
31/8/38

Tertip numarası
42
24/8/38
Madde
1
Ruslar tarafından piyasaya mühim miktarda on, yirmi beş, elli liralık sahte evrak-ı nakdiye çıkarılmıştır.
Madde
2
Rusların talimatı ile hareket eden Halk İştirakiyun Fırkası'nın emeli amele müzaheretini teminden ibarettir.
Madde
3
Propaganda için ve murahhas intihap ettirmek için Şefik mebaliğ-i külliye ile Zonguldak'a gitmiştir.

Madde
4
Rus Sefareti'nden fırkaya manen ve maddeten pek çok müzaheret gösterilmektedir. Salih, Doktor Fuat, Mebus-ı sabık Nâzım sefaretle pek sıkı temas etmektedirler. Bilhassa propaganda için sarf edilen mebaliğ Salih'in malumatı tahtında sarf ediliyor.
Madde
5
Hariçten gelen kongre murahhasları umumiyetle Nâzım, Bakkal Ahmet, Matrud Ağa'nın bağlarında kalmaktadırlar. Takibattan korktuklarından içtimalarını bağ ve evlerde yapıyorlar.
Madde
6
Heyet-i Merkeziye Reisi Arap Giritli Ali, âzâdan Tornacı Muhittin, kamacı postasında Osman Çelebi, Münib, Marangoz İbrahim amele arasında propaganda yapmaktadırlar. Bunlar sefaretten yevmiye 150'şer kuruş aldıkları müstahberdir. Şimendifer amelesinin nısfı fırkaya âzâ kaydedilecektir.
Meclis-i Millî'deki mürettiplerin kısm-ı azamı Ser-mürettip Ruhi başlarında olduğu halde fırkaya dahil olmuşlardır.
Madde
7
Kongreye hariçten gelen murahhasların bulundukları müddet zarfında sefaretçe yevmiye ikişer (.....)de olup azimet ve avdet harcırahlarının tesviyesi kararlaştırılmıştır.
Akşam ve öğle yemekleri Turan lokantasında birer kartla verilmektedir. Bu kartlar Merkez-i Umumî tarafından temhir edilmiş olup lokanta sahibi tarafından sefarethaneye ibraz edilerek yemek alınmaktadır.
Madde
8
7/8/38'de yirmiye karib âzâ Küçükesat bağlarında bi'l-içtima menedilen kongre hakkında müzakeratta bulunmuşlar ise de neticesi öğrenilememiştir.

19/8/38
Fırka âzâlarıyla İmalat-ı Harbiye işçileri Azerbaycanlı zabitandan bazılarının Hamamönü'ndeki Rus Sefarethanesi'nde saat 4 sonradan 6 sonraya kadar içtima ve müzakereden sonra fotoğraf aldırmışlardır. Bu içtimaa Millet Meclisi'nden iki mebus da iştirak etmiştir.
Sefir haftada iki defa içtima için fırkaya sefarethanede bir oda tahsis etmiştir.
Madde
9
Rus Sefareti kendisiyle temas eden memurların sık sık sefarethaneye gelmemeleri ve nazar-ı dikkati celp etmemeleri için vasıta merkezi intihap eylemişlerdir. Bu merkezlerden öğrenilen şunlardır.

- At Pazarında Dağıstanlı Süleyman Usta
- Belediye karşısında Bakkal Şahmerdan
- Koyun Pazarında Doğramacı Dağıstanlı Mustafa
- Koyun Pazarında İki Biraderler bakkaliye mağazası

Bunlar sefarethanedeki içtimaa da iştirak etmişlerdir.

Her gün bu dükkânlarda Rus ve Azeriler ve bazı şüpheli eşhas gelip saatlerce görüşürler.

Madde
10

Şehrimizdeki Azeri zabitandan birçoğunun Rusların vasıta-i naşir-i efkârı olduğuna katiyen şüphe kalmamaktadır. Bunların vürudunda zaruret halleri görülmüştü.

Bunlar elyevm kahve ve umumhanelerde müsrifâne hareket ediyorlar. Bilâ-harcırah Şark cephesine tayin edilen ahvali daimî şüpheli bulunan Süvari Mülazımı Feridun 19/8/38'de sabık sefarethane kâtiplerinden Hıristof, nam-ı diğer Alis'in, 2 numaralı hastane yanındaki evine giderek yarım saat kaldıktan sonra elinde bir tomar evrakla çıkmış ve okuyarak Rus Sefarethanesi'ne girmiştir. Bilahare Hıristof da evinden çıkarak dar sokaklardan ve fuzuli yürüyüşlerden sonra sefarethaneye dahil olmuştur. Feridun'un sefaret otomobiliyle İnebolu'ya ve belki de vazife-i mahsusa ile Şark'a gideceği müstahberdir.

Madde
11

Garp cephesi Levazım Reis-i sabıkı Binbaşı Saim Efendi gerek Halk İştirakiyun Fırkası'yla ve gerek Rus Sefareti ile pek sıkı temastadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Reisi
Hüseyin Rauf

3 numaralı zarfta:
Heyet-i Vekileye ve Dahiliye Vekâleti'ne verilen protesto mevcuttur.[197]

THİF'li sanıkların hapishanede kendi haklarındaki mahkeme kararını beklerken birbirlerine düştükleri tarihsiz birtakım yazışmalardan anlaşılıyor.

... [*bir kelimenin okunmayacak şekilde üstü karalanmış*] Arkadaşa!

Mütevekkil-âne yaşıyoruz. Arkadaşlar iki parti yekdiğerine daima hücum ve nifak vaziyetinde. Nâzım, Kenan arkadaşların sizce vaziyetini bildiriniz. Arkadaşlar bunların Fırka'dan tart edildiklerini söylüyorlar. Muavenet etmeye korkuyorum. Zira içimizde de nifak vardır. Yanımızda kâtip diye, hükümet bir hafiye koydu. Nâzım'dan bizi ayırdılar. Mersin'den gelen (Bekir, Hilmi, Ata) üçümüzü bir odaya koydular. Yanımıza da kâtibi bıraktılar. Bu hal Nâzım'dan ileri geldi zannındayım. Nâzım muhakemede sefarethaneyi de karıştıracağım di-

197 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 27, Klasör: 34_36, Belge No: 546-550 (Eski Türkçe).

yor. Rauf Bey'e haber gönderdi. Sefarethanedeki sandığı kimseye açtırmayınız. Ta ki bizler buradan çıkıncaya kadar her size gidenin sözüne itimat etmeyiniz. Baki komünist selamlar.
Merkezi Umumi Azasından
Demir

Nâzım, Kenan ve Behram'a itimat caiz değildir.[198]

* * *

İsmail Arkadaşa:
Mektup iki aylık intizârımızı teskin ve bize inşirah-bahş oldu. Doğrusu ya çok müteessirdik. Bu teessürümüz şimdilik tadil edildi. İhtiyaçlarımızı sormuşsunuz. Başlıcası havadissizliktir. Geçenlerde bir ricada bulunmuştum. Gazete meselesi idi. Kongre organı olan *Moskova*'nın Fransızca nüshalarını birinci numaradan itibaren gönderseniz memnun oluruz. Bizim işler sürüncemede. Mamafih, mahkemeye verecekleri muhakkak ve mahkemeye verinceye kadar ne şekil alacağı da belli değil. Mevkuf olanların hepsinin mahkemeye sevk edileceği şüphelidir. İhtimal ki birkaç kişiyi alâkadar addetmeyerek ayırırlar. Şimdiki halde Doktor Fuat, Hüsnü, Osman Çelebi, Cemal, Affan, Tekin Alp, İbrahim, Salih, Hilmi vesaireyi aramaktadırlar. Bakalım bulabilecekler mi? Arkadaşlar selam ile hürmetlerini takdim ederler. Ben de keza!

İmza[199]

* * *

Tavariş
Beni dünkü gün istintak dairesine berâ-yı isticvâb istediler. On iki sayfa olarak fırkanın bütün sefahatı hakkında müdafaa yazdım. Müstantik benim arkadaşım olmak hasebiyle uzun uzadıya gayr-i resmîde izahatta bulunarak fırkayı ve fırkanın gayesini Enternasyonal'i anlattım. Şimdiye kadar istintak dairesinin fırka nizamnamesini okumadığını hissettim. Fırka nizamnamesinin kıraat ve mütalaasını kendilerinden taleb ettim. Hasbihal olarak gayr-i resmî görüştüğümden kendilerine daha yüksek bir makamdan tazyik icra edildiğini ve bizim haklı olduğumuzu şifâhen anlatarak herhalde bu hafta içerisinde ister istemez cinayetle itham ederek mahkemeye bütün evraklarımızı sevk edeceğini söyledi. Bu hafta içerisinde mutlaka evraklarımız mahkemeye verilecektir. Pek az zamanda yani muhâkeme esnâsında komünist olanlarla oportünist olanlar fiilen Türk mahkemesinde de tezahür edecektir. Suret-i zahirde ikinci grubun muâvenetleriyle tahliye edilen arkadaşların kısm-ı mühimmine iktiza eden kefâlet muavenetleri yapıldığı gibi yine ikinci grubun delalet ve vesâtetiyle Nâzım, Kenan, Torna-

198 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 380-381 (Eski Türkçe).
199 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 382-383 (Eski Türkçe).

cı Muhittin arkadaşların mahkemece hukukunu müdafaa etmek üzere dava vekili Ziya Bey resmen avukat tutuldu.
Yoldaş: Bu memleketteki komünizm cereyanının sebeb-i yegânesi resmî bir sahada hal-i faaliyette bulunan Halk İştirakiyun Fırkası'dır. Biz komünistler prensip ve disiplinlerimizi korumak ve Türkiye'ye duyurmak istersek ki (muhakkak bu lazımdır) yine kendi şahıslarımızı mahkeme huzurunda korumak ve kurtarmaktan daha ziyade fırkayı ve fırkanın şahsiyet-i maneviyesini düşünmek ve kurtarmak mecburiyetindeyiz. Bu böyle olduğu için bizim de elimizdeki nizamname mucibince fırkanın hukuk-ı maneviyesini müdafaa etmek üzere vekil-i resmîye ihtiyâcımız vardır. Gerçi kendimiz müdafaa edebilecek bir vaziyette isek de bütün evraklarımızı okuyarak bizi haberdar etmek ve hükûmetin fırkayı ne gibi şeylerle lekelemek istediğini bilmekliğimiz behemehal lâzımdır. Gerçi resmî bir vekilimiz varsa da marrü'l-arz fırkanın olmayıp üç şahsındır. Nâzım Bey vekilden aldığı malumatı bize layıkı vechile vermiyor. Elhasıl sağlam ve sahih bir vekile ihtiyacımız vardır. Bir vekilin tutulması lâzım ve zaruridir.
İkinci mesele: Mevsim-i şita son şiddetini icra etmektedir. Nâzım Bey'den başka arkadaşlar gece ve gündüz yatak derûnunda yatmaktadırlar. Zira odalarını teshîn edebilecek mahrûkatın tedarikinden âcizdirler. Ne ise millet tarafından verilen esmer ve taşlı ekmekle kifâf-ı nefs ediyorlardı. Lakin şitânın tesiratı artık tahammülün fevkine çıktı. Kısm-ı azamı aile sahibi olduğundan kendilerinden başka yatakta yattıkları yerde ailelerinin idarelerini düşünüyorlar. Vasıtanızla mensûb ve müfrezesi olduğumuz Enternasyonal'in buna tahammül edemeyeceğini bildiğimiz ve ümit ettiğimiz için âciz bulunduğumuz noktaların sizin vasıtanızla iblağını istiyoruz. Gerçi sefalet ve ihtiyaca tahammül ettik ve ediyor olduğumuzu da fiilen isbat ettik. Fakat şitanın şu bir hafta zarfındaki tesiratı artık tahammülümüzü kesti, yalnız hayatımızı idameyi düşünüyoruz.
Üçüncü mesele: Mecliste şu günlerde gayet hararetli meseleler cereyan ediyor. Birinci grup sultanlığı yıkarak kendilerini onun yerine ikame etti. İkinci grubun bunun böyle olduğunu sonradan hissederek bir fikir etrafında muayyen şahsiyetleri toplayarak yine eskisi gibi hilafetle saltanatı birleştirmeye çalışıyorlar. Gerçi bu siyasetinize müdahale etmek istemem, fakat biz her iki grupla da çalışamayız. Şu yazıları yazmaya başladıktan sonra müdahale keyfiyeti hatırıma geldi de uzun yazmaktan sarf-ı nazar ettim.
Gerek fırka ve gerekse matbaa ve hanelerimizdeki fırka nizamnamelerini kâmilen hükûmet alız ve gasb etmiş olduğundan lütfen sizde mevcudu varsa bir nüsha gönderiniz. Zira onunla müdafaa noktalarını hazırlayalım. Yoldaş size şu mektubu yazarken gayet müessif bir vaka zuhur etti. Galeyanım tasvir ettirmiyor, af talep ederim.
Ben arkadaşlarımdan daha evvel hapis olduğum için diğer hapislerle arkadaşlık ediyorum. Taşradan bir Ermeni çocuğu bizim odaya ufak tefek getirmişti. Oda içerisinde yerden yere yıkılıp mecnun gibi hastalık âsârı gösterdi. Kendisi on on iki yaşlarında bir çocuk idi. Bizde bu hastalığa sar'a derler, pek fenâ bir manzara irae etti. Cidden müteessir oldum. Tahkikat icra eylediğimde ana ve baba-

sının katl ve nefy edildiği zaman bu hastalığı almış ve elyevm hamisi olmamak yüzünden tedavi edilmemiş iki üç günde bir defa böyle çarşı pazar her nerede olursa olsun hasta olurmuş!
İşte kapitallerin kurduğu militarist siyasetin bir kurbanı daha. Yıkıl ve ebediyen çök ey kapital ve militarist hayat. Yaşa ve ebediyen yürü komünist hayat!
Hüsnü oğlu Ahmet Hilmi[200]

Nâzım ise tahliye olduktan sonra Ahmet Cevat'a gönderdiği mektupta Golman ile Salih'in kendisine komplo kurduklarından söz ediyor.

Azizim Ahmet Cevat,
On ay dokuz gün Ankara hapishanesinde çile geçirdikten sonra çıktık. Size uzun yazamayacağım. Kısaca şunu söyleyeceğim.
Golman'la Salih bu memleketin mefkürenin, fırkacılığın namus ve haysiyetinin katili olmuşlardır. Katildirler.
1 – Ben burada elim bir vaziyete düştüm. Bana muhasımlarımız Ruslarla bilştirak sahte kaime çıkardı. Ruslara casusluk etti. Memleketi Ruslara sattı dediler. Otuz bu kadar senedir şu memlekette geçirdiğim darbeler hayat-ı namusa mühim, pek mühim darbeler ettirdiler.
Diğer taraftan Salih'le Golman beni sizlere hükûmetle birleşerek bilmem neler yapmış diye yazdı, gösterdiler.
Ben son defa Golman'a yazdığım bir tezkerede hakkımda alçakça hareketlerden vazgeçmezse, aramızda geçen seneleri bir bir düstur halinde bütün Anadolu'ya ilan edeceğimi namusla temin ederek söylemiştim. Ümid etmiştim ki alçak bununla yola gelir. Gelmedi. Hatırlarsınız ki Hacıoğlu'nun kâtib-i umumiliğine çok itiraz etmiştim.
2 – Ve siz –şimdi maalesef söylemeliyim– bu adamın nasıl bir muhteris olduğunu bildiğiniz, sonra Golman'ın pek muhtemel ki Hüseyin'in (?) ilkaatıyla ve onu iltizam suretiyle bugünkü felaketin esasını vaz' etmeye sebep olmuştunuz.
Salih'in Moskova'da neler yaptığını bilmiyorum; fakat şuna kuvvetle kaniim ki o adam birkaç gün içinde redaetini artık sizin nazarınızda da isbat eylemiştir. Gitmemişse bana itimaden şuna kani' olunuz ki bu adam kendi nefsi ve kendi ihtirası için âlemi soyuverir bir hayasızdır.
En samimi arkadaşı bugün öyle bir vaziyettedir ki insan lisana almaya bile haya eder. Ne ise cevabınıza pek şiddetle muntazırım azizim.

Komintern Şark-ı Karib Şubesine
Ahmet Cevat

Salih Hacıoğlu gibi muhteris ve müfteris ve bir adam yüzünden işi kökünden devirmek bana pek elim, hakikaten pek zor geliyor.
Biz üçüncü enternasyonali mümessili iki sahte telgraf düzsün sonra da buna da

200 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 442-444 (Eski Türkçe).

koca bir sefîr hem muvafakat, hem iştirak etsin bunu .....siyle öğrenecek Anadolu artık Şark siyasetine ve Şark mefkûresine ne nazarla bakar. Düşünmeli. Yedimde mühim vesâik vardır.

Bir ay kadar Ankara'da kalacağım. Hastayım. Bana dostane bir yol göstermenizi ve şu bir ay içinde behemehal tenvir edilmemi rica ederim. Vakit dar olmasaydı, daha uzun daha müdellel yazardım.

Baki hürmetlerim.

Muhlisiniz Nâzım.[201]

16. İzmir İktisat Kongresi'nde THİF[202]

Taslak

TKP Ankara hücresince hazırlanmıştır.

15 ŞUBAT 1923 İZMİR İKTİSAT KONGRESİNDE OKUNACAK TEZLERİN AÇIKLAMALARI

I. Köylülerin durumu:

a/ Bir yandan köy ekonomisi alanında çalışabilir unsurların neredeyse tamamını barışçıl işinden alıkoyan, tarımdaki büyükbaş hayvan sayısını azaltan, ulaşım araçlarını yok eden, ekonomi için büyük önemi olan yolları tamirsizlik ve bakımsızlıktan kullanılmaz hale getiren, diğer yandan vergi yükünü ve her türden harçları olağanüstü artıran savaşlar silsilesi sonucunda ortaya çıkan tarımdaki bunalım ve bu bağlamda ulusal hareketin en önemli unsurlarından köylünün durumu dolayısıyla ulusal kurtuluş hareketinin devamı, gelişmesi tamamen altından kalkılamaz hale gelmiştir ki, bu durum kongreyi yakından ilgilendirmelidir.

b/ Taşınması olanaksız borçlara dalan /Kilikya, pamuk üretimi/, yol olmadığı için piyasaya süremediği mahsulünü spekülasyon ustası büyük toprak ağalarına yok pahasına kaptıran küçük ve orta halli köylüler son derece fakirleşmiştir. Tahıl ürünle-

201 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 19, Klasör: 24_36, Belge No: 656-658 (Eski Türkçe).

202 Rahmetli arkadaşım Prof. Dr. Gündüz Ökçün, 1968 yılında AÜ SBF'nde önemli bir derleme kitap yayımlamıştı: *Türkiye İktisat Kongresi – 1923 İzmir: Haberler – Belgeler – Yorumlar*. Ökçün dikkatle taradığı kaynaklarda, THİF'nın Elektrikçi Nuri aracılığıyla Kongre'ye sunduğu bu tezlere rastlamamış olmalı. Oysa İstanbul Umum Amele Birliği raporlarının yanı sıra, Dr. Şefik Hüsnü'nün *Aydınlık*'ta çıkan birçok yazısının yeni harflere çevrimlerini yapmıştı.

Sayı 13 (10 Şubat 1923)

(kitapta) s. 46-49 – "İktisat Kongresinde İşçi ve Köylü Sınıflarının Mevkii",

s. 167-176 – "Amele Sınıfının Teklif Ettiği Esaslar",

s. 176-178 – "Amelenin Sermayedar Nizamı Altında Kabul Ettirmeksizin İdame-i Mevcudiyet Edemeyeceği Mevad Bervech-i Atidir."

Sayı 14 (Nisan 1923)

s. 381-384 – "İktisat Kongresinden Sonra – Umumî İntihap Arifesinde."

Bunları, Kongre'de tartışılıp oylanan "İşçi Grubunun İktisat Esasları" ile karşılaştırmak yararlı olur (kitapta s. 430-434).

rinin birikmesi, tarım ürünü fiyatlarının Orta Anadolu'da düşmesi, İstanbul'da ve genel olarak Akdeniz ve Karadeniz boylarında ise yükselmesi, buralara (kalitesi daha düşük ve fiyatı Anadolu'da üretilenden daha yüksek) Amerikan buğdayı ithal edilmesi, aşar vergisindeki (spekülasyoncu tacirlerin para yığdığı alım sistemi) düzensizlik, bütün bunlar köylülüğün sabrını taşırmıştır ve köylü bu sorunlara yanıt istemektedir.

II. İşçilerin durumu:

a/ Ulusal hareketteki bu en önemli sınıfın durumu, fakir ve orta halli köylülerin durumundan daha iyi değildir. İş yasalarının çıkarılmamış olması (ki, bu durum işçilerin boy göstermeye başlayan ticaret ve sanayi burjuvazisi tarafından vahşice sömürülmesi bakımından bir çıkış noktasıdır), Anadolu işçilerini sözün tam anlamıyla yüzyılın kölesi durumuna getirecektir. İşçi bugünkü işini yarın da bulabileceğinden, (Ankara silah fabrikasında çıkan 22 Ekimindeki yangından sonra işçilerin sokağa atıldığı gibi) işine son verilmeyeceğinden, örneğin, Mersin'de (23 yılı Ağustosunda liman işçilerinin başına geldiği gibi) gümrük idaresi kâtibinin iradesi ve isteği üzerine işsiz kalmayacağından ve şimdiye kadarki maaşının yarın da ödeneceğinden hiç de emin değil. İşçinin tezgâhına tamamen yabancılaşması buradan kaynaklanıyor. Oysa, yıkıma uğrayan ülke ekonomisini yeniden kalkındırmak için olağanüstü önem taşıyan emek verimliliği ve yoğunluğu buna bağlıdır. İş saatinin belirsizliği, yasayla düzenlenmiş olmaması, kadın ve çocukların alabildiğine sömürülmesi (Kilikya vb. fabrikalarda 8-10 yaşlarında çocuklar ve hamile kadınlar çalıştırılıyor ve üstelik iş saatleri günün 12-13 saatini buluyor), mesleki kesintilerin çok ağır olması, Anadolu ve İstanbul işçilerinin sağlık sandığından, sigortadan, eğitim ve bedava sağlık hizmetlerinden yoksun olması, işçileri umutsuzluğa iterek emek yoğunluğunun asgari düzeye düşmesine yol açtı ve bu düşüş eğilimi bugün de devam ediyor.

b) Hükûmetin sendika örgütlerini yasaklaması, daha doğrusu kuruluşlarını engellemesi, (üretici sınıf olan) işçi sınıfının dağınıklığına yol açarak, onun yoğun ve verimli çalışma yeteneğini köreltecektir.

Bütün bunları ve bize saldıran emperyalistlere karşı savaşın başarıyla sonuçlanma olasılığını dikkate alan işçi ve köylü temsilcileri, bu açıklamayı köylü ve işçilerin durumu hakkında bilgi olarak okumayı ve kongrenin dikkatini yukarıda dile getirilen hususlar üzerine çekerek, kongreye şu talepleri önermeyi kararlaştırdı:

1. İç politikada, köylülerle ilgili olarak, şu alanları kapsayacak köklü reformlar yapılmalıdır:

a/ Fakir köylülerin topraklandırılması;

b/ Fakir köylülere köy ekonomisini canlandırılmak amacıyla bedava (devlet hesabına) büyükbaş hayvan ve tarım araçları verilmesi yoluyla yardım sağlanması;

c/ Fakir köylülerin vergilerini asgariye indirmek ve en fakirlerinkileri tamamen kaldırmak ve yükün daha varlıklılara orantılı olarak dağıtılması;

d/ Ondalık ürün vergisine düzenleme getirilmesi;

e/ Ülke içinde daha istikrarlı düzen ve sükûnet sağlanması.

2. Bütün bu girişimler TBMM tarafından yasalaştırılmalı ve yaşamda uygulanmaları temin edilmelidir.

3. İşçilerle ilgili olarak, şu hususlara izin verecek iş yasaları çıkarılmalıdır:

a/ İşçi örgütlerine (sendika, sağlık kasası, kulüp, halkevi vb.) özgürlük;

b/ 8 saatlik iş günü;

c/ İşçilerle işveren arasında toplu sözleşme;

d/ Maaşların azamiye çıkarılması ve işçilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi;

f/ İşveren hesabına işçilere yaşam sigortası ve bedava tedavi sağlanması;

e/ 12 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasının ve 16 yaşın altındakilerin gece çalıştırılmasının yasaklanması;

g/ İşçi çocuklarına bedava eğitim sağlanması;

h/ İşçilere politik haklar, mahkeme ve yasalar önünde eşit haklar sağlanması;

i/ Hamile kadınların maaşları korunmak koşuluyla doğumdan önce ve sonra 2 ay işten serbest bırakılması;

j/ 1 Mayıs, 8 Mart ve 7 Kasım gibi uluslararası proletarya bayramlarının resmen işçi bayramı olarak kabul edilmesi;

4. TBMM seçimleri dolaysız ve gizli yapılmalı, genel oy hakkına dayanmalı, mesleki temsilcilik temelinde olmalı ve mülk durumu dikkate alınmadan uygulanmalıdır.[203]

İzmir İktisat Kongresi'yle ilgili olarak Dr. Şefik Hüsnü'nün TKP Teşkilât Bürosu adına KEYK'e 12 Nisan 1923 tarihli ayrıntılı raporunda THİF ile ilgili noktalara da işaret edilmektedir. Bu raporun üstüne alınmış bir notta KEYK Takviyecisi Şarki'nin de İktisat Kongresi'yle ilgili rapor yazacağının belirtilmesi, onun da bir biçimde kongreyi izlediğini göstermektedir. Dr. Şefik Hüsnü'nün raporu şöyle:

Rusçaya çevrilmiştir. *İstanbul 12 Nisan 1923*
Çeviri 3 nüshadır.
21/V-23 */İmza/*

Brike yoldaş
İktisat Kongresi raporunu ayrıntılı şekilde aktaracağım.
ŞARKÎ - 15 Nisan 1923[204]

Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'ne

Yoldaş,
TKP Teşkilât Bürosu'nun bir kararıyla, İzmir'deki resmî iktisat kongresindeki faaliyetimle ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirildim. İstanbul'daki proleter teşkilât-

203 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 20 Klasör: 26_36, Belge No: 490-492 (Rusça).
204 Bu kısım Rusça el yazısı ile eklenmiştir.

ları tarafından yetkilendirilmem ve Kongre'ye Türkiye proletaryasının asgari talepler programını kabul ettirmem gerekiyordu. Kimi güçlüklerin ardından, İstanbul işçi derneklerinin birçoğunu bir araya getiren Genel İşçi Konfederasyonu'nun Teşkilât Komisyonu'nun temsilcisi tayin edilmeyi başardım. Bu komisyona Türkiye'nin iktisadî siyaseti ve bir İş Kanunu'nun temelleri hakkında devrimci işçilerin bakış açısını içeren bir karar taslağı kabul ettirdim. Yüksek bir teorik ve pratik öneme sahip bu belge bizim tarafımızdan bastırıldı ve emekçilere ve Kongre üyelerine dağıtıldı.

Polis formaliteleri hareketimi geciktirdiği için İzmir'e, yanımda gerekli belgelerle birlikte, Kongre'nin açılışından bir hafta sonra varabildim. Ancak resmî açılış törenlerinden sonra sadece komisyon çalışması yapılarak değişik grupların çalışmalarını eşgüdümlü kılabilmesine imkân sağlanmıştı. Bu çalışmalara katılamadım. Vardığımın ertesi günü, Kongre'nin kelimenin tam anlamıyla faaliyeti, genel toplantılar halinde başladı.

Başlangıçtan itibaren, Kongre oturumundan önceki bir grup oturumunda, işçiler grubunda duruma hâkim oldum ve grubu yönlendirme rolü pratik olarak benim elime geçti. İstanbul işçi teşkilâtlarını benimle birlikte temsil edecek olan arkadaşın, önerilerimizin yer aldığı broşürü, bunu kaleme alanın ben olduğumu da belirterek daha önce dağıtmış olması, benim adım etrafından geniş bir propaganda yaratmıştı. Dolayısıyla ortam beni karşılamaya hazır haldeydi. Öte yandan şu da var ki benim dışımda hiç kimse kongreye en küçük bir hazırlık yaparak gelmemişti ve savunulacak kimi tezlere sahip olma konusunda acil gereksinim karşısında bizim getirdiğimiz malzemeye can kurtaran simidi gibi sarılındı. Lehimize çalışan bir durum daha vardı. Eski partili arkadaşlarımızdan bazıları rastlantıyla Kongre üyeleri arasında yer alıyordu ve benim adımı duyunca hemen benden yana tutum almışlardı. Ayrıca şunu da söylemeliyim ki, eski arkadaşlarımdan resmî bir şahsiyetin sadakat göstermesi de görevimi büyük ölçüde kolaylaştırdı. Böylece, Hilmi'nin eski işbirlikçisi, hâlihazırda milliyetçi işçi şefi, delege Şakir'in bir dizi entrikası ve kara çalmaları kesinlikle hiçbir sonuç vermedi ve etkisiz kaldı. Bu kötü niyetli şahıs, benim bir Bolşevik ajanı olduğumu ve Aralof yoldaşın çağrısı üzerine Kongre'ye katılarak işçi delegeleri komünizm davasına kazanmak için çabalayacağımı ispat etmek için parçalandı durdu. Bu hayal ürünü fantezilerini Genelkurmay Başkanına sunduğu bir raporda da belirtmekten geri durmadı.

Yukarıda belirttiğim nedenlerle, işçi grubu komisyonu tarafından hazırlanan ve bu grubun önerilerini içeren belge, bizim çalışmamızın kabalaştırılmış ve fikri bakımdan çok daha değersiz bir kopyasından ibaretti. Grubun yarısı, işçi sorunları hakkında pek genel bir bilgiye sahip devlet memurlarından, avukatlardan ve din adamları ile çoğu teşkilâtsız ve o zamana kadar mücadelede bulunmamış işçilerden oluştuğu için işçi partisinin tezlerini savunmak bana ve iki yoldaşıma düştü. Bu, antikapitalist öğretimizi ve yabancı sermaye ve yerli işbirlikçilerine karşı emekçilerin çıkarlarının savunulmasına dayalı iktisadî idare hükûmeti fikirlerimizi geliştirmek açısından mükemmel bir fırsat oldu.

ISR [Kızıl Sendikalar Enternasyonali] tarafından öne konan işçi talepleri dışında Kongre'ye aşarın ve her türlü akıldışı ve verimsiz vergiyi kaldırarak bunların ye-

rine gelir üzerinden (oransal ve müterakki) tek bir genel verginin getirilmesini kabul ettirdik: On bin lirayı aşan sermaye ve servet intikalleri üzerinden müterakki bir verginin konması. Ekonomik bakımdan tütün üzerindeki reji idaresinin ve tüm özel tekellerin ortadan kaldırılması; devlete gerekli görülen her türlü tekeli sağlamakta, dış ticaret üzerinde devlet tekeli, büyük feodal toprakların kamulaştırılması ve bu topraklarda kolektif işletmeler kurulması veya bu toprakların köylülere dağıtılması. Tarımsal ve sınaî üretim ve tüketim kooperatiflerinin teşviki. Bu önerilerden kimileri birtakım değişikliklerle kabul edildi, kimileri ise topyekün reddedildi. Ancak işçi grubu, Kongre başkanlığının bu önerilerin tümünü işçi sınıfının iradesinin bir dışavurumu olarak hükümet makamlarına onun adına sunmasında ısrarlı davrandı.

Diğer grup hatiplerinin ortaya koydukları tüm önemli sorunlar hakkında devrimci bakış açısını sonuna kadar savunduk.

Çalışmalarım, Kongre içindeki bu müdahalelerden ibaret kalmadı. İzmir işçileri arasında da ajitasyon faaliyeti yürüttüm. İzmir – Kasaba ve Aydın demiryolu işçileri arasında bir sendika teşkilâtı kurulması yönünde geniş bir propaganda yaptım. Benim de bulunduğum bir ortamda Demiryolcular Federasyonu'nun temellerini attık. Kongrenin kapanışının ardından, şehirde yaşayan işçileri Kongre salonunda önemli bir toplantıya çağırdım. İşçilerin çoğu bu çağrıya olumlu yanıt verdi ve uzun bir konuşmayla onlara Kongre'deki otoritemizi sergileyebildim ve dayanışmanın üstünlüklerini ve sağlam bir işçi teşkilâtlanmasının zorunluluğunu gösterebildim. İzmir'de incir ve üzüm kurutma atölyelerinde, tütünde, meşe palamudu işletmelerinde, demiryollarında, tramvaylarda ve limanlarda çalışan 30-40 bin proleter var. Tüm bu işçi kesimleri arasında, kızıl sendikacılığın tohumlarını attık. Yakınlarda İzmir demiryollarında işe giren İKG'den iki yoldaş, başlattığımız teşkilâtlanma çalışmasında ağırlıklı bir rol oynuyorlar. İKG, bu yoldaşları, ete kemiğe büründükleri ölçüde bu sendikal teşkilâtlarda komünist çekirdekler kurmakla görevlendirdi. Bu işçiler arasından, Büro'nun onayıyla daha önceki koşullarla yayımlanan İKG'nin dergisine çok sayıda abone de yaptık.

Teşkilât Bürosu, beni ayrıca Aralof yoldaşla ilişki kurarak bağ sorunlarını kendisiyle çözüme kavuşturmak ve Ankara'daki milliyetçi hükûmet tarafından hapse atılmış olan Halk İştirakiyun Fırkası üyesi yoldaşlarımızın durumu hakkında bilgilenmekle görevlendirmişti. İzmir'e vardığımda Abilof yoldaş yaşama gözlerini yummuştu ve Aralof yoldaş aceleyle Ankara'ya dönüyordu. Ancak, Sovyet temsilciliği basın müdürü Astahof[205] yoldaşın başkanlığında, temsilcilik mensubu bir kısım yoldaşlar Kongreyi sonuna kadar izlemek üzere kaldılar. Astahof Kongre'yi düzenli bir biçimde izledi. Kendisiyle gizlice birçok görüşme yaptım. Ondan önce de İştirakiyun Fırkası'ndan hapse atılmış ancak teminatla özgürlüğüne kavuşmuş 2 yoldaşla da görüştüm. Edindiğim tüm bilgiler, aşağıdaki noktalarda çakışıyordu:

1) Daha tutuklamalardan ve partinin dağılmasından önce, HİF yüz civarında insanı aşmayan bir varlığa sahipmiş. Bu üyelerin yüzde 80'i ana amaçlar konusun-

205 Astahof, Goltman'ın Aslan takma adıyla yazdığı *Modern Türkiye* (TÜSTAV Yayınları, 2002) kitabına da şiddetli bir eleştiri yazmıştır. Bu eleştiri aynı kitabın ekler bölümünde yer almaktadır.

da bilinçsiz ve komünizmin temel kavramları konusunda cahilmiş. 2) Bu yoldaşların büyük çoğunluğu, üstlendikleri devrimci hazırlık rolüne tamamen hazırlıksız birtakım yarı aydınlarmış. 3) Siyasî akımlar ve halk hareketleri üzerindeki etkileri sıfırmış. 4) Enternasyonal'e –hakikatin tersine– Ankara'da komünist bir hareket olduğunu kanıtlamak amacını güden Salih ve Golman yoldaşların yürüttükleri tümüyle uygunsuz ve zamansız, suni bir ajitasyondur; Hükümetin kovuşturmasını kışkırtan bu yoldaşların Yürütme'nin tezlerine aykırı girişimleridir. 5) Golman ve Salih yoldaşların –Aralof'un uyarılarına rağmen– izahsız serüvencilikleri ısrarları, zaten dağılmakta olan Ankara'daki fırkaya son darbeyi indirmiş. Hükûmette bir darbe hazırlığı içinde oldukları kanaatini doğurmuşlar. 6) Hapsedilen yoldaşlar, yabancı bir devletin tavassutuyla iktidara el koyma suçlamasıyla yargılanacaklarmış. 7) Başlangıçta otuza yakın kişi tutuklanmış. Daha sonra çoğu teminat karşılığı serbest bırakılmış. 8) Hâlihazırda hemen hemen tümü aydın olan sekiz (8) yoldaş tutuklu ve ağır ceza tehdidi altında bulunuyor.

İstanbul'a dönmemin ardından Salih yoldaş da yakalandı. Kendisini hemen Ankara'ya gönderdiler. O, dokuzuncu tutsağı oluşturuyor.

Astahof yoldaş, Aralof yoldaş heyetiyle birlikte Moskova'ya dönüyor. Kendisi Türkiye'deki hareket hakkında geniş bilgi sahibidir. Yürütme'den, özel bir oturumda, Astahof yoldaşın kendilerine vereceği bilgileri dinlemesini ısrarla rica ediyoruz. İnanıyoruz ki, bugüne kadar karanlıkta kalmış birçok nokta, böylece uygun biçimde aydınlığa kavuşacak ve uzun süredir ertelenen bir dizi uygulamada uygun zamanda yürürlüğe sokulacaktır.

Anadolu ile Zolkin ve yardımcısı Novikof üzerinden bağlantı için birtakım önlemler aldık.

Komünist selâmlarımla,
TKP Teşkilât Bürosu ve IKG Genel Sekreteri
O. Masdar
(IMZA)[206]

17. THİF Yönetici ve Üyelerinin 1923 Yılında Yargılanmaları ve Hafif Hapis Cezalarına Mahkûm Olmaları

Komintern belgeleri arasında Osmanlıca aslından çevrimyazısı aşağıda sunulan bir sorgu yargıçlığı kararnamesi var. Bu belgenin, yine aynı arşivde bulunan Rusça çevirisi 29 Ocak 1923 tarihini taşıdığına göre, savcılık iddianamesini de içeren ve sanıkların İstinaf Mahkemesi'nde yargılanmalarını öngören bu karar, Ocak ayı ortalarında alınmış olmalıdır. Eski Ceza Muhakemeleri Usûlü'nü bilmediğimizden, niçin Bidayet Mahkemesi'ne değil de, doğrudan doğruya İstinaf Mahkemesi'ne gidildiğini anlayamadık.

206 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD No: 25, Klasör No: 32_36, Belge No: 385-390 (Fransızca).

Burada 46 sanığın adı geçiyor: 8'i tutuklu, 15'i kefaletle serbest bırakılmış, 10'u sorgu sırasında serbest kalmış, [herhalde isim benzerliği: Nâzım Hikmet adını taşıyan biri, başka bir suçtan tutuklu olarak hapishanede,] 12'si kaçak durumda.

Kararnamede bu 46 kişiden [biri Nâzım Hikmet tutuklu olmak üzere] 6'sı hakkında sürekli (gayrı muvakkat) tutuklama tezkeresi çıkartılması, 11'inin delil yetersizliği nedeniyle yargılanmaması, diğerlerininse Ceza Kanunu'nun 45 ve 58'inci maddeleri uyarınca cezalandırılması istenmektedir.

7 aydan uzun süren yargılama sonucunda, sanıkların yalnızca 6'sı üçer ay hapse (bunlardan Salih Hacıoğlu İmalât-ı Harbiye Fen Müdürü Tevfik Bey'e hakareti içeren bir yazısından ötürü 15 gün eklemeyle üç buçuk aya) mahkûm edilmiştir. Bu davaya sonradan katılan Yusuf Kemal de, yukarıda görüldüğü üzere beraat etmiştir.

Müstantik kararnamesi

İşbu evrak-ı tahkikiye ile evrak-ı müteferriası ve müddei-i umumiliğin bâlâda muharrer iddianamesi tedkik ve mütalaa olundu. Taklib-i hükûmet maddesinden dolayı maznun-ı mümâileyhüm olup, 2 Rebiyülevvel 341 ve 24 Teşrinievvel 38 tarihinde bir muvakkat ve ahiren gayr-i muvakkat tevkif müzekkereleriyle mevkuf bulunan Halk İştirakiyun Fırkası merkez-i umumisi ve heyet-i merkeziye erkân ve azasından ve akdemce İstiklal Mahkemeleri kararıyla ve taklib-i hükûmet cürmüyle mütefavit müddetle küreğe mahkûm edilerek mazhar-ı aff-ı âlî olan Tokad mebus-ı sabıkı Nâzım, baytar yüzbaşılığından matrud Kenan, İkaz matbaası müdür ve orman müdür-i sabıkı Abdülkadir, şimendifer ambar memuru Necati, imalat-ı harbiyede müstahdem tornacı Muhittin, dava vekillerinden Şefik ve İkaz matbaası sermürettibi Hasan Tahsin, matbaa-i mezküre mürettiblerinden Mehmet Efendi oğlu İsmail ve bi'l-kefâle tahliye kılınan İmaret mahallesinde mukim İmalat-ı Harbiye fabrikasında frezeci Ahmet Ali Vidos ve Anadolu Şimendiferinde müstahdem Trablusgarblı Arab Mehmet Ali ve diğer Arap Ali ve Amasya mekteb-i sultanisi edebiyat muallim-i sabıkı Behram Lütfü ve İkaz matbaası makinisti Halil İbrahim, İmalat-ı Harbiyeden Dağıstanlı Süleyman, Mehmet Nuri, İkaz matbaası mürettiblerinden Abdülkadir Efendi mahdumu Sezai, mezkûr matbaa mürettiblerinden Ankara'nın Tekke Ahmed mahallesinden Hüsnü oğlu Tevfik mahdumu Yusuf, İmalat-ı Harbiye fabrikasında müstahdem Zeynel ve Mersin'de münteşir *Doğru Öz* gazetesi sahibi Ata Hilmi ve mezkûr gazete muharrirlerinden Hilmi Gültekin ve gazete-i mezkûrenin seyyar muhbiri komisyoncu Bekir, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi muharrirlerinden Kerameddin ve arzuhalci Rahmi ve bade'l-isticvab serbest bırakılan şimendifer idaresi veznedarı olup elyevm Konya Şimendifer müdür muavini İsmail Hakkı, İmalat-ı Harbiye'den Vidos oğlu Süreyya, mezkûr fabrikadan Halil, Tarsuslu Abdurrahman, Urla kazası kaymakamı Sırrı, Kayserili Kaymakamzade Halil, kasaba-i mezkûre mekteb-i ibtidai muallimi Mehmet Nuh ve

muallim Amâ Hafız Mehmet, Demirci Dörtdudak oğlu Osman ve Tokad müstantikliğince bil-istinabe istima kılınan Doktor Fuad ve hal-i firarda bulunduklarından dolayı isticvab ve istintak olunamayan ve taklib-i hükûmet maddesiyle mahkûm iken af olunan baytar binbaşılığından matrud ve fırkanın merkez-i umumi [sayfa 2] kâtib-i mesulü Salih Hacıoğlu ve Millet bahçesi müsteciri Ahmet Hilmi ve Baytar Affan ve şimendifer memurlarından Edib, İmalat-ı Harbiye kamacı ustalarından Osman Çelebi ve Kayseri İmalat-ı Harbiyesinde Hayrullah Usta ve Amerikan koleji muallimi Abdullah Tekin Alp ve Tufan nam-ı diğer Hüsnü ve İmalat-ı Harbiye müstahdemîn-i sabıkasından Cemal Cenân ve marangoz İbrahim ve Nâzım Hikmet ve *Yeni Hayat* mecmuası muharriri Nizameddin Nazif ve mesele-i ahardan dolayı Ankara tevkifhanesinde gayr-i muvakkat tevkif müzekkeresiyle mevkuf bulunduğu anlaşılan Ankara'nın Makdem mahallesinden Hüsnü oğlu Mehmet Efendi mahdumu Ahmet Hilmi Bey ve Efendiler haklarında icra kılınan tahkikat-ı ibtidaiye ve istintakiye ve tedkik olunan evrak-ı mevcude münderecatlarına nazaran mumaileyhümden Nâzım ve Kenan ve Salih Hacıoğlu ve Affan, veznedar Ahmet Hilmi, ve Nazif Nizameddin, ve Abdülkadir ve Hayrullah ve Şefik ve Nâzım Hikmet ve Muhiddin ve Mehmet Necati ve Edib ve diğer Ahmet Hilmi Bey ve Efendiler'in menafi-i aliyye-i vatana muhalefetle hükûmet-i milliye-yi hâzıranın şekl-i idaresini taklib ve tagyir maksadıyla bir cemiyet-i hafiye teşkil ederek halkı hükûmet aleyhine tahrik ve tahrisi yolunda mukarrerat ittihaz ve icra-yı harekâtına ibtidarla lâzım gelen mevaki ve ezcümle amelenin mütekâsif bulunduğu Zonguldak ve Mersin ve Kayseri ve memâlik-i saireye propaganda için aza-yı faalesinden bazılarını bizzat ve bazılarını intihab suretiyle sevk ve tahrik eyledikleri ve hükûmet canibinden harekât-ı muzırraları istihbar edilerek terk-i faaliyet eylemeleri tebliğ ve tefhim edildiği halde hükûmete muarız vaziyet alarak tehdide kıyam ve zabıta-i mania tarafından içtimaları men edilmiş iken muhalefet-i resmiyeye rağmen bazı ecnebi memurların mevki ve nüfuzundan bilistifade akd-i içtima eyledikleri ve kezalik akdi men edilen kongreye ecnebi zevatın iştirakiyle akd eyledikleri ve fırkanın masarifatı ile kongre için davet edilen ve propaganda için memâlik-i muhtelifeye sevk olunan azanın harcırah ve masariflerinin bir müessese-i ecnebiyeden istîfâ ve temin eyledikleri ve canib-i hükûmete takdim kılınan beyannamede cemiyat-ı ecnebiye ile tesis-i münasebât ve temin-i muhaberat kaydı mefkud iken Üçüncü Enternasyonel Kongresi'ne murahhas izam ve hafiyyen akd eyledikleri kongreye murahhas davet ve kabul olunduğu ve bu suretle şekl-i hazır-ı hükûmetin siyaset-i dahiliye ve hariciyesine müdahale ile beraber Üçüncü Enternasyonal'ce kabul edilen kati dakikada ihtilal vazifesini ifa edebilmek üzere kanuni Teşkilâta muvazî gayr-i kanuni Teşkilât ihdasının bir vazife olduğu ve kanuni Teşkilât mümkün olmadığı takdirde gayr-i kanuni harekâtın elzem ve zaruri bulunduğunun bütün komünistlerce kabulünün mecburiyet tahtında olduğuna dair birtakım talimat ve telkinâtı mutazammın risalenin amele ve zürrâ' sınıfına talim [sayfa: 3] ve tevzi' sureti ile halkı isyana teşvik ve tesvil teşebbüsünde bulundukları, Büyük Millet Meclisi'nin fırkanın âmâl ve ar-

zusunu tervic etmek istediği halde dağıtılması imkânının temini gibi ef'al ve harekât-ı munzammayı tezekkür ve kısmen tevessül ettikleri mübeyyin evrakta bulunan bir numaralı zarf derununda Nâzım Bey'e keşide olunan telgraf suret-i mütercemesi ve iki numaralı zarfta heyet-i vekile riyaset-i celilesine mütekaddim raporlar ve üç numaralı zarfta Üçüncü Enternasyonal heyet-i murahhasa reisi Jak Sadul'un Tiflis gazetelerine vaz' olan beyanatının suret-i musaddaka ve mütercemesi ve kâtib-i umuminin riyaset-i celileye takdim eylediği beyanname ve polis müdüriyeti raporu ve dört numaralı zarf derununda memurin-i mahsusa raporları ve dahiliye vekâlet-i celilesinin tezkere-i mahsusası ve beş numaralı zarfta mumaileyhin harekât ve teşebbüsatlarının netayiç raporları ve altı numaralı zarfta tarassud raporları ve yedi numaralı zarf deründa fon (?) Golman'ın şayan-ı dikkat mektubu suret-i mütercemesi ve sekiz numaralı zarftaki ihbariyeler ve dokuz numaralı zarftaki raporlar ve müzakerat-ı hafiyyede takarrür edip tarassudat-ı hafiyede teşebbüs edilebilen karar muhteviyatı ve 21, 22, 23 numaralı *Yeni Hayat* mecmuasında neşr olunan makaleler medlulatı, Mersin'de icra kılınan tahkikat mecmuatı ve firarilerden Zonguldak'a giden ve derdest olunmuş iken tekrar Ankara'da firara muvaffak olan Ahmet Hilmi'nin Zonguldak'tan Ankara'ya murahhas olarak gönderdiği Medine-i Münevvereli Ali Efendi'nin evrak-ı istintakiyenin 69'uncu sahifesindeki ihbaratı ve Eskişehir müstakliğince bil-istinabe istintak olunan şeftren Kadri Efendi'nin ifadatı fırka binasında ve İkaz matbaasında elde edilen evrak ve defatir ve müsevvedât ve mukarrerat ve müddealarla mumaileyhüm Nâzım, Kenan, Affan, Ahmet Hilmi, Salih Hacıoğlu, Nizameddin Nazif, Edib, Abdülkadir, Hayrullah, Şefik ve Nâzım Hikmet ve Muhiddin ve Mehmet Necati ve diğer Ahmet Hilmi Bey ve Efendilerin aslen ve İkaz matbaası sermürettibi Hasan Tahsin ve mürettib İsmail'in dahi teşebbüsat ve neşriyat-ı muzırrayı bilerek ve bi'l-ihtiyar muavenet ve hizmet etmek suretiyle fer'an zî-ıned hal bulundukları ve diğerleri Behram Lütfü ve Ata Çelebi ve Hilmi Gültekin ve Bekir Uluğ ve Ahmet Ali Vidos, Arab Mehmet Ali ve Halil İbrahim ve Zeynel ve mürettib Yusuf ve Dağıstanlı Süleyman, Mehmet Nuri, Sezai, Giritli Arab Ali ve Abdullah Tekin ve Tufan nam-ı diğeri Hüsnü ve Cemal Can ve Osman Çelebi ve marangoz İbrahim ve doktor Fuad Efendilerin de fırkanın neşriyat ve telkinat-ı muzırralarına muttali oldukları halde memurîn-i mahsusuna malûmat vermemek suretiyle ketm ve ihfa ve ezcümle Behram Lütfü ve Ata Çelebi ve Hilmi Gültekin, Bekir Uluğ Beylerin fırkanın efkârını halka tebliğ ve tefhim gibi tahdiş-i ezhanı mucib kavlen ve kalen neşriyatta bulundukları bervech-i mesrud delail ve emarat ve ihbarat ile anlaşılıp emarât-ı [sayfa: 4] mevcude merci-i muhâkemelerine sevke kâfi esbâbdan olmakla bunlardan Nâzım, Kenan, Affan, Ahmet Hilmi, Salih Hacıoğlu, Nizameddin Nazif ve Hayrullah ve Edib ve Nâzım Hikmet ve Abdülkadir ve Şefik ve Muhiddin ve Mehmet Necati ve diğer Ahmet Hilmi Beylerin doğrudan doğruya ve ser-mürettib Hasan Tahsin ve mürettib İsmail Efendilerin kanun-ı cezanın 45'inci maddesi delaletiyle kanun-u mezburun 58'inci maddesine mutabık mücazat-ı terhibiyeden ve diğerleri Behram Lütfü, Ata Çelebi, Hilmi Gültekin, Be-

kir Uluğ ve Ahmet Ali Vidos ve Giridli Arap Ali ve Trablusgarblı Arab Mehmet Ali ve Halil İbrahim ve Zeynel ve Dağıstanlı Süleyman ve mürettib Yusuf ve Mehmet Nuri ve Sezai ve Osman Çelebi ve Abdullah Tekin ve Hüsnü ve Cemal Cenân ve marangoz İbrahim ve doktor Fuad Efendilerin de kanun-ı mezburun 66'ncı maddesinin birinci ve ikinci zeyllerine temas eder. Mücazat-ı tedibiyeden ve ceraim-i mürettebiyeden bulunduğundan birlikte Ankara İstinaf Mahkemesi'nde muhakemeleri icra kılınmak üzere Usul-i Muhakeme-i Cezaiye Kanunu'nun 125 ve 128'inci maddeleri mucibince lüzum-ı muhakemelerine ve altı yüz altmış kuruş harc-ı istintak ve iki bin kuruş ücret-i mütercimin kendilerinden tahsiline ve hal-i firarda bulunan Affan, Ahmet Hilmi, Salih Hacıoğlu, Nizameddin Nazif ve Nâzım Hikmet ve Edib haklarında gayr-i muvakkat tevkif müzekkereleri tastirine ve diğer maznunünaleyhüm kaymakamzade Halil ve muallim Mehmet Nuh ve diğer Hafız Mehmet ve demirci Osman ve Tarsuslu Abdurrahman ve Urla kaymakamı Sırrı ve Süreyya ve Halil ve Kerameddin ve şimendifer veznedarı İsmail Hakkı ve arzuhalci Kör Rahmi Bey ve Efendilerin âmâl ve makasidini temin ve teshil için muavenet ve propaganda eylediklerine ve neşriyatta bulunduklarına dair bir gûna delil ve emarat-i kanuniye tahassul edemediğine binaen muvafık görülen talep vechile bunların da Usul-i Muhakeme-i Cezaiye Kanunu'nun 123'üncü maddesine tevfikan men-i muhakemelerine ve men-i muhakeme kısmı istinaf müddei-i umumiliği makamınca tedkik buyurulduktan sonra evrak-ı tahkikiye ve merbut tertib pusulalarında muharrer müteferriatı ve zat-ı vakıayı müsbit zabıt varakaları ve sübut-ı cinayete medar olan eşya ve pusulasının istinaf mahkemesine li-ecli's-sevk merkez müddei-i umumiliği memuriyet-i aliyyesine tevdiine karar verildi.[207]

Elimizdeki belgeler arasında, muhtemelen iddianameden önce (yani 1922 sonlarında) hapishaneden yazılmış iki mektup bulunuyor. Kime hitap ettiği belli olmayan ilk mektup, Demir takma adını kullanan bir MK üyesi tarafından yazılmış. İkinci mektubu gerçekten [baytar] Kenan kaleme almışsa, onun baş ihtiyaç olarak Komintern'in *Moscou* dergisinin koleksiyonunu istemesi ilginçtir.

... [*bir kelimenin okunmayacak şekilde üstü karalanmış*] Arkadaşa!
Mütevekkil-âne yaşıyoruz. Arkadaşlar iki parti yekdiğerine daima hücum ve nifak vaziyetinde. Nâzım, Kenan arkadaşların sizce vaziyetini bildiriniz. Arkadaşlar bunların Fırka'dan tart edildiklerini söylüyorlar. Muavenet etmeye korkuyorum. Zira içimizde de nifak vardır. Yanımızda kâtip diye, hükûmet bir hafiye koydu. Nâzım'dan bizi ayırdılar. Mersin'den gelen (Bekir, Hilmi, Ata) üçümüzü bir odaya koydular. Yanımıza da kâtibi bıraktılar. Bu hal Nâzım'dan ileri geldi zannındayım. Nâzım muhakemede sefarethaneyi de karıştıracağım diyor. Rauf Bey'e haber gönderdi. Sefarethanedeki sandığı kimseye açtırmayınız.

207 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34 Klasör: 3_6 Belge No: 428-431 (Eski Türkçe).

Ta ki bizler buradan çıkıncaya kadar her size gidenin sözüne itimat etmeyiniz.
Baki komünist selamlar.
Merkezi Umumi Azasından
Demir

[Not:] Nâzım, Kenan ve Behram'a itimat caiz değildir.[208]

* * *

İsmail Arkadaşa:
Mektup iki aylık intizârımızı teskin ve bize inşirah-bahş oldu. Doğrusu ya çok müteessirdik. Bu teessürümüz şimdilik tadil edildi. İhtiyaçlarımızı sormuşsunuz. Başlıcası havadissizliktir. Geçenlerde bir ricada bulunmuştum. Gazete meselesi idi. Kongre organı olan *Moskova*'nın Fransızca nüshalarını birinci numaradan itibaren gönderseniz memnun oluruz. Bizim işler sürüncemede. Mamafih, mahkemeye verecekleri muhakkak ve mahkemeye verinceye kadar ne şekil alacağı da belli değil. Mevkuf olanların hepsinin mahkemeye sevk edileceği şüphelidir. İhtimal ki birkaç kişiyi alakadar addetmeyerek ayırırlar. Şimdiki halde doktor Fuat, Hüsnü, Osman Çelebi, Affan, Cemal, Affan, Tekin Alp, İbrahim, Salih, Hilmi vesaireyi aramaktadırlar.

Bakalım bulabilecekler mi? Arkadaşlar selam ile hürmetlerini takdim ederler. Ben de keza!

Kenan (?)[209]

Mahkemenin seyri hakkında Ankara'daki Sovyet Elçiliği'ndeki Komintern görevlileri Moskova'ya ayrıntılı bilgi aktarmışlardır. Elimizdeki belgelerde Nisan ve Mayıs aylarında yapılan 6 duruşmanın özeti bulunmaktadır. Daha sonraki duruşmalara ilişkin belgeler elimizde olmadığı için sürecin sonucuna ilişkin bölüm karanlıkta kalıyor. Bu raporlarda gazetelerin davayla ilgilenmediklerinden yakınılmasına bakılırsa, basın taramasından da fazla bir bilgi edinmek umudu yoktur.

T.H.İ.F. ÜYELERİ ALEYHİNE DAVA

İLK DURUŞMA 9 Nisan günü yapıldı. Dava hükûmet binasında görülüyor. İstinaf Muhakemesi'ne Abidin Bey başkanlık ediyor. Mahkeme heyeti üyeleri Fahrettin Bey, İbrahim Efendi ve diğerleri. Savcı Nail Bey. Savunma avukatları Ziya Bey ve Ekrem Bey.

İlk duruşmada sanıkların ifadeleri alındı.

208 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34 Klasör: 3_6 Belge No: 375 (Eski Türkçe).
209 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34 Klasör: 3_6 Belge No: 375 (Eski Türkçe).

THİF üyesi Nâzım partinin gizli kongresinin yapılıp yapılmadığı ve kongrede kimlerin bulunduğu sorularına, böyle bir kongre olmadığını ve kimsenin davet edilmediğini söyleyerek yanıt verdi. Kongrenin daha önce çağrılması düşünülmüş ve bu amaçla MK hükûmete izin için başvurmuştu. Hükûmetin yasak koyması üzerine kongre yapılmadı, dedi.

Kongreye yurtdışından delege davet edilip edilmediği ve bunların kimler olduğu sorusuna, yurtdışından kimsenin davet edilmediğini söyleyerek cevap verdi. Zorin'e ve Sadul'a gelince, onlar kongreye katılmak üzere 3'üncü Komintern tarafından memuriyetle gönderilmiş, ancak kongre yapılmadığı için geri dönmüşlerdir. 3'üncü Enternasyonal'le ilişkilere gelince, bu husus hükûmetin onayladığı tüzüğümüzde vardır, dedi.

Sovyet temsilciliğinde temsilcilik görevlilerinin de katıldığı bir toplantı yapılıp yapılmadığı sorusuna olumsuz cevap verdi.

Partinin ve Yeni Hayat dergisinin parasal kaynakları hakkındaki soruya, üyelik aidatları ve gönüllü bağışlardır, diye yanıtladı.

Kongreye Adana'dan delege olarak kimlerin geldiği ve Adana komitesi için mühür siparişi yapılıp yapılmadığı sorusuna, Adana'da parti komitesi örgütlenmediğinden kimsenin gelmediğini ve hiçbir mühür siparişi yapılmadığını söyleyerek cevap verdi.

Rus elçiliğinde ziyafette bulunup bulunmadığı sorusuna, oraya genelde mebusların davet edildiğine göre, kendisinin de davetli olarak bir defa bulunduğunu söyleyerek cevap verdi.

Kenan'ın ifadesi. Ona da benzer sorular soruldu ve o da bu sorulara olumsuz yanıtlar verdi.

Ne iş yaptığı ve neyle geçindiği sorusuna, küçük ticaretle uğraştığını, kendi parasının yetersizliği sebebiyle bir ortağı bulunduğunu, onunla birlikte ticaret yaptığını ve ayrıca komisyonculukla uğraştığını söyleyerek cevap verdi. Ruslarla ilişkisi olup olmadığı sorusuna, Komintern temsilcisi olarak yalnız Golman'ı bildiğini ve Rus Temsilciliği'ne gitmediğini söyleyerek cevap verdi.

Abdülkadir'in ifadesi. Kongrenin ve Rusya Temsilciliği'nde temsilcilik görevlilerinin de hazır bulunduğu toplantının yapılıp yapılmadığı sorusuna olumsuz yanıt verdi. Partinin ve derginin masrafları için Nâzım'ın Rus Temsilciliği'nden 3 bin lira aldığını bilip bilmediği sorusuna cevap olarak, bu konuda hiçbir bilgisi olmadığını söyledi. Anadolu-Turan lokantasında bedava öğle yemekleri sorusunu, orada üç kez öğle yemeği yediğini ve o zaman parası olmadığından mahkemeye gösterdiği ve şimdi kendisiyle birlikte hapis yatan arkadaşın ödediğini söyleyerek cevapladı. Partideki çalışmaları konusunda ise önceleri çalıştığını, ama daha sonra uzaklaştığını söyledi.

Lütfi ve Necati'nin ifadeleri. Aynı yöndeki sorulara olumsuz cevaplar verdiler.

Ahmet'in ifadesi. O da bütün sorulara olumsuz cevap verdi. Rus Elçiliği'nde bulunup bulunmadığı sorusuna yanıt olarak, bir defa 1 Mayıs kutlaması sırasında bulunduğunu söyledi.

H a s a n'ın ifadesi (Mürettip). Matbaaya yabancılardan kimlerin geldiği sorusuna karşılık olarak, bir defa Golman'ın uğradığını ve Nizamettin'le Fransızca konuştuklarını söyledi.

İ s m a i l'in ifadesi. Matbaaya gelen yabancılarla ilgili soruya, şu cevabı verdi: İki Alman, bir Fransız, bir bayan, sakallı bir Türk, şapkalı bir Rus ve Golman geldi. Bir defasında Golman matbaaya baskı için bir kâğıt getirdi ve bu kâğıtta Avrupa'nın politik Teşkilâtlarından söz ediliyordu. Türkçe tercümesinde dendiğine göre, Türkiye'de iki akım var: Askeri olan birinin başında Mustafa Kemal var, diğerinin başında Refet Paşa. Bir üçüncüsü, yani ruhaniler var ki, bunlar kendi çıkarlarının peşinde koşuyor ve kârlı işlere dalıyor.

Kimi sanıklara sözü edilen sorulardan başka, partinin beyanname yayınlayıp yayınlamadığı soruldu. Hepsi de olumsuz yanıt verdi.

İKİNCİ DURUŞMA. 15 Nisan. İddianame materyalleri okundu.

Rauf Bey'in Raporu. Kimi Rus subaylarının Rus temsilciliğiyle ve yerli halk komünist Teşkilâtıyla sıkı ilişkisi var. Rus temsilciliği onlara para temin ediyor. Bunlardan biri olan süvari subayı Feridun, Çankırı Kapısı civarında bir kahvehanede görülmüş ve sonra bir eve saparak elinde bir paket para olduğu halde dışarıya çıkmış. Oradan doğrudan Rus elçiliğine gitmiş. Süleyman ve kimi diğer kişiler Rus temsilciliğiyle sıkı ilişki içinde bulunuyor ve oradan her gün bir buçuk lira alıyor.

MK üyesi Nâzım ve yoldaşları sık sık Rus temsilciliğine gidiyor ve orada toplantılar düzenliyor. Bizzat elçi bile toplantılar için iki defa özel oda ayırtıyor. Polisin kendilerini takip etmesinden korkan Nâzım ve yoldaşları toplantılarını bahçelerde ve şehrin değişik evlerinde yapıyor. Onlar Rus temsilciliğinden parasal destek görüyor. Teşkilât ve ajitasyon işleri için avukat Şefik'i Türk işçilerinin yoğun bulunduğu Zonguldak'a gönderdiler. Hükûmetin koyduğu yasağa karşın onlar gizli konferans düzenledi. Konferans delegelerine günde iki lira verildi ve öğle ve akşam yemeklerini delegeler kendilerine verilen kartlarla Anadolu-Turan lokantasında bedava yedi. Lokantacı bu kartları topluyor ve karşılığını Rus temsilciliğinden alıyor. Onların demiryolu ve İmalât-ı Harbiye işçileri arasında da ajitasyoncuları var.

Polis raporları: Nâzım ve yoldaşlarının Rus elçiliğiyle ve Golman'la sıkı ilişkileri olduğu belirtiliyor. Raporların birinde bir MK yazısına göre, gelirlerinin ayda 25 lirayı geçmediği ve mekân kiraları için bile ancak yettiği kaydediliyor. Oysa, onlar daha fazla harcıyor. Anlaşılan, bu yüzden onlar başka kaynaklardan da para alıyor.

Başka bir raporda eldeki malûmata göre birçok kişinin Temsilcilikte bulunmuş olması gerektiği ve onları izlemek için adam atandığı, bahis konusu gün Temsilciliğin önünde iki fayton ve bir otomobil bulunduğu, ancak Temsilcilikten bulunan söz konusu kişilerden kimsenin dışarı çıkmadığı belirtiliyor.

Bu raporun bir başka yerinde Sovyet Rusya ve Teşkilât lehine ajitasyon yapmak üzere bazı kişilerin Kayseri ve Mersin'e gönderildiği söyleniyor.

Bir tutuklunun raporu: Beni hapse attılar. Ben orada Nâzım ve yoldaşlarıyla yakınlaştım. Onların görüşleriyle ilgilenip kendileriyle konuştum ve onların

bu görüşlerinin Türk halkı ve ulusal hükûmet için çok tehlikeli olduğu kanısına vardım.

Bir başka tutuklunun raporu: Nâzım ve yoldaşları baştan Rus elçisi Aralov'un onları kurtarmaya çalışacağını umuyor ve Mustafa Kemal Paşa gelir gelmez Aralov'un şefaati sayesinde hepsinin salıverileceğini söylüyordu. Daha sonra tutuklanan yoldaşları İsmail yanlarına getirildiğinde onlara Aralov'un salıverilmelerini sağlayacağını ve onların ve ailelerinin tutukluluk süresince bütün masraflarının Rus Elçiliği tarafından karşılanacağını söyledi.

Bunların yanı sıra, mahkemede Türk hükûmetinin yasağına karşın gizli konferans toplama konusunda Sadul'un Zarya Vastoka[210] *gazetesine verdiği demecin ayrıntılı tercümesi okundu.*

Bundan başka, Komintern'in Safarov imzalı iki telgrafı okundu. Biri şöyleydi: "Rus-Türk anlaşmasına ters düştüğü için Nevşirvanov'un THİF MK üyesi atanması ricanız kabul edilemez."

Bir sonraki duruşma 21 Nisan'a tayin edildi.

ÜÇÜNCÜ DURUŞMA (12 Nisan).[211]

Rus Elçiliğine ve İkaz Matbaası'na (Yeni Hayat) *kimin ne zaman ve saat kaçta gittiğine dair polisin ve valinin birçok raporu okundu. Daha çok Nizamettin, Nâzım, Salih, Abdülkadir ve Muhittin'in adı geçti. İkaz'ı ziyaret edenler arasında Elçilik görevlilerinden Hüsnü'nün ismi anıldı.*

Jandarma komutanının raporunda parti üyelerinin Rus Elçiliğine bahçe üzerinden girdiklerinin tespit edildiği belirtildi.

Aynı komutanın bir diğer raporunda konferans oturumlarının yapılabilmesi için Rus Temsilciliğinde bir ziyafet düzenlenmesinin düşünüldüğü kaydedildi.

Polisin bir raporunda kimi parti üyelerinin geceleri bahçe veya parklarda toplandıkları ve sabaha kadar orada kaldıkları söyleniyor. Raporun bir başka yerinde ise ajitasyon ve Teşkilât işi için Tokat'a adam gönderildiğinden söz ediliyor.

Bundan başka, tutuklu bir polis komiserinin hapisten yazdığı ve duruşmada okunan raporunda hapishanede tutuklu komünistlerle nasıl görüştüğü ve onların salıverilmeleri için Aralov'un çaba harcamasını nasıl ümit ettikleri anlatıldı.

Bunun dışında, Doktor Fuat'ın Adana'dan (?) gelişi ve onun parti üyeleriyle çalışmalarına dair bir rapor ile Ata'nın komünistlerle çalışmalarıyla ilgili bir rapor okundu.

TÜRK KOMÜNİSTLERİ ALEYHİNE DAVA

5 MAYIS DURUŞMASI

Sözde Golman'ın yazdığı mektup okundu. Mektup şöyle: "Duyduğum üzere, idama mahkûm edilmişsiniz. Bundan korkmamalısınız. Komünistler Mustafa Suphi'nin ölümünü unutmadıkları gibi, sizi de unutmayacaktır. Komünist kurşunla öl-

210 *Şark Şafağı*. Metinde Rusça veriliyor – ç.n.

211 Önceki raporun son cümlesinde bir sonraki duruşmanın 21 Nisan'a tayin edildiği yazıyor – ç.n.

dürülemez. Batı emperyalizmine karşı savaşan köylülük özgürlük şehitlerine anıt dikecektir."

Sonunda Türk komünistlerinin mektubu Yusuf Kemal'e iletecekleri belirtiliyor.

Başkan Yusuf Kemal'in askeri mahkeme tarafından idama mahkûm edildiğini bildiriyor. Yusuf Kemal mahkeme kararı hakkındaki protestosunu okuyor, tahkikatın usulsüz yürütüldüğünü söylüyor, ikinci bir tahkikata karşı çıkıyor.

Daha sonra Yusuf Kemal'in ilk soruşturmadaki şu ifadesi okunuyor

"Ben bir ırgattım. Savaşta askerken Ruslara esir düştüm ve Sibirya'ya götürüldüm. Oradan kaçtım, ama yolda yakalandım. Devrim sırasında Bakû'ye ulaşmayı başardım. Türkiye'ye yollar Gürcü ve Ermenilerce kesilmiş olduğu için Bakû'da kalmam gerekti. Geçim kaynağım olmadığından komünistlerin hizmetine geçtim, ama siyasetle uğraşmadım. Beni Trabzonlu subay Yakup Efendi iyi bilir."

Partinin hangi işlerle meşgul olduğu ve üyelerinin kimler olduğu sorusuna, parti üyesi olmadığından parti sırları konusunda kendisine güvenilmediği için bilmediğini söyleyerek cevapladı. Eğitim komisyonu sekreteri ve sempatizan olduğunu, parti programı ve tüzüğünü bilmediğini, içeriğini bilmediği mektubu Trabzon valisine iletmesini kendi hükûmetine hizmet saydığını söyledi. Eğer komünist olmak isteseydim, bunu Avusturyalı harp esirleri gibi, daha Sibirya'dayken yapar, bu esaretten kurtulurdum, dedi. Kars'a geldiğinde tutuklanıp askeri mahkemeye sevk edildiğini, ancak daha sonra salıverildiğini anlatıyor. Ardından ikinci kez tutuklanıp idama mahkûm edildiğini belirtti. Dava askeri mahkemede görüşülmüş olduğundan yasaya göre sivil bir mahkemede ikinci kez görüşülemeyeceğini kaydetti. Kendisinin darbe hazırlığıyla değil, siyasete müdahaleyle itham edildiğini, diğer sanıklara gelince, onları tanımadığını söylüyor.

Daha sonra askeri mahkemenin ilk kararı okundu. Karara göre, siyasete karışmaktan ve Kafkasya'da subay Ziya Bey ve subay Nuri Bey'i tutuklatmaya teşebbüsten ötürü ordudaki hizmetinden men edilmiş, dava bu yüzden sivil mahkemeye havale edilmiş.

Başkan, Golman'ın mektubu hakkında ne diyeceğini sordu.

Yusuf Kemal böyle birini tanımadığını, ne önceleri ne de şimdi onunla ilişkisi ya da yazışması olduğunu söyleyerek cevap verdi.

Başkan - "Demek ki, bu mektup sana gönderilmemiş, öyle mi?"

Yusuf Kemal - "Belki bana gönderilmiş, ama ben böyle bir adam tanımıyorum."

Böylece duruşma sona erdi.

Bir sonraki duruşma 14 Mayıs'a ertelendi.

T.H.İ.F. ÜYELERİ DAVASI

14 Mayıs 1923 duruşması

ULVİ BEY'in ifadesi okundu. Ulvi Bey ifadesinde parti çalışması için Zonguldak'a gittiği ve daha sonra Rus elçiliğinin para teklifine karşın işten vazgeçtiği hikâyesini anlattı.

Sanıklardan HASAN TAHSİN, ABDÜLKADİR, NECATİ, YUSUF KEMAL VE İSMAİL davalarının ortak davadan ayrılması ve ayrı görüşülmesi için talepte bu-

lundu. Abdülkadir tutuklandığı sırada ve iddianameye göre sözde hükûmeti devirmeye hazırlandıkları dönemde parti üyesi olmadığını, çünkü daha önce partiden ayrıldığını söyledi. Diğerleri de gerekçe olarak yaklaşık aynı şeyleri, partide bulunmadıklarını söyledi.

Daha sonra mahkeme heyeti başkanı dosyada MK'nin iktidardaki hükûmeti devirme kararının bir kopyası olduğunu iddia etti. Ancak, kopya dosyadaki evrak arasında bulunamayınca, aranıp bulunmasını emretti.

Bunun üzerine ara verildi. Mahkeme heyeti beş sanığın talebini görüştü.

Duruşma tekrar başladığında başkan talepleri reddeden mahkeme kararını açıkladı. Başkan sanıkların talepte belirttikleri suçu hafifletici sebeplerini savunma konuşmalarında dile getirebileceklerini söyledi. Davalarının ayrılmasına ise geçerli bir sebep görülmediğini bildirdi.

Bundan sonra ALİ'nin ifadesi okundu. Bu ifade özetle şöyle: "Mehmet Emin adında biri Teşkilât kurmak için Zonguldak'a geldi ve kendisinin müfettiş olarak hükûmet tarafından gönderildiğini söyledi. Üstelik Mustafa Kemal Paşa'nın mührünü taşıyan ve daha sonra sahte olduğu anlaşılan bir tasdikname gösterdi. Onunla görüşmelerde işçiler kendisine "aramızda çok işsiz var, bize her şeyden önce iş verin" dediğinde, o önce Teşkilât kurmak gerektiğini söylüyordu.

Ali'nin dediğine göre, Mehmet Emin kendisine NİZAMETTİN ve SALİH için Ankara adresli bir mektup vermiş ve (Yeni Hayat'ın basıldığı) İkaz matbaasına uğramasını rica etmiş. Oraya vardığında Ali matbaayı soruşturmuş, ama orada kimseyi bulamamış ve matbaa çalışanlarının tutuklandığını öğrenmiş.

HİLMİ'nin kendisine malûmat verip vermediği sorusuna olumsuz cevap verdi.

Bu kişilerin Ruslarla ilişkileri olduğunun farkına varıp varmadığı sorusuna, ancak Ankara'ya vardıktan sonra Ruslara sempati duyduklarının farkına vardığını söyledi.

Daha sonra, bir defasında Rus misyonuna uğradığını ve Zorin'in onu bayanlara komünist diye takdim ettiğini, bir başka sefer de bir erkek çocuğun kendisini Zorin'in evine götürdüğünü ve orada Zorin ile Zonguldak işçilerinin durumu hakkında sohbet ettiklerini ve işin maddi yanına değindiklerinde Zorin'in şimdilik ellerinde para bulunmadığını, ama paralar gelir gelmez Zonguldak'a göndereceklerini söylediğini belirtti.

Bunun ardından tekrar ara verildi ve sonra MEHMETOĞLU HASAN'ın (imalât-ı harbiye işçisi) ifadesi okundu: "MUHİTTİN birkaç kez bana partiye kaydolmamı önerdi, ama benim partimin çekiç olduğunu söyleyerek, reddettim."

Muhittin Yeni Hayat dergisine katılıyor muydu, şeklindeki soruya, bunu bilmediği cevabını verdi. Muhittin'in yalnız dergiyi fabrikaya getirdiğini ve işçilere okuduğunu gördüğünü belirtiyor.

Tanık KADRİ'nin (demiryolu memuru, tren şefi) ifadesi okundu. İfadesi şöyle: "Söz hükûmete gelince parti üyeleri şöyle diyorlardı: "Biz Rus kardeşlerimizin örneğine göre hareket edeceğiz. Darbe yapacağız. İktidar bizim elimize geçecek. Ve TBMM bizim taraftarlarımızdan oluşacak."

Kadri bu malûmatı zamanında HAMDİ BEY'e ve ŞÜKRÜ BEY'e iletmiş.

Bütün olup bitenden kimin sorumlu olduğu sorusuna cevaben NECATİ'yi suçladı.

Başlıca amaçlarının ne olduğu sorusuna ise bu amacın Bolşeviklik olduğunu vurguladı.

Parti yöneticilerine ilişkin bir soruya yanıt olarak da Rusların, herkesten çok ise iyi Türkçe bilen bir Rusun yönettiğini söyledi.

Teşkilâtın üye sayısına ilişkin soruya cevap olarak, Teşkilâtın 20 kişiden oluştuğunu ve kendisinin iki toplantıya katıldığını belirtti.

Bu toplantılarda hükûmete karşı konuşmalar yapılıp yapılmadığı sorusuna olumsuz cevap verdi. Yalnız bir defa olmak üzere, BEHRAM'ın hükûmete karşı konuştuğunu söyledi. Bu toplantıda daha önce Türkiye'de elçi olarak bulunan bir Rusun hazır bulunduğunu kaydetti.

Savcı Kadri'nin gelip bizzat ifade vermesini talep etti. Mahkeme başkanı Kadri'nin birkaç kez çağrıldığını, ancak Eskişehir'de görevli olduğundan gelmediğini bildirdi. Kısa bir görüşmeden sonra mahkeme savcının talebini kabul etti ve bunun üzerine duruşma 28 Mayıs'a ertelendi. Kadri'nin Eskişehir'den celbine karar verildi.

Verilen aralarla birlikte duruşma bir buçuk saat kadar sürdü.

Yapılan şahsi konuşmalarda sanıklar tutumlarını (davalarının ayrılması taleplerini) ailelerini bu ağır maddi koşullarda bırakıp daha fazla hapiste kalmak istememeleriyle, davayı böylece hızlandırma umutlarıyla açıkladılar.

Duruşma aleni yapıldıysa da, izlemeye gelen olmadı.

Basın davayı suskunlukla geçiştiriyor.

THİF ÜYELERİ DAVASI

VI'ncı 28 Mayıs duruşması.

Mahkeme heyetine yeni tayin edilen ASAF BEY (İstanbul Ceza Mahkemesi Başkanı) başkanlık etti.

Önceki duruşmanın tutanakları okundu.

Sanık KENAN 9 numaralı kâğıdın okunmadığını belirterek, okunmasını talep etti. Bu kâğıdın dosyada olmadığı anlaşıldı ve mahkeme bir sonraki duruşmada okunmasına karar verdi.

Daha sonra sanıklardan KENAN ve ABDÜLKADİR iddia evrakı arasında Yeni Hayat *dergisinin 21, 22 ve 23'üncü sayılarının da bulunduğunu belirterek, bunlardaki hangi yazılarla ilgili olarak suçlandıklarının mahkeme tarafından somut olarak kendilerine bildirilmesini talep ettiler.*

Mahkeme iddia kısmından ilgili bölümlerin istenmesine karar verdi.

Bu sebepten dolayı ve tanık KADRİ mahkemeye gelmediği için duruşma 12 Haziran'a ertelendi.

Duruşma 25 dakika sürdü.

Önceki duruşmalarda olduğu gibi, dava açık yapılmasına karşın hiçbir izleyici katılmadı. Hiçbir duruşmada en küçük düzeyde olsun bir tek toplum adamını veya muhabiri görmek mümkün değildi. Basın dava hakkında tek söz yazmıyor. Sanıklar kendilerine hâkim durumda, yalnız üzerlerinde yorgunluk var.

* * *

TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI ÜYELERİ HAKKINDA 1923 YAZINDA [ANKARA İSTİNAF MAHKEMESİ'NCE] VERİLMİŞ MAHKÛMİYET KARAR[212]

Esas: 339/1 Karar: 339/37

Menafi-i âliye-i vatana muhalefetle (hükûmet-i milliye-i hâzıranın şekil ve idaresini taklip ve tağyir maksadıyla) (bir cemiyet-i hafiye teşkil ederek) halkı hükûmet aleyhine tahrik ve tahris yolunda mukarrerat ittihaz ve icraî harekâta iptidarla lâzım gelen mevakıa ve ezcümle amelenin mütekâsif bulunduğu Zonguldak ve Mersin ve Kayseri'ye ve memalik-i saireye propaganda için âzâ-i faale intihap suretiyle sevk ve izam, hükûmet canibinden harekât-ı hâzıraları istihbar edilerek [terk-i] faaliyet eylemeleri tebliğ ve tefhim edildiği halde hükûmete muarız bir vaziyet alarak tehdide kıyam, mümanaat-i resmiyeye rağmen (bazı ecnebi memurlarının mevki ve nüfuzundan istifade [ile]) hakk-ı akd-i içtimâi men' edilen kongreyi (ecnebi zevatın iştirakiyle akd) ve fırka mesarifatı ile kongreye davet edilen, propaganda için memalik-i muhtelifeye sevk edilen azanın harcırahlarını (bir müessese-i ecnebiyeden temin [ve]) istihsal ve verdikleri beyannamede cemiyat-ı ecnebiye ile tesis-i münasebet ve temin-i muhaberat kaydı mefkut iken (Üçüncü Enternasyonal kongresine murahhas izam ve hafiyen akd eyledikleri kongreye murahhas davet ve kabul) ve bu sebeple hükûmetin siyaset-i dahiliye ve hariciyesine müdahale (Üçüncü Enternasyonalce kabul edilen kat'i dakikada ihtilâl vazifesini ifa edebilmek üzere) kanunî teşkilâta muvazi gayr-i kanunî teşkilât ihdasının bir vazife olduğuna ve kanunî teşkilât mümkün olmadığı takdirde (gayr-i kanunî harekâtın elzem ve zarurî bulunduğunun bütün komünistlerce kabulünün mecburiyet tahtında bulunduğuna dair birtakım tebligat ve talimatı mutazammın irsaliyenin) amele ve zürra sınıfına talim ve tevzi suretiyle (halkı isyana teşvik) (Büyük Millet Meclisi'nin, fırkanın âmâl ve arzusunu terviç etmek istemediği halde dağıtılması imkânının teminini) tezekkür ve tevessül eylemek maddelerinden cinayetle lûzum-u muhakemelerine karar verilen hâzır-ı bilmuhakeme mevkuf

(Halk İştirakiyun Fırkası) Heyet-i Merkeziye âzâsından (Tokat mebus-u sabıkı Erzurumlu Nâzım bin Kâmil), (Baytar Yüzbaşılığından matrud Kenan bin Ali) ve salifüzzikr ceraim-i muayyeneden başka, İmalât-ı Harbiye Ankara Fabrikası Fen Müdürü Binbaşı Tevfik Bey'in kesr-i haysiyetini zem ve kadihi mutazammın neşriyatta bulunduğu iddiasından dolayı dahi kezalik maznunualeyh Fırka Kâtib-i Umumîsi Baytar Salih Hacıoğlu ve *Yeni Hayat* mecmuası sermuharriri Nazif bin Nizamettin ve Millet Bahçesi müsteciri Ahmet Hilmi bin Yusuf, İkaz matbaası müdürü Develi kazasından Abdülkadir bin Hacı Mehmet, Şimendifer Ambar

212 Bu metin Sayın Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'dan sağlanmıştır. Elimizde daktiloyla yazılı suretle birçok yanlışlar vardır; bunları anlayabildiğimizce düzelttik.

memuru Dersaadetli Mehmet Necati bin Sezai, İmalât-ı Harbiyede müstahdem Tornacı Dersaadetli Muhittin bin İsmail, Davavekili Ankaralı Şefik bin Ali ve diğer bir maddeden mevkuf olup kezalik hâzır-ı bilmuhakeme Mehmet Efendi oğlu Ahmet Hilmi ve hâl-i firarda bulunan baytar Osman, Kayseri İmalât-ı Harbiyesinde müstahdem Hayrullah Usta, İmalât-ı Harbiyede müstahdem Nâzım Hikmet, Şimendifer Ambar memurlarından Edip ve teşebbüsat ve neşriyat-ı mukarrereye bilerek bilihtiyar muavenet ve hizmet etmek suretiyle fer'an zimethal bulunduklarından kezalik cinayetle lüzum-u muhakemelerine karar verilen mevkuf hâzır-ı bilmuhakeme İkaz matbaası sermürettibi Afyon Karahisarlı Hasan Tahsin bin Ali ve mürettip Ankaralı İsmail bin Mehmet ve kezalik taklib-i hükûmet maksadıyla teşekkül eden Komünist Fırkası'na Bakû'da intisap ve esbab-ı iskatiyeden orduyu millî ve [bir kelime okunmadı]den Ziya ve Nuri Beyleri tevkif ettirmek suretiyle teşebbüsatta bulunmak fiilinden dolayı cinayetle lüzum-u muhakemesine karar verilen hâzır-ı bilmuhakeme Yabanabat'ın Bayır karyesinden Mehmet Adil oğlu Yusuf Kemal, Fırkanın neşriyat ve telkinat-ı mukarreresine muttali oldukları halde memurin-i mahsusasına malûmat vermemek üzere ketm ve ifna ve Fırkanın halka tefhim ve ta'lim gibi tahdiş-i ezhanı mucip kavlen ve fiilen neşriyatta bulunmak maddesinden cünha ile lüzum-u muhakemesine karar verilen ve bilkefale tahliye kılınan İmalât-ı Harbiye kamacı ustası Edirne'nin Hocahindi mahallesinden Nuri bin Ali ve Dağıstanlı Süleyman bin Ali, Bakırköy kazasına tâbi Vebidos nahiyesinden olup Ankara'nın Kattani mahallesinde mukim Ahmet oğlu Ali Vidos ve İkaz matbaası müdürü Abdülkadir Efendi oğlu Sezai ve İkaz matbaasında mukim Beyrut vilâyetinin münteha-i Hasan mahallesinden makinist Hacı Nuri oğlu Hacı İbrahim ve Ankara'nın Tekke Ahmet mahallesinde mukim İmalât-ı Harbiyede Tornacı Giritli Hacı Mustafa oğlu Ali Rıfkı, Ankara istasyonda mukim muayene memuru Trablusgarblı Hacı Hasan oğlu Arap Mehmet Ali, Mersin'de *Doğrusöz* [*Doğru Öz*] gazetesi seyyar muhbirlerinden komisyoncu Adana'nın Belez nahiyesinden Abdullah Efendi oğlu Bekir Uluğ, haklarında mahall-i muhtelife-i baidede bulunmalarından tebligatın adem-i ifasıyla tefrik-i muhakemeleri karargir olan ve tahdiş-i ezhanı mucip neşriyat yüzünden mütebaki cünha maznunları Amasya Mekteb-i Sultanisi muallim-i sabıkı Behram Lütfü ve Mersin'de *Doğrusöz* [*Doğru Öz*] gazetesi sahibi Ata Çelebi ve mezkûr gazete muharrirlerinden Hilmi Gültekin, İmalât-ı Harbiyede müstahdem kamacı ustası Osman Çelebi, Amerikan koleji muallimi Abdullah Tekin, Rus sefarethanesinde tercüman Tufan nam-ı diğer Hüsnü, İmalât-ı Harbiyede müstahdem Cemal Canan, marangoz İbrahim, Dr. Fuat, İmalât-ı Harbiyede müstahdem Zeynel'den kat'-ı nazarla tevhiden ve vicahen ve gıyaben icra kılınan muhakemat netayicine nazaran mezkûr Fırka müsaade-i mahsusa-i resmiye ile 7 Kânunuevvel 1920 tarihinde teşekkül ve 2 Şubat 1921 tarihinde tatil-i faaliyet ile 29 Mart 1922 tarihinde tekrar faaliyete gelerek Dahiliye Vekâlet-i Celilesinin 19 Teşrinievvel 1922 tarih ve 5023 numaralı emri tahririsiyle terk-i faaliyet etmesi tebliğ ve aynı tarihte takibata mübaşeret edildiği 29 Mart 338 tarih ve 1922 numaralı Merkez-i Umumi Reisi Sıtkı Nâzım imzalı

varaka ve merbutu beyanname ve ledelistilâm cihet-i mülkiyeden verilen cevabı derkenarı ve tahkikat-ı evveliye fezlekesi cümle-i muhteviyatından görülmesine binaen cemiyat-ı hafiyeden gayr-i madut bulunup halkı hükûmet aleyhine tahrik yolunda ittihaz-ı mukarrerat ve icra-i hareket ve propaganda için lâzım gelen müdafaayı âzâ-i faale sevk ve izam ve ecnebi zevatın iştirakiyle kongre akd ve fırka masarifatıyla memalik-i muhtelifeye sevkolunan âza harcırahlarını bir müessese-i ecnebiyeden temin ve istihsal ve hafiyen kongre akdi, Büyük Millet Meclisi'nin fırkanın âmâlini terviç etmek istemediği halde dağıtılmasını tezekkür ve tevessül eylemek ef'ali hakkında memurin-i mahsusa raporları mahiyeti fiile nazaran sübut-u fiile gayr-i kafi ve münderecatının muhakemenin temini kanaatine kâfi esbab-ı sübutiye ve kanuniye-i saire ile teeyyüt etmemiş olmakla beraber, mukarrerat-ı hafiye olmak üzere meydana konulan varaka vüsuk-u kanuniyeden âri bulunmuş ve başka türlü delâil ve emarat-ı kanuniye de tahassül edememiş ve ancak fırkanın terk-i faaliyet etmesinin tebliğ edilmesi üzerine hükûmete muarız bir vaziyet takınarak devam-ı faaliyete say eylediği ve hükûmete verilen beyannamede cemiyat-ı ecnebiye ile tesis-i münasebat etmeyeceği kaydı mevcut iken Üçüncü Enternasyonal'le temin-i irtibat ve münasebat ve Üçüncü Enternasyonal'in kabul eylediği kat'i dakikada ihtilâl vazifesini ifa eylemek üzere kanunî teşkilâta muvazi gayr-i kanunî teşkilât ihdasının bir vazife olduğunu ve kanunî teşkilât mümkün olmadığı takdirde gayr-i kanunî harekâtın elzem ve zarurî bulunduğunun bütün komünistlerce kabulü mecburiyet tahtında olduğuna dair talimat ve tebligatı mutazammın risaleyi amele ve zürra sınıfına tevzi suretiyle kavanin ve nizamat-ı devlete adem-i itaatla halkı teşvik ve inzibat ve emniyet-i memlekete tehlike ihdas edecek derecede tahdiş-i ezhanı mucip neşriyatta bulunan dosya meyanında mevcut telgrafname suret-i mütereccimesi ve Beynelmilel Komünist Fırkası'nın Türkiye Heyet-i murahhassası (Jak Sadul'un) zarp ve esbak gazetesinin 24 Eylül 1338 tarihli nüshasında münteşir beyanatı, *Yeni Hayat* mecmuasında münderiç İcra Vekilleri Riyaset-i Celilesine verilen 18 Eylül 1338 tarihli ve Kâtib-i Umumî Hacıoğlu Salih Efendi imza ve Fırkanın mühr-ü resmîsini havi Merkez-i Umumî mukarreratı ve Fırkanın nâşir-i efkârı olan mezkûr gazetede de muhtelif unvanlarla münteşir makalât-ı adîde medlûlatı ve kendilerinin huzur-u mahkemede vâki olan beyanat ve ifadat-ı sarihaları delaletiyle sabit olmuş ve fakat bu veçhile tebligat ve neşriyat-ı vakıanın istihdaf eylediği taklib-i hükûmet cürmünün icrasına ibtidar kılınan tahkikat dolayısıyla asar-ı faaliyet ve nakdiye zuhur etmeksizin kuvve-i tahayyülde kalarak kanunen müstelzim-i ceza ve mesuliyet teşebbüs-ü tam derecesine vasıl olmamış ve mücerret tasavvur ve mülâhazat derecesinde kalan teşebbüsat-ı nakise-i cürmiyenin bir ceza tehdidi altında mahallî kanun ile menedilmemiş mücazat-ı müstelzim bir fiil ve hareket gayr-i mevcut görülmüş olduğundan bervech-i meskut evsaf-ı muayyene ile mertebe-i sübuta vasıl olan terk-i faaliyet etmesi tebliğ kılınması üzerine hükûmete muhalif ve tehditkâr vaziyetiyle devam-ı faaliyete say'i ve beyanname hilâfında cemiyat-ı ecnebiye ile tesis-i münasebet eylemek Cemiyetler Kanunu ahkâm-ı mahsusasiyle emniyet-i mem-

lekete tehlike iras edecek surette ve tahdiş-i ezhanı mucip neşriyatta bulunmak dahi kanun-u umumî ile mücazat-ı tehdideyi müstelzim cünha ef'alinden madut bulunması ve bundan başka Salih Hacıoğlu'nun mumaileyh Tevfik Bey'in kesr-i haysiyetini mucip ve madde-i mahsusa beyan etmeksizin alelade cürmüne mücasereti *Yeni Hayat* mecmuasının 22 numaralı nüshasında münderiç "Kel Başa Şimşir Tarak" serlevhalı makalesinde (ceza aldığımız garip bir vakanın ne derece sefil bir kafanın esfel düşünceleri ile kirletmiş bulunduğu ve bizleri için için yiyen bir taklit geri durmasıyla kendisini göstermekte, 23.3.1338 tarihinde bu ocağın fen müdürü [dört kelime anlaşılamadı] tamirhane amelesinden Veysel Inni Nuhu Fatiha yani tekme tokat makam-ı âlisinden kapı dışarı itivermiş, o adam kendisini mintarafillâh amelenin başına musallat bir belâ olarak telâkki eylemiş) diye muharrer olan fıkarat-ı mahsusa ve ifadat-ı muayyene medlûlatı ile sabit olmuş ve gerçi bu makalenin mesbutu mumaileyh Tevfik Bey olmadığı müdafaaten serdedilmekte bulunmuşsa da makalenin heyet-i mecmuası beyaz ibare ifadesiyle fen müdürü mumaileyh Tevfik Bey'e kastolunduğu bariz ve müberhen bulunmuş olduğundan Salih Hacıoğlu ve müdafaa vekillerinin bilcümle ef'al-i müddeabihaden beraat talepleri eshabı ve delâil-i mesrudeye karşı gayr-i varit bulunmakla müdafaat-ı mezkûrenin reddine ve Ankara Heyet-i Merkeziye âzasından maznun-u aleyhimden mumaileyhim Nâzım, Kenan, Ahmet Hilmi bin Yusuf, Nazif bin Nizamettin, Baytar Osman, Salih Hacıoğlu'nun taaddüd-ü ef'ali esbab-ı müşeddide-i takdiriyeden olmak üzere hükûmete muarız vaziyetiyle devam-ı faaliyette say' ve beyanname hilâfına cemiyat-ı ecnebiye ile tesis-i münasebet ve tahdiş-i ezhanı mucip neşriyat ve bunlardan başka Salih Hacıoğlu'nun Tevfik Bey'i kadih eylemek fiillerinin mürtekibi olmak üzere mesuliyetlerine ve Yusuf Kemal'in mumaileyhime Ziya ve Nuri Beyleri tevkif ettirdiği hakkında kezalik temin-i kanaata kâfi delâil tahassül edemediğinden ve mücerret hudud-u millî haricinde vakt-i esarette Bakü'da Üçüncü Enternasyonale intisap eylemek dahi müstelzim-i mücazat bir cürüm teşkil etmeyeceğinden ve neşriyat-ı vakıaya bilerek ve bilihtiyar muavenet ve hizmet etmek suretiyle fer'an zimethal bulunmaktan maznun-u aleyhime İkaz matbaası mürettibi Hasan Tahsin, İsmail bin Mehmet'in matbaa amele sınıfından bulunup vazife ve mevki-i içtimaiyelerine nazaran Fırka erkânının ef'al-i mezkûrelerine bilerek ankastın iştirak eyledikleri sabit olmamış ve evrak-ı matbua muhteviyatından mesuliyetleri ve esasat-ı hukukiye ile gayr-i kabil-i telif ve neşriyattan mütevellit mesuliyetin mahal ve rücuu kanunen muayyen ve maksur bulunmuş olduğundan Abdülkadir Efendi'nin de tatil-i faaliyet emrinin tebliğinden mukaddem fırkadan kat-ı irtibat ederek mumaileyhin ve mütebaki maznunu aleyhimin ef'al-i müddeabihada fer'an veya aslen dahil-i iştirakleri sabit olmadığından bunların da bervech-i mukarrer mincihetin beraat ve mincihetin adem-i mesuliyetlerine ve mevkuf olan Yusuf Kemal, Abdülkadir, Mehmet Necati, Muhittin, dava vekili Şefik, mürettip Hasan Tahsin, İsmail bin Mehmet Efendilerin başkaca mevkuf olmadıkları suretle tahliyelerine, dava vekili Şefik hakkında ekseriyetle diğerleri hakkında ittifakla verilen kararın tefhimini müteakip faaliyetleri

karargir olan mumaileyhim Nâzım, Kenan, Ahmet Hilmi bin Yusuf, Nazif Nizamettin, Baytar Osman'ın teaddüt fiilleri ve Salih Hacıoğlu'nun ef'al-i mezkûresine inzimam eden kadih fiili sebeb-i şiddet addolunarak azamî cürüm itibariyle hareketlerinin temas eylediği Ceza Kanunu'nun 66'ıncı maddesinin zeyl-i sanîsi hükmüne tevfikan mevkuf kaldıkları müddet mahsup olmak üzere bunlardan Salih Hacıoğlu'nun 3,5 ve diğerlerinin 3 ay müddetlerle hapislerine ve her birlerinden takdir olunan beşer lira ceza-i nakdiyenin mücazat-ı nakdiyenin tezyidine mütedair olan kanunun birinci maddesi mucibince beşer misline biliblâğ 25 lira ceza-i nakdî istifasına ve mezkûr ceza-i nakdiyeyi vermedikleri takdirde kanun-u mezkûrun 37'nci maddesine tevfikan 25 gün müddetle hapse tahvilen icra-i mücazatlarına ve fakat Nazif Nizamettin, Ahmet Hilmi Efendilerden maadasının tayin olunan hapis cezasından başka ceza-i nakdiyeye mukabil fazla mevkufiyetleri bulunduğundan bunlar hakkında müddet-i mahkûmiyetlerinin mahsubu ile başkaca ceza-i nakdî istifasına mahal olmadığına ve ikmal-i müddeti ve sairelerden sonra kanun-u mezkûrun 13'üncü maddesi mucibince zaptiye nezareti altında bulundurulmalarına ve mütecavizinaleyh Tevfik Bey'in mevki-i ictimaii ve sıfat-ı memuriyeti itibariyle Kanun-u Ceza'nın 214'üncü maddesi mucibince takdir edilen 100 lira tazminat-ı maneviyenin mumaileyh Salih Hacıoğlu'ndan bittahsil Tevfik Bey'e itasına ve Tevfik Bey'in fazla müddeasının reddine ve bunlardan Nâzım, Kenan, Salih Hacıoğlu'nun tarih-i tevkiflerine nazaran ikmal-i müddet eyledikleri anlaşıldığından başka sebeble mevkuf olmadıkları halde tahliye-i sebillerine ve masarif-i muhakeme olan 900 zabıt ve 100 ilâm ve 660 istintak ve kadem ki cem'an 3.660 [!] kuruşun kendilerinden istifasına ve dava hukuk-u âmme namına cereyan ettiğinden beraat eden maznunlar tarafından dermeyan edilen tazminat taleplerinin reddine kabil-i itiraz ve temyiz olmak üzere, Osman hakkında gıyaben ve diğerleri hakkında vicahen verilerek usulen tefhim ve alenen icra kılındı. 9 Ağustos 1339

18 Mart'ta THİF'lıların muhakemesi başlayınca, Rusya'da bulunan Affan Hikmet ve partinin ilk kuruluşunda yer alan Ziynetullah Nevşirvanov ile Oruç Ali Bag[h]irov, sanıkların ağır cezalara çarptırılacağından endişe ederek Komintern'e, Profintern'e, Rusya Komünist Partisi'ne ve Sovyet İçişleri Bakanlığı'na bir dilekçeyle başvurmuş ve on iki tutuklunun Rusya'da hapis yatan ya da serbest gezen Türklerle takas edilmesini istemişlerdir.

KOMİNTERN YÜRÜTME KURULUNA
RKP MK'NE
PROFİNTERN YÜRÜTME KURULUNA
Suret: SSCB İçişleri Halk komiserliğine

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından temsil edilen genç Türk burjuvazisi daha da genç Türk işçi hareketini dağıtmak amacıyla bir yandan değişik türden üstü ör-

tülü provokasyon örgütleri kurarak eski şark oyunları ve kurnazlıklarına başvuruyor, öte yandan da işçi hareketinin öncüsü, emperyalizme karşı kararlı ve sebatkâr savaşın tek savunucusu genç Türkiye Komünist Partisi'ni yok etmek için birçok önlemler alıyor. Ekim 1922'de Türkiye Komünist Partisi'ni yasadışı ilan etmekle TBMM hükümeti, parti Teşkilâtlarının, parti basın organlarının ve komünist partisi taraftarı sendikaların çalışmalarının karşısına engeller dikti. O zamandan bugüne kadar en aktif ve en sadık yoldaşlarımızın bir kısmı Kemalistlerin, yani Türk faşistlerinin hapishanelerinde çürütülüyor. Şu an Ankara'da bu tutuklular ve tutuklamalardan kurtulmayı başarıp da Kemalist Türkiye sınırları dışında bulunan yoldaşlara karşı davalar söz konusu.

Bizim endişemiz, bu davaların sonuçlarının zaten az sayıdaki değerli yoldaşlarımızı aramızdan alacak kararlarla sonuçlanabilecek olmasıdır. Endişemiz şu olgulardan kaynaklanıyor:

1. Davaya 18 Mart Paris Komünü gününde başlandı.
2. Sovyet Rusya politik temsilcisinin şu günlerde Ankara'da olmamasından yararlanılarak, davaya çok hızlı bakılıyor.
3. Sanıkların davalarına Türkiye hukuk yasalarına göre bu tür davalara bakılması gereken ceza mahkemesinde değil, istinaf mahkemesinde bakılıyor. Türkiye hukuk geleneklerine göre, bu, hükümlerin ağır olacağı ve temyiz edilemeyeceği anlamına geliyor.
4. Yoldaşlarımız gizli parti kongresi yapmak ve Komintern ile ilişkili olarak, devlet darbesi hazırlamakla suçlanıyor. Türk yasalarına göre devlete karşı darbe girişiminde bulunmanın cezası en az 10 yıl kürek cezasından en ağır ceza olan idama kadar varıyor. Tutuklu bulunan yoldaşların bir bölümü geçen 1921 davasında 10-15 yıl kürek cezasına çarptırılmış olduklarından, bu kez mutlaka en ağır cezaya mahkûm edilecekler.
5. Son zamanlarda Türk ve özellikle Ankara basınında TBMM hükûmetinin Sovyet Rusya'ya karşı hırçınlığı ve hatta siyasal düşmanlığı hissediliyor. Resmî gazete Hâkimiyet-i Milliye sayfalarında ve resmî Anadolu Ajansı'nın haberlerinde de bu gözlemleniyor. Gerçekten de Amerikalı imtiyaz sahipleriyle anlaştıktan sonra Sovyet Rusya'yla mali ve politik nedenlerle sürdürmek zorunda olduğu ilişkileri korumak için daha az çaba harcama olanağı ele geçirdi. Bu husus Türk burjuvazisini komünistlere karşı çıkışlarında daha pervasız hale getirdi.
6. Mudanya ve Davos konferanslarında ulusal davanın en canalıcı ve devrimci konularında Avrupa emperyalizmi lehine geri adım atan Türk burjuvazisi, kendi büyük sınıf kardeşleriyle daha geniş dayanışma sergilemeye çalışıyordu. Ankara'nın son karşı önerileri, onun İtilaf devletleriyle her türlü tavize dayalı olarak barış anlaşmasına hazır olduğunu gösteriyordu. Bu husus tutuklu komünist yoldaşlarımızın durumunu daha da ağırlaştırıyordu. Genç Türk işçi hareketi için aktif yoldaşlarımızın yitirilmesi, yakın gelecekte kapatılması olanaksız derin bir yara açacaktır. Türk burjuvazisinin komünistlere karşı saldırıları, Mustafa Suphi'nin on beş yoldaşıyla birlikte katledilmesinden bu yana devam ediyor.

Sovyet Rusya'da Ankara hükumeti için çok değerli tutuklular ve serbestçe dolaşan Türkler bulunuyor. Tahminimize göre, bunlar arasında Türk hükumetinin savunulmalarına büyük ilgi duyduğu ve bugün tutuklu bulunan kişilerin yanı sıra, tutuklanmaları için yeterince gerekçenin bulunabileceği şahıslar da vardır.
Bu sebepten dolayı ve yukarıda belirtilenleri dikkate alarak biz KEYK'e, Profintern Yürütme Kurulu'na ve RKP MK'ne başvurarak, Ankara davasında yargılananlar ile gıyaplarında yargılananlar olmak üzere toplam 12 komünist yoldaşımızın, SSCB topraklarında bulunan tutuklu ve mahkûm Türklerle değiş tokuş edilmesini rica ediyoruz.
İmzalar:
Türkiye KP MK üyesi ve Teşkilâtçısı, Kilikya Birleşik Kızıl Sendikalar Sekreteri Affan Hikmet
Türkiye KP MK eski üyesi ve Teşkilâtçısı, RKP üyesi (üye kartı no: 457.603) Z. Nevşirvanov
Türkiye KP MK eski üyesi ve Teşkilâtçısı, RKP üyesi (üye kartı no: 124.205) Oruc Ali Bagirov

19 Nisan 1923

THİF üyeleri hakkında Ankara İstinaf Mahkemesi'nin 9 Ağustos'ta verdiği karara göre, tahliye edilen diğer tutukluların yanı sıra Nâzım, Kenan ve Salih Hacıoğlu da tayin edilen ceza süresini tutuklu olarak doldurdukları için, başka sebeplerle mevkuf tutulmayacaklarsa serbest bırakılacaklardır.

Nâzım Bey hapisten çıktıktan sonra, Moskova'daki Ahmet Cevat'a [Emre] Golman'ı ve Salih Hacıoğlu'nu fena halde çekiştiren mektuplar yazmıştır.

Azizim Ahmet Cevat,
On ay dokuz gün Ankara hapishanesinde çile geçirdikten sonra çıktık. Size uzun yazamayacağım. Kısaca şunu söyleyeceğim.
Golman'la Salih bu memleketin mefkûrenin, fırkacılığın namus ve haysiyetinin katili olmuşlardır. Katildirler.
1 – Ben burada elim bir vaziyete düştüm. Bana muhasımlarımız "Ruslarla biliştirak sahte kaime çıkardı. Ruslara casusluk etti. Memleketi Ruslara sattı" dediler. Otuz bu kadar senedir şu memlekette geçirdiğim darbeler hayat-ı namusa mühim, pek mühim darbeler ettirdiler.
Diğer taraftan Salih'le Golman beni sizlere hükûmetle birleşerek bilmem neler yapmış diye yazdı, gösterdiler.
Ben son defa Golman'a yazdığım bir tezkerede hakkımda alçakça hareketlerden vazgeçmezse, aramızda geçen seneleri [?] bir bir düstur halinde bütün Anadolu'ya ilan edeceğimi namusla temin ederek söylemiştim. Ümid etmiştim ki alçak bununla yola gelir. Gelmedi. Hatırlarsınız ki Hacıoğlu'nun kâtib-i umumiliğine çok itiraz etmiştim.

2 – Ve siz –şimdi maalesef söylemeliyim– bu adamın nasıl bir muhteris olduğunu bildiğiniz, sonra Golman'ın pek muhtemel ki Hüseyin'in ilkaatıyla ve onu iltizam suretiyle bugünkü felaketin esasını vaz' etmeye sebep olmuştunuz.
Salih'in Moskova'da neler yaptığını bilmiyorum; fakat şuna kuvvetle kaniim ki o adam birkaç gün içinde redaetini artık sizin nazarınızda da isbat eylemiştir. Gitmemişse bana itimaden şuna kani' olunuz ki bu adam kendi nefsi ve kendi ihtirası için âlemi suya verir bir hayasızdır.
En samimi arkadaşı bugün öyle bir vaziyettedir ki insan lisana almaya bile haya eder. Ne ise cevabınıza pek şiddetle muntazırım azizim.

* * *

Komintern Şark-ı Karib Şubesine
Ahmet Cevat

Ve nihayet fırkanın ve benim başıma bu kadar rezaletler geldi. Şimdi benim karşıma iki yol çıkmış bulunuyor: 1. Bu yolun biri: ..... yazıp neşr ederek memleket dahilinde şeref ve namusu iade etmek; yahut size karşı vaki olan yalan, yanlış hezeyanları ibtal ederek işime devam etmek.
Hapisler, işkenceler, türlü tesirat, zannederim ki benim size karşı çok söz söylemekliğime hacet bırakmamıştır. Fakat ne de olsa delail göstermek mecburiyetindeyim. Güzel ama ikinci sureti ihtiyar için birçok fedakârlığa katlanmak lazım ve sonra bunun da sizce bir lüzumu, ehemmiyeti olmak muktazi.
Siz buralardan artık ümidi kesmiş, sarf-ı nazar etmişseniz, benim yorulmam artık abestir. Şu halde ikinci suret muhakkak olup bunda da şu mahzur var. Golman'la aramızda geçen şeylerin çoğu Şark siyasetinin ve cephesine müteallik benim hareketime dair iki sahte telgraf var ki bu telgrafların tertibinde Aralov da medhaldardır. Ben bunları ..siyle meydana koyarsam zannederim çok elim bir vaziyet hasıl olur. Üç senedir bir gaye peşinde koştuk ve çok fedakârlık yaptık. Şimdi Golman gibi (bir kelime okunamadı), Salih Hacıoğlu gibi muhteris ve müfteris ve bir adam yüzünden işi kökünden devirmek bana pek elim, hakikaten pek zor geliyor.
Biz üçüncü enternasyonali mümessili iki sahte telgraf düzsün sonra da buna da koca bir sefir hem muvafakat, hem iştirak etsin bunu .....siyle öğrenecek Anadolu artık Şark siyasetine ve Şark mefkûresine ne nazarla bakar. Düşünmeli.
Yedimde mühim vesâik vardır.
Bir ay kadar Ankara'da kalacağım. Hastayım. Bana dostane bir yol göstermenizi ve şu bir ay içinde behemehal tenvir edilmemi rica ederim. Vakit dar olmasaydı, daha uzun daha müdellel yazardım.
Baki hürmetlerim.
Muhlisiniz Nâzım.[213]

213 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 19, Klasör: 24_36, Belge No: 656-659 (Eski Türkçe).

Mahkeme kararının açıklanmasından ve herkesin serbest kalmasından sonra, Rus Büyükelçisi Salih Hacıoğlu'nun para talebini Dışişleri Bakanlığı'na aktarmıştır.

Girdi No. 3850
ANKARA'DAN
Kabul tarihi: 19.08.1923
Deşifre tarihi: 20.08.1923

M o s k o v a, NKİD
[Dışişleri Halk Komiserliği = Dışişleri Bakanlığı]

1 Kopya: Komintern'e. Salih davayla ilgili avukatların ücretleri ve benzer işlerin tamamlanması için bin beş yüz lira civarında para tahsis edilmesinde ısrar ediyor. Salih kongreye kadar Ankara'da kalmayı düşünüyor ve Politik Temsilcilikte işe alınmasını öneriyor. Şimdiki koşullarda bizde bir memuriyeti, elbette, söz konusu olamaz. Para verelim mi, bildiriniz.

18 Ağustos 1923 *SURITS.*
Deşifre eden: Melamed.

18. Komintern ile Sovyet Dışişleri Bakanlığı Temsilcileri Arasındaki Gerilim

Bülent Gökay'ın çalışmalarından[214] eski bir istihbaratçı olduğunu öğrendiğimiz, Ankara'daki Rus Büyükelçisi Aralov Türkiye'de görevine başladıktan sonra, 1922 yılı içinde Komintern Doğu Sekreterliği yetkilisi Safarov tarafından, yerli komünist hareketle ilgilenmesi, hatta ona önderlik etmesi için çeşitli kereler sıkıştırılmıştı.

Aralov'un 1922 yılı boyunca, Komintern görevlisi Golman tarafından yü-

214 "Simon Ivanoviç Aralov, Çarlık ordusunda istihbarat yüzbaşısıyken [Devrimden sonra] Sovyet askerî istihbarat örgütünün ilk başkanı olmuş... [1921 sonunda elçi olarak atandığı Ankara'ya 1922 Mayısında 3,5 milyon altın rubleyle gelmesinin ardından] Türkiye'ye ilişkin haber alma işleriyle görevlendirilen Aralov, özellikle Lausanne barış görüşmeleri sırasında Türkiye'nin tutumunun nasıl olacağı konusunda, Rus Komünist Partisi (Bolşevik) Politik Bürosu'nu önceden bilgilendirmiş; sonra bizim hükûmet, onun Türk komünistlerinin yasadışı faaliyetlerine yardım etmekle suçlayınca geri çağrılmış, ama 1936 yılına kadar Türkiye ahvalini izlemeyi sürdürmüş. Ertesi yıl Rusya'da tutuklanmış ve üç yıl boyunca sorguya çekilmiş; 1941'de yeniden askerî istihbarata çalıştırılmış, 1947'de yine tutuklanmış ve bu kere 10 yıl bir toplama kampında kalmış. Serbest bırakılınca, yeniden askerî istihbarat örgütüne dönerek başkan yardımcılığına getirilmiş. 1957'de işten çıkartılmış ve 1969'da eceliyle ölmüş."

Cambridge Üniversitesi Wolfson Koleji'nden Bülent Gökay'ın "The Turkish Independence War and Bolshevik Russia: Some New Aspects in the Light of Societ Documents" başlıklı makalesinden (*Turkish Studies Association Bulletion* – Maryland, 1995), benim özetleyerek çevirdiğim yazı: "Yeni Açılan Sovyet Arşiv Belgelerinin Işığında – Milli Mücadele Tarihi'ne Katkılar", *Toplumsal Tarih*, sayı 20 (Ağustos 1995), s. 24 vd.

rütülen THİF'yla ilgili çalışmaları doğru bulmadığı, 18 Ocak 1923'te Safarov'a gönderdiği uzun mektuptan açıkça anlaşılıyor. Herhalde elinizdeki kitabın en ilginç, eleştirel ve nesnel metinlerinden biri olan bu rapordan sonra, Şubat ve Mart aylarında onun yine Safarov'a yolladığı daha kısa mesajları aktardıktan sonra, 18 Mart 1923'te Yunus Nadi'yle Rus Elçiliği'nde yapılan bir söyleşiyi ve Aralov'un ayrılmasından sonra, Surits'in gelişine kadar elçilik işlerine bakan, Golman'ın belirttiğine göre Türkçeye hâkim Müsteşar Rozenberg'in Nisan ve Mayıs aylarında Safarov'a gönderdiği mektupla-

---

Bülent Gökay'ın daha sonra tamamladığı doktora tezi, Türkçeye de çevrilerek yayımlanmıştır: Çev. Sermet Yalçın, *Bolşevizm ile Emperyalizm arasında Türkiye* (Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998). Bu kitapta, [THİF Kongresi'nin yapılacağı] 15 Ağustos 1922 günü, Aralov'un Ankara'daki ikametgâhı yakılınca, bunun bir kundakçılık sonucu olduğunu düşünerek Türkiye'ye yardımın kesilmesini salık verdiği anlatılıyor (s. 155). Elçinin anılarından, Fransız albayı Mougin'in Türklere Sovyetler'le ilişkilerini kesmeleri için baskı yaptığı ve kendisinin bu nedenle anti-Sovyet başbakan Rauf Bey'i suçladığı bilgisi aktarılıyor.

Bu kitaptan, Sovyet hükümetinin (Dışişleri Halk Komiserliği/Bakanlığı!) Türkiye'de yapılan komünist kovuşturması hakkında yarım-ağızla protestoda bulunmakla birlikte, Türk-Sovyet dostluğunun devamını, buradaki komünist faaliyetlerin korunmasından daha önemli saydığını gösteren iki paragrafı alıntılıyoruz:

"30 Ağustos'taki Kemalist zaferinden 20 Kasım'da Lozan Konferansı'nın açılışına kadar geçen üç aydan daha kısa zaman diliminde, Anadolu'daki sol ve komünist faaliyetler şiddetle bastırıldı ve adeta tümüyle bitirildi. Bu süreçte Aralov Türk komünistlerine yönelik zulüm konusunda Ankara'daki yetkililerle sürekli bir boğuşma içindeydi. Kemalistler komünistlerin halka açık toplantılarına izin vermiyor, Aralov'un protestolarına da aldırmıyorlardı. Kasım ortalarında 200'den fazla komunist tutuklandı, birkaç işçi örgütü kapatılarak liderleri cezaevine kondu. [*Bulletin of IVth Congress of the Communist International*, XVII, s. 27-31]

"Moskova Türkiye'de yükselen bu anti-komünist dalgayı artan bir endişeyle izliyordu. Batı Anadolu'daki Kemalist zaferin hemen ardından Komintern Doğu Bürosu sekreteri, Türkiye'de değişen politik şartları anlatan bir bildiri yayımladı. Bildiride, Kemalist yönetimin yaygın, anti-komünist bir devrimci avına giriştiği belirtiliyordu. Komintern ayrıca, İstanbul'un Türk kuvvetlerince, eli kulağında olan, ele geçirilmesi konusunda da endişeliydi; çünkü Kemalist polisin oradaki tüm komünist ve sol faaliyetlere de son vereceğini düşünüyorlardı. İstanbul komünistleri, İtilaf işgali altında, mecalsiz Osmanlı hükümetinin etkisizliği ve İtilaf polisinin dil ve yerel koşullara ilgisizliği, belki de yetersizliği sonucunda ilerleme kaydetmişlerdi. Bu gruplaşmalar şimdi Ankara hükümetinin daha deneyimli ve kararlı polis gücüyle yüz yüze geleceklerdi. [Komünist Enternasyonal Enformasyon Bülteni, Doğu Bürosu Sekreteri, 21 Ekim 1922; Moskova, TsPA, Fond: 5, Op.: 3, D.: 629] Türkiye'den ulaşan rahatsız edici haberler karşısında, Komintern başkanı Zinovyev 14 Kasım'da önde gelen Bolşevik liderlere (Lenin, Trotskiy, Radek ve Buharin) Türk komünistlerine yönelik zulmün durdurulması için harekete geçmeye çağıran bir mektup gönderdi. [Zinovyev'den Lenin, Trotskiy, Radek ve Buharin'e, 14 Kasım 1922; Moskova TsPA, Fond: 5, Op.: 3, D.: 141]" (*a.g.e.*, s. 184-185).

"Moskova, anti-komünist kampanyaya karşı sert bir protesto göndermemeyi seçti ve İzmir'de konsolosluk açma teklifinden bir daha söz etmedi. Sovyet yönetimi ek olarak, Türkiye'deki temsilcilerine daha yatıştırıcı bir tutum benimseyerek Ankara hükümetiyle ilişkileri belirli bir düzeyde tutmalarını salık verdi. Ankara'daki misyona yerel komünistlerin faaliyetlerine doğrudan karışmanın uygun olmadığı söylendi. Bu ihtiyatlı yaklaşımını bir adım daha ileri götüren Moskova, Türk komünistlerinin "ölçüsüz maceracılığını" eleştirerek onları Ankara'da gereksiz yere şüphe ve anti-Sovyet duygulara neden olmakla suçladı. [Çiçerin'den Aralov'a (Ankara), 3 Kasım 1922; Moskova, AVP; Fond: Yakındoğu Op.: 7, Por.: 4, Pap.: 8; "Lozan Görüşmeleri Üzerine Genel Gözlem"den, Çiçerin, 20 Şubat 1923; Moskova TsPA; Fond: 5, Op.: 1, D.: 1990] (*a.g.e.*, s. 187).

rı sunacağız. Son olarak da, Safarov'un Aralov'a hitap eden 25 Mayıs 1923 tarihli yazısını.

18 Ocak 1923, Ankara.

SAFAROV yoldaşa

Sayın yoldaş.

Brike yoldaşın 29 Kasım 22 tarihli mektubu ancak şimdi elime geçti. Bizden hiç haber alamadığınızı yazıyorsunuz. Bu pek doğru sayılmaz. Çünkü Kasım ayı içinde Size 7 telgraf, Aralık ve Ocak aylarında da 6 telgraf gönderildi. Bu telgrafları almadıysanız, NKİD'den [Dışişleri Bakanlığı] sormanızı çok rica edeceğim. Daha önce Size G. [Golman] yoldaş malûmat veriyordu. O dönem ben Size rapor göndermedim. Ancak iki kısa mektup yolladım. Sebebi çok basit: Hapislerdeki mahkûmlarla temas kurmanın ve onların salıverilmesi, kendilerine yardım edilmesi için kimi çabalar harcamanın ve haklarında bilgi toplamanın dışında parti işi diye bir şey yoktu, parti çalışması yapılmıyordu.

Türkiye'de var olan bütün komünistler tutuklandı. Çünkü Türkiye'de Teşkilâtlı bir komünist partisi yoktu ve şimdi de yok. Ne köylü, ne işçi, ne de aydın çevrelerinde herhangi bir etkisi var. Bütün bunlar bizim sayın G. [Golman] ve R. [Raevski] yoldaşların hayalinde vardı. Daha önceki raporlarıma bakacak olursanız (27/VI-22 tarihli rapor), göreceksiniz ki, ben bu partiye hiçbir zaman büyük önem vermemiş, önceki MK terkibinin hiç de istenilecek nitelikte olmadığına, onların paraya düşkünlüğüne, partiyi tasfiye etmek gerektiğine işaret etmiş ve asıl olanın az-çok işçi yatağı olan bölgelerde küçük hücreler kurmak olan hazırlık çalışmasını ana görev olarak görmüş, bu hücrelerin görevinin ise işçilere meslekleriyle ilgili ihtiyaç ve taleplerini anlatmak, kendilerini geliştirmek ve işçi bölgeleri ile hücreleri arasında ilişkiler kurmak olduğunu ve en önemlisi, bunları kendi kendine çalışacak duruma getirmek gerektiğini vurgulamışımdır.

Kongreyi düzenlemenin temelinde her şeyden önce Anadolu'da komünistlerin bulunup bulunmadığını görmek, işçilerle bağlantıların olup olmadığını anlamak, onlarla tanışmak ve uygun unsurları seçtikten sonra bir merkez oluşturup yeni MK'ni kurmak için yararlanma düşüncesi yatıyordu. Bu yanıyla bile kongre, eğer politik gösteriye dönüştürülmeseydi, önemli bir rol oynamış olacaktı.

Maalesef, benim şahsen komünistlerle karşılaşma fırsatım yoktu, şimdi de yok. Dolayısıyla onları başka yoldaşlar vasıtasıyla yönetmek ve onların çoğunu kendini kolay kaptırabilen genç, az deneyimli yoldaşlar olarak görmek durumundayım. Dikkatli olmaları, olur olmaz konulara kendilerini kaptırmamaları için uyarıldığında yoldaşlar yeterince aktif olmadığım, ortamı anlayamadığım biçiminde sitemde bulunuyor. Aynı şey kongrenin başına da geldi. Çalışmalarımıza ve kongrenin Teşkilât işlerine kendimizi öyle kaptırdık ki, hem parti içinde, hem de kongrede an-

cak görmek istediğimizi gördük. Politik etkiye sahip, ülkedeki şu ya da bu partiyle çatışmada ve gerektiğinde, şimdiki hükûmete karşı savaşta güçlü bir etmen olabilecek; gerici bir yönelim göstermesi, Sovyet Rusya'ya karşı çıkışta bulunması durumunda bu hükûmete karşı etkin bir ajitasyon yürütebilecek örgütlenmiş bir komünist partisi görmek istiyorduk.

Biz bunu görmek istiyorduk ve kendimizi kaptırıp durumu tam da böyle gördük, böylece hem komünist Teşkilâtı, hem de bizim Türk hükûmetiyle aramızdaki ilişkiler açısından büyük bir hataya yol açtık.

Yoldaşlar, yani şimdi anlaşıldığına göre sayıları 50'yi geçmeyen yoldaşlar tutuklandığında, parti içinde düzgün bağlantı olmadığı görüldü. Tutuklular arasında para yüzünden kavgalar, birbirlerini ihbarlar başladı. Ve şimdi bunların hangisi provokatör, hangisi değil, bu konuda emin olamıyoruz.

Türk hükûmeti ve Kemal, komünist dedikleri ile Elçilik arasındaki bütün bağlantıları çok iyi biliyor. Yoldaşları Rusya'ya göndermе yöntemleri de iyi biliniyor. Hapiste kalan 8 yoldaş komünizmle değil, Ruslardan para almakla suçlanıyor. Bu yoldaşların salıverilmesi için bütün önlemleri aldık ve çoğu salıverildi. Mahkeme bekleniyor. İki avukat tuttuk. Avukatlar tutuklularla temas halinde ve onları savunacak.

Bu postada Türkiye Komünist Partisi üyelerinin bu yılın 6 Ocak günü yaptığı toplantının tutanağını (çevirisini) bulacaksınız. Ankara'da üç işçiden oluşan bir hücre kurulduğunu ve hücrenin görevinin Moskova Bürosu'yla temasta bulunmak, ilerideki çalışmalarını Büro'dan aldığı talimatlara göre yürütmek ve bağlantıları kurmak olduğunu, bu tutanaktan öğreneceksiniz.

İlk sorunuzda güçlü bir gizli aparat oluşturmak ve çalışmalarımızda sendikalardan yararlanmak gerektiğini dikkat merkezimizde tutmamızı yazıyorsunuz. Birincisi, güçlü bir gizli aparat oluşturmak olanaklı değil. Çünkü bu iş için deneyimli Marksistlere ihtiyaç var. Burada böyle kişiler yok. Küçük işlerden başlanılmalı. Yeri gelmişken belirtmem gerekir ki, yukarıda sözünü ettiğim hücre bile bizim etkimiz dışında kurulamadı. Birer çocuk kadar acizler. Hatta çoğu kendini bizim memurumuz gibi görüyor ve bu yüzden onlara para vermemiz ve çalışmalarını yönetmemiz gerektiği kanısında. Bundan başka açıktır ki, güçlü bir gizli aparat yaratmak için zemin gerekli, malzeme gerekli, yani işçi sınıfı bulunmalı. Buradaysa işçi sınıfı yok. Birlikten uzak, Teşkilâtsız, kimliğinden habersiz, küçük burjuva denizinde darmadağın ve sınıf bilinci henüz uyanmaya başlayan küçük işçi grupları var. Yanlış anlaşılmamak için şunu belirtmeliyim ki, sınıf bilinci yanan İmalât-ı Harbiye fabrikası örneğinde olduğu gibi, yalnız kimi durumlarda kendini gösteriyor. Ama bütün bu fabrika ve işletmeler gelişmiş sanayi ülkelerindeki rolü oynamıyor. Onlar burada o gereksinim düzeyinde değiller ve bulunup bulunmamaları Türkiye için büyük önem taşımıyor ve bu yüzden herhangi bir işçi hareketi sebebiyle kapanmaları ne halk için, ne de hükûmet için bir kayıp teşkil ediyor. İmalât-ı Harbiye fabrikası bu bakımdan bir istisnaydı, ama o da, ne yazık ki, yandı. Demiryollarının önemi artacak, ancak bu da İstanbul ile İzmir ve Mersin arasında ticari ilişkilerin canlandığı ölçüde olacak.

Sendikalar yok. Hükûmet sosyalistleri (Numan Usta) tarafından olduğu gibi, komünistler tarafından da sendika kurma denemeleri var. Ama şimdi sendika yok ve bu yüzden onların şu ya da bu ölçüde öneminden bahsetmek gerekmiyor. Kurulsalar bile, Teşkilâtlanmaları için uzun bir zaman gerekecek.

İkinci sorunuzda partinin yozlaşmasından endişe ediyorsunuz. Bu biraz safça. Zira yineliyorum, burada parti diye bir şey yok ve yoktu, dolayısıyla yozlaşacak bir şey de yok. Bizim örgütlediğimiz ve çoğu kendilerini bizim memurumuz sayan, "maaşlarını" ödemediğimiz zaman çok gücenen bazı kişiler yozlaştı. Tutuklu ailelerinin yardımına koşmamızı gerekli buluyorsunuz. Bunu onlar da gerekli görüyor ve bize kocalarının Rusların memuru olduğunu, şimdi ise Ruslar yüzünden kocaları tutuklandığında Rusların para ödemek istemediğini iddia edip açıkça talepte bulunuyor. Elbette ki, hepsi öyle değil. İşçilerin aileleri çok çekti ve yine de bizden yardım istemedi, ama biz bunları öğrenip onlara yardım ettik. Maalesef, daha fazla yardım edemeyiz. NKİD'nin paralarını harcamam kesinlikle yasaklandı, Sizden ise vaatten başka bir şey almadım. Önceki kuryeyle Size hesap raporlarını gönderdim ve o raporlarda Sizin bana olan borcunuzun hayli yüklü olduğunu göreceksiniz. NKİD'ye hesap vermem gerekiyor ve bu yüzden önceki mektubumda belirttiğim miktarda parayı acilen bana göndermenizi rica ediyorum. Benim cevaplarımı almadığınıza hayret ediyorum. Oysa biz durum içler acısı olduğu için parayı göndermenizi devamlı talep ettik. Kanımız şu ki, ailelere yardım için Sizin izninizi beklemiş olsaydık, durumları iç paralayıcı edici olurdu. Bu bakımdan aktiflik göstermeyi gerekli bulduk, oysa Siz beni pasiflikle itham ediyorsunuz.

Yoldaşların salıverilmesi için bütün önlemleri aldığımızdan kuşkunuz olmadığına ilişkin üçüncü sorunuz hakkında şunu söylemeliyim ki, onların salıverilmesi için bizzat gayret göstermeye başlasaydım, bugünkü ortamda onların durumunu çok daha ağırlaştırırdım. Bu sebepten dolayı ben bir süre bekledikten sonra dolaylı yollardan gerekeni yapmaya girişmeyi uygun buldum. Görüldüğü gibi, bu doğruydu, yoldaşların çoğu halihazırda salıverilmiş durumda.

Sizin sözünü ettiğiniz bizim basındaki kampanyayla ben ancak son zamanlarda tanıştım. Maalesef, yazıların bazıları ciddi, tutarlı değil ve bu yüzden kampanya zayıfladı. Ben Salih ile yapılan söyleşiyi, kaçan R.'nin, Sadul yoldaşın izlenimlerini kastediyorum. Bütün bu yazılar hem buradaki durumu bilen bizim yoldaşlar, hem de Türkler için gülümseme ve alay konusu oldu. Bu yazılar gerçeğe uymuyordu ve bu yüzden boşunaydı. Örneğin, Salih yoldaşa kimse kurşun sıkmamıştı, Mujen'i hiçbir şeyle tehdit falan etmiyordu, Salih'in söyleşisinde Komünist Partisi'ne, onun zaferdeki rolüne çok büyük önem atfediliyordu, bunlar çok safça, R. yoldaşın ifadesi ise tamamen saçma. Safarov, Radek, Steklov ve diğer yoldaşların yazılarıysa çok dikkat çekiciydi ve elbette ki, önemliydi. Ama, bana kalırsa, bunlar İzvestiya değil, Pravda gazetesinde yayınlanmalıydı, çünkü gerekli durumlarda Pravda'nın yarı resmî gazete değil, parti gazetesi olduğunu söylememiz işimizi kolaylaştırırdı. Bu yazılar yüzünden Türkiye hükûmetine defalarca açıklama yapmak durumunda kaldık. Bazen yarı resmî gazeteyi bir yana bırakmakta yarar var.

Tutuklamalar gerçekten en başta işçilerin dayanıklılığını, komünist partisine

sadakatlerini ortaya koydu ve buna ek olarak işçilerin dikkatini komünistlerin tutuklanması üzerine çekti. Yalnız komünist işçileri değil, partisiz işçileri de tutuklamakla Türk hükümeti büyük bir hata işledi. Gerçi Türk hükümeti kısa bir süre sonra bunun farkına vardı ve onları salıverdi, ama olan olmuştu. TBMM'nin bir üyesi bize bütün işçilerin salıverildiğini ve hapishanede yatanların komünist değil, Rus Elçiliği'nden para alan şüpheliler çetesi olduğunu söyledi.

Köylü yığınları arasındaki etkinin arttığı iddianıza gelince, bu çok büyük bir abartma ve hak edilmemiş bir övgüdür, çünkü, yineliyorum, komünist partisi yoktu, halen de yoktur. Böyle bir partiyi örgütleme denemesi oldu. Kurucu kongre olarak, iyi kötü yakın amaçları ve programı hazırlayıp belirleyen, bir merkez oluşturan bir kongre oldu. Ne var ki, Türk hükümeti ile bizim aramızda sıkışıp kaldı, Sovyet Rusya (Komintern) ile Türk hükümeti arasındaki mücadelenin hedefi oldu ve durumunu görüp kendini rahatça ve başına buyruk bir şekilde çalışmalarına veremedi, iradesini yitirdi ve kendisini bizden kaynaklanan akıntıya kaptırdı. Bundan başka, kongre partiyi arındırmadı, safları temizlemedi, lüzumsuz unsurları (Nâzım vb.) dışarıya atmadı.

Ara verdiğim köylülük konusuna dönüyorum. Komünist partisinin "MK"sının kongreye kadar köylüler arasında hiçbir pratik çalışması yoktu. İş yapıyormuş gibi gösterip para almak için bol keseden konuşmalar vardı.

Şunu belirtmeli, tekrar ve tekrar vurgulamalıyım ki, burada toprak sorunu Çarlık Rusya'sında oynadığı rolü oynamıyor. Boş toprak çok. Yer yer yetersiz olabilir, feodaller köylüyü zorluyor olabilir, ama bunlar ender olur ve hiçbir rol oynamaz. Köylünün sorunu alım sistemindedir, olağanüstü vergiler ve mükellefiyetlerdir (mali mükellefiyetler, angarya, ocak vergisi vb.). 14 yıllık savaş köylüyü çok zayıf düşürdü. Yüzyıllardır sultan ve hocalar köylüyü karanlık ve savaş içinde tutmuş ve köylünün hiçbir talebi yok, çok az parayla geçinip tam bir cehalet ve tevekkül içinde yaşıyor. Mültezim ve hoca, köylüyü avucunun içinde tutan işte bunlardır.

Toprak sorunu burada araştırılmış değil. İstatistik yok ve bu yüzden genel ifadelerle konuşmak durumundayız.

Asıl sorun vergilerden, manevi ve maddi (jandarma) baskıdan kurtulmak. Toprak yetersizliği yok.

Bizim derdimiz çoğu kez denizi yakmak istememizdir. Pratik sorunları araştırıp öğrenmeyi ise çok küçük işler saymamızdır. Eğer harcanan paraların bir kısmını toprak sorununu araştırma işlerine harcamış olsaydık, çok daha yararlı olurdu. (RSFSC'nin Türkiye politikası konusunda sorumlu işçilerin görüş alış verişi yaptığı ve KEYK'ten Zorin ve başka yoldaşların katıldığı bir toplantıda G. [Golman] yoldaş "yakın bir gelecekte Türkiye'de Gürcistan ve Buhara devrimlerinin bir benzerini yapma gereğiyle karşılaşılabilir" diyor. Bizim çalışmalarımızı bu doğrultuda yürütmemiz, anlaşılan, en akılcı yol sayılıyordu.) TKP'nin yardımıyla Türkiye'nin, bizdeki deyimiyle "golmanlaştırılması" cidden yakın bir perspektif olarak görülüyordu.

Birinci mektubumda (27/VI-22) Size yazdığım gibi, TKP'nin köylülüğü yönetmesi en ideali olurdu. (Yanıltıcı Rusya örneği). Ama, değerli yoldaşım, Türkiye gerçeğine bakınız. Burada işçi sınıfı yok, sanayi yok. Ankara, Eskişehir, Adana'da-

ki o küçük işçi gruplarını, politik partiye sahip örgütlü bir işçi sınıfı sayamayız. Burjuvazi iktidarı almış ve köylülüğü ordu için, kendini savunmak için kullanıyor, bazen müsamaha gösteriyor, bu arada şehirdeki egemenliğini artırıyor.

Evet, perspektif var. İstanbul'un alınması, demiryolları ağının geliştirilmesi, Zonguldak'ta işlerin artırılması, Çester'in demiryolunu tamamlaması ya da Yumurtalık ve Samsun'da başka yeni hat ve limanların kurulması, Türk ve, barış imzalandıktan sonra yabancı sanayi burjuvazisinin gelişmesi, Musul petrolü perspektifleri, bütün bunlar Türkiye için yakın ekonomik merhalelerdir. İşçi sınıfı büyüyecek, etkisi de artacaktır. Gerçi, kendi genç burjuvazisinin ve sömürgeci sermayenin amansız sömürüsüne maruz kalacaktır.

Ama şimdi, şu an gücü yok, bir dayanak noktası yok ve yöneticileri yok, deneyimi de yok, Marksist açıdan biraz olsun gelişmiş Teşkilâtçıları yok. Ve bu onların niçin tamamen bize bağımlı olduklarını açıklıyor. Biz olmadan çalışma yürütemiyorlar, bizim dışımızda bir dayanakları yok.

Madem ki kendi ülkelerinde dayanakları yok ve yalnızca Komintern'e ve Sovyet Elçiliği'ne bel bağlamak zorunda kalıyorlar, durumlarının sallantıda olduğu her bakımdan açıktır. Hükümetin en küçük baskısı karşısında bile TKP dağılıp gidiyor. Çünkü işçiler onu destekleyemiyor, onlar güçsüz ve eğer Sovyet hükümeti şu ya da bu sebepten dolayı Türk hükümetiyle çatışmayı göze alamazsa TKP'nin hali ne olacak?

Baştan biz TKP'nin örgütlenebileceğini ve köye girebileceğini düşünüyorduk. Oysa, Türkiye gerçeklerini henüz iyi bilmediğimiz için çok yanılmışız. Her şey kum üzerine kuruluymuş. Ve Size tahminlerimizi bildirirken Sizi TKP'nin köylülüğü kazanabileceği yanılgısına düşürdük.

Bu bakımdan belki en aktif, en dürüst ve kendilerine komünist diyen aydınlar bir rol oynayabilirdi. Eğer onlar kendilerine komünist demeselerdi, belki de köylüler arasında gerekli ajitasyonu yapacak herhangi bir köylü halk partisi kurabilirlerdi. Zira bu unsurların komünizmle hiçbir ortak yanı yok, ama halkçı ruhlarıyla köylü davasına yararlı olabilirlerdi. Böyle bir köylü partisine yönelik bir eğilim var. Hayli garip görünse de, bu gibi gruplar feodal partinin sol kanadında bulunuyor. Ve ilginç bir olgu daha var ki, o da yalnız bu sol kanadın değil, katmerli feodaller ve din adamlarının da komünistlerin salıverilmesi için çabalamakta olmasıdır. Gerçekte onlar bu sıralar bütün muhalif kişi, grup, parti vb. ile yakınlık arayışı içindeler.

Şimdiki Türk komünist partisinin üyeleri ile sağ grup arasında ortak iş ve sosyal durumları bakımından eski bağlantılar var. Her komünisti, özellikle her aydını tek tek titizlikle araştırmış olmayışımızı ben çok büyük bir hatamız olarak görüyorum. Onların sözüne aynen inanıyorduk. Örneğin, G. yoldaşın kendisine atfen işçi olduğunu söylediği Tekin'in [İsmail Hüsrev Tökin] aslında bir albayın oğlu olduğu ortaya çıktı, Tekin'in kendisi ise Yunanlıya karşı cepheye gitmemek için bir fabrikaya girdi (asker kaçağı oldu), belki de ulusal kurtuluş savaşına karşıydı. Bütün bunları annesi anlattı. Korkarım, işçi diye Rusya'ya giden diğer beş yoldaş da Tekin gibi kişiler çıkmasın.

Nizamettin İstanbullu ünlü bir avukatın oğlu. Annesi de bize geldi ve onun sağlık durumunu soruşturdu. Onlar Nizamettin'in nerede olduğunu bal gibi biliyor. Korkarım, Tekin'in annesi gibi, o da gerekmeyen kişilere anlatmıştır. Bu arada Nizamettin'in annesi karıma gitmiş ve ondan oğlu hakkında mutlaka bir malumat almaya çalışmış. Demek ki, Nizamettin yaptığı geziyi ve karımla birlikte yolculuk ettiğini akrabalarına yazmış. Annesi geldiğinde kocasının ve kendisinin komünizme sempati duyduğunu kanıtlamak için özel çaba harcadı, komünist olduğu için oğluna övgüler yağdırdı ve böylece bizi tahrik etmeye çalıştı.

Salih hakkında da hayli kötü şeyler, sultan sarayıyla (Abdülhamid) eski ilişkileri konuşuluyor. Ancak bunlar ciddi kanıtlar gerektirir. Belki de provokasyondur.

Postada bir mektubunu bulacağınız Bekir işin para yanıyla ilgilendiğini açıkça itiraf ediyor.

Kendisine çok güvenilen MK üyesi Abdülkadir çürük çıktı.

Salih yoldaşın ısrarla tavsiye ettiği Şefik, Mersin'de muhafızlar şubesine girdi.

MK üyesi Ata çok zengin biri. Adana kömür teslimatları ve 70.000 liraya yakın sermayesi vardı. Kilikya'nın Fransız işgalinden önce adı birçok karanlık işe karışmıştı.

Sizin de mutlaka bildiğiniz Nâzım ve diğerlerinden söz bile etmiyorum.

Bütün bu örnekler kendilerine komünist diyen Türk aydınlarına karşı son derece titiz olmamızı gerektiriyor. Gerici grupların şimdiki harekete karşı değişik isyanları aydın komünistleri gericilere bağlıyor ve bu husus bugün Selahattin'i onların salıverilmesi için çabalamaya zorluyor (Ethem isyanı, Konya isyanı, Yeşil Ordu ile bağlantı).

Aydınlar komünist partisinin üyelerine karşı çok olumsuz tavır içindeyken sağcı unsurların bu tür "komünistlere" sempati duyması tamamen anlaşılır bir şeydir.

Anlaşılan, feodaller ile burjuvazi arasındaki savaş sürecinde herhangi bir köylü partisinin ortaya çıkması ve bugün sağ gruplarda yer alan (Müdafaa-i Hukuk, 2. Grup) unsurlarla 1. Gruptan unsurların ve komünist unsurların bu partiye girmesi mümkün. Bugün sanayi olmadığı ve dolayısıyla işçi bulunmadığı için kapışma ticaret burjuvazisi ile feodaller ve hoca takımı arasında olacak. Elbette ki, zafer askeri grubun desteklediği burjuvaziye, yani Kemalistlere ait olacak. Burada şunu belirtmeliyim ki, tepedeki politik zümreler uyumuyor. TBMM ihtirasların galeyana geldiği bir dönemde bulunuyor ve seçimler öncesinde alt tabakaları kazanmaya çalışıyor. Hem muhalefet, hem de iktidar partisi taşrayla yoğun yazışma içinde bulunuyor. Mustafa Kemal Paşa Anadolu'yu dolaşıyor, şarka özgü mitingler düzenliyor, buralarda soruları cevaplıyor, kendisi sorular yöneltiyor ve geniş halk yığınları, yani şehir burjuvazisi ve köylülük arasından taraftarlar kazanıyor. (Bkz. İnformbüro Bülteni.) (Mustafa ile ilgili küçük, ama ilginç bir husus: İzmirli zengin bir tüccarın kızıyla evleniyor ve düğünü iktisat kongresi sırasında yapmak istiyordu.) Onun düzenlediği iktisat kongresinin görevi ticareti canlandırma ve Anadolu'da sanayii yaratma konularını gündeme getirmekti. Bu kongre ayrıca iktidarın halk partisinin kurulmasında rol oynayacak ve burada şimdiki hükûmete şükranların ifade edileceği birkaç beyanname kabul edilecek. Köylülük susuyor. Ve şimdiki hükûmet onun durumunu hafifletip

hafifletmeyeceğine bağlı olarak, şu ya da bu tarafa katılacak. Halifenin kalması konusunda daha önce yaptığı gibi, savaşıyla şu ya da bu değişikliğe yol açıyor olsa bile, muhalefet feodallerin şahsında çökertilecek. Muhalefetin kökleri İstanbul'da, durumdan memnun olmayan memurlar arasında ve Doğu vilayetlerinde. Ve Kürtlerle bağlantı arıyor, sempatilerini kazanmaya çalışıyor. Tek sözle, durumdan memnun olmayanların tamamını kendinden yana çekmek için çaba harcıyor.

Artık Sizlerin de görebileceği gibi, komünist partisi olsaydı bile, Marksizmin bütün kanunlarına rağmen, yine de politik bir etkiye sahip olamazdı.

Varolan, tarafımızca yapay olarak yaratılmış bir partiydi. Bu hatayı biz değişik şekillerde birkaç kez yineledik. Upmal yoldaş zamanında Kemal'in bir provokasyon olarak kurduğu Türkiye Komünist Fırkası ve daha geniş çapta bizim katılımımızla kurulmuş olanlar, yapay örgütlerdi ve bunlar tabandan gelmiyordu, Türklerden ve işçilerden beslenmiyordu.

Bundan sonraki çalışmalarımız için her şeyden önce, yapışkan şüpheli aydın komünistlerden arınmak gerektiğine inanıyoruz. MK üyesi Bekir'in ekteki mektubu konuya yeterli açıklık kazandırıyor. Ayrıca, Sizi uyarmak isterim ki, Moskova'da bulunan yoldaşlar konusunda çok dikkatli olmak gerekir. Zira, onlar hakkında her taraftan tatsız malumatlarla karşılaşıyoruz. Bunları şimdi Size aktarmıyorum, çünkü kontrol edilmeleri gerekiyor.

Bundan başka, hücreler kurmak için Teşkilât çalışmalarına başlamak gerekiyor. Bu hücrelerin ana görevi işçilerin ihtiyaçlarını öğrenmek, işçilere durumlarını anlatmak, Türkiye koşullarında mümkün olduğu ölçüde onların çıkarlarını savunmak ve Marksist eğitim yapmak olmalıdır. Dış Büro bu amaçla net ve anlaşılır Marksist broşür ve kitapçıklar çıkarmak için literatür tercüme bürosu oluşturmalıdır. Bu literatür olanaklar çerçevesinde İstanbul ve İzmir'de çıkarılmalıdır. Türkiye sanayi bakımından gelişecektir ve bu, elbette ki, yabancı sermayenin yardımıyla olacaktır. Bunu göz önünde tutmak ve ilgili işçi kadroları hazırlamak gereklidir.

Çalışmaların merkezini İstanbul'a taşımak gerektiği konusunda Sizinle tamamen hemfikirim. Çünkü gizlilik bakımından orası daha uygundur, orada işçi vardır ve nihayet, orada gazete ve literatür çıkarılabilir. Ama, tekrar ediyorum, Türkiye komünist partisinde hazırlık çalışması yapılmalı ve bugünden itibaren aktif politik müdahalelerden vazgeçilmelidir. Türkiye'nin İtilaf devletleriyle kapışmasının ilk aşaması sona erdi. Türkiye belirli bir bağımsızlık elde etti ve her çareye başvurup ekonomik yaşamını düzene sokmaya çalışacak. Sonra, köylüler arasında çalışacak işçi kadroları seçmek ve bu iş için oluşmaya başlayan köylü gruplarıyla bağlantı kurmak gerekiyor.

Türkiye'de komünist çalışmalar için yakın perspektifler kısaca işte bunlar.

TKP ile ilişkide bulunan H. yoldaşın ekteki raporunu burada kendime bir dayanak yapabilirim. Bu yoldaş raporda Size 1 Kasım - 15 Ocak dönemindeki olaylar hakkında malumat veriliyor. H. yoldaş ayrıca kendi görüşlerini de dile getiriyor. Çoktandır Türkiye'de çalışan bu yoldaşımızın olayları doğrudan gözlemleyen biri olarak yaptığı açıklamalar benim görüşlerimi doğruluyor.

Dördüncü maddede Siz benim şimdiye kadar gerekli aktifliği göstermemiş olmamdan yakınıyorsunuz. Bana bu biraz anlaşılmaz geliyor: Hangi konuda ve nasıl bir aktiflik göstermeliydim. Yoldaşların salıverilmelerini sağlamak açısından dikkatli olmamız gerektiğini zaten yukarıda yazdım. Eğer Siz beni yeni partiyi kurmakta yeterince aktif davranmamakla suçluyorsanız, haklısınız. Bu bakımdan ben pek aktif değildim ve bu alandaki aktifliği Komintern ve Sovyet Rusya karşısında, gelecek TKP karşısında büyük bir suç sayabilirim.

TKP kongresi dolayısıyla Başbakan Rauf Bey ile Zorin yoldaş arasında geçen ve bir patlamayla ve karşılıklı savaş ilanı tehditleriyle son bulan konuşmayı anımsıyorum. Savaş ilan edildi ve henüz Teşkilâtlanmaya başlayan TKP tarumar oldu ve Komintern Türkiye'de kendini delik teknede buldu (insanı hayrete düşürecek kadar Komintern'in Türkiye'deki çalışmalarını andıran Balıkçı ve Balık masalını hatırlayınız). Çünkü Türkiye'yi Sovyetleştirme (golmanlaştırma) noktasına, varolmayan TKP'nin yardımıyla gelinmişti.

Bu savaşın öbür ucu tam da en uygunsuz anda, Türkiye'nin zaferler anında, Lozan konferansı sırasında bizim, yani Sovyet Rusya'nın diplomasisine darbe vurdu ve diplomasimizin çalışmalarında gereksiz zorluklar yarattı. Ve dikkatler dağıldı. Komünistler hapisteydi, ortalıkta parti yoktu. Ya sonra? Onları kimse savunmadı. İşçilerle bağlantı olmadığı anlaşıldı. Komintern esaslı bir yardımda bulunacak durumda değildi (Lozan öncesindeki olaylar ve Lozan karşısında eli kolu bağlıydı).

Sizin de anlayacağımız gibi, yoldaşların ve partinin ruh hali iğrenç olmalı. İyi olan yalnız şu ki, gerçek bir parti yoktu ve her şey Türk hükûmetinin telâş ve korkuya düşmesinden öte geçmeyip son buldu.

Ve bütün bunlardan sonra Siz beni yeterince aktif olmamakla suçluyorsunuz. Bizim aktifliğimiz Size gönderdiğimiz tutanaklarda ifadesini buldu. Biz bağlantılar kurmak için zemin yokluyoruz ve safları temizliyoruz.

Daha yeni işlenmiş hatayı hemen tekrarlamak, deneyimi hesaba katmamak ve olguları dikkate almamak demektir.

Belirtmeliyim ki, bu alandaki iki yardımcı, G. yoldaş ve başkaları beni defalarca kınadı, ama kendilerini kaptırmamaları, dikkatli olmaları, TKP'ye daha az para vermeleri için onları uyarırken ben haklıydım ve benim uyarılarımın haklılığı kanıtlandı.

Komintern'in TKP için yeni bir taktik belirlemesi gerektiğini söyleyen Zorin yoldaşın sözlerine tamamıyla katılıyoruz ve burada çalışan Rus yoldaşlar için de sıkı direktifler gerektiğini ekliyoruz. Türkiye'de TKP'nin olabileceğini, işçiler arasında sömürüye ve adaletsizliğe karşı birleşme eğilimi, hevesi olduğunu ve, bu uyanıştan emperyalist politika gütmek için değil, Marksist çalışmalarda bulunmak için yararlanmak gerektiğini TKP'nin birinci kongresinin ortaya koyduğu tamamen doğrudur.

Bu mektupla ben Size Türkiye'deki komünizm çalışmalarında bir yığın hata yaptığımızı, bir ham hayal yarattığımızı, bu ham hayalin bir gerçek olduğuna kendimizi inandırdığımızı ve sabun köpüğü patlayınca şaşkına döndüğümüzü ortaya koymak istedim.

Çalışmalar durdurulmamalı, tersine, artırılmalı. Çünkü bugün Türkiye'de etkimizi artırmak her zamankinden daha gereklidir. Bizim için elverişli zamanı, Türkiye'de hâkim ve büyük etki sahibi olduğumuz zamanı kaçırdık.

Komintern çalışmalarını ben yalnız TKP'ne talimat vermesinde değil, Komintern tezleri uyarınca milli hareketi desteklemesinde ve aydınlarla bağlantılarında görüyorum.

Biz yalnız Size değil, NKİD'ye de Türkiye'ye yalnız silah ve para değil, eğitim uzmanları ve teknik uzmanlar da vermemiz ve bunları bütün Türkiye'ye yaymamız gerektiğini defalarca yazdık. Rusya'ya, bizim okullara 100'e yakın öğrencinin kolayca gönderilebileceği dönemler vardı. Kültürel ve ekonomik değiş tokuş olmalıydı.

Yine defalarca yazdığımız gibi, ablukadan önce Vneştorg[215] çalışmalarını geliştirmeliydi. Zafere kadar Rusya'da Türkiye'ye parmak arasından bakılıyor, bizim önerilerimiz göz ardı ediliyordu.

Yaptığımız bütün öneriler kabul görseydi, toplu olarak bizim aydınlarla, kısmen köylülerle, burjuvaziyle ve işçilerle bağlantılarımızı önemli ölçüde artırmış ve etki alanımızı geniş kesimlere açmış olacaktı. Ve bu iş Komintern'e daha çok malzeme ve bağlantı kazandıracaktı.

Dolaysız somut çalışmalar konusuna gelince, yukarıda da görüşümüzü yazdık. Şimdi biz bir hücre oluşturduk. Hücre çalışmaya ve bağlantılar kurmaya başladı. Bunu, ekteki iki tutanaktan ve kimi mektuplardan göreceksiniz. Ancak, sakın hücre çalışmalarını hızlandırmaya zorlanmasın, yeni bir blöf içine sürüklenmesin. Ben TKP'nin geleceğine karamsar bakmıyorum. Ben sadece her şeyi Size açıkça anlatmayı ve Sizden somut çalışmalar için ciddi ve akıllı bir yoldaşı göndererek bana çalışmalarımda yardımcı olmanızı rica etmeyi zorunlu gördüm.

Bir husus daha. Biz burada işittik ki, Nizamettin yoldaş Troçki yoldaşı Türkiye Komsomolu adına selamlamış. Yeni bir ham hayal. Komsomol falan yoktu ve yok. Bütün Komsomol 25 yaşındaki Nizamettin'in kendisinden ibaret. Ben Komsomol'un yararlı olacağını inkâr etmiyorum, ama yok. Neden bütün dünya işçilerini aldatalım ve sonra ümitsizliğe düşelim. Böyle bir şey Türklerde tatsız bir his bırakacak. Onları aldatamazsınız ki.

İşler ilerleyecek. Ümitsizliğe yer yok. Yeter ki, yaptığımız ve pahalıya mal olan aptallıkları tekrarlamayalım.

Sonunda yineliyorum. Parti saflarını ve en başta Sizin çevrenizdeki yoldaşları kontrol ediniz, sınayınız. Biz de burada bunu yapacağız.

Ekteki belgelere dikkatinizi çekerim. Onları okuyun. Onlar gerçek durumu anlatıyor.

Her postayla Size malumat göndereceğiz.

Komünist selamlarımı sunarım.

Ankara, 19/I-23. İmza (Aralov)[216]

215 Sovyet Rusya'nın Ticari Temsilciliği –ç.n.

216 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 352-364 (Rusça).

Bu mektubun birçok eki vardır. Bunlardan ikisi, tam adı verilmemiş (H) [Hüsnü olabilir], bir Elçilik görevlisi tarafından hazırlanan TKP'nin 1 Kasım 1922 – 15 Ocak 1923 arasındaki durumu ile ilgili raporla, (herhalde Golman'dan sonra görev almış olan) bir başka Komintern görevlisinin yaptığı durum değerlendirmesidir.

"H." YOLDAŞIN
T. K. P.'NİN 1 KASIM 1922-15 OCAK 1923 TARİHLERİ ARASINDAKİ DURUMU HAKKINDA
R A P O R U

1922 yılının Kasım ayı ortalarına doğru Ankara'da üyeleri işçi olan küçük bir komünist teşkilâtı vardı. Teşkilât üçlü sistemine göre kurulmuştu. Tutuklu yoldaşlarla ve İmalât-ı Harbiye işçileriyle bağlantısı vardı. Dayanıksızlığı dikkate alınan birçok tutuklu bu teşkilâtın varlığından haberdar edilmediği için teşkilâtın tutuklu yoldaşlarla bağlantısı şöyle böyleydi. Buna karşılık, bütün üyeleri bu fabrika işçileri olduğu için teşkilâtın fabrikadaki işçilerle bağlantıları sarsılmaz, kopmaz ilişkileri.

Üye sayısı az olmakla birlikte bu hücrenin birkaç teşkilâtla ilişkisi vardı. Fabrikanın işçi sandığı yönetiminde, spor kulübünde ve gençlik cemiyetinde birer üyesi bulunuyordu. Metal işçileri sendikasının tüzüğünü de o hazırladı; ciddi bir kampanya sonucunda bu sendikanın geçici yönetiminin seçilmesini örgütledi ve üç komünist bu yönetime girdi. Beş kişilik geçici büro onaylandı.

Ancak, bir şanssız olay, teşkilâtın sonu oldu. Çıkan bir yangın fabrikayı küle çevirdi ve kalifiye olmayan işçilerin sokağa atılmasına yol açtı, kalifiye işçilerle ustaların Eskişehir, Adapazarı ve İzmir'deki fabrika ve işletmelere gönderilmesine neden oldu.

Henüz oluşan küçük komünist teşkilâtının üyeleri yangından sonra bu şehirlere dağılmak zorunda kaldı.

Yangın sonrasında, yoldaşlar dağılmadan önce birkaç toplantı yapıldı ve bu toplantılarda bağlantıların sağlanması, gidilen yerlerde hücreler kurulması, partisiz işçi ve gençlik Teşkilâtlarıyla ilişkiler gibi konular görüşüldü.

Üyeler dağılmadan önce merkezde bağlantıları canlı tutmak için Halil İbrahim seçilerek Ankara'da bırakıldı, ama onun bu işi yapabilecek biri olmadığı anlaşıldı. Ankara yakınlarındaki bir tarım okulunda makinistlik yapmaktaydı ve anlaşılan, sık sık şehre gelme imkânı yoktu. Böylece, taşrayla bağlantılar tamamen kopmuş, bir tutuklunun diğerlerinden, bir grubun bir diğerinden şikâyetlerini almaktan vb. öte bir işe yaramadığı için tutuklu yoldaşlarla bağlantıları başka ilkelere oturtmak zorunda kalınmış oldu (bu şikâyetler zamanında yerine iletildi). Bu bağlantı sayesinde biz hapisteki yoldaşların ve dışarıdaki ailelerinin korkunç sefalet içinde bulunduğunu öğrendik. Birçok işçi yoldaş ve aileleri sözün tam anlamıyla açlık çekiyor, günlerce ağza atacak bir şey bulamıyor. Bu arada, dava hâlâ başlamadı. Ve

biz bunu düşünmedik bile. (Şu belâlı günlerde demiryolu işçisi Mehmet Ali'nin ailesi bize başvurdu ve biz aileye 20 Türk lirası verdik (makbuz var).)

Tahkikatı hızlandırmak ve davaya bir an önce başlanmasını sağlamak için yoldaşlar bizden avukat tutmamızı istedi. Öyle de yaptık. İki avukat 200 kâğıt TL karşılığı bu işi üzerine aldı (makbuz var). Bu iki avukat ile birkaç mebus (Erzurum mebusu Salih Efendi, Maraş mebusu Hasip Bey dava tarihinin öne alınmasını talep ettiğinde mahkeme cevap olarak bu dava dosyasında tercüme edilmesi gereken Rusça birçok kitap ve kâğıt bulunduğunu, ancak bunu yapacak birisinin olmadığını bildirmiş. Bu engeli aşmak için tercüman tutmamız, daha doğrusu söz konusu kitap ve kâğıtların zararsız olduğunu tasdik eden bir vesikaya imza atacak, üstelik imzası mahkemece itibarlı sayılacak nüfuz sahibi birini bulmamız gerekiyordu. Bu bir mebus olabilirdi. Bu amaçla Oltu mebusu Yasin Bey'e başvurduk ve o iki yüz liraya bu işlemi halletti (makbuz var).)

Bu faaliyetler sonucunda başsavcı değişik miktarlarda kefalet karşılığı 12 yoldaşın salıverilmesini mümkün gördü. Ata, Hilmi, Behram Lütfi, Nuri, Süleyman, Mehmet Ali, Sezai, Bekir, Necati ve üç işçi hapisten çıktı. Yoldaşların salıverilmeleri için gerekli kefaleti ödememiz gerekti. Çünkü hiçbirinin bu miktarda parası yoktu. Bu iş bize dört yüz on beş (415) kâğıt TL'na patladı (makbuz var). Salıverildikten sonra yoldaşlar birkaç toplantı yaptı ve merkezde bir hücre kurma ve birkaç yoldaşı taşraya gönderme konularını görüştü. Taşra ve Komintern temsilciliği ile bağlantıları temin edip canlı tutacak Nuri, Süleyman ve Mehmet Ali'den oluşan üç kişilik bir hücre kuruldu. Bu yoldaşlar illegal koşullarda kalıp çalışmaya devam etmek durumundaydı. Ön hazırlık çalışmaları konusunda Salih yoldaşın Moskova'dan gönderdiği talimat yönetim kılavuzu olarak kabul edildi. Kimi yoldaşlar eğitim bakanlığından atamalarını ve hücrenin talimatlarını alıp, örneğin Behram Lütfi[217] *Çorlu'ya, Ata*[218] *ile Hilmi ise Mersin'e olmak üzere, görev yerlerine gitti.*

Şimdi Ankara'da küçük bir hücre var. Teşkilât çalışmalarını yürütmek, taşradaki teşkilâtlarla, gençlik ve spor teşkilâtlarıyla, tutuklu yoldaşlarla ve Komintern temsilcisiyle bağlantıyı düzene koymak onun görevi. Bu hücrenin iki üyesi yanan fabrikanın yerine kurulan küçük bir fabrikadaki işçi sandığının yönetiminde yer alıyor. Hücre son toplantısında sandığın tüzüğünde kimi değişiklikler yapmayı en yakın görev olarak belirledi.

* * *

Burada yoldaşların tutukluyken ve serbest bırakıldıktan sonraki tavırları hakkında birkaç söz söylemek gerekiyor. Elimize geçen malûmattan, daha doğrusu şikâyetlerden anlaşılıyor ki, kimi yoldaşlar hapishanede parti disiplinine, gerekli dayanışma koşuluna ve teşkilât için büyük önemi olan birlik ilkesine uymayarak rezilce davranmış. Bu görüş ayrılıklarına ve kavgalara karşın ana görüşme konu-

217 Behram Lütfi'nin Çorum'daki öğretmenlik yıllarıyla ilgili olarak bkz. "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası üyesi Behram Lütfi'nin Çorum Yılları", M. Bülent Varlık, *Kebikeç*, 35/2013, s. 215-236.

218 Ata Çelebi'nin 1940'lı yıllardaki gazetecilik faaliyetleri için bkz. "Ata Çelebi ve *Akın* Gazetesi (1944-1946) Üzerine Notlar", Bülent Varlık, *Kebikeç*, 34/2012, s. 241-253.

su mali sorun olmuştur. Kimileri yoldaşlarını parti paralarını kötüye kullanmakla, bazıları da ihanetle, satılmışlıkla, hükûmete bağlı olmakla vb. suçlamıştır. Bu bakımdan Abdülkadir partiden ayrıldığına dair parti sekreteri Nâzım'dan resmî kâğıt isteyerek daha da ileriye gitmiş ve uzun ısrarlar sonucunda kağıdı almıştır. Bir avuç yoldaş, yani 20 kişi birbiri hakkında dedikoduyla, iftira atmakla uğraşan iki, üç gruba ayrılmıştır. Bunda hapishanede hüküm süren havanın da önemli etkisi olmuş olsa gerek.

Ama, bunda baş rolü bu teşkilâtın yapaylığı ve üyeleri arasında hüküm süren aydınlık ruhu oynamıştır ki, hır-gürün hep tutuklular arasındaki aydın yoldaşlardan çıkıyor olması bunu gösteriyor. İşçi tutuklular çoğu durumda bu çekişmenin dışında kalmış, aydınlara bu işin çözümünü hapishaneden salıverilme sonrasına bırakmalarını tavsiye etmiştir.

Ata, Hilmi ve Bekir (üçü de Mersin teşkilâtından) salıverildikten sonra da hapisteki bu tür dedikodularla uğraşmaya devam etmiş ve sonuçta Bekir partiden ayrılmıştır. Partiden ayrılma dilekçesinde (Komintern Yürütme Komitesi'ne zamanında iletilmiştir) gerekçelerini "parti için çalışırken maaşımdan oldum, kendi paralarımı harcadım", "teşkilâtı kendi paramla ayakta tutmaya mecbur muyum" gibi sözlerle dile getirmiştir.

Kimi yoldaşlar ise memnuniyetsizliklerini bazı parti aktiflerinin yakın geçmişte nazik davranmadığını, nezaketsizliğiyle bu yıkıma yol açtığını ve böylece biçimsel olarak partiden ihraç edilen Menşevik eğilimli muhalefetin saflarına katıldığını ileri sürerek dile getirmiştir.

Bu arada belirtmeliyim ki, gizlilik bakımından bütün yoldaşlar birer çocuktur ve bu iş için yetenekli değildir. Onlar burada gerekli olan en basit gizlilik kurallarına bile uymaktan acizdir.[219]

* * *

Komintern ile bağlantılı "..." yoldaşın
TKP'NİN GÖREVLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞÜ

Benim görüşüm şu ki, komünist partisi bu aşamada sözün geniş anlamıyla hükûmetin politikasını etkilemek için çabalamamalıdır, böyle bir çaba yeteneğinden yoksundur ve aslında çabalayacak durumda değildir. Komünist partisi bütün dikkatini işçiler, gençler arasında teşkilâtlanma çalışmalarına yönlendirmeli, işçi ortamlarında propaganda üzerinde yoğunlaştırmalıdır. Saflarını arındırmalı, "nicelik değil, nitelik" sloganından hareketle saflarına işçiler arasından üyeler kazanmalıdır. Gelecekte teşkilâttan verimli bir faaliyet bekleniyorsa, etkimizin genişlemesi bakımından onu bizim diplomatik yapımızdan ayırmalıyız. Çünkü zayıflığı nedeniyle kendisinden beklenenleri yerine getirememekte ve bu olumsuz bir sonuç yaratmaktadır. Bundan diplomasimiz zarar görmekte, parti de devamlı darbe almaktadır. Diplomasi bakımından partinin çalışmasına bel bağlamak gerekli değil-

219 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 366-369 (Rusça).

dir. Bu, büyük paralar harcamaktan başka bir işe yaramamaktadır. Bu paralar fiilen çalışma olanağına sahip başka bir güç için kullanılmış olsaydı, daha büyük işler halledilmiş olurdu.

Bu güç bugün devrimci hareketin yeni bir kolu olan halkçı akım olarak görülebilir. Bu akım bugün doğmamış, bugüne kadar belirli bir şekil almadan, teşkilâtsız gelişmiş ve şu ana kadar bilinçli bir kimliğe bürünememiştir. Bu akım komünist akımın sağında ve güçlü, egemen burjuva akımının solunda yer almaktadır. Birçok olgu ve koşulun etkisiyle bu halkçı hareket bugün sağcı, feodal muhalefetle aynı saflarda bulunmaktadır. Feodallerden kurtulma çabaları görülmekle birlikte, halkçı unsurların netleşme süreci henüz bitmemiştir.

Birbirine taban tabana zıt unsurları içinde barındıran bu muhalefet büyük, orta ticaret burjuvazisini, oluşmakta olan sanayi burjuvazisini temsil eden, hem sağla, hem solla savaşan hükûmetin darbeleri altında bölünmek zorunda kalacaktır. Bunun belirtileri şimdiden görünmektedir.

Konumunu güçlendirmek amacıyla hükûmet "Halk Partisini" oluşturmaktadır ve bu partinin varolan Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilâtından hiçbir farkı olmayacaktır. Bu partinin bugünkü egemen sınıfın çıkarlarını savunan bir programı olacak. Ancak, programın her maddesinin daha ilerici ve iyi tasarlanmış olacağını düşünürsek, bu partinin çok büyük sayıda üyesi olacaktır. İlk zamanlar muhalefet içinde yer alan halkçı unsurların bile bu partiye girmesi mümkündür. Bu partinin muhalefete karşı savaş aracı şu sözler olacaktır: Gericilik, muhafazakârlık sağa; anarşizm ve komünizm sola. İnançlarının doğruluğuna samimiyetle inanan ve gericiler ile muhafazakârlardan daha geniş perspektife sahip olan halkçıların ne gericilerle muhafazakârların yanında, ne de iktidarın burjuva partisinin içinde yeri olacaktır. Onlar komünist partisi ile hükûmet partisi arasında ayrı bir tür partide teşkilâtlanmak zorunda kalacaklardır. Programlarında "iktidar Sovyetlere" ve "Sovyet cumhuriyetleriyle dostluk" sloganları başta gelecek ve onlar uzun zaman hayli güçlü, hükûmetin "Halk Partisinden" sonra ikinci parti olacaktır. Hükûmetin politikası üzerinde etki sahibi olacaktır. Bu partiyi himaye ederek, onun komünist partisini desteklemesini sağlamak mümkün olabilecektir.

Kanımca, Sovyet diplomasisinin izleyeceği rota işte bu olmalıdır. Bu, Türkiye'de halkçılara dayanarak Sovyet cumhuriyetleriyle dostluk akımını geliştirme yolunda önemli başarılar sağlama ve komünist partisinin güçlenmesine yardımcı olma taktiğidir. Zayıf, yapay olarak yaratılmış komünist partisine dayanmak ise yerinde saymak olacak, bu partinin yıkımının ve bilinçli olarak zayıflatılmasının sonsuza dek tekrarlanması anlamına gelecektir.

Türkiye'de bu iki doğrultudaki çalışmalarımız yeni raylar üzerine oturtulmalı ve anlaşma ilkelerine dayanmalıdır.

Ankara, 13 Ocak 1923.[220]

* * *

220 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 370-371 (Rusça).

Aralov, THİF yönetici ve üyelerinin yargılanması hakkında 3 Şubat'ta Karahan'a bir telgraf, 5 Şubat'ta da Safarov'a bir rapor yollamıştır.

ZİNOVYEV yoldaşa. *Çok gizli.*

KEYK Doğu Şubesi Size bilgi olarak aşağıdaki telgrafı iletiyor. Okuduktan sonra imha edilmesi rica olunur.

"Telgraf

Ankara'dan
Moskova'ya, Karahan'a

Tahkikat Heyetinin komünistler davasıyla ilgili yargılama kararı elimize geçmiş bulunuyor. 44 kişi dava ediliyor. İddianın dayandığı belgeler arasında Nâzım'ın KEYK'e mektubunun, Sadul'un mülakatının, Golman'ın mektubunun vb. bulunduğu belirtiliyor. İlgili maddelerden cezaların artırılması tehlikesi var. Kuryeyle ..... (boş bırakılmış) ..... sını gönderiyorum.

3 Şubat 1923. Aralov."

KEYK Doğu Şubesi Başkanı (İmza).
Çıktı No. 3
12/II-23.[221]

* * *

SAFAROV yoldaşa,

Değerli yoldaş,

Ekteki belgeler arasında sorgu hâkiminin komünistleri yargılama kararını bulacaksınız. Sadul yoldaşın verdiği mülakatın ve Golman yoldaşın önemli belgelerinin sorgu hâkimi için kısmen de olsa malzeme oluşturduğunu göreceksiniz. Bütün bunlar bizim gevşekliğimizi gösteriyor. Bu gevşekliğe bir de Arslanov yoldaşın çıkardığı ve varlığının hiçbir anlamı olmayan o gereksiz broşürü ekleyiniz.[222] *Hapisteki yoldaşlara karşı iddialarını tutarlı kılmak için elinde olmayan birçok malzemeyi sorgu hâkimi bu işe yaramaz laf salatası broşürde bulacaktır. Bu broşürde bizim diplomatik ilişkilerimize, örneğin, Mersin sorununa da değiniliyor ki, bunu şiddetle protesto ediyorum. Broşürün içeriği yazarının bütün cehaletini, hiç kontrol edilmemiş veriler kullandığını ortaya koyuyor. Refetçiler bizim için tamamen anlamsız bir söz. Onun hiçbir zaman partisi olmadı. Broşürde sözü edilen Fransız-Türk Bankası deneyimsiz bir muhbirin sözlerinden aktarılmış, ama adam Fransa-Suriye Bankası'nı Fransız-Türk Bankası şeklinde anlamış.*

221 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 421 (Rusça).

222 Sözü edilen broşür TÜSTAV Yayınları'ndan Fatma Arıkan çevirisiyle yayımlanmış *Modern Türkiye*, Arslan, Nisan 2002, İstanbul kitabıdır. Kitabın aslı Krasnaya Nov (Kızıl Yenilik) Yayınevi, Glavpolitprosvet Moskova 1923 künyesini taşımaktadır.

Mektupları okuyunca göreceksiniz ki, üzerime dört bir yandan mektup yağıyor, para, para ve yine para isteniyor, hem de bazen son derece tuhaf ve tehditkâr ifadelerle.

Bağlantıları yavaş yavaş düzene koyuyoruz. Önerilerinizi, Dış Büro'nun işlerini ve İstanbul'da neler yapıldığını bildiriniz.

Komünist selamlarımla
Aralov (İmza)

Ankara, 5 Şubat 1923.[223]

Aralov, Safarov'a 26 Şubat'ta İzmir İktisat Kongresi'yle ilgili izlenimlerini yazmış, 8 Mart'ta da Mersin'deki etkinlikler hakkında edindiği eleştirel bilgileri. Aralov'un son mektubu 26 Mart'ta Brike'ye gönderilmiş. Burada dikkati çeken husus, Sovyet yayınlarında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı küçültücü ifadelerin önlenmesini istemesi. Ona göre, ancak Rauf Bey hükûmeti eleştirilebilir.

26/II-23

S a ſ a r o v yoldaşa.

Sayın yoldaş.

İzmir'den henüz döndüm, kısa yazıyorum.

İzmir İktisat Kongresi her şeyden önce köylülüğün durumu hakkında zengin malzeme verecek. Delegelerin toplam sayısı bin kişi ve çalışmalarda dört gruba ayrıldılar.

1/ İşçi grubu - 60 kişi,

2/ Sanayici ve zanaatçılar grubu,

3/ Köylüler grubu - 600-700 kişi,

4/ Tüccar, bankacı vb. grubu - 200 kişi civarında.

İşçi grubunda durum şöyle: Başkanlığa Aka Gündüz seçildi. Sekreterliğe ise şüpheli bir tüccar getirildi ki, benden Rus gaz yağı alanında ticari mümessillik rica etti. İzmir'deki son günlerimde öğrendim ki, İstanbul demiryolu işçileri kıpırdanmaya başlamış ve gerçekten kendi taleplerini ileri sürmüşler. Ankara'dan Kongre'ye Nuri yoldaş [Elektrikçi Nuri] gitmiş, ona direktif verilmiş ve hücre onun TKP adına duyuracağı talep tezlerini hazırlamış. Ona ayrıca İzmir'de ve oraya kadarki yol boyunca geçtiği şehirlerde bağlantılar kurması için sıkı direktif vermişler. Anlaşılan, o becerikli bir işçi. Ben İzmir'deyken İstanbullu yoldaşlar henüz gelmemişti. Kongre işçilere de yarar sağlayabilir ve sanırım, işçiler bunun farkına varacaktır. Köylülük haklarını kararlılıkla dile getiriyor, öncelikler talep ediyor, her çeşit istimlâk ve vergilerin (aşar) kaldırılmasını istiyor. Kongre alt tabakaları harekete geçirecek ve Türkiye kurtuluş hareketinde mutlaka ilginç bir aşama olacak.

223 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 419 (Rusça).

Seçimler yanlış ve rastgele yapıldı ve oraya yalnız hali vakti yerinde olanlar gidebildi, ama yine de bütün Anadolu'dan temsilciler bir araya geldi, köylülüğün de temsilcileri oradaydı ve köylüler gür seslerini yükseltmesini bildi. Bütün bunlar ülkeye yayılacak ve bir hareketlenme getirecek, Teşkilâtlanma ve talepleri duyurma bakımından malzeme ve olanaklar yaratacak. Bu kongreyi düzenleyenler daha şimdiden onun böyle canlı ve hareketli geçmesinden şaşırmış durumda.

Sovyetler Birliği konusunda kongre oldukça coşkuluydu, işçi ve köylü sıralarından "Yaşasın Sovyetler Birliği" sesleri yükseldi.

Bu raporun ekinde sizlere TKP MK'nin 12 Şubat tarihli toplantısının tutanağı ile beyanname tezleri taslağını ve kongrede dağıtılan tanıtım bildirileriyle kongreyle ilgili değişik hatıra eşyaları gönderiyorum. Ve Pietta yoldaşın Brike yoldaşa raporunu.

Komünist selamlarımla
Aralov (İmza)[224]

* * *

Çıktı No. 173 (2)
8/III-23

Safarov yoldaşa.

Önceki raporuma açıklayıcı ilavedir.

Son zamanlarda hakkında o kadar çok yazılan Nizamettin yoldaş aracılığıyla Troçki yoldaşı ve birilerini daha selamlayan Mersin'deki Gençler Birliği (Komsomol) şu günlerde Mersin tüccarları onuruna bir ziyafet verdi.

Bunların Komsomollukla alakaları pek yok gibi. Bunlar Türk burjuvazisinin yolunu açacak ve en iyi durumda Türk (Doğu) yaşamının liberal önlemlerini uygulayacak, en kötü durumda faşist Teşkilâta dönüşecek milliyetçi Türk ocaklarıdır.

Türkiye'den gelen yoldaşların TKP'nin olağanüstü ölçüde büyüdüğüne, örgütlendiğine ve güçlendiğine ilişkin abartılarıyla yanıltılan Rappoport[225] *yoldaş* L'Humanité *gazetesinde buna ilişkin not ve yazılar yazdı ve bu arada, özellikle Adana ve Mersin'de Teşkilâtların çok güçlü olduğunu, Türkiye'de tek örgütlü Teşkilâtın komünist partisi olduğunu belirtti.*

L'Humanité *gazetesinin Rappoport yoldaşın notlarının yer aldığı sayısı, sanırım Mujen'in ve arkadaşlarının aktif katkılarıyla Türkiye'ye ulaştı ve Mersinli tüccarların keyfine keyif kattı. Ata ve Bekir yoldaşların tutuklanmasından sonra* L'Humanité *gazetesinin Mersinli ve Adanalı okurları uzun zaman komünistleri aradı ve bir türlü bulunamayınca malumat için Mersin'deki RSFSC Konsolosluğu'na başvurdu.*

---

224 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 492-493 (Rusça).

225 Charles Rappoport (1865-1941), Rus kökenli Fransız komünist gazeteci ve yazar. Fransa'ya göç ettikten sonra Sosyalist Parti'nin üyesi oldu ve partisinin Birinci Dünya Savaşı'nı desteklemesine karşı çıktı; 1920 Tours Kongresi'nde FKP'nin kurucusu olacak çoğunluk saflarında yer aldı. 1930'lardan itibaren parti çizgisini eleştirdi ve 1938'de FKP'den ayrıldı.

TBMM hükümet üyeleri bana alaylı edalarla L'Humanité'deki yazıları anlattı ve onlardan edindiğim intiba hiç de yazı sahiplerinin ve teşvikçilerinin tahmin ettiği gibi değildi.

III. Enternasyonal'den "maaşının" tamamını alamadığı için partiden istifa dilekçesi veren Bekir "yoldaş" Mersin'e döndüğünde RSFSC Konsolosu'nu ziyaret etmeyi görev bilmiş ve TKP üyesi olduğunu söylemiş.

Hapishaneden salıverilen MK üyesi Ata ise Mersin'deki baba ocağına dönüyor ve yeniden gazetesini çıkarmaya başladı. Tüccar ve aydınlar onu İzmir Kongresi'ne seçti ve o giderken orak-çekiç amblemli komünist gazetesinin yönetimini basın temsilcisi hafiye Aşki Bey'e teslim etti.

Bu tür zararlı ve abartılı tavırlara son vermenin zamanı gelmiştir. Çünkü bu tavırlar TKP'ne zarar vermekle kalmayıp onu gülünç duruma ve küçük düşürüyor. Bu tutum KEYK'nun savaşına hizmet etmediği gibi, Türk hükümetinin eline hapiste yatan komünistlere karşı bir silah, cezalarını artırmak için bir fırsat veriyor.

(Bkz. Tahkikat Heyeti'nin kararı.)

Aralov (İmza)[226]

* * *

Çıktı No. 320
27/IV-23

KEYK
Brike yoldaşa

No. 3.

Değerli yoldaş,

12 Şubat ve 21 Şubat tarihli mektuplarınızı aldım. Sizi ilgilendiren ve Anadolu'daki tabloya ışık tutan bütün materyalleri gönderiyorum.

Siz İran örneğine işaret ediyorsunuz. Eğer bugün İran'da iktidardaki feodal oligarşiye karşı ulusal blok oluşturulmasını Türkiye'yle karşılaştırmak istiyorsanız, bu ulusal Teşkilâtlanma işi Türkiye'de üç dört yıl önce halledildi. Ancak, bunlar yalnız dış görüntüler. Türkiye gelişmesinde İran'dan çok daha ilerilere gitmiştir. Henüz elime geçen mektubunuza ayrıntılı bir cevap yazacak hiç vaktim olmadığı için bir sonraki kuryeyle Sizi ilgilendiren bütün konularda cevap göndermeye söz veriyorum.

Burada yalnız şu cevabı vermek istiyorum ki, Türk komünistlerini kurtarmak için yürüttüğünüz savaş, bana kalırsa, biraz başka biçimlerde yürütülmeli. Örneğin, Türkçe olarak Tiflis'te çıkan Yeni Fikir gazetesi, Kemal'e "Haydut", "Komedyen" vb. diye küfrediyor. Moskova gazeteleri de "Kemalist" ifadesini kullanıyor. Oysa bu sözü burada yalnız Kemal'in düşmanları kullanıyor. Kemal'e karşı bu tür

226 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 560-561 (Rusça).

yakıştırmalar geniş çevrelerin nefretine yol açmaktan başka işe yaramıyor ve bizim işimizi engelliyor. Kemal burada milli kahraman muamelesi görüyor ve o feodal kalıntılara ve önyargılara karşı gerçekten de büyük işler ve savaş yürütüyor. Bu gibi saygısız hitaplar nefret uyandırıyor ve hiçbir yarar sağlamıyor. Gazeteci yazarların gelecekte Kemal'e karşı yazmaktan kaçınmalarını rica etmek isterdim. Ciddi ve gerekçeli yazılarla Rauf Bey yerilebilir, hükümetin politikası eleştirilebilir. O zaman biz bu yazıların önemini daha kolay anlatabiliriz ve bu tür yazılar dikkatleri üzerine çeker.

Salih buraya getirildi. O İstanbul'da tutuklanmıştı. Giyinmesine bile izin vermemişler. Kendisini dinç hissediyor. İstanbul'da kimi başka yoldaşlar da izleniyor, onları uyarmak gerekir.

Ben Size burada tutukluların durumu hakkında kapsamlı materyaller, İzmir kongresinin kararını bu mektuba ek olarak gönderiyorum ve Mustafa'nın İzmir Kongresi'ndeki söylevini okumanı ısrarla tavsiye ediyorum. Söylevi ek No. 32'de ve diğerlerinde bulacaksınız. Dikkatle göz atarsanız, orada ihtiyaç duyduğunuz bir hayli malzeme bulacaksınız.

Komünist selamlarımla (İmza)
Ankara, 26 Mart 1923[227]

* * *

Çok gizli.

18 MART GÜNÜ ARALOV YOLDAŞIN DAİRESİNDE
YUNUS NADİ İLE YAPILAN SOHBET
(M. İ. Rozenberg ve B. N. Şahovskiy hazır bulundu)

Sohbet sırasında neredeyse yalnız Yunus Nadi konuştu ve kendisinin gerekli talimat verildikten sonra Dışişleri Bakanlığı'nca özel olarak gönderildiğine neredeyse hiç kuşku bırakmadı. Sohbet 5 saat kadar sürdüğü için ve Yunus Nadi tez sarhoş olduğundan, konuşmanın başlangıcındaki doğrultusunu yitirmese de, aynı şeyleri boyuna tekrarladığından, tüm konuşmaları sırasıyla aktarmak olanaksız. Onun konuşması şöyle özetlenebilir:

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler son zamanlarda hiç de iyi gitmiyor ve varolan anlaşmazlıkları giderebilmek için görüşüp konuşmak gerekiyor. Moskova'dan olumlu yanıt bulmamakla birlikte Ankara'nın defalarca önerdiği gibi, Rusya ile Türkiye arasındaki Moskova dostluk anlaşmasını, iki ülke arasında ittifak anlaşması yönünde geliştirmek gerekiyor. Bu amaçla taraflar karşılıklı kuşkularını birbirlerine açıklayabilmek, bunları gerekli şekilde birbirlerine izah edebilmek, ortak çalışmaların zeminini hazırlayabilmek ve hem Türkiye'nin, hem de Rusya'nın çıkarlarına uygun sağlam ve uzun vadeli bir ittifak anlaşması bağlayabilmek için bir araya gelmeli, konuşmalıdır. Böyle bir ittifak Rusya'nın yararınadır,

227 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 564-565 (Rusça).

çünkü Türkiye bir Sovyet devleti olmasa da bağımsızlığını savunuyor, kapitalist ve emperyalist Avrupa'yla savaşıyor ve bu anlamda Sovyet Rusya'yla dayanışma içinde bulunuyor ve öte yandan Türkiye'nin başarısı ve güçlenmesi Avrupa'nın zayıflaması anlamına gelecek, Türkiye'nin zayıflaması ise Avrupa'yı güçlü kılacaktır.

Eğer Türkiye bugün Karaağaç ve Musul konusunda taviz verip barış anlaşmasına yanaşmak zorunda kalacak ve genel olarak ağır tavizlere katlanacaksa, bu kalıcı bir barış imzalayacağı, Karaağaç ve Musul'dan tamamen vazgeçeceği anlamına gelmeyecektir. Türkiye buralardan vazgeçmiyor, yalnız bir ateşkes anlaşması imzalıyor olacak ki, savaşına yeniden başlayacaktır. Kaldı ki, barışın imzalanacağından emin olunamaz, çünkü İtilaf devletlerinin Türkiye'ye kabul edilemez yeni koşullar önermesi ve savaşın yeniden başlaması olanak dışı sayılamaz. Türkiye'nin kararı kesindir: Ya politik ve kesin bağımsızlığını kazanacak, ya da bu uğurda savaşarak mahvolacaktır. Büsbütün sarsılmış olduğu için kendine gelmek ve güçlenmek amacıyla barış istiyor olmasına karşın Yunanistan'ın da İtilaf devletlerince Batı Trakya'ya yığdığı 30-40 bin kişilik ordusuyla İstanbul'u işgal etmeye zorlanması da mümkündür ki, Türkiye birliklerini Boğazlar'dan aktaramayacağına göre, bu uzun vadede pasif bir savaş durumuna yol açacaktır.

Kuşkusuz ki, Dışişleri Bakanlığı'nın görüşlerini ifade ederek Ankara'nın Sovyet Rusya konusundaki endişelerinden söz eden Yunus Nadi, diplomatik temsilcilik durumuna getirilmemesi koşuluyla Vneştorg konusu da dahil olmak üzere, bütün güncel anlaşmazlıkların Rusya ile Türkiye arasında ilişkilerin açıklığa kavuşturulması ve ittifak imzalanması durumunda hiçbir önemi kalmayacağını belirterek, şu iki temel hususa işaret etti:

1. Komünistler sorunu. Başlarına buyruksalar ve dışarıdan yönetilmiyorlarsa, Türk hükûmeti komünistlere karşı kayıtsızdır. Ama, dışarıdan desteklendiklerini ve dışarıdan yönetildiklerini, maşa olduklarını gören Türk hükûmeti komünistler karşısında kayıtsız kalamaz. Sovyet hükûmeti Türkiye'de ve Doğu'da komünizm propagandası yürütmek istemediğini beyan etmiş olsa da, Anadolu'da son komünist kongresinin Zorin ve Sadul'un gelmesiyle yapılmış olması, Moskova'nın son zamanlarda Türk komünistlerinden yana tutumunu ve onlara arka çıktığını sergiliyor, Moskova'nın Türk komünistleriyle bağlantılarını sürdürdüğünü kanıtlıyor. Bununla Sovyet Rusya Türk komünistlerine kötü bir hizmet yapıyor ve onlara ne kadar daha çok arka çıkarsa, onlar için o kadar daha kötü olacak ve hatta asılabileceklerdir. Oysa, çoğu çok şüpheli komünist olsa bile, eğer başlarına buyruk bırakılırlarsa, Türk komünistleri serbest olacak ve Türk hükûmeti onlara karşı kayıtsız davranacaktır. Sovyet hükûmeti değil de yalnız komünist partisi ve Komintern'in müdahale ettiğine gelince, bu bir göz boyamacılıktır. Çünkü hükûmet organlarının bütün faaliyetlerini parti yönetmektedir. Rusya ile Türkiye arasında kalıcı, dürüstçe dostluk ve ittifak ilişkileri kurmanın gerekli koşulu, Moskova'nın Türk komünistlerinin işlerine müdahale etmekten vazgeçmesidir ki, bu Türk komünistlerinin yalnız yararına olacaktır.

2. İkinci koşul ise Moskova'nın Türkiye'nin bağımsızlığını gerçekten ve tam olarak tanımasıdır ki, Türkiye bağımsızlığı için çok ağır savaş yürütmektedir. Mos-

kova Türkiye'yi olduğu gibi kabul etmeli, Vneştorg sorununda görüldüğü gibi, yeni tür kapitülasyonlar dayatmaya çalışmamalı ve Türkiye'yi değişik gizli tablolar içinde görmekten vazgeçmelidir.

Türkiye'nin Batı ile uzun bir savaşa dayanmak zorunda kalacağı görüşünü geliştiren Yunus Nadi daha sonra Türkiye'nin desteğe ihtiyacı olduğunu ve bu olası desteği yalnız Rusya'nın sağlayabileceğini, çünkü Rusya'nın da yalnız Türkiye'den destek bulabileceğini söyledi. Ona göre, Türkiye Rusya'yla ona bütün Doğu'yu verecek bir ittifak istiyor ve eğer Rusya buna hazır olduğunu ve Türkiye'nin yasal hakkını tanıyarak, onunla birlikte çalışmayı içtenlikle istediğini açıkça ifade ederse, bu ittifak hemen imzalanabilir. Bunun için Aralov'un İsmet Paşa'ya Rusya'nın ittifaka kadar varan dürüstçe dostluk ilişkileri kurulmasından yana olduğunu ciddi bir şekilde anlatması, ondan Rusya'nın politikası konusunda Türk hükümetinin duyduğu kuşkuları formüle etmesini istemesi, tutarlı açıklamalarla onu Rusya'nın Türkiye'ye karşı içten olduğuna ikna etmesi yeterli olacak ve Aralov Türkiye'nin Rusya'yla böyle ilişkiler kurulmasını ne kadar çok istediğini, aralarındaki bütün anlaşmazlıkların ve tüm sorunların nasıl kolayca ve derhal halledileceğini hemen görecektir.

Aralov yoldaş Sovyet hükûmetinin kendi şahsında ve Mdivani'nin şahsında Lozan Konferansı öncesinde iki hükümetin hareketlerini koordine etmek üzere aralarında sıkı temas kurmayı defalarca denemiş olmasına karşın Türk hükûmetinin buna kesinlikle yanaşmadığını kanıtlamaya çalıştığında, Yunus Nadi sorunun açıkça ortaya konmadığını, dolaylı diplomasi yollarına gidildiğini, oysa Türk hükûmetinin sorunun doğrudan ve somut olarak ortaya konmasını beklediğini belirtiyor. Aralov yoldaş açıkça ve kararlı bir şekilde İsmet Paşa'ya başvurması durumunda ben onun başarılı olacağına sizi temin ederim, diyor.

Konuşmadan edinilen izlenim şu: Yunus Nadi Londra Konferansı'yla ilgili olarak Türk hükûmetinin Türkiye'ye karşı tek cephe oluşması yolunda haklı olarak endişe duymasına yol açan, Fransa'nın ekonomik konularda yumuşaklık göstermeyeceğine, İngiltere'nin ise Musul sorununun kesin çözümüne kadar İstanbul ve Boğazlardan çekilmek istemeyeceğine dair haberler dolayısıyla gönderilmiştir. Onun açık ve ısrarlı tavrı durumun ciddi olduğunu, kendi karmaşık oyununda ayakları dolaşan ve bizi "kantite neglijabl" [yok sayılabilir miktar] sayan Türk hükûmetinin elindeki oyun kâğıtlarının bir işe yaramadığını gördükten sonra Kızıl Ordu hayaleti karşısında İtilaf devletlerini sırf Türk hükûmetinin Rusya'ya karşı politikası sayesinde Türkiye'ye dayatabildiği koşullardan vazgeçmeye zorlayabilmek için nihayet bize başvurduğunu gösteriyor.

Konuşmanın en ilginç yanı, Sovyet Rusya'ya karşı en iyi niyetli Türk toplum adamlarından biri olan Yunus Nadi'nin hayli sarhoş olduktan ve bizim bir ifademiz karşısında sinirlendikten sonra, Rusya hiçbir zaman Türkiye'nin bağımsızlığını tanımadı, bu bakımdan eski Rusya'dan bir farkı yok ve hep Türkiye'nin çıkarlarına ters hareket etti gibi sözlerle, Sovyet Rusya'ya karşı gerçek tavrını açığa vurmuş olmasıydı. Bunu izah etmesi rica edildiğinde ise nefret dolu bakışlarla Şahovski yoldaşı işaret ederek, onun geçmişle ilişkilerine dair açık imalarda bulundu. Al-

kolün iyice başına vurduğu bir anda da, devlet ticareti konusunda kinli bir edayla, devletin hiçbir zaman kendisinin ticaret yapmadığını ve bunun mümkün olmadığını söyledi.

Bu arada Yunus Nadi bizi kıskandırmak isteğini belli ederek, Türkiye'nin Fransa'yla her an askeri ittifak kurabileceğini, ama bunun işine gelmediğini kaydetti.[228]

* * *

Eylül 1922'de THİF ve Komintern'in Doğu ülkelerindeki çalışmalarıyla ilgili son derece çarpıcı bir rapor göndermiş olan Rozenberg'in, 1923 yılı ilk yarısında Safarov'a 15 ve 29 Nisan'da ve 28 Mayıs'ta gönderdiği mektupları sırasıyla sunalım. Bu mektuplarında da Rozenberg Türkiye'de yürütülen komünist çalışmanın işçi yataklarına ulaşmamış olmasının "teselli verici" olduğu yargısını ileri sürecek kadar THİF çalışması hakkında olumsuz bir değerlendirme yapıyor. Golman'ın "darbeci eğilimleri"nin bilinmesine karşın bu duruma engel olamayan Doğu Şubesi'nin sorumluluğuna işaret ediyor. Bu çerçevede Türkiye'de komünist hareketin yeniden örgütlenmesi konusunda aslında hakkında pek olumlu izlenimler taşımadığı Dr. Şefik Hüsnü önderliğindeki *Aydınlık* çevresinin tek seçenek olduğunu belirtiyor.

Çok gizli. *Komintern'e,*
Safarov yoldaşa.

Sayın yoldaş.

Aralov yoldaş Size Türkiye komünistleriyle ilgili durum hakkında ayrıntılı bilgi sunacaktır.

Size açıkça itiraf edeyim ki, Türk komünist partisinin bütün işleri hakkında pek malumat sahibi sayılmam. Bu kısmen benim bu işlere alınmamamla, kısmen de Komintern'in buradaki çalışma tarzı hakkında ilkesel bakımdan farklı görüşte olmam ve bilinçli olarak uzak durmamla izah edilebilir.

Elimdeki kısıtlı malumatı Size ileteceğim.

Burada oluşturulan geçici büro geçen hesap döneminde bir defa bile toplanmadı. Bu durum sekreterin İzmir kongresine katılmış ve ardından hastalanmış olmasıyla izah edilebilir. Başka bir sebep de, grup üyelerini son derece dikkatli olmaya zorlayan dava yüzünden bizimle bağlantılarının olmaması.

Tutuklu yoldaşlar arasında para sorunları yüzünden çıkan hır-gürler Salih'in [Hacıoğlu] gelmesiyle biraz azaldı. Tutuklu yoldaşlar arasındaki karşılıklı güven arttı ve belirli yoldaşların ihanet edebileceği endişesi azaldı. Elimizdeki bilgiye göre, Salih ile Nâzım arasındaki ilişkiler de sertliğini biraz yitirdi.

Dava hakkında davada hazır bulunan görevlilerimizin hazırladığı raporları ek-

228 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 598-601 (Rusça).

liyoruz. Elimizdeki malumata ve bu konuda oldukça iyi bilgi sahibi kaynaklara göre, cezalar nispeten hafif olacak. Ne ki, bu konjonktürdeki genel duruma ve Rus-Türk ilişkilerinin niteliğine bağlı olacak. Bildiğiniz üzere, Ankara hükûmetinin tutumu hiç de istikrarlı değil.

İstanbul ile bağlantımız çok ender oluyor. Bu arada, Zalkind yoldaşla şifre vasıtasıyla temas hakkımız yok. Gazetelerden ve başka kaynaklardan öğrendik ki, birinci grup İstanbul işçilerini kendinden yana çekmeye çalışıyor. İttihatçılar da işçileri, en başta da hamalları kazanmak için çaba harcıyor. Edindiğimiz malumata göre, bu işçiler arasından Kürtler onlara oy verecek. Birinci grubun işçiler için adayı ekonomi bakanlığı ticaret dairesi müdürü Vehbi [Sarıdal] Bey olacak. Daha önce bildirdiğimiz gibi, Numan Usta İstanbul işçileri arasında tamamen başarısızlığa uğradı. Kemal'in teveccüh gösterdiği ve İzmir Kongresi'nde çalışma seksiyonuna başkanlık eden ünlülerden Aka Gündüz de İstanbul'da Birinci grup lehine çalışacak. Sosyalist adını suiistimal eden Tevfik Rüştü'yü de muhtemelen bu yönde kullanacaklar. Gazete haberlerine göre, İstanbul'da 5 işçi adayı gösterilmiş ki, Aka Gündüz gibi işçi dalkavukluğu yapanlarla iyi komşuluk ilişkisini sürdüren Aydınlıkçı Dr. Şefik Hüsnü de bu adaylar arasında.

Son mektupta sözü edilen genel sorunlara Aralov yoldaş yanıt verecek. Gelecek sefer daha ayrıntılı yazmaya çalışırız.

Komünist selamlarımla
Rozenberg /İmza/.

Ankara, 15.IV-23.[229]

* * *

KOMİNTERN'e.
Safarov yoldaşa.

Sayın yoldaş.

İçişleri Bakanlığı'na gönderdiğimiz son raporlarda günümüz Türkiye'sindeki toplumsal güçler hakkında genel bir değerlendirme yapmaya çalıştık ki, Sizin bu raporlara erişebileceğinizden hiç kuşkumuz yok.

Ankara'da oturup da İzmir ile (şimdi orada geçici olarak çok tutarlı bir temsilcimiz bulunuyor) çok ender temas kurma fırsatı bulunurken ve İstanbul'daki Zaklind yoldaşa şifreli telgraf ve diplomatik kurye gönderme hakkı olmadan işçi hareketi hakkında yazmak, oldukça çapraşık ve zor bir iş.

Size Mersin'den Plyat yoldaş yazıyor.

Sanırım, önceki mektubumda da belirttiğim gibi, benim Türk komünistleriyle çok az görüşme imkânım olmuştur ve kısmen Sizin temsilcileriniz tarafından benimsenen anarşist meyilli birkaç idealist aydın hariç, biz Anadolu'daki Komin-

229 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 562-563 (Rusça).

terci çalışmalarla en iyi durumda bile ancak halkçı ruhta olan, ama saygınlığımızın zirvede bulunduğu sıralarda Elçiliğimizin maddi ve manevi desteğine bel bağlayan bir dizi kariyerist unsuru kazanabildik. Bunlar arasından karşılaşma fırsatı bulduğum kimileri benim üzerimde çığırından çıkmış, psikolojik sorunu olan, yapmacık komünizm yaltaklığından bile pişmanlık duyan insanlar izlenimi bıraktı.

Bütün bunlar Anadolu'da oldu ve Mustafa Kemal'in Meclise mebus atadığı gibi komünist atayan buradaki ajanlarımızın çalışmaları gerçek işçi yataklarına, neredeyse, hiç ulaşmadı. Bu, biraz olsun teselli verici bir husus. Her ne olursa olsun, sonuçta biz yalnızca Rus-Türk ilişkilerini hiç gereksiz sınavlara ittik (elbette ki, bizim Kemalistlerle dostluğumuz nasıl olsa büyük bir dayanıklılık gösterecek değildi) ve bir yığın para, yanılmıyorsam 20.000 lira sarf ettik ki, özellikle kaynakları zaten kısıtlı olan sizlerin bu kayba ağlıyor olması gerekir.

Ben Ankara'ya Anadolu komünizminin sabun köpükleri patlamaya başladığı bir dönemde geldim ve önceki mektubumda belirttiğim sebepler yüzünden kenarda kaldım.

Ayrıca yazma olanağı görmemenin başlıca sebebi, buraya geldikten sonraki ilk dönemde A. yoldaşa Sizin benden buradaki işlerin durumuyla ilgilenmemi rica ettiğinize defalarca işaret etmiş olmama karşın, bunlardan hiçbirinin dikkate alınmamış olmasıdır. Dönüp size başvurmam da mümkün değildi, çünkü beni bu işe dahil etmek Sizin temsilciniz olarak yalnız A. yoldaşın takdirine kalmıştı. Bana ancak sonunda, büyük başarısızlık olup bittikten sonra malumat verilmeye başlandı ki, o zaman A. yoldaş raporlarında hataları artık ayrıntılı bir şekilde "ifşa" etmişti. Zannediyorum ki, Golman yoldaşın ben hareket etmeden önce Sizin bana bahsettiğiniz darbeci eğilimlerini bilmesine karşın, onun hiddetini gemlememekle Dışişleri Bakanlığı Doğu Şubesi de büyük bir hata işledi.

Bütün bunların artık ancak tarih açısından bir önemi var. Çünkü Anadolu çalışmalarının ümit kırıcı sonuçlarını galiba artık herkes anlıyor ve şimdi bunlar üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmak, gerçekten de pek uygun düşmez.

Bugünkü "çalışmalara" değinirken, ki bu sözü tırnak içine almadan geçemem, en başta şunu belirtmeliyim ki, Elçilikte şimdi tehlikeli bir hava hâkim. Güvenilir Kemalistler bile Elçiliği ziyaret etmeyi göze alamıyor. Eğer gizli çalışma becerisi olan kişilerle (Türk komünistleri arasında böyle birilerinin var olup olmadığını bilemiyorum) İstanbul'da ya da İzmir'de bütün Türkiye çalışmalarını yönetebilecek ve belki legal görünümde çalışan Aydınlıkçı Marksistlere dayanacak bir illegal merkez oluşturamazsanız, Türkiye'de örgütlü çalışmaya nasıl geçilebileceğini tahmin bile edemiyorum.

Ama yine de yineliyorum ki, bu öngörüleri dile getirirken ben herhangi bir Türk komünistiyle karşılaşıp bu sorunu daha somut görüşme olanağım bile olmadığı için görgüye dayalı olarak az bildiğim şeylerden bahsetmekteyim.

Davanın gidişatı hakkında malumat edinmek ve elverişli sonuçla bitmesine yardım edebilmek için biz elde kalan cılız bağlantıları kullanıyoruz. Öğrenebildiklerimizi ise telgrafla Size bildiriyoruz. Bu arada, bir hükûmet üyesinin (büyük bir sır

olarak, Türk komünistlerinin de önünde) bize davanın 5 Mayıs'ta sona ereceğine dair şeref sözü verdiğini Size bildirmiştik. Doğu'da şeref sözü vermek yenmiş yumurtadan da ucuz, ama o zamana kadar durum, elbette ki, biraz netleşecek. Türk komünistlerinin Türk rehinelerle değiş tokuş edilmesi konusundaki görüşümü Dışişleri Bakanlığına çektiğim telgrafta tam olarak dile getirdim.

Dava Türk kamuoyunun dikkatinden tamamen uzakta geçiyor. Davaya gazeteciler bile gelmiyor.

Yoldaşlar duruşmalarda cesaretli ve onurlu bir tutum sergiliyor.

Ankara'daki geçici büro geçen dönem yalnız bir defa toplandı. Toplantıda seçimler sorunu ile 1 Mayıs kutlamaları üzerinde duruldu. Birinci konuda büro zayıflığını kabul etti ve gelecek seçimlerde daha hatırı sayılır katılım sağlamak için üyelerini örgütsel faaliyete davet etti. İkinci konuda işçilerin 1 Mayıs bayramında bilinçli bir tavır koymalarını sağlamak ve kutlamaların olası en örgütlü düzeyde yapılması için elden gelenin yapılması kararlaştırıldı. Bu amaçla Teşkilâttan iki üye seçildi.

29 Nisan akşamına kadar edinilen bilgiler 1 Mayıs kutlamaları için yürütülen örgütleme çalışmalarının hayli iyi gittiğini gösteriyor. Hastalık kasası idaresi 1 Mayıs günü mitingler düzenleme ve buralarda 1 Mayıs bayramının önemini anlatma, işçileri sendikalara üye olmaya çağırma vb. kararlaştırdı.

Adapazarı'ndaki fabrikada çalışan işçilerin tutuklu komünistler için 22 buçuk lira topladıkları sevindirici girişimini de belirtmeliyiz.

Size bildirebileceğim kısıtlı ve bölük pörçük malumat işte bunlardan ibaret.

Komünist selamlarımla

Ankara, 29/IV-23 No. 393 *Rozenberg /İmza/.*

N.B. Plyat yoldaşın İsmailov yoldaşa saldırılarını haksız bulma eğilimindeyim. İsmailov oldukça karmaşık bir kişiliğe sahip ve geçmişi de hayli karmaşık. Size bu konuda ayrıntılı bilgiyi Aralov yoldaş verebilir. İsmailov yoldaş Türk komünistleriyle temasını kesmiş, kurye işlevleri ise başka yoldaşlara havale edilmiş bulunuyor.

Ne ki, İsmailov yoldaş oluşan koşullar dolayısıyla Politik Temsilcilik işlerinde çok tutuluyor. Ona karşı nasıl bir yaklaşım gösterilirse gösterilsin, yetkilerinin kaldırılmasını öngören Plyat yoldaşın önerisi, eğer tarafınızca kabul edilirse, nasıl olsa onun kulağına gelecek ve hele de ona karşı şüpheci davranılırsa, bu onu çok kötü etkileyecektir ki, bu tür tutumlardan her şeyden fazla kaçınmak gerekir.

29/IV-23 *Rozerberg /İmza/*[230]

* * *

230 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 623-626 (Rusça).

ÇOK GİZLİ

Komintern'e,
S a ſ a r o v yoldaşa.

Sayın yoldaş.

Davanın gidişatı hakkında Mayıs ayında biteceğine dair malumatımız yanlış çıktı. Kuşku yok ki, İkinci grubun önde gelen üyeleri ve Nâzım'ın çok yakın çevresinden adamlar bizim muhbirlerimizi yanılttı. Ankara'da en önemli kararlar Mustafa'nın dar çevresince alınıyor ve onlar hakkında doğru bir şey öğrenmek son derece zor. Komünist Teşkilâtın İstanbul'da dal budak saldığını öğrenen Türk hükûmetinin davayla ilgili görüşünü değiştirmiş olması da ihtimal dahilindedir.

Tutuksuz bulunan Ankaralı yoldaşlara gelince, onlar çok az şey biliyor ve onlardan nasıl olsa bir şey öğrenilemez. Bizim görevlilerden biri kirasını Sizin hesabınıza kaydedip bu iş için özel olarak tuttuğumuz bir dairede onlarla arada bir buluşuyor.

Moskova'dakilere inanılmaz gelebileceği için bir daha vurguluyorum ki, İstanbul'dan tamamıyla kopmuş durumdayız. Bundan da öte, aslında daha sonra muhtemelen halledebileceğimiz bir sorun olsa da, Türk hükûmeti son zamanlarda bizi diplomatik posta vasıtasıyla Konsolosluklarla bağlantı olanağından bile mahrum bıraktı.

Basın Bürosu'nun bülteninde İstanbul basınının komünizm hakkındaki tepkilerini bulacaksınız. Bülteni hazırlayan yoldaş çağrılarla ilgili değerlendirmeler yapmış. Kendisine gelecekte bundan kaçınması önerildi.

Size komünistlere karşı mahkeme duruşmaları hakkında raporları da ekte iletiyoruz.

Aydınlıkçıların çağrısının tercümesi de ekte bulunuyor.

TBMM mebuslarının ekte Size gönderdiğimiz özgeçmişlerinin basına tamamen kapalı sayılmasını rica ederim.

EKTEKİLER: Adı geçen belgeler ve Ticari Temsilciliğin Ankara komünistleri hakkında raporuyla Resul Zade'nin kitabından özet.

Ankara, 28 Mayıs 1923
No. 416. *Rozenberg /İmza/*[231]

231 TÜSTAV Komintern Arşivi Dokûm 1, CD 34, Klasör: 3_6, Belge No: 627-628 (Rusça).

19. İstanbul ile İlişkiler

Ayrıntıları *İstanbul (Kurtuluş-Aydınlık Çevresi-TKP) 1919-1926* kitabında görüleceği üzere, İstanbul Komünist Grubu[232] Komintern ile ilişki kurmuş ve bu topluluk adına Genel Sekreter Dr. Şefik Hüsnü [Değmer: O. Masdar takma adıyla] Bulgaristan Komünist Partisi'nin Sofya'da toplanan IV. Kongresi'ne ve orada alınan Komintern'e bağlı genel bir "Balkan Komünist Federasyonu" kurulması kararına katılmıştır. KEYK ile yazışan Dr. Şefik Hüsnü, oraya 4 Ekim 1922'de gönderdiği Fransızca uzun bir rapor mektupta Komintern IV. Kongresi hazırlıklarıyla ilgili olarak şöyle demektedir:

> *Kıymetli Yoldaşlar,*
> *Ağustos ayındaki son raporumuzdan sonra, Yürütme Kurulu'ndan iki mektup aldık; biri Sivastopol yoluyla, diğeri Balkan komünist federasyonu aracılığıyla. Bu mektuplarda, sadece bizim Komintern'in IV. Kongresi'nde temsilimiz ve delegelerin Moskova'ya yolculuğu ve orada konaklamasıyla ilgili hususlar söz konusuydu. Ne yazık ki, son aylarda K.B. Yakın Şark Kitabetine ilettiğimiz son derece önemli soruları ilgilendiren tek kelime yoktu. Birkaç satırla raporlarımızın alındığı belirtiliyor ve bize en kısa zamanda cevap verileceği vaat ediliyordu; bu da bizi bir nebze de olsa memnun etmişti. Güncelliğini ve ivediliğini göz önünde bulundurarak, her şeyden önce önümüzdeki kongreden söz edeceğiz.*
> *1. Mektubunuza göre, İ.K.G. kongrede bir kesin, bir istişari oya sahip olacak. Ankara'dan aldığımız bir habere göre, Yürütme Kurulu, Halk İştirakiyun Partisi'nden de Moskova'ya iki delege göndermesini istemiş. YK'nın bizi Ankara Halk İştirakiyun Parti'yle eşit tutmasına inanmak istemiyoruz. Bizzat Radek yoldaşın beyanlarına göre bu parti kelimenin tam anlamıyla bir komünist partisi değil, sadece yarı aydınların ve devrimci eğilimli burjuvaların bir derneğidir. Elbette bizler bu yoldaşların çabalarının en övgüye değer ve teşvik edilesi çabalar olduğu kanısındayız. Ne var ki Türkiye'nin hakiki komünist partisi, İstanbul proletaryası içinde çok sağlam bir iktisadi ve içtimai zemine sahip parlak Marksistlerden oluşan İ.K.G. çevresinde billurlaşmaktadır. Ayrıca Yürütme Kurulu'nun İ.K.G.'na tek bir oy hakkı önermesine de çok şaşırdık. III. Kongre'de, yanlış bilgi edinmediysek, Türkiye partisi "on kesin oy" hakkına sahipti. Türkiye'nin iktisadi ve içtimai halinin nesnel hakikatine uygun olarak bu oyların adil bir dağılımı yapılmak isteniyorsa, iki oy Ankara İştirakiyun Partisi'ne, bir oy varsa (ve sadece bu defalık) herhangi bir ayrılıkçılar grubuna verilmelidir; kalan yedi oy hakkı da, Türkiye'nin hakiki komünist*

232 Zaman zaman III. Enternasyonal Grubu olarak da anılan "İstanbul Komünist Grubu"nun şehrin işgalinin pekiştirilmesinin ardından, TİÇSF'nın faaliyetinin durmasından ve *Kurtuluş*'un kapatılmasından sonra, 1920 ilkbaharında Fransızca mühür yaptırmış ve antetli kâğıt bastırmış olarak kurulu bulunduğu ve Mayıs ayı sonunda, Komintern'den II. Kongre'ye katılmak üzere seçeceği delegeleri gönderme çağrısı aldığı, 27 Temmuz 1920 tarihli bir belgeden anlaşılıyor. Hilmioğlu Hakkı ve Ethem Nejat, 19 Temmuz'da Petrograd'da başlayıp 7 Ağustos günleri Moskova'da devam eden II. Kongre'ye doğal olarak yetişememişler, Bakü'ya gidip M. Suphi'nin örgütüne katılmışlardır.

partisi olan İ.K.G.'na düşecektir. Delegasyonumuzu Orhan yoldaş yönetecektir. Kendisi grubumuzun, yayın işlerinden sorumlu merkez komitesi ve politbüro üyesidir. KEYK gizli ilişkilerimizi kendisi düzenleyecektir ve diğer delegelerle mutabakat içinde grubumuza verilen karar oylarını kullanacaktır. Propaganda görevlisi Ömer Tahsin yoldaş, İ.K.G.'nun ikinci delegesi olarak delegedir. Özellikle Kongrenin tam üyeli toplantılarında İ.K.G. adına beyanatta bulunmak ve tartışmalar sırasında görüş belirtmekle görevlidir. Talep ettiğimiz tüm oy haklarının karşılanması durumunda, Tahsin yoldaş karar oyuna sahip olacaktır, aksi takdirde istişari anlamda hareket edecektir. Halen Berlin'de bulunan bir diğer yoldaş, kendisine göndermiş olduğumuz mektupları ve mazbatayı zamanında aldığı takdirde, bu kongrede bir karar oyuna sahip Türkiye komünist gençliği adına Komünist Gençlik Enternasyonali III. Kongresi'ne katılmak üzere Moskova'ya gidecek. Bu, Nedim yoldaştır. İ.K.G., Nedim yoldaşı Komünist Enternasyonal IV. Kongresi'ne de istişari oyla katılmakla görevlendirmiştir. Orhan yoldaş, Türkiye devrimci sendikaları adına Kızıl Sendikalar Enternasyonali kongresine katılmak üzere Emekçiler Derneği (İstanbul Sendika Birliği) adına bir mazbataya da sahiptir. Bu yoldaşlar, Kongre çalışmaları için gerekli raporları ve malzemeyi de getireceklerdir. Ancak bu raporla birlikte legal ve gizli yayınlarımızın bir koleksiyonunu bugünden gönderiyoruz. (...)[233]

15 Temmuz 1922'de İstanbul'da *Aydınlık* çevresinin (İ.K.G.) kurduğu Türkiye İşçiler Derneği, kendisini aynı zamanda "İstanbul Komünist Partisi" sayan Rum ağırlıklı Beynelmilel İşçiler İttihadı (Bİİ), Ermeni Sosyal Demokratlar (Taşnak), Müstakil Sosyalist Fırkası ve çeşitli sendikaların temsilcileri arasında genel bir işçi federasyonu kurulması amacıyla bir toplantı yapılmış ve bu örgütün genel sekreterliğine "Vanlı" Kâzım [Kip] seçilmiştir.

Moskova'da Komintern IV. Kongresi ile aşağı yukarı eşzamanlı olarak toplanan Profintern [Kızıl Sendikalar Enternasyonali] II. Kongresi'ne, BİI'den Vanlı Kâzım ile "Roland" takma adını kullanan (Dobruca kökenli bir İstanbul Yahudisi olan) tarım uzmanı Ginzberg[234] gönderilmiştir. Roland'ın 1924'te kaleme aldığı "Türkiye İşçi Hareketine Kısa Bakış" başlıklı Fransızca raporda, KEYK Doğu Bölümü Sekreteri Safarov'un en çok THİF delegelerini tuttuğunu, kendilerininse daha ziyade Aydınlıkçılarla çatıştığını anlatmaktadır.

İKG, 1922'deki Komintern IV. Kongresi'ne üç delege göndermiştir. (Orhan takma adını kullanan) Sadrettin Celâl [Antel] ve (Sakallı) Celâl [Yalnız] ile (Berlin'den) Türkiye Komünist Gençler İttifakı İhzarî Bürosu adına [Vedat] Nedim [Tör].

233 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 201-204 (Fransızca).

234 Roland, Kızıl İşçi Sendikaları Enternasyonali'nin 1924 Temmuzunda toplanan III. Kongresi'nde diğer Türk delegesi İsmail ile Kemalist iktidarı desteklemek konusunda tartışmıştır (*TSA 1908-1925*, s. 897-899).

Komintern IV. Kongresi'nde Türk delegasyonunun başkanı Salih Hacıoğlu, sekreteri ise (19 Kasım günü genel kurulda konuşan) Sadrettin Celâl idi. Komintern, bütün Türkiye komünistlerinin birleşik bir Teşkilât Bürosu oluşturularak tek bir örgütte birleşmesini istemiştir.

Sadrettin Celâl [Antel] 1922 sonlarında ya da 1923 başlarında "Orhan" takma adıyla İKG adına KEYK'e yazdığı bir raporda hem Kâzım'ı, hem de Salih Hacıoğlu'nu (geçerken Ziynetullah Nevşirvanov'u da) ağır surette eleştiren şeyler yazmıştır (örneğin, Salih, Nâzım Bey hakkında öldürme kararı almış!). Anlaşılan Sadrettin Celâl Moskova'da Türkiye temsilcileri arasında alınan bir Birleşik Komünist Partisi oluşturma kararının gerçekçi olmadığı, TKP'nin sadece *Aydınlık* çevresi – İKG olabileceği kanısındadır ki, daha sonraki gelişmeler bu öngörüye uygun düşmüştür.

İ.K.G., Teşkilât Bürosunun oluşumuyla ilgili olarak aşağıdaki beyanlarda bulunmayı zorunlu görür:

(...)

6) *Delegasyon, Balkan Federasyonu tarafından alınan ve Yürütme Kurulu tarafından onaylanan tüm komünist örgütlerin tek bir parti halinde kaynaşması ve geçici bir Teşkilât Bürosu kurulması kararını büyük bir memnuniyetle kabul eder.*

7) *Bu Büronun üyelerinin atanması konusunda bilgilenmiş olan delegasyon, adı geçen Büronun tüm Türkiye'nin komünist hareketinin geleceği konusunda sonucu belirleyici bir rol oynayacağını göz önünde bulundurarak, Yürütme Kurulu'nun dikkatini, bu Büro üyesi olarak Kâzım ve Salih gibi yoldaşların atanmasından kaynaklanabilecek tehlikeye özel olarak çekmeyi ödev bilir.*

   a) *Kâzım, sadece birkaç aydır B.İ.İ. üyesidir ve ne Türk ne de Rum işçi kitleleri üzerinde herhangi bir etkiye sahiptir ve İstanbul komünist hareketini yöneten yoldaşlara en küçük bir güven telkin edemez.*

   b) *Kendisi, ünlü [İştirakçi] Hilmi ve onun yerine geçen [Rasim] Şakir gibi en kötüsünden maceracılarla, Hilmi ile çalışmış ve komünistlerin Partinin yönetimine geçmesin diye elinden gelen çabayı göstermiş [Mustafa] Fazıl [Çün ya da Çul] ile, İngilizlerin yardımıyla Ferit Paşa hükûmeti tarafından örgütlenmiş ve ulusal kurtuluş hareketine karşı gönderilmiş orduya subay olarak yazılmış ve son zamanlarda bize bir mektup gönderip İngiliz polisiyle bizi tehdit edip para istemiş olan Rıza [herhalde Sosyal demokrat Fırkası reisi Dr. Hasan Rıza'dan başka biri] ile ilişkide olmuştur.*

   c) *Tramvay işçileri sendikası başkanlığı için İ.K.G. adayının yerine II. Enternasyonal'den bir tipin adaylığını desteklemiştir.*

   d) *B.İ.İ. merkezine bir kez birlikte geldiği ve bu örgütün ve Türkiye'de diğer emekçi sendikalarının kapatılmasına neden olan bir polis ajanıyla ilişkileri vardı.*

e) İllegal çalışma için gerekli en az yeteneğe sahip değildir; şu olay bunu yeterli biçimde ortaya koymaktadır: B.İ.İ.'nin açık bir konferansı sırasında, birtakım illegal broşürler dağıttı ve birkaç dakika sonra toplantıya katılanlardan bunları gizlemelerini istedi.
Herhangi bir kişiyi suçlamıyoruz, sadece olayları olduğu gibi izah ediyoruz ve bu çok ağır olaylar, Komintern temsilcisi tarafından yerinde tahkik edilebilir.

f) B.İ.İ. temsilcisi olarak, uzun yıllar boyunca hareket içinde çalışmış ve işçi kitleleri tarafından tanınan, sevilen ve saygı duyulan yoldaşlardan birini seçmek gerekir.

8) a) Türkiye Halk İştirakiyun Partisi'nin geçici Büro temsilcisi Salih yoldaşa gelince, onun hesabına da oldukça ciddi birtakım mülahazalara sahibiz. Komünist ideolojiye nüfuz etmiş olanlara aydın ve burjuva olarak muamele eden ve komünist olmak için işçi olmanın gerekli olduğuna inanan bu yoldaş eski bir veteriner subayıdır. Desteklediği bakış açısı, uvriyerizm, Komünist Enternasyonal'in öğretilerine tümüyle karşıdır.
b) İyi niyetinden kuşku duymadığımız bu yoldaş, bilgi eksikliği ve olayları kavrayamaması nedeniyle, öylesine ağır hatalar yapmıştır ki, Partinin tümü ve genel olarak işçi hareketi sonuçlarına katlanmaktadır.
Parti tarafından, halen tutuklu yoldaşlar arasında bulunan ve Rozenberg yoldaşın tanıklığına göre Hükümetin baştan çıkartıcı tekliflerini kahramanca reddederek komünizme bağlılığını göstermiş olan eski sekreter Nâzım hakkında alınmış ölüme mahkümiyet kararı sessizce geçiştirilemez.
c) Bu yoldaş, Moskova'da kaldığı sürede, öylesine davrandı ki kendisiyle çalışmanın ve anlaşmanın olanaklı olup olmadığını kendi kendimize sormayı bugün hak biliyoruz. Davranışı konusunda tipik birkaç örnek vermek gerekirse, şu çok ağır olayı anabiliriz ki Doğu Üniversitesi'ne [KUTV] gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyordu: "Sorun üzerinde görüş alış-verişinde bulunan Türk delegasyonu, Üniversite'deki 10 Türk öğrencisinin atılmasını kararlaştırdı." Bu mektuba delegasyon başkanı olarak imzasını atmış. Gerçekte, böylesi bir sorun delegasyonla hiçbir zaman tartışılmadı ve bizzat Ankaralı yoldaşların itirafına göre incelenmedi. Üstelik, Salih yoldaş, delegasyonun ne sekreteri, ne de başkanıydı.
d) Moskova'da kaldığımız dönemde, daha ilk temasta, Türkiye birleşik komünist partisini kurma konusunda güçlü bir arzu taşıyan İstanbullu yoldaşlara karşı düşmanca bir tavır takınan Salih ve Nuşirevan yoldaşların hareketleri nedeniyle daral getirici bir kuşku, aşağılama, kara çalma atmosferi içinde yaşadık. Israrımıza rağmen, Üniversite öğrencilerine ve delege yoldaşlara karşı yaptıkları ağır suçlamaları kanıtlayamadılar.
e) Salih yoldaşın ve Ankara temsilcilerinin Profintern'e anlattıklarına göre, Anadolu'da muazzam işler yapmış bir komünist partisi var ve yirmi binlerce işçi kızıl sendikalarda örgütlenmiş. Ne yazık ki bu ölçü tanımaz iyimserliği paylaşamıyoruz; zira ülkeyi iyi tanıyoruz ve ayrıca tutuklamalardan son-

ra hiçbir kitle hareketi, yalnızca kâğıt üzerinde var olan kızıl sendikalar tarafından hiçbir toplu protesto olmadığını biliyoruz. Komünist işçi hareketinin üst yönetimin böylesi fantezi hayallerin kurbanı ve burjuvazi ile proletarya arasındaki güçler oranını kavrayamayan bir yoldaşa emanet edilmesi çok tehlikeli olacaktır.

İ.K.G. bu olguları göz önünde bulundurarak, komünist hareket üst yönetiminin böylesi yoldaşlara teslim edilmesinin onu kesin bir ölüme mahkûm etmek olacağını beyan etmeyi kendisi için mutlak bir ödev sayar. Böylesine büyük bir sorumluluğu üstlenemeyecek olan grubumuz, Yürütme Kurulu'nu uyarmayı zorunlu görür.

Orhan
İ.K.G. delegesi[235]

Dr. Şefik Hüsnü, İKG Genel Sekreteri sıfatıyla (O. Masdar takma adını kullanarak) KEYK'na yazdığı 22 Ocak 1923 tarihli Fransızca mektupta, Komintern'in İstanbul ve Ankara örgütlerinin birleşmesi isteğine soğuk bakmaktadır.

(...)
1) Barış ve genel af oluncaya kadar, Türkiye'deki komünist örgütlerin tümünü tek bir yönetim altına koymanın kesinlikle bir yolu yoktur. İstanbul'da faaliyet gösteren bir büro, Ankara'daki ve hatta İzmir'deki hareketleri yararlı bir şekilde yönetemez. Çoğu zaman onun direktifleri gönderildiği yere istenen zamanda ulaşmayacaktır. Küçük Asya'daki yoldaşlarımızın bu direktifleri zamanında almaları gibi istisnai ve mutlu durumda, bunları verili duruma uygulama olanağı bulunmadığını fark edeceklerdir. Zira şu noktayı göz ardı etmemek gerekir ki, halihazırdaki idari keyfilik ve iletişim keşmekeşi durumunda ve komünist partisi ülkede faaliyet gösterme hakkı elde edinceye kadar, illegal eylemimizin İstanbul'da veya Ankara'da merkezileştirilebileceğini sanmak bir yanılsama olacaktır.
2) Ankara partisi, bazı üyelerinin darbe yapma çılgınlığıyla, hareketi ezmek için zaten fırsat kollayan milliyetçi hükûmetin şimşeklerini üzerine çekti. Böylece büyük umutlar vaat eden bu Teşkilât, bir sonraki affa kadar acınası bir şekilde kendini sürünmeye mahkûm etti. Bunlardan çok zor durumda bulunan ve polis tarafından her yerde aranan Salih ve Affan gibi yoldaşların İstanbul'daki eylemimize hiçbir faydası olmaz. Ya sürekli kendilerini bir eve hapsetmeleri gerekecek, ya partiye yük olarak hareketsiz kalacaklar veya onları şehirde kimi çalışmalar yapmaya davet edeceğiz ve polis bunları iki gün sonra tutuklayacak. Bizim kanımıza göre bu yoldaşlar, hemen Rusya'ya veya Bulgaristan'a gitmeli, orada kendilerini eğitirken ülkeye dönecek uygun zamanı beklemelidirler. Onların büroda ve-

235 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 238-241 (Fransızca).

ya parti icra heyetinde temsil hakları muhafaza edilecektir. Bugün, son derece tatminkâr bir biçimde gelişen hareketimize zarar vermekten başka bir şey yapamazlar. Bürodaki yoldaşımız, Şarki [Gafurov] yoldaşın da bu görüşte olduğunu düşünmektedir.

3) Türkiye'de bilinen bütün gruplar arasında, emekçi yığınlar üzerinde kayda değer bir etki yapan ve hükûmete karşı en uygun politikayı benimsemeyi bilen tek grup İ.K.G.'dir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Hınçak üyelerini bulmak mümkün değil, B.İ.İ. üyeleri ise parmakla sayılacak kadar. Bu koşullarda, Teşkilât Bürosu, oluşturulduğu haliyle, kesinlikle mevcut güçleri yansıtmıyor. İ.K.G.'nu bu Teşkilâtların her birinden bir temsilci alarak Komintern delegesinin gözetimi altında Parti kongresini hazırlamakla görevlendirmek daha akılcı olurdu. (...)[236]

Şarki (Gafurov) 7 Nisan 1923'te Doğu Sekreterliği'nden Brike'ye aşağıdaki değerlendirmeyi gönderiyor.

Brike yoldaşa

Sayın yoldaş!

Uğradığımız bozgundan sonraki durumumuz şöyle anlatılabilir:

Bu mektuba İzmir İktisat Kongresi hakkında Fransızca ayrıntılı bir rapor eklidir.

Bozgun sebebiyle 18 Mart'ı zayıf geçirdik. Bu konuda ayrıntılı raporu daha sonra göndereceğim.

Türk komünistlerine karşı dava konusunda: Gösteri ve açık mitingler düzenleyemedik. Yalnızca parti hücrelerinde kapsamlı raporlar okundu ve beyannameler çıkarıldı.

Şimdi 1 Mayıs kutlamaları için yoğun hazırlık çalışmaları yürütülüyor.Yaklaşan Türkiye Büyük Millet Meclisi için seçim kampanyası da hızla sürdürülüyor. Seçimler iki ay sonra yapılacak. Burada birlikte çalışabileceğimiz uygun sosyalist işçi partileri olmadığı için ben tek başına hareket etmemizi öneriyorum. Büro'nun kimi üyeleri kendi listemizle ortaya çıkacak olursak, bizi ezip geçeceklerini ileri sürüyor. Onlar şimdi yeniden hayata dönmekte olan ve yönetici çevreleri bizim etkimizde bulunan Türkiye Sosyalist İşçi ve Çiftçi Fırkası adına seçim meydanına çıkmamızı öneriyor, ama bu sorun henüz kesin bir çözüme bağlanmadı. Bu öneri ancak Kemalist hükûmetin işçi ve çiftçi partisinin faaliyetine izin vermesi durumunda kabul edilebilir. Ama, bu büyük bir sorundur. Ben kendi başımıza girmeyi düşünüyorum. Talimatlarınızı beklerim.

Eski Türk burjuva partisi İttihat ve Terakki (Enver Paşa'nın eski partisi) bize ortak liste önerdi, ama biz kesinlikle reddettik. Biz burada zayıf olmamıza karşın ve tek mebus çıkarmamız bile imkânsız görülse de, biz tek başımıza katılıp, bundan ajitasyon amacıyla yararlanacağız (seçimler burada iki kademeli).

---

236 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 463-469 (Fransızca).

Balkan Federasyonu İstanbul'dan bir temsilciyi memuren göndermemizi rica etti, ama biz bunu parasızlık ve iyi işçi yokluğu yüzünden yapamadık. Federasyon 18 Mart için de partiden ve gençlerden birer delege gönderilmesini rica etti. Bu haberi parti çok geç aldığı için delege göndermenin bir anlamı kalmamıştı. Gençlik haberi zamanında almış ve bir yoldaşı memuren göndermiş. Ama, maalesef, o da yetişememiş.

Ben Size nerelerle bağlantılarımız olduğunu bildirmiştim, ama bu bağlantılar düzensiz. Biz Adapazarı ile de bağlantı kurduk. Orada devlete ait İmalat-ı Harbiye fabrikası ve 500'e yakın işçisi var. Gençlerden bir yoldaşı Teşkilât çalışmaları için oraya gönderdik. İzmir'de Calase yoldaş çalışıyor. Ankara'dan edinilen bilgiye göre, orada hiçbir Teşkilât yok. Ankara, İzmir ve Mersin ile şahsi yazışmalarımız sürüyor. Zonguldak'tan henüz bir şey yok. Biz Zalkind yoldaşın bağlantılarından yararlanmak istemiştik, ama onu görmek çok zor. Sonunda onun özel kalemi Novikov yoldaşla konuşabildik, ama onların da bağlantısı yokmuş.

Şimdiye kadar ben Türk makamlarının komünist proletarya Teşkilâtlarının karşısına diktiği engeller hakkında bir şey yazmadım. Burası dünyanın casus yuvasıdır. Her girişim deşifre ediliyor. Antanta istihbaratı dışında Türk hükûmeti de komünist Teşkilâtları kovuşturan, baskınlar tertipleyen, sendikaları, gazeteleri vb. kapatan özel bir politik büro oluşturdu. Biz Neos Antropos *adında Yunanca bir gazete çıkarmak istedik, ama hükûmet sosyalist gazete istemediği gerekçesiyle izin vermedi. Oysa Yunanca burjuva gazetelerine izin veriliyor. Genellikle burada her polis ajanı proletaryanın haysiyetini istediği gibi çiğneyebiliyor. Burası kanunsuzluk ülkesi. Bu dünyada Kemalistlerin hükûmeti kadar küstah ve edepsiz başka bir hükûmet yoktur. Bu koşullarda ve Sizin bana tavsiye ettiğiniz bu kadar deneysiz iki yoldaşla çalışmak son derece zor.*

Salih yoldaşın tutuklanmasını Size bildirdim. Her ikisi de Fransız olan Ganri Molvis ve ... ile birlikte evdeymiş. Salih yoldaş onlara tamamiyle güveniyormuş ve bütün planlarımızı açıklamış. Oysa, ... Fransız polisinin ajanıymış. Kaldı ki, Ganri de Fransız polisiyle sıkı ilişkisi bulunan şüpheli bir adam. Salih yoldaş tutuklandıktan sonra bu Ganri değişik bahanelerle benim adresimi öğrenmeye çalışıyordu. Bütün planlarımızın suya düştüğüne tamamen ikna olduk. Bunun ardından konferansı ve matbaayı donatma işini geçici olarak erteledik. Doktor Şefik ve Kâzım büronun toplantılarına katılmıyorlardı. Çünkü sıkı sıkıya takip ediliyorlardı ve işler bu yüzden geçici olarak aksamaktaydı. Şimdi büroyu başka temsilciler, yani adaylar ziyaret ediyor.

Gerçi ben Size yönetici şahıslar arasındaki nefretten kurtulduğumuzu yazdım, ama bu yalnız ilke olarak böyle. Pratikte ise bunlardan kimilerinin birbirine karşı duyduğu nefret hâlâ aynen. Bunun yakın bir zamanda giderileceğini umuyorum.

Roland gelir gelmez Aydınlık grubuna karşı yoğun ajitasyon yürüttü. Hemen önlem alınıp disipline uyması sağlandı.

Affan ve Kaplan yoldaşlar görev yerlerine rahatça gidebilirlerdi, ama onlar öyle hemen işe tutunmak istemiyor. Lütfen, önlem alınız.

Nizameddin yoldaş buraya geleli iki ay oldu, ama hâlâ bir işe sarılmadı. Genç-

lik Teşkilâtına bile yazılmamış. Büronun başına musallat oluyor, para istiyor, kendisini soyduklarını söylüyor.

Siz bize Lenin'in burada artık iki defa basılan bir broşürlerini gönderdiniz. Biz Sizden çok pahalıya mal olduğu için orada broşür basmamanızı rica etmiştik. Bu işi burada yapmaya, kimilerini de Bulgaristan'da basmaya çalışacağız. Biz bu işi başlattık bile. Bunu Profintern'e bildiriniz.

Sendika hareketi ve gençlik hakkında özel rapor olacak.

KOMÜNİST SELAMLARIMI SUNARIM
Şarki

7 Nisan 23, İstanbul[237]

Dr. Şefik Hüsnü'nün 12 Nisan 1923'te KEYK'e gönderdiği İzmir İktisat Kongresi ile ilgili Fransızca raporunda da THİF hakkında olumsuz değerlendirmesi şöyle:

Teşkilât Bürosu beni ayrıca ilişkiler sorunu düzenlemek ve Ankara milliyetçi hükümeti tarafından hapse atılmış olan Halk İştirakiyun Partili yoldaşlarımızın durumu hakkında kendisinden bilgi almak üzere Aralof yoldaşla ilişkiye geçmekle de görevlendirdi. İzmir'e vardığımda, Abilof yoldaş daha önce ölmüştü ve Aralof yoldaş da ivedi olarak Ankara'ya dönüyordu. Ancak delegasyonun Basın Yöneticisi Astahof başkanlığında birkaç Sovyet delegasyonu üyesi yoldaş Kongreyi sonuna kadar izlemek üzere kaldılar. Astahof Kongreyi büyük bir sabırla izledi. Kendisiyle birçok gizli görüşme yaptım. Daha önce de, diğerleriyle birlikte tutuklanıp tedbirli olarak tahliye edilmiş Halk İştirakiyun'dan 2 yoldaşla görüşmüştüm. Elde ettiğim tüm bilgiler şu noktalarda birleşiyordu: 1/ Tutuklamalardan ve partinin dağılmasından önce, Halk İştirakiyun Partisi, toplamı yüz kişiyi aşmayan pek az üyeye sahipti. Bu üyelerin % 80'i belli başlı amaçlar konusunda bilinçsizdi ve komünizmin en temel kavramlarını bile bilmiyorlardı. 2/ Bu yoldaşların büyük çoğunluğu, kendilerine düşen devrimci hazırlık rolüne pek eksikli bir hazırlığa sahip yarı-aydınlardı. 3/ Siyasi akımlar ve halk hareketleri üzerindeki etkileri hiç düzeyindeydi. 4/ Hükümetin takibatına yol açan, Komintern'de –gerçekliğe aykırı olarak– Ankara'da bir komünist hareket olduğu inancını doğurmak için faaliyet yürüten Salih ve Golman yoldaşlar tarafından gerçekleştirilen tamamen zamansız ve yararsız ajitasyon, bunların İcra Heyeti'nin tezlerine aykırı bu inisiyatifidir. 5/ Aralof'un doğru tavsiyelerine rağmen Golman ve Salih'in insanı isyan ettirici maceracılıklarında ısrarları, zaten dağılmakta olan Ankara partisine öldürücü son darbeyi indirtmiştir. Hükümeti bir darbe hazırladıklarına inandırmışlardır. 6/ Tutuklu yoldaşlar şu suçlamayla yargılanacaklardır: Yabancı bir devletle gizli işbirliği içinde darbe girişiminde bulunmak. 7/ Başlangıçta otuz dolayında kişi tutuklanmıştı. Büyük kısmı tedbirli olarak serbest bırakıldı. 8/ Halen, hemen

237 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD No: 34, Klasör No: 3_6, Belge No: 233-234 [Rusça].

hemen tümü aydınlardan oluşan sekiz /8/ yoldaş tutuklu ve ağır bir mahkûmiyet tehdidi altında bulunmaktadır.

Benim İstanbul'a dönmemden sonra Salih yoldaş da yakalandı. Kendisini hemen Ankara'ya gönderdiler. O, dokuzuncu tutsağı oluşturuyor. (...)[238]

Dr. Şefik Hüsnü, 21 Haziran 1927 tarihli *Komünist Enternasyonal* dergisinde çıkan "Çin Devrimi Kemalist Yolu İzleyemez" başlıklı bir yazısında, THİF'nın sonu hakkında şöyle bir yorum yapmıştır:

> 1922 güzünde milliyetçilerin durumu çok tehlikeli görünüyordu. Savaştı, ilerleme kaydedilemiyordu. Halkta yorgunluk ve sabırsızlık belirtileri görülüyordu. Birçoğu Yunanlıların işgal ettikleri yerlerden kovulabileceğinden şüphe etmeye başladı. Bu sırada, Ankara'daki Halk İştirakiyun Fırkası ağır bir hata işledi. Olayların dış görünüşüne aldandı. Kendi gücünü abartarak, Kemalistlere hitap eden tehdit dolu bir bildiri yayınladı ve hükûmetin yasağına aldırış etmeksizin bir kongre topladı. Partinin bu davranışı bütünüyle hatalıydı. Millî orduların gizlice hazırlanmış büyük bir taarruzun eşiğinde olduğu birkaç gün sonra görüldü. Milliyetçi makamlar, partinin ilân ettiği düşmanca açıklamayı, partiyi kapatmak ve en faal savaşçılarını zindanlara atmak için fırsat bildiler. Millî orduların kesin zafer haberlerinin doğurduğu sevinç ve coşkunluk arasında, Partimizin dağıtılması farkedilmedi bile.[239]

13 Ocak 1923'te Moskova'dan –yanında bir Komintern temsilcisiyle birlikte– gizlice İstanbul'a gelen Salih Hacıoğlu, Komintern'in istediği gibi, *Aydınlık* çevresi ve (Rum ağırlıklı) Beynelmilel İşçiler İttihadı ile birlikte geçici bir Merkezi Teşkilât Bürosu oluşturmaya girişmiş, ama Ermeni Hınçakları da bulunup Büroya katılamamıştır.

Salih Hacıoğlu 13 Mart'ta yakalanarak Ankara'ya gönderilmiş ve 9 Ağustos'ta mahkûmiyet hükmü açıklanınca, süresini doldurmuş bulunduğu için serbest bırakılmıştır.

1 Eylül 1923'te de KEYK Başkanlığı'na biri "Gizli" kaydıyla örgütsel, öteki "Çok gizli" kaydıyla kişisel 2 rapor göndermiştir. Özgün metinlerinden aktardığımız bu raporların Komintern arşivindeki Rusça çevirilerinin arasında bir de İstanbul'da altı ay süreyle bir gazete çıkarmak ve Büro faaliyetleri için toplam 12.400 lira talep eden bir bütçe önerisi bulunmaktadır.

---

238 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25B, Klasör: 32_36, Belge No: 391-395 (Fransızca).

239 Derginin Almanca basımından yapılan Türkçe çevirisi: Şefik Hüsnü, *Komintern organlarındaki yazı ve konuşmaları* (İstanbul: Aydınlık Yay., 1977), s. 173.

Türkiye Komünist Partisi Merkez-i Umumiliğinden Komintern İcra Komitesi Riyasetine
1 Eylül 1923
Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası
Merkez-i Umumisi
Aded 321
Rapor:
Hal-i hazırda memleketin vaziyet-i siyasiyesi
Hudûd-ı milliyesini tahdîd ve millî istiklalini lafzen tasdik eden Lozan Muahedesi'yle Yeni Türkiye devleti harici harpten kurtuldu, sulh devresine dahil oldu. Bundan sonra Türkiye'de türlü cidâl başlayacaktır:
1- İktisadi mücadelat, 2- Dahili mücadelat.
12 seneden beri devam eden harpler yüzünden Rumeli ve Anadolu'da yakılmadık şehir, yıkılmadık da köy kalmadı. Mübalağasız denebilir ki bugünkü Türkiye şehir ve köylerinin hemen nısfına yakın bir kısmı harabezâra dönmüştür. İnsan ve hayvan kuvvetlerinin ziyaı bu harabîden daha az değildir. Bugün iktidar mevkiinde bulunan Halk Fırkası intihabat zamanında ortaya attığı Dokuz Umde ile harap memleketin imarı, sefil ve yoksul halkın refah ve saadeti için bol keseden birçok vaatlerde bulundu. Bu vaatlerden hiç olmazsa onda birinin yapılması için bu fırka şüphesiz biraz çalışacak. Bütçesi harap, maliyesi bozuk olan bu hükûmet imar namına her ne ki yapmak isterse paraya ihtiyaç görecek. Ve bu sermayeyi kapitalist devletlerden arayacaktır. İşlemek için zemin arayan Avrupa ve Amerika sermayesi, şüphesiz, emin adımlarla memleket dahiline girecek ve onu muslihâne bir tarzda istediği gibi istismâr edecektir. Suya düşmekte olan Çester imtiyazı gibi belki birçok imtiyazlar verilecek. İşte, bütün bunlar harici sermaye ile yapılacak iktisadi mücadelat zeminleridir.
Sonra dahili mücadelat meselesi gelir ki, bunu da iktisadi ve siyasi olarak ikiye ayrılmak icap eder. Dahili iktisadi mücadelelerin cephelerinden bir tarafını birinci derecede, ağır vergiler altında inlemekte olan geniş çiftçi halk kitlesiyle gayr-i kâfi maaşlarla sefalet içinde yuvarlanan memurlar, ordu zabitanı, bilumum mütekaitler ve bilhassa tersih edilen binlerce ihtiyat zabitleri ve Yunanistan'dan Türkiye'ye nakledilecek olan yüz binlerce sefil halk kitlesi ve diğer tarafı hükûmet Teşkilâtı ...(?) ikinci derecedeki cepheyi de amele kitlesi ile patronlar ve müteşebbisler teşkil eder.
Dahili siyasi mücadelelere gelince, üç seneden beri tamamen inkişâf edememekle beraber bazı filizlerle kendisini gösteren muhalefetler mevcuttur. Birinci Meclis'te son zamanlarda, İkinci Grup namı altında doğan ve gayr-i mütecânis, halk içinde Teşkilât ve hatta programsız olduğundan dolayı gerek Meclis'te ve gerekse yeni intihabatta müspet bir iş göremeyen muhalefet bugün tamamen sönmüş addedilemez; o için için yanmaktadır. Bundan başka bugün sabit bir hakikat vardır ki İttihat Terakki Fırkası canlanmakta ve pek az bir zaman sonra kuvvetli bir Teşkilât ve muhalif bir fırka olarak ortaya çıkacağı kuvvet-

le ümit edilmektedir. Siyasi ve mühim bir mevki tutacağı şüpheli olmakla beraber elyevm az çok sesi çıkmakta olan ve mevcudiyetinde şüphe olmayan klerikal bir muhalefet de unutulmamak lazımdır.
Yeni intihabat zamanında Kemalistler bütün bu muhalif kuvvetlere ve cereyanlara karşı askeri bir diktatora ve cinayet (?) kuvvetiyle galebe çalabildi. Bunu pekâlâ bildikleri için bugün tam bir emniyet içinde olmasalar gerektir.
Şurada birkaç satır içerisinde hulâsa ettiğimiz siyasi vaziyet nazar-ı dikkate alınacak olursa bundan sonra Türkiye'nin huzur ve sükûn içinde yaşamak ve çalışmaktan çok uzak olduğu pek kolay meydana çıkar.

Halk Fırkası'nın Bugünkü Vaziyeti ve İstikbali
Mustafa Kemal Paşa tarafından harp ve mücadele senelerinde teşkil olunan ve köylere varıncaya kadar şubeleri bulunan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bugün Halk Fırkası'na inkılâb etmiştir. Yeni intihabatı bu cemiyet idare etmiştir. Azası pek mahdud olan bu cemiyetin geniş halk kitlesiyle bir alâkası olmamakla beraber bu mahdud aza memleketin en nüfuzlu burjuvazisinden olduklarından bir dereceye kadar halk üzerine nâfiz ve müessirdirler. Ve işte bu nüfuz ve tesire inzimam eden hükûmetin askeri diktatorası sayesindedir ki intihabatta bir tek muhalefete karşı bütün diğer mebuslar bu fırka mensupları olarak intihap olunmuşlardır. Fakat bu mebuslar fırkaya ne dereceye kadar samimi ve sadık kalacaklardır? Bunu pek yakın bir ati gösterecektir.
Henüz ibtidai ve sathi olmakla beraber pek de yabana atılamayacak olan tedkikatımıza nazaran Halk Fırkası'nın meclisteki azaları daha doğrusu bugünkü Büyük Millet Meclisi bütün manasıyla aynı program ve prensipler etrafında toplanmış ve disipline bir fırka mahiyetinde değildir. Pek büyük bir dikkat ve ihtimamla seçilmiş olmalarına rağmen azalar arasında radikaller, müfrit ve mutedil milliyetperverler, klerikal ve muhafazakârlar ve bilhassa eski fırkalarına pek sadık İttihatçılar mevcuttur. İşte pek az zaman sonra bu muhtelif fikirler ve cereyanlar taazzuv ederek bugünkü Halk Fırkası'nın karşısında birer grup veya teşkilâtlı fırka halinde ahz-i mevki edeceklerdir ki yukarıda bahsettiğimiz siyasi mücadelelerde bu üç dört grup şâyân-ı dikkat roller oynayabilecektir.

Türkiye Komünist Partisi'nin Siyasi ve Dahili Vaziyetleri
Siyasi Vaziyet: Merkezi Ankara'da bulunan Türkiye Komünist Partisi 19 Teşrinievvel 922 tarihinde hükûmet tarafından kanun harici kılınarak rehberleri ve birçok azası hafi cemiyet teşkil ve taklib-i hükûmete teşebbüs ve saire cürümleriyle taht-ı muhakemeye alınmıştı. 294 gün devam eden uzun bir muhakeme neticesinde bu cürümlere ait vesâik elde edilemediğinden dolayı fırka azasının bu yüzden tecziyelerine kanuni imkân görülememiş ve fakat fırka nâşir-i efkârı olan *Yeni Hayat* mecmuasının neşriyatıyla Komünist Enternasyonal'in 21 şartını muhtevi nizamnamesinin tab ve neşri güyâ halkın ezhânını tağşiş mahiyetinde görülerek –şüphesiz hükûmetin mahkeme üzerindeki tesiriyle– mevkuf ar-

kadaşlardan bir kısmı cünha ile üçer ay hapse ve tahliyeden sonra da zabıta nezareti altında bulunmak üzere tecziye edilmişlerdir. Binaenaleyh Anadolu'nun muhtelif mıntıkalarındaki ameleler arasında çalışan Türkiye Komünist Partisi bugün kanun harici bir vaziyettedir.

Fırkanın Dahili Vaziyeti

1920 senesi Haziranında hafi olarak teşekkül eden ve aynı senenin 7 Kânunuevvelinde resmiyetini kabul ve tasdik ettiren Türkiye Komünist Partisi 1921 Kânunusanisinde hükümetin hücumuna uğramış ve merkez azaları 119 gün devam eden bir muhakeme geçirdikten sonra muhtelif derecede kürek cezalarıyla İstiklâl Mahkemesi tarafından mahkûm edilmişler ve bundan sonra da 4,5 ay hapishanede kalmışlar ve hususi bir af kanunuyla 29 Eylül 1921 tarihinde tahliye olunmuşlardır. Parti 18 Mart 1922 tarihinde yeniden ve resmen faaliyete geçti. Mahaza o zaman Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti harici emperyalist düşmanlarla mûdhiş bir cidâl içinde bulunduğundan fırka memleket dahilindeki amelelerle olan temas ve münâsebâtında çok ihtiyatkâr harekete mecbur olmuş, ancak Ankara, Kayseri ve Mersin taraflarında birkaç Teşkilât vücuda getirmişti ki, bunlardan Ankara ve Kayseri'deki Teşkilâtları hükûmet tarafından resmen tanınmışlardı. 1922 Eylülünde Zonguldak kömür havzasında çalışan ameleler arasında da Teşkilât yapmak üzere fırkanın en eski azasından Hilmi (ki şimdi fırkaya hıyanet etmiş bir haindir) memur edilmişti.

1922 senesinde Ağustos'ta yapılan kongrede fırkanın 308 azası olduğu tahakkuk etmişti. Bu azalar iki resmî, iki gayr-i resmî Teşkilât ile muhtelif mıntıkalarda ve münevverler arasında ve köylüler arasındaki nüvelere mensup idiler.

Bugünkü Vaziyet

Hapisten yeni çıkılmış olduğundan henüz eski Teşkilâtlar ve nüvelerle irtibat ve münâsebât tesis olunamamıştır. Şu kadar ki bunlarda seciyeleri kuvvetli ve oldukça şuurlu arkadaşlar mevcut olduğundan azaları tenakus etmiş olsa bile tekrar canlanabilecek gizli bir mevcudiyet halinde bulunduklarına kanaat etmekteyiz ve ilk fırsatta bunlarla münâsebât ve irtibat tesisine çalışmaktayız. Yalnız pek mühim bir amele merkezi olan Zonguldak'la tesis-i münâsebâta şimdilik imkân göremiyoruz. Şu kısaca kayd olunan vaziyete nazaran elyevm partiye mensup ve sadık aza adedini tespit edemeyeceğiz.

Sendikalara Dair

1922 senesinde, İmalat-ı Harbiye, Şimendifer, ensice [dokuma] fabrikaları, liman ve gümrük hammalları ve Zonguldak kömür amelesi arasında oldukça kuvvetli bir kızıl sendika harekâtı canlandırılmış ve bazı esaslar da kurulmuştu. Fakat partiye vaki olan bu son taarruz üzerine bunların hemen kâffesinin az çok sarsılmış olacağı tabiidir ve bunlarla da henüz irtibat ve münâsebât tesis olunamamıştır.

İstanbul Komünist Teşkilâtlarıyla Olan Münasebat

İstanbul ve Anadolu Teşkilâtlarının tevhidi hakkında Komintern'in karar ve direktifleri dairesinde yapılan ve daha doğrusu yapılmaya başlanılan faaliyet İstanbul'daki muvakkat merkezi Teşkilât bürosunun dağılması yüzünden nâtamam kalmış ve şu sırada İstanbul komünist Teşkilâtları da taht-ı muhakemede bulunduklarından ve Komintern mümessili de terk-i vazife ederek Moskova'ya avdet etmiş bulunduğundan bu mesele müşkil bir vaziyete düşmüştür. (Bu hususta kâtib-i umumi Salih arkadaşın şahsi raporunda daha fazla malumat ve tafsilat mevcuttur).

Partimizin Neşriyatı

Son muhakeme esnasında partinin nâşir-i efkârı olan *Yeni Hayat* bittabi intişar edememiştir. Evvelce *Yeni Hayat*'ı haftada bir defa neşredebilmek için ayda 250 lira bir masraf yapılıyordu. Bugün *Yeni Hayat*'ın bittabi parti nâşir-i efkâr-ı olarak değil –çünkü artık parti illegaldir– fakat müstakil bir mecmua olarak neşrine kanuni imkân varsa da partinin ve Komintern ile olan münâsebâtın bugünkü hal ve şekline nazaran bu masrafın hatta onda birini bile bulmak imkânı olmadığından maalesef mecmuamızı neşredemiyoruz.

Anadolu'daki Amelelerin Siyasi ve İktisadi Vaziyetleri

Anadolu'da amelenin en ziyade mütekâsif bulunduğu mıntıkalar birinci derecede Ankara, Eskişehir, Adana, Tarsus, Mersin, İzmir, Zonguldak, Ereğli, Samsun havalisidir. Ve bütün bu havalide takriben 75-100 bin amele mevcuttur. Resmî sendika Teşkilâtı elân kanunen memnû olduğundan bilhassa Anadolu amelelerı arasında sendika Teşkilâtları yapılmamıştır. Yalnız şimendifer, İmalat-ı Harbiye amelelerı arasında hasta muavenet sandığı namı altında Teşkilâtlar vücuda getirilmiş ve hükûmetin tesir ve müzâhereti altında Zonguldak kömür amelelerı arasında da aynı tarzda bir amele cemiyeti vücuda getirilmiştir.

İzmir ve Adana havalilerindeki amelelerde ancak eski esnaf cemiyetleri şeklinde ve burjuvaların idare ve müzaheretiyle birtakım cemiyetler vücuda getirmişlerdir.

Bütün bu Teşkilâtlara rağmen amelelerin ne mesai saatleri, ne de yevmiyeleri ve diğer hayat şartları asla ıslâh edilmemiş ve bu Teşkilâtlar devam ettikçe faydadan ziyade mazarratları dokunacağı bizzat şuurlu amelelerı tarafından idrâk edilmeye başlandığı mahsûsdür. Binaenaleyh amelenin siyasi bir mevcudiyetleri olmadığı gibi iktisadi vaziyetleri de pek fena ve sefîlânedir.

Amelenin Siyasi Duyguları

Türkiye amelesi ekseriyetle câhil ve okuyup yazmak bilmeyen kitlelerden ibarettir. Maariften mahrum oldukları için gazete ve kitap okuyarak tenevvür etmek ihtimalleri azdır. Bunların fikren yükselebilmeleri ancak ve en ziyade şifâhî telkinat sayesinde mümkün olabilir ve nitekim üç seneden beri yapılabilen iş de bu tarza inhisar etmiş gibidir.

Milli mücadele esnasında amelenin de milliyet duyguları az çok uyanmıştır. Ve bugün kendilerinde en ziyade tebârüz ve tebellür eden siyasi akide milliyetçilikten ibaret bulunmuştur. Yalnız şurasını kayda lüzum görürüz ki, ameleler arasındaki milliyetçiler fikren vasat derecede yükselmiş olanlardır. Daha yüksek ve şuurlu amelelerde ise bilakis beynelmileliyet duyguları galibdir ve bilhassa Üçüncü Beynelmilele merbutiyetleri fazladır. Henüz fikren hiç yükselmeyen ve kara câhil amele ise en ziyade dinî hisler ve hurâfât içinde yuvarlanmakta olup siyasi ve iktisadi cereyanlara karşı lâkayd ve kendi şahsi menfaatlerini anlamak ve düşünmekten uzaktırlar. Bu gibi kara câhil amelelerle yapılan temaslardan çıkan netice şudur: Kendilerine telkin olunan fikirlere bilâ-muhakeme tebaiyet temayülleri galibdir. Kendi dertleri ve menfaatleri kendilerine anlatılınca derin bir uykudan uyanır gibi silkinirler ve söylenen sözleri dikkatle dinlerler ve anladıklarını ihsâs ederler. Her ne kadar bunlar telkinata kapılmaya müsait gibi görünürlerse de, bu kabiliyet fiili sahaya çıkmaktan uzaktır. Bunun için bunları harekete geçirmek çok güçtür. Zaten bu gibi câhil kitleler ancak büyük ve mütehakkim kuvvetlere istinaden kolaylıkla istenilen istikamete sevk ve tahrik olunabilirler, nasıl ki bütün burjuva inkılablarında câhil halk kitlelerinin ancak bu kabiliyetlerinden büyük istifadeler temin edilmiştir. Bilakis bunları yalnız kendi kuvvetlerine güvenerek hâkim sınıflara karşı harekete getirmek veya bu hareketi vücuda getirebilecek Teşkilâtlar etrafında toplamaya sevk etmek çok müşkül ve çok zahmetlidir. Hükûmet ve jandarma korkusu, hapishane hayatının dehşet ve sefaleti bütün çıplaklığıyla gözlerinin önüne gelir ve onları hareketsiz ve mefluc bırakır.

Hulasa, denebilir ki Türkiye ve bilhassa Anadolu amelesi siyasi akideler nokta-i nazarından bâkir bir haldedir. Muntazam ve daima işleyen sebâtlı faaliyetler sayesinde birkaç senede bu kitle arasında büyük ve müsbet muvaffakiyetler elde edilebilir.

Anadolu Köylülerinin Vaziyeti

Burada Anadolu köylüsünün bugünkü siyasi ve iktisadi vaziyeti hakkında uzun tafsilat vermekten sarf-ı nazarla yalnız umumi bir görüş itibarıyla ve en ziyade bizi alâkadar eden cihetten birkaç söz söylemeyi muvâfık görüyoruz.

Uzun senelerden beri devam eden muharebelerin, muhaceretlerin en ağır yükünü taşıyan ve hükûmetin bütün masraflarının en çok kısmını ağır vergilerle tediye eden, evlatlarının yüzde ellisini cephelerde, yüzde yirmisini açlık ve sefaletler içinde kayb eyleyen, muhtelif zamanlardaki tekâlif-i harbiye ve gıdasızlık, hastalık yüzünden hayvan kuvvetinin de yüzde yetmiş beşini elinden çıkaran köylü bugün iktisaden düşkün ve ezgin bir haldedir. O bugünkü hükûmetten kendisine vaat olunan ıslahatı bekliyor, fakat ümitsiz; çünkü bugün bile görüyor ki kendisine ıslâhât ve iyilik vaat eden hükûmet elân zulüm yapmakta berdevamdır. Köylünün biraz canlı ve kanlı olan gençleri kısmen harp senelerinde olduğu gibi şimdi de fazlasıyla şekavetle meşguldür. Bütün köylü-

lerin maariften ve maarif Teşkilâtından mahrum olduğunu söylemek zaid değil mi? Çünkü Türkiye köylüsünün cehâleti ve Türkiye hükûmetlerinin köylüleri kasden maariften mahrum bıraktıkları bütün cihanın malûmudur. Şimdi böyle siyasi hiçbir hukuka malik olmayan iktisadi ihtiyaçlar içinde kıvranan jandarma ve tahsildarların amansız zulüm tazyiki altında ezilen ve inleyen ve kara cehâletin derin ve karanlık çukurlarında yine her şeyi hükûmetten ve Allah'tan bekleyen bu köylüler arasında inkılâpçı Teşkilâtlar vücuda getirmek mümkün müdür?

Evet ve hayır!
Evet mümkündür, ne vakit ki fırka mükemmel propaganda ve neşriyat vesaitine malik olursa.
Hayır mümkün değildir veya çok uzun zamana muhtaçtır. Fırka böyle vesaitsiz bulunursa.
Yalnız şurasını açık ve sarîh olarak beyan ve ilan ederiz ki, Türkiye köylüsü bugün kendisini bu derin sefaletten kurtaracak ve ona insanlık zevkini tattıracak demir ve halâskâr bir ele, bir kuvvete sabırsızlıkla intizar ediyor.

Münevver Kitleler
Hükûmet memurlarıyla elyevm ordudan terhis olunan ihtiyat zabitleri ve bilumum mektep muallimleri ve ordu zabitanı münevver unsurları teşkil ederler. Bunların vaziyet-i iktisadiyeleri kâmilen bozuk ve hepsi hallerinden ve maişet derdinden müştekidirler. Siyasi akide itibarıyla ekserisinin milliyetçi olduğunu söylemek zâiddir. Milli inkişaf devresine yeni giren Türkiye'de bunun böyle olması pek tabiidir. Zaten Türk münevverleri arasında sosyalizm ve hatta sosyolojiye vâkıf mütetebbi adamlar pek ziyade enderdir. Şu kadar ki münevverlerin iktisadi vaziyetleri cidden acınacak bir halde olduğundan bu gibilerle yapılan hususi temas ve münakaşalar bizde şu kanaati uyandırmıştır ki, bunlar sosyalizm fikirlerini pek kolaylıkla hazm edebileceklerdir. Yalnız bunlar arasında devamlı ve ilmi neşriyat lazımdır. Bilhassa ihtiyat zabitleri pek şâyân-ı dikkat bir unsurdur. Bugün kâmilen işsiz bulunan bu zabitler on bin mevcuda yakın mühim bir kuvvet teşkil ediyorlar ve iktisadi bir cemiyet etmişlerdir. Memlekette mevcut radikal, liberal, nasyonalist, hatta muhafazakâr bütün siyasi kuvvetler bu zabitan kuvvetini kazanmak için hep onların lehine neşriyatta bulunuyorlar. Eğer şu sıralarda partimizin neşriyat kuvvet ve vesaiti olsaydı pek çok istifade edilebilecekti.
Kanun hükûmet memurlarını siyasi fırkalara intisabdan men etmekle beraber birçok siyasi fırkalar bu unsurdan daima istifade etmektedir. Memurların ezilen ve istikbalinden emin olmayan kısmı sosyalizm fikirlerine mütemayildir. Şu kadar ki çok tenvire muhtaç bir haldedirler. Binaenaleyh bu hususta da gerek gazete ve gerekse kitap ve saire neşriyâta ihtiyaç derkârdır.

Türkiye Komünist Partisi'nin Faaliyet Kabiliyeti ve Takip Etmesi Lazım Gelen Taktika

Elyevm iktidar mevkiinde bulunan Kemalistler (Halk Fırkası), değil Komünist Partisi'nin hatta diğer kendisine az çok muhalif olan herhangi bir siyasi cereyana karşı bile şiddet ve fevka'l-kanun tedhiş ile muameleye karar vermiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa İzmir'de son zamanda söylediği bir nutukta "bize muhalefet edenlerin yeri ya denizin dibi –komünistlere işaret ve Mustafa Suphi yoldaşın akıbetini ihtar– yahut toprağın altı –Trabzon mebusu Ali Şükrü'nün vakasını ihtar– dır" diyerek muhalifler hakkında takip olunacak fevkalkanun tedhişi ilân etmiştir. Bu vaziyet karşısında partinin resmen faaliyete geçmesi bugün için mümkün değildir. Resmî faaliyet keyfiyeti ancak hâkim fırkanın kuvvetinin diğer burjuva partileri tarafından sarsıldığı zaman düşünülebilir. Fakat Üçüncü Enternasyonal'in Türkiye müfrezesi olan partimiz gayr-i kanuni çalışmaya mecburdur ve çalışmaktan geri durmak istemez, azası bir tek nefere müncer olsa dahi o çalışacak ve inkılâpçı vazifesini yapacaktır.

Fırka Ne Yapmalıdır? Nasıl Çalışmalıdır? Yani Vazife ve Taktikası Ne Olmalıdır? Hükûmetin amele ve köylünün münevver ve zabitanın bugünkü siyasi ve iktisadi ve içtimai vaziyetleri hakkında muhtasaran kayd eylediğimiz malumat göz önüne getirilince bugün Türk Halk İştirakiyun Fırkası'nın ve Komünist militanlarının vazife ve şiarları şunlar olmalıdır:

1- Ameleyi şuurlandırmak.

2- Ameleyi endüstriyel sendikalar etrafında toplanmaya teşvik etmek.

3- Köylüyü fırkaya taraftar etmeye uğraşmak ve köylünün teveccühü ve muhabbetini kazanmak.

4- Münevver tabaka arasında ilmi bir surette sosyalizmi neşr ve tamim ederek bunların da fırka etrafında toplanmasını veya hiç olmazsa fırkaya taraftar olmalarını temine uğraşmak

5- Gençler ve kadın işçiler arasında aynı maksatlarla uğraşmak.

Bütün bunlara muvaffak olmak veya hiç olmazsa az çok müsbet neticeler elde edebilmek için fırkanın takip etmesi lazım gelen taktikayı da bugünün icabatına tevfikan bervech-i âti kayd ediyoruz:

1- Fabrikalarda, imalathanelerde ve amele bulunan her yerde komünist nüveleri yapmaya devam etmek.

2- Komünist nüveleri vasıtasıyla

a) Ameleler arasında şifahi propaganda, hususi musahabe, konferanslar yapmak.

b) Neşriyatın okunmasını, dinlenmesini, abonman kaydını, satılmasını temine çalışmak.

c) Hasta kasaları ve esnaf loncaları gibi ibtidai Teşkilâtlarının yıkılmasına ve bunların yerine sınıfî ve iktisadî mücadele esasları dairesinde çalışabilecek kızıl sendikalar vücuda getirilmesine çalışmak.

d) Ara sıra fırsat düştükçe ameleyi patronlar aleyhine greve teşvik ederek onları fiili mücadeleye alıştırmak.

3- Münevverlerle köylüleri uyandırmak, fırkaya taraftar kılmak ve mücadeleye hazırlamak için bugün yapılacak yegâne çare neşriyatta bulunmaktır. Bu neşriyat iki türlü olabilir. 1- Yevmi zengin bir gazete neşretmek, 2- Haftalık veya on beş günde bir çıkan ilmi, içtimai bir mecmua, broşür, kitap ve saire.
Bu yevmi gazete maske olarak müfrit millici ve demokratik bir meslek sahibi olabilir. Bittabi müstakil olacak ve güyâ fırka naşiri olmayacak.
Şurasını ehemmiyetle kaydedelim ki Türkiye'de kuvvetli bir neşriyat yapmak zamanı gelmiştir. Ve bugün bu uğurda yapılacak fedakârlık ne kadar çok olursa elde edilecek muvaffakiyet de o nisbette büyük olacaktır. Aksi takdirde pek kıymetli bir zaman kaybedilmiş olacaktır.
Neşriyat için umumi bir bütçe ayrıca merbuttur. Ve bütçe asgari bir hesap ile tanzim edilmiştir. Çok ümid ederiz ki bu bütçe aynen kabul ve derhal tatbik edilir.

İstanbul ve Anadolu Teşkilâtlarının Tevhidi Meselesi
İstanbul, Trakya, Anadolu, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin taht-ı idaresinde bulunan bütün Türkiye'deki Teşkilâtların tevhidiyle bir tek komünist partisi tesisi hususundaki düşündüklerimizi bervech-i âti arz ederiz:
1- Bu maksada binaen İstanbul'da çalışmak üzere Komintern tarafından teşkil olunan Türkiye Komünist Partisi muvakkat merkezi Teşkilât bürosu, yoldaş Salih'in şahsi raporundan da anlaşılacağı üzere her türlü yoksuzluklar ve vasıtasızlıklar içinde ancak iki ay kadar bir müddet çalışabilmiş ve fakat birer ikişer büro azasının tevkifi ve bunun üzerine Komintern mümessilinin de derhal İstanbul'u terk ederek Moskova'ya avdeti maksadın akîm kalmasına sebep olmuştur. Eğer büronun vesaiti iyi olsaydı ve Komintern mümessili olan Gafurof yoldaş fikren ve ruhen sağlam bir şahsiyet olup arkadaşlarının tevkifini müteakip diğerlerini celb ile büronun faaliyetine devam etseydi şüphesiz bu mesele bugüne kadar halledilmiş bulunurdu. Mahaza bundan sonra da atideki şerait ihzar edilir ve büro yeniden teşkil olunursa beşinci kongreye kadar bu Teşkilâtların tevhidi ve tek bir parti teşkili meselesi halledilmiş olur. Ve Beşinci Kongre'de bütün Türkiye Komünist Teşkilâtlarını temsil eden yegâne bir partinin delegasyonu bulunur. Şerait şunlardır: 1- Vakit kaybetmeksizin Komintern tarafından yeni bir mümessilin intihab ve izamı, 2- Teşkilât, münâsebât ve kongre için muktezi masarife mukabil merbut bütçenin tasdik ve bu meblağın Komintern mümessiline tevdi ve teslimi.

İhtar:
1- Komintern mümessili Türkiye'ye serbest ve kanuni bir surette girmelidir. Bunun için de bu mümessilin Rus olmaması (çünkü Ruslar çok sıkı bir takip altındadır.) veya hiç olmazsa yedinde Alman veya daha iyisi Fransız pasaportunun bulunması lâzımdır.
2- Komintern mümessili Türkiye'ye ya bir tüccar sıfatıyla veyahut da bir gazete muhabiri sıfatıyla girmelidir. Muhabir olduğu takdirde bir burjuva gazetesini temsil etmesi daha muvafıktır.

3- Mümkün olursa mümessilin evvela Ankara'ya gelerek yoldaş Suriç vasıtasıyla kâtib-i umumimizle temas ettikten sonra İstanbul'a avdet etmesi çok muvafık olur.
En kısa bir zamanda cevaplarınıza muntazırız. Komünist selamlarıyla
Kâtib-i Umumi
Salih Hacıoğlu[240]

* * *

Türkiye Komünist Partisi muvakkat merkezi teşkilât bürosu azasından Salih Hacıoğlu tarafından Komintern icra komitesi riyasetine
Ankara 1/9/1923
Muhterem yoldaş,
İstanbul'da geçirdiğim hayatı kısaca şu raporumla size arz etmek isterim:
1- 13 Kânunusani 923 tarihinde Komintern mümessili Gafurof ile birlikte İstanbul'a vâsıl olduk. Bir hafta zarfında merkezi büro teessüs ederek işe başlandı. Hınçak Sosyalist Partisi'nin Komünist grubu azasından kimseyi bulamadığımız için büro dört azadan teşekkül etmişti. Faaliyete İstanbul'daki gruplara anket tevziiyle başladık. Bu sırada iki mühim mesele zuhur etti. 1- Hükûmetin müzâheretiyle İstanbul Umum Amele Birliği Cemiyeti'nin teşekkülü. 2- İzmir'de İktisat Kongresi. Derhal mevcut komünist grupları nüvelerine talimatlar verildi ve hükûmetin müzaheretiyle teşekkül eden Umum Amele Birliği'ne İstanbul amelesinin ehemmiyet vermemesi, bilakis İstanbul mevcut bütün amele teşkilâtlarının bizzat kendi aralarında birleşerek umumi bir birlik vücuda getirilmesini propaganda ettirdik. Ve bütün Teşkilâtlardan birer murahhas intihabıyla bir konferans akd edildi. Bu konferansta büro tarafından esasları ihzar olunan Umumi Birlik nizamnamesi münakaşaya konuldu. Bu konferansa on amele cemiyeti iştirak etti. Diğer taraftan bu konferansın vücudundan istifade ederek İzmir İktisat Kongresi'ne İstanbul ameleleri namına bir murahhas gönderilmesine muvaffakiyet hasıl oldu. Amelenin mütalabâtı için büro tarafından ihzar olunan tezler amele Teşkilâtlarına ve birlik konferansına kabul ettirildi ve tab edilerek İzmir'e gönderilen murahhasa tevdi edildi. Mezkûr İktisat Kongresi'nde daha müessir bir rol oynamak için hakikatte merkezi büroyu, zahirde *Aydınlık* mecmuasını temsil etmek üzere büro azasından Doktor Şefik Hüsnü yoldaş büroca intihab ve kongreye izam kılındı.
Merkezi büronun bu mesaisi sayesinde İktisat Kongresi'nde amele delegasyon grubu pek ciddi işler gördü. Ve birçok mutalebâtın kongrece tasdikine muvaffak oldu.
2- İstanbul ameleleri arasında zafer neşesiyle milliyetçilik cereyanları kuvvetlenmeye başlamıştı. Buna karşı koymak için milliyetçilik aleyhinde şiddetli propagandalar yapılmak üzere nüvelere kati talimatlar verildi. Ve aynı zamanda Bulgaristan'daki *Ziya* gazetesine bu maksada binaen makaleler ve beyanname-

240 TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 509-522 (Eski Türkçe).

ler yazarak bu gazete İstanbul amelelerine tevzi edildi.
3- Merkezi büro bir küçük matbaa mübayaasına ve gizli olarak bir gazete tab'ına ve aynı zamanda bir de kanuni olarak yevmi bir gazete neşrine karar verdi ise de para bulunamadığından bu kararını mevki-i fiile koyamadı.
4- İstanbul'da mevcut muhtelif genç komünistler Teşkilâtlarının da tevhidine teşebbüs edildi. Ve bunlara birleşmeleri için tebligat yapıldı. Anadolu gençler Teşkilâtı mümessili olan yoldaş Nizameddin Moskova'dan İstanbul'a gelir gelmez o da bu işe memur edildi. (Bilahare Nizameddin yoldaştan aldığım malumata nazaran bu birleşme meselesinde *Aydınlık* grubuna mensup gençler sabotaj yapmışlar.)
5- Martın ilk haftasında bir gün büro azasından Kâzım yoldaş benim oturduğum evden çıkar çıkmaz polis hafiyesi tarafından takip olundu. Bundan benim de polisçe oturduğum yerin malûm olduğu anlaşıldı. Derhal mahalleyi değiştirmek ve polisi şaşırtmak lâzımdı. Fakat maalesef buna muvaffak olamadık. Çünkü yiyecek için bile paramız yoktu. Üç dört gün sonra (13 Mart 1923) polisler beni bulunduğum odada tuttular ve Ankara'ya sevk ettiler.
6- İstanbul'dan ayrıldığım dakikaya kadar büro tarafından gruplara yapılan anketlere maalesef henüz cevap gelmemiş olduğundan İstanbul'daki komünist Teşkilâtlarının kemiyetine dair bir fikir edinemedim.
7- Sonradan aldığım malumata nazaran Gafurof yoldaş da benden sonra İstanbul'da çok duramamış ve Moskova'ya avdet etmiş. Şu hale nazaran merkezi büro vazifesini ikmal edemeden dağılmıştır.
Şu ciheti de kaydetmeden geçemeyeceğim. Komintern Gafurof yoldaşı böyle mühim bir işe intihabında isabet gösterememiştir. Çünkü bu arkadaş dimağen çok hasta idi. Çok asabi ve çok hırçın idi. Yok yere kavga yapmayı, arkadaşlara taarruz etmeyi itiyad haline koymuştu. Hemen her gün onu teskine uğraştım. Kim bilir o bu hastalığı saikasıyla benim de ne kadar aleyhimde bulunmuştur. Fakat ne kadar aleyhimde bulunursa bulunsun ben onu mazur görürüm. Çünkü ruhen hasta olduğuna kaniim.
Komünist selamlarımla
Türkiye Komünist Partisi muvakkat merkezi Teşkilât bürosu azasından ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Kâtib-i Umumisi
Salih Hacıoğlu[241]

241 TÜSTAV Komintern Arşivi Döküm 1, CD 25, Klasör: 32_36, Belge No: 545-547 (Eski Türkçe).

EK
KOMİNTERN DOĞU SEKRETERLİĞİ[1]

KEYK Doğu Şubesi, KEYK Bürosu'nun 11 Aralık 1919 tarihli kararıyla kurulmuştur.

KEYK'in örgütlenme konusunda yetkili Küçük Bürosu, E. Stasova'ya **Doğu Halkları Kurultayı**'nı örgütlemenin yanı sıra, **III. Enternasyonal'in Yakındoğu Bürosu**'nu kurma görevini de vermiştir. Ancak KEYK'in Viyana, Balkanlar ve Yakındoğu gibi dış büroları, Komintern'in II. Kongresi'ne kadar varlığını sürdürmüşse de aktif organlar durumuna gelememiş bu nedenle daha sonra kaldırılmıştır.

KOMİNTERN'in II. Kongresi'nden sonra, 7 Ağustos 1920'de yapılan ilk KEYK toplantısında Yakındoğu adına A. Sultan-Zade üye olarak yer almaktadır.

Komintern'in örgütsel yapısını oluşturma sürecine paralel olarak Doğu halklarının temsilcisi komünist grupları RKP(b) MK'ne bağlı Yabancı Komünist Gruplar Federasyonu çerçevesinde toplama çalışmaları yürütülmüştür. Sonuç olarak Temmuz 1920'de RKP(b) MK'nin İrkutsk'taki **Sibirya Bürosu'na** bağlı bir **Doğu Halkları Seksiyonu** oluşturulmuştur. 15 Ocak 1921'de bu seksiyon, KEYK'e bağlı duruma getirilmiştir. KEYK'in Uzakdoğu temsilcisi olarak B. Şumyatskiy atanmış ve kendisine seksiyonu yeni baştan organize etme, yani KEYK Uzakdoğu Sekreterliği'ne dönüştürme görevi verilmiştir. Mayıs 1920'de Vladivostok'ta oluşturulan KEYK **Doğu Bürosu**'nun da bu kuruluşa dahil edilmesi düşünülmüştür.

Aynı zamanda KEYK Küçük Bürosu'nun 5 Haziran 1920 kararıyla kurulmuş olan **KEYK** Taşkent ya da **Yakındoğu Bürosu (Türkistan Bürosu)** vardır.

Eylül 1920'de Bakû **Doğu Halkları Kurultayı**'nda kurulan Propaganda ve Eylem Kurulu da Komintern'in çalışmalarına benzer çalışmalarda bulunmuştur.

KEYK'nda, önce (Kasım 1920) Yakındoğu Daimi Raportörlüğü görevi kurum olarak kabul edilmiştir. 15 Ocak 1921'de KEYK Küçük Bürosu KEYK'nde bir **Yakındoğu Şubesi** kurma kararı almıştır. İki sorumlu atanmıştır. Biri A. Sultan-Zade, diğeri de onun seçtiği bir görevli. Aynı gün KEYK **Türkistan Bürosu**'nun (Yakındoğu Bürosu, Taşkent Bürosu) **Yakındoğu Şubesi**'nin emrine verme kararı almıştır. 5 Nisan 1921'de KEYK Küçük Bürosu, Türkistan Bürosu'nun Buhara'ya taşınması, kendi takdirine göre yetki verme hakkına sahip olmak üzere büro başkanlığına Y. Rudzutak'ın atanması talimatını vermiştir. Basında Taşkent bü-

1 G.M. Adibekov, E.N. Şahnazarov, K.K. Şirinya, "Komintern'in Örgütsel Yapısı (1919-1943)", *Rusya Politik Ansiklopedisi (ROSSPEN)*, 1997, Rusça. Çev. Rüstem Aziz.

rosunun kapatıldığı haberinin yayınlanması önerilmiştir. KEYK Küçük Bürosu, Bakü'daki Propaganda ve Eylem Kurulu'na "önceden KEYK'nun onayını almadan yurtdışına hiçbir heyet göndermeme" talimatı vermiştir.

Bir diğer deyişle, KEYK Doğu Şubesi'ni oluşturma sürecinde ilk adımlar RKP(b) MK'ne bağlı birçok birimin Komintern'e aktarılmasıyla atılmıştır. Bu çalışmalar sırasında yaratılan en önemli kuruluş İrkuts'taki KEYK Uzakdoğu Sekreterliği olmuştur. KEYK Temsilcisinin 15 Ocak 1921 tarih 1 nolu emirnamesinde "KEYK'nun 15 Ocak 1921 kararı ve RKP MK'nin 5 Ocak 1921 tarihli kararı uyarınca Komintern'in Uzakdoğu'da Sekreterlik şeklinde bir Temsilciliği onaylanır" denmektedir. RKP(b) Sibirya Bürosu'na bağlıyken kapatılan Doğu Halkları Seksiyonu'nda ve Dışişleri Bakanlığı Sibirya Misyonu'nda çalışanların çoğu KEYK Uzakdoğu Sekreterliği'ne geçmiştir. Mart 1921'de burada çalışan sayısı 68 kişiyi bulmuştur.

Komintern'in II. ile III. Kongreleri arasında KEYK komünist partileriyle bağlantıyı sağlamak ve KEYK'nun somut kararlarını uygulamak üzere, kendi temsilcilerini dünyanın belli başlı ülkelerine atamıştır. Bu temsilciler bu arada Komintern yayınlarının düzenlenmesi işinden de sorumlu tutulmuşlardır. 8 Ağustos 1920'de KEYK Küçük Bürosu'nun atadığı temsilciler arasında (Doğu ülkelerinde çalışmak üzere Taşkent'e atanan) G. Safarov, Y. Sokolnikov ve M. N. Roy da vardır.

KOMİNTERN III. Kongresi'nde, 14 Temmuz 1921'de KEYK üyeleri seçilmiştir. İstişarî oy hakkıyla üye seçilenler (ülkeler) sıralanırken Türkiye temsilcisinin adı verilmemekte, ancak ülke olarak hak kazanıldığı, buraya partinin seçtiği kişinin gönderileceği anlaşılmaktadır. İstişarî oy hakkıyla İran'dan A. Sultan-Zade seçilmiştir.

KEYK Doğu Şubesi'nin oluşma süreci Komintern III. Kongresi'nden sonra da devam etmiştir. Ağustos 1921'de birçok Teşkilât sorunu görüşülürken, birçok öneri ele alınmıştır. Önce ortak seksiyon (şube) olarak **Yakın ve Uzakdoğu Şubesi** (Seksiyonu) kurulmuştur. Başkanlığına G. Safarov atanmıştır. 2 Haziran 1922'de KEYK Prezidyumu G. Safarov'un KEYK Doğu Şubesi'ne Başkanlık atamasını onaylamıştır. Başkan yardımcılığına S. Brike getirilmiştir.

Bir diğer deyişle, 1921 sonunda-1922 başında Komintern'in doğu politikasının gerçekleştirilmesinden sorumlu iki şube vardır: **KEYK Yakın ve Ortadoğu Şubesi ve KEYK Uzakdoğu Sekreterliği**. Kimi belgelerde Uzakdoğu Sekreterliğine Uzakdoğu Şubesi de denmektedir.

Yakın ve Ortadoğu Şubesi tam oluşmamış, çalışanların sayısı sınırlı kalmışken, Uzakdoğu Sekreterliği'nde 4 ayrı seksiyonda 100'ün üstünde insan çalıştığını gören KEYK bu durumun uygun olmadığı fikrini geliştirerek 1922 yazında ve sonbaharında **Yakındoğu şubesi, Ortadoğu şubesi ve Uzakdoğu şubesi olmak üzere üç ayrı şubeyi içinde barındıracak tek bir KEYK Doğu Sektörü**'nü oluştur-

mak için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda bu sektör kurulmuş ve Komintern IV. Kongresi'ne kadar varlığını sürdürmüştür.

KEYK yapısında böyle bir sektörün oluşumu ve Doğu ülkelerinin özgül nitelikleri hakkında bilgi sahibi kadroların seçimi, ilgili ülkelerde dayanak noktaları temin etmeye ve onlarla bağlantıları güçlendirmeye yönelik çalışmalarla paralel olarak gelişmiştir.

5 Aralık 1922'de Komintern IV. Kongresi, G. Zinovyev'in başkanlığında yeni üyelerini seçmiştir. Doğu adına S. Katayama ve G. Safarov asli üye, M. N. Roy aday üye seçilmiştir.

Birçok Doğu ülkesinde komünist partileri henüz yeni oluşmuş ya da hiç kurulmamış olduğundan Komintern IV. Kongresi Doğu Şubesi'nin çalışmalarının canlandırılması kararı almıştır. KEYK tarafından bu partilere yardımın yeterli ve iyi örgütlü olmadığı değerlendirilmesi yapılmıştır. M. Golman'ın ve K. Troyanovski'nin 12 Aralık 1922 tarihini taşıyan ve Doğu sektörünün yeni baştan düzenlenmesi konusuna ilişkin raporunda, bu sektörde belirli bir planın olmadığı, doğru iş dağılımı yapılmadığı ve "tam sistemsizlik" hâkim olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden IV. Kongre **"Doğu Sektörü** yerine, **Doğu Politik Sekreterliği** ya da **Doğu Şubesi** kurulmasını gerekli bulmuştur." Doğu'da çalışmalar için ilk defa her görev ve sorumluluk alanı belirlenmiş tek ve kapsamlı bir birim oluşturulmuştur.

4 Mayıs 1923'te KEYK Prezidyumu K. Radek'i şube başkanlığına, G. Voytinski'yi başkan yardımcılığına atamıştır. Şubenin üç seksiyonu şu bölgeleri kapsamıştır: *Yakındoğu Seksiyonu* – Türkiye, Mısır, Suriye, Filistin, Fas, Tunus, Cezayir, İran; *Ortadoğu Seksiyonu* – Britanya Hindistanı, Çin-Hindi, Endonezya; *Uzakdoğu Seksiyonu* – Japonya, Kore, Çin, Moğolistan. Her seksiyonda ülkelere ya da bölgelere göre komisyonlar belirlenmiştir.

KEYK ve KEYK Doğu Şubesi, çalışmalarında birçok bölge bürosuna, sekreterliğe ve noktaya dayanmıştır. Nitekim, KEYK Prezidyumu'nun 29 Aralık 1922 tarihli kararı uyarınca Vladivostok'ta Komintern (KEYK değil!) Doğu Şubesi Bürosu kurulmuştur. Büroya Voytinski, Katayama ve Sneflit alınmıştır.

Ocak 1923'te KEYK Teşkilât Bürosu'nun önerisi üzerine KEYK Uzakdoğu Sekreterliği kurulması için karar alınmıştır. Yönetimine Voytinski, Katayama ve Maring atanmıştır. KEYK Uzakdoğu Sekreterliği Vladivostok Bürosu'ndan daha geniş yetkilerle donatılmıştır; Vladivostok Bürosu Haziran 1923'te kapatılmıştır.

KEYK Doğu Şubesi'nde planlı ve düzenli çalışmaların uygulanmasında, Doğu ülkelerindeki komünist partilerinin durumu hakkında bilgi toplanmasında, bu partilerle sağlam bağlantıların temin edilmesinde, onlara Komintern literatürü sağlanmasında birçok sorun ve zorluklarla karşılaşılmıştır. Bu yüzden KEYK yönetim organları Doğu Şubesi'nin çalışmalarıyla ilgili sorunları sık sık görüşmek zorunda kalmıştır. Şu ya da bu Doğu ülkesindeki durumu ve komünist partilerinin çalışmalarını analiz etmek üzere şubede ve dahil bulunan seksiyonlarda daimi komisyonlar oluşturulmuştur.

Komintern IV. Kongresi "Mevcut seksiyonların çalışmalarını hazırlamak üzere Prezidyum her önemli ülke için birer sorumlu raportör atar. Genel kural olarak bu raportörler Yürütme Komitesi üyesi, mümkünse Prezidyum üyesi olmalıdır. Yürütme Komitesi ya da Prezidyum üyesi bulunmayan raportörler Yürütme Komitesi'nin bir üyesinin denetiminde çalışır" kararını almıştır.

Raportörler ve yardımcıları aslında bir buçuk yıl çalışmış olan ve ilgili bölgeler ve ülkeler hakkında enformasyon, analiz ve politik belgelerden sorumlu dil gruplarının ya da dil sekreterliklerinin yerine geçmiştir.

10 Ocak 1923 tarihinde KEYK Prezidyumu raportörleri ve yardımcılarını atamıştır. Doğu ülkeleri raportörleri olarak S. Katayama ve G. Safarov atanmıştır.

G.M. Adibekov, E.N. Şahnazarov, K.K. Şirinya, "Komintern'in Örgütsel Yapısı (1919-1943)", *Rusya Politik Ansiklopedisi (ROSSPEN)*, 1997, Rusça.

KAYNAKÇA

Hazırlayan BÜLENT ERDEM

Kitaplar

Abalıoğlu, Yunus Nadi, *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti*, İstanbul, Sel Yayınları, 1955. 128 s.

Adıvar, Halide Edib, *The Turkish Ordeal*, Londra, 1928, 407 s.

—, *Türkün Ateşle İmtihanı (İstiklâl Savaşı Hatıraları)*, 1. baskı, İstanbul: Çan Yayınları, 1962, 312 s. Atlas Kitabevi tarafından *Türkün Ateşle İmtihanı (Kurtuluş Savaşı Anıları)* adıyla yeni basımları yapılmıştır.

Ağaoğlu, Samet, *Kuvayi Milliye Ruhu - Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1944, 272 s.; yeni basımı (ilavelerle), Ağaoğlu Yayınevi, Ankara, 1973, 246 s.

Allen, General W. Edmund D. ve Muratoff, P., *Caucasian Battlefields, A History of the Wars on the Turco-Caucasian Border (1828-1920)*, Cambridge, University Press, 1953, 614 s.

Altay, Fahrettin, *Görüp Geçirdiklerim, On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İstanbul, İnsel Kitabevi Yayınları, 1970, 543 s.

Apak, Rahmi, *İstiklâl Harbinde Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul, 1942, 188 s.; yeni basım: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (XXIV: 16), 1990, 230 s.

Aralov, Semion Ivanoviç, *Vospominaniya Sovietskoye Diplomata*, Moskova, 1960; Türkçe baskı: *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, (Çev. Hasan Ali Ediz), Burçak Yayınevi, İstanbul, 1967, 237 s.; 2. baskı: Birey ve Toplum Yayınları, Belgesel Dizi (2), Ankara, Ağustos 1985, 256 s.; yeni baskı: *Gözleri Çeliktendi, Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, yay. haz. Şahin Erdoğan, Ulus Yayınları, Anı Dizisi, İstanbul, Ekim 2006, 323 s.

Arar, İsmail, *Atatürk'ün Halkçılık Programı ve Halkçılık İlkesinin Tarihçesi*, İstanbul, Baha Matbaası, 1963, 48 s.

Arıkoğlu, Damar [Eskiden Zamir], *Hatıralarım, Milli Mücadelede Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar. Birinci Büyük Millet Meclisi, Yurtta Çeşitli İsyanlar, Yunanlıların Denize Dökülmesi, Atatürk'ten Hatıralar, Resimler, Vesikalar*, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961, VIII+374 s.

Arif, Mehmet (Eskişehir Mebusu, Miralay), *Anadolu İnkılâbı, Mücadelât-ı Milliye Hatıratı 1335-1339*, İkdam Matbaası, İstanbul, 1340, 79 s.; yeni harflerle basımı: Çev. Fethi Tevetoğlu, *Hayat Tarih Mecmuası* ilavesidir, Tiftruk Basımevi, İstanbul, 1972, 36 s.

—, *Anadolu İhtilâli: Milli Mücadele Hatırâtı*, Yeni İstanbul Kültür Yayınları, İstanbul, 1969, 61 s.

—, Miralay Mehmet Arif Bey, *Anadolu İnkılâbı Milli Mücadele Anıları 1919-1923*, haz. Bülent Demirbaş, *Arba Yayınları*, İstanbul, 1987, 158 s.

Arıkan, Prof. Dr. Zeki, *Tarihimiz ve Cumhuriyet - Muhittin Birgen (1885-1951)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (45), İstanbul, Mart 1997, XII+262 s.

Armaoğlu, Prof. Dr. Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, A.Ü.S.B.F. Yayınları (362), Cumhuriyetin 50. Yılı Yayınları (17), Ankara, 1973, 819 s.

Atatürk, M. Kemal, *Nutuk*, Cilt I-II-III, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1961, 432+466+382 s.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (I-II-III-IV), düzenleyen Nimet Arsan, Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964.

Aybars, Ergun, *İstiklal Mahkemeleri*, doktora tezi, I. cilt, 1. baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi, Eylül 1975, 272 s. 502, TÜRKİYE HALK İŞTİRAKİYUN FIRKASI (THİF) 1920-1923.

—, *İstiklal Mahkemeleri 1923-1927*, doçentlik tezi, AÜ DTCF Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü [teksir], Ankara: 1979, 280 s. İlk basımı: Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 1982), VIII+434 s.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1919/1919-1922/1922-1938)*, cilt I-II-III, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1963-65, 390+594+577 s.

Berkes, Niyazi, *Development of Secularism in Turkey*, Montreal: McGill University Press, 1964, 537 s. Yeni basımı: Routledge, 1998.

Bıyıkoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da*, cilt 1: *1919-1921*, T. İş Bankası, Atatürk ve Devrim Serisi (7), Ankara, 1959, 106 s.; 2. baskı: Kent Basımevi, İstanbul, Ekim 1981, 216 s.

Birgen, Muhittin [haz. Zeki Arıkan], *İttihat ve Terakki'de On Sene - İttihat ve Terakki Neydi?, İttihat Terakki'nin Sonu*, cilt I-II, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006, 547+368 s.

Borkenau, Franz, *World Communism, A History of the Communist International*, New York, W.W. Norton & Co., 1939, 442 s.

Bozdağ, İsmet, *Kemal Tahir'in Sohbetleri*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1980, 250 s.; yeni basımı Yaba Yayınları, İstanbul 203, 256 s.

Carr, Edward Hallet, *(A History of Soviet Russia) The Bolshevik Revolution 1917-1923*, vol. I, London, The Macmillan Company 1950. 413 s., reissue edition, W. W. Norton & Co., January 1985, x-444 s.

Cebesoy, General Ali Fuat, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953, 526 s., yeni basımı: Temel Yayınları, İstanbul, Ekim 2000, 567 s.

—, *Moskova Hatıraları (21.11.1920-2.6.1922)*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, İsmail Akgün Müesseseleri, 1955, 348 s.; yeni baskı: haz. Osman Kocahanoğlu, *Temel Yayınları*, İstanbul, 2002, 363 s.

Cerrahoğlu, A. (Kerim Sadi), *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul, May Yayınları, 1975, 579 + 42 s.; genişletilmiş yeni basım: İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, 819 s.

Cilasun, Emrah, *"Bâki İlk Selâm" Çerkes Ethem*, İstanbul, Belge Yay., Mart 2004, 240 s.; 2. baskı: İstanbul, Versus Kitap Yayınları, Mayıs 2006, 274 s.

Criss, Bilge, *Istanbul under allied occupation, 1918-1923*, George Washington University, doctoral thesis, 1990, 178 s.

—, *İşgal Altında İstanbul (1918-1923)*, İletişim Yayınları (221), Tarih Dizisi (6), İstanbul, Mart 1993, 260 s.; yeni basım: 9. baskı, İletişim Yayınları, Ağustos 2014, 260 s.

Çalıka, Hurşit (yay.haz. / yorumlayan), *Kurtuluş Savaşında Adalet Bakanı Ahmet Rıfat Çalıka'nın Anıları*, İstanbul: Gülen Ofset, 1992, 203 s.

Çerkes Ethem, *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Dünya Yayınları (6), İstanbul, 1962, 226 s.; yeni baskı: *Çerkes Ethem'in Hatıraları, Bir Kahraman mı, Yoksa Bir Hain miydi*, ed. Ahmet Seyrek, Nokta Yayınları, İstanbul, 2008, 240 s.

Degras, Jane (Selected and Edited by), *The Communist International 1919-1943 Documents*, vol. I: 1919-1922, 463 s. Vol:II: 1923-1928, Vol:III: 1929-1943, 494 s., Royal Institute of International Affairs, London Oxford Univercity Press, London, 1956-1965.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü, [bkz. Ilgar, İhsan]

Ergüder, Jülide (haz.), *1927 Komünist Tevkifatı "İstanbul Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma"*, İstanbul, Birikim Yayınları, 1978, 158 s.

Ertürk, Hüseyin (kaleme alan, haz. Samih Nafiz Tansu), *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957, 541 s. Yeni basımı: Pınar Yayınevi, 1964.

Fischer, Louis, *The Soviets in World Affairs: A History of Relations Between the Soviet Union and the Rest of the World, 1917-1939*, two volumes, Jonathan Cape ve H. Smith, 1930, 2nd edition, Princeton University Press, 1951, abridged edition, Vintage, 1960.

—, *The Life of Lenin*, Harper & Row, New York, 1964, VIII+703 s.

Frunze, Mihail Vasilyeviç, *Frunze'nin Türkiye Anıları*, çev. Ahmet Ekeş, Cem Yayınları, İstanbul, 1978, 140 s.

Gör, Hamdi Namık, *İstiklâl Mucizesi*, Ankara, Ege Matbaası, 1956, 84 s.

Güralp, Şerif, *İstiklâl Savaşının İçyüzü*, İstanbul, Dizerkonca Matbaası, 1958, 239 s.

—, *Kurtuluş Savaşı'nın İçyüzü, Bir Albayın Anıları* adıyla 2. baskı, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2002, 225 s.

Güran, Ali Engin (der.), *THİF Yayın Organları I - Emek 1; Yeni Hayat 1, 2, 3*, İstanbul, Katkı Yayınları, Belgesel Sosyalizm Serisi No: 2, 1975, 147 s.

—, *Yeni Dünya Kuvvay-ı Seyyare'den Kuvvay-ı Milliye'ye Seçmeler*, İstanbul, Katkı Yayınları, Belgesel Sosyalizm Serisi No: 3, 1976, 88 s.

Harris, George S., *The Origins of Communism in Turkey*, Stanford-California, Hoover Institute, Stanford University Press, 1967, 267 s.

Haşimoğlu, Yasin, bkz. Şehidoğlu, Süreyya.

Himmetoğlu, Hüsnü, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, cilt I-II*, İstanbul, Ülkü Matbaası, 1975, 472 s.

Hoestler, Charles Warren, *Turkism and the Soviets, The Turks of the World and Their Political Objectives*, London, George Allen & Unwin Ltd., 1957, xiv+244 s.

Hüsnü, Şefik [Deyıner], *Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmaları*, İstanbul, Aydınlık Yayınları, 1977, 227+13 s.

Ilgar, İhsan (yay. haz.), *Mümtaz Şükrü Eğilmez'in Hatıraları (Millî Mücadelede Bursa)*, İstanbul, Tercüman Yayınları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Yayınları: 2, 1981, 223 s.

İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, *Türkiye'de Siyasî Dernekler, II*, Ankara, 1951, 620 s.

Kadri, Ziraat Nâzırı Hüseyin Kâzım, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, haz. İsmail Kara, İletişim Yayınları (125), Anı Dizisi (5), İstanbul, Mart 1991, 345 s.

Kandemir, Feridun, *Atatürk'ün Kurdurduğu Türkiye Komünist Partisi ve Sonrası*, yay. Nejat Ağbaba, İstanbul, Yakın Tarihimiz Yayınları (5), 1966, 192 s.

Karabekir, Kâzım, *İstiklâl Harbimiz*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1960, 1171+44 s.; 5. baskı: 5 cilt, yay. haz. Prof. Dr. Faruk Özerengin, İstanbul, Emre Yayınları, Cumhuriyet Tarihi Dizisi: 14, 2000, 2606 s.

—, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, İstanbul, Menteş Matbaası, 1967, 386 s.

Kemal, Gazi Mustafa, *Nutuk* cilt I-II-III, İstanbul, Devlet Matbaası, 1934, 1010 s.; ikinci yeni harfli basım: Kültür Bakanlığı, İstanbul, Devlet Basımevi, 1938, 658 s.

Kılıç Ali, *Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor*, Sel Yayınları, İstanbul, 1955, 131 s.

Kocabaşoğlu, Uygur - Metin Berge, *Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar*, Kebikeç Yayınları, Tarih Kitaplığı Dizisi, Ankara, Sonbahar 1994, 366 s.; 2. baskı: İletişim Yayınları (1133), Tarih Dizisi (37), İstanbul, Ocak 2006, 378 s.

Kutay, Cemal, *Çerkes Ethem Dosyası*, cilt 1-2, Boğaziçi Yayınları (10-11), İstanbul, 1973; ilaveli 2. baskı: İstanbul, Boğaziçi Yayınları (10), 1977, 400+392 s.

—, *Çerkes Ethem Hadisesi, Kendi Hatıralarıyle*, İstanbul, Tarih Kütüphanesi Yayınları, 1955, 112 s.

—, *Milli Mücadele'de Yeşil Ordu Efsanesi*, İstanbul, Yakın Tarihin Meçhul Sahifeleri, 1956, 64 s.

—, *Türkiye'de İlk Komünistler*, Tarih Konuşuyor Serisi, İstanbul, Yakın Tarihin Meçhul Sahifeleri, 1956, 64 s.; yeni baskı: "Tarih Sohbetleri 6" içinde, İstanbul, 1967, 320 s.

Lord Kinross, *Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, ed. Patrick Balfour Kinross, Quill, Reissue edition, January 1992, 615 s.

Magdeleine Marx, *1921-1922 İstanbul - Ankara, Makaleler-Anılar*, çev. Ahmet Şensılay, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul, Ekim 2007, 166 s.

Mustafa Suphi ve Yoldaşları, Moskova, 1923 [Osmanlıca]; Türkçe 4. basım: Çevrimyazı Burhan Tuğsavul, TÜSTAV Yayınları (33), İstanbul, Kasım 2004, 157 s.

Nesimi, Abidin, *Türkiye Komünist Partisinde Anılar ve Değerlendirmeler (birinci cilt) 1909-1949*, İstanbul, Promete Yayınları, 1979, 248 s.

—, *Yılların İçinden*, İstanbul: Gözlem Yayınları (15), Tarihin Tanıkları, 1977, 340 s.

Ökçün, A. Gündüz (haz.), *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları (262), Ankara, 1968, XXIV+469 s.; 2. baskı: 1971; yeni basım: Sermaye Piyasası Kurulu SPK Yayın No: 93, Ankara, 1997, IX+415 s.

Pipes, Richard, *The Formation of the Soviet Union: Communism and Nationalism, 1917-1923*, Harvard, 1954, Russian Research Center Studies 13, 355 s.

Sarıhan, Zeki, *Çerkes Ethem'in İhaneti*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1984, 170 s.; 3. baskı, 1998, 170 s.

Selek, Sabahattin, *Milli Mücadele I, Anadolu İhtilâli*, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1963, 319 s.

—, *Milli Mücadele 2, İstiklâl Harbi*, Yeni Türkiye'nin Kurulması, İstanbul, Sıralar Matbaası, 1965, 368 s.

Sonyel, Salâhi R., *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, XVIII+373 s.

Soyak, Hasan Rıza (aktaran), *Atatürk'ten Hatıralar*, cilt I-II, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası 50. Yıl Yayınları, 1973, 774 s.

Spector, Dr. Ivar, *Soviet Union and the Muslim World (1917-1956)*, Seatle, University of Washington Press, 1956, 155 s.

Şehidoğlu, Süreyya (haz.), *Hatıralar, Yasin Haşimoğlu* [Akdağ], Ankara Basımevi, t.y, Cumhuriyet'in 50. Yıldönümü Armağanı, 40 s.

Şener, Cemal, *Çerkes Ethem Olayı*, haz. Toktamış Ateş, Ant Yayınları, İstanbul, 1982, 170 s. Son basımı iki cilt halinde: Cumhuriyet Gazetesinin Okurlarına Hediyesi, İstanbul Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd.Şti., Kasım-Aralık 2000, 108 +112 s.

Şimşir, Bilal N. (haz.), *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), British Documents on Atatürk*, cilt 1-2-3, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, 502+550+702 s.

Taymas, Abdullah (A. Battal), *Rus İhtilâlinden Hatıralar I (1917-1919)*, İstanbul, Güven Basımevi, 1947, 216 s.

Tevetoğlu, Dr. Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1960)*, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1967, 720 s.

Toprak, Zafer, *Türkiye'de 'Milli İktisat' (1908-1918)*, Yurt Yayınları, Türkiye Araştırmaları Dizisi: 2, Ankara, 1982, 464 s.; yeni baskı: Doğan Kitap, İstanbul, 2012, 800 s.

Tunaya, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük* - Müşahedeler ve Tezler, Siyaset İlmi Serisi 14, İstanbul, 1964, 125 s.; ikinci basım: Turhan Kitabevi, İstanbul, 1981, 316 s.; üçüncü basım: Arba Yayınları, İstanbul, 1994, 24+316 s.; dördüncü basım: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, 360 s.

—, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1852-1952)*, İstanbul 1952, XI+799 s.; ikinci basım (tıpkı basım): Arba Yayınları, İstanbul, 1995, VIII+799 s.

—, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, cilt I: *İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, XXXII+668 s.

—, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, cilt II: *Mütareke Dönemi 1918-1922*, genişletilmiş 2. baskı, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, XXIV+694 s.

—, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, cilt III: *İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, 1. baskı, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989, XX+673 s.

Tunçay, Mete, *1923 Amele Birliği*, İstanbul, BDS Yayınları, 1989, 160 s.; gözden geçirilmiş 2. baskı: İstanbul, Sosyal Tarih Yayınları, Mayıs 2009, 125 s.

—, *Bilineceği Bilmek*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1983, 270 s.

—, *Eski Sol Üstüne Yeni Bilgiler*, İstanbul, Belge Yayınları, 1982, 352 s.

—, *T.C.'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, Yurt Yayınları, 1981, 486 s.; 7. basım: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.

—, *Türkiye'de Sol Akımlar - I, 1908-1925*, Ankara, SBF Yayınları, 1967, VIII + 218 s.; 2. ve 3. basımlar: Ankara, Bilgi Yayınevi, 1967; son basım (metin ve belgeler iki cilt ayrı ve bitişik olarak): İstanbul, BDS Yayınları, 2000, 632 s.

—, *Türkiye'de Sol Akımlar - I (1908-1925)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, 1023 s.

—, *Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)*, İstanbul, BDS Yayınları, 1992, 488 s.

—, *Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, 693 s.

— (haz.), *"Mesai" Halk Şuralar Fırkası Programı 1920 - Ek: Halk Zümresi Siyasi Programı*, Ankara, SBF Yayınları, 1972, 120 s.

Türk İstiklal Harbi - Batı Cephesi (9 Kasım 1920-15 Nisan 1921), cilt II/3, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Harb Tarihi Resmi Yayınları, 1966, 608 s.

Türk İstiklal Harbi - İç Ayaklanmalar (1919-1921), cilt 6, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Harb Tarihi Resmi Yayınları, 1964, 172 s.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, cilt I: *24 Nisan 1336 [1920]-21 Şubat 1336 [1921]*, Ankara, TBMM Basımevi, 1980; 2. basım: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999. 457 s.

Ünüvar, Veysel (em. general), *İstiklâl Harbinde Bolşeviklerle 8 Ay (1920-1921)*, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1948, 87 s. Metin içinde 5 kroki var; 2. basım: İstanbul, Göçebe Yayınları, 1997, 108 s. + 5 kroki.

Üstüngel, S., *TKP Doğuşu, Kuruluşu, Gelişme Yolları*, Alev Yayınları, İstanbul, 2004, 60 s.

Velikov, Stefan, *(Bulgar Gözüyle) Kemalist İhtilâl ve Bulgaristan (1918-1922)*, çev. Naime Yılmaer, Kitaş Yayınları, Dünya Gözüyle Atatürk Dizisi (1), İstanbul, Nisan 1969, 162 s.

Velt'man, Mikhail Pavloviç [Pavlovic-Volenter, Mihail Lazareviç], *Turtsia v bor'be za nezavisimost*, [*Bağımsızlık Uğrunda Verilen Mücadelede Türkiye*], Moskova, 1925.

Voline (Vsevolod Mikhailovich Eikhenbaum), *The Unknown Revolution 1917-1921*, Montreal, Black Rose Books, 1975, 717 s.

Woodcock, George, *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements*, Cleveland ve New York, Penguin, Meridian Books, 1962, 504 s.

Yerasimos, Stefanos, *Türk-Sovyet İlişkileri - Ekim Devrimi'nden Millî Mücadeleye*, çev. Güneş Bozkaya, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1979, 661 s.

Makaleler

A. Cemal, "'Yeni Dünya' Gazetesi Hakkında", *Katkı*, Devrimci Sosyal Demokrat, yıl 5, sayı 11, Şubat 1975, s. 9-12.

Akıncı, Ahmet, "Büyük Oktobr Sosyalist Devrimi ve Türkiye'de Millî Kurtuluş Hareketi", *Yeni Çağ*, sayı 6 (36), Haziran 1967, s. 473-474.

Aras, Dr. Tevfik Rüştü, "Anadolu'nun Emperyalist Batıya Cevabı: Resmî TKF'nın Bir Komintern Gazetesinde (*Moscou*, sayı 13, 8 Haziran 1921) Yayımlanan Türk Kurtuluş Savaşıyla İlgili Görüşü", çev. Zafer Üskül, *Tarih ve Toplum*, sayı 14, Şubat 1985, s. 24-28.

—, *Zafer* gazetesi, 10 Kasım 1953.

Ataç, Galip M., "Millî Mücadele Basınımızda Lenin ve Sovyet İhtilâli", *Proleter Devrimci Aydınlık*, Ankara, Nisan 1970, sayı 4-18, s. 441-451.

—, "Nazariyeci Muhiddin ve Türkiye'ye Özgü Komünizm Teorisi", *Proleter Devrimci Aydınlık*, Ankara, Mart 1970, sayı 3-17, s. 409-412.

—, "Tarihimizden, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı: Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası Organı *Emek* Gazetesinin İlk Sayısına Bir Bakış", *Proleter Devrimci Aydınlık*, Ankara, Mart 1970, sayı 3-17, s. 403-408.

—, "Tarihimizden, Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı: *Anadolu'da Yeni Gün*'ün İlk Sayılarındaki Tefrikalar", *Proleter Devrimci Aydınlık*, Ankara, Kasım 1970, sayı 25, s. 71-73.

Avcıoğlu, Doğan, "Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Anlatıyor [Dr. Tevfik Rüştü Aras]", *Yön* dergisi, sayı 83, 30 Ekim 1964, s. 5.

Birgen, Muhittin, *Anadolu'da Yeni Gün*, Ağustos-Ekim 1920 (10, 15, 17, 25, 25, ?, 43, 44, 51 mükerrer, 55).

Birinci, İhsan, "Millî Mücadele İçin Kurulan Önemli Cemiyet ve Çeteler", *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 81 (1 Ekim 1971), s. 29; *Polis Dergisi*, sayı 307, 1 Ocak 1978, s. 17-18.

"Bolşevik Programı, Rus Komünist Bolşevik Fırkası Programı", *Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi*'nden aktaran, *Katkı* Devrimci Sosyal Demokrat, yıl 6, sayı 25, İstanbul, Nisan 1976, s. 16-21.

Emre, Ahmet Cevat, "1920 Moskovasında Türk Komünistleri", *Tarih Dünyası*, sayı 1-3, Aralık 1964 – 1 Şubat 1965.

Erişçi, Lütfü [Lütfü Eroğlu], "Bizde Siyasî Cemiyet ve Partilerin Tarihçiliği," *Aylık Ansiklopedi*, no. 52 - Ağustos 1948, s. 1489-1497,

Fazıl Ahmet, "*Anadolu'da Yeni Gün* Yazarı Muhiddin'in Görüşleri", *Katkı* Devrimci Sosyal Demokrat Dergi, yıl 5, sayı 14-15, İstanbul, Mayıs-Haziran 1975, s. 23-29.

—, "*Anadolu'da Yeni Gün* Yazarı Muhiddin'in Görüşleri II", *Katkı* Devrimci Sosyal Demokrat Dergi, yıl 5, sayı 16-17, İstanbul, Temmuz-Ağustos 1975, s. 14-24.

Gurko-Kriajin, V.A., "Politiçeskie gruppirovski Turtsii", *Novyi Vostok*, Moscow, 1923, sayı 3, s. 54.

—, "Türkiye'de Solun Tarihinden: Resmî Komünist Fırkası ve 'Yeşil Elma'", *Tarih ve Toplum*, sayı 36, Aralık 1986, s. 5-8.

Jaeschke, Gotthard, "Kommunismus und Islam im türkischen Befreiungskriege", *Die Welt des Islams*, cilt 20, 1938, s. 110-117.

—, "Neues zur russisch-türkischen Freundschaft von 1919-1939", *Die Welt des Islams*, yeni seri, cilt VI, No. 3-4, 1959, s. 222.

Karabekir, Kâzım, "22 Haziranda yola çıkan İkinci Erzurum Kuva-yı Milliyesiyle ilgili olarak Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanlığına yolladığı 24 Haziran 1336 tarihli yazı", *Harb Tarihi Belgeleri Dergisi*, 72, Mart 1975, belge no. 1562.

Kaymaz, Nejat, "Türk Kurtuluş Savaşının Tarihsel Konumu ve Niteliği", Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, sayı 160, Ankara, Ekim 1976, s. 599-616.

Kâzım, Yüzbaşı M., "İstanbul'dan Hindistan'a", *Son Posta* gazetesi, 12 Haziran 1931.

Kitaigorodsky, P., "The Labour Movement in Turkey?", *The Communist International*, no. 12. 1925, s. 83-96.

Kocabaşoğlu, Uygur, "Millî Mücadelenin Sözcülerinden: *Anadolu'da Yeni Gün*", *AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt XXXVI, Ocak-Aralık 1981, no. 1-4, Atatürk Özel Sayısı, s. 179-203.

Koloğlu, Orhan, "Kemalist Anadolu Basını 1918 - 1.5.1922", *Tarih ve Toplum*, sayı 11, Kasım 1984, s. 343-348.

"Mecliste Siyasî Cereyanlar", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 5 Teşrinievvel 1336 (no. 62).

"Müslümanlık ve Bolşeviklik", *Alemdar*, no. 427-2727, 17 Şubat 1336, s. 2.

"Mustafa Sabri Efendi ve Bolşeviklik", *Alemdar*, no. 431-2731, 21 Şubat 1336, s. 2.

Nebil, Bülent, "Anadolu Bolşevik Olabilir mi?", *Katkı* Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, yıl 1, sayı 4, 15 Aralık 1970, s. 11-16.

Razi Yalkın, "Muhterem Casuslar [3]", *Tarih Dünyası*, cilt 2, sayı 14, 1 Kasım 1950, s. 613-614.

Şen, Bilal, "Bir Komintern Belgesinde Aralov-Yunus Nadi Görüşmesi", *Toplumsal Tarih*, sayı 50, Şubat 1998, s. 52-53.

Tekeli, İlhan - Selim İlkin, "(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsil-i Meslekî Programı", *Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları* Sempozyumu, İ.T.İ.A. Mezunlar Derneği, İstanbul, 1977, s. 283-357.

Tunçay, Mete, "Anılar ve Belgeler", *Bilgi ve Bellek*, sayı 1, Kış 2004, s. 1-13.

—, "Ankara İstiklâl Mahkemesinde Bir Hey'et-i Fesadiye Davası ve Kuva-yı Milliye (Ocak 1926)", Aylık Sosyalist Kültür Dergisi *Birikim*, sayı 33, Kasım 1977, s. 51-62.

—, "Türkiye'de Solun Tarihinden: Anadolu Sosyalistleri Arasında İki Polemik", *Tarih ve Toplum*, cilt 6, sayı 33, Eylül 1986, s. 53-55.

Varlık, Bülent, "Eski Sol Üzerine Yeni Notlar... Ata Çelebi ve *Akın* Gazetesi (1944-1946) Üzerine Notlar", *Kebikeç*, sayı 34, Ankara, 2012, s. 241-253.

—, "Eski Sol Üzerine Yeni Notlar... Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası Üyesi Behram Lütfi'nin Çorum Yılları", *Kebikeç*, sayı 35, Ankara, 2013, s. 215-236.

Veltman, Mikhail Lazareviç Pavloviç, "Die kommunistische Bewegung in der Türkei", *Die Kommunistische Internationale*, sayı 17, 1921, s. 273-276.

—, "Kemâl'in Türkiyesi, Anadolu'da Ekonomik Durum ve Siyasal Partiler, Büyük Millet Meclisi'nin Dış Politikası", *Tarih ve Toplum*, çev. Zafer Üskül, sayı 26, 5 Şubat 1986, s. 68-72.

Yerasimos, Stefanos, "Sur les Origines du Mouvement de l'Armée Vetre en Anatolie" (Anadolu'da Yeşil Ordu Hareketinin Kökenleri Üzerine)", *Etudes Balkaniques*, XIII, Sofya, 1977, no. 1, s. 98-108.

Gazete Haberleri - Yazı Dizileri

Açıkgöz [Kastamonu], No. 102, (9 Kânunuevvel 1336), s. 2.

Ali İhsan Bey, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 7 Teşrinisâni 1336 [1920].

"*Anadolu'da Yeni Gün*", *Yeni Dünya* gazetesi, Eskişehir, 9 Eylül 1920.

Aralov, Semion Ivanoviç, "Türkiye Hatıraları", (yazan: S.İ. Aralov, Sovyet Rusya'nın ilk Türkiye B.Elçisi), çev. H.Âli Ediz, *Cumhuriyet* gazetesi, 17-25 Şubat 1967.

Birgen, Muhiddin, "Anılarım", *Son Posta* gazetesi, 16 Ekim 1936 - 4 Eylül 1937.

—, "Tarihimiz, Tarihçilerimiz ve Cumhuriyet", *Meslek* dergisi, 15 Kasım 1924 - 1 Eylül 1925.

"Bolşevik Sefareti", "Türk-Bolşevik İttifakı", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 5 Teşrinievvel 1336, no. 62.

"Cereyanlar", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 9 Teşrinievvel 1336, no. 63.

Çoruhlu, Dr. Samih (asıl ismi Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat), "İstiklâl Savaşında Komünizm Faaliyeti", *Yeni İstanbul* gazetesi, 16-25 Mayıs, 1-17 Temmuz 1966.

"Halk Zümresi Siyasî Programı", *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, 8 Eylül 1920.

Hakkı Behiç, "Beyanname", *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, 17 Teşrinisâni 1336.

—, "Yeni Hayat, Hayat-ı İştirak ve Müsavat Menşeleri, Esasları", *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, 9 Teşrinisâni 1920.

"İki Komünizm", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 12 Teşrinievvel 1336, no. 64.

"İki Menşevizm", *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, 7 Mart 1921.

Kandemir, Feridun, "Yeşil Ordu Cemiyeti 1-8", *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz*, sayı 3-10, 15 Mart – 2 Mayıs 1962.

"Mecliste Siyasî Cereyanlar", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 5 Teşrinievvel 1336, no. 62.

[Özgen], Lazistan Mebusu Osman Bey, "Amelî Hayat - Nazarî İnkılâp", *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, 28 Nisan 1921.

"Rus Bolşevikliği - Tarihçesi ve Teşkilâtı", *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, 17 Ağustos – 3 Eylül 1920, 14. sayı.

"Rus Bolşevikliği, Türk Komünizmi", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 16 Teşrinievvel 1336, no. 65.

Sadak, Necmettin Sadık, *Akşam* gazetesi, 1920 sonlarıyla 1921 başları.

Şener, Cemal, "Çerkes Ethem Dosyasını Açıyoruz", *Güneş* gazetesi, 21-31 Ekim 1990.

"THİF'nın BMM'ne Beyannamesi", *Yeni Hayat*, sayı 3, 1 Nisan 338, s. 4.

Velt'man, Mikhail Pavloviç [Pavlovic-Volenter, Mihail Lazareviç], "Kemâl'in Türkiyesi", *Moscou* (Fransızca), sayı 1-2-3, 25-26-27 Mayıs 1921.

Yalçın, Hüseyin Cahit (yayınlayan), "Tarihî Mektuplar", *Tanin* gazetesi, 15.10.1944 - 2.4.1945.

"21 Şart", *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 1 Kânunuevvel 1336, no. 82.

Yunus Nadi, "Kızılordu'ya Bedel Yeşil Ordu", "*Yeni Gün*'den Cumhuriyet'e Kadar", Tefrika 166, *Cumhuriyet*, 16 Kânunusânî 1341 (1925).

—, "Yeni Serseri", *Anadolu'da Yeni Gün*, 1 Ekim 1920.

Yüzbaşı M. Kâzım, "İstanbul'dan Hindistan'a", *Son Posta* gazetesi, 12 Haziran 1931.

Belgeler

Şeyhülislâm-ı sabık Mustafa Sabri Efendi Hazretleri, "Mustafa Sabri Efendi ve Bolşeviklik", *Alemdar*, no. 431-2731, 21 Şubat 1336, s. 2.

Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, cilt 2, belge 95, s. 270.

Teali-i İslâm Cemiyeti, "Müslümanlık ve Bolşeviklik", *Alemdar*, no. 427-2727, 17 Şubat 1336, s. 2.

TÜSTAV Komintern Arşivi Dökûm 1

CD 1, Klasör: 1_36

CD 12, Klasör: 16_36

CD 12, Klasör: 17_36

CD 19, Klasör: 23_36

CD 19, Klasör: 24_36

CD 20, Klasör: 25_36

CD 20, Klasör: 26_36

CD 21, Klasör: 27_36

CD 25A, Klasör: 31_36

CD 25B, Klasör: 32_36

CD 29, Klasör No: 1_8

CD 33, Klasör No: 1_6

CD 33, Klasör: 2_6

CD 34, Klasör: 3_6

CD 38, findbuch 7

RGASPI (Rusya Devlet Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi)

f. 5, op. 1, d. 2203

f. 5, op. 3, d. 141

f. 17, op. 3, d. 322

f. 495, op. 154, d. 762

TBMM Arşivi

İstiklâl Mahkemesi T-2 Dosya

Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi A. III-110

Abadan, Ya vuz 7
Abdullah (Binbaşı) 160
Abdullah Necmettin 196
Abdullah Tekinalp (Abdullah Tekin, A. Tekin Alp) 357, 574, 584, 585, 586, 587, 595
Abdurrahman (Halimagazade) 469, 470, 484
Abdurrahman (Tarsuslu) 557, 558, 583, 586
Abdurrahman Şeref 538
Abdurrahmanov 258
Abdülhamit 105, 135, 243, 354, 609
Abdülkadir (Ankara valisi) 547
Abdülkadir 159, 161,187, 188, 204, 205, 211, 227, 238, 239, 240, 256, 257, 265, 266, 297, 298, 299, 300, 304, 305, 312, 313, 316, 317, 364, 391, 459, 513, 544, 545, 563, 565, 583, 584, 585, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 597, 609, 615
Abidin Bey (hakim) 587
Abidin Nesimi 27, 656
Abilov 230, 240, 257, 309, 320, 321, 560
Adıvar, Adnan 20, 175
Adıvar, Halide Edip 21
Adil Paşa 284
Affan Hikmet 129,137, 175, 227, 229, 232, 240, 312, 462, 463, 598, 600
Ahmedov, Akif 111
Ahmet (bekçi) 138, 434
Ahmet (makinist) 27
Ahmet (mühendis) 558
Ahmet 168, 172, 173, 187-189, 193, 211, 221, 238, 239, 256, 264, 265, 266, 304, 307, 359, 364, 367, 368, 386, 391, 403, 419, 421, 434, 473, 483, 513, 543, 544, 545, 552, 555, 558
Ahmet Agayev 320, 384
Ahmet Ağa (Çerkes) 160, 534
Ahmet Ali 530, 583, 585, 586
Ahmet Cevat [Emre] 15, 102, 230, 231, 357 364 403, 457, 542, 544 576, 600, 601
Ahmet Hilmi (Hüsnüoğlu) 137, 139, 196, 198, 200, 201, 204, 227, 239, 240, 256, 312, 576, 584, 585, 586, 594, 595, 597, 598
Ahmet Hüsnü 201, 227, 240
Ahmet İzzet Paşa 193, 194
Ahmet Mustafa 196, 201
Ahmet Sultan 466
Ahmet Tevfik Bey 129, 352
Ahmetov 433
Aka Gündüz 307, 320, 618, 625
Akif 364, 435
Aleksandrovski 278
Ali 592
Ali Baba (imalat-i harbiye amelesinden) 513, 544, 563
Ali Cevdet 330
Ali Efendi (medineli) 558, 585
Ali Fethi [Okyar] 105, 314, 315, 316, 464, 563, 566, 653, 656
Ali Fuat [Cebesoy] 18, 21, 38, 42, 48, 49, 50, 103, 108, 110, 112, 133, 220, 274, 275, 288, 295, 300, 318, 319, 383, 532, 533
Ali İhsan Bey (Kör) 36, 37, 46, 659
Ali İhsan Paşa [Sabis] 323, 343

Ali Kemal **35, 455, 521**
Ali Nedim Figani 259
Ali Rıfkı 595
Ali Rıza (mülazim) **228**
Ali Rıza Ef. [Özdarende] 241
Ali Rıza Paşa 108, 138
Ali Sedat Bey 561
Ali Suat 177
Ali Suavi 243
Ali Şükrü Bey 38, 644
Ali Ulvi (hafiye) 563, 564, 571
Ali Yusuf 532
Alimov, Abid 448
Allenby 105
Alptekin (İsmail Hüsrev Tekin) 458
Amilcare Cipriani 478
Andreev 435, 444
Aralov, Simeon 12, 13, 130, 139, 192, 216, 221, 224, 225, 229, 230, 238, 240, 242, 246, 257, 158, 259, 268, 270, 272, 274, 282, 283, 287, 291, 295, 297, 301, 303, 305, 306, 307, 309, 310, 312, 317, 319, 320, 321, 322, 328, 329, 335, 336, 363, 364, 383, 384, 387, 416, 417, 419, 433, 434, 435, 440, 465, 468, 525, 533, 542, 590, 601, 602, 603, 604, 612, 617, 618, 619, 620, 621, 623, 624, 625, 627, 653, 658, 659
Arda, Ahmet 90
Arıkan, Zeki 37, 49
Arif Oruç 25, 26, 27, 114, 161, 165, 177, 186, 188, 196, 214, 219, 221, 226, 247, 298, 598
Armaoglu, Fahir 19, 114, 225
Arno 324, 390
Arslan 402
Arslanov 617
Asaf Bey (hakim) 593
Asimov 143
Astakhov (Astahof, Astahov) **242, 298,** 581, 582, 636
Aşki Bey 620
Ata **470,** 544, 553, 558, **573,** 586, 614, 615
Atalay, Besim 50, 103
Atasoy, Emel Seyhan 9
Atıf 565
Avni 433
Aykaç, Fazıl Ahmet 37
Aziz Bey 45, 81, **90**
Aziz Hüdai Akdemir 134
Aziz, Rüstem 9
Azmi Bey 73
Baha 354, 514
Bahaeddin 227, 240
Bayar, Celal 20, 21, 22, 24, **107, 167**
Baykurt, Cami 36, 85
Bayülgen, Emel 9
Bedri Bey 359
Bedri Veysi, 531
Behram Lütfü 24, 161, 188, **221, 358, 544,** 545, 551, 555, 563, 565, 567, 585, **595, 614,** 659
Bekir 364, 619
Bekir Avni 262
Bekir Samih (albay) 22, 537
Bekir Sami (hariciye vekili) 50, **76, 187, 207,** 211, 284, 315, 316, 566
Bekir Uluğ 544, 546, 585, 586,**595**
Bekiroğlu Muhiddin 469
Bektora, F. 240
Bele, Refet 19, 22, 36, 318, 342, **344**
Berkes, Niyazi 23, 654
Bilen, İsmail 8
Birgen, Muhiddin 37, 49
Blok 278, 297
Bozkurt, Mahmut Esat 37, 42, 167
Brike-Bestujev 245, 247, 261
Briquet yoldaş 519, 547
Bristol (Amiral) 27
Broo 388
Buharin 247, 518, 603
Burhanettin Bey 354
Buridan 370
Burtsev, Vladimir Livoviç 387
Butayef 458

Cafer Bey (Ebühindili) [Erçıkan] 19
Calase 635
Cavit Bey 537
Celal (Sakallı) [Yalnız] 231, 630
Celalettin Arif Bey 296
Cemal (işçi) 231
Cemal Bey 274
Cemal Cenan (Cemal Can, Cemal Canan) 584, 585, 586, 595
Cemal Paşa 19, 50, 51, 72, 74, 334, **363**
Cemaloğlu Hacı 469
Cemile Nevşirvanova 168, 179, 201, **204,** 215, 227, 231, 239, 240, 257, 356, 381
Cevat 329, 357-358, 366, 367, 368, 371, **381,** 382, 384-392, 404, 419
Cevat Abbas [Gürer] 182
Cevdet İzrab
Cilli, Ahmet Muhtar 24
Clarte 230

Coşar, Ömer Sami 45, 127
Çakmak, Fevzi 48, 51, 82, 161, 194, 220, 547
Çalgüner, Mustafa Hulusi (Afyon mebusu) 182
Çalıka, Rıfat 133, 513, 547
Çantay, Hasan Basri 182
Çelik (Adapazarından) 556
Çiçerin 189, 192, 220, 246, 285, 518, 603
Çolak Hayri (Haymana Belediye reisi) 27
Çoruhlu, Samih 19, 45

Damar (Zamir) [Arıkoğlu] 221
Damat Ferit 35, 134, 193
Danilov 192
Degras 230
Demir 574, 587
Demirci Efe 25, 43, 107, 155, 185, 584, 586
Denikin 201, 247
Dervişoğlu Mehmed 469
Dinamo, Hasan İzzet 259
Dumont, Paul 229, 240, 247, 525
Duranty, Walter 235
Dürdane 138, 139
Dyute Leonid 364, 392

Ebu Fahreddin 25, 552
Edip 584, 585, 595
Edip Efe 107
Ekrem Bey (avukat) 587
Elhamidov 452
Elmehmedov 454, 456, 457
Emil Durkheim 352
Emin 183
Emir Faysal 350, 428, 431
Emrullahzade Asaf [Kılıç Ali] 224
Engels 127, 227, 286, 476, 526
Enver Paşa 17, 18, 23, 50, 51, 73, 74, 75, 78, 193, 216, 274, 318, 319, 342, 348, 354, 537, 634, 655
Erbek, Memduh Necdet 182
Erkin, Behiç 155
Ertürk, Husamettin
Eryavuz, İhsan 167, 224
Esendal, Memduh Sevket 37
Eşba 192
Etem (Kuva-yı Seyyare'den) 160
Ethem (Çerkes) 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 36, 43, 48, 50, 51, 90, 103, 128, 129, 158, 160, 165, 177, 180, 184, 185, 186, 191, 214, 219, 220, 221, 445, 653, 654, 655, 656, 659
Ethem (Salih'in oglu) 136
Ethem Nejat 114, 629

Eyuboğlu Şakir 469
Eyüp Sabri [Akgöl] 20, 39, 42, 50, 73, 130, 167

Fahrettin [Altay] 25
Fahrettin Bey (hakim) 587
Fahrettin Paşa 185
Fahri 294, 330, 331, 357
Faik 27, 243
Falih Rıfkı [Atay] 226
Fatma Kudret 204
Fatma Salih Hacıoğlu 136, 137, 138, 168, 179, 180, 200, 201, 515
Fehime Sultan 134, 135
Felijyō 425
Feridun 198, 569, 573, 589, 655, 659
Ferit Bey (maliye vekili) 43, 85
Fethi Bey 105, 314, 315, 316, 464, 563
Fevzi (Hoca) 161
Fikri (Bekir) 545
Franklin-Bouillion 287, 559, 566
Friedrich 230, 333
Frunze 50, 216, 224, 225, 226, 309, 310, 453, 655
Fuad Sabit (Doktor) 260
Fuat [Carım] 50, 103
Fuat 360, 364, 367, 387
Furie 476

Gafurof (bk. Şarki) 519, 634, 645, 646, 647
Galfar 242
Galip 231
Galip Bey (vali) 108
Galip Reşit Bey 423
Gandi 284, 285
George, Lloyd 105, 344
Gerasimov 278
Giolitti 73
Giritli Ali (imalat-i harbiye amelesinden) 563, 564, 572, 595
Giritli, İsmet 7
Golman 12, 13, 15, 230, 238, 240, 241, 242, 245, 257, 259, 261, 268, 275, 276, 285, 289, 292, 295, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 307, 310, 313, 317, 318, 324, 325, 329, 332, 336, 359, 363, 372, 382, 383, 387, 389, 390, 392, 395, 401, 402, 403, 407, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 419, 420, 423, 432, 433, 434, 435, 445, 451, 452, 453, 456, 462, 463, 528, 529, 542, 576, 581, 582, 588, 589, 590, 591, 600, 602, 603, 604, 607, 611, 617, 624, 626, 636, 651
Goloğlu, Mahmut 135

Golubev 247
Golubya 437
Gorki 278, 387
Gorni 270, 272, 275, 280, 293, 294, 295, 297, 322, 325, 329, 381, 401, 419, 426, 431
Gökay, Bülent 602, 603
Grasse (Doktor) 69
Grozkov, Angel 48
Guro (general) 269, 279
Gündüz 554, 555, 557, 558

Hacı (makinist) 513, 595
Hacı İbrahim 563, 595
Hacı Şükrü (Diyarbakır milletvekili) 130
Hacıoğlu Süleyman 136, 137
Hacim Muhittin [Çarıklı] 22
Haciyof 517
Hadi Bey (posta müdürü) 190
Hafız Mehmet 565, 584, 586
Hakkı 259
Hakkı Behiç [Bayiç] 20, 21, 26, 27, 35, 36, 39, 42, 43, 46, 48, 49, 50, 51, 68, 71
Hakkı Çavuş 354
Halil (Kaymakamzade) 583, 586
Halil 364, 377, 438, 563, 564, 565, 583, 586
Halil İbrahim 499, 563, 583, 585, 586, 613
Halil Paşa 537
Halim 259
Halit 161
Hamdi Bey 130, 131, 592
Hamdi Namık [Gör] 20, 21
Hamdullah Suphi [Tanrıöver] 35, 85, 225, 323, 535
Hamit Bey (Erzurum Valisi) 19
Hamit Suphi (diş tabibi) 243
Harris, G. 25, 50, 128, 226
Hasan (imalat-ı harbiyeden) 565, 583, 592, 595
Hasan Bey 243
Hasan Fehmi (milletvekili) 127, 129
Hasan Fehmi 561
Hasan Tahsin (mürettip) 583, 585, 591, 595, 597
Hasib (Maraş mebusu) 204, 513, 614
Hasib 245, 248
Hayati Bey 35, 81, 92, 170, 171
Haydaroğlu Taib 469
Hayrettin (imalat-i harbiye amelesinden) 565
Hayri (kahveci) 177
Hayri Yusuf 530
Hayrullah 584, 585, 595
Hıristov (Ali) 569, 573

Hikmet 240, 367
Hikmet Saim 260
Hikmet Yusuf 259, 260, 463
Hilal Kemal 429, 432
Hilmi (İştirakçi) 519, 631
Hilmi 139, 161, 166, 168, 172, 174, 179, 180, 184, 187-189, 211, 238, 239, 246, 256, 257, 265-267, 282, 299, 301, 304, 305, 307, 358, 360, 364, 367, 368, 375, 378, 382, 384, 391, 403, 408, 412, 413, 417, 424, 426, 433, 434, 459, 460, 470, 509, 513, 514, 521, 522, 530, 539, 544, 545, 549, 551, 553, 558, 563, 565, 570, 573, 574, 576, 580, 586, 587, 592, 614, 615, 631, 640
Hilmi Gültekin 364, 367, 381, 583, 585, 595
Hilmioğlu Hakkı 629
Hristo Kabakçiyev 235
Hulusi [Çalgüner] (Afyon milletvekili) 180
Hüseyin [Gökçelik] 224
Hüseyin Avni [Ulaş] 225
Hüseyin Hüsnü (Alibekov) 259
Hüseyin Kâzım Kadri 51
Hüseyin Şerif 431
Hüseyinoğlu Mustafa 469
Hüseyinov 467
Hüsnü (elçilik görevlisi) 613
Hüsnü Bey (milletvekili) 274
Hüsnü Vahit 161

İ. Kadir [Hakkı] 445, 448
İbn Suud 431
İbrahim Efendi (hakim) 587
İbrahim Ethem 136
İbrahim Süreyya [Yiğit] 20, 39, 130
İhsan (Topçu) [Eryavuz] 167, 224
İsmail (İstiklal Mahkemesi üyesi) 161
İsmail Cevdet [İzrap] 224
İsmail Çitov 517
İsmail Faik Bey 243
İsmail Fazıl Paşa 133, 134
İsmail Hakkı 24, 189, 227, 240, 282, 294, 445, 449, 563, 564, 583, 586
İsmail Hüsrev [Tökin] 232, 357, 458, 528, 608
İsmail Kadir 448
İsmail Suphi [Soysallıoğlu] 38, 50, 103
İsmail Zahit Bey 354
İsmailov 246, 247, 276, 298, 627
İsmet [İnönü] 82, 87, 155, 186, 538, 623
İşlet, Banu 9
İzzet Paşa 35, 51, 73, 193, 194, 450
İzzetoğlu Hilmi 469

Jan 315, 317
Jan Hus 474

Kadı Ferit 161
Kadri 364, 592, 593
Kadri Bey 532
Kagirov 192
Kamil 274
Kanski 247
Karahan 282, 289, 317, 324, 325, 364, 415, 617
Karl Marks 37, 46, 63, 67, 243, 476, 507, 508, 526
Kasparova 283, 329, 330, 331, 332, 387, 389
Katayama 651, 652
Kautski 352
Kaymaz, Nejat 23
Kâzım (Vanlı) 539, 630
Kâzım [Özalp] 155
Kazım Bey 274
Kâzım Karabekir 78, 81, 107, 108, 194, 248, 284, 537
Kemal 175, 364
Kemal Bey 568
Kemal Cenap 352
Kemalettin 161
Kemalettin Paşa 135
Kemali Bey (avukat) 567
Kenan 137, 139, 161, 187, 188, 227, 231, 238-240, 249, 256, 257, 261, 263, 266, 267, 304, 305, 358, 360, 364, 368, 379, 391, 403, 406, 414, 417, 459, 462, 513, 528, 544, 547, 563-565, 567, 568, 573, 574, 583-587, 593, 597, 600
Keramettin 563, 564
Kerenski 324
Kerim Hali 259
Kerim Sadi 52, 654
Kesim, Cemile Moralıoğlu 9
Kılıç Ali 23, 24, 39, 42, 43, 49, 161, 167, 224, 497, 655
Kızıldoğan, Hüsrev Sami 20, 21, 130, 170, 171
Kinanu 269
Kinross 50, 656
Klod 315, 317
Klod Farer 457
Kolçak 224, 387, 465
Kornilov 481
Kral Fuad 350
Kral Konstantin 509
Kubalı, Hüseyin Nail 7
Kord-Ruwisch 229
Küsterkof 517

Laner 419
Lapin 435, 444
Laporte 247
Laquer 226
Lassalle 67, 507
Leman Hanım 352
Lenin 24, 45, 92, 99, 112, 113, 127, 129, 138, 145, 225, 360, 366, 371, 378, 380, 387, 404, 420, 430, 446, 491, 508, 518, 603, 636
Lenisyö 425
Leonid-Friedrich 230, 333
Lesnir 449
Lissagaray 478
Lozovski 297, 388, 442
Lüsien 253, 254
Lütfü (Salih Hacıoğlu'nun oğlu) 135,136, 458
Lütfü 221, 257, 358, 376, 379, 563
Lyanov 247

M. Kâzım (yüzbaşı) 24
Macarzade İzzet 242
Magdeleine Marx-Paz 13, 230, 364, 366, 392
Mahad Sofiyev 355
Mahmud Ahmet 231
Mahmud Esad 39, 46, 50, 274, 352, 384
Mahmud Şevket 259
Mahmudoğlu Kamil 469
Mahmudoglu Sadık 469
Mahmut 135, 244, 259
Mahmut Bey (Fehime Sultanın eşi) 135
Mahno196
Mametov 456
Mdivani, Budu 189, 216, 246, 533, 535, 623
Mehmedov 44, 167
Mehmet 161, 469
Mehmet Ali 364, 367, 383, 391, 403, 409, 412, 457, 458, 513, 544, 551, 553, 563, 565, 614
Mehmet Emin 168, 278, 353, 425, 592
Mehmet Kadri 383, 393, 394
Mehmet Necati 585, 595, 597
Mehmet Nuh (muallim) 565, 583, 586
Mehmet Nuri 583, 585, 586
Mehmet Reşat 193
Mehmet Şükrü (Afyon) [Koç] 20, 127, 128, 182, 185, 205, 228, 282
Mehmet Şükrü Çavuş 467
Mehmet Vefa (Abdullah oğlu) 25
Mehmet Vehbi [Bolak] 227, 323, 352
Memduh Süleyman 26
Memedov 191
Michel 359, 360, 361, 364, 367, 368
Mihaylov 306, 533

Miller, Anatol Filippoviç 136, 224
Millerant 73
Milyukov 480
Mithat (Erzurum okul müdürü) 537
Mithat Paşa 194
Molvis, Hanri 635
Morel, Binnur 30
Mougin (Mujen, Mojen) 240, 295, 318, 322, 384, 603
Muhiddin Paşa 319, 427, 429
Muhittin 207, 354, 590, 592
Muhittin Baha [Pars] 20, 22, 39, 130, 158, 167
Mukbil 175, 182, 204
Murad V 134, 134
Mustafa (Doktor) 170
Mustafa (Siverek) 227, 228, 239
Mustafa [Cantekin] 20
Mustafa 161, 239, 257
Mustafa Fazıl 631
Mustafa Hilmi 168
Mustafa Kazım 539
Mustafa Kemal Paşa 19, 20, 21, 23, 26, 27, 35, 36, 37, 38, 39, 42, 43, 47, 48, 49, 50, 51, 73, 74, 75, 81, 82, 86, 87, 90, 100, 102, 103, 105, 108, 111, 112, 120, 128, 131, 134, 155, 163, 165, 167, 168, 170, 175, 177, 186, 188, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 220, 221, 225, 227, 238, 248, 257, 274, 296, 300, 307, 310, 311, 446, 448, 464, 467, 471, 537, 589, 590, 592, 609, 618, 639, 644, 655
Mustafa Lütfi [Azer 1879-1939] 228
Mustafa Nazmi 256
Mustafa Nuri 24, 25, 26, 111, 161, 176, 188, 214, 239
Mustafa Sabri Efendi(şeyhülislam) 20
Mustafa Suphi 8, 19, 43, 79, 80, 103, 111, 114, 164, 167, 168, 187, 189, 199, 220, 221, 226, 307, 405, 446, 447, 464, 467, 499, 543, 590, 599, 644
Mustafaoğlu Vasfi 469
Muvaffak Bey 85
Muzaffer 183
Muzaffar Bekman 231
Mühürdaroğlu, Asım Vasfi 181, 182
Müminoğlu Mustafa 469
Münif Kemal 352
Münire Hanım 555
Müslim 364

Naci 242, 381
Nail Bey (savcı) 587
Naki Cevat Akderman 231
Namık Efendi 466
Namık Kemal 137
Napolyon 84
Natseranus 237
Nâzım Bey 11, 12, 20, 22, 24, 26, 35, 36, 127-130, 132-135, 137, 138, 158, 160, 161, 163, 169, 170, 172, 185, 188, 201, 209, 210, 217, 221, 224, 228, 229, 231, 239, 240, 295, 296, 300, 304, 307, 312, 316, 325, 416, 449, 533, 534, 544, 547, 548, 559, 560, 567-569, 575, 585, 600, 631
Nâzım Hikmet (müstahdem) 583, 584, 585, 586
Nâzım Hikmet (Şair) 137, 231, 232, 259
Nâzım Nazmi (Erzurumlu) 24, 165
Necati (Bursa milletvekili) 195
Necati (şimendiferci) 569, 583, 584
Necati 614
Necati Bey (Erzurum milletvekili) 21, 513
Necmettin Sadık [Sadak] 51
Nedim 161, 231, 630
Niyazi 27
Nizamettin Âli (Doktor) [Sav] 227, 240
Nizamettin Nazif [Tepedelenlioğlu] 192, 229, 230, 231, 313, 360
Numan Usta 225, 227, 240, 247, 294, 302, 309, 388, 454, 522, 523, 532, 543, 606, 625
Nurettin (mülazım) 569
Nurettin Paşa 36, 128, 220, 221
Nuri (başkatip) 161
Nuri (elektrikçi) 555, 577, 618
Nuri Bey 463, 464, 467, 469, 591, 595, 597
Nuri Cemil 259
N uri Paşa [Killigil] 17, 18
Nüzhet Hanım 136

Oğuz Şeyda 9
Orhan (Sadrettin Celal) 12, 231, 233, 515, 630, 631
Orjonikidze 189
Oruç Ali Bagirov 192, 199, 201, 600
Osman (Albay) (Kasap)
Osman (baytar) 595, 597, 598
Osman (demirci) 565, 586
Osman 264, 309, 375
Osman Çelebi 572, 574, 584, 585, 586, 587, 595
Osman Usta 364, 383, 595
Osman Zeki 161

Ömer (hamal) 485
Ömer Lütfü 160

Önal, Sami 463
Örik, Nahid Sırrı 135
Özgen, Osman 50

Paluyakof 449
Pavloviç, Mikhail 35, 46
Paz, Marcel 230, 364, 366, 392
Pekarov-Goldenberg 174
Pelle (general) 457
Perinçek Mehmet 191
Pietta 619
Plyat 625, 627
Polyakov (tercüman) 200
Prens Lvov 481
Prudon 243

Radek 230, 235, 236, 334, 363, 518, 542, 603, 606, 629, 651
Raevski 12, 13, 247,275, 276, 282, 297, 325, 327, 335, 387, 388, 416, 419, 422, 432, 434, 533, 604
Ragıp Bey (albay) 51
Rahime Nevşirvanova 179, 201
Rahimkulov 258
Rahmi (arzuhalci) 563, 583, 586
Rakovski 225
Rappoport 619
Rasihoğlu İzzet 469
Rasim Şakir 631
Rauf Bey 12, 15, 24, 51, 81, 88, 107, 108, 129, 194, 230, 301, 335, 343, 348, 363, 382, 383, 384, 386, 394, 395, 397, 403, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 426, 513, 536, 537, 547, 560, 562, 563, 566, 574, 586, 589, 603, 611, 618, 621
Refet Bey (bk. Bele, Refet) 19, 22, 26, 36, 48, 87, 108, 155, 185, 186, 296, 318, 319, 335, 342, 344, 362, 520, 538, 589, 617
Refet Paşa (bk. Bele, Refet)
Refik [Koraltan] 39, 42, 167, 513
Refik Nevzat 243
Refik Şevket [İnce] 21, 547
Remzi Bey (jandarma komutanı) 22
Rezulzade 628
Reşat (mülazım) 160
Reşit (Çerkes) 20, 184
Reşit Sait 359
Rıfat Bey (Çalıka) 513, 547
Rıza (Kırşehir milletvekili) 183
Rıza 280, 509, 517
Rıza Nur 317, 405, 415, 416
Ridel 247, 258, 272, 302, 304, 305
Robert Oven 476
Roland [Ginsberg] 258, 539, 540, 630, 635
Rosenberg (Rozenberg) 139, 314, 329, 333, 387, 389, 411, 412, 415, 432, 434, 603, 621, 624, 625, 627, 628, 632
Roy, M.N. 11, 650, 651
Rudzutak 649
Ruşen Zeki 259, 360, 364, 368, 384, 386, 549, 564
Rüştü Paşa 467

Saadet (Salih'in kızı) 136
Sabiha 139
Sabiha Sultan 134
Sabiha Sümbül 136, 137
Sabri Ayvazov 532
Sabri 139, 484
Sadık Ahi 262
Sadoul (Sadul) 230, 357, 364, 366, 371, 381 386, 387, 389, 418, 550, 533, 534, 585, 588, 590, 596, 606, 617, 622
Sardettin Celal (ayrıca bkz. Orhan) 12, 231, 232, 233, 512, 515, 518, 519, 547, 630, 631
Sadri Bey 352
Safarov 12, 241, 245, 255, 257, 259, 282, 283, 332, 435, 449, 450, 452, 454, 455, 518, 528, 570, 590, 602, 603, 604, 606, 617, 618, 619, 624, 625, 650, 651, 652
Saim (binbaşı) 569, 573
Saint-Simon 476
Salih Efendi [Yeşiloğlu] (Erzurum mebusu)
Salih Hacıoğlu 6, 8, 11, 12, 21, 22, 26, 37, 44, 110, 111, 114, 116, 127, 129, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 152, 158, 160, 163, 164, 168, 172, 179, 180, 182, 185, 186, 187, 188, 189, 195, 197, 200, 201, 204, 205, 214, 220, 221, 227, 228, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 240, 246, 256, 268, 372, 392, 393, 394, 397, 399, 400, 433, 464, 498, 512, 514, 515, 516, 519, 576, 583, 584, 585, 586, 594, 596, 597, 598, 600, 601, 602, 624, 631, 637, 646, 647
Salih Paşa 51, 73
Salih Zeki 112, 209, 210, 516, 517
Sami (Yüzbaşı) 160
Sami Nazif 260
Saulnier, Henri 235
Savcı, Bahri 7
Selahattin [Köseoğlu] 513
Selahattin Efendi (Şelızade) 134
Semih 517
Servet Paşa 284
Sezai 513, 563, 585, 586, 614

Sezai Bey 22, 190
Sfinks 253, 254
Sırrı (kaymakam) 583, 586
Sırrı Bey [Bellioğlu] 20, 184, 310
Sırrı Bey [Tayanç] 241
Sıtkı 161
Sneflit 651
Sokolnikov 650
Stalin 189, 225, 446
Stasova 649
Steklov 606
Suat Bey 535
Sultanzade 326
Suphi Paşa 353
Surits 602, 603
Süleyman 438, 513, 544, 545, 551, 553, 555, 563, 589, 614
Süleyman Lütfi 136
Süleyman Nuri 209, 210, 216, 446, 517
Süleyman Sami 114, 164, 167, 168, 170, 172, 199, 221
Sünusi 431, 432
Süreyya 563, 564, 583, 586

Şablin 99, 100
Şahovskiy 621, 623
Şakir 243, 522, 523, 580
Şamilov 143
Şarki (Gafurov) 519, 634
Şefik Hüsnü 8, 139, 231, 293, 371, 389, 519, 522, 523, 525, 527, 528, 577, 579, 583, 584, 595, 624, 625, 629, 633, 636, 637, 646, 655
Şen, Bilal 12
Şerif Manatov 21, 111, 114, 137, 142, 150, 164, 165, 166, 168, 172, 174, 175, 188, 195, 196, 197, 198, 2014, 454, 455, 458
Şevket (Manyaslı) 160
Şevket Süreyya [Aydemir] 18, 23, 112, 230, 232, 654
Şevki (polis) 25, 111, 127
Şevki Celal 27
Şeyh Abdülkadir 204
Şeyh Kutbeddin 111
Şeyh Servet 20, 21, 127, 128, 129, 130, 133, 134, 153, 156, 158, 161, 169, 170, 172, 180, 181, 182, 183, 188, 202, 203, 204, 205, 206, 209, 216, 221, 226, 247, 257, 274, 361, 410
Şişmanov 129
Şuayib (Hasib) 242, 244, 248, 335
Şumyatskiy 322, 649
Şükrü 184, 185, 188, 207, 209, 238, 239, 256, 357, 263, 267, 272, 274, 288, 297, 306, 307, 424, 570
Şükrü Hoca 460
Şükrü Şakir 134

Tahsin 230
Tekelioğlu, Sinan 134, 135
Tekin (Alptekin/Tekinalp/İsmail Hüsrev Tökin) 230, 232, 357, 458, 528, 608
Tevfik (Çerkes) 87, 159, 160, 185
Tevfik Bey 185
Tevfik Bey (Fen Müdürü Binbaşı) 583, 594, 597, 598
Tevfik Fikret 137
Tevfik Paşa 51, 73, 193
Tevfik Rüştü [Aras] 21, 24, 39, 43, 49, 50, 75, 95, 102, 103, 109, 110, 124, 129, 227, 240, 265, 274, 294, 309, 319, 320, 328, 353, 362, 384, 388, 454, 531, 625
Tevfik Vecdi 297
Thomas More 476
Tito 134, 135
Toprak, Zafer 111
Troçki 77, 225, 247, 360, 366, 387, 518, 612, 619
Troyanovski 651
Tufan (Hüsnü) 456, 461, 584, 595
Tunalı Hilmi Bey 354
Tunaya, Tarık Zafer 7, 25, 45, 111, 127, 229, 594
Türkali, Vedat 137

Uğurlu, Zekai 134
Ulus, Ahmet 27
Ulvi Bey (avukat) 354, 359, 531, 568, 571, 591
Upmal Angarski 44, 48, 110, 114, 134, 134, 163, 167, 168, 175, 176, 189, 190, 191, 192, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 217, 380, 445, 528, 533, 610

Üskül, Zafer 35, 103

Vacip Bey 43
Vaclav Koranda 474
Vahdettin (Mehmed VI) 534, 536
Vakkas Ferit 21, 23, 26, 111, 195, 196
Vâlâ Nurettin 232
Validov (bkz. Zeki Velidi Togan)
Varga 235
Vasıf (Kara) 194
Vedat Nedim [Tör] 143, 231
Vehbi (Sarıdal) 240, 294, 625

Vehbi Bey [Mehmet Vehbi Bulak] 227, 323, 352
Vehbi Efendi (Hoca) 133
Venizelos 106
Verbov, A.A. 49, 301, 305, 438
Verney, Eric 235
Vladimirov 387
Voleff 539
Vomper yoldaş 547
Voytinski 651

Yahya 473, 483
Yahya Galip [Kargı] 87, 244
Yahya Kaptan 129
Yakup Efendi (Trabzonlu) 591
Yakup Şevki Paşa 194
Yalçın, Hüseyin Cahit 74
Yanus 253, 401
Yasin (Oltu mebusu) 614
Yetim Mehmet (Salih'in takma adı) 138
Yörük Ali Efe 43, 107
Yudeniç 224
Yunus Nadi 20, 22, 24, 26, 36, 37, 39, 42, 45, 48, 51, 114, 131, 167, 170, 171, 177, 203, 207, 265, 267, 274, 303, 320, 528, 529, 532, 533, 535, 536, 603, 621, 622, 623, 624
Yurdakul, Mehmet Emin 278, 353, 425
Yusuf Kemal 385, 405, 419, 463, 464, 465, 466, 468, 469, 553, 555, 567, 583, 591, 595, 597
Yusuf (mürettib) 583, 585, 586, 595, 597
Yusuf Akçura 384
Yusuf Kemal [Tengirşenk] 261, 297, 319

Zaglul Paşa 284, 285
Zalkind 625, 635
Zamir (bk. Damar Arıkoğlu) 221
Zeham Bey 354
Zekâi Bey 318
Zeki 306
Zeki Velidi Togan 111, 246
Zetkin, Klara 508
Zeynel 513, 544, 554, 563, 583, 585, 586, 595
Zinet (bkz. Ziynetullah Nevşirvanov)
Zinovyev 247, 360, 364, 365, 366, 446, 518, 603, 651
Ziya Bey (avukat) 575, 587
Ziya Bey [Yerkök] 463
Ziya Hurşit 129, 570
Ziynetullah Nevşirvanov 111, 112, 127, 128, 129, 137, 160, 168, 175, 179, 187, 189, 196, 197, 200, 201, 204, 211, 215, 220, 227, 231, 239, 240, 246, 255, 256, 257, 305, 351, 381, 598, 631
Zşorin 230, 357, 364, 365, 369, 371, 381, 383, 384, 386, 389, 390, 404, 418, 533, 534, 592, 607, 611, 622

Erden Akbulut ve Mete Tunçay tarafından hazırlanan *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, "TBMM'nin açılışından Cumhuriyet'in ilânına kadar geçen üç buçuk yıl boyunca Milli Mücadele Anadolusu'nda yaşanan bir deneyimin öyküsünü belgelerle anlatmayı amaçlıyor." 1920 Ankarası, bizim için hâlâ çok karanlıktır. İnsanlar ne yapacaklarını bilememektedir. Hepsi "milliyetçi ve büyük çoğunluğu İttihatçı" olan İstanbul Meclis-i Mebusanı üyelerinin yarıdan azı TBMM'ye gelmeyi göze almıştır. En güçlü ortak dürtü dindir; onun yanı sıra komünizm de bir kurtuluş umudu olarak görülmektedir. Elinizdeki kitap yukarıda tasvir edilen siyasî sahnede, 1920-1923 arasında, toplam yasal faaliyeti bir yılı bulamamış bir sol partinin hikâyesini anlatıyor. THİF'in yöneticileri, "fırka"nın program ve çalışmaları ile Sovyetler ve Komintern'le ilişkileri-gerilimleri kolay erişilemeyecek, erişilse bile dil ve yazı güçlüklerinden ötürü yararlanılması zor olacak belgelerin olabildiğince eksiksiz aktarılmasıyla anlatılıyor. *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1023)* kitabının kolay okunur bir çalışma olmadığı aşikâr. Ancak kitabın içerdiği bilgilerin zenginliğinin, ona ayrılacak zamanı, fazlasıyla hak edeceğini düşünüyoruz. ■

THG
0284883
FDH
2016
THG

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-2023-5
9 789750 520235